8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

46. KOLOKYUMU

TOPLUMDA ve MEKANDA ADALET

BİLDİRİLER KİTABI

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

ESKİŞEHİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

TOPLUMDA VE MEKANDA ADALET

Bildiriler Kitabı

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

TOPLUMDA VE MEKANDA ADALET
Bildiriler Kitabı

Yayına Hazırlık
Ayşecan Akşit
Deniz Alaydın
Hülya Çetinkaya
Sultan Karasüleymanoğlu

Yayınlandığı Ortam
spo.org.tr

İletişim
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı 219/7 Çankaya/Ankara
Tel: 0 312 418 30 75 Fax: 0 312 417 90 55
spo@spo.org.tr www.spo.org.tr

ISBN
978-605-01-1583-3
Ekim 2023

içindekiler

AÇILIŞ KONUŞMALARI 9
Dr. Gencay SERTER 10
Emin KORAMAZ 14
Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN 18

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ 21

çerçeve sunuş
KENTSEL ADALET: BİR ÇATIŞMA ALANI VE YÖNETİM SORUNU 25

açılış oturumu
TOPLUMDA VE MEKANDA ADALET 33
Doç. Dr. Cenk SARAÇOĞLU 37
Dr. Öğr. Üyesi Sinan ERENSÜ 51
Hacer FOGGO 59

birinci oturum
İKLİM ADALETİ-I 63

İklim Krizi ve Toplumsal Adalet: Yerel İklim Eylem Planları Ne Kadar Adil? 64
Ceren ALTAN, Prof. Dr. Osman BALABAN

Kentsel Dayanıklılık Üzerine Yapılan İndekslerde Kentlerde Küresel İklim Değişiminin Etkilerine Maruz Kalma ve Sosyal Adalet İlişkisinin İrdelenmesi 92
Adnan OĞUZHAN, Doç. Dr. Bora YERLİYURT

ikinci oturum
KENTSEL HİZMETLERE ERİŞİLEBİLİRLİK VE ADALET-I 123

Kentsel Raylı Sistemlerin, Araba Kullanmayan Kadınların Deneyimledikleri Aktivite Coğrafyasına Etkileri: Ankara Örneği 124
Dr. Bahar ESER

Ankara Kentiçi Trafik Kazaların Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Aracılığıyla Analizi 180
Soheil KHODKAR, Doç. Dr. Eda BEYAZIT İNCE

üçüncü oturum
KENTTE MEKANSAL VE SOSYAL ADALET-I 205

Kırılgan Birey ve Grupların Kamusal Alanda Var/Yok Olma Pratikleri: İstanbul Örneği Üzerinden Kapsayıcı Planlama ve Tasarıma Yönelik Çıkarımlar 206
Dr. İmge AKÇAKAYA WAITE, Araş. Gör. Başak AKARSU

Dönüşen Kentlerde Değişen Gündelik Hayat: Esenler Havaalanı Mahallesi, İstanbul.....236
Özge TEKÇE, Doç. Dr. Zeynep GÜNAY

dördüncü oturum
KENTSEL HİZMETLERE ERİŞİLEBİLİRLİK VE ADALET-II.....267

Şehir Hakkı Konsepti Bağlamında Kamusal Yeşil Aalan Erişilebilirliğinin Ampirik Analizi: Ankara İli Çankaya ve Keçiören İlçeleri Örneği.....268
Esra BAYTEKİN, Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

İklim ve Çevre Adaleti Bağlamında Sokak Ağaçları: Bahçelievler Semti (Çankaya - Ankara) Örneği.....290
Ayça İNCİ, Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

Kentsel Alanlarda Doğa Temelli Çözümlerin Etkinliklerinin Belirlenmesine Yönelik Sistematik Literatür Değerlendirmesi.....316
Arş. Gör. Ebru ALA, Arş. Gör. Halime GÖZLÜKAYA

beşinci oturum
İKLİM ADALETİ-II..... 335

Mekânsal ve İklimsel Adaletin Kesişiminde İklim Adaleti Hareketi, Devletin Değişen Rolü ve Yeniden Ölçeklenme 336
Gülşah TIRIŞ, Prof. Dr. Hilal ERKUŞ

İklim Adaleti Bağlamında İklim Mülteciliği: Tuvalu ve Kiribati Örnekleri.....358
Şahide Nur OCAKLI

altıncı oturum
KENT HAKKI, PLANLAMA VE MÜCADELE 377

2000 Sonrası Türkiye Mekan Siyasetinde "Başka Türlü" Planlama ve Mimarlık Pratikleri 378
Dr. Öğr. Üyesi Öncül KIRLANGIÇ

Bir Eylem Repertuarının Anlattıkları: Ekoloji Protestolarında "Nöbet Tutma" Repertuarı Üzerine Düşünmek 412
Gamze ÇİÇEK

yedinci oturum
GIDAYA ERİŞİM VE ADALET 437

Çevresel Adalet Bağlamında Madenlerin Çevresel ve Sosyal Etkilerinin CBS ile Değerlendirilmesi: Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri Örneği 438
Ceren ÖZCAN TATAR, Ezgi TÜKEL, Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK

panel
ESKİŞEHİR PANELİ 461

öğrenci oturumu
atölye [yeniden, birlikte, adaletle 497

sekizinci oturum
BARINMA HAKKI VE KONUTA ERİŞİMDE ADALET..... 513

Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Kiralık Konuta Erişim Sorunu ve Barınma Hakkı, Konya Örneği.....514
Arş. Gör. Cansu KORKMAZ, Arş. Gör. Gizem DERİNCİ, Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU

İdeolojinin Mekan Üzerinden İnşası: Memur Evlerinden Ticaret Merkezine Saraçoğlu Mahallesi.....538
Araş. Gör. Cansu ÇİÇEK, Prof. Dr. Zeynep ENLİL

dokuzuncu oturum
PLANLAMA SÜREÇ VE UYGULAMALARINDA ADALET 565

Kentsel Planlamada Sosyal Standartlar Olgusunun Riskli Yapıların Dönüşümü Özelinde İrdelenmesi.....566
H.İbrahim DOĞANAY

Dönüşüm Sürecindeki İmalat Alanlarında Dönüşemeyen Mekanlar: Basın Ekspres Aksı Örneği 610
Dr. Öğr. Üyesi Sezen TARAKÇI, Dr. Öğr. Üyesi G. Pelin OLCAY

Yasal ve Yönetsel Süreçlerin Kırsal Nitelikli Kıyı Yerleşmelerinin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi.....634
Özlem YAVUZ, Dr. Öğretim Üyesi Ali KILIÇ

onuncu oturum
SOSYAL ADALET VE PLANLAMA 663

Kentlerde Engelsiz ve Eşit Erişilebilirlik.....664
Gizem GEÇMEN

COVID-19 Sonrası Dönemde Toplu Taşıma Uygulaması Yoluyla Sosyal Eşitsizlikleri Anlamak, Brüksel, Belçika'dan Dersler 692
Cihat BALUKEN

Katılımcı Bir Planlama Deneyimi: Beyoğlu Mekansal Strateji Planı..720
Bengi ÇAKMAK, Burcu YANAR CÜZDAN, Gözde AĞARTAN ÜNALDI

on birinci oturum
SAĞLIKLI KENTSEL MEKANLARA ERİŞİMDE ADALET..... 763

Kentsel Yaşam Çevresi Özelliklerinin Adil ve Eşit Dağılımı: Ankara'da Ruh Sağlığı Tanıları Üzerinden Bir Mekânsal Değerlendirme 764
Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU, Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

Pandemi Döneminde Akıllı Şehir Uygulamaları Kullanımının Dijital Uçurum Üzerinden Okunması: İstanbul Örneği 788
Burcu UYANIK

Kentsel Sağlığın Suça Eğilimli Kayıp Mekânlar Üzerinden Değerlendirilmesi: Beylikdüzü Örneği.....824
Gizem CİHANLI, Doç. Dr. Eren KÜRKÇÜOĞLU

on ikinci oturum
KENTTE MEKANSAL VE SOSYAL ADALET - II..... 853

Kamu Yatırımları ve Bölgesel Adalet: Kamu Yatırımlarının İl Düzeyinde Dağılımları Üzerinden Bir Değerlendirme 854
Doç. Dr. Tolga LEVENT

Kırsal Kamusal Hizmet Dağılımının Sosyal ve Mekânsal Yansımaları: Bursa İli Örneği 878
Arş. Gör. Buket KÖSA, Arş. Gör. Gamze MESTAN

kapanış oturumu
HERKES İÇİN KENT, HERKES İÇİN PLANLAMA: AKILLICA, ADALETLE, YENİDEN..... 917

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Dr. Gencay SERTER

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Emin KORAMAZ

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN

Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı

Dr. Gencay SERTER

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Saygı değer konuklar, değerli meslektaşlarım ve sevgili öğrencilerimiz,

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Bugün 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü kapsamında 46'cısını düzenlediğimiz Kolokyumumuzda buluşmuş olmanın sevincini yaşıyoruz. İki senedir yüz yüze yapamadığımız kolokyum ve kongrelerimizin ardından bu sene sizlerle yüz yüze, yan yana bulunabildiğimiz için son derece mutluyuz.

Dünya Şehircilik Günü ilk kez Arjantinli Şehircilik *Profesörü Carlos Maria Della* Paolera tarafından önerilerek 8 Kasım 1949 tarihinde Buenos-Aires'te kutlanmıştır. Dünya Şehircilik Günü ülkemizde de Prof. Dr. Kemal Ahmet Aru, Prof. Dr. Mehmet Ali Handan ve Prof. Dr. Mehmet Çubuk'un üstün çabalarıyla ilk kez 1977 yılında düzenlenmiştir.

Gündeme geldiği ilk tarihten itibaren günün özgün koşullarına göre belirlenen temalar çerçevesinde düzenlenen Kolokyumumuzun bu seneki teması "Toplumda ve Mekanda Adalet" olarak belirlenmiştir. Kolokyum ve Kongrelerimizin temaları ve tartışma konuları, tarihsel kronoloji içerisinde değerlendirildiğinde ülke gündemi ile çoğu zaman örtüştüğü, güncel sorunlara çözüm aramak üzere seçildiği, kimi zamanda öncü tartışmalara yol açacak konu başlıklarının seçildiği görülmektedir. Bu durum basit bir

rastlantı değildir. Kendisini kamucu, toplumdan ve emekten yana rol biçmiş, safını geniş halk kesimlerinin yanında belirlemiş bir meslek odası için bu durum esasen mesleki ve ahlaki bir zorunluluktur. Bu sene belirlediğimiz temada, tam bu noktada toplumumuzun ve ülkemizin ihtiyaç duyduğu acil ve öncelikli konulardan birisi olarak adaleti gündemine almaktadır.

Hak ve hukuka uygunluk, hak ve hukuku gözetme ve yerine getirme, doğruluk gibi sözlük anlamlarının ötesinde yaşamsal öneme sahip olan adalet, mesleğimizle de doğrudan alakalıdır. Çünkü mesleğimiz, yaşamın sürdüğü mekanı biçimlendirmek üzere varlığını sürdüren bir meslektir. Mekanı biçimlendirirken tutunduğunuz tavır, benimsediğiniz ideoloji, sahip olduğunuz etik ve ahlaki değerler; mekanı kimin için ve ne için şekillendirdiğinizi ortaya koymaktadır. Bu anlamda mekan hem bir sahne, hem de barındırdığı değerlerle yaşam, adalet ve refahın sağlanabilmesinin temel unsurudur. Mekan ve adalet arasındaki bu yakın ilişki bu anlamda mesleğimizi özgün ev sorumluluğu yüksek bir mertebeye taşımaktadır. Ancak üzülerek ifade etmek gerekir ki, mesleğimizin doğrudan ilgi alanında olan günümüzdeki pratiklerin bir çoğu, bırakın adaleti sağlamayı ve toplumsal refahı artırmayı, tam aksine adaletsizliğe, geniş tabana ve uzun yıllara yayılmış, yoksulluk ve adaletsizliklere sebep olmaktadır.

Şehircilik alanında yıllardır uygulanan pratikler, kentlerimizi doğamızı, fiziki-sosyal ve psikolojik açılardan değerlendirildiğinde yaşanması giderek zorlaşan ve diğer canlı türleri içinde yaşamı kimi zaman olanaksız hale getiren şekle sokmaktadır. Kentsel alanda yapılan müdahaleler, toplumun geniş kesimleri için birçok hizmetten yararlanmayı zorlaştırırken kimi kesimlere ise haksız yere servet sahibi olmalarının önünü açmaktadır. Ekonomik krizin yarattığı yıkım derinleşirken bir hak olması gereken barınma konusu, günümüzde manipülasyonun en çok yapıldığı alanların başında gelmektedir.

Gıda en önemli konularımızdan biriyken, tarım ve mera alanlarımızın kaybı her geçen gün hızla artmaktadır. Hiçbir rasyonalitesi olmayan, ekolojik ve ekonomik açıdan yıkım yaratacak mega projelerde bugün hala gündemdeki yerini maalesef korumaktadır.

Her seçim öncesinde bir gelenek haline gelen imar affı tartışmaları da tekrardan gündeme getirilmiştir. Bugüne kadar kanun ve yönetmeliklere uygun biçimde hareket ederek mülk sahibi olmuş kişiler, birikimlerinin birçoğunu, yasalara uygun hareket etmek adına harcarken; açık şekilde hukuki dökümanlara aykırı hareket etmiş kişileri mutlu etmek adına af tartışmaları toplumdaki adalet duygusunu ciddi şekilde yıpratmak pahasına tekrardan gündeme getirilmiştir.

Saydığım tüm bu konular planlama mesleğinin kıyısında veya kösesinde değildir, doğrudan içindedir ve maalesef geniş kesimler için refah, mutluluk ve adalet sağlaması beklenen mesleğimiz günümüzde kimi zaman bir avuç kesimin ayrıcalıklı ama aynı zamanda adaletsiz bir yaşam sürdürmesi için araçsallaştırılmıştır. Bu anlamda günümüzde mesleğimizin temel ilkelerini hatırlamak, hatırlatmak hepimiz için öncelikli görev haline gelmiştir. Bu noktada kamuyu, kamuculuğu, yaşımı ve eşitliği sağlamak adına büyük bedeller ödenmesi gereken bir işe dönüşmüştür. Çünkü geniş kesimler için en insani ve mütevazi taleplerin karşılanabileceği yer olan kentsel mekan diğer yanıyla, bir avuç varsılın ve zenginlik, zenginlik ve servet kaynağıdır. Dolayısıyla kentsel alanda adaleti, toplumsal refahı ve yaşamı savunmak artık başlı başına bir mesleki mücadele haline dönüşmüş durumdadır.

Mesleğimiz adına da bu noktada en ağır bedelleri ödemek zorunda kalanlar vardır. Geçmişte İstanbul Şube Başkanlığımızı yapmış, bu dönem de Onur Kurulu Üyesi olarak seçilmiş olan Tayfun Kahraman, tam da Kolokyumumuzda altını çizdiğimiz adaletli, toplumsal refahı yüksek bir toplum yaratma hedefi yolunda yürüttüğü faaliyetleri dolayısıyla bugün cezaevindedir. İstanbul'un merkezinde milyonlarca insanın uğrağı ve aynı zamanda deprem toplanma alanı olan Gezi Parkının , park olarak kalmasını savunduğu için cezalandırılmıştır. Onunla birlikte Mimarlar Odamız avukatı kent ve yaşam hakkı savunucusu Şerafettin Can Atalay ve TMMOB Yönetim Kurulu Üyesi Mücella Yapıcı'nın da tutuklulukları halen devam etmektedir. Bu anlamda Gezi Parkı tam da konuşmamda altını çizdiğim üzere yaşamı, adaleti ve refahı savunmanın kent hakkı mücadelesinin ete kemiğe büründüğü bir alan olmuştur. Bu vesile ile meslek ilkelerimiz doğrultusunda mücadele etmiş, bu ilkeleri sonuna kadar savunmuş, tüm dostlarımıza sevgi ve selamlarımızı iletiyoruz. Tekrar ifade etmek isterim ki, TMMOB yetkisini anayasadan alan kamusal hakları meslek alanları çerçevesinde korumak ve savunmak üzere faaliyet sürdüren bir meslek birliğidir. Bu anlamda ele alındığında, Gezi Parkı davasında ceza almış arkadaşlarımız suç işlememiş, tam aksine anayasanın, yasanın ve Odalarımızın kendilerine yüklediği ilke ve görevleri layıkı ile yerine getirmişlerdir.

Yakın zamanda birliğimizi hedef alan açıklamalarında en temelde TMMOB'un emekten, toplumdan yana bu duruşunu hedef aldığı açık şekilde görülmektedir. Ancak birliğimize yönelik girişimler karşısında var gücümüzle mücadele etme kararında olduğumuzu buradan tekrar belirtmek isterim. Sözlerimi bitirirken Toplumda ve Mekanda adalet temasıyla düzenleyeceğimiz Kolokyumumuzun yürütülecek tartışmalarla meslek

camiamız adına hayırlı olmasını dilerim. Bu ağır gündem içerisinde böylesine kapsamlı bir Kolokyumu gerçekleştirmek, elbette zorlu ve yorucu bir çalışma ve hazırlık sürecini gerektirmiştir. Kolokyumumuzun zor ve uzun hazırlık sürecinde görev almış Yürütme Kurulu, Bilim Kurulu, Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu ve Oda emekçisi çalışanlarımıza üstün emek ve çabaları için sonsuz şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda Kolokyumumuza bildiri gönderen tüm katılımcılara da ayrı ayrı teşekkür ederiz. Son olarak Kolokyumumuza ev sahipliği yapan, hazırlık sürecinde ellerinden gelen tüm desteği sunan, her ziyaretimizde nazik misafirperverlikleriyle bizleri ağırlayan Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'ne, Belediye Başkanı sayın Yılmaz Büyükerşen ve tüm mesai arkadaşlarına, şahsım, Şehir Plancıları Odası ve tüm meslek camiamız adına teşekkürü borç bilirim. Tekrardan Kolokyumumuzun tüm meslek camiamıza hayırlı olmasını diler hepinizi saygı ve sevgi ile selamlarım.

Emin KORAMAZ

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli Büyükşehir Belediye Başkanımız, Değerli Hocalarım, Değerli Meslektaşlarım, Sevgili Öğrenciler

Hepinizi şahsım ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu adına sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

1977'den beri ülkemizde kutlanmaya başlanan Dünya Şehircilik Günü etkinlikleri kapsamında düzenlenen ve TMMOB bünyesindeki en uzun erimli etkinliklerden biri olan Şehircilik Kolokyumu'nun başarılı biçimde geçmesini temenni ediyorum.

Kolokyumun düzenlenmesine emeği geçen Şehir Plancıları Odamızın yönetim kurulu üyelerine ve katkı veren bilim insanlarına teşekkür ediyorum.

Her yıl farklı konu başlığı altında farklı illerimizde düzenlediğimiz bu etkinlik, hem şehircilik alanındaki bilgi birikimini paylaşmak, hem de bu alanda yaşanan sorunlara ortak çözümler üretebilmek açısından bir hayli önem taşıyor.

TMMOB olarak bizler mesleki alanlarımıza ilişkin sahip olduğumuz bilimsel ve teknik bilgiyi ülkemizin ve halkımızın ortak çıkarı için kullanmayı şiar edinmiş bir mesleki kitle örgütüyüz.

Düzenlediğimiz kongre, sempozyum, panel gibi etkinliklerimizin temel amacı, mesleki alanlarımızdaki yeni fikirleri ve teknikleri halkla buluşturabilmek, toplumsallaştırabilmektir.

Değerli Arkadaşlar,

Şehircilik Kolokyumu'nun bu seneki teması "Toplumda ve Mekanda Adalet" olarak belirlenmiş.

Hepinizin bildiği gibi "adalet sorunu" ve "adalet talebi" uzun zamandan beri ülkemizin en önemli gündemlerinden birisini oluşturuyor.

Özellikle 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliğiyle yüksek yargı organlarının siyasi iktidarın gümüne girmesiyle birlikte, ülkemizdeki her sorun bir hukuk ve adalet sorunu olarak yaşanıyor.

Siyasi iktidar, hukuku ve yargı organlarını, kendi siyasal gündemini ve önceliklerini topluma dayatabilmenin aracı olarak kullanıyor.

İşine geldiğinde anayasayı ve yasaları görmezden gelen, işine geldiğindeyse, yasa değişikliklerini ve yargı organlarını bir silah gibi kullanan bir keyfiyet rejimiyle karşı karşıya bulunuyoruz.

Bu keyfiyet rejiminde yasal düzenlemeler evrensel hukuk kurallarına ve toplumun genel çıkarlarına göre değil, tek adam rejiminin ihtiyaçlarına göre yapılıyor.

Bu keyfiyet rejiminde mahkemeler hukuk kurallarına göre değil, tek adam rejiminin talimatlarına göre karar veriyor.

Hal böyle olunca siyasal iktidarın çizgisinde yürümeyen, iktidarın dayatmalarına boyun eğmeyen herkes yargı organlarının hedefi haline geliyor.

Muhalefet partisi liderleri ve milletvekilleri cezaevlerine atılıyor. Seçilmiş belediye başkanları görevlerinden alınarak yerlerine kayyum atanabiliyor. Mühürsüz oy pusulaları geçerli sayılarak ülkenin kaderi değiştirilebiliyor. Kaybedilen seçimler gerekçesiz biçimde yenilenebiliyor. OHAL KHK'ları ile yüzbinlerce kişi hukuksuz biçimde işlerinden atılabiliyor.

Gerçekleri yazdıkları için gazeteciler tutuklanabiliyor, gazeteler, televizyonlar cezalandırılabiliyor. Sosyal medya paylaşımları nedeniyle insanlar şafak operasyonlarıyla derdest edilebiliyorlar.

Bu ülkede mühendisler, mimarlar, şehir plancıları, doktorlar, avukatlar mesleki ve toplumsal sorumluluklarının gereğini yerine getirdikleri için cezaevine gönderilebiliyor.

Sadece Gezi Davası'nda yaşananlar bile ülkemizdeki yargının içinde bulunduğu durumun içler acısı halini ve adaletsizliğin boyutlarını göstermeye yeter.

Gezi Davasında mahkum edilen arkadaşlarımız mesleki sorumluluklarının gereğini yerine getirdikleri için, halkın ortak faydasını savundukları için, Gezi Parkına ve taksim meydanına sahip çıktıkları için mahkum edildiler.

Buradan bir kez daha 6 ayı aşkın süredir cezaevinde tutulan TMMOB Yönetim Kurulu üyemiz Mücella Yapıcı'ya, Şehir Plancıları Odamızın Onur Kurulu üyesi Tayfun Kahraman'a, Mimarlar Odamızın hukuk müşaviri Can Atalay'a ve Gezi Davasında tutuklu bulunan tüm arkadaşlarımıza selamlarımı gönderiyorum.

Arkadaşlarımız hakkında verilen hukuksuz karar toplum vicdanında yok hükmündedir. Toplum vicdanında arkadaşlarımız tıpkı Gezi Direnişi gibi tertemiz ve onurludur. Hiçbir iftira, hiçbir senaryo, hiçbir karar arkadaşlarımızın masumiyetine ve haklılığına leke düşüremeyecektir.

Değerli Arkadaşlar,

Birliğimize, yöneticilerimize ve üyelerimize yönelik saldırılar bununla da sınırlı değil. Siyasi iktidar ilgili ya da ilgisiz her konuda bizleri hedef alan açıklamalar yapmaya devam ediyor. Geçtiğimiz hafta Adalet Bakanı Bekir Bozdağ tarafından bir kez daha "Birlik yasamızın değiştirilmesi konusunda hazırlıklar yapıldığı" dile getirildi.

Bakan Bozdağ'ın sözünü ettiği "hazırlıklar" 20 yıldır devam eden AKP İktidarının değişmeyen gündemlerinden birisidir. AKP iktidarı, 20 yıldan bu yana ülkenin kamusal varlıklarını özelleştirmeyi, doğal alanlarımızı ve kentsel mekanlarımızı yağmalamayı esas alan bir gündeme sahiptir. Birliğimiz, AKP'nin ranta ve sömürüye dayalı bu politikaları karşısında mücadele verdiği için ormanlarımızı, madenlerimizi, parklarımızı, doğamızı koruduğumuz için hedef alınmaktadır.

Meslek alanlarımıza ilişkin politikaların ve uygulamaların toplumun genel çıkarlarına uygun gelişmesini sağlamak Anayasa'nın 135. Maddesi tarafından

Birliğimize verilen görevdir. Birliğimiz kurulduğu günden Anayasa ve yasalar tarafından kendisine verilen görev ve yetkiler ışığında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Siyasi iktidar kendi sözü ve iradesi dışındaki hiçbir görüşe ve anlayışa yaşam şansı vermek istemiyor. Demokratik seçimler ile ele geçiremediği kurumları ve o kurumlarda temsil edilen meslektaşlarımızın iradelerini antidemokratik yol ve yöntemlerle kontrol altına almaya çalışıyor. Birliğimizi işlevsizleştirmeye ve kontrol altına almaya yönelik hiçbir girişime izin vermeyeceğiz.

Birliğimizin anayasa tarafından tanımlanmış statüsünün ortadan kaldırılmasına, yasalarla güvence altına alınma hak ve yetkilerinin aşındırılmasına ve 600 bini aşkın meslektaşımızın iradesinin yok sayılmasına bütün gücümüzle karşı çıkacağız.

Değerli konuklar,

Bertold Brecht bir şiirinde "Halkın ekmeğidir adalet" diyor ve ekliyordu: "Ekmeğini kendi sağlayan halk, adaleti de kendi sağlamalı".

Bugün ülkemizde bizler uğruna mücadele etmeden asla adalet gelmeyecek. Eşitlik, özgürlük, demokrasi gelmeyecek. Bizler uğruna mücadele etmezsek bu ülkeye barış, bu ülkeye huzur, bu ülkeye mutluluk gelmeyecek. Hepimizi ülkemizin aydınlık ve umutlu geleceği için mücadele etmeye çağırıyorum.

Sözlerime son verirken başta Şehir Plancıları Odası İzmir Şubemizin değerli yöneticileri olmak üzere bu önemli etkinliği düzenleyen tüm arkadaşlarımıza ve değerli bilgilerini bizimle paylaşacak uzmanlarımıza teşekkür ediyorum.

Halkın kendi adaletini mutlaka sağlayacağına olan inancım ve tüm dayanışma duygularımla, insanların aç ve yoksul yaşamadığı, eşit adil bir ülke ve dünya özlemi ile TMMOB Yönetim kurulu adına sevgi ve selamlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN

Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı

**Bu metin 46. DŞG Kolokyumu Açılış Konuşmaları deşifresinden elde edilmiştir.*

Saygıdeğer konuklar, sayın protokol, sayın öğretim üyeleri, kamunun çok değerli temsilcileri, değerli katılımcılar; bu yıl 46.sı düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumuna ev sahipliği yapmaktan ve bu önemli etkinliği Türkiye Mimar Mühendis Odaları Birliği Şehir Plancıları Odasıyla birlikte yürütmekten büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek, hepinize saygı ve sevgilerimi sunmakla konuşmama başlamak istiyorum. Bu arada küçük bir kopya vereyim, bu toplantı, bu kolokyum benim için de ayrıca bir hediye değerindedir. Neden derseniz bugün benim doğum günüm, bir belediye başkanı olarak bundan daha büyük bir şans olabilir mi? Çok teşekkür ediyorum hepinize.

Bu yıl kolokyumun kentimizde belediyemiz ev sahipliğinde yapılmasına ilişkin teklif tarafıma iletildiğinde tereddüt etmeden kabul ettim. Ülkemizin en önemli şehircilik etkinliğine ev sahipliği yapmaktan bir büyükşehir belediye başkanı olarak mutluluk ve onur duyuyorum. Değerli misafirlerim, hepinize tekrar hoş geldiniz diyorum.

Eskişehir birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarih içerisinde konumuyla her zaman önem arz etmiş bir coğrafyanın merkezinde kurulmuş bir kent, bu özelliğiyle 1800'lü yılların sonunda Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Bağdat demiryolu hattını inşa eden Almanların da dikkatini çekmiş olacak ki hattın kavşak noktası olarak Eskişehir'i belirlemiş ve buharlı lokomotif ve vagon tamir ihtiyacını karşılamak üzere kurulacak atölyelerin bu Eskişehir'de kurulmasını uygun görmüşlerdir. Bu mütevazi atölye daha sonra bir sanayi kuruluşu olarak cer atölyesine dönüşecek ve Eskişehir'in sanayileşme yolculuğuna da öncülük edecektir.

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kuruluna genç cumhuriyetimizin ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda küllerinden doğan ülkemizin önce ihtiyaçlarını karşılamak üzere Anadolu kentlerinde çimento, basma ve şeker fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Eskişehir bu üç önemli sanayi yatırımını ilk tamamlayan kentlerden birisi olarak bir cumhuriyet kenti olma yolundaki ilk adımlarını hızlı bir şekilde atmaya başlamıştır. Günümüzde organize sanayi bölgesi, teknoloji geliştirme merkezi ve lojistik merkeziyle bir sanayi kentidir. Üç büyük ovanın üstüne kurulu Porsuk çayının beslediği verimli topraklarıyla bir tarım kentidir Eskişehir, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden üç üniversite yaratan, Anadolu'nun her köşesinden öğrencilere kucak açan sıklıkla duyduğunuz adıyla bir üniversite kentidir Eskişehir.

Sizlerin de çok iyi bildiği gibi kent toplumdan, dolayısıyla insandan soyutlanması mümkün olmayan organik bir kavramdır. Demografik yapısı göçlerle şekillenen Eskişehir aynı zamanda birlikte yaşama kültürünü ve kentlilik bilincini yerleştirmeyi başarmış bir kent olmanın gururunu da yaşamaktadır. Tüm bu potansiyellerine rağmen Eskişehir 1999 yılında göreve başladığımızda Anadolu'nun küçük bir bozkır kenti, yolculuk edenlerin içinden geçip gittiği bir kent olarak tanınıyordu. *"*Şehir Eskişehir*'dir"* sloganıyla başladığımızdan itibaren geçen 23 yıl içerisinde Eskişehir'in en önemli değerlerinden biri olan Porsuk çayıyla barışık yaşayan, kent tarihiyle bütünleşen ve kültürel mirasına sahip çıkan konser salonları, tiyatroları ve kültür merkeziyle, sanatla kucaklaşan, büyük yeşil alanları, bölgesel ölçekte parkları ve spor alanlarıyla nefes kesen, nefes alan daha doğrusu *"şehir öğretir"* şiarıyla daha iyisi için çalışan, öğrenen ve öğreten, insan onuruna yaraşır çağdaş bir kent olma yolunda önemli mesafeler kat ettiğini söylersek herhalde yanlış yapmış olmam diye düşünüyorum.

Esasında bu bir yolculuk, bir şehircilik yolculuğu; zorlu geçen bu yolculukta önümüzde hâlâ atılacak adımlar, aşılacak engeller var. Şüphesiz ki bu noktaya gelmemizde şehircilik projelerine ve planlamaya verdiğimiz önemin rolü büyüktür. Bu bağlamda ülkemiz şehirciliğine gerek kuramsal, gerekse pratikte katkıda bulunan, kamu yararını ve insan onurunu önceleyen tüm şehir plancılarının ve şehir planlayıcısı adaylarının 8 Kasım Dünya Günü Şehircilik Günüdür, tebrik ederim.

Bu yıl kolokyumun temasının *"Toplumda ve Mekânda Adalet"* olarak benimsenmesinin, belirlenmesinin oldukça isabetli bir karar olduğu kanaatindeyim. Ülkemiz ve dünya pandemi süreciyle birlikte önemli bir sınavdan geçiyor. Bizler bir yandan ekonomik problemlerle mücadele ederken, öte yandan cumhuriyetin ve demokrasinin 100 yıllık kazanımlarının yok olmaması için çaba sarf ediyoruz. Çünkü hepimiz biliyoruz ki kurtuluş ancak bu kazanımların harcıyla atılan temeller üzerinde yükselerek mümkün olacaktır. Rahmetli Uğur Mumcu 1976 yılında Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde şöyle yazıyordu: *"Bir toplumu ayakta tutan temel dayanaklardan biri adalet duygusudur. Bu duygu bir kez yara aldı mı demokrasinin temelleri de sarsılmış demektir"* İşte bu sözlerden sonra şunu söyleyebiliriz: Özellikle salondaki genç arkadaşlarım karamsarlığa sakın düşmesinler. Yaraları sarmak ve temelleri güçlendirmek için henüz geç kalmış değiliz. Bilimin ve aklın yolunda ilerlediğimiz sürece, adil bir toplum düzeni ve adaleti, toplumsal mekânları inşa etmek de elimizdedir. Bugün ve önümüzdeki gün boyunca burada gerçekleştirilecek sunumlar, paylaşılacak bilgiler ve gerçekleştirilecek tartışmaların bu yolda ışık olacağına inanıyor, tüm katılımcılara başarılar diliyor, hepinize bir kez daha sevgilerimi sunuyorum.

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

Ayhan ERDOĞAN

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri ADALET en çok talep edilen, arzulanan, uğruna mücadele edilen kavramlardan biri olmuştur. Hangi zaman diliminde, hangi toplumsal talep başlığı altında dile getirilirse getirilsin, ADALET öncelikli gündem ve mücadele alanı olagelmiştir.

Toplumsal bir olgu olarak ele alınan bu kavramın sosyolojik, ekonomik, fizyolojik ve psikolojik birçok alanda açılımları ve anlamları vardır.

Dar anlamı ile coğrafi bir sathı ifade eden mekân ise meslek alanımızdaki yerleşik literatür çerçevesinde değerlendirildiğinde ADALET ile doğrudan ilişkili bir içerik kazanmaktadır.

Kamucu olmak, kamusal olanı korumak geniş kesimler için adaleti sağlamanın en önemli yollarından biridir. Bu durum, en temel meslek ilkesi kamu yararını savunmak olan planlama mesleğinde, ADALET'i de temel ilkelerinden biri haline getirmektedir.

Eskimiş anlayışla coğrafi bir alan, sahne olarak ele alınan mekân, artık günümüzde çok daha derin ve kapsamlı bir içerik ve anlayışla ele alınmaktadır. Çünkü mekân gündelik yaşamımızda şahit olduğumuz, deneyimlediğimiz eylemlerin hem sahnesi hem de bizatihi sebebi ve gerekçesi durumundadır. Mekânı şekillendiren mesleklerin başında gelen şehir planlama mesleğinin bu süreçte üstlendiği çok önemli roller bulunmaktadır. Şehir plancılarının da mesleki anlamda ürettikleri pratiklerin etkisi uzun yıllara yayıldığı ve geniş kitlelere ulaştığı için sorumlulukları yüksektir.

Günümüzde mekân bir yandan geniş kitlelerin en insani ve zorunlu ihtiyaçlarına ev sahipliği yaparken, diğer taraftan bir avuç varsılın haksız, hukuksuz şekilde zenginleşmesine sebep olabilmektedir. Bu iki senaryo da planlama mesleğinin uygulamaları neticesinde hayata geçmektedir. Açıkça ifade etmek gerekir ki ülkemizde mekân geniş kesimlerin refahından öte, az sayıda sermayedarın, birikimini kısa sürede katlamasına olanak sağlayan bir araç haline dönüşmüştür. Toplumsal düzlemde yürütülen her pratik neticesinde yeniden üretilen mekân günümüzde adaletsizliği maalesef kalıcı hale getiren, eşitsizlikleri daha da derinleştiren bir hale gelmiş durumdadır.

Yapılı çevrenin yeniden üretimi yoluyla, sermaye kesimlerinin kısa vadeli çıkarları uğruna mekân şekillendirilirken doğal alanlarımız yağmalanmakta, tarım alanlarımız hızla yok edilmektedir. Bilimi ve aklı, rant uğruna geri plana iten, kamucu planlamayı yok sayan anlayış ülkemizdeki doğa olaylarının afete dönüşmesine ve en nihayetinde hepimizi her seferinde üzüntüye boğan kayıpların yaşanmasına sebep olmaktadır. En temel ve insani hak olan barınma, ülkemizdeki milyonlar için maalesef uzak ve ulaşılması güç bir hayal konumundadır. En temel kentsel hizmetler özelleştirmeler dolayısıyla düşük gelir grubunda yaşayan milyonlar için ciddi birer maliyet kalemi haline gelmiştir. Ulaştırma, su, elektrik gibi kentsel hizmetlere ödenen ücretlerin oranının maaş kalemleri içerisindeki payı her geçen gün artmaktadır.

Tüm bunlar göstermektedir ki; mekan ve mekânsal pratikler doğrudan adaletle alakalıdır. Benimsediğiniz kent yönetim modeli ve planlama anlayışı da ya milyonların hayatını kolaylaştırıp refahını artıracak ya da bir avuç varsılın zenginliklerine zenginlik katacaktır. Bu iki uç arasındaki tercih elbette politik konumlanış ve benimsediğiniz etik tutumla doğrudan ilişkilidir.

Meslek Odamız geçmişte olduğu gibi bugün de toplumdan, emekten, bilimden ve akıldan yana takındığı tutumla tarafını sermayenin değil emeğin ve emeğiyle geçinen milyonların yanında seçmiştir. Seçtiği bu yolda da mücadelesini sürdürmüş, bedel ödemiştir.

Son olarak İstanbul'un en bilinen ve ziyaret edilen, milyonların uğrağı, kuşun, ağacın ve börtü böceğin yuvası Gezi Parkı'nın kamusal yeşil alan olarak kalmasını istedikleri için o dönem İstanbul Şube Başkanımız, şuan Onur Kurulu Üyemiz Tayfun Kahraman ile Şerafettin Can Atalay ve Mücella Yapıcı haksız yere cezalandırılmışlardır. Bu vesileyle tekrar ifade ederiz ki Gezi Parkı'nın park olarak muhafaza edilmesi için mücadele eden arkadaşlarımız suç işlememiş aksine meslek ilkelerimizin gereğini yerine getirmişlerdir. Bu ilkeler soyut birer varsayım değil, Anayasa, Yasa,

Yönetmelik ve uzun yıllara uzanan içtihatlar neticesinde Odamız Genel Kurullarında kabul edilmiş somut ilkelerdir.

Arkadaşlarımız Gezi Parkı'nın Park olarak kalmasını isteyerek İstanbullu milyonlarca yurttaşımız için ADALET talep etmişlerdir.

Kadim şehir İstanbul'un dünü, bugünü ve yarını için ADALET talep etmişlerdir.

Sadece insanlar için değil, Gezi Parkı'nı yuva edinmiş ağaçlar, kuşlar için; yaşamın tüm bileşenleri için ADALET talep etmişlerdir.

Biz de şimdi onlar için, yüksek bir sesle ADALET talep ediyoruz.

Mesleğimiz kamusal alanı korumayı ve eşitlikçi bir mekân kurgusu yaratmayı bize hukuki, ahlaki ve etik çerçevede bir zorunluluk ve sorumluluk olarak yüklemektedir. Meslek Odamız da geçmişte olduğu gibi bugün de kamudan yana, eşitlikçi bir mekânsal kurgu ve kentsel yaşamın hayata bulması için çalışmalarını ve çabalarını sürdürmektedir.

Düzenlediğimiz bu Kolokyumumuzun da mekânsal ve toplumsal adaletin sağlandığı eşitlikçi, kamucu pratiklerin hayata geçirilmesi yolunda faydalı olmasını; bu amaç çerçevesinde kamusal bilginin üretildiği verimli bir etkinlik olmasını diliyoruz.

Saygılarımızla.

çerçeve sunuş

KENTSEL ADALET: BİR ÇATIŞMA ALANI VE YÖNETİM SORUNU

Dr. Tayfun KAHRAMAN

Dr. Meriç KAHRAMAN

Giriş

Kent mekanında düzenleyici bir işlev üstlenen iktidar ve kurumlar ile bu düzeni yönlendiren kent hukukunun, kentsel mekan üzerinde ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkileri biçimlendirirken bu ilişkiler üzerinde meşruiyet sağlanması beklenir. Kentsel adalet ancak kente özgü faaliyetlerin kent hukukunun ortaya koyduğu kurallar bütününün sağladığı meşruiyet çerçevesinde yönlendirildiği bir düzen içinde tesis edilir. Bu nedenle, kentsel mekanda yönetme ve düzenleme anlamında belirleyici olması gereken kent hukukunu anlamak, ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenleyen iktidar tercihlerini ve kentte meşruiyetin kaynağını tanımlamamıza yardımcı olur. Toplumda ve mekanda adaleti ifade eden kentsel adalet kavramını incelemek, iktidar tercihlerini biçimlendiren mülkiyet ilişkilerini, bu ilişkileri düzenleyen, gereğinde askıya alınan kent hukukunu ve bu bütün içinde ekonomik ve toplumsal ilişkiler bağlamında meşruiyet krizini tanımlamayı gerektirir. Dolayısıyla, neoliberal kentleşme pratiğinin ürettiği kentsel adaletsizliği sorgulamada bizi; iktidar, mülkiyet, rant, hukuk ve meşruiyet kavramlarını çözümlemeye yönlendirir.

Türkiye'de özellikle 2000'li yıllar ile başlayan süreç, kentsel mekanda yeni bir hukuku gündeme getirirken bir yandan da bir meşruiyet krizini ortaya koyar. Bu süreçte Kentsel mekan, kentsel yaşamı ve düzeni belirleyen kurallar rant yaratma kapasitesi üzerinden şekillendirilmiştir. Siyasi iktidar yasama gücünü kullanarak kentsel mekanın bir rant aracına dönüşmesine neoliberal ideoloji çerçevesinde, sermaye yararına öncülük ederken; toplumsal ve siyasal ilişkileri, bu ilişkilerin gerçekleştiği kentsel mekanı yeniden düzenlemektedir. Bu nedenle kentsel adaleti ararken, kent hukukunun düzenleme biçimini ve rantla ilişkisini anlamak gerekmektedir.

Bu süreçte yapılan hukuk düzenlemeleri mekânsal ve toplumsal adaleti, ortadan kaldıran iktidarın zihinsel haritasını ve tercihlerini gözler önüne sermektedir. Çünkü hukuk sistemi toplumların siyasal ve ekonomik rejimlerinin oluşturulması ve yerleştirilmesinin temel aracıdır. İktidarlar bu temel araçla tercihlerini uygulamaya dökerken, kentsel mekan üzerinde ilişkileri düzenler ve toplumsal, mekânsal biçimleri belirlerler.

C. Schmitt'in ''Egemenlik en üstün, hukuken bağımsız ve asli güçtür.''(2019:24) sözü, egemen siyasi iktidarın adaleti sağlamaktansa kendi varlığını sürdürmek üzere hareket ettiğini ve hukuk kurallarını, meşruiyet gözetmeden kullandığı yasama yetkisiyle biçimlendirdiğini salt karar alma gücüne dayanarak hareket ettiğini söylemektedir. Yani egemenin yaklaşımını

belirleyen adalet ya da meşruiyet değil, karar alma yetkisidir. Bu nedenle, Schmitt'e göre ''Egemen olağanüstü hale karar verendir''(2010:13).

Mülkiyet, Rant, Mekan

İktidarın egemen olarak kentsel mekanda varoluşu, kent hukuku içinde olağanüstü hale, istisnaya karar verme gücü ile ilişkilidir. İktidarın ürettiği hukuku askıya alan istisna hükümler, onun kentteki varlığını, egemen tercihleri ile oluşturduğu politikayı da ortaya koyar. Bu tercihler hakim ekonomik ilişkiler doğrultusunda biçimlendiğinden, bugünün egemen tercihleri de neoliberal kentleşmeye uygun politikalar üretmektedir. Emeğin yeniden üretiminin ikincil hale geldiği , sermayenin yeniden üretiminin öncelik kazandığı bir dinamik düzen, kentte yasa yapmanın ve istisna olanın anlamını değiştirerek; yeni bir iktidar teorisini ortaya koymuştur. Bu yeni yaklaşım ile iktidar tercihleri, neoliberal kentleşmenin de sonucu olarak, sermayenin ilgi alanı olan kentsel ranta ve bunun paylaşımına odaklanmıştır. İktidar için bu yeni zamanlarda ön plana çıkan, emeğin yeniden üretimine hizmet eden kullanım değeri değil; sermaye kesimlerinin de talep ettiği gibi spekülatif olarak ortaya çıkan mekanın değişim değeri olmuştur. Bu anlamda, kentsel mekanda düzenleyici olan iktidar, kent hukukunu ve istisnayı belirlerken tercihini, mülkiyet ilişkileri ve kentsel rantın bölüşümü yönünde yapmıştır. Böylece iktidar kentsel adaleti, mekan piyasası şeklinde tanımlanabilecek spekülatif piyasanın belirleyiciliğine ve mülkiyet ilişkilerinin insafına terk etmiştir.

Bu nedenle, kent hukukunu ve kentsel adalet çerçevesindeki çatışmayı, iktidarın tercihleri doğrultusunda rantın ve mülkiyet ilişkilerinin biçimlendirdiği ekonomik ve toplumsal yapı belirlemektedir. Kıt bir kaynak olarak kentsel mekanın kullanım değerinin değil değişim değerinin öne çıkması, yani mülkiyetin belirleyiciliği kentsel adaleti imkansız kılmaktadır.. David Harvey, ''Dünyanın haritalanması, mekana özel kullanım amacıyla mülk edinilmeye açık bir şey olarak bakmanın yolunu döşüyordu.''(1997:257) diyerek, mekanın metalaşmasının kökenini belirtmektedir. Mekanın mülk edinilmesi, tasarruf hakkının tekel altına alınması çatışma potansiyeli doğurmaktadır/yaratmaktadır. Kentsel mekanda mülkiyetin özelleşmesi ve tasarrufun tekelleşmesi kamusal yaşam alanı olarak farklı grupları barındıran kent mekanında ayrışma ve sınıfsal çatışmaları ortaya çıkaran bir etki oluşturmaktadır. Bu çatışma ortamında, özel mülkiyetin egemenliğini kabul eden siyasi iktidar, tek başına belirleyici değildir. Sermaye ile sıkı ilişkiler kuran iktidar, hukuk alanına da bu ilişkisini yansıtmaktadır. Sermaye

kesimleri tarafından bireysel eylemin esası olarak görülen mülkiyet ve sonucu olan kentsel rant iktidar aracılığıyla hukuk alanına düzenleyici bir fikir olarak işlenmektedir. Böylece, birey var olmak ile değil sahip olmak ile değerlendirilerek; mülkiyet ile donatılmış bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Hardt & Negri, 2011). Bu nedenle, mekanda ve toplumda adaleti sağlamanın temel koşullarından biri mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizlikleri azaltmaktır.

Kent Hukuku'ndan İstisnaya

İktidarın neoliberal kentleşme döneminde mülkiyet ve rant odaklı yaklaşımı, kent hukukunu da yeniden tanımlama sonucunu beraberinde getirmiştir. Öncelikle şu saptamayı yapmak gerekir: Kentsel mekanda adaleti sağlamak ile sorumlu devletin kent mekanı ve ona hukuki yaklaşımı daima sorunlu olmuştur. Sağlıklı bir kentleşme için kaynak yaratamayan ve bu nedenle kentleşmeyi genellikle kendiliğindenliğe terk eden iktidarların kent hukukundaki yaklaşımları da benzer bir yol izlemiştir. Yasa yapıcı olarak iktidarlar çoğu zaman hukuk normlarına uyma konusunda isteksiz olduğu gibi ortaya çıkan sorunları istisna hükümler ile aşmaya yönelik yaklaşımları benimsemişlerdir. 2000'lerde başlayan süreçte ise bu istisna hükümlerin niteliği değişmiş ve kentsel rant odaklı iktidar tercihleri doğrultusunda genelleşmişlerdir. Bu döneme kadar kentsel adaletsizliğe kanunun yetersizlikleri neden olurken, bu aşamadan sonra iktidarın tercihine dönüşmüştür.

Anayasamızda yer alan 'herkese sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının sağlanması'' hükmü kentsel mekanda sağlıklı ve dengeli bir yaşam alanı yaratılmasını anayasal görev olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre devlet ve yasa yapıcı kente ilişkin yapılacak hukuksal düzenleme ve gerçekleştireceği uygulamalarda, bir yaşam alanı olarak kentsel mekanda adaleti sağlamak zorundadır. Bu anayasal görevin yerine getirilmesi için elbette kentte gerçekleşecek her türlü işlemin kanunlar ile düzenlenmesi ve kent hukukuna ait tüm mevzuatın bu çerçevede belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre iktidara düşen görev, sağlıklı kentsel mekanlar üretmek, tüm kentlilere sağlıklı konut ve yaşam koşulları sağlamak adına kent hukukunu, kurumları ve müdahale biçimlerini tanımlamaktır. Bu nedenle, kentsel mekanda ortak yaşamın sağladığı faydadan her kentlinin adil bir şekilde payını alacağı, dezavantajlı grupların kollanacağı bir hukuk sisteminin oluşturulması beklenmektedir. Ancak, Türkiye kentleşmesinin tarihselliği içinde sürekli sermayenin ve hakim ekonomik ideolojinin belirleyiciliğinden ötürü, Anayasa'da tanımlı kentsel adalet hiçbir zaman kurulamamıştır.

Bugünkü iktidar, neoliberalizm çağının hakim ekonomik tercihleri ile sermaye gruplarıyla işbirliğini onların rant taleplerini yerine getirerek sürdürmektedir.

Bu süreçte egemen olan kesimler tüm paydaşları ile birlikte tanımlanmalıdır. Karar alma yeteneği ile istisnayı ortaya koyan iktidar düzenleyici bir görev üstlenirken; onu uygulamaya koyan, mekana yansıtan yerel yönetimler ve kurumlar uygulama görevini yerine getirmektedir. Sermaye ise egemenin bu tercihi doğrultusunda kentsel ranta el koyandır. Kent hukukunu belirleyen normatif hukuk dışındaki bir durumu, karar alma yetkisi ile hukuk alanı içine çeken iktidar istisnayı ortaya koymaktadır. Kent hukukunda istisnayı belirginleştiren bu tercih, kentsel rantın bölüşümünü düzenlemektedir. Neoliberal kentleşme döneminde mülkiyet ve kentsel rant kavramları, iktidarın tercihleri doğrultusunda oluşturduğu istisna hükümler ve onların sınırlarını belirlediği istisna mekanlar ile ilişkilenmektedir.

Örneğin, Egemenin karar alma yetkisine dayanarak istisnalar ile biçimlendirdiği kentsel dönüşüme dair hükümler içeren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, hukuk düzeni dışında tanımlanan istisnanın nasıl hukuk içine çekildiğini ve istisna mekanın nasıl sınırlandırıldığını göstermektedir. Buna göre kent hukuku içinde normatif biçimde tanımlanan bir uygulama, mülkiyete el koyma sonucunu doğuran istisna hükümler ile tanımlanmaktadır. Yine bu kanun uyarınca ilan edilen riskli alanlar ile istisna hükümlerin geçerli olduğu, normal hukuk sisteminin askıya alındığı istisna mekanların sınırları çizilmektedir. Bu uygulama ile oluşan değer ise kentsel rant olarak sermayeye devredilmektedir.

Böylece rant, yeni kent hukukunun ana çerçevesini oluşturmakta ve onun bölüşüm ilişkileri kentsel mekanı belirlemektedir. Ülkemizde kentlere ilişkin mevzuat değişiklikleri, mekânsal ve toplumsal adaleti zedelerken; araçsallaştırılan kent hukuku, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler temelinde ayrıcalık ve istisnaları tanımlamaktadır. Egemenin istisna üzerinden kurduğu kentsel düzenin yeni yüzü, kentsel adaleti hiçe sayan tavrı; kent mekanında sınıflar arası eşitsiz koşulları arttırmakta ve toplumsal ayrışmayı gösteren sınırları derinleştirmektedir.

Meşruiyet Krizi

Egemen olarak siyasi iktidarın ortaya koyduğu istisnaların toplumsal karşılığı ve ilişkiselliği ile meşruiyet tartışması, Türkiye kentleşmesinde süregelen bir tartışmadır. Bugün, kent hukukunda ve kentleşme pratiğinde anlattığımız çerçevede, kentte yaşayan sınıflar, kent mekanı ve hukuki düzenlemelerin

istisna içeriği açısından bakıldığında; karşımıza yine meşruiyet krizi çıkmaktadır. Kent mekanında iktidarın belirleyiciliğinde biçimlenen yasal çerçevenin, anayasada belirtilen hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca adaleti sağlayıp sağlamadığı önemli bir sorudur.

Bu dönemde gerçekleşen hukuksal düzenlemelere baktığımızda; hukuk dışı uygulamaların istisnalar oluşturmak suretiyle kent hukukuna dahil edilerek hukukun üstünlüğü ilkesinin ihlal edildiği görülmektedir. Buna göre, kendini hukuk üstünde konumlandıran egemen iktidarın kentsel mekanda hukuk ve adalet ile ilişkisi, yeni adaletsizliklere yol açmaktadır. Yasa yapıcının egemen siyasi iktidar ile ilişkileri doğrultusunda onayladığı hukuksal düzenlemelerin adaleti ya da toplumsal meşruiyeti sağlayıp sağlamadığı, bugün kent hukukuna dair en önemli sorudur.

Ortaya konan bu sorunun kaynağı hukuksal düzenlemelerin adalet ve meşruiyet ekseninde değil normatif hukukun dışında istisnalar ile biçimlenmesidir. İstisnalar ile belirlenen hukuk düzeni, normal hukuk düzeni içinde olması gereken adalet sağlama ve meşruiyeti koruma amacından uzaklaşmaktadır. Bu nedenle, kent hukukuna ait düzenlemelerin ve uygulama örneklerinin meşruiyet zemininde adil olanı sağlamadığı; kural haline gelen istisnanın hukuk dışında bir alanın unsuru olması nedeniyle meşruiyet zeminini ortadan kaldırdığı görülmektedir. Macleod ve Jones'un (2011) "Kentsel Adaletsizliğin Yönetilmesi" dedikleri bu süreçte; kapitalizm ürettiği yeni krizler karşısında toplumsal mekan ve yeniden üretim ilişkilerindeki başarısız girişimlere her seferinde tekrar şekil vermekte, mekan üzerindeki adaletsizliği büyüterek kendi spekülatif mantığının sürdürülmesini sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere, egemen olarak iktidarın hukuk aracılığıyla kent mekanında kurduğu ilişkiler, kentsel rant çerçevesinde biçimlenen yönetim tercihlerini belirlemekte ve böylece toplumsal meşruiyet sorununu oluşturmaktadır. Bu şekilde kamusallığın yıpranarak farklı bir anlam kazandığı günümüzde, kentsel adaleti hukuk normları değil, meşruiyet belirlemektedir. Bu düzende Hukuki olan ister norm olsun, ister istisna, toplumsal anlamda adil ve meşru olacağını garanti etmek mümkün değildir. İ Egemenin keyfiyet alanında olan istisna yerine, hukuki normlar üzerinden adalet ve meşruiyet zeminine geri alınması ve kent hukukunun bu alana çekilmesi gerekmektedir.

Sonuç Yerine: Kentsel Adaleti Yeniden Talep Etmek

Kent mekanındaki bireysel ve toplumsal ilişkiler ile hak ve özgürlükleri düzenleyen, uyulması devlet zoruna bağlanmış kurallar bütünü olarak kent

hukuku, iktidar tercihleri doğrultusunda, toplumda adaletin, bir aradalığın ve çatışmaların da belirleyicisidir. Bu durum aynı zamanda karar alma ve yasa yapma yetkileri ile iktidarın da kentsel mekandaki varlığını göstermekte ve onun mekandaki varlığını hukuka bağlamaktadır. Böylece, kentte egemenlik alanını tanımlayarak karar alma yetkisini belirleyen iktidar, egemen olarak sermaye ve mülkiyet ilişkileri için istisnayı garanti eden olarak konumlanmaktadır. Kentsel mekanda hukuk, mülkiyet, sermaye üçgeninde esas birleştirici güç; rantın bölüşümünü de belirleyen, istisna durumunu yaratan egemendir.

Kentsel mekana hakim olan Egemen, hukuksal düzeni kendi tercihleri doğrultusunda belirlerken, mekana, mülkiyet ilişkilerine ve rantın bölüşümüne de yön vermektedir. Bu nedenle, kentsel mekan üzerinde gerçekleşen faaliyetler hiçbir zaman tarafsız değildir ve iktidarın egemen tercihlerinden yanadır.

İktidarın egemen olarak kent hukuku ile sorunlu ilişki biçimi, normlara uygun gerçekleşen uygulamaları da sorunlu hale getirirken, kentsel mekanda toplumsal anlamda adaletsizliği derinleştirmektedir. Fakat, kentsel mekanda toplumsal olanı şekillendiren hukukun, her zaman adil ve meşru olacağı varsayılamasa da; onu meşruiyet zemininde toplumsal olanı yeniden inşa etmek ve istisna mekanı dönüştürmek üzere kullanmak gerektiği bugün daha açık biçimde görülmektedir. Özellikle son dönemde devletin düzenleyici politikalarının çözünmesi ve sermayeden yana açık tavır alması, kentlerde ayrışmayı belirgin hale getirerek adaletsizliği arttırırken; devletin kentsel mekanda yeniden toplumu birleştiren bir rol üstlenmesi gerektiğini de göstermektedir.

Bu anlamda, neoliberal kentleşmenin ürünü olan yeni ve yoz kent hukukunun etkilerini kaldırmak üzere, kamu kentteki düzenleyici işlevini normlara dayalı kent hukuku ve meşruiyet zemininde yeniden üstlenmelidir. Anayasal çerçevede devlet, sağlıklı kentsel mekanlar yaratmak, kent planlama faaliyetlerini eşitsizlikleri azaltıcı niteliği ile öne çıkarmak, yaşanan konut sorununa çare üretmek üzere kentsel mekanda düzenleyici ve uzlaştırıcı rolünü yerine getirmelidir.

Özellikle bu dönemde kent planlama iktidarın piyasacı mantığından uzaklaşmalı; palyatif tedbirler ile günü kurtararak gün geçtikçe büyüyen sorunları öteleyen mevcut anlayış yerine kentsel mekanda adaleti sağlamak üzere değil; dönüştürücü bir işlev üstlenmelidir. Bu anlamda kent planlama otoriteleri, toplumda ve mekanda adaleti yeniden tesis etmek üzere; toplumsal

uzlaştırıcı rolünü herkese eşit mesafede durarak üstlenmeli, bir arada sağlıklı ve dengeli yaşamı sağlayacak koşulları tanımlamalıdır. Aksi halde, kentsel ve toplumsal adaleti her geçen gün daha da zedeleyen iktidarın piyasacı yaklaşımı, doğanın yeşilini doların yeşiline çevirirken çatışma ve kutuplaşma ortamını arttırarak bir arada özgür, eşit ve kardeşçe yaşama umudunu, Gezi Direnişi günlerinde kısa bir süreliğine de olsa deneyimlediğimiz "başka bir Dünya mümkün" hissiyatını beton grisine boyayacaktır. Bu nedenle, toplumda ve mekanda adaleti yeniden tesis etmek üzere toplumsal sözleşmemizi yeniden ele almalı ve bir arada, kardeş olmayı savunmalıyız. Gezi Direnişi'nin 2013 yılında bize verdiği görev budur. Bu görevi yerine getiremezsek eğer, egemen olarak iktidar yarattığı çatışma ortamında düşman tanımı ile kentsel mekanda adaletsizliği yönetmeye devam edecektir.

Dr. Tayfun KAHRAMAN

Dr. Meriç DEMİR KAHRAMAN

KAYNAKÇA

Harvey, David: Postmodernliğin Durumu, İstanbul, Metis, 1997

Harvey, David: The Limits Of Capital, Londra, Verso, 1999

Kahraman, Tayfun: İstisna Mekan, İstanbul, Tekin, 2021

Macleod, G. Jones., M.: "Renewing Urban Politics'', Urban Studies, 48(12), 2443-2472 , https://doi.org/10.1177/0042098011415717, 2011

Negri, A., Hardt, M.: Ortak Zenginlik, çev. Efla-Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı, 2011

Schmitt, Carl: Siyasi İlahiyat, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost, 2010

Schmitt, Carl: Siyasal Kavramı, çev. Ece Göztepe, 3.bs., İstanbul, Metis, 2014

açılış oturumu

TOPLUMDA VE MEKANDA ADALET

Moderatör: Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN

Doç. Dr. Cenk SARAÇOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Sinan ERENSÜ

Hacer FOGGO

Moderatör: Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN

**Bu metin 46. DŞG Kolokyumu Açılış Oturumu deşifresinden elde edilmiştir.*

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Etkinlikleri kapsamında düzenlenen 46. Şehircilik Kolokyumu`nun başlığı Toplumda ve Mekanda Adalet. Bu kapsamda bu açılış oturumunda üç değerli arkadaşımız kendi çalışma alanları çerçevesinde görüşlerini bize aktaracaklar. Başlamadan ben de son dönemlerde yaşadığımız temel sıkıntılarla ilgili bir iki saptamada bulunmak istiyorum. Bunlardan birincisi orta sınıfın çöküşü ve yoksullaşmanın artması. Çok yüksek bir enflasyonla yaşıyoruz çok uzun zamandır ve bu durum sadece alt sınıfları değil, orta sınıfları da etkileyen bir süreç haline geldi. Bu eşitsizlikler sadece gelir konusunda değil; insanların eğitime ve diğer çeşitli hizmetlere ulaşmasında da ciddi eşitsizlik ortaya çıktı. Onun dışında hak temelli -sevgili Hacer Foggo'nun konuşmasının temelini oluşturacak büyük ihtimalle- yoksulluk politikalarına ihtiyaç var ve bu sosyal devlet kapsamında çözülmesi gereken bir şey; insanların yardım olarak değil, hak olarak birtakım hizmetlere kavuşması gerekiyor. Bunların dışında, yaşadığımız eşitsizliklerin şiddeti de desteklediğini, pekiştirdiğini görüyoruz. Bir ahlâki bozulma da yaşıyor toplum, aynı zamanda bir vurdumduymazlık ortaya çıkıyor. Toplumda kötülüklerin artık görünmez olması, empatinin azalması ve şiddet meselesi; her gün yeni bir olay yaşadığımız bu ülke hepimiz için çok yorucu bir hale geldi. Umuyoruz gelecek yıllarda çok daha iyi günler görelim.

Bunun dışında birkaç bir şey daha söyleyeyim. Mesela göçlerden bahsetmemiz mümkün, Cenk Hocanın bu konuda önemli çalışmaları var; hem ekonomik koşullar hem savaşlar nedeniyle dünya çapında kitlesel göçler yaşıyoruz ve her gün yeni felaketler olduğunu duyuyoruz. İnsanlar memleketlerini bırakıp başka ülkelerde yaşama şansı arıyorlar. İklim değişikliği krizi, ki bu zaten

bütün dünyanın gündeminde olan ve hepimizi ilgilendiren bir sorun. Ayrıca yapay zekâ, otomasyon ve dünyada bütün bunların tetiklediği bir işsizlik sorunu da olacak ve olmaya devam edecek. Bunların tartışılması gerekiyor. Son olarak da demokrasi krizinden söz edelim. Daron Acemoğlu'na göre, eskiden demokrasi tehdidi çoğu zaman askerlere ve darbelere bağlanırdı, ama bugün farklı bir tehditle karşı karşıyayız. Darbeler yerine, seçilmiş hükümetler demokrasilere, medya özgürlüğüne karşı tavırlar alıyorlar. Aynı zamanda seçimle gelen liderler kendilerini kısıtlayanları, tehdit gördüklerini ortadan kaldıracak şekilde müdahalelerde bulunuyorlar. Muhalefet liderlerini hapse atıyorlar, büyük bir kutuplaşma yaratıyorlar; burada yalan üzerine, dezenformasyon üzerine kurulu bir düzenden bahsedebiliriz. Hukukun ayaklar altına alındığı bir dönemden geçiyoruz. Bu bağlamda da ben arkadaşlarıma söz vermeden önce Silivri'de ve Maltepe'de bulunan arkadaşlarımıza bütün hepimizden selam ve sevgilerimizi iletiyorum. Can Atalay, Mücella Yapıcı ve Tayfun Kahraman, hepsine selamlarımızı, sevgilerimizi yolluyoruz.

Şimdi kısaca arkadaşlarımızı tanıtalım. Hepsi kıymetli sunuşlar yapacaklar. Cenk Saraçoğlu Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinde Gazetecilik Anabilim Dalında doçent olarak görev yapıyor. Saraçoğlu çok çeşitli konularda çalıştı; özellikle göç meselesi, kentlerin dönüşümü, milliyetçilik, ırkçılık, devlet eksenli ekonomik gelişme, bununla bağlı olarak milliyetçilik ve İslamcılığın gelişimi. Mesela dışlama siyaseti; doktora tezi İzmir'de yaşayan Kürtler üzerineydi ve bize şu kavramı bize hediye etti: "tanıyarak dışlama". Son dönemde de Suriyeli göçmenler ve kentte var olma biçimlerini araştırıyor.

Sinan Erensü yeni bir alan olan politik ekoloji konusunda çalışıyor. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Yardımcı Doçent olarak çalışıyor; yine kent ve çevre üzerine çalışmalar yapıyor. Çevresel adalet konusu, Türkiye siyasetinde neoliberal politikalar ve sonuçları, otoriterleşme, su ve enerji politikaları ve bu alanlardaki mülksüzleşmeler üzerinde duruyor. Küresel müşterekler üzerinde çalışıyor ve iki kitabın editörlüğünü yapmış. Bu kitaplarda Karadeniz kıyılarındaki hidroelektrik yatırımlara karşı tabandan gelen toplumsal hareketleri öne çıkarmış; bu kitaplar *"Sudan Sebepler" "İsyanın ve Umudun Dip Dalgası"*; okumak isteyenler için.

Sevgili Hacer Foggo ile hukukumuz eski, Sulukule'nin yıkıldığı zamanlara dayanıyor. Kendisi daima sivil toplum hareketinin içinde oldu, hak mücadelelerinde bulundu ve bugün onun bize armağan ettiği bir kavram var: "derin yoksulluk". Kendisi Derin Yoksulluk Ağının kurucusu, son dönemde

de CHP Yoksulluk Dayanışma Ofisi koordinatörlüğünü yapıyor. Ne kadar akıllıca davranmışlar; iyi ki siz oradasınız, hakikaten yıllardır bu konularda emek veren birisi. Hacer Foggo çalışma hayatına gazeteci olarak başladı. 20 yıl gazete, dergi ve radyolarda söyleşiler, işçi sendikaları ve insan hakları üzerine yazılar yazdı. Aynı zamanda sivil toplum alanında çalışmalar yaptı; üzerinde durduğu konular yoksullaşma, çocuk yoksulluğu, okuldan ayrılma. Mesela, son dönemde "kronik yoksulluk" meselesini vurguluyor; birkaç kuşak devam eden ve kalıcılaşan yoksulluk, insanların hayatlarında umut bırakmayan bir yoksulluktan bahsediyor. Sürekli bir endişe, gelecek kaygısı, bütün bunların çocukların hayatını nasıl etkilediğini anlatıyor. Aynı zamanda Roman hakları koruma üyesi, kurucusu diyelim.

Şimdi arkadaşlarımıza söz verelim. Hepsi birbirinden değerli sunuşlar yapacaklar. Göç konusuyla; Cenk Saraçoğlu ile başlayalım.

SURİYELİ MÜLTECİLER MESELESİNDE ENTEGRASYONU TARTIŞMANIN "MEKANSAL" VE İDEOLOJİK SINIRLARI

Doç. Dr. Cenk SARAÇOĞLU

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı gerek siyasal gerekse de toplumsal açıdan belki hiçbir bölge ülkesini Türkiye kadar derinden etkilemedi. Kendisinin de fiilen çeşitli düzeylerde dahil olduğu bu savaş, Türkiye'nin dış politikası ve bölge ülkeleriyle girdiği ilişkilerde çarpıcı değişimleri tetiklerken aynı zamanda onu yeni bir toplumsal mesele ile, Suriyeli sığınmacılar meselesi ile baş başa bıraktı. Ağustos 2018 itibariyle ülkelerini savaştan dolayı terk etmek zorunda kalan yaklaşık 6 milyon Suriyeli sığınmacının 3,5 milyonu Türkiye'nin farklı şehirlerine dağılmış halde, çoğunlukla kentsel merkezlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyor Esasında bu tablo, Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yeni bir toplumsal mesele olarak ortaya çıkması Suriye savaşında Türkiye'nin pozisyonunu belirlemede büyük ölçüde etki sahibi olan siyasi iktidarın öngördüğü veya özel olarak arzuladığı bir durum değildi. Beklenen, Mısır ve Tunus'ta söz konusu olduğu gibi kısa süre içerisinde Esad hükümetinin çökmesi ve Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin yeni esaslara göre kurulacak ülkelerine geri dönmeleriydi. Türkiye'ye yönelik ilk dönem Suriyeli mülteci dalgası ortaya çıktığında siyasal iktidarın benimsediği söylem ve pratik bunun bir göstergesiydi. İlk dalga Suriyeli mülteciler hükümet tarafından "misafir" olarak nitelendirildiler; ve önemli bir kısmı sınır illerindeki kamplara yerleştirildiler. Bugün ise Suriyeliler kampta değil ezici bir çoğunlukla Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşıyor ve artık "misafir" sıfatı uzun süredir Türkiye'de olan ve Suriye'ye geri dönme koşulları büyük ölçüde ortadan kalkmış Suriyelileri nitelemek için kullanılmıyor. 2014'te yürürlüğe giren ve bugün Suriyeli mültecilerin ülkedeki statüsünü ve haklarını tanımlayan "geçici koruma yönetmeliği" baştaki öngörünün boşa

çıkmasıyla ortaya çıkan durumu bir süre idare etmenin yöntemlerinden biri olarak benimsendi. Geçici koruma kanunu kapsamında Suriyeliler, devlet kurumlarının sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin yanı sıra sıkı belirlenmiş ve pratikte pek karşılanması mümkün olmayan koşulları (çalıştıkları işyerinde yerli işçi sayısının %10'unu aşmamak gibi) yerine getirdikleri sürece çalışma hakkına da sahipler. Sigortalı çalışma hakkının bu sıkı kriterlerinin belirlediği iş piyasasında takriben 1 milyon işçi Suriyeli sığınmacı tekstil, inşaat, tarım ve hizmet gibi alanlarda kayıtdışı olarak ve yerli işçilere göre çok daha düşük ücretlerle çalışıyorlar.

Mevcut tablo Suriyeli sığınmacıların artık Türkiye'yi hayatta kalmalarını sağlayan bir geçici sığınak olarak değil yaşamlarını yeniden üretecekleri bir barınma alanı olarak değerlendirmeye yönelmek zorunda olduklarını gösteriyor. Bu açıdan, her ne kadar yasayla teminat altına alınmış belirli hakları içerse de "geçici koruma kanunu", nihayetinde Suriyelilerin geri döneceğine dair bir varsayım içerdiğinden onların ülkedeki geleceklerine, toplumun geri kalanlarıyla olan bağlarına ve devlet karşısındaki statülerine dair bir ufuk içermiyor. Bu noktada geçici koruma rejimi sınırlarında kalarak Suriyeli mültecilerin Türkiye toplumuna uzun vadede entegrasyonua dair bir açılım geliştirmek mümkün olamıyor. Bu noktada özellikle siyasal alanda toplumdaki gittikçe yoğunlaşan göçmen ve mülteci karşıtlığına da bir karşılık vermek üzere Suriyelilerin ülkelerine geri gönderileceğine dair vaatler sunuluyor. Diğer yandan geri gönderme mekanizmasının nasıl işleyeceğine, bunun uluslararası sözleşmeler ve iç hukuka uygun bir şekilde nasıl tasarlanacağına dair belirgin bir program sunulamıyor. Bunun yanı sıra bugün ülkemizdeki Suriyeli nüfusunun neredeyse yarısının burada doğmuş ve/veya yetişkinlik çağına burada erişmiş olduğu ve Suriye'de savaş sürecindeki yıkımının ağırlığı düşünüldüğünde Suriyelilerin önemli bir kısmının gönüllü bir şekilde geri dönme eğiliminde olacaklarını varsaymak da gerçekçilikten uzak gözüküyor. Bu durumda akla bugün ülkemizde yerleşik durumda olan Suriyelilerin Türkiye toplumuyla bütünleşebilmesine, entegrasyonuna dair uzun vadeli bir program geliştirmenin mümkün olup olmadığı sorusu geliyor.

Bu sunumda şu argümanı geliştirmeye çalışacağım: Bugün Türkiye'de siyasal ve ideolojik alan Suriyeli mültecilerin ülkedeki geleceklerini ve entegrasyonunu kamu yararına tartışmayı mümkün kılacak bir yapıdan uzaktır. Bu kapalılık, mutlaka birbiriyle ilişkili bir şekilde ele alınması gereken üç düzlemde kendisini gösteriyor: Bunlardan birincisi "toplumsal düzlemdir": Toplumun genelini kuşatan Suriyeli mültecilere yönelik yaygın ve herhangi bir siyaseten doğrucu kalıpla sınırlanmamış olan göçmen/mülteci

karşıtlığı böyle bir tartışma alanını kapatmaktadır. Öyle ki Suriyelilerin entegrasyonunu tartışma gündemine alacak herhangi bir girdi, söz konusu karşıtlığı parlatan kışkırtıcı bir etki yaratmaktadır. İkincisi "siyasal düzlemdir": Siyasal iktidarın yani AKP'nin Suriye savaşına ve Türkiye'deki Suriyelilere yönelik olarak geliştirdiği söylem böyle bir tartışma alanına kilit vurmaktadır. Üçüncüsü ise iktisadi düzlemdir: Suriyeli sığınmacıların bugün Türkiye'deki emek süreçleri bir kayıtdışı ve ucuz işgücü ve/veya yedek işgücü olarak konumları kalıcı bir statüye sahip olmamaları üzerinden şekillenmiştir. Ve Türkiye'deki sermaye güçlerini fazlasıyla memnun etmekte olan bu olgu Türkiye'nin mevcut ekonomik yalpalamaları düşünüldüğünde entegrasyon tartışmalarının önüne çekilmiş diğer bir settir.

O halde Türkiye'de Suriyelilerin entegrasyonuna yönelik herhangi bir tartışma yürütmenin ya da mevcut durumu değiştirecek bir hukuki/idari ileri adım atmanın önünde toplumsal, siyasal ve iktisadi sınırlar bulunmaktadır. Ben bu üç düzlemden kaynaklı sınırları birbiriyle ilişkili olarak ele almaya çalışacağım. Şunu söylemek isterim ki bir hatta çizilen sınır diğer hattaki sınırla kesişmektedir ve birbirini koyultmaktadır.

Böyle bir çözümleme çabası Kanada'daki Laval Universitesi'nden Prof. Daniele Belanger ile yürüttüğümüz 2017-2021 yılları arasında İzmir'de yürüttüğümüz etnografik alan çalışmasına dayanacak. Alan çalışması, Suriyeli mülteciler ile Türkiyeli nüfusun ilişkilerinin farklı boyutlarının gözlemlenebildiği İzmir'in dört bölgesini (Konak'taki Basmane ve Çankaya muhiti, Bornova'da Işıkkent ayakkabı üreticileri sitesi, Karabağlar'a bağlı Limontepe mahallesi ve Torbalı ilçesini içeriyor.

Toplumsal Sınırlar: Zenofobi ve Mekan Kaybı

Çözümlememize ilk olarak entegrasyon tartışmalarının önündeki toplumsal sınırlardan başlayalım: Toplum içerisinde kendisini yaygın bir şekilde gösteren Suriyeli mülteci karşıtlığına yönelik bugüne dair bazı önemli araştırmalar ve raporlar yayımlandı. En güncel araştırmalardan biri olarak Murat Erdoğan tarafından yıllık olarak hazırlanan *Suriye Barometresi* isimli çalışmanın 2021 raporunda yapılan ankete göre Suriyelilerin ülkelerine mutlaka geri gönderilmesini isteyenlerin oranı %82 olarak aktarılıyor. Bu rakam 2017 yılında yine aynı çalışmaya göre %49 civarındaydı. Aynı rapora göre "Suriyelilerle huzur içerisinde yaşamanın" asla mümkün olamayacağını savunanların oranı ise %78 (2022: 14).

Kamuoyundaki tartışmalarda entegrasyon tartışmalarının önüne sınır çeken bu mesele, Türkiye'deki Suriyeli karşıtlığını Türkler ile Araplar arasındaki bir etnik/ırksal ilişkinin türevi ya da Türkiye'de "yabancılara" dair genel bir kavrayışın Suriyeliler üzerindeki tezahürü olarak ele alındı. İzmir'de yaptığımız etnografik çalışmanın bize gösterdiği şey ise Suriyeli düşmanlığını sadece hızlı ve devasa bir göç sürecine gösterilen ve bugün dünyanın pek çok yerinde benzer kalıplar sergileyen tipik bir göçmen düşmanlığı reaksiyonu olarak algılamanın önemli bir şeyin göz ardı edilmesine yol açacağıydı. Şöyle ki her ne kadar Türkiye'deki Suriyeli karşıtlığı hızlı bir demografik değişime yönelik bir reaksiyon özellikleri gösterse bile onun aldığı somut biçim Türkiye'deki güncel siyasal ve ideolojik taraflaşmalarla sıkı bir ilişki içerisindedir; ve Türkiye'deki Suriyeli karşıtlığı Suriye göçünü önceleyen ve onu aşan bu siyasal ve ideolojik pozisyon alışlar tarafından dolayımlanarak somut şeklini almaktadır.

Ben bu Suriyeli karşıtlığının içerisindeki ideolojik yükü alan çalışmasını yaptığımız dört muhitte gözlemlediğimiz "mekan kaybı" endişesi ile ilişkili bir şekilde anlatacağım. Meselenin bu boyutuyla ilgili bir çalışmayı 2019 yılında Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi'nin 62. Sayısında yayımlanan bire makalede anlatmaya çalışmıştık (2019). Buradaki sunum o makalede çok daha geniş haliyle sunduğumuz bazı tespitlere dayanacak.

İzmir'de yaptığımız çalışmada kendisini farklı biçimlerde gösteren Suriyeli karşıtlığını ortak kesen bir hissiyat vardı: o da Suriyeliler karşısında kaybediyor olmak kaygısı. Bu kayıp hissinin iktisadi ve ulusal kimlikle ilgili boyutları da var (Saraçoğlu ve Belanger, 2019). Öte yandan bunlar arasında Suriyelilere yönelik karşıtlığın toplumsal, siyasal ve ideolojik dönüşümle ilişkisini yakalayabileceğimiz en elverişli konum noktası olarak "mekan kaybı" endişesi öne çıkıyor.

Mekan kaybı kaygısının iki boyutundan bahsedebiliriz: Bunlardan birincisi Henri Lefebvre'in kavrama verdiği içerik itibariyle (1974) "temsil mekanının" kaybı endişedir. Bu endişe, bir bütün olarak İzmir'i ya da onun belirli bir mahallini köklü seküler yaşam pratikleriyle özdeşleştirerek, Suriyeli mültecilerin bu şehir ya da mekan tahayyülüne/temsiline tehdit oluşturduğu düşüncesinden beslenir. İkincisi ise "bir 'yer' (place) olarak mekanın kaybı" endişesidir. Burada da Suriyeli mülteciler; kullanıcıların yıllar içerisinde çeşitli pratiklerle işleyip kendilerine mal ettikleri, sahiplendikleri yani bir "yere" dönüştürdükleri mekâna yönelik bir tehdit olarak algılanmak suretiyle hedef tahtasına yerleştirilir. Bazı görüşmelerde bütünleşik bir şekilde

gösteren mekan kaybı hissinin bu iki boyutunu ayrı ayrı ele alarak Suriyeli karşıtlığının içerisine gömülü ideolojik süreçleri daha iyi anlayabiliriz.

"Temsil Mekanının" Kaybı ve Suriyeli Karşıtlığı

İzmir modern Türkiye tarihinin kültürel ve siyasal hayatında hiçbir zaman *sadece* büyük bir metropol veya bir ekonomik-ticari merkez olmak gibi nesnel özellikleri üzerinden anlamlandırılmadı. Şehrin sahip olduğu kimi tarihsel, kültürel ve demografik özellikler, ülkenin içinde bulunduğu siyasal, ideolojik ve kültürel ortamla ilişkili özel anlamlarla işlendi ve İzmir ve İzmirlilik ona yüklenen bu anlamlar üzerinden tahayyül edildi. İzmir'in bu "özel" niteliğinin Türkiye'de İslamcılığın yükselişinin yeni bir evresini teşkil eden AKP dönemi boyunca daha da öne çıktığı söylenebilir. Zira İzmir, öteden beri kendisiyle özdeşleştirilen cumhuriyetin kuruluş felsefesinin idealleştirdiği çağdaş yaşam tarzının ve seküler toplumsal pratiklerin mekanı olarak AKP dönemi boyunca bu partinin İslami muhafazakar toplum idealine meydan okuyan bir mekan olarak tahayyül ve temsil edildi. Bu açıdan bir bütün olarak İzmir'in Lefebvre'nin kavramsal üçlemesine başvuracak olursak bir "temsil mekânı" veya bir "yaşanılan mekan" olarak bu şehre ilişkin "ortak duyunun" sabit birer parçası haline gelmiş seküler ve çağdaş yaşam tarzına ilişkin imge ve sembollerle yüklü olduğu söylenebilir.

Mekan temsilleri (tasarlanan mekan), mekânsal pratikler (algılanan mekan) ve temsil mekanları (yaşanan mekan) olmak üzere birbirini aynı anda dışlamayan üç farklı mekan düşünüşünün varlığından bahseden Lefebvre (1991: 33) için bunların üçüncüsü yani temsil mekanı "kullanıcıları ya da içine yerleşmiş olanlar tarafından onunla ilişkilendirilmiş imgeler ve semboller aracılığıyla *yaşanan mekan*dır" (1991: 39). İzmir, burada yaptığımız alan çalışmasında da baskın bir şekilde ortaya çıktığı gibi, içinde yaşayanlar tarafından ona uzun zamandır yüklenmiş olan bu "seküler ve çağdaş şehir yaşamı" imgesi aracılığıyla deneyimlenen bir şehirdir; bu haliyle Türkiye'de sekülarizmin "temsil mekanı" ya da "yaşanan mekanıdır".

Seküler yaşamın mekanı olarak İzmir'in bu özelliğini yitirmesi, İzmir'in bu imgeyi artık temsil edemeyecek duruma gelmesi endişesi, Suriyeli mültecilerin şehre gelmesinden itibaren ortaya çıkmış değildir. Ancak, şehirde yaptığımız görüşmelerin bir kısmında Suriyeli mültecilere yönelik tahayyülün ve karşıtlığın bu endişe üzerinden biçimlendiğini gözlemledik. Basmane esnafının ve civar semtlerde yaşayan çeşitli sınıfsal kesimlerden erkeklerin uğrak bir sosyalleşme mekanı olan Anafartalar Caddesi'ndeki

bir kahvehanede yaptığımız görüşmelerde Suriyeli sığınmacılara yönelik sosyal ve yazılı medyada sıklıkla görülebilen bazı kalıp-yargılar bariz şekilde kendisini gösteriyordu. Kendilerinin ödedikleri vergilerle Suriyelilere devletin yardım yapmasının haksızlık olduğu, üniversitelere sınavsız girebildikleri, hastane sıralarında onlara öncelik tanındığı gibi çoğunluğu yanlış bilgi ve tevatüre dayalı kanaatler kendileri için biçtikleri "mağdur" konumunun birer bileşeni olarak öne çıkıyordu. Öte yandan Basmane'de yaptığımız görüşmelerde bu yaygın kalıp-yargıların ötesine geçen ve buradaki Suriyeli karşıtlığının yapıcı bir öğesi haline gelmiş olan bir "mekan kaybı" kaygısı da söz konusuydu. Bir görüşmeci İzmir'in "demokrat ve cumhuriyetçi" bir yer olduğunu, aslında burada her görüşten ve her yerden insana saygı duyulduğunu, fakat Suriyelilerin buranın "yapısına" tamamen zıt bir görünümde olduklarından buraya uyum sağlayamayacaklarını dile getiriyor ve daha fazla Suriyeli gelmesi ve onlara vatandaşlık verilmesi halinde İzmir'in bu özelliklerinin yiteceğinden dem vuruyordu. Bir başkası, Suriyeli mültecilerin hükümet tarafından İzmir gibi yerlerin yapısını bozmak için özellikle getirildiğini savunuyordu. Anafartalar Caddesi'ndeki dükkanlardaki Arap harfleri ve sokaktan gelip geçen mülteci kadınların giysileri görüşmeciler tarafından hükümeti sorumlu tuttukları bilinçli bir İslamileştirme politikasının yansıması olarak işaret ediliyordu.

Torbalı'da CHP siyasetini desteklediklerini söyleyen çeşitli mesleklerden orta gelir seviyesinde 8 kadınla yaptığımız odak grubu çalışmasında da benzer bir "mekan kaybı" endişesi baskın bir şekilde kendisini gösteriyordu. Görüştüğümüz kadınların bir kısmı, "asfaltın diğer tarafı" olarak tarif ettikleri Kürt mahallelerine yerleşen Suriyeli mültecilerle gündelik hayatta yoğun bir temas ve hatta karşılaşma yaşamadıkları halde onları bir "seküler ve çağdaş yaşam" mekanı olarak tasavvur ettikleri İzmir'e ve Torbalı'ya yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. .

Eski bir gecekondu mahallesi olan Limontepe'deki bazı görüşmelerimiz "temsil mekanının kaybı" kaygısının, yukarıdaki ifadelerin kafalarda canlandırabileceği kentli orta sınıf Kemalist" kesimle sınırlı olmadığını gösteriyordu. Burada görüştüğümüz dar gelirli bir kadın işçi, gündelik temas içerisinde olduğunu söylediği Limontepe'deki Suriyeliler'in "yaşam tarzı itibariyle" İzmir'in kent mekanına yönelik bir tehdit oluşturması konusunda Torbalı'daki kadınlar ile hemfikirdi. Eskiden mahalle sakinlerinin beraberce vakit geçirdiği bir yer olarak tarif ettiği evinin yakınındaki parkın artık İslami giyim tarzına uygun kıyafetlerle Suriyelilerin dolaştığı bir yere dönüştüğünü, küçük kız çocuklarının bile bu giyim tarzında olmasının kendisini rahatsız

ettiğini ve bu yüzden de bu mekanın kendisi için eski anlamını yitirdiğinden yakınıyordu. Diğer yandan bu kadın için Suriyeli sığınmacıların bu görüntüsü İzmir'in seküler yaşam tarzıyla uyumsuz bir kültürün "nüfuzu" dışında Suriye'deki radikal İslamcı grupların anlayışının Türkiye'ye taşınması anlamına geliyor ve bu açıdan bilinçli bir İslamileştirme politikasının parçası olarak görülüyordu.

Temsil mekanının kaybı endişesi ile Suriyeli karşıtlığı arasındaki ilişkiyi irdelemek bu karşıtlığın "dışarıdan gelen bir topluluğa" gösterilen olağan bir reaksiyon olmakla sınırlı kalmadığını, Suriyeli nüfusla girilen güncel ilişkileri aşan bir ideolojik ve siyasal temele sahip olduğunu göstermek açısından önem arz ediyor. Zira görüşmecilerin önemli bir kısmı yukarıda Suriyeliler özelinde sunduğumuz "mekanın" İslamileşmesine yönelik örneklerini, salt Suriyelilerin kentteki varlığıyla sınırlı tutmuyor, eğitim müfredatındaki değişiklikler, cemaat örgütlenmelerinin öne çıkması ve siyasal söylemde dinsel referansların daha aleni bir şekilde kullanılması gibi medyada da yaygın olarak işlenen İslamcılığın ülkedeki yükselişinin göstergelerine yönelik örneklerle birleştiriyorlardı. Bu açıdan, toplumun belirli kesimlerin Suriyeli mültecilere yönelik algısını, AKP'nin İslamcı politikalarına karşı uzun süredir mevcut olduğu anlaşılan derin bir şüphecilik ve endişeden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

"Bir Yer Olarak Mekân"ın Kaybı ve Suriyeli Karşıtlığı

"Mekan" ve "yer" ayrımı ve ilişkisi, kent sosyolojisi ve eleştirel coğrafya alanında özellikle Doreen Massey (1994), John Agnew (2014) ve Andy Merrifield (1993) gibi isimlerin tartışmaları üzerinden özellikle 1980'li yıllardan itibaren günümüz kentsel ve toplumsal ilişkilerini anlamaya yönelik bir analitik araç olarak kullanıldı. Bu tartışmalarda "yer"; içi kullanıcılarının kendi aralarındaki toplumsal ilişkilerin oluşturduğu kalıplarla, bunun belleğiyle ve buna eşlik eden sembollerle doldurulan mekana denk düşer. Kendi dışındaki ulusal ya da küresel ölçekteki dinamikleri içeriyor olsa bile (Massey: 1994: 146-157) ayırt edilebilir bir özgüllüğe sahip mekan olarak yer, hem kullanıcıları hem de "dışarıdakiler" tarafından, içerideki kodlarına ve kurallarına tam olarak "orada yaşayanların" hakim olabildiği ve bu yüzden onların aidiyet ilişkisi geliştirebileceği bir alan olarak algılanır. Bu anlamıyla "yer" elbette statik bir kimliğe sahip değildir; onun kime ait olduğu ve ayırt edici niteliklerinin nasıl tarif edilmesi gerektiği bir toplumsal mücadelenin alanıdır (Massey, 1995: 188-190). Bu açıdan mekan üzerinde oranın "kimin yeri" olduğuna dair bir mücadele söz konusudur. Bu haliyle

“yer”, hem bu mücadelelerin tarihinin izlenebileceği nesnel bir uzam hem de onu kendisine mal etmek isteyenlerin tahayyülündeki öznel bir tasarımdır; ve bu ikisi arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur (Merrifield, 1993).

İzmir’in dört farklı bölgesinde yaptığımız alan çalışması, içinde yaşayanların kendi ilişki ve pratiklerinin birikimine referansla sahiplendikleri “yeri” kaybetme endişesinin Suriyeli mültecilere yönelik düşmanlığın önemli unsurlarından birisi olarak hesaba katılması gerektiğini gösterdi. Belirli ortak yaşam pratikleri ve dayanışma ilişkileri ile önceki kullanıcıların kendilerine mal ettikleri ve “içerisi” olarak kabullendikleri kentteki mahalle ya da iş yeri alanlarında görülen bu “yeri kaybetme endişesi” mültecilerin gelmesiyle yoktan var olmuş değildir; Türkiye’deki genel siyasal ve iktisadi süreçlerin içerisinden çıkmış gözükmektedir. Öte yandan Suriyeli mültecilerin şehirdeki varlığı halihazırda var olan bu endişe tarafından anlamlandırılmakta ve mülteci karşıtlığının bazı kodları bu endişe tarafından biçimlenebilmektedir.

Bir önceki kısımda Suriyelilerin ve Kürtlerin yaşamakta olduğu mahalleyi “asfaltın öbür yanı” olarak kodlayan Torbalı’daki görüşmecilerin “temsil mekanının kaybı” endişesiyle birleşmiş Suriyeli karşıtlığından bahsetmiştik. Onların işaret ettikleri yerde, yani asfaltın öbür yanı olarak adlandırılan Atatürk Mahallesi’nde artık Suriyeli mültecilerle ortak yaşam alanlarını paylaşmakta olan Kürt görüşmecilerle yaptığımız dört kişilik odak grup mülakatında ise tarif ettiğimiz “bir yer olarak mekan kaybı endişesi” kendisini ortaya çıkarıyordu. Birisi genç bir öğrenci, diğer üçü esnaf olan ve Kürt hareketini aktif bir şekilde destekleyen bu görüşmeciler, kendi mahallelerindeki varlıkları konusunda ikircikli bir tutuma sahiptiler. Bir yandan siyasal kimlikleri gereğince ırkçılığa kat’i bir mesafe koyan “enternasyonalist” bir söylem benimseyip, onların maruz kaldıkları zorunlu göçe empatik bir tutum takındıkları gözüküyordu. Öte yandan aynı mülakat içerisinde “asfaltın diğer yanından ayrı” kendi yaşam pratikleri, etno-kültürel ortaklıkları ve normlarıyla ayrı bir topluluk olarak tutunmuş gözüktükleri mahallelerinin Suriyelilerin gelmesiyle tehlike altında olduğuna dair bir endişe dile getiriliyordu. Görüşme yaptığımız dönemde (2019) mahalledeki Suriyeli Kürtler Rojava’ya döndükleri için ayrılmışlar ve mahallede ağırlıklı olarak Suriyeli Arap sığınmacılar kalmıştı. Kira bedelleri açısından kendileri için en elverişli koşulları Atatürk Mahallesi’nde bulabilen sığınmacılar, burada yaşayan görüşmeciler tarafından muhitteki egemen Kürt etnopolitik varoluşuna rakip ve benimsedikleri bu “yeri” bozan ayrı bir kültürel ve politik cemaat olarak görülüyorlardı.

Suriyeli sığınmacıların sabit bir İslamcı kimlikle etnopolitik rakip olarak "yer olarak mekanın" kaybı endişesinin konusu olması Kürtlerin yoğun yaşadığı yerleşim yerleriyle sınırlı değil. Limontepe'de konuştuğumuz bazı Alevi görüşmeciler de benzer bir kaygıyı mahalledeki kendi yaşam alanlarına göndermede bulunarak dile getirmişlerdi. Torbalı'daki bir belediye çalışanı, her ne kadar kendi yaşam alanında Suriyeli mültecilerle yoğun bir gündelik temasa sahip olmasa da benzer bir kaygıyı Suriyeli mültecilerin özellikle Türkiye'deki Dersim ve Elbistan gibi bazı Alevi yerleşim yerlerine yakın bölgelere yerleştirildiği kanaatinden yola çıkarak dile getiriyordu.

AKP'nin özellikle Suriye politikası sonrasında ortaya çıkan yeni gerilim noktaları ise alan çalışmasından aktardığımız anlatıların da gösterdiği gibi bir yer olarak mekanı" kaybetme endişesine yeni boyutlar eklemiş gözüküyor. Torbalı'da "asfaltın öbür tarafında" yaşayan bir Kürdün, mahallesine yerleşmiş olan Suriyeli mültecileri, kendi alanını daraltan "bir siyasal tehdit" olarak kodluyor olmasında Türkiye'nin Suriye savaşının seyrinde bu ülkedeki Kürt siyasal oluşumuyla girdiği karşıtlık ilişkisinin oluşturduğu ideolojik arka-planın olası payını düşünmek gerekir. Keza, kimi Alevi görüşmecilerde ortaya çıkan Suriyeli mültecilerle Sünni temelli siyasal İslam arasında kurulan denklik ilişkisinde ve bununla perçinlenen "yer kaybı" kaygısı ve Suriyeli düşmanlığında AKP'nin Suriye politikası ve Suriyeli mülteciler bağlamında geliştirdiği İslamcı ve Osmanlıcı vurguların olası payını hesaba katmak elzemdir.

Alan çalışmasının bir diğer sahası Işıkkent ayakkabıcılar sitesindeki işçiler arasında bir "yer olarak mekanın kaybı" hissinde ise doğrudan gündelik yaşamı etkisi altına alan iktisadi değişim daha belirgin bir rol oynuyordu. Burada halihazırda kayıt dışı ve sigortasız çalışmakta olan işçiler için Işıkkent, enformel mekanizmalarla da olsa yıllar içerisinde geliştirdikleri dayanışma ilişkileri, örgütlenmeler ve firma sahibi ya da dağıtımcı patronlarla yapılan bir takım zımni antlaşmalarla kendilerinin biçimlendirmede pay sahibi oldukları bir mekanı ifade ediyordu. Türk işçilerin yanı sıra önemli bir kesimini zorunlu göçle İzmir'e yerleşmiş olan Kürtlerin ve aynı zamanda Romanların oluşturduğu çalışanlar arasında üretim atölyesinin sahipliği, zanaata hakimlik ve deneyim gibi faktörler üzerinden biçimlenmiş bir hiyerarşi söz konusuydu. Öte yandan bir firmanın ya da bir fabrikanın kayıtlı ve sabit ücretli bir çalışanı olmayıp, gelirin firmalardan alınan siparişler üzerinden temin edilmesine dayalı daha özerk ve esnek bir çalışma hayatının varlığı Işıkkent içerisindeki hiyerarşik ilişkiler düzeninin "yerinden" idaresini mümkün kılıyordu. Yani, burada çalışma hayatına dair gayrı-resmi kurallar "içeriden", emek süreçlerine farklı konumlardan da olsa bizzat katılan işçiler

tarafından şekillendirilmişti. Işıkkent'teki atölyelerin bu özerk yapısı başka iş kollarında ayrımcılık ve dışlanma endişesi taşıyan özellikle Kürt işçilerin buradaki çalışma sahasını kendi kimlikleri ile var olabilecekleri, kendi aralarındaki dayanışma ilişkilerini daha rahatlıkla örebilecekleri bir "yere" dönüştürmelerini mümkün kılmış gözüküyordu.

Suriyeli işçilerin atölyelerde istihdam edilmeye başlamasıyla önceden belirli gayrı-resmi kurallara tabi olan "çift başı" ücretler ve çalışma koşullarının tamamen kuralsızlaşması sadece ekonomik bir gerilemeyi değil aynı zamanda kendilerinin saydıkları bir yerin ellerinden alınması anlamına geliyordu. Buradaki işçiler her ne kadar benimsedikleri sol siyasal perspektif gereğince mültecilerin birer savaş mağduru olduklarını ve ekonomik gerilemenin asıl sorumlusunun patronlar olduğunu teslim etseler bile yaşadıkları iktisadi kayıp ve buna eşlik eden yer kaybı endişesi Suriyeli mültecilere yönelik algının asıl belirleyicisi olarak öne çıkıyordu.

Her ne kadar Işıkkent örneğinde Suriyeli mültecilere yönelik tepki işçilerin hayatlarını doğrudan etkileyen iktisadi sonuçların belirleyiciliğinde ortaya çıkıyor olsa da, bu tepkinin aldığı somut biçim diğer alanlarda olduğu gibi Türkiye'deki genel siyasal ve ideolojik süreçlerin etkisini taşıyor. Yukarıda sunduğumuz Kürt işçilerin anlatılarında da ortaya çıkan Işıkkent'teki üretim mekanının bir "yer" olarak benimsenmesinin kendisi de bu yerin kaybına yönelik endişeler de Türkiye'deki Kürt meselesiyle ilişkili boyutları içinde barındırması açısından salt güncel bir iktisadi reaksiyon değil aynı zamanda kökenleri Suriyeli mülteci göçünün öncesine götürülmesi gereken politik bir kaygının ürünüdür. Işıkkent, buradaki Kürt işçiler için sadece para kazandıkları herhangi bir iş yeri değil, başka sektörlerde yaşayabileceklerini düşündükleri yalıtılma endişesine karşı kentteki tutunma alanlarından birine dönüşmüştür. Bu yalıtılma endişesi ve kent hayatı içerisinde "kolektif" bir tutunma arayışı ise böyle bir eğilimi özellikle Kürtler için ortaya çıkaran yapısal sorunun, yani bütün olarak Kürt meselesinin yarattığı siyasal ve toplumsal sorunlarla birlikte düşünülmek durumundadır. Politik bir mesele ile ilişkili bir şekilde "yere" dönüşen bir mekanda, "yerin kaybedileceğine" yönelik endişe de politik ve ideolojik anlamlandırmalarla yüklü olmak durumundadır. Keza, buradaki Kürt işçiler için Suriyeli mülteciler sadece rakip bir iş gücünden daha fazlasını, siyasal iktidarın özel olarak kendileri aleyhine tercih ettiği bir topluluğu da ifade etmektedir. Konuştuğumuz işçilerin bir kısmı devletin patronları Suriyeli çalıştırmaya özellikle teşvik ettiğini, patronların da bundan cesaret aldığını ve hem devletin hem de patronların kendilerine göre daha itaatkar Suriyeli işçileri özellikle istediğini vurguluyorlardı.

Buraya kadar entegrasyon tartışmalarının önündeki toplumsal bir sınır olarak göçmen karşıtlığı üzerine yaptığımız tartışma aslında içinde gömülü olarak onun siyasal ve iktisadi sınırları üzerine dair de ipuçlarını barındırıyor. Ben bu kısmı zaman kısıtından dolayı çok kısaca geçeceğim. Bahsettiğimiz toplumsal sınırın, yani herhangi bir hukuki statü ve entegrasyon tartışmasına gölge düşüren Suriyeli mültecilere yönelik yaygın düşmanlığın arka planındaki ideolojik öğeler siyasal iktidarın Suriye savaşında aldığı tutum ve mültecileri sunma biçimiyle yakın ilişkilidir. AKP'nin Suriye politikası ve mültecilere yönelik söylemi onun toplumun geniş kesimleri tarafından büyük bir şüphecilikle karşılanan İslamcı-milliyetçi toplum projesinin üretildiği bir alan dönüşmüş durumda. AKP'nin Suriye ve mülteci politikasının merkezinde e eski Osmanlı toprağı bir coğrafyadan gelen zor durumdaki Müslümanlara yardım eli uzatmanın İslam inancının ve büyük millet olmanın bir sorumluluğu olduğu iddiası yer alıyor. Bu söylem bir yandan ülkedeki Suriyelileri salt dinsel kimliklerine sıkıştırarak onları türdeş bir Müslüman cemaat olarak kodlarken, Türkiye'de yaşayanları da İslami milliyetçi bir içerikle donatılmış bir millet tasavvurunun parçası olmaya ve buna uygun bir misyon edinmeye çağırıyordu. Pek çok seçim sürecinin de gösterdiği üzere, AKP'nin inşa etmeye çalıştığı İslamcı-milliyetçi millet anlayışının ve buna eşlik eden dış politikanın ülke nüfusunun önemli bir kısmında bir karşılık bulmadığı tersine bu kesimlerde cumhuriyetçi ve seküler duyarlılıklardan kaynaklı bir tedirginlik ve tepki yarattığı söylenebilir. Bu açıdan, bahsettiğimiz temsil mekanının kaybı kaygısının ve bundan beslenen Suriyeli karşıtlığının gelişiminde Suriyeli mültecilerin siyasal iktidar tarafından dinsel anlamda türdeş bir topluluk olarak yansıtılmasının payı göz ardı edilmemelidir. Zira kimi Suriyeli karşıtı toplumsal kesimlerdeki "İslami gündemin bir taşıyıcısı" olarak Suriyeli algısı, siyasal iktidarın kamuoyuna yönelik olarak kullandığı söylemde tarif ettiği Suriyeli mülteci profili ile uyumludur. Bu açıdan siyasal iktidarın Suriye politikası ile toplumsal alandaki yaygın Suriyeli karşıtlığı arasında yakın bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle evrensel bir takım ilkeler ve pratikler üzerinden konuşulması beklenen entegrasyon mevzuuna AKP iktidarı İslamcı-milliyetçi bir pozisyon üzerinden ikinci bir sınır çekmiş bulunmaktadır.

Entegrasyon tartışmalarına çekilen ekonomik sınır ise daha grift tartışmaların yapılmasını gerektiriyor. Ben burada bunu mümkün olduğunca basitleştirmeye çalışmak adına şu önermeleri ortaya süreceğim: Bugün Türkiye'de Suriyelilerin idaresinin çerçevesini oluşturan "geçici koruma rejimi" yapısı itibariyle Türkiye'deki Suriyelileri özellikle emek-yoğun enformel sektörler

için emek-gücü yeniden üretilebilir bir ucuz işgücüne dönüşmüş durumda. İzmir'de yaptığımız alan çalışması bu durumun özellikle kentteki tekstil, ayakkabıcılık ve hizmet sektöründeki bazı sermaye sahipleri için önemli fırsatlar sunduğunu gösteriyor. Mesele sadece emek-gücünün ve böylelikle de üretim maliyetinin düşmesi gibi bir durum değil. Işıkkent'te yaptığımız çalışma Suriyeli ucuz işgücünün aynı sektörlerdeki Türkiyeli işçilerin patronlar karşısındaki pazarlık güçlerinin sınırlandırılması ve kolektif bir hak arama mücadelesinin engellenebilmesine yönelik bir araç olarak da devreye sokulabildiğini gösteriyor. Suriyeli mültecilerin, daha kolay kontrol edilebilir, istismara açık ve düşük ücretli bir iş gücü olarak Türkiyeli sermaye sahiplerine değer aktarmasını mümkün kılan şey onların bireysel ve kolektif hak arama mücadelelerinin önüne geçen kalıcı bir statü yokluğudur. Öyle ki bu ilişki fabrika ya da atölyelerinde Suriyeli işçi çalıştıran görüştüğümüz bazı sermaye sahiplerini Suriyeli mültecilerin vatandaşlığına karşı mutlak bir karşıtlık içerisine yerleştiriyor.

Türkiye'nin mevcut ekonomik kırılganlığı düşünüldüğünde Suriyeli mültecilerin kalıcı bir statüye sahip olmaması sayesinde mümkün olabilen "fayda", entegrasyon ve hukuki statü tartışmalarının önündeki bir başka sınır olarak ele alınmalıdır.

SONUÇ

Bu tartışma genel olarak şunu gösteriyor: Türkiye'de Suriyelilerin entegrasypnu "hukuki" bir düzenlemenin ötesinde anlamlar taşıyor. Meseleyi "vatandaşlık" ekseninde gündeme getirmenin önündeki bu toplumsal, siyasal ve iktisadi sınırlar sorgulanmadan Suriyelierin ülkedeki konumuyla ilgili sağlıklı bir tartışma yapamayız. Toplumsal bir sınır olarak "göçmen karşıtlığı" meselesini siyasal iktidarın Suriye politikası ve söylemiyle birlikte ele almak ve aynı zamanda Türkiye'deki sermaye-devlet ve emek ilişkilerinin yapısını mülteciler meselesiyle birlikte düşünmek bir zorunluluk arz ediyor.

KAYNAKÇA

Agnew, J. A. (2014). *Place and politics: The geographical mediation of state and society*. Routledge.

Erdoğan, M. (2022). *Syrians Barometer 2021: A Framework For Achieving Social Cohesion With Syrians in Turkiye*. UNHCR. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/12/SB-2021-English-01122022.pdf

Henri. Lefebvre. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Massey, D. (1995). Places and Their Pasts. *History Workshop Journal*, *39*, 182-192. JSTOR.

Massey, D. (2013). *Space, place and gender*. John Wiley & Sons.

Merrifield, A. (1993). Place and space: a Lefebvrian reconciliation. *Transactions of the institute of British geographers*, 516-531.

Saraçoğlu, C., & Belanger, D. (2018). Mekan, Yer ve Şehir: Türkiye'deki Suriyeli Karşıtlığının Kentteki Görünümleri. *Eğitim, Bilim, Toplum*, *16*(62), 46-73.

Saraçoğlu, C., & Bélanger, D. (2019). Loss and xenophobia in the city: contextualizing anti-Syrian sentiments in Izmir, Turkey. *Patterns of Prejudice*, *53*(4), 363-383.

Dr. Öğr. Üyesi Sinan ERENSÜ

**Bu metin 46. DŞG Kolokyumu Açılış Oturumu deşifresinden elde edilmiştir.*

Ben bugün "çevre adaleti" kavramı çerçevesinde bir sunum yapmak istiyorum. Aslında bu camia, yani şehir plancıları camiası, çevre adaletini en iyi bilen camialardan bir tanesi. Dolayısıyla, diyeceklerimin bir kısmı çoğunuza yeni olmayacaktır. Ancak belki bu kavramları tekrar hatırlamanın, farklı kavramlarsa bir araya getirmede bir katkısı olur diye düşünüyorum.

Klişeye kaçma riskini alarak çok bilindik bir yerden başlayacağım. Marx ve Engels'in ünlü *"Komünist Manifestosu"*nun açılış cümlesi böyle sunumlarda çok tekrarlanmıştır. Malum, Manifesto *"Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor"* diye başlıyor. Ben de *"Türkiye'de bir hayalet dolaşıyor mu"* soru işaretiyle çevre meselesini böyle bir toplumsal kabarışa tekabül eden, hani insanları yaklaşık 10 yıldır özellikle Gezi'den beri heyecanlandıran, ama bir türlü cisimleşememiş, somutlaşamamış bir hayalete benzetmek istiyorum. Sunum boyunca neden bu hayacan dolu kabarış anının henüz cisimleşmediğini düşündüğümü tartışırken, olası somutlaşma imkanları hakkında da kimi ip uçları vermeye çalışacağım.

Gezi'nin bu sürecin merkezinde yer aldığını ifade ederek başlamalıyım. Gezi hem ondan önceki irili ufaklı kırsal diyebileceğimiz, çeperlerde devam eden çevre mücadelesinden ilham aldı, hem de müthiş bir sıçrama yaratarak çevresel meselelerin popülerleşmesine, gündeme gelmesine, insanların bu alana ilgi duymasına sebep oldu. Dolayısıyla 2013'ten bu yana aslında toplumun çeşitli

katmanlarında çevre meselesini, çevre konusuna ilginin attığını görüyoruz. Çevre alanının da bu vesileyle yaygınlaştığını, tabana yayıldığını, hatta tabiri caizse belki bir miktar demokratikleştiğini gözlemliyoruz. Bundan belki 10-15 yıl öncesinde çevre meselelerine dikkat eden, bu konuda yazı yazanlar daha birkaç büyük şehirde birikmiş az sayıdaki uzmanlaşmış kadrolardan ibaretken bugün Türkiye'nin çeşitli yerlerinde çevre meselelerinin sahiplenildiğini, bu uğurda platformlar, dernekler kurulduğunu, muhalif olsun olmasın birçok gazetede çevre konusunda uzmanlaşmış gazetecilerin yetiştiğini ve çevreyle ilgili hemen her haberin bazı haberler daha fazla olmak üzere bir şekilde gündeme gelebiliyor olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bir çevre kabarışından bahsetmek, hatta memnuniyet verici bir şekilde bahsetmek mümkün. Ancak bu çevre kabarışı ne menem bir kabarış, bu kabarış neye benziyor, kabarışın karakteri ne diye sizlerle birlikte bugün düşünmek istiyorum.

Gezi'nin birçok noktasına baktığımızda çok derinlikli ve çeşitli bakış açılarını beraberinde barındıran, çevresel meselelerin toplumsal meselelerle bağının altını çizen bakış açısı mümkün. Gezi direnişinin geneline temayüz eden, özellikle de *"mahalleme, meydanıma, ağacıma, suyuma, toprağıma, evime, ormanıma, köyüme, kentime, parkıma dokunma"* sloganıyla ilk günlerinde asılmış bir pankartta gördüğüm sloganla somutlaşan böyle zengin çok boyutlu bir bakış açısı. Ondan sonra bu bakış açısının yaygınlaştığını bir yandan gördük, bir yandan da siyasetin buna birazcık geriden gelerek cevap verme çabasına da şahit olduk. Hem muhalif partiler –muhalif cenah sonradan bu çevre gündemiyle daha yakından ilişkilenmeye, çevre meselelerini daha dört bir koldan sahiplenmeye çalıştı– ama hem de iktidar da buradaki kabarışa sessiz kalmak istemedi; ona bir cevap sunmaya çalıştı. Bu çaba da bir yandan anlamlı aslında, çünkü seçmenin ve vatandaşların geneline yansıyan bir çevrecilik tahayyülünün, bir kabarışın, bir ilginin olduğunu bize kanıtlıyor adeta.

Çevreci kabarışın siyasete yansımasının en ilginç örneklerinden biri 2019 Yerel Seçimi'nde yaşandı aslında. Bildiğiniz gibi İstanbul'da seçimler çok rekabetçi geçti. Ancak yeşil alanlar seçimin o kadar gündemindeydi ki Türkiye'yi çok bilmeyen ve sadece ilanlara bakarak siyasi gündemi almaya çalışan biri "herhalde bu ülkede fazla böyle siyasi bir kavga, kutuplaşma yok, herkes bütün gücünü daha yeşil bir İstanbul yaratmaya vermiş" diye düşünebilirdi. Örneğin iktidarın adayı Binali Yıldırım'ın sokak billboardları daha yeşil bir İstanbul sözü veriyordu, yeşil kent meydanları diyor, millet bahçeleri açıyordu. Muhalefet de koridorlar açacağız diyor; mini parklar, büyük parklar, devasa parklar, çeşit çeşit bisiklet ağları, hepsinin sözü

veriliyordu. Hatta Binali Yıldırım o kadar ileri gitti ki doğa dostu belediye başkanı taahhütnamesi imzaladı. *"İstanbul nefes alacak"* slogan oldu vs.

Seçimin sonucu malum, muhalefet kazandı. Ancak yeni yönetim için de yeşil bir İstanbul yaratmak önemli gündem maddelerinden bir tanesi oldu. İşte bunun bir ucunda Kanal İstanbul ve Kanal İstanbul'da yükseltilen muhalefet, diğer ucunda parklar ve bahçelerin aslında çok da merkezi olmayan bir belediye hizmetinin önemli bir şekilde tekrar *"Yeşil İstanbul"* adıyla değerlendirilmesi, işte kent ormanlarının sayısının arttırılması, ilk aylarda benim de katıldığım ve kalabalığa şaşırdığım *"İstanbul Yeşil Alanlar* Çalıştayı*"* ve Başkanın bu noktadaki vurgusu ve varlığı, ama tabii bu çalışmalar Ankara'dan da karşılık buldu. Bir rekabet bu yeşil alan açma konusunda devam etti. Sadece İstanbul'da değil, Türkiye'nin birçok yerinde millet bahçeleri açılıyor malumunuz, işte ilçeler düzeyine kadar millet bahçeleri var. Bu millet bahçeleri bazen halihazırda var olan parklar ve bahçelerin "yerli ve millileştirilmesi" ve yeniden peyzajla süslenmesi şeklinde oluyor, bazılarında tartışmalı toplumsal muhalefetin var olduğu yapılaşmaya kapanması istenen yerler aslında bir kazanım şeklinde en azından bir millet bahçesi şeklinde yeniden dizayn ediliyor. Mesela, bu bana göre sol üst köşedeki İstanbul'da Baruthane Milet Bahçesi, burası zaten yakın zamana kadar yapılaşmanın olmadığı bir sahil şeridiydi ve kamusal alan olarak bulunuyordu. Yapılan düzenlemelerden sonra ise neredeyse 3/4'lük kısmı yapılaşmaya açıldı ve bu sahil rezidans ve otel formunda gökdelenlerle kaplandı. Bununla birlikte küçücük bir kısmı da millet bahçesi olarak, yeşil alan olarak yeniden değerlendirildi.

Eskişehirliler bu durumu çok iyi anlatacaktır. Burada da eski stadın bulunduğu yer Millet Bahçesi olarak değerlendirilmiş. Dolayısıyla böyle bir bahçeleşme, parklaşma trendi söz konusu. Bununla birlikte tartışmalı yeşil konularda da artış olduğunu gördük. Yeni yerel yönetimleri yeşil bir köşeden sıkıştırma çabası söz konusu. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yeni yönetiminin, çok fazla su tüketen, çok fazla emek ve kaynak harcayan dikey bahçelerin bir kısmını daha ekolojik bir şekilde yeniden değerlendirme çabası var. Ancak tabii o dikey peyzajların kaldırılması dahi beklenmedik bir tepki ile karşılabiliyor. Hatta, bu görselde gördüğünüz üzere, bir iktidar temsilcisi çevre aktivistlerinin bir sloganını çalıp, dikey bahçelerin sökülmesine *"Eko-Felaket"* demiş.

Şimdi bu örnekleri niye anlatıyorum? Çünkü çevre alanı, bir yandan çok fazla imkân açmıyor, ancak bir diğer yandan da kolay siyaset yapmaya el

vermiyor. Bir başka deyişle elle tutulamıyor. Çünkü çevre meselesini başkaca toplumsal meselelerle birleştirmediğimiz zaman Cenk Hocanın sunumunda da anlattığı türden bir apolitikleşmeyi de beraberinde getirme getirebiliyor. Ancak ekolojik problemlerin kaçınılmaz olarak da toplumsal meselelerle kesiştiğini çok iyi biliyoruz. Bu kesişimlerin altı çizilmediği sürece etkili bir yeşil muhalif politika sürdürülebileceğini düşünmüyorum. Burada sözüm herhangi bir birime veya belediyeye değil. Açık konuşmak gerekirse ben de haberleri takip ederken yeşilin olduğu haberlere daha çok takıldığımı fark ediyorum. Çevre alanında kaçınılmaz bir yeşile tapma eğilimi söz konusu. *"Çevre adaleti"* kavramı da tam da buraya devreye giriyor. Çevrecilik kabarışımıza bir karakter yaratma ihtiyacı da bu bağlamda devreye giriyor.

Aslında çevre adaleti ve adaletsizlikleri kentlerimizi birçok yerden kesiyor. Sadece parklara, bahçelere bakmak zorunda değiliz. Bir yandan Gezi direnişi çevrecilik tahayyülünü açmak adına müthiş katkısı olmuş bir vaka, öteki taraftan da itirazın parkta olması ve parkın ön planda olması da bizi sadece parklara sıkıştırma riskini de beraberinde getiriyor diye düşünüyorum. Yani bu açmaza her an hepimiz düşmüyor olabiliriz, ama böyle bir gerilim, böyle bir tansiyon var gibi geliyor. Gelin birlikte düşünelim. Mesela, nelerden bahsedilebilir çevre adaleti denildiğinde? Bu İstanbul'u vuran birçok selden bir tanesi, belki de en önemlisi. Belki hatırlayanlarınız vardır, Eylül 2009 tarihinde İstanbul'da İkitelli-Bakırköy hattındaki Ayamama deresinin taşması sonucu 30 küsur yurttaşımız hayatını kaybetmişti. İkitelli hattı aslında toplumsal olarak, sınıfsal olarak da müthiş bir çeşitlilik barındırıyor. Bir yanda Türkiye'nin milyon dolarlık basın plazalarının genel merkezleri burada, bir yandan da tekstil atölyelerine de ev sahipliği yapıyor. Bir başka tesis de bu hattın kuzeyinde kalan tır parkı. 2009 selinde can kayıplarının çoğu tır parkında geceleyen tır şöferlerinin ve işyerlerine ulaşmaya çalışan tekstil işçilerinin hayatını su altında kalması sonucu gerçekleşmişti. Bu felaket aslında bizi çevresel sorunlarını belirleyen sınıfsal ilişkileri göz önünde bulundurmaya zorluyor.

Hatta takvimi biraz daha eskiye götürebiliriz. 1993 Nisan ayında Ümraniye Hekimbaşı'ndaki çöplüğün patlaması 30 küsur yurttaşımızı yine hayatını kaybetmesine sebep olmuştu. Çöp dağları patlama sonucu bölgedeki gecekonduların üzerine yığılmış, çoğu Muş Mutkili yurttaşlar ne olduğu anlayamadan feci bir biçimde can vermişti. Bu felaket de aslında bir çevre adaleti meselesiydi. Metropolün çözemediği atık sorununun dar gelirli, kente yeni göçmüş vatandaşların arasında vahşice biriktirmesi sonucu gerçekleşmiş bir çevre adaletsizliği... Bugün de bu çevre adaletsizliği yine

çöp meselesinin etrafında devam ediyor. Belki çok daha modern bir şekilde çöpleri ayıklıyoruz, depoluyoruz, vesaire. Ancak şimdi de çöplerin geri dönüşümünde, çekçekçi adı verilen geri dönüşüm işçilerinin emeği çok fazla. Yakın geçmişte bu geri dönüşüm sürecinin metalaşması ve özel şirketlere bırakılması söz konusu oldu. Ardında da geri dönüşümcülerin depolarına, onların çekçek arabalarına el konulduğunu gözlemledik. Bu aslında bir emek problemi aynı zamanda. Ancak ciddi bir çevre adaletsizliği boyutu olan bir emek problemi. Dolayısıyla çevre deyince, çevre adaleti deyince ucu kentleşmeye, eşitsizliğe, sınıfsal çelişkilere dayanan pek çok adaletsizlikten, pek çok konudan bahsedebiliriz, hatta bahsetmek zorundayız.

Bu görselde İstanbul'un iki semtini uydu görüntüsü sayesinde havadan ve yan yana görüyoruz. Bir taraf Şirinevler, bir taraf da Bakırköy. Bir tanesi çok daha fazla yeşil alana sahip, diğeriyse neredeyse hiç yeşil alanı yok. Eskişehir'de bu kadar radikal bir şekilde olmasa da böyle karşıtlıklar Türkiye'nin başka kentlerinde de var. Dolayısıyla yeşil alan meselesi dahi sadece kentlerin merkezindeki yeşil alanlardan tabii ibaret değil, mekânsal ayrışmanın da önemli bir dinamiği.

Biraz İstanbul'un dışına, büyük kentlerin dışına çıktığımızda aslında kamuoyunun birazcık daha fazla bildiği mega projeler karşısındaki direnişler ve savunmalar akla geliyor. Bunlardan bir tanesi Artvin Cerattepe'de yaklaşık 25 yıldır devam eden bir mücadele. Bu görselden çok güzel anlıyoruz Artvin'i görüyoruz. İnanılmaz bir kent, görmeyenleriniz varsa aşağıda Çoruh nehri akıyor, sol köşede başka bir çevresel probleme sebep olan bir kocaman baraj var. Tam baraj gövdesini göremiyoruz, ama tepede taralı alansa maden ruhsatı verilen ve Cengiz İnşaatın işletmeye maalesef 1.5-2 yıl önce başladığı alan tamamen Artvin şehrini kaplamış, ona hâkim tepelerin tamamını kapsamı içine almış durumdadır.

Şunu biliyoruz. Çeşitli sebeplerden bazı bölgeler çevresel adaletsizliklere daha fazla maruz kalıyorlar. Aslında bunun için literatürde bir isim de var: bu bölgelere "çevresel feda" bölgesi adı veriliyor. Çünkü bu bölgeye bir iş makinesi bir kere girdiğinde sanki o bölgeye bütün iş makineleri hemen girebilir ve arka arkasına çeşitli altyapı faaliyetlerinde bulunabilir gibi bir mesaj verilmiş oluyor. Yusufeli de Artivin'in bir ilçesi, oraya da bir baraj yapılıyor. Yakın zamanda Yusufeli su altında kalacak ve yeni Yusufeli'ne taşınacaklar. Yusufeli şöyle vadinin içinde gördüğünüz gibi hoş küçük bir yerleşim biri sol alt köşede görüyoruz. Bu sağdaki de yeni Yusufeli olacak. Tabii Çoruh vadisinin özel, kendine has yapısı dolayısıyla iki yer arasındaki

farkı sizler de görebiliyorsunuz. Bir tanesi toz toprağın, dağın başında TOKİ tarzı konutlar, tabii küçük ahşap dokunuşlarla yeril motifler verilmeye çalışılıyor, ama onlar sınırlı kalıyor. Şimdi Yusufelililer su altında kalacak; orta boy bir ilçe tamamıyla su altında kalmış olacak. Tabii Yusufelililer –eğer mülk sahibilerse– evleri, arsaları ve tarlaları için bir tazminat alıyorlar. Ancak meseleyi sadece bir tazminat meselesi, kaybedilen bir mülkün ve yerine koyulabilecek bir başka mülk meselesi olarak görmek mümkün değil. Eski Yusufeli'ndeki ilişkileri ve kaybedilen mekânla olan bağı aynı şekilde olduğu gibi yeni yerleşim yerine taşımak istimlak bedeline rağmen –ki o bedeller de tek başına bir şey ifade etmiyor– mümkün değil. Dolayısıyla çevre adaletini, iklim adaletini bir yerinden edilme meselesi olarak görmek, daha kapsamlı mekânsal ve toplumsal bir sorun halinde ele almak gerektiğini düşünüyorum. Çevre ve yerinden edilme arasındaki bu ilişki Mekanda Adalet Derneği Yayınları'ndan yakın zamanda çıkacak Baran Alp Uncu imzalı bir derlemede kapsamlı bir biçimde tartışılıyor. Burada çeşitli politika önerileri de sunmaya, önümüzdeki dönem olacağını umduğumuz tartışmalara katkı sunmaya çalışıyoruz.

Kaz Dağlarında mesela, defalarca kesilen ağaçlar ve orman resimleri gördük. Evet, iyi ki de gördük bir yandan, bu toplumsal ilgiyi Kaz Dağlarında arttırdı, ama öte yandan birazcık araştırdığımızda ruhsat alanlarının bütün Çanakkale bölgesinin neredeyse yarısına yakınının madene açılmış olduğunu, ruhsat arama alanı olduğunu görüyoruz. Bu vesileyle Kaz Dağları tecrübesinden bir şey öğreniyoruz. Bazı ekonomik faaliyetler diğer ekonomik faaliyetlere nazaran daha kıymetli görülüyor. Bu örnekte madencilik, turizm veya tarımdan olsun çok daha ön planda ve tabii bu da bütün bu arama faaliyetleri gerçekleşirse bir bölgenin bambaşka bir karaktere bürünmesi riskini de beraberinde getiriyor. TEMA'nın farklı iller için yaptığı bir çalışma var. Bu çalışma bir ildeki ruhsatlı maden sahalarının o ilin yüzölçümünün kaçta kaçı olduğunu gösteriyor. Rakamlar çok çarpıcı, ama çarpıcı olan başka bir şey ise bu veriye ulaşmanın güçlüğü, çevreyle ilgili birtakım verilere ihtiyacımız oluyor bizim, sade vatandaşlar olarak ya da araştırmacılar olarak, ama bu verilere erişemiyoruz. Bu veriler genellikle o alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin erişimine açık, yurttaşlaraysa parayla veriliyor. Şirketlere de veriliyor, ama zaten şirketlerinin işlerinin modeli bu tarz masrafları göz önünde bulundurduğu için aslında böylesi verilerin yurttaşlara kapalı olduğu sonucunu da beraberinde getiriyor.

Bu bağlamda iklim adaletine de kısaca değinmek istiyorum. Ekrandaki görsel'de Türkiye'nin ilk iklim davalarının konusunu görüyoruz. Manisa

Gölmarmara'da kuruyan bir göl söz konusu. O gölü terk edip gitmek durumunda olan balıkçılar sadece terk edip gitmeyi istememişler ve "aslında burada biz mağduriyetle karşı karşıyayız" diye düşünüp "aslında devlet iklim değişikliğinden haberdardı ve bu konuda atması gereken adımları atmadı, dolayısıyla şimdi bizim mağduriyetimizi karşılaması gerekiyor" demişler ve bir iklim mücadelesinin ilk adımlarını atmışlar.

Burada anlattıklarımı özetleyecek olursam, çevre adaletinin temel eksenleri neler olabilir? Çevre sorunlarına maruz kalma bakımından adaletsizlikler, bunlara birkaç örnek verdim. Çevresel imkânlara erişim bakımından eşitsizlikler, bunlar mesela Şirinevler-Ataköy karşılaştırmasında gördük. Çevreyle ilgili karar alma mekanizmalarına katılım bakımından adaletsizlikler, eşitsizlikler de var. Bir de tabii bütün çevre adaleti kavramı yerel kaynak ve yerel kontrol kavramını da beraberinde getiriyor. Eğer yerelde insanlar istenmeyen altyapılara direniş gösteriyorsa, acaba onlar kontrol ettiğinde bu altyapıları gerçekleştirirler mi, gerçekleştirirlerse ne gibi formüller bulunabilir? Bu soruları sormamız gerekiyor. Çevresel sorunlarla yaşanan kayıp, zararların tazmini ve restorasyon önümüzdeki dönem düşünmemiz gereken bir şey, çevre aktivistlerinin maruz kaldığı bugün de bahsettiğimiz hukuksuzluklar, hukuk dışı uygulamalar, caydırıcı mekanizmalar, bir de çevre adaletinin mevzuata girmesi, önümüzdeki dönem bir siyasi dönüşüm-değişim beklentisinin merkezinde olmalı. Bu bağlamda çevre adaleti kavramına da yasal zemin kazandırılmasının anlamlı olacağını düşünüyorum.

Daha fazla zamanınızı almadan çok teşekkür ediyorum.

Hacer FOGGO

**Bu metin 46. DŞG Kolokyumu Açılış Oturumu deşifresinden elde edilmiştir.*

Yoksulluk aslında bir erişememe problemi, yani gıdaya erişememe, eğitime erişememe, mekâna erişememe, adalete erişememe ve aslında sürekli hareket halinde olma durumu. Biz Asuman Türkün hocayla birlikte 2006 yılında aslında Türkiye'de de ilk *"kentsel dönüşüm"* kavramını biz aslında Sulukule mahallesinde öğrendik. Nedir kentsel dönüşüm? Bugünden baktığım zaman şimdi her yer kentsel dönüşüm, afet dönüşümü, her yer rant alanı, ormanlardan tarlalara, köylerin dere içine kadar devam eden bir dönüşüm var ama kimin için dönüşüm. Kentsel dönüşümün başladığı yerlerin de yoksul mahalleler olduğunu görüyoruz, damgalanan mahalleler, etiketlenen mahalleler ama dönüşüm onlar yararına olmuyor ve yerlerinden edilerek daha derin yoksulluğa itiliyorlar. O dönemde de orada yaşayan insanların yerlerinden edilmesinin daha kolay olacağını düşündüler. Sulukule'de o kadar kolay olmadı, ama oradan buraya ne değişti diye sorarsanız, o dönemdeki Kentsel Yenileme Yasasıyla bugünkü Afet Dönüşüm Yasası arasındaki korkunç bir fark var. Çünkü biz orada mücadele ederken herhangi bir evin tarihi bir ev olma özelliğinde bile o projeyi en az 20 kez değiştirmiştik, ama bugün Afet Dönüşüm Yasasına baktığınız zaman insan hakları ihlali olan bir yasa olduğunu görüyorsunuz. Niye? Aynı zamanda orada insanların elektriğinin kesilmesi, suyunun kesilmesi, onları mahrum bırakma koşullarını dinlememeleri gibi ve bugün Tozkoparan'da olan 2019 yılındaki Afet Dönüşüm Yasasına eklenen yasayla da oradaki insanlara bir

gecede *"tapulu evleriniz hazineye devredilmiştir"* deniliyor. O dönemle kıyasladığımız zaman korkunç bir insan hakları ihlali olduğunu da görüyoruz ama orada yaşayanların çoğu gerçekten yoksul insanlar. Yani bugün yoksulluk tanımı aynı zamanda çalışan yoksulluğunu da kapsıyor işte emekliler var orada, yoksulluk sınırının altında yaşayanlar var, açlık sınırının altında yaşayan insanlar var ve yoksulların olduğu bölgelerdeki rant daha vahşice oluyor, daha acımasızca oluyor. Bugün işte Fetihtepe'deki insanlar susuz, elektriksiz bırakılması, Topkoparan'daki insanların zorla yerinden edilmesi ve Sulukule'de bugün Sulukuleli insanların olmaması da bütün bunların göstergesi. Yani kimse kentsel dönüşüme karşı çıkmadı kendi doğdukları büydükleri yerlerin bir avuç zengine teslim edilmesine karşı çıktı. Ben bu mahallelerde çalışırken ve o hanelerde aslında kentsel dönüşümü anlamak için aslında oralarda bulunurken ne kadar derin bir yoksulluk aynı zamanda yaşadıklarını gördüm. Yoksul mahallelerde çocukların okul devamsızlık oranının ne kadar fazla olduğunu, derin yoksulluk yaşayan insanların, ailelerin sürekli işte kaymakam kapılarında, sosyal yardım merkezlerinin kapılarında ve okul kapılarında geçen bir hayatlarının olduğuna aslında tanık oldum, ama bir taraftan da yoksulluk meselesiyle ilgili ne kadar bir kimlik gibi ne kadar büyük bir önyargının olduğuna da aslında tanık oldum. Her katıldığım kamu kurumlarının toplantılarında hem partilerin, siyasi partilerin toplantılarında hem politikacılarla da konuşurken buna tanık oldum. Çünkü ne dediler? İşte tembeller, çalışmak istemiyorlar, sürekli sosyal yardımlarla geçiniyorlar, patates kuyruğuna giriyorlar gibi aslında inanılmaz bir önyargı var ve tüm dünya aslında bunlara da, yani yoksulluk üretti diye bir kavram var ve buna da aslında çalışıyorlar, ama onlarla birlikte, yani o mekânlarında ziyaret ettiğim zaman kadın yoksulluğunun, özellikle krizlerde, ekonomik krizler ve pandemide kadınların sadece evi geçindirmek için bir geçim stratejisini özellikle oluşturduklarına da tanık oldum. Yani her elektrik zammında işte buzdolabını fişten çıkarma gibi, elektrik süpürgesi kullanmama gibi, çocuğa beslenmeyi koymak için gerekirse çöplerden yiyecek bulma gibi sadece ya da kaymakam kapılarında azarlansa dahi kadınların yüzde 90'ının o kapılarda olduğuna tanık oldum. Bunun nedeni sorduğumda, işte erkekler gitmiyor, çünkü öfkeleri çok yüksek, biz oradan o gıdayı alacağız. Çünkü evde sonuçta aç bekleyen bir çocuk var. Peki, bütün bunların altında o kadının yaşadığı utanç da yoksulluğun nedeni, ekonomik krizle birlikte yükselen stres, kaygı ve bütün bu kaygıların etrafında onları seyreden çocuklar da yoksulluğun bir parçası bu duyguları da görmezlikten gelemeyiz. Sürekli hareket halinde olan bir aileyi düşünün, kiraların artmasıyla birlikte özellikle son zamanlarda sürekli ev değiştirenler ve çocuklar bu ailenin peşindeler,

çünkü savunmasızlar, gidecek yerleri yok. Mekân değiştikçe okul terki ve okul devamsızlığı da artıyor ve de başka mahallelerde daha ucuz kiralarda yeniden bir okula yazılma, okula gönderme durumları maalesef olmuyor bu da çocuk işçiliğini ve okul terkini çoğaltan sonuçlar. Yani eğitim gittikçe aslında alt sıralara doğru inmeye başladı. Peki, kirasını ödeyemeyenler ne yapıyor? Akrabalarına taşınıyorlar, birbirlerine taşınıyorlar ve bizim aslında yurtdışında gizli evsizlik ya da kanepe evsizliği denilen şeyi burada da biz yaşamaya başladık. Bu da bir dayanışma değil, aslında bir çatışmaya neden olıuyor o kalabalık evlerde. Yani taşındıkları yerlerde çünkü bir kap daya fazla koyacak evini açan kişi, daha fazla gıda almak zorunda, daha fazla belki elektrik faturası ödemek zorunda, böyle inanılmaz bir aslında gizli evsizlik dediğimiz bir durum yaşanmaya devam ediyor.

Gıda meselesi ve yoksulluk sanki sadece temel ihtiyaçlar gibi, gıda sorunu gibi gelse de aslında mesela, çocukların okullarda işte beslenme koyamamaları, evde tek tip beslenmeleri falan benim bütün ziyaret ettiğim evlerde ve özellikle sosyal hizmet uzmanlarına da sorduğum zaman derin yoksulluk yaşayan yerlerde gelişim bozukluğu olan binlerce çocuk var. Bu sadece benim gözlemlerim değil, aslında akademik araştırmalar da bunu gösteriyor. En son 2018 yılında yapılan Hacettepe Üniversitesinin yaptığı araştırmada da Doğu, Güneydoğu Anadolu'daki bodurluk oranının ne kadar yüksek olduğunu, Türkiye genelinde neredeyse yüzde 3'lere geldiğini, ama önümüzdeki yıl yapılacak araştırmada da açıklayacakları bu oranın çok daha yüksek olacağını aslında görüyoruz. Sadece bu yeterli beslenmeme değil, aynı zamanda bu sorun çocuklarda öğrenme güçlüğüne neden oluyor ve bu çocuklar ben eskiden mesela, Sulukule dönemimizde çok böyle bakmazdım, bilmediğim için böyle bakmazdım, o sınıflara, okullara gittiğim zaman, işte kaynaştırma sınıfına gidiyorlar, öğrenmek için raporları var. Hatta anneler benim oğlumun, kızımın kafası çalışmıyor, o yüzden zihinsel engelli gibi her yıl alınan raporların aslında bir nedeni de yeterli beslenmeye ulaşamamaları ve bu çocuklar işte kaynaştırma sınıflarında, RAM'larda falan hayatlarını, işte okul eğitimlerini devam ettiriyorlar ve bu yüzden aslında yoksulluk dediğimiz şey insan hakları ihlali ve bu yüzden aslında çocuk hakları ihlali. Çünkü çocuğun elinde olan bir neden değil ya da ailenin sorunu değil aslında, o yüzden gıdaya erişim ya da temel ihtiyaçlara erişim derin yoksulluk yaşayan ailelerde ücretsiz olmalı ve bugün yürüyen kampanyanın da nedeni o işte okullarda bireyin ücretsiz sağlık, yemek derken aslında oradaki çocuk hakları ihlaline vurgu yapılıyor.

Biraz önce aslında bahsettiğim gibi nasıl kadınlar öyle evde yoksullukla stratejiler yaratıyorlar, çocuklar da okullarda bunları düşünüyorlar, bunları yaratıyorlar. Ya paylaşıyorlar, ya işte su içerek gününü geçiriyor ya da işte benim sohbet ettiğim annelerde *"muz koymuyorum, çünkü diğer çocuklar görmesin"* Şu anda Türkiye maalesef bunları yaşıyor.

Derin Yoksulluk Ağı ile 103 hane üzerinde yaptığımız araştırmada kadınların yüzde 82'sinin pede erişemediği ortaya çıkmıştı. Bugün mesela, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kız yurtlarında ücretsiz ped dağıtmasını başka bir gazete, Akit Gazetesi korkunç bir başlıkla verdi.

Prof. Dr. ASUMAN TÜRKÜN- Cinsel taciz olarak.

HACER FOGGO- Evet, yani aslında biz yoksulluk meselesini tartışırken yoksul bireylerin aslında özgürlüğünü de tartışmamız gerekiyor. Biraz önce Asuman Hocanın söylediği gibi sosyal yardımların sosyal hak olduğu, hak temelli bir yoksulluk politikasına aslında ihtiyaç var. Sosyal yardım yapılırken hangi parti olursa olsun o biat ve itaat ilişkisinden aslında bu meseleyi çıkartacak bir sosyal politikaya, bir yoksulluk politikasına ihtiyaç var. Yani sosyal yardımlar işte tembelliğe itiyor falan değil, aslında tam tersine şu anda hani olmazsa olmaz bir durum aslında, ama oraya giden kadının bunu kendi hakkıdır olduğunu bilmesi gerekiyor ve bu bilince ulaşacak bir insan hakları temelli bir yoksulluk politikasına ihtiyaç var. İnsan hakları temelli bir konut politikasına aslında ihtiyaç var ve insan hakları temelli bir göçmen politikasına ihtiyaç var.

birinci oturum
İKLİM ADALETİ-I

Moderatör: Doç. Dr. Ezgi ORHAN

*Kentsel Çevresel Adalet: İstanbul'da Çevresel Fayda ve Yüklerin Bölüşüm Analizi
Gülsüm YAVUZ, Prof. Dr. Tüzin BAYCAN

İklim Krizi ve Toplumsal Adalet: Yerel İklim Eylem Planları Ne Kadar Adil?
Ceren ALTAN , Prof. Dr. Osman BALABAN

Kentsel Dayanıklılık Üzerine Yapılan İndekslerde Kentlerde Küresel İklim Değişiminin Etkilerine Maruz Kalma ve Sosyal Adalet İlişkisinin İrdelenmesi
Adnan OĞUZHAN, Doç. Dr. Bora YERLİYURT

*İklim Adaletsizliğini Kentteki Göçmenler Üzerinden Düşünmek: İstanbul'da Yaşayan Suriyeliler
Arş. Gör. Elif Bengi GÜNEŞ, Prof. Dr. Osman BALABAN

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

İKLİM KRİZİ VE TOPLUMSAL ADALET: YEREL İKLİM EYLEM PLANLARI NE KADAR ADİL?[1]

Ceren ALTAN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir Planlama Yüksek Lisans Bölümü

Prof. Dr. Osman BALABAN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Şiddetlenen etkileriyle yüzleştiğimiz iklim krizi, toplumu çevresel, sosyal ve ekonomik açılardan olumsuz etkilemektedir. İklim adaleti kavramı iklim değişikliğinin etkilerini özneler boyutunda incelerken, mevcut tartışmaları hem çevresel hem de sosyolojik açıdan ele alarak ilişkisel bir değerlendirme ortaya koyar. İklim değişikliğine etkileri olabildiğince düşük seviyede iken, küresel ölçekte gelişmemiş ülkeler, toplum ölçeğinde ise kırılgan gruplar bundan en çok zararı görmektedir. İklim değişikliğinin etkileri şiddeti gittikçe artırarak kentsel ölçekte gözlemlenmektedir. Bu etkiler şehirlerde birden fazlası bir arada olarak görülebilmekte ve hem yapılı çevreye hem de bireylere çeşitli boyutlarda zarar vererek özellikle yapılı çevrenin kırılganlığını ortaya çıkarmaktadır. Karşılaşılan zararları azaltmak için iklim değişikliği eylem planları yapılmaktadır. Ülkemizde hazırlanan kent ölçeğindeki planlarda iklim adaleti tartışmalarına bu bağlamda yeterince yer verilmediği varsayılmaktadır.

Bunu çözümleyebilmek adına halen devam etmekte olan bu çalışmada iklim adaleti kavramı incelenecek, dünyadaki örnekler üzerinden Türkiye'deki yerel iklim değişikliği eylem planları için bir kılavuz oluşturulacaktır. Bu çalışma ile mevcut literatürde eksikliği görülen iklim adaleti ve iklim değişikliği eylem planları arasındaki ilişki güçlendirilecek ve oluşturulan planların problem ve potansiyelleri açığa çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Toplumsal adalet, İklim adaleti, Yerel iklim değişikliği eylem planları.

[1] Bu bildiri, Ceren Altan'ın Prof. Dr. Osman Balaban danışmanlığında, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama Programında sürdürmekte olduğu yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır.

Climate Crisis and Social Justice: How Fair Are Local Climate Change Action Plans?

Abstract

The climate crisis, which we face with its intensifying effects, negatively affects society through environmental, social, and economic issues. While climate justice examines climate change's effects in terms of subjects, it presents a relational evaluation by considering current debates from both environmental and sociological perspectives. On the global scale, underdeveloped countries and smaller-scale vulnerable groups contribute less to the existing climate change problem. However, they both suffer from consequences a lot. The effects of climate change are observed on an urban scale, with increasing severity. These effects can be seen as more than one in cities. They damage both the built environment and individuals in various dimensions, revealing the fragility of the built environment. Climate change action plans are made to reduce the damages encountered. It is assumed that the climate justice debates need to be sufficiently included in the city-scale plans prepared in our country in this context.

To resolve this, the concept of climate justice will be examined in this ongoing study, and a guide will be created for local climate change action plans in Turkey based on examples from the world. With this study, the relationship between climate justice and climate change action plans, which need to be improved in the existing literature, will be strengthened, and the problems and potentials of the plans will be revealed.

Keywords: Climate change, Social justice, Climate justice, Local climate change action plans.

1. İklim Değişikliği ve İklim Adaleti

İklim değişikliğinin etkileri; başta birey ve halk sağlığı olmak üzere, çevre, siyaset ve ekonomi gibi çok çeşitli alanlarda görülmektedir. Yapılı ve doğal çevrede bu etkiler gittikçe artan sıcaklıklar, şiddetli hava olayları ve fırtınalar, taşkınlar ve su baskınları, giderek artan kuraklık, deniz seviyesinde yükselme, türlerin yok olması ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmesi şeklinde gözlenmektedir (*Impacts of Climate Change*, 2022).

Atmosferdeki sera gazı yoğunluğu arttıkça, küresel sıcaklıklar hem atmosferin ortalama sıcaklığı hem de yüzey sıcaklıkları artmaktadır. Isınan hava daha fazla miktarda suyun buharlaşmasına, artan buharlaşma ise daha sık ve şiddetli miktarlarda yağışın yeryüzüne inmesine yol açmaktadır. Bu nedenle son yıllarda, iklim değişikliğine bağlı olarak mevsim normallerinin dışında sıklıkta ve şiddette yağış gözlemlenmektedir. Sıcaklığa bağlı bir diğer problem olan kuraklık ise yine şiddetini gittikçe artırmakta ve dolayısıyla tarımsal arazilerin verimi de azalmaktadır. Artan hava sıcaklığına bağlı olarak bazı bölgelerde yağış almayan toprak verimsizleşmekte, öte yandan bazı bölgelerde çok yağışa maruz kalan toprak, nem seviyesinin artması sonucu o coğrafyada yetişen bitkilerin fizyolojisini de değiştirmektedir. Bu değişimler de gıda güvenliğini tehlikeye atarak, gıda kaynaklı rahatsızlıkların artmasına sebep olmaktadır (Akalın, 2014). Dahası, atmosferin ısınmasına bağlı olarak buzulların erimesiyle deniz seviyesi yükselmektedir. İklim değişikliğinin denizel ortamlara etkisi bununla da sınırlı değildir. Atmosferde artan karbondioksit yoğunluğu nedeniyle okyanuslarda asit yoğunluğu da artmaktadır (United Nations, n.d.), bu da okyanus ve deniz ekosistemlerinde yaşayan bazı türlerin hayatını tehlikeye atmaktadır. Tüm bu sorunlar ekosistemlerin sahip olduğu kırılganlığı arttırmakta ve gezegende yaşayan tüm canlıları tehdit etmektedir.

İklim değişikliği sorununun ve buna bağlı olarak gelişen tüm olayların merkezindeki özne insandır. İklim değişikliği, insan eylemleri sonucu ortaya çıkan ve tüm insanlığın geleceğini tehdit eden bir krizdir. Ancak tüm bireyler ve toplumların iklim sorununun ortaya çıkmasına olan katkısı ile bu krizden etkilenme durumları aynı değildir. Farklı toplumlar ve farklı toplum kesimleri iklim krizinin sonuçlarından farklı şekillerde etkilenirler. Örneğin havanın sıcaklığının artması aslında herkesi etkileyen bir problem olmasına rağmen, klima ile soğutulan bir ev ya da ofis ortamında çalışan bir birey ile güneş altında çalışan bir inşaat ya da tarım işçisinin aynı etkilere maruz kaldığı söylenemez. Benzer şekilde fazla yağışla karşılaşılan günlerde, yüksek katlı

konutların üst dairelerinde yaşayan bireyler ile konutlarının bodrum veya giriş katlarında yaşayan bireylerin yağış ve taşkından eşit derecede etkileneceğini de söylemek mümkün değildir. Hatta fazla yağış metro hattı gibi toplu taşıma hatlarını da olumsuz etkileyecek, şehrin ulaşım sistemi ciddi problemlerle karşılaşacaktır. Özellikle kent genelinde yaşanan doğal felaketlere bağlı olarak daha çok ihtiyaç duyulan ambulans benzeri acil sağlık hizmetleri de ulaşım sisteminin üzerindeki baskının artmasından dolayı işlevini yerine getiremeyecektir. Şehirlerde afet ve risk planlamalarının yeterli olarak gerçekleştirilemediği durumlarda herhangi bir problem, zincirleme sorunlara yol açarak kentin kırılganlıklarını daha da derinleştirecektir. Bölgesel ölçekte ise üretimi etkileyecek herhangi bir fazla yağış ya da kuraklık durumları önce üreticinin sonrasında da buna bağlı olarak toplumun yoksunlaşmasına ve giderek yoksullaşmasına sebep olacaktır.

Tüm bu ifadelerden özetle, iklim krizinin etkileri şiddetini giderek arttırmakta ve toplumun farklı kesimleri de bundan farklı düzeylerde etkilenmektedirler. İklim değişikliğinin ortaya çıkmasına katkıları olabildiğince düşük seviyede kalmasına karşın, küresel ölçekte 3. dünya ülkeleri, toplum ölçeğinde de en kırılgan grupların çoğunlukta olduğu dezavantajlı topluluklar iklim sorunundan en çok zararı görmektedir (Balaban v.d., 2021) Dolayısıyla günümüzün en temel sorunlarından biri haline gelen iklim sorunu aynı zamanda da bir adalet sorunudur. Toplumsal adalet sağlanmadan iklim sorununun sebep olduğu mekânsal eşitsizlikler ve bununla doğrudan ilişkili olarak iklim sorunu da çözülemeyecek ya da hafifletilemeyecektir. Bu yüzden iklim adaleti konusu şehircilik ve ekoloji alanında üzerine detaylı çalışmalar gerektiren bir konu olarak öne çıkmaktadır.

2. Uluslararası Platformda İklim Adaleti

Şehircilik alanında hazırladığı çalışmaların her zaman kılavuz kabul edildiği Birleşmiş Milletler iklim değişikliği alanında pek çok uluslararası çalışma üretmektedir. Günümüzde iklim değişikliği tartışmalarının merkezinde bulunan Paris Anlaşması, uluslararası bağlayıcılığı olan en önemli dokümandır. Anlaşmaya taraf olan ülkelerin yükümlülükleri ve ülkelere sağlanacak imkanlar genel hatlarıyla açıklanmasına rağmen, anlaşma iklim adaleti tartışmaları bakımından incelendiğinde yetersiz kalmaktadır. Bunun en temel sebebi anlaşmada belirtilen sorumluluklarını yerine getirmeyen ülkelerin ne gibi bir tazminat ya da yaptırımla karşılaşacağı ve sorumluluklarının ne olduğunun tam olarak anlatılmamasıdır. Yerel

yönetimlerin denetlenmesi ve daha iyi organize olup birbirinden öğrenerek gelişmesi için çalışan ICLEI (Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler) ve C40 (Büyük Kentler için İklim Liderlik Grubu) de önemli diğer uluslararası organizasyonlardandır. Özellikle ICLEI yerel yönetimlerin hem kurum içi hem de kurum dışı emisyon ölçümlerinin veri tabanına sahip olup hem de bu birliğe üye olan şehirlerin birbirlerinden çeşitli uygulamaları öğrenerek emisyonlarını azaltma konusunda önderlik etmektedir. C40'nin ise öncelikli üye şehirlerinin emisyonlarını gelecek on yılda yarı yarıya indirmektir. Bunu kentsel dirençlilik ve eşitlik konularına özellikle odaklanarak başarmayı hedeflemektedirler. Aynı zamanda yerel yönetimlere iklim eylem planlaması için kılavuzlar hazırlamaktadırlar (ICLEI Europe •• Projects, n.d.; C40 Cities, 2023). Bahsedilen bu organizasyonların çalışmaları iklim değişikliği planlaması konusunda büyük önem arz etmektedir. Bu organizasyonların raporları gelecek başlıklarda incelenmekte ve bunlardan çıkarılan iklim adaleti tartışmaları açısından gerekli tanımlamalar ile ölçütler açıklanmaktadır.

İklim krizi sebebiyle karşılaşılan zararları en az seviyeye indirebilmek için iklim değişikliği eylem planları yapılmaktadır. Ülke genelinde hazırlanan iklim değişikliği eylem planlarının yanında yerel yönetimlerin de hazırladıkları planlar bulunmaktadır. Hem büyükşehir belediyeleri hem de ilçe belediyeleri kendi iklim değişikliği eylem planlarını hazırlayabilmektedirler. Ülkemizde hazırlanan bu planlarda adaptasyon ve uyum stratejilerinin yanında risk değerlendirmesi ve planlaması adına da hedefler belirlenmişken, iklim adaleti tartışmalarına bu bağlamda yeterince yer verilmediği varsayılmaktadır. Bunu çözümleyebilmek adına, halen devam etmekte olan bir yüksek lisans tezinin literatür araştırması bölümünün bir kısmını kapsayan bu çalışmada, iklim adaleti konsepti uluslararası dokümanlardaki ele alınışı bakımından incelenmektedir. Söz konusu tez çalışmasında, bu bildiriden farklı olarak daha kapsamlı bir inceleme ve literatür taraması yanında Türkiye'de il ve ilçe belediyeleri tarafından bugüne dek hazırlanmış tüm iklim değişikliği eylem planları, oluşturulan bir veri seti bağlamında içerik analizi yöntemi ile incelenecektir. Bu bildiride ise kapsayıcılık, erişilebilirlik, katılım gibi ölçütler göz önünde bulundurulduğunda çeşitli araştırmacılar ve Birleşmiş Milletler, C40 gibi çeşitli kurumlar tarafından başarılı kabul edilen planlar güçlü ve zayıf yönleri ile ele alınmaktadır. Bu inceleme ile dünyadaki örnekler üzerinden Türkiye'deki iklim değişikliği eylem planları için bir kıyaslama oluşturulacaktır. Örnek olarak incelenen planlar değerlendirilecek, Türkiye'de hazırlanacak ve hazırlanmakta olan planlara kılavuz niteliği taşıması sağlanacaktır. Bu çalışma ile mevcut literatürde eksikliği görülen

iklim adaleti ve iklim değişikliği eylem planları arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi ve oluşturulan bu planların problem ve potansiyellerinin açığa çıkması hedeflenmektedir.

2.1. Birleşmiş Milletlerin Çalışmalarında İklim Adaletinin Ele Alınışı

İklim değişikliğinin kritik ve tüm dünyayı etkileyen bir sorun olarak kabul edilmesi 1979 yılında gerçekleştirilen Birinci Dünya İklim Konferansına dayansa da (A History of Climate Activities, 2017), uluslararası siyasette aktif olarak konferanslar ve anlaşmalar ile iklim değişikliği konusunda daha sağlam temeller atılması 1990'lar sonrasını bulmuştur. Birleşmiş Milletlerin temel çalışmalarından biri olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, diğer adıyla Rio Zirvesi olarak da bilinen bu sözleşme 1992 yılında 154 ülke tarafından imzalanmıştır (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde vurgulanan temel ilkelerden biri "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ilkesidir (United Nations, 1992). Bu ilke ile iklim değişikliğinin hepimizi ilgilendiren ve hepimizin ortak sorunu olması vurgulanmış ve yine sözleşmede belirtilen Ek-1 ve Ek-2 grup ülkeleri belirlenerek bu sorunun ortaya çıkmasına sebep olan aktörlerin sorumlulukları ayrıştırılmıştır (UN, 1992). Gruplandırılan bu ülkelerin sorumluluklarını kısa bir şekilde şöyle özetlemek mümkündür; Ek-1 grubu gelişmiş ülkelerden oluşup iklim krizi ile mücadele konusunda seragazı emisyonlarını azaltmakla yükümlü olan öncelikli ülkeler iken, bu grubun dışında kalan ülkelerin eylem almaya Ek-1 ülkelerinin sağladığı finansal yardımlar ile geçeceği belirtilmiştir (Kuyper vd., 2018).

Sözleşmenin yürütülmesi sürecinde etkili eylem alabilmek için Taraflar Konferansı kurulmuştur ve bu karar mekanizması belirli aralıklarla toplantılar düzenleyip sözleşmede yer alan maddelerin denetimini sağlamaya çalışmaktadır. Bununla beraber sözleşmenin ana otoritesi olma niteliğini de taşımaktadırlar (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020; UN, 1992). Uluslararası iklim siyasetinde ilk kez hazırlanan bu kapsamlı metin ne yazık ki iklim adaleti kavramına değinmemektedir. Ülkelerin sorumluluklarının Ek-1 ve Ek-2 olarak ayrıştırılması umut vadetse de iklim değişiklinin sonucu olarak gözlemlenen adalet problemlerine bu sözleşmede açık bir cevap bulunmamaktadır.

Taraflar Konferansları arasında kritik önem taşıyanlardan biri 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen üçüncü konferanstır. Bu konferansta

yayınlanan Kyoto Protokolünün önemli noktaları, atmosfere salınan zararlı 6 sera gazının listelenmesi, protokolü onaylayan ülkelerin 1990 yılına göre hesaplanan emisyonlarını %5,2 azaltacağı konusunda bağlayıcı olması ve uluslararası emisyon ticareti, temiz kalkınma mekanizmaları ve ortak uygulama gibi çözümler barındırmasıdır (Birleşmiş Milletler, 1998). Protokolün emisyon azaltımı konusunda hem rol oynadığı hem de etkisinin olmaması yönünde çalışmalar bulunmaktadır (Maamoun, 2019). Protokol incelendiğinde içeriğinde, iklim adaleti tartışmalarında sıkça vurgulanan "adil", "adalet", "eşit" *(just, justice, fair, equal, equitable)* kavramlarını bu bağlamda içermediği gözlemlenmiştir. Bir diğer yaklaşım olarak protokolün maddeleri okunduğunda, metnin içeriğinde de anlam bakımından iklim adaletini ya da çevresel adaleti çağrıştıracak dolaylı bir ifade görülmemektedir.

İklim adaleti konusu ilk kez 2000 yılında bir uluslararası konferansta, Hollanda'nın Lahey kentinde düzenlenen İklim Adaleti Zirvesi'nde ele alınmıştır. Zirvenin tarihi ve yapılacağı şehir özellikle seçilmiş olup, Birleşmiş Milletler'in 6. Taraflar Konferansı'na daha radikal bir yaklaşım sunmak için tasarlanmıştır. 6. Taraflar Konferansı'nda çocukların ve diğer tüm canlıların geleceğini korumak bir hedef olarak gösterilmiş (UNFCCC, 2000), fakat tam olarak iklim adaleti konusunun üzerinde politikalar ve yasal düzenlemeler açısından durulmamıştır. Bu zirve ile tüm bu resmi ve ağır işleyen sürece karşı radikal bir eylem alınmıştır (Whitehead, 2022).

Birleşmiş Milletler'in iklim krizi ile mücadeleyi güçlendirmek ve bu krizin kayıpları ile hasarlarının tespit edilmesi için oluşturulan diğer çalışması 2013 yılındaki COP 19 toplantısında oluşturulan Varşova Kayıp Zarar Mekanizmasıdır. Bu çalışma iklim adaletinin büyük ölçekli yani gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkeler üzerinde yarattığı çevre baskısını azaltma ihtiyacına cevap verir. Daha net bir ifadeyle, gelişmiş ülkelerin daha fazla emisyona sebep olması diğer ülkelerde iklim değişikliği kaynaklı çevresel felaketlerin daha çok gözlenmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla, bu kayıp zarar sistemi sayesinde bu kayıpların karşılanması finanse edilmektedir (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020; Wallimann-Helmer, 2015). Bahsedilen fonlama sisteminin arka planı 2010 yılında Meksika'nın Cancun şehrinde yapılan COP 16 buluşmasına dayanmaktadır. COP 16'da tartışılan konulardan biri olan "Yeşil İklim Fonu" uluslararası bir sorun olan iklim krizini kolektif bir şekilde çözme amacıyla kurulmuştur (Vanderheiden, 2015). Öte yandan Varşova Kayıp Zarar Mekanizmasının eksiklikleri çeşitli araştırmacıların çalışmalarında sorumluluk konusu bakımından eleştirilmiştir. Anlaşmaya taraf olan partilerin gelişmekte olan ülkelere karşı sağlayacakları finansal,

teknolojik ve kapasite geliştirme sorumlulukları tam olarak açıklanmamıştır. Benzer şekilde, yükümlülüklerini yerine getiren ülkeleri motive etme benzeri bir yaklaşım da bulunmamaktadır (Wallimann-Helmer, 2015; Doelle, 2014).

Birleşmiş Milletler'in iklim tartışmaları söz konusu olduğunda en çok konuşulan ve tartışılan en güncel belgesi Paris Anlaşmasıdır. Anlaşma 2015 yılında COP 21'de sunulmuştur ve Kyoto Protokolünde hedeflenen fakat başarılı olunamayan konulara değinmektedir. Kyoto Protokolünde belirlenen gelişmiş ülkelerin emisyonunu %5,2 azaltması hedefi Paris Anlaşmasında daha küresel bir hedefe evrilmiştir. Öte yandan Kyoto Protokolü emisyon azaltım sorumluluğunu büyük ölçüde gelişmiş ülkelere yükleyip, her ülkenin kendi emisyon azaltım hedefi belirlemesi gönüllülük esasına bırakılsa da Paris Anlaşmasında küresel hedef öncelikli tutularak her ülkenin sorumluluk alması hedeflenmiştir (Kuyper vd., 2018). Belirlenen hedef küresel sıcaklığın 2°C altında tutulması şeklindedir ve bununla beraber anlaşmaya taraf olan her ülke kendi ulusal katkı beyanını sunmalı ve ulusal iklim değişikliği eylem planını hazırlamakla yükümlüdür (UN, 2015). Buna rağmen ülkelerden beklenen ulusal katkı beyanlarının (NDCs) yeterince iyi açıklanmayışı, uluslararası iklim tartışmalarında yıllardır süregelen sorumluluk konusuna yine cevap verememektedir (Kuyper vd., 2018). Anlaşma Birleşmiş Milletlerin önceki metinlerine kıyasla insan hakları, adalet, kırılganlık gibi terimleri ele alsa da bu konular hakkında açıklayıcı ya da uygulamaya yönelik bir politika önerisi benzeri içeriklere yer vermemektedir. Bu yüzden anlaşma metni retorik düzeyde başarılı olsa bile uygulama konusunda gerekli ihtiyaca yanıt verememiştir (Okereke ve Coventry, 2016; Kaya, 2017). Paris Anlaşmasında ele alınan bir diğer konu olan Yeşil İklim Fonu ve Küresel Çevre Fonu iklim krizi ile mücadelede adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik hazırlanmasına rağmen, fonlama sisteminin önceliklerinin ne olacağı, sahip olunan fonun ülkeler arasında nasıl dağıtılacağı benzeri konular için net bir yönlendirme ya da açıklama bulunmamaktadır (Okereke ve Coventry, 2016).

Son olarak, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini 2012 yılında yerini alan ve 17 alt hedeften oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde, iklim adaleti konusu birkaç madde ile ifade edilmektedir (*Background on the Goals | United Nations Development Programme*, n.d.). Örneğin, 13. hedef olan iklim eylemi ve 16. hedef olan barış, adalet ve güçlü kurumlar hedefleri, iklim adaleti tartışmalarına ışık tutmaktadır. Ayrıca UNDP'nin kendi web sitesinden, yayınlar bölümünden ilgilenilen sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile filtreleyerek iklim adaleti, çevresel adalet, iklim değişikliği ve insan

hakları, kapsayıcılık, yerinden edilme gibi pek çok konu üzerinden bir inceleme yürütmek de mümkün olmaktadır (*Publications | United Nations Development Programme*, n.d.).

Bunlardan özetle, iklim değişikliği konusunda en yetkili otoritelerden biri Birleşmiş Milletler olmasına karşın halen hazırlanan uluslararası bağlayıcı nitelikte olan anlaşmalarında adalet tartışmalarına yeni bir boyut katacak, iklim adaleti ve siyaseti konusunda ülkeler arasındaki derin uçurumu azaltacak bir hamle söz konusu olmamaktadır. Yine de hazırlanan en güncel metin olan Paris Anlaşması adalet konularına retorikte de olsa bir yaklaşım getirdiğinden dolayı gelecekte gerçekleştirilecek Taraflar Konferanslarında ya da uluslararası anlaşmalarda iklim adaleti konusunun daha önemli bir yer teşkil edeceği umut edilmektedir. Benzer şekilde çevresel adalet, kapsayıcılık ve iklim değişikliği etkileri sebebiyle tekrar göz önünde bulundurulması gereken insan hakları gibi konular üzerinden hazırlanan yayınlar, gelecek dönemlerde tüm bu bilimsel altyapının iklim eyleminin zeminini sağlamlaştırmasını sağlayacaktır.

2.2. Ulus-Ötesi Yerel Yönetim Ağlarında İklim Adaleti Çalışmaları

Birleşmiş Milletler'in çalışmaları dışında iklim tartışmaları söz konusu olduğunda yerel yönetimler için önemli çalışmalar üreten diğer organizasyon ulus-ötesi yerel yönetim ağlarıdır. Bu çalışmada ele alınacak yerel yönetim ağları ICLEI, Belediye Başkanları Sözleşmesi ve C40 Büyük Kentler İklim Liderlik Grubudur. Hem ölçek olarak kapsamlı olup, birden fazla ülkede ve şehirde çalışmalar üretip, öncü olmaları hem de yerel iklim eylem planlaması hakkında çalışmalarının çeşitliliği sebebiyle yukarıda bahsedilen üç ağ, bu çalışmada ele alınmaktadır.

2.2.1. ICLEI: Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler Ağı

Yerel yönetim ağları arasında uluslararası ölçekte belirli kriterleri olup uluslararası düzeyde en geniş coğrafyaya yayılan ve en fazla üye sayısına sahip olan yerel yönetim ağı ICLEI'dir (Türkçe çevirisi Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler Ağı şeklindedir.). ICLEI'ye üye olan yerel yönetimlerin yapmakla yükümlü olduğu ve aynı zamanda ICLEI'nin hedefleri olan 5 temel strateji vardır: Bunlardan birincisi, yerel yönetimlerin seragazı emisyonu envanteri oluşturmasıdır. Oluşturulan emisyon envanteri hem kurum içi

hem de kent geneli hesaplamaları içerir. ICLEI'ye üye olan yerel yönetimler emisyon envanterine sahip olduktan sonra gelecek yıllar için bir seragazı azaltım hedefi belirlenmelidir. Belirlenen hedef doğrultusunda bir iklim eylem planı hazırlanmalıdır. Hazırlanan plan uygulandıktan sonra son adım olarak bu planın izlenmesi (monitoring) olmalıdır (Drevno, 2022; Krause, 2012).

ICLEI'nin 1992 yılından bugüne kadar iklim değişikliği üzerine üretmiş olduğu 230 projenin arasında 9 tanesi sosyal eşitlik ve adalet konusu üzerinedir (ICLEI Europe •• Projects, n.d.). ICLEI'nin projeleri yerel yönetimler ile araştırıp birbirinden öğrenme temelli oluşturulmaktadır. Üretilen 9 proje içinden seçilen 5'i adalet konusu ile daha güçlü bir ilişki kurduğu için bu çalışmada bu projelerin anlatılmasına karar verilmiştir.

UrbanA projesi ile Avrupa'daki şehirlerin sürdürülebilir gelişim çerçevesinde kapsayıcı, esnek, adil ve eşitsizlikleri ortadan kaldırıcı nitelikte mekanlar olması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda belirlenen dört büyük şehir "kentsel arena" olarak seçildikten sonra, dünyanın dört bir yanından politik aktörler, araştırmacılar, vatandaşlar bir araya toplanıp bilgi alışverişi yoluyla çözümler üretmek için çalışmaktadır. Bunun yanında UPLIFT projesi klasik politika planlama süreçlerini eleştirir ve daha kapsamlı bir ölçekten analizlerle başlayıp, bölge ölçeğinden kent ölçeğine doğru giden bütünsel bir politika planlama süreci sunar. Ek olarak gençleri de bu planlama süreçlerine dahil eder. POWERPOOR projesi ise enerji yoksulluğu sorununu temel alır ve bunu gidermek amacıyla finansman sağlar. Projede vatandaşların ve çeşitli ülkelerden diğer aktörlerin katılımı ile 20 000'den fazla enerji yoksulu haneyi hedefleyecek bir çalışma öne çıkmaktadır. UrbanCommunity projesi UrbanA projesinin devamı niteliğinde işler. Bugüne dek başvurmak isteyen yerel yönetimlere açık bir çağrı yayınlayıp, seçilen 9 şehre hibe sağlamışlardır. Diğer projelerle paralele olarak bu projenin de amacı, sürdürülebilir ve adil kentlerin inşasını sağlamaktır. Son olarak, Fair Local Green Deals projesi Avrupa Yeşil Mutabakatı temelinde tasarlanmıştır. UPLIFT'e benzer şekilde fakat farklı bir yaklaşımla, küçük ölçek politika planlamasından büyük ölçek politika planlamasına doğru bir süreç ele almaktadır. Tüm projelerde de dikkat edildiği gibi, bu projede de katılımcı planlama esaslarına dikkat edilmektedir (ICLEI Europe •• Projects, n.d.).

Hem uluslararası en çok üyeye sahip olup, geniş bir alana yayılması hem de açıkça belirtmiş oldukları hedefler sayesinde yerel yönetimlere net bir şekilde yol göstermesi bakımından ICLEI kritik bir noktadadır. Ürettikleri

çeşitli projeler sayesinde, politika planlama süreçlerine somut örnekler sunup, ölçekler arası zincirleme bir bütünlük sağlamaktadır. Farklı ülkelerden aktörleri aynı projede buluşturup kentsel yoksulluk, eşitsizlik ve adalet arayışı gibi köklenmiş kentsel problemlere çözüm araması, iklim adaleti tartışmaları açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

2.2.2. Küresel İklim ve Enerji için Belediye Başkanları Sözleşmesi (Global Covenant of Mayors for Climate and Energy ve Compact of Mayors)

Yerel ve bölgesel yönetimleri harekete geçirip, iklim değişikliği için politika planlama ve emisyon azaltım stratejileri üretmeyi sağlayan bir diğer gönüllülük esaslı ulus-ötesi ağ İklim ve Enerji için Küresel Belediye Başkanları Sözleşmesi (Global Covenant of Mayors for Climate and Energy), kısa adıyla Belediye Başkanları Sözleşmesi (Covenant of Mayors)'dir. 2008'den bugüne 131 ülkede ve 9000'den fazla şehirde faaliyet gösteren bu birlik, iklim değişikliği üzerine çalışan diğer organizasyonlar gibi emisyon seviyelerini düşürmeyi hedeflerken bir yandan da sürdürülebilir ve dirençli kentler oluşturmak için çalışmaktadır. Esas eylem alanları iklim değişikliğine karşı adaptasyon ve azaltım stratejileri üretmenin yanında herkes için erişilebilir ve karşılanabilir, temiz enerji sağlamaktır (*Covenant of Mayors*, n.d.).

Belediye Başkanları Sözleşmesi'ni imzalayıp, sözleşmenin yükümlülüklerini olabildiğince en detaylı şekilde yerine getiren yerel yönetimler üzerinden yapılan bir araştırmada, emisyonları azaltmak için en çok müdahale edilen çalışma alanının kentin aydınlatılması ve yerel kullanım için elektrik üretimi olduğu saptanmıştır (Pablo-Romero vd., 2018). Enerji tüketiminin en fazla olduğu bu iki alan dışında, toplu taşıma ve belediye binalarının enerji tüketimi biçimlerinde de konvansiyonel elektrik yerine yenilenebilir enerji üzerine çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Pablo-Romero vd., 2018). Ek olarak, Belediye Başkanları Sözleşmesi'nin yerel yönetimlere rehber olarak yayınladığı "Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı'nda" detaylı bir şekilde belediyelerden beklentileri açıklanmıştır (Bertoldi, 2018).

Compact of Mayors ise 2014 yılında Birleşmiş Milletler İklim Zirvesinde, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, ICLEI, C40, Birleşmiş Kentler ile Yerel Yönetimler (UCLG) ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)'nın bir araya gelerek oluşturduğu, yine iklim değişikliğine karşı aksiyon alma odaklı, yerel yönetimlere iklim değişikliği

eylem planlaması konusunda yol gösterecek bir diğer gönüllülük esaslı uluslararası anlaşmadır (Compact of Mayors, 2014; Global Covenant of Mayors, 2016). Anlaşma yerel yönetimlere dört aşamalı ve her aşama için uyum ve azaltım alt hedefleri olan bir ilkeler bütünü sunar. Anlaşmaya gönüllü olan yerel yönetimler 3 yılda tüm aşamaları bitirmekle yükümlüdür. Aşamalar anlaşmaya bağlılık, envanter oluşturma, azaltım hedefi belirleme ve iklim eylem planı oluşturma olarak sıralanır. İlk aşamayı gerçekleştiren yerel yönetimlere "bağlılık (committed)" rozeti verilirken, anlaşmanın tüm yükümlülüklerini tamamlayanlara ise "tamamlama (compliant)" rozeti verilmektedir (Compact of Mayors, 2014). Bu anlaşmanın vurguladığı en önemli nokta sera gazı ölçümleridir. Öyle ki, ölçümler dikkatli ve doğru bir yöntemle yapılmadığı sürece iklim değişikliğine karşı alınan eylemler sadece retorik kalacaktır ve etkisini yeterince gösteremeyecektir. Bunun önüne geçmek için somut sonuçlar ortaya koymak ve bu veriler üzerinden gerçekçi hedefler ortaya koymak mevcut sistemin işleyişini daha etkili hale getirecektir.

Kuruluşun temel amaçlarından biri olan herkes için erişilebilir ve temiz enerji konusundaki uluslararası çalışmalarını özetledikleri bir raporları da bulunmaktadır. Herkes için Sürdürülebilir Enerji, orijinal kısaltmasıyla SEforALL olarak adlandıkları bu projenin 2021 yılında yayınlanan yıllık raporuna baktığımızda, projenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin 7.si olan erişilebilir ve temiz enerji hedefini temel ilke edindiğini söylemek mümkündür. Bugüne dek ürettikleri projeler arasında adalet ile en yakın ilişkili olan bu proje, temelinde ülkelere sürdürülebilir enerjiye geçmeleri konusunda politikalar, yasal yönetmelikler ve araçlar önermekte, ülkelerin planlarını daha enerji dönüşümü odaklı hazırlamalarına yardımcı olmaktadır. Örneğin 2021 yılı için hazırlamış oldukları raporlarında Nijerya'nın Enerji Dönüşüm Planı'nın SEforALL ve COP26 Enerji Dönüşümü Konseyi (Energy Transition Council) tarafından yönlendirildiğine ve beraber çalışılarak bir yol haritası oluşturulduğuna değinilmiştir (SEforALL, 2022). Bu projenin özellikle COVID-19 sonrası sağlık alanındaki kırılganlıklara ve eşitsizliklere çözüm niteliği taşıması önemli bir nokta niteliği taşımaktadır. Bu proje ile Kenya, Nijerya, Filipinler ve Uganda'daki tüm sağlık kurumlarına elektrik sağlanması da mevcut adaletsizlikleri azaltmak ve zamanla ortadan kaldırmak için atılmış güçlü bir adımdır (SEforALL, 2022). Bu proje sayesinde ülkelerin enerji dönüşümü ve emisyon azaltımı konusunda eşit sahip olamadıkları farklar azaltılmaya çalışılacağı görülmektedir. Gelecek yıllarda çalışmaların ivmesinin artarsa elde edilecek sonuçlar daha etkili ve umut vadedici olacaktır.

2.2.3. C40 Cities: Büyük Kentler İklim Liderlik Grubu

Yerel yönetimler açısından en önemli kaynaklardan biri olan C40 Büyük Kentler İklim Grubu, 2005'te başlangıçta 18 şehir ile kurulup günümüze kadar 96 kentten oluşan bir birlik haline gelmiştir (C40 Cities, n.d.). İklim değişikliği için dünyadaki lider şehirlerin bir araya gelip çözüm üretmesi için kurulan bu grubun esas hedefleri kapasite geliştirmek, iklim değişikliği için azaltım ve uyum stratejileri oluşturmak ve iklim krizine için en iyi planlama ve kentsel tasarım örnekleri üzerine çalışmaktır.

C40'ın iklim adaleti ile ilişkili olarak üretmiş olduğu dokümanlara bakacak olursak, bugüne dek yapmış olduğu çalışmaları arasında Kapsayıcı Planlama İçin Yol Haritası (Roadmap for Inclusive Planning) (n.d.-b), Yeşil ve Adil İyileşme Gündemi (Green and Just Recovery Agenda) (2020) ve Küresel Yeşil Mutabakat (Global Green New Deal) (2022) öne çıkan çalışmalardır. Kapsayıcı Planlama İçin Yol Haritası projesi ile iklim değişikliği ve sosyal adalet konuları olabildiğince eşitlikçi ve kapsayıcı bir şekilde ele alınmaktadır. Özellikle Pratikte Kapsayıcı İklim Hareketi (Inclusive Climate Action in Practice) raporunda bu konu bağlamında hazırlanan iyi örneklere yer vermektedirler. Tüm eylem planlarında vurgulanan temel konu büyümenin ancak sosyal ve ekonomik eşitsizlikler konusuna değindiği sürece gerçekleştirilebileceğidir (C40 Cities Climate Leadership Group, n.d.-b). Bunun yanında Yeşil ve Adil İyileşme Gündemi'nde C40'ın başlıca hedefi, sürdürülebilir enerji kullanımına ve enerji tasarrufu teknolojilerine geçişte adil geçiş prensiplerinin göz önünde bulundurulması gerektiğidir (C40 Cities Climate Leadership Group, 2020). Bir diğer deyişle, UNDP'nin de belirttiği üzere, adil geçiş sayesinde sürdürülebilir kalkınmaya geçiş sürecindeki değişimden toplumun zarar görmemesi ve hiçbir şekilde mağdur bırakılmaması koşuluyla Paris Anlaşması'nın maddeleri sağlanabilecektir (UNDP, 2022). Kimseyi geride bırakmamak ve halkla beraber tasarlayıp mekânı üretmek ancak bu ilkeler sağlandığında daha sağlam temellerle gerçekleştirilebilecektir. Son olarak bu araştırmanın bağlamı ile ilişki olan diğer C40 çalışması Küresel Yeşil Mutabakat 2019'da Copenhag'daki Dünya Başkanlar Zirvesinde gündeme gelmiştir. Dünyanın artık daha güçlü bir vizyona sahip olması gerektiğini savunup, vizyonlarının iklim, sosyal ve ekonomik adaletinin bir arada sağlanabileceğini savunan C40, kapsayıcı ve bütüncül bir perspektif benimseyip, bu amaçla hazırladıkları çalışmalarında daha net ve kararlı prensipler ortaya koymaktadırlar (C40 Cities, 2022). C40, hem yerel yönetimler için çeşitli konularda çalışmalar üretmesi, hem de özellikle iklim adaleti ve kentsel eşitsizlik konularına odaklanması sebebiyle

bu araştırmada açıklanmak üzere yerini almıştır. İncelenen ulus-ötesi yerel yönetim ağları arasında en fazla sayıda materyal üreten C40'tır. Bu durumda yine de ürettikleri doküman ve çalışma sayısına odaklanmayıp içerikleri de detaylıca incelemek daha yeterli bir sonuca ulaşmayı sağlayacaktır. Öte yandan iklim adaleti konusu için detaylı raporlar ve analizler yürütüp, uluslararası başarılı örnekleri herkesin erişimine açık çalışmalarında ele almaları, yerel yönetimler ve bu konuda çalışan araştırmacılar için büyük bir veri tabanı oluşturmayı kolaylaştırmaktadır.

3. Uluslararası Platformda Yerel İklim Eylem Planlaması Örnekleri

Birleşmiş Milletlerin ve ulus-ötesi yerel yönetim ağlarının iklim adaleti konusunu ele alışları önemli olsa da tüm bu teorik tartışmaların plan ve politikalar olarak nasıl somutlaştığını görmek çalışmanın daha anlamlı olmasını sağlamak için etkili bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla, bu bölümde Providence, Barcelona, Londra ve Vancouver kentlerinin iklim değişikliği eylem planları incelenmekte ve iklim adaleti konusu kapsamında eksik ve güçlü yanları eleştirel bir biçimde ortaya konmaktadır.

3.1. Providence, Rhode Island, ABD

Dünyadaki iklim adaleti konusundan başarılı YİDEP'ler incelenecek olursa, bu araştırmaya Amerika Birleşik Devletleri'nden bir örnekle başlamak yerinde bir karar olacaktır. Günümüze kadar hazırlanan yalnızca üç tane iklim adaleti planının ABD'nin Oakland, Providence ve Minneapolis kentleri için hazırlanmış olması, bu ifadeyi destekler niteliktedir (Petersen ve Ducros, 2022). Bu bölümde Providence İklim Adaleti Planı açıklanmaktadır.

Providence planı bu araştırmada açıklanan diğer planlardan daha odaklı ve kapsamlı olması sebebiyle farklılık göstermektedir. Planda direkt olarak iklim değişikliği kaynaklı bölgesel eşitsizlikler açıklanıp, strateji geliştirmeye odaklanılmaktadır. Planın uygulanmasında Etnik ve Çevresel Adalet Komitesi (Racial and Environmental Justice Commitee) önderlik etmektedir. Dolayısıyla planda en öne çıkan iki konu yerinden edilme ve kırılgan toplulukların artan karbon emisyonları sebebiyle iklim değişikliğinin etkilerine daha fazla maruz kalmasıdır. Bununla beraber, Providence'ta iklim adaleti konusunun öznesi olan topluluklara vurgu yapılmaktadır. Bu topluluklar "sınır toplulukları (frontline communities)" olarak

adlandırılmakta ve otoyollara, limanlara yakın, kirliliğin ve emisyonun en çok üretildiği sağlıksız mekanlarda yaşayan topluluklar olarak açıklanmaktadır (*Providence, Rhode Island - Climate Justice Plan: Creating an Equitable, Low-Carbon, and Climate Resilient Future*, 2019; City of Providence, 2019).

Plan öncelikle bölgedeki çevresel kirliliğin nasıl başladığını açıklar. Endüstrileşme sebebiyle fabrikaların atıklarını bıraktıkları topraklar kirlenmiştir ve yine sanayileşme sürecinde yakılan fosil yakıtlar hava kalitesini de olumsuz etkilemiştir. Belediye başkanı Jorge O. Elorza'nın 2050'ye kadar Providence'ı karbon-nötr bir şehir yapma hedefi doğrultusunda sınır toplulukları da bu değişimden en çok olumlu etkilenecek grup olmaktadır. Bu yüzden Providence'ın İklim Adaleti Planı iklim krizinin köklerine inerek, yapısal ırkçılığı ve ekonomik eşitsizliği çözmeyi hedefler (City of Providence, 2019).

Planda iklim değişikliğinin etkileri sayısal verilerle verilirken, iklim adaletinin tanımı da yapılmaktadır. Bu iki tür veri sentezlenip, somutlaştırılarak çevresel adalet haritası oluşturulmuştur. Bu harita ABD'deki Çevre Koruma Ajansı'nın (Environmental Protection Agency) çevrimiçi veri tabanından elde edilip, sınır toplulukların nerelerde yoğunlaştığını gösteren bir çalışma olarak rapora eklenmiştir (*EJScreen*, n.d.). Providence'ın bu planında sorunu mekânsal olarak tespit ettikten sonra, politika planlama sürecine geçmektedirler. Eşitlikçi bir planlama anlayışı ile yapılacak eylemler sıralanıp, önceliklerinin ve endişelerinin neler olduğu detaylandırılmakta, planın bütünü için gerekli paydaşlar, hedefler ve süreç belirlenmektedir (City of Providence, 2019).

Planın uygulama eylem planı kısmında stratejiler kategorize edilmektedir. Bu kategoriler; işbirlikçi yönetişim ve hesap verilebilirlik, konut ve yapılar, toplum sağlığı, yerel ve yenilenebilir ekonomi, temiz enerji ve son olarak ulaşım olarak sıralanmaktadır. Her bir bölümde belirlenen kategori için temel amaç, alt hedefler ve bu konu için bugüne dek gerçekleştirilmiş başarımlar sunulmaktadır (City of Providence, 2019).

Yukarıda açıklandığı şekilde, planın işleyişi için gerekli olan aşamaların atlanmaması ve plandaki esas hedef kitlenin belirlenip, ihtiyaçlarının tanımlanması, bu planı yerel iklim eylem planları arasında iklim adaleti bakımından güçlü bir pozisyona sokmaktadır. Planın özellikle iklim adaleti üzerine hazırlanmış olması, bölgedeki kırılgan toplulukların ihtiyaçlarının anlaşılması ve bunlara çözüm getirilebilmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu plan bu çalışmada söz edilecek diğer planlardan daha detaylı ve konu odaklı olması sebebiyle ayrışmakta, yerel iklim adaleti tartışmalarına daha somut çalışmalar üretmektedir.

3.2. Barcelona, İspanya

Bu bölüm altında ele alınacak diğer plan Barcelona'nın 2018 yılında sunmuş olduğu 2018-2030 İklim Planı'dır. Çalışmalarının önemli noktası planlarının temelinde diğer iklim eylem planlarından farklı olarak uyum ve adaptasyon eylemlerinin yanında, iklim adaleti konusunun ve kent sakinlerinin katılımının da önemli yer edinmesidir. Tüm plan bu dört ana başlık etrafında şekillenmektedir. Bunun yanında, sıfır-emisyon bir kentin yalnızca sosyal uyum ve adaletin geliştirildiği sürece olduğunu savunulmaktadır. Planda neden bir iklim planına ihtiyaç duyulduğu kent için belirledikleri kendi motivasyonları üzerinden anlatılmaktadır. Aynı zamanda yerel yönetimin iklim ile ilgili bugüne dek hazırlamış oldukları planların bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirmenin ölçütleri 2018-2030 İklim Planının temel göstergeleri olan adaptasyon, uyum, iklim adaleti ve kentlilerin katılımı konularıdır. Her planın bu konuları içerip içermemesi bakımından bir yeterlilik analizi yapılmış ve böylelikle hazırlanacak sonraki planlar için politika üretilmesi ihtiyaç duyulan alanlar saptanmaktadır (Ajuntament de Barcelona, 2018).

Diğer planlarda da olduğu gibi üretilen emisyonlar ve hangi sektörlerin bu emisyonlara sebep olduğu verileri sunulduktan sonra, iklim değişikliğinin etkilerine en çok maruz kalan grubun yaşlılar olduğu belirlenmektedir. Plandaki önemli noktalardan biri Barcelona'nın geleceği için iki farklı senaryo belirlenip, bunlara göre kenti gelecekte nelerin beklediğinin listelenmesidir. Örneğin eğer şu anki emisyon tüketim trendi devam ederse, şehir normalde dört yılda bir kez maruz kaldığı sıcak hava dalgalarıyla yılda 4-5 kez karşılaşacaktır (Ajuntament de Barcelona, 2018). Bu verilerden yola çıkarak plan incelendiğinde, Barcelona'nın en çok karşılaştığı iklim değişikliği problemi şiddetli hava sıcaklığı olarak tespit edilmektedir. Bu yüzden Barcelona yerel yönetiminin öncelikli olarak uygulama ve politika ürettiği alan bu soruna çözüm getirme niteliğindedir.

Planda iklim değişikliği sebebiyle yaşanan sorunları hafifletmek için üretilen hedefler, stratejiler, paydaşlar ve eylemlerin izlenmesi ile işleyiş süreci hakkında detaylar verilmesinin yanında, diğer yerel yönetimlere de öneri olarak hazırlanan bölümde kent için tasarlanan uygulamalar da detaylandırılmaktadır. Örneğin "iklim sığınakları" projesinde kentlilerin kentsel ısı adası etkisinden etkilenmesini en aza indirmek için 10 dakikalık yürüyüş mesafelerinde sığınak noktaları oluşturulmaktadırlar. Bir diğer çalışma olan "sosyal süperbloklar"da ihtiyaç sahiplerinin günlük işlerine

yardımcı olacak sosyal hizmetler görevlilerinin özellikle yaşlı ve düşük gelir grubundan kentlilere erişimini kolaylaştırmak adına, ulaşım planını geliştirip daha yaya odaklı bir sisteme dönüştürmek hedeflenmektedir. Yine iyi bir örnek olarak "enerji tavsiye noktaları" projesi ise kent genelinde enerji tüketimini azaltmayı ve faturalarını ödeyemeyen vatandaşlara temel hak olan enerjiye erişimi sağlamak için tasarlanmıştır (Ajuntament de Barcelona, 2018). Enerji tavsiye noktaları günümüzde yürürlüğe girmiş bir proje olduğu için, uygulamanın dönütleri değerlendirilerek iki yılda yaklaşık 700 000 euro tasarruf edildiği görülmüştür (*Energy Advice Points: Five Years Preventing Utilities From Being Cut off | Info Barcelona | Barcelona City Council*, n.d.; C40 Cities Climate Leadership Group, n.d.-b; C40 Cities Climate Leadership Group, n.d.-a).

Özetle, Barcelona planını diğer yerel iklim eylem planlarından ayıran ve bu çalışmada ele alınmasını sağlayan birkaç temel özellik bulunmaktadır. Plan, benzerlerine göre iklim adaleti konusunu temel hedeflerden biri olarak ele alma konusunda öne çıkmaktadır. Bunun dışında, geçmişte hazırlanan planların, 2018-2030 planı ana hedefleri bakımından yeterliliğinin değerlendirilmesi de yine örnek olarak alınması gereken bir diğer uygulamadır. Son olarak, kırılgan grup tanımının bölgeye göre oluşturulup, politikaların ve uygulamaların buna göre hazırlanması da iklim adaleti konusunda üretilen politikaları güçlendirecek niteliktedir.

3.3. Londra, Birleşik Krallık

Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlaması konusunda Londra Çevre Stratejisi iklim değişikliğini kapsamlı ele alışı ve planın eşitlik açısından değerlendirilmesi bakımından bir örnek oluşturmaktadır. Planın oluşturulmasında rol oynayan önemli bir etken eşitlik yasasının çevre stratejisi ile ilişkilendirilmesidir. Bu yasa ile toplumdaki her grubun hazırlanan plan kararlarından nasıl etkileneceği değerlendirilmiştir. Farklı bir bakış açısı olarak İngiltere'nin hazırlamış olduğu ulusal planlarda da iklim değişikliğinin şiddetlenen ve eşitsizliğe sebep olan etkileri için ayrı planlar oluşturulmuştur. Bu yaklaşımla, iklim adaleti tartışmalarına zemin oluşturulan çevresel sorunlar parçalara ayrılmış ve detaylı bir analiz yürütülmüştür.

Londra'nın çevre stratejisinde öncelikle kentin karşılaştığı çevresel problemler sıralanmıştır. Bunlar hava kalitesinin insan sağlığına zarar veren kirleticiler bakımından yoğun olması, yeşil alan miktarının azalışı ve herkesin yeşil alana erişiminin eşit olmayışı, bu azalmaya bağlı olarak biyoçeşitliliğin

de olumsuz etkilenmesi, fosil yakıt tüketimine bağlı olarak seragazı emisyonlarının artışı olarak belirtilmiştir. Ayrıca, gürültü kirliliği, enerji tüketimi ve atıklar da kentin karşılaştığı bir diğer çevresel problem olarak saptanmıştır. Son olarak maruz kalabilecekleri riskler sel, aşırı sıcaklık, su kıtlığı, nehir suyu kalitesinin zamanla azalması olarak listelenmiştir (Greater London Authority, 2018a).

Kentin "Daha yeşil, daha temiz ve geleceğe hazır bir Londra" vizyonu temelinde yeşil alanların artırılması, park ve bahçelerin erişiminin kolaylaştırılması, yeşil çatı ve yapılacak yeni yapılardaki daha çevreci özelliklerin artırılması politikalarını kapsamaktadır. Bununla beraber, kent vizyonu hava kalitesinin iyileştirilmesi için daha az kirletici ve çevre dostu yakıtların tüketildiği toplu taşıma araçlarının tercih edileceği stratejilerini kapsamaktadır. Su kalitesini iyileştirmek ve su kaynaklarını korumak adına da eylemler alınmaktadır (Greater London Authority, 2018a).

Raporda adalet tartışmalarına ne ölçüde yer verildiğine bakılacak olursa; genelinde bu konunun "sağlık eşitsizliği" bağlamında ele alındığı gözlenmektedir. Hava kalitesine ve kentsel ısı adası etkisine yapılan vurgular ve analizler üzerinden bu sorunların halkın sağlığını olumsuz etkilediği belirtilmekte ve kent sağlığı konusunda toplumda bir eşitsizlik olduğundan söz edilmektedir (Greater London Authority, 2018a). Londra Çevre Stratejisi (2018a) yanında hazırlanan ve tamamlayıcı nitelik taşıyan bir diğer doküman olan uygulama planında, Londra yerel yönetiminin uygulayacağı stratejiler listelenmektedir (Greater London Authority, 2018b). Daha detaylıca ele alınan bu stratejiler bütününe bakıldığında, "İklim değişikliği azaltım ve enerji" başlığı altında yakıt yoksulluğu çeken 1000 konuta enerji yardımı yapılacağı, Londra'nın enerji tarife ücretlendirmesinin daha adil hale getirileceği ve kentin ısı haritasının çıkarılarak enerji ihtiyacının öncelikli olduğu bölgelerin tespit edilmesi hedeflerinin mevcut adaletsizliği ortadan kaldırmak için tasarlanmış eylemler olduğu çıkarımı yapılmaktadır.

Londra Çevre Stratejisi (2018a) raporunda direkt olarak sosyal adalet veya eşitlik konularını ele alan bir başlık olmasa da, Londra kenti otoritesinin "Entegre Etki Değerlendirmesi" raporlar serisinin "Eşitlik Etki Değerlendirmesi" (Equality Impact Assessment, kısaca EqIA) raporunda adalet ve eşitsizlik konuları detaylıca ele alınmaktadır. 2010 yılında çıkan Eşitlik yasası sayesinde (Greater London Authority & Temple Group, 2017) Londra belediyesinin sorumlulukları arasına eşitliği sağlamak da dahil edilmiştir. Bu yasada korunması gereken özelliklere sahip bireyler yaş;

engellilik durumu, hamile veya ebeveyn olup olmama; ırk, etnik köken, millet; dini inanış, cinsel yönelim, cinsiyet ve bireylerin gelir grubu üzerinden tanımlanmaktadır. Raporda bu grupların kırılganlıklarla, eşitsizliklerle ve risklerle daha çok karşılaşacaklarını ifade ettikten sonra her gruptaki birey için hangi koşullardan olumsuz etkilendiklerini açıklamaktadırlar. Bu rapor, iklim değişikliği ve eşitsizlik bağlamını bir arada değerlendirdiği için metnin genelinde adalet sorunlarına daha detaylı ve spesifik yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin LGBTQIA+ bireylerin nefret suçu sebebiyle güvensiz hissetmesini karşılaşabilecekleri bir problem olarak belirtmektedirler. İklim ile direkt olarak ilgili kısım ise yaşlıların, hamilelerin sıcak havadan daha çok etkileneceği, düşük gelir grubundaki bireylerin yağış durumunda taşkınlarla daha çok karşılaşması şeklinde örneklerle açıklanmaktadır (Greater London Authority & Temple Group, 2017).

Raporda sorumlu otoritenin çalıştıkları her alt başlık birkaç ayrı cümlede açıklanıp, her faktörden hangi grupların etkilendiğini gösteren bir matris oluşturulmaktadır (Greater London Authority & Temple Group, 2017). Önerdikleri eylemler hava kalitesini artırmak için yeşil alanları artırma gibi çok basit düzeyde kalması bakımından oldukça yetersiz kalmasına rağmen, problem çözümü için risk gruplarının detaylı analiz edilmesi ve karşılaşılan sorunların her grup açısından anlaşılmaya çalışılması bakımından önemli bir örnek olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu rapordaki bir diğer önemli ve en başarılı yaklaşımlardan birisi adaletsizlik sorununa maruz kalan ya da kalabilecek potansiyele sahip her öznenin mevcut sorunlardan nasıl etkileneceğinin açıklanmasıdır. Bu yaklaşımla, toplumun her parçası için politika üretmenin ne kadar kritik önem taşıdığı da vurgulanmış olmaktadır.

Londra'nın çalışmalarının yanında İngiltere'nin iklim adaleti konusunu ulusal düzeyde ve parçalara ayrılmış bir biçimde ele alıp, iklim değişikliğinin adaletsizlik oluşturan etkileri için ayrıca planlar üretmesi yine önemli bir örnek oluşturmaktadır. Birleşik Krallık Sağlık Güvenlik Kurumu'nun öncülüğünde hazırlanmış olan "Sıcak Hava Dalgası Planı", "Soğuk Hava Planı" ve "Sel: Sağlık Rehberliği ve Tavsiyeleri" planları soruna sebep olan etkenleri teker teker incelemekte ve detaylı bir analiz yürütülmesini sağlamaktadır (*Health Protection: Emergency Response - Detailed Information - GOV.UK*, n.d.).

3.4. Vancouver, Kanada

Bu çalışmada yurtdışı örnekleri arasından ele alınacak son plan 2021 yılında Kanada'nın Vancouver kenti için hazırlanan "İklim Acil Durumu Yıllık Raporu'dur". Bu raporu öne çıkaran yaklaşım, Vancouver kenti otoritesinin problem çözümüne bakış açısıdır. Raporda öncelikle belediyenin belirlemiş olduğu ana hedefler sıralanmakta, ardından kent için bugüne kadar yapılan eylemlerin bu hedefleri gerçekleştirmeye ne ölçüde yaklaştıkları sunulmaktadır (City of Vancouver, 2021). Yerel yönetimin kendi çalışmalarına eleştirel bir biçimde yaklaşıp eksikliklerini tespit etmesi, belirledikleri ana hedeflere yakın gelecekte daha odaklı ve daha direkt çözümler getirmelerini sağlayacaktır. Bu yüzden Vancouver belediyesinin çözümleri bu araştırmada yer almaktadır. Ayrıca Britanya Kolombiya'sı Uluslararası İş Birliği Konseyi'nin yerel yönetimlere kılavuz olarak hazırlamış olduğu raporda, adalet ve eşitliği planlarının merkezine oturtan çalışmaları örneklerken "Vancouver İklim Acil Durum Eylem Planı'na yer vermesi de bahsedilen argümanları destekler nitelikte bir referanstır (The British Columbia Council for International Cooperation, 2021).

Belediyeyle İklim ve Eşitlik Çalışma Grubu'nun beraber yürüttüğü planda, iklim adaleti tartışmaları iklim hareketi ile bütünleşmiş bir biçimde ele alınmaktadır (The British Columbia Council for International Cooperation, 2021). İklim değişikliğinin göçmen ve LGBTQIA2S+ hakları, konut eşitsizliği gibi sorunlarla beraber bazı grupları daha çok etkilediğinden bahsetmektedirler. Özellikle yoksulluk, kentsel servislerin yetersizliği ve kentteki imkanlara eşit erişememe planlarının temelinde yer alan ana odaktır. Tüm bu sorunları hedef alan planı tasarlarken çalışma gruplarını da daha netleştirerek, İklim Adaleti Tüzüğü (Climate Justice Charter) hazırlayıp, eşitlik için gerekli göstergeleri oluşturmak bir diğer hedefleridir (Vancouver, n.d.).

Belirtilen kriterler doğrultusunda, planda öncelikle iklim değişikliğine karşı yapılacak eylemler için altı ana hedef belirlenmektedir. Vancouver belediyesi bugüne dek yapılan çalışmalara eleştirel bir bakışla, şehrin şu anki durumunun bu hedefleri gerçekleştirmeye ne kadar yaklaştığını incelemektedir. Ana hedeflerin altında ilgili stratejiler listelenirken, her ana hedef için eşitlik bağlamında üretilecek politikalara da yer verilmektedir. Örneğin, başarılması için daha çok politikaya ihtiyaç duyulan alanlardan biri olan aktif ulaşım ve erişim başlığında eşitlik konusunu gözeterek, ulaşım araçlarının ücretlendirilmesi, kent genelinde bir bisiklet paylaşım sistemi kurulması

ve kurulacak bu sistemin her yaştan, cinsiyetten ve fiziksel yeterlilikten bireyler tarafından rahatlıkla kullanılabilmesi gibi politikalar yer almaktadır. Benzer şekilde, yeni yapılacak elektrikli araç sisteminin engelli ya da hareket kaynaklı sorunlar yaşayan bireyler için daha kullanışlı hale getirilmesi için bir kılavuz oluşturulması, eşitlik ve erişim konuları bakımından önemli bir diğer stratejidir. Konut sahiplerine konut büyüklüğüne göre karbon kirliliği sınırı uygulamasını getirerek kentsel enerji tüketimini azaltmak hedeflenirken, düşük gelir grubu için ise erteleme seçeneği sunulmaktadır (City of Vancouver, 2021). Böylelikle hem kentin iklim değişikliğine etkisi azaltılmakta, hem de kentsel eşitsizlikler ve gelir grupları arasındaki fark gözetilmektedir.

Yerel yönetimin daha önceden yapmış olduğu uygulamaları değerlendirip, kentin eksikliklerini tespit etmesi ve buna göre plan oluşturması planlama sürecinden kaynaklı herhangi bir hatanın giderilmesini sağlayacaktır. Bir diğer ifadeyle, bu sayede kentin problemleri planın odağında tutulup, herhangi bir eksiklik olması önlenecektir. Bunların yanında, Vancouver otoritesinin İklim ve Eşitlik Çalışma Grubu oluşturup, planı çalışma grubu ile değerlendirmeleri, mevcut eşitsizlik tartışmalarına yaşlılar, yoksullar, göçmenler, LGBTQIA2S+ gibi toplumun tüm kesimleri için bir çözüm üretme hedefine yaklaşmaktadır. Planda ele alınan her konunun eşitlik açısından değerlendirilmesi yaklaşımı, iklim eylem planlaması açısından detaylı bir ele alıştır.

4. Sonuç

İklim adaleti konusu mevcut literatürde ve uluslararası iklim siyasetinde yalnızca 2000'lerin başından beri yer alan bir olgudur. "İklim değişikliği" söylemi bile içinde olduğumuz durumu ve günden güne daha çarpıcı etkileriyle yüzleştiğimiz iklim krizini yumuşatan bir ifade olarak halen kullanılmaktadır. Günümüz siyasi atmosferini göz önünde bulundurduğumuzda gerek Birleşmiş Milletler gerekse yerel yönetimler için oluşturulmuş ICLEI, C40, Covenant of Mayors gibi ağların olabildiğince kesin ve kararlı adımlar atmaları gerektiği ortadadır. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler ile toplumun kırılgan kesimleri, iklim krizinin ivmelenen etkileri ile yüzleşmekte ve baskılanmaktadır. Aşırı yağışa bağlı olarak sel ve taşkınlar, aşırı sıcaklık artışına bağlı olarak ise kuraklık ve kentsel ısı adası etkisine maruz kalan bu toplulukların da ihtiyaçlarını önemseyen planlama yaklaşımları ile mevcut çevresel adalet sorunlarına ışık tutulabilecektir.

Bu çalışma bir yüksek lisans tez çalışmasının literatür araştırması bölümünün bir kısmını kapsamaktadır. Çalışma ile hedeflenen, yerel iklim değişikliği eylem planlaması için iklim adaleti konusunun genişletilmesi ve zenginleştirilmesidir. Bir diğer deyişle, mevcut eylem planlamasında iklim adaleti tartışmalarına yeterince yer verilmediği gözlenmekte ve bu eksikliğin giderilmesi adına katkılar sunulması hedeflenmektedir. Bunun için öncelikle iklim adaleti konusunda uluslararası arenada, Birleşmiş Milletler'in çalışmalarından başlayarak, ulus-ötesi yerel yönetim ağlarının da projeleri, ölçütleri ve yaklaşımları incelenmiştir. Birleşmiş Milletler iklim adaleti konusunda uluslararası bağlayıcı nitelikte anlaşmalar konusunda yetersiz kalsa da gerekli bilimsel arka planı sağlamak açısından ürettiği yayınlarla ve raporlarla çalışmalarını herkesin erişimine sunmaktadır. Öte yandan ulus-ötesi yerel yönetim ağlarına bakıldığında, ICLEI üye sayısı, pek çok ülkeye yayılması ve benimsedikleri hedefleri açısından net bir yol haritası oluşturduğu için büyük bir öneme sahiptir. Projelerinin çeşitliliği ve politika planlama süreçlerine karşı benimsedikleri somut yaklaşımlarla ölçekler arası bütünlüğü sağlamaktadır. Farklı ülkelerden aktörleri aynı projede buluşturup kentsel yoksulluk, eşitsizlik ve adalet arayışı gibi köklenmiş kentsel problemlere çözüm araması, iklim adaleti tartışmaları açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Covenant of Mayors (CoM) iklim değişikliği için politika planlaması alanında yerel yönetimlerle hem kurum içi hem de kurum dışı yani kentsel sera gazı emisyonlarının ölçümü konusunda hem de kentsel dirençlilik üzerine çalışmaktadır. Temiz enerjiyi çalışmalarının odağına alan CoM, ayrıca yerel yönetimler için oluşturdukları sürdürülebilir enerjiye geçiş temelli projelerle de bu geçiş için politikalar, yasal yönetmelikler ve araçlar önermekte ve planların enerji dönüşümü odağında tasarlanmasını sağlamaktadır. C40 ise incelenen diğer yerel yönetim ağları arasında en çok materyal üreten ağ olmakla beraber, hem iklim adaleti konusu özelinde sunduğu detaylı rapor ve analizler sebebiyle bu çalışmada anlatılmıştır. Herkesin erişimine açık bu raporların iklim adaleti ile ilgili olanlarından Kapsayıcı Planlama İçin Yol Haritası (n.d.-b), Yeşil ve Adil İyileşme Gündemi (2020) ve Küresel Yeşil Mutabakat (2022) öne çıkan çalışmalardır. Üç çalışmada da vurgulanan konular kapsayıcılık, sosyal eşitlik, enerji kullanımı ve tasarrufu konuları etrafında şekillenmektedir.

Teorik tartışmaların nasıl somutlaştığını görmek ve bu bildirinin temellendiği tez çalışmasının da ana odağı olan iklim siyasetini örneklerle incelemek için başarılı olan iklim planları da ele alınmaktadır. İncelenen planlar arasından Providence İklim Adaleti Planı hem direkt olarak bu konuya yoğunlaşması

hem de bölgedeki etnik gruplar için kapsayıcı ve adil bir plan olması sebebiyle incelenen en önemli örnektir. Ayrıca planın uygulanma sürecinde Etnik ve Çevresel Adalet Komitesi'nin de yer alması bu sürecin alanında uzmanlar ve daha odaklı olması özelliğini taşımaktadır. Bölgedeki kırılgan grubun tanımlanması, kırılgan nüfusun yoğunlaştığı bölgelerin haritalanması Providence'taki yapısal ırkçılığı çözmek adına kritik bir yaklaşımdır. Benzer şekilde, Barselona da sıcak hava dalgaları gibi ekstrem hava koşullarına, özellikle yaşlılar odaklı tanımladıkları kırılgan gruplar için politikalar ve kentsel çözümler geliştirmiştir. Londra'nın yerel iklim siyasetine yaklaşımı yukarıda bahsedilen planlardan farklı olup, planın eşitlik perspektifinden eleştirilip, "Eşitlik Etki Değerlendirmesi" raporu ile hazırlanması sebebiyle bu iki otoriteden ayrışmaktadır. Bu rapor sayesinde toplumun her birimi için teker teker plan kararlarından nasıl etkilenebilecekleri analizi yapılmakta ve cinsiyet, yaş, etnik kimlik, cinsel yönelim fark etmeksizin her bir grup için kapsayıcı planlama yaklaşımı gözetilmektedir. Vancouver belediyesi de Londra yerel otoritesine benzer şekilde bir yaklaşım izlemiş ve İklim ve Eşitlik Çalışma Grubu ile planlarını beraber yürütmüşlerdir.

İncelenen tüm kent planlarının önemli odakları kırılgan grupların tanımlanması ve kategorizasyonu, eşitlik ve adalet ile ilgili kurumlarla çalışıp katılımcı planlama ilkelerinin esas alınması, detaylı bir şekilde sorun tespiti ve stratejilerin ortak eylemler altında listelenmesi şeklinde özetlenmektedir. Bu çalışmanın temel aldığı tez çalışmasında ise tüm bahsedilen konulara ek olarak, Türkiye'deki tüm büyükşehir belediyelerinin üretmiş olduğu YİDEP'lerin oluşturulan bir veri setine göre içerik analizinin yapılması, ardından elde edilen tüm sonuçların sentezlenerek yerel yönetimler için bir politika planlama kılavuzu oluşturulması üzerine çalışılmaktadır. Böylelikle mevcut literatürde eksikliği görülen iklim adaleti ve iklim değişikliği eylem planları arasındaki ilişki güçlendirilecek ve hazırlanan planların problem ve potansiyelleri açığa çıkacaktır.

KAYNAKÇA

A History of Climate Activities. (2017, November 27). World Meteorological Organization. https://public.wmo.int/en/bulletin/history-climate-activities

Ajuntament de Barcelona. (2018). Barcelona climate plan 2018-2030. In *C40 Knowledge Hub*. Retrieved January 16, 2023, from https://www.c40knowledgehub.org/s/article/Barcelona-s-Climate-Action-Plan-2018-2030?language=en_US

Akalın, M. (2014). İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri: Bu etkileri gidermeye yönelik uyum ve azaltım stratejileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(2), 357–360. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86091

Background on the goals | United Nations Development Programme. (n.d.). UNDP. https://www.undp.org/sdg-accelerator/background-goals#:~:text=The%20Sustainable%20Development%20Goals%20(SDGs,economic%20challenges%20facing%20our%20world.

Balaban, O., Özgür, B., & Sakar, B. (2021). İklim değişikliği, göç ve yerel yönetimler. SKL International AB. https://www.researchgate.net/publication/326537899_Sustainability_of_Climate_Policy_at_Local_Level

Bertoldi, P. (Ed.). (2018). *Guidebook 'how to develop a sustainable energy and climate action plan (SECAP) - PART 3 – policies, key actions, good practices for mitigation and adaptation to climate change and financing SECAP(s)*. EUR 29412 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018, ISBN 978-92-79-96927-0, doi:10.2760/58898, JRC112986.

Birleşmiş Milletler. (1998). Birleşmiş milletler iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi Kyoto protokolü. In *TC Çevre Ve Orman Bakanlığı*. 2 Ocak 2023 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf adresinden erişildi.

C40 Climate Action Planning Resource Centre. (n.d.). https://resourcecentre.c40.org/

C40 Cities Climate Leadership Group. (2020). C40 Mayors' agenda for a green and just recovery. In *C40 Cities Official Website*. Retrieved January 16, 2023, from https://c40.org/wp-content/uploads/2021/07/2093_C40_Cities_2020_Mayors_Agenda_for_a_Green_and_Just_Recovery.original.pdf

C40 Cities Climate Leadership Group. (n.d.-a). Cities leading the way: Seven climate action plans to deliver on the Paris agreement. In *C40 Climate Action Planning Resource Centre*. Retrieved January 16, 2023, from https://resourcecentre.c40.org/resources/cities-leading-the-way

C40 Cities Climate Leadership Group. (n.d.-b). Inclusive climate action in practice - How to jointly tackle climate change and inequality: Case studies from leading global cities. In *C40 Climate Action Planning Resource Centre*. Retrieved January 14, 2023, from https://resourcecentre.c40.org/resources/inclusive-climate-action-in-practice

C40 Cities. (2022, April 1). *Global Green New Deal*. https://www.c40.org/what-we-do/building-a-movement/global-green-new-deal/

C40 Cities. (2023, January 3). *About C40*. https://www.c40.org/about-c40/

C40 Cities. (n.d.). *Our Cities - C40 Cities*. https://www.c40.org/cities/

City of Providence. (2019). The city of providence's climate justice plan. https://www.providenceri.gov/wp-content/uploads/2019/10/Climate-Justice-Plan-Report-FINAL-English.pdf

City of Vancouver. (2021). *Vancouver climate emergency annual report: 2021 indicator and financial dashboard*. https://vancouver.ca/green-vancouver/vancouvers-climate-emergency.aspx

Compact of Mayors. (2014) Full Guide to Compliance. Retrieved January 13, 2023 from Compact-of-Mayors-Recruitment-Deck-ENGLISH-FINAL.pdf

Covenant of Mayors. (n.d.). EU Science Hub. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/energy-efficiency/urban-areas/covenant-mayors_en

Doelle, M. (2014). The Birth of the Warsaw Loss & Damage Mechanism: Planting a Seed to Grow Ambition? *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.2389851

Drevno, A. (2022). Integrating equity and justice into climate action planning: Beyond mere symbolism. In B. Petersen & H. B. Ducros (Eds.), *Justice in Climate Action Planning* (p. 28). Springer Nature Switzerland.

EJScreen. (n.d.). https://ejscreen.epa.gov/mapper/

Global Covenant of Mayors. (2016). CDP cities 2016 information request. In *Global Covenant of Mayors*. Retrieved January 13, 2023, from https://www.globalcovenantofmayors.org/wp-content/uploads/2016/03/CDP-Cities-Compact-of-Mayors-2016-guidance.pdf

Greater London Authority. (2018a). *London environment strategy*. https://www.london.gov.uk/sites/default/files/london_environment_strategy_0.pdf

Greater London Authority. (2018b). *London environment strategy - Implementation plan*. https://www.london.gov.uk/sites/default/files/implementation_plan.pdf

Greater London Authority & Temple Group. (2017). *London environment strategy - integrated impact assessment: Equality impact assessment (EqIA) report.* https://www.london.gov.uk/programmes-and-strategies/environment-and-climate-change/london-environment-strategy

Health protection: Emergency response - detailed information - GOV.UK. (n.d.). Retrieved October 14, 2022, from https://www.gov.uk/topic/health-protection/emergency-response

ICLEI Europe •• Projects. (n.d.). https://iclei-europe.org/projects/?c=search&topic=social_justice

Impacts of Climate Change. (2022, December 30). US EPA. https://www.epa.gov/climatechange-science/impacts-climate-change

Kaya, Y. (2017). Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *14*(54), 87–106. https://doi.org/10.33458/uidergisi.513231

Krause, R. M. (2012). An Assessment of the Impact that Participation in Local Climate Networks Has on Cities' Implementation of Climate, Energy, and Transportation Policies. *Review of Policy Research*, *29*(5), 585–604. https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2012.00582.x

Kuyper, J., Schroeder, H., ve Linnér, B. O. (2018). The Evolution of the UNFCCC. *Annual Review of Environment and Resources*, *43*(1), 343–368. https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102017-030119

Maamoun, N. (2019). The Kyoto protocol: Empirical evidence of a hidden success. *Journal of Environmental Economics and Management*, *95*, 227–256. https://doi.org/10.1016/j.jeem.2019.04.001

Okereke, C., & Coventry, P. (2016). Climate justice and the international regime: before, during, and after Paris. *WIREs Climate Change*, *7*(6), 834–851. https://doi.org/10.1002/wcc.419

Pablo-Romero, M. D. P., Pozo-Barajas, R., & Sánchez-Braza, A. (2018). Analyzing the effects of the benchmark local initiatives of Covenant of Mayors signatories. *Journal of Cleaner Production*, *176*, 159–174. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.124

Petersen, B. & Ducros, H. B. (2022). Introduction: Placing justice in cities' climate action. In B. Petersen & H. B. Ducros (Eds.), *Justice in Climate Action Planning* (p. 9). Springer Nature Switzerland.

Providence, Rhode Island - Climate justice plan: Creating an equitable, low-carbon, and climate resilient future. (2019). Adaptation Clearing House. Retrieved January 15, 2023, from https://www.adaptationclearinghouse.org/resources/providence-rhode-island-climate-justice-plan-creating-an-equitable-low-carbon-and-climate-resilient-future.html

Publications | United Nations Development Programme. (n.d.). UNDP. https://www.undp.org/publications

Sadioğlu, U., ve Ağıralan, E. (2020). İklim değişikliği çerçevesinde 25. Taraflar Konferansı (COP25). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(Ek Sayı-1), 361–385. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2020.ek1.017

SEforALL (2022). *Sustainable energy for all annual report* https://www.seforall.org/publications/sustainable-energy-for-all-annual-report-2021

The British Columbia Council for International Cooperation. (2021). Climate justice toolkit for municipalities: Best practices for centring equity and justice in local climate action. In *The British Columbia Council for International Cooperation Canada*. https://www.bccic.ca/climate-justice-policy-toolkit-for-municipalities/

UNDP. (2022). How just transition can help deliver the Paris agreement. In United Nations Development Programme. Retrieved January 14, 2023, from https://www.undp.org/publications/how-just-transition-can-help-deliver-paris-agreement

UNFCCC. (2000). *Welcome to the sixth session of the UNFCCC conference of the parties, COP 6*. The UNFCCC Conference of the Parties, COP 6. Retrieved April 6, 2023, from https://unfccc.int/cop6/index.html

United Nations. (1992). UNITED NATIONS FRAMEWORK CONVENTION ON CLIMATE CHANGE. In *United Nations Climate Change Official Website* (FCCC/INFORMAL/84 GE.05-62220 (E) 200705). Retrieved January 17, 2023, from https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf

United Nations. (n.d.). *Causes and Effects of Climate Change*. https://www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change

United Nations (UN) (2015). Paris agreement. New York: UN 2 Ocak 2023 tarihinde https://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreeme nt_english_.pdf adresinden erişildi.

Wallimann-Helmer, I. (2015). Justice for climate loss and damage. *Climatic Change*, *133*(3), 469–480. https://doi.org/10.1007/s10584-015-1483-2

Whitehead, F. (2022, October 19). *The first climate justice summit: a pie in the face for*

the global north. The Guardian. https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2014/apr/16/climate-change-justice-summit

Vancouver, C. O. (n.d.). *Working towards climate justice*. https://vancouver.ca/green-vancouver/an-equitable-plan.aspx

Vanderheiden, S. (2015). Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund. *The International Spectator*, *50*(1), 31–45. https://doi.org/10.1080/03932729.2015.985523

KENTSEL DAYANIKLILIK ÜZERİNE YAPILAN İNDEKSLERDE KENTLERDE KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİNE MARUZ KALMA VE SOSYAL ADALET İLİŞKİSİNİN İRDELENMESİ

Adnan OĞUZHAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Bora YERLİYURT

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

"Bütün hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar öbürlerinden daha da eşittir." (George Orwell, 1945/2016)

George Orwell'in bilinen öykülerinden olan Hayvan Çiftliği'nde geçen bu söyleyiş, kronolojik olarak önce yazılmış olsa da bugünden bakıldığında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi için bir ironi niteliği taşıdığı söylenebilir. Beyanname'nin 1. Maddesi "*Tüm insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar.*" olsa bile bugün Dünya genelinde yaşanan her türlü eşitsizlik bu maddenin varlığına rağmen ortaya çıkmaktadır. Günümüzde yaşanmakta olan küresel iklim değişimi gibi tüm Dünya'da etkisi hissedilen olaylar bu eşitsizlik sorununu daha da karmaşıklaştırmaktadır. Küresel iklim değişimi kaynaklı riskler karşısında insanların eşit derecede maruz kalmadığı, tarım ya da turizme sektörlerine bağımlı, gelişmekte olan, dar gelirli ülkelerin bu olaylara daha kırılgan olduğu görülmektedir (IPCC, 2014). Çalışmada iklim değişimine karşı kentsel dayanıklılığın sosyal adaletle ilişkisi dayanıklılık endekslerindeki göstergeler aracılığıyla irdelenmiş ve özellikle kentsel dayanıklılık ile ilgili çalışmalarda eşitlik ve kaynaklara erişim gibi sosyal adaleti oluşturan konuları ne sıklıkla ele alındığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dayanıklılık, Küresel iklim değişimi, Sosyal adalet

Examination of the Relationship between Exposure to the Effects of Global Climate Change in Cities and Social Justice in the Indexes on Urban Resilience

Abstract

"*All animals are equal, but some animals are more equal than others.*" (George Orwell, 1945/2016)

Although this phrase in Animal Farm, one of George Orwell's well-known stories, was written chronologically earlier, it can be said that it is an irony for the Universal Declaration of Human Rights when viewed from today. Article 1 of the Declaration "All human beings are born free and equal in dignity and rights." Even if there is a problem, all kinds of inequalities in the world today emerge despite the existence of this substance. Events that are felt all over the world, such as the global climate change that are being experienced today, further complicate this problem of inequality. It is seen that people are not equally exposed to the risks stemming from global climate change, developing countries with low income and dependent on agriculture or tourism are more vulnerable to these events (IPCC, 2014). In the study, the relationship between urban resilience against climate change and social justice was examined through the indicators in the resilience indices, and it was shown how often the issues that make up social justice such as equality and access to resources were discussed in researches on urban resilience.

Keywords: Urban resilience, Global climate change, Social justice

1. Giriş

Daha önce ekoloji, psikoloji, fizik gibi birçok disiplinin kapsamlarında ortaya çıkan literatürlerde dayanıklılık kavramı genel olarak, "dış etkilere ve baskılara karşı sistemlerin öz yapılarının korunması ve sürdürülmesi olarak tanımlanmış ve şehircilik literatüründe de bu tanımlamaya koşut olacak şekilde kentsel dayanıklılık kavramı, genel olarak kentte yaşayan insanların kentte meydana gelen şoklara ve problemlere karşı kentin işlevlerini yerine getirebilme becerisi olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmada kentsel dayanıklılığın sosyal boyutları üzerinde durulacaktır. Sosyal dayanıklılığın en önemli göstergeleri genel olarak ekonomik, kurumsal ve demografik göstergelerle irdelenmektedir. Bunun yanında Dayanıklılık kent içinde yaşayan insanlara homojen olarak dağılan bir özellik değildir. Önemli ölçüde farklı grupların ve bireylerin sosyal olarak farklılaşmış kapasitelerine bağlı olmaktadır. Yoksulluk, cinsiyet, etnik köken, yaş gibi birçok sosyal ölçüt kentsel dayanıklılığın sosyal boyutunu meydana getirmektedir (Moser, 2008). Çalışmanın temel kabulü de sosyal adalet ve kaynaklara sorunsuz erişim gibi kentli insanların sosyal hayatlarının temelinde yer alan konularla kentsel dayanıklılık arasında bir korelasyon olduğudur. Bu paralellikler kentsel dayanıklılık endeksleri yoluyla irdelenmiştir.

1.1. Sorun Tanımı

Günümüzde küresel iklim değişimi, en önemli sorunlardan bir tanesidir. Bu sorun tüm Dünya'daki sosyal, ekonomik, doğal tüm sistemleri radikal bir şekilde etkilemektedir. Kentlerde tüketim kaynaklı ortaya çıkan sera gazları, plansız büyümeyle doğal alanların zarar görmesi, sanayi kaynaklı ya da evsel kirlilik gibi etmenler kentleri küresel iklim değişiminin faili haline getirirken öte yandan küresel iklim kriziyle birlikte ortaya çıkan Dünya yüzey sıcaklığının yükselmesi, buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi, fırtına, kasırga gibi aşırı hava olaylarının, sıcak ve soğuk havaların yaşanması, kuraklık, aşırı yağışlar gibi küresel iklim kaynaklı problemler kentlerin yaşam koşullarının olumsuz yönde etkilenmesine ve kentlerin ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel boyutlarının iklim değişimine karşı kırılgan bir hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca bugün kentler Dünya'da yaşayan insanların çoğunluğuna, üretim, ulaşım, sağlık, eğitim gibi birçok işleve ev sahipliği yapmakta ve bu durum da iklim değişimi kaynaklı tehlikeler ve kentler arasındaki ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmektedir.

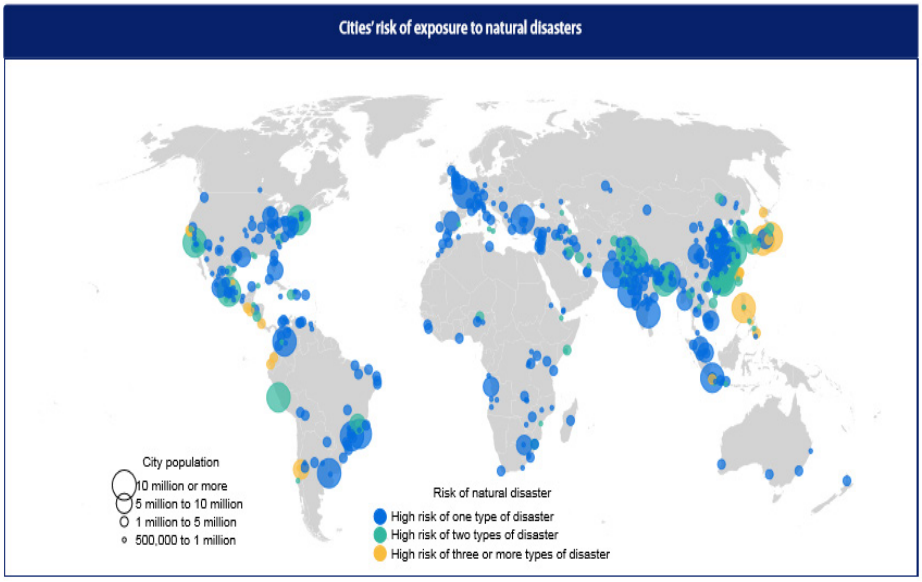

Şekil 1: Dünya'da Afetlere Karşı En Hassas Kentler (The World Cities, 2018; UN)

Şekil 1'de de görüldüğü gibi özellikle Dünya'da afetlere maruz kalma riski açısından en riskli bölgeler kıyı bölgelerinde yoğunlaşmıştır ve bugün tüm kıyılarda yaşayan nüfus toplam Dünya nüfusunun %65'ini oluştururken (Cao, Wilkinson, et. al., 2021) yaklaşık 4 milyon kişin yaşamlarını Kutuplara yakın bölgelerde ve Dünya nüfusunun %10'u da (680 milyon kişi) deniz seviyesinden aşağıda yer alan kıyı bölgelerde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu alanların iklim değişiminin etkilerinin daha fazla yaşandığı/yaşanacağı yerler olduğu ve bu alanlarda yaşayan insanların, ekonomik sektörlerin, flora ve faunalarım buzulların erimesi ve deniz suyu seviyesinin yükselmesi gibi kıyıyı daha fazla etkileyecek tehlikeler karşısında en hassas durumdaki gruplar olduğu görülmektedir (IPCC, 2019).

Küresel iklim değişimi Dünya'da mevcutta olan toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Bugün küresel çapta üretilen gelirin yarısından fazlasını, Dünya'nın en zengin %10'luk kesimi alırken, Dünya nüfusunun yarısı ise bu gelirin yaklaşık %9'unu alabilmektedir (World Inequality Report, 2022). Özellikle iklim değişiminin etkisiyle yaşanan kuraklıklar, yağış rejimlerinin değişimi ve toprak yapısının bozulması gibi etkiler tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemekte ve tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin Sağlıklı beslenmenin yüksek maliyeti, yüksek düzeydeki yoksulluk ve gelir adaletsizliği, Dünya'nın her

gölgesinde yaklaşık 3 milyar insanın sağlıklı gıdaya erişimin engellenmesine neden olmaktadır. Dünya'da yeterli beslenemeyen ve açlıkla karşı karşıya kalan insanların yarısından fazlası (418 milyon) Asya'da ve yaklaşık 1/3'ü (282 milyon) Afrika'da yaşamaktadır (FAO, 2021). Küresel iklim değişimiyle bu tür eşitsizlikler küresel ölçekten yerel ölçeğe artış göstermekte ve kentlerde bir eşitsizlik problemini de beraberinde getirmiştir. Bu probleme karşı kentsel dayanıklılık bir araç olarak görülmektedir. Bu eşitsizliklerin önüne geçmek ve insanların yaşam çevrelerini iyileştirerek temel kentsel hizmetlere ve kaynaklara erişimlerini sağlamak küresel ikim değişimine karşı en kırılgan toplumsal sınıfların dayanıklılıkların arttırılmasında önemli bir adım olmaktadır. Bu yargı genel olarak bu çalışmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Çalışmanın temel kabulü sosyal adalet ve kaynaklara sorunsuz erişim gibi kentli insanların sosyal hayatlarının temelinde yer alan konularla kentsel dayanıklılık arasında bir korelasyon olduğudur. Bu bağlamda kentlerin meydana gelen şoklara karşı dayanıklılığını ölçmek üzere birçok uluslararası kurum tarafından indeksler geliştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada iklim değişiminin kentler üzerinde tahrip edici etkileri için yapılmış olan kentsel dayanıklılık indekslerinde sosyal adalet, kaynaklara erişim, sosyal sermaye, refah gibi dayanıklılığın sosyal boyutlarının parametrelerinin nasıl ele alındığı ve bu parametrelerin kent mekanını ne ölçülerde etkilediğinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Kapsam

Çalışmanın temel kurgusu "Eğer bir kentte sosyal adalet konusunda bir sorun yoksa ve insanlar şok ve afet zamanlarında başta temel hayati ihtiyaçlar olmak üzere birçok ihtiyaçlarına sorunsuz bir şekilde erişebiliyorlarsa kentlerin dayanıklılığı sosyal boyutta sağlanmıştır" varsayımına dayanmaktadır. Literatür çalışmasında kentsel dayanıklılık kavramı, tarihsel süreci içinde geçirdiği anlamsal değişiklikler içerisinde açıklanmıştır. Ancak çalışmada özellikle küresel iklim değişimine karşı ortaya çıkan kentsel dayanıklılık kavramı üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada Asian Climate Change Resilience Network, UNDRR Making Cities Resilient Plan, UN-HABITAT City Resilient Action Plan (CityRap) gibi uluslararası kuruluşların küresel iklim değişiminin yaratacağı tahribatlara karşı dayanıklı olma konusunda ortaya konan indekslerde ortaya konulan göstergeler ve bu göstergeler içerisinde sosyal adalet konularının nerede konumlandığı, dayanıklılık konusunda

ne tür stratejilerle sosyal adalet konusunda yaşanması beklenen sorunların çözüme kavuşturulacağı ve ortaya konan bu stratejilerin kent mekanını nasıl etkileyebileceği gibi birtakım başlıklar altında irdelenecektir.

2. Literatür Araştırması

Bu çalışma için yapılan literatür taramasında öncelikle dayanıklılık konusunda yapılan çalışma sayılarının tarihsel süreç içerisindeki değişimi ile dayanıklılık, iklim değişimi ve sosyal adalet kavramlarının bir arada ele alan çalışmaların sayısının nasıl bir eğilim izlediğinin takip edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen ve çalışmanın ana çatkısını oluşturan anahtar kelimeler (kentsel) dayanıklılık, küresel iklim değişimi ve sosyal adalet olarak belirlenmiş ve bu anahtar kelimeler üzerinden bir literatür taraması yapılmıştır. Web of Science veri tabanında önce dayanıklılık kavramı konusunda yapılan çalışmaların sayısı yıllara göre incelenmiş ve sonrasında dayanıklılık, iklim değişimi ve sosyal adalet kavramlarının bir arada yapıldığı çalışmalar irdelenerek literatürde bu 3 kavramın ne zamandan itibaren beraber kullanıldığı izlenmeye çalışılmıştır.

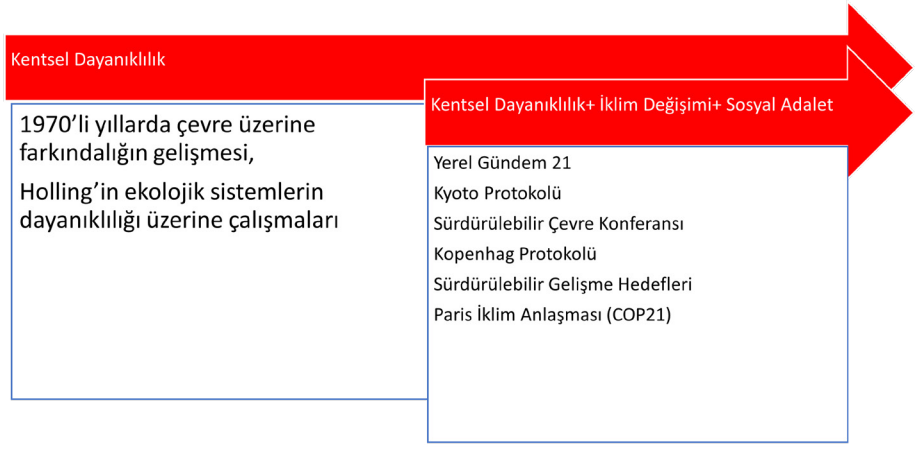

Şekil 2: Literatürde Anahtar Kavramların İrdelenme Süreçleri (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Şekil 2'de (kentsel) dayanıklılık üzerine çalışmalar 1970'li yıllarda çevre üzerinde farkındalığın gelişmesiyle beraber Holling'in çalışmalarına dayandığı görülmektedir. Daha sonra 90'lı yıllardan itibaren Rio Konferansı, Yerel Gündem 21, Kyoto Protokolü gibi uluslararası çaplı toplantılar ve anlaşmalar kentsel dayanıklılık kavramının kapsamının genişlemesini sağlamış ve kentsel dayanıklılık iklim değişimine karşı politika geliştirilmesi konusunda bir dayanak noktası haline gelmiştir. Daha sonra Paris İklim Anlaşması ve Sürdürülebilir Gelişme Hedefleriyle beraber İklim değişimi ve kentsel dayanıklılık konularının sosyal boyutu üzerine de çalışılmaya başlanmıştır.

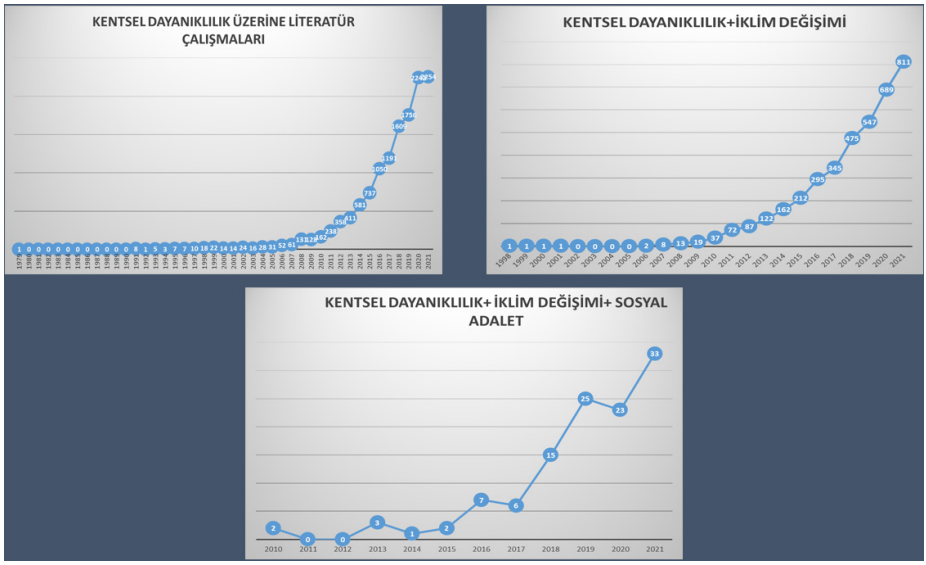

Şekil 3: Literatürde Seçilen 3 Anahtar Kavramın Yıllara Göre Çalışılma Dağılımı (Web of Science Verileri Kullanılarak Oluşturulmuştur)

Şekil 3'te Web of Science verileri kullanılarak yapılan analizlere göre kentsel dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalar 70'li yıllardan itibaren günümüze kadar artış trendi göstermiştir. Bununla birlikte 90'lı yıllardan itibaren kentsel dayanıklılık ve iklim değişimi üzerine yapılan çalışmaların sayısında artışlar yaşanmış ve 2010'lu yıllardan itibaren de kentsel dayanıklılık, iklim değişimi ve sosyal adalet konuları üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Şekil 3'te görüldüğü gibi 3 grafikte artışların paralellik gösterdiği görülmektedir.

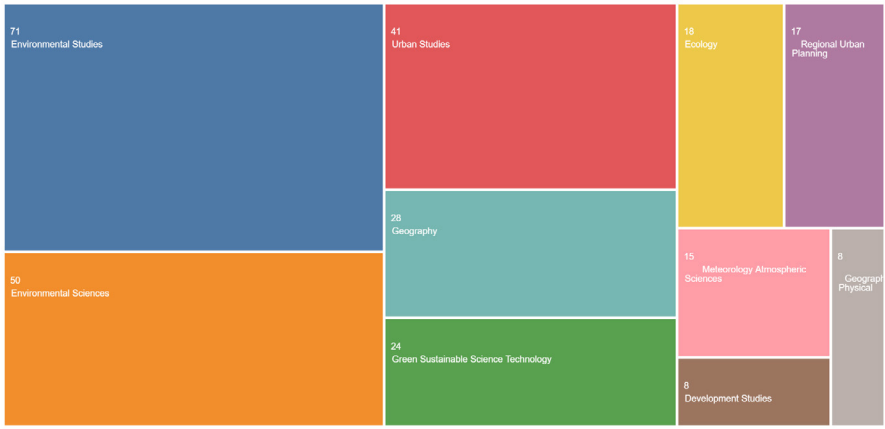

Şekil 4: Literatür Taramasında Anahtar Kelimeler Konusunda Yapılan Çalışmaların Alanlara Göre Dağılımı (Web of Science Veri tabanı Üzerinden Oluşturulmuştur)

Şekil 4'te görüldüğü gibi literatür kapsamında yapılan çalışmaların genel olarak Çevresel çalışmalar, Çevre bilimleri ve Kentsel çalışmalar başlıkları altında yoğunlaştığı görülmektedir.

2.1. Küresel İklim Değişimi

İklim yapısal olarak durağan bir özellik göstermez. Dünya'da canlıların hayatlarını sürdürebilmelerine olanak sağlayan Troposfer'in oluşmasından bu yana iklim olayları yaşanmakta ve yaşam uzun aralıklarla değişim geçirmektedir. Kıtasal sürüklenmeler, volkanik etkiler, güneş enerjisindeki dalgalanmalar ve Dünya yörüngesindeki değişimler iklimleri etkileyen faktörler olmuşlardır (Kadıoğlu, 2011). Bu faktörlerin yaşanmasıyla ortaya çıkan yan ürünler genelde sera gazı olarak adlandırılan gazlardır ve bu gazların atmosferdeki yoğunlukları iklimlerin karakterini etkilemektedir. Sera gazlarının atmosfer içindeki yoğunluğunun artması adeta battaniye etkisi yaparak Dünya'nın gereğinden fazla bir şekilde ısınmasına neden olmaktadır. Öyle ki, CO_2 miktarının 280-550 ppm artması, Dünya sıcaklığının yaklaşık olarak +3°C artmasına neden olmaktadır (Nordhaus, 2013). Ayrıca atmosferdeki CO_2 miktarının da sürekli değişmesi sebebiyle Dünya farklı jeolojik devirlerde ısınmış ya da soğumuştur. Yine de doğanın kendisi bu CO_2 gazını soğurup tekrar iklimi dengeleme esnekliğine sahip olmuştur. Ancak özellikle 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi ile ulaşım ve imalat işlerinde insan gücünden makine gücüne geçilmesi ve bu makinelerde de yakıt olarak kömür gibi karbon bazlı madenlerin kullanılması atmosferdeki CO_2 yoğunluğunun artmasına neden olmuştur.

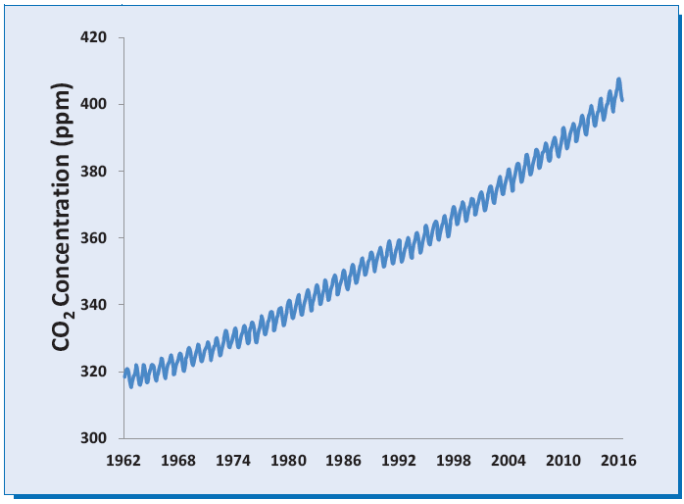

Şekil 5: Atmosferdeki CO2 Yoğunluğu Değişimi (NOAA, akt. Codur, 2018)

Şekil 5'te Buzul çağları dönemlerinde CO2 seviyesi 280 ppm civarında iken Sanayi Devrimi ile birlikte Antroposen adı verilen dönemde bu oran 300 ppm'ye çıkmış ve günümüze gelindiğinde ise atmosferdeki CO_2 miktarının 400 ppm'yi aştığı görülmektedir (NOAA, akt. Codur, 2018). CO_2 artışına paralel olarak da sıcaklıklarda da artışlar yaşanmıştır. Yapılan çalışmalarda 1880-2015 yılları arası için yapılan Dünya'nın yıllık sıcaklık değerlerinde özellikle 2000'li yıllardan itibaren Dünya'da en sıcak yılların yaşadığı görülmektedir (Şekil 6).

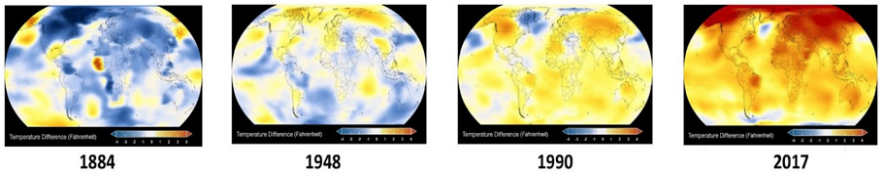

Şekil 6: 1884-2017 Dünya Yüzey Sıcaklıkları Değişimi (NASA'nın Uydu Fotoğraflarından Elde Edilmiştir)

İklim değişimi kaynaklı deniz seviyesinin yükselmesi, aşırı hava olaylarında (Tayfun, siklon, kasırga...vs) artışların meydana gelmesi kıyı coğrafyalarını etkilemektedir. Özellikle kıyı deltaları, adalar, rakımı düşük bölgeler bu duruma karşı en hassas durumda olan yerler olmaktadır. Bu sebeple kıyı alanlarının iklim değişimine karşı dayanıklı hale gelmesi önem taşımaktadır. Deniz seviyesinde yaşanan yükselmeler, sahilde erozyonların yaşanmasına ve dip profillerinde de yükselmeye neden olması beklenmektedir. Bu durumu

açıklayan Bruun Kuralına göre deniz seviyesi ne kadar yükselirse, kıyılardaki taban da o kadar yükselmektedir (Kadıoğlu, 2018). Deniz seviyesinin yükselmesi temel olarak,

- Deniz seviyesinin altında kalan bölgelerin su altında kalması,
- Plajlar ve dik eğimli sahillerde erozyonların yaşanması,
- Yeraltı ve yerüstü tatlı sularının tuzlanarak kullanılamaz duruma gelmesi
- Taban suyunun yükselmesi
- Fırtına ve sel tahribatının artması

gibi sorunlara yol açma riskini barındırmaktadır (Kadıoğlu, 2018).

Kıyı yükselmeleri ayrıca kentleri, kasırgalara karşı daha savunmasız bir hale getirmektedir. Havaların birçok yerde ısınmaya başlaması kasırgaların ortaya çıkacağı ideal sıcaklıkların (minimum 26 C) yaşanmasına ve kasırga, fırtına, siklon, tayfun gibi ekstrem hava olaylarının şiddetinin artmasına neden olmaktadır. +4 C'ye kadar ısınan havanın kasırganın şiddetini bir kategori yukarı çıkaracağı keşfedilmiştir (Nordhaus, 2013). Tokyo körfezinde yaşanması beklenen fırtına ve kasırgaların yaşanacak kentlere 690 milyar dolarlık bir zarara neden olması beklenmektedir (UNCTAD, 2019). 2017 yılında Karayipler'de yaşanan kasırgaların toplam maliyeti 20 milyar doları bulmuştur (WMO, 2018; akt. UNCTAD, 2019). Bu afet risklerinin yanı sıra kıyı kentlerinde nüfusun artma eğiliminde olması en kötü senaryolarda en büyük 136 kıyı metropolünde gelecekteki taşkın olaylarından meydana gelecek kayıpların 2050 yılına kadar 1 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Hallegatie et.al, 2013; akt. IPCC, 2019). Kıyıdaki bu mega kentlerinin hem küresel hem de ulusal ve bölgesel ölçekte ticaret ve ulaşım ağları için önemli durakları olması sebebiyle bu kentlerde yaşanacak sorunların kentlerin hinterlandı için de sorun olabileceği ve özellikle mal ve hizmetlerin tedarik zincirlerinde kopmaların yaşanması da beklenmektedir (Atteridge, et. al, 2018, akt. IPCC, 2019).

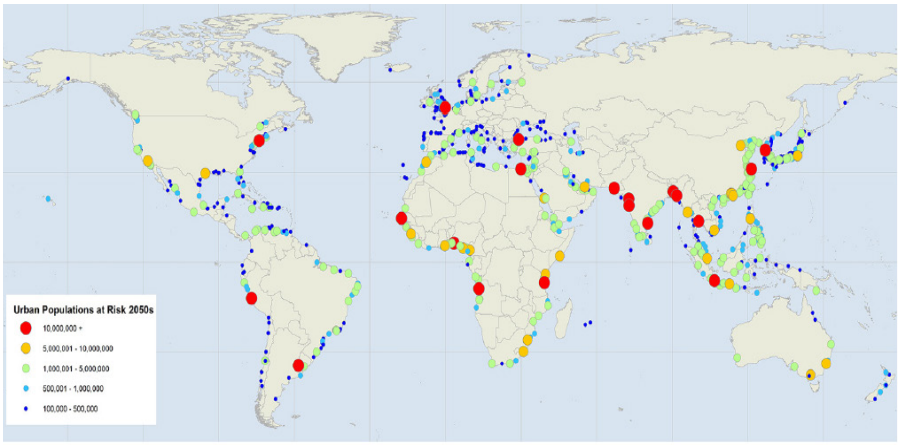

Şekil 7: İklim Değişimine Karşı En Hassas Olan Kıyı Alanları (Cao, Wilkinson, et. al. , 2021)

Şekil 7'de İklim değişimine karşı en hassas kıyı alanları Afrika kıyıları, Güneydoğu Asya Bölgesi, Hint Okyanusu'ndaki ve Pasifik Okyanusu'ndaki ada bölgeleri ve Karayipler'den meydana geldiği görülmektedir. Özellikle su seviyesinin yükselmesi gibi tehlikeler alçak rakımlı kıyı kentleri diğer yerlerde yer alan kentlere nazaran iklim değişimine karşı daha kırılgan bir hale getirmektedir. Kıyı taşkınları, sahil erozyonu, içme suyu ile tuzlu suların karışması, toprak kayması gibi potansiyel tehlikeler okyanus, deniz ya da nehir kıyılarında yer alan kentleri etkilemesi beklenmektedir (Weng vd. 2014, Stewart vd. 2014; akt. Gencer vd. 2018). Örneğin 2013 yılında New York'ta düzenlenen "A Stronger More Resilient New York" panelinde 2050'li yıllarda New York'ta deniz suyu seviyesinin yaklaşık 30 inç (0,765 m) yükselmesinin beklendiği açıklanmış ve önlem alınmadığı taktirde kentte tropikal siklonlardan ötürü 1.7-4.4 milyar dolar arasında bir zararın doğacağı belirtilmiştir (City of New York, 2013, NPCC, 2015; akt. Gencer vd. 2018). Bu alanlar genelde ekonomik olarak tarım ve turizm sektörlerinin öne çıktığı ve çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin de bulunduğu alanlardır. Bu bölgelerde iklim değişiminden kaynaklı problemler tarım ve turizm faaliyetlerini etkileyerek bu sektörlerden elde edilecek gelirlerin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu bölgeler genel olarak İklim değişimi sebepli kasırgaların, hortumların da meydana geldiği bölgelerdir. Yaşanan bu afetler bu bölgeler için ekstra maliyetlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bugün bu hassas bölgelerde yer alan küçük adalarda yaklaşık 65 milyon kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun da %80'i taşkın riskli alanlarda ikamet etmektedirler (Nurse et al., 2014; UN-OHRLLS, 2015; akt. IPCC, 2019).

2.2. (Kentsel) Dayanıklılık

Günümüzde küresel iklim değişikliğinin yaşanmakta olan ve olası etkilerinin şiddetini arttırarak gerçekleşmesiyle beraber, Dünya'nın radikal bir şekilde değişmesi ve mevcut ekosistemlerin ve yerleşim alanlarının bu değişimlere maruz kalması beklenmektedir.

Başta İklim değişimi kaynaklı tehditler olmak üzere genel olarak kentlerin yaşayabileceği şoklarla başa çıkabilmek adına kentsel dayanıklılık kavramı ortaya atılmıştır. Kentsel dayanıklılığın daha iyi anlaşılması için önce dayanıklılık kavramının tartışılmasında fayda vardır. Dayanıklılık (resilience) kavramının kökeni Latince "resilio" kelimesinden gelmektedir ve "eski haline dönmek" (bounce back) anlamlarına gelmektedir (Klein, Nichols, Thomalla, 2003; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Bu tanımlamaya koşut olarak dayanıklı sistemler, şoklara karşı işlevselliği devam ettiren ve bazı arızalara karşı ya da kesintilere karşı hızla sistemleri tekrar işler hale getiren yapılar olarak tarif edilmektedir (Bruneau vd., 2003, O'Rourke, 2007, McBain, Wilkes, Ritter, 2010; akt. Tyler, Moench, 2012). Dayanıklılık, karşılaşılan zorluklarla başa çıkma kapasitesini arttırmaktadır. Bundan dolayı kırılganlık kavramının karşıtı olarak kullanılabilmektedir (Adger, 2000). Dayanıklılık, birçok farklı disiplinin kapsamı içerisine girmiştir. Terimin ilk kökeni Fizik'te malzemelerin dış etkilere karşı mukavemetini ve baskı altında elastikiyetini koruma yeteneği olarak tanımlanmıştır (Gordon, 1978; akt. Galderisi, 2014). Daha sonra kavram, psikoloji, ekoloji gibi alanların da gündemine gelmiştir. 1973 yılında Holling'in yaptığı çalışmalar modern dayanıklılık düşüncesinin kökeni olarak kabul edilmektedir (Meerow, Newll, Stults, 2016). Holling, dayanıklılık anlayışı Clements'in (1936) ekosistemlerin durağan bir yapıya sahip olduğunu ortaya atan geleneksel Ekoloji pradigması eleştirilerinden ortaya çıkmıştır. Dayanıklılık literatür taraması yapıldığında farklı dayanıklılık tiplerinin tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlar genelde denge kavramı üzerinden ayrışmaktadır. Bu literatür içindeki ayrışma tekil durumlu (Single equilibrium) denge haline dayanan mühendislik dayanıklılığı, çoğul durumlu (Multiple equilibrium) denge haline dayanan ekolojik dayanıklılık ve dinamik dengesizlik (Dynamic non-equilibrium) yaklaşımlarında görülmektedir (Holling, 1996, Folke, 2006, Davoudi, 2012; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016).

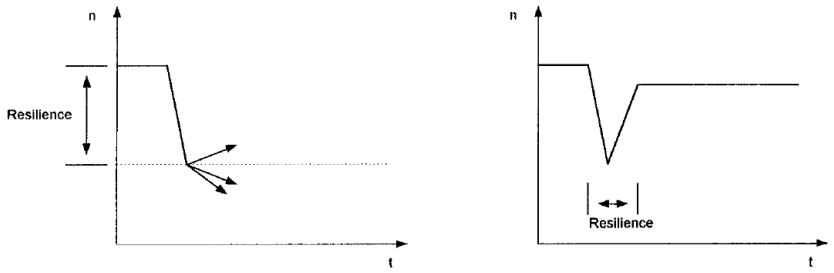

Şekil 8: Farklı Denge Koşullarına Göre Tanımlanan Dayanıklılık Tipleri Ekolokjik Dayanıklılık (Soldaki) Mühendislik Dayanıklılığı (Sağdaki) (Adger, 2000)

Şekil 8'de görüldüğü üzere Sağdaki grafikte gösterilen Mühendislik dayanıklılığı (Engineering resilience), tek durumlu bir denge halini tariflemektedir. Bu dayanıklılık anlayışında sistemin rahatsızlık öncesine ya da önceye yakın bir duruma geri dönebilme kapasitesini ifade etmektedir (Holling, 1996; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Bu denge hali daha çok afet yönetimi, psikoloji ve ekonomi gibi alanlarda yaygın olmaktadır (Pendall vd., 2010; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Bu anlayışta dayanıklılık, bozulamadan kurtulma oranına eşit olmaktadır (Adger, 2000).

Ekolojik dayanıklılık yaklaşımı ise sistemlerin tek değil çoğul durumlu bir denge haline sahip olduğunu savunmaktadır. Dayanıklılık konusunda bu bakış açısında sistemlerin farklı denge hallerine sahip oldukları için sistemin bir bozulma karşısında bir kararlılık durumundan farklı bir kararlılık durumuna evrilip dönüşebileceği varsayılmaktadır (Holling, 1996; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Ekolojik dayanıklılık yaklaşımında dayanıklılık giderek daha az önceki normal duruma geri dönme becerisi olarak algılanmakta ve doğrusal olmayan, kendi kendini organize eden karmaşık sistemlerin davranışını tanımlamak için kullanılmıştır (Berkes, vd. 1998, Holling, 2001, Walker, vd. 2004, Bankoff, vd. 2004, akt. Galderisi, 2014). Holling (1996), mühendislik bilimleri içerisinde ele alınan dayanıklılık yaklaşımının durağanlıkla bağlantılı olduğunu ve dayanıklılığın bu yaklaşımda kullanımının verimlilik, sabitlik ve öngörülebilirlik gibi bileşenlere dayandığını savunmuştur dayanıklılığı ekosistemler değişim geçirse de işlemeye devam edebilme becerisi olarak tanımlamış ve Ekolojik anlamda ekosistemlerin yaşanan değişimleri absorbe edebildiği ve birden çok kararlı yapıya sahip olabileceğini söylemiş ve belli

bir bozulma eşiğini aşmadan sistemi oluşturan ana dinamiklerin yaşanan değişmelere karşı yapılarını devam ettirebilmesine becerilerine odaklanmıştır (Galderisi, 2014; Holling, 1973, Holling, 1996, akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Bu yaklaşımlarla beraber dayanıklılık konusunda bir farklı bakış açısı daha ortaya çıkmıştır. Son yıllarda denge konsepti, sistemlerin sürekli değişim geçirdiği ve durağan bir özellik göstermediğini savunan Dinamik dengesizlik (Dynamic Non-Equilibrium) yaklaşımı ortaya atılmıştır (Pickett, Cadenasso, Grove, 2004; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016). Bu bakış açısı, dayanıklılık teorisini "Geri dönme" (Bounce back) hedefinden uzaklaştırmıştır (Matyas, Pelling, 2014; akt. Meerow, Newll, Stults, 2016).

Bu denge durumlarından hareketle, Holling (1973), dayanıklılık kavramını, yangın, taşkın, kuraklık gibi doğa olayları karşısında ekosistemlerin kendilerini devam ettirebilmesi gibi sistemlerin doğrusal olmayan dinamikleri anlayabilmek için bir yol olarak geliştirmiştir (Marcus, Colding, 2014). Doğal çevrenin ve insanların entegre sistemleri olarak dayanıklılığın 3 birbiriyle ilişkili karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bunlar:

- Sistemlerin uğrayabileceği ve yine de işlev ve yapı üzerindeki kontrol miktarını devam ettirebileceği değişim miktarı,
- Sistemlerin kendi kendilerini organize etme becerileri,
- Öğrenme ve adaptasyon kapasitesini oluşturma ve arttırma becerileri,
- Çok çeşitli koşullar altında temel işlevleri yerine getirme veya işlevleri yerine getirmek için yeni yöntemler bulma ya da bileşenleri değiştirecek çeşitlilik ve esneklik becerisi,
- Artan ya da aşırı baskı durumunda ortaya çıkan talebi karşılamak için yedek kapasitelerin var olması,
- Ani şokları, riskleri veya etkileri yavaş süren kümülatif etkileri ve yıkıcı bozuklukları önleyecek şekilde absorbe etme becerisi olarak tanımlanmıştır (Tyler, Moench, 2012; Marcus, Colding, 2014).

Dayanıklılık kavramının bu özellikleri ile günümüzde etkileri ciddi bir şekilde hissedilen küresel iklim değişiminin birçok doğal ve beşerî kaynağı tehdit etmesine karşılık bir eylem seti olarak kabul edilebilmektedir. Dayanıklı sistemler, bireysel bileşenlerin güce yerine işlevlerin birbiriyle ilişkilerini güçlendirerek ve çeşitlendirerek işlevselliği muhafaza etmektedir. (Tyler, Moench, 2012).

Son yıllarda Dünya'daki kentleri etkileyen başta küresel iklim değişimi olmak üzere şokların ve tehlikelerin artış göstermesi, Dünya'da kentlerde yaşamlarını sürdüren milyonlarca insanı etkilemiş ve bu süreçte kentlerde ortaya çıkan risklere karşı azaltım politikaları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kentlerde altyapı ve temel hizmetlerin tasarım ve yönetimi gibi konularda irdelenmek üzere dayanıklılık kavramı, şehir planlama disiplininin de gündemine girmiş ve bu konularda bütüncül bir yaklaşım sunmuştur (UN-HABITAT, DIMSUR, 2020). Böylece kentsel dayanıklılık yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Kentsel dayanıklılık, şehirde yaşamlarını sürdüren ve çalışan özellikle de düşük gelirli, dışlanmış ve marjinalize edilmiş grupların kentte yaşayan risklere karşı hayatta kalabilme ve gelişebilme kapasiteleri olarak tanımlanmaktadır (ARUP & Rockefeller Foundation City Resilience Index, 2014). Kentsel dayanıklılık anlayışı, afetler nedeniyle varlıkların kayıplarını önlemek ya da azaltmak yerine birden fazla tehlikelerin karşısında bir sistemin performansını arttırmaya odaklanmaktadır. Kentsel dayanıklılık konusunda değerlendirmeler yapmak ve bir çerçeve çizmek için farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu farklı yaklaşımlar, varlık temelli yaklaşımlar, sistem temelli yaklaşımlar, sektörel temelli yaklaşımlar ve performans temelli yaklaşımlar olarak sınıflandırılmıştır (ARUP & Rockefeller Foundation City Resilience Index, 2014).

Varlık temelli yaklaşımlar; kültür, sosyal ağlar ya da bilgi gibi insan davranışını etkileyen somut olmayan varlıklar yerine fiziksel varlıklara odaklanmaktadır. Varlık temelli yaklaşım, kentsel sistem içerisinde somut olmayan varlıkların rolünü ihmal etmektedir.

Sistem temelli yaklaşım, uzun vadede kentleri sistemlerin bir araya geldiği daha üs bir sistem olarak tasvir etmişlerdir. Sosyal ve ekonomik sistemler, kentsel çevredeki fiziksel sistemlerden etkilenen insan davranışını şekillendirmektedir. Bundan dolayı eylemler belirlenirken sistemler bütüncül bir şekilde düşünülmelidir.

Sektörel temelli yaklaşım, kentin dayanıklılığı kendi başına bir sistemin dayanıklılığı olarak düşünmek yerine alt sistemlerin kendi içlerindeki dayanıklılığına odaklanmaktadır.

Performans temelli yaklaşım ise, kentsel dayanıklılığı bir şehrin temel işlevlerini yerine getirme ve sürdürme becerisi olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı sunmakta ve şehrin sahip olduğu işlevleri birden fazla aktör tarafından üstlenilen varlıklar, sistemler, uygulamalar ve eylemlerin bir kombinasyonuna dayandığından performansa

dayalı bir yaklaşım, karşılıklı bağımlılık, güç dinamikleri ve ölçek sorunlarını ele alma konusunda potansiyele sahip olmaktadır (ARUP & Rockefeller Foundation City Resilience Index, 2014).

ARUP (2014) tarafından kentlerde dayanıklı bir sistemin sahip olması gereken nitelikler şu şekilde sıralanmıştır.

• Yansıtıcılık (Reflectiveness): Yansıtıcı sistemler, günümüzde Dünya'daki değişimlerin ve sürekli artan belirsizliklerin doğasını kabul eden bir sistemdir. Bu sistemler, sürekli evrilen mekanizmalara sahiptir ve statükoya dayalı kalıcı çözümler aramak yerine normların ve standartların modifiye edilmesine odaklanmaktadır. Sonuç olarak insanlar ve kurumlar, geçmiş deneyimlerini incelemektedir ve sistematik olarak öğrenme sürecini yapılandırmakta ve gelecekteki karar alma sürecinde kullanmaktadır.

• Sağlamlık (Robustness): Sağlam sistemler, tehlike içeren olayların etkilerine önemli hasar ya da işlev kaybı olmaksızın dayanabilmeleri için iyi tasarlanmış, yapılandırılmış ve yönetilen fiziksel varlıkları içermektedir. Sağlam tasarım, sistemlerdeki olası sorunları öngörerek sorunlara karşı güvenli önlemler geliştirilmesini sağlamaktadır.

• İhtiyatlılık (Redundancy): İhtiyatlılık; kesintiler, bozulmalar ya da talepteki aşırı dalgalanma durumuna karşı sistem içinde oluşturulan yedek kapasiteleri ifade etmektedir. Belirli bir sonuca varmak ya da belli bir işlevi yerine getirmek için alternatif yolları ve çeşitliliği ifade etmektedir. Bu niteliğin altında kente yayılmış ulaşım ve altyapı ağları veya kaynak rezervleri örnek gösterilebilmektedir. Tedarikler, belli amaçlara uygun, uygun maliyetli ve kent ölçeğinde dikkate alınmalı ve verimsiz tasarımlarla harcanmamalıdır.

• Esneklik (Flexibility): Esneklik, değişen koşullara göre sistemin bu değişimlere karşı yanıt vermesini ve evrilme sürecine girmesini ifade etmektedir. Bu nitelikte altyapı ve ekosistem yönetimini merkezi olmayan, modüler bir yaklaşımla ele alınmıştır. Esnekliğe ihtiyaç dahilinde yeni teknoloji ve bilgiyle erişebilmektedir. Aynı zamanda yerel veya geleneksel bilgi ve uygulamaları yeni yollarla dikkate alınmaktadır.

• Beceriklilik (Resourcefullness): Beceriklilik, insanların ya da kurumların bir şok karşısında veya stres altındayken amaçlarına ulaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için hızla farklı yollar bulma becerisi olarak tanımlanmaktadır. Beceriklilik; gelecekteki koşulları tahmin etme, öncelikleri belirleme, daha geniş beşerî finansal ve

fiziksel kaynaklara yanıt verme kapasitesini içermektedir. Bu nitelik, bir kentin potansiyel olarak ciddi derecede sıkıntılı koşullar altında kritik sistemlerin işlevselliğini geri kazanma becerisi olarak ifade edilmektedir.

• Kapsayıcılık (Inclusiveness): Kapsayıcılık, özellikle en kırılgan nitelikte olan gruplar olmak üzere toplulukların geniş çaplı diyalog kurma ve katılımına olan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Bir sektör, konum ya da topluluğun karşı karşıya kaldığı şokları veya stresleri diğerlerinden ayrı olarak ele alınmamalı, kapsayıcı bir yaklaşımla ortak bir sahiplenme duygusuna veya kentin dayanıklılığını oluşturmak için ortak bir vizyon oluşturulmalıdır.

• Bütünleşiklik (Integrated): Kent sistemlerindeki entegrasyon ve uyum, karar vermede tutarlı bir yaklaşım sergilemeyi teşvik etmektedir ve tüm yatırımların ortak bir çıktıya karşılıklı olarak destekleyici olmasını sağlamaktadır. Bütünleşiklik, dayanıklı sistemler içinde ve arasında farklı ölçeklerdeki eylemlerde görülmektedir. Sistemler arasında bilgi değişimi, kent genelinde daha kısa geri bildirim döngüleri aracılığıyla toplu olarak işlev görmesini ve yanıt vermesini sağlayan eylemleri ifade etmektedir.

Genel olarak çoklu düğümlere ya da merkezlerde çoklu ve çeşitli işlevlere sahip olan kentsel dokular, dayanıklı bir yapı sergilemeye daha çok yatkın olmaktadır. Ayrıca bilgi alışverişlerini içeren farklı bilme ve öğrenme yöntemlerini bir araya getiren farklı bileşenler arasındaki bağlantılar, parçalar arasındaki desteği daha kolay bir hale getirmekte ve sistemin güçlendirilmesinde katkıda bulunmaktadır. Kentsel dayanıklılık konusunda fiziksel sistemin bileşenleri kadar sosyal açıdan da güçlü ve tutarlı bir sistem, dış güçler ve tehditlerle daha fazla başa çıkabilmektedirler (Folke vd. 2002; akt. Cruz, Pedro vd. 2013).

Birleşmiş Milletler'in kentsel dayanıklılık konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde kentsel dayanıklılık; sürdürülebilir kalkınma, barış, güvenlik, insan hakları gibi ilkelerden taviz vermeden bireylerin, hanelerin, toplulukların, kentlerin, kurumların, sistemlerin ve toplumun geniş bir risk yelpazesiyle karşılaştıklarında, kabul edilebilir bir risk düzeyini korurken olumlu verimli ve etkili bir şekilde önleme, direnme, özümseme, uyum, yanıt verme ve iyileşme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (United Nations Common Guidance on Helping Build Resilient Societies, 2020). Kentsel dayanıklılığı tesis etmek, 2030 Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için önemli bir adım olarak görülmekte ve Birleşmiş Milletler, toplumların

işlevselliği içinde derinlere işlenmiş sistemik riskleri azaltmak için birlikte çalışan çok sayıda aktörü bir araya getirmek için önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (United Nations Common Guidance on Helping Build Resilient Societies, 2020). Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri'nin 11. maddesi, kentlerin kapsayıcı güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır (UN-HABITAT, City Resilience Profiling Tool Guide, 2018). UN-HABITAT'ın dayanıklılık çalışmalarının ana hedefini, yerel hükümetleri ve ilgili paydaşları kentsel alanların daha yaşanabilir hale gelmesi için kentsel çevrenin daha güvenli, daha temiz, daha sağlıklı bir yere dönüşmesini sağlamak, şokların ya da streslerin hızla absorbe edilmesini ve iyileşme kapasitelerini geliştirmek ve kente sürdürülebilir bir yapı kazandırmak gibi hedefler oluşturmaktadır (UN-HABITAT, City Resilience Profiling Tool Guide, 2018).

OECD (2018) tarafından yapılan çalışmalarda ise kentsel dayanıklılık 4 boyutta incelenmiştir. Dayanıklılığın ekonomik boyutu, ekonomik sektörlerin çeşitliliği, işletme sayısı, hane halkı gelirleri gibi bir kentin ya da topluluğun ekonomik boyutlarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda küresel ekonomik değer zincirindeki genel riskle de ilgili olmaktadır. Dayanıklı kentler, sektörleri ve inovasyon potansiyelini geliştirebilecek niteliklere de sahip olmaktadır (OECD, 2014; akt. OECD, 2018). Bunların yanında güvenilir altyapı ve vasıflı işgücü ekonomik dayanıklılığa katkıda bulunmaktadır.

Dayanıklılığın sosyal boyutu, örgütlü olsun ya da olmasın bir toplumun tüm üyelerinin refahını ifade etmektedir. Bu boyut, şehrin ya da topluluğun demografik profilini (yaş, cinsiyet, yoksulluk, vd.), sağlık koşullarını, sosyal sermaye düzeylerini, sivil katılımı ve etkili sosyal ağ yapılarını içermektedir. Dayanıklı kentler, koordineli ve tutarlı bir dizi ekonomik ve sosyal politika ile şoklarla başa çıkabilmektedirler (OECD, 2014; akt. OECD, 2018). Özellikle sosyal içerme, iş ve eğitim imkanlarına erişim gibi sosyal eylemler, kentlerin dayanıklı hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Çevresel boyut; çevresel bozulma, kaynakların aşırı kullanımı, iklim değişimi ve afetlerin potansiyel maliyetleri dayanıklılık bağlamında önem taşımaktadır (OECD, 2014; akt. OECD, 2018). Bu boyut doğal çevreye ve çevrenin yönetilmesi için uygulanan sistemlere ve ağlara odaklanmaktadır. Özellikle iletişim, ulaşım, su ve hijyen gibi kritik hizmetleri sağlayan yapıları içermektedir. Çevresel dayanıklılığı oluşturmak, iklim değişikliği gibi afetlerin yerel toplulukları nasıl etkileyeceğini anlamak, insan refahını ve topluluk varlıklarını korumak için yerel düzeyde hazırlıklı olmasını gerektirmektedir (OECD, 2018).

Dayanıklılığın kurumsal boyutu, bir kenti veya topluluğu yöneten kurum, kuruluş ve karar alma süreçlerini ifade etmektedir. Risk yönetimi sürecine hükümetlerin, organize sivil toplumun ve özel paydaşların beraber hareket etmesini savunmaktadır. Kapasite geliştirmeyi, bilgi paylaşımını, öğrenme süreçlerini ve katılımı içermektedir. Dayanıklı kentlerde kurumların; açık, şeffaf ve kapsayıcı politikaları benimsemeleri gerekmektedir (OECD, 2018).

Kentsel dayanıklılık, içinde çok fazla değişkenin yer aldığı hem yerel hem ulusal hem de küresel ölçekte ele alınması gereken bir kavramdır. Bu yüzden bir kentin dayanıklı bir nitelik kazanabilmesi için ortaya konulan eylemlerin her ölçekte eşgüdümünün sağlanması gerekmektedir. Kentsel dayanıklılığın sağlanabilmesi için sosyal boyut büyük önem taşımakta ve bu durum da dayanıklılık içerisinde sosyal adalet anlayışını gerekli kılmaktadır.

2.3. Sosyal Adalet

Adalet ile ilgili konuların felsefi açıklamaları neredeyse felsefenin kendisi kadar eskidir (Giebler & Merkel, 2014). Antik dönemde Aristotales adaleti, "Justitia Directiva" (Düzeltici adalet) ve "Justitia Distributiva" (Dağıtıcı adalet) olmak üzere iki temel başlık altında incelemiş ve teorisini bu düzlem üzerinde oturtmuştur. Düzeltici adalet, yasa ve sözleşmelerden doğan zorunlulukların yerine getirilmesini veya ortaya çıkan zararların düzeltilmesini ifade ederken dağıtıcı adalet ise yasalarda hak sahibi olanlar arasında saygınlık, para ve diğer şeylerin bölüşümünün ve dağıtımının adil bir şekilde yapılmasını ifade etmektedir. Dağıtıcı adalette esas, mal ve sorumlulukların adil bir şekilde dağıtılmasıdır ve özellikle siyaset bilimi alanında bu konu sosyal adalete de öncülük etmiştir (Giebler & Merkel, 2014). Aristotales'ten sonra dağıtıcı adalet konusunda yapılan çalışmalar genel olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar Hume ve Rousseau tarafından formüle edilen Toplumsal Sözleşme ve Bentham ve Mill tarafından biçimlendirilen Yararcılığın türevleri konusunda yoğunlaşmıştır (Harvey, 1973/2006).

Geniş anlamdaki adalet anlayışından farklı olarak sosyal adalet kavramı, Sanayi Devrimi sürecindeki toplumsal mücadeleler sonucunda ortaya çıkmış görece yeni bir kavramdır. 19. Yüzyılın ortalarında Avrupa'yı dönüştüren devrimlerin ardından sosyal adalet anlayışı, ilerici düşünürler ve siyasi aktivistler için bir çağrı haline gelmiştir. Proudhon, özellikle sosyal adaleti insan onuruna saygıyla özdeşleştirmiştir. 20. Yüzyılın ortalarında sosyal adalet, Dünya'daki neredeyse tüm sol ideolojiyi benimsemiş ve merkezci siyasi partilerin programlarının merkezi haline gelmiştir (UN-DESA, 2006). Sol ideoloji için sosyal olarak adil bir toplum, yüksek derecede ekonomik ve

sosyal eşitlikçiliği (Gelirlerin yeniden dağıtılması, kademeli vergilendirme, mülkün yeniden dağıtılması gibi politikalar aracılığıyla) içeren bir sosyal düzeni ifade etmektedir (Fischer, 2009). Teorik düzeyde çağdaş sosyal adalet tartışmalarının çoğu Rawls'un çalışmalarına dayanmaktadır. Rawls, özellikle mülk ve servetin aşırı yoğunlaşmasını önlemek için bireylerin bir fırsat eşitliği sistemini tercih edeceğini iddia etmiştir (Rawls, 2001; akt. Fischer, 2009). Harvey ise (1973/2006), sosyal adaleti "Bireysel ilerleme arayışında toplumsal iş birliği yapma ihtiyacından doğan çatışmalar için adil ilkelerin bütünü" olarak tanımlamıştır. Harvey'e göre sosyal adaletin temeli adil yollarla sağlanan adil bir dağıtım sistemidir. Sosyal adalet, her bölgede yaşamını sürdüren nüfus gruplarının ihtiyaçlarını karşılayabildikleri, kaynakların bölgelerarası çarpan etkilerini en üst düzeye çıkartılarak dağıtılabildiği ve geriye kalan artı kaynakların da daha sonradan çıkabilecek sorunların ve zorlukların karşılanmasında kullanılabileceği bir gelir dağılımı ile ve kurumsal, örgütsel, siyasal ve iktisadi yapılarla en az avantajlı bölgelerin geliştirilmesinin sağlanması koşuluyla adil olarak erişilen, adil bir dağıtım sisteminin oluşmasıyla meydana gelmektedir (Harvey, 1973/2006).

Fainstein de (2018) adaletin demokrasi, çeşitlilik ve eşitlik gibi ilkelerin bir araya getirmek için kullanıldığını iddia etmektedir. 1970'li yıllarda kent planlamaya getirilen Marksist eleştiriler, planlamanın savunmasız ve dezavantajlı grupları zarara uğratarak mekânsal adaletsizliği arttırdığına yönelik olmuştur (Fainstein, Fainstein, 1971, Castells, 1977, Harvey, 1978, Dear, Scott, 1981, Foglesong, 1986; akt. Fainstein, 2018). Kentler, artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Sermayenin artı değer oluşturmasında artı ürünün soğurulması için kentleşme etkin bir rol oynamaktadır. Kentlerde artı ürünün kontrolü ve yönetimi küçük bir grubun elinde olmuştur. Bu durum da kentleşmenin aslında sınıfsal bir olgu olduğunu göstermektedir (Harvey, 2012/2015). Artı değerin üretilmesi için sermaye sınıfı artı ürünü üretmek zorundadır ve bu Kapitalizm'in Batı'da kentsel yenileme ve otoyol projeleri gibi kararlar genelde yoksul kesimlerin yaşam alanlarını tahrip ederek o grupların yerinden edilmesine neden olmaktadır (Fainstein, 2018). Örneğin Haussmann'ın Paris projesinde 1850-60 yılları arasında 3. Napoleon döneminde başlayan çalışmalarla Paris'in eski kent dokusunun yıkılarak kentte sağlıksız ve pis kabul edilen, suç oranlarının yüksek olduğu ve genel olarak alt gelir grubunun yaşamlarını devam ettirdiği yaşama alanları yok edilmiş ve kentsel doku içerisinde o dönem yeni ortaya çıkmaya başlayan motorlu araç trafiğini kolaylaştıran geniş bulvarlar açılmış, kentin altyapı sistemlerini iyileştirilmiş ve kente opera, büyük

geniş parklar, kütüphane gibi yeni kamusal mekanları da eklemlenmiştir. Fakat bu projelerde Paris'te yaşayan yoksul insanlar göz ardı edilmiş ve bu yıkım sürecinde birçok insan yerinden edilme süreci meydana gelmiştir (Berman, 1982/2019; Ersoy, 2012). Haussmann'ın Paris yıkımlarına benzer karar vericilerin kentsel projelerinin, düşük gelirliler, kadınlar, LGBT+ bireyler ve yaşlılar gibi grupları göz ardı ederek bu grupların maruz kaldığı dezavantajların daha fazla şiddetlendiği savunulmaktadır (Fainstein, 2010). Siyasi ve ekonomik açıdan zayıf grupları; barınma, istihdam veya kamusal alana erişim gibi imkanlardan mahrum bırakmak açık bir şekilde bu grupların daha da kırılganlaşmasına neden olmakta ve bu bağlamda geliştirilen Adil kent yaklaşımı da adaletsizliği bir dağıtım sorunu olarak görmekte ve bir tür eşitliğe varılmasını hedeflemektedir (Marcuse, 2009; Fainstein, 2010). Adaletin sağlanması bağlamında iyi bir kent, sadece dağıtım eşitliğine değil aynı zamanda her bireyin tam gelişimine fırsat tanıyan bir kent olmaktadır (Marcuse, 2009).

Dağıtıcı sosyal adalet, sabit bir kriterler kümesinden yoksundur. Bu kriterlerin belirlenebilmesi için çeşitli aksiyomları varsayan, çeşitli yöntemleri uygulayan farklı ilkeler üreten adalet teorilerinin konusu olmaktadır (Giebler, Merkel, 2014). Sosyal adaletin uygulanması, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerin anlaşılabileceği ve adil veya adaletsiz olarak değerlendirilebilecek coğrafi, kültürel, sosyolojik ve politik bir çerçeveye gereksinim duyulmaktadır. Sosyal adalet, yerel ya da ulusal düzeyde kişiler ya da gruplar arasındaki gelir dağılımı, sosyo-ekonomik statü, meslek, cinsiyet, konum gibi sınıflandırmalara dayanmaktadır (UN-DESA, 2006). Temel malların eşit dağılımı ya da erişimi ve becerilerin geliştirilmesinde eşit fırsatların yaratılması olarak sosyal adalet konusunda belirlenen iki temel ilke, çeşitli boyutlara uyarlanabilmektedir. Bu boyutlar da 7 başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar: Yoksulluğun giderilmesi, eşit eğitim fırsatlarından faydalanma, işgücü piyasasına dahil olmak, gelir dağılımı, kamu harcamaları, nesiller arası adalet olarak sayılabilmektedir (Giebler, Merkel, 2014). Yerleşme içinde gelir dağılımı, toplumda var olan eşitsizliğin anlaşılması için başvurulan en temel verilerden bir tanesidir. Bir gelire sahip olmayla bireyler ve haneler, seçim yapma ve bir dizi imkana erişim elde etme gibi kazanmaktadır. İş ve ücretli istihdam fırsatlarının dağılımdaki eşitsizlikler, bugün hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal adaletin temel belirleyicilerinden bir tanesidir (UN-DESA, 2006).

Bilgiye erişme konusundaki eşitsizliklerde farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki grupların eğitim fırsatlarına erişimi ile ilgili konular ele alınmaktadır. Okullar ve üniversiteler artık tek bilgi kaynağı durumunda olmadığından internet gibi yeni öğrenme yöntemlerinin ve araçların ortaya çıkmasında eğitimle ilgili eşitsizliklerin kapsamında yer almalıdır (UN-DESA, 2006).

Eğitim konusunda olduğu gibi sağlık, güvenlik, hijyen, sosyal hizmet ve tesislerin mevcudiyetleri, nitelikleri ve erişilebilirliği ile ilgili konular sosyal adalet konusunda kritik bir öneme sahiptir (UN-DESA, 2006). Sosyal adalet kavramının hedeflerinin karmaşıklığı zaman içerisinde değişim göstermiş ve genel olarak merkezine insani gelişme, becerilerin genişletilmesi, eşitlik, çeşitlilik gibi değerler yer almıştır (Marcuse, 2011). Bu hedeflerin aslında iklim değişimi kaynaklı tehditlere karşı dayanıklılık anlayışıyla da paralellikler arz ettiği söylenebilmektedir. Özellikle sosyal adalet, kentteki kırılgan kesimlerin, iklim değişimi kaynaklı oluşabilecek şoklara karşı yaşamlarını sürdürebilmesi yönünden kritik bir öneme sahip olmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışma genel olarak sosyal adalet, kentsel dayanıklılık ve küresel iklim değişimi kavramları konusunda yapılmış olan literatür çalışmalarına dayanmaktadır. Özellikle sosyal adalet konusunda yapılan çalışmada, sosyal adaletin değerlendirilme ölçütlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Böylelikle bu ölçütlerle kentsel dayanıklılığın sosyal boyutu konusundaki göstergeler arasındaki bağlantı gösterilmiştir. Çalışmada kentsel dayanıklılık üzerine yapılan uluslararası çalışmaların kentsel dayanıklılığı ölçmek için başvurdukları göstergelerden literatür çalışmasında sosyal adaleti değerlendirmek için başvurulan ölçütlerle çakıştığı görülenleri seçilmiştir. İrdelenen çalışmalar, küresel iklim değişimini de içermekte ve geliştirilen endekslerdeki göstergeler aynı zamanda iklim değişimi için de hedefler sunmaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Kentsel Dayanıklılık Konusunda Yapılmış Olan Çalışmalar

YIL	YAPAN KURUM	YAPILAN ÇALIŞMALAR
2013	ARUP	CITY RESILIENCE INDEX
2014	RAWORTH, K.	DOUGHNUT ECONOMİCS ACTION LAB CITY DOUGHNUT
2018	100 RESILIENT CITIES	CITY RESILIENT FRAMEWORK
2018	UN-HABITAT	CITY RESILIENCE PROFILING TOOL
2018	OECD	INDICATORS FOR RESILIENCE
2019	UNDRR	MAKING CITIES RESILIENT
2020	UN-HABITAT	URBAN OBSERVATORY (CITY PROSPERITY INDEX)
2020	UN-HABITAT	CITYRAP (RESILIENCE ACTION PLAN)

Tablo 1'de çalışmada uluslararası kuruluşların yapmış olduğu sekiz adet kentsel dayanıklılık üzerine çalışma irdelenmiştir. İrdelenen bu çalışmaların özellikle kentlerin sosyal boyutları üzerine geliştirdikleri göstergeler üzerine odaklanılmış ve göstergelerin çalışmalarda yer alma oranları incelenmiştir.

4. Bulgular

Çalışmada irdelenen kentsel dayanıklılık değerlendirme endeksleri genel olarak bütüncül bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Örneğin ARUP tarafından oluşturulan kentsel dayanıklılık endeksinde açıklanan 7 nitelikten yola çıkılarak 4 ana tema, bu amaçların altında 12 hedef ve 52 adet gösterge yer almaktadır. Bu 4 temadan bir tanesi Sağlık ve refah olarak belirlenmiş ve bu temanın içinde genel olarak insanların barınma, beslenme, hijyen gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yönelik hedefler bulunmakta, Ekonomik ve toplum temasında genel olarak insanların kolektif eylemlere katılımını sağlayacak, suçu önleyici ve sosyal adaleti sağlayacak hedefler yer almaktadır. Altyapı ve ekosistemler ise kentteki yapılı fiziksel ve doğal çevreye yönelik göndermeler yer alırken Liderlik ve stratejide ise paydaş yönetimine ve şeffaf katılıma yönelik hedefler yer almaktadır (ARUP & Rockefeller Foundation City Resilience Index, 2014) (Şekil 9).

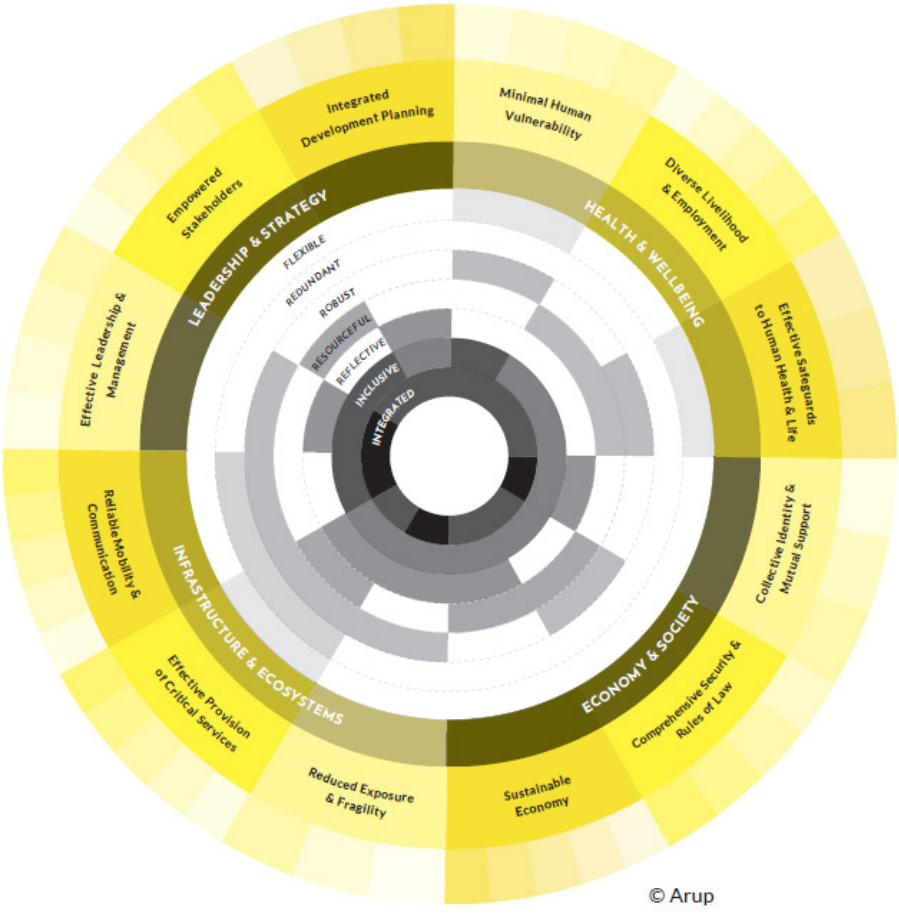

Şekil 9: ARUP Tarafından Kurgulanan Kentsel Dayanıklılık Endeksi (ARUP, The Rockefeller Foundation, 2014)

Şekil 9'da görüldüğü üzere sosyal adalet konusunda ortaya atılan göstergeler genel olarak temel hizmetlere erişimin kolaylaşmasına ve herkes için olmasına odaklanmaktadır.

Katherine Raworth'un geliştirdiği Doughnut yaklaşımı ise 21. yüzyılda insanlığa rehberlik edilmesi için tasarlanmış radikal bir yol gösterici olarak ortaya çıkmıştır. Doughnut yaklaşımı hem ekolojik olarak güvenli hem de sosyal anlamda adil bir sistem yaklaşımı önermiştir (Raworth, 2017).

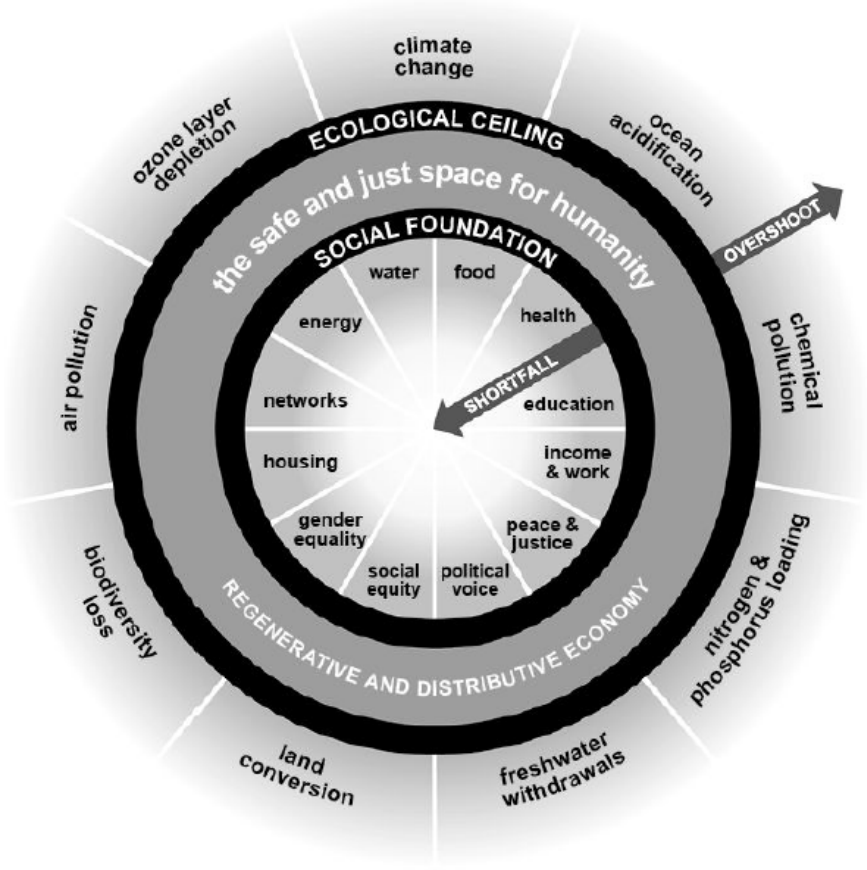

Şekil 10: Dougnut Modelinin Şeması (Reworth, 2017)

Şekil 10'daki modelin iç halkası, herkesin yeterli derecede yaşamsal hizmetlere erişimine odaklanmaktadır. Bu anlamda sistemin göstergeleri, yeterli beslenme, temiz su ve temiz yaşam çevresi, enerji, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, ucuz erişilebilir konut, insan onuruna yakışır bir iş ortamı, bilgi, iletişim ve dayanışma ağlarının içinde olma gibi hedefleri içermektedir. Dış halkası ise geçildiği taktirde insan refahını etkileyecek büyük ölçekli, ani ve geri döndürülemez çevresel riskler taşıyan gezegensel sınırları temsil etmektedir. Doughnut modeline göre sağlıklı ve adil bir çevre

bu iki halkanın arasında kaldığı müddetçe gerçekleşmektedir (Reworth, 2017; Cao, Wilkinson, et. al. 2021).

100 Resilient Cities (2014) kuruluşunun yapmış City Resilient Framework çalışmasında sosyal göstergelerin şekil 11'de görüldüğü üzere Sağlık ve Esenlik ile Ekonomi ve Toplum konu başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Genel olarak insanların eşit bir şekilde kamusal mekanlara ulaşımları; sağlık, eğitim hizmetlerine ve gıda ve temiz suya erişim gibi konuları ölçmekte kullanılmıştır.

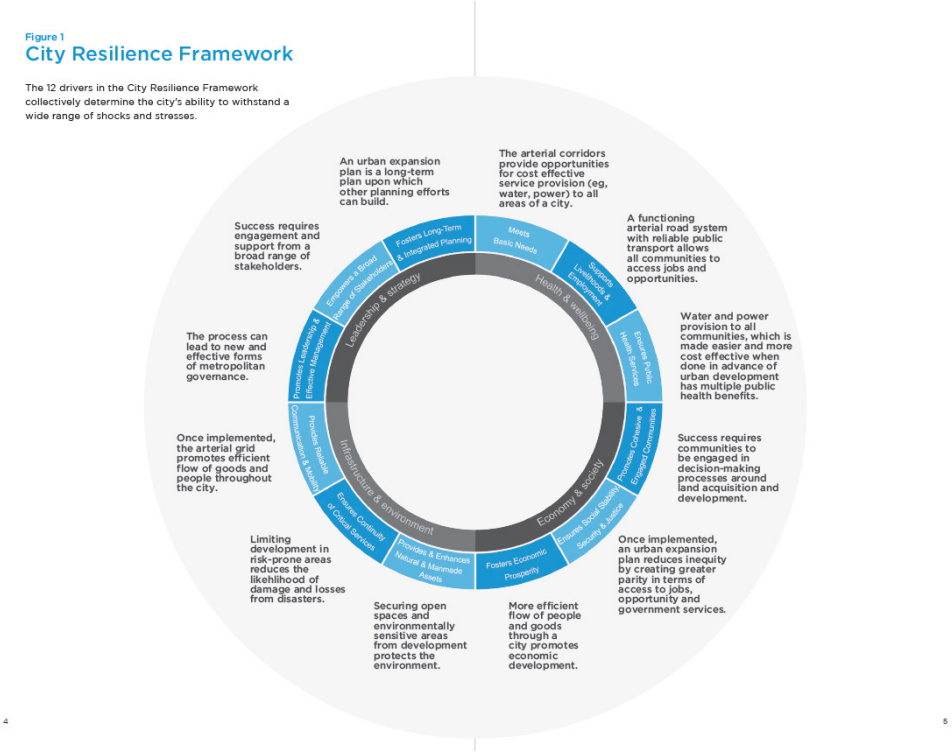

Şekil 11: 100 Resilient Cities Tarafından Geliştirilen City Resilient Framework, 100 Resilient Cities, 2018)

Genel olarak yapılan endeks çalışmaları incelendiğinde, irdelenen tüm endekslerin insanların barınma, beslenme, hijyen, eğitim, sağlık ve haberleşme gibi temel ihtiyaçlarına erişimine ve gelir adaletine odaklandığı görülmektedir. Bu anlamda Aristotales döneminden itibaren gelen dağıtıcı adalet ve dolayısıyla sosyal adalet anlayışıyla da paralellikler taşıdığı görülmektedir. Eğitim konusundaki alt göstergelerde genel olarak okuma

yazma, okullaşma, öğretmen/öğrenci oranları kullanılmakta, sağlık konusunda ise özellikle bebek ölüm, hastalık, doktor sayıları gibi verilere, iş yaşamı üzerindeki göstergeler de genel olarak cinsiyet eşitliğinin, sosyal içermenin, sosyal güvenliğin, çalışma güvenliğinin ölçülmesine ve beslenme, barınma ve hijyen konularında özellikle sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamaya yönelik alt göstergelere başvurulmuş ve bu göstergeler için harcanan paraların bireylerin ya da hanelerin toplam gelirinin ne kadarını oluşturduğu eşitsizliklerin ortaya koyulmasında ve kırılgan grupların belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

5. Sonuç

İklim, içinde birçok alt sistemi, değişkenleri ve bileşenleri kapsayan karmaşık bir sistemdir. Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan değişmeler küresel iklim sistemlerini radikal bir şekilde değişikliğe uğratmıştır. Ancak 20. ve 21. yüzyıllarda yaşanan bu değişimler, canlıların bu değişimlere karşı uyum gösterebilmelerinden daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum da iklim değişimi sebebiyle yaşanan ekstrem olaylara uyum sağlamayı ve dayanıklı bir sistem geliştirmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak iklim değişiminin etkileri de her coğrafyada ya da toplumun her kesiminde eşit olarak hissedilmemektedir.

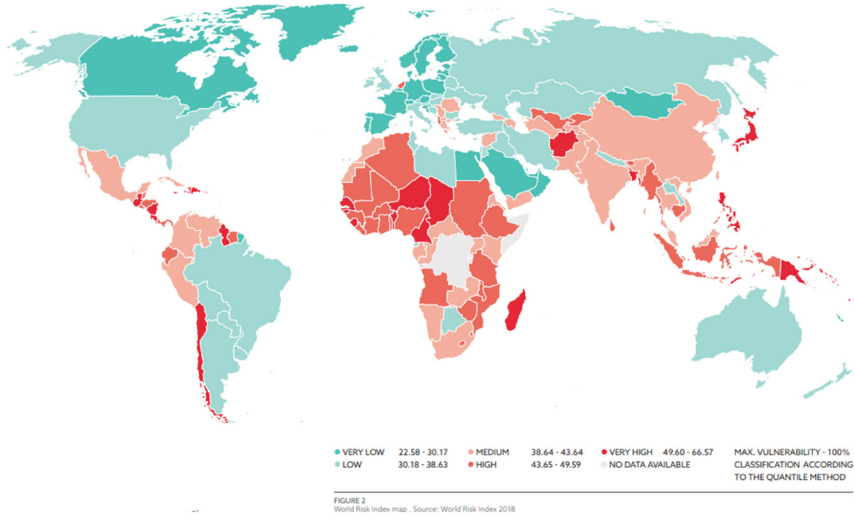

Şekil 12: Dünya Geneli Kırılganlık/ Dayanıklılık Haritası (UN-HABITAT, DIMSUR)

Şekil 12'de görüldüğü üzere küresel bağlamda kırılganlıklar genel olarak Dünya'da Afrika, Asya ve Orta Amerika bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelere bakıldığında genel olarak yoksulluk oranının yüksek, ciddi gelir adaletsizliklerinin yaşandığı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olduğu, insanların yeterli miktarlarda beslenemeyip temiz suya erişemedikleri alanlar olduğu görülmüştür. Bu hizmetlere erişememe ve gelirin dağıtılmasında yaşanan adaletsizlikler, sosyal ve mekânsal adaleti meydana getirmiştir. Bu eşitsizlik olgusu, kentsel dayanıklılığın sosyal boyutunu zayıflatmaktadır. Ortaya konulan bu bilgiler ışığında sosyal adaletin geliştirilmesi durumunda aynı zamanda kentsel dayanıklılığın da sağlanabileceği ve kentsel dayanıklılık ile sosyal adalet kavramları arasında bir paralellik olduğu görülmüştür. Literatür çalışmasında tartışıldığı üzere dayanıklılık konusunda farklı anlayışlar mevcuttur. Mühendislik tipi dayanıklılık genel olarak bir şok karşısında sistemin şok öncesi duruma geri dönmesini savunmaktadır; ancak bu yaklaşımda tartışmalı olan konu kentlerin şoklardan önce de aslında eşitsizliklerin, hizmetlere ve kaynaklara erişim sorunlarının meydana geldiği yerler olduğu ve o yüzden kentleri "normal" hallerine döndürmenin sosyal adaletin tesis edilmesinde fayda sağlayamayacağıdır. Ancak Ekolojik dayanıklılık yaklaşımında bir şokun yaşanmasından sonra sistemin yeni bir normal durum oluşturmasını ifade etmektedir. Bu anlamda iklim felaketleri karşısında kentlerde yeni bir normal durumun oluşturulmasında sosyal adaleti kavramını da içeren bir planlama anlayışı kentlerin dayanıklılığı için önemli bir adım olmaktadır. Sosyal adaletin sağlandığı taktirde refah seviyesi yükselen gruplar, kentteki değişim ve dönüşüm süreçlerine daha rahat tepki verebilecek duruma gelme imkanına sahip olmaktadırlar.

KAYNAKLAR

100 Resilient Cities. (2018). Handbook Planning for Resilient Urban Growth: Tools for Proactively Managing Rapid Urban Growth.

Adger, N. W. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related?. Progress in Human Geography, 24, 3, 347-364.

ARUP, The Rockefeller Foundation. (2014). City Resilience Index: Understanding and Measuring City Resilience.

Berman, M. (2019). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (çev.Altuğ, Ü. & Peker, B.), (20.bs.), İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları, (Eserin orijinal basım tarihi: 1982).

Cao, Y., Wilkinson, E., Pettinotti, L., Colenbrander, S. and Lovell, E. (2021) "A Decade of Urban Resilience: An Analytical Review", UNDP

Codur, A.M. (2018). Global Climate Change Science and Economics. Harris, M. J. ve
Roach, B. (Der.) (ss. 307-334). New York: Routledge.

Cruz, S. S., Pedro, J., Costa, T. A., Souza, S. A., Pinho, P. (2013). Urban Resilience and Spatial Dynamics. Resilience Thinking in Urbanism (eds. Eraydın, A. & Kök, Taşan, T.), The Geojournal Library, 106, 53-71.

Ersoy, M. (2012). Kapsamlı Planlama Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bugünü. Kentsel Planlama Kuramları. (Der. Ersoy, M.), İmge Yayınları: Ankara, Türkiye, 115-171.

Fainstein, S. S. (2010). The Just City. Cornell University Press, New York: USA.

Fainstein, S. S. (2018). Urban Planning and Social Justice. (eds. Madanipour, M., Gunder, M., Watson, V.), Routledge Handbook of Planning Theory, Routledge Handbooks: New York/ USA, 130-143.

FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2021. The State of Food Security and Nutrition in the World 2021: Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. Rome, FAO. https://doi.org/10.4060/cb4474en

Fischer, F. (2009). Discursive Planning: Social Justice as Discourse. Searching for the Just City: Debates in Urban Theory and Practice, (eds. Marcuse, P., Connoly, J. et. al.), Routledge, 52-72.

Galderisi, A. (2014). Urban Resilience: A Framework for Empowering Cities in Face of Heterogeneous Risk Factors. ITU Journal of Architecture, 10, 2, 36-58.

Gencer, E., Folorunsho, R., Linkin, M., Wang, X., Natenzon, C. E., Wajih, S., Mani, N., Esquivel, M., Ali Ibrahim, S., Tsuneki, H., Castro, R., Leone, M., Panjwani, D., Romero-Lankao, P., and Solecki, W. (2018). Disasters and risk in cities. In

Rosenzweig, C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, and S. Ali Ibrahim (eds.), Climate Change and Cities: Second Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network. Cambridge University Press. New York. 61–98.

Giebler, H. & Merkel, W. (2014). Measuring Social Justice and Sustainable Governance in OECD. Theory and Practice of the Welfare State in 20th Century, (eds. Leskovo-Zudova, Z. & Voracek, E. et al.), 79-101.

Harvey, D. (2015). Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru. (çev. Temiz, D. A.), (5.bs.) Metis Yayınları: İstanbul, Türkiye (Eserin Orijinal Yayım Tarihi: 2012).

Harvey, D. (2006). Sosyal Adalet ve Şehir. (çev. Moralı, M.), İstanbul, Türkiye: Metis Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi: 1973)

IPCC, 2014: Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 151 pp.

Kadıoğlu, M. (2019). Bildiğiniz Havaların Sonu/ Küresel İklim Değişimi ve Türkiye. İstanbul, Türkiye: Sia Yayınları.

Marcus, L., Colding, J. (2014). Toward an Integrated Theory of Spatial Morphology and Resilient Urban Systems. Ecology and Society, 19, 4.

Marcuse, P. (2009). Spatial Justice: Derivative but Casual of Social Injustice. Spatial Justice, http://www.jssj.org

Marcuse, P. (2011). The Three Historic Currents of City Planning. In The New Blackwell Companion to the City, edited by Gary Bridge and Sophie Watson. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, pp. 643–55. Reproduced with permission from John Wiley & Sons.

Meerow, S., Newell, P. J., Stults, M. (2016). Defining Urban Resilience: A Review. Landscape and Urban Planning, 147, 38-49.

Moser, C. (2008). Assets, livelihoods and social policy - Assets, Livelihoods and Social Policy. New Frontiers of Social Policy: Assets, Livelihoods and Social Policy, (eds. Moser, C. & Dani, A. A.) The World Bank, 43-85.

Nordhaus, W. (2020). İklim Kumarı Isınan Dünyada Risk, Belirsizlik ve İktisat. (Mizrahi C. çev.).İstanbul, Türkiye: Doğan Kitap. (Orijinal Eserin Yayın Tarihi: 2013).

Oppenheimer, M., B.C. Glavovic , J. Hinkel, R. van de Wal, A.K. Magnan, A. Abd-Elgawad, R. Cai, M. Cifuentes-Jara, R.M. DeConto, T. Ghosh, J. Hay, F. Isla, B. Marzeion, B. Meyssignac, and Z. Sebesvari, 2019: Sea Level Rise and Implications for Low-Lying Islands, Coasts and Communities. In: IPCC Special Report on the

Ocean and Cryosphere in a Changing Climate [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, V. Masson-Delmotte, P. Zhai, M. Tignor, E. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Nicolai, A. Okem, J. Petzold, B. Rama, N.M. Weyer (eds.)]. In press

Orwell, G. (2016). Hayvan Çiftliği. (45. bs.) (çev. Üster, C.), Türkiye: Can Yayınları. (Orijinal Eserin Yayın Tarihi: 1945)

OECD. (2018). Regional Development Working Papers: Indicators for Resilient City.

Raworth, K. (2017). Dougnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st Century Economist. Chelsea Green Publishing, White River Junction, Vermont: USA.

Tyler, S., Moench, M. (2012). A Framework for Urban Climate Resilience. Climate and Development, 4, 4, 311-326.

United Nations Common Guidance on Helping Build Resilient Societies. (2020).

United Nations Conference on Trade And Development. (2019): Climate Change Impacts and Adaptation for Coastal Transport Infrastructure: A Compilation of Policies and Practices.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). The World's Cities in 2018- Data Booklet (ST/ESA/SER.A/417).

UN-DESA. (2006). Social Justice in an Open World: The Role of the United Nations. The International Forum for Social Development, New York/ USA

UN-HABITAT. (2018). City Resilience Profiling Tool Guide.

UN-HABITAT, DIMSUR. (2020). CITYRAP Tool: City Resilience Action Planning Tool.

United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. (Erişim Tarihi: 16.03.2023 https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights)

Williams, J. S. (2013). Sea Level Rise Implications for Coastal Regions. Journal of Coastal Research, 63, 184-196.

World Inequality Lab. (2022). World Inequality Report 2022.

ikinci oturum

KENTSEL HİZMETLERE ERİŞİLEBİLİRLİK VE ADALET-I

Moderatör: Prof. Dr. Ela BABALIK

*Adaletli Bir Kentsel Erişimin Sağlanmasında Metro İstasyonlarının Rolü: Ankara'da İki Metro İstasyonu Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Gülsel SATOĞLU, Doç. Dr. Fatma ERDOĞANARAS, Prof. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

*İstanbul'da Ulaşım Yoksulluğu Algısı: Ulaşımın Kırılgan Grupları Üzerinden Bir İnceleme

Doç. Dr. Eda BEYAZIT İNCE, Dr. İmge AKÇAKAYA WAITE, Doç. Dr. H. Onur TEZCAN, Prof. Dr. T. Kerem KORAMAZ, Araş. Gör. Burak BELLİ, İpek ŞEN, Yelin BARAN, Araş. Gör. Duygu KALKANLI

Kentsel Raylı Sistemlerin Araba Kullanmayan Kadınların Hareketliliğine Etkileri: Kadın Coğrafyasının Son On Beş Yılı

Dr. Bahar ESER

Ankara Kentiçi Trafik Kazalarının Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Aracılığıyla Analizi

Soheil KHODKAR, Doç. Dr. Eda BEYAZIT İNCE

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

KENTSEL RAYLI SİSTEMLERİN, ARABA KULLANMAYAN KADINLARIN DENEYİMLEDİKLERİ AKTİVİTE COĞRAFYASINA ETKİLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Dr. Bahar ESER

Özet

İnsanların iş, alışveriş, eğlence, vb. destinasyon seçimlerini etkileyen hareketlilik seviyeleri, kent içi ulaşımda seyahat süresinin iyileştirilmesi sayesinde önemli ölçüde artabilmektedir. Bu nedenle dünyadaki çoğu kentte, bireylerin hareketlilik düzeylerinin yanı sıra daha sık ve daha uzak mesafelere seyahat etmelerini sağlayarak deneyimledikleri coğrafyalarını genişlettiği ve dolayısıyla daha iyi bir yaşam kalitesine katkıda bulunduğu gerekçesiyle kentsel raylı sistemlere yapılan yatırımlar artmaktadır. Ancak bu tartışmaların genelinde çoğunlukla kentsel raylı sistemlerin düşük maliyet ve seyahat süresini kısaltması özellikleri ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan, daha güncel tartışmalarda, bu sistemlerin sunduğu konfor, seyahat kolaylığı, güvenlik ve güvenilirlik gibi özelliklerinin kadınların hareketliliklerini artırabildiği hususu ele alınmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Ankara kenti özelinde, kentsel raylı sistemlerin kadınların hareketliliği, erişebilirliği ve yaşadıkları kentleri deneyimlemeleri, yani kentsel coğrafyalarına etkileri analiz edilmiş ve böylece kadın coğrafyası hakkındaki anlayışımızın geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aktivite Coğrafyası, Aktivite Temelli Seyahat, Kadın Çalışmaları, Metro.

The Effects Of Urban Rail Systems On The Activity Geography Experıenced By Women Without Driving: The Case Of Ankara

Abstract

In urban transportation, with the help of the improvement of people's travel times, the mobility levels of individuals can be increased significantly, which affect their destination choices for business, shopping and entertainment purposes. For this reason, in most cities in the world, investments in urban rail systems are increasing on the grounds that it expands the geographies they experience by enabling individuals to travel more frequently and longer distances, as well as their level of mobility, and thus contributes to a better quality of life. However, in most of these discussions, the low cost and shortening of travel time features of urban rail systems come to the fore. On the other hand, in more recent discussions, it is discussed that features such as comfort, ease of travel, safety and reliability offered by these systems can increase women's mobility. Therefore, in this study, it is aimed to improve our understanding of women's geography, by analyzing the mobility, accessibility and experience of the cities they live in, that is, the effects of urban rail systems on women's urban geographies in the city of Ankara.

Keywords: Activity Based Travel, Activity Geography, Metro, Women's Studies.

1. Giriş

Son yıllarda kent nüfusunun hızlı artışının sebep olduğu kontrolsüz büyüme ile artan çevre ve kent içi ulaşım sorunları özellikle çevre dostu toplu taşıma sistemlerinin önemini vurgulamaktadır. Birçok ülkede kentsel ulaşımda özel araç sahipliliği yerine toplu taşımanın tercih edilmesi için gerekli tedbirler alınmış ve alınmakta olup ülkemizde de son yıllarda bu yönde artan bir çaba bulunmaktadır.

Bu anlamda çevre dostu toplu taşıma sistemleri arasında yer alan kentsel raylı sistemler, seyahat süresini kısaltması, daha güvenli, güvenilir, kolay algılanabilir, anlaşılabilir ve konforlu olması gibi özellikleri sayesinde kent sakinlerince daha çok tercih edilmektedir. Bu sayede insanların farklı aktiviteler (iş, bakım ve eğlence) için daha sık seyahat ettikleri, hareketlilik ve erişilebilirlik düzeylerinin arttığı, daha uzak mesafeleri kapsayarak kentsel coğrafyalarının genişlediği ve böylelikle daha iyi bir yaşam kalitesine kavuşmakta oldukları düşünülmektedir. Özellikle kadın kullanıcıların erkeklere kıyasla daha yüksek oranlarda fiziki ve sosyo-ekonomik kısıtı olduğu, bazı kadınlarda ise bu oranının sosyal, demografik ya da ekonomik nedenlerle daha da arttığı, bu nedenle daha kırılgan oldukları konuları tartışılmakta ve bu sebeple kadınların kentsel raylı sistemlere erişiminin çok önemli olabileceği öne sürülmektedir.

Bu çalışmada; kentsel raylı sistem kullanımının, farklı demografik ve sosyo-ekonomik düzeylerdeki kadınlar üzerinde beklenen olumlu etkilerinin gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmış, gerçekleşmediği durumlarda bunların sebepleri ve hangi grupların bu anlamda daha kırılgan olduklarını anlamak amaçlanmıştır. Bunun için farklı sosyo-ekonomik ve demografik sınıflardaki kadınların kentsel mekânı kullanım biçimleri, coğrafyaları, hareketlilik düzeyleri, mod seçimleri ve metroya yakın olmanın bunlara etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışma ile kentsel raylı sistemlerin özelde Ankara'da, genelde ise metropollerde, kadınların sosyo-ekonomik yaşamına, hareketliliğine, erişilebilirliklerine ve yaşam kalitelerine olan etkileri analiz edildiğinden raylı sistemlerin kırılgan grupların yaşam kalitelerine etkisinin daha iyi anlaşılacağı ve yerel yönetimlerin ulaştırma konusundaki uygulamalarına ışık tutulacağı düşünülmektedir.

2. Literatür Araştırması:

Farklı insanların hareketlilik düzeylerini iyi yaşam perspektifinden incelediğimizde eşitlik konusu önem kazanmaktadır. Özel araç erişimi olan kişiler daha yüksek hareketlilik seviyelerine sahipken, özel araca erişimi olmayan bireyler (toplu taşımaya mecbur) düşük hareketlilik seviyelerinden muzdarip olabilir. Günümüzde birçok kent otomobille şekillendiğinden, kentsel coğrafyalar geçmişe göre daha büyüktür. Bu açıdan toplu taşıma ve özellikle metro gibi yüksek hıza sahip sistemler, otomobilin güçlü rakipleridir, çünkü bu sayede vatandaşlar aynı hareketlilik düzeyine erişebilirler (Pricing In Regional Public Transport, 2005). Toplu taşıma sistemleri, tüm insanların özellikle "hareket engelliler"in hareketlilik düzeylerini artırmalı (Access to Public Transport, 2001), her vatandaşın iş yerlerine, alışveriş yerlerine, hizmetlere ve sosyal aktivitelere erişimini sağlamalıdır (Public Transport for Sustainable Mobility, 2002). Bu nedenle, daha dar kentsel coğrafya deneyimlerine sahip kişilerin kentsel coğrafyalarını genişletmelerinde hızlı, rahat, güvenli ve kolay algılanabilir bir ulaşım modu çok önemlidir. Bu açıdan kentsel raylı sistemler, genellikle hareketliliği ve yaşam kalitesini artırmada çok önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (The Metro: an opportunity for sustainable development in large cities, 2003).

Hareketlilik kavramı, ulaştırma politikasına ve araştırmalarına 1990'lardan sonra girmiş olup (Jensen, 2005) uzun zamandır yalnızca fiziksel bir hareket olarak değil, farklı sosyal, demografik ve ekonomik parametreler içeren bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Jensen, 2005). Walzer (1990) hareketliliğin yaş, cinsiyet, meslek, eğitim gibi bazı faktörlere göre farklılık gösterdiğini söylemektedir. Nielsen (2005) ve Urry (2000) ise hareketliliğin insanların sosyal ilişkilerini oluşturmalarına olanak tanıdığını ve bu nedenle sadece fiziksel bir mekan değişikliğinden daha fazlası olduğunu belirtmiştir. Hareketlilik bir anlamda kişisel bağımsızlıktır ve bu nedenle az gelirliler ve yaşlılar gibi düşük hareketlilik düzeyine sahip kişiler daha uygun fiyatlı ve daha kaliteli kentsel ulaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (Green Paper: Towards a New Culture for Urban Mobility, 2007). Bu kapsamda Freudendal-Pedersen (2005) coğrafi hareketliliği "iyi yaşam" kavramıyla ilişkilendirmiş ve hareketliliğin insanların hayatını daha iyi hale getirdiğini savunmuştur.

Ulaşım çalışmalarında hareketliliğin yanı sıra erişilebilirlik kavramı üzerinde de durulur. Erişilebilirlik soyut bir kavram olup hareketlilikten farklıdır. Hareketlilikteki artış genellikle erişilebilirlikte iyileştirmeler getirir; kişi ne kadar çok seyahat ederse o kadar çok varış noktasına ulaşabilir ve bunun

tersi de geçerlidir ancak; erişebilirliğin sosyal ve demografik yönleri de bulunmaktadır. Gelişmiş toplumlar, aktivitelerin mekânda dağılımı dengeli olmadığından erişilebilirliği bir tür refah göstergesi olarak kabul etmektedirler (10. Ulaştırma Şurası, 193). Bu nedenle, ulaşım yatırımlarının fiziksel harekete etkisinden daha önemlisi insanların sosyal ilişkilerini inşa etmelerini ve yeniden yapılandırmalarını (Nielsen, 2005; Urry, 2000), daha fazla iş olanağına, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerini ve yaşam kalitelerini artıran sosyal dışlanmayı ortadan kaldırıcı etkisidir (Freudental-Pederson, 2005; Public Transport for Sustainable Mobility, 2002). Bu nedenle uygun ulaşım modlarının mevcudiyetinin yaşam kalitesini doğrudan etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

Bu çalışmada, kişilerin hareketlilik seviyeleri ilk olarak seyahatlerinin sıklığı ve ikinci olarak seyahatlerinin mesafesi/coğrafyasına göre analiz edilmiştir. Dolayısıyla "az hareketli kişiler", nispeten düşük sıklıkta ve dar bir coğrafyada (yani şehrin sınırlı bir bölümünde) seyahat ederler. "Hareketlilik seviyelerinin artması" ile kastedilen, artan motorizasyon değil, daha sık seyahatler (yani kentsel yaşama daha sık katılım oranı) ve daha geniş bir coğrafyadır (yani kentsel alanda artan destinasyon/aktivite sayısı).

Bu çalışma mod seçimi, aktivite tabanlı seyahat teorisi, zaman-coğrafya teorisi ve kadın çalışmaları gibi dört teorik alan üzerine temellendirilmiş ve çalışmanın bu konudaki tartışmalara katkı yapması hedeflenmiştir.. Dört teorinin iki veya daha fazlasını birbirine bağlayan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak; farklı kadın grupların hareketlilik sorunlarını incelemek için dört çalışma alanı daha önce bir araya getirilmemiştir. Ayrıca, kadın ve ulaşım sorunları birçok araştırmacı tarafından çalışılmış olmasına rağmen, kırılgan kadın gruplarının kentsel raylı sistem tercihine dayalı aktivite coğrafyası konusunda kesin bir çalışma bulunmamaktadır.

Mod seçimi çalışmaları, insanların ulaşım türlerini farklı etkinliklere uygunlukları, parasal maliyetleri, zaman maliyetleri vb gibi farklı nedenlere göre seçtiğini göstermektedir. Bu nedenle kişilerin mod seçimini belirlemek için birçok farklı teknik geliştirilmiştir. Ulberg (1989) rasyonel-ekonomik modeller, davranış tabanlı modeller, aktivite tabanlı modeller olmak üzere 3 model incelemiş ve bunlar araştırmacılar tarafından en çok çalışılan modeller olmuştur.

Rasyonel modeller ve davranış tabanlı modellerin ana değişkenleri zaman ve maliyettir (Ulberg, 1989). Ancak; Ulberg (1989) mod seçimini sadece zaman ve maliyetin değil, sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerin

de etkilediğini, bu nedenle bu modellerin eksiklikleri olduğunu ve birçok araştırmacının aktivite tabanlı modelleri önerdiğini ifade eder. Bu iki analiz biçiminden farklı olarak aktivite tabanlı modeller ise "nerede" ve "nasıl" sorularının yanında aynı zamanda hanehalkının ihtiyaç, tercih ve alışkanlıklarını içeren "neden" sorusunu da dikkate alır (Frusti vd. 2002, 2). İnsanların seyahat davranışlarını açıklamaya çalışırken (Jang, 2003), bunu birbiriyle bağlantılı birden fazla seyahatin birleştirildiği seyahat zincirlemesi (turlar) kavramı çerçevesinde inceler.

Teoriye göre ilk olarak, seyahat talebinin aktivite talebi tarafından yaratılmakta (Bhat ve Koppelman, 2000; Bowman ve Ben-Akiva, 2000; Dong vd., 2006; Ettema vd., 1993; Frusti vd., 2002; Jones, 1979; Jones vd., 1990; Lu ve Pas, 1999; Vilhelmson, 1999) ve etkinlik ile seyahatin net faydası, seyahat içermeyen faaliyetlerden elde edilen faydayı aşıyorsa seyahat gerçekleşmektedir (Bowman ve Ben-Akiva, 2001, 2). İkinci olarak insanların seyahat ve aktivite kararları zaman ve mekânla sınırlıdır. Hagerstrand (1970) insanların bir aktiviteye ve bir seyahate karar verirken yetenek, eşleşme ve otorite kısıtlamaları (daha sonra açıklanacaktır) ile karşı karşıya kaldıklarını ifade eder. Sonuçta bireyin seyahat kalıpları, o bireyin mekân, zaman ve diğer kısıtlamalar bağlamında yaptığı çeşitli seçimlerini yansıtır (Shaw ve Wang, 2000, 163).

Aktivite ihtiyaçları farklı şekillerde sınıflandırmıştır. Ancak; bu çalışmada Reichman (Wen ve Koppelman, 2000, 6 içinde) sınıflaması kullanılmıştır: Geçim (çalışma ve çalışma ile ilgili işler, vb.), bakım (market alışverişi, kişisel ihtiyaçlar, aile fertlerini getirip götürme, vb.) ve gezme-eğlenme (sosyal ve rekreasyonel amaçlı) ihtiyaçları. Bu ihtiyaçların bir kısmı tüm hanehalkı üyelerine, bir kısmı da bireylere yöneliktir. Örneğin, bakım ihtiyaçları karşılanırken hanehalkının tüm üyelerine hizmet verilir, bu nedenle hanehalkı bu aktiviteleri kendi aralarında paylaşabilir (Wen ve Koppelman, 2000). Bireylere yönelik diğer ihtiyaçlar ise paylaşılmaz ve yalnızca sorumlu kişi tarafından üstlenilir. İhtiyaçların türleri, zamanı ve paylaşımı, kişisel aktivite programlarını ve dolayısıyla seyahat modellerini şekillendirir (Wen ve Koppelman, 2000).

İnsanların sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, çalışma, medeni durum, gelir vb) bağlı olarak farklı aktivitelere katılım ihtiyaçları bulunur ve tüm özellikler arasında cinsiyet ve medeni durum, ulaşım modu seçimi üzerinde önemli ve ezici bir etkiye sahiptir (Davidov, 2003). Örneğin cinsiyet; seyahat süresi, modu, modeli vb. seyahat

ihtiyaçlarının belirlenmesinde oldukça baskın bir özelliktir. Çünkü kadınlar ve erkeklerin geleneksel olarak farklı rolleri ve sorumlulukları, hareketlilik ihtiyaçları ve arzuları bulunmaktadır (Carlsson-Kanyama vd., 1999; Pas, 1984; Schwanen ve Mokhtarian, 2005). Kadınlar zamanlarının büyük bir kısmını bakım ihtiyaçları ile ilgilenerek (çocuklara bakmak, onları kreşe/okula götürmek, yaşlı yetişkinlere bakmak, alışveriş yapmak, ayak işlerini yürütmek vb.) ve bu faaliyetlere evlerini paylaştıkları erkeklere göre daha fazla zaman ayırarak geçirirler (What Women Want: 2005-2006, 4). Ne yazık ki daha fazla sorumluluk sahibi olmak zaman yoksulluğuna neden olmakta ve bu nedenle kadınların aktivite türlerini ve seyahat kalıpları farklılaşmaktadır (Turner ve Grieco 1998).

Bunun ötesinde istihdam durumu, yaş, eğitim ve bakım ihtiyaçlarının tahsisine göre değişse de, kadınlar bir ailede erkeklere göre daha az otomobil kullanmaktadır (Wen ve Koppelman. 2000). Feminist araştırmalar iş, eğitim ve diğer imkanlara erişimde kadınların erkeklere göre daha zayıf kaldığını ve erkeklerin ev kaynaklarını kullanmada önceliği bulunduğunu belirtmektedir (Williams, 2005), örneğin hane reisi (bu çoğunlukla erkektir) aile aracının kullanımında önceliğe sahiptir (Lee vd., 2007). Bu da kadınların erkeklere göre toplu taşıma araçlarını daha fazla kullanması, bakım ihtiyaçlarını toplu taşıma ile karşılamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, düzenli, güvenilir ve uygun fiyatlı toplu taşıma, gün içinde yerine getirilmesi gereken çeşitli görevleri yönetmek için çok önemli görülmektedir (Buck, 2005).

Gezme-eğlenme ihtiyaçları, zaman ve cinsiyet açısından diğer iki faaliyet türünden farklıdır. Bu ihtiyaçlar çoğunlukla diğer iki ihtiyaçtan kalan zamanlarda karşılanmakta olup erkeklerin gezme-eğlenme amaçlı seyahat etme oranının kadınlara göre daha fazla olduğu tartışılmaktadır.

Kadınların sahip olduğu sorumluluklar zaman kısıtı getirdiğinden, seyahatlerde çoklu durak ve tur kombinasyonu anlamına gelen seyahat zincirleme ihtiyacı yaratır (Bianco ve Lawson, 1996; Gossen ve Hamilton, 2002; Pas, 1984; Purvis, 2005; Turner ve Grieco, 1998). Bu nedenle, aktiviteye katılım için ayrılan zaman daha sınırlı kalır ve özellikle gezme-eğlenme amaçlı aktiviteler için hareketlilik seviyeleri düşer, bu da bir çeşit sosyal dışlanma getirir. Seyahat zincirleme, ev tabanlı bir turda farklı amaçlı gezilerin bağlantılandırılmasıdır (Lee vd., 2007) ve seyahat zincirleme noktalarında insanlar faaliyetlere katılırlar (Hubert ve Toint, 2002. Walle ve Steenberghen, 2006 içinde). Turlarda durma noktalarının sayısı ve yerine ilişkin karar, geçim ve bakım ihtiyaçlarına göre belirlenir ve medeni duruma,

cinsiyete, varsa çocuk sayısına ve yaşına, çalışıp çalışmama durumu gibi parametrelere göre değişir (Wen ve Koppelman, 2000).

Kadınlara göre erkeklerin seyahat zincirleme oranları daha düşüktür ve erkeklerin zincirleme nedenleri farklıdır (Levinson ve Kumar, 1995; Li vd., 2005; McGuckin ve Nakamoto, 2005). Kadınlar, çocukların ihtiyaçları, alışveriş vb. gibi ev sorumlulukları için seyahat zincirlerken, erkekler çoğunlukla kahve içmek veya yemek yemek gibi sosyal ve eğlence amaçlı seyahat zincirlemektedir. Kadınların özellikle evden işe ya da işten eve giderken (günün birincil etkinliği olan işyerine gitmek ile dönüşte eve dönmek arasında ikincil duraklar olan kreş, okul, alışveriş vb.) erkeklere göre daha fazla gezi zincirlediği birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir (Al-Kazily vd., 1994; Rosenbloom, 1988; Rosenbloom, 1989; Strathman ve Dueker, 1994: tümü Sarmiento, 1996, 42 içinde).

Yukarıda sayılan nedenlerden, Hine ve Mitchell (2003, 16) ulaşım planlamacılarının kadınların ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması konusunda daha dikkatli olmaları gerektiğini belirtilmiştir. Oysa geleneksel ulaşım planlaması, çalışmalarını erkeklerin iş gezileri ve yoğun olduğu saatler üzerine kurmuştur (Williams, 2005).

Kadınların içinde farklı sosyo-ekonomik ve demografik gruplar vardır. Literatürde evli, çalışan ve çocuklu kadınların diğerlerine göre zaman açısından daha dezavantajlı olabileceği tartışılmaktadır. Örneğin, Rosenbloom ve Hakamies-Blomqvist (2004) çocuk sahibi olmanın, kullanılan ulaşım türlerini etkilediğini ve kadınların yaşamlarını erkeklere göre daha çok etkilediğini; McGuckin ve Murakami (1998) ile Sarmiento (1996) da kadınlar arasında en fazla sorumluluğa sahip olanların çocuklu kadınlar olduğunu ve dolayısıyla bu grubun en fazla seyahat zincirleyen grup olduğunu belirtmişlerdir.

Bu nedenle uygun toplu taşıma olanaklarının eksikliği kadınların hareketliliklerini kısıtlanmasına ve halihazırda erkeklerden daha az olan aktivite katılım oranlarının daha da düşmesine neden olacaktır (Krygsman vd., 2006). Ayrıca toplu taşımaya mecbur olmak zaman kısıtlaması getireceğinden, kadınların hareketlilik düzeyi yüksek bile olsa mekan kullanım biçimleri ve erişebilirlikleri etkilenecektir.

Torsten Hagerstrand (1970) tarafından zaman-coğrafya teorisi içerisinde geliştirilen erişilebilirlik, insanların mekanda erişebildiği alanların sadece erişimin bir fonksiyonu değil, aynı zamanda zamanın bir fonksiyonu olduğunu, yani bir zaman-mekan çerçevesinin olduğunu iddia etmektedir.

Hagerstrand'a (1970) göre bir kişinin bir yerdeki bir etkinliğe katılabilmesi, yani o etkinliğin erişilebilir olması için o kişinin o etkinlik için zaman ayırması gereklidir, sadece mekansal yakınlık yeterli değildir.

Şekil 1'de gösterildiği üzere Hagerstrand'ın zaman-coğrafya teorisine göre kişilerin etkinliklere katılmasını engelleyen üç kısıtlama kategorisi vardır (Hagerstrand, 1970; Raubal vd., 2004):

A- Kabiliyet Kısıtlamaları: İnsanların hareket etmesi için fiziksel veya biyolojik kısıtlamalar.

B- Eşleşme kısıtlamaları: Bir aktivite yapmak için insanlar, aynı anda, aynı yerde, etkileşimde bulunabilecekleri bir düzenleme yapmalıdır.

C- Yetki Kısıtlamaları: Bazı yerler sadece belirli zamanlarda ve/veya bazı kişiler tarafından kullanılabilir (Pred, 1997; Raubal vd., 2004; URL 3).

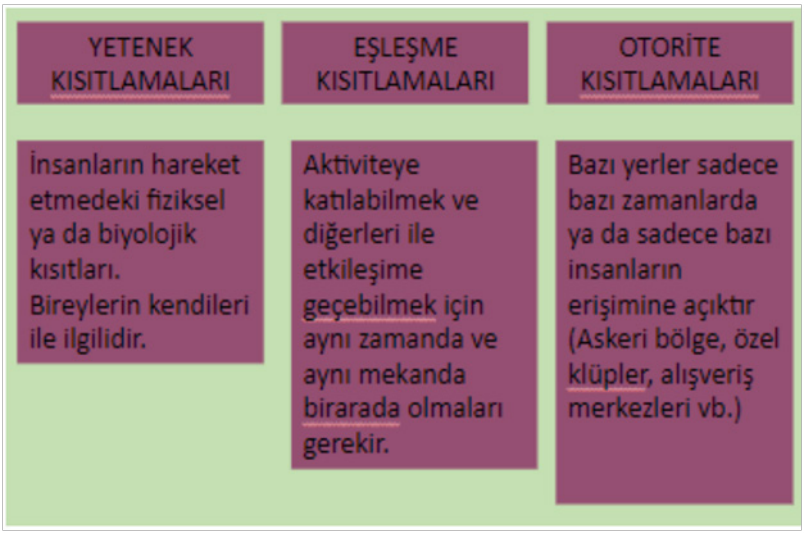

Şekil 1: Kısıtlama Kateorileri (Kaynak Pred, 1997; Raubal vd., 2004; URL 3)

Seyahat zincirleme karmaşık hale geldiğinde, zaman daha kıt bir kaynak haline gelir, yukarıda bahsedilen kısıtlar, zorunlu faaliyetler dışındaki her durağan noktada harcanan zamanın azaltılmasına ve belki de isteğe bağlı bazı faaliyetlerin iptal edilmesine neden olabilir. Dolayısıyla bireyin sorumluluklarının zaman ve mekan içinde hareketliliğine olan olumsuz etkileri kolayca anlaşılabilir. Bu durumda toplu taşımaya mecbur kadın kullanıcıların zaman-mekan coğrafyasının ciddi boyutlarda etkileneceği açıkça görülebilir.

3. Yöntem ve Metodoloji

Raylı sistemlerin kullanımının kadın hareketliliği ve kentsel aktivite coğrafyaları üzerine olan etkilerinin incelenmesi için gerçekleştirilmiş olan bu çalışma metro sisteminin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı 2007 yılında Ankara'da, doktora tezi kapsamında, Kızılay-Batıkent (M1) hattı ile o dönemde yapımı devam eden AKM-Şehitler (Keçiören metrosu-M4) hattında gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).

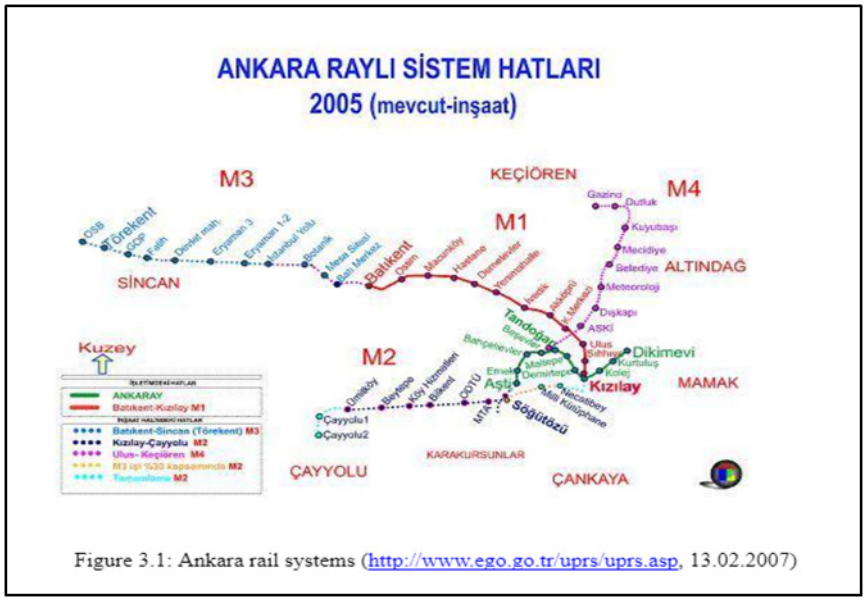

Şekil 2: Ankara Raylı Sistem Hatları (Kaynak URL 1)

Bu iki hat üzerinde, 200 tanesi Batıkent güzergahında-M1 koridorunda, Demetevler ve İvedik metro istasyonları arasında, Yenimahalle istasyonunu da içine alacak; 100 tanesi de Keçiören güzergahında (yapımı devam eden metro inşaatı güzergahında) Keçiören ve Etlik mahallelerini kapsayacak şekilde toplamda 300 adet anket yapılmıştır. Bu çalışmada referans çalışma olan söz konusu doktora çalışmasının sonuçları paylaşılmakta ve devamında yapılacak çalışmanın planlaması verilmektedir.

Hedef kitle metro güzergâhına yürüme mesafesinde yaşayan ve henüz metroya erişimi olmayan kadınlardan oluşmaktadır. Diğer yandan farklı yaş gruplarına göre gezi türü ve sayısı ile ulaşım modu seçimi farklılaştığından ve hareketlilik, deneyimlenen coğrafya ile metro kullanımını etkileyen farklı parametreler olduğundan, anketler her yaş grubundan farklı gelir ve eğitim düzeyinde, evli ve bekar olmanın yanı sıra çocuklu ve çocuksuz kadınlarla yapılmıştır.

Anketin yapıldığı dönemde Keçiören Metrosu henüz inşaat aşamasında olduğundan bu güzergâhta yapılan anketler henüz metroya erişimi olmayan kadınları temsil etmektedir. Dolayısıyla o dönem Batıkent metro güzergahında oturan ve metro kullanan kadınların, inşa halindeki Keçiören metrosu güzergahında oturan ve dolayısıyla birincil ulaşım aracı olarak metro kullanamayan kadınların hareketliliği, sosyal hayatı, ekonomik hayata katılımları ve yaşam kaliteleri arasındaki farklar araştırılmıştır. Araştırmada metronun, kadınların kentsel hareketliliğine olumlu etkilerinin olup olmadığı, metroyu kullanan kadınların daha geniş bir coğrafyaya sahip olup olmadıkları ve özellikle metronun, literatürde kırılgan olarak tanımlanan kadınların hareketliliklerini arttırıp arttırmadığı ve kentsel coğrafyalarını genişletip genişletmediği konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Anket soruları örneklemin demografik, sosyo-ekonomik özellikleri ve mod seçimleri hakkında kapsamlı veriler sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ankette hareketlilik ve seyahat sıklığına ilişkin sorular iş, alışveriş ve gezme/eğlenme amaçlı gidilen yerler kapsamında sorulmuştur.

Anketlerde 3 tip veri elde edilmiştir: Kişisel veriler (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu, hareketlilik vb.), hanehalkı verileri (çocuk sahipliği, çocuk sayısı, hanehalkı geliri, oturulan semt, vb) ve seyahat verileri (iş/okul seyahatleri, bakım seyahatleri, gezme/eğlenme amaçlı seyahatler). Bu kapsamda örneklemin hareketlilik düzeyleri, kentsel mekân kullanım biçimleri, coğrafyaları, mod seçimleri ve metroya yakın olmanın bunlara etkileri değerlendirilmiştir.

4. Çözüm/Bulgular

4.1. Hareketlilik ve Metro Kullanımı:

Anket yapılan kadınlar farklı gelir, eğitim düzeyleri ve farklı yaş grupları açısından iyi bir dağılım göstermiş olup bu dağılım, örneklemin temsil edilebilirliğinin bir göstergesidir. Örneklemin çoğunluğu 18 yaş üstü (%98) kadınlardan oluşmakta olup en büyük grup "36-45" yaş aralığındaki kadınların bulunduğu gruptur (%26). Evli (%77) ve çocuk sahibi olma oranı (%78) oldukça yüksektir. Aileler çoğunlukla 3-4 kişiden oluşmakta (%58) ve çocuk sahibi olanların yarısından fazlasının 2-3 çocuğu bulunmaktadır (%52). Hanedeki çocukların çoğunlukla 18 yaşın altında (%51) olduğu anlaşılmış olup bu sebeple kadınların daha fazla hane halkı sorumluluğu olduğu düşünülmektedir. Evde akrabaları ya da başkaları ile birlikte yaşayan kadınların oranı düşük (%12) olmasına rağmen bu grubun yarısından fazlası (%56) 17 yaşından küçük veya 56 yaşından büyük akrabalarıyla birlikte

yaşadığından, akrabası ya da başkası ile birlikte yaşayan kadınların büyük çoğunluğunun sorumluluklarının daha fazla olduğu ve dolayısıyla seyahat modelleri ve ulaşım modu seçimlerinin etkilendiği kabul edilebilir. Hanehalkı gelir düzeyleri incelendiğinde, hem Batıkent hem de Keçiören koridorunda anket yapılan kadınların çoğunluğunun 500-999 YTL/ay ve 1000-1499 YTL/ay hane geliri olan, orta-alt gelir grubunda olan ailelerde yaşadığı görülmüştür.

Her iki koridorda da herhangi bir işte çalışmayan kadınların büyük çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmıştır (Batıkent %80,5, Keçiören 90%). Eğitim seviyelerinde çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte Batıkent koridorundaki kadınların eğitim düzeyinin biraz daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Lisans ve üstü Batıkent %25, Keçiören %13). Bu durum örneklemin hareketlilik düzeylerine etki eden önemli özelliklerden biridir.

Artan yaşla birlikte hafta içi ve sonu seyahat sayılarının azaldığı anlaşılmaktadır. Bunun iş gezilerinden (muhtemelen diğer seyahatlerle zincirlenmiş) kaynaklanıp kaynaklanmadığını doğrulamak için her yaş grubu için çalışan kadın oranları incelenmiştir. Kadınlar çoğunlukla günde 1-2 kez seyahat etmekte, hafta sonları yaş arttıkça seyahat sıklığı düşmekte olup özellikle ekonomik olarak aktif/çalışan nüfusta günde 3 ve daha fazla seyahat eden kadınların oranı nispeten daha az olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle bakım ve geçim ihtiyacının oluşturduğu seferlerin daha çok hafta içi yapıldığı ve dolayısıyla ortalama sefer sayısının düştüğü ve bu nedenle hafta sonu seyahat zincirlemesi yapma ihtimalinin azaldığı söylenebilir (Şekil 3). Dolayısıyla, hafta sonu gezilerinin gezme/eğlenme amaçlı olma olasılığı daha yüksektir. Bu kabulle, hafta sonu daha çok gençlerin ve ekonomik olarak aktif grupların gezme/eğlenme amaçlı gezilere katıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4).

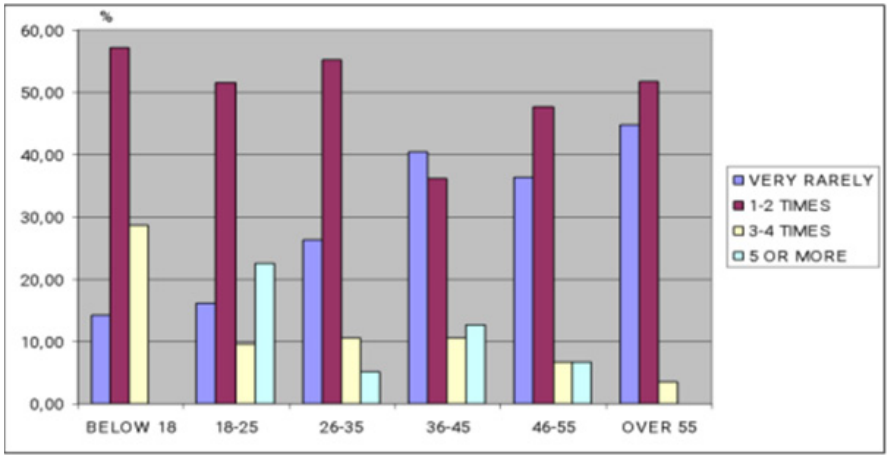

Şekil 3: Yaş Gruplarına Göre Hafta İçi Seyahat Sıklığı

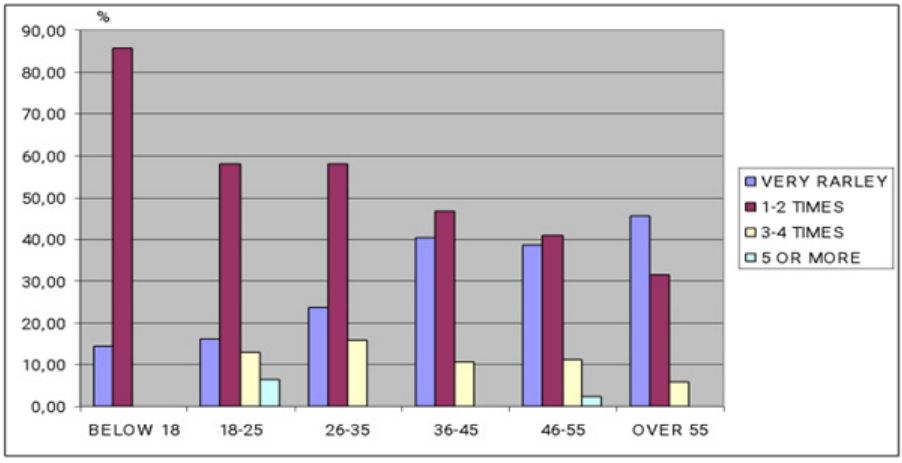

Şekil 4: Yaş Gruplarına Göre Hafta Sonu Seyahat Sıklığı

Metro kullanımına göre hareketlilik düzeylerini incelediğimizde özellikle düşük gelir gruplarında hem hafta içi hem de hafta sonunda metro kullanmayanların "çok nadiren" seyahat etme oranları metro kullananlara göre çok yüksektir (Hafta içi metro kullanan %25, hafta içi metro kullanmayan %66,67; Hafta sonu metro kullanan %37,5, hafta sonu metro kullanmayan %66,67).

Batıkent koridorunda kadınların %35,80'i metro olmasa bu kadar sık sokağa çıkmayacaklarını ve bu kadar sık seyahat etmeyeceklerini belirtmiştir (Batıkent metro güzergahındaki kadınların üçte birinden fazlası). Bu oran görece daha yaşlı, çocuklu, düşük gelirli, çalışmayan ve eğitim düzeyi düşük kadınlarda daha yüksek çıkmıştır.

Özetle; Çocuk sahibi olmak, evli olmak bakım duraklarını artırabilir ve dolayısıyla seyahat zincirlemesi nedeniyle daha karmaşık yolculuklar yapılabilir veya kadınların bu bakım faaliyetlerini yürüme mesafesinde yani motorsuz yolculuklarda yerine getirmeleri gerekiyorsa, zaman kısıtlaması nedeniyle hareketlilik seviyeleri düşebilir (yetenek kısıtlamaları). Bu nedenle çocuklu, evli, çalışmayan ve düşük gelirli kadınlar, çocuksuz, bekar, çalışan ve yüksek gelirli kadınlara göre daha az hareketlidir. Yaşlılar, gelir düzeyi görece düşük ve az eğitimliler çok nadiren motorlu yolculuk yaptıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak metro kullanmanın kadınların hareketlilik düzeylerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Metronun varlığından en olumlu yaşlılar az düşük gelirli kadınların etkilendiği görülmüştür. Ayrıca çocuklu, çalışmayan ve daha az eğitimli kadınların da metro varlığından olumlu etkilendiği anlaşılmıştır. Bu konudaki en önemli bulgulardan biri de bu grupların içinde, metro kullanıcılarının, metro kullanmayanlara göre daha hareketli olduğudur. Daha çok; en genç ve yaşlı, orta gelirli, çocuklu ve eğitim düzeyi yüksek grupların metro kullandığı anlaşılmıştır.

4.2 Kırılgan Gruplar ve Kent Coğrafyaları

Anket çalışması ile toplu taşımaya mecbur kadınların çalışma, alışveriş ve gezme/eğlenme aktiviteleri için hangi ulaşım türleri ile hangi kentsel coğrafyayı deneyimledikleri ve metronun etkilerine ilişkin sorular da yöneltilmiştir. Bu doğrultuda Batıkent ve Keçiören koridoru bazında toplanan veriler ile yapılan analizler sayesinde daha kırılgan olduğu düşünülen kadın grupların coğrafyaları, aktivite bazında anlaşılmaya çalışılmıştır. Anket sonuçları çalışma durumu, değişik yaş grupları, gelir durumu, çocuğun olup olmaması ve eğitim durumu açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

4.2.1. Çalışma Coğrafyası

İki koridor bazında incelediğimiz zaman Batıkent koridorunda yaşayan kadınların çalışma coğrafyasının daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Batıkent güzergahında kadınların daha çok Yenimahalle ve Çankaya'da (burada Çankaya'nın geniş bir coğrafya olduğunu unutmamak gerekli), Keçiören güzergahında ise kadınların daha çok Keçiören'de çalıştığı görülmektedir

(Şekil 5). Bu sonuçlar, kadınların yerleşim yerlerinin yakınında çalışmayı tercih etme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Özellikle Keçiören bulguları bu açıdan çok önemlidir. Daha önemlisi, Çankaya bölgesi, örneklem bölgesine çok yakın olmasa da Batıkent güzergahında yaşayıp Çankaya'da çalışan kadın oranı da oldukça yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla metro hattının Çankaya›ya bağlantı sağlaması nedeniyle, iş seyahatlerine olumlu etki ettiği değerlendirilmektedir.

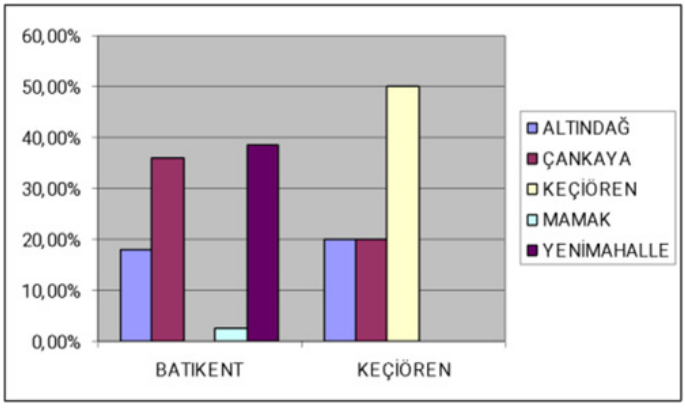

Şekil 5: Metro Koridorları Bazında Çalışmak İçin Gidilen Semtler

Bunu anlayabilmek için iş gezileri için metro kullanım oranlarına bakmak gereklidir. Batıkent güzergahında çalışan kadınların yaklaşık yarısının iş gezileri için metro kullandığı anlaşılmıştır. Ayrıca, metro kullanım durumuna göre çalışma bölgelerine bakacak olursak metro kullananların daha geniş bir çalışma coğrafyasına sahip oldukları anlaşılmaktadır (Şekil 6). Diğer yandan, Keçiören'de iş seyahatlerinde metro kullanan kadın bulunmamaktadır. Bu koridordaki kadınların metroya ulaşmak için en az bir araç kullanmaları gerekmektedir. Bu nedenle iş gezileri için metro kullanılıyorsa, hem sabah hem de akşam araç aktarması gerekir, bu da modun hem zaman hem de para maliyetinde artışa neden olur. Literatürde mod tercihlerinde insanların seyahat masraflarını en aza indirme çabalarından bahsedilir, bu sonuç da bu bilgiyi doğrulamaktadır.

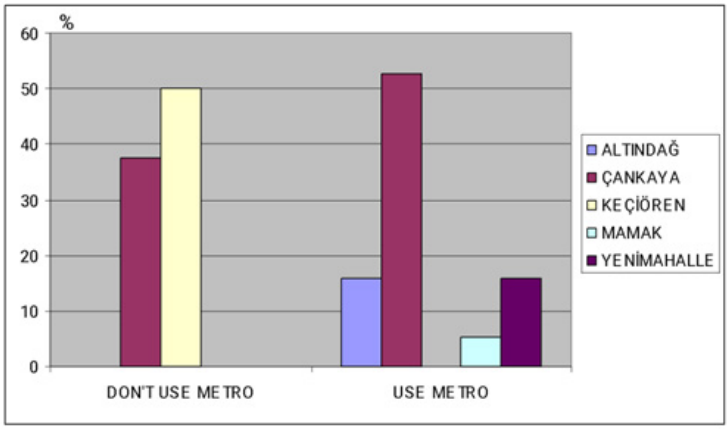

Şekil 6: Metro Kullanımına Göre Çalışma Bölgeleri (Batıkent)

Çalışma bölgeleri bazında metro kullanım oranları da metronun çalışma coğrafyası üzerindeki etkilerini incelemek açısından önemlidir. Şekil 7'de görüldüğü üzere Mamak'ta çalışan kadınların tamamı, Çankaya'da çalışan kadınlar tamamına yakını, Yenimahalle'de çalışan kadınların yarısından fazlası ve Altındağ'da çalışan kadınların yarısına yakını metro kullanmaktadır. Büyük ihtimalle metro bağlantısı olduğu için bu bölgelerde çalışma imkanı bulabilmişlerdir; çünkü metro merkezi çalışma alanlarına, dolayısıyla daha geniş çalışma olanaklarının olduğu alanlara erişim sağlamaktadır.

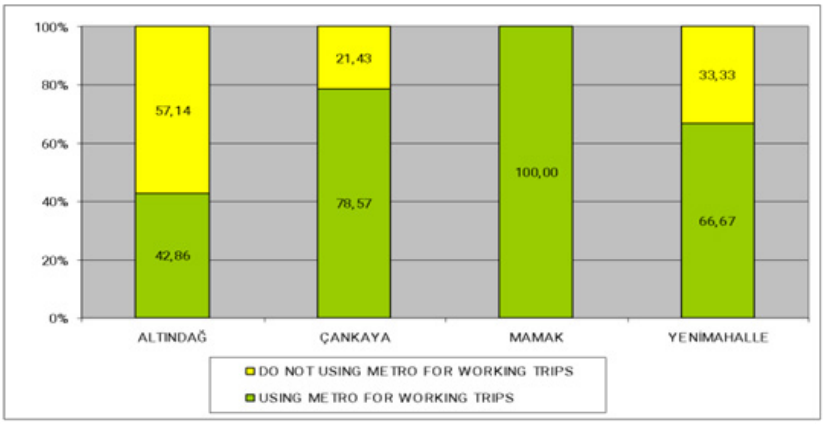

Şekil 7: Çalışma Bölgelerine Göre Metro Kullanım Oranları

Batıkent koridorundaki kadınları metro kullanan, Keçiören'deki kadınları ise metro kullanmayanlar olarak kabul ettiğimizde, alt gelir ve orta-alt gelir grubundan kadınların çalışma hareketliliğini analiz etmek, metro etkisini anlamak açısından önemlidir. Şekil 8 ve Şekil 9'u kıyasladığımızda metroyu kullanan düşük gelirli kadınların, kullanmayanlara göre daha geniş bir çalışma coğrafyasına sahip olduğunu görebiliriz. Dolayısıyla metronun kırılgan kadın grubunun çalışma hareketliliği ve coğrafyası üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir.

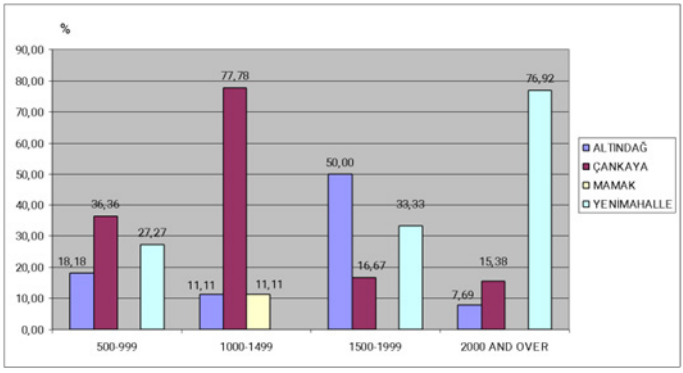

Şekil 8: Gelir Gruplarına Göre Çalışma Coğrafyası (Batıkent)

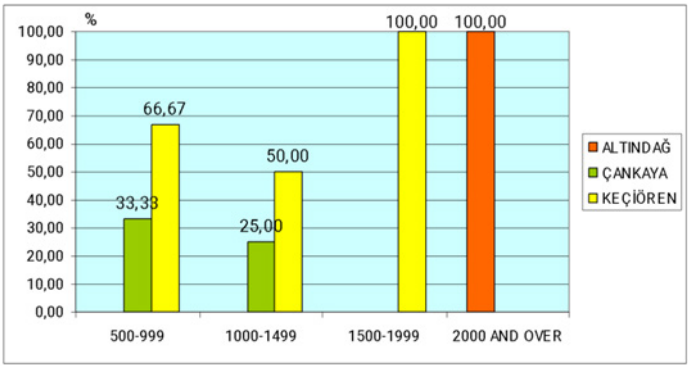

Şekil 9: Gelir Gruplarına Göre Çalışma Coğrafyası (Keçiören)

Yaş gruplarına göre çalışma coğrafyasına bakıldığında Batıkent koridorundaki kadınların özellikle daha genç ve görece yaşlı grubun çalışma coğrafyasının oldukça geniş olduğunu, Keçiören koridorundaki kadınlar arasında görece en yaşlı grupta çalışan kadın bulunmadığını görüyoruz. Bu durumda, çalışma durumunu etkileyen başka faktörler olsa da, metronun daha kırılgan yaş grupları olan en genç ve görece yaşlı grubun çalışma olanaklarına erişiminde olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir (Şekil 10 ve Şekil 11).

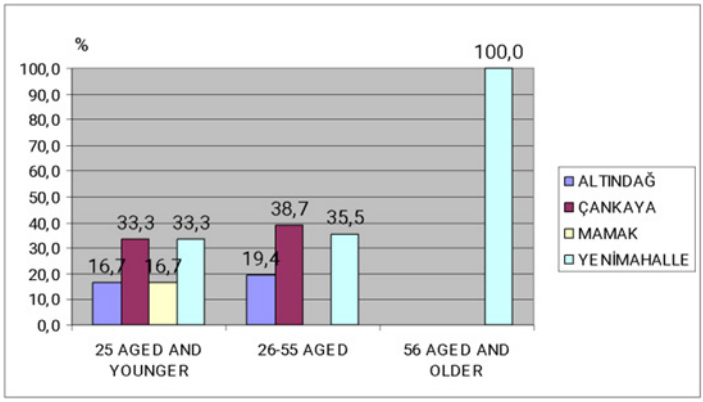

Şekil 10: Yaş Gruplarına Göre Çalışma Coğrafyası (Batıkent)

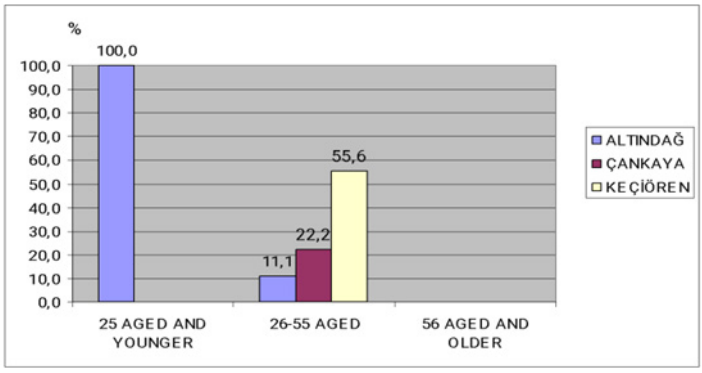

Şekil 11: Yaş Gruplarına Göre Çalışma Coğrafyası (Keçiören)

Eğitim durumuna göre çalışma coğrafyası da benzer sonuçlar vermektedir. Az eğitimli gruptaki kadınlardan metro kullanan Batıkent koridorunda yaşayan kadınların çalışmak için daha uzak yerlere gidebildikleri, daha geniş çalışma coğrafyalarına sahip oldukları açıkça görülmektedir (Şekil 12 ve Şekil 13). Özellikle, doğrudan metro bağlantısı olmayan ancak; metronun bağlantılı olarak erişim imkanı sunduğu Çankaya semtindeki çalışma oranları oldukça yüksek çıkmaktadır (Şekil 12).

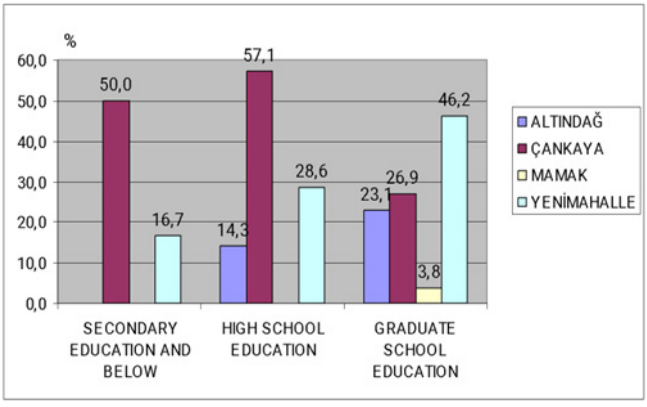

Şekil 12: Eğitim Durumuna Göre Çalışma Coğrafyası (Batıkent)

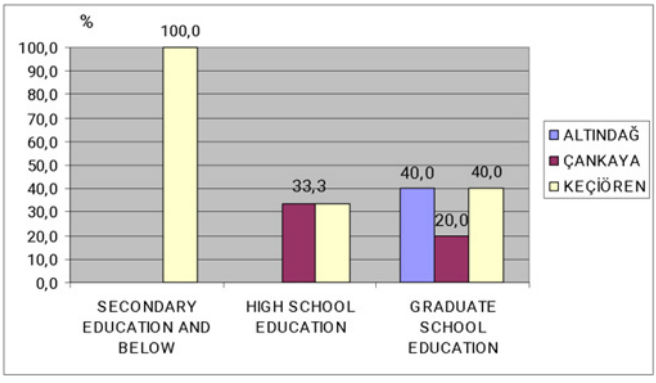

Şekil 13: Eğitim Durumuna Göre Çalışma Coğrafyası (Keçiören)

Çocuk sahibi olmayı, çalışma açısından kırılganlık olarak kabul edersek çocuk sahibi olan kadınlardan metroya erişimi olanların (Batıkent koridorunda yaşayanlar) çok daha geniş çalışma coğrafyası olduğu Şekil 14 ve Şekil 15 kıyaslandığında görülmektedir. Keçiören koridorundaki kadınlardan çocuk sahibi olanları arasında Çankaya semtinde çalıştığını söyleyen hiçkimse bulunmamaktadır.

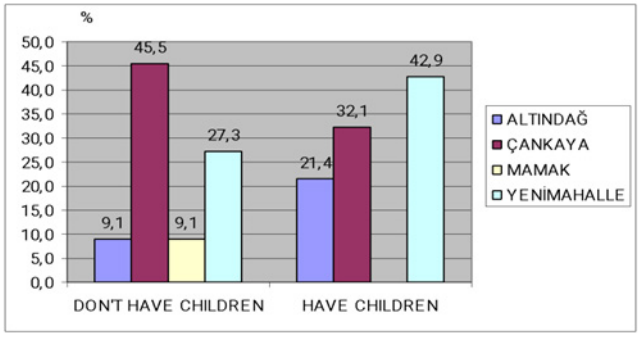

Şekil 14: Çocuk Sahipliğine Göre Çalışmak İçin Gidilen Semtler (Batıkent)

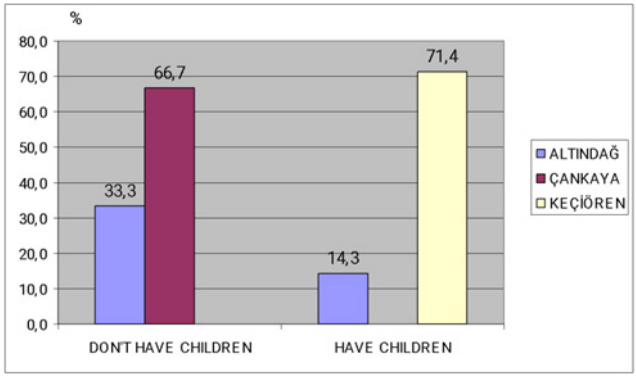

Şekil 15: Çocuk Sahipliğine Göre Çalışmak İçin Gidilen Semtler (Keçiören)

4.2.2 Alışveriş Coğrafyası:

Aktivite coğrafyasına ilişkin ikinci başlık giyim alışverişlerine yöneliktir. Anket sonuçlarına göre hem Batıkent hem de Keçiören koridorunda yaşayan kadınların alışveriş için gitmeyi en çok tercih ettiği iki yer Ankamall ve Kızılay'dır. Keçiören koridorunda yaşayan kadınlar ayrıca, doğrudan otobüs ve dolmuş bağlantısı olan Ulus'a gitmeyi tercih etmektedir. Batıkent koridorunu incelediğimizde tercih edilen diğer yerlerin metro bağlantısının bulunduğu **Demetevler, Yenimahalle ve Batıkent** (Carrefour ve diğer yerler) olduğu anlaşılmaktadır. Yani Batıkent koridorunda yaşayan kadınların daha çok **doğrudan metro bağlantısının olduğu yerlerden alışveriş** yapmayı tercih ettiği görülmektedir.

4.2.2.1 Çalışma durumu:

Çalışma durumuna göre giyim alışverişlerinde hem çalışan hem de çalışmayan kadınların alışveriş için kişi başına yaklaşık 3,2 yere gittiğini, yani çok farklılaşmadığını görmekteyiz. Alışveriş coğrafyasını incelediğimizde ise çalışmayan kadınların alışveriş için en çok Kızılay, şehir merkezi, Ankamall, Batıkent-Carrefour, Yenimahalle, Demetevler, Ulus ve Batıkent›i tercih ettiğini görüyoruz. Yani daha geniş bir alışveriş coğrafyasına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kısacası çalışmayan kadınların hem alışveriş için hareketlilik düzeyleri, hem de alışveriş coğrafyası açısından, çalışan kadınlarla kıyaslandığında kırılgan olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun, çalışanların zaman kısıtından kaynaklandığı, bu nedenle bu kişilerin zaman-coğrafyasının daha dar olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla literatür taraması bölümünde belirtildiği gibi çalışan kadınların, çalışmayanlara göre daha fazla sorumluluk, çalışma ve ev içi sorumluluk sahibi olmaları nedeniyle daha dar alışveriş coğrafyasına sahip oldukları hususu doğrulanmıştır.

Ancak; daha geniş bir alışveriş coğrafyasına sahip olmak, çalışmayan kadınların daha az savunmasız olduğu anlamına gelmemektedir. Kırılganlık, alışveriş coğrafyası dışında farklı faktörlerin de incelenmesini gerektiren daha karmaşık bir olgudur ve çalışmama durumunun literatürde kırılganlığa sebep olduğu kabulü yaygındır. Bu nedenle metronun çalışmayan kadınların alışveriş coğrafyasına etkisi incelenmiştir. Çalışmayan ve metro kullanan

kadınların, çalışmayan ve metro kullanmayan kadınlara göre çok daha hareketli olduğunu anlaşılmıştır. Metro kullananlar kişi başı ortalama 3,5 yere giderken kullanmayanlar 2,9 farklı alışveriş noktasına gittiklerini belirtmiştir. Bu, metronun kırılgan olan bu grubun hareketliliği ve kentsel alışveriş coğrafyası üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmayan kadınların genel hareketlilik seviyeleri daha düşük olsa da metro sayesinde daha geniş alışveriş coğrafyasına ve alışveriş için çalışanlarla aynı hareketlilik seviyelerine ulaştıkları görülmektedir. Metro kullanmayanların alışveriş noktalarının, diğer toplu taşıma araçlarıyla hizmet verilen şehir merkezinde olduğu, yani şehir merkezindeki bu konumlarla sınırlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Oysa metro kullanıcılarının başka alternatifleri de değerlendirebildiği ve kentin diğer yerlerini de deneyimledikleri ortaya konmuştur. Bu diğer yerler çoğunlukla metronun hizmet verdiği hat üzerinde yer almaktadır.

Çalışmayan kadınların alışveriş coğrafyalarını incelediğimizde metro kullanmayanların Kızılay, Ankamall, Ulus ve Carrefour gibi yerlere, metro kullananların ise çoğunlukla Kızılay, Ankamall, Ulus, Sıhhiye, Demetevler, Carrefour-Batıkent ve Batıkent›teki diğer yerlere gittiği görülmektedir (Şekil 16). Şehir merkezi Kızılay ve tüm kadın grupları için en çok tercih edilen alışveriş mekânlarından biri olan Ankamall, tüm gruplar için en önemli alışveriş destinasyonu olarak görünmektedir. Özetle, çalışmayan gruptaki metro kullanan kadınlar, metro kullanmayanlara göre biraz daha geniş alışveriş coğrafyasına sahiptir (Şekil 17). Her iki grup da şehirde benzer yerlere giderken, metro kullanıcılarının daha büyük bir oranı şehir merkezine uzak alışveriş yerlerine gitmektedir.

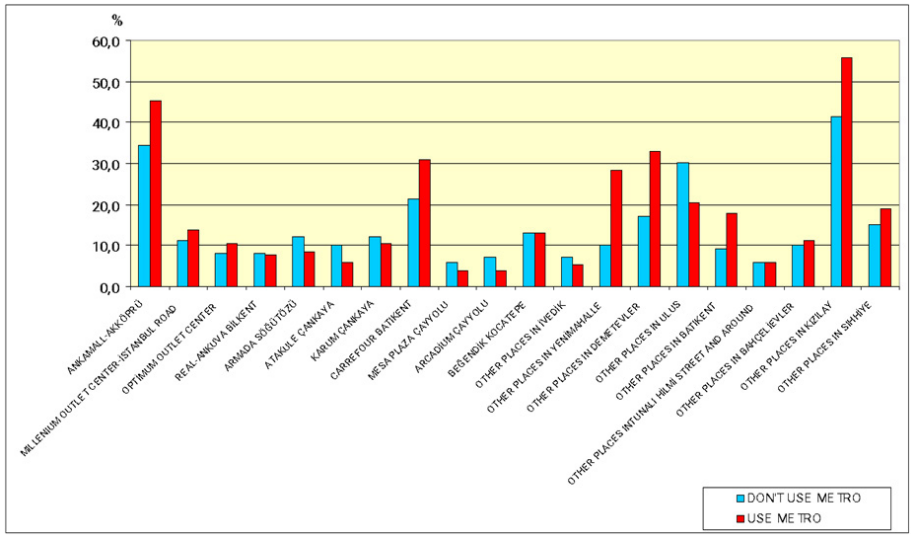

Şekil 16: Çalışmayan Kadınların Metro Kullanımına Göre Alışveriş İçin Gittikleri Yerler

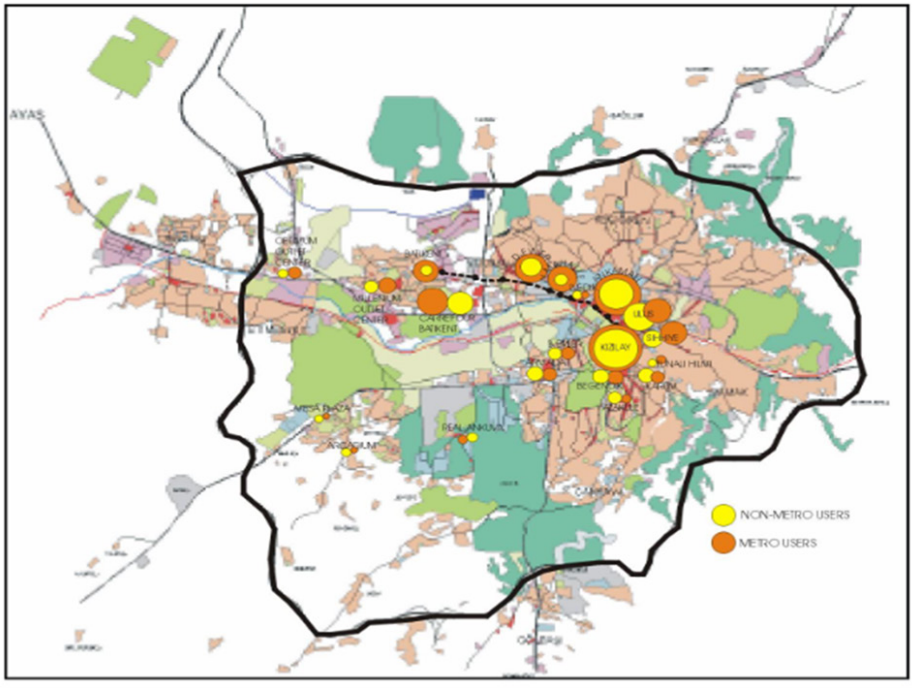

Şekil 17: Çalışmayan Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyaları

4.2.2.2 Farklı yaş grupları

Yaş gruplarının genel hareketlilik düzeyini incelediğimizde daha gençler ve görece yaşlıların sosyal veya fiziksel nedenlerle diğer yaş gruplarına göre daha az hareketli olduğu görülmektedir. Bu grupların alışveriş amaçlı metro kullanım oranları ve örüntüleri incelendiğinde en yüksek oranda metro kullananların genç kadınlar olduğu görülmektedir. Aslında tüm yaş gruplarında metro kullanım oranları oldukça yüksektir ancak; alışveriş için daha az seyahat edenler ve bu konuda en kırılgan olan grup en genç grup olarak anlaşılmaktadır, çünkü alışveriş amacıyla gitmedikleri Mesa Plaza, Çayyolu-Arcadium ve İvedik gibi yerler bulunmaktadır.

Diğer yandan genel hareketlilik düzeylerinde en hareketli olan en genç grup, alışveriş coğrafyası özelinde değerlendirme yapıldığından, en az hareket eden ve en dar coğrafyaya sahip olan grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, en genç grubun yüksek genel hareketlilik düzeylerinin ya çalışma gezilerinden ya da büyük olasılıkla eğitim gezilerinden kaynaklandığını göstermektedir. Yani alışveriş coğrafyaları, zaman-coğrafya teorisinde bahsedilen, özellikle yetenek ve diğer bazı kısıtlamalar nedeniyle diğer yaş gruplarına göre daha dardır.

En genç grup olan 26 yaş altı kadınlarda metro kullananların alışveriş için kişi başı ortalama 2,9 yere seyahat ettiği, metro kullanmayanlarda ise bu ortalamanın 2,3 olduğu anlaşılmıştır (Şekil 18).

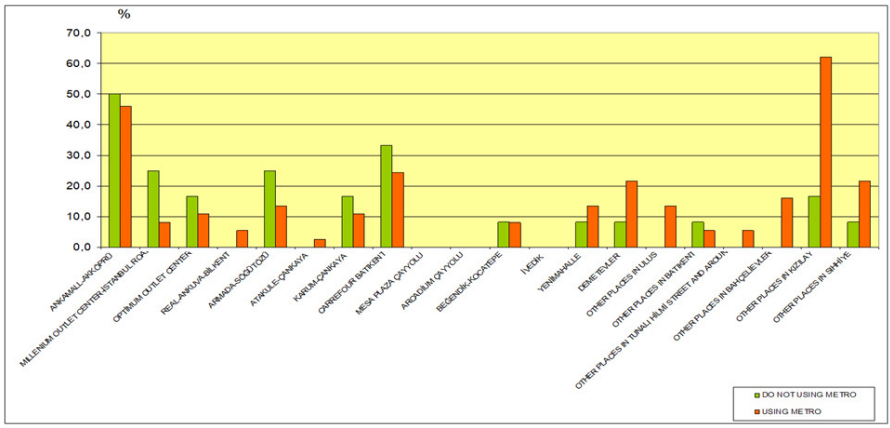

Şekil 18: 26 Yaş Altı Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş İçin Gittikleri Yerler

Alışveriş coğrafyası açısından iki hassas yaş grubunu karşılaştırdığımızda, en genç grubun 56 yaş ve üstü (görece en yaşlı grup) kadınlara göre daha kırılgan olduğu görülmektedir. Çünkü metro kullanmayan yaşlı kadınlar metro kullanıcılarına göre daha dar bir coğrafya deneyimleseler de metro kullanmayan genç kadınlara göre daha geniş alışveriş coğrafyasına sahiptir (Şekil 19).

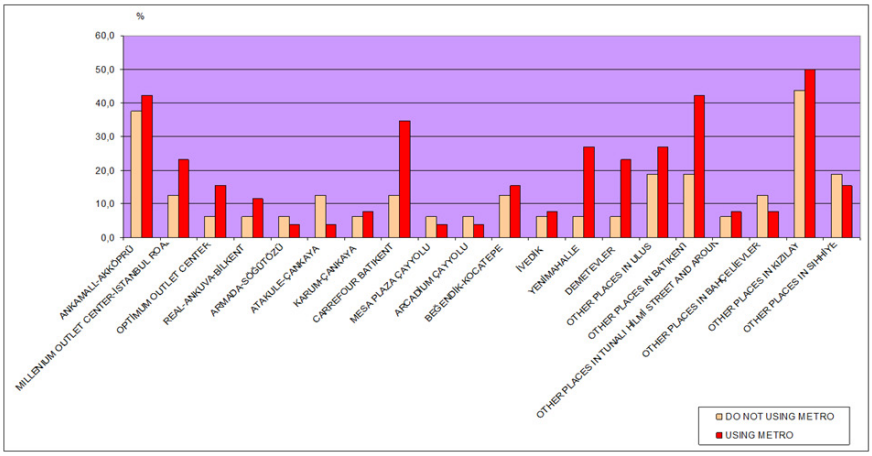

Şekil 19: 56 yaş ve üstü kadınların metro kullanım durumuna göre alışveriş yerler**i**

Genç metro kullanıcılarının şehrin daha zengin güney bölgelerine, yani Karum, Tunalı Hilmi, Bahçelievler, Armada, Real-Ankuva ve Atakule'ye daha çok seyahat etmeleri de diğer önemli bir bulgudur. Güneydeki bu yerlere metro sistemi ile hizmet verilmemesine rağmen metro kullanıcılarının daha çok bu görece zengin alışveriş bölgelerine seyahat ettiği, metro kullanmayanların çoğunun ise bu yerlere hiç gitmediği hususu oldukça önem arz etmektedir. Sonuçta metro kullanmanın kadınların kentsel coğrafyalarını genişletmeye yardımcı olduğu ve bu artan hareketliliğin bir sonucu olarak metronun hizmet vermeyebileceği ek ve yeni yerlere seyahat etme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Metro kullanmayan en genç kadın grubunun alışveriş coğrafyasını incelediğimizde, çoğunlukla Ankamall, Carrefour, Millenium ve Armada gibi alışveriş servisinin gittiği yerlere gitme eğiliminde olduklarını yani alışveriş coğrafyasının çoğunlukla servis hizmeti ile sınırlı kaldığını görüyoruz.

Bu durumda genç olup metro kullanıcısı olmamak önemli bir kişisel kısıt gibi görünmektedir. Çünkü bu grupta alışveriş için Real, Atakule, Tunalı Hilmi, Ulus ve Bahçelievler ve Millenium Outlet Center, Real Ankuva, Mesa Plaza, Arcadium, Beğendik, Kurtuluş Parkı, Abdi İpekçi Parkı, Tunalı Sıhhiye gibi alışveriş için tercih edilmeyen birçok yer bulunmaktadır (Şekil 20).

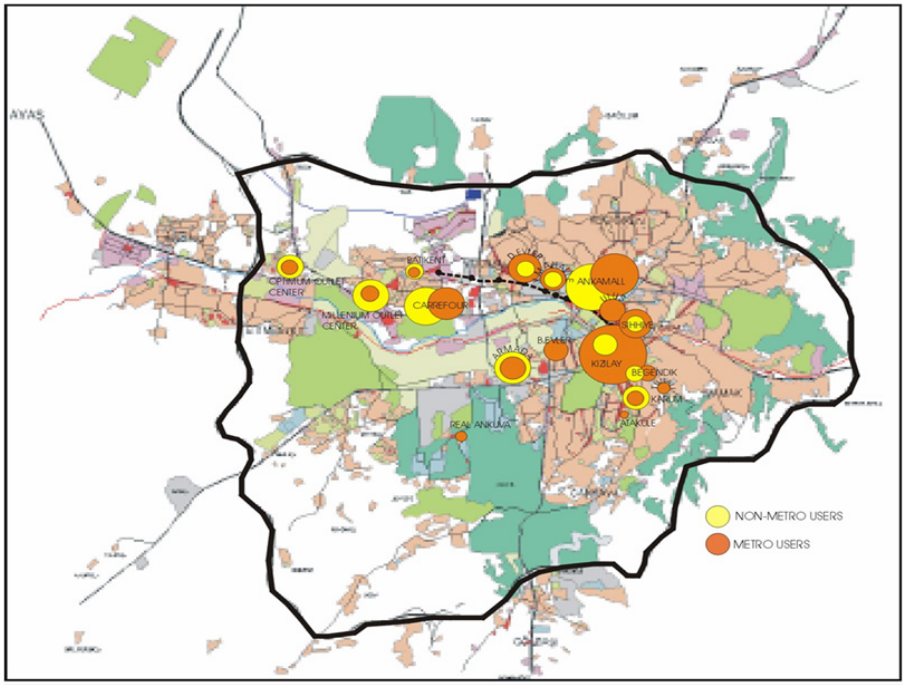

Şekil 20: 26 Yaş Altı Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyası

56 yaş ve üstü metro kullanan kadınlar kişi başı ortalama 3,7 farklı alışveriş yerine seyahat ederken, metro kullanmayanlarda bu oran 2,6'dır. Metro kullanmayan bu gruptaki kadınların alışveriş coğrafyalarının Kızılay, Ankamall, Ulus ve Sıhhiye'deki alışveriş bölgeleriyle sınırlı kaldığını belirtmek önemlidir. Metro kullanan 56 yaş ve üzeri kadınlar ise daha çok şehrin daha uzak (ve batı), çoğu metro hattı üzerindeki yerler seyahat etmektedir (Şekil 21). Bu bulgular, alışveriş faaliyetleri düşünüldüğünde, yaşlı kadınların kentsel coğrafyalarının bir metro sistemi ile genişleyebileceğini göstermektedir.

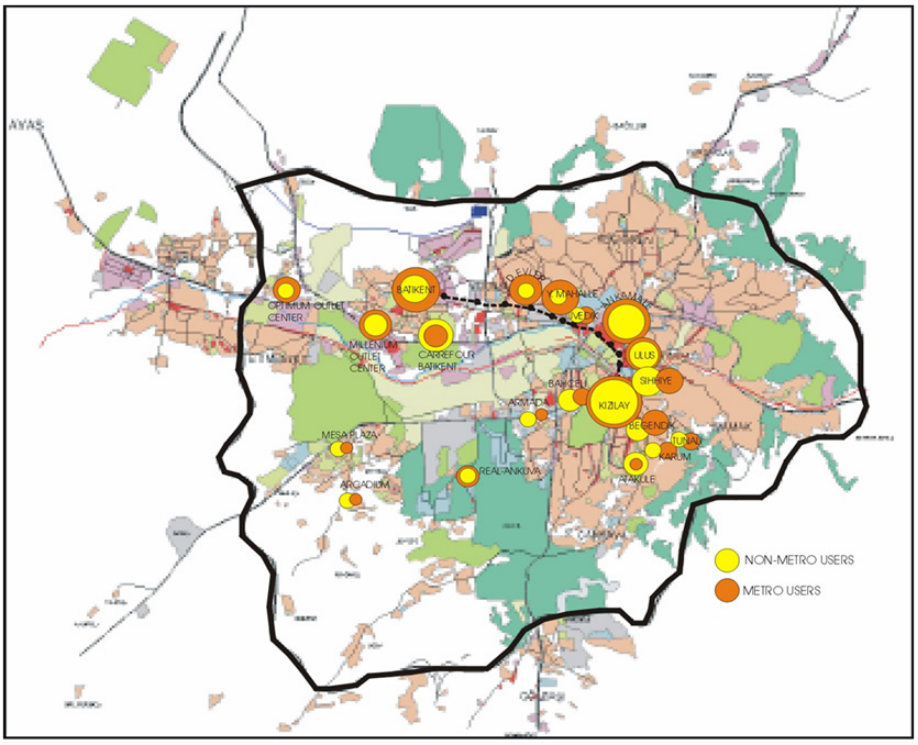

Şekil 21: 56 Yaş Ve Üstü Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyası

4.2.2.3 Gelir durumu

Literatürde hareketlilik açısından daha kırılgan oldukları belirlenen üçüncü bir grup ise az gelirli kadınların oluşturduğu gruptur. Az gelirli kadınların mali sebeplerden ötürü diğer gelir gruplarına göre daha az seyahat ettikleri belirtilmişti. Bu bağlamda yapılan çalışma ile metro kullanımının düşük gelirli kadınların hareketlilik düzeyleri ve alışveriş nedeniyle coğrafya üzerinde bir değişiklik yaratıp yaratmadığıincelenmiştir.

Örneklem grubunda 0-999 YTL, 1000-1499 YTL, 1500-1999 YTL ve 2000 YTL ve üzeri gelir gruplarında sırasıyla kişi başı ortalama 2.9, 3.4, 3.3 ve 4.0 yere gidildiği görülmektedir. Bu da en az gelir grubunun en az oranla seyahat ettiğini ortaya koyan çok önemli bir sonuçtur.

En az gelir grubu olarak belirlenen 0-999 YTL gelir grubundaki kadınlardan metro kullananlar kişi başı ortalama 3,02 yere seyahat ederken, metro kullanmayanlarda bu ortalamanın 2,8 yer seyahat etmektedir. Bu sonuç en az gelirli kadın grubunda yer alan metro kullananların alışveriş için daha çok seyahat edebildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 22 ve Şekil 23, düşük gelirli metro kullanıcıları ve metro kullanmayanların alışveriş yeri tercihlerini ve alışveriş coğrafyalarını göstermekte olup metro kullanıcılarının metro koridoru boyunca uzanan batı alışveriş merkezlerine daha sık gittiği ancak hem metro kullananlar hem de kullanmayanlar şehirde benzer yerleri deneyimlediği anlaşılmaktadır.

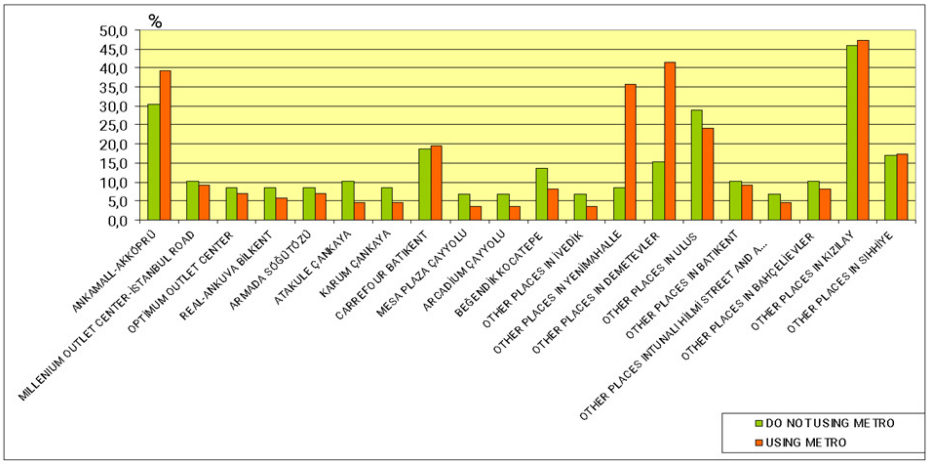

Şekil 22: Görece En Düşük Gelir Grubundaki Kadınların Alışveriş Yerleri

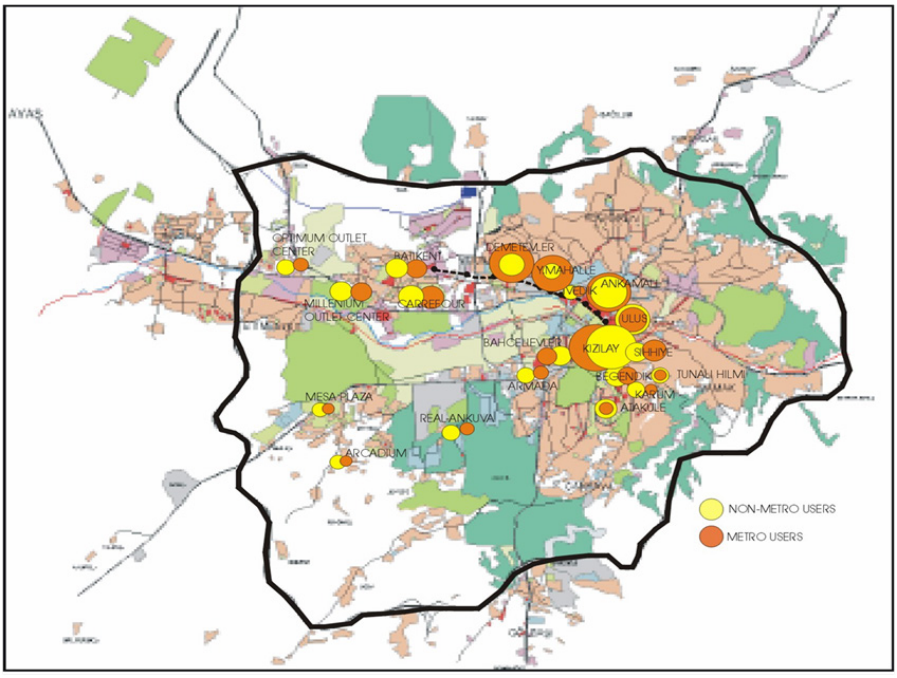

Şekil 23: Görece En Düşük Gelir Grubundaki Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyası

4.2.2.4. Çocuk Sahipliği

Kırılgan kadın grupları arasında olduğu kabul edilen bir diğer grup çocuklulardır. Genel olarak kadınlarda alışveriş gezileri için çocuk sahibi olanlar da olmayanlar da daha çok metro ile seyahat etmeyi tercih etmekte, ancak çocuklu kadınların metroyu diğerlerine göre daha az kullandığı anlaşılmaktadır.

Örneklem grubunda çocuğu olmayan kadınlar kişi başı ortalama 2,5 yere giderken, çocuklu olanlar ortalama 3,3 yere alışveriş amaçlı seyahat etmektedir. Bu ilginç bir sonuçtur, çünkü genel hareketlilik düzeylerine baktığımızda çocuksuz kadınlar çok daha hareketli olmasına rağmen çocuklu kadınların daha geniş bir alışveriş coğrafyasına ve alışveriş amaçlı daha fazla seyahat ettiği görülmektedir. Bunun nedeni, çocuğu olan kadınların aynı zamanda çocukları için alışveriş yapması ve dolayısıyla seyahat oranlarının çocuk sahibi olmayan kadınlara göre daha yüksek olması olabilir. Dolayısıyla çocuklu kadınları alışveriş açısından kırılgan bir grup olarak

değerlendiremeyiz. Ayrıca gittikleri yerler arasında Mesa plaza ve Arcadium gibi çocuksuz kadınların gitmediği yerler bulunmaktadır.

Buna rağmen çocuk sahibi olmanın kırılganlık olarak tanımlanmasına neden olan başka kriteler bulunduğundan bu gruptaki metro kullanımının etkilerine bakmakta yarar bulunmaktadır. Yapılan analizler neticesinde metro kullanıcısı ve çocuklu kadınların, kullanmayanlara göre daha hareketli olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk sahibi kadınlar arasında metro kullanan kadınlar ortalama 3,72 farklı alışveriş yerine seyahat ederken, metro kullanmayanlarda bu oran 3,02'dir.

Çocuklu kadınlardan metro kullanmayanlar alışveriş amacıyla daha çok şehir merkezini kullanmakta ve şehrin diğer kısımlarına daha az seyahat etmektedir. Metroyu kullanan çocuklu kadınlar ise şehrin çeşitli yerlerine daha sık seyahat etmekte ve bu yerlerin çoğunun metro hattı üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Metro kullanmayan çocuklu kadınların da aynı yerlere ama daha düşük oranda gittiği de çıkan bir diğer sonuçtur (Şekil 24 ve Şekil 25).

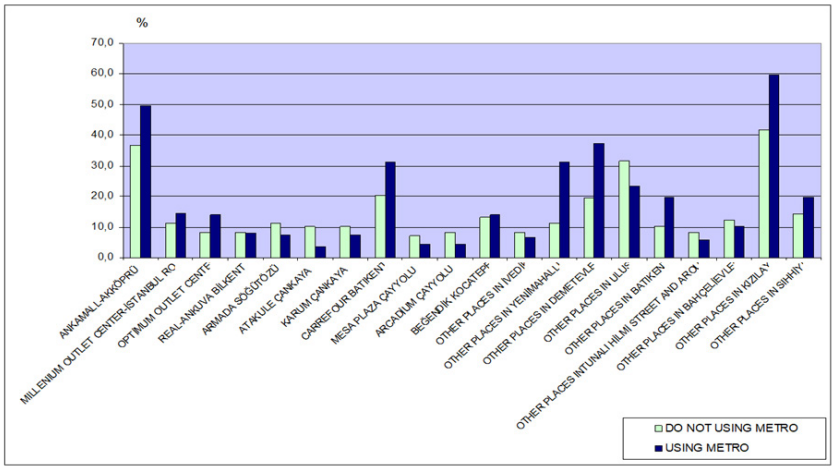

Şekil 24: Çocuk Sahibi Olan Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş İçin Gittikleri Yerler

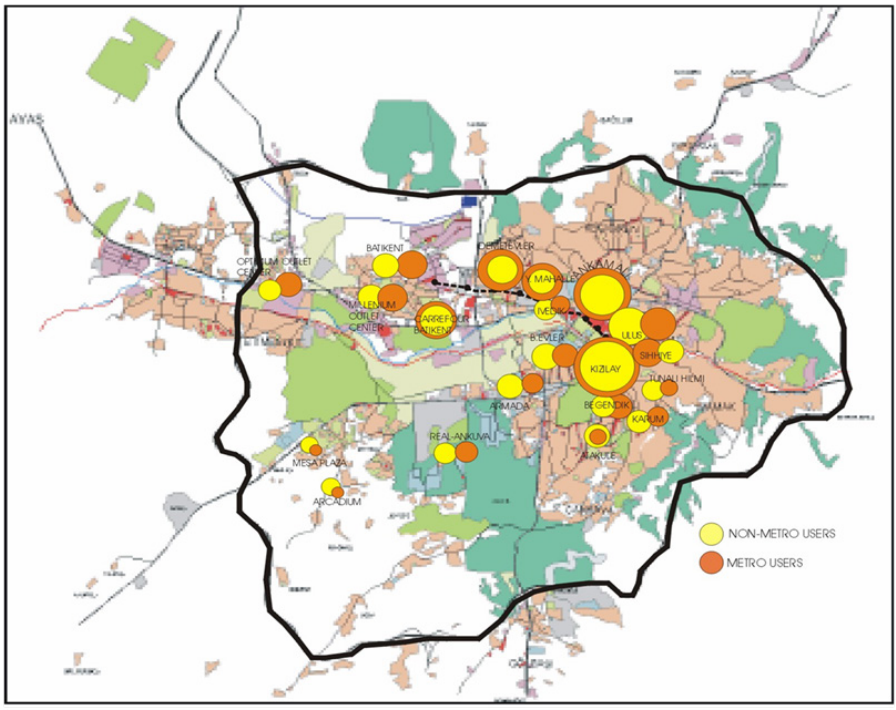

Şekil 25: Çocuk Sahibi Olan Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyası

4.2.2.5. Farklı Eğitim Düzeyleri

Bu çalışmada ele alınan son grup daha az eğitimli kadınlardır. Farklı eğitim düzeyine sahip kadınlar arasında daha az eğitimli kadınların kişi başı ortalama 3,3 farklı alışveriş yerine seyahat ederken, bu oran üniversite mezunlarında 3,7'dir. Başka bir deyişle bu, daha az eğitimli kadınların, daha eğitimli kadınlara göre daha dar bir coğrafya deneyimledikleri anlamına gelir. Kısacası daha az eğitimli kadınlar diğerlerinden daha az hareketlidir ve metro kullanım oranları da daha düşüktür. Bu durum hareketlilik düzeylerini olumsuz etkileyebilir.

Bu nedenle daha az eğitimli kadınlarda metro kullanımının hareketlilik ve etkinlik coğrafyasına etkilerini incelemek önemlidir. Anket sonuçlarına göre daha az eğitimli kadınlarda metro kullananlarla kullanmayanların alışveriş coğrafyaları kıyaslandığında anlamlı bir fark olmadığını görüyoruz. Her iki grubun da, en çok, farklı toplu taşıma sistemleri ile hizmet verilen şehir merkezindeki alışveriş alanlarını (Ulus ve Kızılay) ve Ankamall'ı kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır (Şekil 26 ve Şekil 27). Diğer yandan, hareketlilik

değerleri incelendiğinde daha az eğitimli kadınlarda metro kullanmayan kadınların 2,9 yere gittiği, metro kullanan kadınların ise 3,5 farklı alışveriş yerine, yani daha çeşitli yerlere gittiği yani metronun olumlu etkisi açıkça görülmektedir.

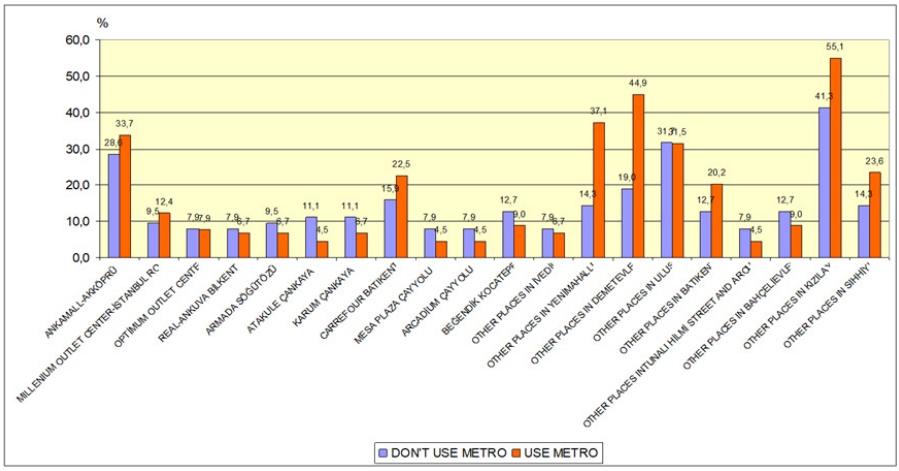

Şekil 26: Daha Az Eğitimli Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş İçin Gittikleri Yerler

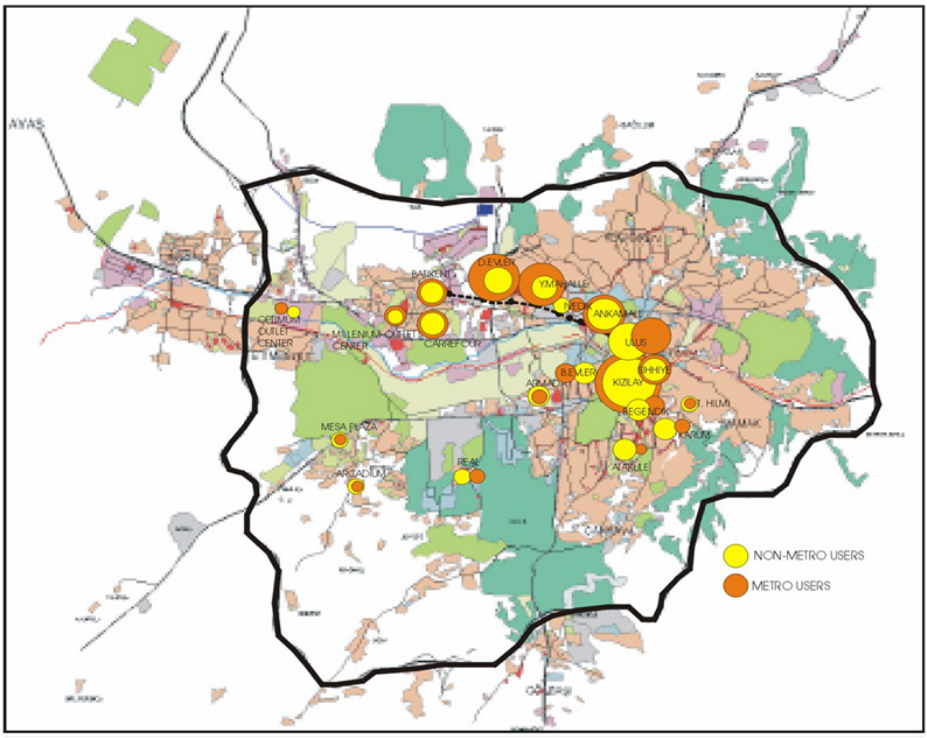

Şekil 27: Daha Az Eğitimli Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Alışveriş Coğrafyası

4.2.3. Gezme-Eğlenme Coğrafyası

Gezme-eğlenme ihtiyaçları, daha önce de belirtildiği gibi isteğe bağlıdır, her zaman tüm hane üyelerine hizmet etmez ve çoğunlukla diğer iki faaliyetten kalan sürede karşılanır. Gezme-eğlenme ihtiyaçları ile ilgili geziler aslında kişinin kentsel yaşama katılımının bir göstergesidir. Bu açıdan kadınların hareketliliğini ve kent deneyimlerini inceleyen bu araştırma için oldukça önemlidir. Bu bölümde de daha kırılgan olduğu düşünülen gruplar ve metronun bu gruba etkileri ele alınmıştır.

Batıkent koridorunda çalışan kadın oranı Keçiören koridoruna göre daha fazladır. Bunun bir sonucu olarak Batıkent koridorunda kadınların eğlence ihtiyaçları için çoğunlukla hafta sonları seyahat ettiği anlaşılmıştır. Eğlence gezileri için metro tercihi sorusu sadece Batıkent koridoruna sorulmuş ve kadınların %64'ü eğlence amaçlı geziler için metroyu tercih ettiğini belirtmiştir.

4.2.3.1 Çalışma durumu

Genel hareketlilikte çalışmayan kadınlar çalışanlara göre daha az hareketlidir ancak; gezme-eğlenme amaçlı seyahatlerde, çalışan kadınlar kişi başı ortalama 3.6 yere giderken, çalışmayan kadınlar 5.8 yere seyahat etmektedir (Şekil 28). Bu nedenle, çalışmayan kadınların gezme-eğlenme gezileri göz önünde bulundurulduğunda, tıpkı alışveriş gezilerinde olduğu gibi, kırılgan olmadıkları görülmektedir. Ayrıca, alışveriş ve gezme-eğlenme coğrafyasında da, çalışmayanlar daha geniş kentsel coğrafyaya sahiptir. Bu kapsamda çalışan kadınların hareketlilik düzeyinin yüksek olması hususunun çalışmaya bağlı olduğu düşünülmektedir.

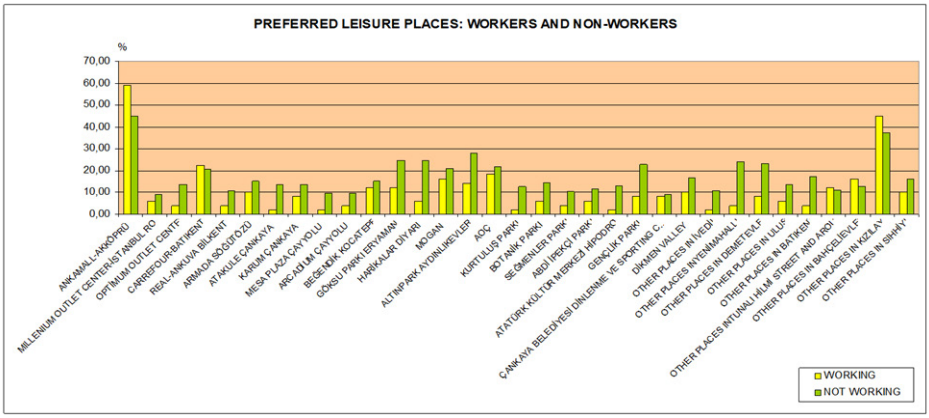

Şekil 28: Eğlence Amaçlı Gidilen Yerler-Genel

Yine de, çalışmama durumunun kadınlar açısından başka kırılganlıklara neden olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, bu gruptaki kadınların metro kullanımına göre hareketlilik seviyesi ve coğrafya karşılaştırması yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Anket sonuçlarına göre, metro kullanmayanlar, metro kullananlarla benzer yerlere ancak; daha düşük oranlarda seyahat etmektedir. Çalışmayan ve metro kullananlar gezme/eğlenme amaçlı kişi başı ortalama 3,54 yere seyahat ederken, metro kullanmayanlar aynı nedenlerle sadece 1,83 yere seyahat etmektedir. Daha çok Altınpark (muhtemelen Keçiören kadınları tercih ediyor) ve Ankamall (muhtemelen servis var) tercih edilmektedir (Şekil 29). Metro kullananların gezme/eğlenme coğrafyaları daha geniştir, çünkü daha uzak yerlere (ayrıca Kızılay gibi merkezi yerlere) seyahat eden metro kullanıcılarının oranı kullanmayanlara göre çok daha fazladır.

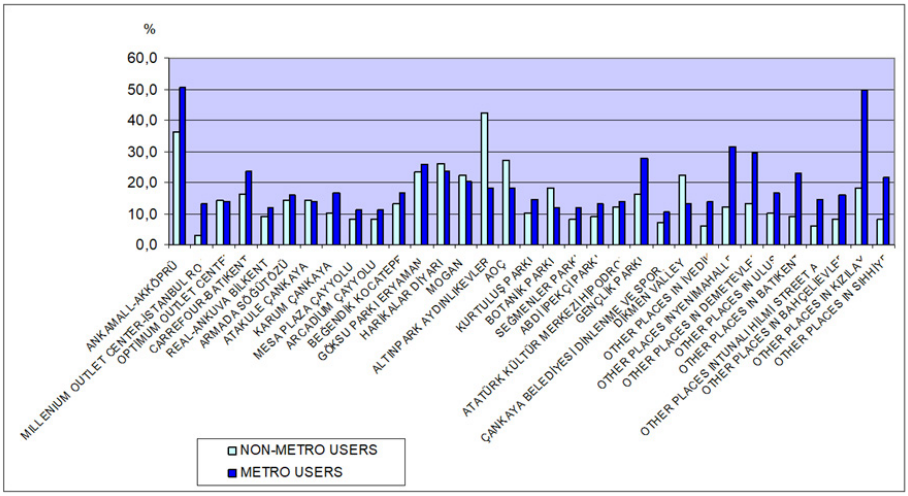

Şekil 29: Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Amaçlı Gidilen Yerler

Sonuçlardan anlaşıldığı üzere, çalışmayan grubunda metro kullananlar ile kullanmayanlar arasındaki fark belirgindir. Metro kullanmayan kadınlar, alışverişe göre eğlence aktiviteleri konusunda daha kırılgandır. Yani metro kullanan kadınlar, metro kullanmayanlara göre çok daha fazla seyahat etmektedir ancak; alışveriş gezilerinde bu kadar fark görülmemektedir. Kent yaşamına katılım açısından kadınlar için eğlence amaçlı geziler önemlidir. Dolayısıyla çalışmayanlar arasında metro kullananların daha geniş eğlence coğrafyasına sahip olması, metro kullanmayanlara göre kentsel aktiviteye katılım oranlarının daha fazla olduğunu göstermekte olup metronun kent yaşamına katılım oranlarını artırabilme gücünü ortaya koymaktadır (Şekil 30).

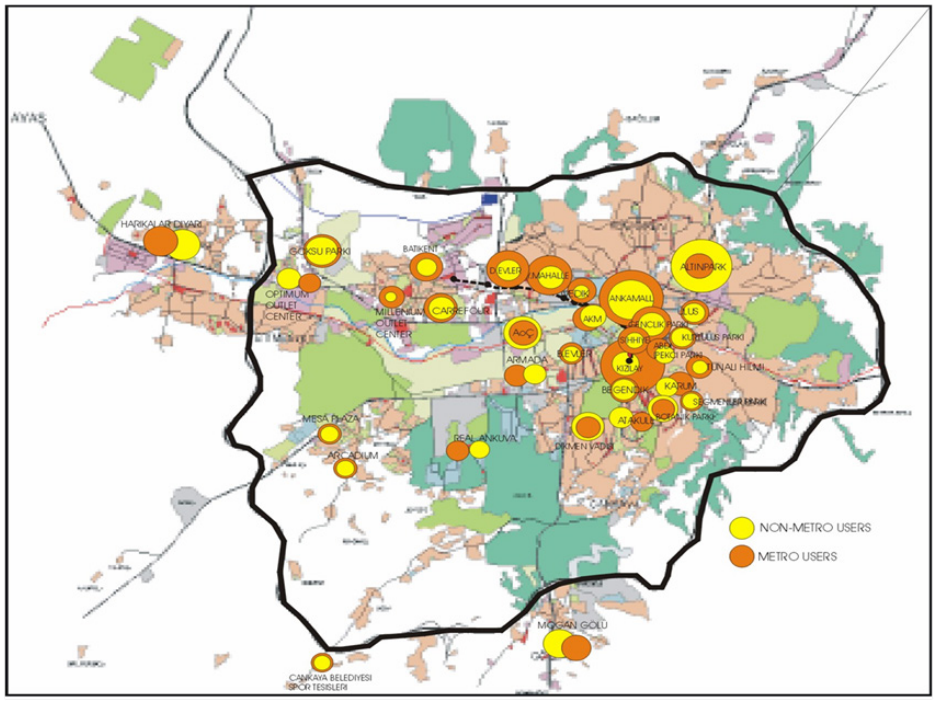

Şekil 30: Çalışmayan Kadınlarda Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Coğrafyası

4.2.3.2 Farklı Yaş Grupları

Anket sonuçlarına göre neredeyse tüm yaş gruplarının eğlence amaçlı metroyu kullandığını anlıyoruz. Ancak en genç grup metroyu en yüksek oranda kullandığından, boş zaman hareketlilikleri ve coğrafyaları için metronun çok önemli olduğu ifade edilebilir (Şekil 31).

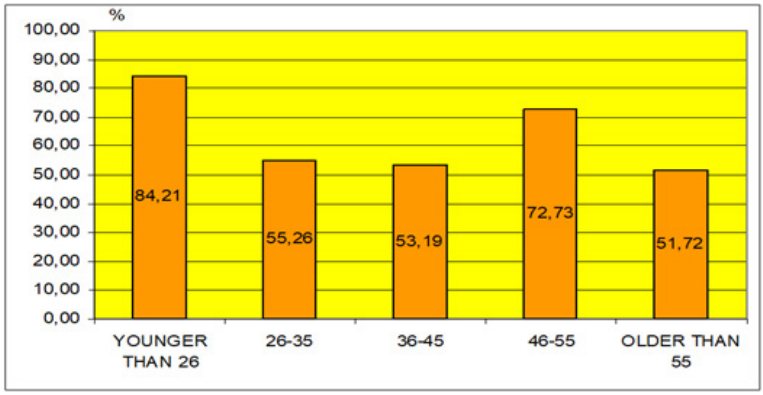

Şekil 31: Yaş Gruplarına Göre Eğlence Amaçlı Metro Kullanma Oranları

Daha önce de belirtildiği gibi, en genç grupta yer alan kadınlar genel hareketlilik açısından en az kırılgan gruptur. Ancak alışveriş gezileri gibi eğlence amaçlı geziler açısından en kırılgan grup olduğunu görüyoruz. Ayrıca farklı yaş grupları arasında en dar gezme/eğlenme coğrafyası en genç grupta yer alan kadınlara aittir (Şekil 32).

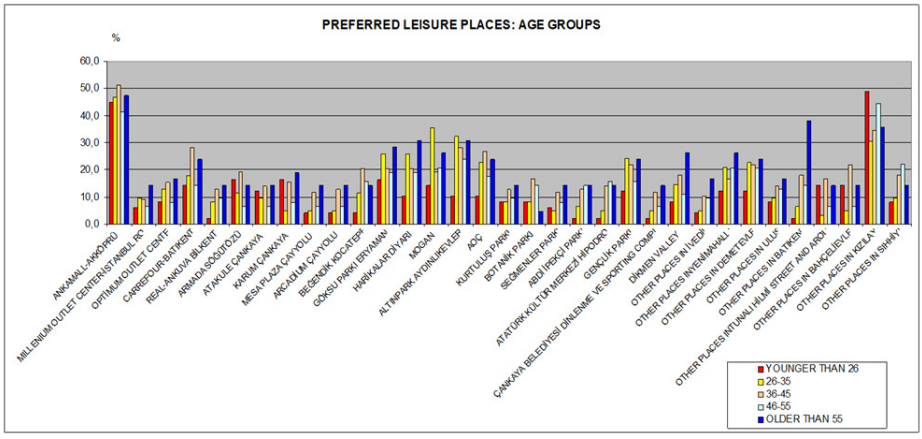

Şekil 32: Yaş Gruplarına Göre Eğlence Amaçlı Gidilen Yerler

Bu kapsamda, en genç grupta yer alan kadınların metro kullanma durumuna göre hareketlilik düzeyleri ve gezme/eğlence coğrafyaları incelendiğinde, metro kullanan grup kişi başı ortalama 4,05 yere seyahat ederken, metro kullanmayanlar ortalama 4,33 yere seyahat etmektedir (Şekil 33). Dolayısıyla

metro kullanmayanların seyahat ettiği yer sayısı daha az olmamakla birlikte coğrafyalar karşılaştırıldığında sonucun farklı olduğu görülmektedir.

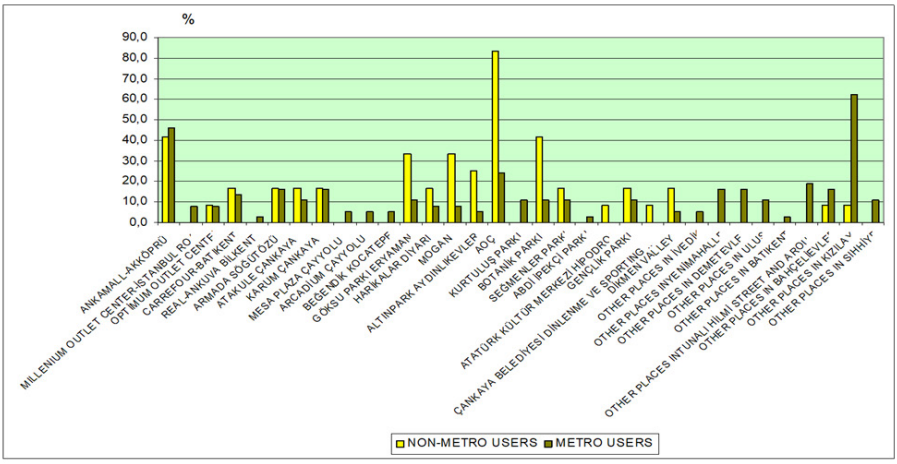

Şekil 33: En Genç Grupta Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Amaçlı Gidilen Yerler

Bu çerçevede, metro kullanıcısı genç kadınlar önemli ölçüde daha geniş eğlence coğrafyasına sahiptir. Metro kullanmayanlar, metro kullananlarla aynı oranlarda eğlence yerlerine gitmekte ama daha dar ve sınırlı bir coğrafyaya sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla en genç grupta yer alan kadınların eğlence ihtiyaçları ile ilgili aktivite miktarları çok fazla değişmezken, coğrafyalarının çok farklı olduğu görülmekte olup bu sonucun metrodan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak metroyu bir ulaşım modu (mod seçimi) olarak kullanmalarının kentsel aktiviteye katılım oranlarını değiştirmediği ancak coğrafyalarını etkilediği, eğlence coğrafyalarını genişlettiği söylenebilir.

Eğlence coğrafyasını detaylandırırsak, metro kullananların eğlence yerlerinin metro kullanmayanlara göre daha çeşitli olduğunu, genç metro kullanıcılarının şehrin görece daha zengin güney bölgelerindeki alanlarına, yani Tunalı Hilmi, Armada, Mesa Plaza, Arcadium-Çayyolu, Real-Ankuva'ya daha fazla seyahat ettiklerini görmekteyiz. Güneydeki bu yerlere metro sistemi ile hizmet verilmemesine rağmen metro kullananların daha çok bu görece pahalı eğlence alanlarına seyahat etmesi, metro kullanmayanların çoğunun ise buralara hiç gitmemesi önemli bir bulgudur. Metroyu kullanmanın, kadınların gezme/eğlenme coğrafyalarını genişletmeye yardımcı olduğu ve bu artan hareketliliğin bir sonucu olarak metronun hizmet vermediği, ama bağlantı sağladığı ek ve yeni yerlere seyahat etme eğiliminde oldukları söylenebilir (Şekil 34).

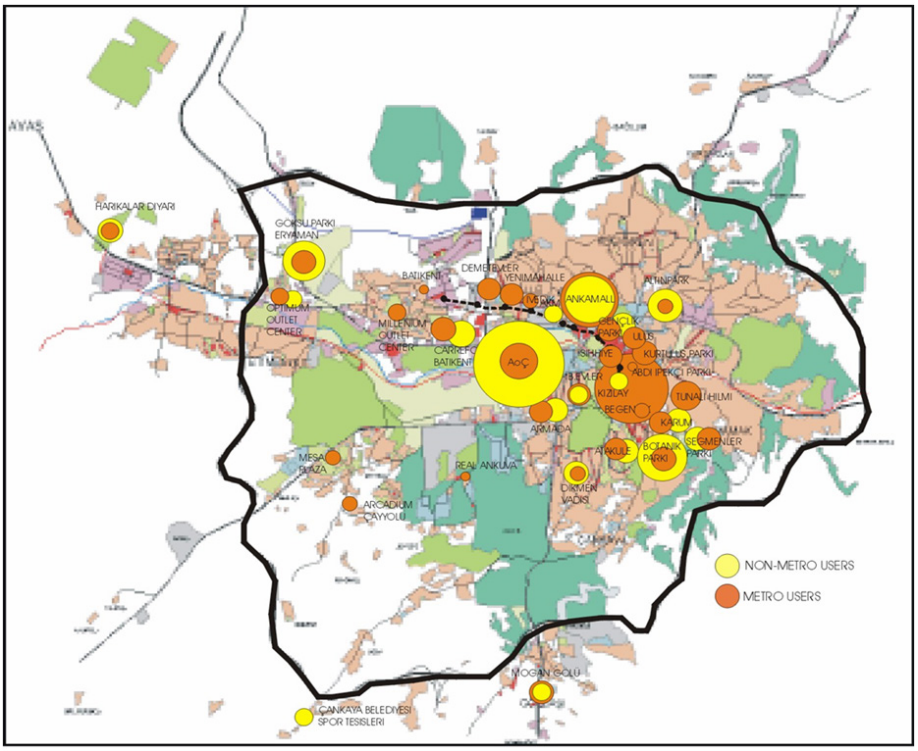

Şekil 34: Görece En Genç Grubun, Metro Kullanım Durumuna Göre GezmeEğlenme Coğrafyası

Görece en yaşlı grupta yer alan kadınların gezme/eğlenme amaçlı hareketlilik ve coğrafyaları incelendiğinde en genç grupta yer alanlara göre oldukça farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Burada metro kullanmayan görece en yaşlı grup (en azından bir kısmı) metro kullananlar ile aynı yerlere gitmektedir. Ancak; katılım oranları metro kullanıcılarına göre çok daha düşüktür. Bu gruptaki kadınlar arasında metro kullananlar eğlence amaçlı kişi başı ortalama 14,31 yere giderken metro kullanmayanlar ise 3,81 yere gitmekte, metronun olumlu etkisi açıkça görülmektedir (Şekil 35).

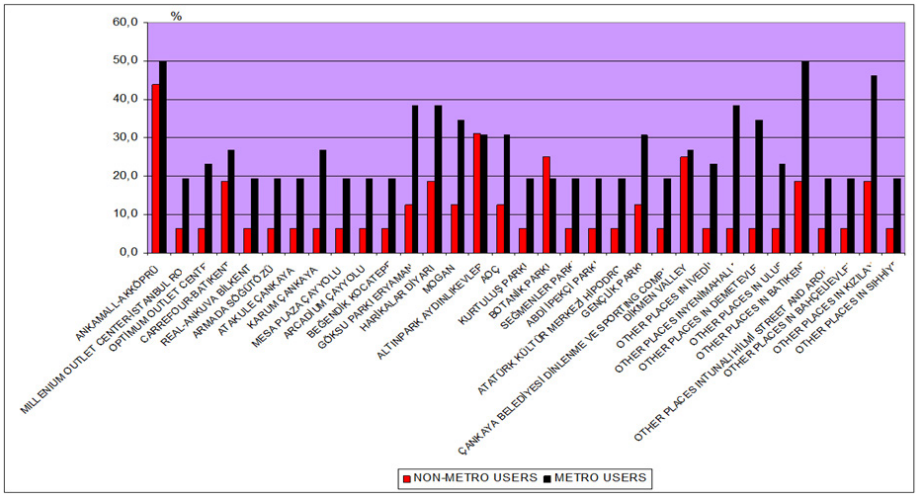

Şekil 35: Görece En Yaşlı Gruptaki Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Amaçlı Gittiği Yerler

Metro kullanmayanların çoğunluğunun önde gelen gezme/eğlenme destinasyonları Ankamall, Dikmen Vadisi, Botanik Park ve Altınpark ile sınırlı iken, metro kullananların gezme/eğlenme amaçlı Kızılay, Batıkent, Yenimahalle, Demetevler, Altınpark, Göksu Park, Harikalar Diyarı, Dikmen Vadisi, vb. yerlere gitmekte olup metro kullananların gezme/eğlenme coğrafyasının metro kullanmayanlara göre çok daha geniş olduğu görülmektedir (Şekil 36).

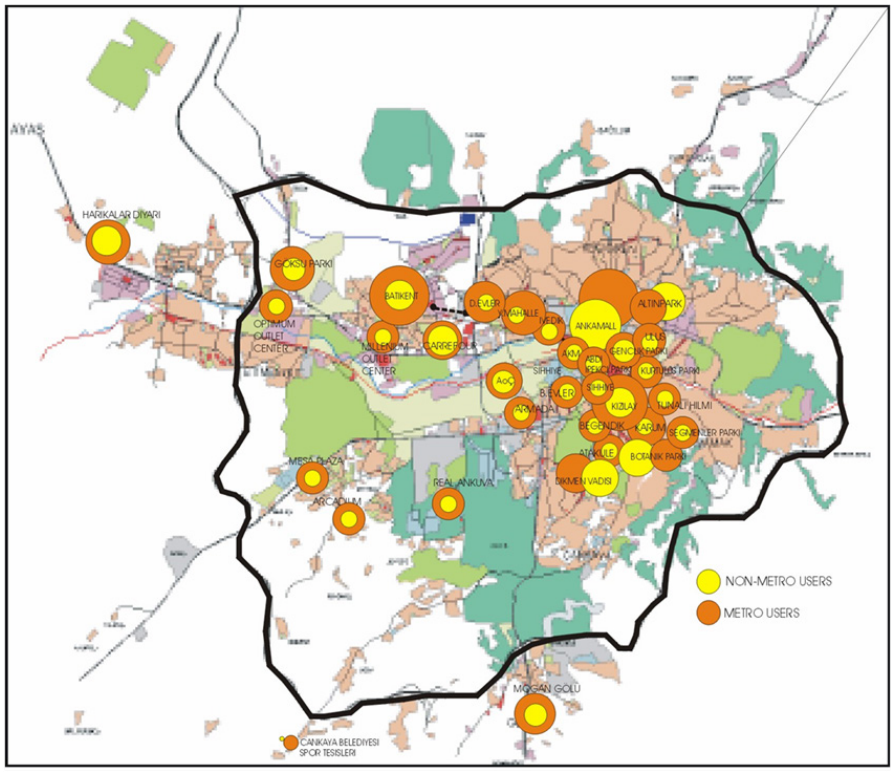

Şekil 36: En Yaşlı Gruptaki Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Coğrafyası

4.2.3.3 Farklı Gelir Grupları

Gelir grupları bazında yapılan inceleme sonucunda düşük ve orta gelir grubunun en yüksek gelir grubuna göre daha az gezme/eğlenme amaçlı seyahat ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. En yüksek gelir grubu en geniş gezme/eğlenme coğrafyasına sahipken, az gelirlilerin genel olarak daha az hareketli olduğu dolayısıyla, düşük gelir düzeyinde olan kadınların eğlence amaçlı hareketlilik ve coğrafya açısından daha kırılgan olduğu söylenebilir (Şekil 37).

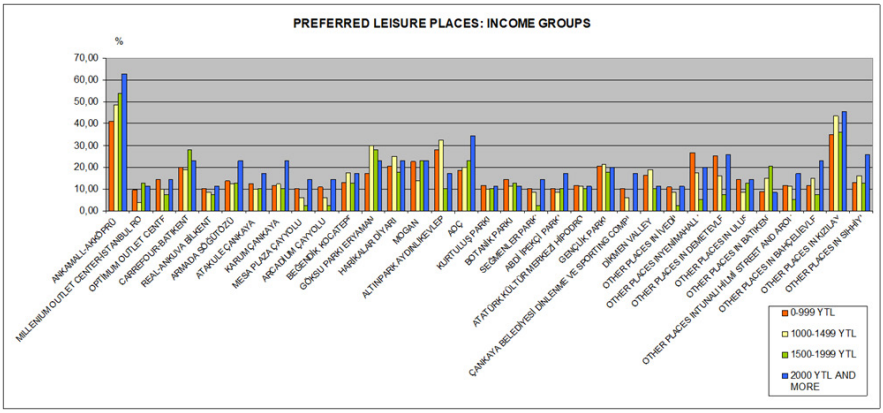

Şekil 37: Farklı Gelir Gruplarına Göre Eğlence Amaçlı Seyahat Edilen Yerler

Bu nedenle az gelirli kadınların hareketlilik düzeyleri ve coğrafyalarını metro kullanım durumuna göre incelemek gerekmektedir. Bu grupta yer alanlardan metro kullananlar bu amaçla kişi başı ortalama 6,13 yere seyahat ederken, metro kullanmayanların 4,22 yere seyahat ettikleri anlaşılmıştır. Coğrafya anlamında çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte, metro kullanmayanların, metro kullananlarla benzer yerlere ancak; daha düşük oranlarda seyahat ettiği anlaşılmıştır (Şekil 38).

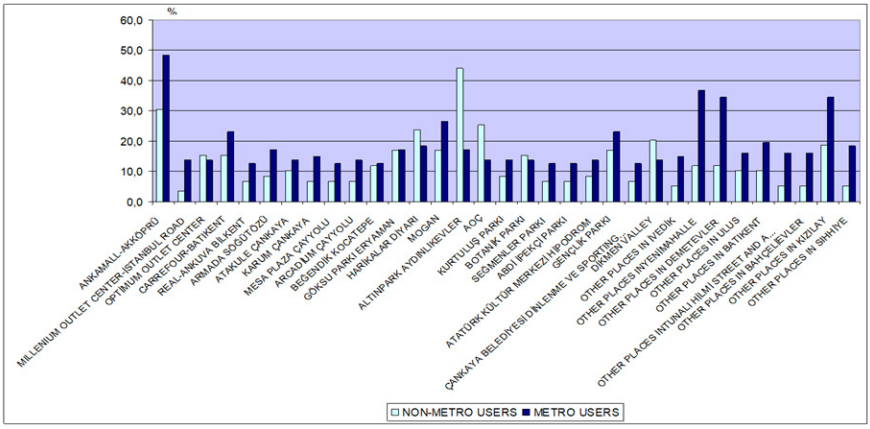

Şekil 38: Görece En Düşük Gelir Grubundaki Kadınların Metro Kullanma Durumuna Göre Eğlence Amaçlı Gittikleri Yerler

Az gelirli grupta metro kullananlarla kullanmayanlar arasında gezme/eğlenme amaçlı seyahatlerde deneyimlenen kentsel coğrafya çok farklıdır. Metro kullanmayanlar gezme/eğlenme amaçlı daha çok Altınpark'ı (muhtemelen daha çok Keçiören kadınları tercih ediyor), Ankamall'ı (muhtemelen servis olduğu için) tercih etmektedir. Ancak metro kullananlar, sadece metro güzergahı boyunca değil, şehrin diğer bölgelerinde de daha geniş bir kentsel coğrafyada daha yüksek oranlarda seyahat etmektedir. Yani metro kullanmayanların gezme/eğlenme coğrafyaları daha dar görünmektedir (Şekil 39).

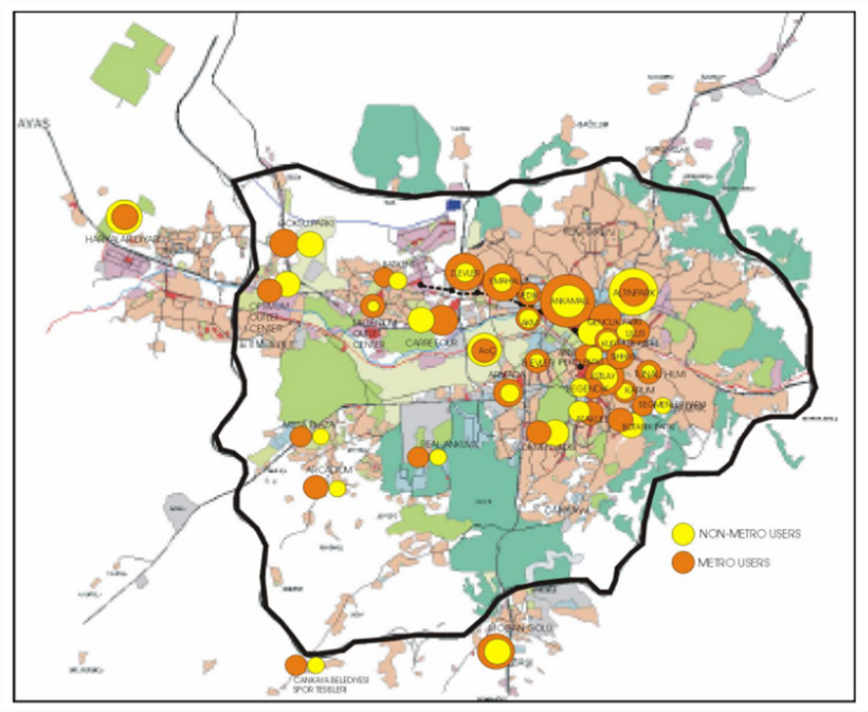

Şekil 39: En Düşük Gelir Düzeyindeki Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Coğrafyası

4.2.3.4 Çocuk Sahipliği

Çocuklu kadınların gezme/eğlenme aktiviteleri için metroyu daha az kullandıklarını görülmektedir. Bunun nedeninin çocuklarla eğlence amaçlı

toplu taşıma kullanımının sıkıntıları olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen çocuk sahibi olmanın, gezme/eğlenme amaçlı hareketlilik açısından kadınlar için kırılganlık olmadığı, çünkü gezme/eğlenme coğrafyasının çocuklu kadınlarda da oldukça geniş olduğu tespit edilmiştir (Şekil 40).

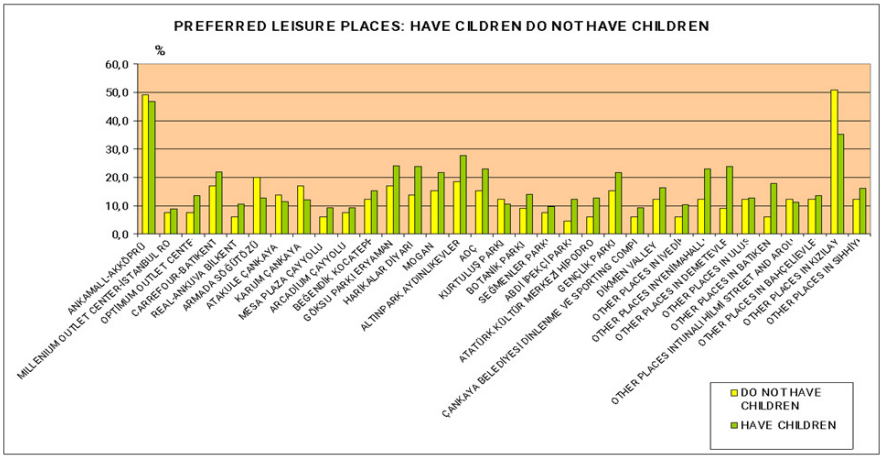

Şekil 40: Çocuk Sahipliğine Göre Eğlence Amaçlı Gidilen Yerler

Ancak; bütüncül olarak değerlendirildiğinde çocuk sahipliği kırılganlık oluşturabilen bir durumu ifade eder, örneğin hanehalkı sorumluluğunun artması. Bu nedenle, gezme/eğlenme amaçlı hareketlilik seviyeleri ve coğrafyaları üzerindeki metro etkisi çocuklu kadınlar bazında analiz edilmiştir. Çocuklu kadınlar arasında metro kullanmayanlar eğlence amaçlı kişi başı ortalama 4,93 yere giderken, metro kullananların kişi başına 6 yere gitmesi önemli bir bulgudur. Bu durum metronun çocuklu kadınlar üzerindeki olumlu etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Şekil 41).

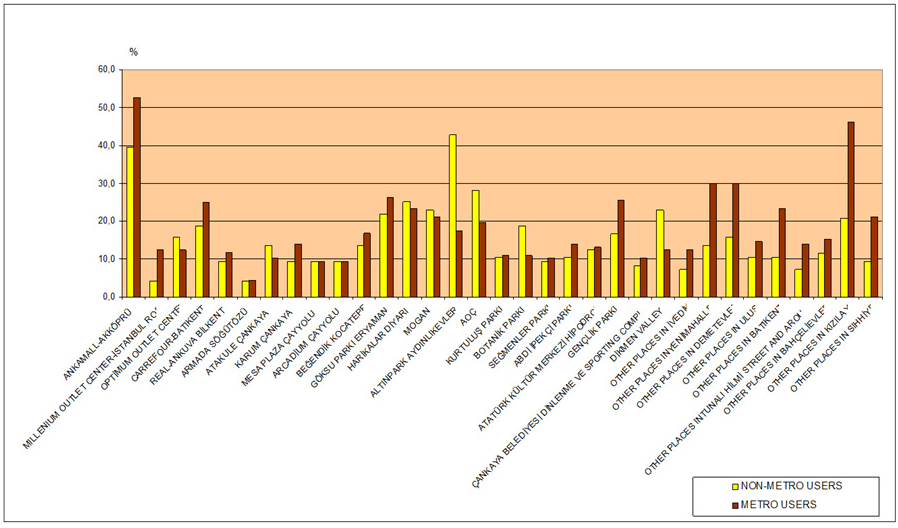

Şekil 41: Çocuklu Kadınların Metro Kullanma Durumuna Göre Tercih Ettiği Eğlence Yerleri

Ayrıca metroyu gezme/eğlenme amaçlı kullanan çocuklu kadınların metro kullanmayanlara göre daha geniş gezme/eğlenme coğrafyasına sahip oldukları anlaşılmıştır (Şekil 42).

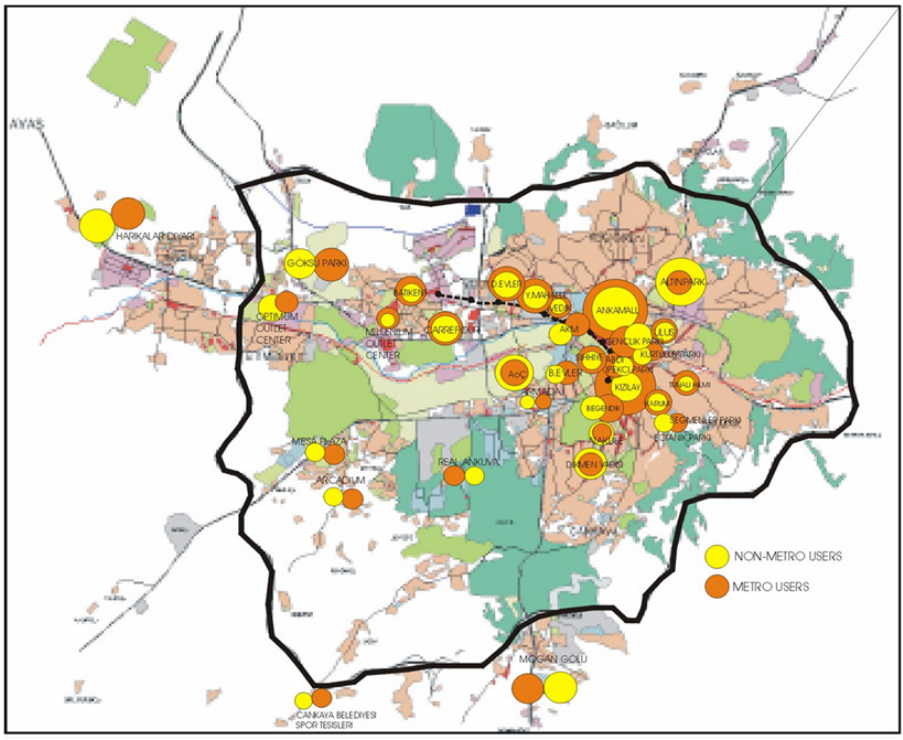

Şekil 42: Çocuklu Kadınların Metro Kullanma Durumuna Göre Gezme Eğlenme Coğrafyası

4.2.3.5 Farklı Eğitim Düzeyleri

Diğer bir kırılgan grup olan daha az eğitimli kadınların gezme/eğlenme amaçlı hareketlilik ve coğrafyaları incelendiğinde, bu grubun daha az seyahat etmesi beklenmekteyken, yüksek eğitim düzeyindekiler ile kıyaslandığında yolculuk oranları arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Ancak; daha az eğitimli kadınların gezme/eğlenme gezileri için metro kullanım oranlarının diğerlerine göre daha düşük olduğu ve bunların üniversite mezunlarından daha dar bir eğlence coğrafyasına sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu durum bu iki veri arasında bağlantı olduğunu düşündürmektedir.

Daha az eğitimli kadınların eğlence coğrafyasının görece dar olması nedeniyle metronun bu gruba etkilerini incelemekte fayda görülmüştür. Metro kullanmayan daha az eğitimli kadınlar eğlence amaçlı kişi başına ortalama 4,97 yere giderken, bu kadın grubundaki metro kullananların kişi başına ortalama 6,57 yere gittikleri anlaşılmaktadır (Şekil 43). Ayrıca

bu grupta metro kullanıcılarının çok daha geniş gezme/eğlenme coğrafyası deneyimledikleri de önemli bir bulgudur (Şekil 44).

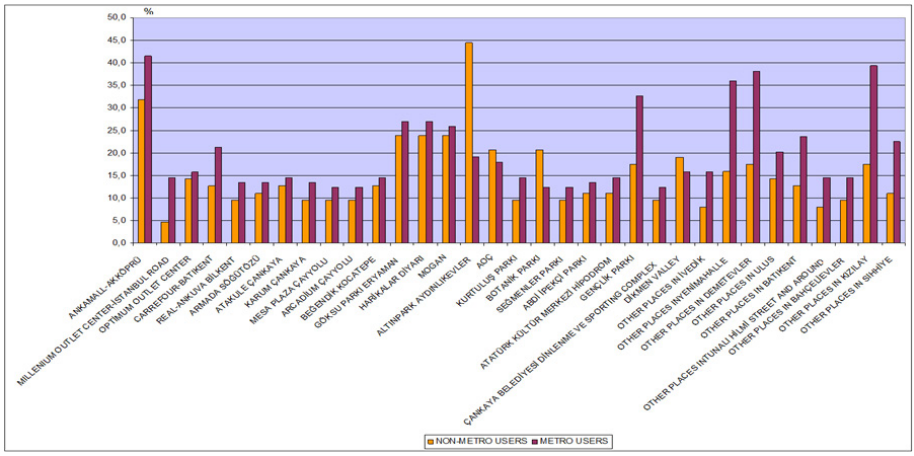

Şekil 43: Görece Daha Az Eğitimli Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre Eğlence Amaçlı Gittikleri Yerler

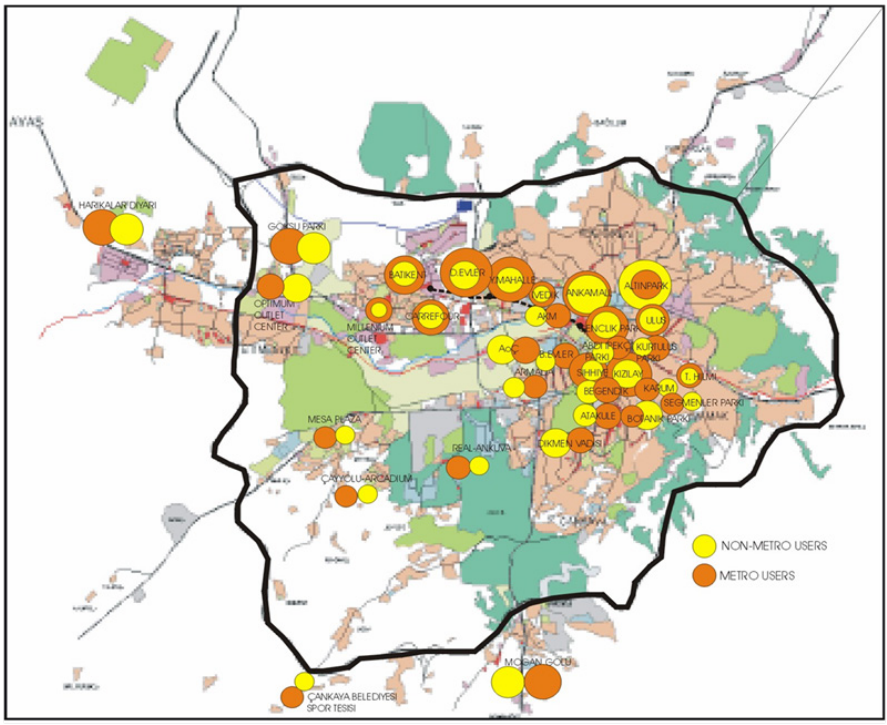

Şekil 44: Görece Daha Az Eğitimli Kadınların Metro Kullanım Durumuna Göre GezmeEğlenme Coğrafyası

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı, metronun kadınların farklı aktivite çeşitleri (geçim-bakım-gezme/eğlenme) için seyahat ederken yaşadıkları hareketliliği artırmada ve kentsel coğrafyayı genişletmede önemli bir rol oynayıp oynamadığını görmektir. Çalışmada etkinlik coğrafyası kırılganlığı, mod seçimi, etkinlik temelli seyahat, zaman coğrafyası ve kadın çalışmaları olmak üzere dört alan açısından analiz edilmiştir. Etkinlik coğrafyası kırılganlığı; Ankara metrosu bağlamında algı kısıtları, yetenek kısıtları ve hareketlilik kısıtlarından oluşan üçlü bir kavramsal çerçeve ile incelenmiştir. Ancak bu çalışmada sadece yetenek kısıtları ile hareketlilik kısıtları üzerinden yapılan değerlendirme sunulmuştur.

Çalışmanın hipotezi, kentsel raylı sistemin kalitesi ve kadınların aktivite coğrafyalarını genişletme etkisi üzerine kurulmuştur. Literatürde, kadınlar

psikolojik ve fiziksel olarak erkeklere göre daha kırılgan olarak tanımlanmış, bu durumun kadınların hareketliliği ve aktivite katılımını önemli ölçüde etkilediği ifade edilmiştir. Ayrıca bireylerin sahip oldukları kaynaklar ile fiziksel ve biyolojik özelliklerinin bazı kapasite ve yetenek kısıtlamalarına yol açtığı ve aktivite coğrafyalarını etkilediği de ortaya konulmuştur. Diğer yandan, hareketlilik kısıtlamalarının kadınların hanehalkı rolleri ve sorumlulukları, gelir ve eğitim durumları, yaşları ve çocuk sahibi olup olmama durumuna bağlı olduğu ve bunların kapasite ve yetenek kısıtlamaları olarak kabul edildiği, aktiviteye dayalı seyahat teorisinin, bu tür kısıtlamaların kadınların coğrafyalarını daralttığını iddia ettiği söylenebilir.

Genel olarak bu husus geçerli olmakla birlikte, bu çalışma metronun özelliklerinin (mod seçimi), kapasite ve yetenek kısıtlamalarının üstesinden gelmeye yardımcı olabileceğini ve metroyla seyahat eden kadınların aktivite coğrafyasının genişlediğini göstermiştir. Ayrıca bu çalışmada açıkça göstermiştir ki, para maliyetinden ziyade metronun sunduğu zaman maliyeti tasarrufu son derece önemlidir ve bir ulaşım modunun sağladığı bu zaman maliyetinden yapılan tasarruf kadınların hareketlilik düzeylerini artırmaya yeterlidir.

Ankara'da metro güzergahı ve metro bulunmayan iki güzergah (Batıkent ve Keçiören) üzerinde yapılan saha çalışmasında kadınlar arasındaki bazı grupların diğer kadınlardan daha kırılgan olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda, daha kırılgan kadın gruplarında metro kullananlar ve kullanmayanlar için aktivite bazında hareketlilik düzeyleri ve buna bağlı kent coğrafyaları incelenmiştir. İş, alışveriş ve eğlence amaçlı seyahatlerin tamamında metro kullanım oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Saha çalışması, üç aktivite türünün farklı zamansal bağlama sahip olduğunu göstermiştir. Şöyle ki; geçim ve bakım ihtiyaçları çoğunlukla hafta içi karşılanırken, boş zaman ihtiyaçları çoğunlukla hafta sonları karşılanmaktadır. Ayrıca farklı demografik özelliklere göre (çalışma durumu, gelir ve eğitim düzeyleri, çocuk sahipliği) hareketlilik ve aktivite coğrafyası bazında da farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Literatür taramasında genel olarak düşük gelirli, az eğitimli, görece en genç ve en yaşlı, çocuklu ve çalışmayan kadınların daha kırılgan oldukları kabul edilmiş ve analizler bu kadın grupları üzerinden yapılmıştır.

Batıkent koridorundaki kadınların çalışma coğrafyasının Keçiören koridorundaki kadınlara göre daha geniş olduğu ve Batıkent koridorunda iş seyahatleri için en çok metronun kullanıldığı tespit edilmiş olup bu

nedenle yukarıda bahsi geçen daha kırılgan kadınların metro bağlantısının olduğu iş yerlerini tercih etme eğiliminde oldukları değerlendirilmiştir. Metro kullanmayan kadınları incelediğimizde yaklaşık yarısının yürüme mesafesinde olan yerlerde çalıştığı, kalan yarısının ise özel servis hizmetlerini kullandığı görülmüştür. Çalışma amaçlı seyahatlerin ve ulaşım modlarının özellikleri incelendiğinde seyahat süresi ve erişilebilirlik konularının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle metro gibi güvenilir ve daha az zaman alan bir modun çalışma amaçlı seyahatlerde seçilmesi rasyonel bir karardır. Metro'nun ayrıca Kızılay, Sıhhiye ve Ulus gibi transfer noktalarında diğer modlarla doğrudan bağlantıları vardır. Dolayısıyla örneğin Mamak'ta çalışalar iş gezileri için metro kullanabiliyor ya da metro bağlantısı sayesinde Mamak'ta çalışıyor olabilir. Kırılgan kadın gruplarında iş amaçlı seyahatlerde metro kullanım oranları oldukça yüksektir. Metro kullanıcısı kırılgan gruplar (örneğin düşük gelirli), metro kullanmayanlara göre oldukça geniş bir çalışma coğrafyasına sahiptir. Keçiören güzergâhında yaşayan kadınların çalışma coğrafyasına baktığımızda, çoğunlukla kendi mahallelerinde, belki de daha çok yürüme mesafesinde çalıştıkları görülmüştür. Yani çalışma coğrafyaları Batıkent koridorunda yaşayan kadınlara göre daha dardır.

Alışveriş hareketliliği ve coğrafyasını incelendiğimizde, alışveriş gezileri için çoğunlukla metro ile seyahat edildiği, metro kullanan kırılgan grupların alışveriş için daha fazla yere seyahat ettiği ve metro kullanmayanların alışveriş coğrafyasının oldukça dar olduğu görülmüştür.

Gezme/eğlenme amaçlı seyahatlerde örneklemdeki kadınların çoğu metroyu eğlence amaçlı kullandıklarını beyan etmişlerdir. Metro kullanan ve kullanmayan kadınların tercih ettikleri eğlence amaçlı mekanları değerlendirdiğimizde, metro kullanıcılarının çok daha fazla mekan deneyimledikleri görülmüştür. Metro kullanmayanların ise eğlence coğrafyasının daha dar olduğunu anlaşılmıştır. Alışveriş coğrafyasında incelenen aynı hassas grupları ele aldığımızda, her durumda metro kullanan kadınların şehrin daha fazla bölümünü deneyimlediklerini ve dolayısıyla daha geniş bir coğrafyaya sahip oldukları görülmüştür Ancak, bu özellikle en genç kadınlar için geçerlidir.

Yapılan araştırmalar metronun gezme/eğlenme amaçlı seyahatler için daha önemli olduğunu; metro kullananlarla kullanmayanlar arasındaki kapsanan coğrafya farkının en fazla gezme/eğlenme amaçlı yapılan seyahatlerde görüldüğünü ortaya koymuştur. Böylece metronun, daha kırılgan kadın grupların daha çok gezme/eğlenme amaçlı seyahat etmesini sağladığı ve

dolayısıyla kentsel aktivite katılım oranlarını artırıp coğrafyalarını genişlettiği anlaşılmıştır.

Bu çalışmanın en önemli sonucu, metronun daha kırılgan olduğu kabul edilen kadınların daha hareketli olmasını sağladığıdır. Batıkent güzergâhında metro olmasaydı birçok kadının aynı sıklıkta dışarı çıkıp seyahat etmeyeceğini ve bugünkünden daha dar faaliyet coğrafyalarına sahip olacağını söyleyebiliriz; ve bu kadınlar çoğunlukla yaşlılar, dar gelirliler ve çocuklulardır. Özetle daha kırılgan kadınlarda metro kullananların metro kullanmayanlara göre daha çok hareketli ve daha geniş aktivite coğrafyalarına sahip oldukları, kentsel raylı sistemlerin bu konuda önemli bir planlama aracı olabileceği, daha kırılgan kasınların hareketliliklerini artırmanın, yaşadıkları şehrin daha büyük bir bölümünü deneyimlemelerine yardımcı olabileceği, dolayısıyla kentsel yaşama katılımlarını artırabileceği anlaşılmıştır.

Bu çalışma iki aşamalı bir çalışmanın ilk safhasını oluşturmaktadır. İkinci aşamada ise çalışmanın temelini oluşturan anketlerin tekrarlanması ve sosyo-ekonomik düzeyleri diğer iki hattan farklı olduğu düşünülen kadınların yaşadığı Kızılay-Çayyolu metro güzergahının da çalışmaya eklenmesi ile çalışmanın ve analizlerin kapsamının genişletilmesi planlanmaktadır (Şekil 45). Bu anketler kapsamında 2007 yılında daha inşa aşamasında olan Keçiören hattı için öncesi (2007)-sonrası (2022) için analizler gerçekleştirilecek, 15 yıllık zaman dilimi içerisinde Ankara'da metro kullanımına ilişkin yaşanan değişimler analiz edilecek ve metronun etkileri değerlendirilecektir. Diğer yandan anket soruları değişen gündem kapsamında yenilenmiş olup (pandemi, internet kullanımı, iklim değişikliği etkileri vb.), güncel sorunlara ilişkin değerlendirmelerin çalışma kapsamına dâhil edilmesi planlanmıştır.

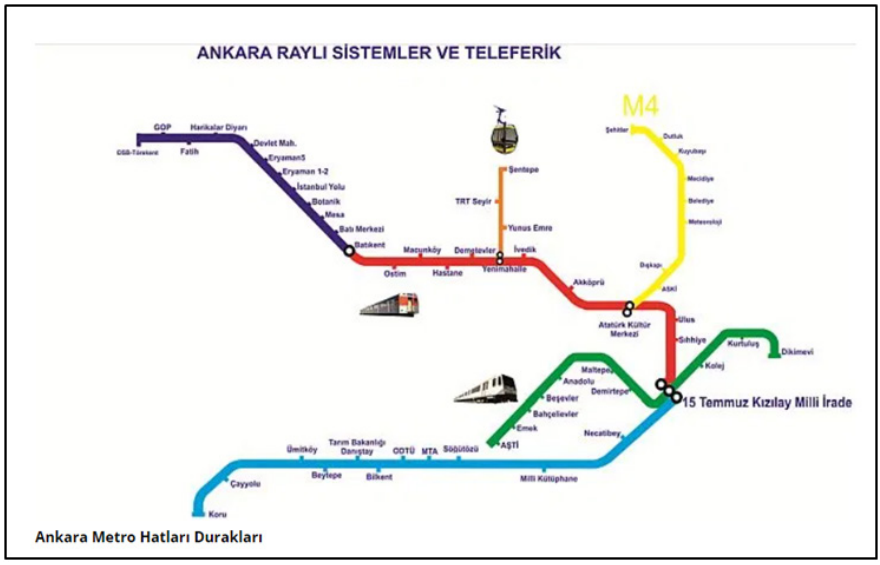

Şekil 45: Ankara Metro ve Hafif Raylı Sistem Güzergâhları-2022 (İkinci Aşama Anket Sahası) (Kaynak URL 2)

KAYNAKLAR

Access to Public Transport. (2001, Haziran). International Association of Public Transport (UITP), Focus-A. Brussels.

Bhat C. R., Koppelman F. S. (1993). A conceptual framework of individual activity program generation. Transportation Research A 27, 433–446.

Bowman J. L., Ben-Akiva M. (2001). Activity-Based Disaggregate Travel Demand Model System with Activity Schedules. Transportation Research Part A Policy and Practice 35 (1), 1-28.

Buck. K, (2005). Women's transport needs. The women's transport network conference.

Bianco, M., Lawson, C. (1996). Trip-Chaining, Childcare, and Personal Safety: Critical Issues (Women's Travel Behavior, The Second National Conference on Women's Travel Issues, Konferans Bildirisi), Baltimore, Maryland, 24 – 26.

Carlsson-Kanyama, A., Linden, A. L.; Thelander, A. (1999). Gender Differences in Environmental Impacts From Patterns of Transportation- A Case Study From Sweden, Society and Natural Resources 12, 355-369.

Davidov, E. (2003). Travel Mode Choice As A Rational Choice- Different Aspects., (Yayımlanmamış doktora tezi) Justus Liebig Üniversitesi/Sosyal Bilimler Bölümü, Tel-Aviv-Jaffa.

Dong, X., Ben-Akiva, M. E., Bowman, J. L., Walker, J. L. (2006). Moving From Trip Based to Activity Based Measures of Accessibility, Transportation Research Part A 40, 163-180.

Ettema, D., Borgers, A. W. J., Timmermans, H. J. P. (1993). A Simulation Model of Activity Scheduling Behavior. Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board 1413

Freudendal-Pedersen, M., (2005), "Structural Stories, Mobility and (Un)freedom", Thyra Uth Thomsen (Ed.), Lise Drewes Nielsen (Ed.), Henrik Gudmundsson, (Ed.), Social Perspectives on Mobility içinde (s. 29-45), England

Frusti T., Bhat C., Axhausen K. W. (2002). Exploratory Analysis of Fixed Commitments in Individual Activity—Travel Patterns. Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board 1807 (1), 101-108.

Green Paper: Towards a New Culture for Urban Mobility. (2007, Eylül). Commission Of The European Communities (CEC) 1209-551. Brussels

Gossen, R., Purvis, C. L. (2005). Activities, Time, and Travel Changes in Women's Travel Time Expenditures: 1990–2000. (Research on Women's Issues in Transportation 2, Konferans Bildirisi 18–20), Chicago, Illinois, 21-29.

Hägerstrand T. (1970): What about people in regional science? Papers of the Regional Science Association 24, 7–21

Hamilton, K., (2002). Gender and Transport Developed Countries. (Gender Perspectives For Earth Summit 2002: Energy, Transport, Information for Decision Making, Çalıştay Bildirisi) Berlin.

Hine, J., Mitchell, F. (2003). Transport Disadvantage and Social Exclusion. Michigan Üniversitesi: Ashgate

Jang, T. Y. (2003). Causal Relationship Among Travel Mode, Activity, and Travel Patterns. Journal of Transportation Engineering, 2003.

Jensen, A., (2005), The Institutionalization of European Transport Policy from a Mobility Perspective, Thyra Uth Thomsen (Ed.), Lise Drewes Nielsen (Ed.), Henrik Gudmundsson, (Ed.), Social Perspectives on Mobility içinde (s. 127-153), England

Jones, P. M. (1979). HATS: a technique for investigating household decisions Environment and Planning A, 11, 59-70.

Jones, P. M., Koppelman, F.S., Orfeuil, J. P. (1990). Activity analysis: state of the art and future directions. P. Jones (Ed.), In Developments in Dynamic and Activity-Based Approaches to Travel Analysis içinde (s.34-55). Aldershot: Gower.

Krygsman, S., Arentze, T., Timmermans, H. (2006)., Capturing tour mode and activity choice interdependencies: A co-evolutionary logit modeling approach. Transportation Research Part A 41, 913-933

Lee, Y., Hickman, M., Washington, S. (2007). Household type and structure, time use pattern and trip-chaining behavior. Transportation Research Part A 41, 1004-1020.

Levinson, D., Kumar, A. (1995). Activity, Travel and The Allocation of Time. Journal of the American Planning Association 61, 458-471.

Li, H., Guensler, R., Ogle, J. (2005). Comparing Women's and Men's Morning Commute Trip Chaining in Atlanta, Georgia, by Using Instrumented Vehicle Activity Data. (Research on Women's Issues in Transportation, Report of a Conference 2 (18–20), Bildiri). Chicago, Illinois, 14-20.

Lu, X.L., Pas, E.I. (1999). Socio-demographics, activity participation, and travel behavior. Transportation Research A 33 (1), 1–18.

Mcguckin, N., Murakami, E. (1998). Examining Trip-Chaining Behavior: A Comparison of Travel by Men and Women. Federal Highway Administration, Washington DC.

Mcguckin, N., Nakamoto, Y. (2005). Differences in Trip Chaining by Men and Women. (Research on Women's Issues in Transportation, Report of a Conference 2 (18–20), Bildiri), Chicago, Illinois, www.travelbehavior.us/projects_files/

Nielsen, L. D., (2005), Reflexive Mobility- A Critical and Action Oriented Perspective on Transport Research, Thyra Uth Thomsen (Ed.), Lise Drewes Nielsen (Ed.), Henrik Gudmundsson, (Ed.), Social Perspectives on Mobility içinde (s. 47-64), England

Pas**,** E. I. **(**1984). The effect of selected socio-demographic characteristics on daily travel-activity behavior. Environment and Planning A 16, 571-581.

Pred, A. (1977). The choreography of existence: Comments on Hagerstrand's time-geography and its usefulness. Economic Geography 53, 207–221.

Pricing In Regional Public Transport. (2005, Mayıs). International Association of Public Transport (UITP). Brussels.

Public Transport for Sustainable Mobility. (2002, Temmuz) International Association of Public Transport (UITP) Focus-A. Brussels.

Raubal, M., Miller H. J., Bridwell, S. (2004). User-Centered Time Geography For Location-Based Services, Geografiska Annaler 86B (4), 245-265.

Rosenbloom, S., Hakamies-Blomqvist, L. (2004). How Men and Women's Travel Differs: Societal Implications.(www.stellaproject.org/FocusGroup3/Lisbon2004/presentations/Rosenbloom_Hakamies-B05_04.ppt)

Sarmiento, S. (1996). Household, Gender and Travel. (Women's Travel Issues Second National Conference, Bildiri). Baltimore

Schwanen, T., Mokhtarian, P. L. (2005). What affects commute mode choice: neighborhood physical structure or preferences toward neighborhoods? Journal of Transport Geography, 13 (1), 83-99.

Shaw S. L., Wang, D. (2000). Disaggregate Spatiotemporal Travel Data in GIS GeoInformatica 4, 161–178.

The Metro: an opportunity for sustainable development in large cities. (2003, Kasım). International Association of Public Transport (UITP) Focus-A. Brussels.

Turner, J., Grieco, M. (1998), Gender and Time Poverty: The neglected social policy implications of gendered time, transport and travel. International Conference on Time Use, Lüneburg Üniversitesi, Lüneburg

Ulberg, C., (1989). Institute for Public Policy and Management (Psychological Aspects of Mode Choice-WA-RD 189.1 Final Report). Washington

Urry, J., (2000), Sociology Beyond Societies- Mobilities for the twenty-first century, London: Routledge

Vilhelmson, B. (1999). Daily Mobility and The Use of Time for Different Activities. The Case of Sweden. Geojournal 48, 177-185.

Walle, S. W., Steenberghen, T. (2006), Space and Time Related Determinants of Public Transport Use in Trip Chains. Transportation Research Part A 40, 151-162.

Walzer, M., (1990), "The Communitarian Critique of Liberalism", Political Theory, 18, pp. 6-23

Wen, C., Koppelman, F. S. (2000). A conceptual and methodological framework for the generation of activity-travel patterns. Transportation 27, 5–23.

What Women Want: The Guidance and Checklist? (2005-2006). Los Angeles Subscribe, 4 (1) ITS Berkeley, ITS Davis, ITS Irvine.

Williams, B. (2005), Gender and Urban Transport, UN-Habitat Forum

10. Ulaştırma Şurası. (2009). Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
http://www.ego.gov.tr/uprs/uprs.asp (URL 1)
https://www.ego.gov.tr/tr/sayfa/2113/rayli-sistem-hat-harita-ve-semalari (URL 2)
http://www.ncqia.ucsb.edu/conf/BALTIMORE/authors/janelle/paper.html (URL 3)

ANKARA KENTİÇİ TRAFİK KAZALARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) ARACILIĞIYLA ANALİZİ

Soheil KHODKAR

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama

Doç. Dr. Eda BEYAZIT İNCE

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama

Özet

Trafik kazaları her yıl 1,3 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden oluyor (DSÖ, 2020). Buna ek olarak 20 ila 50 milyon insan ise, ölümcül olmayan yaralanmalara birçoğu yaralanmalarının sonucu engelli oluyor (DSÖ, 2022). Motorlu araçların kullanımının artması ve kentleşmenin hızlanması ise küresel olarak bu sayının hızla artmasına katkıda bulunmaktadır (Xie vd., 2019). Trafik kazalarında kurbanların yaklaşık yarısı; yayalar, bisikletliler ve motosikletliler gibi savunmasız gruplar ve yoksul mahallelerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir (DSÖ, 2015). Bu durum ise bir mekânsal eşitsizliğin göstergesidir. Özellikle; Bunların da gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğu görünmektedir. Bu nedenle üzerinde durulması gereken ve eşitsizliklerin kentsel ulaşım problemi anlamında çözülmesini gerektiğini görüyoruz. Dolayısıyla trafik kazalarındaki yaklaşım, son yıllarda da sadece bireysel davranışlara odaklanmak yerine sosyo-ekonomik etkisine dikkat çekmiştir (Leveson, 2004). Düşük yol güvenliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu güvenliğine yönelik önemli zorlukları artırmıştır; ölümlü trafik kazaları küresel olarak toplam ölüm sayısının %90'nını oluşturmaktadır (Zhang vd., 2013).

Anahtar Kelimeler: Trafik Kazaları, Trafik Güvenliği, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Sosyal Eşitsizlik

Analysis of the Socio-Economic Effects of Ankara Urban Traffic Accidents Through Geographic Information Systems (GIS)

Abstract

Traffic accidents cause 1.3 million deaths each year (WHO, 2020). In addition, 20 - 50 million people suffer non-fatal injuries, many of whom become disabled as a result of their injuries (WHO, 2022). The increase in the use of motor vehicles and the acceleration of urbanization contribute to the rapid increase in this number globally (Xie et al., 2019). About half of the victims in traffic accidents; It has been determined that it is concentrated in vulnerable groups such as pedestrians, cyclists, and motorcyclists and in poor neighborhoods (WHO, 2015). This situation is an indicator of spatial inequality. Especially; These seem to be more common in developing countries. For this reason, we see that it is necessary to focus on and solve inequalities in terms of urban transportation problems. Therefore, the approach to traffic accidents has drawn attention to its socio-economic impact, rather than focusing only on individual behaviors in recent years (Leveson, 2004). Poor road safety has increased significant public safety challenges, particularly in developing countries; fatal traffic accidents account for 90% of the total number of deaths globally (Zhang et al., 2013).

Keywords: Traffic Accidents, Traffic Safety, Geographic Information Systems, Social Inequality

1. Giriş ve Ana Bölümler

Kentsel planlama çalışmaları, yol düzeni, yol fonksiyonları için yapılan tasarım çalışmaları ve araç güvenliği gibi altyapılar, karayolu trafik kazalarının önlenmesinde önemli faktörlerdir. Ancak yol kullanıcılarının özelliklerine ve davranışlarına çok fazla odaklanılmıştır (Mohan vd., 2006). Çoğu çalışma bu faktörler üzerine mikro düzeylerde gerçekleştirilmiş ve yol kullanıcılarının yaşı, eğitim seviyesi, cinsiyet, uyuşturucu ve alkol tüketimi, yorgunluk ve diğer faktörlerin etkisini ele almıştır (Hasselberg vd., 2005). Trafik kazalarında kurbanların yaklaşık yarısını oluşturan yayalar, bisikletliler ve motosikletliler gibi savunmasız gruplar, daha çok mahrum mahallelerde yoğunlaşmıştır (WHO, 2015). Trafik kazalarındaki yaklaşım, son yüzyılda sadece bireysel davranışlara odaklanmak yerine destekleyici çevrenin önemine doğru değişti. Bu çerçevede bireysel kullanıcıların kaza olasılık riskini azaltma yeteneğine sahip olmadıkları ve hükümetlerin yasal süreçler ve çeşitli düzenlemeleriyle trafik kazalarını azaltmada daha aktif rol almaları gerektiği kabul etmektedir (Leveson, 2004).

Trafik kazaları kayıplarında (Ölüm, kalıcı veya geçici yaralanma), her bir topluluk bağlamında sosyal bir sorun olarak yaklaşılmalıdır (Al-Haji, 2007). Trafik güvenliği öncelikli, kentsel planlama yapılması ve yapılan planlama çalışmalarında trafik güvenliği kavramının ön plana çıkması, sosyo ekonomik etkileri azaltmada katkıda bulunacaktır (Li vd., 2018). Bunun için ise kazalara neden olan parametreleri belirlemek gerekir.

Günümüzde trafik kazaları daha çok birey, araç ve çevre arasındaki etkileşim ele alınarak vurgulanmaktadır (Goetsch, 2011). Haddon (1968) yaptığı çalışmada "aksiliklere" dikkat çekerek, karayolu trafik kazalarını azaltmada teleskopik müdahaleler yerine sistematik bir yaklaşım önerlermiş ve kaza araştırmalarında bu yaklaşım dönüm noktası olmuştur. Haddon yaklaşımına göre, hataların ana kaynağı belirlenebilir ve kaza riskini azaltmak veya kazaların şiddeti, ölümler ve yaralanmalar dahil olmak üzere kazaların olumsuz etkilerini azaltmak için uygun müdahaleler kullanılabilir (Haddon, 1968; Peden vd, 2004).

Nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde, artan nüfus ve araç sayısı/sahipliliği kazaya karışma olasılığı, bununla birlikte ölümlü ve yaralanmalı trafik kazasına karışma ihtimalinin her geçen gün arttığı görülmektedir (Kaygısız ve Şenbil, 2017). Öte yandan arazi kullanımı nedeniyle yoğunlaşan trafik ve artan araç hacimi, şehiriçi kaza olasılığını arttırmaktadır (Naghavi, 2017). Trafik kazalarına birçok faktör neden olmaktadır (García-Ferrera, 2020). Araç, yol,

kullanıcı ve çevresel faktörlerinin yanısıra sürücü ve yaya davranışları da trafik kazalarına neden olmaktadır. Trafik güvenliğini iyileştirme amacıyla yapılan trafik kazalarını azaltma programları, kaza analizlerinde kullanılan yöntemlere bağlıdır. Birçok araştırmacı farklı yöntemlerle riskli ve kaza oranı yüksek yerleri ve trafik güvenliği eksiklikleri olan noktaları belirlemek amacıyla araştırmalar yapmaktadır (Erdogan vd., 2007; Levine vd., 1995; Loo, 2006). Kentsel alanlarda kaza öngörü modeli geliştirilerek kaza sebepleri belirlenmesi mümkündür (Erdoğan, 2008).

TÜİK'in 2019 yılında yayınladığı istatistiklere göre Türkiye'de 2018 yılında 1.229.364 toplam trafik kazası meydana gelmiştir. Bunlardan 1.042.832'si maddi hasarlı olup, 186.532 ölümlü yaralanmalı kaza olarak kaydedilmiştir. 2018 yılında toplam 6.675 kişi trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 307.071 kişi yaralanmıştır (TÜİK, 2019). Trafik kazası sonucu hayatını kaybedenlerin %42,9'sini sürücüler, %34,9'unu yolcular, %22,2'sini ise yayalar oluşturmuştur (EGM, 2019).

2. Literatür

Günümüzde, ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve yaygın olarak bir kullanım aracı olmasının en olumsuz tarafı, yaralanmalı ve ölümle sonuçlanan trafik kazalarıdır. Trafik kazaları genellikle öngörülemezdir ve birçok değişkenin birleşiminden kaynaklanır (Waizman, 2018). Trafik kazaları ile ilgili ciddi şekilde sosyal ve ekonomik maliyetlerin olduğu birçok yetkili ve araştırmacı tarafından belirtilmiştir.

Karayolu trafik kazaları ve ölümler ile ekonomik aktivite arasındaki ilişki literatürde büyük ölçüde analiz edilmiştir (García-Ferrer, 2020). Çalışmaların çoğu, kazaların ve ölümlerin döngüsel bir davranış ortaya koyduğu görülmektedir. ABD'de bu bulgunun kanıtı diğerleri arasında Lam ve Piérard (2017), Noland ve Zhou (2017), Ruhm (2000, 2015), Cotti ve Tefft (2011) ve French ve Gumus'ta (2014) bildirilmiştir. Diğer ülkeler için yapılan birkaç çalışmada da benzer kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, García-Ferrer ve ark. (2007), Rodríguez-López ve diğerleri. (2016) İspanya örneğinde, Antoniou ve ark. (2015) 30 Avrupa ülkesi için, Elvik (2015) 14 OECD ülkesi için ve Bergel-Hayat vd. (2015) Avrupa'daki küçük bir ülke grubu için. Bu belgelerin çoğu, ekonomik faaliyetteki değişiklikleri işsizlik ve / veya GSYİH'deki değişiklikler yoluyla ölçmektedir.

Trafik kazalarının sosyo-ekonomik boyutları hakkında çok az şey bilinmektedir (ETSC, 2007). Geçmiş yıllarda, sosyo ekonomik değişkenler, toplumun çeşitli yönlerini önemli ölçüde etkilediği kanıtlanmıştır. Ekonomik büyüme, demografik değişiklikler ve finansal gelişmenin enerji tüketimi ile zamanlar arası nedensel bir ilişkisi vardır (Odhiambo, 2009; Zhang and Cheng, 2009; Asafu-Adjaye, 2000). Kocatepe vd. (2017) sosyo-ekonomik tabanlı puanlama yöntemiyle, kaza şiddetini farklı nüfusa göre anlayabilmek için Gaussian temelli iki aşamalı yüzer havza alanı yaklaşımını kullanmıştır. Yaptığı çalışmanın bulgularına göre, farklı nüfus gruplarının, yerleşim yerlerine bağlı olarak kaza şiddeti riski değişkenlik göstermekte olduğu ve bu durum kara kaza noktalarına yakınlıklarını etkilediği sonucuna varmışlardır (Amiri vd., 2021). Pirdavani vd. (2017) ise, aktivite tabanlı ulaşım modelininin bir parçası olan, hanehalkı yolculuk aktiviteleri ve çevresel etkileşimi tahmin yöntemini kullanarak, sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik özelliklerini trafik zonlarına göre (komşuluk seviyesinde) analiz etmiştir. Yazarlar, sosyo-ekonomik parametrelerin farklı cinsiyetlerden ve seyahat modlarından kaynaklanan kayıplarla farklı bir şekilde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Örneğin, trafik analiz bölgelerinin gelir seviyeleri, aracın bir erkek sürücü tarafından sürüldüğü yaralanmaların önemli bir öngörücüsüdür; ancak, kadın otomobil sürücüsünün yaralanması çarpışmalarını tahmin etmede önemli bir katkıda bulunan faktör değildir.

Bununla birlikte, kanıtların üstünlüğü, trafik kazalarının sosyal statü ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Riskteki sosyal eşitsizlikler, tüm yol kullanıcısı grupları ve tüm yaralanma şiddeti düzeyleri için geçerli görünmektedir (Elvik, 2004). Nüfusun gelir, eğitim veya yerleşim yerlerinin kalitesi açısından dezavantajlı olan gruplarının, nüfusun daha avantajlı kesimlerine oranla daha sık yaralanmaya maruz kalmaları nedeniyle karayolu taşımacılığı sisteminin kullanıcıları olarak dezavantajlı oldukları anlamına gelir (Moller, 2004). Bu nedenle, trafik kazalarında önemli bir sosyal eşitsizlik vardır. Karayolu kaza riskindeki sosyal eşitsizlikler azaltılabilir. Özellikle yerleşim alanlarındaki trafiğin sakinleştirilmesinin bu eşitsizlikleri azalttığı görülmüştür (ETSC, 2007).

Braver (2001), sosyal statüsü düşük olanlar, sosyal statüsü yüksek olanlara göre daha sık trafik kazasına uğradıklarını belirtmiştir. Dünya Sağlık Örgütü 2020 yılında yaptığı açıklamaya göre, trafik kazaları sonucu oluşan ekonomik kayıplar, birçok ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSİH) %3'üne denk gelmektedir.

Son yıllarda karayolu trafik ölümlerinin azaltılmasındaki ilerleme, dünyanın farklı bölgeleri ve ülkeleri arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Karayolu trafik ölümü riski ile ülkelerin gelir düzeyi arasında güçlü bir ilişki devam etmektedir. Ortalama 100,000 kişi başı oranına 27.5 ölüme göre, bu risk düşük gelirli ülkelerde, yüksek gelirli ülkelere oranla 3 katıdır (DSÖ, 2018). Yüksek gelirli ülkelerde 100,000 kişi başına ortalama oran 8.3 ölümdür. Aşağıdaki tabloda gelir seviyesi 2017 Dünya Bankası Sınıflamasına dayanmaktadır. Karayolu trafik ölümleri, düşük ve orta gelirli ülkeler arasında, nüfuslarının büyüklüğü ve dolaşımdaki motorlu taşıtların sayısı bakımından orantısız olarak yüksektir. Bunun yanı sıra dünyadaki motorlu araçların sadece %1'i düşük gelirli ülkelerde olmasına rağmen, ölümlerin %13'ü bu ülkelerde meydana gelmektedir (DSÖ, 2018).

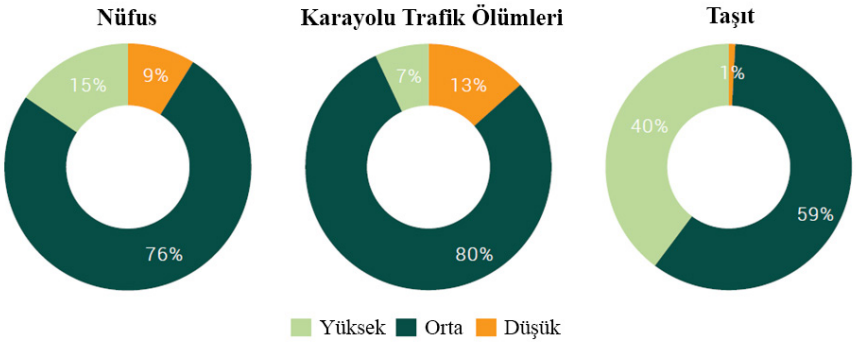

Grafik 1: Ülkelerin gelir seviyesine göre nüfus, karayolu trafik ölümleri ve kayıtlı motorlu taşıtların oranı (DSÖ, 2018)

Diğer taraftan ise Orta ve yüksek gelirli ülkelerde karayolu trafik ölümlerinin azaltılmasında düşük gelirli ülkelere göre daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi, 2013 ve 2016 yılları arasında, düşük gelirli herhangi bir ülkede trafik kazalarında bir azalma gözlenmezken, orta ve yüksek gelirli 48 ülkede bazı düşüşler gözlenmiştir. Genel olarak ise, bu dönemde 104 ülkede ölüm sayısı artmıştır. Bu veriler, 2013 yılından bu yana ölüm sayılarında% 2'den fazla değişiklik olan ülkeleri temsil etmekte ve nüfusu 200000'ün altında olan ülkeleri kapsamamaktadır. Gelir seviyeleri 2017 Dünya Bankası sınıflandırmalarına dayanmaktadır (DSÖ, 2018).

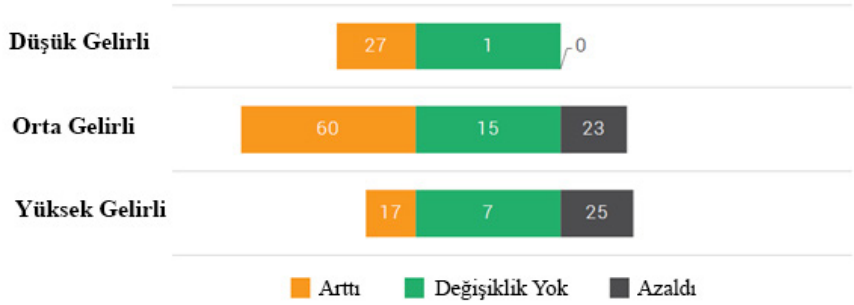

Grafik 2: 2013 yılından bu yana karayolu trafiğinde meydana gelen ölümlerin sayısında değişiklik gözlenen ülke sayısı (DSÖ, 2018)

Trafik Kazaları 2020 Raporuna göre, 180 ülkede dünya çapında ölümlü trafik kazaları 1,35 milyon kişiye ulaştığını rapor edilmiştir. Ayrıca en yüksek ölümlü trafik kazası, düşük gelirli ülkelerde olduğu ortaya çıkmıştır (WHO, 2020).

Grafik 3: Güvenli Sistem Yaklaşımı (Kaynak: Save lives: a road safety technical package, DSÖ, 2017)

2.1. Trafik Kazaları Risk Faktörleri ve Etkileri

Trafik kazalarına bağlı risk faktörleri ve bunun ilişkili faktörlerin düzeyi göz önüne alındığında, karayolu güvenliği, hükümetlerin riskleri azaltmak ve iyileştirmek için etkili adımlar atmasını gerektiği, sağlık ve kalkınma ile önemli ölçüde bağlantılı küresel bir sorun haline gelmektedir. Bu nedenle, ulaşım planlanacılar, araştırmacılar ve uygulayıcılar için geniş bir şekilde

ilgi uyandıran ve önemli bir araştırma konusu olan "Karayolu güvenliğini etkileyen risk faktörleri nelerdir?" sorusu ortaya çıkmıştır (Li, 2018).

Trafik kazalarını ve şiddetini etkileyen faktörleri belirlemek ve analiz etmek için birçok çalışma yapılmıştır (Noland, 2003), yol faktörleri, araç özellikleri (Jovanis ve Chang, 1986; Ritter ve Vance 2013), çevre faktörleri ve insan davranışları faktörü (Wang vd., 2002; Dissanayake, 2004; Yannis vd., 2005; Clarke vd., 2006; Tractinsky vd., 2013) yol güvenliği ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Wang vd., 2002). On Yıllık Eylem çerçevesinde, karayolu trafik kazaları ile ilgili faktörleri değerlendirmek çok önemlidir. Çalışmaların çoğu sınırlı ülkeleri veya faktörleri dikkate almıştır, ancak bu konuda az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki karşılaştırmalar konusunda yetersiz araştırma yapılmıştır (Haghighi, 2020). Bu çerçevede Haghighi vd. (2020) çalışmasında, karayolu trafik kazalarında meydana gelen ölümle ilgili ana faktörleri küresel düzeyde araştırmayı amaçlamış ve buna göre en iyi açıklamaya ulaşmak için Al-Haji (2007) çalışmasındaki üç farklı başlık altında yol güvenliği gelişim indeks faktörlerini, analitik yöntem şeklinde benimsemiştir.

Trafik kazası analizi ile ilgili çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yoğun bir şekilde devam etmiştir (Dereli, Erdoğan, 2017). Son yıllarda, trafik kazaları ve yol tasarımını analiz etme araçlarına ilişkin çalışmaların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Yol analizinin amacı, tehlikeli yol bölümlerini belirlemek, kazaları önlemek ve kayıpları azaltmak için uygun önlemleri almaktır (Durduran, 2010).

Trafik kazaları sonucunda meydana gelen maddi, ölümlü ve yaralanmalı (kalıcı veya geçici) hasarlar ise, sürücü, araç ve yol kusuru olarak üç temel faktöre bağlı oluşmaktadır (Aghajani, 2016). Trafik kazaları; can kaybı, kalıcı veya geçici zararların yanı sıra, ekonomik olarak da ciddi etkiler bırakmaktadır. Bu yüzden trafik kazalarını önleme ve azaltma önlemleri son yıllarda özellikle karayolu ağında dikkat çekmiştir. Güvenlik iyileştirme programlarının kaza oluşumunu azaltmada başarısı, kaza analizlerinde kullanılan yöntemlere bağlıdır. Günümüzde, otoyollardaki yüksek oranlı kaza yerlerini ve güvenlik sorunu olan alanları belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda birçok araştırmacı farklı deterministik ve istatistiksel yöntemler kullanmıştır (Loo, 2006). Trafik kazaları araştırmalarında, kaza kaza noktalarının belirlenmesi, bazı ülkelerdeki karayolu güvenliği raporları ve diğer birçok yayın tarafından yetersiz olarak bildirilmektedir (Anastapoulos vd., 2012). Huang ve ark. (2019), yaralanma ile sonuçlanan ve yaralanmalı olmayan kazalar ayrı ayrı

incelenmiştir. Karayolu trafik kazalarından kaynaklanan yaralanmalara ve sakatlıklara ek olarak, yolların güvenliği (veya eksikliği), hareketsizliğe katkıda bulunduğu için diğer halk sağlığı sorunlarını da etkilemektedir. Koşullar güvensiz olduğunda insanların yürüme, bisiklete binme veya toplu taşımayı kullanma olasılıkları etkilenmektedir (Addy vd., 2004).

Çevresel koşullar, yol tasarımı, sürücü ve yaya gibi değişkenler, belirli konumlarında ve belirli senaryolar altında kaza riskinin daha yüksek olduğunu gösterebilir. Buna göre ilgili kurumlar ve kişiler tarafından sürekli olarak yolların güvenlik performansının iyileştirmesi yönünde programlar ve çalışmalar yapılması önem kazanmıştır (Sawalha ve Sayed, 2006). Karayollarında güvenlik sorunu olan alanların tanımlanması, araştırmacılar ve trafik görevlileri tarafından önleyici, caydırıcı ve eğitici önlemler ve hükümlerin uygulanması amaçlanmaktadır (Erdoğan vd., 2007). Martiello vd. (2008), yaptığı çalışmada trafik kazalarındaki risk faktörlerini, DSÖ'nün 2003-2005 yıllarında yaptığı, "Ulusal Yol Güvenliği Planı" referans alarak,temel olarak üç ana başlık altında sıralamıştır. Bunlar; çevresel faktörler, insan faktörü ve araçlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi alt faktörler belirlenmiştir.

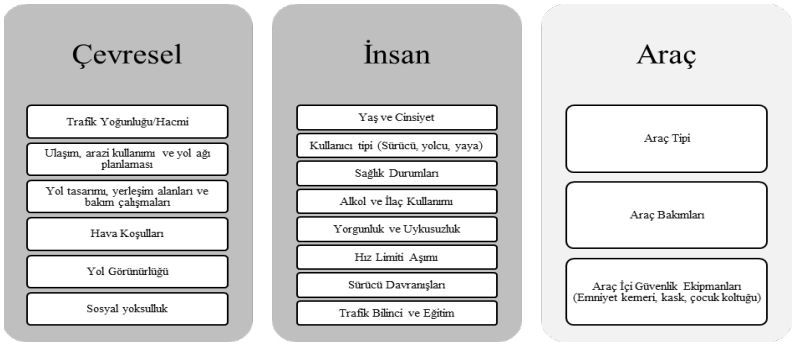

Şekil 1: Karayolu Trafik Kazaları İçin Risk Faktörleri

2.2. Trafik Kazalarının Maliyet Analizi

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası Sağlık Ölçütleri ve Değerlendirme Enstitüsü (SÖDE/IHME)'nün en son tahminlerine göre trafik kazalarında her yıl 1,3 milyon kişi hayatını kaybetmekte, 78 milyon kişi de uzun süreli sakatlıklara maruz kalacak şekilde yaralanmaktadır.

Bu çerçevede, trafik kazaları sonucu yaşamsal ve maddi kayıpların küresel çaptaki yıllık maliyeti oldukça büyüktür; bunun 518 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir ve bu da ülkelerin yıllık gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH)'larının %1-2'sine tekabül etmektedir.

Trafik kazalarının maliyetine ilişkin tahminlerin yapılmasının faydaları aşağıdaki gibidir;

1. Söz konusu tahminler politika ve yatırım önceliklerini belirlemek için kullanılabilmektedir. Maliyet tahminleri, trafik kazaları sonucu ortaya çıkan maliyetlerin, trafik sıkışıklığı ve çevre kirliliği gibi diğer yasal sorunlarla karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır.

2. Karayolu güvenliğini artırmak için önerilen yatırımların fayda-maliyet analizini yapmak için trafik kazalarının maliyetine ilişkin tahminlere ihtiyaç duyulmaktadır. Fayda-maliyet analizleri, yol güvenliği yatırımlarının ekonomik olarak uygun olup olmadığının değerlendirilmesi ve yol güvenliği yatırımlarının maliyet-etkinlik (fayda maliyet oranı) açısından önceliklendirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Trafik kazalarının doğrudan ve dolaylı masrafları ile ilgili yapılan çalışmalarda birçok girdi dikkate alınarak yapılan hesaplamalara ilişkin şekil aşağıda sunulmuştur:

Şekil 2: Trafik Kazalarının Doğrudan ve Dolaylı Masrafları (H2020 Project SafetyCube, 2017)

Trafik kazaları sonucu ortaya çıkan görünür ve görünmez maliyetlerin yanı sıra birey ve toplum üzerinde psikojik ve sosyal negatif etkiler de ortaya çıkmaktadır.

Maliyetler açısından ele alındığında;

a. Direkt (Doğrudan) Maliyetler:

• İlk müdahale, ambulans ve tedavi masrafları,

• Geçici veya sürekli iş göremezlik ve ölüm ödemeleri,

• Kazazedeye veya yakınlarına ödenen maddi ve manevi tazminatlar,

• Sigortaya ödenen tazminatlar,

• Kazada zarar gören yol yapısı elemanlarının yenilenmesi masrafları, gibi harcamalar sayılabilir.

b. Endirekt (Dolaylı) Maliyetler:

• Karayolunun bir bölümünün ya da tamamının geçici veya sürekli olarak işletme dışı kalması,

• Sürücünün trafikte bulunma amacının yerine gelmemesi nedeniyle oluşan kayıplar,

• Adli masraflar (Mahkeme masrafları),

• Kazanın getirdiği fazla mesainin tüm taraflara maliyeti (polis, ambulans, itfaiye, temizlik, AFAD, KGM vb),

• Trafik kazası esnasında, karayolunun bu bölümünde trafiğin durması nedeniyle zaman ve maliyet kaybı,

• Araç(ların) hasar görmesinden kaynaklanan tamir ve bakım masrafları veya yeni araç alımının getirdiği maliyet,

• Taşınmakta olan yolcu veya yükün zarara uğramasının doğrudan ve dolaylı masrafları,

• Toplumda meydana gelen moral bozukluğunun oluşturduğu negatif sonuçlar ile kazalar sonucu ortaya çıkan sosyal tedirginliğin kaosa zemin hazırlaması,

• Trafik kazasında zarar gören insanların toplumun ve ekonominin farklı sektörlerindeki katkılarından kaynaklanan mahrumiyetler,

• Trafik kazası sonucu bürokratik işlemlerle ilgili harcanan zaman ve maddi kayıp,

• Trafik kazaları sonucu artan sigorta rizikosunun toplumsal ekonomi üzerine ilave ekonomik yük getirmesi, dolayısıyla ortaya çıkan ve daha birçok alternatifi bulunan masraflar sayılabilmektedir.

Trafik kazalarının, Dünya genelindeki ölüm sebepleri arasında 8. sırada olduğu, 15-29 yaşları arasındaki genç nüfus ölüm nedenlerinde ise 1. sırada olduğu gerçeğinden hareketle, birey ve toplum üzerinde çok ciddi etkilerinin olduğu muhakkaktır.

Bu bağlamda trafik kazalarının birey ve topluma etkileri incelendiğinde; yaralanmalara, ölümlere, ülke ekonomisini ve refahını önemli derecede etkileyen sosyo-ekonomik kayıplara, kaza mağdurları ve onların yakınlarının yaşamlarında psikolojik ve fizyolojik olmak üzere pek çok rahatsızlıklara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Trafik kazalarının bireye verdiği zararlar arasında; bireyin maruz kaldığı organ hasarları (kafa travmaları sonucunda kırıklar ve travmatik beyin hasarı-tbh, boyun zedelenmeleri-whiplash, omurga ve göğüs kafesi hasarlanmaları), bireyin maruz kaldığı psikolojik hasarlar (Travma Sonrası Stres Bozukluğu –TSSB) ve bireyin sosyo-ekonomik kayıpları başta gelmektedir.

Trafik kazalarının topluma etkileri arasında ise; yaralananlar için yapılan sosyal güvenlik harcamaları, acil bakım ve travma tedavisinin yanı sıra sürece yayılan rehabilitasyon ve psikolojik destek süreci, tedavi süresince kullanılan ve bir çoğu yurtdışından ithal edilen ilaç, protez, ameliyat malzemelerinin ciddi meblağlara ulaşması, doktor ve diğer sağlık personeli başına düşen hasta sayısındaki artışın verimliliği etkilemesi ile trafik kazalarının sağlık alanında ekstra maliyet yaratması gibi etkiler bulunmaktadır.

Trafik kazaları neticesinde; yetişmiş insan gücü kaybı, kaza sonrası meydana gelen maddi hasarlar, karayollarının zamanından önce yıpranması, trafik işaret, levha ve oto korkuluklarının zarar görmesi nedeniyle ortaya çıkan bakım ve onarım masrafları da ekonomiye ilave yük getirmektedir.

Açılan çok sayıda dava ile yargı sistemindeki iş yükünün artması, engelli nüfusunda artış meydana gelmesi, hayat kalitesinin düşmesi, üretim ve refah kayıpları, uzun vadede kalkınma üzerine oluşturduğu olumsuz etkiler ile ülke imajının zedelenmesi ise trafik kazalarının neden olduğu diğer toplumsal sonuçlardır. EGM Trafik Başkanlığı 2019 yılı verilerine göre, Trafik kazalarının Ülkemize maliyeti 64,2 Milyar TL dir. Trafikdeki can kaybı 5473 ve yaralı sayısı 283234 kişi olarak belirtilmiştir. EGM tarafından yapılan çalışmada, her bir trafik kazası ölümünün "İndirimli

Ömür Boyu Ekonomik Maliyet Hesabı", "Ortalama Kapsamlı Maliyeti Hesabı" ve "İstatistiksel Yaşam Değeri" yöntemleri kullanılarak, trafik kazasında yaşamını yitiren bir birey dolayısıyla ortaya çıkan doğrudan ve dolaylı maliyetler hesaplanmaktadır. Literatür çalışmasında, ülkeden ülkeye ve anlayıştan anlayışa çeşitli hesaplama farkları olmakla birlikte, bazı ortak kıstasların bulunduğu da görülmektedir.

Yapılan kapsamlı hesaplamalar sonucunda, kazaların sadece maddi boyutunun 2016 yılında 40 milyar TL, 2017 yılında 44.5 milyar TL ve 2018 yılında 53.2 milyar TL olduğu görülmektedir. Ülkemizde meydana gelen trafik kazalarının doğrudan ve dolaylı maliyetleri dahil edildiğinde; 2016 yılında 49.6 milyar TL, 2017 yılında 55.8 milyar TL ve 2018 yılında 66.4 milyar TL olduğu hesaplanmıştır. Sadece bu 3 yıldaki maliyet, trafik kazalarının ülke ekonomisinde yol açtığı yükü açıklamaktadır.

3. Yöntem ve Metodoloji

Günümüzde, ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve yaygın olarak bir kullanım aracı olmasının en olumsuz tarafı, yaralanmalı ve ölümle sonuçlanan trafik kazalarıdır. Trafik kazaları genellikle öngörülemezdir ve tahmin edilemezdir, ancak önlemler çerçevesinde trafik kazaları azaltılabilmektedir. Bu çalışmada CBS aracılığıyla araştırma yapılarak mekansal ve noktasal bilgiler ile analiz yapılmıştır. Bu çerçevede öncelikle kentsel ulaşım planlama gelişme süreçleri ve kentsel arazi kullanımı ve trafik kazaları ilişkisi incelenmiştir. İncelemeler çeşitli ülkelerdeki farklı yöntemler ve yaklaşımları ele alacaktır. Çalışma alanı kapsamında çeşitli sayısal ve sayısal olmayan görselleştirme, haritalama, istatistiksel vb. yöntemler kullanılacaktır.

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) karmaşık mekânsal analizler yapabilme yetenekleriyle öne çıkmaktadır. Kritik kaza yerleri veya daha doğrusu kaza kara noktaları belirlemek için, araç ve yaya kazalarında mekânsal modeller (yöntemler) oluşturmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Flauhaut vd., 2003; Jones vd., 1996). CBS ve mekânsal-zamansal yöntemler kullanılarak trafik kazaları üzerine ilk araştırma 1996 yılında İngiltere'deki Norfolk'ta yapılmıştır (Shafabakhsh, 2017). Araştırmacılar, merkezi kümelenmiş kazaları bularak, bu noktalardaki kaza sayısını azaltabildiler (Jones ve ark. 1996).

Çalışma alanı Ankara ili kentiçi Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki yolları kapsamaktadır. EGM tarafından elde edilen Ankara ili noktasal

ölümlü ve yaralanmalı kaza verisi aracılığıyla, kent genelinde mekânsal ve bölgesel trafik kazaları araştırılması ve trafik güvenliğine yönelik yapıldığı çalışmaların incelenmesi yapılmıştır. Bu kapsamda istatistiki bilgilerin toplanması, analizi ve meydana gelen ölümlü, yaralanmalı ve varsa maddi hasarlı trafik kazaların incelenerek, analiz edildikten sonra tematik haritaya işlenmesi yapılacaktır. Ankara ili 25 ilçe EGM sorumluluğundaki yollarda meydana gelen kazalar noktasal veriden oluşmaktadır.

Bu çalışmada Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından elde edilen 2012-2020 yılları arasında Ankara ilinde meydana gelen ölümlü ve yaralanmalı koordinatlı trafik kazaları verileri ele alınmıştır. Buna göre 9 yıllık veri incelendiğinde ortalama yıllık 10900 kişi toplumsal bir sorun olan ölümlü ve yaralanmalı kazaya maruz kaldığı görülmektedir. Kaza sayısının en yüksek olduğu ilçeler 2020 yılında Çankaya başta olmak üzere, Keçiören, Yenimahalle, Altındağ ve Etimesgut ilçelerinde. Nüfus yoğunluğu ise, 2020 TÜİK verilerine göre sırayla en çok Çankaya ve Keçiören İlçelerinde, devamında ise Altındağ, Yenimahalle, Mamak, Etimesgut ve Sincan gelmektedir.

Grafik 4: 2012-2020 Yıllara Göre Toplam Ölümlü-Yaralanmalı Kaza Sayısı

4. Çözüm/Bulgular

Çalışma kaza, yol, arazi bilgilerine dayanarak yapılmıştır. Bu doğrultuda eldeki verilerin kullanılabilir nitelikte olup olmadığı kontrol edilip süzülmüştür. Buna göre her bir veri için veri tabanları oluşturulmuş ve kaza analizi yapılmıştır. Son olarak çalışma çıktıları, çalışma genelinde edinilen ve literatürde belirtilen bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. EGM tarafından temin edilen mevcut veri yapısı Excel halinde alınmış olup aşağıdaki bilgileri içermektedir. Sütün ve başlık sayısı fazla olduğundan bazı önemli olanlar sıralanmıştır. Kaza Yılı, Ayı, Günü, Hafta Günü, Saati, Koordinat, ilçe, Yerleşim yeri bilgisi, yol tipi, yol kaplaması, yol sınıfı, yasal hız, şerit sayısı, Geo yatay (düz veya virajlı vb. yollar), Geo düşey (eğimli, eğimsiz), kavşak olup olmadığı, hava durumu, yol yüzeyi durumu, kazaya karışan araç sayısı, çarpışma yeri, kaza/yol kusuru, yolda çalışma durumu, trafik lambası, aydınlatma, kaza sonucu yaralı sayısı, kaza sonucu ölümlü sayısı vb. birçok bilgi yer almaktadır.

Ankara ili kent içi ve EGM sorumluluğundaki yollarda meydana gelen kazalar incelendiğinde, yıllara göre ölü sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Yapılan önlemler, trafikte duyarlılık ve saygınlık çalışmalar doğrultusunda 2012 yılından sonra ölümlü kazalarda düşüş olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılı ve 2020 yıllarında pandeminin de getirdiği hareketlilikteki düşüş ölümlü kaza sayılarını %25 gibi azalmasına neden olmuştur.

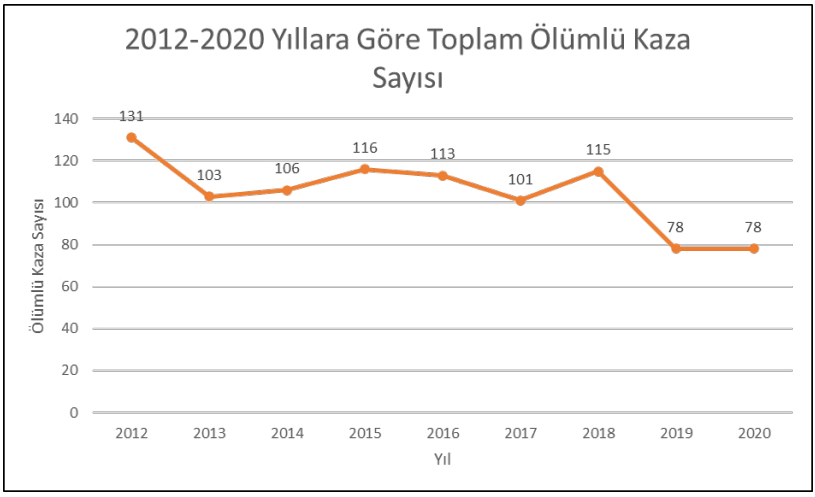

Grafik 5: 2012-2020 Yıllara Göre Toplam Ölümlü Kaza Sayısı

Aynı şekilde yaralanmalı kaza sayıları incelendiğinde 2012 yılından bu yana oranlarda ciddi bir değişiklik olmadı ancak pandemi nedeniyle azalan hareketlilikten dolayı 2019 ve 2020 yıllarında yaralanmalı kaza sayılarında ciddi bir azalma olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 6: 2012-2020 Yıllara Göre Toplam Yaralanmalı Kaza Sayısı

2012-2020 yılları arasında toplam kazalar incelendiğinde yayaya çarpma kaza türüne göre %86,28 yaya yolunun olduğu yerde kazalar meydana gelmiştir.

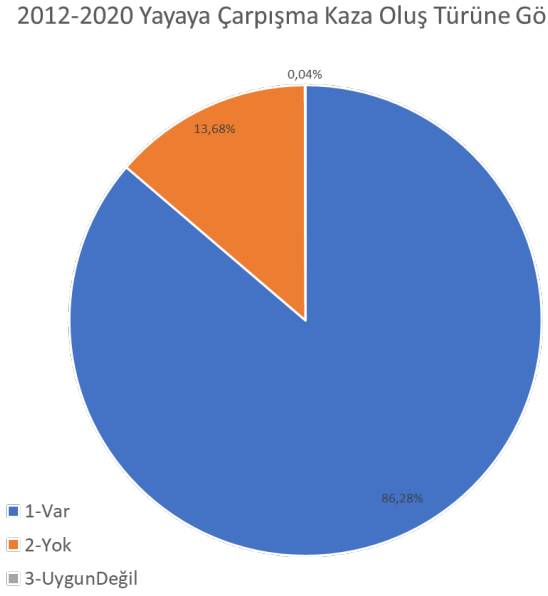

Grafik 7: 2012-2020 Yayaya Çarpışma Kaza Oluş Türüne Göre, Yaya Yolu Varlığı

Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından Çankaya, Mamak, Keçiören, Yenimahalle ve Sincan ilçelerini kısmen içeren arazi kullanım verileri temin edilmiştir. Temin edilen veriler CBS ortamına aktarılmış olup, arazi kullanımına göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen çalışmalar çıktısı olarak 2020 yılında toplam Ankara ili genelinde 8703 ölümlü ve yaralanmalı trafik kazası polis kayıtlarına girmiştir. Bu kazaların arazi türü ile ilişkisi incelenmiş ve analiz çıktısı olarak aşağıdaki bulgulara varılmıştır.

Toplam trafik kazalarından %31,43'ü konut alanlarında meydana geldii tespit edilmiştir. Konut alanlarında meydana gelen toplam yaralanmaların %37,65'i olduğu dikkat çekmektedir.

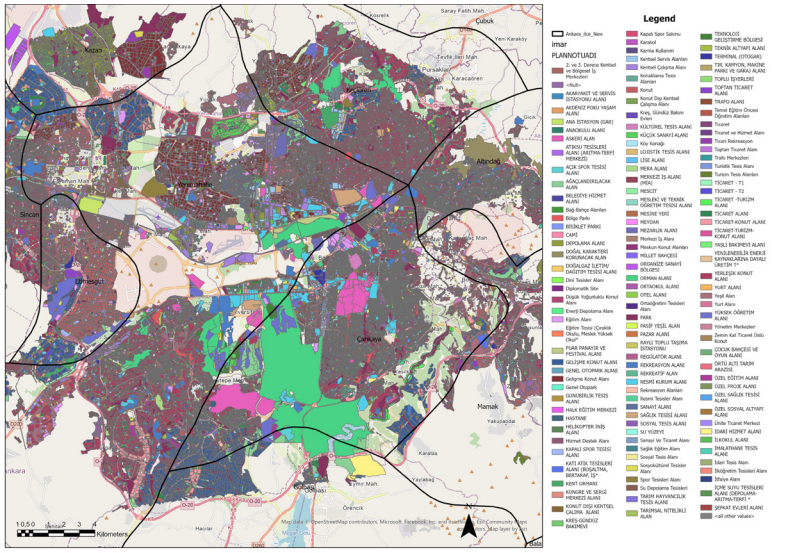

Grafik 8: Ankara İli Çankaya, Mamak, Altındağ, Keçiören ve Yenimahalle Arazi Kullanımı

Ayrıca trafik kaza yoğunluğu ile nüfus ve ilçelere göre dağılımı incelenmiş ve analiz edilmiştir. Analiz çıktılarına göre sırasıyla 2020 TÜİK verilerine göre sırayla en çok Çankaya ve Keçiören İlçelerinde, devamında ise Altındağ, Yenimahalle, Mamak, Etimesgut ve Sincan gelmektedir.

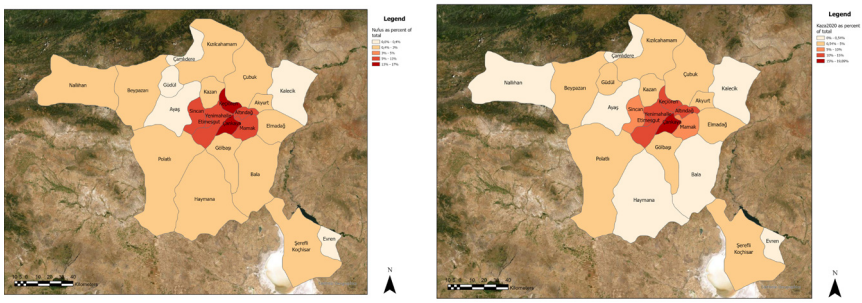

Grafik 9: Ankara İli Çankaya, Mamak, Altındağ, Keçiören ve Yenimahalle Arazi Kullanımı

Anakara ili kaza verileriyle ayrıca kaza yoğunluk (Density) analizi yapılmıştır, merkez ve Çankaya bölgesinde daha fazla kaza yoğunluğu olduğu tespit edilmiştir.

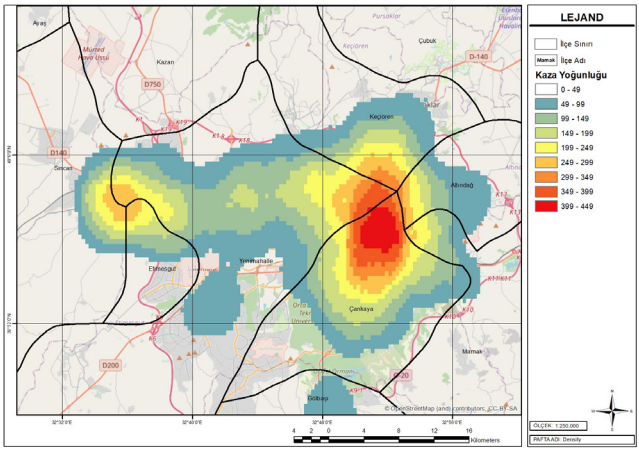

Grafik 10: Ankara İli Trafik Kazaları Yoğunluk (Density) Haritası

5. Sonuç

Sonuç olarak ise; artan trafik akışı ve hareketlilik olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın başında olmamıza rağmen, merkezlerde trafik kazalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Merkezi İş Alanları, Yaya yoğunluğunun fazla olması, erişebilirlik ve hareketliliğin yüksek olması gibi nedenlerden dolayı kaza yoğunluğu beraberinde gelmektedir.

Gerek çevresel faktörler gerek sosyo-ekonomik olumsuz sebepleri en aza indirmek için çeşitli tedbirler alınabilir. Trafikte sosyal ve adalete dayalı ulaşım politikaları geliştirilebilir. Bu çerçevede trafik güvenliğinin sağlanması ulaşım, sosyo-ekonomik olumsuzluklar ve sosyal eşitsizlikler sadece ulaşım odaklı ele alınamayacağı açıktır. Sosyal olarak düşük statüye sahip bireylerin ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak için erişebilirlik, toplu taşıma kullanımı, sağlık, eğitim ve refah politikaları ve programları bütünleştirilmelidir.

Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerdeki ulaşım gerekliliği ve gerçekliğindeki zıtlıklar nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-ekonomik etkileri karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Genel olarak düşük gelirli grupların gelirlerinin ciddi bir kısmını ulaşıma harcadıkları, karşılığında ise düşük kaliteli ulaşım sistemlerine sahip oldukları açıktır.

Buna karşın, yüksek gelirli grupların kazançlarının küçük bir kısmını ulaşıma harcadıkları ve ulaşım türlerinin yüksek kaliteye sahip olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla düşük gelirli gruplarının daha seyahat miktarının daha az olması, daha fazla yürümesi ve seyahatlerini çalışma ve eğitim gibi zorunlu seyahatlerle sınırlandırması olarak önümüze çıkmasıdır. Ayrıca bu seyahatler zaman zaman güvenli ve sağlıklı olmayan seyahat ortamlarında maruz kalmalarına ve trafik kazaları vakalarının artmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede trafik kazalarının maruz kaldığı noktalar belirlenebilir, merkezlerde trafik azaltma planları ve yayalaştırma çalışmaları yapılabilir. Bu doğrultuda adil ve sosyal eşitlilik her birey için sağlanması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

ABD Patent ve Marka Ofisi (United States Patent and Trademark Office USPTO), 1913. Patimg2.uspto.gov. Son Erişim tarihi: 14.02.2021.

Aghajani, M., vd., 2016. Applying GIS to Identify the Spatial and Temporal Patterns of Road Accidents Using Spatial Statistics (case study: Ilam Province, Iran), Procedia.

Al-Aamri, A. K., Hornby G., Zhang L., vd., 2020. Mapping road traffic crash hotspots using GIS-based methods: A case study of Muscat Governorate in the Sultanate of Oman, Spatial Statistics.

Al-Haji G., 2007. Road safety development index: Theory, philosophy and practice (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).

Amiri, A., Naderi, K., Cooper, J., Nadimi, N., 2021. Evaluating the impact of socio-economic contributing factors of cities in California on their traffic safety condition. Journal of Transport & Health.

Antoniou, C., Yannis, G., Papadimitriou, E., Lassarre, S., 2015. Improving fatalities

forecasting in times of recession in Europe. In: OCDE/International Transport Forum (Ed.), Why Does Road Safety Improve When Economic Times Are Hard? International Traffic Safety Data and Analysis Group.

Asafu-Adjaye, J., 2000. The relationship between energy consumption, energy prices and economic growth: time series evidence from Asian developing countries. Energy Econ. 22 (6), 615–625.

Bailey, L. Scott., 1960. 1891 Lambert a New Claim for America's First Gasoline Automobile. Antique Automobile 24.5: 340-400.

Barber, G., 1995. Aggregate characteristics of urban travel in context. In The geography of urban transportation, 2nd ed., ed. S. Hanson, 81-99. New York, NY: The Guildford Press.

Bergel-Hayat, R., Christoforou, Z., Ferrière, S., 2015. The impact of the economic crisis on road mortality: an exploratory approach for some countries in Europe. In: OCDE/ International Transport Forum (Ed.), Why Does Road Safety Improve When Economic Times Are Hard? International Traffic Safety Data and Analysis Group.

Black, A., 1995. "Urban Mass Transportation Planning", Mc Graw Hill, New York, A.B.D.

Braver, E. R. (2003) Rice, Hispanic origin, and socioeconomic status in relation to motor vehicle occupant death rates and risk factors among adults. Accident Analysis and Prevention, 35, 295-309.

Brylev, I., Evtiukov, S., Evtiukov, S., 2018. Problems of calculating the speed of two-wheeled motor vehicles in an accident. Transportation Research Procedia 36, 84–89. DOI: 10.1016/j.trpro.2018.12.047.

Castro, M., Paleti, R. ve Bhat, C.R., 2012. A latent variable representation of count data models to accommodate spatial and temporal dependence: Application to predicting crash frequency at intersections. Transportation Research Part B: Methodological.

Clarke, D.D., Ward, P., Bartle, C., Truman, W., 2006. Young driver accidents in the UK: the influence of age, experience, and time of day. Accid. Anal. Prev. 38, 871–878.

Cotti, C., Tefft, N., 2011. Decomposing the relationship between macroeconomic conditions and fatal car crashes during the Great Recession: alcohol-and non-alcohol-related accidents. BE J. Econ. Anal. Policy 11 (1), 1–22.

Danilov, I., Marusin, A., Mikhlik, M., Uspensky, I., 2020. Development of the mathematical model of fuel equipment and justification for diagnosing diesel engines by injector needle displacement. Transport Problems 15 (1), 93–104. DOI: 10.21307/tp-2020-009.

Dereli, M. A., Erdoğan, S., 2017. A new model for determining the traffic accident black spots using GIS-aided spatial statistical methods. Transportation Research Part A: 106-117.

Dissanayake, S., 2004. Comparison of severity affecting factors between young and older drivers involved in single vehicle crashes. IATSS Res. 28 (2), 48–54.

Effati, M., vd., 2012. Determining Roads Black Spots using Spatial Information Systems and Multicriteria Decision Making Processes, Transportation engineering.

Elker, C., 2001. "Ulaşımda Politika ve Pratik", Gölge Ofset Matbaacılık, Ankara 35-46.

Elvik, R., Vaa, T., (2004). The Handbook of Road Safety Measures. Oxford, Elsevier Science.

Elvik, R., 2015. An analysis of the relationship between economic performance and the development of road safety. In: OCDE/International Transport Forum (Ed.), Why Does Road Safety Improve When Economic Times Are Hard? International Traffic Safety Data and Analysis Group.

Erdoğan, S., 2009. Explorative spatial analysis of traffic accident statistics and road mortality among the provinces of Turkey. Journal of Safety Research.

Erdoğan, S., Yılmaz, I., Baybura, T. ve Güllü, M., 2008. Geographical information systems aided traffic accident analysis system case study: city of Afyonkarahisar. Accident Analysis & Prevention.

European Transport Safety Council (ETSC) (2007) Socıal and Economic Consequences of Road Traffic Injury in Europe, Brussels.

Ewing, R., Dumbaugh, E., "The built environment and traffic safety: A review of empirical evidence", Journal of Planning Literature, 23 (4): 347-367 (2009).

Ewing, R., hamidi, S., Grace, C., 2014. Urban sprawl as a risk factor in motor vehicle crashes. Urban Studies Journal.

Flauhaut, B., Mouchart, M., Martin, E.S., vd., 2003. The local spatial autocorrelation and the kernel method for identifying black zones: a comparative approach. Accident Analysis & Prevention.

Foreman KJ, Marquez N, Dolgert A, Fukutaki K, Mcgaughey M, Pletcher MA, et al. Forecasting life expectancy , years of life lost , all-cause and cause-specific mortality for 250 causes of death: reference and alternative scenarios 2016–2040 for 195 countries and territories. Lancet. 2018;392:2052–90.

Frank, L.D., 2000. Land use and transportation interaction implications on public health and quality of life. J. Plann. Educ. Res.

French, M.T., Gumus, G., 2014. Macroeconomic fluctuations and motorcycle fatalities in the US. Soc. Sci. Med. 104, 187–193.

García-Ferrer, A., Bujosa, M., de Juan, A. ve Sánchez-Mangas, R., 2020. Revisiting the relationship between traffic accidents, real economic activity and other factors in Spain. Accident Analysis and Prevention.

Gazi Üniversitesi, 2015. Ankara Metropoliten Alanı ve Yakın Çevresi Ulaşım Ana Planı (AUAP). Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Giuliano, G. 1995. Land use impacts of transportation investments: Highway and transit. In The geography of urban transportation, 2nd ed., ed. S. Hanson, 305-341. New York, NY: The Guildford Press.

Goetsch D. Occupational safety and health for technologies, engineers and managers, 7th edition, vol. Chapter 3. New Jersey: Pearson Prentice Hill; 2011. p. 32–50.

Haddon W Jr., 1968. The changing approach to the epidemiology, prevention, and amelioration of trauma: the transition to approaches etiologically rather than descriptively based. American journal of public health and the Nations health.

Haghighi, M., Sayari, M., Ghahramani, S., Bagheri Lankarani, K., 2020. Social, economic, and legislative factors and global road traffic fatalities. BMC Public Health.

Hashimoto, T., 2005. Spatial analysis of pedestrian accidents. Department of Environmental Science and Policy. Master's thesis, University of South Florida, Tampa, FL.

Hasselberg M, Vaez M, Laflamme L., 2005. Socioeconomic aspects of the circumstances and consequences of car crashes among young adults. Soc Sci Med.

Healey, P., 2013. Local Plans in British Land Use Planning: Urban and Regional Planning Series, vol. 31. Elsevier.

Hyder AA, Paichadze N, Toroyan T, Peden MM. Monitoring the Decade of Action for Global Road Safety 2011-2020: An update. Glob Public Health. 2017 Dec 2;12(12):1492–505.

Jones, A.P., Langford, I.H., Bentham, G., 1996. The application of K-function analysis to the geographical distribution of road traffic accident outcomes in Norfolk, England. Social Science and Medicine.

üçüncü oturum

KENTTE MEKANSAL VE SOSYAL ADALET-I

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Erhan KURTARIR

Kırılgan Birey ve Grupların Kamusal Alanda Var/ Yok Olma Pratikleri: İstanbul Örneği Üzerinden Kapsayıcı Planlama ve Tasarıma Yönelik Çıkarımlar

Dr. İmge AKÇAKAYA WAITE, Araş. Gör. Başak AKARSU

Dönüşen Kentlerde Değişen Gündelik Hayat: Esenler Havaalanı Mahallesi, İstanbul

Özge TEKÇE, Doç. Dr. Zeynep GÜNAY

*Bir Kentsel Adaletsizlik Örneği Olarak: 6-7 Eylül Pogromunda Konutun Durumu ve Yerinden Edilme

Ceren BİLGİN, Setenay KAMAZOĞLU

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

KIRILGAN BİREY VE GRUPLARIN KAMUSAL ALANDA VAR/YOK OLMA PRATİKLERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN KAPSAYICI PLANLAMA VE TASARIMA YÖNELİK ÇIKARIMLAR

Dr. İmge AKÇAKAYA WAITE

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. Başak AKARSU

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Özet

Çalışma kapsamında çoklu çeşit ve boyutlardaki toplumsal kırılganlıkların kentsel demokrasi çerçevesindeki yeri incelenerek, farklı kırılganlık hallerini deneyimleyen birey ve grupların kentsel kamusal alanda kurdukları mekânsal ve sosyal ilişkilerin ve bu ilişkilerin kapsayıcılıklarının İstanbul örneği üzerinden araştırılması amaçlanmıştır. Söz konusu birey ve grupların gündelik yaşamda kamusal alanda maruz kaldıkları sosyo-mekânsal dışlanma ile diğer zorlukların tespit edilmesi ve azaltılmasına dönük görüş ve algıları tespit etmek amacıyla nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırmada, İstanbul'un farklı ilçelerinde ikâmet eden ve kentin kamusal alanlarında farklı kırılganlık hallerini deneyimleyen gönüllü bireyler ile görüşmeler kurgulanmıştır. Araştırmanın bulguları, kırılgan grupların türleri farklılık gösterse de deneyimlerinin, kamusal alanda ve alanla kurdukları ilişkilerin ve kendilerini toplumun gözünden görme biçimlerinin benzer olduğuna işaret etmektedir. Araştırma verileri kategorik biçimde kırılganlıklar odaklı olarak kamusal alanda duyulan hisler, kurulan ilişkiler ve sosyal ve mekânsal açılardan yaşanan güçlükler ve dışlanma deneyimleri bağlamında değerlendirilmiş, bulguların Türkiye'deki kapsayıcı planlama ve tasarım uygulamalarına öneri niteliğindeki yansımaları tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İstanbul, Kamusal alan, Kapsayıcı planlama, Kent hakkı, Kırılganlık

Vulnerable Individuals' and Groups' (Non)Existence Practices in Public Space: Implications for Inclusive Planning and Design over the Case of Istanbul

Abstract

This study examines multi-faceted sociological vulnerabilities within an urban democracy framework. It aims to scrutinize the social and spatial relationships vulnerable individuals and groups establish in public space, as well as the inclusiveness of these relationships, in the case of Istanbul. A qualitative study was designed in order to reveal the experiences and perceptions of these individuals and groups in terms of socio-spatial exclusion and other relevant issues they tackle in everyday life. Interviews were conducted with volunteers in various states of vulnerability residing in various districts of Istanbul. The findings indicate that although type and severity of vulnerability may vary, the interviewees' experiences and perceptions were similar in the context of the relationships they establish in public space and the ways they see themselves through society's lens. The results were assessed for policy implications that might indicate potential relevant inclusive planning and design practices in Turkey.

Keywords: Inclusive planning, Istanbul, Public space, Right to the city, Vulnerability

1. Giriş

Çalışma kapsamında toplum içerisinde azınlık olma, aykırılık, dışlanma ve münasebetsiz addedilme gibi durumlarla bağdaştırılmış olan kırılganlık durumu, 20. yüzyılın ikinci yarısında düşünürler tarafından 'olası tehlike ve kötülüklerden zarar görmeye yatkınlık' olarak tanımlanmıştır (Goodin, 1985). Kırılganlık, Hannah Arendt'in (1998) bakış açısına göre insanın doğarlık durumundan kaynaklanmaktadır ve insan yaşamının her bir noktasına nüfuz etmiş durumdadır. Bazı durumlarda ise kırılganlık insan doğasından, bedensel ve içsel sebeplerden kaynaklanmaz; çevresel ve sosyo-ekonomik faktörler gibi mevcut durumların varlığı insanı kırılgan bir hale sokabilir. İnsan haklarının ihlâl edildiği durumlar bireyleri kırılgan bir hale getiren veya mevcut kırılganlıkları derinleştiren nedenlerin başında gelmektedir (Çelik, 2020).

Turner (2006), toplumsal kurumların varlığını, bireylerin ve toplumsal grupların kırılganlık durumları ile ilişkilendirir. Buna göre kırılganlık durumları insanları birbirlerine bağımlı hale getirir ve sosyal ilişkilerin kurulmasına vesile olur. Bu sosyal birliktelikler de toplumsal kurumların oluşmasına ve sürdürülmesine yol açar. Kitle toplumlarında muhtaçlık ya da bağımlılık ile kurulan ilişkiler olmadığı durumlarda, yani birey kendi öznelliğini bir kenara koyup karşı tarafın öznelliğini anlayamadığında ve 'kendisinden farklı olanla' ilişki kuramadığında farklı olanı kırılgan hale sokmuş olur. Mevcut bir kırılganlığı olan birey, kamusal alanda toplum tarafından kabul görmediğinde ilişkisini bütünden koparabilir ve toplumdan dışlanır. Arendt (1998), İnsanlık Durumu (*The Human Condition*) adlı kitabında bu durumu "kitle histerisi" olarak adlandırır. Bireysel deneyimlerin öznel ve tekil olması, toplumun sadece bireysel deneyimlerin öznelliğine hapsolmuş olması, Arendt'in "ortak dünya" olarak tarif ettiği kamusal alanın ve kamusal alandaki mekânsal deneyimin yok olmasına yol açacaktır. Arendt, açıkça bireylerin öznelliklerinden sıyrılıp bakış açılarını genişletmelerinin ve empati yetilerini güçlendirmelerinin önemini vurgular.

Kent hakkı gibi kente ilişkin demokrasi kavramlarının sosyo-mekânsal alandaki kapsayıcılığı, yukarıda belirtilen ortaklık halinin kapsayıcılığı ile ilişkilidir. Kent, bir yanda kentte yaşama koşuluyla zarar görme tehdidi altında bulunanlar ile kırılgan sayılanları, diğer yanda ise insan doğasının bir sonucu olmayan, çevresel faktörlerin şekillendirdiği kırılganlık durumlarını içermektedir. Söz konusu kavramların kapsayıcılığı kırılganlık halleri bağlamında her iki açıdan da sorgulanmalıdır. Bireylerin ve toplumun kentsel

mekândaki varlığı, o mekânın sunduğu haklardan yararlanabilmelerini gerektirmektedir; demokrasinin ve kent hakkının ihlâl edildiği durumlar ise onları kırılgan ve savunmasız durumda bırakan sosyo-mekânsal koşullar yaratır. Bu koşulların yaygın olarak bulunmadığı yer veya durumlarda kırılgan bireyler kamusal alanda ne gibi sosyo-mekânsal güçlükler ile karşılaşmaktadır? Bu güçlükler karşısında ne gibi his ve algılar taşımaktadırlar; güçlüklerle nasıl baş etmektedirler? Saha çalışmasının ana araştırması olan bu soru, İstanbul örneği üzerinden kırılgan bireylerin kamusal alanda maruz kaldıkları dışlanma durumları ile söz konusu sosyo-mekânsal dışlanmayı azaltmak yönünde geliştirilebilecek öneri niteliğindeki planlama ve tasarım çıkarımlarına odaklanmaktadır.

2. Demokrasi ve Mekân

Demokrasi, en yalın anlamıyla bir siyasal denetim biçimidir. Temsilî demokrasilerde halkın eşitliği ve yönetimde egemenliği esastır. Bu nedenle siyasal denetim ya halkın elindedir ya da halkın seçmiş olduğu temsilciler tarafından sağlanır. Demokrasinin en temel koşulu olan halkın egemenliği ilkesi eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık gibi kavramları bir araya getirir ve demokrasiyi salt temsili aşan biçimlerde birlikte tanımlar ve tamamlar. Demokrasiyi birey, toplum ve toplumsal ilişkiler üzerinden incelediğimizde ve bu ilişkileri mekânsal ilişkiler bağlamında sorguladığımızda da benzer durumlarla karşılaşırız. Aristoteles, demokrasiyi diğer yönetim biçimleri ile karşılaştırmak için geliştirdiği analojik yaklaşımda, monarşi ve oligarşiyi tepelerde kurulmuş olan yerleşim yerlerine; demokrasiyi ise düzlük kentlere benzetmiştir (Mumford, 2007). Analojik yaklaşımın yanı sıra, demokrasi, mekân ile çok çeşitli biçimlerde ilişkilenmektedir ve bu ilişkiler aynı zamanda çeşitli toplumsal ilişkilere de sahne olmaktadır. Temsilî demokrasinin biçim bulduğu, demokrasiyi mekân ile buluşturan toplumsal ilişkiler, sürekli bir karşılıklı etkileşim ve devinim halindedir (Sen, 2009). Demokrasi ve mekân arasındaki bu ilişkilenmeler birey ve toplum üzerinden kurulduğundan, bu çalışmada öncelikli olarak demokrasinin birey ve toplum ile ilişkisi, sonrasında ise toplumun yer bulduğu kamusal alanlar ve toplumsal grupların bu kamusal alanlarda kurdukları ilişkiler incelenmiştir.

Demokrasinin öncelikli olarak birey ile, sonrasında ise bireyin bir parçası olduğu toplum ile ilişkileri, demokrasi kavramının var olmasına zemin hazırlamakta, hatta kavramın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Demokrasinin halkın egemenliği olarak var olabilmesi ve bir yönetim biçimi olarak

uygulanabilmesi, toplumsal ilişkiler bütününü gerektirmektedir. Bir yönetim biçimi olarak halkın egemenliği, yönetici olmak kadar, yönetilmeyi de vurgular. Aristoteles (1999), toplum içinde iyi bir yurttaş olmanın şartlarını demokrasi ile ilişkilendirir ve bu şartların hem yönetme hem de yönetebilme bilgi ve yetisine sahip olmak olduğunu ileri sürer. Halkın kendi içinden seçtiği, dolayısıyla halktan biri olan yöneticiler, karar verici olmanın getirdiği sorumluluğu taşımaktadırlar. Bu nedenle, Popper (2003), siyasal yetersizlikler durumunda demokrasinin değil bireylerin, yani demokratik devletin yurttaşlarının suçlanması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla Aristoteles ve Popper, demokrasiyi yurttaşlık vurgusu üzerinden tarif etmişlerdir. Demokrasi var olduğu toplumda biçimlenir; bu toplumun üyelerinin bilgi, beceri ve iyi yurttaşlık düzeyleri toplumu ve dolayısıyla da toplumun demokrasisini biçimlendirir. Demokrasi konusuna farklı bir yaklaşım ise Sokrates tarafından önerilmiş, bu yaklaşım öğrencisi Platon tarafından kaleme alınmıştır (Plato, 2003). Sokrates, demokrasi konusunda endişeli bir yaklaşıma ve çeşitli şüphelere sahiptir. Ademantus ile arasında geçen bir diyalogda devlet yönetimi ile deniz yolculuğu arasında bir benzerlik kurmuştur: Bir geminin kontrolü deniz yolculuğu konusunda eğitimli ve deneyimli insanlar tarafından sağlanıyorken, devlet yöneticilerini seçen yurttaşlarının yeterli donanıma sahip olup olmadıkları sorgulanmalıdır (Plato, 2003). Böylelikle Sokrates, temsilî demokrasi konusunda kendi düşüncesini karamsar bir tavırla ortaya koymuştur.

Antik Yunan felsefesinden günümüze uzanan çeşitli yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi demokrasinin bireyle ve toplumla ilişkisi her zaman sorgulanmıştır. Bireyin ve toplumun demokrasi ile kurduğu ilişkiyi anlayabilmek için, demokrasinin bir araya getirdiği eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık gibi kavramlara ek olarak en temel hakları bir araya getiren insan hakkını sorgulamak, sonrasında ise demokrasi ile ilişkilendirmek gerekir. İnsan hakkı, toplumun bireyleri ile olan ilişkisini anlayabilmek için de temel oluşturmaktadır. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, ilk üç maddesinde özgürlük ve eşitliği, insanlar arasındaki kardeşlik anlayışını, insanın nerede olursa olsun hiçbir ayrıma maruz kalmaksızın yaşama hakkını vurgular (Aybay, 2006). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde kardeşlik olarak vurgulanan toplumsal olma, birlik olma hali Arendt (1998) tarafından örgütlü olmak, aile olmak olarak ifade edilmiştir. Bireysellikten kolektifliğe giden yol, yani toplumsallık, Arendt'e göre, insanlar arasında özel bir amaç çerçevesinde kurulan bir ittifakla yani örgütlü olmakla oluşturulabilir; bir diğer bakış açısıyla ise toplum,

bünyesindeki eşit olan ya da olmayan her bir bireyinin bir aile olabilmesi ve tek bir çıkara sahip olabilmesi ile oluşturulabilmesi mümkün olan bir şeydir (Arendt, 1998). Arendt, toplum olmak için bir olmayı ve birlik olmayı yani varoluş olarak 'tek' olma halinden 'bir' olma haline dönüşümü vurgulamıştır. Öte yandan, birey olmaktan toplum olmaya giden yol her zaman beklendiği şekilde doğal ve doğrusal olmayabilir. Rousseau (1916), insanî varoluştan ziyade bireylerin öznel halleri ile ilgilenmiş, mahrem olanın da toplumsal olanın da öznel olduğunu vurgulamıştır. Rousseau'nun 18. yüzyıla dayanan bu öznellik vurgusu, toplumun içindeki değil, tam karşısındaki birey içindir. Arendt (2012), Rousseau'nun ortaya koyduğu bu 'birey'i modern kitle insanının öncüsü olarak tanımlamıştır. Hegel (1995) ise birey olmayı ve bir toplumun parçası olmayı örgütlülükten ya da öznellikten farklı olarak bir kişi olmak ve diğerleri ile ilişkili olmak olarak tanımlamış ve kurulan ilişkiler üzerinde durmuştur. İnsanın toplumsal ilişkiler kurmadan, insanların oluşturduğu bir topluluğun dışında yaşayabilmesi mümkün değildir. Aristoteles ve Platon'un toplum vurguları da bu bağlamda insanî varoluştan farklı olmuştur. İnsanın, insanların oluşturduğu bir topluluğun dışında yaşayamaması durumunu insana özgü bir davranış olarak görmemiş, aksine bunun insan yaşamının hayvan yaşamı ile ortak olarak paylaştığı bir durum olduğunu, bu nedenle de bu durumun insani varoluştan kaynaklanmaktan çok uzak olduğunu belirtmişlerdir (Arendt, 1998). Her iki açıdan bakıldığında da bir topluluğun içinde yaşamak, dışında yaşayamamak, insanî ve bireysel varoluş için bir topluluğa ihtiyaç duymak somut olarak da bir yerde, mekânda var olmayı gerektirmektedir. Demokrasinin mekân ile kurduğu ilişki de bu noktada ortaya çıkmakta ve sorgulanmaktadır.

Demokrasi sorgulamasının yapıldığı kentsel mekân içindeki fiziksel konumlanmalar tesadüf değildir; bu konumlanmalara yol açan ve konumlanmalardan etkilenerek yeniden şekillenen sosyo-mekânsal süreçler söz konusudur (Hovardaoğlu, 2020). Lefebvre'e (1991) göre mekân, tarihin ürünüdür. Lefebvre, mekânın zaman içindeki gelişimine ve çeşitli fiziksel konumlanma biçimlerine ve mekânın planlama ile ilişkisine vurgu yapmış, mekânı mekân-zaman planlamasının buluştuğu yer olarak tanımlamıştır. Lefebvre (1991), mekân tanımında tarihsel süreci ve zaman kavramını ön planda tutarken, aynı zamanda, mekân ve toplum arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda toplumsal ilişkilerin üretimi mekânsal üretime bağlanmaktadır. Harvey'nin (1993) konuya yönelik vurgusu ise mekân ile toplum arasında kurulan devingen ilişki üzerine olmuştur. Toplumların geçirdikleri süreci anlamanın yolunun mekânsal biçim ile olan

ilişkisinden geçtiğine değinmiş ve mekânsal biçimin takdirine bağlı olduğunu söylemiştir. Birey-mekân ilişkisine ise bireyin soyut düşünme becerisini öven bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Harvey'ye (1993) göre soyut düşünme becerisi sayesinde içinde bulunduğu mekânı bir kaynak olarak kullanamayan bireyler mekânın esiri olurlar. Harvey, böylelikle bireyin düşünsel süreci ile mekân arasında kurulan ilişkiyi vurgulamış ve mekânların insan davranışı üzerindeki etkilerinin yadsınmaması gerektiğini anlatmıştır. Bu nedenle yine farklı insan davranışların ve deneyimlerine vurgu yapan Harvey (1993), 'mekân nedir?' sorusunu sormak yerine 'değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyor?' sorusunu sormak gerektiğini söylemiştir (s. 19). Cassier (1944) ise mekân tanımını inşa deneyimleri ile ilişkilendirerek yapmış ve üç temel mekân deneyimi kategorisi belirlemiştir: organik, algısal ve simgesel mekân. Organik mekân, biyolojik olarak belirlenen deneyimle ilişkilidir. İçgüdüsel mekânsal deneyimler, yön bulma duygusu, göç etme arzusu, yaşam alanı edinme güdüsü organik mekânsal deneyimler başlığı altında sınıflandırılmıştır. Algısal deneyim ise direkt olarak duyularla ve duyuların nörolojik senteziyle ilişkilendirilmiştir. Algısal mekânsal deneyim çeşitli duyuların bir araya gelmesi ve bir uzlaşı sergilemesi ile yaşanan bir mekânsal deneyim türü olarak tanımlanır. Simgesel mekân deneyimi ise somut olarak var olmayan, simgesel betimlemeler yoluyla algılanan ve yaşanan bir dolaylı mekânsal deneyim türü olarak tanımlanır. Bir deneyim sebebi ve sonucu olarak tanımlanabilecek olan sosyal ve mekânsal organizasyonlar, birbirlerini öncelemeden aynı zamanda oluşmakta ve böylelikle birbirlerini doğrudan etkilemekte, hatta birbirlerini bir anlamda meydana getirmektedirler (Hovardaoğlu, 2020).

Kent içinde demokrasi ile ilişkili olarak ele alınması gereken diğer bir konu ise bireylerin ve farklı toplumsal grupların karşılaşmalarını, bir araya gelmelerini ve uzaklaşmalarını içeren, buna mekân sağlayan kamusal mekândır. Çok çeşitli toplumsal ilişkilerin karşılık bulduğu kamusal mekânları sebep ya da sonuç olduğu toplumsal ilişkilerden ayrı değerlendirmemek gerekir. Arendt (1998), antik kent devletlerinin ortaya çıktıkları tarihlerden beri süregelen özel alanlar ve kamu alanları arasındaki ayrıma vurgu yapmıştır. Ona göre özel alan ve kamu alanı arasında var olan ayrım, hane ile siyasi alanlar arasındaki ayrıma denk düşmektedir. Bu bakış açısına göre kamusal alan ile siyasî alan arasında güçlü bir ilişki vardır, fakat Arendt, toplumsal alan tanımını özel ve kamusal alandan ayırmış, toplumsal alanı süregelen bu ikilikten farklı olarak modern çağın doğuşu ve modern devletlerin kuruluşu ile ortaya çıkmış olan ulus devlet ile ilişkilendirmiştir. Toplumsal alan ile ulus devlet

olma biçimi arasında, kamusal alan ile siyasî alan arasında kurduğu ilişkiye benzer bir ilişki kurmuştur. Yani özel alan elbette bir noktada mülkiyet ile ilişkilenirken, kamu alanı yönetim ve siyasal denetim ile, günümüzde söz konusu olan demokrasi ile ilişkilendirilmiştir. Ona göre toplumsal mekân, bireyin ve toplumun yaşam sürecinin kendi kamusal hakimiyetini kurduğu yer olmuştur. Oysaki geçmişten günümüze bireylerin deneyimlediği sosyal dışlanma, belki de en çok kamusal alanda cereyan etmektedir.

3. Sosyal ve Mekânsal Dışlanma ve Kırılganlık: Bir Lefebvre Örneği Spekülasyonu

Lefebvre (1991), mekânın üretim biçimlerini incelerken, mekânın doğanın bir parçası olması ya da olmaması durumlarını ele almış, her iki durum için de toplumsal ilişkilerin üretim süreçlerini değerlendirmiştir. Üretim ve mülkiyet izleri, çeşitli biçimlerde toprağa işlenmiş haldedir; bunların işlenmediği bir ormanda toplumsal ilişkilere ilişkin bir kanıya varmak aynı kolaylıkta değildir (Lefebvre, 1991). Doğanın bir parçası olmayan, insan elinin değmesi ile işlenmiş olan mekânlar üretim ve mülkiyet izlerini taşırlar, ancak, bu görünürlük hali mekânın sunduğu toplumsal ilişkilerin de görünürlüğüne ve okunabilirliğine yol açmamaktadır. Lefebvre, bu tür mekânların toplumsal ilişkileri gizlediğini, hatta bu ilişkilerin incelenmesinin bir paradoks haline gelmekte olduğunu savunmaktadır. Bu paradoksu kırsal kamusal alanda meydana gelen mekânsal üretimler ve toplumsal ilişkiler üzerinden bir örnek ile işler:

> Bir köylü konutunu ele alalım. Toplumsal ilişkileri içermekte, kapsamaktadır; içinde bir aile barınmaktadır: falanca ülkenin filanca bölgesinden, filanca topraktan falanca aile; dahası, bir tarihsel alana ve bir çevreye dahil olmaktadır. Bu konut ister güzel olsun ister yoksul, her zaman bir türe denk düştüğünden hem bir ürün hem de bir eserdir. Doğanın az çok parçasıdır. Eser ile ürün arasında, doğa ile çalışma arasında, sembolik olanla anlamlı olan arasında aracı bir nesnedir. Bir mekân doğurur mu? Evet. Bu mekân doğal mıdır kültürel mi, dolaysız mıdır dolayımlı mı (kimin tarafından, ne için dolayımlanmıştır?), verili midir yapay mı? Hem biri hem diğeri. Çok açık seçik bir soruya muğlak cevap: Yapıt ile ürün arasında olduğu gibi, "doğa" ile "kültür" arasında da karmaşık ilişkiler, dolayımlar zaten vardır. Aynı şekilde, mekânın içinde zaman ile "nesne" arasında dolayım vardır (Lefebvre, 1991, s.109).

Lefebvre, kurguladığı örneklemdeki ilişkileri birbirlerinin içinde çeşitli biçimlerde var olma hallerine dayandırarak "dolayımlı" olarak nitelendirmiştir. "Bir köylü konutu" spekülasyonu, köyde yaşayan bir eşcinsel bireye uyarlandığında ise, kırsal kamusal alanda gerçekleşen çeşitli toplumsal grupların sosyal ve mekânsal ilişkilerinin sosyal ve mekânsal dışlanma ve kırılganlık boyutlarında değerlendirilmesi mümkün olmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Lefebvre'in "bir köy konutu" örneği ve toplumsal ilişkiler (Kaynak: Lisk Feng, İllüstrasyon, The New York Times (sol); Alijt, İllüstrasyon (sağ))

Varsayılan örnekte bir köylü konutu ve bu köylü konutu içerisinde yaşamakta olan bir eşcinsel birey ele alınmıştır. Bu köyün en büyük kamusal alanı yani köy meydanı müşterek olan ilişkileri barındıran mekândır. Fakat köydeki tüm bireysel var olma halleri ve tüm toplumsal ilişkiler, işlenmiş bir toprakta olduğu gibi açıkça görünür halde değildir. Kimi bireyler ya da toplumsal gruplar gizlenmiş, görünmez hale gelmiş ve kırılgan duruma getirilmişlerdir. Bu köyde yaşamakta olan eşcinsel birey farklı ve kabul görmez olması nedeniyle mekânın toplumsal karakteri içinde var olmasına rağmen gizlenmiştir. Diğer bir deyişle bu köyün kırılgan durumda olanı haline gelmiştir. Bu bağlamda Lefebvre'in sorduğu spekülatif soruları uyarlayarak tekrar yöneltmek gerekir:

Bu köylü konutunun bulunduğu çevre bir mekân doğurur mu? Evet. Bu köylü konutunda bir eşcinsel birey yaşadığını varsaydığımızda, bu birey bu köy için görünür müdür? Hayır. Bu mekân dolaysız mıdır dolayımlı mı? Hem biri hem diğeri.

> Toplumsal mekân formu buluşmadır, bir araya gelmedir, kendiliğindenliktir. Ne bir araya gelir? Ne bir araya gelmiştir? Mekân içinde olan her şey; kâh doğa tarafından kâh toplum tarafından—kâh bunların işbirliğiyle kâh çatışmalarıyla—üretilen her şey. Her şey: canlı varlıklar, şeyler, nesneler, eserler, işaret ve semboller. Doğa-mekân yan yana koyar, dağıtır; yerleri ve buraları işgal edenleri birbirinin yanına koyar. Tek tek belirtir. Toplumsal mekân, bir noktada, bu noktanın etrafında fiili ya da olası bir araya gelmeyi içerir. Dolayısıyla, olası birikimi (belirli koşullarda gerçekleşen potansiyeli) içerir (Lefebvre, 1991, s.125).

Bu köylü konutu için toplumsal mekân formu nedir? Köy meydanıdır. Köy meydanı kırılgan olan ile olmayan arasında aracı bir nesne midir? Evet. Bu mekân kapsayıcı mıdır, dışlayıcı mı? Hem biri hem diğeri.

Köydeki kamusal alan, yani toplumsal mekân görünür olmaması nedeniyle henüz belirsiz olan çeşitli sırları içermektedir; kentsel mekân ise bazı sırları açığa çıkarmakla birlikte onaylar (Lefebvre, 1991). Yukarıdaki tartışmalar ile "bir köylü konutu" örneği üzerinden de okunabileceği gibi mekânların kırılganlık durumlarını belirleyen kapsayıcılık ve dışlayıcılıkları, mekânın türü ve içeriği ile de doğrudan ilişkilidir.

4. Metodoloji

Bu çalışma kapsamında demokraside mekânsal ilişkilerin çerçevesi ile çoklu çeşit ve boyutlardaki kırılganlıkların bu çerçevedeki yerleri göz önünde bulundurularak, farklı ve çoklu kırılganlık hallerini deneyimleyen birey ve grupların kentsel kamusal alanda kurdukları mekânsal ve sosyal ilişkilerin ve bu ilişkilerin kapsayıcılıklarının İstanbul örneği üzerinden araştırılması hedeflenmiştir. Söz konusu birey ve grupların gündelik yaşamda kamusal alanda maruz kaldıkları mekânsal ve sosyal dışlanma ile diğer zorlukların tespit edilmesi ve azaltılmasına dönük görüş ve algıları tespit etmek amacıyla nitel bir ampirik araştırma tasarlanmıştır. Araştırmada, İstanbul'un farklı ilçelerinde ikâmet eden ve kentin kamusal alanlarında farklı kırılganlık hallerini deneyimleyen gönüllü bireyler ile görüşmeler kurgulanmıştır. Bu

çerçevede katılımcılar amaçlı örneklem yoluyla tespit edilmiş (Whitehead ve Whitehead, 2016), katılımcıların İstanbul'da da gözlenen genel sosyolojik kırılganlık grup tanımlarına mensup olmaları kıstası birincil olarak dikkate alınmıştır: çocuklar, kadınlar, LGBTİ+ bireyler, göçmenler/mülteciler, azınlık inanç grupları, azınlık etnik gruplar, ileri yaştaki bireyler, engelliler, evsizler ve yoksullar (Turner, 2006). İkincil olarak ise katılımcıların ikâmet ilçelerinin İstanbul genelinde çeşitliliği ve dengeli dağılımı gözetilmiştir. Katılımcılar, İstanbul'da ilgili kırılganlık konularında hak temelli çalışan sivil toplum örgütleri vasıtası ile araştırma kapsamına özel olarak tespit edilmiş, veri çeşitliliğinin ve doygunluğunun temini için her kırılganlık kategorisinde en az beş katılımcı ile görüşülmesi temin edilmiştir (Sim v.d., 2018). Çalışma kapsamında, 2022 yılı içinde 48 adet kırılgan birey ile kırılganlıklarının türü, düzeyi ve tercihleri doğrultusunda isimli ya da anonim olmak üzere yüzyüze, sesli, görüntülü veya yazılı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çocuklar ile ebeveynlerinin rızası ile ve bir bakımverenin gözetmenliğinde görüşülmüş, Türkçe konuşmayan katılımcılar (i.e. göçmenler ve mülteciler) ile görüşmeler İngilizce yapılmıştır.

Görüşme soruları, araştırmanın amacı paralelinde açık uçlu olarak katılımcıların kamusal alanda toplumla temas ettiklerinde yaşadıkları gündelik deneyimler ile hissettikleri duyguları, kamusal alanda toplumla kurdukları ilişkileri ve bu ilişkiler sırasındaki olumlu ve olumsuz etkileşimleri irdelemiştir. Katılımcıların yanıtları söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiştir (Powers, 2001), araştırmacı gözlem notları da etnografik veri olarak analize katılmıştır. Veriler katılımcıların kendilerini özdeşleştirdikleri beyana dayalı birincil kırılganlık durumları göz önünde bulundurularak gruplandırılmış, çoklu kırılganlık durumları katılımcıların yanıtlarının elverdiği ölçüde ayrıca değerlendirilmiştir.

5. İstanbul Örneği: Kamusal Alanda Kurulan İlişkiler ve Sosyo-Mekânsal Dışlanma Algısı

5.1. Kadınlar

Görüşülen kadınlar, her ne kadar yarısını oluşturdukları toplumun en baskın kırılgan grubu olsalar da kamusal alandaki varlıklarını tarif ederken azınlık olan kırılgan gruplar ile paralel algı ve görüşler öne sürmüştür (Resim 1). Kamusal alandaki davranışlarını "aceleci" ve "tedirgin" olarak betimleyen görüşülen kadınlardan yaşları 25 ile 40 arasında değişenler daha çok bedensel/cinsel tedirginlik yaşarken, daha ileri yaşta kadınlar iletişimsel sorunları vurgulamıştır. 40 yaşındaki bir kadın, rastgele yabancılardan ziyade

bulunduğu ortamda "eli yüzü düzgün insanlarla" veya görevli kimse var ise onunla diyalog kurmayı tercih etmektedir. Aynı kişi, toplumsal cinsiyet açısından kendine yönelik aktif bir ayrımcılık hissetmese de yol sormak gibi basit ve kısa etkileşimlerde kadınların hemcinslerine başvurmayı tercih ettiğini gözlemlemiştir. 37 yaşındaki serbest meslekle uğraşan diğer bir kadın, kamusal alanda kadın olarak güçsüz göründüğü için bekleme sırasını erkeklerin aldığını çok kez deneyimlediğini ileri sürmüştür. 64 yaşındaki emekli bir kadın ise kamusal alanlarda hizmet alırken özellikle erkek personelin kendisine karşı ön yargılı olduğunu zaman zaman hissettiğini belirtmiştir.

Resim 1: Feshane Caddesi, Eyüpsultan (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

Görüşülen kadınlar, açık kamusal alanlarda, özellikle tenha bölgelerde ve gece geç saatlerde kendilerini güvenlik açısından tedirgin hissettiklerini vurgulamıştır. Kaldırımların dar olduğu yerlerde bazen kadın olduğu için kendisine geçiş hakkı tanınmadığını düşünen 40 yaşındaki kadın, bu duruma sıkça denk geldiğini kaydetmiştir. Kadınların söylemleri, bu gibi durumları mekânsal dışlanmadan ziyade toplumsal ve kültürel dışlanma ile özdeşleştirdiği görülmüştür.

5.2. LGBTİ+'ler

Görüşülen LGBTİ+'lerin toplumla etkileşiminde belirleyici ve dikkat çekici bir unsur, toplum içinde tecrübe ettikleri tavır ve davranışlarının cinsiyet ve cinsel yönelim tercihlerinin dış dünya tarafından algılanabilir olup olmamasına dayanmasıdır. Buna göre LGBTİ+ kimliği kamusal alanda kolaylıkla ifşa olan kişiler toplumun geri kalanı ile daha fazla çatışma ve güçlük

yaşamaktadır. Görüşülen kişiler, cinsel kimlik bakımından azınlıkta olsalar da çok çeşitli kimlikleri barındıran bu kırılgan grubun yaşadığı güçlükleri Türklerin kamusal alandaki ilişkilere yansıyan sosyo-kültürel yapısı ile Türk siyasetindeki baskın LGBTİ+ karşıtı söylemlerle açıklamaktadır. 32 yaşındaki doktora öğrencisi olan, bir LGBTİ+ örgütünde proje koordinatörü olarak görev alan ve Beyoğlu'nda yaşayan biseksüel kadın, iktidar ve siyasi söylem tarafından sürekli hedef gösterilen bir topluluk oldukları için gündelik yaşamlarında, işte, okulda, kamusal alanda dışlandıklarını belirterek şunu söylemiştir: "LGBTİ+'lerden ya bir terör örgütü gibi bahsediliyor ya da dini, aileyi yıkacak bir güç gibi. Oysa hedef gösterenler LGBTİ+'lerin insan olduklarını hatırlasalar toplumun çeşitli kesimleri arasından bir parça olduğumuzu hatırlayacaklar". Aynı kişi, söz konusu zihniyet ve toplumsal ayrımcılığı gerekçe göstererek bu grubun kamusal alanlarda sivil kişiler ve kolluk kuvvetleri tarafından İstanbul'da ve Türkiye genelinde maruz kaldığı fiziksel ve sözlü taciz ve şiddet deneyimlerinden, hatta gözaltı ve hapis olaylarından somut örnekler aktarmıştır. 37 yaşındaki Küçükçekmece'de ikamet eden moda tasarımcısı eşcinsel bir erkek, toplumla etkileşimlerinde kendini "çoğu zaman rahat ve konforlu" hissetse de zaman zaman kendini ve düşüncelerini ifade güçlüğü yaşadığını, siyasal düşünce, cinsel yönelim, kültürel ve sosyal farklılıklar gibi nedenlerle kendini tutmak, söylemini sınırlamak zorunda kaldığını belirtmiştir. Benzer şekilde, 27 yaşındaki Beyoğlu'nda yaşayan anestezi asistanı eşcinsel bir erkek de kamusal alanlarda "cinsel kimliği açısından kendisini içinden gelenleri yapamıyorken bulduğunu" ifade etmiştir.

LGBTİ+ birey ve gruplar açısından mekânsal dışlanma kendini çok belirgin şekilde göstermektedir. 39 yaşındaki üniversite mezunu gayrimenkul danışmanlığı yapan eşcinsel bir erkek, İstanbul'un kamusal alanlarını "yanlış yapılmaması gereken, insandan ve insanlıktan uzak, soğuk bir yer ve kaygan bir zemin" olarak tanımlarken, 27 yaşındaki eşcinsel erkek ise bu tedirginlik ve dışlanma halini Türkiye'nin geneline atfetmiştir. 32 yaşındaki biseksüel aktivist kadın, daha detaylı ve somut örnekler üzerinden şu ifadeleri kullanmıştır: "Sosyal hayatımızın ve iş hayatımızın aktığı sokaklar, parklar bizlere kapalı. Valiliklerin etkinlik ve yürüyüş yasakları LGBTİ+'lerin kentteki kamusal alanlara erişimini zorlaştırıyor. . . Kimliğimizle görünür olmak ancak güvenli alan addettiğimiz semtlerin kamusal alanlarında mümkün, ki oralarda bile düzenli ya da yekpare güvendeyiz diyemeyiz." Şişli'deki Kurtuluş semtini ve Maçka Parkı'nı güvenli alanlara örnek olarak gösteren görüşmeci, LGBTİ+ bireylerin buralarda yaşadıkları darp, cinsel

taciz ve sözlü taciz olaylarından söz etmiş, Beyoğlu Bayram Sokak'taki seks işçilerinin çalıştığı evlerin otoritelerce kapatıldığını, haliyle o sokakta seks işçilerinin "çarka çıkamadığını" da eklemiştir (Resim 2).

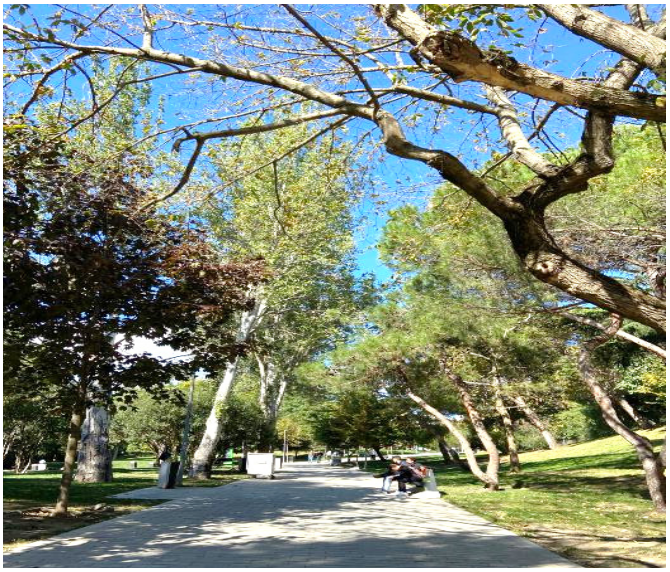

Resim 2: Maçka Demokrasi Parkı, Şişli (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

5.3. Çocuklar (18 yaş altı)

Yaşları 5 ile 17 arasında değişen görüşülen çocuklar kamusal alanda birinci derece yakınları haricinde yalnızca yaşıtlarıyla, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle iletişim kurduklarını belirtmiştir (Resim 3). Görüşülen çocuklar, özellikle yaşları 13 ve altı olanlar, ebeveynlerinin tembih ve öğretileri doğrultusunda yabancılarla konuşmadıklarını ifade etmiştir. Dokuz yaşındaki bir kız çocuğu, "Biriyle tanışıp arkadaş olduktan sonra bir süre geçiyor, sonra o arkadaşıma güveniyorum. Yabancı büyükler belki elimden tutarlar, birşeyler yaparlar, o yüzden büyüklerle pek konuşmuyorum. Tanımadığım kişilere yardım etmiyorum çok." ifadeleriyle kendisine öğretilmiş korunma mekanizmasını aktarmıştır.

Resim 3: Sol: İstiklâl Caddesi, Beyoğlu (Kaynak: İmge Akçakaya Waite, 2022);
Sağ: Eyüp Sultan Camii Meydanı, Eyüpsultan (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

Görüşülen çocuklar, kendilerini yaşıtlarıyla ve formel ilişki içinde oldukları yetişkinler ile temas ettikleri güvenli alan olarak tanımladıkları parklarda "huzurlu ve neşeli", okulda ise "güvende" hissettiklerini, bu mekanlardan dışlanmadıklarını belirtmiştir. Ancak, yetişkinlerin egemen olduğu kamusal alanlarda durum farklıdır: Tanımadıkları yetişkinlerin olduğu mekanlarda kendilerini etkileşimden sakınan çocuklar, bu mekanları "soğuk", "rahatsız", "kafa karıştırıcı" olarak tanımlamıştır. 9 yaşındaki kız çocuğu, tek başınayken kalabalık ortamlara girmeden yol aldığını, "hızlı hızlı yürüdüğünü" ifade etmiştir. 17 yaşındaki bir erkek çocuk ise, çocuk ve gençlerin sosyalleşeceği, onlara tanımlı kültür ve spor tesisleri ile cafe'ler gibi yeterli kamusal alanın olmadığından yakınmıştır.

5.4. İleri Yaştaki Bireyler (65 yaş ve üstü)

Görüşülen 65 yaş ve üstü bireylerin çoğunluğu, şiddet, kandırma ve düşme gibi olumsuz deneyim riskine karşı kamusal alanda temkinli olduklarını tarif etmiştir (Resim 4). 72 yaşındaki bir erkek, "zor ve alternatifsiz" kelimeleri ile topluma karışmaya aksi bir tercih yapma olanağının olmadığını ima etmiştir. 69 ve 72 yaşlarındaki iki kadın benzer ifadeler üzerinden kamusal alanda minimum sosyal etkileşimi tercih ettiklerini, yabancı bir kimseyle ilişki kurmadan önce güven tesisi kurmak amacıyla gözlem yaptıklarını belirtmiştir. 86 yaşındaki emekli bankacı bir erkek, "beni yaşlı görüp istismar etmek için yolunu çevirenler, beni dolandırmaya çalışanlar ve para isteyenler oldu, o yüzden mesafe koymaya başladım" sözleri ile güvensizlik sorununun altını çizmiştir. Sağlık sorunlarının kendilerini toplumsal alanda diledikleri gibi var olmaktan alıkoyduğunu düşünen diğer iki görüşmeci, bu nedenle

toplumla etkileşimlerini sınırlı tuttuklarını dile getirmiştir. Diğer taraftan 74 yaşındaki Gayrettepe'de yaşayan bir ev hanımı ise sosyal dışlanmaya maruz kalmadığını hastane, eczane ve banka kuyruklarında kendisine öncelik tanınması ve toplu taşımada yer verilmesi örnekleri üzerinden açıklamıştır. Son olarak, 86 yaşındaki kişinin şu sözleri ileri yaştaki bireylerin sosyal dışlanmasını özeleştiri de içeren başka bir bakış açısı ile ifade ettiği için ilginçtir: "Ben gençken yaşlıları işe yaramaz görürdüm, gırgır geçilirdi yaşlılarla. Şimdi kendimin o konumda olduğumu biliyorum, kendimi işe yaramaz görüyorum. İnsanların beni ciddiye almadığı zamanlar oldu, onu da aynı sebeple makul görüyorum. "Yarın öbür gün ölüp gideceksin" gibi söylemler oluyor üstü kapalı bile olsa, bu beni üzüyor".

65 yaş ve üstü bireyler için fiziksel mikro hareketlilik sorunları da öne çıkmaktadır. 72 yaşındaki noter başkatibi olarak görev yapmış emekli bir kadın, kent içi yolların yaşlı ve engelli insanlar için güvenli olmadığını, toplu taşıma araçlarına binip inmenin özellikle zor olduğunu ifade ederken, 86 yaşındaki emekli bankacı erkek, yalnızca gerekli olduğu zaman ihtiyaçlarını görmek için evinden dışarı çıktığını, "mümkünse düz, geniş, yamuk yumuk olmayan kaldırımlı rotalarda yürümeyi" ve toplu taşıma kullanmamayı tercih ettiğini belirtmiştir. 69 yaşındaki ev hanımı ise bu güçlüklere ek olarak kaldırım yüksekliği ile araçların kaldırım ve yaya yollarına park etmesinin altını çizmiştir. Covid-19 salgın koşullarında yaş ve sağlık sorunları nedeniyle yüksek risk grubunda yer alan bu gruptaki görüşülenlerin tamamı, salgının toplumsal ve mekânsal etkileşimlerini önemli ölçüde körelttiğini aktarmıştır.

Resim 4: Sol: İstiklâl Caddesi, Beyoğlu (Kaynak: İmge Akçakaya Waite, 2022);
Sağ: Şemsettin Günaltay Caddesi, Ayşe Kadın, Kadıköy (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

5.5. Engelliler

Duyusal ve/veya bedensel engellilerden 42 yaşındaki görme engelli bir erkek, kamusal alanda kurulan sosyal ilişkilerin kamusal alanın bulunduğu bölgeye ve o bölgede bulunan kişilerin eğitim durumuna göre farklılık gösterdiğine dikkat çekmiştir. 33 yaşındaki görme engelli kadın "işini halletmek için mecburen samimi" ilişkiler kurduğunu söylerken, bedensel engel ile yaşayan 48 yaşındaki erkek ile 59 yaşındaki kadın, toplum ile etkileşimde pek problem yaşamadıklarını, mümkün olduğu kadar normal ilişkiler kurduklarını belirtmiştir. Görüşülen engelli bireylerin aktardıkları, ileri yaştaki bireylerin söylemleri ile paralellik göstermektedir. 9 yaşında ileri düzeyde otizmli bir erkek çocuğun annesi, oğlunun bu rahatsızlığı ile ilişkili ruhsal engelli olma durumunun toplum içinde var olmalarını "çok zor" kıldığını, kamusal alanda yeterince var olamadıklarını üzüntü ile ifade etmiştir. Bedensel engelli olan ve Ataşehir'de yaşayan 59 yaşındaki bir ev hanımı ile Beykoz'da yaşayan ve kamu işçisi olan 48 yaşındaki bir erkek, engellilik durumlarının sosyal etkileşim ve adaptasyonlarına engel olmadığına işaret ederek, sosyal dışlanmaya maruz kalmadıklarını, toplumda yer edinebildiklerini aktarmışlardır. Bu genellemeye karşın, 33 yaşındaki Bahçelievler'de yaşayan ve kamuda memur olarak çalışan görme engelli bir kadın ise sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyine bağlı olarak sadece bazı yerlerde daha rahat toplumsal varlık gösterebildiğini kaydetmiştir. Daha spesifik olarak ise 42 yaşındaki görme engelliler için çalışan bir STK başkanı ve kendisi de görme engelli olan bir erkek, şu sözleri aktarmıştır: "Zaman zaman iletişim sıkıntıları görülebiliyor. Örneğin engelliler nasıl iletişim kuracağını bilmeyen bireylerin engellilerden korkma, çekinme ve benzeri tepkiler gösterdiğini deneyimliyoruz."

Engelli bireylerin fiziksel ve mekânsal dışlanmayı sosyal etkileşim ve dışlanma konusunda olduğu gibi, hatta ondan da fazla olmak üzere ileri yaştaki bireylere benzer şekilde deneyimledikleri dikkati çekmektedir (Resim 5). Görüşülen bedensel engelli bireyler araç basamakları ile kaldırım yüksekliğini, toplu taşımada kendilerine ayrılmış koltuk ve oturma düzenini yaşadıkları en büyük güçlükler arasında saymıştır. Görme engelli 42 yaşındaki erkek bu erişilebilirlik sorunlarına sarı çizgileri, duraklardaki otobüs saatlerinin sözlü anons edilmemesi, sesli sinyalizasyonu olmayan trafik lambalarını eklerken, 33 yaşındaki görme engelli bir kadın, tüm bu sorunlardan ötürü kamusal alanda hareket ederken hep fiziksel yönelim ve yön bulmak için dışarı bir eşlikçiyle çıkmaya veya yabancılara soru sormaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Resim 5: Şemsettin Günaltay Caddesi, Suadiye, Kadıköy (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

5.6. Etnik azınlıklar

Türkiye'nin etnik azınlık profilini genel olarak temsil eden İstanbul'da Kürt, Süryani ve Roman kimlikli kişiler ile görüşülmüştür. Görüşülen etnik azınlıkların tamamı toplumdaki kendi gruplarına yönelik yerleşik önyargılardan ve beraberinde gelen sosyal ayrımcılık ve dışlanmadan yakınmıştır. İstanbul'da en büyük etnik azınlık grubu olan Kürtler ile nüfus büyüklüğü görece düşük olan Süryani katılımcıların ortak bir tespiti, olumlu ilişki kurduktan sonra toplumun çoğunluğundan duydukları bir cümle: "Benim de [azınlık türü] arkadaşım var." Katılımcılar, her ne kadar iyi niyetle ve kendilerini rahatlatmak için söylense de bu ifadenin ayrımcı bir kökeni olduğunu ifade etmiştir. Eyüpsultan'da yaşayan 27 yaşındaki üniversite

mezunu bir Kürt erkek, Kürtçeyi kastederek, "kamusal alanlarda kendi dilimizde konuştuğumuzda kötü ve anlamsız bakışlara maruz kalıyoruz" sözleriyle yaşadığı sosyal ayrışmaya dikkat çekmiştir. Yaşamı boyunca buna benzer deneyimler yaşamış olan ve halen tarihi kent merkezinde turistlere yönelik esnaflık yapan 42 yaşındaki Kürt bir erkek ise, mesleği ve karakteri gereği her kesimden tanıdığı ve arkadaşı olduğunu, ancak zaman zaman savunma mekanizması dahilinde Kürt olduğunu bildiği tanıdık ve yabancılara karşı pozitif ayrımcılık yaptığını ifade etmiştir. Görüşülen Kürtler ve gayrimüslim etnik azınlıklar, kendilerinin kamuda istihdam edilmeyerek işe alımlarda, hatta kimi zaman kamusal hizmetlerden yararlanırken aktif ayrımcılığa uğradıklarını da vurgulamışlardır. 55 yaşındaki kuyumculuk yapan Süryani bir erkek, Ermeni ve Süryanilerin yoğunlukta olduğu kuyumculuk mesleğinde olmasının tesadüf olmadığını, meslek ve aile odaklı sosyal çevresinde ayrımcılığa maruz kalmadığını, ancak genel kamusal alanlarda nadiren de olsa şaşkınlıkla karşılandığını, bu gibi durumları da olumlu ilişki kurarak aştığını belirtmiştir. Diğer taraftan, görüşülen 44 yaşındaki Roman bir erkek, Roman kültürünün baskın kentli kültüründen dil, tavır ve davranış açılarından farklılıklarına ve bu farklılıklara "kötü gözlerle bakıldığına" değinerek, Romanların toplum içinde "ekstra kibarlık yapmadığını", ancak gittikleri yerlerde "oturmalarına kalkmalarına dikkat etseler de parkta, sokakta falan oldukları gibi olduklarını" aktarmıştır. Romanların kendi içine kapalı bir kültür olduğundan söz eden katılımcı, kendisi gibi toplumun genelinin içinde olan ve diyalog kuran Romanların kültürlerinin değiştiğini ifade ederek kültürel adaptasyonun önemine dikkat çekmiştir (Resim 6).

Resim 6: İstiklâl Caddesi, Beyoğlu (Kaynak: İmge Akçakaya Waite, 2022)

İstanbul'da yaşayan etnik azınlıkların mekâna dayalı sorunları, kültürel yapılarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Romanlar kapalı kültür özellikleri paralelinde çoğunlukla dışa kapalı yerleşim bölgelerinde (*enclave*) yaşadıklarından, kendi mahallelerinin dışında kendilerini yabancı hissetmektedir. Romanlara özgü bir yerel dernek başkanı, müzisyen ve fabrika işçisi olan 44 yaşındaki Çatalca'da yaşan Roman erkek, "gittiğimiz yerde kale alınmıyoruz" sözleriyle bunu açıklayarak, bir suç duyurusu olduğunda kolluk kuvvetlerinin zanlıyı hep kendi mahallelerinde aradığını ileri sürmüştür. Kürtler için benzeri mekânsal dışlanma belirgin şekilde söz konusu olmazken, Ermeni ve Süryaniler gibi diğer daha küçük azınlıklar da meslek seçimleri gibi, sosyal ve kültürel kabul gördükleri belirli semt ve mahallelerde yaşamayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu grupların yaşadığı yukarıda belirtilen hizmet alımı sırasındaki ayrımcılık, hizmetlerin sağlandığı kamusal alanlarda istenmeme, bu mekânlardan dışlanma şeklinde yorumlanabilir.

5.7. Dini azınlıklar

Benzer şekilde, dini azınlıklar açısından Türkiye'nin aynası niteliğindeki İstanbul'da bu grubu temsilen katılımcılar arasında Alevi, Musevi, Hıristiyan ve ateist kimseler yer almıştır. Görüşülen dini azınlık mensuplarının detaylı yanıtları İstanbul toplumunda farklı etkileşim ve tutum deneyimlerine işaret etmektedir (Resim 7). Görüşülen Alevi kadınlar, toplum içinde ötekileştirilmekten ve sorgulanmaktan kaçındıklarını, bu nedenle kalabalıklar içinde "son derece mesafeli" olduklarını ve samimi ilişkilerden kaçındıklarını belirtmişlerdir. Benzer bir yorum 37 yaşındaki Musevi bir kadın tarafından "bir ilişki kurmuyorum" sözleri ile ifade edilmiştir. 50 yaşındaki Ermeni Hıristiyan bir erkek ise adından etnik ve dini azınlık olduğu anlaşıldığında "gavur yaftasını yapıştırdıklarını" ileri sürerek, bu ötekileştirmenin nedenini somut biçimde açıklayamadığını paylaşmıştır. 68 yaşındaki ateist bir erkek, bu gibi toplumsal tutumlara değinerek konuyla ilgili hislerini "aşırı sinirli" biçiminde tarif etmiştir.

Alevilerin çoğunlukla yaşadığı Sultangazi'de ikamet eden 30 yaşındaki mühendis bir kadın, inancının ve cinsiyetinin egemen inanca mensup erkekler tarafından kabul görmediğini ileri sürmüş, inancını özgürce yaşayamadığından yakınmıştır. 35 yaşındaki devlet memuru olarak çalışan ve Şişli'de yaşayan Alevi bir kadın ile 68 yaşındaki Kadıköy'de yaşayan elektrik mühendisi bir ateist erkek ise, azınlık inanç gruplarının toplumca ve devletçe yok sayıldığını iddia etmiştir. Diğer taraftan, bu birey, yeri

geldiğinde dini görüşünü paylaşmaktan sakınca duymadığını, sosyal ve siyasi örgütlülüğü sayesinde bu konuda sakınca yaşamadığını kaydederken, 26 yaşındaki İran göçmeni ateist bir erkek ise İstanbul'daki özellikle kendi köken ve kültüründen kişilerle etkileşimlerinde dinsiz olduğu öğrenilirse büyük olumsuz tepkilere maruz kaldığını ifade etmiştir. 40 yaşındaki tekstil sektöründen iş adamı Musevi bir erkek, bireysel olarak İstanbul'daki yaşamı boyunca Yahudi olmasından dolayı 3-4 kez tepki gördüğünü, buna karşın Yahudi olduğunu öğrenince olumlu tepki verenlerin sayısının çok daha fazla olduğunu iddia etmiş, bu olumlu etkileşim yapısını şu sözlerle açıklamıştır: "Yahudilerin ticaret etiğine yönelik kültürü oturmuş olduğu için bunu olumlu şekilde sürdürüyoruz". 50 yaşındaki esnaf bir Hıristiyan erkek de benzeri olumlu bir tablo çizerek, olumsuz tavır görebileceğini hissettiği kişilerle muhatap olmadığını, seçici davrandığını eklemiştir.

Resim 7: Eyüp Sultan Camii, Eyüpsultan (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

Dini azınlıklar açısından ise Filistin-İsrail çatışması gibi Türklerin müslümanlık yönünden aşırı hassasiyet göstererek kamusal alanda duvarlara 'kahrolsun Yahudiler' yazdıklarını belirten 40 yaşındaki Musevi erkek, bu şekilde sembolizmin kamusal mekânların kimliğine olan etkisine işaret etmiştir. Aynı kişi, işyerinin bulunduğu Eminönü bölgesinin kozmopolit yapısından dolayı dini azınlıklara tepki gösterilebileceğini düşündüğü alanlarda toplumsal etkileşimini azalttığını, yaşadığı bölge olan Caddebostan, Suadiye gibi semtlerde ise eğitim ve bilinç düzeyinin yüksek olmasından dolayı bu gibi ayrımcılıkların olmadığını ve daha özgür davranabildiğini

belirtmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılar tarafından ifade edildiği gibi, ülke ve kent tarihi boyunca kamusal alanda konumlarını belli etmeye dönük olarak evleri Sünni Müslümanlarca düşmanca işaretlemelere hedef olan Aleviler de kamusal alanda aktif dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını ileri sürmüştür. Alevilerin önemli bir ayırt edici özelliği olan ibadethane olarak cami yerine *cemevi* adlı yapıları kullanmaları hakkında ise 35 yaşındaki Alevi bir kadın, azınlıkta kalan inanç gruplarının ibadethanelerinin kent genelindeki dağılımının dengesiz ve yetersiz olduğunu ileri sürerek, kentin belirli bölgeleri dışında mekânsal olarak dışlanmaya maruz kaldıklarına dikkat çekmiştir.

5.8. Göçmenler ve Mülteciler

Görüşülen göçmen profili, İstanbul'un yaklaşık son yirmi yılındaki göçmen çeşitliliğini temsil edecek şekilde hedeflenmiştir (Resim 8). Görüşme yapılan göçmenler kentin genel göçmen çeşitliliğini yeterince yansıtmasa da bu kategorideki kişilerden elde edilen yanıtlar belirli bir düzeyde çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, görüşülen Suriyeli mülteciler, gündelik hayatta kendi toplulukları içinde Arapça konuştuklarında "insanların dalga geçmesi" ve yabancı kadın oldukları için özellikle Türk erkeklerinin "çok dikkatli bakmaları ve rahatsız edici cümleler söylemeleri" gibi tepkilere maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Suriyeliler gibi bir mekânsal kümelenme içinde yaşamayan ve Kadıköy'de ikamet eden, devlet üniversitesinde öğretim görevlisi olan 41 yaşındaki Amerikalı bir erkek ise, Türkçesi yeterli düzeyde olmadığı için kamusal alanda kendisini zaman zaman "izole" hissettiğini, bu nedenle kimi zaman Türkçe konuşan yakınlarının refakat veya yardımına başvurduğunu belirtmiştir. 18 yıldır İstanbul'da yaşayan, bugün 52 yaşında olan ve Fatih'te ikamet eden Ermeni bir kadın ise, kentteki Türkçe bilmediği ilk yıllarında önemli sosyalleşme ve etkileşim sorunları yaşadığını ve dışlandığını hissettiği için "sık sık ağladığını", ancak dili geliştikçe bu sorunları aştığını örneklerle açıklamıştır. Bu kadın, toplumdan izole olmamak adına kendisiyle Ermenice konuşulduğunda cevap vermediğini, bir Ermenistan Ermenisi olarak "Türkiye Ermenisi sanılmayı sevmediğini" dile getirmiştir. İran ve Azerbaycan kökenli göçmen erkekler ise toplumsal etkileşimde kendilerini tanıtmak için ayrıca çaba sarf ettiklerini, bu sayede iyi ilişkiler kurabildiklerini aktarmıştır. 10 yıl önce Azerbaycan'dan İstanbul'a göç eden ve Eyüpsultan'da yaşayan, bir kafede garsonluk yaparak hayatını kazanan 33 yaşındaki Azeri bir erkek, toplum tarafından dışlandığını ve kendisini "kötü hissettiğini" şu sözlerle aktarmıştır: "Çünkü insanlar biz göçmenlere kötü bakıyor. İş istediğimiz zaman 'ülkemizde ne işin var, Azerbaycan'a git' diyorlar."

Resim 8: Laleli, Fatih (Kaynak: İmge Akçakaya Waite, 2022)

Göçmenlerin yaşadığı sosyal odaklı sorunlar mekânsal olarak da kendini göstermektedir. Örneğin görüşülen Suriyeli mülteciler, kendilerini daha rahat, uyumlu ve güvende hissettikleri Suriyeli ağırlıklı bölgelerin dışında deneyimledikleri sosyal güvensizlik ve rahatsızlık durumlarının kendilerini o mekanlardan dışarı ittiğini ifade etmişlerdir. 41 yaşındaki Türkçesi akıcı olmayan Amerikalı erkek, kentte İngilizcenin daha yoğun konuşulduğu turistik bölgelerde ve İngilizce anonsların yapıldığı toplu taşıma sistemlerinde kendini daha rahat hissettiğini, yabancılara açık olmayan kimi bölgelerde ve kamusal hizmetin verildiği birçok devlet dairesinde ise dil bariyeri ve yabancılığı yüzünden mekânsal dışlanmaya maruz kaldığını düşündüğünü aktarmıştır. 33 yaşındaki Eyüpsultan'da yaşayan Azeri erkek ise yabancı uyruklu olduğu için çocuğunu evine yakın devlet okuluna kaydettiremediğini belirterek, devlet politikalarının mekânsal ayrışmaya yol açtığına işaret etmiştir.

5.9. Yoksullar ve Evsizler

Görüşülen yoksullar ve evsizler de sosyal ve mekânsal olarak dışlanmaya maruz kalmalarının kendilerinde bıraktıkları izleri vurgulamışlardır (Resim 9). Kağıthane'de yaşayan, danışmanlık ile uğraşan ve kendini yoksul olarak nitelendiren 35 yaşındaki bir kadın, Suriyeli görüşmecilere paralel olarak yaşadığı muhitten bahsetmiş ve kendini içinde bulunduğu toplum kesiminde rahat hissettiğini ve burada insanlarla kolay iletişim kurduğunu aktarmıştır. Bu kadın, toplumla etkileşime girdiği kimi yerlerde "kılık kıyafetinden dolayı" kendisine selam verilmediğini, oysaki "marka giyinen diğer insanların" aynı kişilerce kabul görerek onlara daha iyi muamele edildiğini örneklerle aktarmıştır. Buna karşın görüşülen iki gizli evsiz erkek, toplum üyelerinden gördükleri ayrıştırıcı tepkiler nedeniyle güven sorunu yaşadıklarını paylaşmıştır. Bu kişilerden Fatih bölgesinde yaşayan 56 yaşındaki gizli

evsiz erkek, toplumda kendisine yönelen "üzüntülü bakışları görmeyi hiç ama hiç sevmediğini", bu nedenle o bakışları görmemek ve hatırlamamak için toplumdan kaçtığını bildirmiştir. 52 yaşındaki çalışan ancak evsiz bir erkek de benzer şekilde kendini toplumda izole ettiğini, yalnızca kendini çok yakın gördüğü kişilerle konuştuğunu ifade etmiştir. Son olarak ise Beyoğlu'nda yaşayan, ancak evsiz ve işsiz olan 65 yaşındaki diğer bir erkek, başkalarıyla sohbet etmeyi sevdiğini, ancak evsiz olduğunu öğrendiklerinde bazı kimselerin kendisinden soğuduğunu, uzaklaştığını belirtmiştir: "Ehh! Sen sokakta mı yaşıyorsun? diyorlar. Yürü git diyemiyor da vücut diliyle vs. ima ediyorlar, bu beni çok çok üzüyor." Bu kişi, görüşülen diğer evsizlerin de değindiği çok güçlü toplumsal önyargılardan yakınarak isyan etmiştir: "Biz berduş, tecavüzcü, sapık, gaspçı, cinayet işler diye lanse edilmişiz. Algı bu. Bugün medya kanallarımıza dikkat edin, tek bir sokakta kalan insanımızdan bu gibi olaylar icra edilmemiştir."

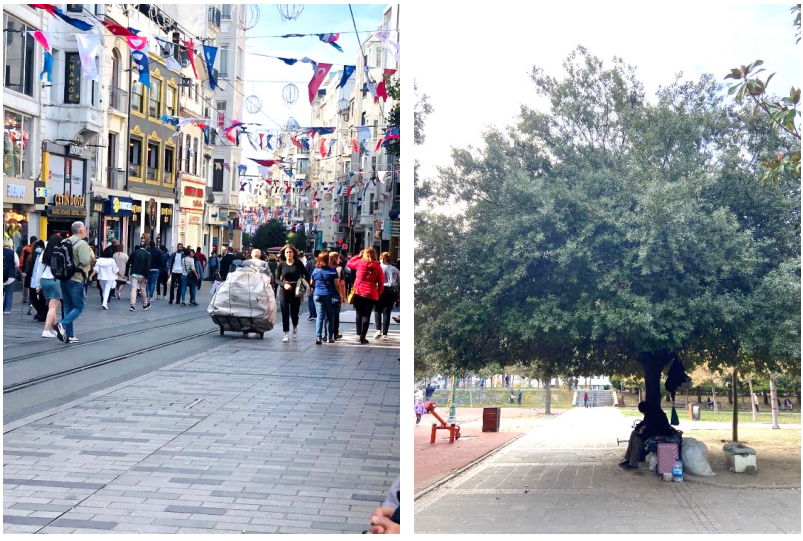

Resim 9: Sol: İstiklâl Caddesi, Beyoğlu (Kaynak: İmge Akçakaya Waite, 2022); Sağ: Taksim Gezi Parkı, Beyoğlu (Kaynak: Başak Akarsu, 2022)

Kendisini yoksul olarak tanımlayan, İstanbul'da doğup büyümüş ve Kağıthane'de yaşayan 35 yaşındaki kadın, dış görünüşüne ek olarak, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan semtlerdeki pahalılıktan ötürü bu semtlerden dışlandığını ileri sürerek, Moda ve Mahmutbey semtlerinin karşılaştırmasını örnek vermiştir. Aynı kişi, yoksulluğun daha yoğun olduğu semtlerde ise özellikle gece saatlerinde güvenlik sorununun yüksek olduğunu, bu nedenle buralarda da ancak belirli koşullar altında varlık gösterebildiğini belirtmiştir.

Evsiz de olsalar yaşadıkları mahallelere olan aidiyet duygularından söz eden görüşülen kişiler de aşina olmadıkları yerlerde bulunmayı sevmediklerini ifade etmiştir. Örneğin Fatih'te yaşayan meslek lisesi mezunu 55 yaşındaki gizli evsiz bir erkek, şu sözleri kullanmıştır: "Bir an önce işimi bitireyim, yaşadığım mahalleye geri döneyim". Bu kişi, yalnızca zamanında sahiplerinin dışarı attığı iki köpeği gezdiği parklarda kendini rahat hissedebildiğini eklemiştir. Şişli'de yaşayan 52 yaşındaki evsiz ressam bir erkek ise kıyafetinin kirli olmasından ötürü kamusal alanlara ve kapalı yerlere giremediğini, "kendinden utandığını", bu nedenle kendi kendini bu mekanlardan dışladığını aktarmıştır.

6. Sonuç ve Öneriler: Kapsayıcı Planlama ve Tasarıma Yönelik Çıkarımlar

Bu çalışma, kırılgan grupların çeşitleri farklılık gösterse de deneyimlerinin, kamusal alanda ve alanla kurdukları ilişkilerde ve kendilerini toplumun gözünden görme biçimlerinde birtakım benzerlikler olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Kırılgan grupların her birinin kamusal alandaki sosyal ve mekânsal ilişkilerinde, toplumun gözünden müşterekliğin izlerine rastlamak zordur; bu nedenle görüşülen kırılgan bireyler kendilerini çeşitli düzeylerde dışlanmış, ötekileştirilmiş ve kolay incinebilir addetmektedir. Diğer bir deyişle kırılgan grupların üyeleri için toplumla ilişkide olmanın, kamusal alanda ve kamusal alanla ilişkide olmanın karşılığı onlar için dışlanmışlıkla, korkuyla, güvensizlikle, tedirginlikle eşdeğerdir. İstanbul örneğinden de görüldüğü gibi mega kent koşullarında kırılgan bireylerin bir kısmı kırılganlıkları ile bağdaştırdıkları olumsuz yaşam deneyimleri sürmektedirler. Bu olumsuzluklar kimi zaman spontane ve tekil, kimi zaman da sistemik ve sosyo-kültürel normlara bağlanan özelliktedir, ancak hepsi kırılgan kişilerde birtakım izler bırakmaktadır. Bu olumsuzluklar kırılgan bireylerde kendini tedirginlik, güvensizlik, korku, endişe, öfke, yılgınlık gibi duygular ve yalnızca zorunluluk hallerinde topluma karışma, acelecilik, çekimserlik, zoraki samimiyet ve taviz verme gibi tavır ve davranış biçimleri ile göstermektedir. Bu durum bu kişilerin kendilerini güvende hissederek kamusal alanda "doğal" ve "normal" olmalarının, kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde büyük bir engeldir. Arendt (1998), kamu alanını ortak dünya olarak tanımlamış, bu ortak dünyada kendisine yer bulamayan duygular, ifadeler ve hatta bireyler ve toplumsal gruplar olduğunu vurgulamıştır. Halbuki demokrasi, gündelik anlamda, toplumun üyelerinin

kendini topluma ait hissetmesini, bu bireylerin olumlu ilişki ve etkileşimler deneyimleyerek, olumlu deneyim, davranış, algı ve duygular kaydetmelerini öngörür (Sen, 2009). Daha eyleme dönük olarak ise bu bireylerin toplumda kendilerini istedikleri gibi gerçekleştirmeleri için uygun sosyo-mekânsal zeminin temin edilmesi ve aktif biçimde yüreklendirilmeleri gerektiğini vurgular (Harvey, 1993; Lefebvre, 1991). Buna mekânın sadece sosyal değil fiziksel örgütlenmesi de dahildir.

Kamusal alanların fiziksel örgütlenmesinde mikromobilite ve güvenlik önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır, çünkü alt ölçekte, yereldeki hareket yeteneğimiz kent içi davranış kalıplarımızı ve alışkanlıklarımızı, hatta değer yargılarımızı biçimlendirerek kentin geri kalanı ile mekânsal ve sosyal ilişkilerimizi etkilemektedir. Bu doğrultuda kaldırımların yürünebilirliği, aktivite alanlarına uzaklıklar, donatı çeşitliliği gibi unsurlar belirleyicidir. Kentsel donatıların erişilebilirliğinin ve kullanışlılığının yanısıra evrensel planlama ve tasarım ilkelerini öne çıkaran bir yeniden yapılandırma anlayışı da bu noktada önem kazanmaktadır. Örneğin kamu hizmetlerine erişemeyen kırılgan gruplar için açık kamusal alanlarda mobil hizmetleri içeren tasarım stratejileri geliştirilebilir. Mekânın çeşitli kırılgan gruplara sosyal olarak olanaklar sunabilmesi için güvenli bir zemin yaratması, kullanıcının güvenlik ihtiyacını karşılaması, böylelikle mekânın sunduğu diğer olanaklardan faydalanmasını sağlaması gerekir. Güvenli ve emniyetli mekânlar yaratmaya yönelik olarak kentsel yeşil alanlarda güvenlik deneyimini iyileştirmek üzere gece peyzajı, aydınlatma önlemleri, kapsayıcı kentsel mobilyalar gibi kentsel tasarım yaklaşımları geliştirilmelidir.

Daha üst ölçekte ise kırılgan birey ve gruplar güvenlik, kendini gerçekleştirme, hürriyet ve dayanışma gibi nedenlerle kentin belirli kısımlarında yarı dağınık kümeler halinde, hatta kimi zaman kapalı gruplar halinde yaşamaktadırlar. Dünya genelinde bakıldığında da benzer kümelenme eğilimleri görülmektedir, ancak İstanbul gibi baskın bir dini ve etnik kimliği olan bir kentte bu durum sosyal ve mekânsal ayrıştırmayı derinleştirebilir. Ayrışma ve dışlanma sorunlarının, özellikle de dışa kapalı bölgelerdeki çift yönlü dışlanmanın önüne geçmek için, bu bölgelerin çeperlerinde bir aradalığı sağlayacak kamusal alan kurgusu gibi karşılıklı geçirgenlik ölçütleri geliştirilebilir. Yoksullar, evsizler, ileri yaştakiler ve çocuklar gibi kırılgan gruplar açısından ise toplumsal etkilerden kaynaklı kamusal mekândan kendi kendini dışlamak gibi bir çeşit öğrenilmiş yalnızlık veya çaresizlik söz konusu olabilir; bunun için de hem topluma hem de bu bireylere yönelik güçlendirme ve kent hakkı konusunda bilinçlendirme çalışmaları ile bu kişilerle birlikte ve onlar adına

savunuculuk yapılmalıdır. Burada amaç, kırılgan birey ve grupların toplumun ta kendisi olduğu bilincini yaygınlaştırarak topluma karışma ve toplumla bir olma pratiklerini kırılgan bireylerin arzu ve ihtiyaçları doğrultusunda hayata geçirmektir. Bazı yaşlı bakımevleri ve anaokullarının programları kapsamında kesişimsel sosyal rehabilitasyon ve öğrenme amacıyla bir araya getirilen yaşlı ve çocukların birlikteliklerinin kamusal alanda da sağlanması için uygun sosyalleşme mekânlarının yaratılması önerilebilir. Bunun gibi, Arendt'in sözünü ettiği ortak hisler dışında kalan duyguların da ifade edilmesine ve karşılık bulmasına imkân sağlamak adına kamusal alanlarda bireylerin kent yönetimine yönelik görüş, eleştiri, fikir ve önerilerini ifade edebilecekleri güvenli platformlar yaratılabilir.

Toplum üyelerinin bireysel duygu ve fikirleri kadar, onları temsil eden sivil toplum örgütlenmelerinin kamusal alandaki görünürlüğünü ve etkinliğini arttırmak da önemlidir. Bu amaçla kırılgan gruplar için yapılan STK eylem ve faaliyetleri hedef grupların ya da örgütlenme ağının içinde saklı kalmamalı, toplumsal çeşitlilik bilincini geliştirmek ve toplumsal dayanışmayı yüreklendirmek adına bu gibi formel ve enformel sivil inisiyatiflerin kamusal alanda temsiline dönük tasarımlar geliştirilmelidir. Burada önemli bir nokta, kırılgan bir bireye ya da gruba "yardım etmek" yerine, onunla "dayanışma" halinde olmaktır: üstün olan olmak yerine, aynı eşitlik mücadelesini veren biri olmak. Bu yaklaşımı tasarım ve planlama politikası olarak benimsemek ve mekâna yansıtmak kritiktir.

Bu çalışmada ele alınan temel kırılganlık hallerinin yanında bir de daha az belirgin veya akla gelen, belki daha küçük ama çok çeşitli ve diğerleri ile eşit derecede önemli kırılganlık halleri söz konusudur. Bunlara çoklu kırılganlıkları ve mekânsal dağılım çeşitliliğini de eklediğimizde kenti, kent demokrasisini ve kent hakkını daha derinlemesine tartışmak mümkün olacaktır. Bu bağlamda derinlemesine çalışma yürütmek adına hem genel toplumsal hem de coğrafyaya özel kırılganlık türleri özelinde derinlemesine etnografik araştırmalar faydalı olacaktır. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi, kırılgan gruplar, toplumsal, kültürel ve politik nedenlerle yaşadıkları köklü ve derin sosyo-mekânsal dışlanma sorunları yaşamaktadır. Bu sorunlarla baş etmek üzere planlama meslek alanına düşen görev, kapsayıcı planlama ve tasarıma yönelik yerele özgü politika ve uygulamalar geliştirmektir.

KAYNAKLAR

Arendt, H. (1998). The Human Condition. The University of Chicago Press.

Arendt, H. (2012). Geçmişle Gelecek Arasında: Siyasi Düşünce Konulu Altı Deneme. (Çev. B. S. Şener). İletişim Yayınları.

Aristotle (1999). Politics (Çev. B. Jowett). Batoche Books.

Aybay, R. (2006). Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi. Türkiye Barolar Birliği.

Cassier, E. (1944). An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture. Yale University Press.

Çelik, E. (2020). İnsan Hakları Bakımından Kırılgan Kavramına Bir Giriş ve Kavramın AİHM Kararlarındaki Görünürlüğü. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (1), 57-77.

Goodin, R. E. (1985). Protecting the Vulnerable. University of Chicago Press.

Harvey, D. (1993). Social Justice and the City. Blackwell Publishing.

Hegel, G. W. H. (1995). Reason in History (Çev. R. S. Hartman). Pearson.

Hovardaoğlu, O. (2020). Platon'un Devlet'inden Mekan Organizasyonuna: Sosyo-Mekansal Süreçleri Anlamak için bir Kavramsal Çerçeve Önerisi. İdealkent, 29 (11), 238-258.

Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Blackwell Publishing.

Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği. (Çev. G. Koca, T. Tosun). Ayrıncı Yayınları.

Plato. (2003). The Republic. (Ed. G. R. F. Ferrari; Çev. T. Griffith). Cambridge University Press.

Popper, K. R. (2003). The Open Society and Its Enemies 1: The spell of Plato. Routledge.

Powers, P. (2001). The Methodology of Discourse Analysis (No. 14). Jones & Bartlett Learning.

Rousseau, J. J. (1916). The Social Contract; or, Principles of Political Right. (Çev. G. D. H. Cole). G. Allen & Unwin, Limited.

Sen, A. K. (2009). The idea of justice. Cambridge: Harvard University Press.

Sim, J., Saunders, B., Waterfield, J., Kingstone, T. (2018). Can Sample Size in Qualitative Research be Determined A Priori? International Journal of Social Research Methodology, 21 (5), 619-634.

Turner, B. S. (2021). Vulnerability and Human Rights: Essays on Human Rights. Penn State University Press.

Whitehead, D., Whitehead, L. (2016). Sampling Data and Data Collection in Qualitative Research. Z. Schneider, D. Whitehead, G. LoBiondo-Wood & J. Haber (Ed.) Nursing and Midwifery Research: Methods and Appraisal for Evidence-Based Practice içinde (s. 111-123). Elsevier.

DÖNÜŞEN KENTLERDE DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT: ESENLER HAVAALANI MAHALLESİ, İSTANBUL[1]

Özge TEKÇE

İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü - Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı

Doç. Dr. Zeynep GÜNAY

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi - Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

İstanbul, kentsel mekânsallığın her metrekaresinde dönüşüm baskısına maruz bırakıldığı bir kentsel gündeme sahiptir. Dönüşümle birlikte ortaya çıkan yeni durum kentsel dokunun yıkım ve yeniden inşa sürecinin bir parçası olarak yeniden üretilmesi yanında, değişen ekonomik ve sosyopolitik konjonktürle birlikte kentsel mekânı mülkiyet yapısının yeniden tanımlanması, yerinden edilme, ayrıştırma ve soylulaştırma gibi sorunlar çerçevesinde toplumsal bir mücadele alanı haline getirmektedir. Toplumsal mücadelenin odağında ise, yaratılan yeni mekânsallık ve bu mekânsallığa bağlı belleğin göstergesi olan gündelik hayat anlatılarının yeniden üretimi bulunmaktadır. "Dönüşen Kentlerde Değişen Gündelik Hayat: Esenler Havaalanı Mahallesi, İstanbul" başlıklı bu araştırma da bu noktada, mekânsal dönüşümün gündelik hayat pratiklerine etkilerini incelemekte ve bir ailenin gündelik hayat anlatılarına odaklanmaktadır. Araştırma, Esenler Havaalanı Mahallesi'nde yaşayan bir ailenin gündelik hayatına dair bir anlatı kurarak ailenin kendi doğrularını ve kendi yaşam deneyimlerinin hiç tanımadıkları kişiler tarafından duyulur ve anlaşılır hale getirmeyi ve mekânın dönüşümünün gündelik hayat pratiğine etkisi üzerine eleştirel bir perspektif ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Esenler Havaalanı Mahallesi, Etnografik Anlatı Araştırması, Gündelik Hayat, Mekânsal Dönüşüm, Toplumsal Dönüşüm.

[1] Bu bildiri Özge Tekçe tarafından 2020 yılında tamamlanmış "Dönüşen Kentlerde Değişen Gündelik Hayat: Esenler Havaalanı Mahallesi, İstanbul" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Everyday Life Narratives in Transforming Cities: The Case of Esenler Havaalanı Neighborhood, Istanbul

Abstract

Istanbul has an urban agenda in which urban spatiality is subjected to the pressure of transformation in every square meter. In the new situation that emerged with the transformation, the urban texture is reproduced as a part of the demolition and reconstruction process. At the same time, with the changing economic and sociopolitical conjuncture, the ownership structure of urban space is being redefined, and problems such as displacement, segregation and gentrification arise. Therefore, within the framework of these problems, space is turned into a societal struggle area. At the center of the social struggle is the new spatiality created and the reproduction of the daily life narratives, which are the indicators of the memory connected to this spatiality. This research as titled " Everdaylife Narratives in Transforming Cities: Esenler Havaalanı Neighborhood, Istanbul", focuses on the daily life narratives of a family and the effects of spatial transformation on daily life practices. The research aims to establish a narrative about the daily life of a family who lives in Esenler Havaalanı Neighborhood, to make the family's own truths and their own life experiences understandable by people they have never met. And, research aims to present a critical perspective on the impact of the transformed space on daily life practice.

Keywords: Esenler Havaalanı Neighborhood, Ethnographic Research, Everyday Life Narrative, Urban Renewal, Social Transformation

1. Giriş

İstanbul, dönüşümü her metrekaresinde hisseden bir kentsel gündeme sahip olması nedeniyle kentsel dokunun yıkımı, yeniden inşası, değişen ekonomik ve değişen sosyopolitik konjonktüre ev sahipliği yapmaktadır. Kapitalist gelişim süreciyle başlayan mekânın dönüşüm kurgusunda ilk değişim olağan, durağan ve kanıksanmış olan üzerinde ortaya çıkması gündelik hayatı doğrudan etkilemektedir. Dönüşüm, toplumsal dönüşümü ve buna bağlı olarak gündelik hayatın yeniden üretimini beraberinde getirmektedir. Kentsel mekânın dönüşen mülkiyet yapısına bağlı olarak ortaya çıkan yerinden edilme, ayrıştırma ve soylulaştırma gibi sorunlar kentleri toplumsal bir mücadele alanı haline getirmektedir. Kente yalnızca ekonomik değer biçmek, kenti ve onu oluşturan toplumu anlamaktan oldukça uzaktır.

Yeni kent mekânlarının neoliberal politikalar ekseninde gelişmesine bağlı olarak mekân, sermayenin, politikaların ve yerel ilişkilerin kesiştiği güç merkezleri haline gelmiştir. Neoliberalleşmenin kentleşmesi (Brenner ve Theodore, 2002) olarak tanımlanan bu süreçte, mekân coğrafi ve ekonomik olarak büyümekte, zenginleşmenin mekânizması ve sermayenin merkezi haline gelmektedir. Molotch (1976) ekonomik değer kazanımından bahsederken kentsel ranta dikkat çekmekte her toprak parçasının kendi ekonomik değerine sahip olduğunu ve bu ekonomik değerin toprak sahibine aktarıldığını belirtmektedir. Harvey (1989)'de artan toprak rantının kentlerin yeniden yapılandırılması üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Rant değeri yüksek kentsel mekanların yatırımlar için daha cazip merkezler olduğunu ve sermayenin bu alanda yoğunlaştığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, büyümekte olan ülkeler için küresel mekânların sermayenin bir parçası olarak yaratılması ve ekonomi üzerinden tamamlanması kalkınmanın ana koşulu olarak görülmekte; kentlerin yarattığı ekonomik değer üzerinden değerlendirilmesinin ise kentlerin küresel ekonomide var olabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir (Sassen, 2000).

Sermayenin yeniden üretimi arzusu mekânsal dönüşümü beraberinde getirmekte, aynı zamanda dönüşen mekân, sermayeyi yeniden üretmektedir. Yaratılan yeni mekânların küresel ekonomide yatırımcı potansiyeline sahip olması, kentsel dönüşümü iktidar politikalarının önemli bir aracı haline getirmektedir (Harvey, 1989; Hall ve Hubbard, 1996). Mekâna yönelik atılan bu adımların, kentlerin sermayenin, politikaların ve sosyal ilişkilerin kesiştiği güç merkezleri haline gelmesi sebebiyle toplum, devlet ve fiziksel mekânın bütünlüğü ile doğrudan ilişkili olduğunu ve mekâna dair alınan her kararın

politik olduğunu söylemek mümkündür (Brenner, 1999). Bu bağlamda, dönüşüm projeleri de yasal düzenlemeler doğrultusunda siyasi ve politik bir karar olarak alınmaktadır. Mekânın dönüşümünün devlet eliyle yapılıyor olması, kentsel mekânda yeni sermaye gruplarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda aynı zamanda dönüşüm, mekânı değişim değeri üzerinden ve fiziksel yapıyı temel alarak planlanmış ve büyüme politikaları hedefiyle kentler yeni modernleşme aracı haline getirilmiştir (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2010).

Kapitalist toplumlarda mekânın, değişim değeri koşullarına göre değişen, insanın yarattığı ve daha sonrasında ise insana egemen olan bir alan haline gelmiş olması içerisinde yaşayan toplumdan azade değerlendirildiğini göstermektedir. Giddens (2003)'ın kentlerin öz kimliklerini gelenek ve istikrarın oluşturduğuna dair görüşünün aksine kentler, artan toprak değerinin ön plana çıkmasına bağlı olarak özgün değerleriyle değil, değişim değerleriyle küresel ekonomiye sunulmakta, bu doğrultuda değişmekte ve dönüşmektedir. Dolayısıyla, kentler bu döngü içerisinde özgün ve biricik özelliklerini kaybederek birbirlerine benzeyen tek tip bir kurguyla dönüştürülmektedir (Lovering ve Türkmen, 2011). Bu durum, kısa vadede ekonomik kazanç elde etmek adına potansiyel taşısa da uzun vadede toplumsal sorunları, kentsel ayrışma ortamlarını da beraberinde getirmektedir (Brenner ve Theodore, 2002). Bu süreçte, küresel sermayeye uygun olmayan her şey politik kararlar doğrultusunda sistemin dışında bırakılmaktadır. Kentsel politikaların yalnızca mekânsal ve ekonomik yapıyı önceliklendirmesi sonucu toplum ve mekân diyalektiğine yeni bir mücadele alanı oluşmaktadır. Yeni sermaye gruplarının da etkisiyle mülkiyetin kentsel mekânda yeniden dağıtılması ve gayrimenkulde yaşanan yapılanmayla birlikte kentsel mekânda sosyal ayrışma ortamı oluşmakta ve her geçen gün derinleşmektedir (Özbay ve Candan, 2014). Bu yaklaşım ekonomik olarak bedelini tüm yurttaşlarının ödediği bir kentsel gelişme biçimine işaret etmekte ve sadece belli gelir gruplarının faydalanabilmesine olanak vererek kentsel mekânda sosyal adalet sorununu ortaya çıkarmaktadır (Kurtuluş, 2005).

Kentlerin ekonomik değerleri ile ön plana çıkması durumunda küresel kent bir sosyal inşa olarak kullanılmakta ve bu doğrultuda yeni kentlinin yaratılması hedeflenmektedir (Smith, 1996). Bu bağlamda kentlileşme, geleneksel toplumdan modern topluma geçişe öncülük eden süreç olarak değerlendirilmektedir. Atkinson (2003), yeniden kurgulanan kentsel dokunun mevcut kullanıcılarından ziyade yeni kentliler yaratma hedefi taşıdığı görüşünü savunmaktadır. Lefebvre (2014), kentleşme sürecinde

üretilen toplum yapısını 'kentsel toplum' olarak isimlendirmektedir. Kentsel politikaların, güncel planlama yaklaşımlarının temelinde yeni kentli yaratma, modern kent oluşturma hedefi taşıması belli grupların önceliklendirilmesine neden olmakta ve istenmeyenler kent dışına atılmakta, toplum ve kentler kentsel politikalar ve planlar ile evcilleştirilmektedir (Smith, 1996). Zukin (1995), üretilen yeni tüketim toplumunu geçmişte sahip olduğu değerlerden uzaklaşmaları, sosyal ve toplumsal çözülmenin temellerinin atılmasına neden olmaları sebebiyle eleştirmektedir. Çünkü kent, toplumsal yapının mekandaki yansımasıdır (Castells, 1994). Dolayısıyla, toplumun gündelik hayatında sahip olduğu ortak tüketim araçlarının örgütlenmesinde yaşanan aksaklıklar kentsel mekânda sorun alanları oluşturmaktadır.

Mekânın dönüşümüyle birlikte ritüller ve gelenekler de değişmekte, aidiyet azalmaktadır. Farklı insanların farklı hikayelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ortak hafızanın bugün 'kayıp' olarak değerlendirilmesi esasında aidiyet ve ilişki biçimlerine referansla ölçülmekte ve aktarılmaktadır. Üretilen yeni mekânlar ve buna bağlı olarak toplumlar, sahip oldukları çehreleri kaybetmekte, mevcut anlamlarından ve belleğinden uzaklaşmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002). Kır hayatının sahip olduğu sabit düzende ve mekânda ilerleyen döngünün yerini kent hayatındaki kaotik dokunun almasıyla yaşanan dönüşüm, gündelik yaşam akışı içerisinde devam etmekte ve yeni alışkanlıkları yaratmaktadır. Bireyin günlük hayatını şekillendiren, toplum olma bilincinin ortaya çıktığı, karşılaşma merkezleri olarak sokak, iş, ev, okul gibi mekânlarda yaşanan dönüşüm bu nedenle gündelik hayatı doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla mekânın dönüşümüne bağlı olarak zaman içerisinde tartışılmaya başlanan toplumun, gündelik yaşamdan ayrı değerlendirilmesi güçtür. Bu kapsamda gündelik yaşam pek çok toplum bilimci tarafından araştırma konusu olarak öne çıkmış ve giderek önemi artmaya devam etmiştir (Bourdieu, 1995; Crawford, 2005; De Certau, 2009; Lefebvre, 1998).

Mekân, toplumun ürünü olarak nitelendirmesine rağmen, üretilen modern zamanların, 'sıradan' insanların gündelik hayatlarını mekânize bir sistem içerisinde öğütmesi sonucu, bireyin var olamadığı yeni kent mekânları oluşmaktadır (Lefebvre, 2014). Mekânsal dönüşümün emrivakiliğine karşılık gündelik hayat, mekâna ve yeni düzene adapte olmaya çalışmaktadır. Bourdieu (1995)'nun 'habitus' kavramı üzerinden tanımladığı gündelik hayat bireyin yaşam deneyimleri sonucu oluşmuş, bütünleşmiş, kalıcı, içselleştirilmiş, yatkınlıklar olarak tanımlanmaktadır. Her bireyin kendi habitusunu oluşturan ise özgün hayat pratikleri ve çevre ile kurduğu ilişkidir.

Dolayısıyla çevrede ortaya çıkan herhangi bir dönüşümde bireyin özgün yaşam alanı sosyal ve fiziksel olarak zarar görmektedir. Yeni kente, yeni mekâna, yeni topluma adapte olma hali ve kent içerisinde ortaya çıkan ayrışma ortamları çeşitlilikten sıkıcı bir tekdüzeliğe geçişi işaret etmekte, heterojen kent yapısına zarar vermektedir (Blakey ve Synders, 1997; Türkün, 2014). Ancak mekâna anlam kazandıran insan ilişkilerinin çeşitliliği ve bu ilişkilerin hayat bulmasını sağlayan sosyal, ekonomik, kültürel ve inançsal değerlerdir (Bal, 2015). Dolayısıyla mekân, içinde yaşanan ve paylaşılanlarla anlam kazanmaktadır. Bu nedenle mekânın dönüşümünü fiziksel, ekonomik ve politik bağlamda tartışmaktan ziyade toplumsal ayrışmanın her geçen gün daha da derinleştiği ve katmanlaştığı, bireyin görünmez addedildiği günümüz kentlerinde yaşamın insani yüzüne odaklanmak önemli bir ihtiyaç haline gelmektedir.

Kent ve toplum arasındaki ilişkinin bağımsız düşünülemeyeceğini özümsemek ve bu ilişkiyi kuvvetlendirebilmek; kenti toplum tarafından kabul edilmiş ve aidiyet beslenen bir mekân haline getirebilmek yalnızca insan hikâyelerine odaklanmak ve gündelik yaşam anlatılarına ortak olmak ile mümkündür. Lefebvre (1998) gündelik hayata dair araştırmaların değerini, bireylerin gündelik rutinleri hakkında bilgi sahibi olmanın toplumsal hayata ve buna bağlı olarak mekân kurgusuna ışık tutması üzerinden açıklamaktadır. Bireylerin gündelik hayatlarındaki değişim ve aynı zamanda toplum içerisinde birbirleriyle olan etkileşimlerinde ortaya çıkan kırılmalar, kent içerisinde göz ardı edilen toplumları araştırma nesnesi haline getirmektedir. Bu bağlamda, kentsel mekânı toplumdan ve buna karşılık toplumu kentsel mekândan ayrıştıran mevcut kentleşme politikalarının aksine gündelik hayatın keşfi, birey anlatıları üzerinden toplumun müzakere edilmesine ayrışma, parçalanma ve yerinden edilme dünyasında kapsayıcılık, güçlendirme ve dayanıklılık ihtiyacına dair bütünsel bir arayışa olanak tanımaktadır.

Gündelik hayatın neoliberal kentsel gündemin getirdiği dönüşüm-odaklı kentleşme ve mekânsallık baskısı çerçevesinde karşı karşıya kaldığı değişim hali, araştırma kapsamında mekânsal dönüşüm literatüründen hareketle ve etnografik araştırma sürecinde anlatı araştırmalarıyla (narrative) bir ailenin gündelik hayat deneyimleri üzerinden tartışılacaktır. "Dönüşümle birlikte yeniden üretilen mekânların, bireylerin gündelik hayat pratikleri üzerine etkisi nedir?" temel soruya odaklanan araştırma stratejisi etnografik yaklaşımdan ilhamla gündelik hayat anlatılarına dayanmaktadır. İstanbul Esenler Havaalanı Mahallesi'nde yaşayan ailenin gündelik hayat anlatılarına odaklanarak, bireyin içerisinde yer aldığı toplumun özgünlüğünü gözeterek

ve özelde bireyin gündelik hayatına odaklanarak bir ailenin hikâyesini dinleyerek ve hissederek süreci deneyimleme ve sorgulama vaadiyle yola çıkmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, Esenler Havaalanı Mahallesi'nde yaşayan bir ailenin gündelik hayatına dair bir anlatı kurarak, mekânın dönüşümünün gündelik hayat pratiğine etkisi üzerine eleştirel bir perspektif ortaya koymayı amaçlamaktadır. Belirtilen amaç çerçevesinde, (i) Neoliberal kentsel gündem çerçevesinde mekân, toplum ve gündelik hayat ilişkisini tartışmak ve (ii) Dönüşüm odaklı kentleşmenin ve mekânsallığın gündelik hayat pratiklerine etkisini bir ailenin gündelik yaşam anlatıları üzerinden sorgulamak araştırmanın hedeflerini oluşturmaktadır. "Dönüşümle birlikte yeniden üretilen mekânların, bireylerin gündelik hayat pratikleri üzerine etkisi nedir?" temel soruya odaklanan araştırma stratejisi, etnografik araştırma sürecinde gündelik hayat anlatılarına dayanmaktadır.

Araştırmanın ana konularını oluşturan mekânın dönüşümü ve gündelik hayat kavramları çok uzun dönemlerdir mekânın toplumdan bağımsız değerlendirilmesi sebebiyle birbirlerinden bağımsız olarak fiziksel ve ekonomik özellikleri üzerinden tartışılmaktadır. Mekânın insandan bağımsız düşünülmesi ve bunun insanların hayatlarına nasıl etki edeceği üzerine yapılan tartışmalar, birey ekseninde değerlendirilmemesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Ancak, dönüşümün toplum üzerinde ortaya çıkarttığı baskılar, gündelik hayat hikâyelerine odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Bireye odaklanan yaklaşımı benimsemenin, mekânı kavramak açısından elzem olması, etnografik anlatı araştırmalarının önem kazanmasına ışık tutmaktadır. Toplumun kent içerisindeki görünürlük kazanmasında, kenti bir laboratuvar olarak kullanarak kent sosyolojisinin temelini oluşturan Chicago Okulu'nun etkisi büyüktür. Öznel bakış açılarının sosyal eylemler üzerinde etkili olabileceği, anlatı araştırmaları ile kişisel bilgilerin ve hayat hikayelerinin bir araştırma yöntemi olarak kullanılması gibi yaklaşımlar Chicago Okulu'nun en önemli miraslarından biridir (Bulmer, 1984). Sözlü tarih anlatılarını, anlatı araştırmaları içerisinde barındıran etnografik araştırma yöntemi, hayat öykülerinin sunulduğu ve analiz edildiği bir yöntem olarak ortaya konmaktadır (Bell, 2002; Connelly ve Clandinin, 1999). Anlatı araştırmalarında toplumun gündelik rutinine katılmak, topluluk ile ilişki geliştirmek ve gözlemlemek bireylerin ve toplulukların anlam dünyalarını keşfetmek açısından açısından kıymetlidir (Emerson vd. 2008). Etnografik

araştırma süreci, sosyal ilişkilerden ortaya çıkan anlam dünyasının kayıt altına alınması üzerinden şekillenmiştir (Blumer, 1969; Denzin ve Lincoln, 2011). Ailenin sosyal dünyası ve gündelik rutinleri hakkında fikir sahibi olmanın, dönüşümü dışarıdan bir göz yerine içeriden bir bakış açısıyla değerlendirmenin yolunu açması nedeniyle etnografik anlatılar, Esenler Havaalanı Mahallesi'nde özgün bir araştırma yöntemi haline gelmiştir.

Araştırma yöntemi olarak anlatı araştırması kullanılan bu çalışmada, gündelik hayatın doğrudan gözlemlenebilmesi için katılımcı gözlem yapılmış, gündelik hayatın anlatılarına dair notlar tutulmuş, gündelik hayat deneyimlerine yönelik sözlü tarihten beslenen hayat hikayeleri dinlenmiş ve derleme oluşturulmuştur. Araştırma için Havaalanı Mahallesi'nde farklı farklı zamanlarda 4 ay vakit geçirilmiş, ailenin aracılığıyla dönüşüm öncesinde ve sonrasında burada yaşayan kişiler ile görüşmeler yapılmıştır. Aynı zamanda, görüşme yapılan aileden bağımsız olarak dönüşüm ardından üretilen kapalı sitenin kamusal alanlarında site yaşamında gündelik hayata dair gözlem yapılmıştır.

3. Mekânsal Dönüşümü Gündelik Hayat Üzerinden Okumak

Kentleşmenin ilk kez yaşam biçimi olarak tanımlanmasına bağlı olarak kent ve kır önemli bir dönüşüm baskısı altında kalmakta, bu durum toplumsal yaşamda önemli bir değişikliği ortaya koymaktadır. Devamlı bir dönüşüm baskısı içerisinde olan kentsel mekân, bireylerin ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelmenin yanı sıra coğrafyanın sahip olduğu artı değer ve sermaye ekseninde değerlendirilmektedir. Kent, içerisinde yaşayan bireyden bağımsız olarak fiziki algı üzerinden dönüşmekte ve bu durum, toplumdan bağımsız olarak üretilen yeni kentleri ortaya çıkartmaktadır. Toplum ve mekân tartışmalarının öncülerinden Park ve Burgess (1925) kentlerin yalnızca fiziki bir yapı olmadığını, kentleri oluşturan insanların içinden geçtiği hayati süreci de kapsadığını ve insan doğasının bir parçası olduğunu vurgulamakta; "Kent, medeni insanın doğal habitatıdır." diyerek kentlerin kendine has bir kültürel biçimi olduğunu ifade etmektedir. Wirth (2002 [1938]) ise yaptığı tanımlamada kentsel çevreden ziyade kültüre odaklanarak, kentlerin heterojenliğinin nüfusun büyüklüğünün ve yoğunluğun kişisel ilişkilerin azalmasına neden olduğuna ve kente özgü bir yaşam tarzının oluştuğuna dikkat çekerek tek tipleşmenin kentsel ve toplumsal ilişkiyi etkilediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, kent toplumu, toplum ise bireyi etkilemekte ve bu döngü sonsuz bir düzlemde kendi kendisini üretmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, yeni kentler beraberinde yeni kentlileri de oluşturmaktadır. Bookchin (1971),

bu bağlamda kentleri etnik grupları seküler yurttaşlara, dar görüşlere sahip vatandaşları evrensel bir kitleye dönüştüren ve modernleştiren bir etmen olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, sahip olunan değerler göz ardı edilerek üretilen yeni kentler, topluma yeni bir hayat olarak sunulmaktadır. Aynılaşan, özgün değerinden uzaklaşan kentlerin yeni ürettiği toplum kurgusu tüketici toplum kurgusuna evrilmektedir. Kent kültürünün homojenleştirici etkisi ise toplumun ve mekânın benzersizliğini tehdit edici bir yapıya sahip olması sebebiyle eleştirilmektedir.

Zaman içerisinde yaşanan mekânsal dönüşüm ve kentsel yaşamın değişimi, geleneksel yaşamın artıkları olarak görülen kültür, birliktelik ve mevcut hayat pratiklerinin yeni kentsel mekânda istememesi bir modernleşme adımı olarak değerlendirilmektedir. Toplum bilimci bakış açısına göre bugün hala gündemde olan mekânın dönüşümü ve toplum tartışmalarının ilk adımları geleneksel toplumdan modern topluma geçiş olarak tanımlanmakta ve kentlileşmeye bağlı olarak değişen toplumsal yaşam olarak değerlendirilmektedir. Marx ve Engels (1975), değişen toplumsal yaşamı ve gündelik hayatı ilk olarak işçi sınıfının kendisine ve ürettiğine yabancılaşması üzerinden değerlendirmiştir. Weber (1978) yaşanan dönüşümün toplumsal iletişimi zedeleyici etkisine dikkat çekmiştir. Tönnies (1988) ise bu kapsamda toplumları dönüşüme bağlı olarak cemaat ve cemiyet olmak üzere ikili sınıflandırmaya sokmuş ve yaşanan toplumsal dönüşümün derinliğine dikkat çekmiştir. Toplum ve mekânsal dönüşüme dair yapılan ilk tartışmalarında da görüldüğü üzere dönemin deneyimlerini ve pratiklerini, sorunlarını algılamak önemlidir. Dolayısıyla o dönemde yaşanan gündelik hayattaki değişim, dönüşüme bağlı olarak kent içerisinde göz ardı edilen toplumlar araştırma nesnesi haline gelmiştir. Bu kapsamda bireyin mekânla kurduğu özgün ilişkinin anlatısı olan 'gündelik hayat' tartışmaları önem kazanmaktadır. Mekân ve toplumu birbirinden bağımsız değerlendiren kentleşme politiğine karşılık olarak, gündelik hayat konusuna odaklanmak mekân ve toplumun birbirine bağımlı değişkenler olarak incelenmesine imkân yaratmaktadır. Bu anlamda gündelik yaşam, toplumun her geçen gün ayrışma coğrafyasında yeni bir mücadeleyle yer aldığı gündemde yaşamın insan odaklı bakışını ortaya çıkarması sebebiyle oldukça önemlidir.

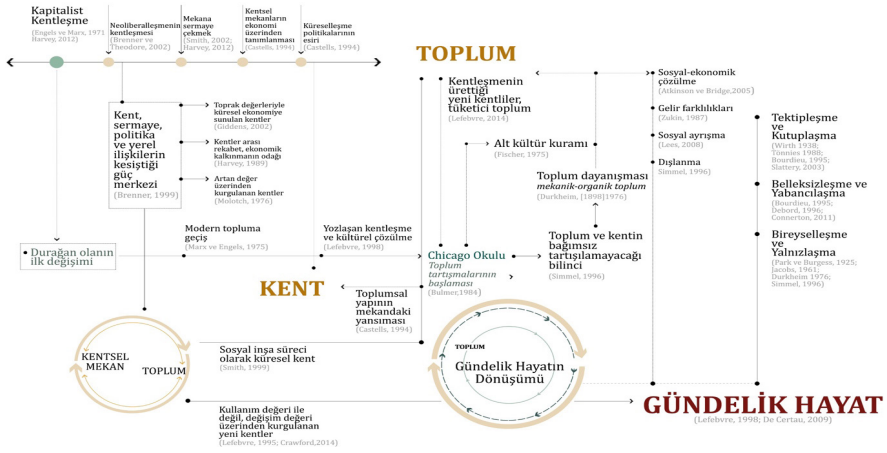

Şekil 1: Dönüşen kentlerde gündelik hayata dair kavramsal çerçeve.

Lefebvre (1998) kenti, üretim ilişkilerinin, ideolojilerin ve toplumsal pratiğin mekâna yansıması ve onu oluşturması üzerinden ele almaktadır. Ona göre mekân, gerçekte soyut bir nesne değil toplumsal bir olgudur. Gündelik hayat konusuna dikkat çeken Lefebvre (1998) gündelik hayatı, süreklilik, hareketlilik, komşular arası ilişkiler ve üretim biçimleri üzerinden tanımlamakta, alışkanlıklar ve gündelik sıradan hareketlerden meydana geldiği ifade etmektedir. Gün içerisinde yapılan bilinçli veya bilinçsiz her hareket, her durum gündelik hayatın tanımı içerisinde yer almakta ve birey için fark edilmese dahi farklı anlamlar taşımaktadır. Bu nedenle mekâna atılan her adım gündelik hayata, dolayısıyla bireye ve topluma dokunmaktadır. Mekânda yaşanan dönüşüm doğrudan ya da dolaylı olarak insanı etkilemekte; toplumun gündelik hayatını ve sosyal çerçevesini değiştirmektedir. Bu bağlamda Keleş (2012), kentleşme olgusunun toplumun sosyal ve ekonomik yapısındaki değişikliklerden doğduğuna işaret etmektedir.

Kentsel mekânda tüm süreçler birbirleri üzerine eklemlenmekte ve mekân her geçen gün yeni mücadelelere maruz kalmaktadır. Kent ve kentsel mekânın hızla toplumsal içeriğinden koparılması; yalnızlaşma, ayrışma ve yerinden edilme ekseninde bireyin varoluş çabası bugün hala güncelliğini koruyan tartışmalar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda gündelik hayat ve mekân üzerine yapılan tartışmaların vardığı nokta gündelik hayatın

ve mekânın döngüsel olduğu ve sürekli olarak birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmekte oldukları konusunda ortaklaşmaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin kentlerde varlığını daha çok hissettirmesi ve sermayenin dağılımından doğan eşitsizlik ortamının toplumu etkilemesiyle birlikte kentleşmenin ve dönüşümün gündelik hayat üzerindeki izleri de değişime uğramaktadır.

Kentleşmeye bağlı olarak oluşan yeni kentsel sistemde özgün olanın yok sayıldığı, görünmez bir toplum ve birey kurgusu ortaya çıkmaktadır. Birey-toplum diyalektiğinde yaşanan yeniden üretim çerçevesinde, toplumsal belleğin geleneksel olandan uzaklaşmasına bağlı olarak sosyal çözülmeler ortaya çıkmaktadır. Toplumun güçlü̇ kesimi tarafından, güçsüz kesim için uygun görülen mekânların inşa edilmesi ve örgütlenmesi, dolayısıyla 'uygun' hayat biçimlerinin yaratılması, mekânsal adaletsizliğin toplumsal yansımalarını ortaya çıkartmaktadır (Lees, 2008; Smith ve Williams, 2013). Bu durum gündelik hayata doğrudan müdahale ortamını yaratmaktadır. Kent mekânında görünmez duvarların oluşması da bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, kentleşme ve gündelik hayat konusu tartışırken mahallelerin toplumsal ve siyasi örgütlenmelerinin en küçük yerel birimi olarak değerlendirilmesi önemlidir. İstanbul'da mahalle yerleşimlerinin sosyal ve kültürel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, mahallelerin 1950'li yıllarla birlikte kırdan kente göçün beraberinde getirdiği yeni yaşam alanı arama ihtiyacıyla hemşerilik ağları üzerinden şekillendiği ve dayanışmayla kurulduğu görülmektedir. Mekân ve toplum arasındaki hemşerilik ve dayanışma üzerinden oluşan bağ, aidiyet hissini kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda özellikle Türkiye'de toplum ve mekân tartışmaları, kırdan kente göç, nüfusun hızla artmasına bağlı olarak gecekondu yerleşmelerinin artması, yeni mahallelerin oluşması ve çarpık kentleşme ile 1950 sonrası tartışılır hale gelmiştir.

Yıllar içerisinde, neoliberal kentleşme sürecine bağlı olarak toplum ve mekân üzerine tartışmalar daha çok bölgesel eşitsizlikler, sınıfsal ayrışma, yoksulluk kültürünün derinleşmesi, mekâna rant üzerinden değer biçilmesi, sosyal ve mekânsal ayrışma, dönüşüm projeleri veya mega projeler aracılığıyla yeni mekânlar yaratılarak, mekânların soylulaşması, dolaylı veya doğrudan yerinden edilmelerin yaşanması ve kent yoksulluğunun artması gibi kırılımlar üzerine yoğunlaşmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007; Tekeli 2011; Bal, 2015). Bugün neoliberal sosyo-politik konjonktür çerçevesinde toplum ve mekân konusunun tektipleşme (Wirth, [1938] 2002, Tönnies, 1988, Bourdieu,1995, Slattery, 2003); belleksizleşme ve yabancılaşma (Bourdieu,

1995; Debord, 1996, Connerton, 2011); bireyselleşme ve yalnızlaşma (Park ve Burgess, 1925; Jacobs, 1961; Durkheim, 1976, Simmel, 1996) başlıklarında irdelenmesi kentleşmenin homojenleştirmeye yönelik baskısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

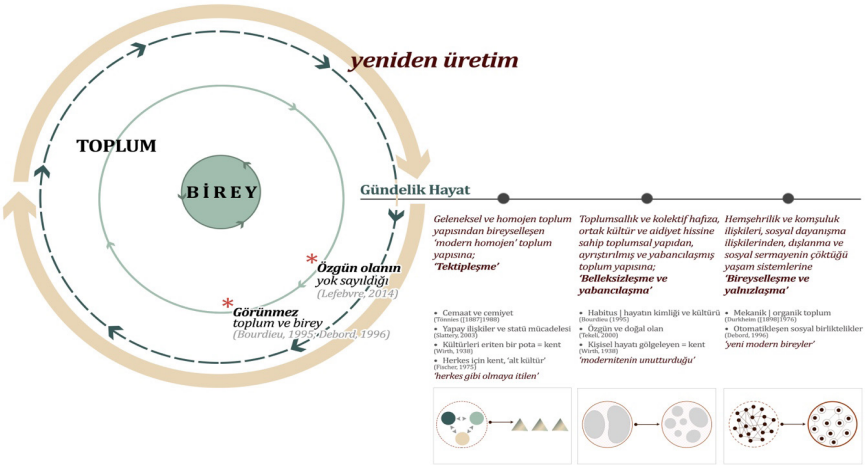

Şekil 2: Dönüşüm baskısı ve gündelik hayatın yeniden üretimi.

4. Esenler Havaalanı Mahallesi'nde Dönüşüm Deneyimi

Gündelik hayat ve mekânın dönüşümü tartışılırken, gündelik hayatın şekillendiği fiziksel ve sosyal mekâna, insan ilişkilerine ve toplumsal birlikteliğe odaklanmak gerekmektedir. Dönüşüm baskısı, taşınmaya bağlı olarak alışık olunan yerden ayrılmak ve yeni yerleşimlere alışmak, ekonomik zorluklar kadar yaşayan kişilerin hisleri ve duyguları da dönüşüm deneyiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda içerisinde tüm bu bileşeni bir arada bulunduran gündelik hayat pratikleri, dönüşümden her anlamda etkilenmektedir. Gündelik hayat hikayesini rasyonel süreçlerin yanında duygusal olarak anlamlandırmak, dönüşümün toplum üzerindeki yansımasına ışık tutmayı mümkün kılmaktadır.

Esenler Havaalanı Mahallesi'ndeki dönüşüm hikayesinden önce Türkiye'de dönüşümün tarihsel kırılımlarına dair bir çerçeve oluşturmak yerinde olacaktır. Yeni ve modern kent yaratma hedefi Cumhuriyet'in kurulduğu ilk zamanlara

denk gelmektedir (Tekeli, 2012). 1923-1950 yılları arasında kentlerdeki ekonomik gelişmelere ve artan makineleşmeye bağlı olarak kentlere göçün başlaması, kent sayısının ve kentlerin yoğunluğunun artmasıyla birlikte, kentlerde insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişiklikler yaşanmıştır (Keleş, 2012). Aynı zamanda kentlerin hem ekonomik hem de mekansal olarak nüfus artışına hazırlıksız olması, kente göç eden kişileri kent çeperine yönlendirmiş; burada gecekondu tipi yapılaşmaya neden olmuştur. 1950li yıllarla birlikte ekonomik büyüme politikası çerçevesinde sanayileşme, kentlerde etkili olmaya başlamıştır. Dolayısıyla kırdan kente göçe bağlı nüfus artışı tüm Türkiye'de etkisini göstermiş; özellikle İstanbul nüfusu hızla artan kentlerin başında gelmiştir (Tekeli, 2012). Bu nedenle 1950-1980 yılları arası İstanbul için kırılma noktası olarak tanımlanmıştır (Çavuşoğlu, 2014). İstanbul bu dönemden sonra hızlı bir kentleşme baskısı altına girerek yapsat üretim ve göç unsurları nedeniyle kendiliğinden dönüşümle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde kentsel mekânda yağ lekesi biçiminde yerleşim göstermeye başlayan mahalleler zaman içerisinde bütünleşik yerleşimler haline gelmiş ve büyük ilçeleri oluşturmaya başlamıştır (Şenyapılı, 1996). 1980-2000 yılları arasında ise kentler, dışa açık liberal ekonomi ve küreselleşme etkisi altına girmiştir. Dolayısıyla bu dönem, neoliberalizmin kent üzerindeki baskılarının arttığını söylemek mümkündür (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2010). Artan neoliberal kent baskısı kentte etkisini daha derinden göstermeye devam etmiş; büyük yatırımlar kentin gündeminde yer almıştır. Yerel yönetim ve özel sektör ortaklıklarının öne çıkması ise dönüşümün stratejik olarak ele alındığını göstermektedir (Ataöv ve Osmay, 2007). Aynı zamanda bu dönemde, politik iktidar eliyle sürdürülen planlama ve mekânsal modernleşme kalıpları aşılarak, kontrolsüz ve kendine özgü büyüme süreci yaratılmış; kentsel mekânda toplumsal sınıfların ayrışmasına neden olan bir yaklaşım sergilenmiştir (Kurtuluş ve Türkün, 2016).

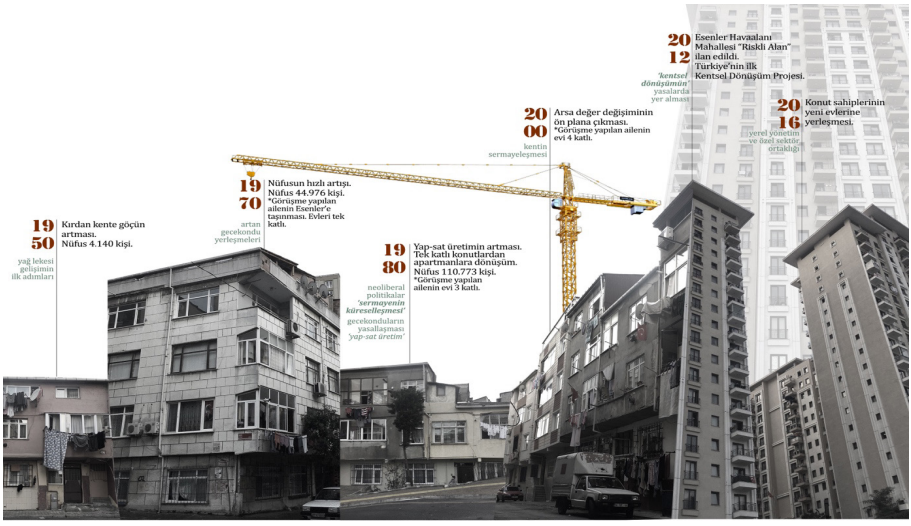

Şekil 3: Esenler Havaalanı Mahallesi'nin dönüşüm süreci 1950-2016.

Kentsel mekânlara yönelik günümüze kadar atılan adımlar, modern kent ve buna bağlı olarak modern toplum yaratma hedefi taşımaktadır. Mevcut kentsel planlama yaklaşımının var olanı iyileştirmekten ziyade yıkıp yeniden yapmayı benimsemesi sebebiyle modern kentte radikal dönüşüm yaşanmaktadır. Tekeli (2001) bu durumu emrivakilerle gelişen kentler' olarak tanımlamaktadır. Özellikle 2000 sonrası dönemde kentlerin küresel ekonomiye sunulma hedefine bağlı olarak yeni dönüşüm modelleri ortaya çıkmıştır. 2010 yılında çıkan Belediye Kanunu'nun 73. maddesi ile ülke genelinde uygulanacak kentsel dönüşüm projelerinin yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Belediye Kanunu'ndan iki sene sonra İstanbul'da deprem tehdidi altındaki alanların dönüştürülmesine dair, 2012 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. Atılan bu adımlar, kentsel dönüşümün küresel gündemin aksine Türkiye'de kanunlar tarafından desteklendiğini ve siyasi bir politika olarak gündemde yer aldığını destekler niteliktedir. Esenler Havaalanı Mahallesi, 2012 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında riskli alan ilan edilen Türkiye'nin ilk kentsel dönüşüm projesidir.

Kentleşmenin hızlandığı dönemde kentlerin sahip olduğu imkânların fazlalığı ve kırsal kesimlerdeki özellikle iş olanaklarının kıtlığı, bireyleri kentlere göç etmeye yönlendirmiştir. Parça parça gelişen kentler, bir yandan

kamu-özel veya özel ortaklığında yatırımlarla üretilen yeni konut alanları ile gelişirken, diğer yandan da bireylerin kendi emekleri ile yaşam alanlarını kendileri ürettikleri mekânlar ortaya çıkmaktadır. İstanbul'un tenha ve ucuz semtlerinde de yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. Esenler İlçesi bu kapsamda gelişen ilçelerden biridir. Güngören, Zeytinburnu ve Bağcılar ilçelerinin merkezi iş alanları olmaları ve uygun arsa değerlerine sahip olması sebebiyle tercih edilen bir yer haline gelmiştir. Zaman içerisinde hızlı bir nüfus artışına sahne olmuş, akraba ve komşuluk ilişkileri üzerinden yeni yaşam alanları oluşmuştur.

> Ben buraya amcamın oğlunun aracılığıyla geldim. O burada birisinden arsa almış, sonra bizim köye haber gönderdi. Benim de işim gücüm yoktu köyde, İstanbul'a gelmek şart olmuştu para kazanmak için. Sonra ben de geldim buraya, başta amcamlarla kaldı sonra hepimiz birlikte benim evi de yaptık. Sonra ailemi de buraya getirdim (P1, Kişisel Görüşme, 12.05.2019).

Türkiye'nin küresel gündemde güçlü olma hedefine bağlı olarak kentlerde dönüşüm süreci yaratılmış ve kentsel mekânın küresel bir imaj haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda özellikle İstanbul'un sahip olduğu, fiziksel, politik, ekonomik konumu ve kent toprağının artan değeri sebebiyle özellikle kent merkezinin yakın çevresindeki ilçeler üzerinde baskı ortaya çıkmıştır. 1950lerde hız kazanan çarpık kentleşme ve gecekondu yapılaşması 1960 sonrası nitelik olarak gelişmiş, apartman yerleşimleri haline gelmiştir (Çavuşoğlu, 2014; Tekeli, 2011). Bu 10 yıl içerisinde pek çok imar affının çıkması, gecekondu alanlarındaki mevzuata aykırı yapılaşmayı toplum gözünde meşrulaştırmıştır. Bu süreçte artan yap-satçı üretim ve devletin politikalarının sonucunda büyük şehir yerleşimlerinin konjonktürüne benzer bir şekilde Esenler Havaalanı Mahallesi'ndeki tek katlı konut yerleşimi yerini apartman tipi konutlara bırakmış, ve sonrasında dönüşümün ilk adımları atılmaya başlamıştır.

Kentsel mekânda belli bölgelerin yatırım çekmesi ve donatıların bu çevrelerde kuruluyor olması bu mekânların cazibe merkezi haline getirmektedir. Tekstil kente, Atatürk Havaalanı'na, Esenler Otogara yakın olması ve sebze-meyve halinin Esenler'e taşınması gibi durumlar Esenler İlçesini de bu bölgelere örnek yerleşimlerden biri haline getirmiş, ilçenin sahip olduğu değerin artmasına ve yatırımlar için dikkat çeken bir yer haline gelmesine neden olmuştur. Yatırımların yoğunlaşması, artan nüfusa bağlı olarak Esenler'in genişlemesi ve İstanbul'un saçaklanarak gelişmesine bağlı olarak Esenler

geçmişinde çeper yerleşim sayılıyorken merkezi bir konuma gelmiştir. Çevresinde çeşitli donatıların ve fonksiyonların bulunması Esenler'in değişim değerini artırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Bu durum yıllar içerisinde ilçede dönüşüm baskısını artırmıştır.

Ailenin İstanbul'a taşınma ve Esenler'e yerleşme hikayesi ise Türkiye'deki kentleşme ve göç hikayesi ile benzer özellik göstermektedir. 1978 yılında hemşerilik ilişkileriyle Esenler'e yerleşen aile 2012 yılına kadar aynı mahallede yaşamıştır. Dönüşüm öncesinde ailenin evi mahalledeki diğer evler gibi 3-4 katlı, arka bahçeleri olan apartman yerleşimleri biçimindeydi. Evleri aynı zamanda dönüşüme girmeden önce; 154 metrekare büyüklüğünde bir arsaya, giriş katta 90 metrekare diğer 3 katta ise 100 metrekare büyüklüğünde dairelerden oluşan bir apartmandı. Ailenin dönüşüm öncesi sahip olduğu evin fiziksel özelliklerini paylaşmak yaşam alanlarına dair bilgi sahibi olunması açısından önemlidir. Geçmişte sahip oldukları yaşam alanları ve dönüşümün ardından sunulan yaşam alanlarını karşılaştırabilmek ancak geçmiş alışkanlıklara hâkim olmakla mümkündür.

2012 yılında mahallenin riskli alan ilan edilmesiyle birlikte ailenin yaşadığı alan yalnızca fiziksel olarak değil sosyal ve ekonomik olarak da büyük değişikliklere uğramıştır. Dönüşümün başlaması aile ve mahalleli tarafından mahallenin boşaltılması olarak tanımlanmakta ve bu süreç mahalleli için taşınmaktan çok daha fazlasını ifade etmekledir. Mahallenin riskli alan ilan edilmesiyle birlikte mahalleliler kiraya çıkacak ev aramaya başlamıştır.

Dönüşüm başlamadan projenin yarattığı toprak değeri ve kiralık evlere yönelik talebin fazla olması sebebiyle Esenler İlçesi genelinde ev fiyatlarının ve kiraların artmış, ev bulmak zorlaşmıştır. Ailenin paylaştığı ve o dönemde Esenler'de yaşayan kişilerin de bilgilere göre kiraların artmasına bağlı olarak bazı ev sahipleri kendi kiracılarını evden çıkartıp yüksek kiralar karşılığı yeni kiracı arayışına girmiştir. Proje bitimine kadar ev sahiplerine yapılan kira yardımları yetersiz kalmış, kira fiyatlarının artması ve bütçeye uygun olmaması sebebiyle mahalleliler ekonomik olarak zorluklarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda uygun kiralık konut bulamamak, mahallelilerin farklı ilçelere taşınmasına veya kendi yaşam standartlarının altında konutlar tercih etmelerine neden olmuştur. Böyle bir süreçte yalnızca mahalleliler değil Esenler genelinde barınma oldukça büyük bir sorun haline gelmiştir. Bugün barınma konusunun bu denli tartışılmasının temelinde de herkes için uygun barınma alanlarına erişmenin güç olması yatmaktadır. Mahalle sakinleri o dönem geçici olarak farklı yerde yaşamaya başlasa da sürecin sonunda

Esenler'e dönemeyenler de oldukça fazladır. Dönüşümü, aile şu şekilde anlatmaktadır:

> Toplam hak sahibi 1510 dairenin olduğu, 466 bin metrekare büyüklüğünde genis¸ bir mahalleydi burası. Koskoca mahalle 6-7 ay içerisinde terkedilmis¸ bir yere dönüştü¨. Biz 6 ay içinde evlerimizi boşalttık. Kolayca anlatıyorum taşındık gittik diye ama o dönem bizim için tam bir karmaşaydı. Bizim için dönüşüm mahalleden taşındığımız zaman başladı. O dönem oğlumuzu evlendireceğimiz için ev bakmaya pek vaktimiz olmamıştı, daha doğrusu gec¸ kaldık. Bizim bulduğumuz evler ya çok pahalıydı ya da oturulacak gibi değildi. Zaten evimizden ayrılmıştık o yüzden zaten kendimizi kötü¨ hissediyorduk bir de ekonomik olarak bu kadar zorluk çekeceğimizi düşünmemiştik. O dönem Esenler'de ev kiraları çok arttı. (P2, Kişisel Görüşme, 12.05.2018).

> Çok zor bir süreçti, hem evimizden çıktık, nerede nasıl yaşayacağımızı bilmiyoruz hem de bundan sonra evimiz ne olacak ne zaman oturacağız, nasıl bir yer olacak hiçbir şey bilmiyoruz. Çaresizliği hayal edebiliyor musun? Koskoca mahallede herkes aynı anda ev aradığı için kiralar da arttı tabi buralarda. Kimse yaşadığı yerden uzaklaşmak istemiyor, burada yaşamayı tercih ediyordu. Öyle olunca kiralar da artıyor, hatta bazı ev sahipleri sırf bizim gibi dönüşüm aileleri yerleşsin diye kendi kiracılarını çıkarıyorlardı. Herkes ne kadar kazanırsam o kadar kardır derdine düşmüştü¨. (P3, Kişisel Görüşme, 20.05.2018).

Görüşme yapılan aile, dönüşümün hem dönemin belediye başkanı tarafından hem de yapılan haberlerde bir piyango olarak sunulmasını eleştirmekte; projeyi Esenler için rant yaratmanın bir aracı olarak değerlendirmektedir. Kentsel dönüşümü zor bir süreç olarak tarifleyen mahalleli, dönüşümün tüm yaşamlarını yok ettiği görüşünü savunmaktadır. Dönüşümün yapılma biçimi, şeffaf olmayan bir süreçte ilerlemesi, yalnızca fiziksel yapıya odaklanan yaklaşımı sebebiyle eleştirilmektedir. Bu bağlamda, mekân üretiminin de yalnızca fiziksel ve ekonomik değer üzerinden tartışılıyor olması oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Bir mahallenin yıkılmasından bahsederken yalnızca fiziksel yıkımı göz önünde bulundurmak, burada yaşayan bireylerin hayatlarını ve hatıralarını görmezden gelmekten farksızdır. Yaşanan mekânı yaşayanlar tarafından anlam kazandırılan yer olarak değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla, dönüşüm sürecinin o mekânın yaşayanlarına karşı şeffaf olmayan bir şekilde yürütülmesi önemli sorunlara neden olmuştur.

> Kentsel dönüşüm öyle bir şey ki, önünü göremiyorsun. Kaç projede neler yaşandı tamamlanmadı bir sürü olay oldu. Okuduk bunların hepsini, o yüzden aynı şeyleri yaşamaktan da korktuk (P3, Kişisel Görüşme, 12.05.2018).

Mahallenin yıkımının ardından proje detaylarına dair paylaşımların yapılmaması, evlerin yıkılıp yeniden yapılmaya başladığı dönemde burada yaşayan kişileri de sürecin bir parçası haline getirmenin aksine bilgi dahi vermemek yaşam alanına dair endişeleri her geçen gün daha da artırmıştır. Görüşme yapılan tüm bireylerinin paylaştıkları ortak huzursuzluk, projenin başlama sürecinin uzadığı ve en önemlisi de bu sürecin hiç şeffaf olmayışı üzerinedir. 2012 yılında boşaltılan mahallenin projesinin iki sene boyunca başlamaması üzerine düşünceler şu şekilde dile getirilmiştir:

> Yalan haberlerle birlikte proje hakkında şeffaf olmayan bir süreç içerisinde olmamız daha da paniklememize neden oldu. Zaten evlerimizi bırakmış bambaşka yerlere taşınmıştık, ya arsamızı elimizden alırlarsa diye korkmaya başladık. …. Biz burada hakkımızı savunduğumuzda hangi partiye oy verdiğimizi bilmeden muhalefet partili zaten bunlar deniyordu, rant var burada dediğimizde yalancı konumuna düşürülüyorduk ve bununla ilgili hiçbir şekilde konuşulmasına izin verilmiyordu. … (P3, Kişisel Görüşme, 15.06.2018).

Yaşanan bu sürecin ardından kentsel dönüşümün tamamlanmasıyla birlikte Havaalanı Mahallesi 2373 daireli, 12 bloklu, 55 adet iş yeri bulunan bir kapalı site haline gelmiştir. 1403 daire ve 32 iş yeri hak sahipleri için, 970 daire ve 23 işyeri de projeyi finanse etmek için üretilmiştir (Emlakkonut, 2016). Mahalleliye evleri çekilen kura sonucunda teslim edilmiş, kura çekilişinde dönüşüm öncesinde mahallelinin sahip olduğu dairelerin mahalledeki ve apartman içerisindeki konumu göz ardı edilmiştir. Çekilen kuraların ardından evleri teslim edilen mahalleli hem evlerini hem de yaşam alanlarını ilk kez görmüştür. Türkiye'deki dönüşüm projelerinin pek çoğunda kullanılan bu yöntem, aile tarafından haksız sonuçlar doğurması nedeniyle eleştirilmektedir. Konut büyüklüklerinin hak sahiplerine adil dağıtılmaması aile tarafından önemli bir sorun olarak açıklanmıştır. Evlerinin yüksek katta olmasını istemeyen bireylere yüksek katta, alt katta olmak istemeyenlere ise alt katta konut verilmesi ve tüm seçimim kura üzerinden yapılması mahallelinin yaşayacakları evlere dair fikirlerinin olmamasına neden olmuştur. Görüşme yapılan aile tarafından sitedeki evlerinin değişimini ve bunun gündelik hayatlarına etkisi hayal kırıklığı ve memnuniyet ikiliği üzerinden açıklanmıştır.

> Yaşadığımız bu zorlu sürecin sonunda koskocaman binamıza taşındık. Eve ilk girdiğimde biz buraya nasıl sığacağız diye düşündüm. Ben eski evimdeki mutfak masamı, fırınımı, koltuklarımı bu evime sığmayacağı için vermek zorunda kaldım. Mesela evler çok küçüldü demiştim ya birçok evde masa koyacak yer yok, insanların masaları yok yer sofralarında veya sehpalarda yemek yiyorlar.
>
> Evlerin küçülmesi sadece eşyaları atmak zorunda kaldığımız için sorun olmadı. Eşyaları bile sığdıramadığımız evde biz nasıl misafir ağırlayacağız? Ben yatıya misafir alsam nerede yatıracağım? Evine kimseyi çağıramıyorsun ki veya çağırsan da parça parça çağırıyorsun. Öyle olunca da kimseyle doğru düzgün görüşmüş olmuyorsun (P2, Kişisel Görüşme, 17.09.2019).

Daire büyüklüklerinin değişmesi, daire planlarında yaşanan değişikliklerin resmî açıklama yapılmamış olması, şefaf olmayan bir süreç yürütülmesi, proje tamamlanmasının ardından çekilen kuranın mahallelilerin eski sahip oldukları yaşam birimleri göz önünde bulundurulmadan yapılması gibi pek çok sebep, dönüşüm sürecinin mahalleli tarafından hayal kırıklığı olarak yorumlanmasında etkili olmuştur. Bireylerin yaşamlarını sürdürecekleri yeni konutlarının şansa bırakılması, konutun ev olarak görülmesinin önüne geçmiştir.

Mahallenin kapalı bir site haline gelmesi ise, komşuluk ilişkilerini, sokak ve bahçe mekânlarının kullanımını ve buna bağlı olarak karşılaşma ve bir araya gelme durumlarını etkileyerek geçmişte sahip olunan gündelik hayat rutinlerinin tamamen yeniden üretilmesine neden olmuştur. Bu süreç sosyal, kültürel ve ekonomik olarak yeni yaşam biçimini benimseyemeyen mahallelilerin eski yaşam alanlarını terk etmesiyle, dolaylı veya doğrudan yerinden edilmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Dönüşen Mahalle: Kapalı Sitede Gündelik Yaşam

Esenler Havaalanı Mahallesi'nde uygulanan kentsel dönüşüm projesine bağlı olarak değişen gündelik hayat pratiklerinin ailenin anlatıları üzerinden sorgulandığı araştırma göstermektedir ki kente yapılan her müdahale yaşama yapılan bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan müdahaleler toplum tarafından kabul görebildiği gibi, tamamen reddedilmesi de mümkündür. Esenler Havaalanı Mahallesine yapılan müdahale ise toplumda farklı sonuçların doğmasıyla sonuçlanmıştır. Toplumsal yapının değişmesine neden olan bu dönüşüm anlayışı (i)toplumun tektipleşmesine, (ii) komşuluk

ve hemşerilik bağlarını zayıflatarak bireyselleşen ve yalnızlaşan bireylerin oluşmasına, (iii) ortak kültür ve değerlerin zarar görmesine neden olarak aidiyet hissinin kaybolmasına ve belleksizleşen, yabancılaşan toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kavramsal çerçeveden çıkarımlarla, ailenin hikayesi üzerinden okunan gündelik yaşam, mekânın dönüşümünü ve toplumun dönüşümden etkilenme biçimini bireysel yaşam üzerinden ortaya çıkarmaktadır. Bu dönüşüm mekân, toplum ve birey triyalektiğinde bir döngü olarak süregelmekte, birbirlerini etkilemelerine neden olmaktadır.

Aileyle yapılan görüşmelerde mahallelerinden bahsederken hep eski ve yeni kıyaslamasının yapılıyor olması ailenin yeni yaşam alanlarını benimseyememiş olduğunu göstermektedir. Yeni düzen olarak tanımladıkları site yaşamına 'ayak uyduramayan' pek çok komşusunun yeni evlerine taşınmadığını, pek çoğunun ise geniş aile olmaları sebebiyle evde yaşamakta zorlandığını ifade etmektedir. Modern yaşam olarak görülen sitelerin yalnızca belli toplumsal grupları içerisinde barındırıyor olması kentin ayrıştırıcı gücünü görünür hale getirmektedir. Sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak değişikliğe uğrayan mekânların ana aktörleri olarak bireylerin yeni yaşam alanlarına ait hissedebilmelerinin bir anda olması mümkün değildir. Sahip olunan alışkanlıklar yaşam alanlarında değişikliğe uğramaktadır.

'Kendi komşum' olsa diyerek tanımladığı eski komşuluk ilişkilerinde belli bir imtiyaz, anlayış söz konusu olmasına rağmen yeni yaşam alanlarında herkesin belli kurallara uyması gerekliliği dile getirilmektedir. Dönüşüm ardından üretilen konutların bir kısmının projeyi finanse etmek adına fazladan üretilmesi ve mahalleliye ek olarak farklı ev sahipleri ve kiracıların da site içerisinde yaşamalarına bağlı olarak ortaya çıkan yeni sosyal çevre, bireylerin davranışları üzerinde etkili olmaktadır.

> Buraya sadece Atışalanı'nda yaşayan insanlar taşınmadı, farklı yerlerden çeşit çeşit insan taşındı. 1400 konut var bu konutların hepsinde ev sahipleri oturmuyor, kiraya veriyor. Dışardan gelenlerle mahalleli arasında biraz kültür ve seviye farkı var. Sitede oturmanın bir kültürü var. Site kültürüyle köy kültürü bir değil ki. Biz de onlara bakıp uyum göstermeye çalışıyoruz. Şimdi makyajlı düzgün kıyafetli birisini görünce herkes onu görüyor ve kendilerini düzeltmeye çalışıyorlar. O kadar köyden gelen vardı şimdi giyimini değiştirdi, davranışlarını değiştirdi. Site hayatımızı değiştirdi, modern komşularımız oldu. Biz de modernleşmeye başladık (P1, Kişisel Görüşme, 24.05.2018).

Aile ve sitede yaşayan mahalleliler ile yapılan görüşmede paylaşılan 'herkes sitede yaşamayı öğreniyor', 'burada sadece eski mahalleliler yaşamıyor, yeni bir sürü kişi geldi. Biz de onlar gibi modern olmaya çalışıyoruz.' söylemleri, yeni yaşam alanına adapte olmanın tektipleşme baskısı yarattığını, belli kurallar içerisinde 'modern homojen' toplum yapısının oluşturulduğunu göstermektedir. Geçmişinden kopan, yeni olana adapte olmaya çalışan birey kendisini yeniden üretmekte ve zaman içerisinde mekânın dönüşümüne bağlı olarak geçmişteki alışkanlıklarını geride bırakabilmektedir. Çünkü gündelik hayat kendisini her gün yeniden üreten, her şeye rağmen yeniden oluşturan dinamik bir yapıya sahiptir. Toplum içerisinde var olma mücadelesi veren bireyler de aidiyet hissini güçlendirmek veya yeni yaşam alanlarına adapte olmak adına kendi yaşamını yeniden şekillendirmektedir. Dışarıdan bakıldığında her evin aynı planla üretilmiş olması, burada yaşayan herkesin aynı kurallara uymak durumunda kalması veya aynı donatı alanlarını kullanması tekdüze bir kurguyu oluştursa da asıl farklılaşan her evin içerisindeki özgün aile yaşamıdır. Tektipleşme baskısının yalnızca fiziksel olarak hissedilmediği, sosyal yaşama da dolaylı veya doğrudan müdahale edilmesi bireyin hem kendi yaşamının hem de toplumsal yaşamın değiştiğini kanıtlar niteliktedir. Bu durumun temelinde de mekânın değişen rolü ön plana çıkmaktadır. Bireylerin yalnızca kendileri ile ilgili durumlarda değil, diğer site sakinleri ile ilişkileri de bu durumdan etkilenmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde yeni yaşam alanını benimsemekte güçlük çekenlerin çoğunlukla belli bir yaşın üzerindeki yaşlılar olduğu belirtilmiştir. Geçmişte yaşadıkları mekânlara dair anılarının fazla ve mekânla ilişkilerinin daha kuvvetli olması bellekte bulunan geçmiş alışkanlıklardan ve yaşananlara olan hislerden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda dönüşümün ardından geçmişte sahip olduğu anılardan, ilişkilerden uzaklaşarak zaman içerisinde toplumsal belleğini yitiren 'yeni kentli', kendisine ve çevresindekilere yabancılaşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu yabancılaşma, üretilen yeni toplum yapısında tahammülsüzlükleri ve anlayışsızlıkları ortaya çıkartmaktadır. Modernleşmenin yarattığı komşuluk ve hemşerilik bağları zayıf olan toplumsal ilişkiler bireyin yalnızlaşmasına ve daha bireysel bir yaşam kurgulamasına neden olmaktadır.

> Mahalledeyken kalkıyordum, aşağıya indiğimde birilerini görürdüm selamlaşırdım, iki sohbet ederdik. İşe gidiyordum çıkıp eve geliyordum. Mesela hepimiz işten döndükten sonra iniyorduk bahçede oturuyorduk, evin önünde oturur çekirdek yerdik. Ailece aynı apartmandaydık, bizim oturduğumuzu gören komşu olursa gelirdi hep beraber otururduk (P3, Kişisel Görüşme, 19.05.2018).

Kentsel çevre içerisinde mahalle, büyük ölçüde önemini yitirmektedir. Farklı toplumsal gruplara ait insanlar yerel mahalleler içerisinde dayanışmayı korumaya çalışmaktadır. Mahalleler Esenler gibi komşuluk, hemşerilik ve dayanışma ağlarıyla kurulmuş yerlerde yalnızca idari bir sınır olmaktan ziyade belli kültürün, ortak kimliğe sahip belli bir toplumun yaşadığı mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal örgütlenme ve dayanışma, bireyin içinde bulunduğu topluluğun bir parçası olması ve giderek ayrılmaz bir parçasına dönüşmesi anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla bu dayanışma hali Durkheim'ın (1976) organik yapı dediği geleneksel alışkanlıklara ve topluluk olma bilincine de işaret etmektedir. Özgün bir toplumsal yapıya sahip bu alanlarda komşuluk, fiziki bir yakınlık olarak tanımlamakla birlikte sosyal bir ilişki türü olarak ifade edilmektedir (Ayata ve Ayata; 1996).

Esenler Havaalanı Mahallesi'nde ise dönüşüm ile birlikte komşuluk ilişkilerini etkileyecek önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni yaşam birimlerine geçildiğinde komşuların farklı konumlara taşınması, mahalle yaşamında karşılaşma ortamı olarak öne çıkan sokak kavramının site hayatı ile birlikte ortadan kalkması, gözden uzak olanın zaman zaman gündelik rutinler içerisinde bireyin yaşamından uzak kalması nedeniyle komşuluk ilişkilerinde zayıflamaların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, yapılan görüşmelerde yeni yaşam alanları ile ilgili paylaşımların azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan aidiyet duygusunun yoksunluğundan bahsedilmektedir. Mahallelilerin çoğunlukla aile apartmanında yaşıyor ve komşuluk biriminde yaşamlarını sürdürüyor olması dönüşümün ardından yüksek katlı konut alanlarında bireyselleşme ve yalnızlaşma hissini beraberinde getirmektedir.

> Bizim hissettiklerimizi ancak bizimle aynı şeyleri yaşayanlar anlar. Hep sitede oturmuş, içine kapanık yaşayan birisinin bunları anlaması çok zor. Her gün farklı birisini görüyorsun bu ne demek bizim için biliyor musun? Ben buraya taşınalı 2 buçuk yıl oldu, tanıdık olarak ya 2 kişi ya 3 kişiyle karşılaştım (P4, Kişisel Görüşme, 12.05.2018).

Kent içerisinde ortaya çıkan büyük mekânsal dönüşümlerin ardından mekân ve toplum kimliğini korumakta zorluk çekmektedir. Kentsel mekânda meydana gelen yeni yapılanmalar, kentleri eski kimliklerinden koparark yeni bir görünüm meydana getirerek kimliksiz ve aidiyet duygusundan yoksun kentleri yaratmaktadır. Dönüşümün ortaya çıkardığı bu yeni ve tekdüze yaşam alanları bugün pek çok kentte görülmektedir. Tekdüze yaşam alanlarının oluşturulması ile ortaya çıkan mekâna ve topluma yabancılaşma hali üretilen yeni toplum yapısında tahammülsüzlükleri ve anlayışsızlıkları

ortaya çıkartmaktadır. Toplumsal hafıza, ortak kültüre sahip olmak ve bir topluluğa ait hissetmek ise bireyi hem yaşadığı topluma hem de yaşadığı mekâna bağlamaktadır. Bir mekânın kimliğinin oluşmasında yalnızca fiziksel değeri değil, sosyal ve kültürel kimliği de önemli yer tutmaktadır.

> Bizim önceki mahallemizde, mahalle kültürü vardı. Herkes birbirini tanıyordu, mesela biz toplanır tarhana yapardık, makarna keserdik. Bir de bahçemiz vardı, hep birlikte mangal yapardık yemekler yerdik ama şimdi ne tarhanası? Mahalledeki komşularımın nerede oturduğunu bilmiyorum. Şimdi oturduğum binada 172 daire var, parklar da ortak kullanım alanımız ama artık eskisi gibi değil hiçbir şey. Evim şimdi eskisinden daha sağlam, site dışarıdan çok temiz gözüküyor, daha derli toplu ama insanlarda mahallede yaşama kültürü varsa 18katlı 20 katlı evlere koysanız bile hiçbir şey değişmiyor. (Saim Bey, Kişisel Görüşme, 20.10.2018).

Yeni yaşam alanının site olarak kurgulanması ve üretilen yeni mekânın kullanıcılarını bulamamış olması önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bir kenti kent yapan veya bir mekânı canlı tutan, kullanıcılarının o mekân ile kurduğu ilişkidir. Site yaşamına ait hissetmek de bu anlamda mahalleli için oldukça zordur. Site yaşamına geçen mahalleliler içerisinde doğrudan veya dolaylı yoldan yerinden edilenler, alışamadıkları, yaşam biçimlerine uymadığı ve kendilerini ait hissedemedikleri için sitede yaşamayı tercih etmeyen kişiler bulunmaktadır. Kendi ait hissettikleri yaşama ulaşmak için farklı mekânlarda yaşamak durumunda kalmak pek çok kişiyi geçmişinden kopartmaktadır. Dolayısıyla kentten gitmeyi tercih eden veya gönderilen kent sakinleri de ve kentte kalmaya devam edenler de yerinden edilmenin farklı yüzleriyle karşı karşıya kalmaktadır. 'Kendisi gibi' olanla bir arada olma eğilimi, kendisi gibi olmayanın dışlandığı yeni mekânlar ve toplumlar yaratmakta; bu durum ayrışmayı derinleştirmektedir. Bu durum kent mekânında kutuplaşma ortamlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bir mekânın yaşam alanı olarak nitelendirilebilmesi için de kullanılır ve benimsenir olması gerekmektedir. Bu kapsamda kentsel gündemin yanı sıra ailenin anlatılarından çıkarımlarla projenin işlerliğini yorumlamak eleştirel bakış açısını ortaya koymak adına önem taşımaktadır. Aile ile yapılan görüşmelerden çıkarımlar doğrultusunda planların insana dokunmak noktasında eksik kaldığı görülmektedir.

5. Sonuç

Gündelik yaşam ve mekân birbiriyle ilişkili, birbirini yeniden üretme gücüne sahip iki kavramdır. Zamanın ruhunu yansıtan mekân da en az toplum kadar canlıdır; bireylerden etkilendiği gibi, bireyleri de etkilemektedir. Mekânın dönüşümünde bireyin yaşam kurgusu, çevresi ile ilişki örüntüleri, sahip olduğu kültür ve geleneksel yapısı göz ardı edilerek üretilen her yapı, sermayenin bir ürünü haline gelmektedir. Toplumsal eşitsizlik, kendi mekânsal karşılığını beraberinde getirmektedir. Neoliberal kentsel gündemde sermayenin dağılımından doğan eşitsizlik mekâna yansımakta, kentsel dönüşüm projeleri ise bunun için bir araç olarak kullanılmaktadır. Mekânsal dönüşümü toplumsal güçten bağımsız olarak değerlendiren yaklaşımlar nedeniyle üretilen yeni mekânlar siyasanın bir aracı haline gelmektedir. Planlama politikaları ve yasal mevzuatlar devlet eliyle kentsel mekâna müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak planlama geçmişinde de olduğu gibi mekânın toplumdan bağımsız olarak kurgulanması ve üretilmesi beraberinde pek çok sorunu getirmekte ve çözüm olma konusunda eksik kalmaktadır. Radikal dönüşümlerin yaşandığı mekânlarda keskin kırılmalar gerçekleşmektedir. Enformel bir yaşamdan formel bir yaşama geçiş gündelik hayatı oldukça derinden etkilemektedir. Dolayısıyla alışkanlıklara uygun mekânlar üretmek önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dönüşüm, tüm katılımcıları ve yaşayanları ile birlikte tasarlanması ve düşünülmesi gereken bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Dönüşüm odaklı kentleşme ve mekânsallık, yık-yeniden yap ideolojisi gündelik hayatta da karşılık bulmaktadır. Radikal dönüşümlerin yaşanmasına bağlı olarak gündelik yaşam da radikal bir baskı altına girmektedir.

Kentsel dönüşümü kendiliğinden oluşan bir süreç olarak tanımlamak mümkün değildir, aksine dönüşüm kentsel mekâna yönelik ekonomik, politik ve sosyo-kültürel müdahalelerin hem nedeni hem de bir sonucudur. Odağına bireyi ve dolayısıyla gündelik yaşamı almayan dönüşüm, mekânsal örgütlenmenin toplumsal açıdan zayıflayacağı şekilde mekânı yeniden üretmektedir. Gündelik hayat mekân üzerinden yapılanmakta, mekân ise yeni bir toplum oluşturmaktan ziyade toplumun sosyal çevresini, dayanışma ilişkilerini, bağlarını etkileyerek dönüşümüne neden olmaktadır. Yaşam alanlarından ziyade, tüketim merkezleri olarak üretilen yeni mekânlar bireyleri daha önceden alışık olmadıkları yeni bir sistem içerisine sürüklemekte ve mevcut hayat deneyimlerini o sistem içerisinde öğütmektedir. Mekânın toplumdan azade dönüşümü (i) toplumun tektipleşmesine, (ii) komşuluk ve hemşerilik bağlarını zayıflatarak bireyselleşen ve yalnızlaşan bireylerin

oluşmasına, (iii) ortak kültür ve değerlerin zarar görmesine neden olarak aidiyet hissinin kaybolmasına ve belleksizleşen, yabancılaşan toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bireyin gündelik hayatında yaşanan değişimde geride bırakılanın yalnızca toprak olmadığını, kültürel evrenin, aidiyet hissinin ve konfor alanının terkedildiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Doğrudan veya dolaylı olarak yerinden edilmelerle sonuçlanan bu durumu mekânın dönüşümü ve gündelik yaşam çerçevesinde tartışmak bu nedenle önemlidir.

Kültürel kimlik ve kolektif bellek, topluluk olma bilinci, geçmişten gelen değerler ve toplumsal etkileşimi niteleyen sosyal sermaye, toplumu birbirine bağlayan en temel özellikleri ortaya koymaktadır. Geçmişte sahip olunan birlikteliğin, dayanışmanın, bir arada olma haliyle inşa edilen ilişkilerin yerini zaman içerisinde etnik, sosyoekonomik ve kültürel farklılıkların alması birbirlerinden bağımsız bireylerden oluşan toplum yapısını oluşturarak hem bireysel hem de mekânsal olarak kopuşa neden olmaktadır. Aidiyet hissinin azaldığı mekanlarda var olabilme mücadelesi en nihayetinde bireyselleşme, yalnızlaşma, yabancılaşmayla sonuçlanmaktadır. Bu durum kentsel mekandaki ayrışma ortamlarına farklı bir derinlik kazandırmaktadır. Kendi özgün yaşamından, kültüründen ve kimliğinden uzaklaşan birey kentsel sistemin bir parçası haline gelmektedir. Ancak bir yeri anlamlı kılan ve mekânın ruhunu oluşturan bireyin o yerle kurduğu ilişki ve sahip olduğu özgün yapıdır. Bu nedenle dönüşümün kent ve toplum arasındaki ilişkinin kopmasına neden olacak yaklaşımı ve yıkıp yapma ideolojisi eleştirilmektedir. Yapılan mekânsal dönüşüm, sosyal dayanışma ilişkilerinin çözülmesine, sosyal sermayenin çöküşüne, yeni toplum yapısının oluşturulmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda, neoliberal kentsel gündem çerçevesinde mekân, toplum ve gündelik hayat kavramlarına dair tartışmaların sonucunda, dönüşümün beraberinde mekânın ve toplumun özünü kaybettiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise ayrışma, doğrudan veya dolaylı yoldan yerinden edilme ve soylulaşma gibi ekonomik ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir.

Esenler Havaalanı Mahallesi anlatısı göstermektedir ki, bireyselleşme, yalnızlaşma, ayrışma gibi durumlara ek olarak bireysel yaşama aidiyetin eksikliği, üretilen mekânın benimsenmemesi ve yaşama uygun olmaması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Dönüşüm sürecinde, proje üreticileri tarafından, standart konut mimarileri ve peyzaj projelerinin yanında ortak yaşamanın vazgeçilmezi olan sosyal donatıları ile yeşil alanlar gibi karşılaşma ve paylaşma alanlarının mekânda yer almasının yaşayacak olan bireyler için

yeterli olacağı düşünülmektedir. Ancak, önemli olan donatıların niteliksel ve niceliksel yeterliliği değil, hizmet ettiği toplumun ihtiyaçlarına ve gündelik hayat arzusuna ne kadar yanıt verdiğidir. Bu durum, ortak mekân kullanamama durumuna ve karşılaşma mekanlarının yapay olmasına bağlı olarak komşuluk ve hemşerilik bağlarının zayıflaması, bireyselleşen ve yalnızlaşan bireylerin oluşmasına karşılık gelmektedir. Bireylerin yaşam alanları üzerinde söz haklarının olması, insan ilişkilerinin kurulma potansiyellerinin ön plana çıkatılması, sosyal yaşam dikkate alınarak üretilmesi mekânın örgütlenme biçimini şekillendirerek bağı güçlendirmektedir. Bu nedenle kentlerin yaşayan, ruhu olan mekânlar haline geleceği öngörüsüyle, gündelik yaşam göz ardı edilmeden ve mekânın kullanıcılarına odaklanılarak mekân üretmek önemlidir. Esenler Havaalanı Mahallesi'ndeki değişen gündelik hayat anlatısı kentsel planlamada dönüştürücü değişim yaratması bağlamında, proje üreticileri tarafından tasarlanan yeni yaşamın, toplumsal sistemde işlemediği gündelik yaşama ve ailenin anlatılarına odaklanarak ortaya koyması sebebiyle özgün çalışma niteliği taşımaktadır. Gündelik yaşam anlatıları ve analizler göstermektedir ki kentler yalnızca kullanıcılarının kurduğu ilişkiler ve onların yarattığı sosyal, kültürel ve toplumsal ağlarla var olmaktadır. Dolayısıyla mekân üretiminde veya dönüşümünde kentleri eski kimliklerinden koparak, kimliksiz ve aidiyet duygusundan yoksun hale getirmemek için mekânı toplum ve birey öncelikli bir çerçeveden değerlendirmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ataöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. METU Journal of The Faculty of Architecture, 24(2), 57-82.

Atkinson, R. (2003). Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces. Urban studies, 40(9), 1829-1843.

Ayata, S., Ayata, A.G. (1996). Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü. Ankara: ODTÜ Basım İşliği.

Bal, H. (2015). Kent sosyolojisi. İstanbul: Sentez Yayınları.

Bartu Candan, A., & Özbay, C. (2014). Yeni İstanbul çalışmaları: sınırlar, mücadeleler, açılımlar. Istanbul, Metis Yayınları.

Bell, J. S. (2002). Narrative inquiry: More than just telling stories. TESOL quarterly, 36(2), 207-213.

Blakely, E. J., & Snyder, M. G. (1997). Fortress America: Gated communities in the United States. Brookings Institution Press.

Bookchin, M. (1971). Post-scarcity anarchism (p. 20). Berkeley: Ramparts Press.

Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler. (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Kesit.

Brenner, N., Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of "actually existing neoliberalism". Antipode. 34(3), 349-379.

Brenner, N. (1999). Globalisation as reterritoralisation: The rescling of urban governance in European Union. Urban Studies, 36(3), 431-451.

Bulmer, M. (1984). The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research. Chicago: The University of Chicago Press.

Castells, M. (1994). European cities, the information society ant the global economy. New Left Review, 204, 18-32.

Chase, S. (2005). Narrative inquiry: Multiple lenses, approaches, voices. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (Der.), The Sage Handbook of Qualitative Research içinde (s. 651-680). Newbury: Sage.

Connelly, F. M., & Clandinin, D. J. (1999). Narrative inquiry. In J. P. Keeves & G. Lakomski (Eds.), Issues in Educational Research (pp. 132-40). Oxford: Elsevier Science.

Crawford, M. (2005). Everyday urbanism. R. Mehrotra (Der.), Michigan Debates on Urbanism içinde (s. 16-34). Ann Arbor: The University of Michigan.

Çavuşoğlu, E. (2014). Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

De Certeau, M. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi I. (L.A. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (1994). Handbook of Qualitative Research. London: Sage.

Durkheim, E. (1976). The Elementary Forms of the Religious Life. London: Routledge.

Emerson, R.M., Fretz, R.I., Shaw, L.L., Koca, A.E. (2008). Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı (A.Erkan Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Emlakkonut, (2016). Esenler Emlak Konutları. https://www.emlakkonut.com.tr/tr-tr/esenler-emlakkonutlari

Giddens, A. (2003). Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. New York: Taylor & Francis.

Hall, T., Hubbard, P. (1996). The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies?. Progress in Human Geography. 20(2), 153-174.

Harvey, D. (1989). The Condition of Postmodernity. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (1995). Globalisation in question. Rethinking Marxism, 8(4), 1-17.

Harvey, D. (2008). The right to the city. The City Reader, 6(1), 23-40.

Keleş, R. (2004). Kentsel dönüşümün tüzel altyapısı. Kentsel Dönüşüm ve Katılım, Mimarist Dergisi, 4(12), 73-75.

Kurtuluş, H. (Ed.). (2005). İstanbul'da kentsel ayrışma: mekânsal dönüşümde farklı boyutlar (Vol. 243). Bağlam.

Lees, L. (2008). Gentrification and social mixing: towards an inclusive urban renaissance?. Urban Studies, 45(12), 2449-2470.

Lefebvre, H. (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat. (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lovering, J., & Türkmen, H. (2011). Bulldozer neoliberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. International Planning Studies, 16(1), 73-96.

Marx, K., Engels, F. (1975). The communist manifesto. Collected Works, 31(6), 364-367.

Molotch, H. (1976). The city as a growth machine: Toward a political economy of place. American journal of sociology, 82(2), 309-332.

Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. (1925). The City. Berkeley: University of California Press.

Pinnegar, S., Daynes, J.G. (2007). Locating narrative inquiry historically: Thematics in the turn to narrative. D.J. Clandinin (Der.), Handbook of Narrative Inquiry: Mapping a Methodology içinde (s.3-34). Newbury: Sage.

Sassen, S. (2000). Territory and territoriality in the global economy, International Sociology, 15 (2), 372-393.

Simmel, G. (1996). Metropol ve Zihinsel Hayat. (B. Ö. Düzgören, Çev.). Cogito, 8, (s. 81-89). İstanbul: İletişim.

Smith, N. (1996). The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City. London: Routledge.

Smith, N. (2002) New globalism, new urbanism: gentrification as global urban strategy. Antipode, 34 (3), 427–50.

Smith, N., & Williams, P. (Der.). (2013). Gentrification of The City. New York: Routledge.

Tekeli, İ. (2000). Gündelik hayat üzerine düşünceler. F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, M. (Der.), Mübeccel Kıray İçin Yazılar içinde (s.339-355). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Tekeli, İ. (2001). Modernite Aşılırken Kent Planlaması. İstanbul: İmge Kitabevi.

Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekçe, Ö. (2020). Dönüşen Kentlerde Değişen Gündelik Hayat: Esenler Havaalanı Mahallesi, İstanbul. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tönnies, F. (1988). Community and Society. (Charles P.Loomis, Çev.). Oxford: Transaction Books.

Türkün, A. (Der.). (2014). Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yalçıntan, M.C., Çavuşoğlu, E (2010), Küresel İstanbul tahayyülünün eleştirisi, Mimarlık, 356, 34-37.

Weber, M. (1978). Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Berkeley: University of California Press.

Wirth, L. (2002 [1938]). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. (B. Duru, A. Alkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Zukin, S. (1987). Gentrification: culture and capital in the urban core. Annual Review of Sociology, 13(1), 129-147.

Zukin, S. (1995). The Cultures of Cities. Oxford: Blackwell.

dördüncü oturum

KENTSEL HİZMETLERE ERİŞİLEBİLİRLİK VE ADALET-II

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇİLİNGİR

Şehir Hakkı Konsepti Bağlamında Kamusal Yeşil Alan Erişilebilirliğinin Ampirik Analizi: Ankara İli Çankaya ve Keçiören İlçeleri Örneği

Esra BAYTEKİN, Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

İklim ve Çevre Adaleti Bağlamında Sokak Ağaçları: Çankaya Belediyesi Bahçelievler (Ankara) Örneği

Ayça İNCİ , Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

Kentsel Alanlarda Doğa Temelli Çözümlerin Etkinliklerinin Belirlenmesine Yönelik Sistematik Literatür Değerlendirmesi

Arş. Gör. Ebru ALA, Arş. Gör. Halime GÖZLÜKAYA

ŞEHİR HAKKI KONSEPTİ BAĞLAMINDA KAMUSAL YEŞİL ALAN ERİŞİLEBİLİRLİĞİNİN AMPİRİK ANALİZİ: ANKARA İLİ ÇANKAYA VE KEÇİÖREN İLÇELERİ ÖRNEĞİ

Esra BAYTEKİN

Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Küresel ölçekte kentlerin hızlı gelişimi ve nüfus artışı, kentlerde ekonomik, sosyal ve çevresel özelliklerin değişimine neden olurken, kentsel kamusal hizmetlere erişim konusundaki eşitsizliği artırmıştır. Karşılaşılan kentsel problemlerin çözülmesi amacı ile ortaya çıkan "sürdürülebilir şehir" kavramı ise Birleşmiş Milletler'in 11. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ile uyumlu olarak şehirlerde merkezi ve yerel yönetimler tarafından benimsenmeye başlamıştır. Kent planlamasında uygulanan politikalar, gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar için temel hizmetlere erişim gibi kalkınma sorunlarını beraberinde getirerek sürdürülebilirliğin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Toplumun yaşam çevresi kalitesini ve sağlığını etkileyen, merkezi ve yerel yönetimin öncelikli olarak ele aldığı uygulamalardan biri ise kent içinde kamusal yeşil alanlara erişimde şehir hakkı ve eşitlik ilkesinin sağlanıp, sağlanmadığıdır. Şehir Hakkı Konsepti[1] temelinde şehrin halka açık, sosyal etkileşim ve heterojenliğe sahip kamusal alanlarına tüm yaşayanların eşit şekilde erişmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Kent mekanındaki heterojenlik farklı kentsel servisler ile sağlanırken kamusal yeşil alanlar kentte önemli sosyal etkileşim mekanları olarak tanımlanmaktadır. Yeşil alanların planlanmasında ve tasarımında uygulanan kentsel politikalar ve ilkeler gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar için kamusal yeşil alanlara erişimi zorlaştırmakta; dolayısıyla şehir hakkı konseptinin kent mekânı üzerinden sorgulanmasını zorlaştırmaktadır.

Kamusal yeşil alanlara erişilebilirlik bu çalışmada Ankara'nın iki en yüksek nüfuslu ilçesi olan Keçiören ve Çankaya ilçeleri özelinde ampirik olarak analiz

[1] Lefebvre, H. (1991). The production of space. Blackwell, Oxford, 8-78.

edilmekte; analiz bulguları şehir hakkı bağlamında değerlendirilmektedir. Keçiören ve Çankaya ilçeleri yerleşik alanındaki kamusal yeşil alanlara tampon analizi yapılarak 500 metre yürüme mesafesi hizmet alanı olarak belirlenmiş ve bu alanda konumlanan mahallelerin demografik (nüfus yoğunluğu, yaş ortalaması, 0-14 yaş nüfus oranı, 60 yaş üzeri nüfus oranı), sosyo-ekonomik (sosyo-ekonomik seviye (SES), eğitim indeksi, ortalama rayiç bedel), yol ağı özellikleri (MAD1000, MAD5000, TPBtA1000, TPBtA5000[2]), arazi kullanımı ile ilişkili olarak tanımlanan merkezilik seviyesi (zincir market oranı, yeme içme merkezleri oranı) ve yaşam çevresi değişkenleri (yeşil alan büyüklüğü, bin kişiye düşen yeşil alan büyüklüğü, konut yoğunluğu, yeşil alan yoğunluğu, taban alanı oranı, binaların ortalama hacmi, binaların ortalama uzunluğu) veritabanında toplanmıştır. Değişkenler ilişkisel istatistiksel analiz yöntemleriyle incelenerek, kamusal yeşil alanların erişilebilirlik düzeyleri şehir hakkı bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada, regresyon analizi ile iki ayrı model kurgulanmış kamusal yeşil alanların mekânsal dağılımının farklı sosyo-ekonomik statü ve demografik yapıya sahip olan kentliye sunduğu imkânlar iki ilçede karşılaştırılmalı olarak tartışılmıştır. Bulgulara göre, Ankara'da farklı sosyal grupların özellikle yeşil alanlara erişiminde eşitsizlikler olduğu sonucuna varılmıştır. Kamusal yeşil alanların konut yoğunluğunun yüksek olduğu mekânlarda farklı hizmetlerle beraber (yeme-içme, eğlence) artırılması yönünde oluşturulabilecek kentsel politikalar hem erişilebilirliği hem de toplum sağlığının iyileştirilmesini destekleyecektir.

Anahtar kelime: şehir hakkı, erişilebilirlik, kamusal yeşil alan, mekâna dayalı istatistiksel analiz, Ankara

[2] sDNA+ programı ile üretilen erişilebilirlik endeksleri: Cooper, C. (2016) Spatial Design Network Analysis (sDNA) version 3.4 Manual. Cardiff University. http://www.cardiff.ac.uk/sdna/software/documentation, Erişim Tarihi: 03.04.2022.

1. Giriş

Sanayileşme ve hızlı kentleşmenin sebep olduğu nüfus artışı ile birlikte kentlerde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda karşılaşılan problemler de hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Brundtland Raporu'nda Sürdürülebilirlik tanımı "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" olarak ilk kez yapılmıştır (WCED, 1987). Sürdürülebilirlik kavramı ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda ele alınarak kent mekânında politikaların uygulanması amacı ile kentsel "sürdürülebilir şehir" kavramı kent bilimcileri ve politikacıları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in 2030 yılına kadar "şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak" 11. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilirliğin temel boyutlarından olan Sosyal Sürdürülebilirlik kavramı 1987 yılı Bruntland Raporu'nda (Vallance ve diğerleri, 2011) kötü sağlık ve gelir farkları (Axelsson vd., 2013) gibi konulara odaklanarak ortaya çıkmıştır. Sachs (1999), sosyal sürdürülebilirliği, adil gelir dağılımı, kaynaklara ve sosyal hizmetlere adil erişim olarak tanımlamıştır. Bramley ve Power (2009), "sosyal eşitlik" (hizmetlere, tesislere ve fırsatlara erişim) ve "toplumun sürdürülebilirliği"ne vurgu yapmıştır. Sosyal sürdürülebilirliğin kent mekânı ile ilişkisinin sorgulanması yönündeki çalışmalar, 1968 yılında Lefebvre tarafından öne sürülen "Şehir Hakkı" kavramını destekler nitelikte olmuştur. Şehrin; açık sosyal etkileşim ve değişim imkânı yarattığı, kamusal olma ve heterojenlik gerektirdiği, kamusal alana erişim koşulları yarattığının altını çizen Şehir Hakkı Kavramının kökeni 1948 insan hakları kavramının kent mekânında uygulanmasına dayanmaktadır (Mitchell 2003; Brown vd., 2008). Ayrıca, Lefebvre Şehir Hakkı İlkelerini Kent mekânında ayrımcılık olmaksızın eşitlik, Kentsel ve yerel kamu hizmetlerine erişim ve bunların sağlanması, kentsel hareketlilik hakkı olarak tanımlanıştır (Sugranyes ve Mathivet, 2010).

Sosyal sürdürülebilirlik ve şehir hakkı kavramları kentsel mekânda yaşam kalitesinin artırılması amacı ile daha erişilebilir, adil ve sağlıklı bir çevre yaratma hedefi taşımaktadır. Yaşam kalitesi ve kentsel sağlık için önemli bir kent bileşeni olan kamusal yeşil alanların erişilebilirliği de literatürde birçok çalışmaya konu olmuştur (Bkz. Cui vd., 2020; Ma, 2020; Li vd., 2021; Gupta vd., 2016). Sarkar, Webster ve Gallacher (2014), kentsel sağlığın yedi belirleyicisinden biri olarak perakende, yeşil alan, fiziksel aktivite tesisleri,

gıda tesisleri gibi kentsel faaliyetlere erişilebilirliği önemli görmüşlerdir. Dünya Sağlık Örgütü (2016), sosyoekonomik koşullar ne olursa olsun tüm kent sakinleri için açık kentsel yeşil alanlara erişimin önemini vurgulamıştır. Kamusal yeşil alanlar ve sağlık arasında ilişki kurmanın refah seviyesini arttırdığı birçok çalışmada gösterilmiştir (Bkz. Hartig vd., 2014; Lachowycz ve Jones,2013; Kuo, 2015; Croucher vd., 2007). Kent içinde erişilebilir yeşil alanların olması toplulukları daha aktif bir yaşama teşvik eden yaşam çevresi unsurlarından biridir (WHO, 2010). Yaşam çevrelerinde erişilebilir, güvenliği yüksek, günlük egzersizlere teşvik eden yeşil alanların bulunmasının bu çevrelerde yaşayanları yürüyüş ve bisiklete binme aktivitelerine yönlendirmektedir (Ruimtelijk, 2004). Ancak yaşam kalitesi ve kentsel sağlığı destekleyen kamusal yeşil alanların planlanmasında ve tasarımında uygulanan kentsel politikalar ve ilkeler gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar için erişimi güçlendirmekte; dolayısıyla şehir hakkı konseptinin kentsel alanlarda gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada yaşam kalitesi ve kentsel sağlığı etkileyen kent içindeki kamusal yeşil alanların erişilebilirlik düzeyleri Ankara'nın iki en yüksek nüfuslu ilçesi olan Keçiören ve Çankaya ilçeleri özelinde ampirik olarak analiz edilmekte ve bulgular ise şehir hakkı bağlamında değerlendirilmektedir. Değişkenler ilişkisel istatistiksel analiz yöntemlerle incelenerek, kamusal yeşil alanların erişilebilirlik düzeyleri şehir hakkı bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmada, regresyon analizi ile iki ayrı model kurgulanmış kamusal yeşil alanların mekânsal dağılımının farklı sosyo-ekonomik statü ve demografik yapıya sahip kişilere sunduğu imkânlar iki ilçede karşılaştırılmalı olarak tartışılmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri programı olan ArcMap 10.7 programının mekânsal tasarım ağ analizi (sDNA) modülünün erişilebilirlik ve merkezilik indeksleri kullanılmıştır. Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi doğrultusunda SKH 11.7. amacı "2030'da özellikle kadın ve çocuklar, yaşlı insanlar ve engelli insanlar için, güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir yeşil ve herkese açık alanlara evrensel erişimin sağlanması" maddesindeki yeşil alanlara eşit erişilebilirlik hedefini Türkiye'nin başkenti Ankara'nın iki önemli ilçesindeki kamusal yeşil alanların erişilebilirlik durumunu anlamak konusunda önemlidir. Ayrıca, bu çalışma şehir hakkı bağlamında kentlinin kamusal yeşil alan erişilebilirlik düzeylerinin ampirik olarak ölçülmesinde kent plancılarına akılcı ve sistematik yol göstermektedir.

2. Çalışma Alanı

Araştırma alanının seçimi için iki önemli kriter etkili olmuştur. Birinci kriter, Ankara ilinde en yüksek ve benzer nüfus büyüklüğüne sahip iki ilçeyi temsil ediyor olmak (Tablo 1); ikinci kriter ise, Ankara ilini kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölen demiryolu ağının farklı iki noktasında ilçelerin konumlanması olmuştur (Şekil 1). Bu kriterler doğrultusunda Ankara iline ait iki benzer ve yüksek nüfus büyüklüğüne sahip Çankaya ve Keçiören ilçeleri çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışma kapsamında, benzer nüfus büyüklüğüne sahip iki büyük ilçe olan Çankaya ve Keçiören'in demiryolu ağının güney ve kuzey konumlarında bulunmasının etkisi bu çalışmada kamusal yeşil alanlar erişilebilirliğinin karşılaştırılmasını da sağlamıştır.

Tablo 1: Çankaya ve Keçiören İlçelerine ait Nüfus Büyüklüğü ve Ankara ilindeki Nüfus Oranları

İlçe	**Nüfus**	**%**
Çankaya	949.265	16,51
Keçiören	942.884	16,40
Toplam	1.892.149	32,91
Ankara İli Toplam	5.747.325	100,00

Şekil 1: Çankaya ve Keçiören İlçelerinin Konumu

Kamusal yeşil alanlara ilişkin standartlar Türkiye özelinde çocuk bahçesi, spor alanı, mahalle parkı, semt parkı, kent parkı, bölge parkı ve milli park olarak sınıflandırılmaktadır (Ersoy, 2015). Veritabanına Ankara ili Çankaya ve Keçiören ilçelerinde bulunan vatandaşların ücretsiz ulaşabildikleri kamusal yeşil alanlar olan mahalle parkları, çocuk oyun parkları, spor alanları, koşu ve bisiklet yolları, kent parkları (Dikmen Vadisi, Ahlatlıbel), kent ormanı (AOÇ, ODTÜ, Hacettepe, Bilkent, GATA 100. Yıl Ormanı, TSK Hatıra Ormanı), Göl alanları (Eymir Gölü, Mogan Gölü) çalışmaya dahil edilmiştir. Çankaya ve Keçiören ilçelerine ait kamusal yeşil alanlar Şekil 2'de gösterilirken kamusal yeşil alan büyüklük ve oranları Tablo 2'de verilmiştir. Tüm ilçeler ile karşılaştırıldığında Keçiören'de kamusal yeşil alan oranı %2,05 iken Çankaya'da bu oran %58,84'tür.

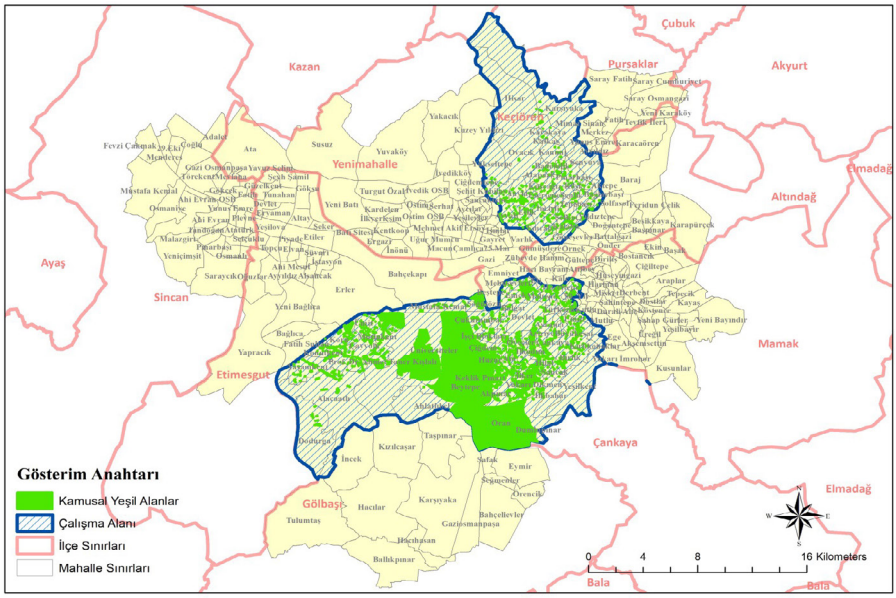

Şekil 2: Çankaya ve Keçiören İlçelerinde Bulunan Kamusal Yeşil Alanlar

Tablo 2 :Ankara İlçelerine ait Kamusal Yeşil Alan Büyüklükleri ve Oranları

İlçe Adı	Kamusal Yeşil Alan (m^2)	Kamusal Yeşil Alan Oranı
Yenimahalle	11.378.207,6	10,99%
Gölbaşı	20.951.932,37	20,24%
Keçiören	**2.123.905,52**	**2,05%**
Mamak	1.222.993,484	1,18%
Sincan	1.818.892,91	1,76%
Etimesgut	2.306.353,055	2,23%
Pursaklar	269.212,6672	0,26%
Altındağ	2.548.122,516	2,46%
Çankaya	**60.922.567,19**	**58,84%**
Toplam	103.542.187,3	100,00%

3. Yöntem

Çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemi programı ArcMap 10.7 ile tampon analizi ve SPSS programı ile faktör ve regresyon modelleri kurgulanarak istatistiksel çözümleme yapılmıştır. Ayrıca ArcMap 10.7 içerisinde açık kaynak modülü olarak bulunan bulunan sDNA+ (Mekânsal Tasarım Ağ Analizi-Spatial Design Network Analysis) kullanılmıştır. Şekil 3'te çalışmada izlenen yöntemin aşamaları gösterilmektedir.

1. Adım
CBS
	• **MEKANSAL VERİTABANININ OLUŞTURULMASI**
	  • Kamusal Açık Yeşil Alanlar Veritabanı (Mevcut)
	  • Mahalle Veritabanı

2. Adım CBS	• **KAMUSAL AÇIK YEŞİL ALANLARA TAMPON ANALİZİ (500m)** • Mahalle veritabanındaki değişkenlerin tampon içinde toplanması

3. Adım
SPSS
	• **MEKANA DAYALI İSTATİKSEL ANALİZLER**
	  • Faktör Analizi
	  • Regresyon Analizi

Şekil 3: Yöntemin Aşamaları Adımları

Öncelikle, kamusal açık yeşil alanlar veritabanı oluşturulmuştur. Bu veritabanında[3], Keçiören ve Çankaya ilçelerine ait yerleşik alanlardaki kamusal yeşil alanlara tampon analizi uygulanarak 500 metre yürüme mesafesindeki hizmet alanı belirlenmiş; ardından servis alanında konumlanan mahallelerin demografik (nüfus yoğunluğu, yaş ortalaması, 0-14 yaş nüfus oranı, 60 yaş üzeri nüfus oranı), sosyo-ekonomik (sosyo-ekonomik seviye (SES), eğitim indeksi, ortalama rayiç bedel), yol ağı özellikleri (MAD1000, MAD5000, TPBtA1000, TPBtA5000[4]), arazi kullanımı ile ilişkili olarak tanımlanan merkezilik seviyesi (zincir market oranı, yeme içme merkezleri oranı) ve yaşam çevresi değişkenleri (yeşil alan büyüklüğü, bin kişiye düşen yeşil alan büyüklüğü, konut yoğunluğu, yeşil alan yoğunluğu, taban alanı oranı, binaların ortalama hacmi, binaların ortalama uzunluğu) bir toplanmaktadır.

Yol ağı değişkenleri, erişilebilirliği açıklamak üzere Mekânsal Tasarım Ağ Analizi (Spatial Design Network Analysis, sDNA+) (Cooper ve Chiaradia, 2020) açık kaynak modülü ile ağ bağlantılarının morfolojik özellikleri kullanılarak üretilmiştir. ArcMap 10.7 içerisinde bulunan sDNA aracı ile mekânsal ağ analizleri yapılarak her yol ağına ait erişilebilirlik tahminleri belirli indeksler üzerinden yapılmaktadır. Bu analiz ile kentsel yol ağına ait her link için erişilebilirlik ve merkezilik ölçümleri kantitatif olarak seçilmiş MAD1000, MAD5000, TPBtA1000, TPBtA5000 indeksleri ile ölçülmüştür. Bu indekslerin hesaplamaları sDNA ile yapılmıştır. MAD (Yarıçapta Ortalama Açısal Uzaklık İndeksi- Mean Angular Distance in Radius) indeksi, kıvrımlı yol apı morfolojinin olduğu bölgelerde yüksek çıkarken, az olduğu bölgelerde değeri düşük olmaktadır. Ayrıca geleneksel doku ve engebeli alanlarda da bu değer yüksek çıkmaktadır (Yücesoy ve Özüduru, 2018). Yol ağına ait bağlanabilirlik ve erişilebilirlik seviyeleri hakkında bilgi vermektedir. TPBtA (İki Aşamalı Yarıçaptaki Arada Bulunma İndeksi -Aradalık- Betweenness Angular) indeksi, belirli bir bağlantının belirli bir yarıçapta bir yolculuk için ne sıklıkla kullanıldığının göstergesidir. En sık kullanılan bağlantıların TPBtA değeri yüksek olarak çıkmaktadır. Bu indeks, ağ morforlojisinin bireysel aktivite davranışlarını nasıl etkilediğini gösterirken sosyo-ekonomik süreçlerin de nasıl yönlendirildiğini açıklamak için de kullanılır (Sarkar, Gallacher ve Webster, 2014). Çalışmada oluşturulan 378 yerleşik mahalle ve kamusal yeşil alan veri tabanı çalışma alanı olan

[3] TÜBİTAK 1003 programı SBAG 218K368 numaralı projesi kapsamında oluşturulan Ankara iline ait veritabanı kullanılmıştır.

[4] sDNA+ programı ile üretilen erişilebilirlik endeksleri: Cooper, C. (2016) Spatial Design Network Analysis (sDNA) version 3.4 Manual. Cardiff University. http://www.cardiff.ac.uk/sdna/software/documentation, Erişim Tarihi: 03.04.2022.

Çankaya ve Keçiören ilçelerini kapsayacak şekilde kullanılmıştır. İkinci aşamada Çankaya ve Keçiören ilçelerindeki kamusal yeşil alan özelinde 500 metre yürüme mesafesinde tamponlama analizi ArcMap 10.7 programı kullanılarak yapılmıştır (Şekil 4). İki ilçede bulunan her kamusal yeşil alanın 500 metre tampon alanına giren mahallelere ait değişkenlerin ortalama veya ortanca değerleri hesaplanmıştır (Tablo 3). Şekil 5 ise Çankaya ve Keçiören İlçelerinde yer alan kamusal yeşil alanların 500 metre tampon alanındaki mahalleleri göstermektedir. Üçüncü aşamada, veritabanı SPSS programı aracılığı ile yapılan faktör ve regresyon analiz yöntemleri ile karşılaştırılarak yorumlanmaktadır.

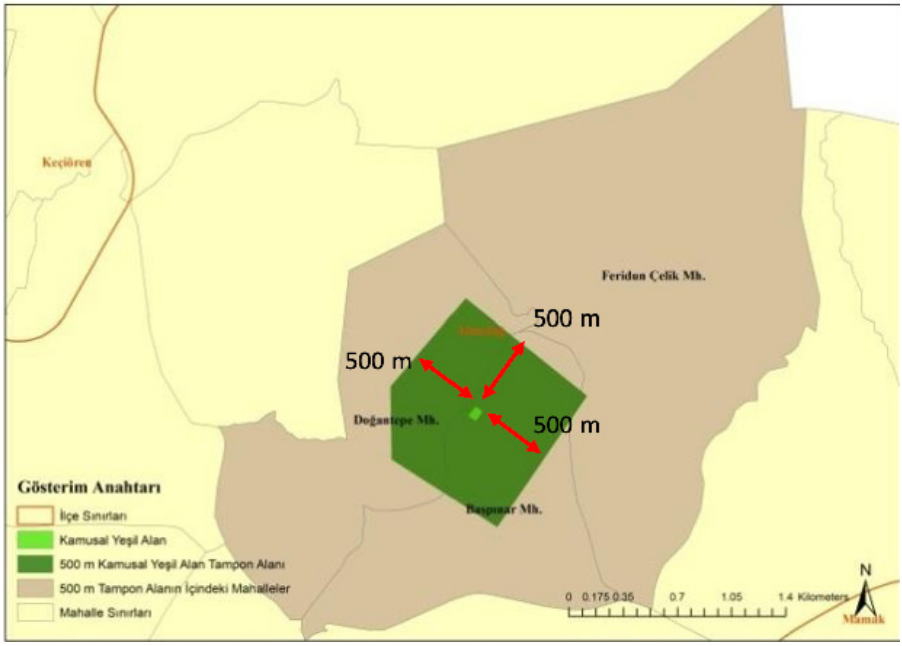

Şekil 4: Kamusal Yeşil Alana Uygulanan 500 metre Tampon Analiz

Tablo 3: Değişkenlerin mekânsal birleşim aracında kullanılan değerleri

Değişken Kategorisi	Değişkenler	Tampon Alanında Kullanılan Değer
Demografik Değişkenler	Nüfus Yoğunluğu (km^2)	Ortalama
	Yaş Ortalaması	
	0-14 Yaş Nüfus Oranı	
	60 Yaş Üzeri Nüfus Oranı	
Sosyo-Ekonomik Değişkenler	SES İndeksi	
	Eğitim İndeksi	
	Ortalama Rayiç Bedel	
Merkezilik Değişkenleri	Zincir Market Oranı	
	Yeme İçme Merkezleri Oranı	
Yaşam Çevresi Değişkenleri	Yeşil Alan Büyüklüğü (km^2)	
	Bin Kişiye Düşen Yeşil Alan Büyüklüğü	
	Konut Yoğunluğu (km^2)	
	Yeşil Alan Yoğunluğu	
	Taban Alanı Oranı	
	Binaların Ortalama Hacmi	
	Binaların Ortalama Uzunluğu	
Yol Ağı Değişkenleri	MAD1000	Ortanca Değer
	MAD5000	
	TPBtA1000	
	TPBtA5000	
	LLen/Area	Ortalama

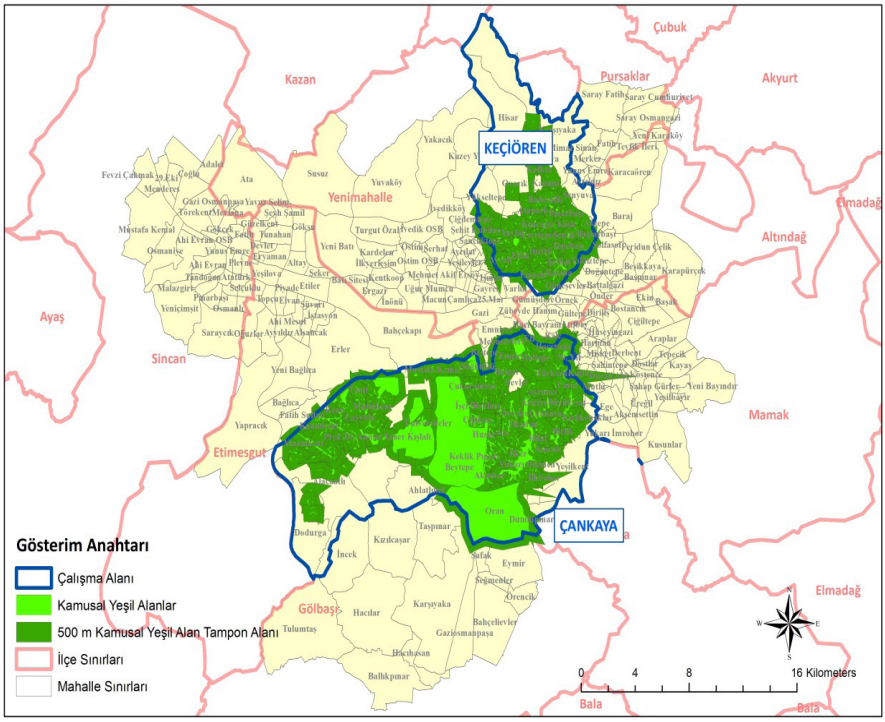

Şekil 5: Çankaya ve Keçiören İlçelerindeki Kamusal Yeşil Alanların 500 metre Tampon Alanı

4. Çalışma Bulguları

Faktör Analizi

Çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini sağlamak ve çok sayıdaki değişkenin temel özet değişkenlere indirmek için kullanılan faktör analizi (Ruengtam, 2017), Çankaya ve Keçiören ilçeleri için oluşturulan kamusal yeşil alan tampon veritabanına uygulanmıştır. Tablo 4 Çankaya İlçesi ve Tablo 5 Keçiören İlçesi değişkenlerine ait faktör matrisini göstermektedir. Değişkenler Çankaya ilçesinde 5 faktörde; Keçiören ilçesinde 4 faktörde ağırlıklandırılmaktadır.

Faktör grupları; birinci faktörde demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler, ikinci faktörde merkezilik gösteren değişkenler, üçüncü faktörde yeşil alanlar ile ilgili değişkenler, dördüncü faktörde yaş dağılımını gösteren değişkenler ve beşinci faktörde ise yapılı çevre yoğunluğuna bağlı değişkenlerin yüklendiği

görülmektedir. Her faktör grubunu temsil eden, varyans açıklama oranı 0,6'dan büyük olan bir ya da iki değişken regresyon analizinde kullanılmak üzere seçilmiştir. Bu aşama regresyon modelindeki değişkenlerin seçimi için ön değerlendirme ve değişken seçme sürecinde kullanılmıştır. Değişkenlerin yeşil alan erişilebilirliklerine olan etkisi hakkında çıkarımlarda bulunmak üzere bir sonraki adım olan regresyon modelde bağımlı değişken, bin kişiye düşen yeşil alan büyüklüğü; bağımsız değişken ise konut yoğunluğu, SES indeksi, MAD1000, Ortalama Rayiç Bedel, 60 yaş üzeri nüfus oranı, binaların ortalama yüksekliği olarak seçilmiştir. Her değişken bir faktör grubunu temsil etmekte ve birbiri ile korelasyonları bulunmamaktadır.

Tablo 4: Çankaya ilçesi faktör analizi bileşen matrisi

Döndürülmüş Bileşen Matrisi					
ÇANKAYA	Faktör				
	1	2	3	4	5
Nüfus Yoğunluğu	,935				
Yaş Ortalaması				,939	
0-14 Yaş Nüfus Oranı		-,582			
60 Yaş Üzeri Nüfus Oranı				,928	
SES İndeksi	-,754				
Eğitim İndeksi	-,828				
Zincir Market Oranı		,825			
Yeme İçme Merkezleri Oranı		,919			
Yeşil Alan Büyüklüğü (km^2)			,894		
Bin Kişiye Düşen Yeşil Alan Büyüklüğü			,860		
Yeşil Alan Yoğunluğu			,919		
Taban Alanı Oranı	,903				
Binaların Ortalama Hacmi					,673
Binaların Ortalama Yüksekliği					,761
MAD1000					-,798
TPBtA1000	-,717				
Yol Ağı Yoğunluğu (LLen/ Area)	,851				
Konut Yoğunluğu (km2)	,956				
Ortalama Rayiç Bedel		,829			

Tablo 5: Keçiören ilçesi faktör analizi bileşen matrisi

Döndürülmüş Bileşen Matrisi				
KEÇİÖREN	Faktör			
	1	2	3	4
Nüfus Yoğunluğu		,928		
Yaş Ortalaması	,885			
0-14 Yaş Nüfus Oranı	-,924			
60 Yaş Üzeri Nüfus Oranı	,879			
SES İndeksi	,882			
Eğitim İndeksi	,900			
Yeme İçme Merkezleri Oranı	,697			
Zincir Market Oranı				,708
Yeşil Alan Büyüklüğü (km2)			,972	
Bin Kişiye Düşen Yeşil Alan Büyüklüğü			,929	
Yeşil Alan Yoğunluğu			,972	
Konut Yoğunluğu (km2)		,906		
Taban Alanı Oranı		,800		
Binaların Ortalama Hacmi		,596		
Binaların Ortalama Yüksekliği	,644			
MAD1000			,470	
TPBtA1000				,797
Yol Ağı Yoğunluğu (LLen/Area)				-,849
Ortalama Rayiç Bedel	,732			

Çankaya İlçesi Regresyon Analizi

Faktör analizi incelendiğinde, tek bir bağımlı değişken ile birkaç bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kullanılan regresyon analizinde bağımlı değişken, bin kişiye düşen yeşil alan büyüklüğü; bağımsız değişkenler ise konut yoğunluğu, SES indeksi, MAD1000, Ortalama Rayiç Bedel, 60 yaş üzeri nüfus oranı, binaların ortalama yüksekliği olarak seçilmesi, final modeli belirlemeden önce çalıştırılan çeşitli modellerin sonuçları analiz edilerek uygun görülmüştür. Tablo 6'da Çankaya ilçesine ait regresyon analizi açıklama katsayıları verilmiştir. Çankaya ilçesi için düzeltilmiş R^2 değeri bağımsız değişkenlerin bin kişiye düşen yeşil alan büyüklüğü oranındaki değişikliğin %58,0 oranında açıklama gücü olduğunu göstermiştir. Tablo 7'de Çankaya İlçesi ANOVA analizi sonuçları verilmektedir. Tabloya göre önemlilik derecesinin (sig.) %0,05'ten küçük olması bu modelin açıklama gücünün yeterli olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Çankaya İlçesi regresyon analizi açıklama katsayıları

Model Özeti					
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Standart Hata	Durbin-Watson
	,764	,583	,580	,49925	1,010

Tablo 7: Çankaya İlçesi ANOVA analizi

ANOVA						
Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önemlilik Derecesi (Sig.)
	Regresyon	283,979	6	47,330	189,890	,000b
	Kalan	202,889	814	,249		
	Total	486,868	820			

Tablo 8 Çankaya ilçesi için kurulan model değişkenlerinin anlamlılık seviyelerini ve standardize edilmiş katsayılarını göstermektedir. Katsayılar tablosundaki VIF değerinin 10'dan düşük olması bağımsız değişkenler arasında çoklu korelasyonun olmadığını ifade etmektedir. Önemlilik derecesinin 0,05'ten küçük olması bağımsız değişkenlerin bağımsız değişken ile kurdukları ilişkinin anlamlı ve güçlü olduğunu göstermektedir. Model seçilirken en fazla sayıda bağımsız değişkenin anlamlı ilişki ürettiği ve en yüksek açıklama gücünün (R^2) elde edildiği model tercih edilmiştir.

Bu modele göre Çankaya İlçesi'nde bin kişi başına düşen yeşil alan büyüklüğü üzerinde konut yoğunluğu, SES indeksi, MAD1000, 60 Yaş Üzeri Nüfus Oranının, binaların ortalama yüksekliğinin negatif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Ortalama Rayiç Bedel değişkeninin ise pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu duruma göre, negatif ilişkili olan değişkenlerin mahallede bin kişi başına düşen yeşil alan büyüklüğünü azaltıcı yönde etkilediği söylenebilir. Örneğin, SES indeksinin %1 oranında arttığı, daha yüksek sosyo-ekonomik nüfusun yaşadığı bir mahallede yeşil alan büyüklüğünün %0,42 oranında daha az olabileceği sonucuna varılabilir. Benzer bir biçimde erişim zorluğunu ifade eden MAD1000 indeksinin daha yüksek olduğu mahallelerde de MAD1000'in %1 oranında artması ile yeşil alan büyüklüğünün %0,52 oranında azalabileceği çıkarımı yapılabilir. SES indeksi ile paralel olarak ortalama rayiç bedelin %1 oranında artması ile de yeşil alan büyüklüğünün %1,43 oranında artabileceği sonucuna varılabilir.

Etkilerin büyüklükleri değerlendirildiğinde, bir mahallede demografik olarak 60 yaş üzeri nüfus oranının daha yüksek olması yeşil alan büyüklüğünün daha az olabileceğine işaret etmektedir. Bu ilişkiyi mutlak değer büyüklüğüne göre sırasıyla ortalama rayiç bedel, MAD1000, SES indeksi ve bina ortalama yüksekliği değişkenleri izlemektedir. Konut yoğunluğu negatif ve anlamlı ilişki gösterse de mutlak etki bakımından en düşük seviyede etki etmektedir.

Bu bulgulara göre, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip mahallelerde yeşil alan büyüklüğünün daha yüksek olabileceği Çankaya ilçesi analiz sonuçlarında çıkmıştır. Şehir Hakkı bağlamında "sosyal etkileşim" alanları olarak kamusal açık yeşil alanlara düşük gelir seviyesine sahip şehir kullanıcılarının Çankaya ilçesinde erişim problemi olduğu söylenebilir. Benzer bir şekilde 60 yaş üzeri nüfus oranının yüksek olduğu Çankaya İlçesi mahallelerinde Şehir Hakkı bağlamında özellikle kırılgan gruplar için kamusal hizmet olan açık yeşil alanlara erişimin eksik kaldığı söylenebilir. Bu ilişki yine Şehir Hakkı kapsamındaki "Ayrımcılık olmaksızın eşitlik" ilkesinin bu mahallelerde öncelikli olarak iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. MAD1000 değişkeni ile açık yeşil alan büyüklüğü ilişkisine göre de erişilebilirliğin düşük seviyede olduğu mahallelerde de kamusal açık yeşil alanların daha az seviyede olduğu söylenebilir. Bu durum Şehir Hakkı bağlamında "kentsel hareketlilik hakkı" ilkesi ile zıt düşmektedir.

Son olarak, binaların yüksekliği ile kamusal yeşil alan büyüklüğünün negatif ilişkisi, bina yüksekliğinin daha yüksek olduğu çepere yakın, kapalı sitelerin daha fazla konumlandığı yeni gelişme alanları ile kent içindeki bazı mahallelerde kamusallığın daha düşük seviyede olması ile ilişkili olabilir.

Tablo 8: Çankaya İlçesi regresyon analizi katsayılar tablosu

Katsayılar Tablosu							
Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standartlaş-tırılmamış Katsayılar	t	Önemlilik Derecesi	Doğrusallık İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Hata Payı	VIF
Bağımsız Değişkenler	3,075	1,603		1,918	,055		
Konut Yoğunluğu	,000	,000	-,546	-13,791	,000	,327	3,058
SES İndeksi	-,422	,067	-,295	-6,265	,000	,231	4,324
MAD1000 (log)	-,517	,239	-,068	-2,160	,031	,523	1,912
Ortalama Rayiç Bedel (log)	1,429	,062	,622	22,892	,000	,692	1,444
60 Yaş Üzeri Nüfus Oranı	-8,233	,680	-,334	-12,112	,000	,672	1,488
Binaların Ortalama Yüksekliği	-,076	,007	-,321	-11,002	,000	,600	1,667

Keçiören İlçesi Regresyon Analizi

Keçiören ilçesine ait regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenler Çankaya ilçesi ile karşılaştırma yapılabilmesi için sabit tutulmuştur. Tablo 9'da Keçiören ilçesi regresyon analizi açıklama katsayıları bulunmaktadır. "Düzeltilmiş R^2" değerine göre bağımsız değişkenler yeşil alan oranındaki değişikliğin %56 oranda açıklama gücü olduğunu göstermektedir. Tablo 10 Keçiören ilçesi ANOVA analizi sonuçlarını göstermektedir. Önemlilik derecesinin (sig.) 0,05'ten düşük olması regresyon modelinin önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Keçiören İlçesi regresyon analizi açıklama katsayıları

Model Özeti					
Model	R	R2	Düzeltilmiş R2	Standart Hata	Durbin-Watson
	,761	,579	,568	,25926	,709

Tablo 10: Keçiören İlçesi ANOVA analizi

ANOVA						
Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önemlilik Derecesi (Sig.)
	Regresyon	22,270	6	3,712	55,220	,000b
	Kalan	16,199	241	,067		
	Total	38,469	247			

Keçiören ilçesine ait regresyon analizi katsayılar tablosuna (Tablo 11) göre VIF değerinin 10'dan düşük olması bağımsız değişkenler arasında çoklu korelasyonun olmadığını açıklamaktadır. Önemlilik derecesinin 0,05'ten küçük olması değişkenlerin model için anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bu modele göre Keçiören İlçesi'nde bin kişi başına düşen yeşil alan büyüklüğü üzerinde konut yoğunluğu, SES indeksi, MAD1000, Ortalama Rayiç Bedel değişkenlerinin pozitif ve anlamlı bir etkisi olabileceği söylenebilir. Binaların ortalama yüksekliğinin ise negatif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu duruma göre, negatif ilişkili olan değişkenlerin mahallede bin kişi başına düşen yeşil alan büyüklüğünü azaltıcı yönde etkilediği söylenebilir. Örneğin, binaların ortalama yüksekliği %1 oranında arttığı, bina yüksekliğinin daha çok olduğu bir mahallede kamusal yeşil alan büyüklüğünün %0,009 oranında daha az olabileceği sonucuna varılabilir. Bu sonuç, site tarzı toplu yaşam alanları bulunan mahallelerdeki kamusal yeşil alanların azlığı yorumuyla ilişkilenebilir.

Keçiören ilçesi için 60 yaş üzeri nüfus oranının yeşil alan büyüklüğü ile anlamlı ilişkisi bulunmadığı bu modellerden anlaşılmaktadır. Erişilebilirliğin tersi sayılan MAD1000 değişkeninin Çankaya ilçesi modellerinin tersine yeşil alan büyüklüğü ile pozitif ve anlamlı ilişkili şekilde açıklanabilmesi ilçedeki yeşil alan büyüklüğünün yürüme mesafesinde erişilebilirliği zor olan

mahallelerde daha yüksek olması ile ilişkilenebilir. MAD1000 değişkeninin %1 oranında artması yeşil alan büyüklüğünün %1,3 oranında artabileceği çıkarımı ile ilişkilenebilir. SES indeksinin %1 oranında arttığı, daha yüksek sosyo-ekonomik nüfusun yaşadığı bir mahallede yeşil alan büyüklüğünün %0,19 oranında daha fazla olabileceği sonucuna varılabilir. Ortalama rayiç bedelin de %1 oranında artması, ortalama rayiç bedelin yüksek olduğu mahallelerde yeşil alan büyüklüğünün %0,26 oranında daha fazla olabileceği çıkarımını yaptırmaktadır.

Bu bulgulara göre, 60 yaş üzeri nüfusun Keçiören ilçesinde kamusal yeşil alanlara erişimleri arasında belirgin bir ilişki bulunamamıştır. Analize göre, Şehir Hakkı'nın "kamusal alanlara erişim" ilkesi kapsamında Keçiören ilçesinde erişilebilirliğin zor olduğu mahallelerde kamusal yeşil alan olduğu yorumu yapılabilir.

Genel olarak iki ilçenin analizleri incelendiğinde, Keçiören ilçesindeki SES indeksi, MAD1000, Ortalama Rayiç Bedel değişkenlerinin bağımlı değişken ile ilişkisi pozitiftir. Çankaya ilçesinde ise SES indeksi ve MAD1000 negatif ilişkilidir. Bu farklılık, Şehir Hakkı'nın "kamusal alanlara erişim" ilkesi kapsamında Keçiören ilçesinde yeşil alanların daha homojen olarak dağıldığı yönünde bir yorum ile desteklenmesini sağlayabilir. Çankaya ilçesindeki düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olan mahallelerdeki kamusal yeşil alanlara düşük erişilebilirlik sorunu Keçiören ilçesi için göreli olarak daha az belirgindir.

Tablo 11: Keçiören İlçesi regresyon analizi katsayılar tablosu

Katsayılar Tablosu							
Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standartlaş-tırılmamış Katsayılar	t	Önemlilik Derecesi	Doğrusallık İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Hata Payı	VIF
Bağımsız Değişkenler	-5,569	1,282		-4,343	,000		
Konut Yoğunluğu	,000	,000	-1,042	-17,631	,000	,500	1,998
SES İndeksi	,195	,068	,299	2,866	,005	,160	6,242
MAD1000 (log)	1,371	,217	,325	6,314	,000	,660	1,516
Ortalama Rayiç Bedel (log)	,267	,062	,405	4,293	,000	,196	5,094
60 Yaş Üzeri Nüfus Oranı	,350	1,678	,019	,208	,835	,219	4,562
Binaların Ortalama Yüksekliği	-,009	,008	-,070	-1,153	,250	,480	2,085

5. Sonuç

Kentleşme ve hızlı nüfus artışı, kentsel servislere erişilebilirlik düzeyleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Toplumun yaşam kalitesi ve sağlığını etkileyen kamusal yeşil alan erişilebilirlik konusu sosyal sürdürülebilirlik ve şehir hakkı konseptleri için önemlidir. Bu çalışmada, kentlinin kamusal yeşil alanlara erişilebilirlik düzeyleri Şehir Hakkı bağlamında Ankara İlinde Çankaya ve Keçiören ilçelerinde ampirik olarak incelenmiştir. Keçiören ve Çankaya ilçelerindeki kamusal yeşil alanlara tampon analizi uygulanmış ve 500 metre yürüme mesafesindeki mahallelere ait farklı kategorideki değişkenler (demografik, sosyo-ekonomik, yol ağı, arazi kullanımı, yaşam çevresi) tampon alanı düzeyinde toplulaştırılarak çeşitli göstergeler üretilmiştir. Değişkenler ilişkisel istatistiksel analiz yöntemleriyle incelenerek, kamusal yeşil alanların

erişilebilirlik düzeyleri şehir hakkı bağlamında değerlendirilmiştir. Faktör analizi ile bağımsız değişkenler belirlenerek, regresyon analizinde iki ayrı model kurgulanmış kamusal yeşil alanların mekânsal dağılımının farklı sosyo-ekonomik statü ve demografik özelliklere sahip kentlilere sunduğu imkânlar iki ilçede karşılaştırılmalı olarak tartışılmıştır.

Bulgulara göre, Ankara'da farklı sosyal grupların özellikle yeşil alanlara erişiminde eşitsizlikler olduğu sonucuna varılmıştır. Keçiören ilçesinde ikamet edenlerin ilçenin alanı ve yoğun dokusu sebebiyle kamusal yeşil alanlara daha kolay erişebildiği söylenebilir. Çankaya ilçesinde ise ilçenin çok farklı demografik, sosyo-ekonomik ve yaşam çevresi özelliklerine sahip mahallelerden oluşması sebebiyle farklı planlama müdahaleleri ile özellikli yaşam çevresi ilkeleri geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. 60 yaş üzeri nüfusun göreli olarak daha yoğun yaşadığı mahallelerde yürünebilirliği yüksek yeni kamusal yeşil alanlar planlanabilir; ayrıca, bu mahallelerde mevcut kamusal yeşil alanların da yürünebilirliğini arttıran müdahaleler de yapılabilir. Benzer bir şekilde sosyo-ekonomik seviyesi düşük grupların yaşadığı mahallelerde de benzer müdahaleler ile yeşil alanların kullanımı arttırılabilmelidir.

Her iki ilçede de yeni gelişim bölgelerinde kamusal yeşil alanların konumları ve yürüyerek erişilebilirlikleri özellikle incelenmelidir. Kamusal yeşil alanların konut yoğunluğunun yüksek olduğu mekânlarda farklı hizmetlerle beraber (yeme-içme, eğlence) planlanması, yeşil alan çevrelerindeki yol ağı parçalarının arttırılması ve yeşil alanların yürüyerek erişiminin iyileştirilmesi yönünde oluşturulabilecek kentsel politikalar yeşil alan erişilebilirliğini; dolayısıyla toplum sağlığının arttırılmasını destekleyecek müdahaleleri oluşturacaktır.

Bu çalışma, gelecekteki çalışmalar için kentsel erişilebilirliği ve yeşil alan planlamasını farklı kavramsal boyutlarda ele alarak özgün bir ampirik analiz sunmaktadır. Bu çalışma ile ileride daha yüksek nüfuslu ve karmaşık yapılara sahip olacak kent mekânlarının Şehir Hakkı bağlamında ele alınması gerekliliği; yerel yönetim ve şehir plancılarının daha akılcı ve sistematik bilgi ve analiz çıktıları ile bunu değerlendirebileceği vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Axelsson, R., Angelstam, P., Degerman, E., Teitelbaum, S., Andersson, K., Elbakidze, M., and Drotz, M. K. (2013). Social and cultural sustainability: Criteria, indicators, verifier variables for measurement and maps for visualization to support planning. *Ambio*, *42*(2), 215-228.

Bramley, G., and Power, S. (2009). Urban form and social sustainability: the role of density and housing type. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *36*(1),30-48.

Brown, A., & Kristiansen, A. (2008). Urban Policies and the Right to the City. *Rights, Responsibilities and Citizenship,* UN Habitat Web: http://unesdoc. unesco. org/images/0017/001780/178090e.pdf Erişim Tarihi: 02.04.2022

Cooper, C. H., and Chiaradia, A. J. (2020). sDNA: 3-d spatial network analysis for GIS, CAD, Command Line and Python. *SoftwareX*, 12, 100525.

Croucher, K., Myers, L., Jones, R., & Ellaway, A. (2007). Health and the physical characteristics of neighbourhoods: A critical literature review. *Glasgow Centre for Population Health,* Glasgow.

Cui, Y., Tan, W., Cheng, L., Chen, T., Lv, L., and Pan, H. (2020). Analysis of Walking Accessibility of Park Green Space in Weidu District of Xuchang City Based on GIS. In E3S Web of Conferences, *EDP Sciences,* 165, 04017.

Ersoy, M. (2015). *Kentsel Planlamada Standartlar*. Ninova Yayınları: İstanbul.

Gupta, K., Roy, A., Luthra, K., & Maithani, S. (2016). GIS based analysis for assessing the accessibility at hierarchical levels of urban green spaces. *Urban Forestry & Urban Greening,* 18, 198-211.

Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health,* 35, 207-228.

Kuo, M. (2015). How might contact with nature promote human health? Promising mechanisms and a possible central pathway. *Frontiers in Psychology,* 1093.

Lachowycz, K., & Jones, A. P. (2013). Towards a better understanding of the relationship between greenspace and health: Development of a theoretical framework. *Landscape and urban planning,* 118, 62-69.

Li, Q., Peng, K., & Cheng, P. (2021). Community-Level Urban Green Space Equity Evaluation Based on Spatial Design Network Analysis (sDNA): A Case Study of

Central Wuhan, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19), 10174.

Ma, F. (2020). Spatial equity analysis of urban green space based on spatial design network analysis (sDNA): A case study of central Jinan, China. *Sustainable cities and society,* 60, 102256.

Mitchell, D. (2003*) The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, New York, London, The Guilford Press.

Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2), 99-108.

Ruengtam, P. (2017). Factor analysis of built environment design and management of residential communities for enhancing the wellbeing of elderly people. *Procedia engineering*, 180, 966-974.

Ruimtelijk, M. E. N. (2004). Nature and health: The influence of nature on social, psychological and physical well-being*. The Hague: The Health Council of the Netherlands.*

Sarkar, C., Gallacher, J., and Webster, C. (2014). Morphometric analysis of the built environment in UK Biobank: Data analyses and specification manual. *Cardiff University for UK Biobank, University of Oxford.* Accessed May, 20, 2014.

Sugranyes, A., and Mathivet, C. (2010). *Cities for All Proposals and Experiences towards the Right to the City*, Santiago, 27-311.

Vallance, S., Perkins, H. C., and Dixon, J. E. (2011). What is social sustainability? A clarification of concepts. *Geoforum*, *42*(3), 342-348.

Yücesoy, E. Ü., & Özüduru, B. (2018). Kentsel Faaliyetler ve Yol Ağı Morfolojisi: İstanbul'da Karşılaştırmalı Örnek Çalışma. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, 145-159.

World Commission on Environment and Development, (1987). *Brundtland Report, Our Common Future.* United Nation.

World Health Organization. (2010). *Urban planning, environment and health: from evidence to policy action.* United Nation, 119.

World Health Organization. (2016). Urban green spaces and health (No. WHO/ EURO: 2016-3352-43111-60341). *World Health Organization. Regional Office for Europe*.

İKLIM VE ÇEVRE ADALETI BAĞLAMINDA SOKAK AĞAÇLARI: BAHÇELİEVLER SEMTİ (ÇANKAYA - ANKARA) ÖRNEĞİ

Ayça İNCİ

Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü-Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Prof. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Ağaçlarla çevrili sokaklar, günümüzde iklim dirençli mahalle tasarımının ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle olgun sokak ağaçları, yeşil altyapı uygulamalarının ve iklim konforunun en önemli bileşenidir. Bildiri bu çerçevede, bir kentsel altyapı bileşeni olarak çevre ve iklim adaleti bağlamında sokak ağaçlarının dağılımını, ele almaktadır. Çevre ve iklim adaleti üzerine yapılan araştırmaların çoğu, mekânsal eşitsizlik kanıtı üretmeye ya da fiziksel çevre üzerindeki etkisini belirlemek için kentsel ve sosyal politikayı değerlendirmeye odaklanır. Çalışma, kamusal sokak ağaç varlığının giderek azaldığı varsayımından hareket eder. Kentsel dönüşümün yaşandığı Ankara Kenti Çankaya Belediyesi sınırları içinde ağaç varlığı ile öne çıkan Bahçelievler Semti, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Semt sınırları içinde 106 sokakta kamusal ağaç varlığı sahada yapılan gözlem ve tespite dayalı olarak "kanopi sürekliliği" yaklaşımı ile sınıflandırılmıştır. Ayrıca, mahallelerin sosyo-ekonomik verileri ile birlikte sokak ağaçları dağılımı değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Bahçelievler Semti içinde emlak rayiç bedelinin göreceli olarak düşük olduğu Emek Mahallesi'nde, özellikle yaşlı nüfus aleyhine çevresel eşitsizliğin belirginleştiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim adaleti, Çevresel adalet, Sokak ağaçları, Kanopi sürekliliği, Bahçelievler-Ankara

Street Trees in the Context of Climate and Environmental Justice: The Case of Bahçelievler (Çankaya -Ankara)

Abstract

Tree-lined streets are an integral part of climate-resilient neighborhood design today. Especially mature street trees are the most important component of green infrastructure and climate comfort. In this framework, the article deals with the distribution of street trees in the context of environment and climate justice as an urban infrastructure component. Most research on environmental and climate justice focuses on generating evidence of spatial inequality or determine its impact on the physical environment or evaluating urban and social policy. The study is based on the assumption that the presence of public street trees is gradually decreasing. Bahçelievler District is chosen as the study area, which stands out with the number of trees within the borders of Çankaya Municipality in the city of Ankara, where urban transformation is taking place. The presence of public street trees on 106 streets within the boundaries of the district has been classified with the "canopy continuity" approach based on the observations and detections made in the study area. In addition, the distribution of street trees was evaluated together with the socio-economic data of the neighborhoods. As a result, it has been determined that environmental inequality has become more evident especially against the elderly population in Emek Neighborhood, where the market value of real estate in Bahçelievler District is relatively low.

Keywords: Climate justice, Environmental justice, Street trees, Canopy distribution, Bahçelievler-Ankara

1. Giriş

İnsan ve doğa arasındaki denge giderek bozulmaktadır. Doğayla bağını koparan insanlar için kentlerde yeşil alanlar erişilemez hale gelmiştir. İnsanların doğayla olan ilişkisini ele alan çevresel adalet kavramı, çevre sorunlarının gündelik yaşam üzerine nasıl bir tehdit oluşturduğuna dair bir yaklaşım benimser. Özellikle, savunmasız olan toplulukların bu tehditlere yakından maruz kaldığı vurgulanır. Çevresel adalet kavramı iklim adaleti kavramının gelişimini de etkilemiştir. İklim adaleti kavramı, iklim değişikliğinin hem doğayı etkilemesiyle hem de topluluklar üzerinde orantılı olmayan etkiler bırakmasıyla, çevresel adalet kavramıyla birlikte planlama gündeminde tartışılmaya başlanmıştır. Çevresel adalet ve iklim adaleti kavramları yalnızca topluluklara ve ilişkilerine değil, ekosistemlerin sürdürülebilirliğine odaklı bir yaklaşımı da benimser. Kentlerin içinde doğanın uzantısı olan tasarlanmış yeşil alanlar gibi ağaç varlığı da kentleşmiş alanlara eşit olarak dağılmamıştır. Sosyo demografik yapı ile yapılaşmış fiziksel çevre arasındaki karmaşık etkileşim de ağaç varlığının dağılımında mekânsal bir eşitsizlik olarak tartışılmaktadır. Benzer şekilde çevresel adalet üzerine yapılan araştırmaların çoğu ya eşitsizlik kanıtı üretmeye ya da fiziksel çevre üzerindeki etkisini belirlemek için kentsel ve sosyal politikayı değerlendirmeye odaklanır (Heynen vd., 2006; Threlfall vd., 2022).

Kentlerin iklim değişikliğinin tahmin edilemeyen aşırı sıcaklık ve yağış koşullarına uyumlu altyapı sisteminin geliştirilmesinde yeşil altyapı gibi doğa tabanlı çözümler içinde sokak ağaçları ağının sağlayacağı yarar önemsenmektedir. Özellikle iklim değişikliğine uyum kapasitesi değerlendirmeleri içinde kamusal yeşil alanlar ve kanopi sürekliliği oluşturan sokak ağaçları ağı öne çıkmaktadır.

Sokak ağaçları, kentsel alanlarda ekosistem hizmetlerinin sürdürülmesinde ve iklim değişikliğine uyum konusunda geliştirilen yaklaşımlarda kilit bir rol oynamaktadır. Mahalle sakinleri ve kent için doğrudan ve dolaylı birçok fayda sağlar. Sokak ağaçları doğayla olan bağlantının güçlendirilmesini sağlayarak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltır. Sokak ağaçlarının sağladığı kanopi sürekliliği, birbirinden bağımsız yeşil alanlar arasında bağlantılar kurarak bir yeşil koridor oluşturur. Böylece ekosistem hizmetlerinin sürdürülmesine olanak verir. Ayrıca oluşan yeni sokak manzarası mahalle sakinlerinin ruhsal açıdan iyi hissetmesini sağlar. Sokak ağaçlarının gölge örtüsü sıcak havalarda iklimsel konfor sağlayarak, sıcaklığa bağlı sağlık sorunlarını hafifletir. Sağlıklı ve güvenli yaşam çevrelerinin sağladığı bu konfora herkesin erişebilmesi mekânsal adalet açısından da oldukça önemlidir.

Bu çalışma özellikle günümüzde kentin planlı alanlarında yaşanan kentsel dönüşüm sürecinin yol açtığı ağaç ve geçirgen yüzey kaybına odaklanmaktadır. Çalışma alanı olarak kentsel dönüşümün yıkıcı izlerinin etkisinin görülebileceği Çankaya İlçesi sınırları içinde Bahçelievler Semti seçilmiştir. Semtin Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler ve Emek mahallelerindeki ağaç varlığı sayı, nitelik (olgun ağaçlar) ve kimlik katkısı açısından diğer mahallelere göre öne çıkmaktadır. Seçilen mahallelerde görülen en temel sorunlar sokak ağaçlarının korunmasına yönelik çabaların yetersiz olması, sokak ağaçlarına ilişkin bir yönetim planının olmaması, sokak ağaçlarının ekosistem açısından sağladığı faydalarının bilinmiyor olmasıdır. Çalışma alanında bulunan sokak ağaçlarının dağılımı ve ağaç gölgelik (kanopi) sürekliliğinden yararlanmada eşitsizlik durumu sorgulanmıştır. Yapılan gözlemler ve tespitler belirli sokaklar dışında kanopi sürekliliğinin olmadığını ve farkındalık çalışmaları yapılmadığı sürece kanopi sürekliliğinin olduğu sokakların da giderek azalacağı görülmüştür. Doğal yaşamı kentin içinde kapımıza kadar getiren sokak ağaçlarının kent içindeki varlığını sürdürülebilmesi için hem yerel yönetimlerin hem de kentdaşların katılımcı bir yönetim anlayışını benimsemesi gerekir.

2. Çevre Adaleti, İklim Adaleti ve Sokak Ağaçları

Kentsel yapılı çevrelerde çevre adaleti tarihsel olarak, atık depolama ve bertaraf alanları gibi istenmeyen arazi kullanımların, çevresel yüklerinin adaletsiz dağılımına odaklanmıştır. Bu yaklaşım, çevrenin geleneksel tanımının, doğal alanlardan yapılı ve insan egemenliğindeki alanlara doğru genişlemesini temsil etmektedir. Kentsel alanlarda bu tür arazi kullanım kararları kentte yaşayanları sağlıksız koşullardan koruyan hizmetleri içerir. Su ve kanalizasyon arıtma, atık toplama-depolama tesisleri gibi belediye hizmetleri, aynı zamanda yaşam kalitesi için gereklidir. Bu hizmetlerden olanaklardan mahrum kalan veya standartların altında hizmet alan topluluklar, halk sağlığı açısından risklerle karşı karşıyadır. Ayrıca kentsel yapılaşmış çevredeki olanaklar arasında yeşil alanlar, parklar, rekreasyon alanları ve kent ormanlar gibi doğal ortamlar da yer almaktadır. Kısaca çevresel adalet kavramı çevresel faydalara erişim olarak genişletilmiştir. Yeşil alan faydaları, kentsel ekosistem tarafından üretilen işlev ve süreçlerden kaynaklanan çevre hizmetlerinin sağlanmasından elde edilen olumlu katkılar da bu bağlamda çevresel adalet ile ilişkilendirilmektedir.

Genel olarak sokak ağaçları, herkesin eşit kullanım hakkının olduğu kamusal alanlarda yol kenarlarında, kaldırımlarda büyüyen, yönetiminden

ve bakımından kamu kuruluşlarının, çoğunlukla da belediyelerin sorumlu olduğu ağaçlar olarak tanımlanmaktadır (Landry ve Chakraborty, 2009).

Sokak ağaçları, iklim ve çevre açısından oldukça önemlidir. Özellikle şehirlerde gölgelik alan oluşturarak kentsel ısı adası etkisinin azaltılmasını sağlar. Benzer şekilde kışın yapraklarını döken sokak ağaçları, yakınındaki yapılara güneş ışınlarının erişimini sağlayarak sıcak, yazın ise yapraklarıyla gölge sağlayarak serin tutar (Moore ve Coyle, 2016). Hem hava kalitesini iyileştirilmesine (Bolund ve Hunhammar, 1999), hem de karbondioksit depolayarak iklim değişikliği açısından önemli olan sera etkisinin azaltılmasını sağlar (Zhao vd., 2018). Ağaçlar, yetiştikleri ağaç çukurlarındaki toprak alan ile birlikte yağmur suyunun kanalizasyona akışını geciktirir ve suyun toprak ile buluşmasını sağlayarak yer altı su seviyesini dengeler (Wang vd., 2018; Moore ve Coyle, 2016). Bunların yanı sıra ağaçlar yaban hayatı için bir yaşam alanı sağlar (Strohbach vd., 2013; Wood ve Esaian, 2020). İstenmeyen görüntülerin perdelenmesi, çok katlı yapıları insan ölçeğine yaklaştırmak gibi insanın çevre ile kurduğu ilişki açısından da ağaç dizileri önemli bir tasarım aracıdır.

Sokak ağaçları sosyal ve ekonomik açıdan da birçok fayda sağlamaktadır. Ağaç dikim etkinlikleri ile oluşturulan sosyal ortam insanların aidiyet, mahalle gururu ve sorumluluk algıları üzerinde olumlu etkiler yaratır (Watkins vd., 2018 ;Weber ve Schneider, 2021). Kentsel ağaç örtüsünün hava kalitesini iyileştirme yeteneği doğrudan insan sağlığı ve refahını da olumlu etkiler. Minimum miktarda doğaya maruz kalmak bile zihinsel olarak rahatlatır (Weber ve Schneider, 2021). Yaz aylarında gölge sağlayarak yürümeye teşvik ederek, fiziksel sağlığa katkıda bulunur (Lovasi vd., 2013). Ağaçlar insanları estetik açıdan kendine çekerek ticari etkinliklere katılımın artmasını destekler (Kahveci ve diğerleri, 2018). Hem daha sosyal hem de daha güvenli ortamların oluşmasına katkıda bulunur (Lovasi vd., 2013).

Ekonomik olarak, ağaç örtüsü binaların enerji kullanımını azaltabilir ve mülk değerlerini arttırabilir. Ağaçların gölgeleme özelliği ile yapılarda serinlemeye yönelik gereksinmeleri (klima, vantilatör, vb.) %30 oranında azaltarak daha az elektrik enerjisi harcanmasını sağlar (Kahveci vd., 2018). Genellikle yeşil alanların önemli bir kısmını oluşturan sokak ağaçları, insanların yaşamayı tercih ettiği sokakların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Ağaçların korunabildiği sokaklarda ev fiyatlarının %15'e kadar arttığı gözlenmiştir (Moore ve Coyle, 2016).

Sağlıklı, tür açısından doğru seçilmiş ve doğru konumlandırılmış sokak ağaçları, şehirde bulunan yeşil alanları birbirine bağlayan sokaklar boyunca

oluşturdukları kanopi sürekliliğiyle, tüm bu faydaların maksimum düzeyde sağlanmasında ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir altyapı olanağıdır (Ugolini vd., 2020). Özellikle olgun ve yaşlı ağaçlar bu tür olumsuz etkilerin azaltılmasında daha etkilidir.

İnsan ve doğa arasında adil, erişilebilir ve karşılıklı olarak yararlı ilişkilerin kurulması için kentlerde çözümler üretilmeye çalışılmaktadır (Kellogg, 2021). Özel mülkiyette bulunan ağaçlara kıyasla sokak ağaçlarının çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan faydaları mahalle sakinleri için daha erişilebilirdir (Landry, 2013). Çevresel adalet açısından sokak ağaçlarının faydaları herkes tarafından erişilebilir olmalıdır. Özel mülkiyetteki ağaç dağılımından ziyade kamusal alanlardaki sokak ağaçlarının dağılımında daha çok eşitsizlik görülmektedir (Watkins ve Gerrish, 2018).

Çevresel adalet kavramı tanıma, prosedür ve dağıtım olmak üzere üç farklı boyutta ele alınmaktadır. Alanyazında çevresel adaletin dağıtım boyutuna ilişkin yapılan çalışmalar sayıca fazladır (Calderón-Argelich vd., 2021). Dağıtım erişim, konum, boyut gibi özellikler açısından çevresel faydaların adil olmayan dağılımına odaklanan bir yaklaşımdır (Anguelovski vd., 2019; Foster vd., 2022; Kato-Huerta ve Geneletti, 2022; Kolosna ve Spurlock, 2019; Kronenberg vd., 2020; Li, 2021).

Tanıma, insanların değerlerine, sosyal ihtiyaçlarına veya bilgilerine odaklanan bir yaklaşımdır. Doğaya dayalı karar verme süreçlerinde bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular (Anguelovski vd., 2019; Carmichael vd., 2019; Graça vd., 2018; Kato-Huerta ve Geneletti, 2022; Kronenberg vd., 2020).

Prosedür, doğaya dayalı çözümler geliştirilirken birey ve toplulukların sürece aktif olarak katılması gerektiğini vurgular (Heydon, 2020; Kato-Huerta ve Geneletti, 2022; Kronenberg vd., 2020).

Çoğu çalışma ile birlikte bu çalışma da çevresel adaletin özellikle dağıtım boyutuna bir katkı sunmakla birlikte, çevresel adalet kavramının tanıma ve prosedür boyutlarına da değinmektedir. Bu bildiri, sokak ağaç varlığının dağılımındaki değişimi kent planlama ve kentsel ağaç varlığına ilişkin yönetim süreçlerinin eksikliklerini, insan merkezli bakış açısından ortaya koymaktadır. Ancak kentsel ekoloji bağlamında doğa merkezli tartışmaları da gündeme taşımanın önemli olduğuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda, çevresel adalet kavramının yaklaşımlarını temel alarak gelişen ekolojik adalet kavramı da alanyazından aktarılmaktadır. Çoban (2020),

adalet ile ilgili tartışmaların insanlar arasındaki ilişkilere odaklı olduğunu, ekolojik adalet ile ilgili tartışmaların ise insanlarla insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkilere dayandığını ifade etmektedir. İnsan merkezli bir yaklaşımdan ziyade doğa merkezli bir yaklaşım yalnızca insanların çıkarlarını gözetmeden daha adil bir çözüm arayışı bulmayı hedeflemektedir. Ekolojik adalet çerçevesinde benzer şekilde tanınma adaleti, katılımcı adalet ve bölüştürücü adalet olarak açıklamaktadır (Çoban, 2020). Tanınma, hem farklı değerleri olan topluluklara hem de insan olmayan varlıklara saygı duyulması ve haklarına sahip çıkılması gerekliliğine odaklanır. Katılımcı adalet, çevreye dayalı konularda karar alma süreçlerine herkesin eşit olarak dahil olabilmesini güvence altına alan kurumsal mekanizmaların varlığına bağlıdır. Bu noktada insan olmayan varlıkların da temsil edilmesi oldukça önemlidir. Bölüştürücü adalet, çevrenin sağladığı faydaların ve zararların nüfus içinde, kuşaklar ve ülkeler arasında adil dağıtılmasına odaklıdır. Doğanın sağladığı faydalar adil olarak dağıtılırken doğaya verilen zararın iyileştirilmesi de önemlidir (Çoban, 2020). Son zamanlarda ekolojik adalet kavramı kapsamında tanıma, prosedür ve dağıtımın yanı sıra ekolojik süreçlerin sürdürülebilir olmasını destekleyen yetenekler boyutu da önemsenmektedir. Bu kapsamda sadece insan merkezli bir bakış açısına sahip olmadan doğa odaklı bir yaklaşımla adaletin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Pineda-Pinto vd., 2022).

Sokak ağaçlarının oluşturduğu kanopi sürekliliği sayesinde hem birbiriyle bağlantılı sokak ağaçlarından oluşan yeşil bir koridorla ekolojik süreçlerin birbiriyle etkileşimine devam etmesi sağlanmaktadır (Asian Development Bank, 2016). Benzer şekilde yeşil altyapının yaygınlaştırılması ve insanlar için erişilebilir olması hedeflenmektedir. Hem insan hem de doğa merkezli yaklaşımlarla sokak ağaçlarına yönelik planlama çalışmaları özellikle şehirlerin iklime uyum sürecinde karşılaşabilecekleri eşitsizliklerin giderilmesinde adil çözüm önerileri sunabilir. İklime uyum sürecinde yapılmakta olan eylem planlarında, özellikle iklim adaleti kavramı oldukça önemlidir. İklim adaleti yalnızca insanlara değil ekosistemlerin sağlığına da odaklanmaktadır (Schlosberg ve Collins, 2014). Yeşil altyapının önemli bileşenlerinden biri olan sokak ağaçları üzerinde yetiştikleri toprak alan ile yağmur suyunu buluşturarak geçirimli yüzeylerin korunması aynı zamanda ağaç sağlığı ve çoklu faydalarının sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Ayrıca mahalle ölçeğinde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltan, dayanıklı ve güvenli bir yaşam çevresi oluşturulabilir. Ekolojik süreçler birbiriyle etkileşim halinde sokak boyunca sürekliliğini koruduğundan, kent içinde biyoçeşitliliğin de sürdürülebilmesine olanak sunar (Steed ve Fischer, 2007).

Bunun dışında sokak ağaçlarının seyrek olduğu veya hiç olmadığı yerlerin tespit edilmesiyle kentsel ısı adası etkisini azaltmaya yardımcı olan ağaç gölgelik örtüsünün arttırılması iklim adaleti açısından oldukça önemlidir (Jennings ve Gaither, 2015). Sadece ağaç gölgeliklerinin miktarını arttırmaya çalışarak değil adalet kavramını da göz önünde bulundurarak doğru ve adil planlamanın yapılması gerektiği göz ardı edilmemelidir (Foster vd., 2022). Adalet, bir sorunu çözmeye çalışırken başka bir sorun yaratarak doğaya zarar vermemeli, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi ve bir türün neslinin devam edebilmesi gibi konuları önemsemelidir (Çoban, 2020)

3. Yöntem

Çalışma, dağıtıcı çevresel adalet bağlamında, kamusal açık alanlardaki sokak ağaç varlığına odaklanmaktadır. Ankara Kenti Çankaya Belediyesi sınırları içinde Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler ve Emek mahalleleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Ağaç sayısı, olgun ağaç varlığı ve kimlik değeri açısından öne çıkan Semtin sokak ağaçları kentsel dönüşüm sürecinden olumsuz etkilenmektedir. Semtin içinde yer alan 106 sokakta kamusal ağaç varlığı sahada yapılan gözlem ve tespite dayalı olarak "kanopi sürekliliği" yaklaşımı ile sınıflandırılmıştır. Ayrıca, mahallelerin sosyo-ekonomik verileri ile sokak ağaçlarının dağılımı değerlendirilmiştir. Alanyazında benzer çalışmalarda nesnel ve öznel yöntemler kullanılmaktadır. Uzaktan algılama yöntemleri, Google earth sokak görüntüleri kullanılarak (Kolosna ve Spurlock, 2019; Li, 2021) nesnel ölçümler yapılmaktadır. Yerinde gözleme dayalı yöntemler sahada gözleme dayalı öznel (Kato-Huerta ve Geneletti, 2022) çalışmalara dayanmaktadır. Bu çalışmada kanopi sürekliliğinin hem mekânsal açıdan dağılımı tespit edilmiş hem de kanopi sürekliliğinin sokak boyunca nasıl algılandığı değerlendirilmiştir.

Eylül 2021-Eylül 2022 tarihleri arasında yapılan saha çalışmasında, sokakların yönüne göre bir rota oluşturulmuştur. Kuzey-güney yönelimli sokaklarda kuzeyden güneye, doğu-batı yönelimli sokaklarda doğudan batıya doğru hareket edilmiştir. Gözlem yapılırken sokakların ve sokak ağaçlarının fiziksel özelliklerinin yanısıra sokak ağaçlarının dağılımı da göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin bir sokakta sokak ağaçlarının yoğun olduğu bölüm ile seyrek olduğu bölümü ayrıştırabilmek adına sokak kesişimleri veya binaların kapı numaraları referans alınmıştır. Sokak ağaçlarının konumu, sokak ağaçlarının görselliğe katkısı ve kanopi başlıkları olmak üzere 3 ana başlık altında sokak manzaraları / vistaları değerlendirilmiştir.

Sokak ağaçlarının konumu başlığı altında sıklık, süreklilik, her iki kaldırımda bulunan ağaç varlığı; sokak ağaçlarının görselliğe katkısı başlığı altında ağaç varlığının sokak görünümüne katkısı ve sokak ağaçlarının peyzaja katkısı; kanopi başlığı altında ise gökyüzü açıklığı (tamamen kapalı, kısmen açık-kapalı, tamamen açık) kriterleri olmak üzere sokaklar toplamda 6 gösterge üzerinden değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken 6 kriterin her biri için puan verilmiştir. Gökyüzü açıklığı kriteri dışındaki kriterlerin her birine 0 veya 1 puan verilmiştir. Üç bölümden oluşan gökyüzü açıklığı kriteri ise tamamen kapalı, kısmen açık-kapalı ve tamamen açık olmak üzere sırasıyla 3, 2 ve 1 puan verilerek değerlendirilmiştir. Toplamda 8 ve 7 puan alan sokaklar "Kapalılık Oluşturan Sokaklar", 1-6 puan alan sokaklar "Sokak Ağaçlarının Seyrek Olduğu Sokaklar" ve 0 puan alan sokaklar "Sokak Ağaçlarının Olmadığı Sokaklar" olarak sınıflandırılmıştır. "Kapalılık Oluşturan Sokaklar"; sokak ağaçlarının yoğun olduğu ve kapalılık oluşturduğu, "Seyrek Sokak Ağacı Varlığı Olan Sokaklar"**;** sokak ağaçlarının seyrek olduğu ve sokak manzarasına katkısının olduğu, "Sokak Ağacı Varlığı Olmayan Sokaklar**";** sokak ağaçlarının mevcut olmadığı sokakları temsil eder. İlk sınıfta bulunan sokaklar kanopi sürekliliğinin korunduğu sokaklardır. Son iki sınıfta yer alan sokaklar kanopi sürekliliğinin olmadığı veya bozulmakta olduğu sokaklardır.

Yapılan saha çalışmasında ayrıca sokak boyunca ağaçların boy, gövde çapı, taç genişliği gibi fiziksel özellikleri de ölçülmüştür.

4. Çalışma Alanının ve Konunun Önemi

Kentin eski yerleşim alanlarında kentsel dönüşüm sürecinde verilen imar hakları sonucunda konut bahçelerindeki ağaçların kesilmesi, artan araç yoğunluğuna bağlı olarak kaldırım genişliklerinin daraltılması, sokaklarda kaldırımların düzenlenmesi sırasında boş ağaç çukurlarının asfalt ile kapatılması, her yeni inşaat ile sokak ağaçları ve parseldeki geçirgen toprak yüzeyin yok olması, ön bahçelerin otopark alanlarına dönüştürülmesi, reklam panolarının, teknik altyapı tesislerinin (trafo köşkleri gibi) kaldırımlara yerleştirilmesi (Şekil 1), sokak kesitlerine ilişkin oluşturulan standartlarda 2,5 metre genişliğinin altındaki kaldırımlarda ağaç dikimini engelleyen mevzuat (Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 1999, s.6) gibi nedenlerle kamusal alandaki sokak ağaçları hızla azalmaktadır. Sokak ağaç varlığını tehdit eden bu sorunlar Kentin diğer semtlerinde de yaşanmaktadır.

Şekil 1: Bahçelievler Semti'nde sokak ağaç varlığını tehdit eden uygulamalar (Saha çalışması, 2022)

a) her yeni inşaat ile sokak ağaçları ve parseldeki geçirgen toprak yüzey yok oluyor, 65. sokak, Yukarı Bahçelievler, 26.09.21, 11:50
b) otoparklar ve yok olan sokak ağaçları, Şehit Yavuz Oğuz sokak, Emek, 28.09.21, 16:25
c) ticari yapılar ve yok olan sokak ağaçları, Kazakistan Caddesi, Emek, 10.06.21, 10:51
d) ticari faaliyetlerin yoğun olduğu sokaklarda kaldırım işgali ve reklam panolarının ağaç çukurlarını kullanması, Aşkabat Caddesi, Bahçelievler, 10.06.21, 11:05
e) ön bahçelerin otoparka dönüşmesi, Cengizhan Caddesi, 10.06.21, 11:09
f) ağaç çukuruna deterjanlı su koyularak kurutulan sokak ağacı örneği, Veli Necdet Arığ Caddesi, 31.08.22, 10:34

Ankara merkezi iş alanını barındıran mahallelerde ve çeperindeki yerleşim alanlarında yaşanan kentsel dönüşüm parsellerdeki geçirgen bahçe alanlarını ve ağaç varlığını yok etmektedir. Bu dönüşüm kentin içindeki doğal alanların, yeşil dokunun bir uzantısı olan sokak ağaç varlığının da giderek azalmasına yol açmaktadır. Çankaya Belediyesi sınırları içinde Bahçelievler,

Yukarı Bahçelievler ve Emek mahallelerinde 2019 yılı kayıtlarına göre toplam 2602 sokak ağacı (Çankaya Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü, 2019) mevcuttur. Kent merkezindeki mahallelerde, yaşayan kişi sayısının az olması 100 kişiye düşen ağaç sayısında bu mahalleleri göreceli olarak öne çıkarmaktadır (Şekil 2). Bahçelievler, Ayrancı, Mebusevleri, Maltepe, Esat semtleri başta olmak üzere kentsel yeşil alan sürekliliğinin bir parçası olarak sokak ağaç varlığının sürdürülmesi için acil bir eylem planı gerekmektedir. Yeşil alan planlaması yapılmadan kentsel dönüşüm sürecine teslim olan bu mahalleler, artan yeşil alan ihtiyacına karşılık mevcut yeşil dokularını da kaybederek yeşil alan yoksulu, beton çöllerine dönüşmektedir. Aynı zamanda bu mahalleler, iklim değişikliğine uyum için gerekli en önemli savunma mekanizmalarını (geçirgen yüzeyler ve ağaç varlığı) kaybederek kentin kırılgan parçalarını oluşturmaktadır.

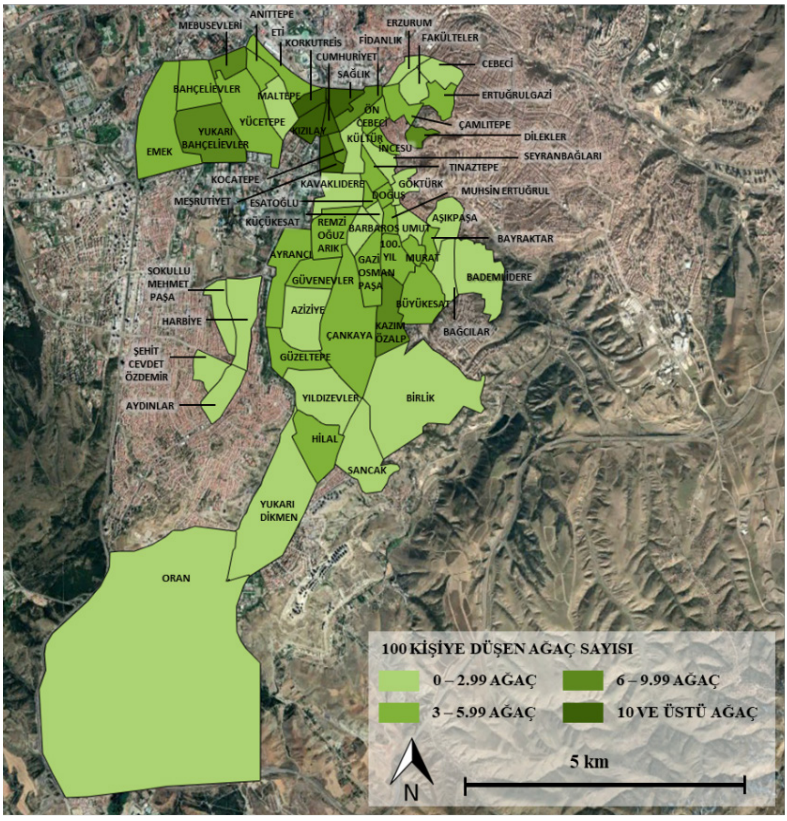

Şekil 2: Çankaya Belediyesi›ne Bağlı Mahallelerde 100 Kişi Başına Düşen Sokak Ağacı Sayısı (2019)

Çankaya Belediyesi sınırları içinde Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler ve Emek mahallelerini içine alan 305 hektar alanda, sokak ağaçlarının yerleşime kattığı görsel değer kadar mikroklima oluşturacak sayıda (2602) ağacın (Çankaya Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü, 2019) varlığı da tehdit altındadır. Ağaç varlığının korunması ve sürdürülebilirliğini tehdit eden kentsel dönüşüm sürecinde Semt genelinde 2869 sokak ağacının çeşitli nedenlerden dolayı kesilmiş olduğu saptanmıştır (Bahçelievler Derneği, 2019).

Semtin ağaç varlığı, 1936 yılında Ankara Kenti İmar Planını yapan Jansen tarafından bahçe şehir planlama yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış bir konut bölgesi olmasına dayanmaktadır (Şekil 3).

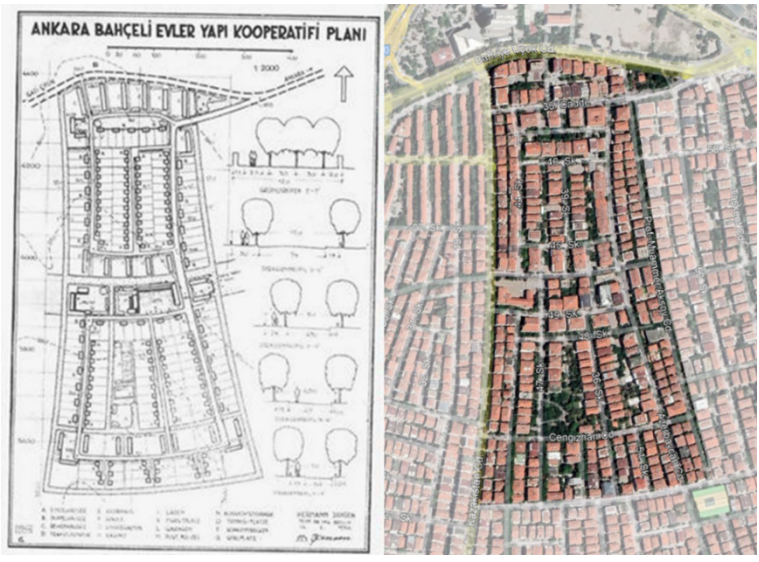

Şekil 3: H. Jansen'in Bahçelievler Yapı Kooperatifi Planı (Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1984) ve Günümüzdeki Google Earth görüntüsü (2022)

Jansen, Bahçelievler'de yaşayanların doğayla iç içe olmasını sağlamak üzere konutların içinde bulunduğu büyük bahçeler ile mahalle parklarının bir bütünlük içinde sürekliliğini sağlamak için kaldırım üzerinde ağaçların yer aldığı yeşil sokaklar tasarlamıştır (Şekil 4).

Şekil 4: H. Jansen'in Sokak Kesitinde Ağaç Varlığının Sürekliliğine Vurgusu (Kaynak: Tekeli ve İlkin, 1984)

Bahçe şehir planlama ilkeleri doğrultusunda bahçe içinde konutları ile düşük yoğunluklu bir yapılaşma olarak gerçekleşen konut yaşam alanı, günümüzde artan imar hakları nedeniyle parselde dönüşüme uğrayarak 50.000'in üzerinde nüfusu barındıran önemli bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Son 10 yılda konut alanlarındaki dönüşüm ve semtin çevresindeki kamu kuruluşlarının etkisiyle ticari kullanımlar ve faaliyetlerde artış hızlanmıştır. Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler ve Emek mahalleri, sokak ağaçların azalması sonucunda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin daha çok hissedilir hale geldiği bir konut yaşam alanına hızla dönüşmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yol açtığı en önemli sorun aslında yaşam kalitesi açısından mekânsal eşitsizliğin yaygınlaştırılmasıdır.

5. Bulgular ve Değerlendirme

Ağaçların sağladığı faydalara erişim, potansiyel olarak sosyo-çevresel eşitsizliklere yol açacak şekilde, kentsel doku boyunca eşit olmayan bir dağılım gösterebilir. Çevresel adalet kapsamında yapılan çalışmalar genellikle gelir, ırk, eğitim gibi sosyo ekonomik faktörlerden kaynaklı olarak sokak ağaçlarının eşit olmayan dağılımına odaklanmıştır (Foster, vd., 2022).

Bu bağlamda, üç mahalledeki ağaç varlığının dağılımı sosyo ekonomik göstergeler üzerinden incelendiğinde, Emek Mahallesi'nde yaşayanlar açısından erişim ve faydalanmada eşitsizlik görülmektedir. Semt genelinde nüfusun % 28'ini 55 yaş ve üstü grup oluşturmaktadır. Mahalle düzeyinde değerlendirildiğinde Yukarı Bahçelievler'de %33, Bahçelievler'de %24 ve Emek Mahallesi'nde orta yaş ve yaşlı nüfusun % 43'ünün yaşadığı görülmektedir (Grafik 1).

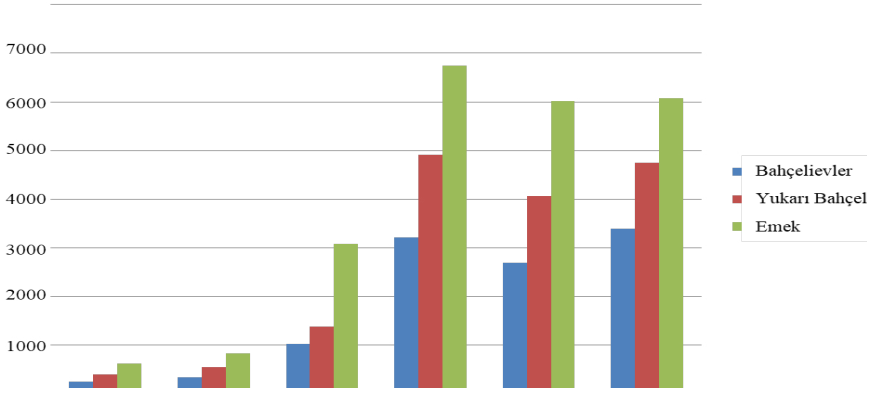

Grafik 1: Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler, Emek Mahallerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2021)

(URL 1)

Yaşlı nüfusun önemli bir kısmının yaşadığı Emek Mahallesi'nde 100 kişiye düşen ağaç sayısı 4' tür. 100 kişiye düşen ağaç sayısının Yukarı Bahçelievler'de 6 ve Bahçelievler'de 5,5 ağaç olarak daha iyi bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Hektar başına düşen ağaç sayısı da 6,84 ağaç ile en düşük düzeyde Emek Mahallesi'ndedir. Bahçelievler Mahallesi'nde 10,39 ağaç/ha ve Yukarı Bahçelievler Mahallesi'nde 9,87 ağaç/ha olarak ağaç dağılımı açısından daha iyi durumdadırlar. Ortalama rayiç bedel ile ağaç varlığı karşılaştırıldığında, Yukarı Bahçelievler'in diğer mahallelere göre ortalama rayiç bedelin (1356 Tl/m^2) yüksek olması ile daha çok ağaç varlığına sahip olması durumu alanyazındaki tartışmaları desteklemektedir. Benzer şekilde sosyo-ekonomik yapı açısından kırılgan nüfus oranı yüksek Emek Mahallesi'nde ortalama rayiç bedel 1153 Tl/m^2 dir. Bu göstergeler ağaç varlığı dağılımı ile ilişkilendirildiğinde semt içinde emlak değeri göreceli düşük değer sergileyen, yaşlı nüfus oranın yüksek olduğu, 100 kişiye düşen ağaç sayısının ve hektara düşen ağaç sayısının en düşük düzeyde olduğu Emek Mahallesi'nde yaşayanların, özellikle yaşlı nüfusun, çevresel faydalara erişimde, çevre ve iklim adaletsizliğine maruz kaldığına işaret etmektedir.

Bu çalışma, sokak ağaçlarının dağılımı, konumu (sıklık ve süreklilik) üzerinden ısı adası etkisini hafifletecek gölge alan / kanopi sürekliliğine dayalı erişilebilirlik konusuna da dikkat çekmektedir. Alanyazında kanopi sürekliliğine ilişkin çalışmalar yapılmış olsa da çevresel adalet kapsamında kanopi sürekliliğini etkileyen faktörlere ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Çalışmada, alanyazında tartışılan kriterlere göre sokak vistaları sınıflandırılmış, kanopi sürekliliği ile olan ilişkisi çevre ve iklim adaleti

kapsamında değerlendirilmiştir. Abu Ali vd. (2021) ağaçlar arasındaki mesafenin bitki örtüsü yoğunluğu ve sıcaklık arasındaki ilişkide önemli olduğunu ortaya koymuştur. Tablo 1.'de gösterildiği gibi ağaçlar arasındaki mesafeye göre değerlendirilen "ağaçların sıklığı" kriteri kanopi sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir. Wang, vd., (2021), kentsel ısı adası etkisinin iyileştirilmesi amacıyla sokak ağaçlarının kanopi yapısını belirlemişlerdir. Huang, vd. (2020) ağaçların oluşturduğu gölgeyi düşük, orta ve yüksek yüzdelik olarak üç sınıfa ayırmıştır. Bu kapsamda kanopi yapısını sokak düzeyinde belirlemek için gökyüzü açıklığı bir gösterge olarak kullanılmıştır. Sırasıyla gökyüzü açıklığı en az olanlardan en çok olanlara doğru (en yüksek gölgeden en düşük gölgeye sahip sokak vistaları) "tamamen kapalı", "kısmen açık-kapalı" ve "tamamen açık" olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Wang vd. (2020) Çin'de sokak ağaçlarına ilişkin yapmış oldukları araştırmada sokak ağacı yoğunluğu kriterini dikkate almışlardır. Bu kapsamda sokak ağacı yoğunluğunun tahmin edilmesi için ağaçların sıklığı kriterine ek olarak "süreklilik" ve "her iki kaldırımda karşılıklı bulunan ağaç varlığı" kriterleri de değerlendirmeye eklenmiştir. Bunların dışında "ağaç varlığının sokak görünümüne katkısı" ve "sokak ağaçlarının peyzaja katkısı" kriterleri eklenerek sokakların kanopi sürekliliği açısından genel olarak nasıl algılandığı değerlendirilmiştir.

1. Sokak Ağaçlarının Konumu			
Sıklık	Süreklilik	Her iki kaldırımda karşılıklı bulunan ağaç varlığı	
2. Sokak Ağaçlarının Görselliğe Katkısı			
Ağaç Varlığının Sokak Görünümüne Katkısı			Sokak Ağaçlarının Peyzaja Katkısı
3. Kanopi – sokak gölgelik alan durumu			
Gökyüzü Açıklığı			
Tamamen kapalı		Kısmen açık-kapalı	Tamamen açık

Tablo 1: Kanopi Sürekliliğini Etkileyen Faktörler

Bahçelievler, Yukarı Bahçelievler ve Emek mahallerinde bulunan sokaklarda ve caddelerde yapılan değerlendirmeler sonucunda benzer kriterleri taşıyan sokak/cadde bölümleri gruplandırılmış ve mekânsal olarak harita üzerinde gösterilmiştir (Şekil 5). Genel olarak bakıldığında kentsel dönüşümden kaynaklı olarak sürekliliğin olmadığı veya bozulmakta olduğu sokakların çoğunlukta olduğu saptanmıştır. Özellikle Jansen'in Bahçelievler Yapı Kooperatifi olarak planlamış olduğu bölgede sokak ağaçlarının kentsel dönüşümden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir.

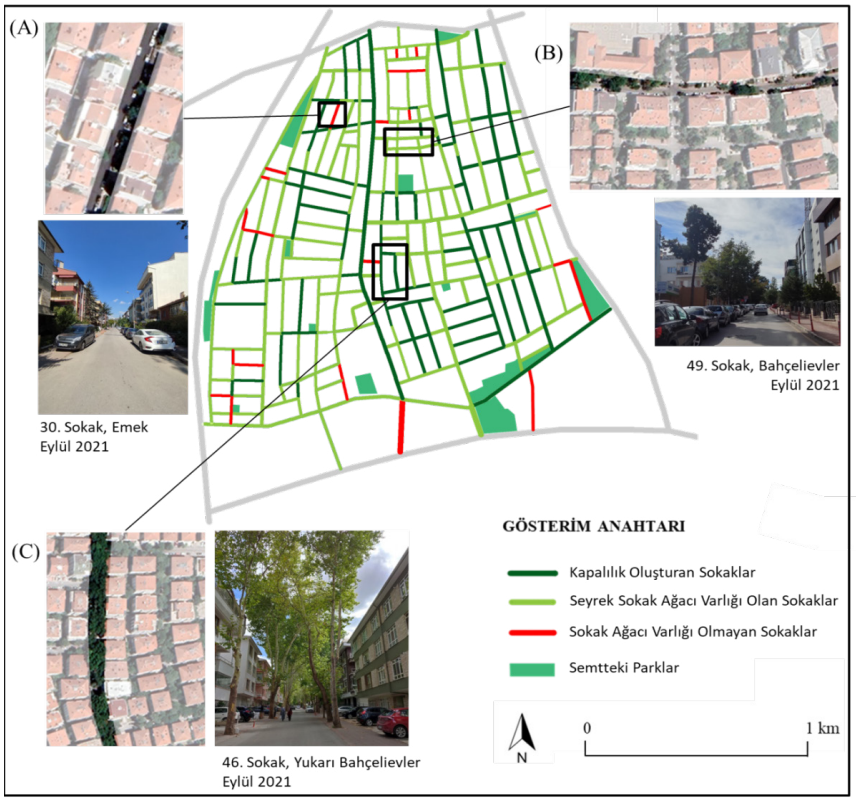

Şekil 5: Kanopi Sürekliliğine Göre Sokakların Sınıflandırılması

(A) Sokak ağacı olmayan sokak; (B) Seyrek sokak ağacı olan sokak; (C) Kapalılık oluşturan sokak örnekleri

Yapılan sınıflandırma kapsamında 46. Sokağın Cengizhan Caddesi ile kesişiminden 70. Sokak kesişimine kadar olan kısmı tamamen kapalılık oluşturan ve kanopi sürekliliği açısından korunması gereken bir sokak bölümüdür. Estetik açıdan 60 yıllık olgun çınar (*Platanus orientalis)* ağaçları, peyzajda grup kullanımıyla sokakta etkili olmuş ve kapalılık algısı oluşturan, çevresindeki yapılardan soyutlanan doğal bir mekân oluşmuştur (Şekil 6-a).

46. sokağa kıyasla Emek Mahallesi'nde bulunan 28. Cadde kanopi sürekliliğinin iyileştirilmesi gereken bir sokak örneğidir. Ağaçlar arasındaki mesafe ortalama 8 metre olarak hesaplandığında, kanopi sürekliliği için toplamda 68 adet sokak ağacının bulunması gereken sokakta yalnızca 38 sokak ağacı tespit edilmiştir (Şekil 6-b). Sokak ağaç varlığının yarısından fazlasının kaybı aynı zamanda yeşil altyapı açısından yağmur suyu akışına olanak veren geçirgen toprak yüzeylerin de kaybıdır. 28. Cadde özelinde ortalama ağaç çukuru büyüklüğü 1m^2 den hesaplandığında, 38 m^2 büyüklüğünde kamusal yeşil alanın sokak manzarasından kaybolduğu anlamına da gelmektedir. Bu kayıp boyut olarak semtte bulunan parklara göre oldukça küçük olsa da, yapılaşmış alan içinde yeni park ve oyun alanlarının gerçekleştirilme olanağının olmadığı durumda, kamusal yeşil alan kaybı olarak kayda değerdir. Her geçen gün yoğunluk artışı ile yeniden yapılaşan semt içinde parklar gibi yeşil alanlar arasında mekânsal bir bağlantı sağlayan, yeşil bir koridor oluşumuna hizmet eden sokak ağaçlarının sürekliliği için de boş ağaç çukurlarının korunması önemlidir.

Şekil 6: (a) 46. Sokak'ta bulunan sokak ağaçlarında kanopi sürekliliği; (b) 28. Cadde'de bulunan sokak ağaçlarında kanopi sürekliliğinin bozulması

Ayrıca 28. Cadde'de bulunan sokak ağaçları sayı olarak diğer sokaklara göre çok kötü durumda olmamasına rağmen, fiziksel durumu açısından bakıma ihtiyaç duyan çok sayıda ağacın olması nedeniyle sokak ağacı kayıpları artış gösterecektir. Hastalanan ve ölen ağaçların yerine yenisinin dikilmesi mevcuttaki sorunların çözülmesi için yeterli olmayacaktır. Gözleme dayalı olarak yapılan incelemede ağaçların yanlış budanması, yetersiz toprak alanı kalması gibi nedenlerden dolayı taç kayıpları ile gövdelerinde- kök kısımlarında hasar olduğu tespit edilmiştir. Hem sokakta ikamet eden sakinler için hem de kent için çoklu faydalar sağlayan mevcut sokak ağaçlarının korunması için bakım çalışmalarının yapılması oldukça önemlidir. Mevcuttaki ağaçlar korunmadığı sürece semtte bulunan kanopi sürekliliğinin iyi olduğu diğer sokaklar da tehdit altındadır.

Sokak kesitinde, toprak ve ağaç kaybı yeşil altyapı olanaklarının da kaybı olarak değerlendirilebilir. Verilen imar hakları ile parseldeki yapılaşma sonucunda arka ve yan bahçelerdeki geçirimli yüzeylerin, ağaç ve bitki örtüsünün yok olması beraberinde iklim konforu açısından önemli serinletici rolü olan doğal çevrenin de yok olması anlamına gelmektedir.

Araştırma sonucunda, semtin genelinde yaşanan kamusal alanlardaki ağaç kayıpları ile gölgelik sokak sürekliliğinin de bozulduğu tespit edilmiştir. Bu durum ısı adası etkisinin hafifletilmesi gibi ağaçların sağladığı birçok fayda göz önüne alındığında "ağaçların eşit olmayan dağılımı" eşit olmayan mekânsal kalite ve refaha da işaret etmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Geleneksel olarak çevresel adalet hareketi, çevresel sorunlar içeren tehditlerden dolayı istenmeyen alanların veya altyapıların yakınında yaşayan nüfusun sağlığını etkileyen kirlilik sorunları ile ilgilenirken, son zamanlarda çevresel olanakların dağıtımına da odaklanmıştır. Şehirlerdeki parkların, yeşil alanların ve ağaçların sayısı çevresel adalet meselesidir. Çevresel adaletin dağıtıcı adalet boyutuna göre, herkesin bu kentsel çevre olanaklarından faydalanması için erişimin sağlanması esastır. Birçok araştırma yeşil olanakların ve/veya çevresel yüklerin eşitsiz dağılımını ampirik olarak göstermektedir. Adalet kriterlerini karşılaması gereken, belirli temel kentsel hizmetlere erişilememesi gibi durumların ortaya çıkmasına izin veren ve bunları düzeltmek için müdahale etmeyen kentsel kurumlardır. Buradan hareketle, yerel yöneticiler için çevre ve iklim adaleti bağlamında,

ağaç varlığının dağılımı ve çoklu faydalarından yararlanmak için erişimi düzenleyecek öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Kentlerimizde hem iklim değişikliğinin hem de kentsel dönüşümün olumsuz etkileri düşünüldüğünde, sürdürülebilir ağaç yönetimi konusu öncelikli faaliyet alanı haline gelmelidir. Kent ağaç atlası ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak oluşturulacak dinamik ağaç envanteri, ağaç varlığının yönetimi için olmazsa olmaz ilk adımdır. Ağaç varlığının yer kodlu kaydedilmesi çevre ve iklim adaleti için kentsel yeşil alanların mekânsal dağılımının yeniden planlanarak iyileştirilmesine yardımcı olacaktır. Sokak ağaçlarına ilişkin adil bir planlamanın yapılması için kanopi sürekliliğinin görüldüğü ve görülmediği yerler belirlenerek (Foster,vd., 2022), sonrasında korunması veya iyileştirilmesi gereken yerlerde çalışmalar yapılmalıdır. Koruma ve iyileştirme çalışmalarında öncelikli olarak sokak gölgelik örtüsünün az olduğu yerler ele alınmalıdır. Örnek çalışma alanında olduğu gibi tamamen veya kısmen kapalılık oluşturan az sayıda sokak vistası korunarak bu sokakların birbiriyle bağlantılı olması için diğer sokaklarda iyileştirmeler ile devam edilmelidir. Böylece ağaç varlığına erişim açısından eşitsiz bölgeler arasında bir denge sağlanabilir ve yeşil koridorların devam etmesiyle kentsel ekolojik süreçlerin etkileşimi korunabilir. Sokaklardaki ağaç örtüsünün eşit bir şekilde dağılım göstermesi, iyileştirilmesi veya arttırılması için spesifik, ölçülebilir ve uygulanabilir politikalar geliştirilmelidir (Threlfall vd., 2022; Kolosna ve Spurlock, 2019),

Sokak ağaçları kamu ve özel mülkiyet arasında gri bir alandadır. Bu yüzden sokak ağaçlarının yönetiminde kamu kurumları yerel yönetimler ve sokak / semt sakinleri ile kentdaşların ortak çabasını birleştiren inisiyatiflerin oluşturulması (Landry, 2013) önemli bir başka adımdır. Bu katılımcı yaklaşım (Gallego-Valadés, vd., 2020) aktif bilgilendirme ile çevre ve iklim farkındalığının artmasına da olanak sağlayacaktır. Saha araştırmasının sonuçları, kentlerde iklime uyum süreci için sokak ağaçlarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerektiğini desteklemektedir. Değişen iklim koşullarına uyum çalışmaları kapsamında sokak ağaçlarının dağılımında denge gözetilmesi oldukça önemlidir. Gelecekte daha eşit bir ağaç dağılımı için kanopi sürekliliğinin olmadığı sokakları tespit ederek mahallelerin iklim değişikliğine karşı direncini arttırmak konusunda, inisiyatiflerin sokak ağaçlarını mahalle müşterekleri olarak sahiplenebileceği deneysel çalışmalara başvurulabilir.

Özellikle yerel yönetimlerin kentsel dönüşümle ilgili aldığı kararlarda, mahallelerdeki yeşil dokunun bozulmaması, mahalle sakinleriyle birlikte

iş birliği yapılması gibi öncelikli hedefler iklim değişikliğine uyum eylem planlarında yer bulmalıdır (Atauz, 2022). Benzer şekilde iklim değişikliğine dayanıklı mahallelerin planlanması için belediyeler yapılan çalışmalarda sokak gölgelik alanının arttırılmasına öncelik vermeli (Kolosna ve Spurlock, 2019) özellikle sokaklarda kanopi örtüsünün %40 düzeyine ulaştırılması hedef olarak benimsenmelidir (Drescher, 2019).

Sonuç olarak, kentleri doğa dostu yaklaşımlar ile dönüştürmek için insan merkezci iklim ve çevre adaleti tartışmalarının da doğa merkezci "ekolojik adalet" yaklaşımını içselleştiren kent planlarına ve politikalarına evrilmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

Abu Ali, M., Alawadi, K., & Khanal, A. (2021). The role of green infrastructure in enhancing microclimate conditions: A case study of a low-rise neighborhood in abu dhabi. *Sustainability (Switzerland), 13*(8). doi:10.3390/su13084260. Web: https://www.mdpi.com/2071-1050/13/8/4260 .

Anguelovski, I., Irazábal-Zurita, C., & Connolly, J. J. T. (2019). Grabbed urban landscapes: Socio-spatial tensions in green infrastructure planning in medellín. *International Journal of Urban and Regional Research, 43*(1), 133-156. doi:10.1111/1468-2427.12725. Web: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-2427.12725

Asian Development Bank. (2016). *Nature-Based Solutions for Building Resilience in Towns and Cities: Case Studies from the Greater Mekong Region*. Asian Development Bank Institute. Web: https://www.adb.org/sites/default/files/publication/215721/nature-based-solutions.pdf

Atauz, A. (10 Ocak 2022). Ayrancı'nın kurmuş olduğu ekolojik dengeyi korumamız lazım. *Ayrancım Gazetesi*, Sayı:18, s. 2.

Bahçelievler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği. (2019). Bahçelievler Bölgesi Eksik/Kuru/Kesik Ağaç Tespit Çalışması, (yayınlanmamış çalışma).

Bolund, P., & Hunhammar, S. (1999). Ecosystem services in urban areas. *Ecological Economics, 29*(2), 293-301. doi:10.1016/S0921-8009(99)00013-0. Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800999000130?via%3Dihub

Calderón-Argelich, A., Benetti, S., Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Langemeyer, J., & Baró, F. (2021). Tracing and building up environmental justice considerations in the urban ecosystem service literature: A systematic review. *Landscape and Urban Planning, 214*. doi:10.1016/j.landurbplan.2021.104130. Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204621000931?via%3Dihub

Carmichael, C., Danks, C., & Vatovec, C. (2019). Green infrastructure solutions to health impacts of climate change: Perspectives of affected residents in detroit, michigan, USA. *Sustainability (Switzerland), 11*(20) doi:10.3390/su11205688. Web: https://www.mdpi.com/2071-1050/11/20/5688

Çankaya Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü. (2019). Çankaya Belediyesi Park Ve Bahçeler Müdürlüğü Sorumluluğumuzda Bulunan Sokaklardaki Ağaçların Cinsleri Ve Total Sayıları Envanteri, (yayınlanmamış çalışma), Ankara.

Çoban, A. (2020). Çevre politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram (Birinci Baskı). Ankara: *İmge Kitabevi,* 325-327.

Drescher, M. (2019). Urban heating and canopy cover need to be considered as matters of environmental justice. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 116*(52), 26153-26154. doi:10.1073/pnas.1917213116.

Web: https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1917213116

Foster, A., Dunham, I. M., & Bukowska, A. (2022). An environmental justice analysis of urban tree canopy distribution and change. *Journal of Urban Affairs.* doi :10.1080/07352166.2022.2083514. Web: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07352166.2022.2083514

Gallego-Valadés, A., Ródenas-Rigla, F., & Garcés-Ferrer, J. (2020). Approach to urban environmental justice using exploratory spatial data analysis. the case of valencia's monumental trees. *Sustainability (Switzerland), 12*(18). doi:10.3390/SU12187760. Web: https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7760

Graça, M., Queirós, C., Farinha-Marques, P., & Cunha, M. (2018). Street trees as cultural elements in the city: Understanding how perception affects ecosystem services management in porto, portugal. *Urban Forestry and Urban Greening, 30*, 194-205. doi:10.1016/j.ufug.2018.02.001. Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866717305265

Heydon, J. (2020). Procedural environmental injustice in 'europe's greenest city': A case study into the felling of sheffield's street trees. *Social Sciences, 9*(6) doi:10.3390/SOCSCI9060100. Web: https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=8e8b3008-1ba1-40fc-92a4-cd94463fcbfb%40redis

Heynen, N., Perkins, H. A., & Roy, P. (2006). The political ecology of uneven urban green space: The impact of political economy on race and ethnicity in producing environmental inequality in milwaukee. *Urban Affairs Review, 42*(1), 3-25. doi:10.1177/1078087406290729. Web: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1078087406290729 adresinden 1 Aralık 2022'de alınmıştır.

Huang, Z., Wu, C., Teng, M., & Lin, Y. (2020). Impacts of tree canopy cover on microclimate and human thermal comfort in a shallow street canyon in wuhan, china. *Atmosphere, 11*(6). doi:10.3390/atmos11060588. Web: https://www.mdpi.com/2073-4433/11/6/588

Jennings, V., & Gaither, C. J. (2015). Approaching environmental health disparities and green spaces: An ecosystem services perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 12*(2), 1952-1968. doi:10.3390/ijerph120201952. Web: https://www.mdpi.com/1660-4601/12/2/1952

Kahveci, H., Hergül, Ö. C. C., & Göker, P. (2018). Kent Ormanlarının Kent Ekosistemlerine Katkısı; Kentsel Peyzaj ve Planlama Açısından Bir Değerlendirme. Uluslararası Mühendislik ve Mimarlık Kongresi, Alanya, Türkiye. Web: https://www.researchgate.net/profile/Oezlem-Candan-Herguel/publication/330579863_Kent_Ormanlarinin_Kent_Ekosistemlerine_Katkisi_Kentsel_Peyzaj_ve/links/5c49a285a6fdccd6b5c49bc0/Kent-Ormanlarinin-Kent-Ekosistemlerine-Katkisi-Kentsel-Peyzaj-ve.pdf

Kato-Huerta, J., & Geneletti, D. (2022). Environmental justice implications of nature-based solutions in urban areas: A systematic review of approaches, indicators,

and outcomes. *Environmental Science and Policy, 138*, 122-133. doi:10.1016/j.envsci.2022.07.034.

Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1462901122003173?via%3Dihub

Kellogg, S. (2021). *Urban ecosystem justice: Strategies for equitable sustainability and ecological literacy in the city* (pp. 1-5). doi:10.4324/9780367858711.

Web:https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780367858711/urban-ecosystem-justice-scott-kellogg

Kolosna, C., & Spurlock, D. (2019). Uniting geospatial assessment of neighborhood urban tree canopy with plan and ordinance evaluation for environmental justice. *Urban Forestry and Urban Greening, 40*, 215-223. doi:10.1016/j.ufug.2018.11.010.

Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866718300979

Kronenberg, J., Haase, A., Łaszkiewicz, E., Antal, A., Baravikova, A., Biernacka, M., . . . Onose, D. A. (2020). Environmental justice in the context of urban green space availability, accessibility, and attractiveness in postsocialist cities. *Cities, 106* doi:10.1016/j.cities.2020.102862.

Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275120312105

Landry, S. M., & Chakraborty, J. (2009). Street trees and equity: Evaluating the spatial distribution of an urban amenity. *Environment and Planning A, 41*(11), 2651-2670. doi:10.1068/a41236.

Web: https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a41236

Landry, S. M. (2013). Connecting pixels to people: management agents and social-ecological determinants of changes to street tree distributions. University of South Florida. Web: https://www.academia.edu/29786846/Connecting_Pixels_to_People_Management_Agents_and_Social_ecological_Determinants_of_Changes_to_Street_Tree_Distributions

Li, X. (2021). Examining the spatial distribution and temporal change of the green view index in new york city using google street view images and deep learning. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science, 48*(7), 2039-2054. doi:10.1177/2399808320962511.

Web: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2399808320962511

Lovasi, G. S., Schwartz-Soicher, O., Neckerman, K. M., Konty, K., Kerker, B., Quinn, J., & Rundle, A. (2013). Aesthetic amenities and safety hazards associated with walking and bicycling for transportation in new york city. *Annals of Behavioral Medicine, 45*(SUPPL.1), S76-S85. doi:10.1007/s12160-012-9416-z.

Web: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3632298/

Moore, L. & Coyle, M. (2016). Dublin City Tree Strategy 2016-2020. *Dublin City*

Council Publication, 1-74. Web:https://www.dublincity.ie/sites/default/files/media/file-uploads/2018-08/Dublin_City_Tree_Strategy_2016-2020.pdf

Pineda-Pinto, M., Frantzeskaki, N., & Nygaard, C. A. (2022). The potential of nature-based solutions to deliver ecologically just cities: Lessons for research and urban planning from a systematic literature review. *Ambio, 51*(1), 167-182. doi:10.1007/s13280-021-01553-7.

Web: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s13280-021-01553-7?pdf=openurl

Schlosberg, D., & Collins, L. B. (2014). From environmental to climate justice: Climate change and the discourse of environmental justice. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 5*(3), 359-374. doi:10.1002/wcc.275. Web: https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/wcc.275

Steed, B. C., & Fischer, B. C. (2007). Street Trees–Are they a Misunderstood Common-Pool Resource. In *Workshop in Political Theory and Policy Analysis Fall Colloquium, at Bloomington, Indiana*. Web: https://www.researchgate.net/publication/42763085_Street_Trees_Are_They_a_Misunderstood_Common-Pool_Resource

Strohbach, M. W., Lerman, S. B., & Warren, P. S. (2013). Are small greening areas enhancing bird diversity? insights from community-driven greening projects in boston. *Landscape and Urban Planning, 114*, 69-79. doi:10.1016/j.landurbplan.2013.02.007.

Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204613000364?via%3Dihub

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1984). *Bahçeli evlerin öyküsü: bir batı kurumunun yeniden yorumlanması* (Vol. 1). Kent Koop.

Threlfall, C. G., Gunn, L. D., Davern, M., & Kendal, D. (2022). Beyond the luxury effect: Individual and structural drivers lead to 'urban forest inequity' in public street trees in melbourne, australia. *Landscape and Urban Planning, 218*. doi:10.1016/j.landurbplan.2021.104311.

Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204621002747?via%3Dihub

Türk Standardları Enstitüsü (TSE). (1999). TS 12174 "Şehir İçi Yollar - Yaya Yolu ve Yaya Bölgeleri Tasarım Kuralları Standardı". https://tofd.org.tr/Images/ts-12576.pdf .

Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martínez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Ostoic, S. K., . . . Sanesi, G. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on the use and perceptions of urban green space: An international exploratory study. *Urban Forestry and Urban Greening, 56*. doi:10.1016/j.ufug.2020.126888. Web: https://www.sciencedirect.

com/science/article/pii/S1618866720307056?via%3Dihub

(URL 1) harita.kent95.org/ankara

Wang, X., Yao, J., Yu, S., Miao, C., Chen, W., & He, X. (2018). Street trees in a chinese forest city: Structure, benefits and costs. *Sustainability (Switzerland), 10*(3). doi:10.3390/su10030674. Web: https://www.mdpi.com/2071-1050/10/3/674

Wang,X.,Zhang,Z.,Gao,J.,Cheng,J.,&Dong,C.(2020).Thestructureandsustainability of street srees in changzhou, china. Paper presented at the *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 569*(1). doi:10.1088/1755-1315/569/1/012033. Web:https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/569/1/012033

Wang, Y., Ni, Z., Hu, M., Chen, S., & Xia, B. (2021). A practical approach of urban green infrastructure planning to mitigate urban overheating: A case study of guangzhou. *Journal of Cleaner Production, 287*. doi:10.1016/j.jclepro.2020.124995.Web:https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652620350393?via%3Dihub

Watkins, S. L., & Gerrish, E. (2018). The relationship between urban forests and race: A meta-analysis. *Journal of Environmental Management, 209*, 152-168. doi:10.1016/j.jenvman.2017.12.021. Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301479717311830?via%3Dihub

Weber, E., & Schneider, I. E. (2021). Blooming alleys for better health: Exploring impacts of small-scale greenspaces on neighborhood wellbeing. *Urban Forestry and Urban Greening, 57*. doi:10.1016/j.ufug.2020.126950.Web: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866720307676?via%3Dihub

Wood, E. M., & Esaian, S. (2020). The importance of street trees to urban avifauna. *Ecological Applications, 30*(7). doi:10.1002/eap.2149. https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/eap.2149

Zhao, Y., Hu, Q., Li, H., Wang, S., & Ai, M. (2018). Evaluating carbon sequestration and PM2.5 removal of urban street trees using mobile laser scanning data. *Remote Sensing, 10*(11) doi:10.3390/rs10111759. Web: https://www.mdpi.com/2072-4292/10/11/1759

KENTSEL ALANLARDA DOĞA TEMELLİ ÇÖZÜMLERİN ETKİNLİKLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK SİSTEMATİK LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Arş. Gör. Ebru ALA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Halime GÖZLÜKAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Çalışmanın amacı sistematik literatür taraması ile doğa temelli çözümlerin bileşenleri ve bu bileşenlerin kentsel alanlardaki müdahale etkinlikleri ile ilgili durumunu araştırmaktır. Scopus veri tabanında yapılan tarama ile 2016-2022 yılları arasında yayınlanmış ve kentsel alanlarla ilişkili olan makaleler belirlenmiştir. Yapılan taramaya göre uygulanan ve uygulamaya dâhil edilmesi hedeflenen doğa temelli çözümlerin kentsel alanlardaki etkinlikleri sosyal, çevresel ve ekonomik olmak üzere üç ana kategoride değerlendirmeye alınmıştır. Belirlenen bu çözümlerin süreç içerisinde uygulama alanlarındaki farklılaşma ve kentsel alanların değişimi/dönüşümü üzerindeki olası sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerinin saptanması çalışmanın önemli ve özgün çıktılarındandır. Çalışmada amaca yönelik elde edilen teorik bilgilerin sınıflandırılması ve ilişkisel durumunun ortaya konulması ile literatüre katkı sağlanacaktır. Ek olarak çalışma, ölçeklendirilmiş doğa temelli çözümler ve kentsel alanlarda doğa temelli çözümlerin etkinliklerini düşünme/uygulama aşamaları için dönüştürücü bir çerçeve sağlamaktadır. Çalışma, doğaya dayalı çözümlerin kentsel alanların tasarımı ve planlanması süreçlerine entegrasyonunun artırılmasının, ekolojik olarak adil şehirlere ulaşmadaki kritik rolünü tartışarak son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Temelli Çözümler, Kentsel Alan, Kentsel Sürdürülebilirlik, Sistematik İnceleme

A Systematic Literature Review for Determining the Efficiency of Nature-Based Solutions in Urban Areas

Abstract

The aim of the study is to investigate the components of nature-based solutions and the situation of these components related to intervention efficiency in urban areas with a systematic literature review. The articles published between the years 2016-2022 and related to urban areas were determined by reviewing in the Scopus. The efficiency of nature-based solutions practices and targeted to be practices in urban areas has been evaluated in three main categories: social, environmental and economic. Determining the possible social, environmental and economic effects of these determined solutions on the differentiation in the application areas and the change/transformation of urban areas is one of the important and original outputs of the study. The study will contribute to the literature by classifying the theoretical information obtained for the purpose and revealing its relational status. In addition, the study provides a transformative framework for the stages of thinking/implementing scaled nature-based solutions and the effectiveness of nature-based solutions in urban areas. The study concludes by discussing the critical role of increasing the integration of nature-based solutions into the design and planning processes of urban areas in achieving ecologically equitable cities.

Keywords: Nature Based Solutions, Urban Space, Urban Sustainability, Systematic Review

1. Giriş

Ülkemizde 1950'lerden sonra sanayileşme ve nüfus artışı ile başlayan hızlı kentleşme; yapılaşma alanlarının artışı, doğal kaynakların tüketimi ve doğal alanların kaybı ile ekosistemlerin bozulmasına sebep olmuştur. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %68'inin şehirlerde yaşayacağı göz önünde bulundurulduğunda ise, kentsel ekosistemlerin korunması ve verimliliğini artıracak planlama ve tasarım çalışmaları ise önem arz etmektedir (Department of Economic and Social Affairs, 2018). Kentleşme ve nüfus artışına ek olarak iklim krizi de biyolojik çeşitlilik kaybı, gıda ve su güvenliği gibi küresel toplumsal zorluklar doğurmaktadır. Bu durumlar mevcut sistemin dönüşümünü, kaynakların sürdürülebilirliği için kentsel alanlara esneklik katan planlama ve tasarım anlayışının benimsenmesini zorunlu kılmaktadır.

Son on yılda ise kentsel sistemlerin dayanıklılığını ve esnekliğini artırmak amacıyla çeşitli ekosistem tabanlı yaklaşımlar geliştirilmiştir (Beceiro vd., 2020). Doğa temelli çözümler (DTÇ) kavramı da bu amaç doğrultusunda önerilen kavramlardan biridir. Bu kavram, şehirleri ve kentsel alanları tehdit eden sosyal, ekonomik ve çevresel zorlukları ele almak için ekosistem temelli yaklaşımları bütünleştirme amacıyla ortaya çıkmıştır (Beceiro vd., 2022). Avrupa Komisyonu tarafından "doğadan ilham alan, doğa tarafından desteklenen veya kopyalanan, toplumsal zorluklara yönelik eylemler ve çözümler" olarak tanımlanan bu sistematik çözümler, aynı anda birden fazla çevresel, sosyal ve ekonomik ortak fayda sağlamaktadır (European Commission, 2015).

Doğa temelli çözümler terimi ilk olarak 2000'li yılların başında arazi kullanımının sürdürülebilir yönetimi/planlaması ve su kaynaklarının yönetimi gibi konularla gündeme gelmiştir (Nesshöver vd., 2017). Bu kavram, 2000'li yılların ortalarından itibaren ise endüstriyel tasarım literatüründe yer almaya başlamıştır. Hatta 2008 yılında, doğa temelli çözümlerin ilk olarak Dünya Bankası tarafından iklim değişikliği ile ilgili zorluklara bir çözüm kaynağı olarak doğayı teşvik etmek için kullanıldığını ifade etmek mümkündür (Faivre vd., 2017). 2009 yılında ise Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi için bir belgesinde Doğa Temelli Çözümler kavramına atıfta bulunmuştur. Bununla birlikte ise bu terim, International Union for Conservation of Nature (IUCN) ve Avrupa Komisyonu tarafından hızla ele alınmış, desteklenmiş ve genişletilmiştir (Orta-Ortiz ve Geneletti, 2021). 2009'dan itibaren ise bu terim, doğanın iklim değişikliği gibi büyük toplumsal zorlukların üstesinden gelmek için nasıl ele alınabileceği ile ilgili çalışmalarda giderek daha fazla yer almaya başlamıştır.

Günümüzde ise doğa temelli çözümler ulusal ve uluslararası stratejilerde odak noktası olmaya başlamıştır. Bu konuda artan ivme, kentleşme ve iklim krizini ele alan mevcut politika ve stratejilerin yetersiz olduğunun kabul edilmesinden de kaynaklanmaktadır. Şu an birçok Horizon 2020 projesi, doğa temelli çözümlerin farklı bağlamlarda kentsel alanlarda nasıl çalıştığını keşfetmeye devam etmektedir (Bayulken vd., 2021). Çalışmalar ile sürdürülebilir ve adil şehirler için doğa temelli çözümlerin önemi ve uygunluğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda AB tarafından finanse edilen H2020 Connecting Nature Project ile doğa temelli çözümlerin etki değerlendirmesi gerçekleştirilmektedir (Dushkova ve Haase, 2020). Bu çözümlerin potansiyel fırsat ve zorlukları saptanırken, kentsel alanlardaki etkinlikleri ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında ele alınmaktadır.

Doğa temelli çözümler (NbS) en temelinde doğayı kentsel alanlara entegre etmekle ilişkili stratejilerdir. Genellikle kentsel zorluklarla yüzleşirken ve ek olarak sosyal, ekonomik ve ekolojik faydalar sağlarken biyolojik çeşitliliği korumanın uygun maliyetli bir yolu olarak tanıtılır (Cohen-Shacham vd., 2019).

Ekolojik sistemler, insanlara ve yaşadıkları şehirlere fayda sağlayan çok çeşitli işlevler sağlar. "Doğaya dayalı çözümler" veya "doğa temelli çözümler"; iklim değişikliği, doğal afetler, gıda ve su güvenliği, insan sağlığı ve refahı ve ekonomik ve sosyal kalkınma gibi toplumsal zorlukları ele alan ekosistem tabanlı yaklaşımlar içerir. Sürdürülebilir ve esnek kentsel planlamayı destekleyen bu çözümler, kentsel alanlarda biyoçeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin bakımını, geliştirilmesini ve restorasyonunu teşvik etmek için sistematik bir yaklaşım sunarak kentsel direncin artırılmasına da yardımcı olur.

Konuyla ilişkili olarak doğa temelli çözüm uygulamalarının kentsel alanlarda birçok farklı probleme yönelik olarak kullanıldığını ifade etmek mümkün olacaktır. Bu çözümlerin çeşitli müdahale alanları ve müdahale amaçları (Kiddle vd., 2021);

- Uygun maliyetli çevresel, sosyal ve ekonomik gelişmeyi desteklemek,
- Kırsal ve kentsel toplulukları doğal kaynaklara erişerek bunları geçim kaynağı haline getirerek sürdürülebilirliği sağlamak,
- Geleneksel ekolojik bilgileri kullanarak doğal olanı korumak,
- Farkındalık yaratmak, eğitmek ve kentsel toplulukların katılımını sağlamak için doğayla kültürel bağlantıları yeniden canlandırmak

şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmanın amacı ise sistematik literatür taraması ile, doğa temelli çözümlerin bileşenleri ve bu bileşenlerin kentsel alanlardaki müdahale etkinlikleri ile ilgili durumu araştırmaktır. Scopus veri tabanında yapılan bu aramada, 2016-2022 yılları arasında yayınlanmış ve yapılan inceleme sonucu konusu kentsel alanlarla ilişkili olan makaleler ile sınırlandırılmıştır. İlk aşamada "başlık", "anahtar kelime" ve "özet" alanlarında arama yapmak için "doğa temelli çözümler" terimi kullanılmıştır. İkinci aşamada ise doğa temelli çözümlerin kentsel mekândaki müdahale alanlarını ve etkinliklerini saptamak amacıyla sınırlandırmalar yapılmıştır. Bu sınırlandırmalar ise doğa temelli çözümlerin ölçekleri ve kapsamlarıyla ilgili olarak arazi yönetiminde müdahaleler, kentsel altyapı alanlarında müdahaleler, kamusal alanlarda müdahaleler, bina ölçeğindeki müdahaleler vb. şeklinde gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak kentsel alanlardaki doğa temelli çözümler ölçek ve kapsama göre sınıflandırılmıştır. Her bir kategoriye atıfta bulunan kaynaklar belirlenmiştir.

Yapılan taramaya göre belirlenen müdahaleler arasındaki etkileşim, uygulanan ve uygulamaya dâhil edilmesi hedeflenen doğa temelli çözümlerin kentsel alanlardaki etkinlikleri sosyal, çevresel ve ekonomik olmak üzere üç ana kategoride değerlendirmeye alınmıştır. Bu belirlenen doğa temelli kentsel çözümlerin süreç içerisinde uygulama alanlarındaki farklılaşma ve kentsel alanların değişimi/dönüşümü üzerine olan olası sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerinin saptanması ise çalışmanın önemli ve özgün çıktılarındandır. Yapılan çalışmada amaca yönelik elde edilen teorik bilgilerin sınıflandırılması ve ilişkisel durumunun ortaya koyulması ile literatüre katkı sağlanacaktır. Ek olarak çalışma, ölçeklendirilmiş doğa temelli çözümler ve kentsel alanlarda doğa temelli çözümlerin etkinliklerini düşünme ve uygulama aşamaları için dönüştürücü bir çerçeve sağlamaktadır. Çalışma doğaya dayalı çözümlerin kentsel alanların tasarım ve planlama süreçlerine entegrasyonunun artırılmasının, ekolojik olarak adil şehirlere ulaşmadaki kritik rolünü tartışarak son bulmaktadır.

2. Metodoloji

Temel amacın doğa temelli çözümlerin bileşenleri ve bu bileşenlerin kentsel alanlardaki müdahale etkinlikleri ile ilgili durumun araştırılması olan bu çalışmanın yöntemi, sistematik literatür taramasıdır. Bu yöntem verilerin toplanması, verilerin analizi ve sentezi, elde edilen bulguların yorumlanması ve sonuçların sunulması açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada Scopus veri tabanı kullanılmıştır. Sistematik literatür taraması, temel anahtar kelimelerin güncel olması ve çalışmanın amacına yönelik en temel verilerin sentezlenebilmesi için 2016-2022 yılları arasında yayınlanan makaleler ile sınırlandırılmıştır.

Çalışma beş temel adımdan oluşmaktadır. Tablo 1'de sistematik literatür taraması kapsamında izlenen adımları ve tarama sonucu elde edilen çıktı sayılarını görmek mümkündür.

Tablo 1: Sistematik Literatür Taraması Kapsamında Çalışmada İzlenen Adımlar ve Makalelerin Seçimi

2016-2022 Yılları Arasında Yayınlanan Makaleler ve Çalışmada Kullanılacak Makalelerin Seçimi		
	Taranan Anahtar Kelimeler	Yayın Sayısı
1. Adım	Doğa Temelli Çözümler (article title, abstract,keywords)	9,251 (all open access)
	"Doğa Temelli Çözümler" (article tittle)	678
	"Doğa Temelli Çözümler" (keywords)	1,234
2. Adım	"Doğa Temelli Çözümler" – "Kent"	1,001
	"Doğa Temelli Çözümler" – "Kentsel Alan"	390
	"Doğa Temelli Çözümler"– "Kentsel Mekan"	34
3. Adım	Konu Bağlamında Uygun Makalelerin Seçilmesi	132
4. Adım	Kentsel Alanlardaki Doğa Temelli Çözüm Önerileri Kapsamında Makalelerin Gruplandırılması	58 (Değerlendirmeye Alınan)
5. Adım	Değerlendirme ve Sonuç	

(Erişim Tarihi: 28.10.2022)

Tablo 1'de görüldüğü üzere ilk adımda "doğa temelli çözümler" terimi; başlıkta, özette ve anahtar kelimelerde aranmış ve 9251 açık erişimli makale elde edilmiştir. Ardından ikinci adımda bazı sınırlandırmalara gidilmiş ve doğa temelli çözümlerin kentsel mekândaki müdahale alanlarını ve etkinliklerini saptamak amacıyla tarama yapılmıştır. Bu sebeple "doğa temelli çözümler" ve "kent", "kentsel alan", "kentsel mekân" terimleri ikili gruplar halinde taranmış, sırasıyla 1,001, 390 ve 34 tane makale elde edilmiştir. Üçüncü adımda ise elde edilen tüm makaleler arasından konu bağlamında uygun olanların seçimi yapılmıştır. Dördüncü adımda ise konu ve disiplin bağlamından uygun 132 makale arasından, kentsel alanlardaki doğa temelli çözüm önerilerini içeren makaleler belirlenmiştir. Bu adım sonunda 58 makale, kentsel alanlarda doğa temelli çözümlerin etkinliklerinin belirlenmesine yönelik sistematik literatür değerlendirmesi kapsamına dahil edilmiştir. 5. ve son adımda ise bu 58 makalenin değerlendirilmesi ve elde edilen sonuçlar tartışılmış, çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

3. Bulgular

Doğa temelli çözümler kentleşmenin artması ile önemi henüz tam olarak kavranamamış bir süreç içerisindedir. Özellikle kentlerdeki artan yapılaşmanın sonucunda ekolojik yapının ve biyoçeşitliliğin bozulması kaçınılmaz olmaktadır. Doğa temelli çözümler ekosistemlerin güçlendirilmesiyle biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlanması ve afet riskinin azaltılması gibi sürdürülebilir kalkınma süreçlerine yönelik aşılması gereken birçok toplumsal zorlukların aşılması için önemli bir çözüm sürecidir (IUCN, 2020).

Kentlerde, ihtiyaca yönelik düzenlenen doğa temelli çözümler kapsamında, kentteki ekosistemin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlaması, bozulmuş ekosistemlerin doğal sistemlere yönelik onarılması ve bu sürecin devamlılığının sağlanması gerekmektedir (Naumann vd., 2014; Klaushen, 2019). Çalışmanın bu kısmında 5. adımda elde edilen 58 makale değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda incelenen makalelerdeki doğa temelli çözümlerin kentsel müdahale alanları ve müdahale biçimleri 5 kategoride incelenmiştir (Tablo 2). Yapılan değerlendirmeye göre arazi kullanımı ve yönetiminde, ulaşım ve altyapı sistemlerinde, sulak alanlara, kamusal alanlar ve kentsel mekânda, bina ve yapı ölçeğinde müdahale alanları değerlendirilmelidir. Literatürde her alan kendi özelinde değerlendirilmiş ve bütüncül bir yaklaşımın olmadığı belirlenmiştir. Bu durum kentsel sistemlerin bütünlüğünün sağlanmasında doğa temelli çözümlerin uygulanabilme süreçlerinde olumsuz bir durum olarak belirtilebilir. Kentsel alanlarda doğa temelli çözümlerde en temel amaç ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu çözümler belirli bir ölçekte ya da müdahale biçiminde düzenlenirse düzenlensin birbirini etkileyen, destekleyen ve geliştirilen bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin sağlanması ve koordinasyonu kentsel alanlarda sürdürülebilirlik etkisi ve ekolojik, ekonomik, toplumsal ve mekânsal faydalarını olumlu yönde arttıracaktır.

Tablo 2: Doğa Temelli Çözümlerin Kentsel Alanlardaki Müdahale Biçimi

Müdahale Alanları	Müdahale Biçimi	Kaynak
1. Doğal Alanlarda ve Arazi Kullanımında/Yönetimin de Müdahaleler	• Kentsel bitki örtüsünün artırılması, geniş yeşil alanların oluşturulması (kentsel ormanlar) • Kentsel tarım alanları oluşturulması • Yeşil ve gri altyapıların birleştirilmesi • Yeşil ve mavi alanların entegrasyonunun sağlanması	(Zölch vd.,2017) (Yuan vd.,2022) (Hayes vd.,2022) (Nassary vd.,2022) (Ferreira vd.,2021) (Pinto, Pereira, Gazdic, Ferreira, 2021) (Raparthi & Vedamuthu, 2022) (Cortinovis, Olsson, Boke-Olén, & Hedlund, 2022) (Tayefi Nasrabadi, 2022) (Oral vd., 2021) (Conti, Battaglia, Calabrese, & Simone, 2021) (Kiddle vd., 2021) (Menon & Sharma,2021) (Liu, Jay & Chen,2021) (Cui, Ferreira, Fung & Matos,2021) (Pan vd.,2021) (Castellar vd.,2021) (Bouzouidja vd.,2021) (Bayulken, Huisingh & Fisher, 2021)
2. Ulaşım ve Altyapı Sistemlerine Müdahaleler	• Yol kenarı bitki örtüsü kullanılması • Geçirgen yüzeylerin kullanılması	(Biswal vd.,2022) (Hayes vd.,2022) (Ferreira vd.,2021) (Pinto, Pereira, Gazdic, Ferreira, 2021) (Tayefi Nasrabadi, 2022) (Kiddle vd., 2021) (Menon & Sharma,2021) (Liu, Jay & Chen,2021) (Jessup vd.,2021)
3. Sulak Alanlara ve Sistemlerine Müdahaleler	• Sulak alanların inşası (nehirler, göller, kanallar, göletler, taşkın yatakları) • Yağmur bahçeleri, sızma kanalları, biyolojik tutma havzaları inşası	(Biswal vd.,2022) (Mguni vd.,2022) (Beceiro,Brito & Galvão,2022) (Ferreira vd.,2021) (Pinto, Pereira, Gazdic, Ferreira, 2021) (Cortinovis, Olsson, Boke-Olén, & Hedlund, 2022) (Castellar vd.,2021) (Tayefi Nasrabadi, 2022) (Oral vd., 2021) (Liu, Jay & Chen,2021) (Martin, Costa, Egerer, & Schneider, 2021) (Conti, Battaglia, Calabrese, & Simone, 2021) (Kiddle vd., 2021) (Menon & Sharma,2021) (Cui, Ferreira, Fung & Matos,2021) (Jessup vd.,2021) (Senes vd.,2021) (Bayulken, Huisingh & Fisher, 2021) (Orta-Ortiz & Geneletti,2021) (Ramirez-Agudelo vd.,2020) (Martin vd.,2020) (Kooy, Furlong,, & Lamb,2020) (Beceiro, Brito, & Galvão,2020)
4. Kamusal Alanlarda/Mekanlarda Müdahaleler	• Geçirgen yüzeylerin kullanılması • Topluluk bahçeleri oluşturulması • Yeşil altyapıyı bütünleştirmek • Şehir parkları oluşturmak, ağaçlandırmak	(Fini vd.,2017) (Yuan vd.,2022) (Hayes vd.,2022) (Kiddle vd., 2021) (Nassary vd.,2022) (Ferreira vd.,2021) (Castellar vd.,2021) (Cortinovis, Olsson, Boke-Olén, & Hedlund, 2022) (Tayefi Nasrabadi, 2022) (Oral vd., 2021) (Liu, Jay & Chen,2021) (Conti, Battaglia, Calabrese, & Simone, 2021) (Menon & Sharma,2021) (Jessup vd.,2021)) (Bouzouidja vd.,2021) (Bayulken, Huisingh & Fisher, 2021) (Augusto vd.,2020)
5. Bina/Yapı Ölçeğinde Müdahaleler	• Yeşil çatıların kullanılması • Biyomimetik tasarım yaklaşımı benimsenmesi • Cephelerde Dikey Yeşillik Sistemleri kullanılması	(Biswal vd.,2022) (Zölch vd.,2017) (Hayes vd.,2022) (Ferreira vd.,2021) (Kiddle vd., 2021) (Liu, Jay & Chen,2021) (Cortinovis, Olsson, Boke-Olén, & Hedlund, 2022) (Tayefi Nasrabadi, 2022) (Oral vd., 2021) (Menon & Sharma,2021) (Castellar vd.,2021) (Bouzouidja vd.,2021) (Bayulken, Huisingh & Fisher, 2021)

İlk müdahale alanı olan doğal alanlarda ve arazi kullanımındaki/ yönetimindeki müdahalelere ve müdahale biçimlerine bakıldığında; kentsel bitki örtüsünün artırılmasını, geniş yeşil alanların oluşturulmasını, kentsel tarım alanları oluşturulmasını, yeşil/gri altyapıların ve yeşil mavi alanların entegrasyonunun sağlanmasını içeren doğa temelli çözümler olduğu görülmektedir. Bu kategorinin doğa temelli çözümler bağlamında literatürde en çok kaynağa ve referansa ev sahipliği yapan müdahale alanlarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

İkinci müdahale alanı olan ulaşım ve altyapı sistemleriyle ilgilenen müdahale biçimlerinin ve buna referans veren kaynakların genel olarak diğer müdahale alanlarındaki müdahale biçimlerinden daha az görülmektedir. Bu müdahale biçimlerini yol kenarı bitki örtüsünün kullanılması ve su tutma oranını artırmak için ulaşım sistemlerinde geçirgen yüzeylerin kullanılması olarak sıralamak mümkün olacaktır.

Üçüncü müdahale alanı su kütlelerine ve sistemlerine yapılan müdahalelerdir. Bu müdahale alanı, diğer 4 müdahale alanına göre en fazla referansa sahip alandır. Doğa temelli çözümlerin bu alanda daha fazla örneklem alanına ve kaynağa sahip olduğunu, etkinliğini bu alanlarda daha fazla gösterdiğini söylemek mümkün olacaktır. Bu alandaki doğa temelli çözümlerin müdahale biçimleri incelendiğinde ise nehirler, göller, kanallar, göletler ve taşkın yatakları gibi sulak alanların, yağmur bahçelerinin, sızma kanallarının ve biyolojik sızma havzalarının inşası olduğu görülmektedir.

Dördüncü müdahale alanı ve biçimleri kamusal alan/mekanlarda geliştirilen çözümler olarak belirlenmiştir. Bu çözümler su tutma oranının artırılması ve kentsel ısı adası etkisinin azaltılması için geçirgen yüzeylerin kullanılması, üretimi ve sosyalleşmeyi arttırmak için topluluk bahçelerinin oluşturulması, yeşil altyapının bütüncüllüğünün sağlanması ve şehir parkların oluşturulması/ağaçlandırılması olarak sıralanabilmektedir. Bu kategorinin doğa temelli çözümler bağlamında literatürde en çok kaynağa ve referansa ev sahipliği yapan müdahale alanlarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuncu müdahale alanı incelendiğinde ise bu müdahale alanı ve kapsamının bina ve yapı ölçeğinde olduğu görülmektedir. Bu müdahaleler daha parçacıl ve tekil müdahaleler olmakla birlikte, etki alanı da daha düşüktür. Doğa temelli çözüm önerileri bu müdahale alanı bağlamında incelendiğinde ise yeşil çatıların kullanılması, yapılarda biyomimetik tasarım yaklaşımının benimsenmesi ve bina cephelerinde dikey yeşillik sistemlerinin kullanılması olduğu saptanmıştır.

Özetle tüm bu müdahale alanları, kentsel alanların farklı ölçek ve boyutları olarak değerlendirilebilmektedir. Bu farklı ölçek ve boyutlardaki müdahale alanlarına yapılan veya yapılması önerilen doğa temelli çözüm önerileri de farklılık göstermektedir. Doğadan referans alan bu çözüm önerileri ve müdahale biçimlerindeki temel amaçların doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması, bu kaynakların korunması, üretimin ve çevresel kalitenin sağlanması/artırılması olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kentsel alanlarda doğa temelli çözüm süreçlerindeki müdahalelerde, ekolojik açıdan ele alındığında, taşkın ve sellerin oluşumunun önlenmesi, kuraklığın azaltılması, su kıtlığının önüne geçilmesi, su döngüsünün düzenlenmesi, biyolojik çeşitliliğin arttırılması, toprak ve hava kalitesinin iyileştirilmesi, toprak kaybının önlemesi ve bunlara bağlı olarak afet riskinin azaltılması gibi faydalarla örneklendirilebilir. Bu örnekler kentsel alanlarda, mekânsal, toplumsal ve kültürel açılardan çoğaltılabilir. Diğer bir yandan kentsel sistemler, kent ekonomisi açısından ilintisiz olarak görülse bile, kentlerde yaşayanların geçim kaynakları üzerinde ortaya çıkan olumsuz ekonomik sonuçlarının önlenmesinde, farklı sektörlerde yeni iş olanaklarının geliştirilmesinde yerel ekonomiyi desteklemekte ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunmaktadır (UN, 2019).

Bu bağlamda yapılan literatür incelemesinde doğa temelli çözümlerin kentsel alanlardaki müdahalelerinin sosyal, çevresel ve ekonomik etkileri olarak üç grupta incelenmiştir (Tablo 3). Elde edilen veriler doğrultusunda doğa temelli çözümlerin;

- *Doğal alanlar ve arazi kullanımı yönetimindeki etkileri*

Sosyal etkiler; sosyal uyumun ve etkileşimin arttırılması, halk sağlığının korunması, doğa ile doğrudan etkileşim, çevre eğitiminin verilmesi, ekonomik gelirin yerelde arttırılması ve doğal afetlere hazırlıklı ve dirençli olmak,

Çevresel etkiler; Afet riskinin azaltılması ve sürdürülebilir kentsel planlamaya destek verilmesi, arazi restorasyonun sağlanması, erozyon ve toprak kaybı oranlarının azaltılması, kaynak verimliliğinin sağlanması, gıda güvenliğinin sağlanması, vb.,

Ekonomik etkiler; Sürdürülebilir ekonomik büyümenin hızlandırılması, tarımsal gelirin arttırılması, gıda tedarik zincirinin kısaltılması, bölgenin turizm çekiciliğinin arttırılması, sağlık sektörü maliyetlerinin azaltılması vb. gibi değerlendirilebilir.

- *Ulaşım ve Altyapı Sistemleri üzerindeki etkileri*

Sosyal etkiler; Halk sağlığının iyileştirilmesi,

Çevresel etkiler; Yerel trafik yoğunluğundan kaynaklı hava kirliliğinin azaltılması, gürültü kirliliğinin kontrolünün sağlanması, termal konforun oluşturulması, yüzey akışı, su kaybı oranlarının azaltılması vb.,

Ekonomik etkiler; yereldeki ekonomik gelir dengesinin düzenlenmesi, sağlık sektöründeki maliyetlerin azaltılması,

- *Sulak Alanlara ve Sistemlerine etkileri;*

Sosyal etkiler; Su kalitesinin artırılması ile halk sağlığının iyileştirilmesi,

Çevresel etkiler; Yağmur suyu arıtımı ve/veya yönetiminin sağlanması ve su stresinin azaltılması, taşkınlar ve sellere karşı koruma, vahşi yaşam desteği ve rekreasyon alanlarının sağlanması, yeraltı suyu seviyesinin korunması, vb.

Ekonomik etkiler; alanların turizm çekiciliğinin artması ve uygun düzenlenmesi, tarımsal üretime bağlı olarak gelirin artırılması, Gıda üretiminin arttırılması ve ürün çeşitliliğinin sağlanması vb.

- *Kamusal Alanlarda/Mekanlardaki etkileri*

Sosyal etkiler; Sosyal uyum ve etkileşimin arttırılması, aidiyet hissinin oluşturularak sürdürülebilir bir gelişme sağlanması, halk sağlığının fiziksel ve zihinsel alanlarda iyileştirilmesi, doğa ile doğrudan temas ve deneyimin arttırılması, topluma çevre eğitimin verilmesi vb.

Çevresel etkiler; Yağmur suyu kirliliği ve akışlarının azaltılması, ısı adalarının

azaltılması, biyoçeşitliliğin arttırılarak ekolojik döngünün sağlanması, bitki türlerinin yayılımının kolaylaştırılması vb.

Ekonomik etkiler; Gıda tedarik zincirinin kısaltılması, tarımsal iş alanlarının ve gelirlerinin arttırılması (kentsel tarım, hobi bahçeleri vb.), g**ıda tedarik zincirinin kısaltılması,** farklı sektörlerdeki gelir alanlarının geliştirilmesi, Gıda çeşitliliği ve üretimin sağlanması vb.

- *Bina/Yapı Ölçeğinde Müdahaleler*

Sosyal etkiler; Yerleşik miras restorasyonunun sağlanması, yaşam konforunun arttırılması

Çevresel etkiler; Yağmur suyu hidroloji yönetiminin benimsenmesi, kirleticinin uzaklaştırılmasının sağlanması, Yerleşik miras restorasyonu ile sürdürülebilirliğinin arttırılması, kentsel ısı adalarının azaltılması vb.

Ekonomik etkiler; Enerji tasarrufunun sağlanması vb. şeklindedir.

Tablo 3: Doğa Temelli Çözümlerin Kentsel Alanlardaki Müdahale Etkileri

	Sosyal	Çevresel	Ekonomik
1. Doğal Alanlarda ve Arazi Kullanımında/Yönetiminde Müdahaleler	• Sosyal uyum ve etkileşimi artırmak • Halk sağlığını iyileştirmek (fiziksel ve zihinsel sağlık) • Doğa ile doğrudan temas ve deneyimi artırmak • Topluma çevre eğitimi sağlamak • Yerel sakinler için gelir ve istihdam sağlamak • Doğal afetlerde güvenli ortam yaratmak	• Afet riskinin azaltılması ve sürdürülebilir kentsel planlamaya destek vermek • Arazi restorasyonu sağlamak • Yüzey akışı, erozyon ve toprak kaybı oranlarını azaltmak • Kaynak verimliliği sağlamak • Gıda güvenliği sağlamak • Sera gazı emisyonlarının (GHG) dengelenmesi • Habitatların korunması ve yaban hayatının devamının sağlanması	• Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi hızlandırmak • Tarımsal geliri artırmak • Gıda tedarik zincirinin kısaltılması • Bölgenin turizm çekiciliğinin artması • Gıda üretimini artırmak • Sağlık sektörü maliyetlerini düşürmek
2. Ulaşım ve Altyapı Sistemlerine Müdahaleler	• Halk sağlığını iyileştirmek	• Yerel trafik kaynaklı hava kirliliğini azaltmak • Gürültü kirliliği kontrolü sağlamak • Termal konfor sağlamak • Yüzey akışı, su kaybı oranlarını azaltmak	• Sağlık sektörü maliyetlerini düşürmek
3. Sulak Alanlara ve Sistemlerine Müdahaleler	• Su kalitesinin artırılması ile halk sağlığını iyileştirmek	• Yağmur suyu artımı ve/veya yönetimini sağlamak, su stresini azaltmak • Taşkınlar ve sellerden korunmak • Vahşi yaşam desteği ve rekreasyon alanları sağlamak • Yüzey akışı, erozyon ve toprak kaybı oranlarını azaltmak • Yeraltı suyu seviyesini korumak • Toprak nemi seviyesini korumak, verimliliğini artırmak	• Bölgenin turizm çekiciliğinin artması • Tarımsal geliri artırmak • Gıda üretimini artırmak • Sağlık sektörü maliyetlerini düşürmek
4. Kamusal Alanlarda/Mekanlarda Müdahaleler	• Sosyal uyum ve etkileşimi artırmak • Aidiyet hissini oluşturmak • Halk sağlığını iyileştirmek (fiziksel ve zihinsel sağlık) • Doğa ile doğrudan temas ve deneyimi artırmak • Topluma çevre eğitimi sağlamak • Yerel sakinler için gelir ve istihdam sağlamak	• Yağmur suyu kirliliğini ve akışları azaltmak • Isı adalarını azaltmak • Biyoçeşitliliği artırmak, bitki türlerinin yayılmasını kolaylaştırmak	• Gıda tedarik zincirinin kısaltılması • Tarımsal geliri artırmak • Bölgenin turizm çekiciliğinin artması • Gıda üretimini artırmak • Sağlık sektörü maliyetlerini düşürmek
5. Bina/Yapı Ölçeğinde Müdahaleler	• Yerleşik miras restorasyonu • Yaşam konforunu artırmak	• Yağmur suyu hidroloji yönetimini benimsemek • Kirleticinin uzaklaştırılmasını sağlamak • Yerleşik miras restorasyonu • Kentsel ısı adalarını azaltmak	• Enerji tasarrufu sağlamak

Doğal alanlarda ve arazi kullanımı/yönetiminde gerçekleşen doğa temelli çözümlerin sosyal uyum ve etkileşimi artırdığı, halk sağlığını iyileştirdiğini, doğayı deneyimleme fırsatı sunduğunu, topluma çevre bilincini aşıladığını, yerel halk için gelir/istihdam sağladığını ve çeşitli doğal afetlere karşı dayanıklılığı artırarak güvenli ortamlar yarattığını söylemek mümkündür. Bu çözümler çevresel sürdürülebilirliği sağlama noktasında da hayati öneme sahiptir. Afet riskinin azaltılmasını sağlayarak sürdürülebilir kentsel yerleşimler elde edilmesine, toprak kayıplarının azaltılmasına, kaynak verimliliğinin ve gıda güvenliğinin sağlanmasına, sera gazı emisyonlarının dengelenerek çevresel kalitenin artırılmasına ve habitatların korunmasıyla biyolojik çeşitliliğin devamının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ekonomik açıdan ise özellikle kentsel tarım alanlarının oluşturulmasıyla ekonomik büyümenin hızlanmasını, gıda tedarik zincirlerinin kısaltılmasını, bölgenin çekiciliğinin artırılmasını ve halk sağlığının iyileştirilmesiyle sağlık sektöründeki maliyetlerin düşürülmesini sağlamaktadır.

Ulaşım ve altyapı sistemlerindeki müdahaleler çevresel olarak hava ve gürültü kirliliğini azalttığı için, sosyal olarak halk sağlığının iyileşmesine katkıda bulunur. Ayrıca geçirgen yüzeylerin kullanılması, yüzey akışı ve su kaybı oranlarını azaltarak doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda önem arz eder. Son olarak halk sağlığının iyileşmesine katkıda bulunduğu için, ekonomik açıdan sağlık sektöründeki maliyetlerin düşmesini sağlamaktadır.

Su kütlelerine ve sistemlerine yapılan müdahalelerin etkileri ise genel olarak su kalitesinin artırılması, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, afetlerin yarattığı olumsuz etkilerin azaltılması ve gıda üretiminde verimliliğin ve devamlılığın sağlanabilmesi üzerinedir. Su ögesinin kentsel mekanlarda kullanılması ve su kalitesinin artırılmasıyla halk sağlığının iyileştirildiğini ifade etmek mümkündür. Çevresel olarak ise bu alanlara yapılan doğa temelli çözümler yardımıyla su stresinin, taşkın/sellerin olumsuz etkilerinin, su kayıp oranlarının azaltıldığı ve toprağın verimliliğinin artırıldığı gözlemlenmektedir. Tüm bunlar ise doğrudan gıda üretimini etkilemekte; istihdamı, tarımsal geliri ve bölgenin turizm çekiciliğini artırmaktadır. Kamusal mekanlarda gerçekleştirilen doğa temelli çözümlerin sosyal etkileri incelendiğinde ise; sosyal uyum ve etkileşimin arttığı, aidiyet hissinin oluştuğu, halk sağlığının iyileştiği, doğa ile etkileşimin/deneyimin arttığı, çevre bilincinin oluştuğu ve istihdamın arttığı gözlenmektedir. Çevresel olarak ise kirliliğin azaltıldığı, geçirgen yüzeyler ile yüzey akışının ve ısı adası etkilerinin azaltıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu/artırıldığı durumlarla karşılaşılmaktadır. Ek olarak doğa ile teması artıran, üretimi verimli hale getiren, doğal kaynakların korunmasını ve sürdürülebilir yönetimini sağlayan tüm bu etkenler doğrudan ekonomiye katkı sağlamaktadır.

En alt ölçek olan bina/yapı ölçeğindeki doğa temelli çözümler ise genel olarak yaşam konforunu artırmakta, yağmur suyu yönetimini sağlamakta, kirleticileri uzaklaştırmakta ve kentsel ısı adası etkilerini azaltmaktadır. Literatürde ise bu uygulamaların ekonomik olarak enerji tasarrufu sağladığı belirtilmektedir.

Çalışmanın son kısmında ise kentsel alanlardaki doğa temelli çözümlerin müdahale etkileri ile çevresel adalet konusu arasında ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkisellik durumu Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Kentsel Alanlardaki Doğa Temelli Çözümlerin Müdahale Etkileri ve Çevresel Adalet İlişkisi

Müdahaleler	Çevresel Adalet
1. Doğal Alanlarda ve Arazi Kullanımında/Yönetiminde Müdahaleler	Kentsel yeşil alanların mevcudiyetindeki sosyal ve ekonomik farklılıkların azaltılması, gelir, azınlık statüsü, engellilik ve diğer sosyal, ekonomik ve demografik faktörlerle ilgili sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasına yardımcı olabilir. Kentsel alanlarda aktif yeşil alanların işlevsel ve estetik kaygılar ile tasarlanması, yeşil alanların yeterliliği ile ilgili mevzuatların geliştirilmesi ve mekânsal- zamansal değişimlerin gözetilerek düzenlenmesi sağlıklı ve sürdürülebilir çevreler için adaletin sağlanması için önemlidir. Doğa temelli çözümlerin uygulanma süreçlerinde kentlerdeki arazi yönetiminin kentsel problemlere, toplumun ihtiyaçlarına ve ekolojik sürdürülebilirliğe göre düzenlenmesi kentsel alanların kullanımında ortaya çıkan adaletsizlikleri azaltmaktadır.
2. Ulaşım ve Altyapı Sistemlerine Müdahaleler	Kentlerde en büyük alan kullanımına ve dinamik yapıya sahip olan ulaşım sistemlerinin ekolojik açıdan olumsuz etkilerinin artan kentleşme (Betonlaşma, yapılaşma, kentsel büyüme, demografik artışlar vb.) ile çevresel kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır. Küresel ölçekte ekolojik deformasyona neden olmaktadır. Bu süreçte doğa temelli çözüm süreçleri ile ulaşım altyapılarının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.
3. Sulak Alanlara ve Sistemlerine Müdahaleler	Ekolojik olarak su varlığının geleneksel yöntemlerle kullanılması, günümüzde su kıtlığını beraberinde getirmektedir. Özellikle geri dönüştürülemeyen su varlığı ve doğal temelli çözümler ile değerlendirilmeyen su kütleleri ve drenaj sistemleri kentler arasında, kentsel alanlar arasında hatta bina ölçeğinde dengesiz su dağılımına neden olmaktadır.
4. Kamusal Alanlarda/Mekanlarda Müdahaleler	Planlama kararlarının ve rant odaklı gelişmelerin kentsel ortak kullanım alanlarının birçok açıdan yetersiz, toplumsal ihtiyaçları karşılamayan bir şekilde kentsel sürdürülebilirlik düşünülmeden tasarlanması mekânsal ve toplumsal yapıdaki adaletsizliği ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte doğa temelli çözümlerin mevcuttaki kamusal alanlara entegrasyonu ile kamusal ortak kullanımların aktif ve doğa ile kullanılması toplumsal faydayı arttırabilir.
5. Bina/Yapı Ölçeğinde Müdahaleler	Kentsel mekânı oluşturan yapılı çevrenin kentsel ölçekteki birçok çevresel probleme karşı bina ölçeğinde gerçekleştirilecek olan doğa temelli çözümlerin uygulanması bütüncül olarak kurgulandığında büyük bir etkisi olacağı açıktır. Ancak bu ölçeklerde parçacıl ve birbirinden bağımsız olarak tasarlanması hem çözüm sürecinin etkili işletilmemesine hem de toplumsal adaletsizliğe (Sosyal- kültürel, toplumsal, ekonomik, mekânsal) neden olmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Doğa temelli çözümlerin, yaşam döngüleri boyunca faydaların adil dağılımını sağlayacak şekilde planlanması gerekir. Bu bağlamda, doğa temelli çözümlerin uzun vadeli etkinliği veya performansı ve olası sonuçları açık ve şeffaf bir şekilde ele alınmalı ve tartışılmalıdır. Bu, çoklu ek faydaları veya ödünleri ele alırken potansiyel uzun vadeli sonuçları analiz etmeye yönelik disiplinler arası yaklaşımları içerir.

Örneğin, bakım maliyetleri dikkate alınmazsa sürdürülebilir kentsel drenaj sistemlerinin kurulumları estetik çekiciliğinin yanı sıra performanslarını da kaybedebilir. Ya da konut alanlarındaki çeşitli doğa temelli çözümler, uzun vadede mahallelerin cazibesinin artması ve ilgili fiyatların beklenmedik şekilde yükselmesi konularına sebebiyet verebilmektedir. Bu durumda doğa temelli çözümler sahasına yakın mülk değerlerinde veya kira fiyatlarındaki radikal artış, doğa temelli çözümlerin başlangıçta bir kamu yararı sağlamayı amaçladığı sosyal olarak dezavantajlı grupların durumunu nihayetinde daha da kötüleştirebilir. Bu sebeple ekolojik ve sürdürülebilir olarak adil şehirler için disiplinler arası yaklaşımlar ve geniş katılım; doğa temelli çözümlerin sosyal, çevresel ve ekonomik fayda kabulünü artırabilir.

KAYNAKÇA

Antuna-Rozado, C., Herzog, C. P., Freitas, T., Cagnin, C., & Wiedman, G. (2019, August). Nature Based Solutions (NBS) for sustainable and resilient cities: experiences from Europe and Brazil. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 297, No. 1, p. 012001). IOP Publishing.nmental research, 157, 135-144.

Augusto, B., Roebeling, P., Rafael, S., Ferreira, J., Ascenso, A., & Bodilis, C. (2020). Short and medium-to long-term impacts of nature-based solutions on urban heat. Sustainable Cities and Society, 57, 102122.

Bayulken, B., Huisingh, D., & Fisher, P. M. (2021). How are nature based solutions helping in the greening of cities in the context of crises such as climate change and pandemics? A comprehensive review. Journal of Cleaner Production, 288, 125569.

Beceiro, P., Brito, R. S., & Galvão, A. (2020). The contribution of NBS to urban resilience in stormwater management and control: A framework with stakeholder validation. Sustainability, 12(6), 2537.

Beceiro, P., Brito, R. S., & Galvão, A. (2022). Assessment of the contribution of Nature-Based Solutions (NBS) to urban resilience: application to the case study of Porto. Ecological Engineering, 175, 106489.

Biswal, B. K., Bolan, N., Zhu, Y. G., & Balasubramanian, R. (2022). Nature-based Systems (NbS) for mitigation of stormwater and air pollution in urban areas: A review. Resources, Conservation and Recycling, 186, 106578.

Bouzouidja, R., Bechet, B., Hanzlikova, J., Sněhota, M., Le Guern, C., Capiaux, H., ... & Lebeau, T. (2021). Simplified performance assessment methodology for addressing soil quality of nature-based solutions. Journal of Soils and Sediments, 21(5), 1909-1927.

Bush, J., & Doyon, A. (2019). Building urban resilience with nature-based solutions: How can urban planning contribute?. *Cities*, *95*, 102483.based solutions–an assessment at the micro-scale. Enviro

Castellanos, L. A., Versini, P. A., Bonin, O., & Tchiguirinskaia, I. (2020). A Text-Mining Approach to Compare Impacts and Benefits of Nature-Based Solutions in Europe. Sustainability, 12(18), 7799.

Castellar, J. A., Popartan, L. A., Pueyo-Ros, J., Atanasova, N., Langergraber, G., Säumel, I., ... & Acuna, V. (2021). Nature-based solutions in the urban context: Terminology, classification and scoring for urban challenges and ecosystem services. Science of The Total Environment, 779, 146237.

Cohen-Shacham, E., Andrade, A., Dalton, J., Dudley, N., Jones, M., Kumar, C., ... & Walters, G. (2019). Core principles for successfully implementing and upscaling Nature-based Solutions. *Environmental Science & Policy*, *98*, 20-29.

Conti, M. E., Battaglia, M., Calabrese, M., & Simone, C. (2021). Fostering Sustainable Cities through Resilience Thinking: The Role of Nature-Based Solutions (NBSs): Lessons Learned from Two Italian Case Studies. Sustainability, 13(22), 12875.

Cortinovis, C., Olsson, P., Boke-Olén, N., & Hedlund, K. (2022). Scaling up nature-based solutions for climate-change adaptation: Potential and benefits in three European cities. Urban Forestry & Urban Greening, 67, 127450.

Cui, M., Ferreira, F., Fung, T. K., & Matos, J. S. (2021). Tale of Two Cities: How Nature-Based Solutions Help Create Adaptive and Resilient Urban Water Management Practices in Singapore and Lisbon. Sustainability, 13(18), 10427.

Department of Economic and Social Affairs. (2018). *World Urbanization Prospects* .

Dorst, H., Van Der Jagt, A., Runhaar, H., & Raven, R. (2021). Structural conditions for the wider uptake of urban nature-based solutions–A conceptual framework. Cities, 116, 103283.

Dushkova, D., & Haase, D. (2020). Methodology for development of a data and knowledge base for learning from existing nature-based solutions in Europe: The CONNECTING Nature project. *MethodsX*, *7*, 101096.

Dushkova, D., & Haase, D. (2020). Not simply green: Nature-based solutions as a concept and practical approach for sustainability studies and planning agendas in cities. Land, 9(1), 19.

Engström, R., Howells, M., Mörtberg, U., & Destouni, G. (2018). Multi-functionality of nature-based and other urban sustainability solutions: New York City study. *Land Degradation & Development*, *29*(10), 3653-3662.

European Commission. (2015). *Towards an EU research and innovation policy agenda for nature based solutions & re-naturing cities.* Nisan 5, 2023 tarihinde https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fb117980-d5aa-46df-8ed-c-af367cddc202/language-en adresinden alındı

Faivre, N., Fritz, M., Freitas, T., De Boissezon, B., & Vandewoestijne, S. (2017). Nature-Based Solutions in the EU: Innovating with nature to address social, economic and environmental challenges. *Environmental research*, *159*, 509-518.

Fastenrath, S., Bush, J., & Coenen, L. (2020). Scaling-up nature-based solutions. Lessons from the Living Melbourne strategy. Geoforum, 116, 63-72.

Ferreira, C. S. S., Potočki, K., Kapović-Solomun, M., & Kalantari, Z. (2021). Nature-based solutions for flood mitigation and resilience in urban areas.

Fini, A., Frangi, P., Mori, J., Donzelli, D., & Ferrini, F. (2017). Nature based solutions to mitigate soil sealing in urban areas: Results from a 4-year study comparing permeable, porous, and impermeable pavements. Environmental research, 156, 443-454.

Hayes, A. T., Jandaghian, Z., Lacasse, M. A., Gaur, A., Lu, H., Laouadi, A., ... & Wang, L. (2022). Nature-Based Solutions (NBSs) to Mitigate Urban Heat Island (UHI) Effects in Canadian Cities. *Buildings*, *12*(7), 925.

IUCN, (2020). "IUCN Global standard for nature-based solutions: A user-friendly framework for the verification, design and scaling up of NBS", International Union for Conservation of Nature, Gland, Switzerland.

Jessup, K., Parker, S. S., Randall, J. M., Cohen, B. S., Roderick-Jones, R., Ganguly, S., & Sourial, J. (2021). Planting Stormwater Solutions: A methodology for siting nature-based solutions for pollution capture, habitat enhancement, and multiple health benefits. Urban Forestry & Urban Greening, 64, 127300.

Kabisch, N., Frantzeskaki, N., Pauleit, S., Naumann, S., Davis, M., Artmann, M., ... & Bonn, A. (2016). Nature-based solutions to climate change mitigation and adaptation in urban areas: perspectives on indicators, knowledge gaps, barriers, and opportunities for action. *Ecology and society*, *21*(2).

Kabisch, N., van den Bosch, M., & Lafortezza, R. (2017). The health benefits of nature-based solutions to urbanization challenges for children and the elderly–A systematic review. *Environmental research*, *159*, 362-373.

Kiddle, G. L., Bakineti, T., Latai-Niusulu, A., Missack, W., Pedersen Zari, M., Kiddle, R., ... & Loubser, D. (2021). Nature-Based Solutions for Urban Climate Change Adaptation and Wellbeing: Evidence and Opportunities From Kiribati, Samoa, and Vanuatu. Frontiers in Environmental Science, 442.

Kooy, M., Furlong, K., & Lamb, V. (2020). Nature Based Solutions for urban water management in Asian cities: Integrating vulnerability into sustainable design. International Development Planning Review, 42(3), 381-391.

Krauze, K., & Wagner, I. (2019). From classical water-ecosystem theories to nature-based solutions—Contextualizing nature-based solutions for sustainable city. *Science of the total environment*, *655*, 697-706.

Lafortezza, R., & Sanesi, G. (2019). Nature-based solutions: Settling the issue of sustainable urbanization. *Environmental research*, *172*, 394-398.

Lafortezza, R., Chen, J., Van Den Bosch, C. K., & Randrup, T. B. (2018). Nature-based solutions for resilient landscapes and cities. *Environmental research*, *165*, 431-441.

Langergraber, G., Pucher, B., Simperler, L., Kisser, J., Katsou, E., Buehler, D., ... & Atanasova, N. (2020). Implementing nature-based solutions for creating a resourceful circular city. Blue-Green Systems, 2(1), 173-185.

Liu, H. Y., Jay, M., & Chen, X. (2021). The role of nature-based solutions for improving environmental quality, health and well-being. Sustainability, 13(19), 10950.

Liu, J. K., Lin, T., Zhao, Y., Lin, M. X., Xing, L., Li, X. H., ... & Ye, H. (2019). Research progress on nature-based solutions towards urban sustainable development. *Acta Ecologica Sinica (In Chinese)*, *39*, 6040-6050.

Mahmoud, I., & Morello, E. (2021). Co-creation pathway for urban Nature-based Solutions: Testing a shared governance approach in three cities and nine action labs.

Martín, E. G., Costa, M. M., Egerer, S., & Schneider, U. A. (2021). Assessing the long-term effectiveness of Nature-Based Solutions under different climate change scenarios. Science of the Total Environment, 794, 148515.

Martín, E. G., Giordano, R., Pagano, A., van der Keur, P., & Costa, M. M. (2020). Using a system thinking approach to assess the contribution of nature based solutions to sustainable development goals. Science of the Total Environment, 738, 139693.

Menon, J. S., & Sharma, R. (2021). Nature-based solutions for co-mitigation of air pollution and urban heat in Indian cities. *Frontiers in Sustainable Cities*, 93.

Mguni, P., Abrams, A., Herslund, L. B., Carden, K., Fell, J., & Armitage, N. (2022). Towards water resilience through Nature-based Solutions in the Global South? Scoping the prevailing conditions for Water Sensitive Design in Cape Town and Johannesburg. Environmental Science & Policy, 136, 147-156.

Nassary, E. K., Msomba, B. H., Masele, W. E., Ndaki, P. M., & Kahangwa, C. A. (2022). Exploring urban green packages as part of Nature-based Solutions for climate change adaptation measures in rapidly growing cities of the Global South. Journal of Environmental Management, 310, 114786.

Nesshöver, C., Assmuth, T., Irvine, K. N., Rusch, G. M., Waylen, K. A., Delbaere, B., ... & Wittmer, H. (2017). The science, policy and practice of nature-based solutions: An interdisciplinary perspective. *Science of the total environment*, *579*, 1215-1227.

Oral, H. V., Radinja, M., Rizzo, A., Kearney, K., Andersen, T. R., Krzeminski, P., ... & Carvalho, P. N. (2021). Management of urban waters with nature-based solutions in circular cities—exemplified through seven urban circularity challenges. Water, 13(23), 3334.

Orta-Ortiz, M. S., & Geneletti, D. (2021, September). Reviewing the Performance of Nature-Based Solutions for Stormwater Management in Urban Areas. In International Conference on Innovation in Urban and Regional Planning (pp. 15-22). Springer, Cham.

Pan, H., Page, J., Cong, C., Barthel, S., & Kalantari, Z. (2021). How ecosystems services drive urban growth: Integrating nature-based solutions. Anthropocene, 35, 100297.

Pinto, L. V., Pereira, P., Gazdic, M., Ferreira, A., & Ferreira, C. S. (2021). Assessment of NBS Impact on Pluvial Flood Regulation Within Urban Areas: A Case Study in Coimbra, Portugal.

Ramírez-Agudelo, N. A., Porcar Anento, R., Villares, M., & Roca, E. (2020). Nature-based solutions for water management in peri-urban areas: Barriers and lessons learned from implementation experiences. Sustainability, 12(23), 9799.

Raparthi, K., & Vedamuthu, R. (2022). Assessing the Role of Nature-Based Solutions in Urban Resilience and Climate Change Adaptation. In Advances in Construction Management (pp. 13-21). Springer, Singapore.

Raymond, C. M., Frantzeskaki, N., Kabisch, N., Berry, P., Breil, M., Nita, M. R., ... & Calfapietra, C. (2017). A framework for assessing and implementing the co-benefits of nature-based solutions in urban areas. *Environmental Science & Policy*, *77*, 15-24.

Senes, G., Ferrario, P. S., Cirone, G., Fumagalli, N., Frattini, P., Sacchi, G., & Valè, G. (2021). Nature-Based Solutions for Storm Water Management—Creation of a Green Infrastructure Suitability Map as a Tool for Land-Use Planning at the Municipal Level in the Province of Monza-Brianza (Italy). Sustainability, 13(11), 6124.

Stefanakis, A. I. (2019). The role of constructed wetlands as green infrastructure for sustainable urban water management. Sustainability, 11(24), 6981.

Tayefi Nasrabadi, M. (2022). How do nature-based solutions contribute to urban landscape sustainability?. Environment, Development and Sustainability, 24(1), 576-591.

Voskamp, I. M., de Luca, C., Polo-Ballinas, M. B., Hulsman, H., & Brolsma, R. (2021). Nature-based solutions tools for planning urban climate adaptation: State of the art. Sustainability, 13(11), 6381.

Yuan, M. H., Lo, F. C., Yu, C. P., Tung, H. H., Chang, Y. S., Chiueh, P. T., ... & Lo, S. L. (2022). Nature-based solutions for securing contributions of water, food, and energy in an urban environment. Environmental Science and Pollution Research, 1-9.

Zölch, T., Henze, L., Keilholz, P., & Pauleit, S. (2017). Regulating urban surface runoff through nature-based solutions–an assessment at the micro-scale. *Environmental research*, *157*, 135-144.

beşinci oturum
İKLİM ADALETİ-II

Moderatör: Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

Mekânsal ve İklimsel Adaletin Kesişiminde İklim Adaleti Hareketi, Devletin Değişen Rolü ve Yeniden Ölçeklenme

Gülşah TIRIŞ, Prof. Dr. Hilal ERKUŞ

*Kapitalizmin İdeolojik Hegemonya Çağında İklim Krizi ve İklim Adaleti

Hüseyin KORKMAZ

İklim Adaleti Bağlamında İklim Mülteciliği: Tuvalu ve Kiribati Örnekleri

Şahide Nur OCAKLI

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

MEKÂNSAL VE İKLİMSEL ADALETİN KESİŞİMİNDE İKLİM ADALETİ HAREKETİ, DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE YENİDEN ÖLÇEKLENME

Gülşah TIRIŞ

Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama

Prof. Dr. Hilal ERKUŞ

Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama

Özet

Küresel iklim krizi, tarihsel, ekonomik ve politik koşulların yol açtığı krizlerle kesişmektedir. Bu krizler sebebiyle oluşan eşitsiz ve adaletsiz süreçlerin çoklu boyutları bulunmaktadır. Bu çalışmada iklim adaleti ve mekânsal adaletin kesişim noktası ortaya koyularak, bütüncül bir iklim adaleti siyasetinin mekânsallaştırılmasına ilişkin alternatif biçimler ile devletin bu biçimler karşısındaki değişen rolü ele alınmaktadır. Çalışmada mekânsal ve iklimsel adaletin sağlanması için ilgili aktörler ve devlet arasındaki ölçeklenmenin nasıl olması gerekliliği üzerine somut örnekler üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine yer verilen çalışmada, farklı ülkelerdeki iklim adaleti hareketleri incelenmiş olup, bu örneklerde yerele doğru yeniden ölçeklenme biçimine dair izlerin olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Devlet, İklim adaleti, Mekânsal Adalet, Yeniden Ölçeklenme.

Abstract

The global climate crisis intersects with crises caused by historical, economic, and political conditions. The unequal and injustice processes resulting from these crises have multiple dimensions. In this study, by revealing the intersection point of climate justice and spatial justice, alternative forms of spatialization of a holistic climate justice policy and the role of the state and rescaling against these forms are discussed. In the study, a discussion is carried out on concrete examples on the necessity of scaling between the relevant actors and the state to ensure spatial and climatic justice. In the study, which included the case study design, which is one of the qualitative research methods, climate justice movements in different countries were examined and it was revealed that there are traces of rescaling towards the local in these examples.

Keywords: Climate justice ,Justice, State, Spatial Justice, Re-scaling.

1. Giriş

Adalet kavramı farklı kamusallıkların daha da görünür olmasıyla birlikte çoklu kavramsallaştırmalarla ele alınmaktadır. Sosyal ve ekonomik adalet kavramlarına ek olarak çevre, barış, gençlik, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi alanlara kadar uzanan kavramsallaştırmaların olduğu görülmektedir. Farklı kamusallıklara referans veren adalet taleplerinin birçok noktada kesişimleri bulunmaktadır. Temel kesişim noktaları ise mekândır. Mekân adalet taleplerini dile getirmenin ve bu talepleri müzakere edebilmenin alanıdır. Bunun yanı sıra mekân, adaletin/adaletsizliğin ve eşitliğin/eşitsizliğin somut yansımalarının gözlemlenebileceği de bir yerdir. Bugün kapitalist üretim tarzının mekândaki yansıması, sermayenin süreklilik için akışkan olma mecburiyeti sebebiyle, eşitsiz ve farklılaşmış mekânları ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamla ele alındığında mekân, doğrudan adaletin meselesi haline gelmekte ve "mekânsal adalet" kavramıyla ilişkilenmektedir. Mekânsal adalet kavramı üretim ve tüketimin toplumda ve mekânda yaratmış olduğu dönüşümleri ifade etmektedir. Mekânsal adalet kavramı üretim ve tüketimin toplumda ve mekânda yaratmış olduğu dönüşümleri ifade etmektedir. Kapitalist üretim ve tüketimin yarattığı dönüşümün bir diğer boyutu da iklim değişikliği meselesinde görülmektedir. Üretim ve tüketimdeki artış, bu artış sebebiyle enerjiye duyulan ihtiyaç ve sürdürülebilir olmayan yöntemlerin kullanılması, iklim krizinin oluşmasındaki temel etkenlerdir. İklim krizinden sorumlu olanlar ve krizden en çok etkilenenlere bakıldığında bir diğer adaletsiz ve eşitsiz sürecin varlığı görülmektedir. Bu süreç kolonyalizme dayanan ve yerel toplulukların, sermayenin karşısında yaşam alanlarını savunduğu iklim adaleti hareketlerine dayanmaktadır. İklim adaleti talebinin çoklu adalet kavramsallaştırmaları ile doğrudan bir kesişimi bulunmaktadır. İklim krizinden en fazla etkilenenler ile bu krize en fazla sebep olanlar arasındaki adaletsizliğin temel sebebi mekânsal eşitsizlikler noktasında görünür hale gelmektedir. Kaynaklara erişim, kullanım, dağıtım ve denetimindeki mekânsal farklılıklar ve eşitsizlikler, iklim adaleti hareketlerinin ortaya çıkışındaki temel unsurlardır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı iklim adaleti hareketlerinin talepleri ve bu taleplerin mekânsal niteliğidir. Buradan hareketle iklim adaleti ve mekânsal adaletin kesişim noktası ortaya koyularak, bütüncül bir iklim adaleti siyasetinin mekânsallaştırılmasına ilişkin alternatif biçimler ile devletin bu biçimler karşısındaki rolü ele alınmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden "bütüncül çoklu durum deseni" kullanılarak, farklı

devlet sistemlerinin bulunduğu ülkelerdeki iklim adaleti hareketleri, farklı kategorilerdeki talepler ve farklı ölçeklerdeki örgütlenmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda iki temel soruyu sorarak cevaplar aranmaktadır: Devletin bu adaletsizliklerin oluşmasındaki rolü nedir ve adaletin sağlanması için aktör olabilmesi nasıl mümkün olabilir? Mekânsal ve iklimsel adaletin sağlanması için ilgili aktörler ve devlet arasında nasıl bir ilişki ve ölçeklenme olmalıdır? Bu sorular üzerinden hareketle çalışmada iklim adaleti ve mekânsal adaletin kesişimleri incelenerek, mevcut örnekler üzerinden bir inceleme yapılmıştır. İklimsel ve mekânsal adaletin kesişimini gösterebilmek adına su, enerji ve yaşam alanlarında yürütülen toplumsal hareketler incelenmiş ve sonuçlar tartışılmıştır.

2. Literatür

Adalet kavramı bugün küresel siyasi ve toplumsal krizlerle birlikte farklı kavramsallaştırmalarla ele alınmaktadır. Küreselleşme ve göç olgularıyla heterojen olan toplumsallık biçimleri farklı kamusallıklar yoluyla kendini göstermektedir. Sosyal ve ekonomik adalet kavramlarına ek olarak çevre, barış, gençlik, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi alanlara kadar uzanan çoklu adalet talepleri bu kavram yelpazesi içinde yer almaktadır. Bu kavramsallaştırmaların temelinde ise yoksulluk, barınma, eğitim, sağlık, ayrımcılık, gelecek kuşaklar, canlı hakları, gibi alanlarda yaşanan adaletsiz ve eşitsiz süreçler yatmaktadır. Mekânın tüm bu alanlarla zorunlu bir birlikteliği vardır. Mekân hem adaletsiz süreçlerle ilgili olan taleplerin müzakere alanı hem de bu adaletsiz süreçleri yeniden üreten kilit bir unsurdur. Bu adaletsizlik biçimlerini giderek görünürleştiren bir diğer alan ise iklim adaletidir. İklim adaleti kavramı, adaletin mekânsallığını ve mekândaki adaletsizlikleri görmeyi mümkün kılan bir diyalektik çerçeve sunmaktadır.

2.1. Mekânsal ve İklimsel Adaletin Bağı

İklim değişikliği denildiğinde fiziksel, tarihsel, kültürel, ekonomik ve politik koşulların oluşturduğu mekânsal eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin dikkate alınması bütüncül bir iklim siyaseti tartışmasını yürütmek adına önem taşımaktadır. Sosyo-mekânsal boyutu ele almak için eleştirel coğrafya tartışmasına değinmek gerekmektedir.

Bu eşitsiz ve adaletsiz süreçleri Neil Smith'in eşitsiz gelişimi teorisi ve sermayenin çelişkileri üzerinden incelemek, coğrafyadaki eşitsiz ve farklılaşmış süreci görebilmek adına önemli ipuçları vermektedir (Smith, 2017). Sermaye mekândaki aşırı birikim sorununu çözmek için yayılmakta

ve her yayılışında peyzaja tutunmaktadır. Bu tutunuş ise üretken bir nitelik taşımaktadır. Bu üretken nitelik fabrikalar, üretim tesisleri gibi yapılar olarak peyzajda görünür hale gelmektedir. Bu üretken unsurlar birden fazla üretim döneminde yer aldığı müddetçe değer kazanmaktadır (Harvey, 2012). Üretim ölçeği büyüdükçe de sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi süreci başlamaktadır. Bu süreç sonunda farklılaşmış coğrafyalar ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte sermaye birikimini devam ettirebilmek için kâr oranı en yüksek olan sektöre doğru hareket etmektedir. Sermayenin yönelmiş olduğu sektör yeni ise bu sektörü genişletmekte ve daha fazla üretim tesisine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum da coğrafi genişlemeyi doğurmaktadır (Smith, 2017). Sermayenin mekân üzerindeki bu döngüsü her kriz döneminde en başa sarmakta ve yeni mekânlara doğru sürekli hareket etmektedir. Bugün hem kentsel hem de kırsal mekânlarda eşitsiz ve farklılaşmış coğrafyaların oluşmasının en önemli sebebi bu sürece dayanmaktadır. Kapitalist sistem içine girdiği krizler coğrafyanın ve dolayısıyla mekânın yeniden dönüşümü ile hafifletilebiliyordu. Fakat bu hafifletme politikası bir başka krizin zemini hazırlayarak, toplumların ve coğrafyaların arasında ciddi bir uçurum haline gelmiştir. Burada üzerinde durulması gereken şey mekâna ilişkin olarak yaratılan her bir farklılığın/yenilemenin tarihsel bir eğilim taşıması ve yaratımın anına ilişkin krizlere önemli cevaplar taşımasıdır. Bir başka deyişle asıl olarak hedeflenen bir mekânsal dönüşüm değil ekonominin, mekânı da olumsuz olarak etkileyen kâr odaklı bir dönüşümüdür (Lovering, 2007: 355). Neoliberalleşme olarak adlandırılan bu süreçlerin en somut görünümü ise yine/yeniden düzensiz bir ilerleme ve eşitsiz coğrafyalar olarak ortaya çıkmıştır (Purcell, 2008: 14).

Eşitsiz ve farklılaşmış coğrafyalardaki adaletsiz sürecin derin olmasının sebeplerini incelemek için sınıf, kimlik ve farklılık eksenlerininin mekândaki yansımalarını ele almak gerekmektedir. Bu yansımalar eşitsiz, dışlanmış, ayrımcı ve değersizleştirilmiş olan yapısal dinamiklerle görünür hale gelmektedir (Soja, 2010). Arazi kullanım politikaları, kamusal alanlar, sağlık alanları gibi alanlardaki pratikler ve politikalar mekânsal adaletsizliğin üretiminde ve yeniden üretiminde kullanılan yapısal unsurlardır (Swyngedouw, 2005). Iris Marion Young (1990) adaletsizliğin zenginlik ya da diğer maddi şeylerin dağıtım boyutuyla ele alınmasından ziyade baskı ve tahakküm kavramlarıyla tanımlanması gerektiğini savunur. Baskı ve tahakkümün mekândaki görünümü yapılı çevredeki akışlarda ve

kurumlarda, ücretlendirme yoluyla girişi sınırlandırılan kamusal alanlarda ayırt edilebilmektedir (Dikeç, 2001). Young'a göre adalet kavramı, tüm herkesin karar alma süreçlerine katılımını, dayanışmayı ve kendi kaderini tayin hakkını içermektedir (Young, 1990). Bu noktada sınıf, kimlik ve farklılık eksenlerini dikkate alarak heterojen topluma vurgu yapmak ve bu eksenlerin oluşturduğu kamusallıkları incelemek gerekmektedir (Sen, 2010). Bu farklı kamusallıklar ele alındığında mekânlar artık doğrudan doğruya hakları talep etmenin ve direnmenin mekânı olarak görülmektedir (Stavrides, 2016).

Soja (2010) toplumsal yaşamın tüm yönlerinin potansiyel olarak güçlü olan ve fakat çoğu zaman gizlenen mekânsallığını daha açık bir şekilde ortaya çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Uygulanan politikaların mekânsallığı ortaya çıkarılırsa sosyal adalete ilişkin temel sorunların zeminine de ulaşılabilecektir. Bu aynı zamanda bize hem adaletsizliğin mekânsallığını hem de mekânların adaletsizliğini diyalektik bir bütünde görmemizi sağlayabilecektir (Demeterova, vd., 2020). Mustafa Dikeç bu diyalektik formülasyonda adaletin mekânsal bir boyutu olduğunu ve mekândaki adaletsizliği de ayırt edebilmek için mekân perspektifinin kullanılmasının önemli olduğu vurgulamaktadır. Mekânsal adaletsizlik, mevcut yapıların mekân aracılığıyla adaletsiz süreçleri üretme ve yeniden üretme kapasitesine dikkat çeker. Dolayısıyla mekânsal adaletsizlik kavramı daha dinamik ve süreç odaklıdır (Dikeç, 2001). İklim adaleti meselesi de bu dinamik sürecin dönüştürülebilmesini sağlayabilecek bir alan açmaktadır.

Eşitsiz ve farklılaşmış coğrafyalar denildiğinde en net görünüm Küresel Kuzey ve Küresel Güney ülkeleri arasındaki toplumsal ve coğrafi farklılıklarda gözlemlenmektedir. Bu ikili ayrımın tartışmasını iklim adaleti kavramı ile ele almak tarihsel ve mekânsal süreçler ile bu süreçlerdeki sosyo-mekânsal adaletsizlikleri görmek adına önem taşımaktadır. Küresel Kuzey ülkeleri karbon salım miktarının büyük bir oranından sorumludurlar ve bugün hala karbon salım miktarının bu ülkelerde en yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Küresel Güney'de yer alan ülkelerde ise bu oran oldukça düşüktür. Fakat buna karşılık bu ülkelerde yoksulluk, altyapı eksiklikleri, sağlık sistemindeki yoksunluklar, gıda güvenliği ve temiz suya erişim gibi

sorunlar sebebiyle iklim krizinin etkilerinden daha fazla etkilenmektedirler[1] (Weiss, 2008). Bu noktada eşitsiz ve farklılaşmış coğrafyaların ortaya çıkışında ve iklimdeki değişmede en fazla sorumluluk Küresel Güney'in kaynaklarını tüketerek kalkınan Küresel Kuzey ülkelerinde olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir (Tokar, 2014; Çoban, 2018).

Küresel Kuzey ve Küresel Güney ayrımında iklim adaleti meselesini ele almak önemlidir. İklim adaleti kavramı kendi kaderini tayin hakkına atıfta bulunan bir kavramdır. Bu bağlam ile bir kaynağa erişim, kullanım ve kontrolünde yerel mekânizmalara yetki verilmesini vurgulamaktadır

(Routledgea, vd., 2018). İklim krizinin ortaya çıkışı ve bugün gelinen nokta hem toplumsal hem de politik bir meseledir. İklimdeki değişime bağlı olarak aşırı hava olayları ve bu olayların sebep olduğu hastalıklar, gıdadaki bozulmalar ve gıdanın giderek azalmas özellikle Küresel Güney'deki ülkelerde toplumsal düzenin sürdürülmesini zorlaştırmakta, bu ülkelerdeki ekosistemin yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Faber ve McCarthy, 2003). Bu durumdaki ülkeler kapitalist ülkelere daha bağımlı hale gelmekte ve büyük borçlar altına girmektedirler. İklim adaleti taleplerinin ortaya çıkışının temelinde kolonyalizme karşı oluşturulmuş bir örgütlenme biçimi bulunmaktaydı. Bugün neo-kolonyal kalkınma paradigması içinde aynı süreç farklı biçimlerde devam etmektedir (Robin ve Broto, 2020).

İklimsel ve mekânsal adalet meselesinin kesişimi hem doğa hem de toplumdur. İklim değişikliği sosyal adalete ilişkin sorunların aciliyetini tekrar gündeme getirmektedir. Bugün iklim değişimine direnme ve iklim değişikliğinden kurtulma kabiliyetlerinin eşit olmadığı, sosyo-ekonomik, sosyo-mekânsal ve sosyo-ekolojik yeterliliklerin oldukça farklı düzeylerde olduğu görülmektedir (Adger, 2001). Tam da bu sebeplerle iklim müzakerelerinde, adil geçiş nasıl mümkün olabileceği, bu geçişin ne tür ölçeklenmeler üzerinden

---

[1]Foster bu durumu enerji tüketimi ile ilişkilendirmekte, merkez ve çevre ülkeler arasındaki enerji üretim ve tüketimi üzerinden ele almaktadır. Enerji kaynaklarının birçoğu çevre ülkelerden merkez ülkelere taşınabilmekteyken, çevre ülkeler enerjiden yararlanamamaktadır. Bunun yanında çevre ülkelerde üretilen enerjinin yaratmış olduğu kirlilikten en fazla etkilenmiş olmaları da iklim adaletsizliğinin somut bir görünümünü sunmaktadır (Foster, 2002).

sağlanabileceği huşunda tartışmalar artmıştır. İklim değişikliğine uyumun adil bir biçimde nasıl sağlanacağı sorusunun yanında, mevcut eşitsizliklerin çözümü, toplumsal tabandan gelen seslerin adil ve demokratik bir biçimde yer bulup bulamayacağı gibi sosyal adalete ilişkin sorunların çözümü de iklim krizinin çözümü ile aynı noktadadır (Amorim-Maia, vd., 2022).

Bugün sürdürülebilir ve adil bir gelecek yaratma olasılığı olmasına rağmen, çevresel yönetişimde elitlerin/şirketlerin/devletlerin hâkim olduğu bir politik çerçeve içinde yukarıdan aşağıya izlenen politikalar, mevcut durumu korumaya yönelik kaynak tüketimi ve dağıtımı gibi sistemlerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iklim krizine karşı verilen cevaplarda, güvenlikleştirme, daha fazla piyasalaştırma, özelleştirme ve kemer sıkma politikaları iklim krizini derinleştirmekte ve kaynakların mülksüzleştirme yoluyla-hızlı tüketimini devam ettirmektedir (Routledgea, vd., 2018). Uluslararası müzakerelerde devletlerden beklenen öncelikli husus karbon emisyonlarını azaltmak için "azaltım ve uyum" politikalarının geliştirilmesi, karbonsuzlaşma- net sıfır karbon hedefine ulaşılması ve adil geçiş üzerinde durulmaktadır. Buna karşılık karbon emisyonlarında en az sorumluluğa sahip ülkelerin ne yapacağı ya da "azaltım ve uyum" politikalarının yarattığı maliyeti her ülkenin karşılaması hususundaki dengeler üzerinde net bir karara varılamamıştır (Barret, 2012). 2021 yılında Glasgow'da yapılan Cop26'da iklim finansmanı meselesi üzerinde durulmuş, uzlaşıya varılamadığı için Cop27'ye bırakılmıştır. Taslak metinde fosil yakıtlardan "aşamalı çıkış" olarak belirlenen ilke Çin ve Hindistan'ın ısrarı ile "aşamalı azaltım" olarak değiştirilmiştir (Çoban, 2022). 2022 yılında Şarm El-Şeyh kentinde yapılan COP27 ise aşırı plastik kirliliği ve su kullanım sorumlu olan ve fosil yakıt üreten büyük şirketlerin sponsorluğu ile gerçekleştirilmiş olup, toplantının gündeminde, iklim adaleti hareketlerinin yıllardır mücadele ettiği iklim borcu talebi yer almaktadır. Ancak bu gündem iklim krizindeki tarihsel sorumlulukların dikkate alınmaması, "kayıp ve zararları" ödemeyi reddeden ülkelerin olması sebebiyle net bir karara bağlanamamıştır (URL1).

Çevresel yönetişimde yer alan aktörlerin (devletler, şirketler ve devlet destekli sivil toplum kuruluşları) hâkim olduğu politik çerçevede, yukarıdan aşağıya düzenlenen politikalar, güvenlikleştirme, daha fazla piyasalaştırma, kaynakların mülksüzleştirme yoluyla tüketimi ve kemer sıkma uygulamaları gibi politikalar üretilmektedir (Routledgea, vd., 2018). İklim adaleti hareketleri bu politikaların karşısında konumlanarak, katılımcı demokratik mekanizmalara ve temsil biçimlerine vurgu yapmaktadır. Adil geçişin, iklim krizine karşı alınacak daha net önlemlerin, mekânsal ve iklimsel adaletin

sağlanabilmesi için izlenmesi geren yol haritasının izlerini bulmak için iklim adaleti hareketlerine ve bu hareketlerin kazanımlarına bakmak önemlidir. Bu kazanımlarda yerel yönetimlerin rolünü daha net görebilmek mümkündür (Amorim-Maia, vd., 2022). Bu hareketler iklim adaletine daha radikal bir vurgu ile birlikte uluslararası iklim müzakerelerinin gündemlerini reddederek, tüm canlılığı içerecek biçimde, sosyo-ekonomik, sosyo-mekânsal ve sosyo-ekolojik bir adalet, özgürlük, demokrasi ve etik gibi temel kavramlarla bir alternatif gündem oluşturmaktadırlar (Anguelovski, 2014). Bu hareketler hem uluslararası müzakerelerin çelişkili yaklaşımlarını eleştirmekte hem de devletlere baskı oluşturmak amacıyla bir araya gelmektedirler. Bu hareketlerin içinde yerli halklar, kadınlar, doğa koruma toplulukları, öğrenciler ve çocuklar bulunmaktadır.

İklim krizinin çözümü noktasında yapılan bilimsel çalışmalarda ve uluslararası iklim müzakerelerinde aciliyet vurgusu bulunmaktadır. Bu aciliyet bağlamıyla bakıldığında hem küresel çevresel yönetişimin hem de iklim adaleti hareketlerinin alternatif gündemlerinde devletlerin, iklim krizinin sorumlusu olmasının yanında aciliyet gerektiren çözümün önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sorunsallaştırılan unsur devlet olduğu için devletle yeni bir ilişki biçimi yoluyla kazanılan yerel mücadelelere bakmak önem taşımaktadır. Kapitalist sistem ve devlet bir arada ele alındığında genellikle devlet kapitalizmi tartışması öne çıkmaktadır. 2008 krizi sonrasında devlet kapitalizmi tartışmaları sadece bir çözüm olarak değil aynı zamanda sorunsallaştırılarak ele alınmıştı (Kurlantzick, 2017). Bugün yeniden belediyeleştirme uygulamalarında bu sorunsallaştırmanın örneklerini görmekteyiz. Yeniden belediyeleştirme uygulamaları aslında neoliberal uygulamalara yönelik eleştirileri içermektedir ve hem yerel hem de bölgesel nitelikler taşıması açısından önemli olup (Paul ve Cumbers, 2021), devletin değişen rolü üzerine önemli bulgular içermektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmada iklim adaleti ve mekânsal adaletin kesişim noktası ortaya koyularak, bütüncül bir iklim adaleti siyasetinin mekânsallaştırılmasına ilişkin alternatif biçimler ile devletin bu biçimler karşısındaki rolü ve yeniden ölçeklenmesine ilişkin tartışmalar ele alınmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine yer verilmiş olup, iklim krizi, iklim adaleti, mekânsal adalet ve iklim adaleti hareketleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak karşılaştırıldığı için "bütüncül çoklu durum

deseni" kullanılmıştır. Aynı zamanda çalışmada ikincil analiz yapılabilmesi için ilişkisel araştırma modelinin kurulması hedeflenmiştir. İkincil veriler genel olarak uluslararası anlaşma belgeleri, topluluk örgütlenmelerinin oluşturduğu metinler, yerel ve ulusal yönetimlerin oluşturduğu belgeler ile web sayfalarında yer alan verilerden oluşmaktadır.

4. Bulgular

4.1. Su Mücadeleleri

Paris'te 1984 yılında Veolia ve Suez adlı şirketlere verilerek özelleştirilen su hizmetlerinde yetersiz, eşitsiz ve adaletsiz durumlar gözlenmiş olup, su fiyatlarındaki artış, sanitasyon ve dağıtımındaki yetersizlikler, suya erişimde yaşanan mekânsal sorunlar toplumun tüm kesimlerinde bir gerilim yaratmıştı (Lobina, vd., 2015). Bu durum Paris'te suyun mekândaki demokratik dağıtımına ilişkin eşitliği sağlamayı, suyun korunmasını ve ekolojik sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan ve suyun yeniden belediyeleştirilmesine yönelik ciddi bir toplumsal hareketlilik oluşmasına sebep olmuştur. Böylelikle suyun belediyeleştirilmesi süreci kentlilerin talebiyle kazanılmış olup, 10 yılı aşkın süredir su bir müşterek olarak halka aittir (Petitjean, 2015). Eau De Paris adında bir girişim ile bu mücadele kurumsallaşmıştır (URL2). Bu kazanımla birlikte kentliler tarafından yapılan su gözlem evleri ile suyun denetimi de katılımcı bir sürece dönüştürülmüştür. Bu mücadele suyu bir müşterek olarak tanıyan kentlerin ve çeşitli kuruluşların katıldığı bir harekete dönüşerek Fransa'da bir başlangıç olup, sonrasında birçok alanda yeniden belediyeleştirme mücadeleleri yayılmıştır (McDonald ve Swyngedouw, 2019).

Arjantin'de Buenos Aires ve Tucuman kentlerinde federal hükümetin su yönetimini, her ikisi de Fransa menşeili olan Buenos Aires'te Suez adlı şirketin ve Tucuman'da Vivendi adlı şirketin liderliğindeki çok uluslu özel bir konsorsiyum olan Aguas Argentinas SA'ya (AASA) devretmesi ve özellikle 2001 krizi sonrasında suya erişimde yaşanan sorunlar ile su fiyatlarındaki artış toplumda huzursuzluklara yol açmasına neden olmuştur (Azpiazu ve Castro, 2012). Her iki kentte de başlayan toplumsal hareketlilik sonucunda hukuk mücadelesi de yürütülmüştür (Morgan, 2006). Bu kentlerde özellikle kadınların ve çiftçilerin harekete geçtiği hareketin önünde liderlik ettikleri görülmüştür. Hareket ulusal ve uluslararası düzeyde etkili olmuştur. Temel talepler suyun kamulaştırılması, su fiyatlarının düşmesi, suya eşit erişimin sağlanması ve suyun sanitasyonunun iyileştirilmesiydi. Toplumsal hareketlerin artan talepleri karşısında yerel yönetimler geri çekilerek, özel

imtiyazları iptal etmek zorunda kalmıştır. Belediyeye ait bir şirketin kurulması yoluyla su yeniden belediyeleştirilmiştir (Bennett, vd., 2008).

Bolivya'daki Cochabamba ve La Paz'daki suyun kamulaştırılması mücadeleleri " Su Savaşları" olarak adlandırılmaktadır. Ülke genelinde başlatılan ve Dünya Bankası'nın da desteklemiş olduğu özelleştirmelerle birlikte, birçok kentte su hizmetlerinin de özelleştirilmesine karar verilmişti. Suyun mekânsal dağıtımındaki eşitsizliğin en net görünümü nüfusun yarısı su ihtiyacını kuyular, tankerler ya da kendi aralarında kurmuş olduklar ağlar aracılığıyla karşılamaktaydı (Özbay, 2018). Bu eşitsiz ve adaletsiz sürece karşı çıkmak için oluşturulan yerel örgütlenmeler "Coordinadora" adında bir örgütlenme oluşturmuşlardır. Uzun süren ve ciddi anlamda ses getiren bir mücadele sonunda su özel şirketlerin elinden alınarak yeniden belediyeleştirilip ve dağıtımındaki eşitsiz süreçlerin çözümü sağlanmıştır. Bu mücadelenin sonucunda "Doğa Ananın Hakları, Cochabamba Halklar Bildirgesi" gibi önemli metinler ortaya çıkmıştır. Yerel örgütlenme sonucu kurulan "Coordinadora", ulusal bir örgütlenmeye dönüşerek ülke genelinde su adaletine ilişkin ciddi kazanımlar sağlamıştır (Assies, 2003).

Suya erişim, suyun dağıtımı ve su güvenliği hem mekânsal hem de iklimsel adalete ilişkindir. Su hakkı mücadeleleri, suyun metalaştırılmasına, suyun mekândaki eşitsiz dağılımına ve ekosistemler için suyun önemine dikkat çeken mücaledelelerdir.

4.2. Enerji Mücadeleleri

İklim krizinin çözümü noktasında enerjinin üretimi, tüketimi ve dağıtımında kalıcı ve sürdürülebilir bir dönüşümün gerekliliği uluslararası iklim müzakerelerinde tartışılan temel hedefler arasındadır. Almanya'da enerjinin yeniden belediyeleştirilmesi uygulamaları kurulan enerji kooperatifleri ile yaygınlaşmıştır. Buradaki halkın talepleri yurttaş meclisleri aracılığıyla dile getirilmiştir. Yurttaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve aktivistlerin oluşturduğu kampanyalar ve protestolar sonucunda yerel yönetimler referandrum kararı alarak enerjinin yeniden belediyeleştirilmesi uygulamaları hayata geçirilmiştir. Demokratik katılımın yüksek olduğu referandumlarda enerjinin yeniden belediyeleştirilmesi kararları hızlıca alınıp uygulamaya konulmuştur (Blanchet, 2014). Hamburg, Berlin, Düsseldorf, Bremen, Stuttgart ve Leipzig gibi birçok kentte enerji yeniden belediyeleştirilmiştir (Becker, 2017). Bu politik uygulamalar aynı zamanda yeni bölgesel kamu mülkiyeti biçimlerini de doğurmuştur. Kuzey Ren-Vestfalya'daki dört kasabayı kapsayan bölgede ortak enerji altyapıları oluşturulmuştur (Cumbers ve Becker, 2018).

Barselona enerjinin yeniden belediyeleştirilmesinde en önemli örneklerden biridir. 2008 krizi sonrası oluşan toplumsal hareketlerin oluşturduğu koalisyon 2015 seçimleri için Ada Colau'yı aday göstermiş (Weerdt ve Garcia, 2016), zaferle sonuçlanan seçim sonucunda hem yurttaşların talebi hem de yerel yönetimin ilk politikalarından biri "enerji demokrasisini" kent genelinde yaygınlaştırmayı amaçlamıştır (Angel, 2020). Belediye'ye bağlı kurulan "Barcelona Energia"(URL3) adlı kamu şirketi, güneş enerjisinden yararlanarak sürdürülebilir enerjiye geçişin örnek bir modelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu kamu şirketinin temel amaçları enerjinin kamusal bir hak ve hizmet olduğu, sürdürülebilir enerjiye adil geçişe teşvik ve enerji yoksulluğunu ortadan kaldırmak olarak belirlenmiştir (Ilkhani ve Woertz, 2019). Sadece enerjide değiil birçok alanda yeniden belediyeleştirme ve kooperatifleşme hareketi kentin genelinde yayılmıştır. Kitlesel bir hareket sonucunda Barselona'da yaşanan bu değişim, küresel bir örgütlenmenin de önünü açmıştır. Fearless Cities (Korkusuz Şehirler) adıyla kurulan bu örgütlenme aracılığıyla dünyanın birçok yerinden kentler yeniden belediyeleştirme uygulamaları, kooperatifler, adil konut politikaları, eşitlikçi altyapı sistemleri gibi alanlarda deneyimleri paylaşmakta ve iş birliği yapmaktadırlar (Russell, 2019).

Bir diğer örnek olarak Şili ise 1980'lerin başında, enerji sistemini üretim, dağıtım ve iletim bölümlerini ayrıştırarak özelleştirmiş ve devletin enerji altyapısındaki tüm rolü azalmıştır. Dolayısıyla ülkenin her bölgesine eşit biçimde dağıtım olmadığı gibi düşük gelirli grupların enerjiye erişimi yoktur. Bu durum giderek enerji talebindeki seslerin yükselmesine sebep olmuştur (Furnaro, 2019). Düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde başlayan hareketlilik, Şili'deki tarihsel arka planı olan öğrenci hareketleri ile birleşmiştir. Çevreci grupların da desteği ile enerjinin kamulaştırılmasına yönelik politikalar Santiago başta olmak üzere ülkenin diğer kentlerinde de uygulanmaya başlanmış ve yenilenebilir enerjiye adil geçiş için yatırımlar yapılmıştır. Ancak ülkede mevcut olan gelir eşitsizliği ve sosyal eşitsizlikler "adil geçişin" mümkünlüğünü sorgulamaya yol açmıştır (Watts ve Ariztia, 2002). Düşük gelirli grupların olduğu bölgelere yapılan yatırımlar mülksüzleştirme yoluyla yerinden edilme uygulamaları ile derin eşitsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji için gelen uluslararası desteklerin çoğu, çevresel tahribatı artıran madencilik sektörüne aktarıldığı (Schaeffer ve Smiths, 2015 ; Cabana ve Diaz, 2022) görülmektedir.

4.3. Yaşam Alanı Mücadeleleri

ABD'nin Kuzey Dakota eyaleti Bakken bölgesinde elde edilen petrolün Illinois'e taşınması için 2014 yılında Petrol Boru Hattı projesi başlatılmıştı. Kuzey Dakota eyaletinde Sioux yerlilerinin yaşadığı Standing Rock bölgesinin tek tatlı su kaynağı olan Oahe Gölü ve gölün etrafındaki doğal koruma alanında inşa edilmesi planlanan boru hattı bölgede yaşayan yerli halkın ciddi bir direnişi ile karşılaştı (Whyte, 2019). Bu aynı zamanda tarihteki sömürgeleştirmenin başka bir boyutunu da göstermektedir. Yerli halk kaynaklarına erişimlerinin kısıtlanması, kutsal ilan ederek yerleşmiş oldukları topraklardan atılarak yerlerinden edilmeleri ve kutsal ilan ettikleri doğaya olan zararları sebebiyle projeye karşı çıkmaktadırlar (URL4). Bölgede kurulan "Sacred Stone Camp (Kutsal Stone Kampı" ile mücadelenin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Bölgede hala boru hattının inşası için birtakım davalar açılmış olsa da inşaa hala devam etmekte ve yerli halk direnişi bırakmamaktadır (URL5).

Brezilya'daki topraksız köylü hareketleride 1970'lerden bu yana devam eden ve tam anlamıyla mekânsal dönüşümün toplumsal hareketlilikle nasıl mümkün olduğunu gösteren önemli bir diğer örnektir. Brezilya'nın güneyinde boş arazilerin yasadışı işgaliyle başlayan Topraksız Köylü Hareketi ülkenin birçok bölgesine yayılmıştır (Löwy, 2011). İşgal edilen her bir alanda tarımsal üretimler başlatılarak, kooperatifler ve kolektif planlamalar yapılmış ve demokratik bir sistem oluşturulmuştur. Bu topraklarda üretilen ürünler doğrudan bölgedeki yaşayan yurttaşlar ile paylaşılarak, yeni bir gıda üretim biçimi ve gıda dağıtım ağı oluşturulmuştur (Meek, 2015). Bu oluşturulan işgallere sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların, sol partilerin ve yurttaşların desteğinin oluşması sebebiyle ülkede oldukça güçlü bir harekettir (Hammond ve Rossi, 2013). Bu hareket uluslararası alanda ciddi bir etki yaratan La Via Campesina adlı uluslararası çifçi birliğininin oluşumunda önemli role sahiptir. La Via Campesina iklim müzakerelerinde devletlere, iklim adaleti ve toplumsal adaletin sağlanması için baskı yapan uluslararası çok aktörlü bir örgütlenme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır(URL6).

Bir diğer örnek ise Hindistan'da 1978 yılında Narmada vadisi üzerinde kurulması planlanan 30 büyük, 135 orta ve 3000 küçük baraj projesi inşaası için Hindistan hükümetinin Dünya Bankası'ndan istediği destek (Narula, 2008) üzerine ortaya çımıştır. Merkezi hükümetin "ortak fayda ve herkese içme-sulama suyu" vaadlerinin karşısında vadi kenarında yaşayan onbinlerce ailenin yerinden edilmesi söz konusu olmuş ve bu sebeple barajlar projesine

yönelik yerli halkın ciddi bir hareketliliği oluşmuştur. Bu hareketliliğe çevre aktivistleri, sivil toplum kuruluşları, sanatçılar ve akademisyenler destek vermiş ve bu destek ile "Save Narmada Hareketi" oluşturulmuştur (Atvur, 2014; Bose, 2004). Bu örgütlenme karşısında Dünya Bankası ilk defa bir projeye olan desteğini toplumsal tepki sebebiyle geri çekmiştir. Fakat Hindistan hükümeti bu barajları kendi imkanları ile yine kurmuştur. Hareket her ne kadar başarısız olmuş gibi görünse de sonraki tüm yaşam alanı savunması yapan hareketler için büyük bir örnek olmuştur (Khagram, 2002). Hindistan'daki bu durum merkeziyetçi yapıdaki ülkelerde yerel direnişlerin daha büyük zorluklar içinde olduğunu göstermiş olup, merkez-yerel ölçeklenmesi için yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Yeniden belediyeleştirme uygulamaları, yerel yönetimlerde ve bazı devlet sistemlerindeki bölgesel yönetimlerde, özelleştirmeye tabi tutulan kamusal hizmetlerinin kamu yararını gözetecek biçimde tekrar yerel yönetimlerin sorumluluğuna verilmesini tanımlamaktadır. Yeniden belediyeleştirme uygulamaları, piyasa merkezli yönetişim biçimlerinin karşısında duran, sosyal ve mekânsal eşitlik talepleri sonucunda oluşturulan yerel politikalar olması açısından önemli bir kazanımdır (Kishimoto ve Petitjean, 2017; Cumbers, 2016)

İklim krizinin çözümü noktasında iklim adaleti hareketlerinin devletlerden olan talebi çözümün bir parçası olmasıdır. Bu noktada bir sosyal dönüşümü yaratmak için geçiş stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır. Wright (2010) bu noktada sosyal dönüşüm için üç farklı süreci ele almaktadır. Devletle doğrudan bir politik yüzleşme sonrasında mevcut kurumların da yeniden yapılandırılacağı bir "kırılma süreci" toplumsal hareketlerin kazanımları sonrasında inşa edeceği yeni mekânsal ve toplumsal aşama için "çatlak oluşturma süreci" ve üçüncü olarak tüm aktörlerle uzlaşıyı tanımlayan simbiyotik değişim sürecidir (Routledge, vd., 2018).

Bu geçiş sürecinde devletle yüzleşme ve devletin iklim krizinin çözümü noktasında üstleneceği rol, yereldeki taban örgütlenmesi sonucu oluşan toplumsal hareketlerin kazanımları ve bu süreçte devletin yereldeki temsilcisi olan yönetimlerin bu kazanımlar karşısındaki tavrın farklılığı noktasında ortaya çıkmaktadır (Cumbers, 2016). Bu anlamıyla neoliberal piyasa sistemine karşı piyasa karşısında duran hareketler ve bu hareketler sonucunda şehir yönetimlerin toplumsal talepleri merkezi yönetimlere rağmen kabul etmiş olması devletin ölçeklenmesi hususunda yeni tartışmaların önünü

açmaktadır (Peck, 2017; Brenner, 2004). Brenner kapitalizmin yaratmış olduğu eşitsiz ve adaletsiz süreçler karşısında yerel ve yerelleştirilmiş karar ve yetkilere olanak verecek biçimde devletin yeniden yapılandırılabileceği, "aşağıdan" yeniden ölçeklendirmeye ihtiyaç duyulduğı ve farklı coğrafyalar arasında farklı yönetişim ölçeklerine gereksinim olduğunu vurgulamaktadır. Brenner'e göre bu ölçeğin belirlenimi toplumsal mücadaleler yoluyla sağlanmaktadır (Brenner, 2004). Bu noktada taban örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal hareketlere ve bu hareketlerin kazanımlarına bakmak önemlidir.

5. Sonuç

İklim adaleti hareketleri adaletsizliğin mekânlarını ve mekânsal adaletsizlikleri görünür kılmakta, çözüm olarak ise alternatifleri ortaya koymaktadırlar. İklim adaleti hareketleri aynı zamanda adaletsizlik biçimleriyle ve onu yeniden üreten dinamiklerle yüzleşebilmeyi sağlamaktadır. Bu mevcut siyaset, etik ve eylemlilik alanlarının sorgulanmasının önünü açmaktadır. Bu yüzleşme devletle doğrudan bir siyasi yüzleşme olanağı doğurur ve devletin ötesinde bir toplumsallığın kurulması için potansiyel taşır ve dönüşümü yaratır. Devlet aslında iklim adaletini sağlamak için gerekli fakat aynı zamanda mücadele edilmesi gereken bir alanı göstermektedir. Çünkü devlet, krizin hem sorumlusu hem de çözümün önemli bir aktörüdür.

İklim adaleti hareketlerinin mücadele alanları mekânın, devlet ve toplum arasındaki bir müzakere alanıdır. Bu hareketler, devletler, yurttaşlar ve topluluklar arasında katılımcı, müzakereci ve hiyerarşik olmayan bir ilişki biçimi üzerinden yeniden bir ölçeklenme ilişkisi gerektirmektedir. Kaynakların dağılımı, bunlara erişim, kaynaklar üzerindeki kontrol, bu kontrolün farklılık eksenlerini dikkate alarak gerçekleştirilmesi, doğa ile bütüncül ilişkilerin inşa edildiği politikaların uygulanması iklim adaletini sağlamanın önemli unsurlarıdır. Dolayısıyla yereldeki mücadele biçimleri ve kazanılan kamusallaştırma alanları, toplulukların yaratmış olduğu alternatifler ve bir noktada devletin bu alternatifleri kabul etmesi, devletin yerele doğru yeniden ölçeklendirilmesi yoluyla oluşabilecek ilerici bir sosyal dönüşüme işaret etmektedir.

Bu mücadeleler aynı zamanda çapraz siyaset dediğimiz bir nitelik taşımaktadır. İçinde farklı kamusallıkları görebileceğimiz, feminist hareket, lgbtqi+ hareket, hayvan hakları hareketi, işçi sınıfı hareketleri gibi birçok hareket ile kesişimselliği bulunmaktadır. Dolayısıyla bu mücadele biçimleri, tabandan gelen ve farklı coğrafyalar arasında çoklu yönetişim ölçeklerinin

kurgulanabileceğini gösteren bir tasavvuru da göstermektedir. Bu hareketler sistemin yapısında birtakım çatlaklar yaratabilecek potansiyelleri taşımakta ve iklimsel ve mekânsal adaletin sağlanması noktasında merkezi ve yerel yönetimlerin arasında yeni bir ilişki biçiminin kurulması gerektiğini göstermektedir. Bu ilişki biçimin kurulması ise devletin yerele doğru yeniden ölçeklenmesi ve iklim krizi karşısında alacağı rolü yerel süreçlerle ilişkilendirmesi ile mümkün hale gelebilecektir. Alternatif hareketler iklim adaleti siyasetini uygulamak için farklı mekânsal ölçeklerin nasıl bir araya getirilebileceğini ve mevcut ölçeklerin nasıl yeniden biçimlendirileceğine dair fikirleri ortaya koymaktadırlar. İklim adaleti siyasetinde devlet, sivil toplum, yurttaşlar ve topluluklar ve bunlar arasında hiyerarşik olmayan bir müzakere biçimi bulunmaktadır. Dolayısıyla devletin "iklim adaleti siyasetine" geçişteki rolü, yerel müdahalelere olanak sağlamasından geçmektedir. Bu noktada devletin, yerel müdahalelere ve yerelleştirilmiş direniş alanlarına olanak verecek biçimde tabandan yeniden ölçeklendirilmesini bir geçiş strateji olarak değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Bugün kırsal, kentsel, bölgesel, ulusal ve küresel ölçeklerde, yere özgü mücadele pratiklerinin artması ve bu mücadele örgütlenmelerinin tabandan gelen katılımcı süreçleri içermesi, devletin yeniden ölçeklendirilebilmesi için, sistemde birtakım kırılmalar, değişim ve dönüşümler yaratabilecektir. Bu kırılmalar iklim krizine bütüncül bir bakışın inşa edilmesini sağlamak için önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Amorim-Maia, A.T., Anguelovski, I., Chu, E., Connolly, J. (2022). Intersectional climate justice: A conceptual pathway for bridging adaptation planning, transformative action, and social equity. Urban Climate, vol. 41, DOI: https://doi.org/10.1016/j.uclim.2021.101053

Anguelovski, I., (2014). Neighborhood as Refuge : Community Reconstruction, Place Remaking, and Environmental Justice in the City. The MIT Press, London, England. DOI: 10.7551/mitpress/9780262026925.001.0001

Angel, J. (2019). New Municipalism and the State: Remunicipalising Energy in Barcelona, from Prosaic to Process.A Radical Journal of Geography. Vol. 53(2): 524-545. DOI: 10.1111/anti.12687

Assies, W. (2003). David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia. Latin American Perspectives, Vol: 30(2): 14-36. DOI: 10.1177/0094582X03252286

Atvur, S. (2014). Baraj Politikalarına Karşı Toplumsal Tepkiler: Hindistan ve Türkiye'deki Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması. Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 21(1): 281-298.

Azipazu, D. ve Castro, J. E. (2012). Aguas Publicas: Buenos Aires in Muddled Waters. İçinde Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands. ed. Pigeon, M., McDonald, D.A., Hoedeman, O., Kishimoto, S., Transnational Institute, Amsterdam, s: 58-73.

Barrett, S. (2012). The necessity of a multiscalar analysis of climate justice. Progress in Human Geography, 37(2): 215-233. DOI: 10.1177/0309132512448270

Becker, S.(2017). Our City, Our Grid: The energy remunicipalisation trend in Germany. in Reclaiming Public Services: How Cities and Citizens are Turning Back Privatisation. ed. S. Kishimoto, O. Petitjean. Transnational Institute, Paris and Amsterdam.

Bennett, V., Davila-Poblete, S., Rico, M. N., (2008). Water and Gender: The Unexpected Connection that Really Matters. Journal of International Affairs. Vol: 61(2): 107-126.

Blanchet, T. (2014). Struggle over energy transition in Berlin: How do grassroots initiatives affect local energy policy-making? Energy Policy. DOI: http://dx.doi.

org/10.1016/j.enpol.2014.11.001

Bose, P. S. (2004). Critics and Experts, Activists and Academics: Intellectuals in the Fight for Social and Ecological Justice in the Narmada Valley, India. International Review of Social History, 49(S12): 133-157. DOI: 10.1017/s0020859004001671

Brenner, N., 2004. New State Spaces. Oxford University Press, Oxford.

Cabana, G. ve Diaz, M. (2022). Avrupa'nın Kurumsal Liderliğindeki Hidrojen Projesinin Sınırları. Green European Journal. Erişim Adresi: https://www.greeneuropeanjournal.eu/avrupanin-kurumsal-liderligindeki-hidrojen-projesinin-sinirlari/

Cumbers, A., (2016). Remunicipalization, the Low-Carbon Transition, and Energy Democracy. In Worldwatch Institute: State of the World Report 2016, Worldwatch, Washington DC.

Cumbers, A. ve Becker, S. (2018). Making sense of remunicipalisation: theoretical reflections on and political possibilities from Germany's Rekommumalisierung process. Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. DOI: 10.1093/cjres/rsy025

Çoban, A., (2018). *Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Routledge, P., Cumbers, A., Derickson, K. D. (2018). States of just transition: Realising climate justice through and against the state. Geoforum, Vol.88: 78-89. DOI: https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.11.015

Çoban, A. (2022). "İklim Krizinde Sermayenin Kaldıracı Olarak Yeşil Dönüşüm". İçinde 'Siyasi Ekoloji', der. H. Yurdanur. Ankara: İmge Yayınları, s: 217-252.

Demeterova, B., Fischer, T., Schmude, J. (2020). The Right to Not Catch Up - Transitioning European Territorial Cohesion towards Spatial Justice for Sustainability. Sustainability, 12, 4797: 2-26. DOI: 10.3390/su12114797

Dikeç, M. (2001). Justice and the spatial imagination. Environment and Planning. Vol. 33: 1785-1805. DOI: 10.1068/a3467

Faber, D. R. ve McCarthy, D. (2003). "Neoliberalism, Globalization and the Struggle for Ecological Democracy: Linking Sustainability and Environmental Justice". içinde Just Sustainabilities Development in an Unequal World: Linking Sustainability and Environmental Justice. Just Sustainabilities Development in an Unequal World. der. J. Agyeman, R. D. Bullard ve B. Evans. Earthscan Publications, United Kingdom, S: 38-63.

Foster, J. (2002). Savunmasız Gezegen. (Çev. H. Ünder). Epos Yayınları, Ankara.

Furnaro, A. (2019). Neoliberal energy transitions: The renewable energy boom in the Chilean mining economy. Nature and Space. DOI: 10.1177/2514848619874685

Hammond, J. L. ve Rossi, F. M. (2013).Landless Workers Movement (MST) Brazil. in The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements, ed. D. A. Snow, D. Porta, B. Klandermans, D. McAdam. Blackwell Publishing. DOI: 10.1002/9781405198431.wbespm328

Harvey, D. (2012). *Sermayenin Mekânları*. (Çev. B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar ve S. Yüksel). Sel Yayınları, İstanbul.

Ilkhani, D. Q. ve Woertz, E. (2019). Remunicipalisation of Local Energy Provision: Ther Role of Cities and Bottom-up Initiatives. CIDOB Policy Brief, ISSN: 2564-8713.

Kurlantzick, J. (2017). State Capitalism: How the Return of Statism is Transforming the World. New York: Oxford University Press.

Lobina, E., Weghmann, V., Nicke, K. (2015 Water remunicipalisation in Paris, France and Berlin, Germany. Public Services International Research Unit (PSIRU). Amsterdam.

Lovering, J. (2007). The Relationship Between Urban Regeneration and Neoliberalism: Two Presumptuous Theories and A Research Agenda. *International Planning Studies*, 12(4), 343-66.

Löwy, M. (2011). Brezilya'nın Topraksız Kırsal İşçi Hareketinin Sosyo-Dinsel Kökenleri. çev. E. Balta. Praksis Dergisi, Vol.14: 209-215.

McDonald, D. A. ve Swyngedouw, E. (2019). The New Water Wars: Struggles for Remunicipalisation. Water Alternatives 12(2): 322-333.

Morgan, B. (2006). Turning Off the Tap: Urban Water Service Delivery and the Social Construnction of Global Administrative Law. European Journal of International Law. Vol: 17(1): 215-246. DOI: https://doi.org/10.1093/ejil/chi161 .

Meek, D. (2015). Learning as territoriality: the political ecology of education in the Brazilian landless workers' movement. The Journal of Peasant Studies. vol: 42(6): 1179-1200. DOI: https://doi.org/10.1080/03066150.2014.978299

Narula, S. (2008). The Story of Narmada Bachao Andolan: Human Rights in the Global Economy and the Struggle Against the World Bank. New York University School of Law.

Paul, F. C., ve Cumbers, A. (2021). The return of the local state? Failing neoliberalism, remunicipalisation, and the role of the state in advanced capitalism. Environment and Planning A: Economy and Space, 55(1), 165–183. https://doi.org/10.1177/0308518X211050407

Peck, J., 2017. Transatlantic city, part 1: Conjunctural urbanism. Urban Studies

Petitjean, O. (2015). Taking stock of remunicipalisation in Paris. A conversation with Anne Le Strat. içinde Our Public Water Future. ed. S. Kishimoto, E. Lobina, O. Petitjean. Çev. S. Gendall. Published by Transnational Institute, Amsterdam.

Robin, E. ve Broto, V. C. (2020). Towards a Postcolonial Perspective on Climate Urbanism. International Journal of Urban and Regional Research. Vol. 45(5): 755-905. DOI: https://doi.org/10.1111/1468-2427.12981

Routledge, P., Cumbers, A., Derickson, K. D. (2018). States of just transition: Realising climate justice through and against the state. Geoforum, Vol. 88: 78-89. DOI: https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.11.015

Russell, B. (2019). Beyond the Local Trap: New Municipalism and the Rise of the Fearless Cities. A Radical Journal of Geography, Antipode, Vol.51: 989-1010. DOI: https://doi.org/10.1111/anti.12520

Sen, A.K. The idea of justice. *Soc. Choice Welf.* 2010, *35*, 709–720. The city and spatial justice

Schaeffer, C. ve Smits, M. (2015). From matters of fact to places of concern? Energy, environmental movements and place-making in Chile and Thailand. Vol. 65: 146-157. DOI: https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.07.021

Smith, N. (2017). *Eşitsiz Gelişim Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi*. (Çev. Esin Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Soja, E. (2010 The city and spatial justice. in Justices et Injustices Spatiales, ed. B. Bret, P. Gervais-Lambony, C. Hancock, F. Landy. Presses Univeritaires de Paris Ouest, Paris. ss: 55-74.

Shi, L., Chu, E., Anguelovski, I., Aylett, A., Debats, J., Goh, K., Schenk, T., Seto, K.C., Dodman, D., Roberts, D., Roberts, J.T., Van Deveer, S.D., 2016. Roadmap towards justice in urban climate adaptation research. Nat. Clim. Chang. 6, 131–137. https://doi.org/10.1038/nclimate2841

Stavrides, S. (2016). Kentsel Heterotopya. Çev. A. Karatay. Sel Yayıncılık, İstanbul.

Swyngedouw, E. (2005). Metabolic urbanization: the making of cyborg cities. In the nature of Cities: Urban Political Ecology and The Politics of Urban Metabolism. Heynen, N., Kaika, M., & Swyngedouw, E. (Der.), (1st ed.). Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203027523

Tokar, B. (2014). *İklim Adaletine Doğru*.(Çev. S. Ata), Öteki Yayınevi, İstanbul.

To quote this article: "The city and spatial justice" [« La ville et la justice spatiale », traduction : Sophie Didier, Frédéric Dufaux], justice spatiale | spatial justice | n° 01 septembre | september 2009 | http://www.jssj.org

Whyte, K. P. (2019). The Dakota Access Pipeline, Environmental Injustice, and U.S. Colonialism. in The Nature of Hope: Grassroots Organizing, Environmental Justice, and Political Change. Ed. C. Miller ve J. Crane. University of Colorado Press. S: 320-337.

Weerdt, J. ve Garcia, M. (2016). Housing crisis: the Platform of Mortgage Victims (PAH) movement in Barcelona and innovations in governance. Journal of Housing and the Built Environment. VOL. 31: 471-493

Watts, D. ve Ariztia, R. (2002). The electricity crises of California, Brazil and Chile: lessons to the Chilean market. LESCOPE'02. Large Engineering Systems Conferance on Power Engineering. Conferance Proceedings. DOI: 10.1109/lescpe.2002.1020659

Wright, E.O., 2010. Envisioning Real Utopias. Verso, London

URL1 (2022, Kasım 22). "COP27: Bir kez daha, bla bla bla..." erişim adresi: https://www.polenekoloji.org/cop27-bir-kez-daha-bla-bla-bla/ .

URL2: https://www.eaudeparis.fr/en/

URL3: Barcelona Energía - Operador eléctrico de ayuntamiento de barcelona - Barcelona Energia

URL4: https://americanindian.si.edu/nk360/plains-treaties/dapl

URL5: https://news.mongabay.com/2022/02/standing-rock-withdraws-from-ongoing-environmental-assessment-of-dakota-access-pipeline/

URL6: Via Campesina : Globalize the Struggle, Globalize Hope!

İKLİM ADALETİ BAĞLAMINDA İKLİM MÜLTECİLİĞİ: TUVALU VE KİRİBATİ ÖRNEKLERİ

Şahide Nur OCAKLI

Akdeniz Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özet

Küresel iklim krizi, afetlerin sayısını ve şiddetini arttırmakta ve bu durum bazı bölgeleri, ülkeleri veya kentleri yaşanmaz hale getirmektedir. İklim krizinin sebep olduğu en önemli problemlerden biri de küçük ada devletlerinde yaşanmaktadır. Suların yükselmesiyle beraber yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan küçük ada devletlerinin mücadele kapasitesi de her geçen gün azalmaktadır. Devletlerin karbon salınım miktarları incelendiğinde küçük ada devletlerinin iklim krizine etkilerinin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Buna rağmen iklim krizinin sonuçlarından da en fazla zarar gören ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadırlar. Bu durum iklim adaletsizliğine neden olmakta ve küçük ada devletlerinde yaşayan insanları "iklim mülteciliğine" zorlamaktadır. Çalışmada iklim krizinden en çok etkilenen ve 50 yıl içinde yok olacağı tahmin edilen küçük ada devletlerinden Kiribati ve Tuvalu'ya yer verilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Nitel veri toplama tekniği olarak güncel mevzuat, kurum ve kuruluşların raporları, internet siteleri ve diğer ikincil belgeler üzerinden doküman analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim Adaleti, İklim Mülteciliği, Tuvalu, Kiribati

Climate Refugee in the Context of Climate Justice: The Cases of Tuvalu and Kiribati

Abstract

The global climate crisis increases the number and severity of disasters, which makes some regions, countries or cities uninhabitable. One of the most important problems caused by the climate crisis is experienced in small island states. The fighting capacity of the Small Island States, which face the danger of extinction with the rising waters, is decreasing day by day. When the carbon emission amounts of the states are analysed, it is seen that the effects of the Small Island States on the climate crisis are almost negligible. Despite this, the small island states are among the countries that suffer the most from the consequences of the climate crisis. This situation causes climate injustice and forces people living in small island states to "climate refugees". In the study, Kiribati and Tuvalu, which are the Small Island States that are most affected by the climate crisis and are predicted to disappear in 50 years, are included. In the study, qualitative research method was used and it was carried out according to the case study pattern. As a qualitative data collection technique, document analysis was carried out on current legislation, reports of institutions and organizations, websites and other secondary documents.

Keywords: Climate Justice, Climate Refugee, Tuvalu, Kiribati

1. Giriş

İklim krizinin getirdiği birçok çevre olayı iklim mülteciliği kavramını doğurmuştur. Çevresel problemler nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan iklim mültecilerinin, yaşamlarını nerede ve nasıl sürdürecekleri üzerine uluslararası alanda bir uzlaşı veya çözüm önerisi bulunmamaktadır. Üstelik iklim mültecileri göçmen mi yoksa mülteci mi belirsizliği, çözümü daha da karmaşık hale getirmektedir. Uluslararası hukuktaki bu belirsizlik iklim mültecilerinin uluslararası anlaşmalarda doğrudan yer almalarını da zorlaştırmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan mülteci tanımında iklim değişikliğine yönelik bir yer değiştirme söz konusu olmadığı için buradan yola çıkılarak yapılan tartışmalar iklim mültecilerinin aleyhine sonuçlanmaktadır. Tüm bu belirsizlikler içinde iklim mültecilerinin uluslararası politikaların neresinde olduğu ve iklim adaleti bağlamında nelerin yapılması gerektiği soruları önemli tartışma konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim krizi, önümüzdeki süreç boyunca insanların yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmasına neden olacağı için hayatlarını temelden etkileyecektir. İklim mültecilerinin hem tanımındaki zorluklar hem de statülerindeki belirsizlikler nedeniyle tam sayılarına ulaşabilmek mümkün değildir. Bununla beraber yükselen deniz seviyesi, artan fırtına sayısı ve yoğunluğu, kuraklık, çölleşme ve su kıtlığı gibi faktörlerin daha büyük göç dalgasına neden olacağı beklenmektedir. Bahse konu bu etkiler daha da belirginleştikçe insanlar daha fazla göç etmek zorunda kalacaklardır. İklim değişikliği nedeniyle yaşanan göç hareketleri geçici ya da kalıcı olabilir ya da bütün bir ülke veya ülkenin önemli bir kısmı yaşanmaz hale gelebilir. Mevcut durum değiştirilmez ise zaman içinde bilinen tüm mülteci krizlerinin en büyüğünün gerçekleşeceği ve iklim adaletsizliğini derinleştireceği tahmin edilmektedir.

İklim adaleti, iklim değişikliğine en fazla neden olanlar ile iklim değişikliğinden en fazla etkilenenlerin farklı olmasından kaynaklı bir adalet arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki emisyon oranlarına ülkeler bazında bakıldığında en fazla emisyon salımı yapan ülkeler kalkınma sürecini tamamlamış ve Küresel Kuzey olarak adlandırılan ülkelerdir. İklim krizinin getirdiği felaketler; bölgesel, cinsiyet, kuşaklar arası fark gibi birçok alanda farklılık göstermekte ve bu durum adalet arayışının farklı düzlemlerde ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak en öne çıkan, Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki tarihsel ve güncel eşitsizlikler temelindeki adaletsizliğe dikkat çeken görüştür. İklim adaletsizliğinin temelinde sosyal adalet, ekonomik adalet ve demokrasiye ilişkin sorunlar yer

almaktadır. İklim krizinin en fazla yıkıcı etkilerinin büyük ölçüde yoksul ve az gelişmiş ülkelerde olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin iklim krizine neden olan karbon salımındaki payları oldukça düşüktür. Ancak bu ülkeler iklim krizi nedeniyle yükselen deniz seviyesinin getireceği felaketlerden en fazla etkilenen ülkeler olmakla beraber beklenen durumlara karşı teknolojik olarak da en az hazırlıklı toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere iklim krizinden bazı ülkeler daha radikal biçimde etkilenmektedir. Bunların başında küçük ada devletleri yer almaktadır. Suların yükselmesiyle yaşam şartları zorlaşan ada devletleri, emisyon oranları artmaya devam ettiği sürece yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bir ada devleti olan Tuvalu, geçimini balıkçılık ve tarımdan sağlamaktadır. Dolayısıyla karbon salımı oldukça düşük olan Tuvalu, iklim değişikliğinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Suların yükselmesiyle tarım alanlarının bir kısmını kullanamayan halk ekonomik sıkıntıların yanı sıra, sağlık, eğitim, alt yapı gibi sorunlarla da baş etmek durumunda kalmaktadır. Tuvalu sular altında kalma tehlikesine karşı çözüm ararken vatandaşlarının Yeni Zelanda'ya ve Avustralya'ya göç etmelerine olanak sağlayacak bir anlaşma yapmak istese de adı geçen ülkelerin anlaşmayı yapma konusunda isteksiz oldukları görülmüştür. Yeni Zelanda bazı kriterler karşılığında sınırlı sayıda alımı kabul etse de bunu kendine iş gücü yaratmak amaçlı ve dezavantajlı grupları dışlayıcı kriterler üzerinden yaptığı görülmektedir. Kiribati, yükselen deniz seviyesi nedeniyle sınırlı tarım alanlarında daralma ve güvenli içme suyu konusunda sorun yaşamaktadır. Yer altı sularına deniz suyunun karışması su sıkıntısını daha da derinleştirmekte ve bu nedenle bazı bölgelere su her daim sağlanamamaktadır. Su sıkıntısına bağlı olarak salgın hastalıklarda da artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Ülkenin bazı bölgelerinin iklim krizi karşısında daha kırılgan olması sebebiyle mevcut uyum politikalarının yetersiz olduğunu söylemek mümkündür.

2. Literatür Taraması

Çalışmanın ekseni iklim adaleti ve iklim mülteciliği kavramlarına dayanmaktadır. İklim adaleti kavramının literatürde tarihsel sorumluluk, dezavantajlı gruplar, nesiller arası adaletsizlik gibi farklı açılardan ele alındığı gibi küresel, bölgesel veya ulus devlet düzeyinde de ele alındığı görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki iklim krizi sonucu oluşan adaletsizlikler birçok alanda kendini göstermekte ve mevcut adaletsizlikleri de derinleştirmektedir. Bu adaletsizliğin en derin hissedildiği yerlerden biri de Pasifik'te yer alan küçük ada devletleridir. Bu devletlerde yaşayanlar, iklim krizinin mevcut

ve olası sorunlarıyla mücadele ederken ülke içinde yer değişmek veya başka ülkelere göç etmek zorunda kalabilmektedirler. Literatürde çevresel nedenlerle yerlerinden edilen insanlar için "iklim mültecisi", "çevre göçmeni" gibi kavramlar kullanılsa da uluslararası yasal mevzuat mülteci olarak kabul etmemekte bu da tanımlamayı muğlaklaştırmaktadır.

2.1. İklim Adaleti

20. yüzyılın ortasına kadar iklim değişikliği uluslararası boyutta pek dikkat çekmemiş ve iklim değişikliğinin sonuçları üzerine bir uzlaşıya varılamamıştır. 1970 sonrası iklim değişikliği uluslararası gündeme daha sık gelmeye başlamıştır. 1980 döneminde iklim değişikliğinin önemli bir problem olduğu anlaşılmış ve çevre sorunlarının en üst sırasında yer almıştır (Engin, 2010: 73). İklim adaletini ve iklim mültecilerini doğrudan ilgilendiren iklim değişikliği kavramı BM tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: "Karşılaştırabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik demektir" (Bölgesel Çevre Merkezi, 2006). Sera gazı salınımlarına karşı yeterli önlemlerin alınmaması ve uluslararası müzakerelerin istenen başarıya ulaşamaması iklim krizini derinleştirmeye devam etmektedir (Turhan, 2021). Buna bağlı olarak toplumsal ve siyasal adaletsizlikler artış göstermekte ve mevcut adaletsizlerin de çözümü zorlaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iklim değişikliğinin sadece teknik bir mesele olmadığı ve her alanda karşımıza çıktığı görülmektedir. İklim krizini ortaya çıkaran nedenler, nedenlerin kaynağı ve etkileri incelendiğinde bu krizi çıkaranlar ve etkilenenler arasında ters orantılı bir sorun olduğu görülmektedir. Krizin kaynağını oluşturanlar ile bu krizin mağdurlarının farklılığı adaletsiz bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin tarihsel sorumluluk açısından yok denecek kadar az etkiye sahip küçük ada devletleri, deniz seviyesinin yükselmesi riski karşısında yok olma tehlikesiyle mücadele etmektedirler (Balaban vd., 2021). Bu noktada iklim adaletinin en önemli tartışılan sorunu; tarihsel sorumluluğun kimde olduğu ve bu sorumluluğun günümüze nasıl yansıtılacağıdır. Bu kapsamda, ekolojik borcun[1] kim veya kimler tarafından nasıl ödeneceği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel açıdan bakıldığında "Kuzey"de salınan sera gazı miktarı "Güney"e göre orantısız bir biçimde çok daha fazladır. Kuzey

[1] Ekolojik borç; 1990'larda artan ekolojik farkındalıkla birlikte Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin endüstriyel gelişimini sağlarken kaynakları hızla ve özensizce tüketmesi ve Güney ülkelerinin doğal varlıklarını sömürmesi sonucu ortaya çıkan borcu ifade etmektedir (Warlenius vd., 2015).

ülkeleri, fosil yakıt kullanımı ile hem teknolojik gelişmelerini hem de küresel egemenliklerini büyük ölçüde geliştirmişlerdir. Buna karşın iklim krizinin şiddetli ve yıkıcı etkilerine büyük ölçüde yoksul ve az gelişmiş Güney ülkelerinin maruz kaldığı görülmektedir. Yani iklim krizine neden olan karbon salınımına en az etkide bulunan ve dolayısıyla en az paya sahip insanlar, yükselen deniz seviyesinin getireceği olumsuz koşullardan en çok etkilenen kesim olmakla birlikte yaşanacak bu kriz karşısında teknolojik donanıma da en az hazırlıklı kesimdir. Bu basit farkındalık düzeyi iklim adaletinin temelini oluşturmaktadır İklim adaleti genellikle tarihsel sorumluluk açısından bölgesel olarak veya güncel bariz eşitsizlikler temelinde ulus devletler düzeyinde ele alınsa da toplumsal sınıflar, dezavantajlı gruplar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi farklı düzlemlerde de kendini göstermektedir (Toker, 2014; Doğru ve Gökalp Arıca, 2019). Örneğin; kentlerde varsıl kesim, iklim değişikliği risklerine karşı korunaklı yerlerde yaşamlarını sürdürürken yoksul insanlar savunmasız alanlarda yaşamaya mahkûm edilmektedir. Bu insanlar alt yapıdan yoksun kayıt dışı yerleşim alanlarına, afete eğilimli alanlara itilmektedirler (Broto ve Robin, 2020). İklim krizi insan topluluklarını etkilerken mevcut eşitsizlikleri de çeşitli yollarla arttırmaktadır. Öncelikli olarak bölgeler arasında başlayan ve daha sonra ülkeler arası eşitsizliklerle devam eden bu durum sınıflar arasında kendini belli etmekte ve en son olarak en kırılgan kesimleri vurmaktadır (Doğru ve Gökalp Arıca, 2019). Katrina kasırgası sonrası New Orelans'da yapılan incelemelerde ölen insanların yüzde 60'nın 61 yaş üzeri olduğu tespit edilmiştir. Hastane ve bakım evlerindeki yaşlıların, tahliye araçlarına ulaşmakta zorlandıkları bilinmektedir(URL1). İklim değişikliğinin yaratmış olduğu felaketlerden erkekler ve kadınlar aynı oranda etkilenmemektedir. Mevcut sistemin adaletsiz oluşu kadınların iklim değişikliğinden erkeklere oranla daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Örneğin; Afrika'da su temin etme, kadınlara yüklenmiş bir görev olduğu için kadınlar iklim değişikliği kaynaklı kuraklık nedeniyle suya ulaşmak için çok daha fazla uzun mesafe yürümek zorunda kalmaktadırlar (Turhan vd.,2017). 1991 yılında Bangladeş'teki sel felaketinde kadın ölüm oranı erkek ölüm oranının 5 katıdır (Doğru ve Gökalp Arıca, 2019). Buna karşılık kadınlar erkeklere oranla karbon ayak izini küçültecek uygulamalara daha eğilimli ve duyarlıdır (United Nation Enviroment Programme, 2016).

İklim krizinin karmaşık ve benzersiz oluşu iklim adaletinin çözümünde geçmişe dayalı planlamayı yetersiz bırakmaktadır. İklim adaletinin sağlanmasında bütüncül bir bakış açısının kavranması önemlidir. Çünkü iklim adaletsizliğinin temelinde sosyal adalet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve

demokrasi gibi birçok sorun yer almaktadır. Bu nedenle tek tip bir planlama her toplum için uygun olmayacaktır. Planlama yapılırken toplumların ekonomik, eğitim ve sağlık gibi seviyelerinin dikkate alınması gerekmektedir (Bullard, 2016; Tırış ve Uysal Oğuz, 2020).

2.2. Mülteci ve Göçmen Kavramları Üzerinden İklim Mültecisi Tanımı

İklim krizi 21. yy. dünya siyasetinin bir parçası haline gelmiştir. İklim değişikliği, önümüzdeki yıllar boyunca insanların yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmasına neden olacağı için hayatlarını temelden etkileyecektir (Biermann ve Boas, 2010). Yükselen deniz seviyesi, artan fırtına sayısı ve yoğunluğu, kuraklık, çölleşme ve su kıtlığı gibi faktörlerin daha çok göç dalgasına neden olacağı beklenmektedir. Bahse konu bu etkiler daha da belirginleştikçe insanlar daha fazla göçe zorlanacaktır. İklim değişikliği nedeniyle yaşanan göç hareketleri geçici ya da kalıcı olabilir ya da bütün bir devlet veya bir devletin önemli bir kısmı yaşanmaz hale gelebilir (Docherty ve Giannini, 2009).

1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile mülteci kavramının uluslararası düzeyde genel bir tanımlaması yapılmıştır. Buna göre mülteci (URL2);

> *"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır."*

Bu tanımdaki "1951'den önce meydana gelmiş olaylar sonucunda" ifadesinin yeni mültecileri kapsamayacağı gerekçesi ile Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü ile bu sınırlandırma ortadan kaldırılmıştır. Bu durumda 1951 yılının öncesine bakılmaksızın eşit hukuki statü tanımlanmıştır (Ekşi, 2010: 31). Göçmen kavramına baktığımızda ise evrensel olarak kabul edilmiş bir göçmen tanımı olmamakla birlikte göçmen terimi genellikle, bireyin kendi özgür iradesiyle ve kendine göre uygun gördüğü sebepler neticesinde; maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ile ailelerine ilişkin

beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler'e göre ise göçmen tanımı; sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bireyler şeklinde yapılmaktadır (Perruchoud ve Redpath, 2013). Mülteci ve göçmen arasındaki en belirgin fark gönüllük esasından kaynaklanmaktadır. Buna göre mülteci yer değiştirmeye zorlanırken göçmen kendi isteği ile göç etmektedir. Göçmenlerin özellikle ekonomik açıdan yer değiştirmeleri kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştiği için mültecilere tanınan uluslararası korumadan yararlanamazlar (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi, 2001). İklim mülteciliği kavramı son yıllarda ön plana çıkmış olsa da tarihin başlangıcından bu yana insanlar iklim değişikliğinden kaynaklı göç etmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde bir sorun olarak görülmeye başlamasıyla nüfus hareketliliğine neden olduğu konusu daha çok dikkat çekmeye başlamıştır (Mutlu vd., 2015; Ziya, 2012). İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan bu insanlar için literatürde; "çevresel olarak yerinden edilmiş kişiler", "çevre mültecileri" veya "iklim mültecileri" gibi farklı isimlerle tanımlanmaktadırlar (Kolmannskog, 2008). İklim mültecilerinin tanımlanmasında ana öğeleri ortaya koymaya çalışan birçok çalışma mevcuttur. En yaygın olarak bilinen tanımlama Essam El-Hinnawi (1985) tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programında önerilen tanımlamadır. Buna göre, bir takım çevresel bozulmalardan dolayı hayatları ciddi şekilde tehlike altında olan ve yaşadıkları yerleri bu nedenlerden dolayı terk etmek zorunda kalan insanlar olarak tanımlanmıştır. Docherty ve Giannini (2009) ise iklim mültecilerini; iklim değişikliğinden kaynaklı aniden veya kademeli olarak meydana gelen çevresel bozulmalar sonucu yer değiştirmek zorunda kalan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımlama ise şu şekildedir; sel, toprak kayması, ormansızlaşma gibi doğal afetler veya endüstri kazaları gibi insan faktörlü felaketler nedeniyle yerinden olan insanlar için kullanılmaktadır (Miller ve Castles, 2008). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR) ile bazı hükümetler arası ajanslar iklim mülteciliği yerine "çevresel olarak yerinden edilmiş kişiler" terimini kullanmaktadır. Bu durum hükümetler arası sistemin mültecilere tanıdığı hakları iklim mültecilerine tanınmasını engellemektedir (Akt. Biermann ve Boas, 2010). İklim mültecileri ile ilgili çok sayıda tipoloji mevcut olmasına rağmen bu kategoriler konusunda çok az uzlaşıya varılmıştır. İnsanlar tarih boyunca kuraklık, işsizlik, politik karmaşa ve bunun gibi birçok kötü koşullar sebebiyle yaşadıkları yerleri terk etmektedirler. Fakat insanların göç etme ya da kalma kararlarının çok çeşitli faktörlerden etkilendiği için

çok boyutlu dünyada yeterli ve uygun bir iklim mültecisi tanımı yapmak pek kolay görünmemektedir. İklim mültecilerinin tanımı ya da sayısı her ne olursa olsun milyonlarca insanın yerlerinden edildiği bir gerçektir ve bu mültecilerin gittikleri yerlerde bölgesel güvenlik tehdidi gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir (Black, 2001). İklim mültecilerinin birçoğu ülke içinde yer değiştirirken bir kısmı ise sınırları aşarak başka ülkelere gitmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle iklim mültecilerinin ulusal ve uluslararası hukuk düzeyinde korunabilmesi için yeni bir tanımlama yapılması zorunludur (Ekşi, 2016; Biermann ve Boas, 2010). İklim mültecilerinin iklim değişikliğinin zarar verici ve geri döndürülemez etkilerinden zorunlu olarak kaçtıkları göz önüne alındığında, mülteci statüsünde yer almaları gerektiği konusunda değerlendirme yapılabilir (Berchin vd., 2017). İklim mültecilerinin hem tanımındaki zorluklar hem de statülerindeki belirsizlikler nedeniyle tam sayılarına ulaşabilmek mümkün değildir. Ancak mevcut durum değiştirilmez ise zaman içinde bilinen tüm mülteci krizlerinin en büyüğünün gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Biermann ve Boas, 2010). Uluslararası hukukta iklim mültecilerinin statüsü, korunması ve yerleştirilmelerine ilişkin bir mevzuat yoktur. Bu nedenle devletlerin, uluslararası hukuk, insan hakları hukuku ve çevre hukuku kapsamında iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden olan insanlara koruma sağlama yükümlülüklerinin olup olmadığı veya varsa neleri kapsadığı belirsizdir (Ekşi, 2016).

Walter Kalin (URL3), "iklim mültecileri" veya "iklim göçmenleri" gibi tanımlama tartışmalarından önce iklim krizi kaynaklı yer değiştirmenin alabileceği farklı bağlam ve biçimlerin kapsamlı bir biçimde analiz edilmesi gerektiğini ileri sürer. Bunun için de yerinden edilme ve göçü beş senaryo üzerinden kategorilere ayırır. Böylece yardım ve korunma ihtiyaçları üzerinde değerlendirme kolaylaşacak ve iklim değişikliği kaynaklı göçlerin çözümüne ilişkin daha somut çözümler ortaya koyulabilecektir. Buna göre;

1. Sel, kasırga, toprak kayması gibi hidro-meteorolojik felaketlerin artışı büyük göçlere sebebiyet verecektir. Ülke içinde gerçekleşecek yer değiştirmeler için 1998 Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler uyarınca yardım ve korunma hakları olmalıdır. Ülke dışına çıkmak zorunda kalan insanlar için misafir oldukları ülkelerde evlerine dönene kadar insani nedenlerden dolayı geçici olarak kalmalarına izin verilmelidir. Ayrıca insani yardım kuruluşlarınca ihtiyaçları karşılanmalıdır.

2. Devletler tarafından, riskli bulunan bölgelerdeki insanların tahliye edilmeleri, yer değiştirmenin bir başka itici yönü olmaktadır. Genellikle bu

durumdaki insanların geri dönmeleri mümkün olmamaktadır. Bu nedenle gittikleri yerlerde sürdürülebilir entegrasyon çalışması ile kalıcı çözümler bulunmalıdır. Kalkınma ajansları ve insani yardım kuruluşlarının iş birliği ile sürecin yönetilmesi gerekmektedir.

3. Suya erişimin azalması, çölleşme gibi çevrenin bozulmasından kaynaklı nedenlerle yavaş yavaş yaklaşan afetler ihtimaline karşı kişiler, felaketin gerçekleşmesinden önce kendilerini daha iyi bir yere taşıyabilecekleri gibi felaketle yüzleştikten sonra yer değişikliği yapmak zorunda kalabilirler. Kişilerin kendi istekleriyle mi yoksa zorla mı göç ettikleri konusundaki ince çizgi belirsizliğe neden olmaktadır. Ayrıca zorla göç etmiş olsalar dahi uluslararası arenada mülteci veya ekonomik göçmen olarak kabul görmediklerinden dolayı korunma ve yardım sağlanamamaktadır. Bu nedenle gönüllü hareket ile zorla yerinden edilme arasındaki muğlaklığı belirlemek için kriterler oluşturulmalı ve zorla yerinden edilenler, mevcut uluslararası hukuk anlamında ne ekonomik göçmen ne de mülteci olarak nitelendirilmedikleri için yeni bir düzenleme getirilmelidir.

4. Küçük ada devletlerinin sular altında kalabilme olasılığına karşı yer değiştirmek zorunda kalan insanlar kalıcı olarak başka ülkelere yerleştirilmelidir. Uluslararası hukuk bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalmakta ve statü bakımından arafta bırakmaktadır. Etkilenen bu toplulukların hakları belirlenmeli ve benzersiz bir yasal statüye ihtiyaç duyup duymadıkları kesinleştirilmelidir. Uluslararası kuruluşlar aracılığıyla, ülkelerin yeniden yerleştirme açısından sorumlulukları netleştirilmelidir.

5. İklim krizi nedeniyle temel kaynaklarda azalma, silahlı çatışma ve şiddetin tetiklenmesi ihtimalleri doğmaktadır. Bir savaşın altında yatan nedenlerden bağımsız olarak bu durumdan kaynaklı başka ülkelere yerleşmek zorunda kalan kişiler mülteci statüsünde yer alabilir veya geçici koruma haklarından yararlanabilirler.

Kalin'in ele aldığı beş farklı senaryo ve çözüm önerileri sorunun bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.3. Tuvalu ve Kiribati

Artan sera gazları ile meydana gelen iklim değişikliği sonucu; aşırı sıcaklıklar, okyanuslarda görülen fazla ısınma, deniz seviyesinin yükselmesi ve hava kaynaklı afetlerdeki artış Pasifik Adası'nda yaşayan insanlar için

önemli riskler oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak kıyı erozyonu, sel, balıkçılıkta verimsizlik, mercanlarda ağarma, tatlı su ile tuzlu suyun karışımı sonucu suyun kullanılamaz hale gelmesi ve artan hastalıklar gibi riskler ortaya çıkmaktadır (Mortreux ve Barnett: 2009). İklim değişikliğine karşı en savunmasız ülkelerden Tuvalu ve Kiribati, suyun birkaç metre üzerinde yer alan büyük kısmı atol (mercan adası) ülkeleridir (URL4). Tuvalu ve Kiribati gibi alçakta konumlanmış mercan adalarının, deniz seviyesinin yükselmesiyle üzerinde yaşayan insanların yer değiştirmek zorunda kalacakları kamuoyunda tartışılmaktadır (Barnett ve McMichael, 2018).

Tuvalu, Pasifik Adaları'nda bulunan yüzölçümü yaklaşık 27 km^2 olan 9 adadan oluşan ve 12.000 nüfusa sahip bir ülkedir. Adalardan beşi büyük lagünlerden oluşan mercan adaları, diğer dördü ise deniz tabanından yükselen kara tepelerinden oluşmaktadır. Nüfusun yüzde 64,8'i kentsel alanda yaşamaktadır ve başkent Funafuti'dir. Ülkenin karasal alanının yüzde 13,2'si koruma altındadır. "Notre Dame Global Adaptation" endeksine göre Tuvalu, Asya Pasifik Bölgesinde güvenlik açığı bileşenleri açısından 35 ülkeden 34'üncü sıradadır. Bu endeks, dirençlilik ve hazırlıklı olmanın yanında iklim değişikliğine bağlı savunmasızlığı da dikkate almaktadır (Lewis, 1989; International Labour Organization, 2020; Government of Tuvalu, 2011; Milan vd., 2016).

Kiribati, 32 mercan adasından oluşan, yaklaşık 110.000 nüfuslu, Orta Pasifik'te yer alan bir ada devletidir (Klepp ve Herbeck, 2016). Kiribati nüfusunun yüzde 51'i başkent olan Tarawa'da yaşamaktadır. Ülkede Gilbert, Phoenx ve Line olmak üzere üç büyük ada grubu mevcuttur. Kiribati, toplam 811 km^2 kara alanına sahiptir. Kiribati'nin mercan adaları deniz seviyesinden yaklaşık 3-4 metre yüksekliktedir (The Word Bank, 2007). Kiribati iklimi yıl boyunca sıcak ve nemlidir, bu durum mercan adalarını çevreleyen okyanus sıcaklığıyla yakından ilişkilidir. Kiribati'nin karasal alanının darlığı nedeniyle karasal kaynakları da sınırlıdır. Buna karşın okyanus kaynakları oldukça geniştir ve ekonominin büyük bir kısmı bu kaynaklara bağlıdır (Goverment of Kiribati, 2019).

3. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni[2] kullanılmıştır. "İklim adaletsizliği" ile "iklim mülteciliği" sorunlarına yer vermesi ve konuyu örneklendirmede Tuvalu ile Kiribati'yi ele alması

[2] Durum çalışması: "çağcıl bir olgu konusunda kendi gerçekliği bağlamında özellikle olgu ve bağlam arasındaki sınırlar açıkça belli değilken yapılan ampirik bir sorgulamadır" (Yin, 2017).

bakımından durum çalışması türlerinden çoklu durum çalışmasına[3] yer verilmiştir. Konuya en uygun ve benzeşik iki ülkeye yer verilerek amaçlı örneklem kullanılmıştır. Nitel veri toplama tekniği olarak güncel mevzuat, kurum ve kuruluşların raporları, internet siteleri ve diğer ikincil belgeler üzerinden doküman[4] analizi yapılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Deniz Seviyesinin Yükselmesi

Deniz seviyesinin yükselmesi fiziksel bir olgudur ve ana nedeni, artan sıcaklığa bağlı olarak suyun genleşmesidir. Bunun yanı sıra dağ buzullarının çözülmesi deniz seviyesinin yükselmesini etkiler (Ralston vd., 2004). Tuvalu'da 1950 yılından itibaren her on yılda bir 0,21 derece sıcaklık artmıştır ve bu artışların iklim değişikliğine bağlı projeksiyonlarla uyumlu olduğu görülmektedir. 1993'ten itibaren Tuvalu'da deniz seviyesi yılda 5mm yükselmekte olup bu veri dünya ortalamasının üzerindedir. Okyanus suyunun ısınmasıyla birlikte de asitlenme oranı her geçen gün artmaktadır (Government of Tuvalu, 2011; Chapman vd., 2021). Yerel halk, deniz seviyesinin yükselmesi sonucu çevresel sorunların yanı sıra yaşanabilecek kültürel kayıplardan da endişe duymaktadır (IPCC, 2022). Kiribati'de sıcaklık 1950 yılından itibaren her 10 yılda bir ortalama 0,18 derece artmıştır. Deniz suyu sıcaklığı ise 1970'ten itibaren her 10 yılda bir Gilbert Grubunda 0,15 derece, Line Grubunda 0,1 derece ve Phoenx Grubunda 0,12 derece artmaktadır. Deniz seviyesi yüksekliği ise her yıl ortalama 1 ile 4mm arasında artış göstermektedir (Goverment of Kiribati, 2019).

4.2. Azalan Tatlı Su Kaynakları ve Aşırı Hava Olayları

Tuvalu'nun su ihtiyacının çok büyük bir bölümü yağışlara bağlıdır ve yeraltı suları tüketim için uygun değildir. Deniz seviyesinin yükselmesi ile tuzlu suyun yeraltı sularına ve toprağa karışma riski yüksektir (Chapman vd., 2021). Tuvalu'nun içme suyu kaynağı konusunda yağmur sularına bağımlı olması yağış ve fırtına tahminlerine karşı da hassas olmasına neden olmaktadır. Bu durum su kaynakları sorununu ortaya çıkarmakta ve Tuvalu üzerinde su güvensizliği baskısını arttırmaktadır. Tuvalu, sel ve fırtına gibi aşırı hava olaylarıyla her daim mücadele içinde olmuştur. Ancak iklim değişikliğiyle deniz seviyesinin yükselmesi sonucu bu hava olaylarının şiddeti ve sayısı

[3] Çoklu durum çalışması, birden fazla sorun veya konu seçilerek, çeşitli durumların ele alınmasıdır (Creswell,2013).

[4] "Doküman incelemesi, araştırması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin içeriğini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

artmaktadır. Çok küçük bir artış bile önemli etkilere yol açmakta ve su baskını tehdidini arttırmaktadır (Ralston vd., 2004). Tuvalu, 2022 Dünya Afetler Raporuna göre, 2020-2021 yıllarında nüfusa göre afetlerden etkilenen ülkeler sırlamasında 1.000 kişi başına etkilenen kişi sayısı 850.3 ile ilk sırada yer almaktadır (Word Disasters Report, 2022).

Tuvalu'da olduğu gibi Kiribati'de de su temini yağışlardan ve yeraltı sularından sağlanmaktadır. Bu nedenle düzenli yağış rejimi ve yeraltı sularının tuzluluk oranı önemlidir. Su kaynağı ve yeraltı suları geçimlik tarımı dolayısıyla gıda güvenliğini etkilemektedir (The Word Bank, 2007). Kiribati az gelişmiş bir ada ülkesi olarak iklim değişikliği ile artan afetlere karşı son derece savunmasız ve başa çıkma kapasitesi de oldukça düşüktür. Yağış rejimi değişmekte ve aşırı hava olayları sıklaşmakta, bu durum Kiribati halkı için endişe yaratmaktadır. Kiribati'de afete dönüşen yağışlarda artış yaşanırken kurak mevsimlerde beklenen yağış gerçekleşmemektedir. 2007'den 2009'un başına kadar kuraklık, Güney Kiribati Adalarını ve Banaba'yı ciddi şekilde etkilemiştir. Bu dönemde yeraltı suları acılaşmış ve çoğu bitkinin yaprakları sararmıştır. Yine 2018 Nisan ayından 2019 Mart ayına kadar benzer şekilde kurak bir dönem yaşanmıştır (Goverment of Kiribati, 2019).

4.3. Göç ve Mültecilik Sorunu

Pasifik Adaları'nda beklenen iklim değişikliğinin olası sonuçları; daha güçlü ve artan fırtınalar, tatlı su kaynaklarında azalma ve tarım arazilerinin tuzlanması şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum Pasifik Bölgesinde göç ve yeniden yerleşim konularının tartışılmasına yol açmaktadır (IPCC, 2014). Kiribati göç stratejilerini somut bir şekilde ortaya koymakta ve gerçekleştirebilmek için müzakereler yürütmektedir. Hükümet "onurlu bir şekilde göç et" sloganıyla iklim adaleti anlayışını küresel ölçekte göstermeye çalışmaktadır (Klepp ve Herbeck, 2016). 1997'de küresel ısınmanın bir sonucu olarak Tuvalu'da bir ada sulara gömülmüştür. Tuvalu hükümeti, adaların boşaltılma ihtimaline karşı Yeni Zelanda ve Avusturalya ile anlaşma yapmak istese de başarılı olamamıştır. Yeni Zelanda ile Tuvalu arasında göçmen kabulünün yolunu açan bir anlaşma yapılmış olsa da anlaşma şartları incelendiğinde bunun daha çok Yeni Zelanda'nın istihdam sağlamaya yönelik bir girişimi olduğu görülmektedir (Ekşi, 2016).

Tuvalu ve Kiribati'de yaşayan insanların iklim krizine bağlı mülteci başvuruları reddedilmektedir. 2007 yılında ailesiyle beraber Yeni Zelanda'ya gelen bir Kiribati vatandaşı, 2010 yılında oturma izni bitmesiyle iklim krizi nedeniyle yaşanan afetleri ve deniz seviyesinin yükselmesini ileri sürerek

mülteci statüsü için başvuruda bulunmuştur. Yeni Zelanda yetkililerince mültecilik için gereken koşulların bulunmadığı gerekçesiyle başvuru reddedilmiş ve 2015 yılında Kiribati'ye geri gönderilmiştir (Kaygusuz Akbay, 2021). 2000 yılında 5 yıldır Yeni Zelanda'da yaşayan Tuvalu vatandaşı 5 kişilik bir aile bireysel olarak mülteci başvurusunda bulunmuştur. Başvuruda Tuvalu'daki ekonomik ve iklim krizi kaynaklı çevresel zorluklar öne sürülmüştür. Başvurunun reddi üzerine aile, Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Merci'ne başvurmuştur. Bunun üzerine başvuruları, öne sürülen zorluklar ve endişelerin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer almaması gerekçesiyle kabul edilmemiştir (Ekşi, 2016).

İklim krizi nedeniyle sadece ülkeler arası göç değil ülke içinde de göç etmek birtakım sorunlara neden olmaktadır. Özellikle iklim krizi nedeniyle büyük kentlere göç artmakta, bu durum da nüfus yoğunluğu ve plansız kentleşmeye neden olmakta ve mercan ada sistemine zarar vermektedir. Mercan resiflerinin zarar görmesi deniz yaşamının habitatını bozmakta, geçimini turizm veya deniz ürünlerinden kazanan vatandaşları başka bir gelir kaynağı bulmak zorunda bırakmakta ve insanları göç etmeye itmektedir. Bu nedenle Tuvalu ve Kiribati'de ulusal nüfusun neredeyse yarısı başkentlerde toplanmıştır (IPCC, 2014; URL5). Kiribati nüfusunun 2050 yılında 180.000'e çıkması beklenmektedir. Diğer adaların başkente bağımlılığı fazla olduğundan, nüfusun büyük bir bölümünün başkent Tarawa'da yoğunlaşacağı öngörülmektedir (URL4).

4.4. İklim Adaletsizliği Sorunu

2020 ülkeler bazında sera gazı salınımları incelendiğinde ilk sırada Çin, ikinci sırada ABD ve üçüncü sırada Hindistan'ın yer aldığı görülmektedir. Tablo1'de de görüldüğü üzere 2000-2020 yılları arasında Kiribati ve Tuvalu'nun karbon salım miktarı diğer üç ülkeye göre önemsiz bir seviyededir (URL6). Buna karşın Tuvalu ve Kiribati, iklim krizinin neden olduğu veya derinleştirdiği; aşırı hava olaylarına maruz kalmakta, içme suyuna ulaşımları zorlaşmakta, deniz seviyesinin yükselmesi ile tarım alanları kullanılmaz hale gelmekte ve gelecekleriyle ilgili endişe duymaktadırlar. Tüm bunların sonucu olarak insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmakta yani "iklim mülteciliğine" zorlanmaktadırlar. İklim adaletinin tanımından yola çıkarak yaşanan bu durumun büyük bir adaletsizliğin temelini oluşturmakta olduğu görülmektedir.

Tablo 1: 2000-2020 Sera Gazı Emisyonları (Çin, ABD, Hindistan, Kiribati, Tuvalu)

	Çin	ABD	Hindistan	Kiribati	Tuvalu
2000	3.346.526	5.775.807	937.858	36	8
2001	3.529.081	5.748.262	953.537	35	10
2002	3.796.157	5.593.024	1.011.771	44	9
2003	4.424.413	5.658.992	1.085.667,00	47	9
2004	5.113.217	5.738.286	1.085.667	51	9
2005	5.753.493	5.824.625	1.136.466	62	9
2006	6.437.470	5.653.081	1.215.205	68	11
2007	6.993.183	5.736.319	1.336.737	58	13
2008	7.199.605	5.558.379	1.424.383	64	10
2009	7.719.071	5.156.425	1.564.881	59	11
2010	8.474.923	5.392.109	1.659.983	54	10
2011	9.282.554	5.173.591	1.756.744	54	10
2012	9.540.540	4.956.053	1.909.442	58	10
2013	9.979.128	5.092.097	1.972.429	64	9
2014	10.021.043	5.107.209	2.147.107	60	9
2015	9.859.281	4.990.704	2.158.023	61	8
2016	9.860.914	4.894.499	2.195.249	57	8
2017	10.089.273	4.819.365	2.308.804	73	8
2018	10.567.262	4.975.300	2.458.176	73	9
2019	10.762.824	4.817.710	2.423.951	74	9
2020	10.944.686	4.320.533	2.200.836	57	7

5.Sonuç

Küresel iklim krizinin neden olduğu birçok felaket insanları göç etmeye itmektedir. Özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin yoğun olarak görüldüğü küçük ada devletlerinde göç önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu devletlerin sera gazı salınım oranlarının dünyadaki diğer devletlerle karşılaştırıldığında neredeyse yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. İklim krizine etkilerinin az olması ama iklim krizinin sonuçlarından da çok fazla etkilenmeleri büyük bir iklim adaletsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Küçük ada devletlerinden Kiribati ve Tuvalu, iklim değişikliğinin etkilerini ağır bir şekilde hissetmekte, aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddetinin artması, deniz seviyesinin yükselmesi ile tatlı su kaynaklarına ulaşmanın zorlaşması, tarım alanlarının kullanılmaz hale gelmesi, deniz suyu sıcaklığının artmasıyla bozulan habitatın ekonomik

faaliyetleri etkilemesi, büyük kentlere kontrolsüz ve hızlı nüfus akışının olması gibi birçok sorunla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Tüm bu sıkıntılar Kiribati ve Tuvalu vatandaşlarını çevre ülkelere mülteci başvurusu yapmaya zorlamaktadır. Ancak başvuruları 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin maddeleri gerekçe gösterilerek reddedilmektedir.

Sonuç olarak iklim krizinin etkileri nedeniyle insanların bir kısmı ülke içinde yer değiştirirken bir kısmı ise başka ülkelere gitmek zorunda kalmaktadır. Mülteci kavramında yaşanan belirsizlik nedeniyle iklim krizi mağdurları statü sorunuyla mücadele etmek durumundadır. Bu durum iklim mültecilerinin uluslararası alanda korunmasını engellemekte ve yaptıkları mülteci başvuruları kabul edilmemektedir. Bu belirsizlikle birlikte, iklim krizinden etkilenen Tuvalu ve Kiribati gibi ülkelerin iklim değişikliğine çok az katkıda bulundukları göz önüne alınırsa ortada büyük bir adaletsizliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Hem iklim kriziyle mücadelede hem de iklim adaleti temelinde, iklim mülteciliği kavramının uluslararası hukukta kabul görecek şekilde yeniden tanımlanması ve iklim anlaşmalarında doğrudan yer verilerek çözüm önerilerinin sunulması gerekmektedir. Her ne kadar küçük ada devletlerinin uyum sağlama kapasitelerinin sınırlı olduğu düşünülse de geliştirilecek uyum politikalarıyla mücadele gücü arttırılabilir. Bunun için de gelişmiş ülkelerin hem emisyon oranlarını azaltması hem de krizden etkilenen ülkelere finansman ve teknoloji yardımlarını arttırmaları gerekmektedir. Ayrıca iklim mültecilerinin statülerine ilişkin sorunun çözümüyle birlikte yerleştirilmelerine ilişkin mekânsal süreçlerin de çözümün bir parçası olarak ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Balaban, O., Özgür, B. ve Sakar, B. (2021). İklim Değişikliği Göç ve Yerel Yönetimler. Ankara: RESLOG Türkiye.

Barnett, J. and McMichael, C. (2018). The effects of climate change on the geography and timing of human mobility. Popul Environ, 39, 339–356

Berchin, I. I., Valduga, I.B., Garcia, J. ve Guerra J. B. S. (2017). "Climate change and forced migrations: An effort towards recognizing climate refugees". Geoforum, 84(1): 147-150.

Biermann, F. ve Boas, I. (2010). "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees". Global Enviromental Politics, 10(1): 60-88.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi. (2001). Mültecilerin Korunması Uluslararası Mülteci Hukuku Rehberi. Switzerland: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi.

Black, R. (2001). "New Issues in Refugee Research. Geneva: UNHCR.

Bölgesel Çevre Merkezi. (2006). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler. Ankara: REC Türkiye Yayınları.

Bullard D. D., Gardezi M., Chennault C. & Dankbar H., (2016). Climate Change and Environmental Justice: A Conversation with Dr. Robert Bullard. Journal of Critical Thought and Praxis, 5(2), 1-6.

Chapman, A., Davies, W., Downey, C. (2021). Climate Risk Country Profile Tuvalu. Washington: Word Bank.

Creswell, J. W (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir (Çev). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Docherty, B. ve Giannini, T. (2009). "Confronting A Rising Tide: A Proposol For A Convention On Climate Change Refugees". Harvard Environmental Law Review, 33(1), 351-403.

Doğru, B. ve Gökalp Alıca, S.S. (2019). İklim Mücadelesinde Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Adalet. Ankara: WeGlobal.

Ekşi, N. (2010). Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat. İstanbul: Beta Yayınları.

Ekşi, N. (2016). "İklim Mültecileri". Göç Araştırmaları Dergisi, 2(2), 10-58.

El-Hinnawi, E. (1985). Environmental Refugees. Nairobi: United Nations Environment Programme.

Engin, B. (2010). "İklim Değişikliği ile Mücadelede Uluslararası İşbirliğinin Önemi". Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1): 71-82.

Goverment of Kiribati, (2019). Kiribati Joint İmplementation Plan For Climate Change and Disaster Risk Management (2019-2028). Tarawa: Goverment of Kiribati.

Government of Tuvalu. (2011). Tuvalu national strategic action plan for climate change and disaster risk management 2012-2016. Funafuti: Government of Tuval.

International Labour Organization (2020). Tuvalu The Employment- Environment-Climate Nexus. Geneva: ILO.

IPCC, (2014). AR5 Climate Change 2014: Impact, Adaptation and Vulnerability. Geneva: IPCC.

IPCC, (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. New York: Cambridge University Press

Kaygusuz Akbay, M. (2021). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (1), 223-248.

Klepp, S., & Herbeck, J. (2016). The politics of environmental migration and climate justice in the Pacific region. Journal of Human Rights and the Environment, 7(1), 54-73.

Kolmannskog, V. O. (2008). Future Floods of Refugees. Oslo: Gamlebyen Grafiske AS.

Lewis, J. (1989). Sea level rise: Some implications for Tuvalu. Environmentalist, 9, 269–275.

Milan, A., Oakes, R., and Campbell, J. (2016). Tuvalu: Climate change and migration – Relationships between household vulnerability, human mobility and climate change (Report No.18.) Bonn: United Nations University Institute for Environment and Human Security (UNU-EHS).

Miller, M. S. ve Castles, S. (2008). Göçler Çağında Modern Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mortreux, C and Barnett, J. (2009). Climate change, migration and adaptation in Funafuti, Tuvalu.

Mutlu, A., İrdem, İ. ve Üre, B. (2015). Ekolojik Mülteci. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 10 (23), 79-118.

Perruchoud, R. ve Redpath, J. (ed). (2013). Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Cenevre.

Ralston, H., Horstmann, B. and Holl, C. (2004). Climate Change Challengec Tuvalu. Berlin: Germanwatch.

The Word Bank Group, (2021). Please cite the work as follows: Climate Risk Country Profile: Kiribati Washington: The World Bank Publications.

Tırış, G. ve Uysal Oğuz, C. (2020). İklim Adaletine Demokrasi Perspektifi ile Bakmak: Ekolojik Demokrasi. Doğu Batı Düşünce Dergisi, 95, 76-97.

Tokar, B. (2014). İklim Adaletine Doğru. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Turhan, E. (2021). Kentsel iklim adaletini birlikte düşünmek: Korkudan ötesi. Şehir ve Toplum, 37-42.

Turhan, E., Gündoğan, C.A., Aydın, C. İ. ve Berke M. Ö. (2017). İklim Adaleti Mücadelesi için 10 Durak. Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği.

United Nation Enviroment Programme, (2016). Global Gender and Environment Outlook. Nairobi, Kenya: UN Environment.

Warlenius, R., Pierce, G. and Ramasar, V. (2015). Reversing the arrow of arrears: The concept of "ecological debt" and its value for environmental justice. Global Environmental Change, 30, 21-30.

Word Disasters Report (2022). Trends in Disasters. Miranda: Venezuela Red Cross.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (2017). Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları. İlhan Günbayı (Çev). Ankara: Nobel Yayınevi.

Ziya, O. (2012). Mülteci Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 25(99), 229-240.

URL1: https://www.denverpost.com/2005/10/23/most-katrina-deaths-were-older-residents/

URL2: https://multeci.org.tr/2021/07/14/1951-cenevre-sozlesmesi/

URL3: Kalin, W. (2008). "The Climate Change –Displacement Nexus". https://www.brookings.edu/on-the-record/the-climate-change-displacement-nexus/

URL4: Perde R. ve Dornan M. (2019). Climate change and migration in Kiribati, Tuvalu and Nauru. https://devpolicy.org/climate-change-migration-kiribati-tuvalu-nauru-20190215/

URL5: https://www.ipcc.ch/srocc/chapter/chapter-4-sea-level-rise-and-implications-for-low-lying-islands-coasts-and-communities/

URL6: https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KT?most_recent_value_desc=true

altıncı oturum

KENT HAKKI, PLANLAMA VE MÜCADELE

Moderatör: Ceren İLTER SOY

2000 Sonrası Türkiye'de "Başka Türlü" Planlama ve Mimarlık Pratikleri

Dr. Öğr. Üyesi Öncül KIRLANGIÇ

*Kendin Yap Kentleşme Hareketi'nin Kapsayıcı Planlama Açısından Bir Katılımcı Model Olarak Değerlendirilmesi

Zeynep Melis BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi Erhan KURTARIR

Bir Eylem Repertuarının Anlattıkları: Ekoloji Protestolarında "Nöbet Tutma" Repertuarı Üzerine Düşünmek

Gamze ÇİÇEK

*İstanbul'da Kent Mücadelesi: Aktif (Kentsel) Yurttaşlıktan Kent Aktivizmine Mekanda Adalet Arayışları

Yasemin BAHÇEKAPILI, Prof. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN,

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

2000 SONRASI TÜRKİYE MEKAN SİYASETİNDE "BAŞKA TÜRLÜ" PLANLAMA VE MİMARLIK PRATİKLERİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Öncül KIRLANGIÇ

İstanbul Topkapı Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Özet

2000'li yıllarda neoliberal şehircilik, büyük ölçekli kentsel dönüşüm ve mega projeler gibi gündemleri beraberinde getirmektedir. Bu dönemde neoliberal şehirciliğe hızla angaje olan planlama ve mimarlık alanları büyük ölçüde eleştirilmektedir. Öte yandan yüzünü toplumsal ve mekânsal eşitsizliklere dönen eleştirel planlama ve mimarlık pratikleri de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, 2000 sonrası Türkiye mekan siyasetinde planlama ve mimarlığın eleştirel pratiklerini tartışmaya açmaktadır. Bu kapsamda, planlama ve mimarlık alanlarında yaygın yöntemlerin ötesine geçen eleştirel pratikleriyle etki yaratan gruplar olan Başka Bir Atölye, Dayanışmacı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Herkes İçin Mimarlık Derneği, Mimar Meclisi ve Plankton Project'e odaklanılmaktadır. Grup üyeleriyle yapılan görüşmeler ve detaylı arşiv taramasıyla edinilen veriler doğrultusunda ortaya çıkarılan *mücadele, dayanışma* ve *kolektif* kavramları etrafında bir tartışma kurulmaktadır. Bu tartışma, planlama ve mimarlığın eleştirel pratiklerinin mekan siyasetindeki yerini, çatışmaları ve olasılıklarıyla bir arada değerlendirme imkanı sunmaktadır. Bu değerlendirme ile gelecekte hayat bulacak benzer pratiklerin özellikle yaklaşım ve yöntem hakkındaki tartışmalarına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Pratikler, Mekan Siyaseti, Mimarlık, Planlama, Uzmanlık.

[1] Bu bildiri, MSGSÜ Şehircilik Doktora Programı'nda Prof. Dr. Murat Cemal Yalçıntan ve Doç. Dr. Begüm Özden Fırat danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan "Başka Türlü": 2000 Sonrası Mekan Siyasetinde Mimarlık ve Planlamanın Eleştirel Pratikleri başlıklı doktora tezinden derlenmiştir.

"Another Way" of Planning and Architecture in Post 2000s Turkey Space Politics

Abstract

The neoliberal urbanism of post 2000s brought agendas such as large-scale urban transformation and mega projects. In this period, planning and architecture, which quickly engaged with the neoliberal urbanism has been largely criticized. But still, there are significant critical practices of planning and architecture which turns its face to social and spatial inequality. This article aims to discuss the critical practices of planning and architecture in space politics with focusing to six groups in Turkey's post 2000s: Another Kind of Workshop, Solidarity Studio, Düzce Hope Studio, Architecture for All Association, The Assembly of Architects, and Plankton Project. They made an impact on architecture and planning with their critical practices which are beyond the commonly used methods of architecture and planning. In line with the data obtained through interviews with group members and detailed archival research, a discussion is built around the concepts of struggle, solidarity and collective. This discussion offers the opportunity to evaluate the place of critical practices of architecture and planning in the politics of space, together with their conflicts and possibilities. With this evaluation, it is aimed to contribute to the discussions of similar practices that will come to life in the future, especially on approach and method.

Keywords: Architecture, Critical Practices, Profession, Space Politics, Urban Planning.

1. Giriş

Çalışma, Türkiye'de 2000 sonrası ortaya çıkan eleştirel planlama ve mimarlık pratiklerinin mekan siyasetiyle ilişkilerini ele almakta, bu kapsamda *Başka Bir Atölye, Dayanışmacı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Herkes için Mimarlık Derneği, Mimar Meclisi, Plankton Project* gruplarına odaklanmaktadır. İlgili gruplar; planlama ve mimarlık alanlarına dair farklı ölçeklerde üretimleri bulunan, çalışmalarını ağırlıklı olarak plancı ve mimarlar tarafından yürüten, disiplin alanlarına dair eleştirileri olan, birbirlerine yakın zaman aralıklarında çalışmalarını sürdüren ve çeşitli zeminler aracılığıyla yolları kesişmiş olan gruplardır. "Başka türlü" bir planlama ve mimarlık arayışı çevresinde ortaklaşan bu grupların ilgilendikleri konular, çalışmalarının mekânsal ölçeği, çalışma yaklaşımları ve yöntemleri önemli bir çeşitlilik içermektedir. Grupların sorgulamaları ve deneyimleri yan yana konulduğunda, planlama ve mimarlığın 2000'li yıllarda yaşadığı dönüşümler ve Türkiye'nin bu yıllardaki mekan siyaseti dinamikleriyle ilişkilenen özgün tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

2000'li yıllar, neoliberal kentleşmeyle birlikte büyük ölçekli kentsel dönüşüm faaliyetleri, mega projeler gibi gündemleri beraberinde getirmiştir ve neoliberal kentsel politikaların ortaya çıkardığı tablo pek de iç açıcı değildir. Bu yıllarda büyük ölçekli mekânsal eşitsizlikler ve tahribatlar yaşanmakta, çok sayıda insan zorla yerinden edilme, dahası mülksüzleşme ile karşı karşıya kalmaktadır (Harvey, 2013; Merrifield, 2015). Planlama ve mimarlık meslekleri ise neoliberal kentleşmeye hızla angaje olmaları ve küresel kapitalizmin kent mekânının üretimi ve dönüşümünde kullandığı birer araç haline gelmeleri nedeniyle eleştirilmektedir (Swyngedouw vd., 2002). Bu dönemde Türkiye'de de kentsel dönüşüm projeleri ve mega projeler dışlayıcı söylemler ve baskıcı yöntemler ile hayata geçirilmektedir (Türkün ve Ünsal, 2014; Yalçıntan vd., 2014). Dönüşüm projelerinin çeşitli aşamalarında yer alan plancı ve mimarlar, meslek etiği ve kamu yararı gibi konular etrafında çok sayıda tartışmaya konu olmaktadır (Akpınar ve Aysev, 2011; Baş, 2006). Öte yandan planlama ve mimarlık mesleklerinde düşük ücretli ve güvencesiz çalışma koşulları, işsizliğin ve hayal kırıklığının yaygınlaşması (Aykaç ve Sert, 2018; Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2016) bu döneme özgü diğer tartışma konularındandır.

Tüm bu olumsuz tabloya rağmen, 2000'lerin planlama ve mimarlık alanlarında yüzünü neoliberal politikaların yarattığı toplumsal ve mekânsal sorunlara dönen, gündemine kent yoksulluğu ve konut sorunu, çevrenin ve doğal kaynakların tüketimi, soylulaştırma ve yerinden etme projeleri, göç ve mültecilik gibi konuları alan tartışma ve pratikler de şekillenmektedir.

Bu pratiklerin bir kısmı; katılımcı (participatory), küçük ölçekli (small scale), kendin yap (do-it-yourself), gerilla (guerilla), aktivist (activist) gibi tanımlarla ele alınmaktadır (Cupers, 2014; Hou, 2020; Sager, 2016). Türkiye planlama ve mimarlık ortamında da etkisi görülen bu tür pratiklere dönük eleştiriler de mevcuttur. Bu eleştiriler; ilgili örneklerin sadece fiziki mekâna odaklandıkları, tekil örnekler yaratmaktan öteye gidemedikleri, toplumsal güç ilişkilerini göz ardı ettikleri (Hancox, 2014; Hatherley, 2016; Namias, 2016) çerçevesinde yöneltilmektedir. Esasında tüm bu eleştiriler, planlama ve mimarlık alanlarının uzmanlık bilgilerinin tarafsız olup olmadığı sorusu ile birlikte ele alınmalıdır.

Dünya genelinde toplumsal hareketlerin yükselişe geçtiği 60-70'li yıllarda kenti ve mekânı mercek altına alan tartışmalar, planlama ve mimarlık disiplinleri üzerinde de önemli etkiler yaratarak uzmanlık bilgisi ve disiplin sınırları üzerine tartışmaları derinleştirmiştir. Lefebvre, mekânın toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünülemeyeceğine ilişkin güçlü bir kavramsal çerçeve ile plancı ve mimarların uzmanlık bilgilerinin tarafsız olmadığına dönük eleştirileri (1974/2014, ss. 70–72) doğrultusunda, mekâna dair bilginin uzmanlık alanlarının mülkiyetine hapsedilemeyeceğini savunur (1974/2014, s. 115). Massey'e göre de mekân karşılıklı ilişkilerin ürünüdür; zaman ve toplumsal güç ilişkileri ile ilişkisellik içerisinde kavramsallaştırılarak farklılığın, çoğulluğun, çeşitliliğin varlığı üzerinden kabul edilmeli ve siyasetten bağımsız olarak düşünülmemelidir (2005, 2016). Planlama ve mimarlık gibi mekân disiplinlerinin de toplumsal güç ilişkilerinden, dolayısıyla mekân siyasetinden bağımsız düşünülemeyeceği açıktır. Bu çalışmanın kuramsal izleği de birbirini tamamlayan iki soru etrafında şekillenmektedir: Şehir plancılar ve mimarlar, mekân siyasetini nasıl etkilemektedir? Mekân siyaseti, şehir plancıları ve mimarları nasıl etkilemektedir?

Planlama ve mimarlık alanlarında 60-70'li yıllarda gelişen eleştirel tartışmalar ve deneyimler, disiplin alanlarının gündemine katılımcı, savunucu, radikal ve benzeri tanımlamaları getirirler. 2000'li yıllarda ise kentlerde ve disiplinlerde yaşanan dönüşümlerle birlikte planlama ve mimarlığa dönük arayışlar da dönüşerek devam etmekte, farklı coğrafyalarda kentsel muhalefet gündemleriyle ilişki kuran eleştirel arayışlar ve deneyimler şekillenmektedir. Örneğin pek çok ülkenin kentsel muhalefeti için önemli bir başlık olan kent yoksulluğu ve konut sorununa dair farklı ülkelerde özgün mücadele yöntemleri bulunur. Örneğin Roma'da hızla artan evsiz insan sayısı nedeniyle 2012 yılında *Tsunami Turu* adlı bir kampanya doğar ve boş binalar işgal edilmeye başlanır (Martínez López, 2019). Plancı ve mimarların da yer aldığı *Ev için Sosyal Meclis* (Assemblea Sociale per la

Casa- ASC) ise işgal sonrası mekânsal ihtiyaçların giderilmesi için kolektif inşa atölyeleri düzenlemektedir. Atina'da Alexandras konut kompleksi mücadelesi de soylulaştırma ve yerinden etme süreçlerine karşı önemli bir deneyimdir (Stavrides, 2018, ss. 85-98). 1930'lu yıllarda inşa edilen ve dönemin önemli sosyal konut örneklerinden olan kompleksin yıkımı için devletin çeşitli girişimlerine karşı bölge sakinleri ve aktivistler uzun soluklu bir mücadele süreci örgütlerler. Bu mücadeleye dahil olan Atina Ulusal Teknik Üniversitesi (NTUA) Mimarlık Okulu'ndan akademisyenler ve öğrenciler de binaların tarihine saygı duyan ve sakinlerinin kullanımından dersler çıkaran bir iyileştirme planı hazırlamanın yanı sıra yapılı çevreye ve bölgedeki gündelik yaşama dair görsel ve yazılı pek çok verinin kamuoyuyla paylaşılmasına katkıda bulunurlar.

Çalışma kapsamında ele alınan altı grup da doğrudan ya da dolaylı olarak 2000'li yıllar Türkiye'sinin kentsel muhalefet aktörleri ile ilişkilenmektedirler. Dayanışmacı Atölye, Gülsuyu- Gülensu ve Sulukule gibi kentsel dönüşüm tehdidi altındaki mahallelerin örgütlenme kapasitelerini geliştirmek için çalışmalar yürütmüştür. Herkes için Mimarlık Derneği, toplum yararını gözeten mimarlık örnekleri ortaya koymak hedefine sahip bir grup olarak atıl köy okullarının onarımı, Gezi Parkı'nın korunması için farklı ölçeklerde üretimler, Yırcalı kadınlar için üretim mekanı tasarımı ve uygulaması gibi çok sayıda çalışmaya imza atmaktadır. Düzce Umut Atölyesi, Düzceli evsiz kiracı depremzedeler için katılımcı tasarım çalışmaları odağında bir araya gelerek Düzce Umut Evleri'nin hayata geçmesinde önemli bir rol oynamıştır. Başka Bir Atölye, Haliç Dayanışması için bilgi ve belge üretiminden Gündelik Hayat Deneyimleri Sözlüğü'ne ve Amed Kent Atölyesi'ne uzanan konu ve ölçek çeşitliliğinde çalışmalarını sürdürmektedir. Mimar Meclisi, kentsel dönüşüm tehdidi altındaki Küçük Armutlu Mahallesi'nin mücadelesini güçlendirmek için mimari proje yarışması etrafında çeşitli üretimler gerçekleştirmiştir. Plankton Project, küçük ölçekli çalışmaların büyük etkiler yaratabileceğine inanan ve Tunceli Ovacık Belediyesi için otobüs durakları tasarım ve uygulaması, Düzce Umut Evleri için şantiye binası tasarımı gibi üretimlere sahip olan bir gruptur.

Türkiye'de 2000'li yıllarda planlama ve mimarlık alanlarında ortaya çıkan eleştirel pratikleri mekan siyaseti ile birlikte tartışabilmek için bu pratiklerin sahip oldukları çeşitliliği detaylı bir şekilde irdelemek gerekmektedir. Bu çalışmada ele alınan grupların yaklaşım ve yöntemlerine, 2000'li yılların ve Türkiye'nin mekan siyaseti gündemleri ile kentsel muhalefet aktörleri eşliğinde bakılmaktadır. Gruplara dair veriler; ilgili grupların üyeleriyle yapılan birebir görüşmeler, basılı ve dijital kaynaklar ile kimi çalışma ve etkinliklerde alınan katılımcı gözlem notlarının detaylı analiziyle elde

edilmiştir. Tartışma ve değerlendirme zemini ise 2000 sonrası Türkiye mekân siyaseti gündemleri ile kentsel muhalefet aktörlerinin kavramsal izleği içerisinde önemli yer tutan mücadele, dayanışma ve kolektif kavramlarının grupların sözcük dağarcıklarındaki izleri sürülerek kurulmaktadır. İlerleyen satırlarda öncelikle mekan siyaseti ile planlama ve mimarlık alanları arasındaki ilişkiselliğe dair kavramsal çerçeve ortaya konulacak, ardından çalışmanın yöntemi sunulacaktır. Ardından gruplar tanıtılacak ve mücadele, dayanışma, kolektif kavramlarının dağarcıklarındaki yeri aktarılacaktır. Bu veriler ışığında 2000'li yıllar Türkiye'sinde şehir plancı ve mimarların mekan siyasetine etkisi ile mekan siyasetinin şehir plancı ve mimarlara etkisi tartışılacaktır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Çalışma kapsamında mekan siyaseti ifadesi önemli bir alan kaplamakla birlikte ontolojik olarak tanımlanmasına ilişkin ayrıntılı bir tartışmaya odaklanılmamaktadır. Çalışmada mekan siyaseti ifadesi Massey'in kuramsal tartışmaları doğrultusunda kullanılmaktadır. Massey için (2016) mekanın kavramsallaştırılması konusu toplumsal güç ilişkilerinden, dolayısıyla siyasetten bağımsız düşünülemez: "En güçlü toplumsal mekan kavramsallaştırmalarından biri, onun toplumsal ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla kurulduğunu ve bundan dolayı her zaman her yerde iktidarın ifadesi ve aracı olduğunu teslim etmekten geçer." (2016, s. 37) Bu anlamda mekan siyaseti, mekanın siyaseti ve siyasetin mekanı şeklinde kurularak ağırlığın mekana ya da siyasete verildiği düşünsel düzlemlerin ötesinde, mekanın ve siyasetin bir bütün olarak ele alınışını içerir.

Massey, toplumsal güç ilişkileri ile mekan arasındaki bağlantıya dair sürdürdüğü tartışmaların tümünde ilişkiselliğe vurgu yaparak mekan tartışmalarında ikilikler (dualism) ile kurulan düşünme biçimlerini eleştiriye tabii tutar. Tartışmalarında sıklıkla mekanı ve zamanı, aralarında ikilik kurarak ele alan yaklaşımları eleştirir ve ikilikler yerine ilişkisellik ve çeşitlilik üzerinden düşünmeye davet eder (Massey, 1993, 1994, 1999, 2005, 2016). Massey, mekanı zaman ile ikilik kurarak ele alan kavramsallaştırmalarda çoğunlukla değişim ve hareket ile eşleştirilmesi suretiyle önemli kılınanın zaman olmasını, karşılığında mekanın statik ve durağan hale getirilmesini sorunlu bulur (1994, ss. 250–251). Ona göre kavramsallaştırmaların A ve A olmayan şeklinde -yani ikilik içererek, yapıldığı her durumda ölçüt sadece A haline gelir, A olmayan ise sadece A ile kurduğu ilişki doğrultusunda tanımlanabilir (1994, s. 256). Bu bağlamda mekan literatüründe siyasetten arındırılmış mekan tanımlamalarını ve siyaset literatüründe mekanı statikleştiren yaklaşımları tartışmaya açarak,

her iki durumun da mekanı siyasetten ve siyaset olasılığından mahrum etmek anlamına geldiğini söyler (1994, s. 250). Tartışmanın devamında mekanın mutlak değil ilişkisel olduğunu vurgular (1994, s. 261) ve mekanı, yerelden küresele tüm ölçeklerde toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin eşzamanlı bir arada varoluşu olarak, karşılıklı ilişkilerle inşa edilmiş olarak kavramsallaştırmamız gerektiğini belirtir (1994, s. 264).

2000'li yıllar, mekan siyasetinde kent hakkı tartışmalarının farklı boyutlar kazandığı ve dünyanın farklı coğrafyalarında kentsel muhalefetin büyüdüğü yıllardır. Günümüz kentindeki mücadelede ne ile karşı karşıya olduğumuzu "yeni Haussmannlaştırma" olarak tarif eden Merrifield, Paris'te 19. yüzyılda yaşananların günümüzde küresel ölçekte gerçekleştiğini savunur: "(bu politikalar) güçlü kentsel ve ulusal politik ekonomik güçler tarafından sadece büyük başkentlerde değil, ulus ötesi finans ve iş dünyası elitleri tarafından her şehirde uygulanıyor ve ulusal hükümetler tarafından onaylanıyor" (2015, s. 15). Merrifield'e göre bir yandan da bu yeni Haussmannlaştırma kendi ötekisini oluşturarak, mülksüzleştirme ve karşılığında ayaklanma pratikleri ile birlikte, gizlice planlanan bir isyanı da tetikler. Bu isyan, merkezde ve çeperde, "küresel Kuzey"de olduğu kadar "küresel Güney"de de bir tür kentsel iç savaş olarak kendini gösterir. Merrifield (2015) bu koşullardan çıkış için demokrasiyi işaret eder fakat kent hakkı da dahil "hak" talep etmenin sorunlu yanlarına dikkat çeker: "(…) Kent hakkının peşine düşmek, mücadeleyi ve çatışmayı ve bunlara dahil olmayı gerektirmektedir. Bu hedefe herhangi bir konsensüs ile, teknokratça bir düzenlemeyle ya da çıkarların oy birliği ya da bölünme eliyle uzlaşması yoluyla varılamayacaktır. (…)" (2015, s. 81)

Merryfield farklılıklara vurgu yapmak üzere küresel Kuzey ve küresel Güney ayrımını yapıyor olsa da mekan siyasetine ve mücadelelere ilişkin savlarını iki yarım küreyi buluşturarak sürdürür. Bu ve benzeri yaklaşımların kimi zaman mücadelelerdeki çeşitliliğin görünmez hale gelmesine yol açtığı eleştirisi doğrultusunda Mayer ise kent hakkı talebiyle küresel Kuzey'de ve küresel Güney'de gelişen kent hakkı hareketlerinin "mücadeleye konu olan çatışma noktalarının çok farklı olduğunu" belirtir ve kent hareketlerinin diğer toplumsal mücadele alanlarıyla ilişkisine dair tartışmaları bu perspektifle sürdürmeyi önerir (2014, s. 102). Keza günümüz neoliberal kentlilik halinin Ortadoğu'daki yansımalarına dikkat çeken Bayat (2016) da eşitsizliğin şehir açısından yeni bir şey olmadığını fakat günümüz neoliberal şehrinin; "sermayenin yönettiği ve refahın tadını çıkardığı, madunların ise kısılıp kaldığı" (2016, s. 29) bir kayıp şehir olduğu görüşünün güçlendiğini vurgular ve yoksulların, geçmişteki gibi kent hakkı talepleri geliştirmesini beklemenin gerçekçi olmadığını öne sürer. Ortadoğu kentlerindeki

yoksullarla Latin Amerika kentlerindeki yoksulların tüm sorunlarının ortak olmadığını ve evsizlik, mülksüzleştirilme gibi olguların Ortadoğu coğrafyasında farklı karşılıklarının olduğunu aktaran Bayat "yoksul halkın kendi siyasal kültürleri dahilindeki siyasetini, kendine has öznellikleriyle" görmek gerektiğini söyler (2016, s. 43). Bu bağlamda yoksulların mekana sessizce yayılmak suretiyle sürdürdükleri pratikleri "sokak siyaseti" olarak tanımlar. Burada vücut bulan "gayrı-hareketler": "iş ya da barınma talep etmek üzere kolektif protestolar gerçekleştirmek yerine, yoksul insanlar, gösterişsiz bir biçimde bahsi geçen ihtiyaçlarına dönük işe koyulmakta ve doğrudan eylem yoluyla bunları elde etmektedirler." (2016, s. 53)

Mayer'in vurguladığı küresel Kuzey ve Güney arasındaki farklar, Massey'in mekanın kavramsallaştırılmasına dönük eleştirilerini daha da önemli hale getirir. Massey (2005, s. 68) mekan ve zaman ilişkisinin modernite altında mekanın sınırlarla bölünmüş olarak düşünülmesinin yanı sıra, mekansal farklılığın zamansal dizilime dönüştürüldüğünü ifade eder. Farklı "yerler", tek bir zamansal gelişimde farklı aşamalar olarak yorumlanır ve tek doğrultulu ilerleme, modernleşme, gelişme, üretim tarzlarının dizilimi gibi tüm hikayeler buradan kurulur: Batı Avrupa "ileride" dünyanın başka bölgeleri "geridedir". Dolayısıyla Afrika, Batı Avrupa'dan farklı değil, sadece "geridedir". Burada "ya da" parantezi açan Massey "belki de aslında sadece farklıdır; kendi benzersizliğine, eş zamanlı varoluşuna izin verilmez" der (2005, s. 68). Ona göre dünya coğrafyasını dünyanın (tek) tarihine kayıtlayan bu yaklaşım, örtük de olsa pek çok modernist siyaset yaklaşımına içkindir ve "geri" (backward) adlandırması yerine "gelişen" (developing) adlandırmasını geçirmek temelde bir şeyi değiştirmez. Massey esasında bu tespitine "küreselleşme" teorilerine ilişkin detaylı eleştirileri içerisinde yer verir ve modernite anlatısına içkin olarak tariflediği durumun küreselleşme anlatıları için de geçerli olduğunu söyleyerek küreselleşme hakkında düşünme biçimimizde de mekansallığa, ilişkiselliğe ve çeşitliliğe alan açmak gerektiğini savunur (2005, ss. 88–89).

Öte yandan Massey; ikilik karşıtlığı, kimlik inşası ve siyasete ilişkin tespitleri içerisinde sıklıkla Chantal Mouffe'un düşünsel uğraklarına ve siyaset yaklaşımına atıflarda bulunurken, konuyu mekansallıkla birlikte düşünmenin önemini vurgular. Mouffe siyaseti tanımlarken öncelikle siyasal ile ilişkisini ortaya koyar: "*Siyasal*, çeşitli toplumsal ilişkilerde, değişik biçimlerde karşımıza çıkabilen antagonizma[2] boyutuyken; *siyaset*, *siyasal* boyutun etkisi altında olduğu için her zaman çelişkili olabilecek koşullarda belirli bir düzen kurmayı ve insanların beraber yaşamasını

[2] Antagonizma sözcüğü Mouffe'un siyaset teorisinde düşmanca karşıtlık, birinin varlığı için diğerinin yok edilmesinin gerekmesi anlamlarıyla okunabilir.

hedefleyen pratik, söylem ve kurumların bütünü anlamına geliyor." (2017, s. 23) Mouffe için demokrasi üzerine tartışmak merkezi önemdedir. Kimliğin verili olmadığını, toplumsal ilişkiler içerisinde kurulduğunu ve her kimliğin ilişkisel olduğunu belirten Mouffe, kimliğin varlığının ön koşulunu "ötekinin" tanımlanarak farklılığın tesis edilmesinin oluşturduğunu söyler. Bu nedenle "biz/onlar" ilişkisi içerisinde "bizin" inşası siyasete her daim içkindir ve "'biz/onlar' ilişkisinin her zaman dost/düşman ilişkisine dönüşme ihtimali de mevcuttur." (2017, s. 25) Mouffe, bu çerçevede siyasette konsensüsün "'onları' olmayan bir 'biz' olmayı gerektireceği" için imkansız olduğunu vurgular (2017, s. 27) ve bu ilişkideki kaçınılmaz çatışmanın "'antagonizma' (düşmanlar arasındaki mücadele) değil, bir 'agonizma' (muhalifler arasındaki mücadele) biçimini alması"nın mühim olduğunu savunur. Mouffe'un bu tartışmalar doğrultusunda geliştirdiği radikal demokrasi fikrinin temelinde siyaseti agonistik boyutuyla kabul etmek yatar. Demokratik siyasette amaç, "siyasal alanın arkasında yatan tutkuları ortadan kaldırmak" ya da tutkuları görmezden gelen rasyonel konsensüs çabalarına girişmek değil "bu duyguları demokratik yapılara doğru harekete geçirerek, demokratik amaçlar etrafında kolektif özdeşleşme biçimleri yaratarak 'dönüştürmektir'." (2017, s. 29)

Mouffe'un radikal demokrasi fikri ile mekanın/mekansallığın nasıl birlikte düşünülebileceği konusunu tartışmaya açtığı çalışmasında ise Massey, siyasal teorinin kimi zaman mekanı epey göz ardı ettiğini, inceleme nesnesinin açıkça mekansal terimlerle düşünmediğini tespit ederken, "mekansallığı bu tartışmalara katarak argümanı tamamlama ve açıklığa kavuşturma yolları mevcut" der (2016, s. 38). Bu katkı için, Mouffe'un iktidar ve kimliğin kesişme noktası ve birbirini karşılıklı inşasına ilişkin incelemelerine üçüncü bir kavram olarak mekanın/mekansallığın eklenmesinin mümkün olduğunu ve üçünün de birbiri ile karşılıklı inşa ilişkisi içerisinde olduğunu vurgular: (…) mekansallıkla radikal demokrasi arasında bağlantı kurma meselesinin iki veçhesi var. Bir yanda, siyasal öznelliklerle toplulukların inşasında mekansallık kilit bir rol oynayabilir. Öte yanda, toplumun mekansal örgütlenmesine dair fikirleri radikal demokratik bir gelecek öngören bir siyasal projeyle nasıl bütünleştirebiliriz meselesi var." (Massey, 2016, s. 39)

Merrifield ise hak talepleri üzerine inşa edilen mücadele hatlarına dair eleştirilerini sıralarken mekan siyasetinin kuruluşunda "karşılaşmaların" dikkate alınması gerektiğini öne sürer: "Karşılaşma mefhumu, insanların insan olarak nasıl bir araya geldiğinin, kolektivitelerin neden oluştuğunun ve dayanışmanın nasıl kök saldığının ve şekillendiğinin, aynı zamanda kesimler-arası siyasetin *kentsel olarak* nasıl şekillendiğinin hikayesidir." (2015, s. 94) Bu doğrultuda radikal karşılaşma siyaseti örnekleri olarak

nitelendirdiği Wall Street'i İşgal Et (Occupy Wall Street) eylemlerini; Mısır'da Tahrir Meydanı işgali, Madrid'de Öfkeliler (Los Indignados) hareketi ve Atina'da Syntagma Meydanı'nın işgaliyle birlikte ele alarak söylemleri ve pratikleri eşliğinde mücadele hatlarını detaylandırır. Ve Merrifield'in siyaset önerisinde uzmanlara da yer vardır: "(…) hiçbir hakkı olmayan insanlarla ittifaklar kuracağız; mimarlarla ve eylemcilerle birlikte çalışacağız, sıradan insanlarla ve uzmanlarla, sağduyuya sahip insanlarla ve ölçü duygusu olanlarla. (…)" (2015, s. 242)

2000'li yıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında kapitalizmin ötesinde "başka bir" dünyanın özlemi ile sürdürülen mücadelelere tanık olunmaktadır. Pek çok anlamda yeniden inşayı gerektiren bu mücadelelerde Massey'in de işaret ettiği üzere mekansallık kilit bir önemdedir. Bu nedenle mekan disiplinlerinin, Merrifield'in vurguladığı haliyle uzmanların, mekanı nasıl kavramsallaştırdıkları ve uzmanlık bilgilerini kimlerin tarafında kullandıkları son derece önemli hale gelmektedir. Tüm bu değerlendirmeler, 2000'li yıllarda Türkiye'de ortaya çıkan mimarlık ve planlamanın eleştirel pratikleri için de geçerlidir. Mimarlık ve planlamanın eleştirel pratikleri, uzmanlık bilgilerini doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel muhalefet aktörlerini güçlendirmek ve mekan siyasetinde gündem oluşturmak amacıyla kullanırlar. Bu durum kentsel muhalefet aktörlerinin çeşitliliğini arttırmakta ve bu çeşitlilik, mekanı kapitalist ilişkilerin ötesinde "yeniden inşa etme" olasılığı taşımaktadır. Öte yandan "yeniden inşa" tartışmaları içerisinde Mouffe'un demokratik siyasete dair vurguları oldukça önemlidir. Demokratik siyaset, farklılıkların ve çatışmaların yok sayılmadan ortak amaçlar etrafında bir araya gelinmesini sağlamalıdır. Bu nedenle ele alınan grupları eleştiriden mahrum bırakarak yüceltmek ya da eleştiriyi grup içi tartışmalara hapsetmek yerine barındırdıkları çatışmalarla birlikte ele almak, içerdikleri olasılıkları gerçekçi biçimde sorgulamayı imkanlı kılmaktadır.

1.2. Yöntem

Bu çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemlerinde, araştıran-araştırılan hiyerarşisini tartışmaya açan yaklaşımlar takip edildi. Bir konunun araştırılması, o konuya dahil olan insanların düşündüklerinin de araştırılmasını içerir. Bir araştırmacı, bilimsel nesnellik adına insanları edilgen araştırma nesnelerine dönüştürdüğünde "hayatı katletmektedir" (Freire, 1970/2014, s. 97). Bu bağlamda akademik çalışmanın toplumsal hareketler içerisindeki rolünün, ayrıcalıklı bir toplumsal konum olarak görülmemesi gerektiğine dikkat çeken Gibson ve Graham da (2010, s. 37), araştırmacının/ akademisyenin eğitim aracılığıyla şekillenen yetilerinin onu diğer toplumsal konumlardan (kadın, vatandaş, mahalle sakini vb.) farklılaştırdığını fakat ayrıştırmadığını belirtirler.

Bu çalışmanın yazarı da, ele alınan gruplardan Düzce Umut Atölye'sine başlangıcından itibaren gönüllü bir mimar olarak dahil oldu ve diğer gruplarla da pek çok düzlemde ilişki içerisinde bulundu. Bu nedenle araştırmacı konumu başlangıçta Katılımcı Eylem Araştırması (Participatory Action Research) yöntemi ile kuruldu. Bir yandan Düzce Umut Evleri'nin devam eden sürecine ve çeşitli düzlemlerde diğer gruplarla oluşturulan tartışma ortamlarına katkı koymaya devam edilirken, bir yandan da tartışmalara dair gözlem notları alınarak ve sohbetler gerçekleştirilerek araştırma sürdürüldü. Ancak zaman ilerledikçe grupların çalışmalarında ve tartışmalarında yaşanan dönüşümlerin de etkisiyle araştırma yöntemini ve araştırma sorularını gözden geçirme ihtiyacı duyularak Gömülü Teori (Grounded Theory) yöntemine geçildi. Araştırma konusu; çok sayıda aktörü ve bu aktörlere bağlı olarak gelişen çok sayıda anlamı ve kavramı içeren, üstelik de bazıları tamamlanmış bazıları ise devam eden süreçlere sahip olduğu için Gömülü Teori yöntemi yardımıyla görüşmeler ve kuramsal çerçeve sık sık gözden geçirildi.

Araştırmanın başlangıç örneklemini, ele alınan altı grubun üyeleri olan mimarlar ve plancılar oluşturmaktaydı. Ancak grupların üye sayıları ve dağılımları arasındaki farklılıklar, kimi grupların çalışmalarını fiilen de olsa sonlandırmış olmaları gibi nedenlerle yaşanılan zorluklara Covid-19 pandemisinin yarattığı zorluklar eklendi. Dolayısıyla görüşmelerin planlanan sayıda kişi ile gerçekleştirilmesi mümkün olmadı ve başlangıçta belirlenen örneklem daraltıldı. Görüşmelerin çerçevesi, dört ana başlıkta kurgulanan ve görüşmenin gidişatına göre farklı sıralarla yöneltilen sorularla sınırlandı. Temmuz 2019- Aralık 2020 tarihleri arasında sürdürülen, bir buçuk yıla yayılan görüşme sürecinde toplamda dokuz mimar, beş plancı ile görüşme yapıldı. Her bir görüşmenin ardından, görüşmede ortaya çıkan ifadeler ve anlatılar, pilot görüşmelerle önceden belirlenmiş kategorilerle gözden geçirilip düzenlenerek tasnif edildi. Bu tasnif doğrultusunda oluşturulan tablo, tartışma başlıklarının ve araştırma kurgusunun belirlenmesinde yol gösterici oldu (Şekil-1).

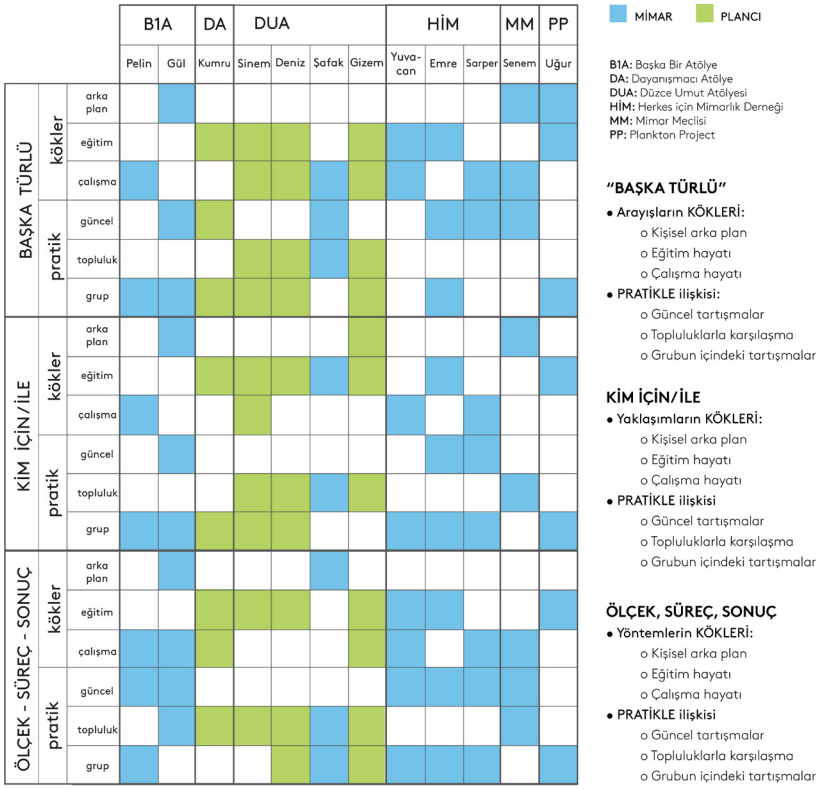

Şekil 1: Grup üyeleriyle görüşmelerin kavramsal analizi

Görüşmelerle elde edilen verilere ek olarak, grupların basılı ve dijital yayınlarda yer alan ve ulaşılabilir durumda olan çalışmaları, metinleri, web siteleri ve sosyal medya hesapları, katıldıkları etkinliklerdeki konuşmaları, verdikleri röportajlar, öne çıkan grup üyelerinin yazıları detaylı olarak incelendi. Görüşme verilerine ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin de eklenmesiyle netleştirilen tartışma başlıkları, araştırmanın kuramsal uğrakları eşliğinde yeniden değerlendirildi. Değerlendirme doğrultusunda gruplara ilişkin bilgiler ve tartışmalar metne döküldü. Son olarak grupların tanıtıldığı bölümler ile yer verilen birebir alıntılar görüşme yapılan grup üyelerine iletildi, görüş ve önerileri alındı ve metne dahil edildi.

2. "Başka Türlü": Plancı ve Mimarların Mekân Siyasetine Etkisi

2000'li yıllarda mekân siyasetinin geldiği nokta planlama ve mimarlık disiplinlerini oldukça etkilerken, mekân siyasetinde plancı ve mimarların rolü de giderek artmaktadır. Dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmış halde olan neoliberal şehirciliğe karşı gelişen çok sayıda pratik, plancı ve mimarların uzmanlık bilgileriyle mekân siyaseti gündemlerini etkileme

ve kentsel muhalefeti güçlendirme olasılıklarını göstermektedir (Martínez López, 2019; Stavrides, 2017). Bu yıllarda Türkiye mekan siyasetinin gündemleri de dışlayıcı ve baskıcı yöntemler aracılığıyla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile mega projeler çevresinde şekillenmektedir. 2000'li yıllar Türkiye mekan siyasetinde nirengi noktaları olan bu gündemler, mimarlık ve planlama alanlarındaki tartışmalar üzerinde de belirleyicidir. Dönüşüm projelerinin hayata geçmesini sağlayan planlama, tasarım ve uygulama aşamalarında yer almak, meslek etiği ve kamu yararı gibi konular üzerinden sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. Öte yandan bu yıllarda Türkiye'de gelişen ve çeşitlenen bir kentsel muhalefet de bulunmaktadır. Dönemin kentsel muhalefet aktörleri arasında meslek odaları, mahalle örgütlenmeleri, sivil inisiyatifler ve kentsel ittifaklar öne çıkmaktadır (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2011). Plancı ve mimarların da gerek meslek odaları ve mesleki örgütlenmeler, gerekse sivil inisiyatifler ve kentsel ittifaklar aracılığıyla kentsel muhalefet içerisinde aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Tüm bu atmosfer, Türkiye'de planlama ve mimarlığın eleştirel pratiklerinin şekillenmesinde etkilidir.

Çalışma kapsamında ele alınan grupların sorgulamalarında öne çıkan ve onları ortak noktada buluşturan "başka türlü" arayışı, kimi gruplar için "başka bir dünya" özlemi ile birleşmekle birlikte, ağırlıklı olarak günümüz mimarlık ve planlama pratiğine yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerin analizinde nüveleri beliren bu durum, gruplarda yer alan mimarların ve plancıların eğitim hayatlarında başlayan, çalışma hayatlarında devam eden sorgulamaları eşliğinde eleştirel pratikler hayata geçirmeye soyunduklarını gösterir. Öte yandan tüm gruplar doğrudan ya da dolaylı olarak dönemin kentsel muhalefet aktörleri ile ilişkilenmektedirler (Şekil-2). İlerleyen satırlarda bu ilişkiler, gruplara dair temel bilgilerle birlikte aktarılmakta ve grupların 2000'li yıllar Türkiye mekan siyasetine etkileri açığa çıkarılmaktadır.

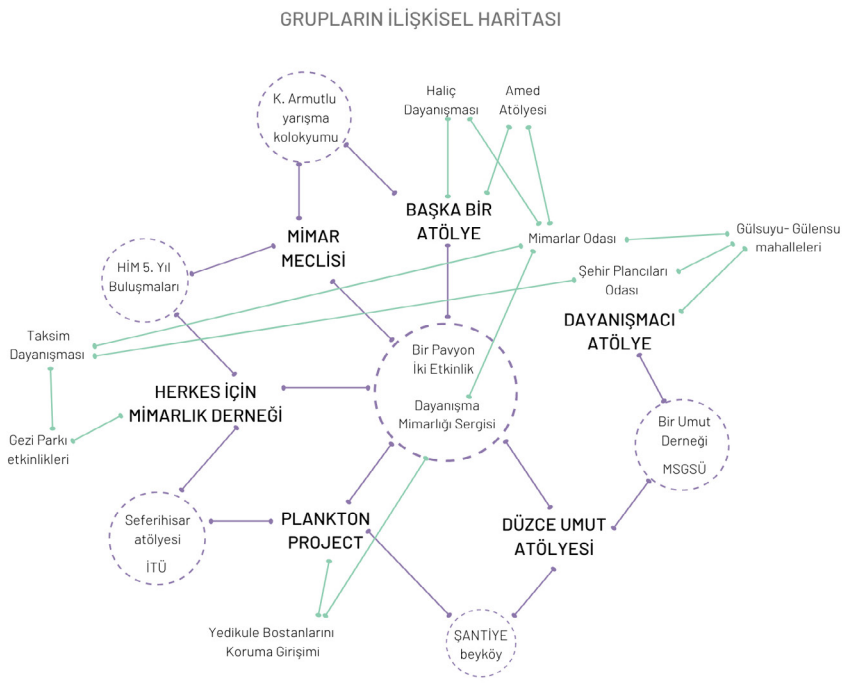

Şekil 2: Grupların ilişkisel haritası

2.1. Dayanışmacı Atölye: “Mahalleliyle birlikte üretmek”

2000’li yılların başında İstanbul’da kentsel dönüşüm baskısı altındaki mahallelerin mücadelesinin yanında olma gayesiyle bir araya gelen, farklı meslek alanlarından insanların oluşturduğu Dayanışmacı Atölye’nin çalışmaları, Gülsuyu- Gülensu mahallelerinde ve Sulukule’de kentsel dönüşüme karşı mücadelelere verdikleri destekle görünür hale gelir. Dayanışmacı Atölye gönüllüleri Gülsuyu- Gülensu deneyiminin ardından, Sulukule’nin yıkımına karşı kurulan Sulukule Platformu’nun içerisinde sürecin çeşitli aşamalarına dahil olurlar (Resim-1). Dayanışmacı Atölye, Düzceli Evsiz Depremzedelerin mücadelesinin de takipçisi olarak Düzce Umut Atölyesi’nin kuruluşuna vesile olur.

Resim 1: Dayanışmacı Atölye'nin de yer aldığı Sulukule Alternatif Projesi'nden örnek (sulukuleatolyesi.blogspot.com)

Dayanışmacı Atölye'de ağırlıklı olarak plancılar ve hukukçular yer alsa da diğer mekan disiplinlerinden, sosyal bilimler alanlarından da gönüllüler bulunur. Çalışmalarının pek çoğunu açık çağrılı davetler aracılığıyla kurgularlar (URL-1). Bir Umut Derneği ve Mahalleler Birliği ile organik bir ilişkiye sahiptir, grupta farklı üniversitelerden akademisyenlerin ve öğrencilerin yolları kesişse de çalışmaların merkezinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yer alır. Dayanışmacı Atölye'nin etki alanı, mahallelerin mücadelelerini destekleyecek teknik bilginin üretimi için öğrencilerle birlikte gerçekleştirilen atölye çalışmaları ile genişlemektedir.

Dayanışmacı Atölye'nin çalışmalarındaki temel yaklaşım, mahallelilerin öz örgütlülüğünü ve kapasitelerini güçlendirecek bilgileri mahalleliyle birlikte üretip sonrasında yine mahallelinin kullanımına sunmaktır. Bu yaklaşım doğrultusunda mesleki konumlarını ilgili mahallenin ihtiyaçları şekillendirir; katılımcı, savunucu, müzakereci, radikal, aktivist gibi yaklaşımlar üzerine sürekli tartışırlar. Şehir planlama mesleğinin sorumluluğu ve okuldaki derslerde "sizin planda çizdiğiniz çizgi anayasadır" cümlesi eşliğinde plancının tanrılaştırıldığı yaklaşımları, mahallelerdeki deneyimleri eşliğinde sorgularlar (Çılgın, 2020). Dayanışmacı Atölye, ihtiyaca göre toplanan yapısıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

2.2. Herkes için Mimarlık Derneği: "Sosyal Sorumluluk Üstlenmek"

Mimarlar ve mimarlık öğrencileri tarafından 2011 yılında kurulan ve hala aktif olarak çalışmalarına devam eden Herkes için Mimarlık Derneği, "ülke ve dünya genelinde karşılaşılan sosyal sorunları" gündeme getirerek, bu sorunlara mimarlık ve tasarım alanlarından çözümler üretme çabası ile kendini tanımlar. Derneğin dört maddede sıraladığı hedefleri "Toplum yararını gözeten bir mimarlık için örnekler ortaya koymak" ifadesi ile başlar. İşleyiş biçimi ise "açık çağrılar ya da davetler yoluyla katılımcı süreçler" oluşturulması, çalışmalarda yer alanlar arasında "karşılıklı sorumluluğa dayalı yatay bir ilişki" kurulması, "gönüllülük esası" ile çalışılması ifadeleri ile tarif edilir (URL-2).

Herkes için Mimarlık Derneği kuruluşunun ardından ilk etkinliklerini Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne karşı sürdürülen mücadeleler içerisinde gerçekleştirir. Projenin açıklandığı Haziran 2011'den itibaren sürecin takipçisi olan dernek, düzenlediği etkinlikler ve görsel medya araçlarıyla sürece dikkat çekmenin yanı sıra direnişe dair önemli bir arşiv oluşturur (Resim-2). Dernek ayrıca; atıl kalan köy okullarının onarılarak köylülerin ihtiyaç duydukları fonksiyonlarla yeniden kullanılır hale getirilmesi, okullarda oyun alanı ve peyzaj düzenlemelerinin yapılması, kadınlara ve çocuklara hizmet edecek alanların üretilmesi gibi uygulamalarının yanı sıra atölyeler, sergiler, yayınlar gibi çok sayıda alan ve ölçeği kapsayan üretimlere sahiptir.

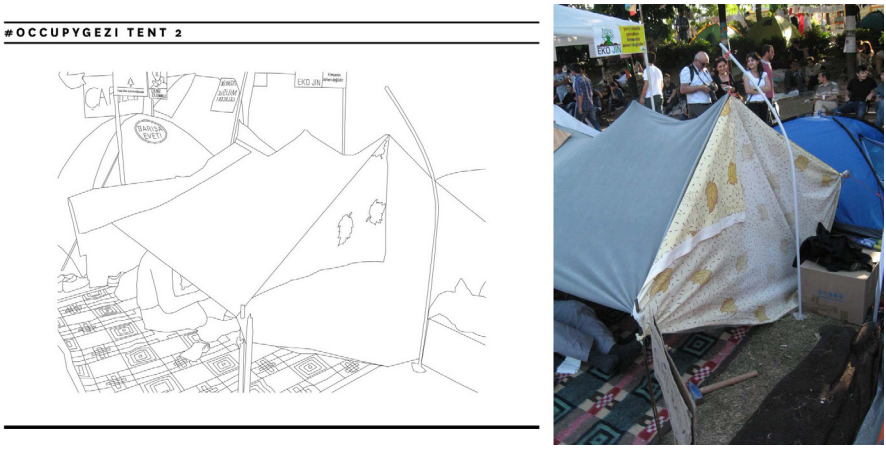

Resim 2: #OccupyGezi Architecture, çadır çizimi, 2013 (Kaynak: herkesicinmimarlik.org)

Henüz öğrencilik yıllarında "kâğıt üzerinde kalmayan ve toplumsal fayda sağlayan bir mimarlık pratiğinin mümkün olup olmadığının" peşine düşerek Herkes için Mimarlık Derneği'ni kuranlar açısından, derneğin kuruluşundan beri mimarlığı "başka şekilde yapabilme" denemeleri devam eder (Gündoğdu, 2020). Dernek üyelerinin içerisinde mimarlar dışında endüstri ürünleri tasarımcıları, iç mimarlar, şehir plancıları, peyzaj mimarları, inşaat mühendisleri, sosyolog, video sanatçısı ve psikolog bulunurken, çalışmalarda farklı disiplinlerin birlikte yer almasına özel bir önem verilir (Herkes için Mimarlık Derneği, 2017, s. 52). Kurucu ekipte yer alan kişilerin çoğunun devam ettiği dernek çalışmaları, tüm üyelerinin vakti oranında katılım sağlamasına açıktır. Dernek çalışmalarının yaygınlaşması ile zaman içerisinde farklı kesişimlerin yaratıldığı, üye- gönüllü- katılımcı gibi kategorilerin iç içe geçtiği bir zemin sağlanmıştır (Gündoğdu, 2020).

2.3. Düzce Umut Atölyesi: "Birlikte tasarlamak"

Düzce Umut Atölyesi'nin hikayesi, 1999 Marmara depremiyle evsiz kalan Düzceli kiracı depremzedelerin 13 yıl süren mücadelelerinin ardından konutlarını inşa edecekleri arsaya kavuşmaları ile başlar. Düzcelilerin, yani Evsiz Depremzedeler Dayanışma ve Konut/Yapı Kooperatifi ortaklarının, konutlarının üretiminin her aşamasında söz sahibi olabilmelerini sağlayacak süreç ise Bir Umut Derneği ve Dayanışmacı Atölye, Düzceli Evsizler Çalışma Grubu'nun 2012 - 2014 yılları arasında gerçekleştirdikleri anketler, görüşmeler ve detaylı araştırmalara dayanır. Düzceli Evsizler Çalışma Grubu tüm bu çalışmaların ardından 2015 yılında sosyal medya mecraları ve mail gruplarına Düzce Tasarım Atölyesi Daveti başlıklı bir çağrı metni gönderir (URL-3). Çağrıda "kolektif/ katılımcı/ öz tasarım" işlerine gönlü ve aklı yatkın kişilerle gerçekleştirilecek örnek bir tasarım sürecine işaret edilmesi ile yaklaşım ve yöntem açısından bir ortak payda tarif edilmiş olur.

Çağrının ardından mimarlık, planlama, tasarım, mühendislik, hukuk, gazetecilik, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok farklı alandan meslek insanları, akademisyenler, öğrenciler bir araya gelerek çalışmalara başlarlar. Düzce Umut Atölyesi gönüllülerinin atölye çalışmalarının yeni başladığı sıralarda "Neden bu projede yer alıyorum?" sorusuna verdikleri cevaplarda "başka" bir meslek pratiği ve "başka" bir dünya özlemleri bir arada bulunurken, mevcut kentleşme ve konut üretimine dair eleştirilerin de vurgulandığı görülür. Kimi gönüllüler içinse sadece böylesi bir sürece "destek vermek", "bir ucundan tutmak" oldukça önemlidir (URL-4). Farklı meslek alanlarından ve farklı deneyimlerden gelen gönüllüler için ortak payda, Düzceli evsiz depremzedelerin hikayesinin bir parçası olmak üzerinden kurulur.

Düzce Umut Atölyesi, 2015 yılının ocak ayındaki ilk bir araya gelişten itibaren yaklaşık bir yıl boyunca kalabalık bir katılımla ve bir süre sonra mimari projenin tamamlanmasına ağırlık verilen bir şekilde çalışmalarını sürdürür. Düzce ve İstanbul'da gerçekleştirilen atölye çalışmalarıyla katılımcı bir tasarım süreci kurgulanarak 2016 yılında mimari proje tamamlanır. Bir yıla yayılan katılımcı planlama ve tasarım sürecinde Düzcelilerle *Vaziyet Planı Oyunu* (Resim-3) ve *Ev Planı Oyunu* adı verilen iki adet kapsamlı atölye çalışmasının yanı sıra odak grup görüşmeleri, çocuk atölyeleri, anketler gibi çalışmalar gerçekleştirilir. Ayrıca tüm çalışmaların çıktılarını sunmak ve fikir alışverişi yapmak için çok sayıda toplantı düzenlenir. Düzce Umut Atölyesi gönüllüleri 2016 yılında başlayan inşaat çalışmalarını da katılımcı araçlar, etkinlikler ve ziyaretlerle desteklemeye devam eder. Bu yıllarda atölye katılımcı sayısı giderek azalır, kesin bir tarih vermek zor olsa da 2019 yılı itibariyle atölyenin dağılmış olduğu söylenebilir. Düzce Umut Evleri inşaatı ise 2023 yılı itibariyle tamamlanmaya yaklaşmaktadır.

Resim 3: Düzce Umut Atölyesi, Düzce Umut Evleri Vaziyet Planı Oyunu, 2015 (duzceumutatolyesi.wordpress.com)

2.4. Başka Bir Atölye: "Disiplin sınırlarının ötesine geçmek"

2015 yılında adını duyuran Başka Bir Atölye, mimarlık alanının farklı noktalarında kesişen yolların ve kolektif üretim pratiklerini genişletecek zemin ihtiyacının sonucunda ortaya çıkar. Atölyenin kökleri Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ne, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent

Şubesi Kent Düşleri Atölyeleri'ne ve Haliç Dayanışması'na uzanır. Başka Bir Atölye, farklı kesişimler aracılığıyla mimarlık alanının sınırlarını tartışmaya açarak mekan üretiminin sadece mimarların meselesi olmadığını savunur (URL-5).

Başka Bir Atölye'nin çalışmaları arasında; imaj-imge-düşünce-dil yansımalarının sözcükler aracılığıyla tartışıldığı atölyelerin ürünü olan *Gündelik Hayat Deneyimleri Sözlüğü*, araştırmacı ve araştırılan hiyerarşisi dışında bir kentsel araştırma yönteminin kurgulandığı *Amed Kent Atölyesi*, mimarlık alanındaki "başka" üretimlerin yöntemlerini ve arka planını kolektif sohbetlere dönüştüren *Başka Şekilde Konuşuyoruz* program serisi bulunur. Ayrıca çeşitli kurumlarla, gruplarla ve kişilerle toplumsal cinsiyetten müştereklere pek çok konu ve kavram eşliğinde tartışma ve üretim zeminlerini genişlettikleri ve kesişimler olarak nitelendirdikleri ortak çalışmaları bulunur. Bu ortak çalışmalar arasında, uzun soluklu bir birlikteliklerinin olduğu Haliç Dayanışması için üretimler de vardır (Resim-4).

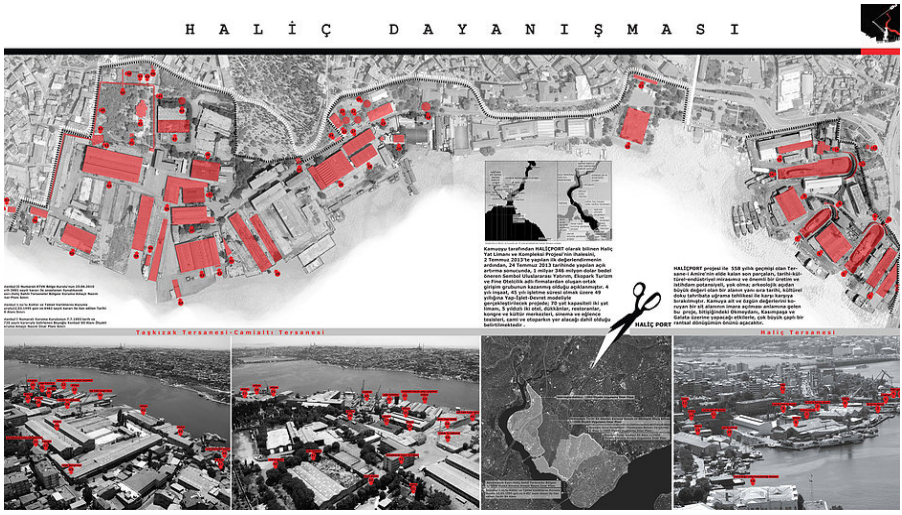

Resim 4: Başka Bir Atölye'nin Haliç Dayanışması için hazırladığı poster (baskabiratolye.com)

Başka Bir Atölye'nin çalışma yaklaşımında öne çıkan konular; araştırma biçimleri ve kurulan dil de dahil olmak üzere mimarlık alanına eleştirel bir şekilde yaklaşılması, atölye katılımcılarının arasındaki her türlü farklı düşüncenin tartışılabilir olması, mimarlık üretimindeki kapalılığa karşı üretimin emek süreçleri de dahil olarak tartışmaya açılabilmesi, her çalışmada durulan yerin ve amaçların tekrar tekrar sorgulanması, merak

edilen ve dertlenilen konuların ele alınarak kendilerine iyi gelecek şekilde çalışılabilmesidir (Kaydan, 2020). Başka Bir Atölye yolculuğuna birlikte çıkan, tüm çalışmalarda yer alan, bu anlamıyla "mutfak ekibi" olarak saydıkları kişilerin dışında, kesişimler aracılığıyla ortak dertlere ve farklı fikirlere açık olarak çeşitli zamanlarda katılımcı sayısını arttıran bir gruptur. Yapılan işe ve birbirine karşı sorumluluk duygusu, birlikteliklerini kuran temel ilkelerdendir (Köksal, 2020). Başka Bir Atölye, yapılan çalışmaya göre çoğalan yapısı ile üretimlerine devam etmektedir.

2.5. Mimar Meclisi: "Halk için üretmek"

Mimar Meclisi, 2015 yılında Küçük Armutlu (FSM) Mahallesi Yerinde ve Yerlisiyle İyileştirme Ulusal Mimari Fikir Projesi Yarışması ile adını duyurur. Grup üyeleri, mimarlık alanının araçlarını Küçük Armutlu Mahallesi'nde kentsel dönüşüme karşı verilen örgütlü mücadeleyi güçlendirmek için kullanırlar. Mimar Meclisi tüm bu özelliklerinin yanında, diğer gruplardan da farklı olarak, mimarlık pratiğini sadece yoksul gruplar için sürdürdüğünü beyan etmesi nedeniyle araştırma için önemli bir yerde durmaktadır. Grup Küçük Armutlu Mahallesi'nde gerçekleştirdiği çalışmalarla bilinse de çalışma ölçeğini daha geniş bir çerçevede kurgulayarak kendini "Mesleki hizmet ve düşünce üreten demokrat-ilerici-politik bir topluluk" olarak tanımlar (Mimar Meclisi, 2017, s. 67).

Mimar Meclisi, Küçük Armutlu Mahallesi özelindeki çalışmalarının (Resim-5) yanı sıra "kent ve barınma hakkına ulaşamayan, sosyal ve ekonomik olarak adaletsizliğin kıskacında kalmış halk kesimi" için projeler önerir, uygulamalar yapar. Farklı gecekondu mahallelerindeki konutların ihtiyaca uygun olarak tasarlanması ve iyileştirilmesi, Grup Yorum stüdyosunun projelendirilmesi, örnek kerpiç ev tasarımı, Hasan Ferit Gedik sokak tabelası tasarımı, Dilek Doğan Parkı tasarımı, gecekondu mahallelerinde sokak çeşmeleri tasarımı gibi proje ve uygulamalar grubun çalışmalarına örnek olarak verilebilir (URL-6). Herhangi bir kurumla sponsorluk ilişkisi kurulmadan, halkın imkanları ile sürdürülen ve sonucun ne olduğuna değil mücadelenin kendisine odaklanan yaklaşımları gereği "halk için mimarlık sadece halktan alınan güçle yapılır" (Doyduk, 2020).

Resim 5: Mimar Meclisi, Küçük Armutlu Mahalle'sinde Kolektif İnşa Atölyesi, 2016 (facebook.com/mimarmeclisi)

Mimar Meclisi'nin adını ve çalışma biçimi ile ilkelerini büyük oranda belirleyen ise, kurulduğu günden itibaren belli bir politik çizgide örgütlü yapısını sürdüren Küçük Armutlu Mahallesi'nde yaygın olan meclis tipi çalışma geleneği ve uzun yıllardır mahalledeki çeşitli yapısal ihtiyaçların karşılanmasında rol oynayan Halkın Mühendis Mimarları'nın çalışmalarıdır (Doyduk, 2020). Mimar Meclisi'nin üyeleri ise özel sektörde ve üniversitelerde çalışan mimarlar ve mimarlık öğrencilerinden oluşur. Yarışma süreciyle etki alanını arttıran grup, çeşitli etkinliklerle ve çalışmalarla daha fazla mimara ulaşarak tartışmalarına dahil etmeyi önemser. Mimar Meclisi, farklı dönemlerde üyelerine yönelik baskılar ve tutuklamalarla karşılaşmasına rağmen, çalışmalarına devam eden bir gruptur.

2.6. Plankton Project: "Küçük ölçekle fark yaratmak"

Plankton Project'in ilk adımları, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde yolları kesişen bir grup öğrencinin, 2015 yılında *DURAKOvacık* isimli projeye başlamaları ile atılır (Resim-6). Grubun üyeleri Plankton Project'i: "küçük ölçekte incelenebilecek ve bir nevi laboratuvar araştırması disipliniyle yaklaşılmaya imkan tanıyan konuların yaratabileceği büyük etkilere inanan tasarımcıların bir araya gelerek bu konulara dair üretimler yapabileceği bir oluşum" şeklinde tanımlamaktadırlar (Plankton Project, 2021, s. 96). Başlangıçta 10 ila 15 kişilik bir arkadaş

grubu olarak çalışmalarına başlayan Plankton Project, ismiyle müsemma bir şekilde değişken sayılarla üretimlerine devam eder. Grup ağırlıklı olarak mimarlık alanında üretim gerçekleştirir ve söz söyler gibi görünse de aslında üyelerinin bir kısmı eğitimlerini Şehir ve Bölge Planlama ile Mimarlık bölümlerinde çift ana dal yaparak sürdürmüştür.

Resim 6: Plankton Project DURAKovacık projesi yapım aşaması, 2015 (arkitera.com)

Grup üyeleri için mimarlık eğitimine ve pratiğine dair ortaklaşan dertler, "başka türlü" bir mimarlığı sürdürmenin yollarını Plankton Project aracılığıyla aramaya dönüşmüştür: "Bir noktadan sonra sana dayatılan, daha geleneksel bir mimarlığın insanların kafasında, öğrencilerin ve dahi hocaların kafasında belli bir mimarlık anlayışı var. Mezuniyet sonrasına dair çizilen belli bir yol var ama bu sorgulamalarla birlikte sana şunu getiriyor, bu başka türlü yapılamaz mı?" (Çelebi, 2019). Plankton Project, Tunceli Ovacık'ta bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlayıp uyguladıkları bir prototip olan *DURAKOvacık* projesinin ardından, benzer deneyimlerin ve yaklaşımların içerisinde yer alan kişi ve gruplarla bir araya gelerek ve ağırlıklı olarak iş birlikleri kurarak, bir tür ağ örgütlenmesi ile çalışmalarını kurgular. İş birliği olarak tanımladıkları ortak üretimlerin parçası olan gruplardan biri de Düzce Umut Atölyesi'dir. Grup, Düzce Umut Evleri için *AÇIKŞANTİYEbeyköy* ve *IZGARAbeyköy* projelerini üretir, bu projeler daha sonra Düzce Umut Evleri'nde hayata geçer.

Öte yandan gönüllülük esasıyla ile çalışmalarını sürdüren grup üyeleri için öğrencilikleri bitip mezun olduktan sonra farklı yerlerde işe başlama, lisansüstü eğitim için yurtdışına gitme gibi nedenlerle grubun çalışmalarına zaman ayırma olanakları azalmaya başlar (Çelebi, 2019). Plankton Project, 2015 yılında DURAKovacık projesi ile başladığı yolculuğunda farklı kişi, grup ve kurumlarla iş birliği kurarak gerçekleştirdiği üretimlerine 2018 yılına kadar aktif olarak devam eder. Sonrasında grup üyelerinin bireysel çalışmalarına odaklandığı ve grubun fiilen dağıldığı izlenebilmektedir.

3. Mücadele, Dayanışma, Kolektif: Mekân Siyasetinin Mimar ve Plancılara Etkisi

Türkiye'de 2000'li yıllarda ortaya çıkan, araştırma kapsamında mimarlık ve planlamanın eleştirel pratikleri olarak adlandırılan 6 grubun ele aldıkları konuların ve sürdürdükleri pratiklerin, doğrudan ya da dolaylı olarak dönemin mekan siyaseti gündemleri ve aktörleriyle ilişkilendiği görülmektedir. Gerek gerçekleştirilen görüşmelerde gerek ikincil kaynaklar aracılığıyla yapılan incelemelerde grupların sözcük dağarcığında mücadele, dayanışma ve kolektif kavramlarının sıklıkla yer aldığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada bu kavramlar, dönemin mekan siyasetinin kavramsal izlekleri olarak kabul edilmektedir ve mekan siyasetinin plancı ve mimarlara etkisini anlayabilmek için önemli bir araç haline gelmektedir. İlerleyen satırlarda grupların bu kavramları nasıl ele aldıkları ve ilişkili tartışmaları değerlendirilecektir.

3.1. Mücadele: Eleştirelliğin Bağlamı

2000'li yıllar Türkiye mekân siyasetinde mücadele kavramı, kentsel dönüşüm karşıtı mücadelelerden çevre mücadelelerine kadar geniş bir ölçekte karşımıza çıkmaktadır. Mücadele kavramı Dayanışmacı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Başka Bir Atölye ve Mimar Meclisi'nin sözcük dağarcığında doğrudan yer alırken, Herkes için Mimarlık Derneği ve Plankton Project kavramla sınırlı ve/veya dolaylı ilişki kurmaktadır. Öte yandan mücadelenin anlamı gruplar için iki yönlüdür. Bu yönlerden ilki, mimarlık ve planlamanın araçlarıyla kentsel muhalefet aktörlerini güçlendirmeye dönüktür. İkincisi ise mimarlık ve planlama mesleklerinin mevcut pratiklerine dönük eleştirilerle şekillenen, üniversiteler ve meslek odaları da dahil olmak üzere, kurumlar eliyle üretilen formel mimarlık ve planlama anlayışlarıyla mücadeleye işaret etmektedir.

Mücadele kavramı, her grubun dağarcığında farklı anlamlar kazanır. Bu anlamlardan bir kısmı, Mimar Meclisi'nin "halk için mimarlık" söylemi doğrultusunda sorulan "Mimarlığı kim için yapıyoruz?" sorusu etrafındaki

tartışmalarla berraklaşır. Sorunun cevabı, grupların çalışmalarını kimlere yönelik sürdürdüklerini, toplumun hangi kesim/kesimlerini önceliklediklerini tanımlarken, soruyla birlikte dolaylı olarak kentsel muhalefetin hangi aktörleri ile nasıl ilişkiler kurduklarını da açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Mevcut sistemde mimarlık hizmetinin toplumun küçük bir kesimine verilmesinin eleştirisi ile başlayan tartışma, toplumun büyük bir kesiminin tanımlanması noktasında farklılaşır. Mimar Meclisi, sermaye ve emek çelişkisi ile yoksulluk tanımlarını ortaya koyarak "halk", Herkes için Mimarlık Derneği ise belli bir toplumsal kesime yönelmeyen "herkes" kelimesini kullanır.

Grupların mücadele kavramıyla kurdukları ilişkideki farklılıkların önemli bir nedeni, 2000'li yıllar Türkiye kentsel muhalefetinin mücadele biçimlerinin de aktörlerinin de çeşitlilik arz etmesidir. Bu çeşitlilik içerisinde örneğin kentsel dönüşüme karşı mücadele biçimleri mahallelerin farklı koşullarına göre değişebilmektedir. Farklılıkların ve çeşitliliğin yansıması Dayanışmacı Atölye ve Mimar Meclisi'nin çalışmalarının karşılaştırılması aracılığıyla da okunabilmektedir. Sulukule'de yıkımlara karşı mücadele süreci, Dayanışmacı Atölye'nin de bir parçası olduğu Sulukule Platformu tarafından sürdürülmüştür. Çünkü Sulukulelilerin yoksullukla ve ayrımcılıkla örülü hayatları nedeniyle yıkımlara karşı örgütlenme ve direniş kapasiteleri sınırlıdır. Bu koşullar altında Sulukule Atölyesi, farklı mücadele biçimlerini paralel olarak işlettiği bir süreç yürütür. Bu farklı mücadele biçimlerinden bir de alternatif bir proje çizerek Sulukulelilerin yerinden edilmesini engelleme umuduyla belediye ile müzakereler sürdürülmesidir. Küçük Armutlu Mahallesi'nde ise güçlü bir mahalle örgütlenmesi bulunmaktadır. Bir yandan kentsel dönüşüme karşı hukuki süreçler işletilirken bir yandan mahalleli yıkımlara karşı direnmektedir. Mimar Meclisi de düzenlediği mimari proje yarışması ve yan etkinlikler aracığıyla mahallenin sesini duyurmaya gayret etmektedir. Yarışmada hedef, elde edilen projelerin uygulanması değil kentsel dönüşüme karşı mahallenin mücadelesini güçlendirmektir.

Herkes için Mimarlık Derneği, Plankton Project ve Düzce Umut Atölyesi'nin kentsel muhalefetle ilişkileri ise kentsel dönüşümden farklı gündemler etrafında şekillenir. Herkes için Mimarlık Derneği'nin mücadele kavramıyla ilişkisi, mimarlık pratiğini herkesin erişebileceği bir hale getirme çabasından, Gezi direnişinde muhalefet aktörü olarak konumlanmayan, fakat direnişi güçlendiren çalışmalarından ve benzer pek çok pratiğinden izlendiği üzere dolaylı olarak kurulmaktadır. Benzer şekilde Plankton Project de Düzce Umut Evleri'nin inşa mücadelesine, Yedikule Bostanları'nı koruma mücadelesine ve Ovacık Belediyesi'nin alternatif bir yerel yönetim kurma mücadelesine dolaylı olarak destek verir. Düzce Umut Atölyesi için ise

mücadele kavramı Düzceli evsiz depremzedelerin hikayesiyle özdeşleşen, bir yanıyla konut hakkı mücadelelerine göz kırpan fakat bir yanıyla da her bir atölye katılımcısı için farklı farklı anlamlar üreten bir haldedir.

Grupların sözcük dağarcığında görülen mücadele kavramının kentsel muhalefetin sürdürdüğü mücadeleler dışında bir başka anlamı daha bulunur: Mimarlık ve planlama mesleklerinin mevcut pratiklerine dönük eleştirilerle şekillenen ve "başka türlü" olanın arayışına yönlendiren, üniversiteler ve meslek odaları da dahil olmak üzere, kurumlar eliyle üretilen formel mimarlık ve planlama anlayışlarıyla mücadele. Bu anlam, grupların katılımcılık kavramı etrafındaki tartışmalarında izlenebilmektedir. Katılımcılık; Düzce Umut Atölyesi'nin temellerini oluştururken, Herkes için Mimarlık Derneği'nin çalışma ilkeleri içerisinde yer alır. Plankton Project katılımcılığa olumlu yaklaşmakla birlikte çalışmalarında sınırlı olarak yer verir. Dayanışmacı Atölye ise çalışmalarını katılımcılık ile tanımlamayı yeterli bulmayarak "birlikte eylemek" yaklaşımını benimsemektedir. Mimar Meclisi üyeleri "halk için mimarlık" söylemini yeterli bularak katılımcılık gibi kavramlara ihtiyaç duymamaktadır. Başka Bir Atölye için katılımcılık, özellikle mimarlık gibi disiplinlerin bilgi ile iktidar kurmasına açık durumlar yaratması nedeniyle eleştirel yaklaşılan bir kavramdır. Grupların katılımcılığa dair yaklaşımları, kavramın siyaset alanından türeyen anlamlarıyla birlikte mimarlık ve planlama alanlarının tartışmalarını da içeren bir hal aldığını göstermektedir. Katılımcılık hakkındaki bu yaklaşımlar, grupların tümünde disiplin alanlarının formel yöntemlerini dönüştürmek doğrultusunda bir mücadelenin söz konusu olduğunu göstermektedir.

3.2. Dayanışma: Arayışın Yönlenişi

2000'li yıllar Türkiye mekân siyasetiyle ilişkilenen ve grupların sözcük dağarcığında bulunan bir diğer kavram ise dayanışmadır. Kelime anlamıyla dayanışma; "bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması" (TDK, 2021) olarak tanımlanır. Ele alınan grupların çoğunun sözcük dağarcığında görülen, hatta isminden de anlaşılabileceği gibi Dayanışmacı Atölye'nin temellerini oluşturan dayanışma, kimi zaman grupların ortaklaştığı kimi zamansa her bir grup için bambaşka anlamlara sahip olabilen bir kavramdır. Öte yandan dayanışma kavramıyla toplumsal alanda çok farklı şekillerde karşılaşılmakla birlikte 2000'li yılların muhalefet aktörlerinin sıklıkla kullandıkları bir kavram olduğu da görülmektedir.

Yardımlaşma, ortaklaşma gibi anlamlarıyla birlikte toplumsal ilişkilerin tesisiyle ilişkili düşünülebilecek olan dayanışma kavramı, gruplar açısından hem toplumun farklı kesimleriyle dayanışmaya hem de mesleki

dayanışmaya referans vermektedir. Mekânın ve mekâna dair üretimlerin yarattığı ortaklığın, gruplar için toplumsal ve mesleki dayanışmaya dair kurucu öğe olduğu görülmektedir. Bazı gruplar "küçük ölçek", "mahalle ölçeği" gibi özellikle çalışmayı tercih ettikleri mekânsal ölçekler olduğunu belirtmektedir. Bazı gruplar ise mekânsal ölçeklerle kendilerini sınırlandırmamaktadır. Öte dayanışma kavramının da, tıpkı mücadele kavramı gibi, grupların hem farklı toplumsal kesimlerle kurdukları ilişkilerde hem de kendi aralarındaki ilişkilerde ortaklaşan ve farklılaşan anlamları vardır. Dayanışma gösterilen toplumsal kesimlerin kimlerden oluştuğu her bir grup için oldukça değişkendir. Bu toplumsal kesimler kimi grup tarafından halk, toplum ya da mahalleli, kimi grup tarafından topluluk ya da kullanıcılar gibi ifadelerle tanımlanırken bazen de başka grupları, kurumlar ya da oluşumları ve de çeşitli kentsel muhalefet aktörlerini kapsayabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal dayanışma hem her bir grup için hem de her bir çalışma için değişken anlamlar içerebilmektedir.

Dayanışma kelimesini adına taşıyan ve ilişkilerinin tesisinde dayanışmaya büyük önem atfeden Dayanışmacı Atölye, birlikte çalışma yürüttüğü mahallelerin de dayanışmacı ilişkileri benimsemiş olmasını önemser. Bu anlamda Gülsuyu- Gülensu mahallerinde bir üstünlük olarak görülen "köklü ve dayanışmacı gelenek" içerisinde dayanışma kelimesinin taşıdığı anlam "ortak düşmana refleks" olarak değerlendirilir (Çavuşoğlu, 2008, s. 29). Keza Türkiye'nin 2000'li yıllar kentsel muhalefetinde önemli gündemlerden biri, mahallelerinin dönüşümüne karşı çıkan mahalle örgütlenmelerinin farklı araçlarla sürdürdükleri, kimisi kısa süreli kimisi uzun soluklu olan mücadelelerdir. Ancak kentsel dönüşüm sözcüğünün bir fısıltı şeklinde de olsa dolaştığı her mahallede, mahalleli arasında güvene ve dayanışmaya dayalı olduğu varsayılan komşuluk ilişkileri yara almaya başlar. Çünkü kimileri için en iyi seçenek kentsel dönüşüm kapsamında kendilerine sunulan bedeli ya da TOKİ konutunu kabul ederek mahalleden ayrılmak olurken kimileri sunulan seçeneklere itiraz ederek kentsel dönüşüme karşı direnmektedir ve bu durum mahallenin orta yerinde derin bir yarık açabilir. Mahallelerde yaşanan bu tür gerilimler ve ayrışmalar kaçınılmaz olarak mahallelerin örgütlenme kapasitelerini de olumsuz yönde etkilemekte ve bir süre sonra bu alanda sürdürülen kentsel muhalefetin sesinin de alçalmasına neden olmaktadır. Dayanışma ilişkilerini yaralayan bir diğer unsur da, iktidarın mekanın yeniden üretim ve dağıtımında toplumun farklı katmanlarında üretmeyi başardığı rızadır. Mevcut iktidarı güçlü bir konuma getiren toplumsal rıza üretimi, dönemin mekan siyaseti dinamikleri üzerinde oldukça etkilidir.

Düzceli evsiz depremzedelerin ve kentsel dönüşüme karşı direnen mahallelilerin mücadeleleri, üretilmeye çalışılan bu rızayı kırma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda Düzce Umut Atölyesi'nin, Dayanışmacı Atölye'nin ve Mimar Meclisi'nin çalışmaları, rızayı kırma çabasındaki toplulukları destekleyen ve güçlendiren, dayanışmacı bir ilişkiye dönüşmektedir. Fakat bu dayanışmacı ilişkilerin belirli topluluklarla ve belirli sürelerle sınırlı kaldığı, yaygınlaşamadığı da görülmektedir. Keza benzer şekilde grupların kendi aralarında ve her bir grubun kendi içerisinde dayanışma ilişkilerinin tesis edilmesine ilişkin çeşitli çatışmalar gözlenebilmektedir. Tüm bu çatışmalarla birlikte dayanışma kavramı neredeyse tüm gruplar için bir yanıyla toplumsal dayanışma ile mesleki dayanışmayı birbirine bağlayan bir hale bürünmektedir. Dayanışmanın sözlük anlamına uygun biçimde, grupları bir arada tutan ortak çıkarın, birlikte sürdürdükleri mimarlık ve planlama pratiğinin olduğu görülmektedir. Bu haliyle mekanın ve mekana dair üretimlerin yarattığı ortaklığın, grupların başkalarıyla dayanışma ve kendi aralarındaki dayanışmada kurucu öğe olduğu söylenebilir.

3.3. Kolektif: Pratiğin Şekillenişi

Türkiye'de son yıllarda toplumsal hareketler alanında sık kullanılan kolektif kavramı, grupların sözcük dağarcıklarında da yer bulmaktadır. Kavram, birlikte üretmeye işaret etmenin yanı sıra örgütlenmede ve karar alma mekanizmalarında demokrasiye ilişkin yeni arayışların da göstergesi haline gelmektedir. Bu arayışlar, dönemin kentsel muhalefetindeki tartışmalarla ve deneyimlerle de kimi paralellikler taşımaktadır. Öte yandan birlikte üretimin emek ve aidiyet konularında çeşitli açmazlar da içerdiği ortaya çıkmaktadır. Keza çoğu grupta örgütlenmek ya da gruplarının üye sayısını arttırmak öncelik değildir ve üye/ katılımcı/ gönüllü sayıları esnek bırakılmaktadır. Grupların tümünde, çalışmaların merkezinde birkaç kişinin bulunduğu ve bu kişilerin bir nevi tutkal işlevi gördükleri anlaşılmaktadır. Bu durumun, çalışmaların sürekliliğini sağlama konusunda olumsuzluklar yaratabildiği görülmektedir.

Kolektif kavramına yüklenen ilk anlamın birlikte üretim olması, bu anlam içerisinde mimarlık ve planlama meslek ortamlarına dair eşitlik ve demokrasi arayışının bulunması boşuna değildir. 2000'li yıllarda mesleklerin genel durumu gerçekten pek iç açıcı değildir. Bu yıllarda mesleklerin yaşadığı dönüşüm, pek çok meslek alanına benzer biçimde mimarlık ve planlama mesleklerinde de işten çıkarılma kaygısı, sürekli fazla mesai baskısı ve mobing, ücretlerin ödenmemesi gibi güvencesizlik koşullarını yaygınlaştırmaktadır. Kolektif kavramının içerdiği ikili

anlamlardan birlikte üretimin; hiyerarşiyi eleştiren ve yatay ilişkileri öne çıkaran haliyle benimsenmesi, bu anlamıyla meslek ortamına dair eşitlik ve demokrasi arayışının ifadesi olması, bir yanıyla da toplumsal ilişkiler ve siyaset alanını ilgilendiren tartışmaları da hatırlatmaktadır. Keza özellikle yatay ilişkiler, 2000'li yılların örgütlenme tartışmalarında ağırlık kazanırken, dünya genelinde özellikle Occupy Wall Street ve benzeri işgal hareketleri tarafından gündeme alınmakta, Türkiye'de ise Gezi Parkı direnişi ile yaygın olarak gündeme gelmektedir. Bu haliyle kolektif kavramının örgütlenmeye dair olan ikinci anlamının da grupların arayışlarında ortaya çıkması beklenir. Ancak pek çok grup üyesinin gruptaki konumunu gönüllülük ifadesiyle tanımlaması ve bu konumun içerdiği muğlaklıklar, kolektif kavramının örgütlenmeyle ilişkili anlamını gölgede bırakmaktadır.

Gönüllü konumunun içerdiği muğlak anlamlardan biri, "gönüllülük" ile "gönül vermek" ifadelerinin birlikte kullanılmasının içinde gizlenir. Burada siyaset literatüründen aşina olunan şekliyle bir ideale ya da bir davaya gönül vermekten bahsedilmemektedir. Gönül verilen şey ya da şeyler, sürdürülen pratiğe yüklenen bireysel ve/veya ortak anlamlarla birlikte sürekli yeniden şekillenir. Öte yandan gönüllüğün içerdiği muğlaklıklar ve iç içe geçen anlamlar nedeniyle, kişinin çalışmaya ayıracağı emeğin ve zamanın tasarrufunu kendi iradesiyle belirleyemediği ortamlar oluşabilir. Emeğin ve zamanın ölçütünün dışarıdan ve çoğunlukla muğlak olarak belirlenme durumu ise kişinin o pratikte kendini var etmesini ve aidiyet kurmasını zorlaştırabilir.

Gönüllülüğün, emeğini ücretsiz olarak sunma hali olarak kavranışı da bir gruba aidiyetin tanımı olarak kullanılışı da her halükarda çatışmalı bir ilişki biçimi yaratır. Halihazırda mimarlık ve planlama meslek pratiğinde emeğin maddi ve manevi karşılığının alınamadığı koşullarda, gönüllü çalışmanın maddi olmasa da manevi bir karşılığının bulunması gerekir. Bourdieu (1997/2015, s. 88) bilimin toplumsal işlevleri ile ilgili yaptığı tartışmada, toplumsal talepleri karşılamak adına yürütüldüğü öne sürülen faaliyetlerin bir yandan bilimsel alanın tartışmasız meşruiyetini sağlarken bir yandan da "bilimsel icranın meşru tanım tekeli için girişilen iç rekabet mücadelelerinde artı bir sembolik güç sağlamak" kaygısına sahip olduğunu belirtir. Keza insanın herhangi bir eylemini karşılık beklemeksizin gerçekleştirmesinin söz konusunu olmayacağını düşünen Bourdieu "çıkar gütmemenin" bile sağladığı bir çıkar olduğunu öne sürmektedir (1995, s. 158). Modern siyaset felsefesinde topluluk fikrini ve kavramını tartışmaya açtığı çalışmasında Esposito da "Topluluğun üyelerini ortak kılan 'şey' nedir ve bu şey sahiden olumlu 'bir şey' midir? Bir iyilik mi yoksa bir cevher mi? Ya da bir çıkar mı?" diye sorar (Esposito, 2018, s. 16). Topluluğun paylaştığı şeyin "bir borç,

bir taahhüt, verilmesi gereken bir armağan" olduğunu ve "bu yüzden de bir eksikliği tesis ettiğini" söyler: "Topluluğun özneleri, tıpkı '*bana* borçlusun' değil de '*sana* borçluyum' dediklerinde olduğu gibi 'bir yükümlülük' etrafında birleşirler." (2018, s. 17)

Ele alınan gruplardaki mimar ve plancılar, zamanlarını ve emeklerini gönüllü olarak harcayarak elde ettikleri çıkarın ne olduğu sorusuna farklı cevaplar vermektedir. Örneğin Herkes için Mimarlık Derneği üyesi, dernekte yer alma nedenini "anlamlı bir topluluğun parçası olma isteği" ile tanımlamaktadır. Ancak bu ifadede geçen topluluk kavramı, tıpkı gönüllülüğün içerdiği aidiyet gibi muğlak anlamlara sahiptir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde pek çok kişinin, bulunduğu grubun çalışmalarının yardımseverlik amaçlı olmadığını vurguladığı görülmektedir. Öte yandan görüşülen kişiler içerisinde kendisini açık bir siyasal ya da örgütsel aidiyetle tanımlayan da bulunmamaktadır. Dolayısıyla gönüllü tanımlamasında muğlak olan belki de aidiyetin ne ile tanımlanacağı ve karşılıklı sorumluluk ilişkisinin nasıl tesis edileceği sorularında gizlidir.

4. Sonuç

2000'li yıllarda mimarlık ve planlamanın eleştirel pratiklerinin deneyimleri, dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi Türkiye'de de mekân siyasetinin artan önemi doğrultusunda önemli tartışma başlıklarını ve potansiyelleri barındırmaktadır. Ele alınan grupların "başka türlü" bir mimarlık ve planlama arayışıyla çalışmalarını farklı toplumsal kesimlere dönük olarak sürdürdükleri, yaklaşım ve yöntemlerinin ise çalışma konuları, ölçekleri ve ilgi alanlarındaki topluluklar özelinde farklılaştığı görülmektedir. Grupları ortaklaştıran en önemli özellik, disiplin sınırlarını aşan eleştirel çalışmalarıdır. Kimi grupların bünyesinde farklı disiplinlerden üyelerin/ gönüllülerin yer aldığı, kimi grupların da farklı disiplin alanlarıyla ortak çalışmalarda bulunmaya özel bir önem verdiği görülmektedir. Ayrıca mücadele, dayanışma ve kolektif kavramlarının grupların sözcük dağarcığındaki yerleri izlendiğinde; tartışmalarının ve pratiklerinin güncel toplumsal tartışmalarla ilişkilendiği, çeşitli toplumsal aktörlerle kesiştiği ve farklı alanların kavramsal dağarcığından beslendiği fark edilmektedir.

Öte yandan tüm grupların kentsel muhalefet aktörleriyle çeşitli ilişkiler kurmakla birlikte bağımsız kalmayı tercih ettikleri tespit edilmektedir. Bağımsız kalma tercihi her grubun kendi özgün nedenleri ile açıklanabilir ancak "başka türlü" ifadesinde ortaklaşan arayışlar, bu tercih konusunda da önemli bir ortaklık yaratmaktadır. "Başka türlü" arayışının, kimi gruplar için "başka bir dünya" özlemi ile birleşmekle birlikte, temel olarak mevcut mimarlık ve planlama pratiğine yönelik eleştirileri içerdiği görülmektedir.

Gruplarda yer alan mimarların ve plancıların çoğunun eğitim hayatında başlayan sorgulamaları meslek hayatına da taşınmaktadır. Grupların bir kısmının kuruluşuna üniversitelerde öğrenciler ve/veya akademisyenler tarafından oluşturulan eleştirel zeminler vesile olmaktadır. Ancak grupların tümü; okullarda öğretilen, meslek pratiğinde beklenilen, dolayısıyla meslek odaları gibi mesleki örgütlenmelere de yansıyan kimi mimarlık ve planlama yaklaşımlarını benimsememektedir.

Grupların gündemlerinde neoliberal kentleşmenin getirdiği mekânsal ve mesleki dönüşümler önemli bir yer tutmaktadır. Mesleklere dair sınırları ve iş bölümlerini hiyerarşik bulan, mimarlık ve planlama pratiğinin uzmanların egemenliğinde sürdürülmemesi gerektiğini savunan yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Grupların tümü için çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan ürünler kadar üretim sürecinin nasıl gerçekleştiği de son derece önemlidir. Tartışmalarında; üretim sürecine kullanıcıların/toplulukların katılımı, üretim sürecinde hiyerarşik ilişkiler kurulmaması, üretim süreci için gerekli emeğin nasıl verileceği gibi başlıklar bulunmaktadır. Grupların sürdürdükleri bu tartışmalar, mekânın yanı sıra akademi ve emek alanlarına da ilişkin olarak 2000'li yıllara özgü krizlere yanıt üretme potansiyelini taşımaktadır.

Öte yandan grupların geliştirdikleri yöntemler ile küçük ölçekli, mahalle ölçeği gibi ifadelerle tanımlanan çalışma ölçekleri, mekân etrafında örülen mücadeleleri güçlendirme konusunda önemli potansiyellere sahiptir. Özellikle belirli bir mekân etrafında örülen mücadelelerin (örneğin Gezi Parkı direnişi, Haydarpaşa Dayanışması vb.) süreklilik gibi sorunlarına rağmen önemli bir örgütlülük kapasitesi sağladığı ve çeşitli kazanımlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu mücadelelerde mimarlık ve planlamanın uzmanlık bilgisi; mekâna dair bilginin üretimi ve paylaşımının yanı sıra fiziksel mekâna dair önerileri ve müdahaleleriyle de önemli katkılar sağlamaktadır. Belirli bir mekân etrafında örgütlenen ve mücadele eden topluluklarla birlikte geliştirilen mimarlık ve planlama pratikleri; konut, ortak alan ve kent ölçeğine genişleyebilecek çeşitlilikte planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinin kurgulanması için model olabilecek deneyimlere sahiptir.

KAYNAKLAR

Akpınar, İ. Y. ve Aysev, E. (2011). Küreselleşen İstanbul'da Bir Sosyal Aktör Olarak Mimarın Rolü. Dosya, *27*, 46–52.

Aykaç, G. ve Sert, E. (2018). Türkiye'de Mimarlığın Emek Süreçlerini Yeniden Tartışmak. Moment Journal, *5(2)*, 219–237. doi:10.17572/mj2018.2.219237

Baş, Y. (2006). Planlama-Mimarlık İlişkisi Yeniden Tanımlanırken... Planlama Dergisi, *4*, 7–14.

Bayat, A. (2016). Tersyüz-olmuş-şehir'de Siyaset. Mekan Meselesi içinde (ss. 29–54). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2015). Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin, Bilimin Toplumsal Kullanımları içinde. İstanbul: Heretik Yayınları.

Cupers, K. (2014). Where Is the Social Project? Journal of Architectural Education, *68*(1), 6–8. doi:10.1080/10464883.2014.864892

Çavuşoğlu, E. (2008). Reaktivist Planlama Girişimi Olarak Gülensu Deneyimi: Bir Kentsel Toplumsal Hareket. İstanbul Dergisi, 62, 28–31.

Çelebi, U. L. (2019). Kişisel görüşme. Plankton Project.

Çılgın, K. (2020). Kişisel görüşme. Dayanışmacı Atölye.

Doyduk, S. (2020). Kişisel görüşme. Mimar Meclisi.

Esposito, R. (2018). Communitas- Topluluğun Kökeni ve Kaderi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Freire, P. (2014). Ezilenlerin Pedagojisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gibson-Graham, J. K. (2010). Kapitalizmin Sonu- Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi. İstanbul: Metis Yayınları.

Gündoğdu, E. (2020). Kişisel görüşme. Herkes için Mimarlık Derneği.

Hancox, D. (2014). Enough Slum Porn: The Global North's Fetishisation of Poverty Architecture must End. Architectural Record. https://www.architectural-review.com/essays/enough-slum-porn-the-global-norths-fetishisation-of-poverty-architecture-

must-end

Harvey, D. (2008). The Right to the City. New Left Review, 53. https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city

Hatherley, O. (2016). The cult of self-build and do-it-yourself won't solve the housing crisis. Dezeen. https://www.dezeen.com/2016/01/29/opinion-owen-hatherley-social-mass-housing-versus-self-build-idealism-walter-segal/

Herkes için Mimarlık Derneği (2017). Herkes için Mimarlık Derneği. Dayanışma Mimarlığı içinde (ss. 48–63). TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.

Hou, J. (2020). Guerrilla urbanism: urban design and the practices of resistance. Urban Desıgn: International, *25*(2), 117–125. doi:10.1057/s41289-020-00118-6

Kaydan, P. (2020). Kişisel görüşme. Başka Bir Atölye.

Köksal, G. (2020). Kişisel görüşme. Başka Bir Atölye.

Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Martínez López, M. A. (2019). Framing Urban Movements, Contesting Global Capitalism and Liberal Democracy. in Contested Cities and Urban Activism (ss. 25–45). Singapore: Springer Singapore. doi:10.1007/978-981-13-1730-9_2

Massey, D. (1993). Power-geometry and a Progressive Sense of Place. G. R. and L. T. J. Bird, B. Curtis, T. Putnam (Ed.), in Mapping the Futures (ss. 59–68). Routledge.

Massey, D. (1994). Politics and Space/Time. in Space, Place, and Gender (ss. 249–272). University of Minnesota Press.

Massey, D. (1999). Space-Time, "Science" and the Relationship between Physical Geography and Human Geography. in Transactions of the Institute of British Geographers, *24*(3), 261–276.

Massey, D. (2005). For Space. SAGE Publications.

Massey, D. (2016). Radikal Demokrasiyi Mekan Üzerinden Düşünmek. Cogito, (84), 36–44.

Mayer, M. (2014). Toplumsal Kent Hareketlerinde "Kent Hakkı". Kar için Değil Halk için içinde içinde (ss. 100–130). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Merrifield, A. (2015). Karşılaşma Siyaseti. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Mimar Meclisi (2017). Mimar Meclisi. Dayanışma Mimarlığı içinde (ss. 64-79) . TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.

Mouffe, C. (2017). Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

Namias, O. (2016). Half a good home isn't enough. Latin America in Movement. https://www.alainet.org/en/articulo/176832

Penpecioğlu, M. ve Taşan-Kok, T. (2016). Alienated and politicized? Young planners' confrontation with entrepreneurial and authoritarian state intervention in urban development in Turkey. European Planning Studies, 24(6), 1037–1055. doi:10 .1080/09654313.2015.1135233

Plankton Project (2017). Plankton Project. Dayanışma Mimarlığı içinde (ss. 96-111) . TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.

Sager, T. (2016). Activist planning: a response to the woes of neo-liberalism? European Planning Studies, 24(7). doi:10.1080/09654313.2016.1168784

Stavrides, S. (2017). Brezilya Kent Hareketleri: Kenti Müşterek Olarak Yeniden İcat Etmek. Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji içinde (ss. 234–250). İstanbul: Metis Yayınları.

Stavrides, S. (2018). Müşterek Mekanlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large–Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. Antipod*e*, 34(3), 542–577.

Türkün, A. ve Ünsal, B., Ö. (2014). Neoliberal Kentsel Dönüşüm-Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme. Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul'da Kentsel Dönüşüm içinde (ss. 17–42). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

URL-1: Dayanışmacı Atölye, Stajyer ve Gönüllüler Arıyor! Arkitera. 13 Haziran 2011

https://www.arkitera.com/haber/dayanismaci-atolye-stajyer-ve-gonulluler-ariyor/

URL-2: https://herkesicinmimarlik.org adresinden erişildi.

URL-3: https://duzceumutatolyesi.wordpress.com/2015/01/09/duzce-tasarim-atolyesi-daveti/

URL-4: https://duzceumutatolyesi.wordpress.com/biz-kimiz/

URL-5: https://www.baskabiratolye.com/hakkinda adresinden erişildi.

URL-6: http://mimarmeclisi.org/portal/704/ adresinden erişildi.

Yalçıntan, M. C., Çalışkan, C., Çılgın, K. ve Dündar, U. (2014). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası. Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar içinde . İstanbul: Metis Yayıncılık.

Yalçıntan, M. C. ve Çavuşoğlu, E. (2011). Sulukule'den Arda Kalan: Yenileme Sürecinin Öğretileri ve Yenilikçi Muhalefet Pratikleri. Toplumbilim Dergisi, *26*, 129–145.

BİR EYLEM REPERTUARININ ANLATTIKLARI: EKOLOJİ PROTESTOLARINDA "NÖBET TUTMA" REPERTUARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Gamze ÇİÇEK

Dokuz Eylül Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Ekoloji mücadelesinin yaşam alanlarına dair savunmaları için geliştirdikleri taktiklerin mücadelenin devamı boyunca birikimli bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Bu durumun en yakından izlenebileceği alanlardan biri protestoların eylem repertuarlarıdır. Ege Bölgesi'nde 1980'li yılların ortalarından itibaren gelişim göstermekte olan ekoloji protestolarının eylem repertuarlarının yayılım gösterdiği ve birbirine aktarıldığı görülmektedir. Bu çalışmada 2007-2018 yılları aralığı boyunca iki ulusal gazete taranarak elde edilmiş olan protestoların protesto olay analiziyle değerlendirilmesine yer verilmiştir. Çalışma Ege Bölgesi'ndeki ekoloji protestolarında kullanılan "nöbet tutma" repertuarını, doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle beraber değerlendirmektedir. Bu bağlamda nöbet tutma repertuarı hangi ekoloji protestolarında görülmüştür, yıllara göre dağılımı nasıldır, hangi gelişmeler ile ortaya çıkmıştır sorularına yanıt aranmaktadır. Ardından Ege Bölgesi'ndeki ekoloji mücadelesinin tarihsel arka planı göz önüne alınarak farklı ekoloji direnişlerinde nöbet tutma repertuarının protesto veri analizinin sunduğu imkanlar dahilinde, doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle beraber bütünleşik bir okumasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğanın Neoliberalleştirilmesi, Ege Bölgesi, Ekolojik Hareketler, Eylem Repertuarı, Nöbet Tutma

Abstract

It is observed that the tactics developed by the advocates of the ecological struggle for the defense of habitats are accumulated and transmitted cumulatively throughout the course of the struggle. One of the areas where this situation can be closely observed is the repertoire of collective actions in protests. It is observed that the ecological protests as repertoires of collective action which have been developing since the mid-1980s in the Aegean Region, have spread and been transmitted to each other. This study focuses on the evaluation of protests through protest event analysis, based on the scanning of two national newspapers between 2007 and 2018. The study examines the repertoire of "keeping vigilance" used in ecological protests in the Aegean Region in conjunction with the processes of neoliberalization of nature. In this context, the study seeks answers to the questions such as "in which ecological protests the repertoire of vigilance was observed, how often it was used over the years, and what developments led to its emergence. Subsequently, this study tries making an integrated analysis of the repertoire of vigilance, considering different ecological struggles, the historical background of the ecological struggle in the Aegean Region, and the opportunities provided by protest data analysis, in conjunction with the processes of neoliberalization of nature.

Keywords: Neoliberalization of Nature, Aegean Region, Ecological Movements, Repertoire of Collective Action, Keeping Vigil

1. Giriş

Türkiye'de 1980'li yıllar ekonomik, siyasal, toplumsal olarak birçok alanda dönüşümün yaşandığı yıllar olarak ülke tarihinde belirgin bir kırılmaya işaret etmektedir. Bu dönüşümün gerek yaşandığı mekân olarak gerekse ekonomik faaliyetlerde hammadde ve ürün olarak bulunan çevre ve doğa alanına dair etkileri bulunmaktadır. Neoliberal politikalar ile ekonomik yapıdaki değişim, doğanın da ekonomik büyüme planları içerisindeki yerini değiştirerek ülkenin birçok yerinde hızlı bir sanayileşme ve kentleşme dinamiği ile çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ve kentleşme dinamikleri altında ortaya çıkan çevre sorunlarının yoğunlaştığı bölgelerden biri de Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi zengin doğal kaynakları, tarımsal ürün verimliliği, sahip olduğu kıyı ve koylar ile barındırdığı yüksek turizm potansiyeli ile ekonomik ve toplumsal değişimin çevre üzerindeki yıkımının yoğun yaşandığı bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, çevresel temelli karşı çıkışları, direnişleri, protestoları doğurmuştur. Çalışmanın inceleme alanı olarak Ege Bölgesi'nin seçilmesinin sebepleri arasında; zengin doğal, kültürel ve biyoçeşitlilik kaynaklarına sahip olarak özellikle neoliberal politikalar ile yoğun çevresel sorunlara maruz bırakılması, bölgenin farklı ekonomik yatırım alanları için bir kesişim noktası olması sebebiyle yine buna karşı çok çeşitli şekilde gelişen ve aynı zamanda Türkiye ekoloji hareketleri tarihinin ilklerine, uzun ve dirençli ekoloji mücadelesi deneyimlerine ev sahipliği yapması sayılabilir.

Neoliberal politikaların çevreye yansımalarına karşı gelişen ekoloji protestolarının 2000'li yılların ortasından itibaren artış göstermektedir. 2007 yılı itibariyle sürdürülebilir kalkınma anlayışının ulusal mevzuatta etkisini gösterdiği çevre politikaları alanında baş köşeye oturmuştur. Bu dönemde çevre politikaları, neoliberalizm bağlamında sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Öte yandan bu dönem yerel ekoloji hareketlerinin; enerji, turizm, maden ve taş ocakları gibi yatırımlarla kıyı, koy, ormanlık alan, mera alanları, zeytinlikler, tarımsal faaliyet alanları, tohumlar gibi müşterekler üzerinde ortaya çıkan/çıkacak çevresel sorunları nedeniyle büyük bir ivmeyle artış gösterdiği bir dönem olmuştur. 2013 yılı itibariyle Gezi Parkı protestoları ile kentsel alanda yaşanan ekolojik krizin ve yerelde birikimli şekilde ilerleyen ekoloji mücadelelerinin bir yansıması olarak kendisini gösterdiği, ekoloji mücadelesinde bir milat oluşturduğu görülmektedir. (Özlüer, Turhan, & Erensü, 2016) Çevre ve siyaset arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde ortaya koyan Gezi Parkı protestolarının, yerel ekoloji hareketlerinin kendisini tanımlarken sıklıkla kullandıkları bir referans

haline gelerek bu dönemde Ege Bölgesi'nde yaşanan mücadeleler üzerinde büyük bir etkisi olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada bir eylem repertuarının ekoloji mücadelesi açısından neler anlattığını, doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle beraber ele alarak "nöbet tutma" pratiği üzerinden incelenmektedir. Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında gerçekleşen ekoloji protestolarının basın taraması ile elde edilen verileri, protesto olay analizi aracılığıyla kodlanmış, eylem repertuarları arasından "nöbet tutma" pratiği doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle beraber düşünülerek şu sorulara yanıt aranması amaçlanmıştır:

-hangi ekoloji protestoları bu repertuara başvuruyor?

-repertuarın kullanımı yıllara göre nasıl değişiyor?

-hangi gelişmeler üzerine ortaya çıkıyor?

-bu repertuar doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle ilgili nelere işaret etmektedir?

Çalışmanın metodolojisi sunulduktan sonra, yukarıda belirtilen sorulara cevaplar aramak amacıyla öncelikle doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleri ele alınacaktır. Ardından nöbet tutma pratiğinin yıllara, konularına göre dağılımı, repertuara başvurma halleri Ege Bölgesi'ndeki ekoloji mücadelesi örnekleri üzerinden incelenecektir. Son olarak elde edilen gösterenlerin doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle ve bağlamsal bir okumasına çalışılacaktır.

2. Metodoloji

Bu çalışmanın metodolojisini Ege Bölgesi'nde gerçekleşen ekoloji protestolarının ekolojik hareketler yazınına dayanarak doğanın neoliberalleştirilmesi bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda benimsenmiş olan basın taraması ile iki ulusal gazete 2007-2018 yılları dahil olmak üzere on iki yıllık aralığında taranarak elde edilen protesto haberlerine protesto olay analizi uygulanmış, protestoların; temel bilgileri, yer bilgileri, protesto mekanları, katılımcıları ve organizasyonları, ana sorunları, gerekçeleri, eylem repertuarları gibi başlıklara dair bilgileri toplanmıştır. Bu protestolar; maden (altın, manganez, nikel, feldspat, çimento, bakır, rafineri) enerji santralleri (hidroelektrik enerji santrali, nükleer enerji santrali, rüzgâr enerjisi santrali, jeotermal

enerji santrali), atık, kıyı ve sulak alanlar, orman, sit, zeytin ve yerli tohum, hayvan hakları, kentsel çevre kategorilerine dair bilgileri içermektedir. Basın taraması ile elde edilen protesto haberleri çalışmanın kapsamı doğrultusunda mekânsal, zamansal, protesto özellikleri yönünden elemeye tabii tutulmuştur. Ve son olarak çalışmanın asıl inceleme konusunu oluşturması itibariyle bir eylem repertuarı olarak "nöbet tutma" pratiğiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın mekânsal yönden kapsamı:

İlgili bağlamda Ege bölgesi idari illerinin yanı sıra bölgenin devamlılığını sağladığı görülen Çanakkale ve Balıkesir illerinde gerçekleşen ekoloji protestoları çalışmaya dahil edilmiştir. Öte yandan başka illerde Ege bölgesi ekoloji mücadelelerine destek için gerçekleşen protestolar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla çalışma Ege Bölgesi'nde gerçekleşen ekoloji protestolarını incelemeye tabii tutulmuştur.

Çalışmanın zamansal yönden kapsamı:

Çalışmanın zamansal yönden sınırlılıklarını 2007-2018 yılları aralığı oluşturmaktadır. Ege Bölgesi ekoloji mücadelesinin gelişimi, sosyoekonomik, politik gelişmeler ve çevre politikalarla birlikte topyekûn incelendiğinde ise protestoların özellikle Dokuzuncu Kalkınma Planı'yla birlikte sürdürülebilir kalkınma anlayışının ekonomi ve çevre politikalarında baş köşeye oturmasıyla birlikte belirgin bir artış gösterdiği görülmüştür. Ekoloji protestolarının artış gösterdiği 2007- 2018 aralığını içeren on iki yıllık süreç çalışmanın inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın protesto özellikleri bakımından kapsamı:

Burada kamusal alanda gerçekleşen protestolar çalışmaya dahil edilmiştir. Kapalı alanlarda gerçekleşen basın toplantıları çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bu sınırlandırmanın bir istisnasını Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği kapsamında gerçekleştirilen "halkın katılımı" toplantıları oluşturmaktadır. Çevresel etki değerlendirmesi halkın katılımı toplantıları, yapılacak olan projelerin değerlendirilmesi adına tüm halkın katılımına açıktır. Bu özelliği dolayısıyla çevresel etki değerlendirmesi halkın katılımı toplantılarında gerçekleştirilen ekoloji protestoları belediye salonları, kahve, otel ve benzeri kapalı alanlarda gerçekleştirilmiş olsa dahi çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın inceleme konusunu ekolojik temelli gerekçeleri barındıran protestoları oluşturmaktadır. Bu kapsamda çevre alanına dair itirazları barındırmayan etkinlikler yine çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu çalışmaları genellikle çeşitli bilinç kampanyaları,

ağaç, fidan dikme etkinlikleri, geri dönüşüm kampanyaları, hatıra ormanı oluşturma gibi etkinlikler oluşturmaktadır. Çevre alanına dair iddia barındırmayan farkındalık çalışmaları çalışma incelemesinin dışındadır.

Eylem repertuarı bakımından kapsam:

Bu çalışmada "nöbet tutma" repertuarı; herhangi bir ekoloji temelli itiraz üzerine gelişen bekleyişleri, protesto mekânından ayrılmayışı, nöbet çadırı kurmayı veyahut nöbet çadırı olmaksızın belirtilen eylemlerin gerçekleştirilmesi olarak ele alınmıştır. Son olarak protesto olay analizi ile elde edilen eylem repertuarları arasından "nöbet tutma" repertuarına odaklanılarak, nöbet tutmaya başvurulan ekoloji protestoları çalışmanın soruları bağlamında incelemeye tabii tutulmuştur.

3. Doğanın Neoliberalleştirilmesi

Neoliberal politikaların biyofiziksel dünya ile olan bağlantıları onun tanımlanmasında önemli bir yeri vardır. Biyofiziksel dünya ile olan bu bağlantılar, aynı zamanda neoliberalizme karşı gelişen muhalefeti de doğurmaktadır (Castree, 2010:1725). Modern ekolojik hareketler, klasik liberalizmin doğayla kurduğu toplumsal ilişkiler ve buna karşı gelişen çevreci toplumsal tepkilerin, neoliberal politikalara karşı gelişen versiyonları olarak karşımıza çıkmaktadır (McCarthy ve Prudham, 2004:278). Böylece modern ekoloji hareketleri, neoliberal politikalara karşı siyasetin en güçlü kaynağı olarak görülmektedir (McCarthy ve Prudham, 2004:275). Öte yandan çevrecilik ve neoliberalizm arasında her iki alanın da karşılıklı olarak diğerinden etkilenerek gelişmesine neden olan bir ilişki bulunmaktadır (McCarthy & Prudham, 2004:279). Özellikle serbest piyasa çevreciliği düzenlemelerinin giderek arttığı, çevre başlığının neoliberal kurumlardaki payının genişletilerek yeşil yıkamaya başvurulduğu görülmektedir (Bakker, 2015: 446; McCarthy ve Prudham, 2004:279). Çevrecilik cephesinde ise yeşil kapitalizmle yakınlaşma yaşanması, neoliberal söylemlerin giderek daha fazla özümsenmesi örnekler arasında sayılmaktadır (McCarthy ve Prudham, 2004:279; Bakker, 2015: 446).

Neoliberalizm köklerini oluşturması itibariyle klasik liberalizme dayanmaktadır (McCarthy & Prudham, 2004:277; Bakker, 2015:447). Neoliberalizmin klasik liberalizmle olan bağları yalnız düşünsel boyutta değildir. Doğayla kurulan ilişkiler bakımından da aralarında örtüşme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla klasik liberalizmin müştereklerin

çitlenmesi yoluyla ilksel birikimle doğayla olan ilişkileri nasıl değiştirdiğini hatırlamakta fayda vardır (McCarthy & Prudham, 2004:277; Castree, 2010a: 1730). Burada Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla birikim" dediği ise ilksel birikim sürecinden aldığı stratejilerle doğanın neoliberalleştirilmesiyle sıkı sıkıya olan bağlarıyla karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2004:120). Yani doğanın neoliberalleştirilmesi süreci, müştereklerin çitlenmesi yoluyla elde edilen mülksüzleştirerek birikimle kol kola ilerlemektedir. Bakker (2015) sermayenin çevre alanındaki gelişmelere verdiği tepkilerle ilerleyen dört temel stratejisini saymaktadır: Öncelikle müştereklerin gaspına varan özelleştirme ve mülksüzleştirerek birikim aşaması; kirli endüstrilerin çevresel korumanın zayıf, emekgücü değerinin daha düşük olduğu ülkelere aktarımı yoluyla çevresel dışsallık maliyetlerinin küreselleştirilerek düşürülmesi; çevresel dışsallıklardan çeşitli inovasyon yöntemleriyle yeni kar alanlarının yaratılması; sosyo-doğaların metalaştırılması (Bakker,2015:449). Ekolojik krizin kendisi kalkınmanın sınırlarını oluşturmakla birlikte neoliberal anlayışta ekolojik krizin ortaya çıkardığı koşullar yeni birikim alanları olarak görülmektedir (Şengül, 2008:67). Bu durum neoliberal düşüncenin ekolojik krizi bir problem olarak görmeyen bakış açısını da ortaya koymaktadır.

Doğanın neoliberalleşmesi sürecine dair literatüre bakıldığında bu literatürün genellikle politik ekonomik ve ekolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan vaka analizleriyle eleştirel coğrafyacılar tarafından geliştirildikleri görülmektedir. (Castree, 2010; Bakker, 2015; McCarthy ve Prudham, 2004). Literatürdeki bu çalışmalar, özellikle marksist araç setinden ve Karl Polanyi'nin "kurgusal meta" ve "ikili hareket" kavramsallaştırmalarından hareketle doğanın neoliberalleştirilmesi süreçlerine dair analizler yürütmektedirler. Noel Castree'nin doğanın neoliberalleştirilmesine dair literatüre dair özellikle bağımsız, yerel ölçekte gelişen vaka analizlerine dayanan çalışmaların ortaklıklarını yakalayarak teorik bir sentezini sağlamaya çalıştığı oldukça kapsamlı, eleştirel çalışmaları mevcuttur (Bakker, 2015:451; Erensü, 2016:43; Çoban ve diğerleri, 2015:3).

Castree neoliberalizmin literatürdeki doğanın neoliberalleştirilmesine dair çalışmalarından elde edilen şu yedi temel özelliğini elde ederek sıralalar ve ekoloji perspektifinden tartışır: Özelleştirme, ticarileşleştirme, kuralsızlaştırma, yeniden kurallaştırma, kamu sektörünü pazarın temsilcisi gibi kullanma, sivil toplumu devreye sokma, bireyci etik (Castree, 2010a:1728; Castree, 2011: 36-43) Neoliberalizmler bu sayılan yedi başlığın farklı kombinasyonlarla bir araya gelmesiyle vuku bulmaktadır (Castree,201a:1729). Bu başlıkların çevre alanına dair izlenen politikalarla

Türkiye'ye özgül koşullarla birlikte kendisine uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Çoban, Özlüer, ve Erensü, (2015) çalışmalarında Castree'nin doğa ve neoliberalizm arasındaki ilişkinin hangi araçlarla ilerlediğine dair belirlemiş olduğu yedi başlığı Türkiye'deki örnekleriyle ele almaktadırlar. Çoban, Özlüer, & Erensü (2015) çalışmalarında Castree'nin belirlemiş olduğu yedi başlığa ek olarak devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin ekolojik unsurlar üzerindeki politikalara dair birlikteliklerini dört başlık ile daha değerlendirmektedir. Bunlar arasında keyfi yönetim, otoriterleşme, denetimsizleştirme ve yoksunlaştırma/ mülksüzleştirme başlıkları yer almaktadır.

Sayılan doğanın neoliberalleştirme araçlarından **özelleştirme** "daha önce mülk olarak sahiplenilmemiş ya da toplulukça sahip olunan, devlete ait ya da onun tasarrufunda bulunan ya da kimseye ait olmayıp ortaklaşa kullanılan doğa varlıkları üzerinde özel mülkiyet ilişkisinin kurulması" (Çoban, Özlüer, ve Erensü, 2015), "her zaman toplumsal ilişkilerde insan olmayan dünyayla olan bir değişimi, doğanın fiziksel bileşenlerine veya onun belirli temsillerine (fikri mülkiyet) erişim, kullanım ve elden çıkarma haklarının değişmesi" (Castree, 2011); **ticarileştirme** "doğanın, alıcı ve satıcı arasındaki parasal mübadele ilişkisinin konusu olması, doğal varlıkların piyasada alınır satılır mala dönüştürülmesi, sermaye birikimine sokulması" (Çoban, Özlüer, ve Erensü, 2015); **kuralsızlaştırma** "devletin toplum ve çevre yararına yaptığı çeşitli müdahaleleri terk etmesi, kural oluşturma işlevinden de vazgeçmesi" (Çoban ve diğerleri, 2015); kurallaştırma başlığı ile ilk bakışta oldukça tezat bir durum oluşturacağı düşünülen bir diğer başlık olan **yeniden kurallaştırma** ile "piyasa ilişkilerinin yaygınlaşmasını sağlayacak, özelleştirmeyi ve ticarileştirmeyi genişletecek şekilde yeni düzenlemelerin yapılması ve siyasaların yeniden oluşturulması" (Çoban, Özlüer ve Erensü, 2015); **kamu sektörünü pazarın temsilcisi gibi kullanma**, "devlet eliyle yürütülen faaliyetlerin mümkün olduğunca ekonomik olarak verimli hale getirilmesi" (Castree, 2011) şeklinde tanımlanarak ele alınmaktadır. Castree'den hareketle sayılan bu yedi başlığının yanı sıra **keyfi yönetim**, **otoriterleşme**, **denetimsizleştirme** ve son olarak **mülksüzleştirme** başlıkları ise doğanın neoliberalleştirilmesi süreçlerinde devlet ile sermaye arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadırlar. Böylece Çoban, Özlüer ve Erensü (2015) çalışmalarında biyofiziksel doğa ile kurulan ilişkinin yönetim ve düzenleme mekanizmalarındaki etkileriyle daha bütünleşik bir tablo ortaya koymaktadırlar.

Toparlayacak olursak; çevre ve neoliberal politikalar arasındaki ilişki çevre politikalarının bir alt uygulama alanı olmasından çok neoliberalizmin bizzat bir çevre projesi olduğu görülür. Neoliberalizmin klasik liberalizm ile olan bağları ve yeniden birikim sürecinde başvurduğu alanların başında ekolojik unsurların gelmesi, biyofiziksel dünya ile kurduğu ilişkiler üzerinden literatürde bu görüşün desteklendiği görülmektedir. Castree'nin doğanın neoliberalleştirilmesi süreçlerine dair ortaya koymuş olduğu yedi başlık ve buna ilave olarak Çoban, Özlüer, ve Erensü (2015) Türkiye'deki süreçlere dair incelemesinde kullandığı kavramsal alet seti bu çalışmanın temel referans noktalarını oluşturmaktadır.

4. Bulgular: Doğanın Neoliberalleştirilmesi Bağlamında Ekoloji Protestolarında "Nöbet Tutma" Repertuarı Üzerine

Şahin (2010) Türkiye çevre/ekoloji hareketinin son otuz yılında belirleyici öneme sahip olan mücadeleleri arasında; Gökova termik santraline karşı, Aliağa termik santraline karşı, Yatağan termik santraline karşı, Dalyan İztuzu Plajı'ndaki otel inşaatını engellemek için, Akkuyu nükleer santraline karşı, Bergama Ovacık altın madenini açtırmamak için, Ilısu barajına karşı ya da Hasankeyf'i korumak için yürütülen mücadeleleri saymaktadır. Sayılan mücadelelere özellikle 2000'li yılların ortalarından sonra doğan birçok çevre direnişi eklenebilir. Öte yandan belirleyici öneme sahip bu mücadelelerin arasında iki örnek dışındakilerin Ege Bölgesi'nde cereyan ettiği ve ekseriyetle seksenli yıllarda doğdukları görülmektedir. Söz konusu durum, seksenler itibariyle değişen ekonomik paradigmanın çevre/doğa ile nasıl eklemlendiğini görmek adına önemlidir. Öte yandan günümüzde Ege Bölgesi'nde çevre mücadelelerine baktığımızda yeni birçok savaşım alanı açılmasıyla beraber enerji, turizm projelerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine karşı yürütülen mücadele dinamiğinin bir nevi bölgenin karakteri olduğu, bu karakterin de seksenli yıllar itibariyle şekillenmeye başladığını gözlemlemek mümkündür. 80'lerden günümüze bu yeknesak akış ise doğaya dair anlayış paradigmasında bir kırılmanın yaşandığını ve bu kırılmanın ekolojik unsurlara getirisi olan yıkımın süregeldiğini işaret etmektedir. Ekoloji mücadelesinde 2000'li yıllara geldiğimizde Öztürk (2017) ekolojik hareketlerin politik ve siyasal alanlarla geliştirdiği dinamiğin çeşitlenerek artmasıyla beraber büyük bir değişim yaşamadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte 2000'li yıllarda hem çevreci sivil toplum örgütlenmelerinde ve yerel ekolojik hareketlerde büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Bu nicel artışın Türkiye'deki siyasal ve ekonomik koşullarla yakından bir ilişkisi vardır (Özen, 2011).

Toplumsal hareketler mefhumu, özellikle toplumsal olarak üretimin bir sonucu olan doğa kavramıyla ilişkimizin derinliklerini yansıtan ekoloji mücadelesi oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Burada konjonktürel ve yerel ilişkilerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği ve yönlendirdiği kompleks bir bütün gözlemlenir. Tüm bu karmaşık ilişkiler ağı içerisinde ekoloji mücadelesinin oldukça iddialı bir parçasını taşıyan protestolar ise her daim çok yönlü bir değerlendirmeye muhtaçtır. Ekoloji mücadelesinin yaşam alanlarına dair savunmaları için geliştirdikleri taktiklerin mücadelenin devamı boyunca birikimli bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Bu durumun en yakından izlenebileceği alanlardan biri protestoların eylem repertuarlarıdır. 1980'li yılların ortalarından itibaren gelişim göstermekte olan ekoloji protestolarının eylem repertuarlarının yayılım gösterdiği ve birbirine aktarıldığı görülmektedir. Örneğin seksenli yılların sonunda Aliağa termik santral karşıtı protestolarda kullanılan "insan zinciri oluşturma" repertuarının diğer mücadelelerde Aliağa termik santraline karşı protestolara atıfta bulunarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Bergama altın karşıtı mücadelenin başvurduğu eyleme repertuarının ise bölgedeki diğer mücadeleler için başvurulan ilk kaynak olduğu görülmektedir. Ege Bölgesi'nde gerçekleştirilen protestolarının eylem repertuarlarına baktığımızda protestolarda basın açıklaması, pankart açma gibi yerleşmiş eylem repertuarlarının yanı sıra çed toplantısını yaptırmama, yolu trafiğe kapama, vatandaşların müdahalesi ile durdurma, nöbet tutma, kolluk güçleriyle arbede, oturma eylemi, yürüyüş, şirket yetkililerini alıkoyma, yolu trafiğe kapama gibi repertuarlara başvurdukları görülmektedir. Bu repertuarların belirlenmesinde birçok etmen birlikte etkili olmaktadır. Nöbet tutma, vatandaşların müdahalesi ile projenin herhangi bir aşamasının durdurulması gibi repertuarlar doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle beraber düşünülmelidir.

Ege Bölgesi ekoloji protestolarında kullanılan eylem repertuarları arasından "nöbet tutma" pratiğine daha yakından baktığımızda, ilgili repertuarın yıllara ve protestoların konularına göre farklılaştığı görülmektedir. Yine benzer biçimde bu nöbet tutma hallerinin süreleri, karşı çıktıkları ekolojik yıkım projeleri üzerindeki etkileri mücadelelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak bu çalışma başvurulan repertuar ve protestoların sonuçları arasındaki bir ilişkiye odaklanmamaktadır. Çalışmanın odak noktasını nöbet tutma repertuarının yıllara ve protestolara göre nasıl dağılım gösterdiği, hangi gelişmeler üzerine ortaya çıktığı gibi soruların Ege Bölgesi ekoloji mücadelesi örnekleri üzerinden incelenmesi oluşturmaktır.

Şekil 1'de Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı protestoların yıllara göre dağılımına yer verilmiştir. Burada ilgili repertuara başvuran protestoların düzensiz bir seyri olduğu, belirli yıllarda belirgin yükselişler yaşadığı görülmektedir. Yıllara göre bu dağılımda nöbet tutarak direniş gösteren mücadelelere yer verecek olursak; 2009-2010 yıllarında Yuvarlakçay hidroelektrik enerji santrali karşıtı direnişin uzun soluklu mücadelesinin belirgin bir kırılma yarattığını görmekteyiz. Ardından 2012 yılında Kozak altın madeni karşıtı mücadele karşımıza çıkmaktadır. Grafikteki en büyük kırılmayı ise 2013 yılında Gezi Parkı'ndan başlayarak ulusal düzeyde yayılım gösteren protestoların Ege Bölgesi'ndeki yansımaları ve Çanakkale maden karşıtı mücadeleyle nöbet tutma pratiğinin bölgedeki en yüksek dinamikliğini yakaladığı görülmektedir. 2014 yılında ise Kazdağları maden karşıtı mücadele sahneye çıkmaktadır. Ardından 2015 yılı itibariyle İztuzu Plajı için verilen mücadele, İzmir Kemalpaşa Akalan Köyü'nde taş ocaklarına karşı verilen mücadeleyi Soma Yırca'da termik santral karşıtı mücadele izlemiş, bu mücadelelerin nöbet tutmaya başvurdukları görülmüştür. 2018 yılında ise jeotermal enerji santrali karşıtı mücadelelerin de sıklıkla başvurduğu bir repertuar haline gelerek İzmir Karabağlar'da Uzundere, Çanakkale Ayvacık'ta Gülpınar, Aydın Efeler'deki direniş örneklerinde karşımıza çıkmıştır.

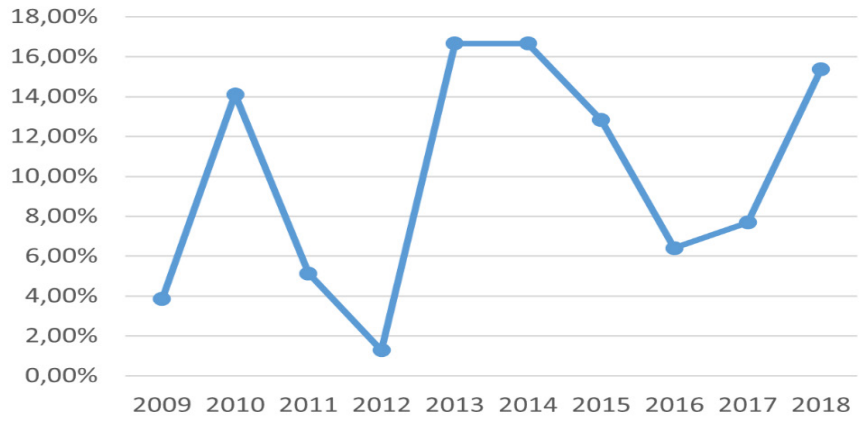

Şekil 1: Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı protestoların yıllara göre dağılımı

Şekil 2'de Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı protestoların konularına göre dağılımına yer verilmiştir. Burada sırasıyla enerji santrali karşıtı protestolar (%54), maden karşıtı protestolar (%20), kentsel çevre protestoları[1] (%13), su ve kıyı alanları protestoları[2] (%9), orman, sit, zeytin, mera ve yerli tohum protestoları[3] (%3) şeklindedir. Bu protestolar arasından su ve kıyı alanları protestolarının tamamı kıyısal alanlar için orman, sit, zeytin, mera ve yerli tohum protestolarının ise tamamı ormanlık alanlar için nöbet tutma eylemlerine başvurmuştur. Kentsel çevre protestolarında nöbet tutma repertuarı ise Gezi Parkı eylemlerinde, baz istasyonu karşıtı eylemlerde ve park gibi kamusal müşterekler için uygulanmıştır.

[1] Bu protesto türü altında kentsel alanlardaki çevre protestolarının iddialarına göre şekillenmiştir. Burada birer kamusal alan olan parkların ortadan kaldırılması, parklardaki ağaçların kesimi ya da mekânsal olarak bir parçasının imara veya ekonomik faaliyete açılması gibi nedenlerle yer alan park protestoları yer almaktadır. Bunun yanı sıra baz istasyonuna yer seçimi, kurulması ya da kurulduktan sonra gelişen karşı çıkışların yer aldığı protestolar yer almaktadır.

[2] Bu protesto türü sulak alan, deniz, kıyı, körfez, liman, akarsu, kumsal gibi su varlıkları ve etrafındaki habitata dair gelişen protestoları ele almaktadır. Bu türdeki protestolar; kıyı protestoları, balık çiftliği karşıtı protestolar ve su varlıkları protestoları şeklinde kategorize edilmiştir.

[3] Bu protesto türü orman, mera, sit, zeytinlik alanlarında çeşitli yatırımlar altında yapılan özelleştirme, ticarileştirme dinamiklerine ve yerli tohumların tarımsal üretimden dışlanması sürecine karşı gelişen protestoları içermektedir.

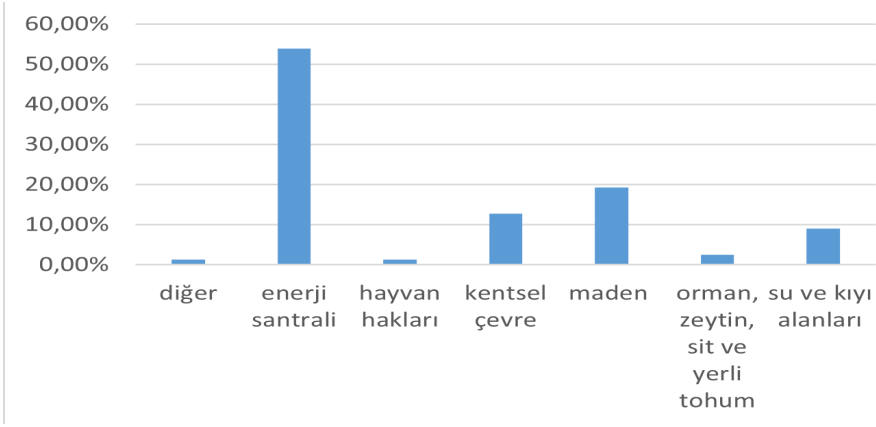

Şekil 2: Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı protestoların konularına göre dağılımı

Nöbet tutma repertuarına en çok başvuran protestolar arasında %54 ile enerji santrali karşıtı protestolar ve %24 ile maden karşıtı protestolar yer almaktadır. Aşağıda enerji santrali karşıtı protestolar ve maden karşıtı protestolar Ege Bölgesi ekoloji mücadelelerinden örnekleri üzerinden incelenmiştir.

Enerji santrali karşıtı protestolar sınıflandırması; akarsu, kömür, rüzgar, nükleer, jeotermal, doğalgaz gibi kaynaklardan enerji elde etmeye yarayan santrallere karşı gelişen protestoları kapsamaktadır. Burada enerji santralinin kurulum aşaması, sondaj çalışmaları, kurulduktan sonra gelişen çevre sorunlarına karşı ortaya konulan protestolar yer almaktadır. Enerji santrali karşıtı protestoları; termik santral, hidroelektrik santral, rüzgar enerjisi santrali, jeotermal enerji santrali, nükleer enerji santrali, çevrimiçi doğalgaz santrali, baraj protestoları oluşturmaktadır. Burada termik santral, hidroelektrik santral, rüzgar enerjisi santrali, jeotermal enerji santrali, nükleer enerji santrali ve diğer kategorileri altında ilgili protestolar incelemeye tabii tutulmuştur. Nöbet tutma repertuarına en çok başvuran protestolar arasında enerji santrali karşıtı protestolar %54 ile başı çekmektedir.

Şekil 3'te yer verildiği üzere enerji santrali karşıtı protestoları içerisinde %34 ile jeotermal enerji santrali karşıtı protestoların, %29 ile hidroelektrik enerji santrali karşıtı protestoların, %16 ile termik santrali ve rüzgar enerjisi santraline karşı protestoların nöbet tutma repertuarına başvurdukları görülmektedir. Bunları %2'lik payı ile nükleer enerji santrali karşıtı protestolar izlemektedir.

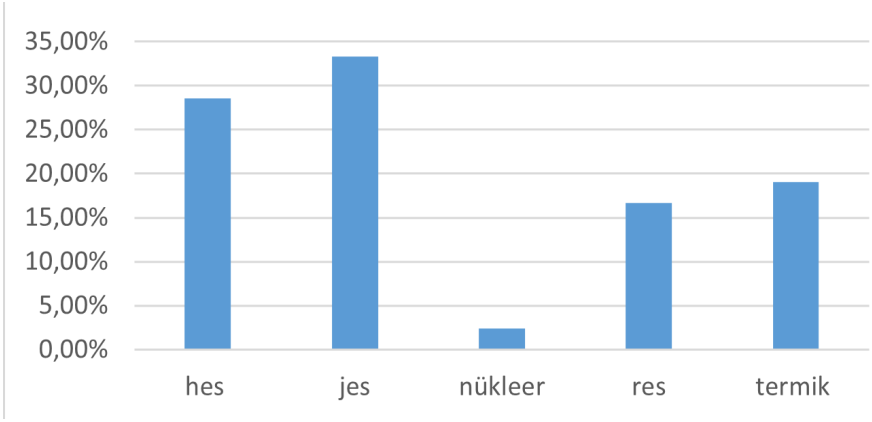

Şekil 3: Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı enerji santrali karşıtı protestoların santral çeşitlerine göre dağılımı

Hidroelektrik santrali karşıtı protestoların diğer yerleşim bölgelerine göre açık ara bir farkla ortaya çıktığı Muğla Yuvarlakçay'da kurulmak istenen hidroelektrik santral karşıtı protestolar oluşturmaktadır. Buradaki protestoların soma Yırca'daki termik santral karşıtı protestolarda görüldüğü gibi proje için yapılan ağaç kesimiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Burada protestoların hidroelektrik santrale karşı çıkma gerekçeleri arasında biyolojik ihtiyaçlar için suyun önemli bir kullanımı olması ve bölgedeki tarımsal sulama kaynağını oluşturması, su kaynakların azalacağı veya kuruyacağı endişesi, içerisinde anıt çınarların da olduğu binlerce ağacın kesilmesi gibi itiraz nedenleri bulunmaktadır. Buradaki hidroelektrik santral karşıtı protestoların eylem repertuarlarına baktığımızda; nöbet tutma, yürüyüş, ağaca zincirleme, pankart açma gibi repertuarlarla karşılaşılmaktadır. 2009 yılı itibariyle gelişen Yuvarlakçay hidroelektrik santral karşıtı protestoların sonraki yıllarda çeşitli alanlarda doğan mücadelelere özellikle nöbet tutma eylem repertuarıyla emsal olduğu söylenebilir. Şekil 4'te Yuvarlakçay hes karşıtı direnişin gazetelerdeki yansımalarından örnekler verilmiştir.

Köyceğizliler yeni yılı santral yapılmak istenen bölgede karşıladı

Çevre nöbetçileri

METE KIZIK

KÖYCEĞİZ - Köyceğiz'in Beyobası beldesindeki Yuvarlakçay Irmağı üzerine kurulması planlanan hidroelektrik santraline karşı mücadele, yılbaşı gecesine de taşındı. Yaklaşık 200 kişi, yeni yılı Pınarköy'de yaptıkları 24 saatlik kampla karşıladı.

Pınarköylülerin Dökmetepe bölgesindeki eyleminde onlarca köylü ve çevreci bir araya geldi. Sayıları 200'ü bulan HES karşıtları, yeni yıla mücadele azımlarını vurgulayarak girdiler. Köylüler, su kaynaklarını azalttacağını düşündükleri ve binlerce ağacın kesilmesine neden olan HES'e karşı eylemlerinin süreceğini, geri adım atmayacaklarını bildirdiler.

Alternatif yılbaşı kutlamasında köylüler, "Bizim elektrik sıkıntımız yok. Santrala değil, suya ihtiyacımız var. Şirketin amacı, altından daha değerli durumdaki suyumuza sahip olmak. Ağaçlarımızı kesmeyin, suyumuzu almayın" dedi.

'Teker teker yok edilecek'

Direnişçi köylüleri ziyaret eden Beyovası Belediye Başkanı Besim Özbek, "Köylülerimizin haklı direnişinin yanındayız. Bu haksızlığın yargıdan döneceğine inanıyorum" derken, Köyceğiz Belediye Başkanı Salih Erbay da, "Muğla'nın denizle olan sınırları, yılda 40 milyon turistin geldiği İspanya'dan bile fazla. Bu doğa harikaları, korunacağına, teker teker yok edilmek isteniyor" yorumunu yaptı.

Ressamın ilginç eseri

LONDRA (AA) - İngiliz bir res-

Köylüler çevre nöbetinde

Muğla'nın Köyceğiz ilçesine bağlı Beyobası beldesindeki Yuvarlakçay Irmağı'na kurulacak olan hidroelektrik santralına (HES) tepki gösteren köylülerin çevre nöbeti 62. gününe girdi. Topgözü mevkisine naylon çadır kurarak nöbetini sürdüren köylüler adına konuşan Yuvarlakçay'ı Koruma Platformu sözcüsü Murat Demirci, bine yakın ağacın kesilmesine karşı çıkan köylüler hakkında tutanak tutulduğunu söyledi. (Fotoğraf: AA)

Şekil 4: Çevre nöbetçileri (Cumhuriyet Gazetesi, 2.01.2010), Köylüler çevre nöbetinde (Cumhuriyet Gazetesi, 1.03.2010)

Enerji santrali karşıtı protestoları arasında nöbet tutarak direniş gösteren Çanakkale Gülpınar, İzmir Uzundere, Aydın Efeler Kızılcaköy jeotermal enerji santrali karşıtı mücadeleler karşımıza çıkmaktadır. Bu protestolara baktığımızda protestoların katılımcılarının çok büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu, bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve siyasi parti gibi oluşumların da katılım sağladıkları görülmektedir. Jeotermal enerji santrali karşıtı protestoların üç ilde de özellikle tarım alanları ve zeytinliklere olan yakınlığı ile tarımsal faaliyetlerin zarar göreceği gerekçesinin ortaklaştığı görülmektedir. Tarımsal faaliyetlerin zarar görmesi ile geçimlik faaliyetlerin ortadan kalkacağı vurgusu oldukça yüksektir. Jeotermal enerji santrali karşıtı protestoların yöre halkınca rezerv arama çalışmalarının başlatılması, sondaj çalışmalarının yürütülmesi ya da proje alanının çitlerle çevrilmesi üzerine yükselişe geçtiği görülmektedir. Çanakkale ilinde gerçekleştirilen Gülpınar jeotermal enerji santrali karşıtı protestolarının; Gülpınar köylülerince sondaj çalışmalarına başlanması üzerine ortaya çıkmıştır. Gülpınar köylüleri, sondaj çalışmalarını durdurarak mücadelenin başından sonuna kadar nöbet tutma eylem repertuarına başvurmuşlardır. Yürütmenin durdurulmasına kararına rağmen şirketin alandaki son malzemesi gidene kadar nöbet tutma sürdürülmüştür. Yine İzmir Uzundere'de gerçekleştirilen jeotermal enerji karşıtı protestolarında da bölge halkı çalışmalara müdahale edip durduktan sonra nöbet tutma repertuarına başvurmuştur. Şekil 5'te Uzundere jes karşıtı protestolardan haberlere yer verilmiştir.

UZUNDERE NÖBETİ

Jeotermal projesi yeniden yargıda

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yargı kararlarını dikkate almayarak yeniden "ÇED gerekli değildir" onayı verdiği jeotermal sondaj projesi, Uzundereliler tarafından bir kez daha yargıya taşındı. Yöre halkı bölgede nöbete başladı.

İzmir'in Karabağlar ilçesi Uzundere Mahallesi'nde AKP'ye yakın bir işadamı tarafından yapılmak istenen jeotermal sondajı, yöre halkının başvurusu üzerine İzmir 1. İdare Mahkemesi tarafından "Zeytinliklere çok yakın. O nedenle Zeytin Yasası'na aykırı" vurgusuyla iptal edilmişti. Ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın, aynı arama sahası içindeki farklı bir parsele, yeniden ÇED onayı verdiği ortaya çıkmıştı.

Uzundereliler, bölgede nöbet tutmaya başladılar. Arama sahasının etrafını çeviren tel örgülere de, idare mahkemesi kararını anımsatan ve "Kimyasal sızıntı alanıdır!" yazılı bez afişler astılar.

• YUSUF ÖZKAN / İZMİR

JES NÖBETİ

Yargı kararının arkasına dolanılarak yapılmak istenen jeotermal sondajına karşı İzmir'in Karabağlar ilçesine bağlı Uzundere Mahallesi'nde yaşayanların nöbeti 8. gününe girdi. Yöre halkı, AKP'ye yakın Adem Petrol şirketine verilen arama sondaj ruhsatının süresinin yarın dolacağını anımsattı. Bölge sakinleri, iptal edilen ÇED yerine, bakanlıktan başka bir parsel için ÇED alarak çalışmalarını sürdürmüştü. Bunun üzerine Uzundereliler nöbete başlamıştı. • YUSUF ÖZKAN / İZMİR

Şekil 5: Uzundere Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 6.07.2018), Jes Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 2018)

Manisa'nın Soma ilçesinde kurulmak istenen Yırca Termik Santrali'ne karşıtı protestolar da yine nöbet tutarak direnişlere sahne olmuştur. Burada termik santral karşıtı protestoların, termik santral yapılacak bölgedeki ağaçların kesilmesi üzerine kitleselleştiği görülmektedir. Özellikle nöbet tutma eylem repertuarının ağaçların kesilmesi üzerine başlayan mücadelenin şirket araçlarının bölgeden çekilene kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Yırca termik santral karşıtı protestoların karşı çıkış nedenleri arasında şunlar bulunmaktadır: maden sahasının zeytinlik alanı olması, şirket iş makinalarıyla zeytin ağaçlarını sökmesi, acele kamulaştırma kararı süreçlerinin henüz tamamlanmamasına rağmen şirketin maden işletmesi için yapımlara başlaması. Şekil 6'da Soma termik santrali karşıtı protesto haberleri yer almaktadır.

Bastonlu direniş

Manisa'nın Soma ilçesinde santral için ağaçları kesen Kolin Grubu'na karşı başlatılan direnişin sembolü, bastonla nöbet tutan 83 yaşındaki Sabriye Akın'la 80 yaşındaki Selver Gül oldu. Gül, "Kesime rızamız yok, köyümüz bataklık olacak, tarlalar ekilip biçilmeyecek" derken Akın da "Benim 'Yaşım bitti, dişim düştü' ama gelecek nesiller düşünüp mücadele ediyorum" diye konuştu. • DHA

Soma'da AĞAÇ NÖBET

Köylüler, Yırca'dan sonra Kozluören köyünde de ağaç katliamı yapan Kolin Şirketi'ne karşı fiili direnişe geçti

HAKAN DIRIK

Kolin şirketi, Yırca'da gerçekleştiremediği termik santrali, Soma'nın bir diğer köyü Kozluören'de hayata geçirmeye çalışıyor. Ancak Kolin'in yaklaşık 7 bin zeytin ağacını kestiği Yırca'dan sonra Kozluören'de de doğa katliamına girişmesi sonrasında köylüler "ağaç nöbeti"ne başladı. Köylüler, şirketin 3 ayrı bölgede gerçekleştirdiği kesimleri durdurdu.

Kesimler durdu

Yırca'da köylüler, doğayı savunurken, yine kendi köylerinden olan Kolin'in özel güvenlikçileriyle karşı karşıya gelmişti. diği kesimlere karşı sesini yükseltmekle kalmadı, eyleme geçti. 21 Nisan'da kesim yapılan bölgelere giderek uyarıda bulunan köylüler, dün sabah başlattıkları nöbetle 3 bölgedeki kesimleri durdurdu. Köylülerden İsmail Çobak, "Artık fiili olarak direnişe geçtik. Şimdilik kesimleri durdurduk. Ağaç kesiminde çalışanlar, kendi köylülerimiz ile karşı karşıya gelmek istemedi. Doğamızı katletmelerine izin vermeyeceğiz. Nöbetle direnişimizi sürdüreceğiz. Duyarlı insanların bize destek vermesini bekliyoruz. Geleceğimize doğamıza hep birlikte sahip çı-

Şekil 6: Bastonlu Direniş (Cumhuriyet Gazetesi, 30.04.2016), Soma'da Ağaç Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 24.04.2016)

Maden karşıtı protestolar altında altın, gümüş, nikel, bakır, bazalt, demir, manganez, granit, feldspat, kömür gibi maden türlerinin çeşitli yöntemlerle çıkartılması süreçlerine karşı gelişen karşı direnişler ele alınmıştır. İlgili madenlerin yanı sıra kil ocağı, kalker ocağı, taş ocağı, rafineri ve maden arama çalışmalarının yarattığı çevresel sorunlara karşı protestolar da yine bu başlık altında ele alınmıştır. Maden karşıtı protestoları; altın, taş ocağı, nikel, feldspat ve diğer maden türlerine göre ele alınmıştır. Maden arama çalışmaları, maden ürünlerinin iletimi, maden işletmesi süreçlerinin yol açtığı sorunlara karşı gelişen protestolar altında yer almaktadır. Nöbet tutma repertuarına en çok başvuran protestolar arasında maden karşıtı protestolar %20'lik payları ile ikinci sırada yer almaktadırlar.

Şekil 7'te Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında gerçekleştirilen maden karşıtı protestoların maden çeşitlerine göre dağılımına yer verilmiştir. Maden çeşitlerine göre nöbet tutma repertuarına baktığımızda %34 ile altın madeni karşıtı mücadelenin başı çektiği görülmektedir. Onu %27 ile taş ocaklarına karşı, %20 ile feldispat karşıtı, % 13 ile nikel ve son olarak %7 ile diğer maden türlerine karşıtı protestolar izlemektedir.

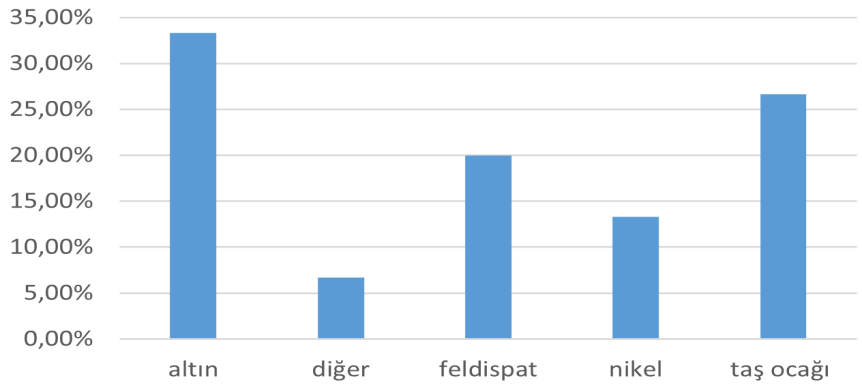

Şekil 7: Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında nöbet tutma repertuarının kullanıldığı maden karşıtı protestoların maden çeşitlerine göre dağılımı

Maden karşıtı protestolar kendi içerisinde değerlendirildiğinde en fazla protestonun ortaya çıktığı kategorinin altın madenciliği olduğu görülmektedir. Protestoların katılımcılarına baktığımızda ise köylüler başta olmak üzere yöre halkının, çevreci sivil toplum kuruluşlarının katılımı görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı protestoların çeşitli siyasi partiler, TMMOB ve bileşenleri gibi meslek odaları, muhtar ve belediye başkanı gibi yerel yönetim makamlarınca desteklendiği görülmüştür. Altın madeni karşıtı protestoların gerekçelerine baktığımızda çok çeşitli argümanların olduğu görülmektedir. Burada temel karşı çıkış sebeplerinden biri altın madeninin çıkartılması yöntemine dair gelişmektedir. Siyanür kullanarak yapılan bu altın madenciliği türü çevresel zararlarıyla bilinmektedir. Bu yöntemin özellikle su kaynaklarına, yer altı sularına olan etkileri protestocular tarafından "sularımız zehirleniyor, kirleniyor" şeklinde dile getirilmektedir. Ayrıca altın madeni çıkarmanın bu yönteminde siyanür havuzlarının oluşturulması, bölgede zehirli atıkların kalması endişesini beraberinde getirmektedir. Su kaynaklarıyla yakından bağlantılı olarak protestolarda yoğun bir şekilde tarımsal faaliyetin değerini ve miktarını düşürerek geçimlik faaliyetlerin zarar göreceği vurgusu mevcuttur. Geçimlik kaynakların yitirilmesi ile bölgeden göç etmek zorunda kalınacağı gerekçelerinin ise birbirini takip ettiği görülmüştür. Öte yandan Kaz Dağları'ndaki biyoçeşitlilik vurgusu ile çevresel değerlere dair temalar da protestoların konuları arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda Kaz Dağları'nın korunması, milli park sınırlarının genişletilmesi talepleri başı çekmektedir.

Nöbet tutma repertuarına başvuran taş ocaklarına karşı protestoların bir örneği olarak İzmir Kemalpaşa Akalan direnişinde taş ocaklarının yerleşim yerleri, mera, tarım alanlarına yakınlığı ve insan sağlığına olumsuz etkilerinin başlıca karşı çıkış gerekçelerini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu mücadelede fiili direniş gösterilerek iş makinalarının durdurulduğu, kolluk kuvvetleriyle karşı karşıya kalındığı, proje alanına iş makinalarının sokulmadığı görülmektedir. Kadınların ön safta yer aldığı bu eylemlerde alanda nöbet tutularak projenin devam ettirilmemesi sağlanmıştır. Şekil 8'de Akalan köylülerinin taş ocağı karşıtı nöbet eylemlerinden haberlere yer verilmiştir.

Bedenlerini siper ettiler

İzmir-İstanbul Otoyolu'na malzeme sağlamak için Akalan köyünün yanı başına kurulmak istenen taşocağına karşı başlatılan direniş sürüyor. Dinamit kullanılacak ocağın köy okuluna çok yakın olduğuna dikkat çeken köylüler, dün bölgeye gelen iş makinelerini ocağa sokmadı. EMRE DÖKER ■ *3. Sayfada*

Fotoğraf: DHA

EMRE DÖKER

KEMALPAŞA - Akalan köyünün yanı başına kurulmak istenen taş ocağına karşı başlatılan direniş, eksi derecelere düşen soğuk karşın artarak büyüyor. Akalan köylüleri, üç gündür iş makinelerini ocağın kurulacağı bölgeye sokmazken gece de nöbetleşerek alanda bekliyorlar. Kahvehane sahibi de minibüsle köylülere ücretsiz çay servisi yapıyor. Yurttaşlar topladıkları paralarla dün lokma döktürdüler, yarın da gerişg katılımlı bir eylem yapacaklarını söylediler. Özaltın İnşaat şirketine verilen işletme ruhsatıyla, Karayolları 2. Bölge Müdürlüğü'ne Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından verilen "**ÇED'den muaftır**" kararının iptali için İzmir 5. İdare Mahkemesi'nde dava açan avukat **Şehrazat Mercan**, köy okuluyla taş ocağının arasındaki uzaklığı 250 metre hesapladıklarını söyledi. Mercan "**Ocağın kurulacağı alanın hemen 500 metre yanında zeytinlikler var. Arazi çam ağaçlarıyla kaplı. Yapılacak yer zaten köyün merası olarak geçiyor. Yasal yollardan bu projeyi engelleyeceğiz**" dedi.

Kalabalık artıyor...

Dün Kemalpaşa Kaymakamı **Kamuran Taşbilek**'le görüşerek dilekçe verdilerini de anlatan Mercan, "**Burada köylülerin büyük bir direnişi var. Eğer iş makineleri zorla bölgeye getirilmeye çalışılırsa, yurttaşlara bir zarar geleceğini, bunun durdurulmasını istedik. Ancak kendisi, gerekirse jandarmayla**

birlikte iş makinelerini bölgeye sokacağını söyledi" diye konuştu.

Dün ocak yapılmak istenen alanın önünde, önceki günlere göre daha fazla kalabalıkla toplanan köylüler de şunları söylediler:

"**700 seçmeni olan köyümüzde bir daha AKP'ye 1 oy bile çıkmayacak. Diğer köylerde yaşanan çevre katliamlarını görüyorduk ancak bölgeyi bu kadar etkilediğini bilmiyorduk. Şimdi başımıza gelince rant uğruna yapılan talanı anladık. Gençlerimize bırakacağımız bu doğa harikasını yok ettirmeyeceğiz. Türkiye'deki tüm köylüleri ve emekçileri dayanışmaya çağırıyoruz. Artık birlik olma ve AKP'yi def etme zamanıdır.**"

Kadınlar ön saflarda

Köyün kadınları da ateşin çevresinde, dondurucu soğukta iş makinesi nöbetinde ön saflarda yer almaktan mutlu olduklarını söyledi. "**Gerekirse makinelerin önüne yatarız**" diyen kadınlar, "**Ne zaman ki** 'burada taş ocağı kurulmaktan vazgeçildi' **diye bize yazılı belge getirirler o zaman direnişi sonladırız**" vurgusu yaptı.

Şekil 8: Bedenlerini siper ettiler (Cumhuriyet Gazetesi, 08.01.2018), Direniş büyüyor (Cumhuriyet Gazetesi, 09.01.2015)

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada nöbet tutma repertuarının hangi ekoloji mücadelelerinde kullanıldıkları, yıllara göre nasıl bir dağılım gösterdikleri, hangi gerekçelerle ortaya çıktığı ve doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleriyle ilgili bizlere neler anlattığı inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Ege Bölgesi'nde 2007-2018 yılları aralığında basın taraması ile elde edilen protesto haberleri protesto olay analiziyle incelenmiştir. Böylece ekoloji protestolarında yer, protesto mekânı, katılımcı ve organizasyonları, protesto konuları, gerekçeleri, eylem repertuarları başlıklarına dair veriler elde edilmiştir. Bu çalışma nöbet tutma repertuarına odaklanarak Ege Bölgesi'ndeki çeşitli ekoloji mücadelelerinden örneklerle çalışmanın sorularına yanıtlar aramıştır.

Ege Bölgesi'nde ekoloji mücadelesinin tarihsel gelişimine baktığımızda; 1980'li yıllardan başlayarak çevre koruma odaklı hareketlere sahne olduğunu, 90'lı yıllarda Bergama altın madeni karşıtı direnişin hem bölgede hem ulusal düzeyde bir mihenk taşı oluşturarak modern ekoloji hareketlerine doğru bir geçişin yaşandığını görmekteyiz. 90'lı yıllarda Bergama altın madeni karşıtı mücadele ile özellikle kamuoyunun dikkatini çeken yerel ekoloji mücadeleleri 2000'li yıllarda artarak devam etmiştir. Özen (2018) yerelde büyük bir ivmeyle artan bu mücadelelerde 2001 ekonomik krizi ile doğanın neoliberal sermayeye eklemlenme süreçlerinin hızlandırılmasının büyük etkisi olduğunu ifade etmektedir. Özen (2018) doğanın neoliberalleştirilmesi altında yaşan gelişmelere ve mücadeleleri tetikleyen gelişmeleri şu şekilde örneklendirmektedir: 1980'li yıllardan itibaren maden ve enerji kaynaklarının uluslararası sermaye açılmasının hızlandırılması, maden çıkarma işlemleri sırasında ağır kimyasalların kullanılması (örneğin siyanür liçi yöntemi), projelerin yerleşim yerlerinin çok yakınlarında veya geçimlik faaliyetlerinin bulunduğu alanlarda kurulması, hidroelektrik enerji santrali projelerine Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporu olmadan 49 yıllığına kullanım izni verilmesi ve yerel halkın vereceği tepkilerin ve katılımın dikkate alınmaması (Özen,2018: 188-189) Toparlayacak olursak; 2000'li yılların ortasından itibaren yükselişe geçen yerel ekoloji hareketlerinin, 1980'ler itibariyle neoliberal politikaların çevre üzerindeki baskısıyla yoğunlaşan enerji, turizm projelerine karşı ortaya çıkan eylemlilikleri sürdürdüğü görülmektedir.

Doğanın neoliberalleştirilmesi süreçleri ve ona karşı gelişen ekoloji mücadelelerinin arasındaki etkileşimi ekoloji protestolarının çeşitli dinamikleri üzerinden kendisini göstermektedir. Bunlar arasında eylem repertuarına dair okumalar birçok belirleyenin yan yana geldiği süreçlerin analizini içerir. Bu çalışmada Ege Bölgesi'nde nöbet tutmanın yine bölgede ekoloji mücadelelerinin başlangıç yıllarına uzanan bir geçmişi olduğu görülmektedir. "Nöbet tutma, nöbet çadırı kurma" gibi bir repertuarın Dalyan İztuzu Plajı'nda Caretta Caretta'ların üreme alanlarına yapılacak turistik tesislerine karşı yürütülen mücadeleden (1984) Muğla Yuvarlakçay hidroelektrik santral karşıtı protestolara (2009), Gezi Parkı protestolarından (2013) Çanakkale Gülpınar jeotermal enerji santrali karşıtı protestolara (2018) kadar uzanan bir kullanımı söz konusudur. Ege Bölgesi ekoloji hareketlerinde nöbet tutma repertuarına dair belirgin kırılmaların Yuvarlakçay hidroelektrik santrali karşıtı mücadele, Gezi Parkı protestoları ve jeotermal enerji santrali karşıtı eylemlerin 2018 yılı itibariyle yaygınlaşmasıyla belirgin

yükselişler yaşadığı görülmektedir. Özellikle Gezi Parkı protestolarından hareketle nöbet tutma repertuarı, yerel direnişlerde sürekli referans edilmiştir. Bununla birlikte 2009 yılı itibariyle gelişen Yuvarlakçay hidroelektrik santral karşıtı protestoların uzun soluklu direnişleri ve bu direnişle özdeşleşen nöbetleri bölgenin projenin durdurulması yönünde karar alınmasıyla en etkin protestolarından biri olmuştur.

Nöbet tutma pratiğine en fazla başvurulan iki alan olarak karşımıza enerji santrali karşıtı ve maden karşıtı protestolar çıkmaktadır. Enerji santrali ve maden karşıtı protestoların bu yoğunluğu, bölgenin neoliberal politikalarla hangi çevresel alanlar üzerinden bağlandığını işaret etmektedir. Bu protestolarda nöbet kullanımının hangi gelişmeler üzerine geliştiğine baktığımızda; proje için yapılan ağaç kesimine başlanması, sondaj çalışmalarına başlanması, sondaj çalışmalarının başlaması, yıkım projesinin uygulanmaya başlaması gibi gelişmeler üzerine ortaya çıktığı görülmektedir. Ege Bölgesi'ndeki ekoloji protestolarının maden ve enerji karşıtı alanlarda genellikle refleksif bir yapıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse Manisa'nın Soma ilçesindeki termik santral karşıtı protestoların ve Muğla Köyceğiz'deki Yuvarlakçay hidroelektrik santrali karşıtı protestoların projelerin yapılacağı alandaki ağaçların kesilmesi üzerine başlamıştır. Yırca'da zeytin ağaçlarının kesimi, Yuvarlakçay'da ise anıt ağaçların kesimi yöre halkının karşı çıkışlarını ateşlemiştir. Öte yandan jeotermal enerji santrali karşıtı protestolar ise şirketin proje alanını çitlerle çevirmesi, rezerv arama çalışmalarına başlaması, sondaj çalışmalarına başlanması gibi uygulamalar üzerine geliştikleri görülmüştür. Bu bağlamda ekoloji protestolarının fiili olarak proje sahasında çalışmalara başlaması enerji santrali karşıtı protestolarda karşı çıkış sebeplerinden birini oluşturmakta ve genellikle başlangıcını ya da protestoların kitleselleşmesine yol açmaktadır. Ekoloji mücadelelerine yakından bakacak olursak, yargı kararlarının uygulanmaması, projeyi gerçekleştirecek şirketlerin hukuki kararları dinlemeksizin yaptıkları ani proje alanı baskınları, protesto katılımcılarının kolluk kuvvetleriyle daha sık sık karşıya kalmasıyla; keyfi yönetim, otoriterleşme, denetimsizleştirme gibi artan eğilimlerin karşısında ekoloji hareketlerinde "nöbet tutma" repertuarına yapılan başvuruları arttırdığını söyleyebiliriz. İlgili eğilimlerin bir diğer yansımasını mücadelenin başından sonuna kadar nöbet tutma eylem repertuarının sürdürülmesi, bölge halkının çalışmalara müdahale edip durduktan sonra nöbet tutması, projenin iptali yönünde alınan yargı kararlarına rağmen şirket araçlarının bölgeden çekilene kadar nöbetlerin sürdürüldüğü görülmektedir. Bu protestolarda

mülksüzleştirme süreçleri sayılan tüm başlıklarla beraber yaşanan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Mülksüzleştirerek birikim özelleştirme, ticarileştirme, kuralsızlaştırma, yeniden kurallaştırma gibi araçlarla doğanın neoliberalleşmesiyle birlikte yürür. Mülksüzleştirerek birikim süreçlerin protesto iddialarında geçimlik faaliyetlerin yitirileceği, göç etmek zorunda kalınacağı, yıllardır biyofiziksel doğa ile olan bağlarını yeniden üreterek yaşamlarını sürdürdükleri müşterek ilişkiler ağının kaybına dair kaygılar, protestoların iddialarında öne çıkan temalar arasındadır.

Sonuç olarak nöbet tutma repertuarının Ege Bölgesi'nde ekoloji mücadelesinin ilk ortaya çıkışına kadar uzanan bir geçmişi olduğu, repertuara başvuru hallerinin Türkiye'de neoliberal politikaların özelleştirme, ticarileştirme gibi araçlarıyla çevresel unsurlar üzerindeki baskısının giderek arttığı yıllar boyunca daha sıklıkla ortaya konulduğu görülmektedir. Keyfi yönetim, otoriterleşme, denetimsizleştirme, kuralsızlaştırma ve yeniden kurallaştırma gibi artan eğilimlerin karşısında ekoloji hareketlerinde yaşam alanlarını terk etmeden savunma ihtiyacının arttığı ve hatta fiili bir şekilde şirketlerin proje alanlarından çekilmesine kadar nöbetlerin bırakılmadığı görülmektedir. Çalışma doğanın neoliberalleştirilmesi araçları ve sahip olduğu hareket alanıyla nöbet tutma repertuarına başvuru hallerinin ve artışının arasındaki bağdaşık ilişkiyi işaret etmektedir. Bununla birlikte nöbet tutma repertuarının ekoloji mücadelelerinde protesto katılımcıları açısından ortaya çıkardığı hallerin bireyler, ağlar, katılım, örgütlenme gibi başlıklar açısından daha yakından incelenmesi gerekliliği ortadadır. Nöbet tutma ve nöbet çadırı kurmanın ortaya koyduğu sosyal haller, nöbet tutma süreçleri ve sonrasının katılımcılar üzerindeki etkileri, başka bir kamusallığı işaret etmesi; başta ekoloji mücadeleleri olmak üzere gösterdikleri açısından ayrıca değerlendirilmedir.

KAYNAKLAR

Bakker, K. (2015). Neoliberalization of Nature. T. Perreault, G. Bridge , & J. McCarthy (Dü) içinde, *The Routledge Handbook of Political Ecology* (s. 446-456). Routledge .

Castree, N. (2010). Neoliberalism and the biophysical environment 2: Theorising the neoliberalisation of nature. *Geography Compass*, 1734-1746.

Castree, N. (2010). Neoliberalism and the Biophysical Environment 1: What 'Neoliberalism' is, and What Difference Nature Makes to it. *Geography Compass*, 1725-1733.

Castree, N. (2010). Neoliberalism and the Biophysical Environment 2: Theorising the Neoliberalisation of Nature. *Geography Compass*, 1734-1746.

Castree, N. (2011). Castree, N. (2011). Neoliberalism and the biophysical environment 3: putting theory into practice Geography Compass. *Geography Compass*, 35-49.

Çoban, A., Özlüer, F., & Erensü, S. (2015). Türkiye›de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler. A. Çoban (Dü.) içinde, *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji Can Hamamcı'ya Armağan* (s. 339-456). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çoban, A., Özlüer, F., Erensü , S., Akdemir, Ö., & Üstün, B. (5- 7 Mart, 2015). Türkiye›de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve İnşa. *TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Semineri*, (s. 1-38). İstanbul.

Erensü, S. (2016). Neoliberalleşmenin Doğası, Doğanın Neoliberalleşmesi: Su-Enerji Rabıtası Üzerinden Neoliberalizm ve Müphemlikleri. C. Aksu, S. Erensü , E. Evren , & K. Ünüvar (Dü.) içinde, *Sudan Sebepler Türkiye'de Neoliberal Su- Enerji Politikaları ve Direnişler* (s. 37-64). İstanbul: İletişim Yayınları.

Harvey, D. (2004). *Yeni Emperyalizm* . Everest Yayınları.

McCarthy, J., & Prudham, S. (2004). Neoliberal Nature and the Nature of Neoliberalism. *Geoforum, 3*(35), 275-283.

Özen, H. (2011). Çevreci Protesto Hareketleri. *İz Dergisi*, 44-45.

Özen, H. (2018). Yerellik-popülerlik ekseninde Türkiye›de çevre mücadeleleri. *Alternatif Politika*, *10*(2), 181-209.

Özlüer, F., Turhan, E., & Erensü, S. (2016). Türkiye›de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye? S. Erensü, E. Turhan , F. Özlüer,

& A. Gündoğan içinde, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası Günümüz Türkiye›sinden Politik Ekoloji Tartışmaları* (s. 15-39). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Öztürk, Ö. (2017). Çevrecilik Söylemleri Ve Türkiye'deki Çevre Hareketlerinin Seyri/Environmental Discourses and the Course of Environmental Movements in Turkey. *Journal of History Culture and Art Research*, 441-456.

Şahin, Ü. (2010). Türkiye›de Çevre ve Ekoloji Hareketleri ÜZerine Notlar Aliağa Zaferi›nden Vatan Toprağı Söylemine . *Birikim* .

Şengül, M. (2008). Türkiye›de Neoliberal Dönüşümün Çevresel Sonuçları. *Memleket Siyaset Yönetim, 3*(6), 67-87.

Seçilmiş Gazete Haberleri:

Bastonlu Direniş (Cumhuriyet Gazetesi, 30.04.2016) Soma'da Ağaç Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 24.04.2016)

Bedenlerini siper ettiler (Cumhuriyet Gazetesi, 08.01.2018), Direniş büyüyor (Cumhuriyet Gazetesi, 09.01.2015)

Çevre nöbetçileri (Cumhuriyet Gazetesi, 2.01.2010), Köylüler çevre nöbetinde (Cumhuriyet Gazetesi, 1.03.2010)

Uzundere Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 6.07.2018), Jes Nöbeti (Cumhuriyet Gazetesi, 2018)

yedinci oturum
GIDAYA ERİŞİM VE ADALET

Moderatör: Dr. Kumru ÇILGIN ÇALIŞ

*Gıda Sistemlerinin Gerekli Dönüşümü: Türkiye'den Yerel Gıda Planlamasına Dair Örnekler

Arş. Gör. Zeynep ÖZÇAM, Sıla ÖZKAVAF ŞENALP

*Kentsel Gıda Planlaması ve Politikaları: Üç Büyükşehir Üzerinden Değerlendirme

Cansu İLHAN, Doç. Dr. Ebru KERİMOĞLU

*Bio Market Mila U - Kentsel Adaletin Somut Yüzü

Dr. Nejla KILINÇ

Çevresel Adalet Bağlamında Madenlerin Çevresel ve Sosyal Etkilerinin CBS ile Değerlendirilmesi: Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri Örneği

Ceren ÖZCAN TATAR, Ezgi TÜKEL, Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

ÇEVRESEL ADALET BAĞLAMINDA MADENLERİN ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİLERİNİN CBS İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: YENİKÖY VE KEMERKÖY TERMİK SANTRALLERİ ÖRNEĞİ

Ceren ÖZCAN TATAR

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü-Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı

Ezgi TÜKEL

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü-Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri Anabilim Dalı

Özet

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli artan enerji ihtiyacı sıklıkla fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Türkiye'de enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtların yarısına yakını ise linyit kömüründen elde edilmektedir. Linyit kömürü, önemli çevresel tahribatlar yaratan açık ocak madenciliğiyle çıkarılmakta, bu süreç hem çevresel hem de sosyal anlamda adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu çalışmada, Muğla ili Milas ilçesinde bulunan ve Yeniköy-Kemerköy Kömürlü Termik Santrallerine kömür sağlayan açık linyit ocaklarının yarattığı mekânsal tahribatın uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, çalışma alanındaki arazi kullanım değişiminin tespit edilebilmesi için 1984 ve 2022 yıllarına ait Landsat 5 TM ve Landsat 8 OLI uydu görüntüleri denetimli olarak sınıflandırılmış ve ardından değişim analizi yapılmıştır. Bulgular, 38 yıllık bir süre zarfında 1.553,74 hektar yeni maden alanının açıldığını ve 3.556,86 hektarlık orman alanının tahrip edildiği göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Açık linyit ocakları, Çevresel adalet, Kömürlü termik santral, Yeniköy Kemerköy termik santralleri.

Evaluation of Environmental and Social Impacts of Mines within the Context of Environmental Justice Using GIS: Capabilities The Case of Yeniköy and Kemerköy Coal Power Plants

Abstract

The continuous energy needs, increasing in accordance with the population rise and technological advancements, are commonly met with fossil fuels. Almost half of the fossil fuels used in energy generation in Turkey is lignite coal. Lignite coal is extracted via open pit mining, which causes significant environmental degradation and results in environmental and social injustice. This paper aims to examine the spatial destruction caused by open lignite mines in Muğla province, Milas district, which provide coal to Yeniköy-Kemerköy Coal Power Plants, using remote sensing and geographic information systems (GIS). In this context, Landsat 5 TM and Landsat 8 OLI satellite images were used to make supervised classification and change detection analyses between 1984 and 2022. The results revealed that 1,553.73 hectares of new mining area were opened, and 3,556.86 hectares of forest area were destroyed in 38 years.

Keywords: Coal power plant, Environmental justice, Open lignite pit, Yeniköy Kemerköy coal power plant.

1. Giriş

Ekonomik sistem tarafından dayatılan bireysel ve kurumsal olarak sürekli gelişme ihtiyacına paralel olarak gelişen teknoloji beraberinde daha çok enerji tüketimi gerekliliğini getirmektedir. Toplumsal olarak hedeflenen ekonomik gelişmişlik düzeyine erişmek amacıyla endüstriyel faaliyetlere yapılan yatırımlar sürekli artış göstermekte, bu durum enerjiye olan bağımlılığı artırmaktadır. Üstelik, geleceğe yönelik yapılan kestirimler enerji tüketiminin 2035 yılına kadar OECD üyesi ülkelerde %14, OECD ülkesi olmayan ülkelerde %84'e yakın artış göstereceği yönündedir (Şekil 1) (Wolfram vd., 2012). Türkiye için yapılan tahminlerde ise enerji ihtiyacının 2050 yılında, 2000'lerin başına göre 5 kat artacağı öngörülmektedir (Şekil 2) (Yumurtaci ve Asmaz, 2004).

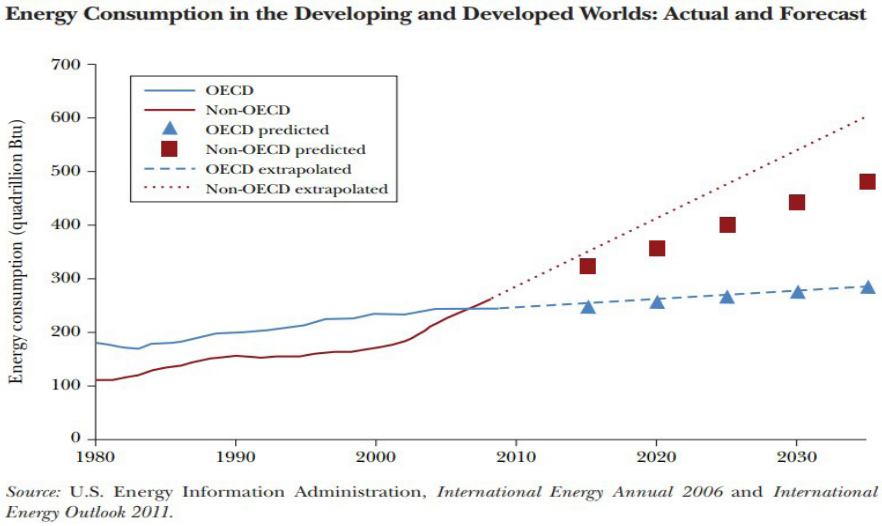

Şekil 1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Mevcut ve Öngörülen Enerji Tüketimleri (Wolfram vd., 2012)

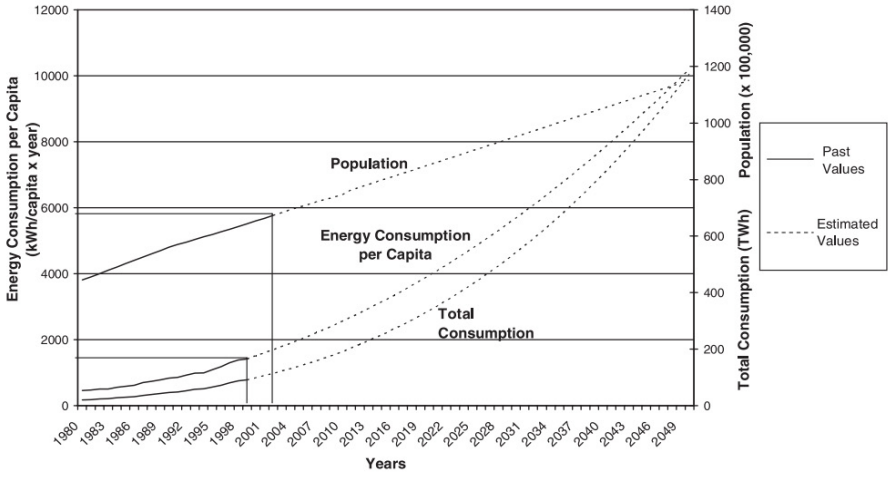

Şekil 2**:** Türkiye'nin Yıllık Elektrik Enerjisi Tüketimi Değişimi (Yumurtaci ve Asmaz, 2004)

Öte yandan, enerji tüketiminin ve bu tüketimi karşılamak için yapılan üretimin artması, çevresel sorunları derinleştirmektedir. Günümüzde elektrik enerjisinin yaklaşık %66'sı fosil yakıtlardan, %32'si yenilenebilir enerji kaynaklarından, %2'si ise diğer kaynaklardan elde edilmektedir. Fosil yakıtlar hem elde edilirken hem de enerji için yakılırken çevresel tahribata neden olmaktadır. Türkiye'de elektrik elde edilirken kullanılan fosil yakıtların %48,2'sini kömür, %51,8'ini ise doğalgaz oluşturmaktadır (URL1). Elektrik üretiminde en yaygın kullanılan kömür ise %60,2 oranıyla linyit kömürüdür (URL2).

1.1. Linyit Madenciliği ve Çevresel Etkileri

Linyit kömürü, yeraltı ve yüzey madenciliği olarak iki farklı yöntem ile elde edilmektedir. Yatay dağılım ve yüzeye yakınlık gibi cevher özelliklerinden dolayı linyit kömürünün çıkartılmasında daha ekonomik bir yöntem olan yüzey madenciliği tercih edilmektedir. Yüzey madenciliği, toprak yüzeyine yakın, ana kaya üzerindeki madenin (kömürün) çıkarılması için yüzeydeki bitki örtüsü ve toprağın kaldırıldığı, ardından kömür yatağına ulaşmak için tepelerin patlatıldığı bir uygulamadır (Süheyla vd., 2015; URL3).

Açık linyit ocakları toprak örtüsünü bozması, yeraltı ve yer üstü sularının kirletilmesi, habitatın hasar görmesi ve havayı kirletmesi gibi nedenlerle yoğun bir çevresel tahribata sebep olur (Çeçen, 2015; Karadağ, 2007). Bunun yanında, Karadağ'ın (2007) Soma'da yer alan açık linyit ocaklarına yönelik yaptığı çalışmada da ortaya koyduğu üzere, hem kazılan yerlerin

sürekli genişlemesi hem de kazı atıklarının depolanması için alana ihtiyaç duyulmaktadır. Maden ocağının açılması için yüzeydeki orman, tarım ve mera alanları gibi alanlar tahrip edilmekte ve üst toprak örtüsü kaldırılarak habitatın yaşam alanı bozulmaktadır. Kömürün yakma işlemine hazırlanırken geçtiği eleme, yıkama, boyutlandırma gibi süreçler esnasında ve sonunda da katı ve sıvı atık maddeler açığa çıkmaktadır. Bu atıkların depolanacağı şlam havuzları yalnızca korunaklı bir alan değil iyi bir drenaj sistemi de gerektirmektedir, aksi takdirde yeraltı ve yüzey sularında da toksik kirliliğe sebep olabilmektedir. Tepelerin patlatılması sırasında toprağın suya karışıp sucul yaşamın dengesini bozması da sucul habitatların zarar görmesine ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olur. Ayrıca patlatma ve kazı gibi araziye yapılan doğrudan müdahaleler toprak erozyonu ve sel riskini de artırmaktadır (Çeçen, 2015; Karadağ, 2007).

Açık linyit ocakları çevresinde tarımsal faaliyetlerin verimi azalmaktadır. Açık ocakların bulunduğu bölgelerde taban suyu seviyesi düşmektedir. Bu durum, özellikle susuz tarım yapılan bölgelerde tarım faaliyetlerini negatif yönde etkilemektedir. Kazı ve patlatma faaliyetleri sırasında ortaya çıkan toz tarımda verimi düşüren etmenlerden bir diğeridir (Karadağ, 2007). Oluşan bu tozluluk çevre yerleşmelerde solunum sorunlarına neden olmaktadır. Bunun yanında termik santrallerde kömür yakılması sonucu ortaya çıkan kül ve gazlar da hava kirliliği yaratmaktadır. Hem madencilik faaliyetleri sırasında hem de kömürün yakılması sürecinde atmosfere CH_4 (metan), SO_2 (kükürt dioksit), NOx (azot oksitler), CO (karbon monoksit), CO_2 (karbon dioksit), partikül madde (PM10) ve ağır metaller bırakılmaktadır. Bu kirleticiler asit yağmurları, küresel ısınma ve insanlarda solunum, kalp-damar sistemleri üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. İnsan sağlığının etkilenmesi ve çevresel bozulma kaynaklı ekonomik kayıpların yaşanması gibi sebeplerle yerleşim yerlerinin boşalması da açık linyit ocaklarının olumsuz etkilerindendir. Yerleşim yerlerinde, ekonomik ve sosyal bağlamlarını terk eden yöre halkı kentlere göçerek vasıfsız işçi konumunda çalışmaktadır (Çeçen, 2015; Karadağ, 2007).

Yaşam alanları doğrudan bozulmasa dahi alanda yaşanan hareketlilik ve gürültü kirliliği, hayvanların yaşam alanlarını terk etmesine neden olabilmektedir. Madencilik faaliyetlerinin son bulmasının ardından alanın rehabilite edilmesi gerekmektedir ancak açık ocakların üstü örtülse dahi ekolojik rehabilitasyon sağlanamayabilir. Bu alanlarda rehabilitasyon sağlanabilse bile ekosistem ilk durumuna asla ulaşamamaktadır (Çeçen, 2015; Karadağ, 2007).

1.2. Çevresel Adalet

Daha fazla enerji üretmek amacıyla linyit çıkarmaya yönelik açılan maden ocakları sebep olduğu tüm bu problemler nedeniyle çevresel adalet tartışmalarının merkezine oturmaktadır. Çevresel adalet, ABD Çevre Ajansı tarafından "çevresel yasaların, düzenlemelerin ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin olarak ırk, renk, ulusal köken veya gelir ne olursa olsun, tüm insanların adil muamele görmesi; herkesin, çevre ve sağlık tehlikelerinden aynı derecede koruma altında bulunması ve içinde yaşayacağı, çalışabileceği sağlıklı bir ortama sahip olmak için karar alma sürecine eşit erişime sahip olması" olarak tanımlanmaktadır (URL4). Çevresel adalet kavramı, basit biçimde çevresel sorunlar için aranan sosyal adalet olarak da tanımlanabilir. Sosyal ve çevresel adalet tartışmaları küreselden yerele farklı ölçeklerde eşitlik problemlerine odaklanır. Tartışmalar ayrıca farklı sosyal gruplar ve coğrafi alanlar arasındaki eşitsizliği derinleştiren geniş anlamdaki ekonomik, sosyal, politik sistemleri de ele alır (Agyeman vd., 2002; Haughton, 1999).

Çevresel adalet kavramı, 1980'lerin ikinci yarısında, toksik ve zararlı atıklar ile kirletici sanayi faaliyetlerinin özellikle farklı renkteki insanların bulunduğu alanlara zarar vermesine karşı başlatılan hareket ile Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuştur (Agyeman vd., 2002; Haughton, 1999; Schlosberg, 2007). Başlangıçta dezavantajlı gruplar ve azınlıkların mücadele alanı olan çevresel adalet arayışı zaman içerisinde nesiller arası, coğrafi bölgeler arası, süreçsel ve türler arası olacak biçimde genişleme göstermiştir. Aynı nesildeki farklı toplulukların (yaş, cinsiyet, ırk, vb.) çevresel olumsuzluklardan etkilenmesi nesil içi, farklı nesillerin etkilenmesi nesiller arası olarak adlandırılmaktadır. Farklı coğrafyalardaki toplulukların ihtiyaçları için başka bir coğrafyadaki topluluğun olumsuz etkilenmesi coğrafi adaletsizlik olarak ele alınırken, aynı coğrafyada yaşamasına rağmen düzenleyici sistemler tarafından eşit korunmayan toplulukların maruz kaldığı eşitsizlik ise süreçsel adaletsizlik olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda insan dışı türlerin maruz kaldığı olumsuz çevresel etkiler ise türler arası adaletsizlik kavramı ile ele alınmaya başlamıştır. Bu kapsamda, dünyanın pek çok yerinde gözlenen örneklerde, özellikle farklı ırk ve renkteki topluluklar daha fazla çevresel adaletsizliğe, alt kırılım olarak bakılacak olursa nesil içi ve coğrafi adaletsizliğe maruz kalmaktadır (Agyeman vd., 2002; Haughton, 1999).

1.3. Açık Linyit Ocaklarının Yarattığı Çevresel Adaletsizlik

Enerji yatırımları, özellikle toplumun enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla açılan açık linyit ocağı gibi maden yatırımları, çevresel anlamda büyük yıkıma neden olması ve çevresindeki yöre halkının sosyo-ekonomik koşullarının olumsuz etkilenmesi, hatta köy ve kasabaların boşaltılarak yok edilmesi gibi etkileri nedeniyle yukarıda çevresel adaletsizliğin alt kırılımları olarak değinilen tüm adaletsizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Çoğunlukla kentlerde ve sanayi alanlarında kullanılan elektriğin orman ve kırsal alanlardan çıkarılan linyitten elde edilmesi, coğrafi adaletsizliğe sebep olurken, açık linyit ocaklarının çevresinde bulunan yöre halkının ekonomik gelirini kaybetmesi, sağlık bakımından etkilenmesi, kimi durumlarda yerinden edilmesi hem nesil içi hem de süreç adaletsizliğine neden olmaktadır. Gelecek nesillerin söz konusu olan orman alanlarından mahrum kalması ve çevresel kirlilikle baş etmesi, ayrıca ortadan kaldırılan habitat ile insan dışı türlerin de olumsuz etkilenmesi nesiller ve türler arası eşitsizlik kapsamında değerlendirilebilir.

Türkiye'de yüzey madenciliği yapılan linyit ocakları, yukarıda değinilen sebepler nedeniyle çevresel adalet tartışmalarının odağındadır. Bu çerçevede, çalışmada, Muğla'nın Milas ilçesinde yer alan, 2018'ten bu yana İkizköy Akbelen Ormanları'nın savunması ile gündemde olan, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerine kömür sağlanması amacıyla Milas-Ören yolu boyunca açılan linyit ocaklarına odaklanılmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmada, yukarıda değinilen sorunlar ışığında açık linyit ocaklarının yarattığı mekânsal tahribatın uydu görüntüleri kullanılarak uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çalışma, çevresel adalet konusunda yapılan çalışmaların, mekansal değişimin uzaktan algıma ve CBS destekli bilimsel yöntemler ile ortaya koyulması konusundaki boşluğunu doldurmaktadır. Uzaktan algılama teknolojisi geniş ölçekli alanların coğrafi özelliklerinin ve geçirdikleri değişimlerin analizlerinin yapılmasını kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Uzaktan algılama ve CBS teknikleri kullanılarak mekânsal değişimler yakından izlenebilmektedir. Bu doğrultuda, seçilen çalışma alanında 1984-2022 yıllarındaki değişimin izlenmesi amacıyla amacıyla Landsat 5 TM ve Landsat 8 OLI uydu görüntüleri kullanılarak değişim analizi yapılmıştır.

Bu çalışma çevresel adalet ile ilgili literatüre çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Öncelikle, uzaktan algılama ve CBS yöntemlerinin çevresel adalet çalışmalarında nasıl kullanılabileceğine bir yöntem örneği teşkil etmektedir. Uydu görüntülerinden elde edilen veriler ışığında gözlenen mekansal değişim ile sosyal değişimin ve çevresel adaletin ilişkisi üzerinde bir tartışma

sunulmuştur. Çalışmada Muğla Milas linyit ocakları özelinde, mekansal anlamda arazi kullanımlar arası nasıl bir değişim yaşandığı sayısal ve tematik olarak ortaya konmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Çalışma Alanı

Çalışmada açık linyit ocaklarının sebep olduğu mekânsal tahribatı gözlemlemek için Muğla ilinin Milas ilçesinde, Milas kent merkezinin güneyinde yer alan, Milas-Ören yolu çevresinde açılan ve Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerine linyit sağlayan açık linyit ocaklarının bulunduğu bölge seçilmiştir (Şekil 3, 4). Çalışma alanının yüzölçümü 24.325 hektardır ve 37.08 Kuzey ve 27.91 Doğu koordinatında bulunmaktadır.

Çalışma alanı jeolojik olarak Bafa-Milas subsekant çukuru ile Gökova çöküntü hendeğinin kesişiminde yer almaktadır. Çalışma alanının doğusunda Menteşe Dağlarının bir kısmını oluşturan Marçal Dağı, batısında ise Yaran Dağı yer almaktadır. Milas Ören yolu güzergahında, Dereköy ve Kayadere gibi pek çok köye de adını vern irili ufaklı akarsular bulunmaktadır. İkizköy'de yer alan Suçıkan ve Ören'in kuzeybatısında yer alan Ahmetler Deresi bu akarsuların en bilinenleridir. Akdeniz iklimi gözlenen çalışma alanında bitki örtüsü de Akdeniz İklimi ile uyumlu çam ormanı ve makiliklerden oluşmaktadır. Bunun yanında zeytinlikler de alanın bitki ötüşü kapsamında değerlendirilebilir. Alanda adaçayı, kekik ve defne gibi türlerin yaygın yayılımının yanında nadir bitkilerden olan yabani orkide de gözlenmektedir (Gümüşel & Gündüzyeli, 2019; URL5).

Çalışma alanında Çamköy, İkizköy, Karacaağaç, Bağdamları, Sekköy, Çakıralan, Yoğunluk, Dereköy, Pınarköy, Bayırköy, Gürceğiz, Çamlıca ve Hüsamlar olmak üzere 12 köy bulunmaktadır. Maden çalışmalarından etkilenen köyler İkizköy, Karaağaç, Bağdamları, Sekköy, Çakıralan, Dereköy, Çamlıca ve Hüsamlar köyleridir. Çalışma alanının sosyal dokusu, alandaki STK temsilcilerinden edinilen bilgiye göre, 3 farklı kesimden oluşmaktadır. İlki kırsal yapıdaki, orman ürünleri, arıcılık ve tarım, özellikle zeytincilik ile geçinen köylü yöre halkı, ikincisi santrallerde ve turizm sektöründe çalışan köylüler, üçüncüsü ise alanda maden karşıtı sürekli direnişi sağlayan STK temsilcilerinden oluşmaktadır. Yöre halkı, maden karşıtı direniş sürecinde hem günlük ekonomik faaliyetlerini sürdürmekte hem de alanda fiziksel direnişe katılmaktadır. STK temsilcileri ise ilgili sivil toplum kuruluşları ve yöre halkının desteğiyle alandaki varlıklarını sürdürmektedir.

Şekil 3**:** Muğla-Milas

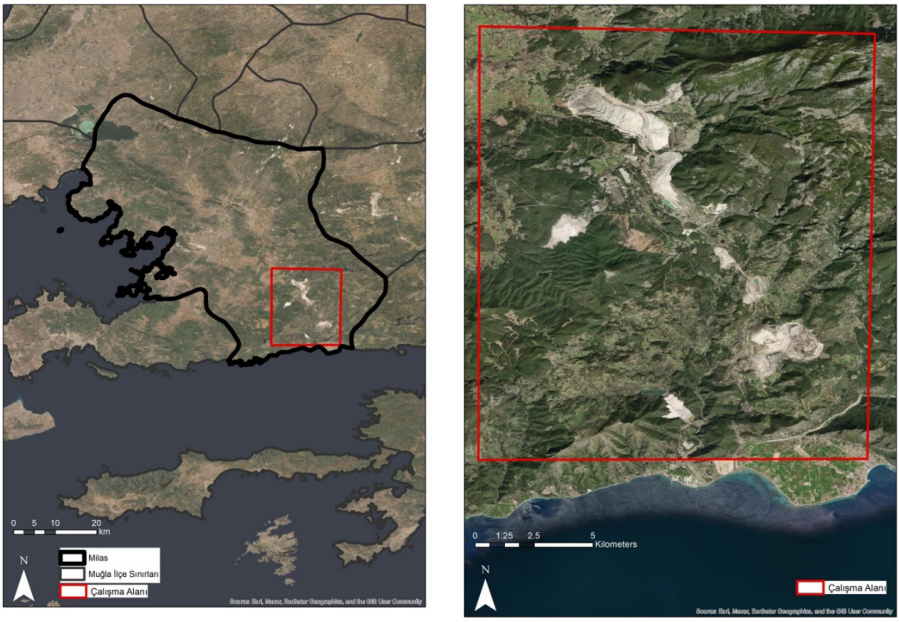

Şekil 4: Çalışma Alanı

Milas'taki kömürlü termik santral ve linyit ocaklarının geçmişi 1979 yılına dayanmaktadır. 1979'da Yatağan Termik Santrali'ne kömür üretmek için devlet eliyle işletilmeye başlanan Milas'taki linyit ocaklarını, 1986 yılında

açılan Yeniköy Termik Santrali ve 1994 yılında faaliyete geçen Kemerköy Termik Santrali takip etmiştir (URL6, URL7). Termik santrallerin açılmasının devamında ise bu santrallere kömür sağlayacak açık linyit ocakları işletilmeye başlamıştır. Çevresel etkilerine karşı verilen mücadele sonucunda Yeniköy Termik Santrali 1997 yılında bir günlüğüne kapatılmıştır. 2000 yılında santrallerin ve linyit ocaklarının özelleştirilmesi için ihale yapılmış ancak yerel mücadele ve hukuki engeller sebebiyle devir sözleşmesi hayata geçirilememiştir. 2013 yılında hem linyit işletmesi kapsamındaki taşınmazların hem de maden ruhsatlı sahaların özelleştirilmesine karar verilerek her iki santral ve maden sahaları için özelleştirme ihalesi yapılmıştır. 2014 yılında Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerine ek olarak Milas'ta 23.000 hektarlık alan linyit madeni işletme hakları çerçevesinde IC İçtaş-Limak A.Ş. ortaklığı ile kurulan YK Enerji Üretim A.Ş. tarafından özelleştirilmiştir (Gümüşel ve Gündüzyeli, 2019; URL7). Bölgede gerçekleştirilen madencilik faaliyetlerine karşı 2021 yılı Temmuz ayında İkizköy Akbelen Ormanlarının bulunduğu bölgede İkizköy halkı ve sivil toplum kuruluşları (STK) temsilcisi gibi farklı paydaşlar tarafından çeşitli eylemler, beraberinde hukuki mücadele başlatılmıştır (URL8,9). Alandaki STK temsilcilerinden edinilen bilgiye göre mücadelenin ilk yılında iki bilirkişi incelemesi ardından maden ocaklarına ilişkin Muğla Valiliği'nin "ÇED gerekli değildir" kararına karşı Muğla 3. İdare Mahkemesi tarafından yürütmeyi durdurma kararları alınmıştır (URL10). 1 Mart 2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve zeytine ölüm fermanı olarak anılan "Maden Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" kapsamında YK Enerji tarafından İkizköylülerin zeytinliklerinde ağaç sökümü gerçekleştirilmiştir (URL11). İkizköylülerin müdahalenin durdurulması için başlattığı hukuk mücadelesiyle Yönetmeliğin yürütülmesi durdurulmuştur (URL12). 2022 Temmuz ayında direnişin birinci yılı tamamlanmış, bu tarihten 2022 Kasım ayına kadar bir bilirkişi ziyareti daha yapılmış ve termik santrallerinin ikisine yapılacak güneş enerjisi projesine yönelik ÇED toplantıları gerçekleştirilmiştir.

Hem yer seçim kararları itibariyle hem de linyit ocaklarına olan ihtiyacı artıracakları gerekçesiyle kamuoyundan tepki toplayan Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralinin beslenmesi için Milas ve Yatağan'da 1979 yılından 2018 yılına kadar toplam 5.000 hektar alanda yüzey madenciliği faaliyeti yürütülmüştür. Açık linyit ocaklarının genişletilmesi için 8 köy boşaltılmış, köylülerin arazileri kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılan ve tahrip edilen alanın oransal olarak ne kadarının orman ve tarım alanlarından meydana geldiği ise tespit edilememiştir. Gümüşel ve Gündüzyeli'nin (2019) yaptığı çalışmaya göre, ilerleyen süreçte ruhsatlı alanların tamamının işletmeye açılması halinde içinde orman, tarım, mera ve yerleşim alanları bulunan 11.200 hektarlık bir alanın daha tahrip olması söz konusudur. Yıllık

ortalama 8 milyon ton kömür ihtiyacı olan Yeniköy ve İkizköy Termik Santrallerinin bu ihtiyacının karşılanabilmesi için açılacak maden alanları nedeniyle 8.300 kişinin daha doğrudan ya da dolaylı olarak madencilik faaliyetlerinden etkileneceği ve yerinden edileceği tahmin edilmektedir (Gümüşel ve Gündüzyeli, 2019; URL8). Çalışma alanı Kemerköy, Yeniköy ve Yatağan Termik Santralleri'nin çevresinde bulundurduğu ve Türkiye'nin en büyük linyit yataklarının bir kısmını barındırması ve bu linyit yataklarının açık ocak madenciliği şeklinde işletilmesinin yarattığı büyük çevre tahbiatının gözlenebilmesi sebebiyle linyit ocaklarının çevresel adalet bağlmında ele alınmasında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

2.2. Materyal

Çalışma kapsamında mekânsal değişimin algılanabilmesi için Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından üretilmiş Landsat 5 Thematic Mapper (TM) ve Landsat 8 Operational Land Imager (OLI) uydu görüntüsü kullanılmıştır (Şekil 5). Uydu görüntülerinin tarihi ve teknik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir. Alana ilişkin en eski Landsat görüntüsü 1984 yılına aittir, bu nedenle değişim analizinde başlangıç yılı olarak 1984 alınmıştır.

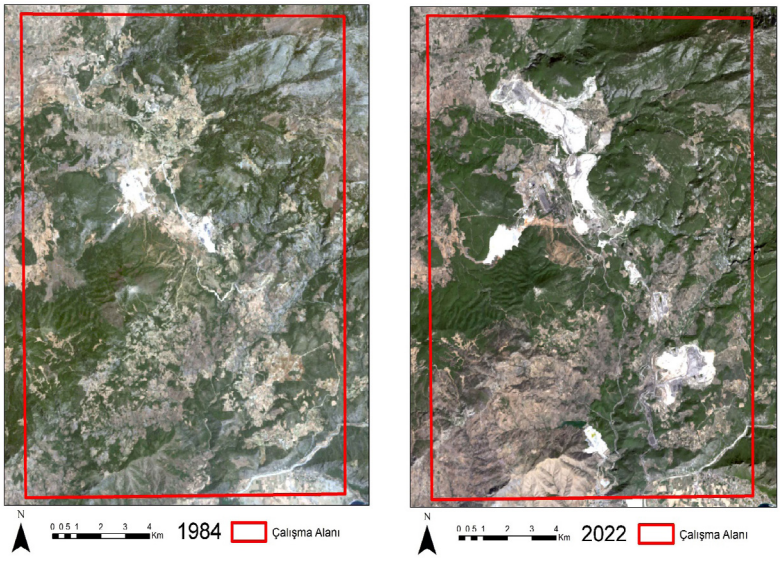

Şekil **5:** 1984 ve 2022 Uydu Görüntüleri

Tablo 1: Uydu Görüntülerinin Çekilme Tarihi, Kaynağı, Path/Row ve Bulutluluk Bilgisi

Görüntü	Çekilme **Tarihi**	**Kaynak**	**Path/Row**	**Bulutluluk**
Landsat 5 TM	28.06.1984	USGS	180/34	%0.0
Landsat 8 OLI	25.09.2022	USGS	180/34	%0.5

Landsat 5 TM ve Landsat 8 OLI görüntülerinden üretilecek arazi kullanım verisinin doğrulanması amacıyla Avrupa Birliği Dünya Gözlem Programı Copernicus tarafından üretilen CORINE (Coordination of Information on the Environment Programme) Arazi Örtüsü'ne ait 1990 ve 2018 görüntüleri kullanılmıştır. CORINE Arazi Örtüsü'nün mekânsal çözünürlüğü 500 m'dir.

2.3. Yöntem

Çalışmada kullanılan uydu görüntüleri NASA'nın web portalından indirildikten sonra görüntülerin işlenebilmesi için bant birleştirme işlemi yapılmıştır. Ardından değişim analizinde kullanılacak arazi kullanımların belirlenebilmesi için denetimli sınıflandırma gerçekleştirilmiştir. Sınıflandırma sonucunda oluşan alanlar CORINE Arazi Örtüsü ile kontrol edildikten sonra vektör formatına dönüştürülmüştür. Daha sonra 1984-2022 verileri birbirinden çıkarılarak değişen alanlar ve alan büyüklükleri belirlenmiştir. Sonuç ürünü olarak değişim analizi tematik haritası hazırlanmıştır (**Ş**ekil 6)

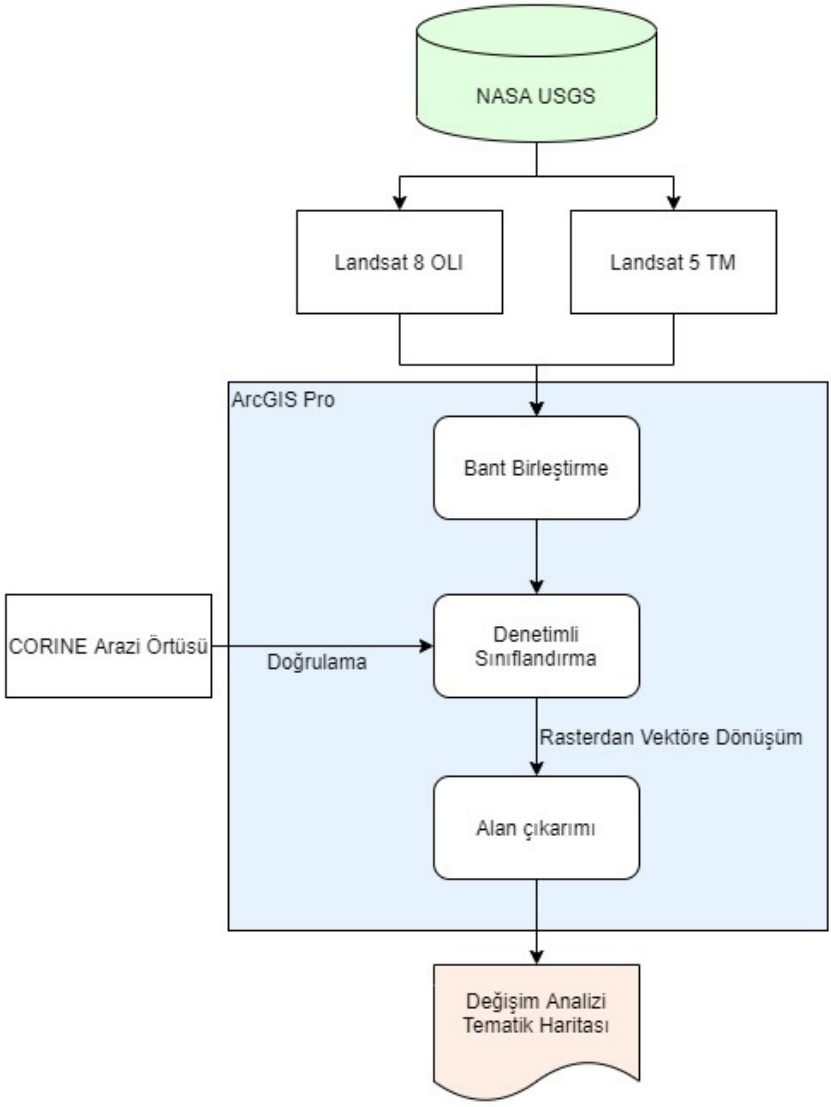

Şekil 6: Çalışmanın Yöntemi

Landsat-5 TM ve Landsat-8 OLI görüntülerinin ayrı ayrı bant birleştirme işleminden sonra ArcGIS Pro yazılımında 1984 ve 2022 yılı görüntüleri için denetimli sınıflandırma işlemi uygulanmıştır. Denetimli sınıflandırma yöntemi, arazi kullanım sınıflandırmasının yanında taşkın duyarlılık analizi, göl veya buz gibi yüzey değişimlerinin analizi, kentsel gelişim analizi gibi çalışmalarda da kullanılan yaygın bir yöntemdir (Sözer vd., 2019; Yeşilmaden vd., 2020). Çalışmada kullanılan diğer yöntem arazi alanlarının

farklı zamanlardaki değişimini belirleyebilmek için kullanılan değişim analizi (change detection) yöntemidir (Aydın ve Durduran, 2021; Kurtşan ve Nurlu, 2020).

Arazi kullanım verileri için 10 Eylül 2022'de elde edilen görüntülerin üzerinde denetimli sınıflandırma araçlarından biri olan maksimum olabilirlik yöntemi uygulanmıştır, Maksimum olabilirlik yöntemi için arazi kullanımı ormanlar, tarım alanları, kıraç arazi, zeytinlikler ve maden alanları olmak üzere 5 sınıf oluşturulmuştur. 1984 yılı için denetimli sınıflandırma kullanılarak yapılan arazi sınıflandırma işleminde orman alanları için 22 poligon, maden alanları için 12 poligon, kurak alanlar için 11 poligon ve tarım alanları için 5 poligon kullanılmıştır. 2022 yılı arazi sınıflandırma için ise; orman alanlarına 18 poligon, maden alanlarına 13 poligon ve kurak alanlar için 12 poligon atılarak görüntü sınıflandırılmıştır. Her iki yıl için yapılan arazi sınıflandırmada zeytinlikler CORINE arazi örtüsü kullanılarak kontrol edilmiş ve görüntüye eklenmiştir.

1984 ile 2022 yılları arasındaki sınıflandırılan maden alanları değişimlerini tespit edebilmek için değişim analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen 1984 ve 2022 yılları arazi kullanım sınıflandırmaları sonrasında kesiştirme (*intersect*) metotuyla iki yıldaki görüntüler birleştirilmiş ve bu yıllar arasındaki arazi kullanım alanların farkları birbirinden çıkarılmıştır. Değişim analizi yöntemi ile iki yıldaki alan değişimlerinin farkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Açık linyit ocaklarının sebep olduğu mekânsal tahribatın değerlendirilmesi amacıyla Milas-Ören güzergahı üzerinde 1984 ve 2022 yıllarına ait uydu görüntülerinin CBS ile değişim analizi yapılmıştır. 1984 yılı uydu görüntüsünün denetimli sınıflandırılmasıyla elde edilen arazi kullanımları incelendiğinde 16.099,7 hektar alanın orman alanı olduğu, çalışma alanının kuzey batısında 571,1 hektarlık tarım alanlarının bulunduğu, Milas-Ören yolu güzergahında maden alanlarının açılmaya başladığı ve 919,4 hektar maden alanı bulunduğu görülmüştür. Söz konusu güzergahın güney batısında yoğunlaşmak üzere çalışma alanı içerisinde 1.040,2 hektar zeytinlik bulunduğu, ayrıca 5.696,2 hektarlık orman, tarım ya da zeytinlik alan vasfı taşımayan, kıraç arazi olduğu da görülmüştür (Tablo 2, Şekil 7).

2022 yılı uydu görüntüsünden denetimli sınıflama ile elde edilen arazi kullanım verisi incelendiğinde orman alanının büyük oranda kıraç alan ve maden alanlarına dönüştüğü 15.374,2 hektarlık orman alanı kaldığı, tarım alanlarının büyük oranda zeytinliğe dönüştüğü, zeytinlik alanların hem

orman hem de tarım alanlarına doğru büyüdüğü, maden alanlarının yaklaşık iki katına çıkarak 2.023 hektara yaklaştığı, çevresinde kıraç alanların da hem maden çalışmaları hem de orman yangınları nedeniyle arttığı gözlenmiştir (Tablo 2, Şekil 8).

Tablo 2: 1984 ve 2022 Yılı Uydu Görüntüsünden Elde Edilen Arazi Kullanım Alanlarının Dağılımı (Ha)

	1984	**2022**	**Fark**
Orman Alanı	16.099,7	15.374,2	-725,5
Zeytinlik Alan	1.040,2	1.195,2	155,0
Tarım Alanı	571,1	127,6	-443,5
Kıraç Alan	5.696,2	5.604,6	-91,6
Maden Alanı	919,4	2.023,0	1.103,6

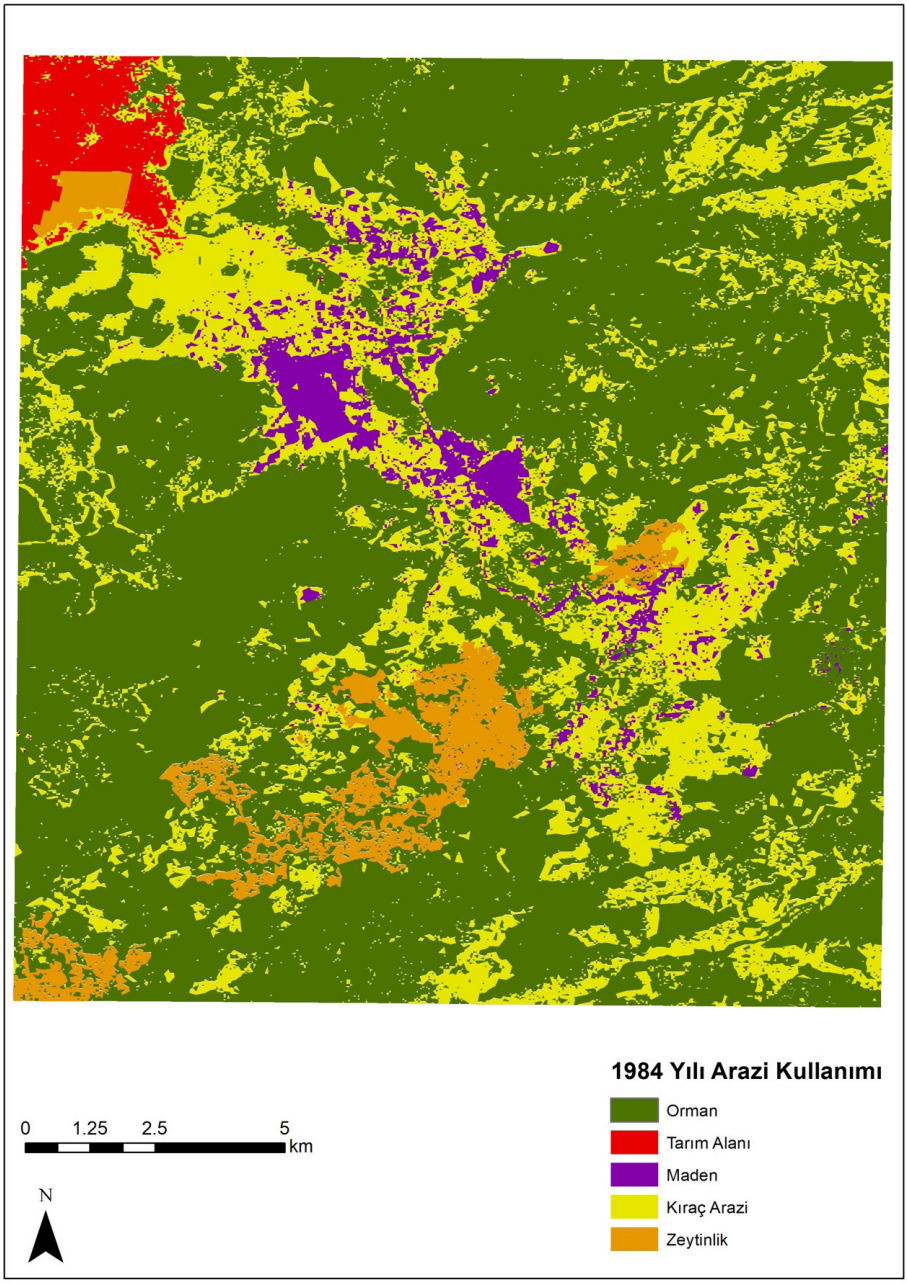

Şekil **7:** 1984 Yılı Uydu Görüntüsünden Elde Edilen Arazi Kullanım Haritası

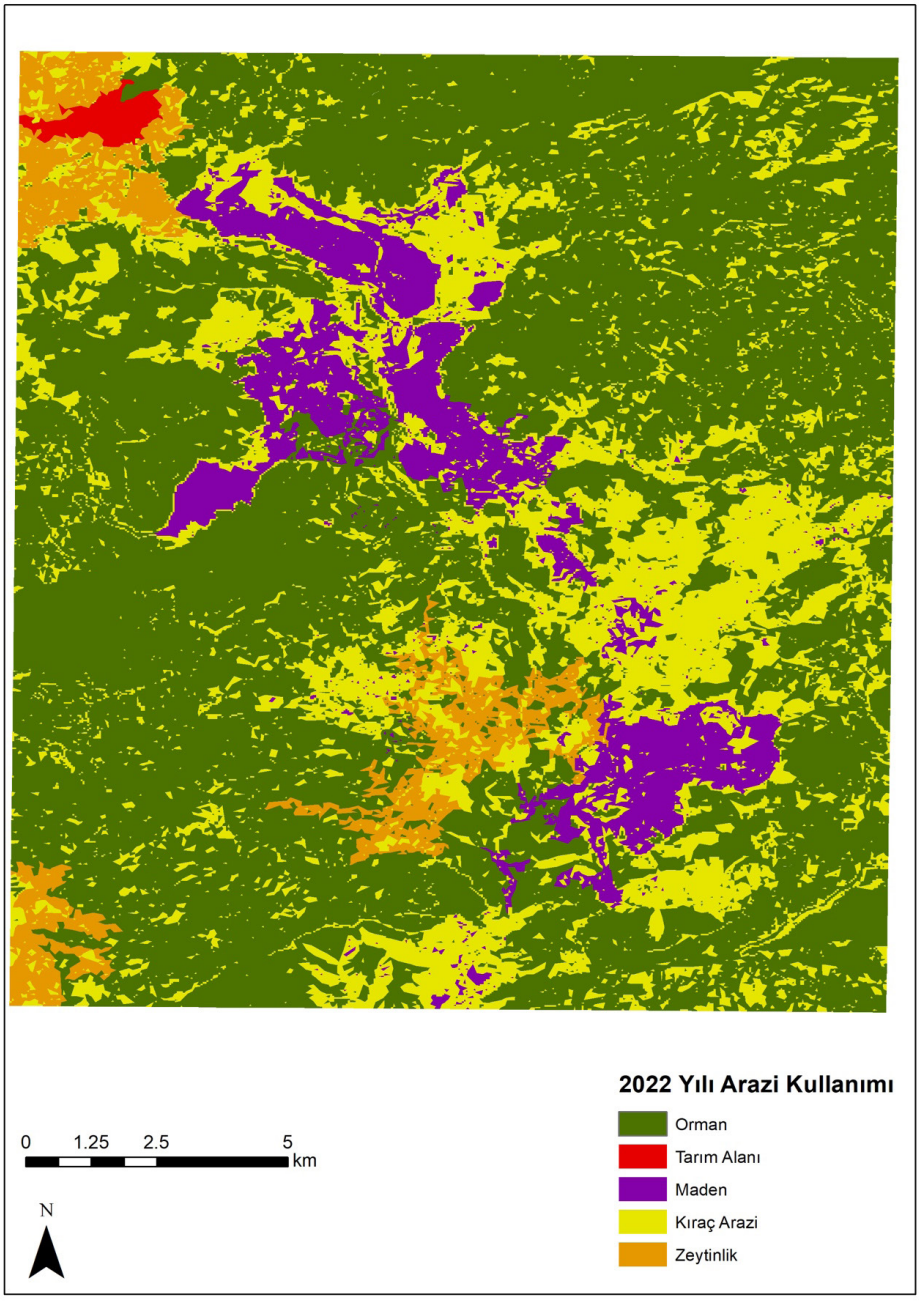

Şekil 8: 2022 Yılı Uydu Görüntüsünden Elde Edilen Arazi Kullanım Haritası

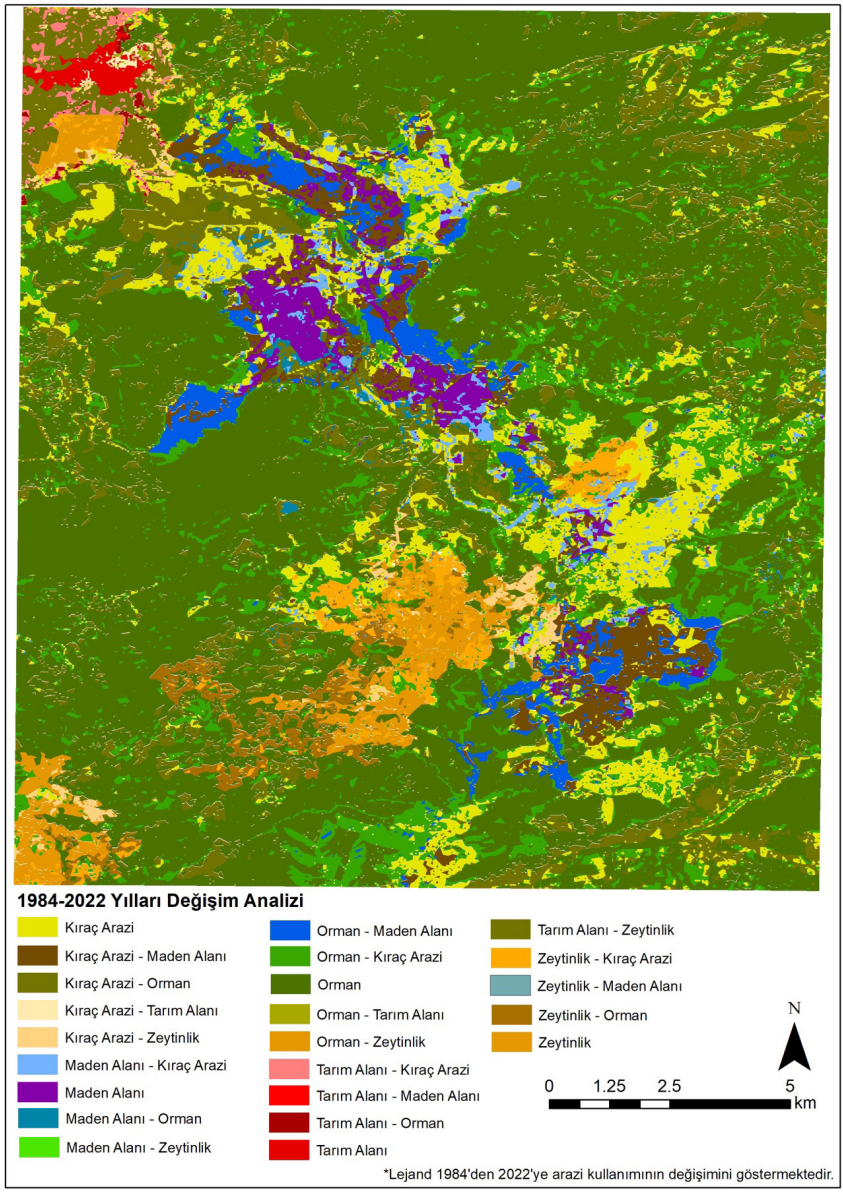

Şekil 9: 1984-2022 Uydu Görüntüleri Değişim Analizi

1984 ile 2022 yılları uydu görüntülerinden elde edilen arazi kullanımları arasındaki değişim analizi incelendiğinde, aradan geçen 38 yılda ormanların yalnızca 12.529,1 hektarının korunabildiği, 279,7 hektarın zeytinliğe dönüştüğü, 2.601 hektarın orman örtüsü niteliğini kaybedip kıraç alana

dönüştüğü, 676,1 hektarlık alanın ormandan maden alanına dönüştürüldüğü görülmektedir. Alanın kuzeybatısında yer alan tarım alanlarının büyük oranda (349,20 hektar) zeytinliğe dönüştüğü gözlenmektedir. Zeytinlik alanlar incelendiğinde, 319 hektarın orman alanına dönüştüğü öte yandan, özellikle çalışma alanını güneyinde bulunan zeytinliklerden 316,5 hektarın kıraç alana dönüştüğü, 400 metrekarelik bir alanın ise madene dönüştüğü gözlemlenmiştir. 1984'te tarım alanı olarak kullanılan arazilerin 349,2 hektarlık bölümü zeytinliğe dönüşmüştür. Kıraç alanların ise 2.401,5 hektarının ormana kazandırıldığı ancak 857,6 hektarının maden sahasına dönüştüğü görülmektedir. Maden alanları Milas-Ören güzergahında özellikle kuzey-güney eksenli bir büyüme göstermektedir (Tablo 3, Şekil 9).

Tablo 3: 1984 ve 2022 Yılları Arazi Kullanım Değişimi (Ha)

1984 \ 2022	Orman Alanı	Zeytinlik Alan	Tarım Alanı	Kıraç Alan	Maden Alanı
Orman Alanı	12.529,10	279,70	0,06	2.601,00	676,10
Zeytinlik Alan	319,0	400,50	-	316,50	0,04
Tarım Alanı	0,23	349,20	105,40	0,92	0,00
Kıraç Alan	2.401,50	164,70	0,16	2.256,10	857,60
Maden Alanı	0,91	0,40	-	338,70	485,30

4. Tartışma ve Sonuçlar

Çalışma kapsamında açık linyit ocaklarının yarattığı mekânsal tahribatın anlaşılması amacıyla, uzaktan algılama ve CBS metotlarından değişim analizi kullanılarak, Muğla-Milas'ta Milas-Ören yolu güzergahında bulunan ve Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerine linyit sağlayan açık linyit ocaklarının bulunduğu alanın 1984 ve 2022 uydu görüntülerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışma sonucunda 38 yıl içerisinde bölgede 3.556,86 hektarlık orman alanının zarar gördüğü, bu alanın 676,1 hektarının doğrudan maden alanına dönüştüğü, 2.601 hektarın ise kıraç araziye dönüştüğü görülmüştür. Alandaki zeytinlikler niteliğini korurken, tarım arazilerinin büyük ölçüde zeytinliğe dönüştüğü tespit edimiştir. 2022 yılında 2.019 hektarlık alan açık linyit ocağı olarak işletilmektedir.

Geçiminin bir kısmını ormandan, bir kısmını ise tarımdan sağlayan yöre halkı, maden alanlarının sebep olduğu bu tahribattan dolayı geçim kaynaklarını kaybetmektedir. Köylerin doğrudan ya da bu şekilde dolaylı olarak boşaltıldığı süreçte halk, Milas başta olmak üzere yakın kent merkezlerine göçmek durumunda kalmaktadır. Göçen halk, kent merkezlerinde kırsal

yaşam ve üretim pratiklerini devam ettiremedikleri için vasıfsız işçi olarak çalışmaktadır. Bu durum hem sosyo-ekonomik anlamda göçen halkı dezavantajlı duruma getirmektedir hem de kırsal alandaki üretim pratiklerine ait bilgilerin yitirilmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında ormanların yok edilmesi doğa tahribatına da sebep olmaktadır. Bölgede hâkim tür olan kızıl çamın yanında 50'nin üzerinde bitki türü yaşamaktadır. Bitki türleri ile yaşayan pek çok hayvan türü de alanın maden alanları için kaldırılmasından etkilenmekte ve habitat kaybına uğramaktadır. Yok olan doğa, doğa koruma, gen koruma, tohum yatağı, su ve habitat regülasyonu gibi içkin ekolojik fonksiyonlarının yanında yukarıda değinildiği gibi ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını da kaybetmektedir.

Yaşanan bu tahribat çevresel adalet bakımından irdelenecek olursa, Milas-Ören güzergahındaki açık linyit ocaklarının pek çok açıdan adaletsizliğe neden olduğu görülmektedir. Giriş bölümünde değinilen adaletsizlik başlıklarına bakıldığında, çalışma alanındaki linyit ocakları hem nesil içi hem süreçsel hem coğrafi hem nesiller arası hem de türler arası adaletsizliğe neden olmaktadır. Ülkenin farklı coğrafyalarındaki insanların enerji ihtiyacının karşılanması için yöre halkının sosyo-ekonomik imkanlarının elinden alınması ve yaşam alanlarına el konulması hem coğrafi hem de nesil içi adaletsizliğe sebep olmaktadır. Maden alanlarının rehabilitasyon süreci çok uzun zamanlar alabildiği için doğal alanların tahribatı nesiller arası bir adaletsizliğin de önünü açmaktadır. Tarım alanlarının, ormanların ve zeytinliklerin kanunen mutlak surette korunması söz konusu iken, bölgede enerji yatırımlarına yönelik olarak farklı yönetmeliklerce izinler alınabilmesi ve yöre halkının bu suretle olumsuz sonuçlara maruz bırakılması süreçsel adaletsizliğin olduğunu göstermektedir. Son olarak, bölgedeki zemin örtüsünün kaldırılmasıyla habitatın yok edilmesi insan dışı türlere karşı türler arası adaletsizliğe neden olmaktadır. Tüm bunların yanında, dünyadaki diğer pek çok çevresel adaletsizlik örneklerinden farklı olarak Türkiye'deki bu örnekte, kamu eliyle, kendi halkına, ideolojik veya ırkçı bir arka plan olmaksızın bir müdahale gözlenmektedir. Bu durum, süreçsel adaletsizliğin derinliği konusunda endişe uyandırmaktadır.

Değinilen bu çevresel adaletsizlik durumunun düzeltilmesi için atılması gereken pek çok adım bulunmaktadır. Bunların en başında Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Paris İklim Sözleşmesi'nin de yönlendirdiği gibi, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, fosil yakıtların, özellikle linyit gibi kömür türlerinin terk edilerek bunlara bağlı çevresel tahribatın önlenmesini sağlayacaktır. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, enerji talebi arttığı sürece bu çevresel adaletsizlik konusuna çözüm olamaz. Bunun için, kişi başı ve kentlerdeki enerji kullanımlarına düzenleme getirilmesi

gerekmektedir. Ayrıca, her hâlükârda olacak enerji tüketimlerinin karşılanması için, enerji üretim ve iletim ağlarının yerelleştirilmesi, belirli bölgelerdeki toplulukların daha fazla eşitsizliğe maruz kalmasını engelleyerek coğrafi adaletsizliğin de önüne geçilmesini destekleyecektir. Son olarak, söz konusu maden alanlarının etkin bir şekilde rehabilite edilmesi, bölgeye verilen hasarın minimize edilmesi sebep olunan adaletsizliğin de etkisinin azaltılması için elzemdir.

Teşekkür

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 2244 programı tarafından 119C200 numaralı proje kapsamında yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Agyeman, J., Bullard, R. D., Evans, B. (2002). Exploring the Nexus: Bringing Together Sustainability , Environmental Justice and Equity. Space and Polity, 6(1), 77–90. https://doi.org/10.1080/13562570220137907

Aydın, T. K., Durduran, S. S. (2021). Ereğli-Bor Alt Havzasında Arazi Kullanımı/ Örtüsü'nün Uzaktan Algılama Yöntemleriyle Zamansal Değişimi. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 8(3), 629-641.

Çeçen, F. (2015). Kömür Madenciliğinin Çevresel Etkileri.Gümüşel, D., & Gündüzyeli, E. (2019). Kömürün gerçek bedeli: Muğla. CAN Europe.

Gümüşel, D., Gündüzyeli, E. (2019). Kömürün gerçek bedeli: Muğla.

Haughton, G. (1999). Environmental Justice and the Sustainable City. Journal of Planning Education and Research, 18, 233–243.

Karadağ, A. (2007). Linyit İşletmeleri ve Termik Santralin Ardından Soma'da Değişen Çevre, Kent ve Kimlik. Ege Coğrafya Dergisi, 15(2006), 31–50.

Katrancı, M. D. (2020). Güneybatı Anadolu'da (Muğla) Açık Kömür Ocakları ve Termik Santrallardan Atmosfere Salınan Tozların Arıcılık ve Zeytinciliğe Etkileri Üzerine Ekolojik Bir Değerlendirme.

Kurtşan, K., Nurlu E. (2020). Tarımsal Peyzaj Değişimi Analizi: İzmir ili Bornova İlçesi Örneği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 81-89.

Schlosberg, D. (2007). Defining Environmental Justice: Theories, Movements and Nature. Oxford University Press (OUP).

Sözer, B., Kocaman, S., Nefeslioğlu, H. A., Fırat, O., Gökçeoğlu, C. (2019). Değiştirilmiş AHP (M-AHP) Yöntemi Kullanılarak Ankara İçin Taşkın Duyarlılık Haritası Üretimi. Harita Dergisi, 162, 12-24.

Süheyla, D., Erbilen, Ü., Güven Şahin, U. (2015). Enerji Coğrafyası Kapsamında Türkiye'de Linyit. Doğu Coğrafya Dergisi, 20(33), 135–160.

URL1: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022a). Elektrik. https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik

URL2: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022b). Kömür. https://enerji.gov.tr/bilgimerkezi-tabiikaynaklar-komur

URL3: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu. (2021). Açık Ocak Madenciliği. https://www.tki.gov.tr/acik-ocak-madenciligi

URL4: US EPA. (2022). Environmental Justice. https://www.epa.gov/environmentaljustice

URL5: Muğla İl Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü. (t.y.). Coğrafya (Konum-İklim-Ulaşım). Geliş tarihi 15 Aralık 2022, gönderen http://mugla.ktb.gov.tr

URL6: YK Enerji. (2022a). Kemerköy Termik Santrali. https://www.ykenerji.com.tr/tr/kemerkoy-termik-santrali

URL7: YK Enerji. (2022b). Yeniköy Termik Santrali. https://www.ykenerji.com.tr/tr/yenikoy-termik-santrali

URL8: YK Enerji. (2022c). Yeniköy Linyit Maden İşletmesi. https://www.ykenerji.com.tr/tr/yenikoy-linyit-maden-isletmesi

URL9: Cumhuriyet Gazetesi. (2021, September 8). Akbelen Ormanları'nda direniş sürüyor: İkizköy'de "gergin" keşif. Cumhuriyet Gazetesi. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akbelen-ormanlarinda-direnis-suruyor-bilirkisi-heyeti-kesif-yapti-1867139

URL10: T24. (2021). Akbelen Ormanı İçin Yürütmeyi Durdurma Kararı. T24. https://t24.com.tr/haber/akbelen-de-yurutmeyi-durdurma-karari,971591

URL11: İklim Haber. (2022a). İkizköy'deki Bilirkişi Keşfi Öncesinde Zeytinliklerde Maden Faaliyetlerine İzin Verildi. İklim Haber. https://www.iklimhaber.org/ikizkoydeki-bilirkisi-kesfi-oncesinde-zeytinliklerde-maden-faaliyetlerine-izin-verildi/

URL12: İklim Haber. (2022b). İkizköy Direndi ve Kazandı: "Zeytinliklerimizi ve Akbelen Ormanı'nı Vermeyeceğiz!" İklim Haber. https://www.iklimhaber.org/ikizkoy-direndi-ve-kazandi-zeytinliklerimizi-ve-akbelen-ormanini-vermeyecegiz/

Wolfram, C., Shelef, O., Gertler, P. (2012). How Will Energy Demand Develop in the Developing World? Journal of Economic Perspectives, 26(1), 119–138.

Yeşilmaden, H. M., Kurtuluş, B., Avşar, Ö., Aksu, H., Aksoy, M. E. (2020). Çıldır Gölü'nün Yüzey Buz Tabakası Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Turkish Journal of Maritime and Marine Sciences, 6 (2), 158-180.

Yumurtaci, Z., Asmaz, E. (2004). Electric Energy Demand of Turkey for the Year 2050. Energy Sources, 26, 1157–1164.

panel

ESKİŞEHİR PANELİ

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Evrim KOÇ

Yavuz ZEYTİNOĞLU

Fercan YAVUZ

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN

Dr. Öğretim Üyesi Evrim KOÇ

TMMOB Şehir Plancıları Odası Eskişehir İl Temsilcisi

Protokol, değerli konuklar; TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından ve Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ev sahipliğinde düzenlenmekte olan 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü *"Toplumda ve Mekânda Adalet"* temalı 46. Kolokyumu kapsamındaki Eskişehir Paneline hepiniz hoş geldiniz.

Sene 1985, yer Eskişehir, *"Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi"* temasıyla 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 9. Kolokyumu gerçekleştirilmiştir. Aradan geçen 37 yılda gerçekleşen 37 kolokyum sonrası kentler, planlar, plancılar, teknoloji, çağın sorunları, yaklaşımlar değişmiş ve bugün 2022 yılında yine ev sahibi olmuştur bu etkinliğe.

Kolokyum kapsamında doğa, iklim, mekan ve toplumda adalet konuları çerçevesinde, bilimsel araştırmalar çerçevesinde araştırmalar sunulmakta, planlama açısından tartışmalar yürütülmektedir. Şimdi buradaysa kente eli değmiş, uzun yıllar kente farklı alanlarda hizmet etmiş, yaşça ve deneyim olarak da belki buradaki katılımcıların hepsinden daha büyük konuşmacılarımızdan kendi üslup ve hikayeleriyle Eskişehir'i dinleme zevkine nail olacağız.

Bu panele başkanlık etme şansını yakaladığım için hem şahsım adına hem de Bursa Şubemiz ve Eskişehir İl Temsilciliğimiz adına mutluluk hissediyorum.

Değerli konuşmacılarımız Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, yüksek makine mühendisi Yavuz Zeytinoğlu, inşaat yüksek mühendisi Fercan Yavuz; hoş geldiniz.

"Geçmişten Geleceğe Eskişehir" başlığıyla panelimize ayrılan süre 90 dakika olup bilimsel yayınlarda karşılaşamayacağımız deneyim hikayelerinizi, günümüzde yaşanan kentsel sorunları ve önerilerinizi dinlemek isteriz. Uygun görürseniz konuşmalara ilk olarak Sayın Yavuz Zeytinoğlu ile başlayıp, ardından Sayın Fercan Yavuz ile devam edelim ve Sayın Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'in sözleri ile de sonlandıralım. 15'er dakikalık konuşmalarınızın ardından panelimizin en sonunda da 5-10 dakikalık soru-cevap kısmı ile katılımcılarımıza yönlenelim. Konuşmacılarımıza söz vermeden önce olabildiğince kısa bir şekilde Eskişehir kent gelişiminde öne çıkan unsurları bahsedecek şekilde bir Eskişehir özetinden başlamak isterim.

Eskişehir'in köklerine bakıldığında Dorylaion ismiyle Hititler ile Frigler yine karşılıyor bizi, bu bağlamda Şarhöyük, Karacaşehir, Taşbaşı bölgelerinden bahsetmeden geçemeyiz. Günümüz kent merkezinde de izlerini taşıyan Romalılara rastlıyoruz. Antik dönem Ortaçağda bir ticaret ve termal kent özelliğinin olduğunu ifade edebiliriz. (Koç, 2018). Sıcaksular Bölgesi ve Hamamyolu oluşumunun ve günümüz Odunpazarı geleneksel yerleşiminin Türkmenlerin kente yerleşmeleriyle birlikte Bademlik tepesinde oluşmaya başladığını biliyoruz. 18. yüzyılda tarımsal bir Osmanlı kasabası olan yerleşmede lületaşı ticaretinden ve Fransız yatırımcılardan bahsetmek mümkün. 1800'lü yılların sonlarında inşa edilen demiryollarının kenti ve kent yaşamını, yatırımları, sosyal-kültürel yaşamı değiştirdiğini ve geliştirdiğini görüyoruz.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte Sanayi Teşvik Kanunu, Belediye Kanunu gibi pek çok gelişme Eskişehir'i de etkilemiş olup, şeker, tuğla- kiremit ve gıdaya dayalı endüstriler gelişmiştir. Günümüzde Eskişehir'in kültür varlığı olarak da tescilli pek çok yapısıyla endüstri mirasını barındıran bir kent olduğunu görmekteyiz. 1960'larda küçük sanayi alanı ve parçacıl sanayi gelişmeleri gerçekleşmiştir. Sanayi gelişmelerinin yanı sıra 1965 yılı Kat Mülkiyet Kanunu, apartmanlaşma, kooperatifleşme, 1960 yılı Bulgaristan göçü ve devamında gelişen göçmen evleri gibi etkilerle

değişim devam etmiştir. Cumhuriyet dönemindeki kamu yatırımları ve özel sektörün yerel kapasitelerin yanında sivil toplum kuruluşunun hakimiyeti de söz konusuydu. (Koç, 2018). Anadolu Sermayesi'nin temsilcisi olarak Mümtaz Zeytinoğlu'nun liderliği ve genç sanayicilerin ilişkileri sayesinde 1968 yılında Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası'ndan ayrılarak Eskişehir Sanayi Odası kurulmuştur. (Özelçi, 1994; Eskişehir Sanayi Odası, 2015). ESO, Eskişehir'de sanayileşme sürecini hızlandırmayı ve sanayicinin sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeyi amaçlamıştır. Zeytinoğlu ailesi de oda yönetiminde etkin rol almıştır. (Özelçi, 1994; Eskişehir Sanayi Odası, 2015). 1973 yılına gelindiğinde de organize sanayi bölgesi kentin dışında, doğusunda yer seçimi yapılarak kurulmuştur.

Eskişehir kentinin bir diğer önemli yanı da üniversite bağlamındadır. 1958 yılında İktisat Yüksek Okulu kurulmuş, merhum Prof. Dr. Orhan Oğuz'un kurucuğunda 1959'da İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi olarak devam edilmiştir. Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'in katkılarıyla Türkiye'de ilk renkli televizyon sistemi Eskişehir'de kurulmuş, açık öğretim modeli hayata geçirilmiş ve 1982 yılında Anadolu Üniversitesi olarak Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen rektörlüğünde devam edilmiştir. Tüm bu gelişmeler göstermektedir ki kent bir üniversite ve öğrenci bağlamında şekillenmeye başladığını göstermektedir. 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu, 1993 yılında Büyükşehir Belediye Kanunu gibi gelişmelerle kent planlama ve makro formunda değişiklikler devam etmiştir. İlerleyen dönemlerde de Eskişehir Osmangazi Üniversitesinin oluşumu ve bunun yanında Anadolu Üniversitesinin Kütahya, Afyon ve Bilecik'te kendisinden üç üniversiteyi daha doğurduğu ve 2018 yılında Eskişehir Teknik Üniversitesi olarak da ikiye ayrıldığını görmekteyiz.

1999 yılında Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'in büyükşehir belediye başkanı olması, 2000'ler sonrası "şehir, hayat, yaşam" söylemlerini odağına alan yerel yönetim gelişimleri ve uygulamaları gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. (Koç, 2018). Bu çalışmaları buraya sığdırmak mümkün olmamakla birlikte bazılarını başlıklar halinde belirtmek isterim. Porsuk ve çevresi rehabilitasyonu ve bazı kentsel dönüşüm projeleri, ulaşım, büyük kentsel rekreasyon alanları, sosyal projeler, örneğin engellilere yönelik

merkez ve çalışmalar, gençlik merkezleri, belde evleri, çocuk merkezleri, sanat merkezleri gibi kültür varlıklarına yönelik projeler örneğin Taşbaşı Koruma Amaçlı İmar Planı, Fabrikalar Bölgesi, Odunpazarı Kentsel Sit Alanı sokak sağlıklaştırma ve restorasyon çalışmaları, Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, ağaç ve cam festivalleri, müzelerin kurulması ve gelişmesi. Ayrıca son dönemde akıllı şehircilik projelerinin yanında iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik bağlamında müdürlük kurulması, stratejik plan ve eylem planı çalışmalarıyla kırsal alana yönelik hizmetlerin örneğin yerel tohum takası, ekolojik pazar ve üretici marketleri gibi pek çok uygulama sonrası Eskişehir'in yerel potansiyeller ve yönetimlerle dönüşümlerinin gerçekleştiği, gerçekleşmekte olduğunu görmekteyiz. Günümüzde de yaşanabilirlik indekslerinde ilk sıralarda yer alan ve kent turizmine ev sahipliği yapan bir Eskişehir görmekteyiz.

KAYNAKLAR

Ertin, G. (1994). Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 773.

Eskişehir Chamber of Industry (2015) Eskişehir Sanayi Odası 2014-2017 Stratejik Planı, Eskişehir. <http://www.eso.org.tr/belgeler/kalite_dokumanlari/eso_stratejik_plan.pdf> Erişim tarihi: 17.08.2017.

Koç, E. (2018). City Branding / Image Building as A New Paradigm: The Case of Eskişehir, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özelçi, T. (1994) Technological Change in Industry and Regional Development case Study: Determination of Eskişehir's Regional Indegenous Potential for Technological Change and Industrial Development, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, rta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yavuz ZEYTİNOĞLU

Okuyunca sanki bir şey yapmış gibi geliyor, ama yani her insanın yapması gereken işleri yaptık. Hayat bize bir parça cömert davrandı uzunluk bakımından, o zaman da yazacak iş çok oluyor. Ben hafta içleri Eskişehir'deyim, hafta sonları değilim. Her hafta sonu cuma günü gidiyorum İstanbul'daki evime, pazartesi sabahı da geliyorum. Şimdi bu gider gelirken Bursa'nın karşısından geçiyorsunuz. Bursa çok güzel bir şehirdir. Bizim küçüklüğümüzde, çocukluğumuzda biz Bursa'ya haset ederek büyüdük. Çünkü Türkiye'nin 5. büyük şehri Bursa'ydı, 6.sı da Eskişehir'di. O çocukluk hisleriyle zannederdik ki nüfus artınca şehir büyük şehir oluyor, daha büyük oluyor. Ben her sayım günü bir heyecan duyardım acaba Bursa'yı geçtik mi? Tabii zaman içinde bunun böyle olmadığını öğrendik. Eskişehir'in nüfusu 80 000'di, Bursa bizden önceydi, fakat zaman içinde Bursa daha hızlı gitti. Bursa'yla olan çekişmemiz ileri yıllarda da başka konularda da devam etti. Mesela, futbol konusunda devam etti. Biz Bursa'yla ilginç bir futbol serüveni yaşadık. Eskişehir daima daha önde gitti, Bursalılarla yaptığımız maçta, her maçta muhakkak gittik dayak yedik. Dayak yedikten dönerken bazı arkadaşlarımız var ki yüzüne bakınca Eskişehirli olduğunu anlıyorsun, onların kurtuluşları yoktu Bursa'da, onlar muhakkak dayak yiyorlardı. Bizim gibi her şehirden olabilecek bir yüzü olanlar daha şanslıydılar. Şimdi mesela, çok meşhur olaydı, Bursa'da bir maçta Eskişehirliler dayak yemişler, o zaman cep telefonu filan yok tabii, ama bir vasıtayla o havadis de gelmiş Eskişehir'e ki Eskişehirli seyirciler maçtan çıktıktan sonra hakları olan dayağı yiyorlar. Eskişehir'deki amigolar ne yapsın, Bursa'ya yetişmek mümkün değil.

Eskişehir'de ikinci bir cephe açmaya karar verdiler ve o zaman Emek Oteline gelmiş masum bir şekilde yemeğini yiyen bir Bursalı vatandaşın kapısının önünde park etmiş olan arabasını Porsuk'a atarak Bursa'daki arkadaşlarına destek vermiş oldular. Bursa'nın güzelliği Çekirge'den çok iyi anlaşılırdı. Çekirge'ye çıktığınız zaman önünüzde yemyeşil bir ova, ova bahar aylarında şeftali ağaçlarının ilaçlanmasıyla çeşitli renklere bürünür, insanın gözü önünde deniz mi, ova mı, nedir çok güzel bir yer. Şimdi biz Bursa'ya her bakımdan haset ediyoruz, ama yeşil Bursa'ya en çok özeniyoruz. Eskişehir'de de o gün için üç tane yeşil nokta var. Bir tanesi şeker fabrikasını yaparken fabrikayı yapanlar bir de lojman bölgesi yapmışlar ve lojman bölgesini de park haline getirmişler. Çok güzel bir yerdi, ama Eskişehir'in görülebilecek tek güzel yeriydi. Yabancı bir misafir geldiği zaman onları hemen o parka götürürdük bak ne kadar güzel yerimiz var diye, ikinci bir yeşil nokta şu anda Alâeddin Camii'nin bulunduğu Yediler Parkıydı. İşte sağdan sola kaç metre olduğunu bütün Eskişehirliler biliyorlar. Orada bir miktar ağaç vardı, ama o ağaçların çoğu akasya ağacıydı. Akasya ağacı kurağa dayanıklı olduğu için Avustralya'dan getirilmiş demiryolu yapılırken, ama öyle çok fazla gölgesi olan bir ağaç değildir. Bir de Eskişehir'in girişinde Karacahöyük tarafında orman fidanlığı vardı. Orman fidanlığı da yeşildi, ama Eskişehir'in geri kalan kısmı kuru ve tozlu ve ağaç yetişmez bir yer.

Şimdi bunları niçin anlatıyorum? Eskişehir bugün yeşil bir şehir, çok güzel bir şehir, ama gençler üniversiteye geliyorlar 20 yaşında, bir şehir görüyorlar yemyeşil olmuş, üniversitelerin kampüsü sanki orman içinde yapılmış gibi Anadolu Üniversitesinde özellikle, çünkü orası daha eski olduğu için ağaçlar büyüdü. Şehirde organize sanayi bölgesine giderseniz ağaçların içinde fabrikalar görünüyor, böyle bir durum var. Bu buranın doğal yapısı değil, bunu biz yaptık, Bursa'ya özenerek yaptık. Peki, Bursa ne oldu? Onu da geçenlerde birkaç sene önce Bursa'ya bir toplantı için gitmiştim. Tekrar Çekirge'ye çıktım. Çekirge'ye ben 1964'te evlenip buraya gelince sevgili eşim Üsküdar'dan öteye Anadolu bilmezdi. Yani burayı görmeden Eskişehir'e gideceğini bilerek, Eskişehir'in ne olduğunu bilmeden evlendik ve geldi. Yani o zaman gençliğimizi düşünün, yani böyle İstanbul'dan böyle bir şeysiz, karşılıksız bir şekilde getirdik buraya, fakat arada nefes alsın diye Bursa'ya gidiyoruz. Bursa'ya çıkıyoruz Çekirge'ye, Çekirge'den bütün Bursa ovasını görüyoruz. Buradan bir evimiz olsa diye bir talebi oluyor. İki odamız olsa da hafta sonları gelsek hiç olmazsa diyor. Şimdi ben kendisine verdiğim ve yerine getiremediğim bir sürü söz arasında ona da orada bir yer alacağım diye vaat ettim. O günkü gençlik günlerimizde almamız mümkün

değil, onu almaya gücümüz yetişecek hale gelince bir gittik ki Çekirge'de ev almanın manası kalmamış, çünkü oranın sadece çeşitli organize sanayi bölgelerinin fabrikaları ve binaları seyredebiliyorsunuz. Bursa artık geçerken gördüğünüz bir yeşil Bursa değil, şimdi bu ikisi, bunca lafı niçin söylüyorum? Plancılığın önemi var. Burada bizim mesleğimiz değil, ama şehirleri şehir yapan muhakkak ki daha sonra verilen emekler oluyor. Kendiliğinden bulduğunuz bir şeyi eğer siz emek vermediyseniz değerini de bilmiyorsunuz. Bursalılar değerini bilemediler şehirlerinin bence, Bursalı varsa özür dilerim, ama bence bilemediler. Bursa'yı o güzel şekilde muhafaza edemediler. Eskişehir ise zaman içinde güzelleşti. Bunun kime bağlı olduğunu çoğumuz biliyoruz, ben çok iyi biliyorum. Bir emeğin karşılığı bunlar yapıldı. Şimdi ben arkadaşımız söyledi, liseyi ve üniversiteyi şehir dışında okudum. 1964 yılında geldik Eskişehir'e tekrar, 64 yılında manzara böyleydi. Kurak bir şehir, sosyal imkânlar sıfır, bir tek Ekrem'in lokantası var gidilebilecek ve bir mühendisimiz geldi, kendisi için bir apartman dairesi aradığımda oturulacak bir ev bulmak için ne kadar zorlandığımı tahmin edemezsiniz. Sene 1965-1966'ydı. Ağabeyim Allah rahmet eylesin adını andılar, sanayiye gönül vermiş birisiydi, elektrik mühendisiydi. Sanayi gelişsin istiyoruz Eskişehir'de, evvela Sanayi Odasını kuralım diye bir düşünce oldu. 1968 yılında Sanayi Odasını usulüyetle Ticaret Odasından ayırdık. Yani usulüyetle kavga ederek değil de barış içinde ayırdık. Çok büyük bir sanayici yok esasında, yeteri kadar sanayici de yok. Bir sanayimiz olsun istiyoruz. Bursa'yla çekişme orada da devam ediyor. 1960'larda bir organize sanayi bölgesi kavramı gelişti ve Dünya Bankası, IMF fonlarından Türkiye'ye bir para geldi bir organize sanayi bölgesi kurulsun diye, o zaman Mehmet Turgut Bey sanayi bakanıydı ve Bursa milletvekiliydi. Bu parayı Bursa'da organize sanayi bölgesi kurulması için Bursa lehine kullandı. Ondan sonra Türkiye'ye iki tane otomobil fabrikası yatırım yapmak için geldi. Onların ikisini de Bursa'ya yönlendirdiler Renault'u ve Tofaş'ı, böylece Bursa, o güzelim Bursa, o yeşil Bursa, o turistlerin bayıldığı bursa birden bir sanayi şehrinin hercümerci içine, hazır olmadığı bir sanayiciliğin hercümerci içine düştü. Biz 80 000 kişiyken, onlar 90 000 kişiyken başladığımız bu yolda şu anda zannedersem merkez ilçelerin toplamı Eskişehir'de 600 000'in üzerinde, değil mi Sayın Başkanım?

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Nüfus 800.000.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- 800.000 merkez ilçeleri mi, yoksa bütün ilçeler mi?

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- 797.000 merkez ilçeler.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- Bursa 2.500.000, yani mertebe böyle açıldı. Biz Sanayi Odasını kurduktan sonra iki şey yaptık: Birincisi, Sayın Hocamın büyük katkıları olarak topluma dönük bir sanayici bildirisi yayınladık. Hatırlıyorsunuz, değil mi? O topluma dönük sanayici bildirisinde sanayicinin sadece üretmek değil, ürettiğinin toplum için yararlı olması gerektiğinin de altını çizdi Eskişehir Sanayi Odası, Türkiye'de büyük gürültü koptu. Yani buna bakarsanız eğer sigara fabrikası yapmaya kalkıyorsanız o sanayicilik ilkelerine aykırı iş yapıyorsunuz. Çünkü toplumun sağlığına karşı bir iş yapıyorsunuz. Sigara fabrikası yapmak cinayet işlemekle eşdeğer, öyle bir yaklaşım vardı. Ondan sonra da organize sanayi bölgesini kuralım dediler ve bendeniz de o zaman organize sanayi bölgesinin başında işe girdim. Organize sanayi bölgesini kurma şansı benim oldu. Bir yerde bir bölüme bir şehirciliği de bir orada yaptık. Organize sanayi bölgesi ismi tuhaf bir isimdir, organize neyin organize olduğu belli değil, ama esasında düzenli sanayi bölgesi demek lazım. Biz sanayi bölgesinde evvela güzel bir plan yaptık. Güzel plan yaparken yine yeşil hasretimiz orada da devam ediyor, her fabrikanın etrafında yeşil saha bıraktık. Bunu bırakmakla olmuyor, bir de bunun yeşil saha olması için takip ettik. Yani o yeşil saha olarak ayrılmış yerleri hiçbir şekilde başka bir iş için kullanımına izin vermedik çok sert bir idare götürdük. Otopark yaptırmadık oralara, depo yaptırmadık, bekçi kulübesi, vesaire gibi şeyleri son derece kısıtlı yaptırdık. Bir süre sonra insanlar baktılar ki hiçbir şey yaratamıyorlar, bari yeşil saha yapalım dediler ve böylece Eskişehir'in o bölgesi yeşerdi, güzelleşti, sağlıklı bir yer oldu. Şu anda Türkiye'deki organize sanayi bölgeleri içinde hemen hemen en güzellerinden biri Eskişehir'de yapılmış olan organize sanayi bölgesidir. Benden sonra -ki ben 10 küsur sene oranın başında kaldım- gelen arkadaşlarımız Savaş Özaydınlar olsun, Nadir Küpeli arkadaşımız olsun, onlar da aynı yolu devam ettirdiler. Çok işlevsel bir organize sanayi bölgesi oldu. Şimdi bazı kimselere şükran borcu vardır Eskişehirlilerin, bunları iki kelimeyle söyleyeyim. Bir, o zamanki Eskişehir Bankası Genel Müdürü Cavit Oral Bey eğer bölgenin ihtiyacı olan parayı karşılıksız olarak bizlere güvenerek vermemiş olsaydı bölge yapılamazdı. İkincisi, Mesut Erez Bey Bakanlığının yetkilerini kullanarak bize orada arazi tahsis ettirmeseydi yine yapılamazdı. Üçüncüsü, Muhsin Batuk Paşa Hava Kuvvetleri Komutanıydı, orada bir yedek havaalanı yeri vardı, onu bize tahsis etmeseydi yine yapılamazdı. Dördüncüsü de Yalçın Onrat arkadaşımız vardı, oranın müteahhidi Eskişehirli, Sanayi Bakanlığıyla aramızdaki ihtilaftan dolayı 18 ay istihkak almadan inşaatı sürdürdü. Öyle bir arkadaş da olmasaydı yine iş olamazdı. Bunlara teşekkür ediyorum. Bir de Hocamdan bir ricamı söyleyeyim. Eskişehir'i çok güzel yaptı, çok teşekkür ediyorum.

Şimdi hedefi Eskişehir'i sokaklarında otomobil park etmeyen bir şehir haline getirmek olmalı, bundan sonraki aşaması budur. Bu ancak uzun vadeli bir çalışmayla olabilir. Onun için de Başkanıma rica ediyorum, bundan sonraki iki-üç dönemki belediye başkanlığında, dört dönem lazım diyor Fercan Bey, önümüzdeki gelecek dört dönemde bu otopark hikayesini çözelim Hocam.

Fercan YAVUZ

Değerli konuklar, hoş geldiniz, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Yavuz Beyin anlattığı Bursa'da dayak yiyenlerin arasında ben de vardım. Bir zamanlar sumoya başlamadan önce Eskişehir Sporda kaleciydim. Her gittiğimizde biz orada dayak yiyip öyle geliyorduk, onlardan birisi de benim. İkincisi, Yavuz Beyden benim beklediğim başka bir şey vardı. Eskişehir'in gururu olan 15 yıl boyunca süren Eskişehir Festivaliyle ilgili bir şeyler söylemesi, herhalde tevazu gösterdiği için söylemedi.

Peki, şimdi gerek Şehir Plancıları Odası'na, gerek Kolokyumun Düzenleme Kuruluna Eskişehir'e çok değerli katkıları olan böyle iki tane büyüğümle birlikte aynı kürsüyü paylaştırdıkları için çok teşekkür ederim. Bu benim için büyük bir onur, yarım asırdır aşağı yukarı bu topraklarda yaşayan bir mühendis olarak bazen mühendis, bazen kentin sakini, bazen de kentin sahibi olarak 15 dakikaya sığdırabileceğim bazı verileri sizinle paylaşacağım.

Ben esasında metne bağlı konuşabilen bir adam değilim, ama öyle çok şey yapılmış ki unutmayayım diye yazmak zorunda kaldım. Şimdi son 20 yılı Eskişehir'deki inşaat sektöründe neler olup neler bittiğine bir bakacağım. Neden son 20 yıl? Şöyle, birincisi biraz önce Evrim Hanımın söylediği gibi son 20 yıldır oda yöneticiliği yaptım, dolayısıyla şehirle ve ülkeyle yakından ilgilenmek durumunda kaldım. İkincisi, devlet büyüklerimizin böyle böyle bir eğilimi var. Diyorlar ki 15 yıl önce ambulans yoktu, 20 yıl önce ampul yoktu, 20 yıl önce MR yoktu, tomografi yoktu, 20 yıl önce şu yoktu, bu yoktu. Dedim ki herhalde bir bildikleri vardır, biz de son 20 yılı inceleyelim. Son 20 yılı inceledik, ama hiç onların dediği gibi çıkmadı. Şimdi son 20 yılı inceleyince, altını kazıdıkça çoğu yerden Yılmaz Büyükerşen çıkacak. O da onların sorunu yani, böyle bir durum da söz konusu. Üçüncü nedense, son

20 yılda Eskişehir'e yeni bir çehre kazandırıldı. Bakın, bunu isterseniz kabul edersiniz, isterseniz kabul etmezsiniz, çok doğal olarak eleştirebilirsiniz, hiç beğenmeyebilirsiniz, reddedebilirsiniz, ama bu gerçeği de silmeniz mümkün değil.

Şimdi tabii inşaat deyince ilk önce bina türü yapılar geliyor insanların aklına, isterseniz konutlardan, bina türü yapılardan başlayalım. Bilenler vardır, yine de ben bir hatırlatma bakımından söyleyeyim. *"Siyah kuğu"* diye bir kavram çıktı son 15 yıldır, ekonomide kullanılan bir kavram, 1697 yılına kadar Avustralya'da siyah kuğuyu Hollandalılar buluncaya kadar insanlar kuğuları Bizim Sazova Parkındaki kuğular gibi hep beyaz zannedermiş. bakmışlar ki siyah bir kuğu var. Daha sonra bu siyah kuğu olayı son zamanlarda bir teori haline getirilmiş. Öngörülmesi, üzerinden önceden çıkarım yapılması çok zor olan, ama sonuçları çok yıkıcı olan bir olay için söyleniyor. Şimdi 2020 pandemisi tam bir siyah kuğu olarak bizim sektörün üstüne çöktü, gerçi ülkenin de üstüne çöktü de 1999 yılını da böyle bir metaforla anabiliriz. Şimdi bunlara baktığınız zaman karşınıza tabii şöyle bir durum çıkıyor: Özellikle 99 depremi için söylüyorum, ortada bir tane korku var. Böyle insanların panik olduğu pandemi gibi, deprem gibi olaylarda pazarlamanın en iyi yöntemlerinin risk ve korku salmak olduğu konusunda herkes anlaşıyor. Birincisi bu, ikincisi, insanların bu toplumun, daha doğrusu bu kolokyumun teması olan adalete olan güveni sarsıldıkça insanlar belgeye, yani tapuya yöneliyorlar, böyle bir eğilim var. Üçüncüsü de bizde zaten her zaman işte *"dünyada mekân ahirette iman",* böyle bir şey oldu ve bunların da ekonomik olarak pompalandığı bir dönemde son 20 yılda bu ülke şantiye haline geldi, şantiyeye döndü. Efendim, işte 2011 yılından sonra 2012'lerde kentsel dönüşüm çıktı, Eskişehir gecikti, hızlandı, şöyle oldu, böyle oldu bir sürü söyledik, eleştirdik, konuştuk, tartıştık, ama dönüp bakınca, yazmaya başlayınca karşınıza bambaşka bir tablo çıkıyor. Şimdi 1999'la 2009 arasında Eskişehir'de 61 000 tane bağımsız bölüm, daire yapılmış. 2009'dan 2021'e geldiğimizde bu rakam 158 000 adet daha artmış. Yani 158 000 artı 61 000, şimdi dönüp bakıyorsunuz acaba biz nerelerdeyiz diye, şimdi elimizde bir yapı stoku envanteri yok, dolayısıyla bir yerden hareket etmemiz lazım. İki tane veri var: Bir tanesi ESKİ Genel Müdürlüğünün abone sayısı, yani en sağlıklı bilgileri alabileceğimiz yerlerden birisi. Bu konuştuklarım Odunpazarı ve Tepebaşı için, onları da açıklayayım. ESKİ'nin abone sayısı bu iki ilçe için 350 000'ler civarında geziyor hatırladığım kadarıyla, rakamları hep yaklaşık veriyorum. O kadar rakama boğulmanın alemi de yok, ama TÜİK verilerine göre biraz önce Yavuz Beyin sorduğu TÜİK verilerine

göre nüfus ve hane halkı sayısından giderseniz Eskişehir'de 300 000 civarında konut olması lazım. Şimdi olaya nereden bakacaksınız? Erdoğan Bayraktar daha önceki Bayındırlık Bakanı, hâlâ Bayındırlıkta kaldım Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği ismine alışamadım.. 2000'den sonra yapılan binalar sağlam kabul ediyordu. Geçenlerde Murat Kurum da aynı şeyi o da İzmir depremi için söyledi, *"2000 yılından sonra yapılan binalarda hasar görmedik"* dedi. 2000 yılını baz aldığınız zaman Eskişehir yüzde 70'lere varan bir iyileşme sağlamış. Şimdi 158 artı 61, 219 000 tane bağımsız bölüm yapmışsınız ve karşınızda yüzde 70 oranında bir iyileşme tablosu var. Yani bugünkü kurallara uygun bir konut stokumuz var. Bu müthiş bir rakam dönüp baktığınız zaman Eskişehir'deki dönüşümün esasında yasadan çok önce başladığının en somut göstergelerinden birisidir. Bunu hiç kimsenin reddedeceğini pek zannetmiyorum. Tabii konut söz konusu olur da bizim sektörün başrol oyuncusu TOKİ'den bahsetmemek diye bir şey mümkün değil. TOKİ de Eskişehir'de 10 000 civarında konut yaptı. Karapınar'daki insan silolarda bu rakama dahil, ilgilenen arkadaşlar çıktığı zaman bir baksınlar, Eskişehir'de kime sorarlarsa sorsunlar Karapınar ne tarafta diye, o insan silolarını göreceklerdir. Şehir plancılarıyla birlikte katıldığımız bir toplantıda Sevgili Necati Uyar sanıyorum o zaman başkan, onunla yaptığımız toplantının konuşmasını şöyle sonlandırmıştım, onu hatırladım. Erbatur Çavuşoğlu'nun bir yazısının başlığından alıntılamıştım: *"Kur'an-ı Kerim'in Şuara Suresinin 128. ayeti şöyle diyor mealen: Siz her tepeye bir alamet bina edip eğlenedurur musunuz"* Siz şimdi buradan çıkın, girin bakın Karapınar'a ve orada bu ayetin TOKİ ve TOKİ gibi düşünenlere ne demek istediğini daha iyi anlatabilir diye düşünüyorum. Geriye kalan yüzde 95'ini yapan ve plancıların işlerini bozan bizim gibi mühendis ve mimarların dışında bir de müteahhit takımı var. Yani onların da bir istekleri oldu son 20 yılda, işte ne dediler? Biz hafriyat yapmakta çok zorlanıyoruz, şu subasman kotlarını azıcık yükselt Hocam, ondan sonra da işte bu çatı araları atıl kalıyor, bu çatı aralarını kullanalım, bilmem ne yapalım. Belediyelerin üstüne Bu baskı geldi, Eskişehir Belediyelerimizin hepsi bu ve benzer hakları büyük bir iyi niyetle müteahhitlere tanıdı. Sağ olsunlar bu arkadaşlar bunu başarıyla istismar ettiler. Yani öyle bir istismar ettiler ki, otopark diye verdiğiniz yerlere dükkan yaptılar, otopark diye verdiğiniz yerleri işyeri deposu veya cafe yaptılar. Çatı aralarını alt kat ve yan daireler ile birleştirerek daha lüks hale getirdiler. Türkiye'de 10 250 000 civarında imar barışı başvurusu var, bunun 35 000'i Eskişehir'den, bu 35 000'i çok büyük bir kısmı da muhtemelen otopark ve çatı aralarındaki aykırılıklardan kaynaklanıyordur. Tabii ülkede bu kadar hızlı yapılaşma olduğu zaman bütünsel yapı anlayışı, çevreye saygı, kamu yararı hepsi kayboldu. Bu kaybolduğu zaman da tam anlamıyla iş çığırından çıktı.

Biraz önce Yavuz Beyin bahsettiği yeşil meselesi kötü örnek diye TOKİ'yi söyledi, bir de iyi örnek söylemek lazım. Yeşilden bahsedelim, bir de ulaştırma var, onlara herhalde zaman kalmayacak. Şimdi yapılaşmış alanla birlikte mutlaka yeşil doku oluşmalı evet, Eskişehir yeşilleşti. Benim bu noktada plancı arkadaşlardan bir ricam var, o da şu: Ne olur mezarlıkları, refüjleri falan yeşil alanı hesabının içine katmayın. Başka bir şeyler yapın, şehir dışından gelen plancı arkadaşlar lütfen gidin Sazova Parkını görün, İlçe belediyelerinin yaptıkları yeşil alanları görün Kent Parkı gezin yeşil alan hesabınıza bu tür nitelikli allananları onları katın lütfen . Kent Parkı deyince mutlaka bir şey söylemeden edemem, çatlarım yoksa. 1998'de, Hocamdan önceki belediye başkanına karşı dava açtık , kendisi üniversiteden bizim dönem arkadaşımız ve meslektaşımız idi. Sebebi de şu: Bugün Kent Park'ın olduğu arazi Tepe İnşaat tarafından talan edilmek üzere şantiye açılmış faaliyet başlamıştı. O inşaat, mahkeme kararı ile durduruldu, futbol tabiriyle söyleyecek olursak asisti biz yaptık, hoca gelir gelmez golü attı, bugünkü Kentpark böyle doğdu. Yani odaların hakkını burada da vermek lazım Hocanın hakkını verdiğimiz kadar, bu birincisi. İkinci nitelikli alan bir alan daha var. Kanlıkavak bir yeşil koridoru. Bu koridor Ali Fuat Güven Caddesiyle Atatürk Bulvarının kesiştiği yer arasında muhteşem bir bant, burayı mutlaka arkadaşların görmesi lazım. Her mevsim ayrı bir fotoğraf alabileceğiniz bir yer, ama ben buranın yakın çevresindeki yapılaşmadan endişe duyuyorum. Müteahhit zihniyetiyle inşaatlar başladı hızla devam ediyor. Adı Kızılyer diye bir bölge, inşallah orada olup bitenler bırakın Eskişehir'in, Türkiye'nin, belki Avrupa'nın sayılı yerlerinden olan o yeşil bantı zedelemez, amiyane tabirle, onun karizmasını çizmez böyle çirkin ve yoğun bir yapılaşma olursa o Kızılyer'i bundan sonra Rezilyer olarak anacağım. İnşallah öyle bir şey olmaz, müteahhit zihniyetiyle inşa edilen, birbirinin kopyası, makyajlı TOKİ takliti vazgeçmemiz lazım.

Yeşil alan konusu epeyce konuşuldu, son olarak şehirler yeşile hücum etmesin, yeşiller şehre hücum etsin diyerek, Yılmaz hocama bir mesajla noktalayayım Murat Balamir Hocanın söylediği gibi ülkeyi 10. yılda demir ağlarla ördüysek 100. yılda da şehri yeşil ağlarla örelim, bizim sloganımız bu olsun, yeşil ağlarla örme mottosu Eskişehir'den başlasın. Ulaştırmayı bırakalım mı? Ulaştırmanın uzmanları var salonda da, onların yanında insan konuşmaya da korkuyor. Şimdi kalkıp da ben burada Eskişehir'de ulaşım sorunu yok dersem Eskişehir'in yüzde 80'i beni dövmeye kalkar. Sizce böyle bir sorun var mı?

SALONDAN- Ben şimdi Ankara'dan geldim, Ankara Büyükşehir'den, birine sordum burada bir sorun var mı diye, *"özel arabamızla şehre girerken güçlük çekiyoruz"* dedi.

Fercan YAVUZ- Vallahi işte biz söyleyince kızıyorlar da şimdi hakikaten ulaşım, trafik sıkışıklığı var, trafik sorunu var, mutlaka var, olacak, ama neden trafik sorunu var? Kimse işin aslına astarına dönerek bakmıyor. Şimdi Eskişehir'i bilenler için söylüyorum, tam şu Köprübaşı'nın ortasında 1940'lardan kalma bu fotoğraf bulayım, göstereyim, İnönü caddesinde binalar iki katlı, caddenin genişliği aynı, yan tarafına gidin aynı, arka tarafına gidin aynı. Siz hiçbir fiziksel müdahalede bulunmamışsınız, ondan sonra hükümet politikası olarak gelmişsiniz 800 000 kişilik Eskişehir'de insanların 180 000 tane otomobil, 300 000 tane de araç alınmasına teşvik sağlamışsınız. O yetmemiş, sen ulaşım master planı için odalarla belediyeler hep konuşmuşlar, tartışmışlar, zaman zaman fikir ayrılığına düşmüşler. Şahane bir ulaşım master planı yapılmış, ben plan filan tanımam ağabey demişsin, gitmişsin stadyumu şehrin öbür tarafına, hastaneyi diğer tarafına koymuşsun. Sonra da demişsin ki belediyeye git buraya sen demiryolu götür, tramvay götür, ulaşım götür. Bir gün çok iyi hatırlıyorum, Binali Yıldırım CNN'de bir programda anlatıyor. İşte İstanbul'da şöyle sorunlar var, böyle sorunlar var. Çok net hatırlıyorum, *"trafik sorunu İstanbul Belediyesinin sorunu değildir"* dedi. Kimin sorunu? Trafik sorunu hem belediyenin hem hükümetin sorunudur. Sen şimdi özneyi değiştir, Kadir Topbaş'ı kaldır, Yılmaz Büyükerşen'i koyduğun zaman trafik sorunu Eskişehir'in ve Büyükerşen'in oluyor. Şimdi burada bir sakat düşünce şekli var. Sen bu kadar arabayı pompalayıp bunları da gezdirirsen ki Türkiye'de 5. sırada sanıyorum otomobil sahipliği konusunda, bu işleri çözmek kolay değil. Derinlemesine veya geçici olarak yapılacak çözüm var mı? Çok çözüm var. Bir şey daha söyleyeyim. Yayalaştırma, şimdi yayalaştırmaya bütün araç sahipleri karşı çıkıyor. İşte Erman burada, biz yayalaştırmaya başladığımız zaman Taşbaşı bölgesinde insanlar vurmaya kalktı bizi, aynı şeklide Hocam da hatırlar, tramvayın güzergahını yayalaştırdık biz ki bunlar benim yaptığım işler arasında bana en çok manevi haz sağlayan işlerdi yayalaştırma, bugün Odunpazarı'nı da yayalaştıracağız deyince, araçsızlaştıracağız deyince insanlar yine oralarda itirazlar ediyorlar, ama İnşaat Mühendisleri Odasının Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna verdiği bu konuda bir yazı vardı *"bu bölgeyi yayalaştırın"* diye. Başka bir sorun UKOME, işte Hocam da bilir, sizler de bilirsiniz, UKOME'de Şoförler Odasının temsilcisi var. Küçümsediğim için söylemiyorum, ama benim burada plancı arkadaşlarım var, benim orada ulaştırmacı arkadaşlarım da var, niye UKOME'de yoklar?

Şoförle, karayolu şoförüyle sen, çevre yolu sorununu, demiryolunun problemini çözebilecek misin, havayolunun problemini çözebilecek misiniz? Eskişehir'in limana bağlanmasını tartışabilecek misin veya Eskişehir'in içindeki sorunları çözebilecek misin? Yani buralarda birtakım eksikler var. Gözüme bakıyorsunuz, tamam bitiriyorum

Evrim KOÇ- Çok teşekkür ediyoruz Fercan Bey, siz de yönetimlerin koordinasyon gerekliliğinden yerel potansiyellerle bir kentin dönüşüm gücünün nasıl olduğuyla ilgili ayrıca büyük projelerden insan odaklı olan bu yayalaştırma projelerine giden bir yelpaze sundunuz. Teşekkürler

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN

Efendim şöyle, şimdi Yavuz değindi, ben dedi hocayım, 45 dakikalık derslere göre konuşmamı ayarlamışımdır hep dedi. Düşünün, ben de hocayım, 45 dakika öyle, bir de 23 senedir belediye başkanıyım, bir de siyasetçiyim, şimdi benim için çok daha uzun zaman lazım bir şeyler anlatabilmek için, hele Eskişehir'in çeyrek asra yaklaşan bir tarihi kısmını perspektif içine alıp konuşmaya kalkarsak sıkıntıdan patlar arkadaşlar, gerçi eğlenceli taraftarı çoktur, ama bunun için ben böyle olacağını da tahmin ettiğim için en azından şehir plancılarının yalnız şehirleri planlamak değil, bu gibi vesilelerle yapılan toplantılarda açık oturumları, tartışmaları zamanlarken de ona göre planlamadaki hoşgörülülüklerini yansıtmaları lazım bu türlü toplantılara, yani zamanlama planlaması da şehir planlamasında fevkalade önemli. Şimdi onun için ben düşündüm taşındım, ben konuşmaya başlarsam bitmek bilmez. Onun için anlatacaklarımın özeti sayılabilecek bir video hazırladık sesli 10 dakika kadar, onu izlerseniz ondan sonra belki birkaç cümle ilave ederim ve daha çok sorular şeklinde gelmesinde bu toplantı izleyicilerin düşüncelerini sorular şeklinde bize sorması ve bizden cevap almasının daha doğru olacağını düşündüm. O bakımdan sabredersiniz bir 12 dakika benim sesim olmaksızın sesli bir video seyredin. Özetini Eskişehir'de şehirciliğin aldık, problemlerine değinebiliriz gerekirse sonra sorular sırasında da, buyurun.

(Video gösterimi)

Friglere, Selçukluya ve Osmanlıya tanıklık eden, Kafkaslardan, Orta Asya'dan ve Balkanlardan aldığı göçlerle kültürlerin buluşma noktası, burası Orta Anadolu'nun merkezi Eskişehir, geçmişle bugünü buluşturan şehir. Dar sokakları, Arnavut kaldırım taşlarıyla tarihte bir gezintiye çıkacağınız Eskişehir'in en eski yerleşim yeri olan Odunpazarı Büyükşehir Belediyesinin birbiri ardına yaşama geçirdiği projelerle bugün en önemli

turizm bölgelerinden biri. Eskişehir termal kaynaklar yönünden de tarih boyunca sıcak su rehabilitasyonunda önemli bir yer edinmiştir. Türkiye'nin marka değeri haline gelmiş ve neredeyse her gün önünde uzun kuyruklar oluşmaktadır. Tarihi yaşayan, kültürü yaşatan, sanatın ve yaşamın buluştuğu şehir Eskişehir.

Tabii bu bir tanıtım filmi sadece ve çeyrek asra yaklaşan bir Eskişehir tarihi söz konusu. Aslında daha gerilere kısmen Yavuz konuşmasında anlattı. Yani Bursa'yla olan rekabetin falan, benim Bursa için söyleyeceğim bir çift söz var. Bursa gerçekten yanlış anlamasın Bursalı arkadaşlarım ve katılımcılar, kaybedilmiş bir imkândır Türkiye için, nasıl bir imkândır? Allah orayı yaratırken öyle şeyler vermiştir ki Bursa'ya, dağı var, nehri var, gölleri var, yeşil ovası, çok büyük ovaları var.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- Ovası var, şeftali bahçelerinin olduğu zamanı ben biliyorum. Bir boydan bir boya yemyeşil.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Ovası tabii, evet, nerede o şeftaliler şimdi? Yok. Hep hasret duyduğumuz şeyler çocukluğumuzdan, gençliğimizden beri ve gerçekten Kültür Parkı vardı falan filan, hakikaten bir cazibe merkeziydi ve çok daha önemlisi bir Osmanlı İmparatorluğu başkentiydi, tarihi vardı. Çok zengin bir tarihi vardı. Bütün bunlar bir turizm için ne demektir, ama maalesef o Bursa kayboldu, sanayileşmek hırsına kapılan bir şehir ortaya çıktı. Dolayısıyla buna bir de siyasi yaklaşımlarla Bursa'nın seçilen değerli sayın milletvekilleri, etkili bakanları oldular. Şimdi biz ise tamamen aksine bir ova şehrinden turizm şehrine dönüşüm hale geldik. Halbuki şehrin sağını solunu değiştirmek ve Eskişehir'deki potansiyeli kullanarak hem Eskişehir'i, hem Türkiye'nin ekonomisine katkıda bulunma planları ki Yavuz'un ve rahmetli ağabeyinin ve o dönemdeki arkadaşlarımızın gayretlerinde hep bu var: Eskişehir'i nasıl geri kalmışlıktan kurtarırız? Kader beni Anadolu Üniversitesini kurma gibi, bir rektörlüğün ondan önce başkanlığına getirdiyse hep düşüncemiz ben ve benim arkadaşların, bizim kuşağın hedefi Eskişehir'i kalkındırmak, Eskişehir'i gerçekten imkânlarını en iyi kullanan bir şehir yapma gayretidir, mücadelesidir. Hatta Yavuz'un bahsettiği Sanayi Odasıyla Ticaret Odasının ayrılışında hesap kitap meseleleri için ayırmanın şartlarını tespit etmek için iki kişiden birisi bendim. Genç bir doçenttim, bir de rahmetli Selen Vardar vardı, bir hesap uzmanı, iyi bir hesap uzmanı ayırdık. Ayırdığımız zaman Sanayi Odası el elde baş başta deyimine uygun bir durumdaydı. Doğru dürüst, yani mal varlığından Ticaret ve Sanayi Odasının doğru dürüst ellerine bir şey geçmemişti. O sırada Anadolu Üniversitesi de

daha henüz şimdiki kampüsünün genişliğine kavuşmamış, ihtiyaçları için sağda solda kiralık binalar kullanır hale gelmişti. Bunlardan bir tanesi de şimdiki Orduevinin şimdiki karşı köşesinde bulunan Halk Bankası üzerindeki üç kat daha kiralanmıştı üniversite asistanları için, benim de odam oradaydı ve Ticaret Odası, Sanayi Odasını ayırdıktan sonra kendilerine yeni bir bina yapacak durumları olmadığını da söylemeliyim, sıfır desek doğru.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- Orada işte o katta bir oda verdiniz bize.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Evet, bir kat verdik. Üç daireydi, bir katı verdik. Orada ayrıca da son sınıfa gelen bir arkadaşımızı da, çalışkan, akıllı bir adamdı kulakları çınlasın, Yılmaz Çakır'dan bahsediyorum. Sanayi Odasının aidatlarından, o günden sonra sanayicilerden toplanacak, kaç sanayici vardı derseniz bir elin parmaklarını geçmezdi.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- 200'dü.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Onların vereceği aidatlardan burs vererek sekreterlik yapmasını sağlamıştık. Şimdi nereden nereye? Tabii o topluma dönük sanayici bildirisi aslında İncil okuyanlara birden bire Kur'an-ı Kerim tavsiye edilirse neyse, onun gibi bir değişiklik yaratmıştı toplumda, çünkü o tarihlerde İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, bir de Kayseri Ticaret ve Sanayi Odaları vardı. Ayrışmıyorlar ticaretten ve onların sözü geçerdi. Bir yönetim kalkınma politikalarında falan onların görüşleri daima ağırlık teşkil eder, onlar tartışılırdı. Birden bire Eskişehir'deki o oda daha kimsenin duymadığı günlerde birden bire *"topluma dönük sanayici bildirisi"* diye birden bire bir bildiri yayınladı. O bildiri gerçekten olay oldu. Hatta o matbaalarda ilk dergi olarak basılışında sosyal demokrat çizgi o günkü tartışmalarda görülebilen o, bir de Devlet Planlama Teşkilatının çok aktif olduğu, yapmak istediği planlara kamuoyundan toplumsal desteğin gelmesi için arayış içerisinde olduğu, bir bakıma da çaresizdi. O günkü Devlet Planlama Teşkilatını oluşturan teknik gençlere, bilim adamlarına, genç bilim adamlarına, ne yapacağız? Şimdi baktığınız zaman o günkü tartışmalar sağ-sol tartışmaları veya ideolojik tarifler arasında bu hangi çizgiye oturuyor, derginin kapağını ne yapacağız? Kapakta en iyi olan da benimdir, ben resim de yapardım o zaman matbaacılıktan, gazetecilikten anladığım için, düşündük taşındık. Şimdi bildiriye baktığınız zaman çoğu kişi orak çekiç görecek orada, hiç ilgisi yok halbuki, onun üzerine bir örs, örsün üzerinde duran bir çekiç ve çekiçten fırlayan kıvılcımlardan bazı başlıklar, bildiriyi anlatan başlıklar. Tarımdan vergi alınmalıdır, bankacılık sistemi değişmelidir, ithal ikamesi yapılmalıdır, bazı mallar ithal edilmeyip Türkiye'de yapılabilecek olanların

Türkiye'de üretilmesi için teşvik verilmelidir gibi sözler şu anda aklımda kalanlardan, o bir tarihi belgedir. Bana göre o dönemdeki bir manifestodur. Tabii bunu Abdi İpekçi Milliyet'in başyazarı 2-3 gün arka arkaya o bildiri üzerindeki şaşkınlığın yanı sıra, Türkiye'de yarattığı şaşkınlığın yanı sıra Türkiye'ye yeni ufuklar açan, yeni söylemler getiren bir bildiri, bir manifesto olarak kabul ediyordu. Biz daha baskı bitip dağıtılmadan iç sayfalarını form fasikülhanede alıp Büyük Millet Meclisindeki milletvekilleri ve senatörlerin masalarına dağıttırmıştık geldikleri zaman hazırda olsun, okusunlar diye, hakikaten bomba gibi patladı. Rahmetli Sakıp Sabancı'nın hiç unutamadığım bir sözü vardır radyolarda ve o tarihteki televizyonda yayınlanan: *"Kim bu komünistler"* demişti. Halbuki komünistlikle filan ilgisi yoktu. Sonra gençleri tanıdı, Devlet Planlama Teşkilatı büyük bir destek verdi. Âdeta kendilerinin 5'er yıllık planlarının yapılış sırasındaki düşündükleri konuların bir çeşit takdimcisi, teklifçisi olarak Sanayi Odasını görmeye başladı. Hakikaten çok ilginç tarafı belirteyim. Şimdi ne dedim? İşte bankacılık sistemi değişmelidir. Bakıyorsunuz, Sanayi Odasının idare meclis başkanı Yavuz'un rahmetli babası bankaların ortak Eskişehirlilerin İl Özel İdarelerle, vesaire katılmasıyla, küçük tasarruf sahiplerinin katılmasıyla kurdukları bir Eskişehirbank var. Efendim, tarımdan vergi alınmalı diyorsunuz. Bakıyorsunuz, çiftlik tarım işletmeleri var Mesut Beyin rahmetli, yani kısacası bunları, manifestoları söyleyen gençlerin babaları ve aile ekonomik yapıları hep orada hedef gösteriliyor. Onlardan kaynak alınması, kalkınmada kullanılması, onların kalkınmaya yönlendirilmesini tavsiye eden görüşlerdi. Tabii Sakıp Beyi tanıdıktan sonra o tarihte odanın başkanlığını yapan rahmetli Mümtaz Zeytinoğlu'nun büstünü yaptırmış ve organize sanayi bölgesine hediye etmişti. Ondan sonra el üstünde tutulur olmuştur Eskişehir Sanayi Odası, bu Eskişehir'den çıkan bir Türkiye'nin kalkınmasıyla ilgili ilk sestir. Hani bir bakıma zaman zaman söyleriz *"Eskişehir ilklerin şehridir"* diye, zaman zaman başkaları da söylerler bunu, hakikaten Eskişehir ilklerin şehridir. Hem de öyle bir şehirdir ki bütün tarih boyunca -tarihi Osmanlıdan beri de başlatabilirsiniz, Selçuklulardan itibaren de başlatabilirsiniz, daha öncesi dönemlerde Alparslan'a kadar gidebilir- bütün Haçlı seferlerinin meydan savaşlarının olduğu yerdir Eskişehir. Düşünün, haçlı ordusu güçlü bir ordu çıkıyor İstanbul'a geliyor, Bizans'tan takviye alıyor ve o daha da büyük bir ordu haline gelerek İznik Gölünün üzerinden Ali Paşa, Ali Fuat Gevye taraflarına geliyor. Sakarya nehri akıyor orada, Karadeniz'e doğru gidiyor ve Bozhöyük ve Bozhöyük'ten sonrasına bakıyor ki büyük bir ova tam meydan savaşlarının yapılacağı yer, ondan dolayı bütün o savaşlar gerek Araplarla Haçlılar tarafından, gerek ondan sonraki dönemde Selçuklular ve Türklerle yapılan savaşlar hep burada yapılmıştır.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- I-II. İnönü.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Savaşları hep burada olmuş, Haçlı ordusu ondan sonra, buradan sonra ancak Kudüs'e gidebilir hale gelmiştir. Bu yakılıp yıkılmalara yol açmıştır. Gerçi yakılıp yıkılma, bütün kavimlerin yakılıp yıkılmaya sebep oldukları büyük savaşlardaki yaşayan büyük devletler, bunların arasında Hititler vardır, meşhur bizim Midas, Frigler, eski Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, baktığınız zaman bu medeniyetler çalkalanması geçirmiştir Eskişehir Anadolu'daki stratejik yapısı bakımından ve Kurtuluş Savaşı da biliyorsunuz yine bu topraklarda olmuştur. Kurtuluş Savaşının beş savaşından üç tanesi Eskişehir ve Eskişehir'deki güçlerin savaşıdır. I. İnönü, II. İnönü, Sakarya daha sonra Eskişehir'in geriye doğru çekilme hareketini, Sakarya'nın doğusuna geçmesi ve cumhuriyetin kurulmasındaki ana fikirler Meclis tabii Ankara'daki zaman zaman o tarihlere bakarsanız zaman zaman başkent Ankara mı olsun, Eskişehir mi olsun gibi tartışmaların da, fikir ileriye sürmelerin de konusu olmuştur. Sonra cumhuriyetten sonraysa işte parlamentoya, yeni Ankara'daki parlamento ve yeni hükümetler Türkiye'nin kalkınmasında kongreleri İzmir'de yapmışlardır, ama yer ararken işte şeker fabrikası son derece önemli yatırımlardan bir tanesi, basma fabrikası önemli yatırımlardan bir tanesi, bunları bizzat Gazi Mustafa Kemal'in kendisi yerlerini de belirleyerek Eskişehir'de Porsuk'un durumunu düşünerek plancılara ve yatırımcılara tavsiyelerde bulunmuştur. Dahası var, çok önemlidir, Yargıtay ilk olarak, yani hukukun şimdi hukuk da çok ilgilendirdi ya bu panelimizi, sempozyumumuzu, hukukun Ankara'nın planlarını yaptırırken getirttiği, Avrupa'dan getirttiği şehir plancılarına Jansen ve benzerleri Fransızlar filan daa var bunların içerisinde, Ankara'da Bakanlıklara yer ayırırken mimarlar ve yanındaki milletvekilleri Yargıtaya da bir yer ayıralım, Meclise yakın yer, falan filan deyince Mustafa Kemal itiraz ediyor. *"Hayır, burada politika yapılıyor, siyaset var. Yüksek yargı tarafsız ve bağımsız olması lazım, onun için Ankara'da değil, Eskişehir'e koyun hiç olmazsa daha uzağa gitsin istemezseniz"* diyor Yargıtay burada oluyor. Yargıtay 1935'lerde buradan Ankara'ya nakledilmiştir. Rahmetlinin hastalığının başladığı dönemlerde bakın, hep ilkler. Dahası var, tabii Cumhuriyet Halk Partisi 1950 sonraki seçimler de dahil biliyorsunuz Cumhuriyet Halk Partisi toprak ağalığı hâkim bir imparatorluktan kalan yerlerde toprak ağalığını kaldırmak için İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı zamanında kanunlar sevk ederken ona kızan ve Eskişehir'de de büyük toprakları olan şimdi hayatta değil hepsi, Allah rahmet eylesin, ayrıca ben koyu Halk Partiliyim, koyu Atatürkçü olan bazı büyükler kızarak Demokrat Partiyi kurmuşlardır ve Cumhuriyet Halk

Partisinden ayrılmışlardır. Ayrılıp Demokrat Partiyi kurmuşlardır, Demokrat Partiyi kuruluş için Demokrat Partinin yapısının, tüzüğünün tartışılması için yerlerden bir tanesi de yine Eskişehir'de yapılan toplantılardır, büyük ölçüde etkilemiştir. Dahası var, Demokrat Parti kurulduktan sonra Türkiye'deki ilk siyasi miting de Eskişehir'de Çifteler'de yapılmıştır ilk defa, bakın, hep ilkler olarak gidiyoruz dikkat ediyorsanız derken işte Sanayi Odası, sanayici hareketi falan filan ilkler olarak devam ediyor.

Şimdi ben bu kısmı da geçiyorum, şeyi anlatmak istiyorum. Akademi başkanlığımız zamanında ben akademinin ilk öğrencisiyim, 1958 yılında Eskişehir'de bir bakan mucibiyle -dikkatinizi çekerim, bakan mucibiyle- akşam yüksek iktisat ve ticaret mektebi kuruluyor. Bu bakan kim derseniz, o dönemin bakanlarına bakıyorsunuz, Milli Eğitim Bakanının olması lazım, değil mi? Yüksek Öğretim Kurumu kurulacak Eskişehir'de, Celal Yardımcı, ama Celal Yardımcı bir görevle Amerika'ya gidiyor. Gitmeden önce her zaman olduğu gibi her şehirden çıkan milletvekilleri bakan da olurlarsa birbirleriyle rekabet halinde olurlar, hatta anlaşmazlıklar, siyasi iç anlaşmazlıklar yıllardan beri biz de gördük, hâlâ da görmeye devam ediyoruz. Eskişehir'in iki bakanı var Demokrat Partide o tarihlerde 1950-1960 arasında, bir tanesi Eskişehir'deki göçmenleri temsil eden bizim şimdiki Tepebaşı tarafı olan kuzey tarafı Anadolu'nun, Eskişehir'in Porsuk'un üst tarafı Kemal Zeytinoğlu Odunpazarı milletvekili ve Bayındırlık Bakanı, alt tarafıysa Hasan Polatkan'ın, Kırım göçmenleri çoğunlukta olan diğer bölge. İki bakan, o da Maliye Bakanı, siyasal bilgileri bitirmiş Maliye Bakanı ve ikisi arasında bir çekişme var. İkisi arasındaki çekişmenin konusu: 58'de Demokrat Parti zayıflamaya başlıyor, seçimlere gitme ihtimali doğuyor. 1958 seçimleri yapılacak ve bu iki bakan da rekabet halindeler. Hem Eskişehir'deki seçmenler ikiye bölünmüş, Odunpazarı tarafları Kemal Zeytinoğlu, Tepebaşı tarafı Hasan Polatkan. Yanlış söyledim galiba, Hasan Polatkan aşağı mahalle, ovada, yani.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- Şeker fabrikasına giderken o dere galiba.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Dereler falan, doğru. Yani Porsuk ikiye ayırmış Eskişehir'i, Porsuk'un güney tarafı Odunpazarı, kuzey tarafı Tepebaşı. Şimdi şaşırabilirsiniz, halihazırda bizim ilçe belediyelerimizden Tepebaşı'nda Odunpazarlı aileler ve orada yetişmiş birisi vardır Ahmet Ataç, Odunpazarı'nda da aşağı mahallede yetişmiş Kazım Kurt vardır.

Yavuz ZEYTİNOĞLU- Belediye başkanı.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Bunda bir parça benim kabahatim de var böyle olmasında, ama işe de yaradı. Bilinçli olarak yaptığımızı da bu arada bu vesileyle tırnak içinde ifade edeyim. Efendim, işte o Hasan Polatkan 58 seçimlerinde elinde tekrar güç olsun hem partisinin hem kendisinin, Celal Yardımcı'yı sıkıştırır dururmuş uzun zamandan beri, Eskişehir'de Milli Bakanlığına bağlı bir yüksek okul kur, yüksek okula ihtiyaç var diye, buna mukabil Celal Yardımcı da *"sen Milli Eğitimin bütçesine yeterli öneriyi vermiyorsun"* der, o da onu yapmazmış. Böyle basit bir konu, ama böyle bir gerginlik aslında siyaseten doğru olabilir ve nitekim de böyle anlaşmazlıklar çok oluyor. Onun üzerine sıkıntılı bir durumu kabinede gören rahmetli Adnan Menderes Celal Yardımcı'nın Amerika'ya 15 günlük seyahatine veya herhangi bir konuda inceleme için gittiğinde Milli Eğitim Bakanlığına vekaleti Hasan Polatkan'a bırakıyor. Hasan Polatkan da alelacele Eskişehir Valilerinden -o tarihte Eskişehir'in valisi daha sonra başbakanlıkta falan da görev aldı- Arif Özgen mülkiyeden arkadaşı hemen telefon açıyor. Diyor ki bir mucit gönderiyorum, Eskişehir'de akşam yüksek iktisat ve ticaret okulu acele kur, binayı ne yap et bul, eğer fazla kullanılmayan bir kamu binası varsa onu boşalttır, başka yere taşı, orada okul yap ve kayıtlara başla, öğrenci kayında diye fiili durum yaratmak istiyor. Bir kere Bakan mucibiyle kurulmaz, yüksek öğretim olduğu için kanun tasarısı gerekir. O tarihlerde Ankara, İstanbul ve İzmir'de üç tane akşam yüksek ticaret okulu var. Neden akşam? Bunlar akşam yapıyorlar. Devlette sadece Milli Eğitim Bakanlığından bir parça bütçe veriliyor bunların üçüne, akşamları İstanbul, Ankara, İzmir'de mevcut olan, o tarihlerde mevcut olan üniversitelerin fakülte binaları akşamları boş, dolayısıyla böyle bir Yüksek Öğretim Kurumu kurulacaksa bina yapmaya, yatırım yapmaya gerek yok, o binaları kullansınlar, onların amfilerini kullansınlar diye bir fikir hâkim oluyor. Sadece gençler için, gençlerin yüksek öğretim ihtiyacı için değil, aynı zamanda gerek kamuda, gerek özel sektörde bankacılıkta, vergi dairelerinde, çeşitli kurumdaki hizmetleri veren devlet memurlarının, yüksek tahsilsiz devlet memurları da bir hayli var, dolayısıyla akşam olursa bu eğitim tarzı gece, akşam onlarla mesai saatleri dışında kurumlarından ayrılırlar, diğer gençlerle beraber giderler, orada en az külfetle yeni ekonomik sistemi, dünya ekonomisini filan öğrenirler, ticaret hukukunu öğrenirler, hukuk bilgileri artar diye düşünülüyor. Üç tane bunun için. şimdi dördüncüsü Eskişehir'de alelacele 1958 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu -bakın dikkat edin, İş ve İşçi Bulma Kurumu- diye Bağlar Caddesinde üç katlı bir bina var. Düşününüz o tarihleri, o bina bütün Çalışma Bakanlıkları tarafından her vilayetle üç katlı olarak yer alıyor. Sebep ne, hangi ihtiyacı karşılıyor? Karşıladığı ihtiyaç şu: Köylerden veya

kasabalardan o zaman yeni yeni başlayan göçler, iş aramaya şehre gelenler ya da başka şehirlerden iş aramaya gelenlerin iş bulup da yerleştirilinceye kadar geçecek süre içerisinde barınma, yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayacak bir yatakhane, bir salon, bir de bu işleri görecek İş ve İşçi Bulma Kurumunun bürokratları için yer lazım. Düşününüz, sosyal anlayış o tarihlerdeki ihtiyaca göre nasılmış? Acele onu boşaltıyorlar, memurlar o binanın bahçesinde arka sokak tarafına bakan bir depo gibi yer var, oraya toplanıyor ve üç kat açılıyor. Bir katı idare, altta zemin kat boş, onun üstündeki katta boydan boya uzun bir bina, lavabolar, tuvaletler işte iş aramaya gelmişlerin kaldıkları sürece yararlanacakları yerler. 1958, fakat kanunla değil, o sıralarda bendeniz haşarı bir delikanlı, gazeteciliğe de başlamışım, acele bana Dünya Gazetesinden telefon ettiler. Yazı işleri müdürü iki sene önce vefat etti, Allah rahmet eylesin Orhan Oğuz dedi ki: *"Sen uyuyor musun kardeşim orada? bir* yüksek okul kuruluyor Eskişehir'de, kanun yok. Bir müdür bir mühürle işe başlıyor" Hakikaten mühür var, mühür kazıtılmış acele, müdür de Allah rahmet eylesin Orhan Oğuz Demokrat Parti eğilimli bir genç olduğu için Afganistan'da büyükelçiliğe danışman diye gönderilmiş. Orada iki yıl kalmış, dönmüş, Ege Üniversitesindeki Akşam Yüksek İktisat Ticaret okulunda hocalığa tayin edilmiş. Apar topar oradan onu da getiriyorlar, bir mühür tamam, bina da tamam, kayıt. İşte ben o sırada Orhan Hocayı sıkıştırıp da bu nasıl iştir, nasıl böyle bir okul kurulur diye gençlik yıllarımın heyecanıyla sorduğum zaman ben de güzel sanatlar fakültesinde, o tarihlerdeki güzel sanatlar akademisinde mimar olmak istemişim. Fakat babam imtihanın, deneme desen imtihanını da başardığım halde benden sonra 5'er yaş arayla iki kardeşim olduğu için babam *"ben seni nasıl okuturum"* dedi. Babamı da söyleyeyim, rahmetli belediyede küçük bir memurdu, Eskişehir Belediyesinde, o tarihteki belediyede ve *"okutamayacağım"* dedi. Öyle deyince zaten matbaacılık ve gazeteciliğe başlamıştım. Fakat öğretmenlerim, lisedeki öğretmenlerim illa yüksek tahsil yapmamın iyi olacağını anlatarak bana demişlerdi ki: *"Ankara'daki hukuk fakültesine yazdır"* Ankara'daki hukuk fakültesinin bir özelliği var. İstanbul ve İzmir'deki hukuk fakültesinden bayağı liselerdeki gibi öğrencilere derslerde yoklama yapılıyor, devam mecburiyeti var. Bir tek Ankara'dakinde yok, o da ihtiyaçtan doğmuş herhalde öyle ve pek çok avukat, savcı, hâkim 5-6 senede bitiriyorlar parti parti, kanun kitaplarını alıyorlar, okuyorlar, giriyorlar. Oraya kaydolsun, ben de gittim oraya kaydoldum, ama gazeteciliği burada yapıyorum. Şimdi o gazetecilik ateşiyle Hocayı sıkıştırınca Hoca dedi ki bana koca salonu, o işçiler için yatakhane olan ve yemekhane olan salonda kontrolitlerle -o zaman kontralit diye böyle kontraplağa benzeyen şeyler vardı, bölme araçları, şimdiki alçıpanlar yerine sallanıyordu böyle, alelacele

o kadar çabuk yapmışlar ki röportaj yapmaya Hocanın yanına girince *"sen burada okumuyor musun"* dedi. Cevap vermeden önce sorularıma çok sıkıştıran ve gürültü yaratacak, gazetede de manşet olacak, Dünya Gazetesi de o tarihte rahmetli Falih Rıfkı Atay'la rahmetli Bedii Faik'in bugünkü Sözcü Gazetesi ayarında muhalefet yapan gazetelerinden bir tanesi ve hemen dedi ki: *"Sen okumuyor musun bir yerde" "Okuyorum, Ankara Hukuktayım"* dedim biraz da gururlanarak böyle, hukukçu olacağım, ama aklım fikrim hep gazetecilikteydi. *"Şimdi git Ankara'ya, kaydını al oradan buraya getir, buraya kaydını yaptıracağım"* dedi. Hemen küçük bir kağıda da benim adımı soyadımı yazdı, odacı tayin etmişler rahmetli Ahmet ağayı, Ahmet ağayı da parantez içinde söyleyeyim, Bulgaristan'dan gelmiş okur-yazarlığı olmayan ne Rus alfabesi, ne Türk alfabesi görmemiş birisiydi. En son onun büstünü yaptım, senatonun önüne koydum. Senatörlere bakın, en fazla bu kurumda lisesi olanlardan biridir. Pek öyle gururlanmayın senatör olduğunuz için falan diyerek böyle esprilerle, neyse Ahmet ağaya vermişti. Git, aşağıda kayıt yapan çocuğa ver, buna bir numara versin. Baktım gördüm yapacak bir şey yok, gittim Ankara'dan kaydı aldım geldim, Hoca cevaplarını aldım. Haber bomba gibi patladı, Mecliste soruşturmalar başladı ve Meclise alelacele -Celal Yardımcı da bu arada dönmüştü- Akşam Yüksek İktisat ve Ticaret Okullarının üniversiter statüde İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi haline getirilmesi kanun teklifini verdiler. Bir sene sonra adımız değişti, ama akşam tedrisatı devam etti. Yeni binalar 10 sene sürdü. Yani bizim kampüs kurmamız, yerleşmemiş, işte böyle bir gelişimi var Eskişehir'in.

Burada son kısmını anlatıyorum, sonra soruları alalım. Şimdi akademi başkanlığından sonra üniversite rektörü 81'de tayin edilince her haziran dönemi, hatta akademideyken başlamıştık da üniversite olduktan sonra daha da ağırlık taşıyor. Bütün akademisyen kadro genişlemişti, büyümüştü. Doçentler, yetiştirdiğimiz doçentler vardı, profesörler vardı. Hatta Eskişehir'de, başka yerlerde profesör olanlar Eskişehir'i tanıyanlar için her yıl haziran ayında bir sempozyum yapardık veya kolokyum da diyebilirsiniz. 2000'li yıllara doğru -bu söylediğim yıl 1981'den itibaren olanlar- dünyadaki mevcut gelişecek tablolar da göz önünde tutularak -tablolar derken her şey giriyor işin içerisine- nasıl bir Eskişehir olsun istersiniz, neler düşünürsünüz? Düşünün, bunlar senelerce devam etti ve bu konu seminerler, paneller haziran ayında tatile girmeden önceki panellerde Eskişehir'le ilgili düşüncesi olanlar bütün sivil toplum örgütleri, kamu kuruluşlarının temsilcileri, özel sektör, bütün kesimlerin katıldığı ve her ay birer hafta bu akşam üzerleri saat 03.00'ten sonra yapılan toplantılarda tartışılırdı, sonra bilgisayara

aktarıldı. Bilgisayarın sonunda da ne gibi neticeler çıktı, bilgisayar onları döker, savunanlar kimler, paydaşlar kimler olacak diye ve bunları kitap halinde basardık. Tek bir faydası olacaktı ümidim: Eskişehir'i yöneten o tarihlerdeki partiler, belediye başkanları, milletvekillerine belki Eskişehir'in nasıl bir şehir olması konusunda ışık tutar diye pek de ümitli değildim. Çünkü o tarihlerde akademisyenlerin, hocaların söyledikleri, konuştukları, teknik adamların konuştuklarına pek itibar etmezler siyasetçiler, halk da bir bakıma öyleydi, öyle gibi gelirdi bize, bunlar teorisyen, bunlar bilmezler. Hani sıfırdan bir müessese kursunlar da büyüsünler, bakalım bir bakkal dükkanından bir alışveriş merkezi yapsınlar, nasıl oluyor diye ve daha evvel bizim panellerde söylediklerimiz, ortaya çıkanlar daha sonraki üniversite olduktan sonra yaptığımız bilgisayarlı bu ortak fikir arama toplantılarında gördük ki çakışıyor. Ha dedim, demek ki akıl için yol bir, birbirine hepsi benziyor. İş adamı da aynı istiyor, memur da aynısını istiyor, çiftçi de hepsinde fikirler aynı ve kitaplar oldu. Gün gelip de hiç aklımda siyasete girmek falan yok, hele belediye başkanı olmak hiç aklımdan geçmiyor. O dönemde siyasette senato var, bir de Millet Meclisi var biliyorsunuz. Ara seçimlerde veya normal seçimlerde partilerden bana teklif edilir gel işte, seni milli eğitim bakanı yapalım falan diye, ben de *"gençleri yetiştiriyorum, bunlar benim için çok daha değerli üretimdir"* diye kibarca reddediyordum. Ecevit dahil, Süleyman Demirel dahil o dönemdeki parti liderleri dahildi. Sonra bir gün farkına varmadım nasıl oldu, siyasetin içine girdik emekli olunca, rahmetli Ecevit ikna etti beni ve de aklıma hemen o bizim yaptığımız seminerlerde bastırdığımız kitaplar geldi, broşürler geldi. 2000'li yıllara doğru nasıl bir Eskişehir? 2000'li yıllara doğru nasıl Eskişehir? Sanayi Odası hikayesi de dahil olmak üzere ona benzer şekillerde teklifler eklenmiş. Kolları sıvadık, dedim ki bunlardan bir tanesini ben başlatayım, benden sonra gelenler her 5 senede bir seçim yapılacak, yerel seçim, devam ederler dedik, ama düşündüğüm gibi olmadı. Çünkü göreve gelip başkan olduğumda 3 ay sonra daha tebrikler bitmemişti. Eskişehir'de parti değişmiş, başkan değişmiş ve büyük deprem oldu. 2 sene o büyük depremin Türkiye'deki etkileri, Eskişehir'deki etkileri yüzünden siyasete girdiğime bin kere pişman oldum. Keşke olmasaydım dedim belediye başkanı, elinizde araç gereç, bana intikal eden ne varsa hepsini Başbakanlığın emriyle Körfez bölgesine gönderdim. Operatörler, mühendisler, teknik adamlar dahildi. Para diyorum, rahmetli Ecevit: *"Sen parasız koskoca bir açık öğretim kurdun, bunda da çözümü bulursun"* diyor. Beni özel kaleminin kapısına kadar geçiriyordu. Aradan iki ay geçiyor, biraz para almak istiyorum. Diyor ki: *"Deprem yıkıntılarını daha karşılayamadık. Bütün ülkelerden yardım, kredi*

istiyoruz, alıyoruz, hayır" Peki, kadro verin birkaç tane bana? Diyor ki: *"Bu koalisyonun yumuşak karnı bu kadro meselesidir* -koalisyondu biliyorsunuz, üç partiliydik- *Biz böyle yaparsak senin için onlar neler yapmazlar"* diye yine benim sırtımı sıvazlayarak gönderildim. Kısaca uzatmayayım, derken yapılacak bir şey vardı bu iki sene içerisinde, oturup Eskişehir'in o yaptığımız seminerlerdeki toplantılarda ortaya çıkan fikirlerden de yararlanarak altyapı sorunları, üstyapı sorunları ve benim yaşadığım şehirde, doğup büyüdüğüm şehirde olması gereken kültür, sanat hareketleri ve sosyal yapının değişmesi, kültür hareketleri ki bunların bir kısmını akademiyken Sayın Zeytinoğlu ailesinin kurduğu Zeytinoğlu Vakfı vardı, onunla yıllarca İktisadi Ticari İlimler Akademisi spor salonunda her yıl senfoni konserleri verilir, her yıl sanat gösterileri, konferanslar yapılırdı. Bütün Eskişehirlilerde hazırlık haline gelmişti böyle sanat faaliyetlerine falan ve şuna inanıyordum: Eğer bir şehir ki orada yaşayan insanlar sanayicisi, ziraatçısı, aklınıza gelebilen her türlü etkinlikle parasını kazanan, gelirini kazananlar eğer işyeriyle evleri arasında ömürleri geçiyorsa, yani günü üçe bölün, iş, evde akşamları ve tatil günlerinde geçirilen vakitler, onun dışındaki zamanlar uykuyla geçiyor. Eğer işyeriyle evleri arasında gidip gelen bir toplum söz konusuysa, orada insanlar mutlu değildir, orada kalkınma olamaz, orada demokrasi olamaz, orada doğru dürüst seçim yapılamaz, orada doğru dürüst eğitim yapılamaz. Onun için yapacağımız şey öyle bir şehir kurmalıyız ki altyapı yapılır, nitekim krediler bulduk yaptık. Üstyapı nitekim tramvayına varıncaya kadar bulunur yapılır. Hem de Türkiye'nin kredibilitesi olmayan bir dönemde hazırladığımız projelerin fizibilitelerindeki sağlamlık ve bilimsellik üzerine bize verildi, yalnız bize verildi. Başka şehirler pek alamamıştı o tarihlerde depremde ağır hasar görenler dahil ve bunlar olur, ama bizim bir planımız da doğrudan doğruya üniversite gençliği ve onların bu, Anadolu Üniversitenin kampüsünde öğrencilerin bütün ihtiyaçları karşılanıyordu. Kültürel faaliyetleri vardı, kulüpleri vardı, tiyatroları vardı, sinemaları vardı. Üniversiteden şehre, kampüsten şehre çıkmazdı gelen öğrenciler, arada bir sıkılırlarsa çıkar gezerler gelirler ya da yurtlar var, içindeki yurtlarda da kalırdı çoğu öğrenciler ve dedik nasıl yapalım da üniversitenin dışında şehre çıkaralım bunları? Dolayısıyla bir şehrin kalkınması, kalkınabilmesi, planlı şekilde kalkınabilmesi için yetişen gençlerden de bol miktarda yararlanılarak, onlara güvenilerek, onları belli görevlerle görevlendirerek eğer altyapı, üstyapıyla beraber sosyal yaşam için de yapılması gerekenleri yapacak hedefler belirlerseniz o şehirler kalkınır. Başka türlü kalkınamazsınız. Her yönden kalkınabilmek buna bağlıdır, bir denge meselesidir bu, sosyal ve kültürel yaşamla üretime dayanan, tüketime dayanan yaşamı dengelemek

mecburiyetindeyiz arkadaşlar, onun için şehir plancılarına çok iş düşüyor. Bu vesileyle sizleri, genç arkadaşları, müstakbel şehir plancılarını gördüğüm için söylüyorum ve de şuna inansınlar: Bir şehrin kalkınabilmesinde üniversiteler, yüksek öğretim kurumları lokomotif görevi görmek zorundadır. Varın siz Türkiye'nin bugünkü halini, bugünkü üniversitelerini düşünün ve onların bu gibi planlar yapıp yapmadıklarını araştırın lütfen. Hepinize çok teşekkür ediyorum, Allah kolaylık versin diyorum.

Evrim KOÇ- Çok teşekkür ediyoruz. Eminim ki buradaki her katılımcı sizi sabaha kadar zevkle dinlemeye hazır aslında, maalesef ki akış nedeniyle soru-cevap kısmına geçelim Hocam.

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN- Geçelim de trafik dediniz, değinmeden geçemeyeceğim. Aslında trafik yeni yollar açmak, yeni vasıtalar bulmak, toplu taşıma araçları bulmak değildir. Trafikte arabası olanlara kurallara uyma alışkanlığını getirip eğitebilirseniz onları mesele biter. Onun için bu alışkanlığı ancak sağlayabilirsek trafik polisi de yaptırım gücünü elinde bulunduran kuruluş olarak görevini yapar, belediyeler de doğru dürüst şehir trafik planlarını yapar ve uygulamaya koyarlar. Yapılmış planların uygulanmayışının nedeni budur. Saygılar sunuyorum.

Evrim KOÇ- Çok teşekkür ederiz. Konuşmacılarımızın her birine, değerli katılımcılarımıza çok çok teşekkür ediyorum. Çok güzel iki panel oldu, daha devam etmesini ben çok arzu ediyorum hepiniz olduğu gibi, burada paneli kapatıyoruz. Çok teşekkürler. Bir hatıra fotoğrafı ve katılım takdimi için sizleri ayağa davet ediyorum.

öğrenci oturumu

atölye [yeniden, birlikte, adaletle

Yürütücüler

Açalya ALPAN, Ayşecan AKŞİT, Emre GÜZEL, Evrim KOÇ,
İlknur KÜÇÜKOĞLU, Pelin KILIÇ, Senanur GÖLCÜK

Katılımcılar

Ayberk Gündaş ÖZTÜRKSOY, Ayşegül KAYA, Berivan ARAS,
Berna YILMAZ, Feyza Zehra EDİŞ, Furkan ÖZBEK, Furkan TÜRK,
İrem TORAMAN, Mehmet Emin SARIHAN, Merve ŞENEL,
Meryem BÜYÜKKOL, Özge AÇAR, Pelin BİLİR, Shirin HAMRAYEVA,
Sinem ASLAN, Yaren BARLAS, Yunus Emre TOPRAK,
Zeynep Aybüke MUTLU, Zeynep Gül BAĞAN

ATÖLYE: YENİDEN, BİRLİKTE, ADALETLE

Emre GÜZEL- Merhabalar, ben Emre, sosyal tasarımcıyım. Aslında buradan gelen toplum pratikleri, yani sosyal tasarım pratiklerini bu süreçte olabildiğince birlikte kullanmaya çalıştık. Aslında bu 5 günlük süreçte Eti'nin eski fabrikasına yönelik müdahaleler gerçekleşti, ama yapısal müdahalelerden ziyade tasarımcılar olarak son ürünü, son müdahaleyi tasarlamak yerine süreç de tasarlanabilir mi üzerine çokça durdu. Bu süreç tasarlanıyor olsaydı katılımcı adil bir şekilde karşımıza ne çıkabilirdi, neler olabilirdi? Aslında bu soruların cevabını bulmaya çalıştık. Saha çalışmaları oldu, yurttaş görüşmeleri gerçekleştirdik, belleğinden ilham aldık, aidiyetinden ilham aldık, kentle olan dokusundan ilham alarak aslında bu katılımcı süreçleri arkadaşlarımız tasarladı. Çok sevdiğim bir söz var: Oy vermek bir şeyleri değiştirseydi oy vermek yasaklanırdı. O yüzden sadece belki var olan geleneksel pratiklere ek olarak onları kullanmak yerine onlara ek olarak aslında katılımcı süreçleri, kreatif süreçleri de yaratmak, onlarla yurttaş ilişkilerini, kentin ilişkilerini çıkarmak da önemli diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim Odaya da davetleri için, ben artık Sena'ya bırakabilirim.

Senanur GÖLCÜK- Merhaba, Sena ben de, şehir plancısıyım. Emre'nin bahsettiği gibi esas amacımız bizim A noktasından B noktasına varmak değil, barış sürecinde o yol nasıl tasarlanırdı? Belki bunu atölyeyi kurgularken, konuşurken de bu çalıştığımız alana ilişkin esas işlevsel bir tasarım kararı verecek olan kişilerin biz olmadığımız fikriyle yola çıktık. Eğer bu alanın mekânın kullanıcısı olursak o sürecin bir parçası olabiliriz. Ben de teşekkür ediyorum odaya, bu süreçleri de nasıl adil ve katılımcı bir şekilde tasarlayabiliriz? Çünkü bu süreçleri okulumuzda hocalarımız bize böyle öğretti. Buradan da son olarak Gezi tutsaklarına, özellikle de Hocama selamlarımı gönderiyorum. Bu temanın bu şekilde kurgulandığı için de odamıza çok teşekkür ediyorum. O zaman ben de sözü öğrencilere bırakıyorum. Birinci gruptan başlıyoruz.

1. GRUP- Herkese merhabalar, öncelikle hoş geldiniz. Bu Çalıştayda Eti eski fabrikasının süreç tasarımını tasarladık ve bu alanda kendimize bir mekân kendi kendini dönüştürebilir mi sorusunu sorduk. Ekibimiz çalışma konusunda arkadaşlarım, konumuz Eskişehir eski fabrikalar bölgesi, sürecimiz mekânda teknik gezi yaparak gerekli stratejiler elde ettik. Bu bağlamda tasarım ilkeleri doğrultusunda adil bir mekân oluşturabilmek için süreç tasarımımızın örneklerini inceledik. Daha sonrasında ortak kolektif fikri

oluşmasıyla birlikte süreçte tasarımımızı tamamladık. Mekânsal alanımız belli üretim alanı oluşturarak katılımcıların kendi istekleri doğrultusunda tasarlayabileceği bir deneyim alanı yaratmaktı aslında.

1. GRUP- Dönüşüm sürecini iki odak üzerinden ele aldık. Bunlar kapsayıcılık ve deneyim. Kapsayıcılıkta referans aldığımız eşitlik, adalet, kuşak ve bütüncülük alt başlıkları varken deneyimde duyular, duygular, uygulama ve bilgi aktarımı alt başlıkları bulunuyor. Bölgedeki hedefimizin alepleriyle şekillenen deneyim alanlarını belirlemek, kişisel bir atölye deneyimi keşfetmek ve bunları sürdürülebilir materyallerle sağlamayı hedefledik. Hedeflerimiz doğrultusunda üç farklı mekân tasarımı oluşumu uyarladık. Birincisi, yurttaşlardan veri toplayacağımız alan, ikincisi geçirgen alan toplanan verilerin sergilendiği ve kişilerin kendi pratikleriyle hayata geçecek bir arayüz alanı oluşturmak ve üçüncüsü deney alanı. Diğer iki mekânda ulaşılan verilerle atölye alanı oluşturmak.

KATILIMCI- Burada iplerle sarkıtılmış kartların bulunduğu alanda yurttaşlar kağıtlarda yer alan konsept sorulara cevap verecek ve burada toplanan verilerle oluşturulan atölye alanında bu verilerin sonunda deneyimler yaşayacaklar. Geçirgen alanda yer alan toplanan verilerin birbiriyle ilişki kurduğu, ortaya konduğu bir ilişkiler konusu bulunmakta, bir diğer tarafındaysa yurttaşların da kendi bulunduklarının ve katılımcı olarak aktif rol aldıklarının işareti olarak süreçler yer almaktadır.

1. GRUP- Sonuç ve değerlendirme: Yurttaşların pratikleriyle keşfedilen mekânın kendi dönüşümünü yaratması amaçlandı. Mekâna doğrudan müdahale getirmek yerine yurttaşların mekânsal pratiklerini mekânda keşfederek onların taleplerine göre şekillenen, dönüşen, değişen ve gelişen bir süreç tasarımı amaçlandı.

2. GRUP- Herkese merhabalar, sizlere *"dönüşüm için ad*ım at" mottosuyla hazırladığımız Eti eski fabrikası süreç tasarımımızı anlatacağız. Acil ve katılımcı mekân tasarım sürecini ben Yaren ve arkadaşlarım Berivan, Berna, Mehmet Emin, Pelin'le birlikte tasarladık. Grup olarak çalışmaya başladığımızda anahtar kelimeler seçtik. Bu anahtar kelimeleri mekân ve katılım içeren odaklar kurguladık. Bu bilgiler arasında sürecimizi en iyi yansıtan odaklar kimlikte birleştiricilik temaları oldu. Bunda da yolculuğumuzu görüyorsunuz aslında, hepimiz farklı kimliklerimizle birlikte Eskişehir'de buluşup fabrikalar bölgesini gezdik. Çektiğimiz fotoğraflarla, eski işçilerle yaptığımız sohbetlerle, kendi hislerimizle ve en sonunda kolektif bir tartışma ortamıyla birlikte zihnimizi oluşturan birleştirici taslak doğrultusunda zorlu döngüsel bir dönüşüm sürecini tasarladık.

2. GRUP- Şimdi size tasarladığımız bütünsel süreci anlatacağız. Gördüğünüz bu döngüsel şemanın ilk adımı katılımcı tasarım, bu arada atölyemizi kentlilerle gerçekleştirerek ikinci adımımız olan kullanım teması belirleme adımına girdiler sağlayacağız. Kullanım teması adımındaysa katılımcıların hem fiziksel, hem dijital kanallardan fikir aktarımıyla daha geniş bir kitleye ulaşıp, herkesin fikirlerinin harmanlandığı birleştirici ortamları oluşturuyor olacağız. Deneyim adımındaysa katılımcıların hem fiziksel hem dijital temalardan bu süreçte deneyimlerinde artık dönüşen mekânı da deneyimleyecek belirlenen 6 ay, bir yıllık periyotlarla birlikte bunun tekrarlanmasını sağlayacağız. İzleme ve değerlendirme adımı bizler için çok önemli, çünkü kullanıcıların deneyimlerinden sonra verdikleri geri dönüşler mekânın kullanımı için belirleyici olacak. Bu geri dönüşleri hem fiziksel anketler, sohbetlerle hem de dijital kanallardan memnuniyet anketleri ve oylamalarla sağlayacağız. Bu süreç daha sonra tekrar katılımcı tasarım adımıyla devam ederek bir döngü ve süreklilik içinde mekânda dinamizmi oluşturacak.

2. GRUP- Bu süreçte ilk adımımız mekânda dönüşümlerde rol alacak paydaşları belirleme aşamasıydı. Bunlar arasında belediyeler, sivil toplum örgütleri ve mülk sahipleri gibi önemli aktörler var. Bu paydaşlarla tasarımımızı insanlara tanıtarak tasarımımızı bu katılımcı tasarım sürecinde hızlandırmayı amaçladık. İkinci adımımızsa Eti eski fabrika alanı ve çevresini görünür kılmak, bunun için hazırlamış olduğumuz tanıtıcı broşürleri hem dijital hem fiziksel yolla yurttaşlarla buluşturarak onların mekân hakkında farklılıklarını araştırmayı amaçladık ve bu şekilde kentlilere açık çağrıda bulunmuş olacağız.

Üçüncü adımımız olan kent deneyimini yurttaşlara sürecimizi görünür kılmak ve mekânla bağını güçlendirmek için iki ayrı rota oluşturduk. Önce ETİ fabrikasında buluşup bisikletlerimizi park ettikten sonra yürüyüşe başlayacağız. Bu yürüyüş de bizi kentin buna park ya da Park Otel, Kılıçoğlu eski fabrikaları gibi nirengi noktaları karşılayacak. Bu yürüyüş esnasında da katılımcılar mekânı hisleriyle bağlantılı olarak fotoğraflayacaklar. Rotanın sonunda da fabrikalarında atölye gerçekleştirilecek ve atölye sonunda bisikletler kullanılarak bisiklet rotasında yine bir deneyim gerçekleştirilecek. Kurultayı deneyimlemiş kullanıcılar olarak bizler de çektiğimiz fotoğrafları gerçekleştirdik. Onları görüyorsunuz parkta, fotoğrafları kendi isteğimiz, biz bu şekilde aktardık.

2. GRUP- Bu kurguladığımız atölyenin sonunda katılımcılar kent yürüyüşü ve fabrikayla ilgili fikirlerini belirtecekler. Çektikleri fotoğraf ve müdahaleleri haritasına işleyecekler. Bu kolektif çalışmayla edinilen fikirler sonraki aşamada mekânın kullanım temasını belirlerken bize yardımcı olacak. Katılımcılara neler hissettiriyor olduğunu, nelerin eksik, nelerin vurgulanması gerekli olduğunun bize ipucunu veriyor olacak. Sonuç olarak bir mekânın kullanımıyla sürekli yenilenen, gelişen, değişen ve her kesimde gerçekleşen bir dönüşüm sürecinin mümkün olabileceği bir süreç tasarlamış olduk. Oluşturduğumuz bu döngüsel süreçle Eti eski fabrikasının dönüşümüne kent kullanıcılarını katmış, sürecin sadece başında değil, mekânı deneyimledikten sonraki geri dönütlerle de kolektif ve sürekli dönüşümünü sağlıyor olacağız.

3. GRUP- Herkese merhaba, biz de 3. grubuz. Biz de arkadaşlarımla beraber mekân üzerinde birçok kavramı sorguladık, birçok kavramı tartıştık ve üzerine çokça kafa yorduk. Bunlardan en çok tartıştıklarımızdan ikisi hafıza ve aktarımdı. Çünkü Eti eski fabrikası dediğimiz zaman aslında kamuya mal olmuş özel nitelikte de olsa, özel mülk de olsa şu anda birçok insanın belleğinde yer etmiş ve kentin hafızasına yerleşmiş aslında bir kamusal nitelik kazanmış bir alan halindedir. Bu da bir hafıza noktasını, hafıza kavramını aslında bizim çıkış noktamız haline getirmiş oldu. Daha detaylı anlatacağız aktarımda ileriki slaytta, bu süreci arkadaşlarım Ayşegül Kaya, ben, Meryem Büyükkol, Sinem Aslan ve Zeynep Gül Banu'yla beraber yürüttük. Yürüttüğümüz süreçte önce bu kavramları bulmadan önce, baştaki belirlediğimiz kavramları bulmadan önce saha gezisine çıktık ve aslında tasarım sürecini, bu süreç tasarım sürecini nasıl işleteceğimizi düşünmek için ve daha iyi anlamak için mekânda analizler, mekânı deniyimlemek ve mekânda bulunan insanlarla, paydaşlarla konuşarak birtakım girdiler elde ettik. Bu girdiler arasında çeşitli deneyim aktarımları da vardı. Orada çalışan daha önce çalışmış, halihazırda çalışmakta olan insanlarla konuştuk ve onların bize aktardığı şeylerle, aktardığı deneyimlerle aslında bizim hafızamızda yer almayan bazı imgeler bile bazı aktarımlar sonucunda bizde belli yerler oluşturmaya başladı.

Az önce bahsettiğim gibi yöntemlerimiz arasında görüşme en önemli unsurlardan birisiydi. Bölgedeki çalışmış insanlarla görüştükten sonra bizim için aslında tüm atölye sürecini kurgulayan ve tüm atölye sürecini, bir süreç tasarım dökümünü sağlayan kavramların ikisinin çıkmasına neden oldu. Bunun yanı sıra fotoğraflayarak alanı aslında sadece gözlerimizin bize gösterdiğini başkalarına göstermek ve başkalarının yaşadığı şeyleri de orada yansıtmak üzere fotoğraflar yine arazinin ve alanın gözlemi üzerine, deneyimi üzerine yöntemler izledik.

Onun dışında sürecimiz şöyle, aslında biz süreci ikiye bölmek istedik ve bu tüm süreç sonucunda amaçladığımız şey aslında bir organik örgütlenme ve organik birliktelik yaratmaktı. Çünkü bizim inandığımız şey şuna döndü: Aslında buradaki insanları, burada söz sahibi olan insanları, söz sahibi olması gereken insanları bir araya getirerek ve onları bir arada tutarak ileride olabilecek herhangi bir değişiklikle ilgili bu alanla ilgili buranın kamusal niteliğini vurgulayarak onların da söz hakkı sahibi olması gerektiğini onlara hatırlatmak ve kentin belleğine yerleşmiş olan bu alanı aslında ileriki dönüşüm süreçlerinde nasıl müdahil olmaları gerektiğini onlara hatırlatarak kente bir müdahale olması durumunda söz sahibi olması gerektiğini vurgulamaktı.

Birinci, sürecin birinci adımı aslında üç farklı bölgede bir atölye düzenlemek, bunları daha detaylı şekilde anlatacak Ayşegül, bu atölyeler sonucunda çıktılardan sonra Eti eski fabrikasının içerisinde bir sokak tasarlamak, bu sokağı herkese açmak ve aslında burayı bir deneyim noktası haline getirerek hafızalarımıza yerleşmiş olan, insanların hafızasında bulunan her şeyi yeni nesle aktarmak, insanların hafızasında olmayan şeyleri de onlarda canlandırmaktı.

3. GRUP-- Sürecimizde ilk basamağında gözlemlere ulaşmak için sosyal medyada afişlerle çağrı yapmaya düşündük. Bu çağrı sonucunda fabrika alanının üç farklı bölgesindeki kamusal alanlarda bir toplantı düzenleyeceğiz. Bu toplantılarda orada yaşanmış ve deneyimi olan insanlarla sohbet havasında bir bilgi alanı gerçekleştireceğiz. Bu bilgi alanları, bu bilgiler ve onlardan aldığımız fotoğraf arşivleriyle birlikte fabrika alanında tasarlayacağımız sokaktaki sergi için bu fotoğrafları ve onlarla sözlü tarih yöntemiyle yapmış olduğumuz belgeselle kısa filmleri o sokakta sergilemeyi düşündük. Zaten bizim çıktığımız kavramlar hafıza ve aktarımdı. Bu hafızaları da insanlara aktarmak için deneyimlememiz gerektiğini düşündük. Bu yüzden fabrika alanında tasarlayacağız. Bu modüllerden bir tane örneği arkadaşımızın çiziminde görüyoruz. Orada bir bisküvi atölyesi yapacağız ve bu bisküvi atölyesinde herkesi kapsayacak şekilde belli tarihlerde orada bisküvi atölyeleri gerçekleşecek. Bu sayede bu hafızayı da insanlara aktaracağımızı düşündük. Ayrıca bu fabrika alanına da insanları çekmek için izler kullanmayı düşünüyoruz. Bu da sağ altta görmüş olduğunuz ayak izleri, bu tasarlamış olduğumuz sokak sergisinin de maket, yani üç boyutlu olarak burada görüyorsunuz. eski fotoğraflar, insanların yaşanmışlıklarını anlatan belgesel ve kısa film deneyimlerini bu şekilde aktarıyoruz. Teşekkürler.

4. GRUP- Herkese merhaba, hoş geldiniz bu arada. Fikrimi yapıştır mottosuyla Eti eski fabrikaları için ben, Şirin, ekip arkadaşlarımız Yunus Emre, İrem ve Merve'yle bir katılım süreci tasarladık. Bu hikayemizin başlangıcı hocalarımızın sunumlarıyla oldu ve alan hakkında ilk olarak bir fikrimiz oluştu. Sonrasındaysa fabrikaları gezdiğimizde hepimiz aslında çeşitli duyguları ve deneyimleri yaşadık. Fabrikada çalışan işçilerle konuştuğumuzda fikirlerimiz daha da derinleşti. Daha sonra atölyede ekip arkadaşlarımızla düşüncelerimiz üzerine tartışarak odak noktayı belirledik ve böylece adil ve katılımcı mekân tasarım süreci hikayemiz başladı. Bizim odak noktamızsa köprü oldu. Peki, köprü derken ne kastediyoruz? Geçmiş ve gelecek arasında, eski fabrika ve kent arasında ve aslında insanlar arasındaki köprüden bahsediyoruz biz burada, bu odak noktası aidiyet, kapsayıcılık, bellek, atmosfer, hafıza, birleştiriciliği beraberinde getirdi. Şimdiyse bundan sonra hikayemize başlayabilirim. İlk adımımız eski fabrikalardan uzak bir yerde gezerken billboardda *"fikrini yapıştır"* diye bir yazı görüyoruz. İlk başta biraz dikkatimizi çekiyoruz, sonraysa fabrikalar yakınlarında arkadaşlarımızla beraber yürürken yerde *"fikrini yapıştır 700 metre",* bir sonraki sokaktaysa *"fikrini yapıştır 600 metre"* yazısını görüyoruz. İçimize biraz bir merak, yani nedir bu acaba? Bu rotayı takip ederek Eti eski fabrikalarına geliyoruz. Fabrikalarda bizi bir pano karşılıyor.

4. GRUP- Hikayeyi bilenler ve bilmeyenler için iki ayrı rota tasarladık. Bu bilmediğini düşünen, Eti eski fabrika alanının hikayesini bilmediğini düşünenler için tasarladığımız rotada eski fabrika çalışanlarının katılımlarıyla verdiği bilgilerle oluşturduğumuz ses kayıtları, fotoğraflar, anılar ve eskiden burada üretilmiş olan eski ürünleri tadabilecekleri alanlar tasarladık. Burada bir ses kaydımız var eski Eti Fabrika çalışanlarının hikayesini seslendirdiğimiz, onu dinleyeceğiz. Ses kaydını sunumun en sonunda dinleteceğim. Ben sunuma devam edeyim, en sonda o ses kaydını dinlettireceğim.

Hikayeyi bilenler için ayrı bir rotamız mevcut, daha kısa bir yol, burada Eti çalışanlarının aslında yine onlardan faydalanarak onların anılarını tazeleyebileceğimiz eski kentte ürettikleri bisküvilerden yiyebilecekleri ortamlar oluşturduk ve bu alanlarda kendi eski deneyimlerini hatırlayabilecekleri alanlar. Bu iki rotanın birleştiği noktadaysa, bu iki rotayı fabrika çalışanlarının hikayelerinden esinlenerek yaptık, onların katkılarıyla elde ettik. Bu rotanın birleştiği noktadaysa fabrika alanının dilinden *"Ben de senin gibi bu kentin bir parçasıyım, yarın ne olacağımı bilmiyorum. Peki, sen ne olmamı istiyorsun"* diye katılımcılara yönelttiği bir soru olacak. *"Fikrini yapıştır"* mottosuyla hazırladığımız orada işaret dili olsun, yazıyla olsun,

isterse çizerek fikrini paylaşabileceği ortamlar hazırladık. Sonuç olarak bu tasarladığımız rota ve süreç tasarımıyla nesiller arası iletişimi kurarak köprü oluşturmak, burada eski belleğin geri kazanımı, birleştirici atmosfer, her kesime hitap eden fabrika alanının geçmişiyle kent ilişkisini öğrenmek istedik. Ses kaydını dinletemedik.

SALONDAN- Yunus Emre, eğer dinletemiyorsak sergi alanında karekod var.

Yunus Emre TOPRAK- Karekodla oradan da dinleyebilirsiniz.

(Ses kaydı dinletiliyor)

arkadaşlarımızla, onların aileleriyle çok değerli vakitler geçirdik. Bu zaman zaman onlarla pikniğe giderdik, yılın belli zamanlarında yakın yerlere tatile giderdik. O yüzden fabrika alanı benim için çok değerli, buradan bazen eski çalışanlar fabrikanın yolundan geçerken durup bir bakarlar, eski anılarını yâd ederler ve yollarına öyle devam ederler. Buranın yıkılması demek bizim birikimimizin, hafızamızın yok olması demek, ben bu hafızamızın, birikimimizin silinmesini, yok olmasını istemem.

Yunus Emre TOPRAK-Ses kaydımız da böyle.

SUNUCU- Bütün gruplar sunuşlarını yaptı. Aslında şimdi buradan mikrofonu size uzatmak istiyoruz sorunuz, katkınız, değerlendirmeniz olursa.

SALONDAN- Aslında tüm süreci kurgularken biraz daha inform konuşacağım burada, kusura bakmayın. Sunum bittiği için böyle daha nasıl rahat ediyorsam o şekilde. Aslında süreci kurgularken, tüm buraya dahil olabilecek herhangi şeyleri kurgularken aklımızda olması gereken şeyin ben aslında orada niye olması gerektiği değil de, oradaki insanlar oraya dair ne talep ediyor değil de oraya dair herhangi bir şey olduğunda bölgedeki paydaşların burası için mücadele edebileceği olası diyelim ki olası tırnak içinde kötü dönüşümlere karşı ses çıkartabileceği, hep bir arada bulunabileceği bir şeyi kurgulamak daha mantıklı geliyor bana bu süreç içerisinde, çünkü bu bölgeyi ne olsun dediğimizde birçok farklı yanıt gelebilir. Yani bir başkası a diyebilir, bir başkası b diyebilir, bir başkası c diyebilir. Bu çok değişken süreç ortaya çıkabilir, ama günün sonunda amaçlamamız gereken şeyin aslında oradaki insanların ve paydaşların hep birlikte bir arada durarak sonuç ne olursa olsun bölgedeki herhangi bir değişime karşı kent içerisinde bu kadar kamulaşmış, kamusallaşmış bir alan için hep birlikte durabilmesi ve organik doğal bir örgütlenme sürecini yaratabilmesinin en önemli mesele olduğunu düşünüyorum kişisel görüşüm olarak, buna da çok fazla değinebildiğimi

düşünmüyorum. O yüzden mikrofon alıp söylemek istedim. Yani bu tarz süreç tasarımlarında da ve görüşüm müdahalelerinde aslında insanları direkt ne olsun diye tasarlamaktan ziyade bir arada tutmanın daha önemli ve gerekli olduğunu düşünüyorum.

SALONDAN- Ben küçük bir-iki şey söylemek istedim. Çünkü benim çalışmalarınız hakikaten çok hoşuma gitti. Hepsi çok güzel, içlerinde birçoğu da çok zekice kurgulanmış. Hem atölye kurgulayıcılarına hem de öğrencilerin aklına, fikrine sağlık. Ben niye çok beğendiğimi de tabii açıklayayım. Şöyle, bu kentsel dönüşüm süreçlerinde kentin bir parçası birçok meslek alanı tarafından biz de dahil olmak üzere eskimiş birer parça olarak algılanıyor, ama burada sanırım sizin yapmaya çalıştığınız şey o eskimiş bir parçanın hâlâ yaşamın içerisinde olduğu ve o yaşamın içerisinde nasıl olduğunu anlamak için de onun deneyimlenmesi ve anlaşılması gerektiği üzerine kurgulanmıştı. Bu benim açımdan hakikaten çok kısa bir şeydi, ama çok zihin açıcı oldu ve kurgular da bunu deneyimlemek anlamında çok zekice kurulmuş, tekrardan teşekkür ederim. Hakikaten elinize sağlık, çok beğendim, sağ olun.

SALONDAN- Teşekkür ediyorum, bu arada çok güzel bir atölye süreciydi benim için hem yürütücülerimiz olan arkadaşlarıma, ben planlama okumuyorum, mimarlık okuyorum ve hani rica ettim lütfen ben de geleyim, hiç şehircilerle çalışamadık, çalışamayacağım falan diye ve tabii ki dediler, aldılar. Şöyle, ben de buna dair bir şey söylemek istiyorum hani herkes buradayken hazır, bizim aslında disiplinlerimizin ben birbirine çok yakın olduğunu düşünüyordum. Çünkü hepsi kente dair şeyler, ama aslında ne kadar farklı olduğunu, aslında o atölye süreçlerinde ne kadar farklı süreçler işlettiğimizi fark ettik. Aslında bunların bir yerde ortaklaşması gerektiğini, hadi okulda olmuyor, odalar vesilesiyle bir şekilde biz öğrencilerin bir araya getirilip de birlikte çalışma prensipleri edinmesi gerektiğini düşünüyorum ve hani bence bundan sonraki zamanlarda atölyelerde buna yönelik bir tavırda bulunabiliriz. Çünkü böyle devam edecek sanırım artık bir şeyler, teşekkür ederim.

SALONDAN- Merhaba herkese, ben de çalışmalarınız için çok tebrik ederim. Biz İstanbul Şubede kısa zaman önce yine öğrencilerle beraber bir atölye gerçekleştirmiştik ve bu atölyelerin çıktılarına baktığımda aslında bu iki gün boyunca burada da oturumlardaki soru-cevap kısımları ve konuşmalardan da aslında çıkan şey bu fiziki planlamanın, geleneksel planlamanın artık ne kadar geride kaldığını, ne kadar çağa ayak uyduramadığını ve bizim de Türkiye'deki plancılar olarak, Türkiye'de planlama sistemi olarak bunu

değiştirmeye çalıştığımızın kanıtıdır aslında bu atölyenin çıktıları. Çünkü daha ne kadar çok toplumla beraber olursak, ne kadar çok yani sadece katılım da değil, bütün eksenleriyle beraber ne kadar çok değerlendirirsek bu süreçleri, ne kadar çok sosyal planlama anlayışını artık bizim imar planlarımızın içine katmaya çalışırsak, planlama sistemi içine katmaya çalışırsak o kadar iyi olacağını gördük. Ben de en azından genç arkadaşlarla berber bu süreçlerin parçası olduğum için de seviniyorum. Belki yeni nesil plancılar olarak da bir şeyleri değiştirebileceğimizi umut etmek istiyorum.

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

46. KOLOKYUMU

ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI

[yeniden, birlikte, adaletle

BİR MEKAN KATILIMCI VE ADİL ŞEKİLDE NASIL DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİR?

Kent belleğinden bir üretim alanı; ETİ Eski Fabrikası

TMMOB Şehir Plancıları Odası

MAD

roof coliving

Bir Mekan Kendi Kendini Dönüştürebilir Mi?

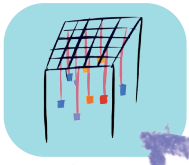

1

Sual Alanı

Gelen yurttaşlara veri elde etmek istediğimiz konsepte göre sorular yöneltiyoruz. Bu sorular periyodik dönemlere göre değişiklik gösteriyor.

"Mekanda ne görmek istersin?"

3

Deney Alanı

Elde ettiğimiz verilerden oluşturduğumuz atölye alanını deneyimlemek.

suretler duvarı

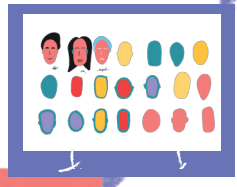

2

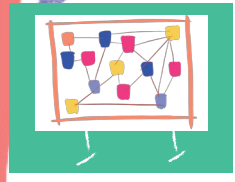

Geçirgen Alan

Topladığımız verileri sergilediğimiz aynı zamanda mekana gelen kişinin kendi pratiklerini hayata geçirebilmesi için bırakılan boşluklar, geçirgen bir arayüz alanı

Ayberk Gündaş ÖZTÜRKSOY
Feyza Zehra EDİŞ
Furkan ÖZBEK
Özge AÇAR
Zeynep Aybüke MUTLU

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

46. KOLOKYUMU

ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI

[yeniden, birlikte, adaletle

eti bisküvi fabrikası

hafıza aktarım

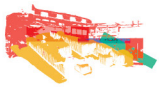

Kentin tarihinde ve kentlinin belleğinde yer edinmiş, yaşanmışlığıyla kamusal bir değer kazanmış olan ETİ Fabrikası'nın katılımcı ve adil dönüşümüne önayak olmak. Kentlinin hafızasında var olanı yeniden canlandırmak, olmayana da bu değeri kazandırmak üzere varolan hafızayı aktarmak. Mekana aidiyeti hafıza ve aktarım noktasından kurarak, paydaşları katılımcı haline getirmek ve mekana dair doğan söz haklarını onlara hatırlatmak ve adil bir dönüşüm için aracı olmak.

müdahalenin amacı:

Kent belleğinde, farklı dönemlerde, farklı biçimlerle yer edinmiş eski ETİ Fabrikası'nın anısını hikayeler yoluyla aktarıp buranın dönüşümünü hafızaların örgütlenmesiyle sağlamak.

müdahalenin yöntemi:

Kapsayıcı ve katılımcı bir yol izlemek adına müdahale 2 adıma ayrılmıştır. Adımlar paydaşların ve kentlinin bir araya gelmesini sağlamayı hedeflemekle birlikte, aidiyet hissinin mekanın kullanımıyla pratiklenmesini amaçlamaktadır. Mekana yönelik oluşturulacak, kurgulanacak etkinlik ve deneyim aktarımı temelli programlar sonraki aşamada katılımcıların kurgusuna destek verdikleri bir alanı deneyimlemesi ile pekişecek.

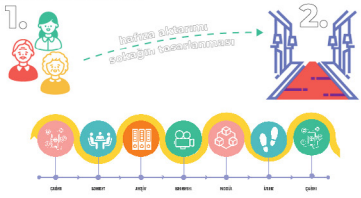

1 Katılımcıların bir araya gelmesini sağlamak, mekanda paydaş hissedenlerden deneyim aktarımı almak amacıyla kentin farklı noktalarında yapılacak olan bir araya geliş atölyeleri düzenlenecek. Atölyelerin içeriği mekana dair belleğinde anılar bulunan herkesin deneyimlerini paylaşacak ve paylaşımlar sonrasında mekanda bulunan iki fabrika arası sokağın kurgusuna dair fikirlerin ve sergilenecek ürünlerin toplanacak.

2 Atölye sonrası çıktılarla kurgulanacak olan Fabrika içindeki deneyim sokağı herkesin erişimine açılarak insanların mekanı deneyimlemesi sağlanacak. Kurguda katkısı bulunanların yanısıra, Eskişehir Halkının da bölgeye gelmesi için alanda çeşitli deneyim etkinlikleri kurgulanacak. Bölgenin hafızasını hatırlatmak ve canlı tutmak amacıyla sokak üstüne deneyimlerin aktarıldığı videolar, fotoğraflar ve deneyim aktarım duvarı eklenecek. Aynı zamanda fabrika içerisinde eski üretim araçları sergilenecek ve bisküvi üretim atölyesi kurgulanacak.

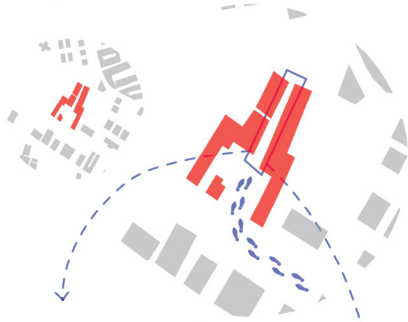

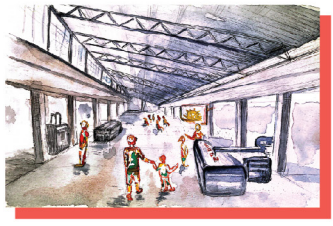

Tüm bu süreç sonrasında mekana yönelik oluşacak olan aidiyet, bir butunleştirici unsur haline gelecektir. Paydaşların mekanın dönüşümüne dair bir kontrol mekanizması ve bir aradalık geliştirmesi sağlanacaktır. Yaşanmışlığı olanlara burayı hatırlatmak, olmayanların da farkına vararak aidiyet duygusunun geliştirildiği bu mekanda hafıza birlikteliği oluşturmak. Tek bir kişiden yüzlerce kişiye taşınmak.

Ayşegül Kaya
Furkan Türk
Meryem Büyükkol
Sinem Aslan
Zeynep Gül Bağan

roof coliving

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

46. KOLOKYUMU

FİKRİNİ YAPIŞTIR

ESKİŞEHİR- ESKİ ETİ FABRİKASI VE ÇEVRESİ

Eski ETİ fabrikası ve çevresi Eskişehir kent merkezinin kuzeybatısında fabrikalar bölgesi olarak bilinen bölgenin içerisinde yer almaktadır. Demir yolu bölgesinin kuzeyinde kalan alanda bölgeye demiryolunun gelmesi ve Cumhuriyet itibariyle yapılan sanayi yatırımlarının olması sebebiyle fabrikanın çevresi sanayi alanı olarak geçmişte gelişmişti.

ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI

[yeniden, birlikte, adaletle

1961 yılında temelleri atılan fabrika alanında 1962 yılında üretime başlanıyor. Hepimizin hayatında iz bırakan piskevitler, kremalar 1962 yılında hayatımıza dahil oluyor. Bunu üreten işçiler kahverengi ünİformalarıyla üretim yapıyorlardı. 1972 yılında ise yine hepimizin bildiği reklam müziği "bir bilmecem var çocuklar" giriyor ve günümüze kadar ulaşıyor. Bu fabrika alanında 2004 yılında ise üretim duruyor. O tarihten bu yana bu binalar kullanılmayarak günümüze kadar ulaşıyor.

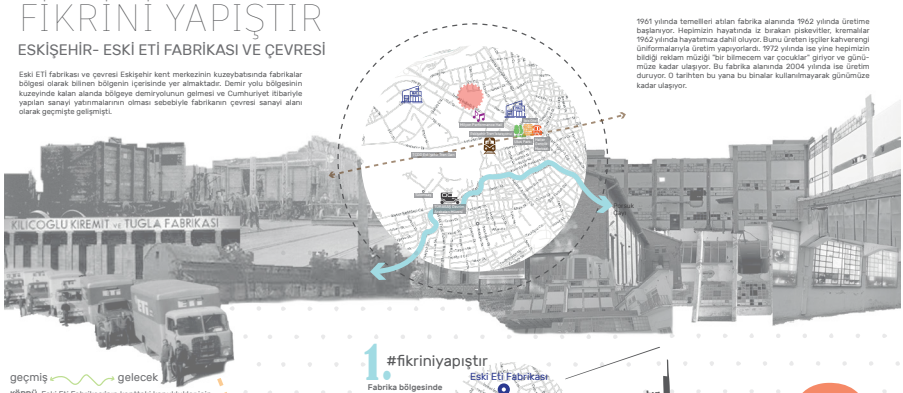

geçmiş ~ gelecek

KÖPRÜ, Eski Eti Fabrikası'nın kentteki kopukluklar için bir bağlantı kurulmasını ifade ediyor. Bu bağlantılar ise şunlar:
Geçmişle gelecek arasındaki köprü,
Eski Eti Fabrikası ve çevresi arasındaki köprü,
Farklı yaş grupları arasındaki köprü.

1. #fikriniyapıştır

Fabrika bölgesinde uzak ve yakın çevre olarak 2 farklı yöntem geliştirilmiştir. Uzak çevre için billboardlar, afişler; yakın çevre için ise insanların yerde görebileceği yönlendirici simgeler tasarlanmıştır. Genel olarak, insanların eski ETİ fabrikasına ilgisini çekebilmek için basılı ve dijital yöntemlerden yararlanılmıştır.

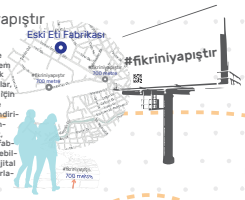

2. Benim hikayemi biliyor musunuz ?

HAYIR

EVET

2.1. hikayeyi bilmeyenler

Fabrikayla ilgili bilgisi olmayanlar için bambaşka bir süreç bizi bekliyor. Eski ETİ fabrikasını bilmeyenler bu yolu seçerse, karşımıza fabrika çalışanlarının da katkısını alarak hazırlanmış kısa tarihi ve ilgi çekici bilgilerin olduğu afişler çıkıyor onları inceleyerek yürüdüğümüz yolda afişlerde olan karekodların kullanarak eski çalışanların ses kayıtlarından oluşan hikayeleri dinliyor bir taraftan da biskövi atıştırıyoruz. Bu rota ile yürüyüşümüze devam ederken hem fabrika hakkında bilgi sahibi oluyor hem de ürünlerin tadına bakarak yeni deneyimler kazanıyoruz.

Eski fabrika çalışanı anlatıyor:

Eski ETİ fabrikası içinde gerçekleştirilen #fikriniyapıştır etkinliği fabrikanın eski çalışanlarının hikayeleri dinlenerek, fikirleri alınarak katılımcı bir süreç oluşturulmuştur.

2.2. hikayeyi bilenler

Hafızalarını tazeleyecek bir süreç bekliyor. Eski ETİ fabrikasını bilenler bu yolu seçerse, ETİ ürünlerinin olduğu bir stant görüyoruz, burnumuza gelen o meşhur bisküvi kokusunu içimize çekiyor ve onların tadına bakarak anılarımızı hatırlıyoruz. Eski fabrika çalışanlarının desteği ile alınan anı fotoğrafları ile oluşturulmuş yürüyüş rotasında yürüyor geçmişteki deneyimlerimizi tekrardan yaşıyoruz.

bisküvi kokusu eşliğinde anı tazeleme

Bu platformun sonunda toplanan verilerle alanın dönüşüm süreci başlıyor.

3. BEN DE SENİN GİBİ BU KENTİN BİR PARÇASIYIM YARIN NE OLUCAM BİLMİYORUM PEKİ SEN NE OLMAMI İSTİYORSUN?

Gelen katılımcılar keyifli yürüyüş deneyimledikten sonra rotaları onları belli bir noktada birleştiriyor. Şimdi karşılarında fabrikanın kendilerine yönelttiği sorular yer alıyor. Fabrika ne olmak istiyor ve katılımcılar nasıl cevap verecek. Rotaların birleştiği noktada katılımcıların fikriniyapıştır temasıyla cevaplarını verebilecekleri bir platform yer alıyor. Ses kaydı, işaret dili, çizim, yazı gibi Katılımcının kendi ihtiyaç duyduğu aktarım ile ve bunları yaparken onlara yardımcı olacak görevliler eşliğinde fikirlerini bırakarak fabrikanın çağrısına cevap verebilecekler. Bu sayede geçmişi anmsayıp yeni deneyimlere yol açılıyor.

Merve Şenel
Yunus Emre Toprak
İrem Toraman
Shirin Hamrayeva

TMMOB Şehir Plancıları Odası

M A D

roof coliving

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
46. KOLOKYUMU
ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI
[yeniden, birlikte, adaletle
(DİNAMİK)
(KİMLİK)
Deneyim
Deneyim Rotaları
Dönüşüm için adım at.
Dönüşüm için pedal çevir.

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
46. KOLOKYUMU
ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI
[yeniden, birlikte, adaletle
HIKRINI YAPIŞTIR
HAYIR
EVET

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
46. KOLOKYUMU
ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI
[yeniden, birlikte, adaletle
Bir Mekan Kendi Kendini Dönüştürebilir Mi?
Sual Alanı
Deney Alanı
Geçirgen Alan

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
46. KOLOKYUMU
ÖĞRENCİ ÇALIŞTAYI
[yeniden, birlikte, adaletle
eti bisküvi fabrikası
hafıza aktarım
müdahalenin amacı:
müdahalenin yöntemi:

sekizinci oturum

BARINMA HAKKI VE KONUTA ERİŞİMDE ADALET

Moderatör: Gözde GÜLDAL

*İstanbul İlinin Karşılanabilir Kiralık Konut Açısından Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Gözde Arzu SARICAN, Prof. Dr. N. Aydan SAT

Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Kiralık Konuta Erişim Sorunu ve Barınma Hakkı, Konya Örneği

Arş. Gör. Dr. Cansu KORKMAZ, Arş. Gör. Gizem DERİNCİ, Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU

İdeolojinin Mekan Üzerinden İnşası: Memur Evlerinden Ticaret Merkezine Saraçoğlu Mahallesi

Arş. Gör. Cansu ÇİÇEK , Prof. Dr. Zeynep ENLİL

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİRALIK KONUTA ERİŞİM SORUNU VE BARINMA HAKKI, KONYA ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Cansu KORKMAZ

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Gizem DERİNCİ

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Evrensel bildirgeler ve "herkes temel insan gereksinimlerini karşılayabilecek, insan haysiyetine yaraşır biçimde konut ve barınma hakkına sahiptir" ifadesi ile anayasamızda, temel haklar kapsamında tanımlanan barınma; yerel ve küresel ölçekte meydana gelen yasal, yönetsel ve ekonomik dönüşümler nedeniyle, özellikle orta ve alt gelir düzeyine sahip, ekonomik bakımdan kırılgan gruplar için günümüzde temel sorun haline gelmiştir. İnşaat sektörünün ekonominin lokomotifi olarak görülmesi, yapılı çevre üretiminin önünde engel oluşturan bir dizi yasal düzenleme ile sonuçlanmıştır. 2000'li yıllar ile artan rekabet ortamında konut yatırımcıları üst gelir grubuna hitap eden projelere ağırlık verirken, bu durum orta- alt gelir düzeyinin konuta erişim sorununu gündeme getirmiştir. Konya'da üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim sorununu barınma hakkı ekseninde ele alan araştırmada, Konya merkez ilçelerinden Selçuklu, Meram ve Karatay ilçelerinde ikamet eden 175 öğrenci ile anket çalışması yürütülmüştür. Araştırma öğrencilerin konuta erişim sorununun temel nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymanın yanı sıra, öğrencilerin konut sorununu çözmeye yönelik politikaları tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Barınma Hakkı, Kent Hakkı, Kiralık Konut Sorunu, Konya, Öğrenci Konutları

The Problem of Access to Rental Housing of Undergraduate Students and the Right to Housing in Turkey, the Case of Konya

Abstract

Housing is one of the basic human rights, with the universal declarations and the Turkish Constitution stating that "everyone has the right to housing and shelter that can meet basic human needs and befitting human dignity". However, housing has become a fundamental problem today, especially for economically vulnerable groups with middle- and lower-income levels, due to the legal, administrative, and economic transformations that have taken place on a local and global scale. The fact that the construction sector is seen as the locomotive of the economy has resulted in many legal regulations that hinder the production of the built environment. In the increasingly competitive environment of the 2000s, housing investors focused on projects that appeal to the high-income group, while this situation caused the problem of access to housing for middle and lower-income levels. In this context, a survey study was conducted with 175 students residing in Selçuklu, Meram, and Karatay districts of Konya's central districts, in the research that deals with the problem of university students' access to rental housing in Konya on the axis of the right to housing. In addition to revealing the main causes and consequences of students' access to housing, the research also aims to discuss policies aimed at solving students' housing problems.

Keywords: Right to housing, Urban Rights, Rental Housing Problem, Konya, Student Housing

1. Giriş

Cumhuriyetin ilanından günümüze konut sorunu tartışmalarının odağında «konut üretim düzeyi» yer almış ve konutun niceliksel durumuna vurgu yapılmıştır. Yeni liberal politikaların benimsenmeye başlamasıyla konut üretim düzeyindeki artış, konut yatırımlarının yığılma gösterdiği büyük şehirlerde, konut fazlası sorununu gündeme getirmiştir. Ancak, Türkiye'deki konut sorununu "sadece konut üretim düzeyi" üzerinden ele almak yanlış olacaktır. Özellikle son yıllarda Türkiye'de konut sorununun temelini "konuta erişememe" oluşturmaktadır. Farklı gelir gruplarının ihtiyacına yönelik, ekonomik bakımdan ulaşılabilir bir konut stoğunun bulunmaması, var olan stoğun serbest piyasa koşullarında günden güne fiyat artışı, toplumda ekonomik bakımdan dezavantajlı grubun konuta erişimini zorlaştırmaktadır. Bunda şüphesiz konutun barınma işlevini üstlenen fiziksel mekândan, yatırım aracına dönüşmesi ve konut piyasası ile ilgili etkin devlet kontrolü ve yasal düzenlemelerin yetersiz oluşunun da rolü vardır.

Türkiye genelinde 2018-2021 yılları arasında satılık konut birim m² fiyatı %41,6 oranında, kiralık konut birim m² fiyatı ise %8,07 oranında artış göstermiş, 2021 Ocak ayından 2022 Ekim ayına kadar satılık konut birim m² fiyatı %301,76 oranında, kiralık konut birim m² fiyatı %299 oranında artmıştır (Endeksa, 2022) (Şekil 1). Konut fiyatlarının bu hızlı yükselişi, Türk lirasının değer kaybı ve yüksek enflasyon, konutun yatırım aracı rolünü pekiştirirken, 2022 yılı Haziran ayında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından alınan kararla konut kredilerine sınırlama getirilerek, konut satış fiyatlarının hızlı artışının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu düzenleme kredi yoluyla konut alma ihtimali olan orta gelir grubunu kiralık konuta yönlendirmiş, kiralık konut stoğu giderek azalmış ve konut kiraları hızla artmıştır. 2022 Haziran ayında Borçlar Kanunu'na eklenen geçici maddeyle getirilen kira artış oranlarına %25 oranında sınırlandırma getirilse de bu uygulama yaptırım ve denetim mekanizmasının zayıf olması nedeniyle sağlıklı şekilde uygulanamamış, ev sahipleri ve gayrimenkul firmaları kira kontrat güncellemelerinde %25 yasal artış oranının çok üstünde artışlar talep etmiş, aksi durumda konutların boşaltılması için baskı yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu düzenlemeler de yeni sosyo-ekonomik ve mekânsal sorunların gündeme taşınmasına neden olmuştur.

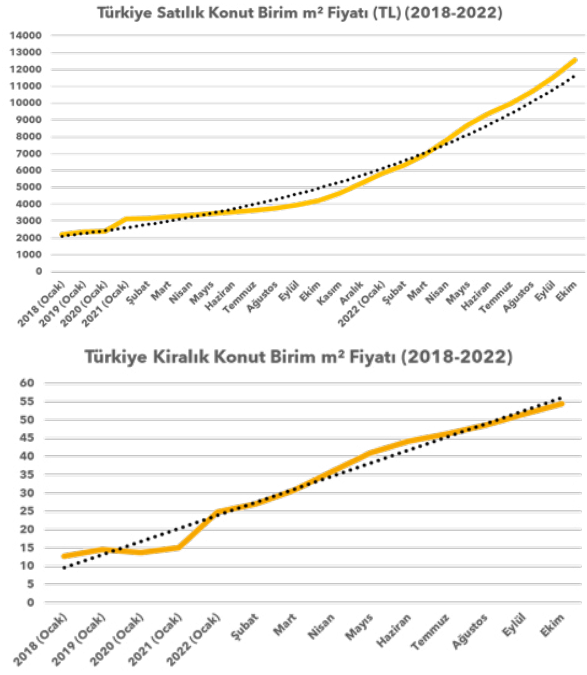

Şekil 1: Türkiye'de Satılık ve Kiralık Konut Birim m^2 Fiyatları (2018-2022)

Bu çalışma ile dezavantajlı gruplar içerisinde sayılabilecek olan öğrencilerin konuta erişim problemine dikkat çekmek ve olası sonuçları ve çözüm önerilerini tartışmak amaçlanmaktadır. Araştırma artan kiralık konut fiyatlarının, üniversite öğrencilerinin konuta erişimine etkilerini Konya örneklemi üzerinden incelemekte, öğrencilerin kiralık konuta erişiminde sosyo-ekonomik ve mekânsal sorunların ortaya konmasını hedeflemektedir. Üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim sorununu barınma hakkı ekseninde ele alan bu araştırmada, Konya ilinin merkez ilçeleri olan Meram, Selçuklu ve Karatay ilçelerini kapsamaktadır. Konya merkez ilçelerimde uygun fiyatlı barınma alternatiflerinin kısıtlı olmasını öğrenci merkezli bir bakış açısı üzerinden sunan bu araştırma, öğrencilerin barınma tercihlerini, barınmaya yönelik karşılaştıkları mekânsal ve yapısal sorunları, konuta erişim stratejilerini, konut tercihini etkileyen temek faktörleri, konuttan memnuniyet düzeyleri ve temel barınma sorunlarını ortaya koymak amacıyla odak grupla yapılan anket verileri kullanılmıştır.

Araştırma beş bölümden oluşmakta olup, ilk olarak kuramsal çerçeve başlığı altında barınmanın bir kent/ kentli hakkı olarak nasıl ele alındığı ve değişen

ekonomik kararlar çerçevesinde konutun kullanım değeri yerine ekonomik değerinin ön plana çıkması sonucu oluşan şartlar açıklanmaktadır. Konya'da üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim sorunundan ortaya çıkan örneklem çalışmasının anlaşılabilir olması için Konya'daki konut gelişimi ve güncel barınma sorunları hakkında bilgi verilmektedir. Konya'da üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim sorunu 175 üniversite öğrencisi ile yapılan anket sonuçları kapsamında tartışılmış, sonuç bölümünde Dünya'da öğrencilerin barınma sorunlarına çözüm olarak geliştirilen politika ve uygulamalar ekseninde Türkiye'de öğrenci barınma sorununa yönelik öneriler sunulmuştur.

2. Literatür Araştırması

2.1. Kentli Hakkı Olarak Barınma ve Konut

Hak kavramı zaman içerisinde toplumsal olaylarla birlikte şekillenen ancak en temelde hukuk kelimesinin tekil hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Magna Carta Bildirgesi (1215) ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ile özgürlük, mülkiyet, kişi güvenliği, onurlu yaşam gibi temel haklar ulus-devletlerin anayasal düzenleri içerisinde birinci kuşak haklar olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2011'den aktaran Şahin vd., 2012). Refah devleti politikalarının etkin olmaya başlaması ile emek kavramının ön plana çıktığı 19. yüzyılda ise çalışma, sağlık, eğitim, barınma, sendikal örgütlenme gibi haklar ikinci kuşak haklar olarak tanımlanmıştır (Giddens, 1994'ten aktaran Şahin vd., 2012). İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyanın dayanışmasını gerektiren kitlesel hareketlerle şekillenen gençlik, çevreci, kadın hareketlerinin ve savaş karşıtı hareketlerin sonucunda oluşan haklara ise üçüncü kuşak haklar veya dayanışmacı haklar adı verilmektedir (Tekeli, 1994; 2002'den aktaran Şahin vd., 2012). Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak hakların kentte toplanması ve kentlileri ve kentleri doğrudan etkilemesi ile bu haklar kent hakkı kavramıyla doğrudan ilişkilidir.

Kent hakkı fikrinin merkezinde, kentteki ve mekândaki güçlü ekonomik çıkarlar karşında, değişim değeri yerine kullanım değerinin önceliklendirilmesi bulunmaktadır (Purcell, 2002; Şahin vd., 2012; Grigolo, 2019). Kullanım değeri, Lefebvre'in insanların ihtiyaçları ve yaratıcı güçlerine dayalı olarak şehri yeniden üretme olasılığı haline gelen gündelik hayat eleştirisi bağlamında açıklanmaktadır (Grigolo, 2019). Purcell (2002), kent hakkının kent sakinlerinin sahip olduğu iki temel hakkı; kentsel mekânın üretimine katkıda bulunan herhangi bir karara katılma hakkı ve kent sakinlerinin kentsel alana fiziksel olarak erişme, bu mekânı işgal etme ve kullanma

hakkını içeren sahiplenme hakkı olarak tanımlamaktadır. Sahiplenme, kent sakinlerine gündelik yaşamda kentsel mekânın "tam ve eksiksiz kullanımı" hakkı verdiği için mekânın bu tam ve eksiksiz kullanımı mümkün kılacak şekilde üretilmesi gerekir. Bu nedenle kentsel mekânın kullanım değeri yönü, kentsel mekân üreten kararlarda birincil düşünce olmalıdır (Purcell, 2008). Benzer bir şekilde Harvey (2008), kendimizi ve şehirlerimizi üretme ve yeniden yapma özgürlüğü olan kent hakkını insan haklarının en değerli ama en çok ihmal edilenlerden biri olduğunu savunmaktadır.

Kent hakkı, günümüzde çok dar bir şekilde sınırlandırılmış bir hak olarak tanımlanmaktadır. Çünkü kentler çoğunlukla kendi istekleri doğrultusunda şekillendirecek konumda olan küçük bir siyasi ve ekonomik elitin elindedir (Harvey, 2008). Bu nedenle kent hakkı içinde kentsel mekân üretimine katkıda bulunan kentlilerin herhangi bir kararda merkezi bir rol oynaması gerektiğini savunan katılım hakkı en önemli haklardan biridir çünkü kent hakkı bireysel bir haktan çok kolektif bir haktır (Purcel, 2002; Harvey, 2008; Grigolo, 2019). Lefebvre, demokratik müzakerenin sadece devlet kararlarıyla sınırlı kalması yerine, bunun kentsel mekân üretimine katkıda bulunan tüm kararlara uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Kent hakkı, kontrolü temelden sermaye ve devletten şehir sakinlerine kaydırarak, kentsel mekân üretiminin altında yatan güç ilişkilerini yeniden yapılandırma ihtiyacını vurgulamaktadır. Ancak literatürdeki çalışmalar şehir sakinlerinin şehirlerini şekillendiren kararlar üzerindeki kontrolünü azaltma eğiliminde olduklarını iddia etmektedir (Purcell, 2002). Bu nedenle kent hakkı günümüzde savunulması gereken haklardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentler bir artı-ürünün coğrafî ve toplumsal yoğunlaşmaları sayesinde yükselmiştir. Günümüzde neoliberal politikaların etkisiyle kentleşme, sermaye fazlasının emilmesinde çok önemli bir rol oynamakta ve bunu, artan her coğrafi ölçekte, ancak kentsel kitlelerin şehir üzerindeki her türlü haktan yoksun bırakılmasını gerektiren yaratıcı yıkım süreçleri doğrultusunda yapmaktadır (Harvey, 2008). Giderek artan sınıf ayrımı, gelir dağılımı eşitsizliği toplumda ve kentlerde işsizlik, konut sıkıntısı gibi pek çok konuda büyük yoksunlukların ve kıtlıkların oluşmasına neden olmaktadır (Harvey, 2003). Bu nedenle kentleşme her zaman için sınıfsal bir olgu olagelmiştir çünkü artı değer çoğunlukla birkaç elde toplanmaktadır. Bu durum "Sosyal açıdan adil bir kent inşa etmek mümkün müdür?, Sosyal adalet nedir?" sorularını bu tartışmanın temeline almaktadır. Harvey bu konu ile ilgili (2003) Thrasymachus'un "Adalet, egemen sınıfın olmasını istediği şeydir." Sözü ile haklılığını vurgulamaktadır. Bu nedenle sermayenin artan gücünün ve neoliberalleşme arayışının, toplumu giderek daha fazla haklarından mahrum edeceğinden korkulmaktadır (Purcell, 2002).

Küresel nüfusun artan kentleşmesi, nüfusun farklılaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. Şehirler, şehirlerin farklı gruplara ve topluluklara sunduğu fırsatlar nedeniyle farklılıkları üretirken aynı zamanda çekmektedir. Şehirlerde devam eden eşitsizlikler, şehrin maddi ve sosyal alanını şekillendirmek için farklı toplumsal gurupların gücünü sorgulamaktadır (Grigolo, 2019). Kentsel alanda bu eşitsizlikler en çarpıcı şekilde konut/ barınma sorunu ile ortaya çıkmaktadır. Özellikle bazı dezavantajlı gruplar (düşük gelir grubu, öğrenciler vb.) neoliberalleşme politikaları etkisiyle kentlerde inşaatın itici güç olarak kullanılmasıyla birlikte değişen günlük yaşam pratikleri içerisinde daha da savunmasız hale gelmektedir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki son 20 yılda ülkede artan konut inşaatına rağmen, yapılan inşaatlar orta ve yüksek gelir grubuna fayda sağlarken düşük gelir grubuna hizmet etmemektedir. Artan konut üretimine rağmen konut fiyatlarının giderek artması orta-düşük gelir grubundaki hane halklarını olumsuz etkilemektedir (Özdemir Sarı ve Aksoy Khurami, 2018). Yalnızca konut satın alınabilirliği değil aynı zamanda kiracı olarak barınma sorunu da her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle kentlerde giderek artan önemli bir sorun olması sebebiyle barınma sorunu 1996'da İstanbul'da toplanan Habitat Konferansında "konut hakkı" kavramı ile gündeme getirilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası gündemde konut hakkının temel insani hak olarak tanınması ve garanti altına alınması gerekliliği savunulmaktadır (Şahin vd., 2012).

2.2. Barınaktan, Yatırım Aracına Konutun Değişen Rolü

Anayasada devletin konut ihtiyacını karşılamada tedbirler alması gerektiği hükmü açıkça belirtilmiş olsa da konut üretimi özel sektörün tekeline geçmiş, inşaat sektörü yaratmış olduğu dışsallıklar, istihdam kapasitesi ve büyüme gücü ile devlet tarafından desteklenmiştir. Türkiye'de mülk konutun devlet eliyle desteklenmesi, refah devlet politikalarının eksikliği ve kamuya ait kiralık konut olmaması konutun barınma ihtiyacını karşılayan bir yapıdan kapitalist bir bakış açısıyla bir yatırım aracı ve tüketim nesnesi haline dönüşmesine neden olmuştur (Sarıoğlu Erdoğdu, 2015).

Türkiye'de kentsel gelişme, planlama kurgusu, farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçları ve taleplerine göre değil, neoliberal politikaların hedeflediği üzere sermaye odaklı, büyük kentsel projeler ile gerçekleşen parçacı bir gelişme modeli ile yönetilmeye başlanmıştır (Penbecioğlu, 2016). Devletin arazi arzı, konut kredisi düzenlemeleri ile konut talebinin oluşturulması ve hâkim medyanın desteği ile sermaye sahipleri konut yatırımlarına yönelmiştir (Gülhan, 2016). 1980'lerde yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikaları ile konut salt barınma işlevinden sıyrılarak, sunduğu sosyo-kültürel, ticari,

mekânsal özellikler ile prestijli yaşam alanına dönüşmüştür. Diğer bir ifade ile toplum artık barınak değil, yeni bir yaşam modeli ve sosyal statüye paha biçmekte, konut üzerinden kimlik inşası yapılmaktadır (Kılıç ve Ayataç, 2015).

Kapitalist sistemin öngördüğü sermayenin birikimi ve sürekliliğinin temel amaç olduğu konut ve yapılı çevre üretimi üzerinde yaratılan baskı medya eliyle de desteklenmiştir. Medya tarafından, konutun aşırılığı sorunu, olası krizler, güvenlik problemi, afet riski, kamusal alan eksikliği gibi konular bilinçli olarak yansıtılmazken konut adı altında yaratılan yeni yaşam çevrelerinin çekici unsurları lanse edilerek sermayenin bu yöne kaydırılması desteklenmiştir. Medya ve konut sektörü benzer sosyal sınıfların bir arada yaşayacağı, güvenli, fiziksel sınırları belirgin ve sosyal ayrışmayı derinleştiren, kamusal kullanım kavramını ortadan kaldıran konut tipolojisini destekler nitelikte söylemler ile sermayenin sürdürülebilirliğinde etkin rol oynamıştır (Bauman, 2013). Konut alanlarına yoğunlaşan medya, konut arz ve taleplerinde katalizör görevi görürken, aynı zamanda gündelik yaşam biçimlerini de sermaye odaklı değiştirmektedir (Kimyon, 2015). Ayrıcalıklı yaşam alanı, prestijli konut, seçkin sosyal yapı, manzara, doğal yaşam alanı gibi söylemlerle konut barınaktan lüks tüketim malına, bir yatırım aracına dönüşmüştür (Görgülü ve Koca, 2007). Türkiye'nin kalkınma ve istihdam yaratmada lokomotif sektör olarak kabul ettiği inşaat sektörü, yarattığı rant ve belli kesimleri mülk edindirme süreci ile hızla meşrulaşmış ve toplumsal rıza gelişmiştir. Bu süreçte inşaat sektörünün gelişimin önündeki hukuki engeller kaldırılmış, doğal, tarihi ve kültürel değerleri yok etme pahasına rant yaratan yapılı çevre ve konut üretimi hızla artış göstermiştir.

Neoliberal politikalar ile planlama, kamu yararı, kentsel bütünlük, sosyal adalet gibi kavramlardan uzak, sermayenin devamlılığını sağlayan, yatırımı kolaylaştıran, kentleri markalaştırarak rant odağı haline getiren bir araç haline gelmiştir. Büyük gayrimenkul yatırım ortaklarına yani sermaye grubuna, ayrıcalıklı yapılaşma hakları verilerek, eşitsiz kentsel mekanlar oluştururken, yapılı çevreden maksimum rant elde etmenin yolu açılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde başlayan ve devamında tüm şehirlere sıçrayan, devlet desteği ile kamu arazilerinde konumlanan kapalı korunaklı siteleri, bu anlayışla egemen sınıfının el koyduğu rant alanları olarak karşımıza çıkmıştır (Penbecioğlu, 2016). Neoliberal politikalar ile yaşam kalitesi yüksek şehir yaşamı, yüksek gelir grubuna hitap eden bir meta haline gelmiştir. Neoliberalizm ile metalaşmanın sınırı genişletmekte, emek, toprak, doğa ve prestij meta aracı haline gelmiştir (Harvey, 2015).

Özetle, Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik değişimler konutu barınma ihtiyacını karşılayan bir nesneden, kar sağlayan bir yatırım aracına dönüştürmüştür. Türkiye özelinde incelemek gerekirse, 1980 sonrası hükümetin inşaat odaklı büyüme modelini destekleyici yasal ve yönetsel düzenlemeleri, TOKİ'nin konut sektöründeki rolü, sermaye piyasasının inşaat sektöründeki etkinliği ve konut sektörünün ekonomiyi canlandıran bir lokomotif sektörü olarak görülmesi konut üretimindeki artışı da beraberinde getirmiştir (Balaban, 2012). Konut sayısındaki kısa sürede bu devasa artış, sektörde rekabeti arttırmış ve konuta farklı özellikler ve anlamlar yüklemeye başlamıştır. 2000'li yıllarda kapalı lüks konut siteleri ve alışveriş merkezleri ile tasarlanan lüks rezidanslar yeni konut tipolojilerini oluşturmuş, konut alanları, sosyo-kültürel ve ticari birimlerle donatılmıştır. Konut artık sadece büyüklüğü, konumu ve konut içi özellikleri ile değil, sahip olduğu, spor kompleksleri, yeşil alanlar, alışveriş merkezleri, güvenlik, sosyal ilişkiler gibi özellikler ile lanse edilmeye başlamış, konut bir prestij göstergesi haline gelmiştir. 2000 yılı sonrası artarak devam eden yüksek gelir grubuna yönelik konut üretim biçimi, ülkenin konut sorununun da yeniden tarif edilmesini zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan hızlı kentleşme süreciyle konut açığı sorunu artık yerini, konut yatırımlarının dengesizliği ve bölgesel konut açığı söylemini gündeme getirirken, mevcut konut stoğu orta-alt gelir grubu, öğrenciler gibi ekonomik bakımdan kırılgan grupların talep ve ihtiyaçlarını karşılamamıştır. Son dönemdeki kiralık ve satılık konut piyasasına ilişkin müdahaleler de sorunu çözmede başarılı olamamıştır. Bir sonraki bölümde Dünya örneklerinde öğrencilerin barınma sorununa ilişkin sosyal konut politikaları ve uygulama araçları ortaya koyulmuştur.

2.3. Dünya Örneklerinde Öğrencilere Yönelik Sosyal Konut Politikaları ve Uygulama Araçları

Günümüzde üniversite öğrencileri için konaklama en büyük gider kollarından biri olup, birçok gelişmiş ülkede bile artan konaklama maliyetleri önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum ülkelerin artan konut fiyatları karşısında öğrencilerin karşılaştığı zorlukları minimize etme amacıyla farklı politika ve uygulamalar geliştirilmiştir. Dünya'da eğitim göçünün en fazla yaşandığı Birleşik Krallıkta, paylaşımlı konutlar (A House in multiple session- HMO) öğrenci konaklamasında önemli bir alternatif oluşturmaktadır. 1985 yılında yürürlüğe giren Konut Kanunu HMO'ları "tek bir hane oluşturmayan kişilerin oturduğu bir ev" olarak tanımlamaktadır. Bu konutlarda yaşam alanları küçük olmakla birlikte tek yatak odalı stüdyo dairelerinden daha ucuz olmakta, faturalar kira bedeline dahil edilmektedir. Bu sistemin yaygınlaşması, öğrenci bölgelerinde kira değerlerinin artmasına, yerel sakinlerin kira değerlerini

karşılayamamasına ve bu alandan uzaklaşmasına ve öğrencilere ait bir alan haline gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca HMO olarak lisans almış bir evin değeri %20 oranında artmaktadır. Ancak toplam konutlar içerisinde HMO lisansına sahip evlerin oranı alınan kararlarla sınırlandırılmaktadır. Bu durum da bazı konutların bu sebeple çok daha yüksek değere sahip olmasına neden olmaktadır (Wilkinson ve Greenhalgh, 2022; Kinton vd., 2018). Öğrenciliğin metalaştırıldığı bu sistem ancak uygun bir emlak yönetimi ve konut arzı sağlanması ile sürdürülebilir şekilde uygulanabilir. Birleşik Krallık ve birçok Avrupa ülkesinde (İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, Belçika, Almanya vb.) öğrencilerin konaklamasında başvurduğu uygulamalardan biri de konaklamanın yanı sıra yerel kültürleri de tanıma fırsatı sunan aile yanı konaklama (Homestay) uygulamasıdır. Bu uygulama ev ortamında, uygun fiyatlı, güvenli bir konaklama imkânı sunmakta olup, ev sahibi ve kiracısı arasında her iki tarafında haklarını gözeten kontrat imzalanmaktadır.

Öğrenci nüfusunun hızla arttığı Hollanda'da son dönemde artan kira fiyatlarına karşı orta-alt gelir grubunu korumak için kira fiyatı artışlarına müdahale hükümet tarafından getirilmiştir. Konut fiyatlarının belirlenmesi amacıyla puanlama sistemi getirilmiş, konut türü, konut büyüklüğü, oda sayısı gibi özelliklere göre maksimum konut fiyatı belirlenmiştir. Konut fiyatlarına yapılan bu müdahale ekonomik bakımdan kırılgan grupların barınma hakkını korumayı hedeflemektedir. Kiralık konutların dışında Hollanda'da en çok talep gören uygulama "öğrenci otelleri"dir. Konut fiyatlarına getirilen devlet müdahalesi ve özel sektör uygulamalarının yanı sıra birçok ülke son dönemde artan kira fiyatları karşısında orta ve alt gelir grubunu korumak amacıyla konut yardımları uygulamalarını geliştirmiştir. Almanya'da 1 Ocak 2023 tarihinde yürürlüğe giren konut yardımı (Wohngeld) düzenlemesi ile kiralanan konutta yaşayan kişi sayısı, haneye giren toplam gelir, kira harcamaları ve asgari geçim sınırı dikkate alınarak konut kira yardımı yapılması kararı alınmıştır. Düşük gelir grubunun barınma masrafını devlet desteği ile karşılayan Wohngeld, kiralık dairenin elektrik, su, ısınma, aidat gibi giderlerden satın alınan konutun kredisine kadar birçok kalemde destek vermektedir.

Kiralık konut piyasasının hızla metalaştığı, yüksek kiralı, lüks konutlar artarken, 1000$ ve altı konut kirasına sahip konutların düşüşe geçmesiyle ulusal ve uluslararası önemli bir öğrenci potansiyeline sahip Toronto (Kanada) şehrinde öğrenciler barınma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren yönetimi kamunun eğitim sistemindeki finansman modelinin değişmesi ve uluslararası öğrenci sayısını arttırmaya yönelik politikalar (HEI), artan öğrenci sayısına rağmen kamunun konaklamada

yeterli desteği sağlamaması sorunun her geçen yıl artmasına neden olmuştur (Sotomayor vd., 2022). Üniversitelerin artan rolü ile öğrenci konutu sağlamak için sermaye fonları, krediler, hibeler ve sübvansiyonlara erişmek için çok ölçekli yönetişim düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, şu anda üniversitelerin kendi bütçeleri dışında tahsis edilmiş bir devlet finansman kaynağı bulunmamaktadır (Pillai vd., 2021). Kanada Federal Hükümeti'nin onayladığı 2019 yılında yürürlüğe giren Ulusal Barınma Stratejisi Yasası "yeterli barınma hakkının uluslararası hukukta onaylanan temel bir insan hakkı olduğunu" savunarak, ekonomik bakımdan kırılgan olan nüfus grubuna yönelik konut üretimi öncelikli olmak üzere toplam 530.000 ailenin barınma ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir (URL 1). Fakat Ulusal Barınma Stratejisinde de öğrencilerin barınma sorunu çözümüne yönelik stratejilere yer verilmemiştir. Gelişmiş ülkelerdeki konut sistemlerinin birçoğunda mevcut olan sosyal konut politikaları, konut yardımları Türkiye'de yaygın değildir. Bu durum, sosyal kira sektörünün ve konut ödeneklerinin olmaması durumunda, kira oranının hane halkı geliri içindeki payının yüksek olmasına neden olmaktadır (Özdemir Sarı ve Aksoy Khurami, 2018). Özellikle öğrenci nüfusunun arttığı pek çok şehirde kiralık konuta erişim hem öğrenciler hem de yerel halk için her geçen gün daha zor hale gelmektedir.

3. Metodoloji

Üniversite öğrencilerinin barınma ve kiralık konuta erişim sorununu öğrenci merkezli bir bakış açısı ile ortaya koymayı hedefleyen bu araştırma, 2 vakıf ve 3 devlet üniversitesi ile önemli bir öğrenci nüfusuna sahip ve hızlı ve dengesiz artan konut stoğuyla barınma sorununun en fazla yaşandığı orta ölçekli kentlerden olan Konya örneklemi üzerinden sunulmuştur. Araştırma kapsamında yerinde gözlem, odak grup anket çalışması, emlak sitelerinden güncel ilanların değerlendirilmesi ve literatür taraması yöntem olarak kullanılmıştır. Konya merkez ilçelerinden Karatay, Selçuklu ve Meram'da yürütülen bu araştırmada ilk olarak Konya'da konut gelişiminin tarihi incelenmiş, daha sonra gayrimenkul web sayfaları incelenerek bu ilçelerdeki kiralık konut stoğunun mekânsal dağılımı, fiziksel durumu ve bir önceki yıla göre kira artış oranları incelenerek Konya'da barınma sorununun sosyo-ekonomik ve mekânsal arka planı incelenmiştir. Araştırma barınma konusunu öğrenci merkezli bakış açısı ile ele aldığından araştırmanın odağını Karatay, Selçuklu ve Meram ilçelerinde ikamet eden 175 üniversite öğrenciyle yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. Kiralık konutta yaşayan 175 üniversite öğrencisi ile yapılan anket çalışması ile öğrencilerin pandemi öncesi ve sonrası artan konut fiyatları, haksız rekabet ve alım gücünün azalması sorunlarından nasıl etkilendikleri incelenerek bu sürece mekânsal, sosyal ve ekonomik yönden nasıl uyum sağladıkları araştırılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Konya'da Konut Gelişimi ve Güncel Barınma Sorunları

Konya; yerleşim tarihi neolitik döneme kadar uzanan, dini, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle zaman içerisinde nüfusu hızla artan ve geçmişten bugüne çok katmanlı gelişme özelliği gösteren bir ildir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2022 yılı verilerine göre 2.296.347 nüfusa sahip olan Konya, bugün Türkiye'nin en kalabalık altıncı ildir. Birçok kentin gelişiminde olduğu gibi Konya'nın nüfus ve mekânsal gelişiminde farklı dönemlere ait özellikler kırılma noktası olmuş ve kent bugünkü makroformuna erişmiştir. Bu kırılma noktaları özellikle kentin yerleşim yapısı ve konut gelişimi için belirleyici olmuştur.

Neolitik dönemde (M.Ö 8. ve 5. yüzyıl arası) bugünkü Alaeddin Tepesi ve çevresinde tek odaklı başlayan yerleşim, 14. ve 19. yüzyıllar arasında Mevlâna Türbesi çevresine yerleşilmesiyle çift odaklı hale gelmiş ve 1896'da kentin güneybatısına demiryolu hattının gelmesiyle de İstasyon Caddesi yönünde gelişim göstermiştir (Önge, 2018). Cumhuriyet'in kurulması ile kentlerin planlı gelişmesi hedeflenmiş ve belediyelere imar planı hazırlama yetkisi verilmiştir. Bu kapsamda, 1946 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından Konya'nın ilk imar planı hazırlanmış olup, hazırlanan imar planı denetimsiz oluşmuş kent düzenini kontrol altına almayı, sosyal ve teknik altyapı eksikliklerini gidermeyi ve kent içi boşlukları düzenlemeyi hedeflerken (Yenice, 2012), konut gelişiminin de tarihi odak çevresinde yoğunluk artışı ile devam etmesini önermiştir (Önge, 2018). Kentin planlı gelişimi konusunda ilk resmî belge olan 1946 yılı imar planında, o dönem Avrupa kentlerinde etkin olan ve anıt eserleri ön plana çıkaran geniş bulvar ve cadde tasarımlarının, az katlı ve bahçeli konut alanlarının planlamaya yön verdiği "güzel kent" akımının etkileri hâkim olmuştur (Şekil 2). Planlama alanının %65,4'ünün konut alanı olarak önerildiği planda, gar bölgesinde 2-3 katlı, bahçeli konut tipolojisi tasarlandığı anlaşılmaktadır (Yenice, 2012).

1946 Konya İmar Planı, Konya'nın planlı gelişmesi için iyi bir başlangıç olmuştur fakat planın projeksiyon yılı olan 1965 yılı için öngördüğü hedef nüfusa (75.000) 1950'li yıllarda ulaşılmıştır. Kentin henüz 10 yıl dolmadan bu denli nüfus almasında 1950'li yıllarda ülke genelinde artan sanayileşmenin ve bunun beraberinde gelen kırdan kente göç akımının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Planın öngördüğü nüfusa hedef yılından çok daha önce ulaşılmış olması yeni imar planlarının yapılmasını gerekli kılmıştır.

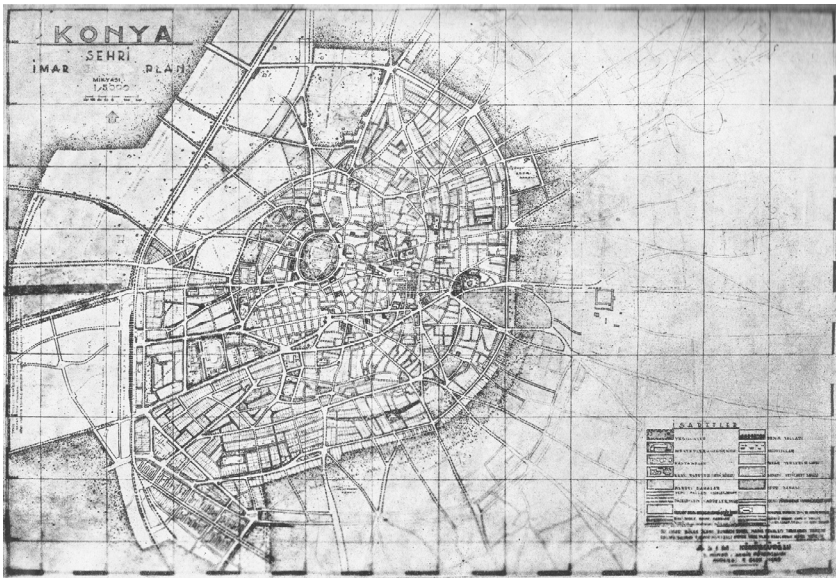

Şekil 2: 1946 Konya İmar Planı (Kömürcüoğlu, 1947:15'ten aktaran Önge, 2018: 463).

1954 yılında Leyla ve Ferzan Baydar tarafından hazırlanan Revizyon-İlave İmar Planı da bunlardan birisidir. 1954 yılında yapılan imar planı, planlama alanının %75'ini oluşturan konut alanlarını (Yenice, 2012) yine tarihi bölge ve çevresinde, çok katlı olacak şekilde önermiştir (Önge, 2018). 1965 yılında Yavuz Taşçı ve Haluk Berksan tarafından hazırlanan imar planı ise planlama alanının %78,5'ini konut alanı olarak kentin batı ve kuzeybatı yönünde önermiştir (Yenice, 2012). Bu planın, kendisinden önceki iki plandan temel farkı yeni konut gelişme alanları önererek kentin konut gelişimini tarihi bölge dışına yönlendirmeyi ve tarihi bölge çevresindeki yoğunluğu azaltmayı hedefliyor olmasıdır (Şekil 3).

1946-1965 yılları arasında hazırlanan imar planlarının ortak özelliğinin kentte hızla artan nüfusa karşı kontrolsüz ve yasal olmayan konut gelişiminin önüne geçilmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Tablo 1'de 1946-65 yılları arasında hazırlanan imar planlarında önerilen konut alanlarının kentsel alandaki oranının sürekli artmış olması da konut alanları gelişiminin bu planların öncelikli konusu olduğunu göstermektedir. Yavuz Taşçı ve Haluk Berksan'ın hazırlamış olduğu imar planından sonra 1980'li yıllara kadar süreçte bütüncül bir imar planı hazırlanmamış olup genellikle yasadışı ve plansız konut üretiminin önüne geçebilmek maksadıyla parçacıl planlar hazırlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan parçacıl planlar doğrultusunda

belirlenen Gecekondu Önleme Bölgeleri'ne yönelik müdahaleler, o dönem pek çok kent için büyük sorun haline gelen kaçak yapılaşmanın önüne geçilmesi konusunda önemli bir strateji olmuştur. Keyman ve Koyuncu Lorasdağlı (2020), kentte gecekondulaşmanın olmayışını Konya için bir şehircilik başarısı ve gurur kaynağı olarak tariflemiştir.

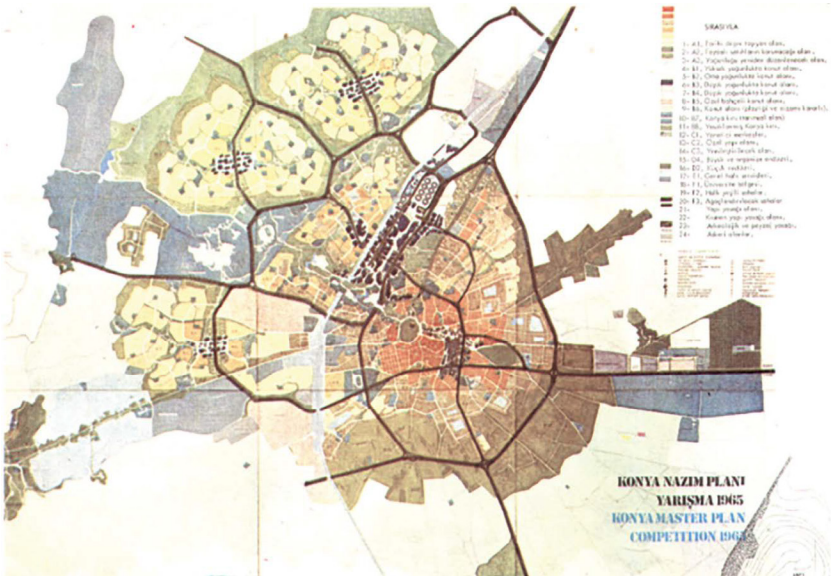

Şekil 3: 1965 Konya Nazım İmar Planı (Taşçı ve Berksan, 1967'den aktaran Öncel ve Meşhur, 2021: 200).

Tablo 1: 1946-99 yılları arasında hazırlanan mekânsal planların konut alanlarına ilişkin önerileri (Yenice, 2012).

Plan Yılı	Önerilen Konut Alanının Kentsel Alandaki Oranı (%)	Konut Gelişim Yönü
1946	65,4	Tarihi bölge ve çevresi
1954	75	Tarihi bölge ve çevresi
1965	78,5	Batı-Kuzeybatı
1984	66,2	Kuzey
1999	57,2	Kuzey, kuzeydoğu, güney

1980'li yıllar ve sonrasında Konya'nın konut gelişiminde, artan nüfusun konut talebini karşılama amacının yanı sıra kentin kuzeyinde yer seçen Selçuk Üniversitesi'nin ve organize sanayi bölgesinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. 1984 yılında onaylanan ve üniversite, sanayi bölgesi ve otogarın kentin kuzeyinde yer aldığı Konya Çevre Düzeni Planı, bu alanlara yakın bölgelerde yani kuzeyde yeni konut alanları önermektedir. Kent için oldukça önemli sayılan bu yatırımlar, beraberinde konut talebini getirmiş ve konut alanlarının gelişimi hızlıca kuzeye yönelmiştir. Özellikle Selçuk Üniversitesi'nin kurulması, kentin kuzeyinde önemli bir alt merkez oluşumuna zemin hazırlamış ve günümüzde ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinin yaşadığı Bosna Hersek Mahallesi oluşmuştur (Öncel ve Meşhur, 2021).

1984 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında Konya'nın 1989 yılında büyükşehir statüsü kazanması ve ardından 1999 yılında ilk büyük kent planı niteliğindeki 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın hazırlanması, kent ve konut alanları gelişimi konusunda önemli kırılma noktalarından biri olmuştur (Yenice, 2012). Plan, üç bölgede kent gelişimi öngörmüştür: Selçuk Üniversitesi ve yakın çevresinin yer aldığı kuzey-kuzeybatı koridoru, Konya-Ereğli ve Konya-Karaman karayollarının yer aldığı güney koridoru ve Ankara-Aksaray karayolları üzerinde geliştirilen kuzeydoğu koridoru kente kazandırılmak istenen sanayi-teknoloji bölgesi kimliğine yönelik yatırımları barındırmaktadır. Güney koridorunda yer alan Adliye Binası, Karatay Üniversitesi ve Konya Şehir Hastanesi gibi büyük ölçekli yatırımlar da bu bölgede yeni yapılaşma taleplerinin ve bölgedeki konut alanlarının artmasına neden olmuştur (Küçükdağ, vd. 2020).

Konya'nın geçmişten bugüne kentsel gelişimi ve konut alanları gelişimi incelendiğinde kısaca, kentin tarihi odak çevresinde kurulduğu ve gelişmeye başladığı, 1980'li yıllara kadar yapılan planların kentin artan nüfusuna karşılık konut talebini karşılamaya ve kaçak yapılaşmanın önüne geçmeye yönelik olduğu, 1980'li yıllardan sonra kentin kuzey bölgesinde yer seçen büyük ölçekli yatırımların buralarda konut talebi yaratması sonucu kentin kuzey-güney yönünde gelişim gösterdiği ve konut alanları gelişiminin de ağırlık olarak kuzey bölgeye doğru yöneldiği sonucuna ulaşılabilir. Bütün bunlara ek olarak; Konya'da konut gelişimini etkileyen faktörlerden biri de küresel ölçekte kentleşmeye yön veren neoliberal ekonomi olmuştur.

2000'li yıllarda neoliberal ekonomik politikaların artan etkisiyle zengin ile yoksul arasındaki ekonomik ve sosyal fark derinleşmiş, bu da sosyo-mekânsal ayrışmanın derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Kentler de eşitsizliğin

en belirgin şekilde ortaya çıktığı ve hissedildiği mekanlar haline gelmiştir (Sipahi, 2012). Neoliberalizmin kentsel mekânı şekillendirme konusundaki hakimiyetiyle konut değeri spekülatif hale gelmiş, konut barınma aracı olmaktan çıkarak bir yatırım aracına dönüşmüş ve konut piyasası büyük yatırım ortaklarının tekeline geçmiştir. Nitekim, kentsel mekânın neoliberal kentleşme ile yeniden şekillenmesinde temel hedef; yatırımların hızlanması, sermayenin arazi ve mülke kayması ile yeni kentsel aktörlerin yeniden değerlenen bu pazardan en yüksek düzeyde yararlanmalarının sağlanması olmuştur (Güzey, 2012). Konya da 2000'li yıllar sonrasında gayrimenkul sektörünün tekelleştiği, konut üretiminin üst gelir grubuna hitap edecek özelliklerde yapıldığı, alt gelir grubunun ve bazı dezavantajlı grupların konuta erişiminin zorlaştığı kentlerden birisi haline gelmiş, konut alanları doğa, kültür, prestij gibi kavramların metalaştırıldığı homojen yaşam alanlarına dönüşmüştür (Korkmaz ve Alkan, 2021). Özellikle 2020 yılında Türkiye'de ilk kez görülen Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik krizin de etkisiyle artan kiralık ve satılık konut fiyatları, konuta erişimi iyice güç hale getirmiştir. Kira artışı ve üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim sorunu Konya iline özel olmamakla birlikte, İstanbul, Ankara ve İzmir'in 2018-2022 yılları arasındaki ortalama kiralık konut m² fiyatları incelendiğinde Konya'daki artışın Ankara ve İzmir gibi metropol illerin önüne geçtiği görülmektedir (Endeksa, 2022) (Şekil 4).

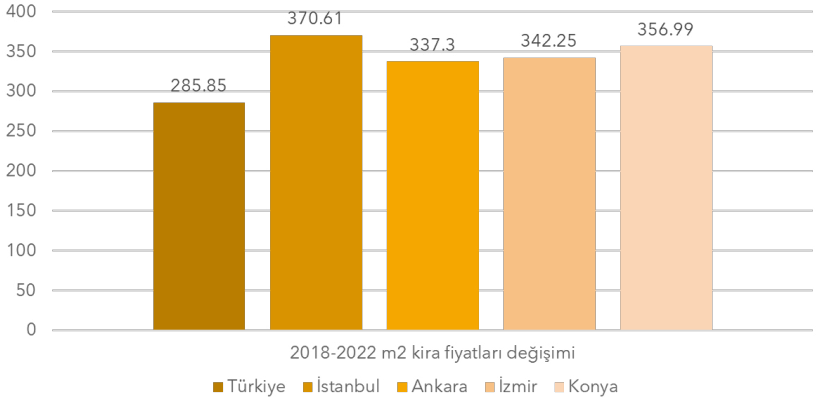

Şekil 4: 2018-2022 Türkiye'de Kiralık Konut m² Birim Fiyatları Değişimi (%) (Endeksa, 2022).

Bu durumdan en fazla etkilenen gruplardan biri çoğu ekonomik anlamda ailesine bağımlı olan üniversite öğrencileri olmuştur. Pandemi nedeniyle gündeme gelen "online / çevrimiçi eğitim" sürecinin sona ermesinden sonra

kente geri dönen öğrenciler ya da online eğitim sonrası dönemde üniversiteye yeni başlayan öğrenciler oldukça yüksek kiralık konut fiyatlarıyla karşılamış, bunun yanı sıra üniversite çevresinde öğrenciye hitap edebilecek konut stoğundaki yetersizlik nedeniyle kiralık konut bulmakta zorluk yaşamıştır.

Konya ilinde 2018-2021 yılları arasında kiralık konut birim m² fiyatı %28,48 artarken, 2021 Ocak-2022 Ekim ayları arasındaki dönemde %306,33 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Konya'da ortalama konut kiraları 5.004 TL olurken, 4+1 bir dairenin kira fiyatı 10 bin- 20 bin TL arasında değişmektedir. Yıllık ortalamalara bakıldığında Ekim 2022 sonu itibarıyla konut için Konya ilinde en fazla değer kazanan ilçeler sırasıyla Seydişehir, Selçuklu, Karatay, Meram, Ilgın olmuştur (Endeksa, 2022) (Şekil 5).

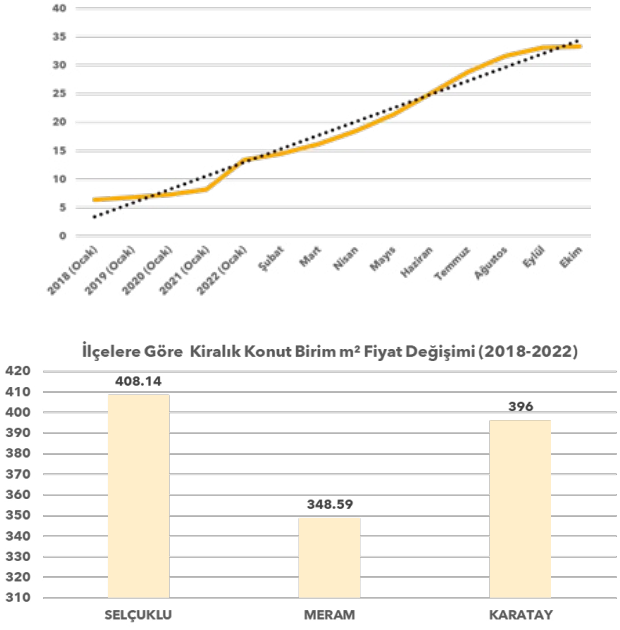

Şekil 5: 2018-2022 Konya'da Kiralık Konut m² Birim Fiyatları Değişimi ve İlçelere Göre Fiyat Değişimi (%) (Endeksa, 2022).

Konya'nın merkez ilçelerini oluşturan Selçuklu-Meram ve Karatay ilçelerinde ikamet eden üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişimle ilgili yaşadığı sorunları ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın bir sonraki bölümünde Konya'da üniversite öğrencilerinin kiralık konuta erişim konusunda yaşadıkları sorunlar barınma hakkı kapsamında tartışılmaktadır.

4.2. Konya'da Üniversite Öğrencilerinin Kiralık Konuta Erişim Sorunu

Konya'da üniversite öğrencilerinin barınma sorununu ortaya koymayı hedefleyen araştırma kapsamında, Karatay, Selçuklu ve Meram ilçelerinde ikamet eden 175 üniversite öğrencisi ile 1.11.2022- 24.12-2023 tarihleri arasında çevrimiçi anket çalışması yürütülmüştür. Ankete katılanların %85'i Selçuklu ilçesinde ikamet etmekte olup, Karatay ve Meram ilçelerindeki ikamet eden öğrencilere hedeflenen ölçüde ulaşılamaması araştırmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Ankete katılanların %48, 6'sı kadın, %51,4'ü erkek öğrenci olup, Selçuklu ilçesinde, Bosna, Kosova, Beyhekim, Yazır ve Sancak mahalleleri, Karatay ilçesinde, Akabe mahallesi ve Meram ilçesinde Köyceğiz ve Yaka mahallelerinde ikamet etmektedirler. Öğrenciler üniversite ve çevresindeki mahallelerde konaklamayı tercih ederken, %54'ü konutu emlakçı aracılığıyla, %30'u ev sahibi ile doğrudan iletişim kurarak, %11'i ise online ilan sayfalarını kullanarak konutu kiralarken, "kiralık konut bulmakta zorlandınız mı?" sorusuna %92'si "evet" yanıtını vermiştir.

Serbest piyasa ekonomisinde fiyatları hızla artan konut kiraları öğrencilerin uygun konut bulmasını zorlaştırmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin %60'ı ortalama konut kirasının 3000-5000 TL olduğunu belirtirken, sadece %13'ü 1000-2000 TL olarak yanıtlamıştır. 2021-2022 Eğitim- Öğretim yılında öğrenciler 1+1 stüdyo daireyi 1000-2000 TL fiyat aralığında kiralayabiliyorken, bu yıl aynı konut kirası 3000-5000 TL bandına çekilmiştir. Kira artışları yasal olarak son 12 ayın tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre yapılırken, 2022 Haziran ayında Borçlar Kanunu'na eklenen geçici maddeyle getirilen kira artış oranlarına %25 oranında sınırlandırılmıştır. Genellikle 12 aylık süreyi kapsayan kira sözleşmesinin tamamlanmasında, kira artışı bu oranda yapılarak sözleşmenin bir yıl daha uzatılması gerekirken, ev sahipleri bu artışı yeterli bulmayıp kiracıları evden çıkarma yoluna gitmekte ve piyasa koşullarına göre yeni bir fiyatlandırma ile yeniden kiralamaktadır. Bu durum barınma hakkı ilkesine uygun olmamakla birlikte, ev sahipleri ve gayrimenkul firmalarının konutu kiralarken kira sözleşmesi ile imzalattıkları, tarihsiz çıkış taahhütnamesi ile kiracının konutu boşaltmasının yasal dayanağı da hazırlanmaktadır. "Oturduğunuz konutta kaç yıldır yaşıyorsunuz?" sorusuna öğrencilerin %72'si 1 yıl cevabını vermiştir. Öğrenciler kira sözleşmesinin yenilenme dönemlerinde konuttan çıkarılma ve yeni bir konut bulamama kaygısı taşıdıklarını da eklemektedir. Ayrıca ankete katılan öğrencilerin sadece %10'u kira artışının yasal artış oranına göre yapıldığını, genellikle

yasal artış oranının çok üstünde ya da ev sahibinin istediği oranda artış yapıldığını vurgulamaktadır. Konut kiralarının yanı sıra asgari ücrete yapılan zamlar gerekçe gösterilerek konut aidatları da artış göstermiştir. Ankete katılan öğrencilerin %45,3'ü aidat giderlerini 0-200 TL, %43,4'ü ise 200-400 TL olarak yanıtlamıştır.

Konutu kiralama tercihleri arasında ekonomik faktörler ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler konutun fiziksel koşulları ve sosyal donatılara yakınlığı/merkeziliğinden ziyade, kira ve aidat ücretlerine, ulaşım giderlerini minimuma çekmek amacıyla üniversiteye ya da toplu taşım güzergahına yakın bölgelerde ikamet etmeyi tercih etmektedir. Ankete katılan öğrencilerin konut memnuniyet düzeyi sorulduğunda ortalama %70'i yaşadığı konuttan memnun olmadığını belirtmiştir. Konut memnuniyet düzeyini etkileyen temel faktörler, kira miktarı ve artış oranı, konutta ikamet etme süresinin belirsizliği, konutun fiziksel özellikleri, konutun kampüse mesafesi, konut çevresinin güvenliği, komşular ve ev sahibi ile ilişkiler olarak sıralanmıştır. Ankete katılan öğrencilerin %96'sı "Konya'da Kiralık Konut ve Barınma Sorunu Olduğunu Düşünüyor Musunuz?" sorusuna "Evet" cevabını vermiştir. Öğrenciler Konya'daki barınma sorununun temelinde yatan faktörleri ekonomik sorunlar (kira artış oranları, pahalılık, kira fiyatlarının yüksek oluşu vb.), kiralık konut piyasasının gayrimenkul ofislerinin tekelinde olması, kiralık konut arzının yetersiz oluşu, öğrenci konaklamasında önemli bir paya sahip olan devlet yurtlarının yetersizliği ve kentte konut sunumunun öğrenci profiline hitap eden stüdyo daireler yerine 3+1, 4+1 ve üstü büyüklükteki konut üretiminin fazla olması olarak belirtmektedir (Şekil 6). 1+0 ve 1+1 öğrenci konutlarının pahalılığı ve konut arzının sınırlı olması nedeniyle öğrenciler üniversite çevresindeki mahallelerdeki 2+1, 3+1 ve 4+1 konutları diğer öğrencilerle paylaşımlı olarak kullanmayı tercih etmektedir. Ankete katılan öğrencilerin sadece %15,1'i 1 odalı stüdyo dairede ikamet ettiğini belirtirken, %83'ü 2 ve daha fazla arkadaşı ile konutu paylaşmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu durum öğrencilerin yaşam standardını olumsuz etkilese de ekonomik olarak konuta erişememenin sonucudur.

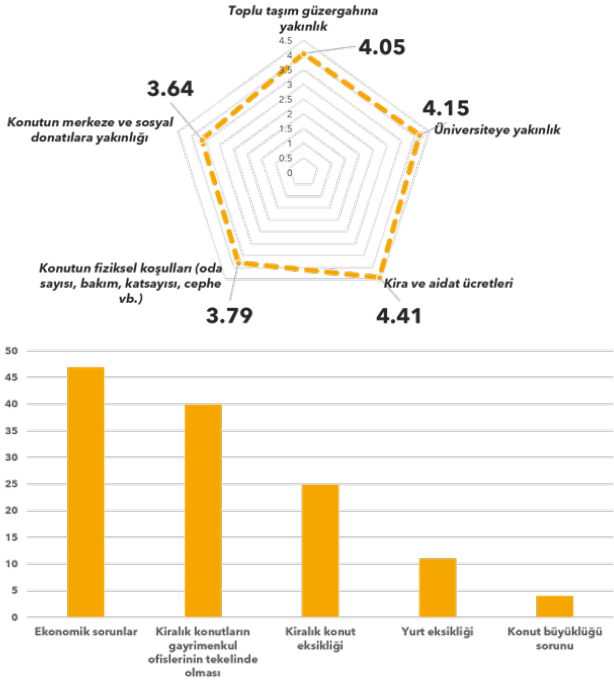

Şekil 6: İkamet Edilen Konutu Tercih Etme Nedeni ve Barınma Sorununun Temel Nedenleri

5. Sonuç ve Öneriler

Barınma en temel insan hakkı olmakla birlikte neoliberal politikalar ve inşaat odaklı ekonominin yansımaları, ülkenin ekonomik koşulları, konut politikaları gibi faktörler konuta erişimi ekonomik bakımdan kısıtlı grupların aleyhine çevirmiştir. Sermayenin çevrimini öngören neoliberal politikalar ekseninde 2000'li yıllardan günümüze konut arzında dengesiz bir gelişim izlenmiş, üst gelir grubuna hitap eden konutların sayısı artış göstermiştir. Gelinen noktada konut en fazla kar getiren yatırım aracına dönüşürken, orta ve alt gelir düzeyi konut edinme olasılığı azalırken, 2022 Haziran ayında konut kredilerine yönelik yapılan kısıtlamalar, kredi yoluyla ev alma ihtimali olan orta-üst gelir grubunun da konut edinmesini imkânsız hale getirmiştir. Piyasa koşulları, finansal kriz ve Türk lirasının değer kaybı bu koşulları oluştururken, kiralık konut talebinde artış meydana gelmesi fiyatların da hızla yükselmesine neden olan faktörlerden biri olmuştur. Konut fiyatlarındaki hızlı artış, konutun el değiştirme sürecini de hızlandırmış, gayrimenkul firmaları ve ev sahipleri, kiracılarının konutu boşaltması yönünde adımlar

atmaya başlamıştır. 2022 Haziran ayında 2023 Temmuz dönemine kadar kira artışlarının %25 ile sınırlandırılması da bu uygulamada etkili olmuştur.

Kiralık konut arzının kısıtlı olduğu ve kira fiyatlarının hızla arttığı günümüzde ekonomik bakımdan kısıtlı gruplardan olan öğrencilerin barınma sorunu arttırmaktadır. Üniversite öğrencilerinin konuta erişim sorununu barınma hakkı temelinde ele alan bu araştırma, Konya örneklemi üzerinden öğrencilerin kiralık konuta erişim problemi yaşamasındaki sosyo-ekonomik ve mekânsal faktörleri ortaya koymayı, bu sorunun çözümüne yönelik önerileri tartışmayı hedeflemektedir.

Kiralık konuta erişim probleminin çözümünde yasal düzenlemeler ve kontrol mekanizmaları, toplum bilinci, konut politikalarının günün değişen ekonomik koşullarına göre yeniden ele alınması, alternatif konaklama yöntemlerinin oluşturulması gibi yöntemler uygulanabilir:

Öngörülebilir Kira Artışı ve Denetim Mekanizmalarının İşlerliği

Kira sisteminin öngörülebilir hale getirilmesi ve politikalarla yasal düzlemde net bir şekilde tanımlanması önemlidir. Ülkemizde kira artış miktarı yer yıl Tüketici Fiyat Endeksi'ne (TÜFE) göre yapılmaktadır. Bu yıllık yasal kira artış oranıdır. Üstelik son dönemde artan enflasyon oranına bağlı olarak kira artış oranı %25 ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'de kira artış oranları idarece düzenlense de ev sahipleri ve gayrimenkul firmaları bu oranın üstüne artışlar talep etmekte, aksi halde konutun boşaltılmasını talep etmektedir. Ev sahipleri yasal olmayan bu durumu, kira sözleşmeleri ile imzalanmasını talep ettikleri "tarihsiz" tahliye taahhütnamesi ile kiracıları evden koşulsuz çıkarılması yasal zemine oturtulmuştur. Bu gibi yasa dışı uygulamaların önlenmesi amacıyla kontrol mekanizmalarının oluşturulması ve kiracının haklarını koruyacak yasal düzenlemelerin ve yaptırımların uygulanması gerekmektedir.

Konut Stoğu Analizi ve Planlanması

Hanehalkı büyüklüğü ve nüfus projeksiyonları yapılarak, öğrenci konutları için üniversite kontenjanları ile şehre yerleşecek öğrenci sayısına göre konut stoğu planlanmalı, arz talep dengesi oluşturulmalıdır. Bunun için üniversiteler başta olmak üzere yerel yönetimler, inşaat firmaları ve bakanlıkların sürece dahil olacağı çok aktörlü yönetişim mekanizmaları kurularak öğrenci konutlarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Kira Yardım Paketleri

Kira yardım paketleri gibi çeşitli finansman modelleri geliştirilerek özellikle ekonomik yönden kırılgan gruplara destek sağlanarak en temel haklardan biri olan barınma ihtiyacı devlet tarafından güvence altına alınmalıdır.

Alternatif Konaklama İmkanlarının Oluşturulması

Dünya örneklerinde gözlemlediğimiz paylaşımlı öğrenci konutları ya da devlet kontrolünde uygulanan aile yanı konaklama (Homestay) gibi uygulamalar ile öğrencilere konaklama olanakları sunmak bir alternatif olabilir. Öğrencilerin konaklama alternatiflerinin artması, mevcut kiralık konut arzındaki baskıyı azaltarak, gayrimenkul piyasasındaki haksız fiyat artışının önlemede yarar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Balaban, O. (2012). The Negative Effects of Construction Boom on Urban Planning and Environment in Turkey: Unraveling The Role of The Public Sector, Habitat International, 36 (2012), 26-35.

Bauman, Z. (2013). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, çev. F. Doruk Ergun, Say Yayıncılık, İstanbul.

Endeksa (2022). https://www.endeksa.com/tr/analiz/konya/endeks. (Son Erişim: 1.09.2022).

Grigolo, M. (2019). Understanding the right to the city as the right to difference. In: E. GARCIA-CHUECA ve L. VIDAL, eds., Advancing urban rights: equality and diversity in the city. Monografías CIDOB (76). Barcelona: CIDOB, 23-31. ISBN 9788492511754.

Görgülü, T. & Koca, S. K. (2007). Türkiye'de Barınma Biçimlerinde Yaşanan Değişimler: Son Dönemde Yapılan Tüketim Odaklı Konutlar. Mimarlık Dergisi, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=287&RecID=1630

Gülhan, S. T. (2016). Devlet Müteahhitlerinden Gayrimenkul Geliştiricilerine Türkiye'de Kentsel Rant ve Bir Meta Olarak Konut Üreticiliği: Konuta Hücum. T. Bora içinde, İnşaat ya Resulullah, İstanbul: Birikim Kitapları, 33-45.

Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları. İdealkent, 7, 66.

Harvey, D. (2003). The Right to the City. International Journal of Urban and Regional Research, 27 (4), 939-941.

Harvey, D. (2008). The right to the city. The city reader, 6(1), 23-40.

Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Keyman, F.E. & Koyuncu Lorasdağlı, B. (2020). Muhafazakâr Girişimcilik: Konya. Sekiz Kentin Hikayesi, 77. İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıç, H. & Ayataç, H. (2015). Konut Lansmanları ile Şekillenen Kent ve Kentli Kimliği, 8 Kasım Dünya Şehirclik Günü 39. Kolokyumu; Müdahale, Mücadele ve Planlama, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 302-318.

Kimyon, D. (2015). Konut Üretim ve Tüketiminde Medyanın Yeni Rolü. Konut, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yayını, 34-60.

Kinton, C., Smith, D. P., Harrison, J. & Culora, A. (2018). New frontiers of studentification: The commodification of student housing as a driver of urban change. The Geographical Journal, 184(3), 242-254.

Korkmaz, C. & Alkan Meşhur, H.F. (2021). Neo-liberal urbanism and sustainability in Turkey: Commodification of nature in gated community marketing.

Journal of Housing and the Built Environment, 36(3), 1165-1198.https://doi.org/10.1007%2Fs10901-020-09800-1.

Küçükdağ, Y., Arabacı, C. & Yenice, M. S. (2020, Ekim). Tarihî süreç içinde Konya şehrinin fiziki gelişimi. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (5), 24.

Öncel, H. & Meşhur, M.Ç. (2021). Konya kentsel alanının büyümesinde kentsel saçaklanma ve nedenleri. Planlama, 31(2), 200.

Önge, M. (2018). Tarihsel süreçte Konya kent morfolojisinin gelişimi. "DeğişKent" Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 457-461.

Özdemir Sarı, Ö. B. & Aksoy Khurami, E. (2018). Housing affordability trends and challenges in the Turkish case. Journal of Housing and the Built Environment, 1-20.

Penbecioğlu, M. (2016). Yapılı Çevre Üretimi ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler: Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'de Son On Yılı. T. Bora içinde, İnşaat ya Resulullah, İstanbul: Birikim Kitapları, 163-180.

Pillai, A. K., Vieta, M. A. & Sotomayor, L. (2021). University student housing as business proposition and entrepreneurial activity: The Canadian case. Housing Policy Debate, 1-24.

Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. GeoJournal, 58(2), 99-108.

Sarıoğlu Erdoğdu, P. (2015). Türkiye'de Değişen Konut Politikaları: Kiralık ve Ev Sahipliliği Sektörleri, Konut içinde Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası. 25-33.

Sipahi, E. B. (2012). "Yeni" Liberalizmin "Yeni" Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği. İdealkent, 7, 111.

Sotomayor, L., Tarhan, D., Vieta, M., McCartney, S., & Mas, A. (2022). When students are house-poor: Urban universities, student marginality, and the hidden curriculum of student housing. Cities, 124, 103572. doi:https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103572

Şahin, S. Z., Özen, H. & Deniz, E. (2012). Kentsel Dönüşüm, Barınma Hakkı, ve Direniş Mücadeleleri: Ankara ve Madrid Örneklerinin Karşılaştırmalı Bir Analiz. Sosyal haklar Ulusal Sempozyumu 4 Bildirileri.

TÜİK (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. İnternet: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr. (Son Erişim: 23.10.2022).

URL 1 (2023), https://www.placetocallhome.ca/en/ (Son Erişim: 1.04.2023).

Wilkinson, C. & Greenhalgh, P. (2022). Exploring Student Housing Demand, Supply Side and Planning Policy Responses in a Small University City: Studentification in Durham, UK. Housing Policy Debate, 1-23.

Yenice, M. S. (2012). Konya kentinin planlama tarihi ve mekânsal gelişimi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 28(4), 345.

İDEOLOJİNİN MEKAN ÜZERİNDEN İNŞASI: MEMUR EVLERİNDEN TİCARET MERKEZİNE SARAÇOĞLU MAHALLESİ

Araş. Gör. Cansu ÇİÇEK

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi – Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Zeynep ENLİL

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi – Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Her ideoloji kendi mekanını oluşturur. Cumhuriyet ideolojisi başkent Ankara için kamucu politikayla yeni bir kent tasarlarken, neoliberal ideoloji kent mekanını metalaştırarak üzerinden kar elde etmeyi amaçlamaktadır. Saraçoğlu Mahallesi 1944 – 1947 yılları arasında Ankara Kızılay kent merkezinde dönemin devlet memurlarının yaşayacağı bir lojman alanı olarak inşa edilmiştir ve Türkiye'nin ilk toplu konut alanlarından biridir. Mahalle taşıdığı mimari değerler, şehir planlama ilkeleri ve ayrıca cumhuriyet döneminin karakterini yansıtması nedeniyle 1979 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Mahalle 2013'e kadar lojman alanı olarak kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren mahalleye birçok mekânsal karar ve imar planı ile müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Mahalle, konut işlevi tamamen terk edilerek bir ticaret alanına dönüştürülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın problem tanımı kamu kaynaklarıyla üretilen Saraçoğlu Mahallesi'nin yalnızca üst gelir grubunun kullanmasının hedeflendiği bir ticaret alanına dönüştürülmesidir. Çalışma bütününde, inşa edildiği tarihten günümüze kadar Saraçoğlu Mahallesi'ne gerçekleştirilen müdahaleler incelenmiş, müdahalelerin araçları ve sonuçları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, Kentsel Mekan, Kültürel Miras, Ticarileştirme, Saraçoğlu Mahallesi

Construction of the Ideology Through Space: Saraçoğlu Neighbourhood from Public Housing to Commercial Centre

Abstract

Each ideology creates its own space. While the Republican ideology designs a new city for the capital Ankara with a publicist policy, the neoliberal ideology aims to make a profit by commodifying the urban space. Saraçoğlu Neighbourhood was constructed between 1944 – 1947 in Kızılay, Ankara as a public housing area for public officers and is one of the first mass housing areas in Turkey. The neighbourhood was declared as an urban protected area in 1979 due to its architectural values, and city planning principles, also its reflection of the character of the republican period. It was used as a public housing area until 2013. Since this date, many spatial decisions and urban plans have been intervened in the neighbourhood. The neighbourhood is being transformed into a commercial centre by completely ruling out its housing function. In this context, the problem of the study is to transform the Saraçoğlu Neighbourhood, which was constructed with public resources, into a commercial area that is aimed to be used only by the high-income group. In this study, the interventions carried out in the Saraçoğlu Neighbourhood from the date of its construction to the present have been examined, and the tools and results of these interventions have been revealed.

Keywords: Ideology, Urban Space, Cultural Heritage, Commodification, Saraçoğlu Neighbourhood

1. Giriş: İdeoloji ve Mekan

Althusser (1971), ideoloji kavramını sosyal ve politik rolleri bulunan zihinsel tasarımlar olarak tanımlamaktadır. Gerring (1997) ise ideoloji kavramını belirli ilkeler doğrultusunda birbiri ile ilişkili birden fazla düşünce biçimi olduğunu söylemekte ve kimilerine göre dogmatik, kimilerine göre politik veya kimileri için sadece düşünce biçimi olarak nitelendirildiğini vurgulamaktadır.

Mekân, insana yani topluma ulaşmanın en etkili yoludur. İktidarlar toplumsal düzeni sağlamak amacıyla mekânın üretimine müdahale eder. Dolayısıyla her ideoloji kendi mekanını yaratır ve böylece kentlerin biçimlenişinde kendisini görünür kılar. Bir başka ifadeyle iktidarlar, mekânı bir siyasi araç olarak algılayarak kendilerince ideal olan toplumsal düzene ulaşmak için mekânın üretimine müdahale etmektedir.

1970'lerde girilen ekonomik krizle birlikte ideolojik bir dönüşüm yaşanarak 1980'lerden itibaren Dünya'da ve Türkiye'de neoliberal ideoloji etkin olmaya başlamıştır. Bu ideoloji temelinde devletin serbest piyasaya müdahalelerini kaldırmayı hedefliyor olsa da devletler kimi zaman, ellerinde bulundurdukları regülasyon gücünü ve hukuki alt yapıyı, özel sermayenin kârını arttıracak ve kentsel mekandaki yatırımı kolaylaştıracak yönde kullanmaktadır. 1980 ve 1990'larda girilen bu yeni dönemde devletler, yatırımcılara yeni alanlar yaratabilmek amacıyla neoliberal kentleşme politikalarını uygulamaya başlamıştır. Durgunluğa giren emlak piyasaları için kent toprağından kâr edilerek ekonominin canlandırılmasını hedeflenmiştir. Bu politika uygulanırken ise iktidarların kendi ideolojilerine yakın olan kesimi, "diğerlerini" tamamen yok sayarak kayırdığı görülmektedir. Neoliberal ideolojinin iktidarları, "onlardan" önceki iktidarların yüksek haklar tanıdığı gruplardan intikamlarını, "onları ve onların mekanlarını" yok sayarak almaya çalışmaktadır. İktidarların elinde tuttuğu kentleri biçimlendirme gücü son dönemde "kendilerinden" olanların ekonomik kârlarına göre kullanılmaktadır. Saraçoğlu Mahallesi de bu politikalardan payına düşeni alan kentsel mekanlardan birisidir.

2. Literatür Araştırması

Saraçoğlu Mahallesi (Ankara) ile ilgili herhangi bir indeksli yayın bulunmamaktadır. Fakat 2012'den günümüze kadar mahalleyi konu alan 6 adet yüksek lisans tezi yayınlanmıştır. Bu tezlerden 3 tanesi Mimarlık uzmanlık alanındadır. Tanrıverdi (2012), Saraçoğlu Mahallesi'nin çevresel ve yapısal analizleri yapmıştır. Başağaç (2018), Saraçoğlu Mahallesi'nin mimari anlamdaki problem ve potansiyellerini analiz ederek tasarım ilkeleri

geliştirilmiştir. Uçar (2022) ise Saraçoğlu Mahallesi'nin koruma tarihini sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmeler yaparak incelemiştir. Diğer 3 tez ise İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı uzmanlık alanındadır. Pehlivan (2019), Saraçoğlu Mahallesi'nin sosyokültürel dokusunun sürdürülebilirliğini araştırmıştır. Altınay (2020), Saraçoğlu Mahallesi'ni ve içindeki konutları kişisel tanıklıklar bağlamında incelemiştir. Özcan (2022) ise Saraçoğlu Mahallesi'nin kültürel ve mimari özellikleri ile kentsel hafıza değerlerini geleceğe taşıyabilmeyi hedefleyerek iç mimarlık alanında sürdürülebilir bir tasarım önerisi geliştirmiştir.

Literatür araştırması sonucunda Saraçoğlu Mahallesi hakkında şehir planlama uzmanlık alanında herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile Saraçoğlu Mahallesi'nin üretimini ve günümüzdeki dönüşüm sürecini, gerçekleştirilen planlama uygulamaları üzerinden incelenerek literatürdeki kentsel politika açığın kapatılması hedeflenmektedir.

3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın problem tanımı kamu kaynaklarıyla üretilen bir konut alanı olan Saraçoğlu Mahallesi'nin kamu kullanımına kapatılarak ekonomik olarak yalnızca üst gelir grubunun erişiminin hedeflendiği bir ticaret alanına dönüştürülmek istenmesidir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı Saraçoğlu Mahallesi üzerinden iktidarların değişen ideolojilerinin kent mekanının biçimlenmesine etkisinin ortaya konmasıdır. Saraçoğlu Mahallesi'nde yaşanan dönüşüm süreci, yönetsel değişiklikler ve uygulanan politikalar imar planları değişiklikleri kapsamında incelenmiştir. Bu değişiklikler Türkiye Cumhuriyeti yasa ve yönetmelikleri ekseninde değerlendirilmiştir.

4. Memur Evlerinden Ticaret Merkezine Saraçoğlu Mahallesi

Saraçoğlu Mahallesi'nin dönüşüm sürecini ve olası etkilerini incelemeye başlarken, mahallenin kurulduğu dönemin politik, ekonomik ve sosyal yapısını anlayabilmek adına Ankara'nın planlama süreçlerini incelemek yerinde olacaktır.

4.1. Ankara'nın İmarı ve Konut Sorununa Alternatifler

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ve 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasının ardından Ankara, 13 Ekim 1923'te modern Türkiye'nin başkenti olarak seçilmiş hemen ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ankara, önceki yönetim anlayışının politik ve toplumsal yapısının tamamen terk edilerek, "sıfırdan başlamak"

hedefiyle belirlenen devrimci ve modern bir başkenttir (Kaypak, 2014). Bu kapsamda başkent Ankara, yeni yönetim anlayışı olan cumhuriyetin tüm ideolojik, kurumsal, sosyal ve ekonomik yapısının yansıtıldığı bir kent olarak inşa edilmeye başlanmıştır (Keleş & Duru, 2008). Bu kapsamda Ankara'nın ilk imar planı 1924'te Alman mimar Dr. Carl Lörcher hazırlanan Lörcher Planı'dır. Lörcher Planı'nda cumhuriyetin yeni ve modern yüzünün yansıtılacağı Kızılay Meydanı, Güven Park ve Bakanlıklar Bölgesi bütüncül planlama anlayışıyla tasarlanmıştır (Tankut, 1998). Bu plan Ankara'nın başkent olmasından sonra artan konut gereksinimin giderilmesi için uygulamaya konulmuş olsa da ilerleyen yıllarda planın yetersiz kalması ve daha bütüncül bir planlama anlayışının gerekliğinin fark edilmesiyle beraber 1928 yılında Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Aynı yıl kurumun açtığı uluslararası imar planı yarışmasını ise bir başka Alman olan şehircilik uzmanı Prof. Dr. Hermann Jansen kazanmıştır. 1932'de onaylanan ve "Jansen Planı" olarak bilinen yeni plan kapsamında Ankara'nın tarihi yapısını korunarak, düşük yoğunluklu ve geniş yeşil alanlara sahip yeni bir şehir kurulması planlanmıştır (Kaypak, 2014). Söz konusu yeni şehir, Ebenezer Howard'ın öncülüğünü yaptığı Bahçe Şehir akımı ekseninde kurgulanmış bununla birlikte yeni devlet yapısının temsil edildiği bir alan olarak tasarlanmıştır (Cengizkan, 2010; aktaran Peker, 2017).

Ankara'nın planlanmasında başkent olmasının beraberinde getirdiği memur ve bürokrat nüfusun da etkisi oldukça büyüktür. Ankara'da giderek artan memur nüfusunun konuta erişiminde etkili olan ve dönemin refah devleti anlayışı ekseninde gelişen birtakım yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki olarak 1925 yılında çıkartılan yasa kapsamında devlet memurlarına konut kooperatifi kurabilmeleri için maaşlarının yarısı oranında bir ödenek verilmesidir (Çoban, 2012). Yasa kapsamında devlet memurları tarafından kurulan kooperatiflere, Ankara'daki Bahçelievler, Küçükevler, Tasarruf, İş Bankası Memur Evleri, Yurt, Güven ve Karınca Yapı Kooperatifleri örnek olarak verilebilir (Gülbahar Tuncel & İlerisoy, 2016). Bunların içinden Bahçelievler Yapı Kooperatifi, 1935 yılında üst düzey bürokratlar tarafından oluşturmuştur ve aynı zamanda Türkiye'nin ilk yapı kooperatifi niteliğini taşımaktadır (Şenyapılı, 2004). Memur nüfusunun barınma sorununu çözmede etkili olan diğer bir yasa da 1929 yılında yürürlüğe girerek 1951 yılına kadar yürürlükte kalan 1452 sayılı yasadır. Yasa kapsamında devlet memurlarına konut tazminatı ödenmeye başlanmıştır (Keleş, 2015, s. 478). Bu kapsamda devletin memur nüfusunun barınma sorununa yönelik, arz temelli ve oldukça müdahaleci bir konut politikası izlediği görülmektedir. 1944 yılında aynı politik eksende çıkartılan "Memur Meskenleri Yasası" ise Bayındırlık Bakanlığı'na, devlet memurlarına yönelik olarak konut yapımı görevini vermektedir.

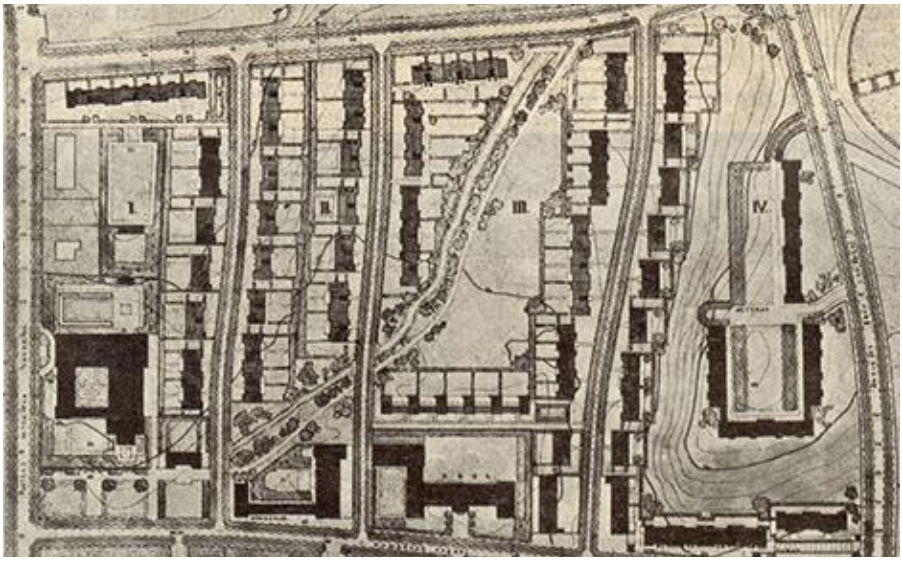

Şekil 1: Saraçoğlu Mahallesi Tasarımı (Bonatz, 1946)

Saraçoğlu Mahallesi de bu yasa kapsamında üretilen ve mülkiyeti kamunun elinde olarak lojman sistemiyle işletilen bir konut alanıdır (Çoban, 2012). Yasa kapsamında üretilecek olan konutlardan konut sahibi olmayan, niteliksiz konutlarda yaşayanlar veya sağlık problemi bulunanlar gibi dezavantajlı memurların faydalanabileceği "3516 Sayılı Uygulama Yönetmeliği'inde" belirtilmiş olsa da Saraçoğlu Mahallesi'ndeki konutlardan üst düzey memur, subay ve askeri memurların faydalandığı bilinmektedir (Bayraktar, 2011). Öte yandan ilgili dönemde Ankara'da yeterli konut stokunun bulunmadığı, var olan konutların ise çok yüksek ücretlere kiralandığı (dönemin koşullarında bir devlet memuru maaşının neredeyse 2/3'sini barınma giderlerine harcadığı bilinmektedir) göz önünde bulundurulmalıdır (Keleş, 2015). Bu kapsamda Saraçoğlu Mahallesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk toplu konut alanı ve lojman statüsüyle literatürde sosyal kiralık konut olarak nitelendirilebilecek olmasıyla dikkat çekmektedir.

4.2. Saraçoğlu Mahallesi'nin Üretimi ve Koruma Statüsünün Tanımlanması

Saraçoğlu Mahallesi, günümüzde Ankara Kızılay kent merkezinde yer almakta ve Kumrular, Milli Müdafaa, Yahya Galip ve Necati Bey Caddeleri tarafından çevrelenmektedir. Mahalle alansal olarak yaklaşık 15 hektar büyüklüğündedir. Mahallenin ilk etabı 1945, ikinci etabı 1946 yılında tamamlanmış bununla birlikte mahalledeki önemli donatı alanlarından olan Eski Milli Kütüphane (Adnan Ötüken Kütüphanesi) ve Çankaya Kaymakamlığı 1948, Namık

Kemal Ortaokulu ise 1951 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır (Tanrıverdi, 2012; aktaran Kuran & Ak Kuran, 2016). Saraçoğlu Mahallesi, Bahçe Şehir akımına Alman modernizmi tarafından getirilen bir toplu konut bir yorumu olan "Siedlung" kavramı ve İkinci Ulusal Mimarlık Akımının öncülerinden olan Sedad Hakkı Eldem'in Türk Mimarisinin modernizmi sürecinde oluşturduğu "Türk Evi" tipolojisinin bir birleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 2014). "Siedlung" kavramı, merkezden uzakta inşa edilen müstakil kiralık konutlara karşı çıkılarak, kentlerin merkezinde yer alan, kamusal donatı alanları ve açık alanlarla birlikle planlanmış, çok ailelik, ucuz ve pratik olarak oldukça faydacı bir tutumla üretilen konut alanlarını temsil etmektedir (Akcan, 2009). Bununla birlikte Bonatz'ın mahallenin tasarımında Sedad Hakkı Eldem'in "Türk Evi" tipolojisinden yararlanarak, yapıların cephelerinde saçak, cumba, ahşap korkuluk gibi elemanları kullandığı ve konutların iç mekânlarında Türk Mimarisinin önemli bir unsuru olan sofalara yer verdiği görülmektedir (Tekin, 2014). Saraçoğlu Mahallesi, taşıdığı fiziksel özelleri bakımından oldukça önemli bir konumda olmakla beraber aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecindeki yeni modern yaşam tarzının kamusal kullanımı esas alan donatı alanları, geniş açık-yeşil alanları ve ortak yaşam düşüncesiyle birlikle, cumhuriyet ideolojisinin fiziksel mekâna yansımasından ötürü önemli anlamlar taşımaktadır. Saraçoğlu Mahallesi, taşıdığı fiziksel nitelikleri ve kentsel bellek değerleri kapsamında 1979 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile 1. Derece Kentsel Sit Alanı olarak, mahalledeki çınar ve kestane ağaçları ile tescil edilmiştir. Bununla birlikte Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 1993 tarihinde aldığı karar kapsamında mahalledeki tüm yapıların tescil kaydı yenilenmiş ve 1.Grup Yapı statüsüne alınmıştır (TMMOB, 2020).

4.3. Saraçoğlu Mahallesi'nin Dönüşüm Süreci

Saraçoğlu Mahallesi'ne, farklı dönemlerde birçok defa koruma statüsünün değiştirilmesi, özelleştirmesi ve işlevinin değiştirilmesi gibi çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Saraçoğlu Mahallesi'ne yapılan müdahalelerde kırılma noktaları, 1994, 2013 ve 2020 yıllarıdır. Bu kapsamda mahallenin inşasından özelleştirilmesine yönelik ilk adımın atılmasına kadar olan 1945 – 1994 arası dönem; mahallenin riskli alan ilan edilmesiyle ticarileştirme sürecini kapsayan 2013 – 2018 arası dönem; mahalleye koruma amaçlı imar planları ile müdahale edilen 2018 – 2020 arası dönem; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı tarafından açıklanan "Saraçoğlu Koruma, Yenileme ve Yaşatma Projesi" dönemi ve 2020 ve sonrası güncel durumu aktaran dönemler olmak üzere 4 dönemde müdahaleler aktarılmıştır.

4.3.1. İlk Müdahaleler: 1994 – 2013

Saraçoğlu Mahallesi'ne yapılan ilk müdahale mahallenin inşa edilmesinden 50 yıl sonra gerçekleşmiştir. 1980'li yılların değişen ekonomi politikaları kapsamında birçok özelleştirme uygulamasına gidildiği bilinmektedir. 12 Mayıs 1994 tarihinde 3938 sayılı "Kamu Konutları ile Sosyal Tesislerinin Satışı Hakkında Kanun"un Geçici 1. Maddesi" TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun maddesi ile Saraçoğlu Mahallesi'nin kentsel sit kararının kaldırılmıştır. Ayrıca mahalledeki konutların bulunduğu parsellerde her türlü imar planı yapma konusunda Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü yetkilendirilmiştir. Saraçoğlu Mahallesi'nin sit kararının kaldırılmasına ilişkin TBMM tutanaklarından görüldüğü üzere birçok tepki gösterilmiştir. Çankaya Belediyesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Elemanları ve TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e geçici maddenin onaylanmaması konusundaki isteklerini gerekçeleriyle sunmuştur. Cumhurbaşkanı Demirel, geçici maddeyi veto ederek ve 25 Mayıs 1994 tarih ve 39-18/A-3-94-251 nolu karar ile yasayı TBMM'ye iade etmiştir. Böylelikle, Saraçoğlu Mahallesi'nin kentsel sit alanı koruma statüsü devam etmiştir.

4.3.2. Saraçoğlu Mahallesi'nin Ticarileştirilmesi: 2013 - 2018

İnşa edildiği tarihten itibaren yaklaşık 70 yıl lojman sistemiyle işletilen Saraçoğlu Mahallesi için 2013 yılı bir kırılma noktası niteliğindedir. Mahalle, 08.02.2013 tarihinde *"6306 Sayılı Afet Riskli Dönüştürülmesi Hakkında Kanun"* kapsamında "riskli alan" ilan edilmiştir. Danıştay 14. Dairesi 04 Mart 2014 tarihinde, davanın süre aşımından reddine karar vermiştir. Fakat bu kararın temyize götürülmesi sonucunda dava kabul edilmiş ve yargılama süreci başlamıştır.

Saraçoğlu Mahallesi'nin üzerindeki birinci riskli alan kararından 8 ay sonra Saraçoğlu Mahallesi'nde bulunan konut yapılarının koruma grubu 1. Gruptan 2. Gruba düşürülmüştür (Batuman, 2014). TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi bu işlemin iptali yönünde açtığı dava dava açmıştır. Ankara 12. İdare Mahkemesi'nin işlem hakkında iptal kararı ile 2015'te sonuçlanmıştır.

Öte yandan Saraçoğlu Mahallesi 18.11.2013 tarihinde, Bakanlar Kurulu kararı ile "6306 Sayılı Afet Riskli Altındaki Alanları Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamında ikinci kez "Riskli Alan" ilan edilmiştir. Bu kapsamda ilk riskli alan kararının iptal edilmeden beklemeden merkezi yönetimin ikinci kere riskli alan kararı almış olması ilk riskli alan kararının iptal edileceğini tahmin ederek süreci hızlandırmaya çalışması olarak yorumlanabilir. Nitekim Danıştay 14. Dairesi, 6306 sayılı kanunun riskli alan tanımına esas olarak;

"*alanın üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına neden olma tehlikesi taşıdığına dair farklı tarihlerde yapılan idarelerce hazırlanan teknik raporlarla kanıtlanmadığı*" ve "*alanın 1. Derece Kentsel Sit Alanı olması nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da görüşümün alınması gerekirken alınmaması*" gerekçeleriyle mahalle üzerindeki ilk riskli alan kararını 13 Ağustos 2015 tarihinde iptal etmiştir.

İkinci riskli alan kararının da iptal edilmesinden sonra Bakanlar Kurulu tarafından 15 Temmuz 2014 tarihinde Saraçoğlu Mahallesi'ndeki lojmanların tahsislerinin kaldırılması kararı alınmıştır. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Lojman tahsislerinin kaldırılmasına ilişkin alınan Bakanlar Kurulu kararının iptali istemiyle dönemin Maliye Bakanlığı'na dava açmıştır. TMMOB Mimarlar Odası'nın açtığı dava ile yargı süreci henüz devam ederken Ocak 2015'te Çankaya Kaymakamlığı, Saraçoğlu Mahallesi'ndeki lojmanlarda ikamet eden hak sahiplerine tahliye edileceklerini ve lojmanları boşaltmaları gerektiği yönünde tebligatlar yapmaya başlamıştır. Hak sahiplerinin konutları boşaltmaması ve bu konuda direnmelerinin üzerine 2015 Eylül - Ekim aylarında mahallede polis gücü kullanılarak zorla tahliye süreçleri başlatılmıştılmıştır.

Şekil 2 Saraçoğlu Mahallesi'nde Polis Gücüyle Zorla Tahliye Görüntüsü (Alyanak, A., 2020)

2016'da ise mahallenin önemli bir donatı alanı olan Namık Kemal Ortaokulu'nun boşaltılacağına dair iddialar hak sahipleri arasından yayılması başlamış ve bu durum gerginliği daha da yükseltmiştir (Bayraktar, 2018).

Çankaya Kaymakamlığı 2018 yılına kadar Saraçoğlu Mahallesi'ndeki lojmanlarda oturan tek bir hak sahibi kalmayana dek tahliyeleri tamamlamıştır. Öte yandan lojman tahsislerin kaldırılması kararının iptali istemiyle açılan dava ancak tüm lojmanların tahliye edilmesinden sonra sonuçlanmıştır. Danıştay 10. Dairesi, Bakanlar Kurulu'nun lojman tahsislerinin kaldırılması kararını ancak 3 yıl sonra 29 Ocak 2018 tarihinde iptal etmiştir. Saraçoğlu Mahallesi üzerinde gerçekleştirilen metruklaştırma sürecini, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube Sekreteri Ömer Dursunüstün 22 Aralık 2020 tarihinde çevrimiçi gerçekleştirilen görüşmede aşağıdaki ifadeleri ile özetlemektedir:

> *"Burada 2 tane barlar sokağı vardı son beş senedir Cuma, cumartesi akşamları polisler akreplerle falan sokak başlarında duruyorlar ve barlarda masaların başlarında durarak kimlik kontrolü uyguluyorlar. Bunlar aslında orada bulunmakta keyif alma duygusunun önüne geçti ve mekânın kullanılmamasına yol açtı"*

> *"Aslında burada konutun değişimin kaçınılmaz olması kendi elleriyle hazırladıkları bir şey. Atıl durumdaki mahallenin çevresi polislerle güvenlik görevlileriyle dolu, adanın etrafında dolaşırken kimlik sorulması ihtimali var ancak içerisinde hiçbir güvenlik önemli yok. İçerisinde tinerci vs. olan çok tekinsiz bir yere dönüştürülmüş bilerek, atıl bırakılmış. Zaten nüfusun buradan polis zoruyla evlerinden çıkartıldıktan sonra bir bakımı, onarımı, tadilatı ihmal edilerek boş bırakılarak şimdikine yani sanki daha önce Saraçoğlu yokmuş da biranda Saraçoğlu'nu incelediklerinde bu haliyle bulmuşlar gibi davranıyorlar"*

2013 itibariyle merkezi yönetimin aldığı riskli alan kararları ve ardından gelen lojman tahsislerinin kaldırılması kararı ile Ankara Kızılay kent merkezinde yapay bir "köhneme alanı" yaratılmıştır. Bu noktada, Saraçoğlu Mahallesi'nin kamu mülkiyetinden çıkartılarak, özelleştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Mahallenin 2013 yılında riskli alan ilan edilmesinin ve bu kararın iki kere iptal edilmesinden sonra 2015'de yeni bir yöntem olarak özelleştirilme sürecinin başladığı görülmektedir. Nitekim, 2017'de Bakanlar Kurulu'nun mahalle hakkındaki kararı da bu düşünceyi desteklemektedir.

3 Temmuz 2017'de Bakanlar Kurulu Kararı ile Saraçoğlu Mahallesi'nde bulunan mülkiyeti Maliye Hazinesi'ndeki taşınmazların Emlak Konut G.Y.O A.Ş. ile gayrimenkul satış vaadi ve arsa payı karşılığında hasılat paylaşımı esasına göre inşaat sözleşmesi yapılmak suretiyle değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu noktada TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi yürütmenin

durdurulması ve takiben kararın iptali istemiyle dava açmıştır. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi de davaya müdahil olmuştur. Alınan devir kararı 2018 yılında, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi'nin de müdahil olduğu bir dava vasıtasıyla ve Danıştay 10. Dairesi tarafından iptal edilmiştir.

Bu kararın arkasından Saraçoğlu Mahallesi'nin ilk koruma amaçlı nazım imar ve uygulama imar planları 16 Mart 2018 tarihinde onaylanarak askıya çıkartılmıştır (bir sonraki başlıkta aktarılacaktır). Fakat hem 2017'deki karara rağmen Emlak Konut G.Y.O A.Ş. askı süreci henüz kesinleşmemiş olan imar planlarındaki imar durumlarını esas alarak 22 Mart 2018 tarihinde Vatan Gazetesi'nde *'Ankara, Çankaya, Saraçoğlu Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı İşi'* başlığıyla ihale ilanı yayınlamıştır. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, ihaleye çıkma kararının ve ihale ilanının öncelikle yürütmesinin durdurulması ve takiben iptali istemiyle TOKİ'ye dava açmıştır. Ankara 16. İdare Mahkemesi, Emlak Konut G.Y.O A.Ş.'nin özel hukuk hükümlerine tabi bir şirket olduğunu belirtmiş ve davanın özel hukuk kurallarına göre adli yargı mahkemelerinin görevli olduğunu bildirerek görevsizlik kararı vermiştir. TMMOB Şehir Plancıları Ankara Şubesi, bu kararın temyizen incelenerek bozulmasını talep etmiş fakat Danıştay 13. Dairesi bu talebin reddine karar vermiştir.

4.3.3. Koruma Amaçlı İmar Planları ile Müdahale Dönemi

2015'de boşaltılarak atıl ve işlevsiz bırakılan Saraçoğlu Mahallesi için 2018 yılında Emlak Konut G.Y.O. A.Ş. tarafından koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları hazırlanmıştır. "Ankara İli, Çankaya İlçesi, Yenişehir ve Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Sahasına ilişkin 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" (Şekil 3) ve "1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı" (Şekil 4), Mart 2018'de onaylanmıştır.

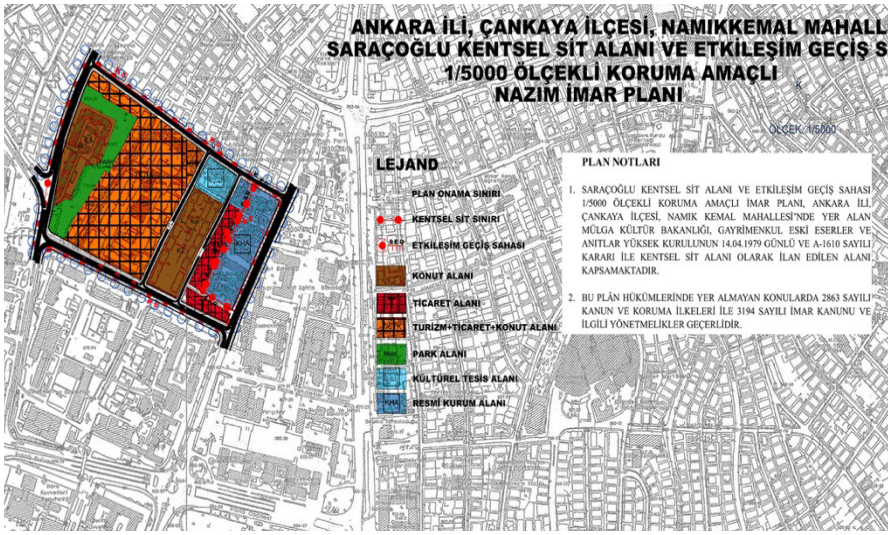

Şekil 3 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı – 2018

Koruma amaçlı nazım imar planı incelendiğinde Saraçoğlu Mahallesi'nin orijinal dokusunda baskın işlev konut iken nazım imar planında mahallenin yalnızca %17,31'inin konut alanı olarak belirlenmiştir. Öte yandan bu imar planında mahallenin %33,39'u Ticaret - Turizm - Konut alanı olarak belirlenmiş ve baskın işlev konumuna geldiği görülmektedir. Bununla birlikte mahallenin %2,88'i kültürel tesis alanı olarak belirlenmiştir. Bu noktada söz konusu kültürel tesis alanının içinde yalnızca mahalledeki Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi yer almaktadır. Bunların yanı sıra mahallenin %7,88'i park alanı, %21,93'ü ise yol alanı olarak belirlenmiştir. Saraçoğlu Mahallesi Kentsel Sit Alanı Etkileme Geçiş Sahası içinde bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ek Binası ve Çankaya Sosyal Güvenlik Merkezi Binaları da korunmuş ve imar planında mahallenin %11,43'ü kamu hizmet alanı olarak belirlenmiştir.

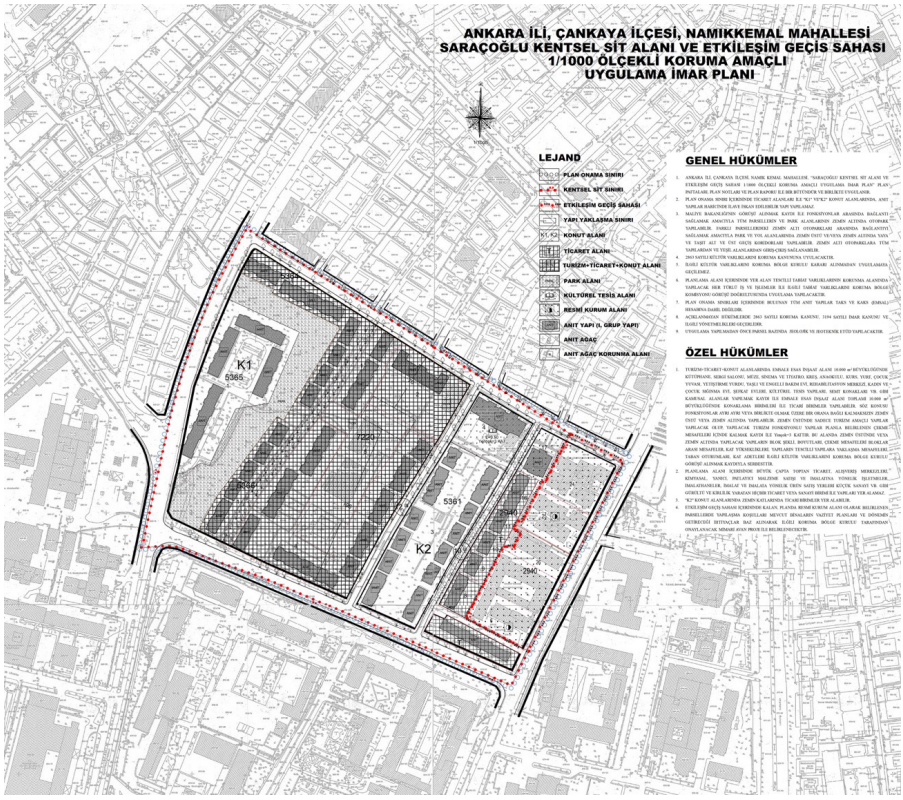

Şekil 4 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı – 2018

Koruma amaçlı imar planlarındaki en dikkat çekici nokta, Saraçoğlu Mahallesi'ndeki mevcut konut alanlarında önemli işlev değişiklikleri yapılmasıdır. Saraçoğlu Mahallesi'ndeki toplam 44 konut bloğunun 28'inin işlevinin değiştirilmiştir. Mevcuttaki 44 konut bloğunun yalnızca 16'sı (%36,36) konut işlevi ile korunmuş, 22'sine (%50) Ticaret - Turizm - Konut işlevi, 6'sına (%13,64) ise Ticaret işlevi tanımlanmıştır. 1:1000 ölçekli Koruma amaçlı uygulama imar planı plan notlarında ise tanımlanan Ticaret - Turizm - Konut alanına yeni yapı yapılabileceği ve koruma bölge kurulundan görüş almak koşuluyla zemin üstünde ve zemin altında yeni yapı yapılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yeni yapılacak yapıların boyutları, çekme mesafeleri, kat yükseklikleri ile bu yapıların arasındaki mesafeler, tescilli yapılara yaklaşma mesafeleri, taban oturum alanları ve kat adetleri ise serbest olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber "K2" rumuzuyla tanımlanmış konut alanı içerisindeki yapıların zemin katında ticari birimlerin yer alabileceği de belirtilmiştir. Bu noktada 1:5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar

Planı'nında "konut alanı" olarak tanımlanan ve 1:1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planında "K2" rumuzuyla tanımlanan 12 konut bloğunun pratikte Konut - Ticaret işleviyle kullanılacağı görülmektedir. Ayrıca, Namık Kemal İlköğretim Okulu yapısı korunmuş fakat Ticaret - Turizm - Konut işlevi getirilmiştir. TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası Ankara şubeleri Koruma amaçlı imar planlarının iptaline ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na dava açmıştır. Dava kapsamında atanan bilirkişi heyeti koruma amaçlu nazım ve uygulama imar planlarının iptalinin gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Bu kapsamda Ankara 6. İdari Mahkemesi, Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Sahasına İlişkin 1:5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1:1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nı, şehircilik ilkeleri, planlama esasları ile kamu yararına uygun olmadığı ve bu nedenlerle de hukuka uyarlık bulunmadığı gerekçeleri nedeniyle 09 Temmuz 2019 tarihinde iptal etmiştir.

2018 Tarihli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planlarının iptal edilmesinden yaklaşık 6 ay sonra Saraçoğlu Mahallesi için yeni koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları hazırlanmıştır. Emlak Konut G.Y.O. A.Ş. tarafından hazırlanan "Ankara İli, Çankaya İlçesi, Yenişehir ve Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Sahasına ilişkin 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" (Şekil 5) ve "1:1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı" (Şekil 6) 17 Ocak 2020'de onaylanmıştır.

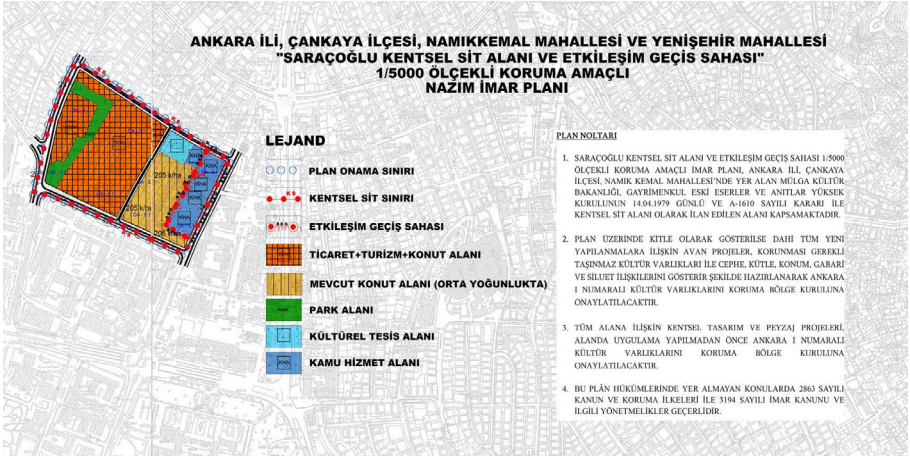

Şekil 5 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı – 2020

2020 Tarihli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları incelendiğinde 2018 tarihli koruma amaçlı imar planında tanımlanan ticaret alanının tamamen mevcut konut alanı olarak gösterildiği görülmektedir. Ayrıca 2020 tarihli koruma amaçlı imar planında bir önceki koruma amaçlı imar planında mahallenin en batısında ve Necati Bey Caddesi'ne komşu olan konut alanı ise Ticaret - Turizm - Konut alanı olarak işlevlendirilmiştir.

Bu kapsamda 2018 tarihli koruma amaçlı nazım imar planında Saraçoğlu Mahallesi'nin %17,31'i konut alanı olarak belirlenirken bu oran 2020 tarihli Koruma amaçlı nazım imar planında %14,70'e gerilemiştir. Aynı şekilde park alanı da %7,88'den %7,14'e düşmüştür. Öte yandan Ticaret - Turizm - Konut alanı %33,39'dan %39,65' e; yol alanı ise %21,93'ten %24'e yükselmiştir. Mahalledeki Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi her iki planda da korunduğundan mahallenin %2,88'i kültürel tesis alanı olarak belirlenmiştir. Ayrıca Saraçoğlu Mahallesi Kentsel Sit Alanı Etkileme Geçiş Sahası içinde bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ek Binası ve Çankaya Sosyal Güvenlik Merkezi Binaları da korunduğundan mahalledeki kamu hizmet alanı oranı her iki planda da %11,43 olarak belirlenmiştir. Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı incelendiğinde ise; 2018 tarihli uygulama imar planında 16 adet olan konut bloğu sayısının 18'e, 22 adet olan Ticaret - Turizm - Konut bloğu sayısının ise 27'e yükseldiği görülmektedir.

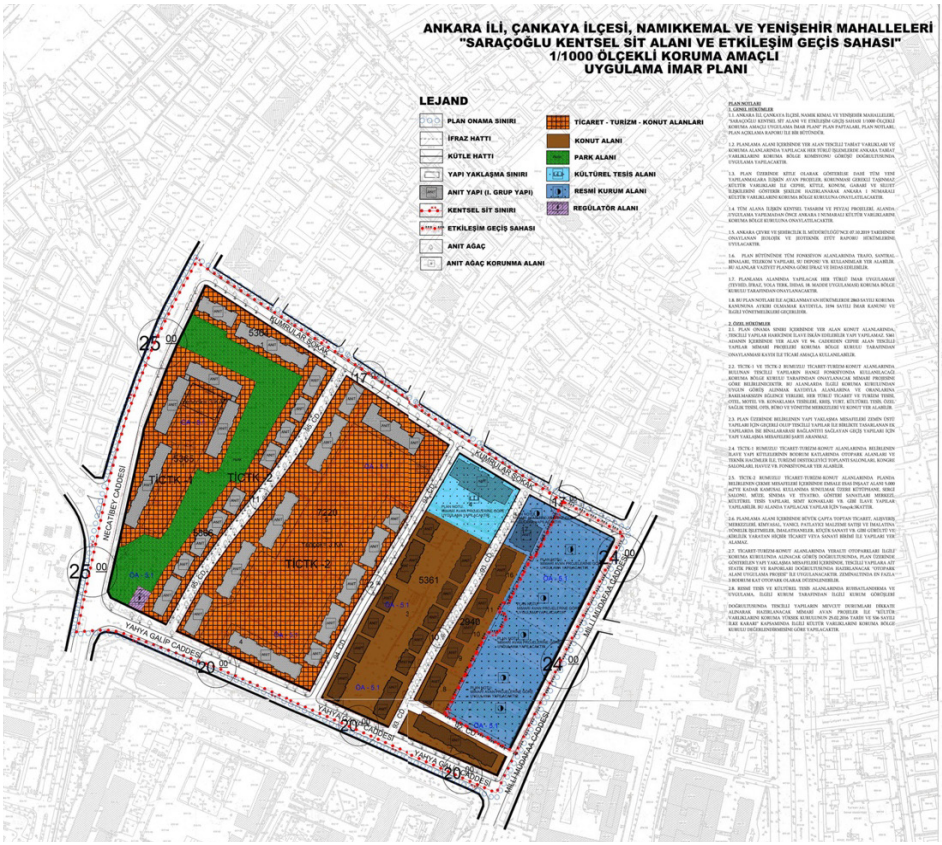

Şekil 6 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı – 2020

1:1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Notlarında;

Ticaret - Turizm - Konut alanı olarak belirlenen alanlarda her türlü ticaret ve turizm tesisi, otel, motel vb. konaklama tesisleri, kreş, yurt, kültürel tesis, özel sağlık tesisi, ofis, büro ve yönetim merkezleri ve konutun yer alabileceği belirtilmiştir. Bu alanların kullanımı tamamen mülk / hak sahibinin inisiyatifine bırakılmıştır.

Anıt yapı statüsündeki tescilli bloklar arasında bağlantı sağlayacak yeni geçiş yapıları önerilmiş ve bu yapılar için yapı yaklaşma mesafesi aranmaz kararı alınmıştır. Söz konusu yeni geçiş yapılarının hangi malzeme ve ölçülerde yapılacağı, tescilli yapıların zarar görmemesi için ne tür önlemler alınması gerektiğine dair bilgi verilmemiştir.

Mahallenin batısında bulunan ve "TİCTK-1" rumuzuyla ifade edilen Ticaret-Turizm-Konut alanında yeni bir yapı önerilmiştir. Bu yapının bodrum katlarında otopark alanları ve teknik hacimleri ile turizmi destekleyici toplantı salonları, kongre salonları, havuz vb. fonksiyonların yer alabileceği ifade edilmiştir. Bu plan notundan söz konusu alanda zemin üstü ve altında karma kullanımlı yeni bir yapının yapılmak istendiği görülmektedir.

"TİCTK-2" rumuzuyla ifade edilen Ticaret - Turizm - Konut alanındaki blokların ortasında belirlenen alanda ise (Şekil 6) 5000 m^2'ye kadar kamusal kullanıma sunulmak üzere, kütüphane, sergi salonu, müze, sinema ve tiyatro, gösteri sanatları merkezi, kültürel tesis yapıları, semt konakları vb. gibi ilave yapıların yapılabileceği belirtilmiştir. Bu alanlar yapılacak yeni yapılar için yükseklik en çok 3 kat olarak belirlenmiştir. Söz Konusu alanda kültür ve sanat merkezi konseptli yeni bir yapının yapılmak istendiği görülmektedir fakat "vb. kullanımlar" ifadesi bu yapının kullanımının serbest bırakıldığını göstermektedir. Söz konusu yeni yapı için belirlenen alanda Namık Kemal İlköğretim Okulu'nun spor salonu, Çankaya Belediyesi Ek Binası'nın yıkılacağı anlaşılmaktadır.

Ticaret – Turizm – Konut alanı olarak belirlenen alanlarda plan üzerinde gösterilen yapı yaklaşma mesafeleri içinde zemin altında en fazla 3 bodrum katının otopark olarak kullanabileceği belirtilmiştir. Plan raporunda da 1680 araçlık otopark alanı planlandığı ifade edilmektedir. Fakat otopark alanının çevresindeki tescilli yapılara ve anıt ağaçlara vereceği fiziksel zarar göz ardı edilmiştir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Harita Mühendisleri Odası Ankara Şubeleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal ve Yenişehir Mahalleleri Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Sahasına ilişkin 1:5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve 1:1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planlarının öncelikle yürütmesinin durdurulması ve takiben iptali istemiyle dava açmıştır. Danıştay 17. İdare Mahkemesi, bilirkişi raporunda yer alan tespitler doğrultusunda 1:5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planı ile 1:1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planını, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uygun olmadığı gerekçeleri nedeniyle 10 Mart 2022 tarihinde iptal etmiştir.

4.3.4. Saraçoğlu Mahallesi Koruma, Yenileme ve Yaşatma Projesi

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 07 Ekim 2020 tarihinde yayınladığı duyuruya göre bakan Murat Kurum'un aşağıdaki ifadelerle Saraçoğlu Mahallesi Koruma, Yenileme ve Yaşatma Projesi'ni kamuoyuna duyurmuştur:

> "*Depremsellik durumunu analiz eden statik raporlar hazırladığımız ve Kültür Varlıkları Kurulunun onayıyla hareket ettiğimiz Projemiz, mahalle kültürünün yaşatıldığı, yeşil yürüyüş yolları, çocuk parkı ve ticari alanlarıyla 7 gün 24 saat canlı, yemyeşil bir yaşam merkezi olacak (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020)"*[1]

Yaşanan bu hukuki kovalamaca sürecinde 22 Ekim 2020 tarihi de diğer bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilir. Bu tarihte bakan Murat Kurum sosyal medya hesabı üzerinden Saraçoğlu Mahallesi Koruma, Yenileme ve Yaşatma Projesi hakkında bir video[2] yayınlamış ve 2013'ten bu yana oldukça kapalı olarak ilerleyen bu süreçte video, Saraçoğlu Mahallesi'nde öngörülen proje hakkında kamuoyunu bilgilendiren ilk materyal olmuştur. Videodaki görseller incelendiğinde öncellikle halihazırda Saraçoğlu Mahallesi'nde yaşayanlar polis zoruyla tahliye edilmemiş ve mahallenin kendiliğinden bir metruk alan haline gelmiş gibi bir imajı çizildiği görülmektedir. Öte yandan söz konusu videoda, önerilen Ticaret – Turizm – Konut alanında *"beş yıldızlı otel kalitesinde"* lüks bir otel cam bir otel girişi yapılacağı ve mahallede bulunan Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü yapısının yıkılarak yapay bir gölet tasarlanarak, mahallenin adeta açık bir alışveriş merkezi haline dönüştürüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte videoda mahallede gerçekleştirilecek olan etkinlikler vasıtasıyla buranın "gece – gündüz yaşayan bir yer" haline geleceği vurgusu yapılmaktadır. Kentsel bir alanının gece – gündüz yaşayan bir mekan haline dönüşmesindeki temel unsur karma kullanım yapısıdır. Saraçoğlu Mahallesi'nin içinde bulunduğu Ankara, Kızılay kent merkezinin de karma kullanıma sahip olması gerektiğine dair TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube Sekreteri Ömer Dursunüstün'ün görüşleri ise aşağıdaki gibidir:

> *"Kent merkezi, güvenli mekân tanımları içerisinde karma kullanımın asli unsuru konutla birlikte gece gündüz birlikte yaşayan bir yapıdır, orayı kullanan bir nüfus olmalıdır. Ne yaparsanız yapın. Mesela Saraçoğlu için "24 saat yaşayan bir Saraçoğlu" deniyor, oraya barlar sokağını yapıp beni de kolumdan tutup oturtmadığı müddetçe gece nasıl yaşayacak?*

[1] İlgili duyurunun tamamına https://csb.gov.tr/saracoglu-yenileme-projesi-bakanlik-faaliyetleri-29833 linkinden erişilebilir.

[2] Söz konusu videoya https://www.youtube.com/watch?v=71qke4sVWjs&list=PLyTiJOitL0Fp2sHYUEIM1ZGxDnFTcAyAu&index=1 linkinden erişilebilir.

Ki bunların da yapılacağı yok, Nargile kafelerle gece gündüz yaşatamazsınız orayı. Bizim plancılar odası olarak yaklaşımımız bu şekilde. Biz kent merkezi içerisinde ve çevresinde bulunan konut alanlarının konut kalması gerektiği kanısındayız"

Yayınlanan videoda ve koruma amaçlı imar planlarında konut alanı olarak belirtilen alanda örnek olarak gösterilen konutların lojman yapısının lüks konut alanlarına dönüştürüleceği görülmektedir. Halihazırda Bahçe Şehir akımı etkisiyle tasarlanmış Ankara'nın ve belki de Türkiye'nin hiçbir yerinde görülemeyecek kadar yeşil alana sahip ve açık şehir ilkeleriyle tasarlanan bu mahalleye, "yeşil ile entegre bir konut alanı" imajı verilmesi de oldukça düşündürücüdür. Tüm bu konular birlikte değerlendirildiğinde yalnızca tescilli yapı cephelerinde "iyileştirmeler" yapılarak dış cepheleri ve parapet duvarlarının korunacağı, mahallenin ticarileştirme yoluyla mekânsal, sosyal ve ekonomik olarak bambaşka bir karaktere dönüştürüleceği açıktır.

Saraçoğlu Mahallesi Koruma, Yenileme ve Yaşatma Projesi ekseninde gerçekleştirilecek olan dönüşümün kimin faydasına olacağı sorusu, yeniden canlandırma projelerinin çoğunda olduğu gibi burada da gündeme gelmektedir. Son 10 yılda neoliberal kentsel politikalar ekseninde izlenen yeniden canlandırma projelerinde özelleştirme ve ticarileştirme araçlarıyla kentsel alanda bir çitleme gerçekleştirildiği görülmektedir. Saraçoğlu Mahallesi'nin lojman alanı olması niteliğiyle taşıdığı kamusal değerinin, gerçekleştirilen "yenileme" projesi kapsamında, ticarileştirme yoluyla çitlenerek kaybettirilmeye çalışıldığı açıktır. Saraçoğlu Mahallesi'nin günümüzdeki durumu göz önüne alındığında bir yenileme projesinden öte sağlıklaştırma çalışmasına ve kent merkezi ile bütüncül olarak kurgulanan bir korum planına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda söz konusu "yenileme" projesinin, Kızılay kent merkezinde öngörülen diğer projelerle (Kızılay Kent Meydanı Düzenlemesi, Cami altı katlı otopark projesi vb.) birlikte değerlendirildiğinde, kent merkezinde lüks otel ve konutlar talep eden, butik restoran ve kafelerde vakit geçiren ve kent merkezine otomobile ulaşan bir kullanıcı grubunu tarif ettiği görülmektedir. Saraçoğlu Mahallesi ise mülkiyeti kamunun elinde olması sebebiyle Kızılay kent merkezinin özelleştirme ve ticarileştirme yoluyla çitlenmesinin oldukça kolay olduğu bir alandır. Öte yandan mahalle için önerilen turizm ve ticaret birimlerinin yaracağı rant etkisiyle birlikte günümüz kent merkezinde bulunan küçük esnafın da burada önerilen kullanıcı grubuna hizmet edemeyerek mekanı terk etmeleri ve dolaylı olarak yerlerinden edilmeleri de olasıdır.

4.3.5. Saraçoğlu Mahallesi'nde Güncel Durum (2020 – 2022)

2020 Tarihli 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve 1:1000 Ölçekli Uygulama İmar Planlarının iptal edilmesinden hemen sonra Saraçoğlu Mahallesi için yeni koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları hazırlanmıştır. "Ankara İli, Çankaya İlçesi, Yenişehir ve Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Sahasına ilişkin 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" (Şekil 7) ve "1:1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı" (Şekil 8) 20 Nisan 2022'de onaylanmıştır.

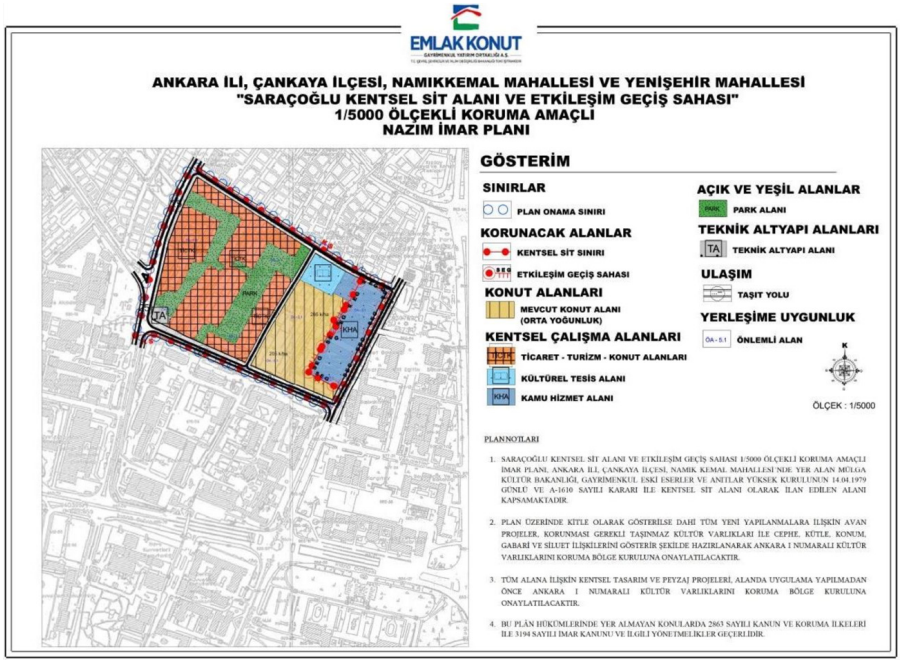

Şekil 7 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı – 2022

2022 Tarihli 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve 1:1000 Ölçekli Uygulama İmar Planları incelendiğinde 2020 tarihli koruma amaçlı imar planları ile neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Bu noktada 2020 tarihli koruma amaçlı imar planlarının iptali sonrasında yeni plan mükerrer olarak yeniden hazırlanmış ve onaylanmış niteliktedir. İki plan arasındaki tek fark, 2020 tarihli planda 94. Cadde ve 95. Cadde arasında Ticaret – Turizm – Konut alanı olarak tanımlanan alandaki yapıların bahçelerinin 2022 tarihli planda park alanı olarak tanımlanmasıdır. 2020 tarihli 1:5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planında Saraçoğlu Mahallesi'nin %14,70 olarak belirlenen konut

alanı 2022 tarihli Koruma amaçlı nazım imar planında da aynı oranda kalmıştır. Aynı şekilde yol alanı da %24 oranında sabit kalmıştır. Öte yandan Ticaret – Turizm – Konut alanı 2022 tarihli 1:5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planında %39,65'dan %30,68'e düşürülmüş; park alanı ise %7.14'den %15,52'ye yükseltilmiştir. Bununla birlikte mahalledeki Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 2022 tarihli koruma amaçlı imar planında da korunarak mahalledeki kültürel tesis oranı %2,88'i olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde 2022 tarihli koruma amaçlı imar planında da Saraçoğlu Mahallesi Kentsel Sit Alanı Etkileme Geçiş Sahası içinde bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ek Binası ve Çankaya Sosyal Güvenlik Merkezi Binaları korunmuş ve mahalledeki kamu hizmet alanı oranı bu planda da %11,43 olarak belirlenmiştir.

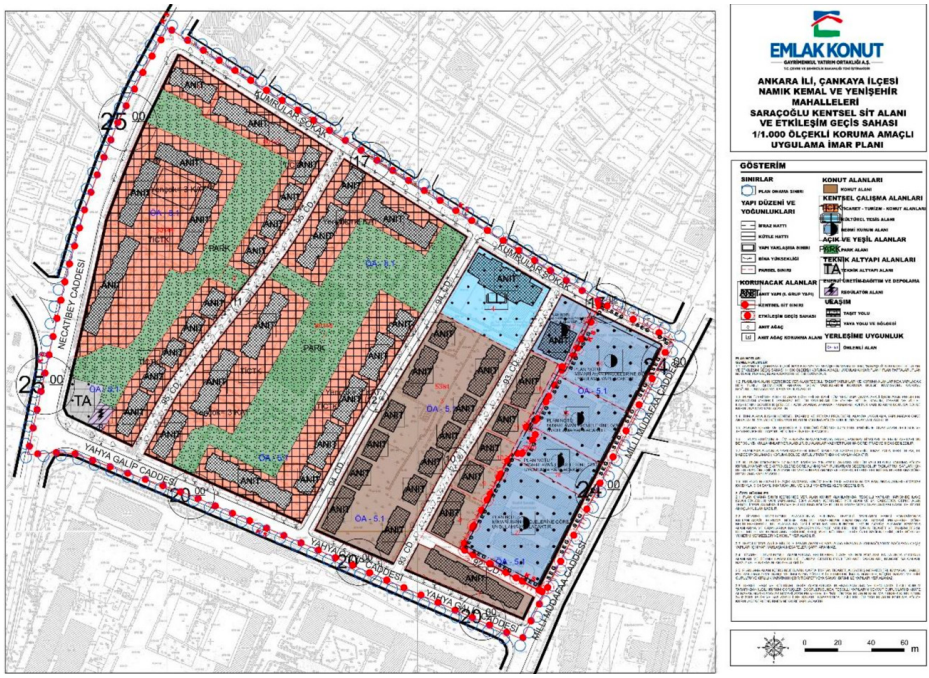

Şekil 8 Ankara İli, Çankaya İlçesi, Namık Kemal Mahallesi Saraçoğlu Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Sahası 1:5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı – 2022

2022 tarihli 1:1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı blok fonksiyonu açısından incelendiğinde ise; blok fonksiyonlarının 2020 tarihli uygulama imar planında da olduğu gibi 18 konut bloğu ve 27 adet Turizm – Ticaret – Konut bloğu ve 1 adet kültürel tesis bloğu olduğu görülmektedir. 2022 tarihli 1:1000 ölçekli yeni koruma amaçlı uygulama imar planı notları incelendiğinde, 2020 tarihli koruma amaçlı imar planı imar notlarının tekrar

edildiği görülmektedir. 2022 tarihli uygulama imar planı notlarında da; nazım imar planında konut alanı olarak belirlenen 94. Cadde'den cephe alan tescilli yapıların projeleri koruma bölge kurulu tarafından onaylanması koşuluyla ticari amaçla kullanılabileceği belirtilmiştir. Ticaret – Turizm – Konut alanı olarak belirlenen alanlarda her türlü ticaret ve turizm tesisi, otel, motel vb. konaklama tesisleri, kreş, yurt, kültürel tesis, özel sağlık tesisi, ofis, büro ve yönetim merkezleri ve konutun yer alabileceği belirtilmiştir. Bu alanlarda 2020 tarihli 1:1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı notlarında yer alan zeminaltındaki metrekare sınırına ilişkin karar kaldırılmıştır.

Şekil 9 Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'ndaki Yapıların Yeniden İşlevlendirme Kurgusu

Öte yandan plan açıklama raporunda yapıların fonksiyonlarına ilişkin bir kurgu yapılmış (Şekil 9), fakat bu kurgunun proje çıktılarını yansıtmadığı ifade edilmiştir. Bu kurguda mahalledeki tescilli yapılardan batıdakilerin konaklama, doğusundakilerin konut, merkezdekilerin kafe-restoran ve kuzeybatı ile güneyindeki yapıların ise ofis yapısı olarak kullanılması önerilmiştir. Mahallenin batısında yer alan ve Şekil 9'da konaklama yapıları olarak gösterilen anıt yapı statüsündeki tescilli bloklar arasında bağlantı sağlayacak yeni geçiş yapıları önerilmiş ve bu yapılar için yapı yaklaşma mesafesi aranmaz kararı alınmıştır. Aynı yapıların bulunduğu Ticaret –

Turizm – Konut alanında en çok 3 katlı olacak yeni bir yapı önerilmiştir. Bu yapının bodrum katlarında otopark alanları ve teknik hacimleri ile turizmi destekleyici toplantı salonları, kongre salonları, havuz vb. fonksiyonların yer alabileceği ifade edilmiştir. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi 2022 tarihli bu koruma amaçlı imar planlarının iptali istemiyle dava açmıştır. Dava halen yargı aşamasındadır.

5. Sonuç

Araştırma sonucunda koruma amaçlı imar planı raporlarında "üst gelir grubu, prestijli marka ve işletmeler, beş, yıldızlı otel kalitesinde" vb. ifadelerin birçok kez tekrar ettiği görülmüştür. Bu ifadeler Cumhuriyetin kamuculuk ve sosyal devlet anlayışı yönleriyle çelişmektedir. Projenin getirdiği işlevlerle mahallenin yalnızca üst gelir grubunun kullanımına açılacak bir tüketim mekanına dönüşmesi ve özel mülkiyete konu olması ile Ankara'nın "Cumhuriyetin Başkenti" kimliğine de zarar vereceği açıktır. Bu yeni işlevler ile mahallenin kurulduğu dönemdeki yaşam biçiminin geleceğe aktarılamamasına neden olacaktır. Öte yandan imar planı notlarının ise mahallede yeni yapılaşma koşulları tanımladığı ve yeni yapıların yapılmasına olanak tanıdığı tespit edilmiştir. Söz konusu uygulamalar, kentsel sit alanı olan mahallenin ve tescilli yapıların özgün niteliklerinin korumasının önüne geçeceğinden kamu yararına aykırılıklar taşımaktadır. Bir kültürel miras alanı olan Saraçoğlu Mahallesi'nde imar planı değişiklikleri ile ticarileştirme politikası izlenmektedir. Kent merkezinde bulunan bir kamusal alanın dönüşümünde yalnızca ekonomik getirilerin ön plana çıkması iktidarların müdahale mekanizmasındaki değişimini ortaya koymaktadır.

Erken cumhuriyet döneminde bir sosyal konut alanı olarak üretilen Saraçoğlu Mahallesi'nin dönüşüm süreci 2013'te devlet eliyle metruklaştırma girişimleriyle başlamıştır ve günümüzde halen devam etmektedir. Bu süreçte kent merkezinde oldukça değerli bir arazi üzerinde konumlanan mahallenin, eski canlılığını yitirdiği ve sanki daha önce kentin yaşayan bir parçası değilmişçesine kente yeniden kazandırılacağı söylemleri ile özelleştirme ve ticarileştirme politikası meşru kılınmaya çalışılmaktadır.

Hukuki boyutu ele alındığındaysa 2018 ve 2020'de hazırlanan koruma amaçlı imar planlarına yönelik hazırlanmış bilirkişi raporları projenin bilimsellikten ve kamu yararından uzak olduğu ortaya koymuştur. Buna rağmen 2022 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planlarında herhangi bir değişiklik yapılmadığı ve hatta Turizm – Ticaret – Konut alanı sınırlarının daha da genişletildiği görülmüştür. Gelinen son durum merkezi yönetimin kent merkezinde oldukça değerli bir arazide konumlanan Saraçoğlu Mahallesi'nde

öngörülen bu ticarileştirme projesinde ne derece ısrarcı olduğunu göstermiştir. Öte yandan Ankara kent çeperinde hâlihazırda yüksek gelir grubunun talep ettiği butik restoran ve kafelerin, lüks konutların ve otellerin bulunduğu göz önüne alındığında, projenin "kent merkezini ekonomik olarak canlandırma" yönüyle de istenilen derecede etki sağlayamayacağı görülmektedir. Söz konusu proje, tüm bileşenleri bir arada değerlendirildiğinde, Kızılay kent merkezinde bir dönüşüm dalgasını tetikleyici bir öncü proje niteliğindedir.

Kent merkezlerinin sahip olması gereken karma kullanım niteliği, içinde kamusal mekânlar, donatı alanları, çalışma alanları ve ticaret birimlerinin bir arada bulunmasını beraberinde getirmektedir. Söz konusu alanların kullanımı nüfusla sağlanmakta, kent merkezleri kalıcı nüfusla beslenmekte ve ekonomik canlılığını korumakta ve böylelikle kentsel bellek değerini canlı tutmaktadır. Bu bakış açısıyla Saraçoğlu Mahallesi'nin konut fonksiyonundan çıkartılması, kent merkezinin can damarlarından biri olan gece nüfusunun terk edilmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan "yenileme" projesinin tarif ettiği kullanıcı grubu ve mekânsal dinamikler ise kent merkezindeki kamusallık değerinin azalmasına neden olacaktır. Bu kapsamda Kızılay kent merkezi bütününün toplumun tüm sınıflarına hizmet edecek bir yapıda bütüncül olarak yeniden kurgulanması, günümüzde burada yaşanan ekonomik, fiziksel ve sosyal sorunların çözümündeki temel amaç olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akcan, E. (2009). Çevride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri. Yapı Kredi Yayınları.

Altınay, A. (2020). Bir bellek mekanı olarak Ankara Saraçoğlu mahallesi: Kişisel tanıklıklar bağlamında mekansal okumalar. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.

Althusser, L. (1971). Ideology and Ideological State Apparatuses. La Pensée, Lenin and Philosophy and Other Essays.

Alyanak, A. (2020, Kasım), Saraçoğlu Muamması, Ayrancı Gazetesi, Kasım 2020, Sayı:7

Başağaç, H. N. (2018). Saraçoğlu Neighborhood: Past, present and perspectives for the future. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Batuman, B. (2014). Saraçoğlu 2013: Kentsel Bellekte ve Kent Mücadelesinde bir Mevzi. Mimarlık.

Bayraktar, N. (2011). Bonatz'ın "Türk Evi" Sergisinin Biçimsel Aktarımı: Saraçoğlu (Namık Kemal) Mahallesi. Arredamento Mimarlık, 66-74.

Bayraktar, N. (2018). Ankara Kent Merkezinde Bir Mücadele Alanı: Saraçoğlu Mahallesi. Betonart.

Bonatz, P. (1946). Saraçoğlu Mahallesi. Arkitekt, 3-4, 58.

Cengizkan, A. (2010). Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950. (Goethe Institut) Aralık 13, 2020 tarihinde Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların İzleri: http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm adresinden alındı

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020, Ekim 07). Saraçoğlu Yenileme Projesi. Aralık 21, 2020 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Web Sitesi: https://csb.gov.tr/saracoglu-yenileme-projesi-bakanlik-faaliyetleri-29833 adresinden alındı

Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75-108.

Gerring, J. (1997). Ideology: A Definitional Analysis. Political Research Quarterly, 50(4), 957-994.

Gülbahar Tuncel, S., & İlerisoy, Z. Y. (2016). Bahçe-Şehir Kavramı ve Ankara Bahçelievler Semti Üzerinden İrdelenmesi. International Academic Research Congress (s. 2828-2838). Antalya: INES.

Kaypak, Ş. (2014). Atatürk'ün Kent ve Kentleşmeye Bakışı; Örnek Olay: Ankara'nın Kentleşmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(27), 349-365.

Keleş, R. (2015). Konut. R. Keleş içinde, Kentleşme Politikası (s. 387-513). Ankara: İmge Yayınevi.

Keleş, R., & Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. Mülkiye Dergisi, 32(261), 27-44.

Kuran, H., & Ak Kuran, S. (2016). Afet Yasası Çerçevesinde Saraçoğlu Mahallesi Örneği. Kamu Yönetimi Sempozyumu (s. 1007-1022). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özcan, D. (2022, Kasım). Miras Yapı Komplekslerinin Yeniden Kullanımı: Ankara Saraçoğlu Mahallesi İçin Yeniden Kullanım Stratejileri. İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Pehlivan, M. G. (2019). Sosyokültürel sürdürülebilirlik kavramı ve kendini koruyan kent olgusu: Ankara Saraçoğlu mahallesi örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Peker, A. U. (2017). Ankara'da Tarihi Mimarinin Sosyo-Ekonomik Değerlendirimesi için Bakış Açıları. M. Kar, & M. Sarıkaya içinde, Şehir Ekonomisi Ankara Şehir Araştırmaları (s. 7-30). Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Şenyapılı, T. (2004). Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tankut, G. (1998). Ankara'nın Planlı İmarı ve Şehir Mimarisi. Mimarlık (284), 20-21.

Tanrıverdi, Z. (2012). Ankara Saraçoğlu Mahallesi Tarihsel Çevre Çözümlemesi Korunması ve Örnek Yapı Bloğu Restorasyonu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekin, D. (2014). Saraçoğlu Yerleşkesi'ni İkinci Ulusal Mimarlık ve Bonatz'la Okumak. Planlama, 11-15.

TMMOB. (2020, Haziran 19). TMMOB Ankara İKK: Saraçoğlu Mahallesinde Ranta ve Talana Karşı Mücadelemizi Büyütüyoruz! Ocak 08, 2021 tarihinde TMMOB Web Sitesi: http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-ankara-ikk-saracoglu-mahallesinde-ranta-ve-talana-karsi-mucadelemizi-buyutuyoruz adresinden alındı

Uçar, E. (2022). Cumhuriyet dönemi mimarlık mirası örneği olarak Saraçoğlu Mahallesi'ne yaklaşım ve müdahalelerin tarihi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

dokuzuncu oturum

PLANLAMA SÜREÇ VE UYGULAMALARINDA ADALET

Moderatör: Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU

Kentsel Planlamada Sosyal Standartlar Olgusunun Riskli Yapıların Dönüşümü Özelinde İrdelenmesi

Halil İbrahim DOĞANAY

Dönüşüm Sürecindeki İmalat Alanlarında Dönüşemeyen Mekanlar: Bağcılar-Basın Ekspres Aksı Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Sezen TARAKÇI, Dr. Öğr. Üyesi G. Pelin OLCAY

*Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Mekânsal Adaletin Boyutları Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara, İmrahor Vadisi ve Sinpaş Altın Oran Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği

Emine TIĞLI, Prof. Dr. Mehmet TUNCER

Yasal ve Yönetsel Süreçlerin Kırsal Nitelikli Kıyı Yerleşmelerinin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi

Özlem YAVUZ, Dr. Öğr.Üyesi Ali KILIÇ

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

KENTSEL PLANLAMADA SOSYAL STANDARTLAR OLGUSUNUN RİSKLİ YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ ÖZELİNDE İRDELENMESİ

H.İbrahim DOĞANAY

Çizgi Planlama Harita İnş.Ltd.Şti.

Özet

Şehirlerimiz 20.Yüzyılın ortalarında başlayan kırdan kente yoğun göç hareketlerinin etkisiyle değişmeye başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan gecekondu tarzı kaçak yapılaşmalar ve yoksul kesimin sağlıksız yaşam koşulları palyatif önlemlerle giderilmeye çalışılmıştır. Etkili ucuz konut politikalarının üretilememesi neticesinde çıkarılan imar afları, planlı kentleşme olgusunun ve kentlilik bilincinin toplumumuza kazandırılmasına yönelik çabaları sekteye uğratmıştır. Gecekondunun zamanla hukuki varlığa dönüşmesi ve yoksul kesime yönelik popülist söylemler, gecekondu mahallelerini kentsel dönüşüm faaliyetlerinin odağı haline getirmiştir. Bu süreçte, kentin eski mahallelerindeki apartmanlarda yaşayan dar ve orta gelirli kesimin, eskiyen yapılarının yerine yenilerini nasıl yapacakları düşünülmemiştir. Kullanım ömürlerini doldurmak üzere olan ruhsatlı binaların, aynı imar koşullarına göre piyasa dinamikleri çerçevesinde yeniden yapılabileceği varsayılmaktadır. Ekonomik faktörler, bu yapıların dönüşümü için imar planında yoğunluk artışı yapılmasını şart koşmaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin aleyhine işleyen bu sistemin yerine, kat maliklerinin varlık durumları ile dönüşüm faaliyetlerinin finansman boyutu arasındaki sosyo-ekonomik ilişki çerçevesinde optimum eylem planı ortaya koyan bir dönüşüm modeli önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Barınma Hakkı, İmar Hukuku, Kentsel Dönüşüm, Yargısal Denetim, Yoksulluk.*

Examınatıon of the Socıal Standards ın Urban Plannıng ın Terms of Transformatıon of Rısky Buıldıngs

Abstract

Our cities have begun to change with the effects of intense migrations from rural to urban areas beginning in the middle of the 20th century. Illegally built environments such as slum housings and unhealthy living conditions of poor populations that emerged in this period have been tried to be fixed with palliative solutions. Zoning amnesty applications emerging from the lack of effective budget-friendly housing development policies have disrupted the attempts on raising awareness of planned urbanization and urbanity consciousness in society. The formation of legal validity of slum housing over time and populist approaches among the poor population has made the slum housing areas the focal point of urban transformation actions. Meanwhile, how to transform the old buildings of the low- and medium-income groups who live in the flats in the old towns of cities has not been taken into consideration. It has been assumed that licensed buildings that are almost out of date can be rebuilt within the market conditions under the same urban policies. Economic factors necessitate building density increases in local development plans. Instead of this system that goes against the living quality of urban life, an urban transformation model that suggests the optimal course of actions determined by analyzing the socio-economical relationship between the wealth of the property shareholders and financing of the reconstruction actions is recommended.

Keywords: *Hosing Right, Zoning Law, Urban Transformation, Judicial Review, Poverty*

1. Giriş

Kentsel dönüşümle ilgili usul ve esasları düzenleyen 6306 sayılı Kanun ile riskli yapılarda yaşayan kişilerin "mülkiyet ve barınma haklarına" sosyal devlet anlayışı çerçevesinde idareler tarafından müdahale imkânı verilmiştir. "Riskli Alan" olarak belirlenen semt veya mahalle ölçeğindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının sosyal dönüşüm parametresiyle birlikte kurgulandığı, dönüşüm alanındaki imar baskılarını gidermek üzere imar hakları aktarımı yöntemi, risk yönetimi, finansman modeli gibi uygulama araçlarına işlerlik kazandırıldığı görülmektedir.

Parsel ölçeğinde tek veya birkaç yapının dönüşümüne ilişkin "Riskli Yapı" uygulamaları ise sadece mühendislik sorunu olarak düşünülmüştür. Yasada, ekonomik ömrünü doldurmuş riskli yapının fiziksel sorunlarının mühendislik tedbirleriyle giderilmesi veya yıkılıp yerine yenisinin inşa edilmesine yönelik süreçlerden bahsedilmektedir. Mal sahiplerinin bu süreçte nasıl bir yöntem izleyecekleri hususunda detaya girilmemiş, yık-yap piyasasına işlerlik kazandıracak yaptırımlara yönelik birkaç düzenleme yapılması yeterli görülmüştür. Muhtemelen, getirilen ekonomik teşviklerin piyasa koşullarını iyileştireceği ve riskli yapının kendiliğinden dönüşeceği varsayılmaktadır.

Bu kurgu, mevcut imar planında kat artışı imkânı olan binaların dönüşümü için geçerlidir. Kat artışı imkânı olmayan veya imar durumunda belirsizlik olan riskli binaların yenilenmesi için ihtiyaç duyulan plan değişiklikleri ise dava konusu olmaktadır. Yoğunluk artışı içerikli bu tür plan değişikliklerini iptal eden mahkeme kararları çoğunlukla yönetmelikteki "standartların sağlanmaması" gerekçesine dayanmaktadır. Oysaki kentsel standartlar konusu, kent planlaması meslek alanında uzun zamandır tartışılan konuların başında gelmektedir.

Bu çalışmada; Anayasada teminat altına alınan Barınma ve Mülkiyet Hakları ile doğrudan bağı olan Riskli Yapılara yönelik planlama faaliyetlerinde sosyal ve teknik altyapı standartlarının sağlanması hususuna farklı açılardan bakılmak suretiyle:

• Kentsel planlama ve tasarım öğretisinde "nitelik" ön plana çıkarılmasına rağmen neden imar planlarının yargısal denetiminde "nicelik" noktasında katı bir tutum sergilenmektedir?

• Kent planlama disiplininin evrensel değerlerini öteleyecek şekilde planlama bürokrasisini önemseyen davranış tarzının bilinçaltında ne yatmaktadır?

Şeklindeki soruların cevapları aranmaktadır.

2. Yöntem ve Metodoloji

Çalışmada ağırlıklı olarak, Kentsel Dönüşüm faaliyetleri kapsamında "Riskli Yapıların" yıkılıp yenilerinin yapılmasına yönelik bireysel uygulamalara ve bu kapsamda yapılan planlama çalışmalarının yargısal denetimine odaklanılmıştır. Kentsel dönüşüm ve sosyal standartlar konusunun ülkemizde geçmişten günümüze kadar nasıl ele alındığına bakılmış, sosyal altyapı alanlarının kamusal-özel mekân diyalektiği örnek olaylar üzerinden kuramsal çerçevede incelenmiştir.

Planlama faaliyetlerinde kullanılan kentsel sosyal altyapı standartları konusunda mevzuatımızda zorunlu tutulan rakamsal değerlerin farklı yoğunluk kararlarında fiziksel mekâna nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Buradan elde edilen bulgular ile konu hakkında akademik ve mesleki çevrelerce dile getirilen eleştiriler arasındaki ilinti rakamsal boyutlarıyla ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında, kentsel dönüşüm olgusunun temel bileşenlerinden finansman boyutunun, sonuca yönelik belirgin etkisi bağlamında geliştirilen ve riskli yapı sahipliliğindeki yoksul/varsıl çatışmasını asgari düzeye indirgeyen "Dönüşüm Modeli Önerisi" işleyiş şemaları ile açıklanmak suretiyle riskli yapıların dönüşümü hususundaki mevcut yasal düzenlemenin tartışmaya açılması amaçlanmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve

Kent planlaması, dünya üzerindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik değişimlerden etkilenerek şekillenen bir bilim dalıdır. Bu nedenle hâkim planlama anlayışları, içinde bulunulan dönemin ihtiyaçlarını yansıtmakla birlikte o dönemin sosyo-politik düzenini de ortaya koymaktadır (Özkan,2012). Mimar Prof.Kronenburg "Esneklik" kavramını, geleceğin olası değişiklikleri ile mevcut gereksinimlerin entegre tutumu ve kullanım özgürlüğü olarak tanımlamaktadır (İslamoğlu ve Usta,2018). Plan kararlarının

değişen koşullar karşısında sürdürülebilirliğini esas alan "Planlamada Esneklik İlkesi", mekânsal planlama sistemimizin güncel koşullara adapte edilmesini zorunlu kılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan 3.Sanayi Devrimi (*Dijital Devrim*) dünyamızın gelişme hızını ivmelendirmiştir. Günümüzde siber-fiziksel sistemlere dayalı üretim teknolojilerinin kullanılmasıyla birlikte 4.Sanayi Devrimi (*Zihinsel Devrim*) olarak adlandırılan Endüstri 4.0 dönemi yaşanmaktadır. Toplumumuzun gelecekteki ihtiyaçlarını, yaşam tarzını ve toplumsal ilişkilerini düzenlemek amacıyla 35-40 yıl öncesinin sosyo-politik ihtiyaçlarına göre belirlenmiş standartları "yeter koşul" gören planlama anlayışımız, özellikle kentsel dönüşüme yönelik planlama faaliyetlerinde "uygulanabilir planlama modeli" oluşturma noktasında sorunun kendisi olmaya başlamıştır. Geçmişteki kentsel dönüşüm deneyimlerinden çıkarımlar yapılarak, planlama pratiğimizde "tabu" haline gelen ve ortaya konulan problemlere çözüm üretme noktasında plancıları ikilemde bırakan planlama ezberlerimiz sorgulanmalıdır. Süreç içerisinde yaşanan olayların şekillendirdiği mülkiyet, yapı ve plan (sosyal, teknik ve hukuk) arasındaki girift ilişkiyi kavramadan bir sistem önerisi geliştirmek anlamlı değildir.

3.1. Kentsel Dönüşüm Mevzuatımızın Gelişimi

Günümüzde popülist söylem haline gelen kentsel dönüşüm kavramı genellikle, sağlıksız ve düzensiz kent parçalarının estetik bir görünüme kavuşturularak sosyal ve teknik altyapı imkânlarının artırılması, ekonomik nedenlerle kente göç eden yoksul kesimin modern kent kültürüne ve yaşam tarzına adapte edilmesi, yoksulluğun ve mülkiyet sorunlarının giderilmesi yönünde yapılan çalışmalar için kullanılmaktadır. Daha dar kapsamlı olarak, gecekondu kültüründen apartman kültürüne geçilmesi kastedilmektedir.

Oysaki kentlerimizde daha 20.Yüzyılın başlarında geleneksel konutların apartmanlaşmasıyla birlikte hem fiziksel-mekânsal hem de sosyal-kültürel dönüşüm başlamıştır. Kentsel dönüşüm faaliyetlerindeki usul ve esasları belirleyen yasal düzenlemeler, geçmişte yaşanan olaylardan elde edilen tecrübeler çerçevesinde son halini almıştır. Kentlerimizin apartmanlaşması sürecinde özellikle inşaat sektöründe kat karşılığı inşaat yönteminin ve yap/sat piyasa mekanizmasının oluşmasını sağlayan Kat Mülkiyeti Kanunu öncesinde yaşananlar önemlidir. Kat Mülkiyeti sisteminin devreye girmesi, gecekondu bölgeleri için çıkarılan imar afları ve ıslah imar planı uygulamaları, Körfez depreminin yıkıcı etkisiyle kentsel dönüşümün popülist söyleme dönüşmesi ve son olarak 6306 sayılı Yasa'nın yürürlüğe girmesi, kentsel dönüşüm sisteminin kurumsallaşması sürecinde kırılma noktaları olmuştur.

3.1.1. Kat Mülkiyeti Öncesi

Batılı ülkelerde sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve modernlik, gelişmişlik, zenginlik, konfor gibi kavramlar ile birlikte anılan apartmanlaşma, bir yaşam tarzı olarak kent kültürüne girmiştir. Ülkemizde Tanzimat Fermanı ile başlıyan batılılaşma ve modernleşme hareketinin doğal sonucu olarak toplum hayatımızda görülen apartmanlaşma eğilimi, kentlerimizde dönüşüm faaliyetlerinin başlamasına neden olmuştur.

Türkiye'de ilk apartmanlar İstanbul kentinde 19.Yüzyılın sonuna doğru Galata-Beyoğlu'nda çalışan elçilik mensupları, yabancı tüccarlar ve kentte yaşayan levantenlerin genellikle Rum veya Ermeni mimarlara yaptırdıkları konutlar olarak ortaya çıkmıştır (Tanyeli, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, batıya bağımlı yabancı banka, şirket gibi işyerlerinde çalışanların konutu olarak ortaya çıkan apartmanlar bu çalışma ortamına Müslüman kesimin de katılması ve kentte aile yapısındaki değişimlerle yaygınlaşmıştır (Ünal, 1979). Bu dönemde apartmanda oturmak Türk aileler tarafından batılılaşma ve modernleşme olarak görülmüş, ancak apartmanlar henüz kat mülkiyeti yasası olmadığından ve mahremiyet, güvenlik vb. gibi nedenlerle başka kişilere kiralanamadığından akrabaların bir arada oturduğu yerler haline gelmiştir (Gökmen,2011)

Kat Mülkiyeti Kanunu öncesinde mülkiyet ile ilgili işlemlerde 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı *Türk Kanunu Medenisi* hükümleri esas alınmıştır. Arsa üzerine inşa edilmiş olan apartman için sadece arsa ortaklığı şeklinde anlaşmaya dayalı mülkiyet kurulmakta, her kat veya daireye irtifak (kullanım) hakkı tesis edilmektedir. 864 sayılı Tatbikat Kanunu (*Kanunu Medeninin Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun*) uyarınca yapının katları veya her bir bağımsız bölümü üzerinde mülkiyet hakkı tesis edilmesine izin verilmemektedir. Bu durum, apartmandaki dairelerin her birinin tasarrufu yada bağımsız olarak kullanılabilmesi için ortaklık anlaşmasının tarafları arasında mutabakata varılmasını zorunlu kılmaktaydı. Belirli bir süre (10yıl) sonrasında anlaşamayan ortaklar için ortaklığın giderilmesi (izale-i şuyu) davası açılabilmekteydi. Ortaklardan her biri, gayrimenkulünü kendisinden daha varlıklı kişilere kaptırma endişesi yaşamaktaydı.

Mülkiyet hakkı bakımından pek güvence sağlamayan bu yasal düzenleme, inşaat maliyetlerini karşılayabilen varlıklı ailelerin apartman sahibi olabilmesine imkân sağlamakla birlikte, apartman dairelerinin aile dışından

kişilere satılmasına da dolaylı olarak engel olmuştur. Bu dönemde genellikle apartmanlarda aile yakınları oturmaktadır, kullanılmayan dairelerin kiraya verilmesi tercih edilmiştir. Yasa gereği mülkiyete esas alınan arsa üzerinde inşa edilen apartman daireleri ister aile bireyleri tarafından kullanılıyor olsun isterse aile dışından üçüncü şahıslarla ortaklık anlaşması ile mülkiyet hakkı verilmiş olsun her durumda arsadaki mülkiyetin parçalanmasına neden olmaktaydı. Bu durum sonraki nesiller açısından mülkiyet ve kullanım hakkını güvence altına alan kapsamlı bir yasal düzenleme yapılmasını sürekli olarak gündeme getirmiştir. Kat mülkiyetinin yasalaşması için ilk zorlama 1948 yılında noterlik yasası çıkarılırken yapılmış ama başarıya ulaşamamıştır. İkinci zorlama 1954 yılında tapu kanunun 26.maddesini değiştirmek için yapılmış ve başarıya ulaşamamıştır. Daha sonra 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti kanunu ile çok yönlü bir düzenlemeye kavuşmuştur (Tekeli, 1979)

3.1.2. Kat Mülkiyeti Sistemi

02.07.1965 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu yayımlandığı tarihten altı ay sonra 02.01.1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gayrimenkulün bir bölümünden kat maliki gibi tek başına faydalanılmasını sağlamak için kurulan irtifak haklarının 3 yıl içerisinde kat mülkiyetine çevrilmesi mecburiyeti getirilmiştir. Bu süre 1969'da çıkarılan 1166 sayılı Yasa ile değiştirilerek 02.01.1971 tarihine kadar uzatılmıştır. Kat mülkiyeti Kanunu bir yönüyle mülkiyet sorunlarını çözüme kavuşturup hukuki güvence altına alırken diğer yönüyle de ekonomik gücü olmayan arsa sahiplerinin de apartman yaptırmalarına imkân sağlayan kat karşılığı inşaat yöntemini ortaya çıkarmıştır. Müteahhitler de bu yöntem sayesinde arsaya para harcamadıkları için sermayelerinin tamamını inşaata ayırarak daha fazla konut üretmeye başlamışlardır. Bu kanunla sosyal yaşantımıza giren kat karşılığı yapsat'çılık kentlerimizdeki apartmanlaşma hızına ve geleneksel konut dokularındaki tahribata doğrudan etkili olmuştur.

Kat Mülkiyeti Kanunu'nun ilginç özelliği, mekânsal düzenlemede fiziksel çevre ile çakışan bir toplumsal birim önermesi, ya da sosyal içeriği olan bir fiziksel birim tanımlamasıdır. Sosyo-ekonomik, mekân ve yönetim boyutlarının bir arada ele alınması İmar Hukukunda her zaman bulamadığımız bir özelliktir. Oysa bu tutumun kent mekânında tek yapılar üzerinde değil, daha büyük ölçeklerde yürürlükte olması istenirdi. Kent planlama ve güdümünde en ussal yaklaşım bu olmasa bile, böylelikle arsalar üzerindeki mülkiyet yoğunluğunun doğurduğu sorunlar büyük ölçüde giderilmiş

olabilirdi. Ne var ki Kat Mülkiyeti Kanunu büyük ölçeklerde örgütlenmeler yerine en küçük ölçekte kesin parçalanmalar getirmiştir (Balamir,1975).

Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yaşanan gelişmeler kat mülkiyetinin kapsamını tek yapı ölçeğinden önceleri parselde birden fazla yapıya, nihayetinde ise konut adaları ve sosyal alanlardan oluşan site yönetimi tarzında daha geniş kapsamlı örgütlenmelere olanak sağlayacak hale dönüştürmüştür.

Kanun çıkarılırken, mevcut sorunların giderilmesine odaklanılmış, ana gayrimenkulün yönetimi, ortak giderlere katılma gibi hususlar düzenlenirken tek parsel ve tek yapı esas alınmıştır. Göç hızının artmasına bağlı olarak kentlerde görülen aşırı büyüme ve ortaya çıkan konut sorunu, parseller üzerindeki yapıların çok sayıda bağımsız bölümü kapsayan büyük blok inşaatlarına dönüşmesine, bazen de parsel üzerinde birden fazla sayıda apartman bloğunun yer aldığı uygulamaların yapılmasını gerektirmiştir. Kanun hazırlanırken öngörülmemiş olan bu durum, uygulamada özellikle yönetim ve ortak giderlere katılma açısından sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlara belli ölçüde de olsa bir çözüm getirmek amacıyla 1983'te (*2814 sayılı Kanunla*) "Birden çok yapılarda uygulanacak özel hükümler" eklenmiştir.

Kamusal kullanım alanları (*yol, yeşil alan, park, sosyal ve teknik altyapı tesisleri vb*.) ile birlikte farklı nitelikteki birçok yapının farklı parseller ya da imar adaları üzerinde inşa edilmesi şeklindeki "Toplu Konut" uygulamaları 1984'te 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte başlanmıştır. Tek parsel esasına göre düzenlenen kat mülkiyeti sistemi toplu konutlar için yetersiz kalmıştır. Toplu konut uygulamalarından kaynaklanan çok yönlü sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla 2007'de 5711 sayılı Yasayla geniş kapsamlı revizyon yapılarak, Kat Mülkiyeti Kanuna genel çerçevesiyle nihai şekli verilmiştir.

3.1.3. Gecekondulaşmayı Önlemeye Yönelik Öncül Düzenlemeler

1940'lı yıllarda başlayan kırdan kente yoğun göç olayı neticesinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere kentlerin hızla büyümesi ve kentleşme politikalarının bu hıza ayak uyduramayarak altyapılı arsa ve ucuz konut üretiminde yetersiz kalması neticesinde gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Gecekondu mahallelerindeki sağlıksız yaşam koşullarının ciddi

sıkıntılar yaratmaya başladığı dönemde alelacele hazırlanarak 22.06.1948 tarihinde yürürlüğe konulan 5218 sayılı Kanun, "*İmar Affi*" niteliğindeki ilk düzenleme olarak kabul edilmektedir.

Belediyeye devredilecek hazine mülklerinin mesken yapacaklara tahsisi için Ankara Belediyesine yetki verilmesi hakkındaki Kanun, kentin belirli bölgelerinde yer alan (*Atıfbey-Hıdırlıktepe, Saimekadın-Demirli Bahçe, İncesu-Zafertepe, Dikmen, Kasalar, Etlik)* hazine mülklerini ve gecekonduları kapsamaktadır. İmar Affı ve Gecekondu terimleri Kanun metninde geçmede de 1945 itibariyle 226.712 nüfuslu Ankara'da yaklaşık 70 bin kişinin gecekondularda yaşadığı, gecekondu yapanların affedilmesinin ileride diğer büyükşehirler için olumsuz örnek olacağı ve diğer büyükşehirlerde de (*Adana, Zonguldak gibi*) affedilme beklentisiyle gecekonduların yapılmasına açık davetiye çıkaracağına yönelik ifadeler, Meclis tutanaklarında yer almaktadır (URL-1).

İstanbul'da da gecekonduların bulunduğu Zeytinburnu ve Mecidiyeköy bölgeleri civarında Hazineye ve vakıflara ait arsalarla belediyenin malı olan Levent Çiftliği arazisi üzerinde Emlak Kredi Bankasınca yapılacak konutların 20 sene vade ile gecekondu sakinlerine verilmesi yönünde çalışmalara başlandığı aynı meclis tutanaklarından anlaşılmaktadır.

Konut sorununun çözümü için Ankara Belediyesine bir takım imkânlar sağlanmak üzere hazırlanan kanun tasarısı, meclisteki görüşmelerden sonra Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yıl içerisinde gerekli etütleri yaparak tahsis ve devir edilecek sahaları belirleyen belediyeleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

5218 sayılı Kanuna yakın tarihte (06.07.1948) yürürlüğe giren 5228 sayılı *Bina Yapımını Teşvik Kanunu*, doğrudan af hükümleri içermemekle birlikte (zımnen) gecekondu sahiplerine de devlete ait imarlı arazilerden faydalanma hakkı vermektedir. 5218 sayılı Kanunu tamamlar nitelikteki 5228 sayılı Kanunun, kuramsal çerçevede gecekondulaşmanın engellenmesi amacıyla ucuz konut üretimine yönelik politikalar içermesi, kendi evini yapacak olanlara arsa temini ve inşaat maliyetlerinin azaltılmasına yönelik teşvikler içermesi, evi ve arsası olmayanların kooperatif şeklinde örgütlenme ve bu kooperatiflere de arsa tahsisinden bahsetmesi önemlidir.

5218 ve 5228 sayılı Kanunlar belirli bir süre yürürlükte kalmak üzere çıkarılmış geçici düzenlemelerdir. Her iki kanunun da yürürlük süresi aynı şekilde 10 yıl olarak belirtilmiştir. Bu durum, 1940'lı yıllarda yaşanan konut

buhranının, siyaset kurumunu acil önlemler alınması noktasında kapsamlı düzenlemeler yapmaktan ziyade biran önce bir şeyler yapmaya zorladığını göstermektedir. Her iki kanunun yürürlüğe konulması sürecinde TBMM tutanaklarına yansıyan tartışmalar da bunu desteklemektedir (URL-2). 5431 sayılı Kanun ile 5218 sayılı Kanunun af kapsamına aldığı yapılar için milat olarak belirlenen tarih bu kanununun yürürlüğe girdiği 11.06.1949 olarak güncellenerek 5218 sayılı Kanundan sonra yapılan gecekondular da af kapsamına alınmıştır. Dolayısıyla 5218 ve 5228 sayılı Kanunlar yeni gecekonduların yapımının engellenmesi bakımından beklenen etkiyi sağlayamamıştır.

5218 ve 5228 sayılı Yasaların uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla 31.03.1950 tarihinde yürürlüğe giren 5656 sayılı Kanunla (*1580 sayılı Belediye Kanunu Ek Madde 1,2,3*), Belediyelere Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu hükümlerine bağlı kalmaksızın Belediye konutları yapma, kiralama ve satma yetkisi verilmiştir. Belediyeler, bu kanunda belirtilen konutlar için yapacakları işlemleri gerçekleştirmek üzere bütçeden gerekli ödenek ayırmak suretiyle döner sermaye (*belediye iştiraki*) kurabilecek ve kurulmuş veya kurulacak yapı ortaklıklarına katılabilecektir. 5656 sayılı Kanundaki yetkiler, belediyeler tarafından yapılan dönüşüm çalışmalarında hak sahibi ve finansman konutlarının üretilmesine ciddi katkı sağlamıştır.

3.1.4. Çok Partili Dönem İmar Afları (6188, 7367 ve 327 sayılı Kanunlar)

5218 ve 5228 sayılı Kanunları yürürlükten kaldıran 6188 sayılı *Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun* 29.07.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte daha önce 10 yıl yürürlük süresi olan her iki kanundan 5.yılda vazgeçilmiş ve daha geniş kapsamlı yeni bir imar affı çıkarılmıştır.

6188 sayılı Yasa ile son dört yılda yapılan gecekondular affa uğramakla birlikte Belediyelere toplu halde ucuz konut yapma ve bu amaçla arazi kamulaştırma yetkisi de verilmiştir. Ayrıca gecekondu mahallelerinde ve ucuz konut yapılmak üzere yeni kurulacak mahallelerin imar planlarının yapımında Yapı ve Yollar Kanununda belirtilen imar planı yapılmasına ilişkin esaslara uyulmasının mecburi olmadığı belirtilmiştir. İlerleyen yıllarda gecekondu alanları için yöntem olarak mevzuatta yer alacak olan Islah İmar Planı anlayışının ipuçları bu kanunda verilmektedir.

29.07.1959 tarihinde yürürlüğe giren 7367 sayılı *Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun* ile 6188 sayılı Kanundaki hazine arazilerinden belediyelere devrine ilişkin hükümleri değiştirilmiştir.

Daha önce imar planı kapsamında kalıp herhangi bir kamusal amaca ayrılmamış olan hazine arazilerinin bedel karşılığı Belediyelere devri öngörülmüşken 7367 sayılı Kanunla belediye sınırı içerisinde imar planı kapsamında kalıp kalmadığına bakılmaksızın Hazineye ait arazilerin 6188 sayılı Kanun amaçlarında kullanılmak üzere bedelsiz olarak belediyelere devredilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Belediye sınırı dışında olmakla beraber belediye meclisince belediye sınırına dâhil edilmesine karar verilen, İmar ve İskân Bakanlığınca da uygun görülen gelişme sahalarındaki arazilerin de aynı usulde Belediyelere devredileceği belirtilmiştir.

Yapılan tüm hukuki düzenlemelere rağmen bir türlü önlenemeyen gecekondular için çıkarılan imar aflarına 1963'te bir yenisi daha eklenmiştir. 6785 sayılı İmar Kanunu'na 327 sayılı Kanunla eklenen Geçici Madde ile Gecekondu bölgesi olarak Bakanlıkça kabul edilmiş bölgelerde 31.12.1962 tarihinden önce izinsiz olarak yapılmış yapılar (*gecekondu*) için yapı kullanma izni aranmaksızın belediye hizmetlerinden ve tesislerinden faydalandırılması sağlanmıştır. Bu Kanunun hazırlanmasına gerekçe olarak, gecekondularda yaşayan geçim standardı çok düşük vatandaşların hakkı olan elektrik, su ve kanalizasyon gibi belediye hizmet ve tesislerinden sırf zaruri bir ihtiyaçtan doğan ruhsatsız meskenleri nedeniyle mahrum edilmesinin büyük bir haksızlık ve adaletsizlik olduğu belirtilmektedir.

3.1.5. Gecekondunun Hukuki Varlığa Dönüşmesi (775 sayılı Kanun)

Büyükşehirlerde ortaya çıkmasından itibaren yaklaşık 20 yıldır ülkenin gündeminde olan gecekondu kavramı, 1966'da çıkarılan 775 sayılı *Gecekondu Kanunu* ile mevzuatımıza girerek hukuki nitelik kazanmıştır. Bu tarihe kadar ruhsatsız ve kaçak yapı yönünden ele alınan gecekondu meselesi artık büyükşehirleri etkisi altına alan bir sosyolojik olgu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Gecekonduda yaşayan insanların barınma haklarının ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılacak hizmetler, sınırlı mali imkân ve yetkilere sahip belediyelerin inisiyatifinden alınıp Devletin bütün imkânları kullanılarak çözüm üretilmesi gereken en önemli konulardan biri olarak görülmüştür.

Halen yürürlükte olan 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun hazırlanma gerekçesinde belirtilen hususlardan en dikkat çekici olanı; gecekondunun bir ticari meta olmaktan çıkartılarak yoksul insanların en doğal hakları olan konut ihtiyaçlarının istismarının önlenmesidir. Bu çerçevede, ıslahı mümkün gecekonduların hukuki varlıklarının kabul edilmesi, gecekondularını onaracaklara yardım ve kolaylıklar sağlanması, gecekondu mahallelerinin kamu tesis ve hizmetlerinden faydalandırılması, gecekonduda oturan insanların konut ihtiyaçları giderilmeden gecekondularının yıkılmaması gibi gecekondu mahallelerinin kentsel yaşama entegre ettirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Kente göçen yoksul insanlar tarafından derme çatma malzemelerle bir gecede çabucak yapılmasından dolayı halk arasında kullanılan "gecekondu" deyimi, 775 sayılı Kanunda "*imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar*" şeklinde tanımlanmıştır. Kanun, gecekonduların tasfiyesi ve ıslahı için öncelikli olarak belediyeler tarafından altı ay içerisinde bu bölgelerin sınırlarının tespit edilerek onaylanmak üzere Bakanlığa gönderilmesini, onaylanan gecekondu bölgelerinin bir ay süreyle ilan edilerek halka duyurulmasını öngörmektedir. Kesinleşen bu bölgelerde yer alan gecekondu sahiplerinin kanundaki imkânlardan faydalanabilmeleri için 3 ay içerisinde belediyelere başvurarak beyanname vermeleri gerekmektedir.

Bakanlığın denetiminde Belediyeler tarafından yapılacak olan imar planında, ıslah edilerek korunması mümkün görülen gecekonduların iki yıl içerisinde sahipleri tarafından yönetmelik esaslarına göre ıslah edilmemesi durumunda belediyelerce yıktırılacağı belirtilmiştir.

Kanun, gecekondu bölgelerinde yapılacak uygulamalar için belediyelere devrolunacak arazilerde yapılacak imar planlarını "İmar ve Islah Planı" olarak adlandırmıştır. İmar ve ıslah planlarına ilişkin usul ve esaslar Uygulama Yönetmeliğinde düzenlenmiştir. Yönetmelikte, 775 sayılı Kanuna göre hazırlanacak olan "İmar Planları": 6785 sayılı İmar Kanunu'na göre hazırlanan planlardan farklı olarak "gecekondu bölgeleri" ve "önleme bölgeleri" için hazırlanan imar planı; "Islah Planları" ise mevcut gecekondu bölgeleri için hazırlanan imar planı şeklinde tanımlanmıştır.

Gecekondu Kanuna göre hazırlanan imar planları (*6785 sayılı İmar Kanunu'na göre yapılanların aksine*) belediye meclislerince karara bağlanmasına gerek olmaksızın onaylanmak üzere doğrudan Bakanlığa gönderilmektedir. Yönetmelikte, onaylanan planların ve bu planlara ait parselasyon planlarının halka duyurulmak üzere birer ay ilan edileceği belirtilmekte ancak itiraz vs. süreçlerden bahsedilmemektedir.

3.1.6. Askeri Yönetimin İmar Affı (2805 sayılı Kanun)

1980 ihtilalinin askeri yönetimi tarafından 21.03.1983 tarihinde yürürlüğe konulan 2805 sayılı Kanunun gerekçesi; "*hazırlanan bu kanun tasarısı hiçbir zaman geniş kapsamlı bir af kanunu niteliğinde bir kanun tasarısı değildir. Aksine plan fikri zedelenmeden imar mevzuatı ve planlara uygun hale getirilebilecek yapıların gerekli harç ve cezaların alınması şartıyla hukukileşmelerini, plan ve mevzuata uygun hale gelemeyecek olanların ortadan kaldırılmalarını ve getirdiği ağır ceza maddeleriyle bundan böyle bu tür yapılanmaları kesin olarak önlemeyi amaçlayan hükümlere yer vermek suretiyle tamamen meşru yapılaşma düzenini sağlamayı hedef alan bir kanun tasarısıdır* (URL-3)." şeklinde belirtilmiştir.

Kanundan faydalanacak yapılar sadece gecekondular olmayıp imar mevzuatına aykırı yapılar da af kapsamına alınmıştır. Her ne kadar yürürlük tarihinden önce yapılan yapıların affı söz konusu ise de İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Ereğli Kömür havzası, nehirlere 500m. mesafedeki yerler, köylerdeki konut ve müştemilatlar, TSK'ya ait eğitim, harekât ve savunma amaçlı tesisler ile Bakanlar Kurulunca üç ay içerisinde belirlenecek olan; adalar ve tarihi değeri olan yerler ile Orman vasfını yitirmiş alanlardaki yapılar kapsam dışında tutulmuştur.

Bu kanunda gecekondu bölgeleri için yapılacak imar planları, Islah İmar Planı olarak adlandırılmış; düzensiz ve sağlıksız biçimde oluşmuş yapı topluluklarının veya yerleşme alanlarının sınırları belli edilmek suretiyle mevcut durumunu da dikkate alarak dengeli, düzenli ve sağlıklı hale getirilmesi amacıyla yapılan imar planı şeklinde tanımlanmıştır. Genel itibariyle 775 sayılı Kanundaki usul ve esaslara sadık kalınan 2805 sayılı Kanunda, daha önce tespit edilen gecekondu bölgeleri ile Afete maruz bölgelerin ve Sit Alanlarının sınırlarının bir yıl içerisinde yeniden belirleneceği belirtilmiştir.

3.1.7. Neoliberal Dönem İmar Afları (2981, 3290 ve 3366 sayılı Kanunlar)

2805 sayılı Kanun, yürürlüğe girmesinden 11 ay sonra sivil yönetimin tarafından kaldırılarak yerine 2981 sayılı İmar Affı Kanunu yürürlüğe konmuştur. 2805 sayılı Kanundan faydalanamayan İstanbul Boğazı, sahil şeridi ve ön görünüm bölgeleri ile Çanakkale Boğazında yapılan gecekonduların da af kapsamına alınmasının yanı sıra 6785 sayılı İmar Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılmış olan (gecekondular hariç) yapılar "kazanılmış haklar" bağlamında imar mevzuatına uygun inşa edilerek kullanım izni almış yapı olarak kabul etmiştir.

Kanun, gecekondu sahipleri tarafından valilik veya belediyelere yapacakları başvuruların tespit ve değerlendirmelerini yapmak üzere kamu adına görev yapacak şekilde "Yeminli Özel Teknik Büro" sisteminin kurulmasını öngörmektedir. YÖTB'ların kuruluşu ile çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenmiştir.

TMMOB'a bağlı meslek odalarına kayıtlı mimar, şehir plancısı, inşaat mühendisi ve harita mühendisleri tarafından kurulabilen YÖTB'lar aynı zamanda ıslah imar planlarını yapmak üzere yetkilendirilmiştir. Bu yetkinin kullanılabilmesi için Müellif Yönetmeliği uyarınca A,B,C,D,E veya F grubu belge sahibi olma şartı getirilmiştir. Aynı zamanda bu belgeye sahip olan planlama büroları da yemin işlemlerini yaparak YÖTB belgesi alabilmektedir.

Gecekondu sahiplerinin Kanundan faydalanabilmesi için öncelikli olarak Kanunun yürürlüğe girdiği 24.02.1984 tarihinden itibaren 6 ay içerisinde Belediye veya Valiliklere başvurarak 2000TL. harç yatırmış olması gerekmektedir. Tespit ve değerlendirmeler kapsamında YÖTB'lar tarafından gecekondunun rölevesi çıkarılarak arazinin rayiç üzerinden arsa bedeli hesaplanmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda hazine veya belediyeye ait arazi üzerine yapılmış olan her bir gecekonduya, işgal ettiği alan daha fazla olsa bile en fazla 400m² arsa için "Tapu Tahsis Belgesi" düzenlenmektedir.

Hazırlanacak olan ıslah imar planına göre konut adasında kalan gecekonduların tapu tahsis belgeleri imar tapularına dönüştürülmektedir. Bu sürecin sonunda, ıslah imar planına göre yapılacak maksimum 4 katlı apartmanlar için gecekondu sahipleri "hak sahibi" olabilmektedir. 2981 sayılı Kanun uygulamaya girdikten sonra bazı maddelerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan tereddütlerin ve uygulamayı geciktiren birtakım sorunların giderilmesi amacıyla 1986'da 3290 ve 1987'de 3366 sayılı Kanunlarla bazı maddeleri değiştirilmiş ve ilave maddeler getirilmiştir.

3.1.7.1. "Mucizevi Yöntem" olarak Islah İmar Planları

2981 sayılı Kanun ile planlama pratiğimize giren Islah İmar Planları, daha sonra yapılacak işlemlere örnek teşkil etmeyecek şekilde bir defaya mahsus yapılabilmektedir. 1/5000 ölçekli nazım imar planı gerekmeksizin olabildiğince fiili durumu esas alan ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nda belirtilen kentsel sosyal altyapı standartlarına uyma zorunluluğu bulunmayan ıslah imar planlarında yapı yükseklikleri en fazla 12,50m.olabilmektedir.

Daha önceki yasal düzenlemelerdeki yaklaşımlardan farklı olan 2981 sayılı Kanun, gecekondu mahallelerinin tasfiye edilerek buralarda yaşayan yoksul insanların kentin başka yerlerinde yapılan ucuz konut bölgelerine taşınmasının yerine, sosyal dönüşüm odaklı olarak "mahallinde ıslah" prensiplerini esas almıştır. Bu çerçevede 775 sayılı Kanundaki gecekondunun korunmasına yönelik ıslah planı yaklaşımdan vaz geçilerek piyasa koşulları çerçevesinde gecekondudan çağdaş konutlara dönüşümü sağlayacak imar planlarının yapılması anlayışına geçilmiştir.

Teorik olarak; Kanunda beher gecekondu için belirtilen azami 400m² tapu tahsisine göre, DOP ve KOP miktarları düşüldükten sonra ortalama 240-250m² imarlı arsa gerekmektedir. Islah İmar Planlarında 4 katlı (*katta 3 daire, toplamda 12 daireli*) apartman için 0,40/1,60 yapılaşma koşularında ortalama 720-750m² arsası üretilmesi halinde 3 gecekondu sahibine, bir adet konut parseli oluşturulabilmektedir. Kat karşılığı inşaat yöntemine göre en yüksek (3/4) müteahhitlik payı ile yapılsa dahi 12 konuttan 3'ü arsa sahiplerine kalmakta, her bir gecekonducu en az bir apartman dairesi alarak modern konutlarda yaşama imkânına kavuşmaktadır. Ayrıca, piyasa beklentilerine uygun oluşturulan imarlı arsalar müteahhitleri cezbedeceği için inşaat faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte buralarda yaşayan vasıfsız işgücü de mahallinde istihdam edilebilecektir.

Barınma sorununa bir türlü çözüm bulamayan belediye yönetimleri, hem fiziksel hem de sosyal dönüşüm imkânı sağladığı için "mucizevi yöntem" olarak gördükleri ıslah imar planlarına dört elle sarılmışlardır. Kısa sürede gecekondu bölgelerinde ıslah imar planı çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçilmesiyle birlikte birçok gecekondu mahallesinde dönüşüm faaliyetleri hızlı bir şekilde başlamıştır.

Fiili duruma sadık kalınarak maksimum seviyede gecekondunun korunması adına etkili bir ulaşım sistemi kurgulanmadan dört katlı yapılaşmaya gidilmesi,

sosyal ve teknik altyapıdan yoksun yüksek yoğunluklu konut bölgeleri oluşturulması gibi günü kurtarmaya yönelik plan kararlarının olumsuz yönleri ancak uygulanmaya geçilmesinin üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra kendini göstermiştir. Piyasa koşullarında dönüşümü sağlamak için yüksek rant yüklemek üzere sosyal donatı ve teknik alt yapıyı önemsemeyen planlama mantığı gerek kentlerimize gerekse planlama bürokrasimize kalıcı hasarlar vermiştir.

Bugün artık ıslah planları yapılmıyorsa, sadece "yanlıştan vazgeçildiği için" değildir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren belediyelerce kullanılan imar planlama yetkilerindeki "bilimsel ve hukuksal denetim yoksunluğu" yüzünden, birçok imar planının da gerek donatı alanlarındaki yetersizlikler gerekse yapı yoğunlukları ve yasadışı oluşumları gözeten/kurtaran imar düzenleri açısından, adeta yine ıslah planı gibi üretilebilmelerindeki "özgürlük"ten ötürüdür (Ekinci,2005).

3.1.7.2. Dikmen Vadisi Deneyimi

Ankara'nın yer aldığı morfolojik çanağının önemli hava alma koridorlarından birisi olan Dikmen Vadisi, 1982'de onaylanan 1/50.000 ölçekli 1990 Ankara Nazım Planında korunması gereken Vadi tabanı olarak belirtilmiştir. Nazım plan doğrultusunda 1986'da onaylanan Dikmen Deresi Yeşil Alan Projesine göre vadide yer alan gecekonduların bölgeden tasfiye edilmesi gerekmektedir. Bu durum, 2981 sayılı Kanundan faydalanarak tapu tahsis belgesi alan ve fiili durumun yasallaştırılması için ıslah imar planı beklentisine giren gecekondu sahiplerinin tepkisine yol açmıştır. 1989'da yapılan seçimler neticesinde belediye yönetiminin değişmesiyle birlikte vadideki gecekondu hak sahiplerini de gözeten Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesine başlanmış ve 02.08.1990 tarihinde imar planları onaylanarak uygulamaya geçilmiştir. Projenin başlaması için ilk aşamada gecekondu sahipleriyle kurulan kooperatifler aracılığı ile anlaşma sağlanmıştır. Projenin 'uzlaşma ilkeleri' şöyle belirlenmiştir:

- Vadide yapılacak konutlardan, ancak hak sahibi olanların yararlanması,
- Hak sahiplerine verilecek konut değerinin hesaplanmasında, mevcut arsa ve gecekondu büyüklüğünün baz alınması,

• 80 metrekare konut büyüklüğünün, karşılığı belirlenen, ortalama puanın altında kalanların ilave bedel ödemeleri, üstünde kalanların ise bedel almaları,

• Ancak, her bir hak sahibinin tek bir konuta sahip olması,

• Hak sahiplerine konutlar yapılana kadar kira yardımı yapılması (Bal, 2017).

Proje çalışmalarına başlanması ile birlikte arazide yapılan tespitlerde gecekondu sayısının tapu tahsis belgesinden fazla olduğu ve 2981 sayılı Kanundan sonra bölgede yeni gecekonduların yapıldığı görülmüştür. Projenin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi bakımından tapu tahsis belgeleri olmadığı halde bu gecekondular da hak sahibi olarak projeye dâhil edilmiştir. Projenin Alan Yöneticisi Metropol İmar A.Ş (*belediye iştiraklerinden*) tarafından koordine edilen çalışmalar neticesinde 1992'de birinci etap kapsamında 404 konutun inşaatına başlanmış ve 1994'te bitirilerek 330 hak sahiplerine kura ile teslim edilmiştir. 'Kültür Köprüsü' adı verilen 26 katlı lüks yapıda 219 konut ve 60 ticari birim önerilmiştir (Avcı, 2013).

Projenin temel ilkelerinden belki de projenin başarılı olmasında büyük payı olan gecekondu hak sahiplerinin rahatsız edilmemesidir. Gecekondulular kendilerini güvencede hissedip projeye güven duymaları onların projeye katılmalarının tek sebebidir. Dikmen Vadisi projesinin bir diğer önemli yanı projenin finansman yönü ile ilgilidir. Ankara'nın herhangi bir toprağı ipotek edilmeksizin, hazine garantisi olmaksızın sadece tahvil gelirleriyle projenin finansmanı sağlanmıştır (Yağlı, 2002).

3.1.8. Kentsel Dönüşüm Kavramının Mevzuatımıza Girmesi

Ülkemizde kentsel dönüşüm kavramının ilk kez kullanıldığı 5104 sayılı *Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu* 12.03.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Başkentin ulusal ve uluslararası giriş kapısı niteliğinde "Kent Omurgası" olarak tabir edilen Protokol Yoluna siluet veren gecekonduların kaldırılarak yerlerine peyzaj ağırlıklı estetik düzenlemelerin yapılması yanı sıra gecekondu hak sahiplerinin de mağdur edilmemesi amaçlanmıştır. Büyükşehir Belediyesi tarafından 2003'te başlatılan kentsel dönüşüm çalışmalarının iki ayrı ilçeyi kapsaması ve Büyükşehir ile Keçiören belediye başkanları arasındaki gerginlik, 5104 sayılı Kanunun çıkarılmasında etkili olmuştur.

Dikmen Vadisinde uygulanan model ve edinilen tecrübeler çerçevesinde hazırlanan 5104 sayılı Kanun; projenin paydaşları olan Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ ortaklığında kurulacak şirket vasıtasıyla alan yönetimi, örgütlenme ve finansmana ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bu bakımdan, ilerleyen zaman diliminde ülke geneline yayılacak olan kentsel dönüşüm faaliyetlerinde uygulanabilir yasal düzenlemenin nasıl olması gerektiği hususunda pilot uygulama olarak kabul edilebilir.

Nitekim Eylül 2000'de yapılan Birleşmiş Milletler toplantısında 189 ülkenin Devlet Başkanları düzeyinde kabul edilen "Milenyum Bildirgesi" ve bu bildirgenin sekiz adet olarak belirlenen Kalkınma Hedeflerinden birisi de yoksulluğun önlenmesidir. Bu bağlamda, ülkemizin de imzaladığı bildirge sonrasında göreve gelen 58.(*Gül*) Hükümetin Acil Eylem Planında yer alan gecekondulaşmanın önlenmesi, gecekondu alanlarının dönüştürülmesi ve bu alanlarda yaşayan insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi hususu, 59.(*1.Erdoğan*) Hükumet zamanında çıkarılan 5104 sayılı Kanunla eyleme dönüşmüştür. Uygulamada yaşanan aksaklıklar 2006'da çıkarılan 5481 sayılı Kanunla giderilmiştir.

3.1.9. Belediye Mevzuatında Kentsel Dönüşüm Yetkisi

Ülkemizde 20.Yüzyılın son çeyreğinde başlayan değişim hareketi, toplumsal ilişkileri etkilediği gibi kamu yönetimi anlayışının da güncel koşullara uyarlanmasını zorunlu hale getirmiştir. İdari örgütlenmenin yeniden tasarlandığı bu dönemde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bağlamında, 1930'dan itibaren uygulanmakta olan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun yerine daha kapsamlı Belediye Kanunu hazırlanmıştır.

TBMM tarafından 09.07.2004 tarihinde kabul edilen 5215 sayılı Belediye Kanunu Cumhurbaşkanınca yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderilmiştir. Mecliste yeniden yapılan görüşmelerden sonra 5272 sayılı Belediye Kanunu olarak kabul edilerek 24.12.2004 tarihinde yürürlüğe girmiş ancak Anayasa Mahkemesi tarafından 18.01.2005 tarih ve E:2004/118 K:2005/8 sayılı kararı ile şekil yönünden iptal edilmiştir. Kamu düzenini tehdit ve kamu yararını ihlal edici nitelikteki AYM kararı, yasal boşluk oluşmaması için Resmî Gazetede yayımlanmasından (*13.04.2005*) 6 ay sonra yürürlüğe girmek üzere kararlaştırılmıştır. İptal kararı sonrasında yapılan yeni düzenleme 5393 sayılı Belediye Kanunu olarak 13.07.2005 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Halen uygulanmakta olan 5393 sayılı Belediye

Kanunu'nun 69.maddesinde, ucuz arsa ve konut üretilmesi hususunda 5656 sayılı Kanundakine benzer yetkiler tanımlamaktadır.

Belediye Kanunu'nun 73.maddesinde ise Belediyelere kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirleme ve bu alanlarda her türlü projeleri yapma yetkisi vermiştir. Bu düzenlemeye göre, kentin yıpranmış bölgeleri ve tarihi alanlarını yeniden inşa ve restore etmek; gelişme bölgelerinde konut, sanayi, ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, afet riskine karşı tedbirler almak amacıyla en az 5ha. Büyüklüğündeki alan, belediye meclislerince kentsel dönüşüm ve gelişim alanı olarak ilan edebilmektedir.

Kanundaki bu geniş yetkilerin suistimal edilerek amacı dışında kullanılması üzerine 2010'da çıkarılan 5998 sayılı Kanun ile 73.maddede değişiklikler yapılmıştır. Güncel düzenlemeye göre kamu mülkiyeti veya kullanımındaki yerlerde Belediye Meclisinin talebi ve Cumhurbaşkanınca, diğer yerlerde ise Belediye Meclislerince kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilebilmektedir.

3.1.10. Büyükşehirlerde Kentsel Dönüşüm Yetkisi

1984'te çıkarılan 195 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede belirtilen yetkiler çerçevesinde İstanbul, Ankara ve İzmir Belediyeleri, Büyükşehir Belediyesine dönüştürülmüştür. 195 sayılı KHK 27.06.1984 tarihinde TBMM'de değiştirilerek kabul edilmiş ve 3030 sayılı Kanun olmuştur. Geçen zaman içerisinde Büyükşehir Belediyelerinin sayıları hızla artmaya başlamıştır. Bugün 81 ilimizin 30'u Büyükşehir Belediyeleri tarafından yönetilmektedir. 27.07.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile gerek yetki alanı gerekse yetki çeşitliliği ve kullanımı bakımından bir önceki 3030 sayılı Kanundakine kıyasla daha güçlü ve yetkin Büyükşehir Belediye sistemi kurgulanmıştır.

Kamuoyunda "pergel" yasası olarak adlandırılan 5216 sayılı Kanun, büyükşehir çeperlerinde yer alan aşırı büyüme eğilimindeki belde belediyelerini büyükşehirlere bağlamıştır. Sonradan çıkarılan 5747(*2008*) ve 6360(*2012*) sayılı Kanunlarla büyükşehirlerin idari yapılanmasında ciddi manada değişiklikler yapılarak yetki alanları il sınırına kadar genişletilmiştir. 5216 sayılı Kanun'un kentsel dönüşüm faaliyetleri hakkında 5272 sayılı Belediye Kanunu'nun 69 ve 73.maddelerine atıfta bulunan maddesindeki redaksiyon hatası Nisan 2005'te çıkarılan 5335 sayılı Kanunla giderilmiştir. Kentsel dönüşüm süreçleri, Belediye Kanunu'nun 73.maddesinin ilk halinde genel çerçevesiyle düzenlemiştir. Yorum farkından dolayı büyükşehir

belediyeleri ile ilçe belediyeler arasında yetki yönünden tartışma yaşanması Kanun maddesinin detaylı olarak yazılmasını gerektirmiştir. 2010'da çıkarılan 5998 sayılı Kanunla, büyükşehirlerde kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirleme yetkisi (*Cumhurbaşkanı onayı gerektirenler hariç*) Büyükşehir Belediye Meclislerine verilmiştir. Bu alanlardaki her türlü planlama ve uygulamaların büyükşehir belediyeleri tarafından yerine getirileceği, bu yetkilerin Büyükşehir Belediye Meclis kararı ile ilçe belediyelerine devredilebileceği belirtilmiştir.

3.1.11. Tarihi Alanlarda Kentsel Dönüşüm Yetkisi

Kentlerimizin eskiyen tarihi dokularının, çöküntü bölgeleri haline gelmelerinin engellenmesi ve şehrin güvenliğini tehdit eden denetimsiz bölgeler olmaktan çıkarılarak, koruma/kullanma dengesi çerçevesinde restore edilip, güncel kullanım koşullarına uyarlanması amacıyla hazırlanan "*Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı*" Bakanlar Kurulunun 21.02.2005 tarihli kararı ile TBMM'ne sunulmuştur. Kentsel dönüşüm ve gelişim alanlarının nasıl belirleneceğine ilişkin kapsamlı düzenlemenin yapıldığı İmar Kanunu Tasarısı'nın da Meclis gündemde olması nedeniyle ismi "*Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun*" şeklinde değiştirilerek 5366 saylı Kanunu olarak kabul edilmiştir. 5366 sayılı Kanunda, kentlerin tarihi dokuları ve sit alanlarındaki dönüşüm projesi uygulanacak alanlar "Yenileme Alanı" ve buralarda yapılacak dönüşüm projeleri de "Yenileme Projesi" şeklinde tanımlanmıştır.

Nüfusu 50.000 üzerindeki belediyeler (*bu nüfusun altındaki yerlerde ise İl Özel İdareleri*) tarafından teklif edilen Yenileme Alanları Cumhurbaşkanının (*2018 öncesinde Bakanlar Kurulu*) onayı ile belirlenmektedir. Bu alanlar için ilgili idareler tarafından hazırlanacak olan Yenileme Projeleri, Koruma Bölge Kurulları tarafından onaylanmaktadır. Uygulama aşamasında ise İdareler, mülkiyetin kamulaştırması yerine uygun gördükleri takdirde satın alma, kat karşılığı ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddelerinde düzenlenen intifa hakkı veya üst hakkı kurulması yolu ile sınırlı aynî hak tesis edebilmektedir.

3.1.12. Afet Riski Altındaki Alanlarda Kentsel Dönüşüm Yetkisi

31.05.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6306 sayılı "*Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*" öncesinde, 7269 sayılı Kanun'a göre afet tehlikesine maruz kalmış veya kalması muhtemel bölgeler tespit edilerek "afete maruz bölge" olarak ilân edilmekte ve bu yerlerdeki konutlar yeni ve güvenli yerlere taşınmaktaydı. Afet meydana geldikten sonra "yara sarma" değil de, "yara almama" anlayışına dayalı olarak çıkarılan 6306 sayılı Kanun ile afet riski altındaki alanlar ile riskli yapıların dönüştürülerek afet riskinin ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak iş ve işlemler düzenlenmiş, bu alanlardaki planlama yetkileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiştir. Bu çalışmanın ana konusu oluşturan 6306 sayılı Kanunun riskli yapı ve alanlarına yönelik dönüşüm prensipleri ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

3.1.13. Kentsel Dönüşümle Sınırlı İmar Affı (İmar Barışı)

Çıkarılış amacı afet risklerine hazırlık kapsamında ruhsatsız, ruhsat ve eklerine aykırı veya imar mevzuatına aykırı yapıların kayıt altına alınması ve dönüşüm projelerine finansman sağlanması şeklinde açıklanan "İmar Barışı" hakkındaki Geçici Madde, 18.05.2018 tarihli 7143 sayılı Kanun ile İmar Kanununa eklenmiştir. 31.12.2017 tarihinden önce yapılmış ruhsatsız veya ruhsata aykırı yapılar için 31.10.2018 tarihine kadar YKB (*Yapı Kayıt Belgesi*) almak üzere başvurulması halinde binanın yeniden yapılmasına veya kentsel dönüşüm uygulamasına kadar geçerli olmak üzere imar affı getirilmiştir.

İmar Barışının uygulanması ve YKB ile ilgili işlemler 06.06.2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan usul ve esaslarda belirtilmiştir. Beyanın esas alındığı uygulamada, gerçeğe aykırı beyan doğrultusunda düzenlenen YKB'nin iptal edileceği belirtilmiş, yapının depreme dayanıklılığı hususunda ise yapı sahipleri sorumlu tutulmuştur. Bakanlığın 2020 yılı verilerine göre toplamda 25.5 milyar TL gelir elde edilen İmar Barışı kapsamında düzenlenen aktif YKB sayısının 3.152.094 adet olduğu anlaşılmaktadır (Seydanlıoğlu, 2021). Bedeli ödenen bağımsız bölüm başvuru sayısı ise 7.393.413 adet olarak açıklanmıştır (Karaca, 2020).

3.2. Planlama Mevzuatımızda Kentsel Sosyal Standartlar

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, ülkenin yeni Başkenti ile önemli kentlerinin imar planları, dönemin ünlü şehircilik uzmanlarının davet edildiği planlama yarışmalarıyla elde edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bir nevi "mimarlık eseri" olarak görülen imar planlarında, kentlerin estetik bir görünüme kavuşturulmasına odaklanılmıştır. Ülkemizde mekânsal planlama sisteminin oluşması bakımından 1933 yılında çıkarılan 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu dönüm noktası olmuştur. Bu Kanunla, belediyelere beş yıl içerisinde beldenin imar planının yaptırılması zorunluluğu getirilmiştir. Belirli bir yaşam kalitesini sağlamak üzere Beldenin gelecek 50 yıl içesindeki nüfus gelişimine göre ayrılması gereken ana kullanımlar için azami miktarlar belirtilmiştir. Standart olarak ayrılması gereken kullanımlar ev, bahçe, yol, meydan; ticaret ve sanayi mahalleri, koru, çayır, göl ve oyun yerleri; hastane, mezarlık, otel ve kahvehane gibi umumi yerler; resmi ve askeri müesseseler ve talim yerleri; okul ve kütüphanelere tahsis edilecek yerler ile korunması gereken eski eserlerin yerleri olarak belirlenmiştir.

Kanunda, kullanımların alansal büyüklüklerinin yanı sıra, üretilecek imar planlarının standart bir tasarım diline sahip olması bakımından; imar adalarının dik açılı yapılması, ada boyunun kullanımlara göre miktarları, çıkmaz sokak ve dörtten fazla yolun kesiştiği kavşak yapılmaması, yoların imkanlar çerçevesinde kuzeydoğu-güneybatı istikametlerinde düzenlenmesi, genişliğinin 9,5m.den az olmaması, yol eğimlerinin ve viraj yarıçaplarının miktarı gibi detaylara yer verilmiştir.

Belediye Yapı ve Yollar Kanunu uyarınca, Belediye meclislerince kabul edilen imar planları Ankara İmar Müdürlüğü tarafından onaylanmaktadır. Bu Kanun'un yerine konulan 6785 sayılı İmar Kanunu 16 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İmar planlarının onay yetkisi, önceleri Nafıa Vekâletine verilmişse de 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığının kurulmasıyla birlikte bu Bakanlığa geçmiştir.

İmar Kanunu'nda imar planlarının yapımı esnasında ayrılması zorunlu olan mekânlar ile ilgili bir zorunluluk belirtilmemiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden 12 yıl sonra 1969 yılında çıkarılan Yönetmelik ile imar planlarının yapımına ilişkin esaslar ve planı yapacak müelliflerin nitelikleri hakkında düzenleme yapılmıştır. Yönetmelikte, sosyal donatı alanları için standart belirtilmemiş, imkânlar ölçüsünde en iyi çözüm yollarını bulma ve belde halkına iyi yaşam koşulları sağlama hususu plan müellifinin deneyimine ve takdirine bırakılmıştır.

1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu ile imar planlarının onay yetkisi Belediye ve İl Özel İdarelerine verilmiştir. Bu zamana kadar deneyimli müellifler tarafından hazırlanan imar planları Bakanlıktaki teknik kadroların süzgecinden geçerek onaylanırken, artık teknik personelden yoksun yerel yönetimlerin meclisleri tarafından onaylanmaya başlanmıştır. Aynı yıl çıkarılan yönetmelikle imar planlarında ayrılması zorunlu olan teknik ve sosyal altyapı alanlarına ilişkin standartlar belirtilmiştir (Tablo-1). 1999 yılında yönetmelikte değişiklik yapılarak sosyal donatı alanları ve standart değerler yeniden düzenlenmiştir. (Tablo-2).

2014 yılından itibaren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği uygulanmaya başlanmıştır. Bu Yönetmelikte standart sosyal donatı alanları ve değerleri yeniden düzenlenmiş, 2017 yılında yapılan yönetmelik değişikliği ile sosyal donatı standartlarına halen uygulanmakta olan son şekli verilmiştir (Tablo-3).

Tablo-1, 1985 yılı İmar Planı Yapım Yönetmeliği Eki Standartlar Tablosu (Kaynak: Resmî Gazete)

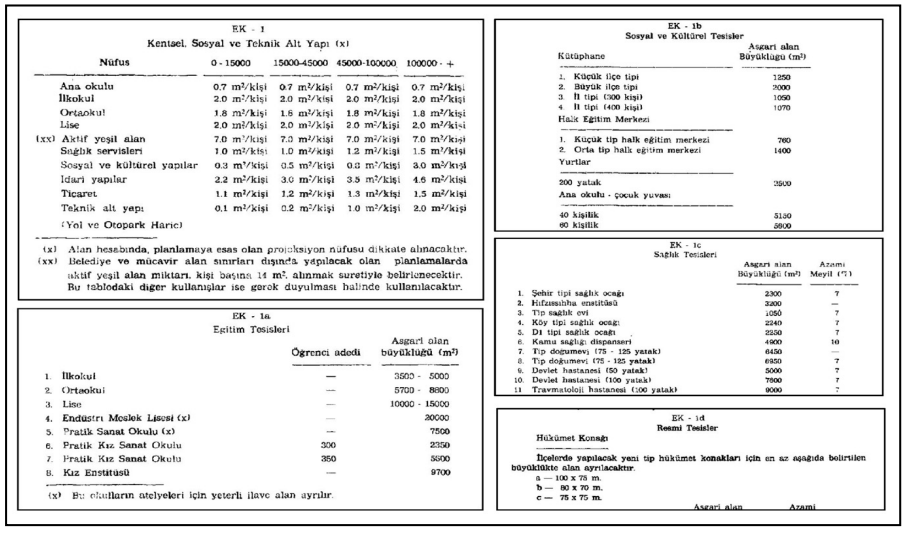

EK - 1
Kentsel, Sosyal ve Teknik Alt Yapı (x)

Nüfus	0 - 15000	15000-45000	45000-100000	100000 - +
Ana okulu	0.7 m²/kişi	0.7 m²/kişi	0.7 m²/kişi	0.7 m²/kişi
İlkokul	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi
Ortaokul	1.8 m²/kişi	1.8 m²/kişi	1.8 m²/kişi	1.8 m²/kişi
Lise	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi
(xx) Aktif yeşil alan	7.0 m²/kişi	7.0 m²/kişi	7.0 m²/kişi	7.0 m²/kişi
Sağlık servisleri	1.0 m²/kişi	1.0 m²/kişi	1.2 m²/kişi	1.5 m²/kişi
Sosyal ve kültürel yapılar	0.3 m²/kişi	0.5 m²/kişi	0.8 m²/kişi	3.0 m²/kişi
İdari yapılar	2.2 m²/kişi	3.0 m²/kişi	3.5 m²/kişi	4.6 m²/kişi
Ticaret	1.1 m²/kişi	1.2 m²/kişi	1.3 m²/kişi	1.5 m²/kişi
Teknik alt yapı (Yol ve Otopark Hariç)	0.1 m²/kişi	0.2 m²/kişi	1.0 m²/kişi	2.0 m²/kişi

(x) Alan hesabında, planlamaya esas olan projeksiyon nüfusu dikkate alınacaktır.
(xx) Belediye ve mücavir alan sınırları dışında yapılacak olan planlamalarda aktif yeşil alan miktarı, kişi başına 14 m², alınmak suretiyle belirlenecektir. Bu tablodaki diğer kullanışlar ise gerek duyulması halinde kullanılacaktır.

EK - 1a
Eğitim Tesisleri

	Öğrenci adedi	Asgari alan büyüklüğü (m²)
1. İlkokul	—	3500 - 5000
2. Ortaokul	—	5700 - 8800
3. Lise	—	10000 - 15000
4. Endüstri Meslek Lisesi (x)	—	20000
5. Pratik Sanat Okulu (x)	—	7500
6. Pratik Kız Sanat Okulu	300	2350
7. Pratik Kız Sanat Okulu	350	3500
8. Kız Enstitüsü	—	9700

(x) Bu okulların atelyeleri için yeterli ilave alan ayrılır.

EK - 1b
Sosyal ve Kültürel Tesisler

Kütüphane	Asgari alan Büyüklüğü (m²)
1. Küçük ilçe tipi	1250
2. Büyük ilçe tipi	2000
3. II tipi (300 kişi)	1050
4. II tipi (400 kişi)	1070
Halk Eğitim Merkezi	
1. Küçük tip halk eğitim merkezi	760
2. Orta tip halk eğitim merkezi	1400
Yurtlar	
200 yatak	3500
Ana okulu - çocuk yuvası	
40 kişilik	5150
60 kişilik	5800

EK - 1c
Sağlık Tesisleri

	Asgari alan Büyüklüğü (m²)	Azami Meyil (%)
1. Şehir tipi sağlık ocağı	2300	7
2. Hıfzıssıhha enstitüsü	3200	—
3. Tıp sağlık evi	1050	7
4. Köy tipi sağlık ocağı	2240	7
5. D1 tipi sağlık ocağı	2250	7
6. Kamu sağlığı dispanseri	4900	10
7. Tıp doğumevi (75 - 125 yatak)	6450	—
8. Tıp doğumevi (75 - 125 yatak)	6950	7
9. Devlet hastanesi (50 yatak)	5000	7
10. Devlet hastanesi (100 yatak)	7900	7
11. Travmatoloji hastanesi (100 yatak)	9000	7

EK - 1d
Resmi Tesisler

Hükümet Konağı

İlçelerde yapılacak yeni tip hükümet konakları için en az aşağıda belirtilen büyüklükte alan ayrılacaktır.
a — 100 x 75 m.
b — 80 x 70 m.
c — 75 x 75 m.

Asgari alan — Azami

Tablo-2, 1999 yılı Yönetmelik Değişikliği Eki Standartlar Tablosu (Kaynak: Resmî Gazete)

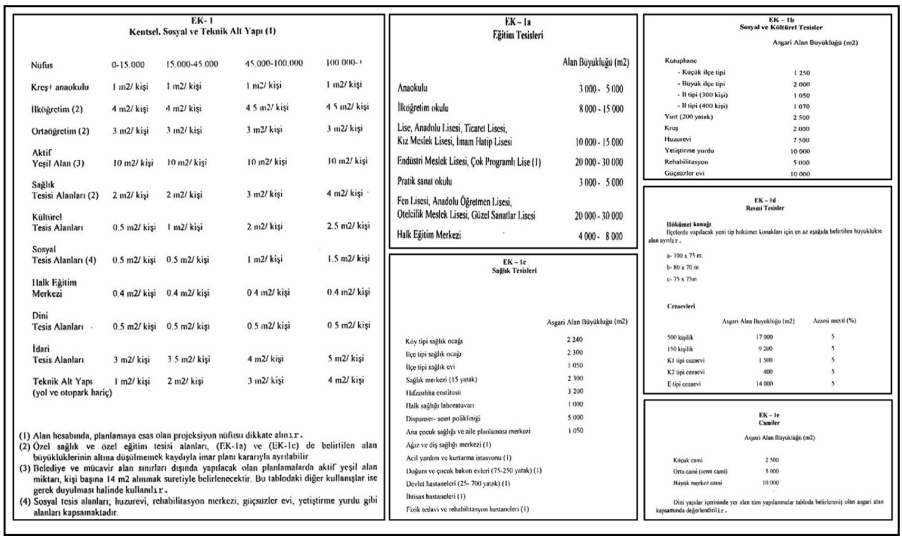

EK- 1
Kentsel, Sosyal ve Teknik Alt Yapı (1)

Nüfus	0-15.000	15.000-45.000	45.000-100.000	100.000-
Kreş anaokulu	1 m2/ kişi	1 m2/ kişi	1 m2/ kişi	1 m2/ kişi
İlköğretim (2)	4 m2/ kişi	4 m2/ kişi	4 5 m2/ kişi	4 5 m2/ kişi
Ortaöğretim (2)	3 m2/ kişi	3 m2/ kişi	3 m2/ kişi	3 m2/ kişi
Aktif Yeşil Alan (3)	10 m2/ kişi	10 m2/ kişi	10 m2/ kişi	10 m2/ kişi
Sağlık Tesisi Alanları (2)	2 m2/ kişi	2 m2/ kişi	3 m2/ kişi	4 m2/ kişi
Kültürel Tesis Alanları	0.5 m2/ kişi	1 m2/ kişi	2 m2/ kişi	2.5 m2/ kişi
Sosyal Tesis Alanları (4)	0.5 m2/ kişi	0.5 m2/ kişi	1 m2/ kişi	1.5 m2/ kişi
Halk Eğitim Merkezi	0.4 m2/ kişi	0.4 m2/ kişi	0 4 m2/ kişi	0.4 m2/ kişi
Dini Tesis Alanları	0.5 m2/ kişi	0.5 m2/ kişi	0.5 m2/ kişi	0.5 m2/ kişi
İdari Tesis Alanları	3 m2/ kişi	3 5 m2/ kişi	4 m2/ kişi	5 m2/ kişi
Teknik Alt Yapı (yol ve otopark hariç)	1 m2/ kişi	2 m2/ kişi	3 m2/ kişi	4 m2/ kişi

(1) Alan hesabında, planlamaya esas olan projeksiyon nüfusu dikkate alınır.
(2) Özel sağlık ve özel eğitim tesisi alanları, (EK-1a) ve (EK-1c) de belirtilen alan büyüklüklerinin altına düşülmemek kaydıyla imar planı kararıyla ayrılabilir
(3) Belediye ve mücavir alan sınırları dışında yapılacak olan planlamalarda aktif yeşil alan miktarı, kişi başına 14 m2 alınmak suretiyle belirlenecektir. Bu tablodaki diğer kullanışlar ise gerek duyulması halinde kullanılır.
(4) Sosyal tesis alanları, huzurevi, rehabilitasyon merkezi, güçsüzler evi, yetiştirme yurdu gibi alanları kapsamaktadır.

EK – 1a
Eğitim Tesisleri

	Alan Büyüklüğü (m2)
Anaokulu	3 000 - 5 000
İlköğretim okulu	8 000 - 15 000
Lise, Anadolu Lisesi, Ticaret Lisesi, Kız Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi	10 000 - 15 000
Endüstri Meslek Lisesi, Çok Programlı Lise (1)	20 000 - 30 000
Pratik sanat okulu	3 000 - 5 000
Fen Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Otelcilik Meslek Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi	20 000 - 30 000
Halk Eğitim Merkezi	4 000 - 8 000

EK – 1c
Sağlık Tesisleri

	Asgari Alan Büyüklüğü (m2)
Köy tipi sağlık ocağı	2 240
İlçe tipi sağlık ocağı	2 300
İlçe tipi sağlık evi	1 050
Sağlık merkezi (15 yatak)	2 300
Hıfzıssıhha enstitüsü	3 200
Halk sağlığı laboratuvarı	1 000
Dispanser- semt polikliniği	5 000
Ana çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezi	1 050
Ağız ve diş sağlığı merkezi (1)	
Acil yardım ve kurtarma istasyonu (1)	
Doğum ve çocuk bakım evleri (75-250 yatak) (1)	
Devlet hastaneleri (25- 700 yatak) (1)	
İhtisas hastaneleri (1)	
Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaneleri (1)	

EK – 1b
Sosyal ve Kültürel Tesisler

	Asgari Alan Büyüklüğü (m2)
Kütüphane	
- Küçük ilçe tipi	1 250
- Büyük ilçe tipi	2 000
- II tipi (300 kişi)	1 050
- II tipi (400 kişi)	1 070
Yurt (200 yatak)	2 500
Kreş	2 000
Huzurevi	7 500
Yetiştirme yurdu	10 000
Rehabilitasyon	5 000
Güçsüzler evi	10 000

EK – 1d
Resmi Tesisler

Hükümet konağı
Hedefe yapılacak yeni tip hükümet konakları için en az aşağıda belirtilen büyüklükte alan ayrılır.
a- 100 x 75 m.
b- 80 x 70 m.
c- 75 x 75m

Cezaevleri

	Asgari Alan Büyüklüğü (m2)	Azami meyil (%)
500 kişilik	17 000	5
150 kişilik	9 200	5
K1 tipi cezaevi	1 500	5
K2 tipi cezaevi	600	5
E tipi cezaevi	14 000	5

EK – 1e
Camiler

Asgari Alan Büyüklüğü (m2)

Küçük cami	2 500
Orta cami (semt camii)	5 000
Büyük merkez camii	10 000

Dini yapılar içerisinde yer alan tüm yapılanmalar tabloda belirlenmiş olan asgari alan kapsamında değerlendirilir.

Tablo-3, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği Eki Standartlar Tablosu (Kaynak: Resmî Gazete)

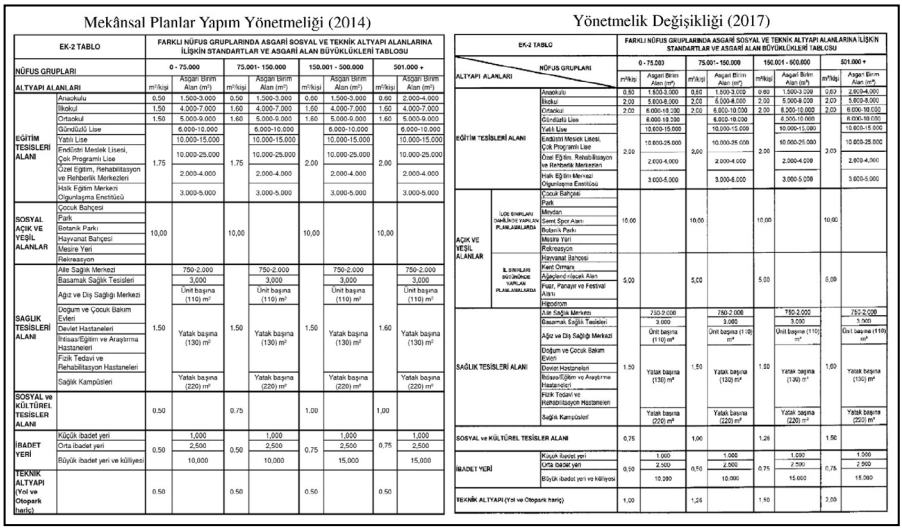

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (2014)

EK-2 TABLO
FARKLI NÜFUS GRUPLARINDA ASGARİ SOSYAL VE TEKNİK ALTYAPI ALANLARINA İLİŞKİN STANDARTLAR VE ASGARİ ALAN BÜYÜKLÜKLERİ TABLOSU

NÜFUS GRUPLARI		0 - 75.000		75.001- 150.000		150.001 - 500.000		501.000 +	
ALTYAPI ALANLARI		m²/kişi	Asgari birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari birim Alan (m²)
EĞİTİM TESİSLERİ ALANI	Anaokulu	0,50	1.500-3.000	0,50	1.500-3.000	0,50	1.500-3.000	0,60	2.000-4.000
	İlkokul	1,50	4.000-7.000	1,60	4.000-7.000	1,60	4.000-7.000	1,60	4.000-7.000
	Ortaokul	1,50	5.000-9.000	1,60	5.000-9.000	1,60	5.000-9.000	1,60	5.000-9.000
	Günlüklü Lise	1,75	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000
	Yatılı Lise		10.000-15.000		10.000-15.000		10.000-15.000		10.000-15.000
	Endüstri Meslek Lisesi, Çok Programlı Lise		10.000-25.000		10.000-25.000		10.000-25.000		10.000-25.000
	Özel Eğitim, Rehabilitasyon ve Rehberlik Merkezleri		2.000-4.000		2.000-4.000		2.000-4.000		2.000-4.000
	Halk Eğitim Merkezi Organlarına Evsahipliği		3.000-5.000		3.000-5.000		3.000-5.000		3.000-5.000
SOSYAL AÇIK VE YEŞİL ALANLAR	Çocuk Bahçesi	10,00		10,00		10,00		10,00	
	Park								
	Botanik Parkı								
	Hayvanat Bahçesi								
	Mesire Yeri								
	Rekreasyon								
SAĞLIK TESİSLERİ ALANI	Aile Sağlık Merkezi	1,50	750-2.000	1,50	750-2.000	1,50	750-2.000	1,60	750-2.000
	Basamak Sağlık Tesisleri		3.000		3.000		3.000		3.000
	Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi		Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²
	Doğum ve Çocuk Bakım Evleri		Yatak başına (130) m²		Yatak başına (130) m²		Yatak başına (130) m²		Yatak başına (130) m²
	Devlet Hastaneleri								
	İhtisas/Eğitim ve Araştırma Hastaneleri								
	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri								
	Sağlık Kampüsleri		Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²
SOSYAL ve KÜLTÜREL TESİSLER ALANI		0,50		0,75		1,00		1,00	
İBADET YERİ	Küçük ibadet yeri	0,50	1.000	0,50	1.000	0,75	1.000	0,75	1.000
	Orta ibadet yeri		2.500		2.500		2.500		2.500
	Büyük ibadet yeri ve külliyesi		10.000		10.000		15.000		15.000
TEKNİK ALTYAPI Yol ve Otopark hariç)		0,50		0,50		0,50		0,50	

Yönetmelik Değişikliği (2017)

EK-2 TABLO
FARKLI NÜFUS GRUPLARINDA ASGARİ SOSYAL VE TEKNİK ALTYAPI ALANLARINA İLİŞKİN STANDARTLAR VE ASGARİ ALAN BÜYÜKLÜKLERİ TABLOSU

ALTYAPI ALANLARI	NÜFUS GRUPLARI		0 - 75.000		75.001- 150.000		150.001 - 500.000		501.000 +	
			m²/kişi	Asgari Birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari Birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari Birim Alan (m²)	m²/kişi	Asgari Birim Alan (m²)
EĞİTİM TESİSLERİ ALANI	Anaokulu		0,50	1.500-3.000	0,50	1.500-3.000	0,60	1.500-3.000	0,60	2.000-4.000
	İlkokul		2,00	5.000-8.000	2,00	5.000-8.000	2,00	5.000-8.000	2,00	5.000-8.000
	Ortaokul		2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000
	Günlüklü Lise		2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000	2,00	6.000-10.000
	Yatılı Lise			10.000-15.000		10.000-15.000		10.000-15.000		10.000-15.000
	Endüstri Meslek Lisesi, Çok Programlı Lise			10.000-25.000		10.000-25.000		10.000-25.000		10.000-25.000
	Özel Eğitim, Rehabilitasyon ve Rehberlik Merkezleri			2.000-4.000		2.000-4.000		2.000-4.000		2.000-4.000
	Halk Eğitim Merkezi Organlarına Evsahipliği			3.000-5.000		3.000-5.000		3.000-5.000		3.000-5.000
AÇIK VE YEŞİL ALANLAR	İLÇE ÖLÇEKLERİ DAHİLİNDE YAPILAN PLANLAMALARDA	Çocuk Bahçesi								
		Park								
		Mesire								
		Seyir Teras Alanı								
		Botanik Parkı								
		Hayvanat Bahçesi								
		Kent Ormanı								
	İL ÖLÇEKLERİ DOĞRULTUSUNDE YAPILAN PLANLAMALARDA	Ağaçlandırılacak Alan	10,00		10,00		10,00		10,00	
		Fuar, Panayır ve Festival Alanı								
		Rekreasyon								
		Hayvanat Bahçesi								
		Kent Ormanı								
		Ağaçlandırılacak Alan	5,00		5,00		5,00		5,00	
		Fuar, Panayır ve Festival Alanı								
		Hipodrom								
SAĞLIK TESİSLERİ ALANI	Aile Sağlık Merkezi		1,50	750-2.000	1,50	750-2.000	1,50	750-2.000	1,60	750-2.000
	Basamak Sağlık Tesisleri			3.000		3.000		3.000		3.000
	Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi			Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²		Ünit başına (110) m²
	Doğum ve Çocuk Bakım Evleri			Yatak başına (130) m²		Yatak başına (132) m²		Yatak başına (130) m²		Yatak başına (130) m²
	Devlet Hastaneleri									
	İhtisas/Eğitim ve Araştırma Hastaneleri									
	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri									
	Sağlık Kampüsleri			Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²		Yatak başına (220) m²
SOSYAL ve KÜLTÜREL TESİSLER ALANI			0,75		1,00		1,25		1,50	
İBADET YERİ	Küçük ibadet yeri		0,50	1.000	0,50	1.000	0,75	1.000	0,75	1.500
	Orta ibadet yeri			2.500		2.500		2.500		2.500
	Büyük ibadet yeri ve külliyesi			10.000		10.000		15.000		15.000
TEKNİK ALTYAPI (Yol ve Otopark hariç)			1,00		1,25		1,50		2,00	

İmar Planı yapımına ilişkin yönetmelikte her ne kadar sosyal donatı alanlarına ilişkin standart değerler belirtilmiş olsa da Yönetmeliğin dayanağı olan 3194 sayılı İmar Kanunu'nda 2013 yılında yapılan değişiklikteki "*Kentsel asgari standartlar, Bakanlıkça belirlenen esaslar doğrultusunda çevre düzeni planı ile belirlenebilir*." hükmü, yönetmelikteki standartların hukuki durumunu tartışmalı hale getirmiştir.

4. Değerlendirme ve Görüş Geliştirme

Yaşanabilir mekânlar oluşturmada mekânsal standartların oluşturulması ve uygulanması gereklilik olarak görülmektedir. Planlama çalışmalarında mekâna yönelik standartlar bir yerden diğerine, yerel koşul ve özelliklere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu yüzden oluşturulacak standartların genel olmakla kalmayıp yere özgü olarak belirlenmesi önem arz etmektedir (Dede ve Şekeroğlu, 2020). Arazi kullanım standartları üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Prof.Melih Ersoy'un sıklıkla başvurulan kaynak eser niteliğindeki "Kentsel Planlamada Arazi Kullanım Standartları" kitabında "kentsel standartlar" konusu şu şekilde özetlenmektedir:

"Kentsel standartlara ilişkin olarak yapılmış çalışmaların yüzeysel bir incelemesi bile, mimarlık ve tasarım alanında yapı ve mobilya düzeyinde büyük ölçüde benimsenen "norm" ya da "standart" geliştirme çabalarının planlama alanına gelince geçerliliğini büyük ölçüde yitirdiğini ve her ülke, bölge ve yerleşme için geçerli genel ve evrensel kentsel arazi kullanım büyüklüklerinin var olmadığını göstermektedir. ... Ülkeler, bölgeler ve kentler hâkim üretim tarzı yanı sıra özgün tarihsel ve toplumsal geçmişleriyle gelenek, görenek ve yaşam biçimlerinin de etkisiyle birbirinden oldukça farklı kentsel yapılara ve kentsel alan büyüklüklerine sahip olabilmektedirler. Nitekim ülkemizde son yarım asırlık süre içinde bile imar mevzuatında yer alan ve "asgari" olarak nitelendirilen kentsel alan büyüklüklerinin sıklıkla değiştirildiğine tanık olmaktayız (Ersoy, 2009)."

Kamu yararı uyarınca mevzuata uygun planlar üretilmesi gerektiğini savunan görüşün en zayıf kaldığı, bilimsel ve teknik bir açıklama getiremediği husus; belirli bir değerinin üzerindeki yoğunluk kararlarına sahip planlarda, mevzuattaki standartlara göre ayrılan donatı miktarlarının nasıl hayata geçirileceği meselesidir. Standartlar tablosu detaylı olarak incelendiğinde; 100 kişi/ha. brüt yoğunluğa sahip yerleşim planlarına kadar tutarlı ve gerçekçi sosyal donatı miktarları elde edilebilirken, bu değeri aşan planlama çalışmalarındaki değerler uygulanabilir değildir.

Aşağıdaki tabloda, mevzuattaki standart değerler doğrultusunda farklı yoğunluk kararlarına göre ayrılması gereken sosyal ve teknik altyapı miktarları ve planlama alanına oranları gösterilmektedir.

Tablo-4, Farklı Yoğunluklarda Ayrılması Gereken Donatı Miktarlarının Planlama Alanına Oranı

Planlama Alanı	Brüt Yoğ.	Planlama Nüfusu	Kentsel Sosyal ve Teknik Altyapı Alanları				DOP
			Yol, meydan, otopark	Standart Sosyal Donatılar(*) (20.25 m²/ki)		Diğer Donatılar	
			Planlama alanının ort.	Park,Eğtm,İba (ha.)	Sağlık, SKT, TA (ha.)	BHA, Kamu vs. (ha.)	Bedelsiz Terk
(hektar)	(kişi/hektar)	(kişi)	%24'ü (**)	(17 m²/ki)	(3.25 m²/ki)	(ort.1 m²/kişi)	(max. 45%)
			A	B	C	D	(A+B+C+D)
100	50	5000	24	8.50	1.6	0.5	34.6%
100	75	7500	24	12.75	2.4	0.8	39.9%
100	**100**	10000	24	17.00	3.3	1.0	**45.3%**
100	125	12500	24	21.25	4.1	1.3	50.6%
100	150	15000	24	25.50	4.9	1.5	55.9%
100	**175**	17500	24	29.75	5.7	1.8	**61.2%**
100	200	20000	24	34.00	6.5	2.0	66.5%
100	300	30000	24	51.00	9.8	3.0	87.8%
100	**350**	35000	24	59.50	11.4	3.5	**98.4%**

(*)2017 yılında yürürlüğe giren Yönetmelik Değişikliğinde 0-75.000kişi için belirtilen standart değerlerinin toplamı.

(**) Tasarım tekniğine göre %18 ile %30 arasında değişmekle birlikte yol alanlarının planlama alanına oranı

Aynı büyüklükteki planlama alanı için düşük yoğunluklu olarak yapılan imar planlarında, Düzenleme Ortaklık Payı (DOP) oranı aşılmaksızın standart donatı miktarları karşılandığı gibi toplum tarafından da kabul edilebilir miktarlarda bedelsiz terk oranı sağlanmaktadır. Brüt nüfus yoğunluğu 100 kişi/ha.dan daha yüksek planlardaki donatı miktarları ise, mevzuatımızda son dönemde yapılan değişiklikle %45 olarak belirlenen DOP miktarını aşmasından dolayı toplum tarafından kabul edilebilirlik sınırlarını zorlayan planlara sebep olmaktadır.

Tablodaki değerlere göre;

• 100-125 kişi/ha yoğunluk aralığındaki planlarda ayrılması gereken sosyal donatı alanlarının abartılı rakamlara ulaşmadığı hususu göz önüne alındığında, DOP değerlerinin yasal oranın üzerinde olması nedeniyle uygulanabilirlikleri tartışmaya açıktır.

• 175-200 kişi/ha. yoğunluk aralığındaki imar planlarının hayata geçirilmesi için yasal DOP miktarının üzerindeki donatı alanlarının kamulaştırılması gerekmektedir. Bu yoğunluk aralığı, tamamı kamu mülkiyetindeki alanların (*örn. toplu konut alanı, gecekondu önleme bölgesi vb*.) planlanmasında veya kamu eliyle yürütülen (*anlaşmaya dayalı*) kentsel dönüşüm projeleri için üst limit olarak kabul edilebilir. Bu plan türlerinin haricinde ise aşırı derecede kamulaştırma maliyeti

içeren ve bu manada idareler tarafından tercih edilmeyen imar planlarının yapılması gibi çelişkili durum ortaya çıkmaktadır.

• 300 kişi/ha. brüt yoğunlukta ise, planlama alanının yaklaşık %90'ının sosyal donatı alanı olarak düzenlenmesi gibi bir durum ortaya çıkarken, bu değerin üzerindeki yoğunluklar, planlama alanından daha fazla donatı alanı gerektiren (anlamsız) plan kurgusuna sebep olmaktadır.

Bu durumda, "*imar planları 100 kişi/ha.dan daha yüksek yoğunluklu yapılmasın*" fikri ortaya atılabilir. Bu gibi yoğunluk sınırlamasına yönelik yaklaşımların kabul görebilmesi için;

• *100 kişi/ha. ve altındaki yoğunluklarda yapılacak olan imar planlarının nasıl bir kentsel doku ve yapılaşma düzeni ortaya çıkardığı*?

• *Toplumun farklı kesimlerinin imar konusundaki beklentilerinin bu yoğunluktaki imar planları ile ne düzeyde karşılandığı*?

Şeklindeki sorulara, makul cevaplar verilmesi gerekir.

Mevzuattaki standart değerler doğrultusunda farklı yoğunluk kararlarına göre ayrılan donatı alanlarından arta kalan konut alanlarında, yönetmeliğin imkân verdiği TAKS değerlerine göre hesap edilen KAKS (Emsal) değerleri ile kat adetleri Tablo-5'te gösterilmektedir.

Tablo-5, Brüt Yoğunluk - İnşaat Emsali - Kat Adedi İlişkisi

Brüt Yoğ.	Planlama Nüfusu	Planlama Alanı	**DOP**	Konut Alanı		Konut İnş.Alanı	**İnşaat Emsali**	**Kat Adedi**	**Kişi Başına Konut Miktarı**
(kişi/hektar)	(kişi)	(hektar)	(max.45%)	(%)	(m^2)	(40 m^2/kişi)	(KAKS)	(TAKS:0.40)	(m^2/kişi)
50	10,000	200	34.6%	65.4%	1307500	400000	0.31	1	130.8
75	10,000	133	39.9%	60.1%	800833	400000	0.50	1 - 2	80.1
100	10,000	100	**45.3%**	54.8%	547500	400000	**0.73**	**2- 3**	**54.8**
125	10,000	80	50.6%	49.4%	395500	400000	1.01	3- 4	39.6
150	10,000	67	55.9%	44.1%	294167	400000	1.36	4 - 5	29.4
175	10,000	57	**61.2%**	38.8%	221786	400000	**1.80**	**5 - 6**	**22.2**
200	10,000	50	66.5%	33.5%	167500	400000	2.39	7 - 8	16.8
300	10,000	33	87.8%	12.3%	40833	400000	9.80	30	4.1

Prof.M.Ersoy'un kitabının 71. Sayfasında 395 belediyede nüfus gruplarına göre ortalama konut alanı standardını gösteren tablo (*Tablo B.13*) aşağıdaki Tablo-6'da yer almaktadır.

Tablo-6, 395 Belediyede Nüfus Gruplarına Göre Öneri Konut Alanları (Kaynak: Ersoy, 2009)

Nüfus	Yerleşme Sayısı	Kişi/m²
5000 ve altı	116	104.88
5000-15000	153	75.17
15000-45000	83	61.94
45000-100000	33	54.25
100000 ve üstü	10	62.12
Ortalama	**395**	**79.04**

Her iki tabloyu birlikte değerlendirdiğimizde ise şu sonuçlar çıkmaktadır;

- 100 kişi/ha yoğunluğun altındaki planlar kişi başına düşen konut alanı üretme konusunda standart değerler ve mevzuatta tanımlanan bedelsiz terk oranları ile örtüştüğünden uygulanabilir niteliktedir.

- Kişi başına konut metrekaresi üretme konusunda 395 yerleşim üzerinden yapılan incelemede en düşük değerin 54,25 m²/kişi olarak ortaya çıktığı göz önüne alındığında, 100 kişi/ha.dan yüksek yoğunluklu planlarda kişi başına sağlanması gereken asgari konut m² miktarı azalarak standart değerlerin çok altında değerlere inmektedir.

- İnşaat Emsali ve Kat adetleri bakımından ise 100 kişi/ha. yoğunluklu olarak düzenlenen imar planları ile en fazla 3 katlı yapılaşmaya imkan tanınmaktadır. İnşaat emsali en fazla E:0,75 olabilmektedir.

Konu, Ankara özelinde değerlendirildiğinde ve yine aynı eserin "Ankara'da mahalle ölçeğinde planlanmış alanlarda yoğunluk dağılımının" gösterildiği tablodaki (*Tablo.B.12*) 30 mahallenin yoğunluk ve Emsal (KAKS) değerlerinden;

- 30 imar planından 2'sinin 50-100 kişi/ha, 2'sinin 100-150 kişi/ha, 5'inin 150-200 kişi/ha., 8'inin 200-300 kişi/ha ve geriye kalan 13 adedinin de 300-400 kişi/ha aralığında brüt yoğunluk kararlarına sahip olduğu,

- Brüt yoğunluk ve net yoğunluk arasındaki oransal farktan rahatlıkla hesap edileceği üzere söz konusu 30 adet imar planının neredeyse tamamında zayiat oranının (DOP) %45'in altında olduğu, sadece bir adedinde bu oranın %51 olduğu,

• Emsal (KAKS) değerleri açısından ise 30 planın 24'ünün Emsali 0,75 değerinin üzerinde, ağırlıklı olarak 0,90 ila 2,10 değerleri arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Bu veriler, toplumun imar planlarından beklentisinin, arazilerinden en fazla %50 kesinti yapılması yönünde olduğunu göstermektedir. Bu beklentiyi karşılamayan planlara arazi sahipleri itiraz etmektedir. Yani, toplumun menfaati (*kamu yararı*) için mevzuattaki standartlara uygun olarak yapılan imar planlarına, toplum tarafından "*menfaatlerine aykırı"* olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmaktadır. Popülist yaklaşımlı idareler de toplum tarafından benimsenmeyen bu tür imar planlarını uygulamaya yanaşmamaktadır. Bir başka çarpıcı sonuç ise mevzuattaki standart değerlere göre uygulanabilirliği olmayan miktarlarda donatı içeren 200-250 kişi/ha.dan çok daha yüksek yoğunluğa sahip imar planlarının hayata geçirilmiş olmasıdır. Hal böyle iken, mevzuatta belirtilen standart değerlerden daha az miktarlarda donatı alanlarına sahip olmalarına rağmen yetkili idarelerce onaylanarak yürürlüğe konulan ve zaman içerisinde yapılaşması tamamlanan bu planlardaki sosyal donatı eksikliği neden gündelik hayatta en önemli toplumsal sorun haline gelmiyor? Hatta bu planlara göre yapılaşan mahalleler neden kentin tercih edilen, yaşanmak istenen konut bölgeleri olabiliyor?

Bu ve benzeri soruların cevabı, Prof.Melih Ersoy'un bilimsel araştırmasının sonucunda ulaşmak istediği amaç ile örtüşmektedir; *"Bu kitapla amaçlanan, farklı ülke ve yerleşmelerde aynı bir kentsel arazi kullanımı için kişi başına düşen alan büyüklüklerinin çeşitliliğinin ve bu farklı değerler arasındaki sapmanın büyüklüğünün plancılar tarafından bilinmesi yanı sıra, yasal düzenlemelerde belirtilen asgari değerlerin ne düzeylere kadar aşabileceğinin ipuçlarını da vermektir (Ersoy, 2009)."*

Rakamsal sonuçlara odaklanan planlama yaklaşımının aşılabilir değerlere muhatap olduğu hususu bilim insanlarımızca açıklanmış olmasına rağmen, imar planlarının yargısal denetiminde standart değerlere uygunluk noktasında katı bir tutum sergilenmesi, evrensel nitelikteki değerleri öteleyecek şekilde planlama bürokrasisini ön plana çıkarmakta, kentlerin planlanması konularında Prof.Raci Bademli'nin "*karar vericilere yol gösteren, onları uyaran meslek insanları*" olarak tanımladığı Şehir Plancıları'nın mesleki becerilerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu durum, kaçınılmaz olarak yüksek yoğunluk kararlarına sahip riskli yapı ve alanların yenilenmesi/dönüştürülmesine yönelik planlama çalışmalarında daha belirgin olmaktadır.

Kentsel dönüşümle ilgili yasal düzenleme yapılırken, imar mevzuatındaki sosyal donatı alanları ile yoğunluk kararları arasındaki ilişkinin kentsel dönüşüm planlarında nasıl sonuçlar doğuracağı irdelenmemiştir. Mevcut imar planı yapım yönteminin kentsel dönüşüm alanlarında da yeterli olacağı varsayılmıştır.

İmar Kanunu'nun planlama kurgusu, özel mülkiyettin ağırlıklı olduğu alanların düşük veya orta yoğunluklu gelişme konut alanı şeklinde planlanmasına göredir. Eskiyen yapıların veya gecekondu mahallelerinin dönüştürülmesi söz konusu olduğunda ise yetersiz kalmaktadır. Batıda uygulandığı şekilde imar hakları aktarımına imkân sağlayan (istisnalar hariç) düzenlemelerin yapılmaması, dönüşüme konu olan alandaki mülk sahiplerinin müktesep haklarının tespitine ilişkin kriterlerin belirtilmemiş olması önemli bir eksikliktir.

Kentsel dönüşüm kavramının mevzuatımızda yer almaya başladığı 2000'li yılların başlarından bu zamana kadar geçen uzun zaman diliminde, Prof. Murat Balamir'in "*Türkiye'de bir kentsel iyileştirme politikası belirlemek, buna uygun yasal düzenlemeleri hazırlamak, uygulama araç ve kaynaklarını türetmek, ilgili tarafları bir araya getirecek örgütlenme modelleri ve süreçleri tanımlamak önümüzdeki on yıllara hazırlanmada öncelikli bir ödev olarak durmaktadır (Balamir,2002).*" şeklinde dile getirdiği beklentiler karşılanmadığı gibi Prof.Zekai Görgülü'nün "G*ünümüzdeki algılanış biçimi kentsel dönüşümü "yap-sat"ın "yık-yap" ağırlıklı olan başka bir modeline taşımak üzeredir. Bu ise, bir yandan kentsel yerleşik alanlarda imar haklarının arttırılması için yeni baskıları yaratıp, bağlamında yine plansızlığı anlatırken, bir yandan da "dönüşüm" kavramının hızla içini boşaltıp, hızla onu tüketme ile eş anlamlı olacaktır (Görgülü,2005).*" şeklindeki endişelerini giderecek gelişmeler de yaşanmamıştır.

Tüm bu eksikliklerine rağmen yürürlüğe konulan 6306 sayılı Yasa ile riskli yapıların altmış gün içerisinde yıkılması zorunluluğu getirilmiştir. Kanun koyucu, riskli yapıların tespitinde tek yapı veya yapılar bütünü şeklinde bir ayrımı yapmamıştır. Dolayısıyla kamunun finansal kaynaklarının kullanılmadığı tek yapı veya birkaç yapıdan oluşan riskli yapıların dönüşümüne yönelik bireysel uygulamalarda plan değişikliği yöntemine başvurulması zorunlu olarak sıklıkla gündeme gelmektedir. Bu amaçla yapılan plan değişikliklerinde ise yukarıda belirtilen yasal eksiklikler nedeniyle riskli yapının piyasa koşulları çerçevesinde yeniden inşa edilebilmesi için yapı ve nüfus yoğunluğunu artırıcı parsel veya imar adası ölçeğinde plan

değişikliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı doğuran en önemli etmenden birisi yeniden yapılacak olan yapının inşaat tekniği diğeri ise mülk sahiplerinin ekonomik gelir seviyesi olmaktadır.

Teknik olarak, dönüşüme konu olan riskli yapının inşa edildiği 50-60 yıl öncesinin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değil günümüzde geçerli olan yaşam standartları, ekonomik koşullar ve yürürlükte olan mevzuat hükümlerine göre tasarlanarak inşa edilmesi gerekmektedir. Yapıların projelendirilmesi hususunda güncel tasarım normları ve sürdürülebilirlik ilkeleri bağlamında yapılması zorunlu olan; yangın merdiveni, asansör, sığınak, su deposu, tesisat şaftı ve teknik hacimlerin yanı sıra, özürlü rampa ve asansörü, kapıcı dairesi, sosyal mekânlar, kapalı otopark, atık su ayrıştırma, çöp ayrıştırma üniteleri gibi hacimsel olarak yapı tasarımını doğrudan etkileyen yapı bileşenleri, yapının taban alanı ve emsale esas inşaat alanını zorunlu olarak artırmaktadır.

Güncel koşullara göre projelendirilen yapının inşaat maliyetine bakıldığında ise, örneğin 5 katlı ve 100m²lik 20 konuttan oluşan 50 yıllık riskli yapının, aynı konut büyüklüğünde güncel normlara göre yeniden yapılmasının maliyeti (birim konut için 535 bin TL) 10,7 milyon TL'yi bulmaktadır (2022/2 YYBM, Resmi Gazete 21.06.2022/31873).

Riskli yapıda yaşamlarını sürdüren maliklerin büyük bir kısmının, yapının yıkılıp yeniden yapılması için gerekli olan yüksek maliyetleri karşılayacak ekonomik güce sahip olmadığı, ekonomik gücü olanların ise genellikle riskli yapıdaki konutlarını kiraya verdikleri rahatlıkla söylenebilir. Her ne kadar kanun gereği oluşturulan kentsel dönüşüm özel hesabından uzun vadeli kredi kullanma imkânı riskli yapı sahiplerine verilmiş ise de uzun vadeli ödeme yükümlülüğüne girmek yerine müteahhitlerle kat karşılığı inşaat sözleşmesi imzalamak daha cazip gelmektedir.

Bu durumda, afet riskini ve dönüşüm olgusunu ekonomik kazanç fırsatı olarak gören (genellikle ekonomik gücü olan) mülk sahiplerinin diretmeleri neticesinde, mevcut olandan/müktesep haklarından daha büyük konutlara yönelik talepleri yerine getirme yükümlülüğüne giren müteahhitlerinin, birim konut maliyetini asgari düzeye çekebilmeleri için emsal artışı talep etmekten başka seçenekleri kalmamaktadır.

Plan değişikliklerinde dikkate alınması gereken önemli konulardan biri de yoğunluk artışı yapılması halinde ortaya çıkan değer artışının vergilendirilmesidir. İmar Kanunu'nda 2020 yılında yapılan değişiklik ile "*Değer Artışı Payı*" uygulaması getirilmiştir. Konuya ilişkin yönetmelikte Riskli Yapı ve Alanlar için %50 oranında inşaat emsali artışına yönelik imar

planı değişikliklerinin değer artış payına tabi olmadığı belirtilmektedir. Bu düzenlemeyle, kentsel dönüşüm alanlarında inşaat emsalinin 1,5 kat artırılmasının yasal hak olarak görüldüğü anlaşılabilir.

Yukarıda izah edilen hususlar çerçevesinde, riskli yapılar için farklı senaryolara göre yapılacak olan plan değişikliklerinde nasıl sonuçlar ortaya çıkacağı Tablo-7'de görülmektedir.

Tablo-7, Plan Değişikliği Alternatiflerine Göre Sosyal Donatı Miktarı ve Emsal İlişkisi

				Emsal		Konut Alanı (m²)	İnş.Alanı (m²)	Birim konut (m²)	Konut Adedi	Toplam Nüfus	Standart Sosyal Donatı Alanları (m²)									
				Net	Brüt						Artan Nüfus	Yeşil	SKT	TA	Ana.	İlk.	Orta.	Lise	Sağ.	İba.	Toplam
	MEVCUT İMAR PLANI			0.70		10000	7000	78	90	360		10	0.8	1.0	0.3	2.0	2.0	2.0	1.5	0.5	m²/kişi
												-	-	-	1500	5000	6000	6000	750	2500	min. m²
PLAN DEĞİŞİKLİĞİNİN KAPSAMI	Değer Artışı Yok (%50 Emsal artışı)	Sosyal Donatıların tamamı planda ayrılırsa		1.05	0.87	8259	8656	78	111	446	86	860	65	86	43	172	172	172	129	43	1742
				1.64	1.05	6396	10500		135	538	178	1780	134	178	89	356	356	356	267	89	3605
		Asgari alan büyüklüğünü sağlamayan donatı ayrılmazsa		1.05	0.92	8704	9150	78	117	470	110	1103	83	110	55	221	221	221	165	55	1296
				1.33	1.05	7909	10530		135	538	178	1780	134	178	89	356	356	356	267	89	2092
		MEVZUATTAKİ KURGU		1.05		10000	10500	117	90	360	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Değer Artışı Var	Kat Karşılığı (%50'ye göre)	Eşdeğer Konut Büyüklüğüne Göre	5.17	1.40	2710	14000	78	180	720	360	3600	270	360	180	720	720	720	540	180	7290
				2.43		5770	14000				360	3600	270	360	180	720	720	720	540	180	4230
			Mal Sahiplerinin Talebine Göre	8.30	2.25	2710	22500	125	180	720	360	3600	270	360	180	720	720	720	540	180	7290
				3.90		5770	22500				360	3600	270	360	180	720	720	720	540	180	4230

Bu şartlar altında Bakanlık tarafından onaylanan plan değişikliklerine karşı, geçmişte yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm adı altında yapmış oldukları ranta yönelik amaç dışı uygulamaların etkisiyle önyargıyla yaklaşılmakta ve genellikle iptal davaları açılmaktadır.

Konuyu inceleyen bilirkişilerce yapılan incelemelerde ise ilave nüfus için kentsel standartların karşılanıp karşılanmadığına bakılmakta, mevzuatta belirtilen standartlara uyulmadığı için kamu yararına aykırılıktan bahsedilmektedir. Planlama nosyonuna uzak olan mahkeme heyetini iptal kararına yönlendiren ayrıntı ise kendi uzmanlık alanlarına giren hukuki konuda tartışmaya mahal vermeyecek açıklıkta somut hukuki gerekçenin bilirkişi raporunda ortaya konulmuş olmasıdır.

Örneğin, plan değişikliği neticesinde 110 kişi artan nüfus için yönetmelik eki tabloya göre ayrılması gereken sosyal donatı miktarlarının 604 m² eksik olduğu (*55 m² Anaokulu, 220 m² İlkokul, 165 m² Sağlık Tesisi, 82,5 m² Sosyal Tesis, 55 m² Dini Tesis, 26,5 m² Teknik Altyapı*) gerekçesiyle, riskli yapıların yenilenmesine yönelik imar planını iptal eden Ankara … İdare Mahkemesinin 2019/1691 sayılı kararı gibi birçok plan iptal kararı bulunmaktadır.

Bu ve benzer davaların iptal gerekçelerinde, "*Sosyal donatı ihtiyacı = (ilave nüfus) x (toplam standart m²) formülüne göre hesap edilen miktarın paçal olarak planda ayrılıp kamuya bedelsiz terk edilmesi gerekir*"

şeklinde özetlenebilecek bir yorum yapılmaktadır. Buradaki temel yanılgı; planlama tekniği açısından, üzerinde yapı yapılması gereken kullanımlar için yönetmelikte asgari miktarları belirtilen; yoldan çekme (yapı yaklaşma) mesafeleri, en az bahçe ölçüleri dikkate alınarak yeterli büyüklükte alan ayrılması ve ayrılan arazi parçalarının kullanım kararlarının imar planlarında açık olarak belirtilmesi hususunun göz ardı edilmesidir.

Bir başka ifadeyle, üzerinde yapı yapılamayacak kadar küçük alanların imar planlarında ayrılması mümkün olmadığı gibi hesap edilen toplam donatı miktarı kadar (örn.604 m²) alan ayırıp, kullanım kararı olarak "*sosyal donatı alanı*" gösterimi de imar mevzuatımızdaki plan çizim normlarına uygun değildir.

Bir diğer tartışma konusu ise artan nüfusun ihtiyacı için ayrılan sosyal donatıların kamusal/özel alan niteliği hakkındadır. Yaygın görüş, bu alanların kamusal mekân olduğu ve mülkiyetinin de kamu otoritesine devredilmesi gerektiği yönündedir. Bazı çevrelerce, bu amaçla ayrılan alanların nüfusu artırılan alanın kullanımına tahsis edildiğinden özel mekân niteliğinde olduğu, kamuya devrine yönelik yasal bir düzenleme bulunmadığından, kişilere mülklerini kamuya devretmeleri yönünde herhangi bir zorlama yapılamayacağı ifade edilmektedir.

Ülkemizin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1.Protokolünde yer alan "*mülkiyet güvenliği bağlamında yasada belirtilen haller dışında kişilerin mülkiyetlerinin dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı*" bu yöndeki azınlık görüşünü desteklemektedir. İdeal manada kamusal ya da özel alan kapsamına girmeyen bu tür sosyal mekânları, toplumun her kesimince kullanılabilen, ancak daha çok etki alanındaki kullanıcılar tarafından kontrol edilen "*yarı kamusal mekân*" olarak değerlendirmek daha doğrudur. Bu çerçevede, kamusal ve özel mekânların birleştirici ögesi olan, "yarı kamusal mekânlar" imar planlama sistemimize göre gelişen kentlerin mekânsal kurgusunda eksik halka olarak nitelendirilmektedir (Sınmaz, 2018).

Bilimsel ve nesnel olarak tartışmaya açık gerekçelerle alınan iptal kararları, maddi imkânları olmadığı için riskli yapıda yaşamak zorunda kalan insanların daha iyi koşullarda yaşayabilme fırsatlarını sekteye uğrattığı için kamu vicdanında rahatsızlık yaratmaktadır. İdeal dönüşüm uygulamasının yapılması gerektiğini esas alan yaklaşımlar mahkeme kararını yerine getirmek zorunda olan idarelere deyim yerinde ise pimi çekilmiş birer bomba bırakmaktadır.

İdari yargı davalarındaki iptal kararlarının en önemli niteliği geriye yürümeleridir. Yani dava edilen olay hiç yaşanmamışçasına, eski duruma göre uygulamaların devam etmesi gerekir. Riskli yapılara ilişkin plan iptallerinde ise geriye dönüş mümkün değildir. Dava açılmasının çok öncesinde, planın daha onay sürecinde iken "*yasa gereği*" riskli yapılar yıkılmakta ve sosyal yaşam sona ermektedir. Hukuki denetimin sonuçlanmasına kadar geçen sürede, ruhsat alınarak inşaatlara başlanmasıyla birlikte "*de jure*" olay meydana gelmektedir.

Riskli yapılara ilişkin plan değişikliklerine açılan iptal davaları diğer plan iptal davalarından farklı değerlendirilmelidir. Mahkeme iptal kararlarına esas alınan bilirkişi raporlarının "imar hukuku" bağlamındaki tespit ve değerlendirmeleri, mahkeme kararı gereğinin nasıl yerine getirileceği noktasında idareleri duraksamaya sokmamalıdır. Uygulanabilirliği olmayan iptal gerekçeleri, yargısal denetimden amaçlanan şehircilik ilkelerine uygunluğu tam manasıyla sağlamadığı gibi, ortaya çıkan hukuki belirsizliğin çözüme kavuşturulması noktasında şehir plancıları haricindeki meslek mensuplarının (özellikle avukatların) dönüşüm uygulamalarında daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamaktadır.

Mesleğimizin saygınlığını, diğer meslekler ve toplum nezdinde tehdit eder hale gelen bu yaklaşımın bilinçaltını, Prof.Raci Bademli'nin "*Sosyal/ Mekansal Paradoksu*" olarak tanımladığı davranış şekillendirmiştir :

"Kentsel planlama konularında sosyal verileri esas/veri almayı, kısa dönemli düşünmeyi ve salt mekânsal müdahalelerle sınırlı olmayı kabullenmeyiz. Nedense kentsel planlamanın bağımsız değişkenlerini, yani toplumsal ilişki verilerini değiştirmek, uzun vadeli düşünmek ve bütün sorunları hep birden ve kökünden çözüvermek bizim için kıymetli işlerdir. Tabii ki, bu arada asıl işimizi, kentsel/mekânsal planlama işini başkalarına (ama daha çok kendi haline) bırakırız… Mevcut toplumsal verilere en uygun kentsel/mekânsal çözümler durumlar aramak yerine, ideal mekânsal/kentsel çözümler/ durumlar için olması gereken toplumsal ilişkileri düşleriz. Yani kentsel/ mekânsal planlama işlerini özünde birer toplumsal dönüşüm projesi olarak algılar, böylece kısa vadede, hemen yapılıverecekleri, yapılması gerekenleri yapmayız (Bademli,2005)."

5. Sonuç ve Öneriler

Yukarıda da değinildiği üzere kentsel dönüşüm faaliyeti, yüksek maliyetleri olan ve finansman araçlarından bağımsız düşünülemeyen bir süreç yönetimidir. Kamu kaynaklarının kullanıldığı kentsel dönüşüm uygulamalarında gecekondu mahallelerindeki yoksulluğun giderilmesi ve fiziki koşulların iyileştirilmesine öncelik verilmektedir.

Ekonomik ömrünü doldurmuş ruhsatlı yapılarda yaşayan dar ve orta gelirli kesimin aleyhine olan bu tercih, eskiyen yapıların yenilenmesi için semt veya mahalle ölçeğinde kapsamlı dönüşüm projeleri geliştirilmesi yerine, yüksek rantlı noktasal dönüşüm projelerinin üretilmesine yol açmaktadır. Dönüşüm projelerinde, riskli yapı sahiplerinin ekonomik durumları ile riskli yapının yıkıp yeniden yapılmasının maliyeti arasındaki ilişki analiz edilmeksizin kentsel dönüşüm olgusunun rant amaçlı kullanılıp kullanılmadığı yönünde kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Riskli yapının müktesep imar haklarının güncel şartlara göre yeniden (asgari düzeyde) kullanılması halinde ortaya çıkması muhtemel piyasa değeri ile kentsel dönüşüm sonrasında ortaya çıkan yeni yapılaşmanın piyasa değeri arasındaki fark ortaya konulmalıdır. Şayet iki değer arasındaki fark makul seviyelerden daha fazla ise bu durumda fazlalığın değer artışı olarak vergilendirilmesi gündeme getirilmelidir.

Böylesi bir yöntem, riskli yapıların dönüştürülmesine yönelik uygulamaları kısa vadede gerçek amacına kavuşturacağı gibi kentsel dönüşümü rant kapısı olarak görenler için de caydırıcı olacaktır. Orta ve uzun vadede ise hem kentsel dönüşüm planlarını elde etme yönteminde hem de Riskli yapıların tespit ve değerlendirmesine ilişkin süreçlerde sistemsel değişikliklere ihtiyaç vardır. Riskli yapı ve alanlar için yapılacak olan planlama çalışmalarının usul ve esasları, Kıyılarda, Korunan Alanlarda (sit alanları, milli parklar, ÖÇK bölgeleri vs.) ve Endüstri Bölgelerinde (OSB, TGB, LB vs.) yapılan planlama çalışmalarında olduğu gibi İmar Kanunu'ndan ayrı, özel bir mevzuatla belirlenmelidir. Bu yönde yapılacak düzenlemede, dönüşüm planlarında gerekli sosyal donatı ihtiyacının nasıl karşılanması gerektiği, bu alanların konum, nitelik ve büyüklükleri ile hangi miktardaki kullanımların kamusal alan olduğu tarif edilmeli, sosyal donatı alanlarına yönelik kamusal alan, özel alan çatışması giderilmelidir. Daha önceden DOP kesintisi yapılmış olan imarlı alanlar üzerinden yapılan planlama çalışmalarında, kamusal alan niteliğindeki sosyal donatı alanlarının kamu mülkiyetine geçirilmesi için yöntemler belirlenmeli, net ve brüt emsal kullanımı gibi günümüzde kafa karışıklığına neden olan kavramlara açıklık getirilmelidir.

5.1. Riskli Bina Yenileme Modeli Önerisi

Riskli yapıların tespitinde (ironik olarak) caydırıcı olan mevcut düzenleme, kentlerimizdeki riskli yapı envanterinin sağlıklı bir şekilde elde edilmesine de imkân vermemektedir. Mevcut istatistiksel verilere bakıldığında kentlerimizdeki riskli yapıları tespit eden ve tamamının yerlerine yenilerinin yapılmasını sağlayan mevzuatımız varmış gibi yanıltıcı sonuçlar çıkabilmektedir (Gündoğmuş,2020).

6306 sayılı Kanun uyarınca riskli yapı tespiti sonrasında yaşanan sürecin nasıl işlediği Şekil-1'de gösterilmektedir. Mevcut işleyişe göre risk analizi yapılarak riskli olduğu tespit edilen binanın yıkılması için bina sahiplerine altmış günden az olmamak üzere süre verilmektedir. Bina sahipleri, güçlendirmeyle riskin giderilmesinin mümkün olduğunu tespit ettirirse Dönüşüm Projeleri Özel Hesabı'ndan kredi kullanarak binalarını yıkılmaktan kurtarmaktadır. Bu imkân yok ise bina yıkıldıktan sonra nasıl bir yöntem izleyecekleri hususunda kat maliklerinin kendi imkânlarıyla araştırıp karar vermeleri gerekmektedir. Binanın yenilenmesi için gereken maliyetleri karşılayacak gücü olmayan ve bu nedenle alınması gereken 2/3 çoğunluk kararına katılmayan kat malikleri dışlanmaktadır.

Bu döngüdeki en büyük sıkıntı, dönüşüm sürecinin sonucunda elde edilmek istenen ürünün (yeni yapının) aslında sürecin tetikleyicisi olmasıdır. Yani, yaptıkları araştırmalar sonucunda yeni yapı yapılabileceğini garantiye alan mal sahipleri, riskli yapı analizi için başvuruda bulunarak süreci başlatmaktadır. Kat artışı, kot kazanımı vs. imkânı olmayan binalarda oturanlar ise yerine yenisini koyamadıkları konutlarını kaybetme endişesiyle risk tespiti yaptırmamaktadır.

Bu çalışmada, afet riskini sadece mühendislik yöntemleriyle giderilecek "*yapı sorunu*" şeklinde algılayan mevcut dönüşüm sistemi yerine; insan odaklı ve aidiyet duygusu temelinde "*yapılaşma sorunu*" olarak sosyo-ekonomik çerçevede ele alan, riskli yapının yıkılıp yeniden yapılması sürecinde işin uzmanlarının aktif rol aldığı bir dönüşüm modeli önerisi geliştirilmiştir (Şekil-2).

Öneri Riskli Bina Yenileme Modelinde;

- Riskli yapılar, lisanslı kurum/kuruluşlarca yapılan risk analizleri sonucunda risk derecesine göre kategorilere ayrılmaktadır.

- Yüksek riskli olduğu tespit edilen yapıların, afet sonrasında yıkılan

veya ağır hasar alan yapılar gibi değerlendirmesi öngörülmektedir (Şekil-3).

• Orta ve düşük riskli yapılarda riskin güçlendirmeyle giderilmesine öncelik verilmektedir.

• Yıkılıp yeniden yapılma durumunda ise kurulacak olan Yeminli Özel Teknik Danışmanlık Ofisleri sürece dâhil olmaktadır. Bakanlık tarafından yetkilendirilen danışmanlık ofislerindeki uzmanlar tarafından yapılacak analizlerin sonuçlarına göre riskli yapının yenilenmesi için en uygun yönteme mal sahipleri ile birlikte karar verilmektedir.

80'li yıllarda kamusal görev üstlenen Yeminli Özel Teknik Büro (YÖTB) benzeri bir profesyonel ekibe, riskli yapıların yıkılıp yeniden yapılması sürecinde de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede önerilen Yeminli Özel Teknik Danışmanlık Ofislerinin (YÖTDO) imar uygulaması deneyimine sahip *Şehir Plancısı*, Proje deneyimine sahip *Mimar*, Şantiye deneyimine sahip *İnşaat Mühendisi*, gayrimenkul değerleme deneyimine sahip *Harita Mühendisi* ve yardımcı teknik elemanlardan oluşturulması düşünülmüştür (Şekil-4).

6306 Sayılı Kanun uyarınca Riskli Alan dışında kalan riskli yapılar hakkında tespit ve değerlendirmeler yapmak üzere "Mesleki Etik Kurallarına" bağlı olarak kamu hizmeti sunan özel Mühendislik, Mimarlık ve Planlama Ofisi olarak Bakanlık tarafından lisanslandırılacak olan YÖTDO uzmanlarınca; Müktesep İmar Hakkı Analizi, Maliyet Analizi ve Mal Sahipleri Varlık Analizi yapılmak suretiyle riskli yapının kat karşılığı ve anahtar teslim yöntemlerine göre yenilenmesi için gereken koşulların nasıl sağlanabileceği ortaya konulacaktır. Mal sahipleri ile yapılan görüşmelerde varılacak uzlaşma neticesinde de yeni yapının yapılması için en uygun yöntem belirlenecektir.

Önerilen dönüşüm modelinde, Riskli yapıda yaşayan ancak ekonomik gücü olmayan mal sahipleri de nimet/külfet dengesinde sürece dâhil edilmektedir. Tüm malikler dönüşüm sonrasındaki kazanımlardan faydalanacağından binaların yenilenmesi sürecinde yaşanan yoksul/varsıl çatışması ortadan kalkacaktır. Risk analizi sonrasında riskli yapının derhal yıkılması söz konusu olmayacağından, kentlerimizdeki yapıların risk envanteri çıkarılarak dönüşüm projeleri için sağlıklı veri tabanı da oluşturulabilecektir.

Son söz olarak;

Bu bildirinin yayıma hazırlandığı günlerde meydana gelen 7.7 ve 7.6 şiddetindeki Kahramanmaraş depremlerinde yıkılan on binlerce binada elli binden fazla insanımız hayatını kaybetmiş, hasar gören yapılar kullanılamaz hale gelmiştir. Deprem uzmanlarınca yıkım gücü itibariyle insanlık tarihi boyunca yaşanan sayılı felaketlerden biri olarak nitelendirilen bu doğal afette yıkılan/hasar gören binaların büyük bir kısmını Yapı Denetimi Kanunu (*2001*) öncesinde yapılan çok katlı ruhsatlı yapılar oluşturmaktadır.

Prof.İlhan Tekeli'nin, Türkiye'nin depremle birlikte yaşayabilme stratejisini yaşadığımız bu felaket bağlamında sorguladığı makalesinde de riskli yapı maliklerinin gelir durumunu dikkate alan yenileme/dönüşüm modeline ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır:

> "*Türkiye'nin yalnız milli gelir düzeyi orta gelir düzeyinde değildir. Büyük bir gelir eşitsizliği bulunmaktadır. Böyle bir ülkede tek düze çözümler savunulamaz. ... Eğer değişik gelir gruplarının olanaklarına uygun yıkılmaz bina yapma yolları yeterince çeşitlendirilebilirse, hem kentlerin gelişmesinde kimlik farklılıklarının oluşturulması olanakları genişlemiş olacak, hem de kentsel yaşamda doğabilecek bazı krizler ortaya çıkmayacaktır* (Tekeli,2023).*"*

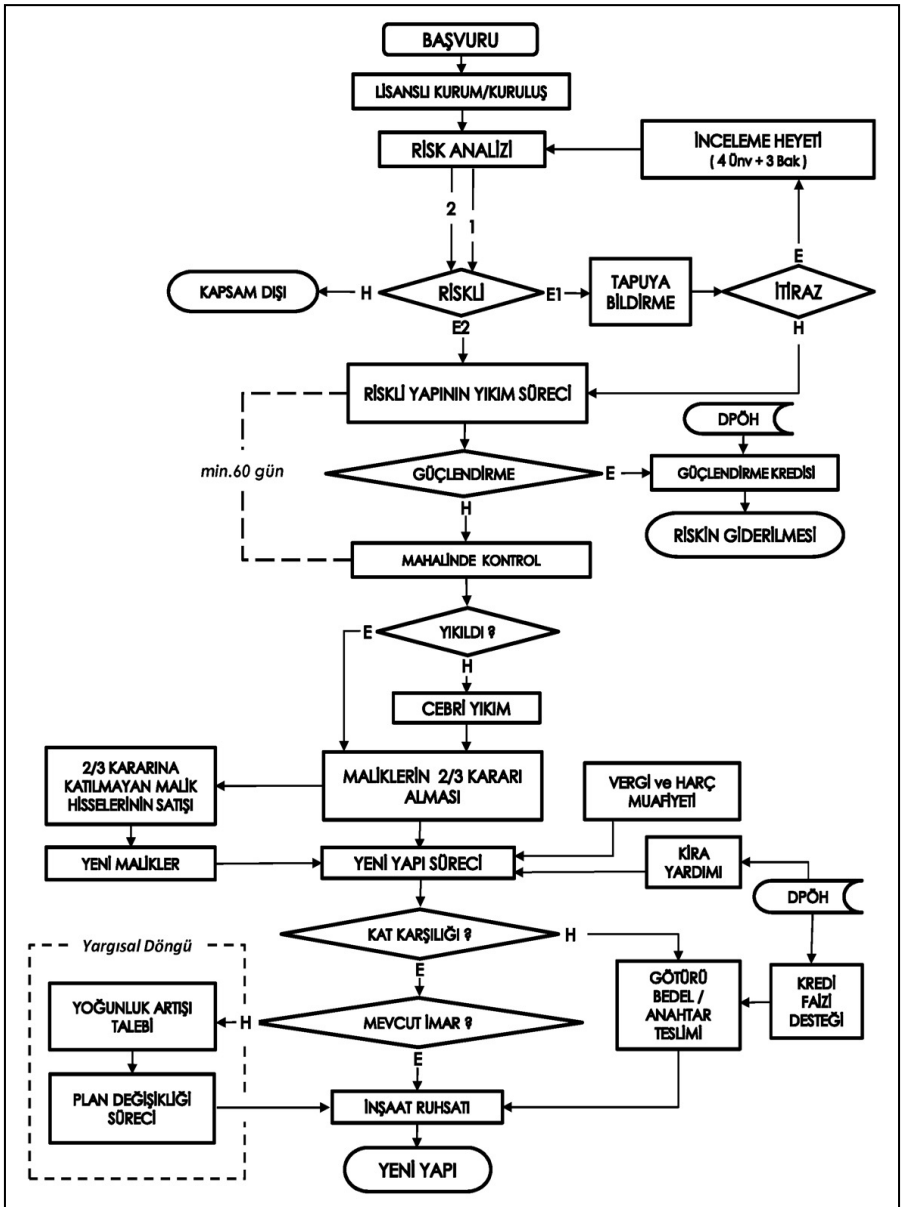

Şekil-1, 6306 sayılı Kanun'daki Riskli Yapı Yenileme Süreci

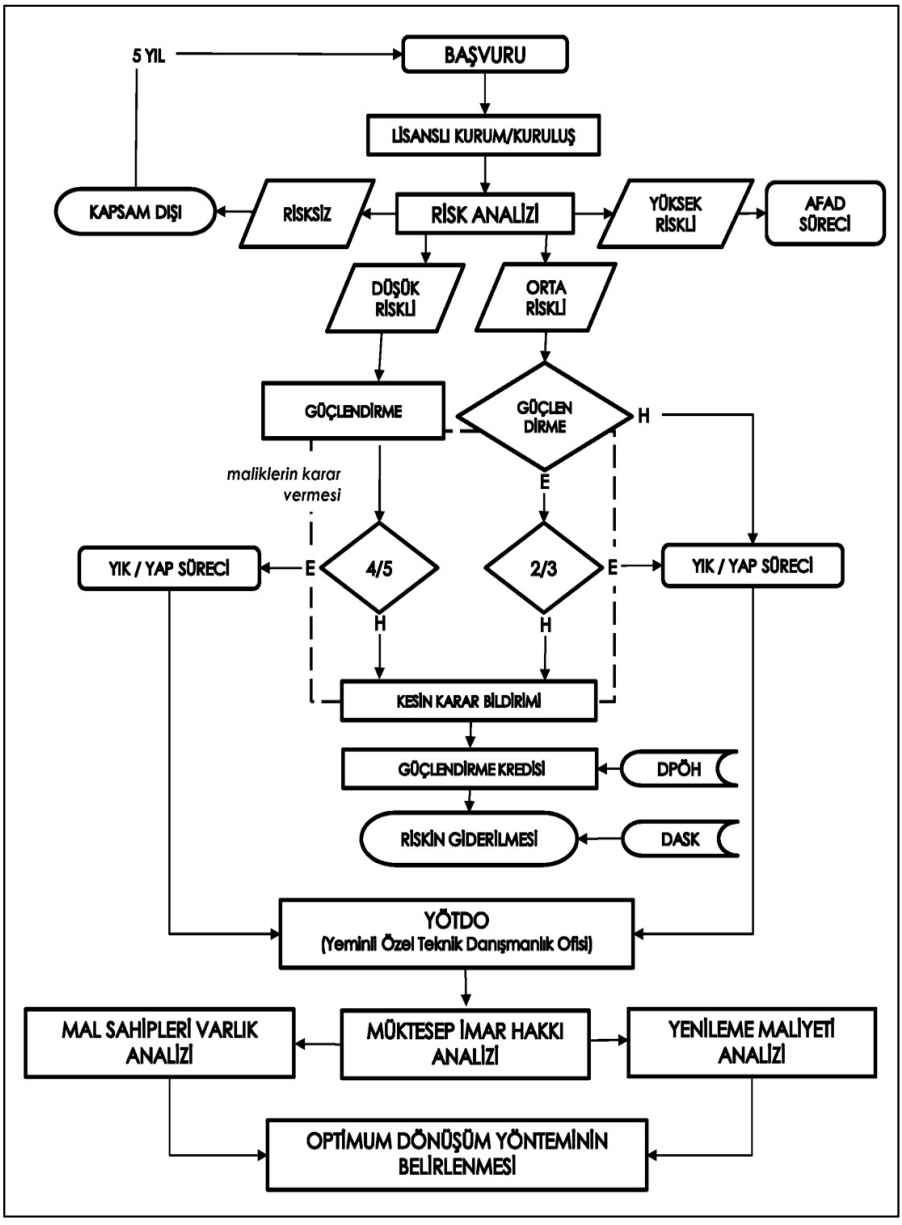

Şekil-2, Öneri Riskli Yapı Yenileme Süreci

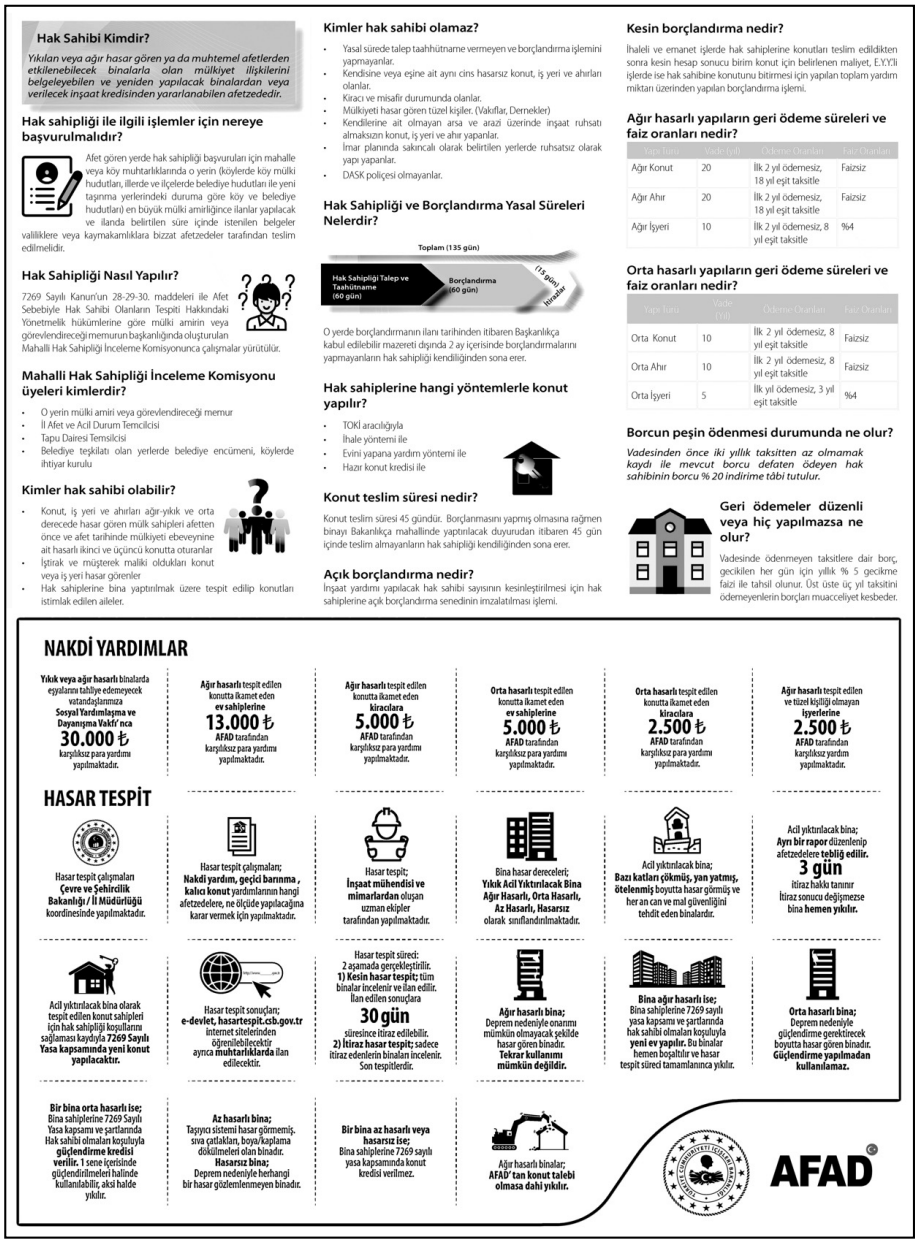

Şekil-3, AFAD Süreci - Yüksek riskli yapılara göre uyarlanması öngörülen, yıkılan veya ağır hasar gören yapılar hakkındaki mevcut işleyiş (Kaynak: www.afad.gov.tr/brosurler)

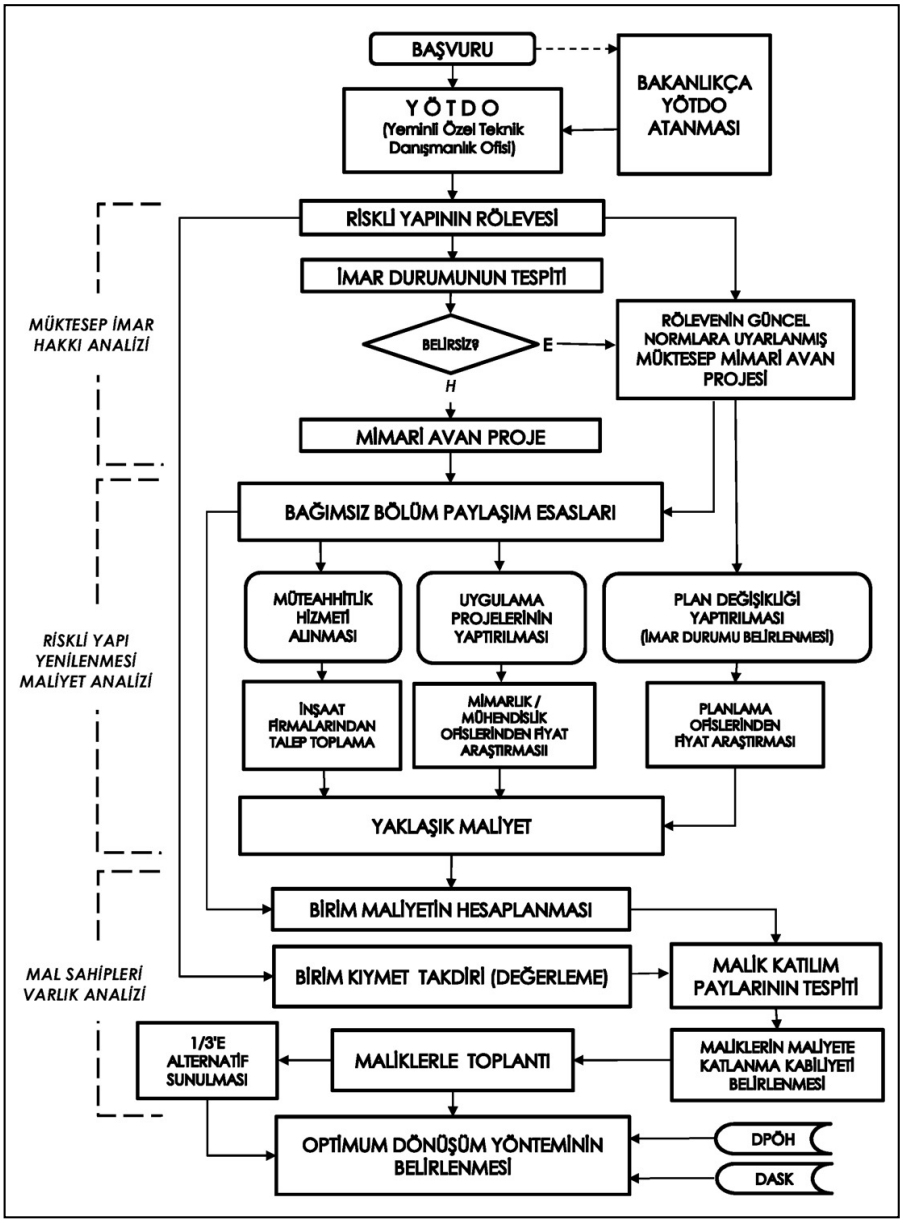

Şekil-4, Öneri Yeminli Özel Teknik Danışmanlık Ofisi (YÖTDO) İş Akış Şeması

KAYNAKÇA

Avcı, E. (2013). Gecekondu Sorununun Çözümünde Kentsel Dönüşüm Projeleri: Ankara Dikmen Vadisi Projesi Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=iTkOhwevEenJZ3onUvs52gVVwwudWiCP-0Qi3qU1N2ZQe2EoF3NwuqShD_W6KBpQ

Bal S. (2017). Türkiye'de Soylulaştırma: Ankara Dikmen Vadisi Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli

https://gcris.pau.edu.tr/bitstream/11499/2211/1/Selda%20Bal.pdf

Balamir, M. (1975). Kat Mülkiyeti ve Kentleşmemiz. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2, 295-318

Balamir, M. (2005). Türkiye'de Kentsel İyileştirme ve Dönüşüme İlişkin Güncel Öneri ve Modeller. Mimarlık, 322, 28-35

Bademli, R. (2005). Paradoks. Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar (s. 1-4). Ankara: ŞPO Yayınları

Dede, O.M., Şekeroğlu, A. (2020). Türkiye'de Kent Planlamada Mekânsal Standartlar Üzerine Bir Değerlendirme. doi:10.12739/NWSA.2020.15.3.4C0238

Ekinci, O. (2005). Kentsel Dönüşümün Akla Getirdikleri. Mimarlık, 322, 36-38

Ersoy, M. (2009). Kentsel Planlamada Arazi Kullanım Standartları. Ankara: ŞPO Yayınları

Gökmen, G. P. (2011). Türkiye'de Apartmanlaşma ve Konut Kültürü. Güney Mimarlık, 5, 13

Görgülü, Z. (2005). Planlamada Bir Araç: Kentsel Dönüşüm. Mimarlık, 322, 26-27

Gündoğmuş, Y. N. (2020, 16 Şubat). İmar Barışı'nda 30 bini aşkın yapı kayıt belgesi iptal edildi.

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/imar-barisinda-30-bini-askin-yapi-kayit-belgesi-iptal-edildi/1735457

İslamoğlu, Ö., Usta, G. (2018). Mimari Tasarımda Esneklik Yaklaşımlarına Kuramsal Bir Bakış.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/545841

Karaca, M. R. (2020, 29 Ocak). Türkiye'de 2012'den bu yana saptanan 197 bin 20 riskli yapıdan 165 bin 556'sı yıkıldı.

https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17118

Seydanlıoğlu, M. (2021). İmar Barışı Uygulaması Kapsamında Yapı Kayıt Belgesi Alınması ve İptal Edilmesi Nedenlerinin Analizi. (Yayımlanmamış dönem projesi). Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/75895

Sınmaz, S. (2018). Türkiye'de Kentsel Planlama ve Dönüşüm Sürecinde Eksik Halka: Yarı Kamusal Mekanlar. Mimarlık, 402, 32-38

Tanyeli, U. (2004). İstanbul 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, İstanbul: Akın Nalça Kitapları

Tekeli, İ. (1979). Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama. Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar, 4, 79

Tekeli, İ. (2023). Maraş Merkezli 2023 Yılı Depremlerinin Yarattığı Yıkımlar Sonrasında Türkiye'nin İzlediği Deprem Stratejilerinin ve Çözüm Arayışlarının Geçerliliğini İrdelemek.

https://www.academia.edu/97095961

Ünal, M. (1979). Türkiye'de Apartman Olgusunun Gelişimi: İstanbul Örneği. Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar, 4, 71-77

Yağlı, B. (2002). Ankara'da Gecekondu Bölgeleri için Öngörülen Proje ve Uygulamalar, Konut Kurultayı (s.640). Ankara: ŞPO Yayınları

URL-1, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012068.pdf

URL-2, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012071ss0162.pdf

URL-3, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c008/mgk_01008135ss0535.pdf

DÖNÜŞÜM SÜRECİNDEKİ İMALAT ALANLARINDA DÖNÜŞEMEYEN MEKANLAR: BASIN EKSPRES AKSI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Sezen TARAKÇI

İstanbul Kent Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi G. Pelin OLCAY

İstanbul Kent Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Özet

İstanbul'un ekonomisinde gelişmiş ülkelerin metropollerinden farklı olarak imalat halen önemli bir yer tutmaktadır. Diğer yandan kentteki imalat faaliyetleri kent dışına çıkmakta, kent merkezinde kalan imalat alanları özellikle ofis, otel, rezidans gibi üst gelir grubunu hedefleyen projelere dönüşmektedir. Bu dönüşümde gerek yasal düzenlemeler gerekse de plan kararları ile yatırımcının teşvik edilmesi etkili olmaktadır. Bağcılar ilçesinin Basın Ekspres Aksı son 10 yılda hem hızla dönüşerek konut, rezidans, otel projeleri ile öne çıkmakta, hem de hala imalatın yer seçtiği bir bölge olarak önemini korumaktadır. Bu bağlamda Bağcılar Türkiye'de son yıllardaki kentsel politikaların mekana yansımasını özetleyen önemli bir örnektir. Bu makalenin amacı, Basın Ekspres Aksı'na paralel olan, imalat alanlarının yoğunlukta olduğu ama plan kararları ile hizmet sektörüne yönelik fonksiyonların planlandığı alanlarda, imalat alanlarının dönüşümünü ve bu dönüşümü tetikleyen unsurları irdelemektir. Çalışma bulguları bize göstermektedir ki kentsel dönüşüm alanlarının geleceğe dair bir vizyon kapsamında projelendirilmesi, bu projelerin kentin bütününe dair ortaya konan politikalar çerçevesinde geliştirilmesi kentlerin geleceği için büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Kenti, İmalat Alanları, Desantralizasyon, 6306

The (Un)transformed Areas in Manufacturing Areas in the Transformation Process: The case of Basın Ekspres Axis

Abstract

Deindustrialization in Istanbul, unlike developed countries, is not the end of manufacturing, but the relocation of manufacturing, the transformation of industrial areas in the city center into projects targeting the high-income group such as offices, hotels, and residences. In this urban transformation, both legal regulations and plan decisions and incentives made to the investor are effective. The Basın Ekspres Axis of Bağcılar district is an important example that summarizes the reflection of the urban policies in recent years in Turkey, as it has been transformed rapidly in the last 10 years, coming to the fore with housing, residence and hotel projects, and is still the region where manufacturing is chosen. The aim of this article is to examine the transformation of manufacturing areas and the factors that trigger this transformation in areas parallel to Basın Ekspres Axis, where manufacturing areas are concentrated but functions for the service sector are planned with plan decisions. The findings of the study show us that it is of great importance for the future of cities to decide and project urban transformation areas within the scope of a vision for the future, especially by integrating this with the policies developed for the whole city.

Keywords: Industrial City, Manufacturing Areas, Decentralization, Law No. 6306, Urban Transformation

1. Giriş

Sanayi bölgelerinin sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde dönüşümü literatürde oldukça ilgi çeken bir konudur. Üretim alanlarının bir yandan üretim potansiyellerini koruması bir yandan da bu alanlarda topluma ve çevreye faydalı kullanımların gelişmesi sıkça vurgulanmaktadır.

Sanayi alanlarının dönüşümü için tek bir formül üretmek mümkün değildir. Bu alanların dönüşümü ülkenin ve bölgenin koşullarına, yasal mevzuatına, sosyal ve ekonomik yapısına göre farklılık gösterir. O halde her bölgenin dönüşümü kendi içinde değerlendirilip ele alınmalıdır.

Bu çalışma, İstanbul'un önemli sanayi bölgelerinden birisi olan ve imalat faaliyetlerinin halen devam ettiği Bağcılar ilçesini ele almaktadır. Bağcılar, İstanbul Metropoliten alanında imalat sektörünün geçmişten günümüze etkin olduğu bir ilçedir. Bağcılar ilçesi bir taraftan önemli imalat alanlarından birisi olma özelliğini koruyan, diğer taraftan da dönüşümü yaşayan bölgelerden birisidir. Bu nedenle, çalışma kapsamında örnek alan olarak Bağcılar ilçesi seçilmiştir. Bağcılar sanayinin getirdiği çevre kirliliği, nüfus ve yapı yoğunluğu sorunları ile yüz yüze kalmış, 2000'li yıllarla birlikte sanayi Bağcılar'ın bir bölümünden plan kararları ile desantralize edilmeye başlanmıştır. Bu durum ilçede özellikle büyük sanayi alanlarının dönüşümüne neden olmaktadır. Büyük arsalara sahip sanayi alanlarının kent içinde büyük arsaya ihtiyaç duyan rezidans, konut, iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezi gibi kullanımlara dönüştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunun sağladığı muafiyet ve teşvikler ile ilçede bu dönüşümün hızlandığı görülmektedir. İlçenin batısında Basın Ekspres Aksı'nda yer alan ve imalat alanlarının da yoğun olarak bulunduğu Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar Mahallelerinde bu dönüşüm daha hızlı yaşanmaktadır. Bu nedenle, çalışma alanı bu üç mahalle ile sınırlandırılmıştır.

Bu makalede, TÜBİTAK 3501 Programı çerçevesinde fonlanan, "Kentlerdeki İmalat Sanayi Bölgelerinin Sürdürülebilir Gelişim ve Dönüşüm Modeli: İstanbul Bağcılar İlçesi Örneği" başlıklı araştırma projesi kapsamında yapılan saha çalışmalarından elde edilen verilerin bir kısmı kullanılmıştır. Çalışma alanı yaklaşık 681 ha olup, saha çalışmaları ile bölgenin mevcut niteliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Bu makalenin amacı, Bağcılar ilçesinde Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahallelerinde imalat alanlarının dönüşümünü ve bu dönüşümü tetikleyen

unsurları irdelemektir. Bu nedenle, öncelikle saha çalışmaları ile mevcut durum analizleri yapılmış, bölgenin tabi olduğu planlar incelenmiş ve kentsel dönüşümle ilgili yasal mevzuat irdelenmiştir. Bağcılar Basın Ekspres Aksı son 10 yılda bir yandan hızla dönüşerek konut, rezidans, otel projeleri ile öne çıkarken bir yandan hala imalatın yer seçtiği bir bölge olması bağlamında Türkiye'de son yıllardaki kentsel politikaların mekana yansımasını özetleyen önemli bir örnektir.

2. Literatür Araştırması

Sanayinin kentlerin gelişiminde önemli bir etkisi vardır. Sanayinin gelişmesi ile birlikte nüfus artar, kentin sosyal ve ekonomik olanaklarında gelişmeler yaşanır. Ancak bir süre sonra sanayinin gelişimi ve eşlik eden nüfus artışı kentte önemli sorunları da beraberinde getirmeye başlar; çevre kirliliği, trafik sorunları, yeşil alanların azalması bunlar arasında sayılabilir. Kentin gelişmesi ve nüfusunun artması sanayi için de bir takım dezavantajlar yaratır. Firmalar büyümek için yer bulamaz. Bu durumda sanayi kentin dışına çıkmaya başlar. Sazak, metropolitenleşme sürecinin bir parçası olan desantralizasyonu, merkez kentin ekonomik ve kentsel fonksiyonlarının yasal belediye sınırları dışına çıkması işlemi olarak tanımlamaktadır. Desantralizasyon, herhangi politik veya kurumsal bir çerçeveden bağımsız ve bir yoğunluk kademelenmesi içerisinde yer alan teknik ve ekonomik oluşumdur. Bu oluşumu hazırlayan en önemli faktör sanayi kentinin aşırı merkezileşmesi ve büyümesi sonucu yoğun yapılaşmanın getirdiği ekonomik olmayan ve sağlıksız hayat şartlarından kentli nüfusun kaçma isteğidir (Sazak, 2002). Üretim fonksiyonunu farklı bölgelere taşıyan kimi firmalar tasarım, lojistik, yönetim gibi üretim dışındaki bazı operasyon ve departmanlarını kent içinde bırakabilir (Sazak, 2002; Olcay, 2014). İmar planları, daha az gelişmiş bölgelere verilen yatırım teşvikleri, sanayinin büyümesi ve yatırım yapması için gerekli yasal izinleri alamaması sanayinin kentin dışına çıkmasında etkili yöntem ve süreçlerdir. Bu durumda kentin içinde boşalan sanayi alanlarının dönüşümü gündeme gelir. Literatürdeki çalışmalarda, su kıyısındaki tarihi mahallelerin, endüstriyel tesislerin ve kamuya açık alanların sanayi sonrası tüketim alanlarına dönüşmesi ile ilgili tereddütler vurgulanmaktadır. Bu gibi projeler, kapitalizm kültürünün büyümesine ve genişlemesine ve dolayısıyla kültürün metalaşmasına neden olabilir. Bu projelerden fayda sağlayabilmek için kültür üretimini ve tüketimini dengelemek gerekir (Günay, 2014). Pek çok proje, alışveriş, eğlence, ticaret, restoran, yeme-içme gibi farklı eğlence

ve tüketim faaliyetlerini içermektedir. Bu projeler eski sanayi tesislerine konumlanmaktadır. Gelişme perspektifinin böyle genişletilmesi beraberinde belirsizlikler ve çelişkiler getirmektedir (Mommaas, 2004).

1980'lerde Türkiye'de sanayileşme politikaları ihracata dayalı sanayinin gelişmesinde etkili olmuştur. Basın Ekspresi Aksı 1980'lerde İstanbul'daki iki otoyolun, TEM ve E-5'in arasındaki bağlantıyı sürdürmek için inşa edilmiştir. Böylece, bu alandaki güçlü ulaşım akslarının tamamlanması, Ayamama Deresi havzasında hızlı arazi kullanımı değişikliklerine yol açmıştır. 1980'lerin başında bölgede daha çok tarım alanları bulunmaktayken, 1980'den sonra TEM ve E-5 bağlantısının tamamlanması, ülkenin değişen sosyal ve ekonomik yapısı sanayinin hızla gelişmesine sebep olmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2013). Ancak diğer yandan kentte desantralizasyon politikaları da uygulanmaktadır ve kimi bölgelerin imar planlarında sanayi desantralizasyonu öngörülmektedir (Olcay, 2014). 2000'li yılların başından itibaren İstanbul yoğun bir sanayisizleşme süreci içerisine girmiştir. Fakat İstanbul'un yaşadığı sanayisizleşme süreci; batılı ülkelerde yaşanan süreçten uygulanma şekli ve mekânsal özellikleri ile farklılık göstermektedir (Ayik ve Avcı, 2018). Yapılan araştırma ve çalışmalar İstanbul'un imalat sektöründe halen önemli bir kent olduğunu, kimi gelişmiş metropollerden farklı olarak sanayi sektörünün İstanbul'da önemini koruduğunu göstermektedir. İstanbul'da hizmet sektörlerinin ağırlığının arttığı ekonomik dönüşüme rağmen, imalat sektörü sunduğu istihdam olanakları açısından kayda değer bir yer tutmaya devam etmektedir. 2022 yılı TUİK verilerine göre imalat sektöründe istihdamın İstanbul'un istihdamındaki payı yaklaşık %30'dur. TUİK 2019 işyeri verilerine göre İstanbul'daki toplam işyerinin %14'ü imalat sektöründe faaliyet göstermektedir (www.tuik.gov.tr). Bu veriler göstermektedir ki, sanayi İstanbul'un kimi yerlerden ayrılırken kimi bölgelerinde durumunu ve önemini korumaktadır (Olcay ve Nurtekin, 2020). Özetle, Türkiye'de sanayisizleşme temel makro göstergelerdeki değişimlerden çok, büyük fabrika alanlarının dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Hâlihazırda Levent, Bomonti, Kartal, Kâğıthane, Zeytinburnu gibi eski sanayi alanlarında meydana gelen değişimler, köklü bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir (Ayik ve Avcı, 2018). Bu süreçte deprem riskinin azaltımı amacıyla yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun sanayi alanlarının dönüşümünü hızlandırmıştır. Kentsel dönüşüm ile ilgili yasal mevzuat alansal ölçekte dönüşümü konu alırken, 6306 sayılı kanun aynı zamanda riskli yapı kavramı ile tek bina ölçeğinde kentsel dönüşümü de teşvik etmektedir (Tarakçı ve Türk, 2015). Özellikle kent merkezinde kalmış,

büyük arsalara sahip fabrika alanları bina ölçeğinde kentsel dönüşümün en önemli konusu olmaktadır. Plan notlarında tanımlanan karma kullanımlar ile alanda hangi fonksiyonun yapılacağı yatırımcının kararına bırakılarak kentin gelişim ve dönüşümü yine bilimsel verilerden çok piyasa dinamiklerine göre yapılmaktadır (Tarakçı ve Türk, 2020). Tüm bu etmenlerle, son yıllarda, sanayi alanlarında yaşanan dönüşümün fonksiyon değişikliği ile otel, AVM, rezidans projeleri gibi üst gelir grubunu hedefleyen projelere odaklandığı gözlenmektedir. İstanbul'un ekonomisinde sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru ortaya çıkan değişim; sadece mekân üzerinde değil, burada yaşayanlar üzerinde de kırılmalar yaratmaktadır (Ayik ve Avcı, 2018). Önemli bir gündem haline gelen kentsel dönüşümde, nüfus ve yapılaşma yoğunluklarına yönelik verilen kararlar, fonksiyon seçimleri, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya ilişkin analizler kentlerin geleceği açısından son derece önemlidir. Bağcılar bir taraftan önemli imalat alanlarından birisi olma özelliğini koruyan, diğer taraftan da dönüşümü yaşayan bölgelerden birisi olması nedeniyle ilginç ve önemli bir örnektir.

3. Yöntem

Bağcılar, İstanbul Metropoliten alanında imalat sektörünün geçmişten günümüze etkin olduğu bir ilçedir. Bağcılar ilçesi bir taraftan önemli imalat alanlarından birisi olma özelliğini koruyan, diğer taraftan da dönüşümü yaşayan bölgelerden birisidir. Bu nedenle, çalışma kapsamında örnek alan olarak Bağcılar ilçesi seçilmiştir. Çalışmanın kapsamı sanayi alanlarının dönüşümüne odaklandığı için ilçede sanayi yapılarının ağırlıklı olduğu Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar Mahalleleri irdelenmiştir (Şekil 1). Çalışma alanı yaklaşık 681 ha olup, saha çalışmaları ile bölgenin mevcut durum özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

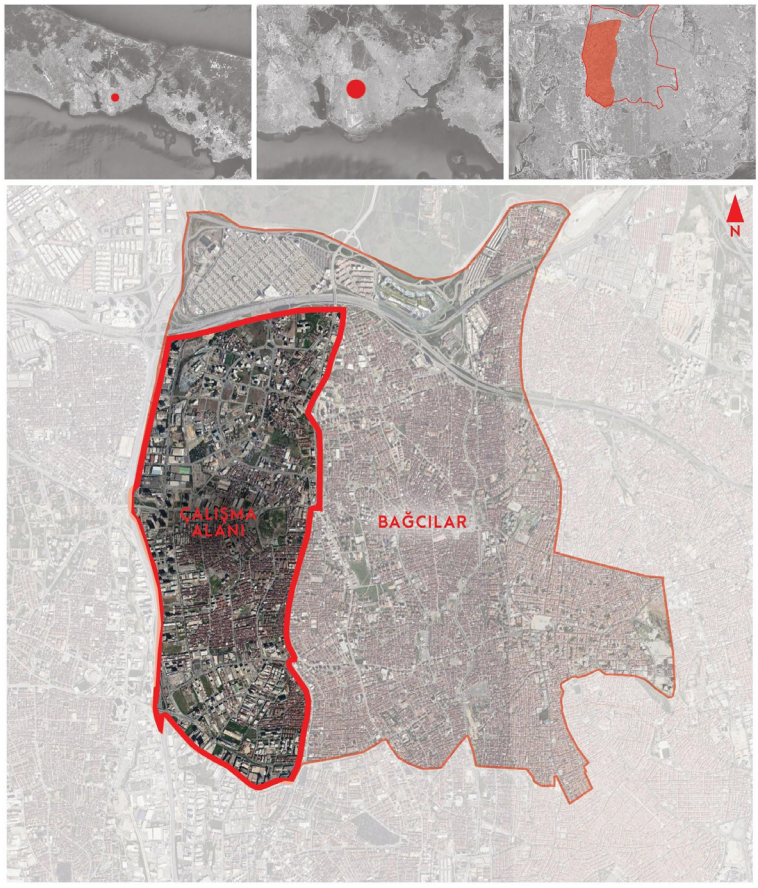

Şekil 1. Bağcılar ilçesinin ve çalışma alanının konumu

Bu makalenin amacı, Bağcılar ilçesinde Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahallelerinde imalat alanlarının dönüşümünü ve bu dönüşümü tetikleyen unsurları irdelemektir. Bu nedenle, öncelikle saha çalışmaları ile mevcut durum analizleri yapılmış, bölgenin tabi olduğu planlar incelenmiş ve kentsel dönüşümle ilgili yasal mevzuat irdelenmiştir. Bağcılar ilçesinin Basın Ekspres Aksı son 10 yılda hem hızla dönüşerek konut, rezidans, otel projeleri ile öne çıkarken hem de hala imalatın yer seçtiği bölgedir. Bu bağlamda ilçe Türkiye'de son yıllardaki kentsel politikaların mekana yansımasını özetleyen önemli bir örnektir.

Bu makalenin yöntemi üç aşamalı olarak planlanmıştır. İlk olarak, saha çalışması ile arazi kullanımı, kat adedi ve bina yapım yılı verilerinin toplanarak mevcut durum analizleri yapılmıştır. Söz konusu veriler anlık olarak ArcGIS

programına girilmiş, elde edilen veriler ile analiz paftaları oluşturulmuştur. Çalışma alanında, saha çalışmalarında toplam 6340 yapı analiz edilmiştir. İkinci olarak, sahada bölgenin güçlü yanları, zayıf yanları, fırsatları ve tehditlerine dair gözlemler yapılmış, belediye, firmalar, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul Ticaret Odası gibi çeşitli aktörler ile görüşmeler yapılarak bölgenin dönüşüm dinamikleri irdelenmiştir. Üçüncü olarak imalat alanından ofis, konut ve rezidansa dönüşen alanlar kent bağlamında değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Bağcılar çalışma alanının genel özellikleri

Bağcılar ilçesi 1981 yılına kadar Bakırköy ilçesi içinde bağımsız bir belediye iken 1981 yılında yapılan düzenleme ile önce Bakırköy İlçesi'nde İstanbul Belediyesi'ne bağlı dört şube müdürlüğünden Güngören'e bağlandı. Daha sonra 1984'de bütün şube müdürlükleri ile yeniden Bakırköy Belediyesine dahil edilen Bağcılar 3 Haziran 1992'de yürürlüğe giren 3806 sayılı yasa ile bağımsız bir ilçe statüsünü kazandı (Bağcılar Belediyesi, 2008).

Bağcılar ilçesi 1950'li yıllara kadar bağlık bahçelik seyrek yerleşimli köy görünümünde bir yerleşimdir. 1960'lı yıllardan sonra bölgede başlayan gecekondulaşmayla birlikte 1970 yılı nüfus sayımında Bağcıların nüfusu 9.688' dir. 1975 yılında %280,62 lik bir artışla nüfusu 36.875 e ulaşmıştır. Bu yüksek nüfus artışı günümüze kadar devam etmiştir. Demografik gelişmenin dikkat çeken özelliği 1970-2000 yılları arasındaki yaklaşık yüzde 5500'e varan olağanüstü artıştır. 2021 yılı sayım nüfusu ise 744.351 kişidir. Bağcılar İstanbul'un en yoğun ilçelerinden birisi haline gelmiştir. Nüfustaki artışların en büyük nedeni ilçede yer alan imalathaneler ve atölyelerdeki iş potansiyeli olmuştur. İlçede var olan iş potansiyeli nedeniyle İstanbul' un belirli ilçe ve bölgelerinde de gözlenen göç olgusu burayı da etkilemiştir. Göç faktörünün önemli yeri olduğu nüfus artış göstergelerinden anlaşılmaktadır. Bağcılar'a yönelen göç daha çok Karadeniz ve Orta Anadolu kaynaklıdır (Bağcılar Belediyesi, 2008). 1972 yılından 2016 yılına kadar Bağcılar gelişimi Şekil-2'de görülmektedir (Sarp ve diğ., 2019).

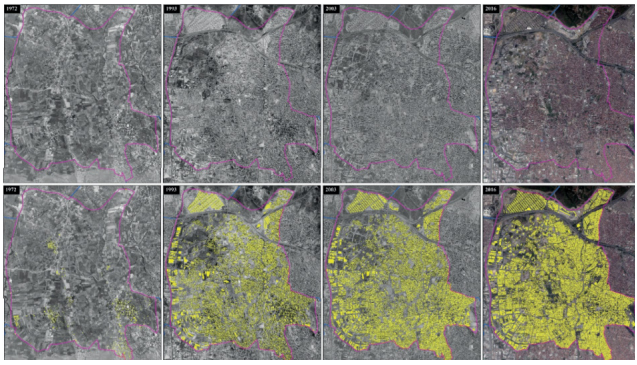

Şekil 2. Bağcılar ilçesi şehirsel gelişim haritası (Sarp ve diğ., 2019).

Bağcılar ilçesi İstanbul metropoliten alanı için önemli olan ulaşım akslarına bağlantılıdır. Özellikle TEM otoyolu ile E-5'i birbirine bağlayan Basın Ekspres aksı ilçe için önemli ulaşım akslarıdır. Doğrudan kentin çeperine, farklı kentlere bağlantı bu ulaşım aksları sayesinde kolaylaşmaktadır. İlçeden hem Atatürk Havalimanına hem de İstanbul Havalimanına ulaşım bu akslar ile doğrudan sağlanmaktadır. Bağcılar'da, çalışma alanının sınırını da oluşturan Mahmutbey Caddesi hem toplu taşıma araçlarının aksı olmasından hem de TEM otoyoluna bağlanması nedeniyle ilçenin omurga aksı olmaktadır. Doğu-batı aksında ise Halkalı Caddesi ile Koçman Caddesi Basın Eksprese bağlantıyı sağlamaları nedeniyle önemli ulaşım akslarıdır. Her iki cadde de devamında Küçükçekmece ilçesine bağlanmaktadır (Şekil 3). Ancak bağlantının sadece bu iki cadde üzerinden olması yoğunluğu arttırmakta, erişilebilirlik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

İlçede özellikle raylı sistem eksikliği görülmektedir. Çalışma alanında planlanan ve çalışmaları başlayan raylı sistem hatları olsa da faaliyete geçmemiş olmaları bölgedeki trafik yükünü etkilemektedir.

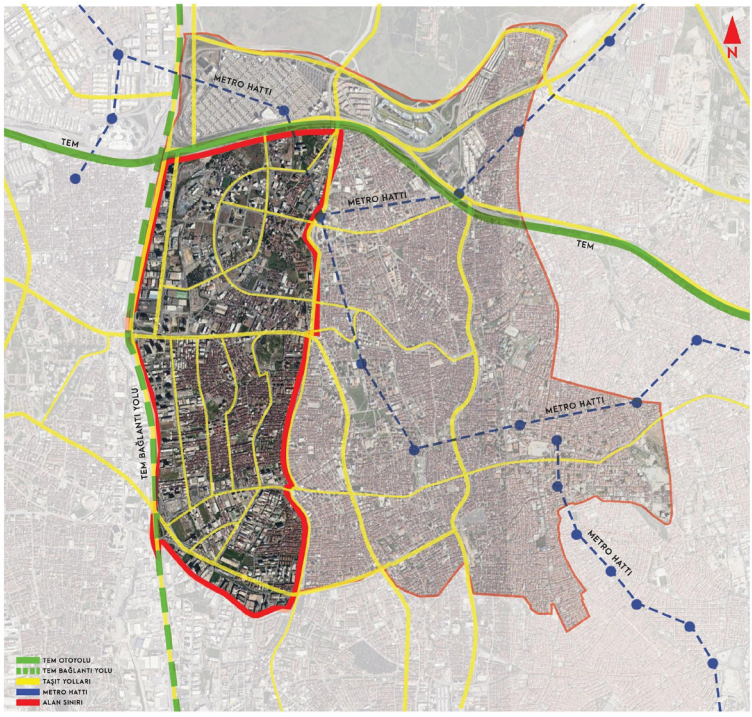

Şekil 3. Bağcılar ilçesi ana ulaşım aksları

Basın Ekspres aksı paralelinde Ayamama Deresi yer almaktadır. Esenler, Bağcılar, Başakşehir, Bahçelievler, Küçükçekmece ve Bakırköy ilçelerinden geçerek Marmara Denizi'ne dökülen Ayamama Deresi etkisiyle Basın Ekspres aksı İstanbul'un taşkın riski taşıyan alanları arasında yer almaktadır. Basın Ekspres Aksı boyunca iki taraflı yüksek altyapı yükü getiren yapılaşma ve nüfus yoğunluğunun yer alması mevcut risk koşullarını arttırmaktadır. Nitekim bu alanda, 2009 yılında Basın Ekspresin tamamını altında bırakan bir taşkın afeti yaşanmıştır. 2009 yılında yaşanan afet etkilerinin boyutları dikkate alındığında eğimin az ve topografyanın düz olması da taşkın riski özelinde ciddi tetikleyici unsurlar arasında gösterilebilmektedir (Tatar, 2019). Tatar (2019) taşkın riski altındaki alanlarda mekansal planlamayı Basın Ekspres Aksı örneği üzerinden incelediği araştırmasında Ayamama Deresi ve Basın Ekpres Aksının havza sınırları içerisinde yer aldığını, Basın Ekspres Aksı boyunca yoğun bir biçimde var olan sanayi ve iş merkezi kollarının doğal eşiği ihlal ettiği, sanayi dokusu ve konut dokusunun iç içe geçmesinin de havzayı olumsuz etkileyen başka bir risk faktörü olduğunu, mekânsal planlamada bu durumlara dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Tatar, 2019).

4.2. Bağcılar çalışma alanının mekânsal gelişimi

Bağcılar'ın gelişiminde en etkili faktör ulaşım olanaklarının artması olmuştur. 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa ile artan ticaret ilişkileri nedeniyle, yetersiz olan demiryolları ve ulaşım hatları göz önüne alınarak ana yollar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda inşa edilen önemli yollardan biri "Londra Asfaltı"dır. 1960'lı yıllarda doğu-batı doğrultusundaki akışı sürdürmek için yeni bir devlet yolu inşa edilmiştir. "E-5" veya "D-100" karayolu olarak adlandırılan bu yol, 1973'te tamamlanan ve Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan ilk Boğaziçi Köprüsü ile Ankara, İstanbul ve Edirne şehirleri arasında bir bağ oluşturmaktadır (Delibaş, 2012). 1950'lere kadar bağlık bahçelik seyrek yerleşimli bir köy olan Bağcılar Bölgesi'nde de 1960'lardan sonra gecekondu yerleşimleri görülmeye başlanmıştır (Bağcılar Belediyesi, 2008). 1970'lerden sonra ise ulaşım olanaklarındaki gelişmeler ve bölgenin kentin görece dışında kalması sebebiyle sanayi firmaları bölgeye gelmeye başlamıştır (Olcay ve Nurtekin, 2020). Başlangıçta seyrek yoğunluklu köylerin yer aldığı bölgenin gelişimi 1970'lerden itibaren hızlanmıştır. İlçenin nüfusu 1970'lerden itibaren sürekli artış kaydetmiştir. 1970'lerde inşaatına başlanan TEM otoyolunun bölgeden geçen bölümü 1980'lerde büyük ölçüde tamamlanmıştır. TEM, Avrupa ve Asya kıtasını 1988'de tamamlanan İkinci Boğaziçi Köprüsü ile birleştirmiştir (Delibaş, 2012). Ulaşım olanaklarının hızla gelişmesi bu bölgelerin değerini arttırmıştır.

Bu dönemde sanayileşme politikaları ihracata dayalı sanayinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Basın Ekspresi Aksı 1980'lerde iki otoyolun, TEM ve E-5'in arasındaki bağlantıyı sürdürmek için inşa edilmiştir. Böylece, bu alandaki üçlü ulaşım akslarının tamamlanması, Ayamama Deresi havzasında hızlı arazi kullanımı değişikliklerine yol açmıştır. 1980'lerin başında bölgede daha çok tarım alanları bulunmaktayken, 1980'den sonra TEM ve E-5 bağlantısının tamamlanması, ülkenin değişen sosyal ve ekonomik yapısı sanayinin hızla gelişmesine sebep olmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2013). Ucuz arsa, bölgenin o dönemde kent merkezinin dışında kalması Bağcılar'ın sanayileşmesinde ve gelişmesinde etkili olmuştur. İstanbul'un en önemli ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olan Bağcılar İlçesinde günümüzde iplik, dokuma, gıda, metal ve basın sanayi çeşitlemesi küçük-büyük atölyeler, ticarethaneler, fabrikalar ve ticaret merkezleri bulunmaktadır. İstanbul ilindeki dokuma, tekstil ve giyim sanayi işletmeleri ve istihdamının önemli bir kısmını barındıran ilçelerden biri olan Bağcılar ilçesinde Bağlar, 15 Temmuz, Mahmutbey ve Güneşli mahalleri ön plana çıkmaktadır. İşletmelerin dağılışı, mahalle bazında ele alındığında, sektörün

mekânsal yapısını etkileyen en önemli unsur, ana ulaşım ağları olmaktadır. Bunlar kuzeyde TEM, güneyde D100 karayolu ve bu iki hattın birbirine bağlandığı güzergâhlardır. Belirli bölgelerde ana ulaşım güzergâhlarına veya bağlantı noktalarına uzanan tali yolların da sektörün mekânsal dağılış kalıbı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bağcılar ilçesinde Halkalı ve Yalçın Koreş caddeleri söz konusu ulaşım hatlarına birer örnektir (Temurçin ve Aldırmaz, 2020).

1990'lı yıllardan itibaren imar planlarında Basın Ekspres aksının doğusunda M.İ.A. (Merkezi İş Alanı) fonksiyonları, dolayısıyla ticaret ve hizmet sektörleri teşvik edilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde bölgede nüfus yoğunluğu gittikçe artmış, üstelik kentin büyümesi ile bölge kent merkezinde kalmıştır. İlçenin batısında Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar Mahallelerinde yer alan mevcuttaki sanayi tesisleri plan kararıyla Prestij Hizmet Alanları olarak planlanmıştır. Bu karara göre alanda sanayinin desantrilizasyonunun sağlanması amaçlanmıştır. Söz konusu plan kararları, bölgede sanayinin dönüşümünü başlatmıştır.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğine göre mekânsal planlar üç kademeden oluşmaktadır. Birincisi Mekânsal Strateji Planı, alt ölçeğinde Çevre Düzeni Planı ve İmar Planlarıdır. Ülkemizde Mekânsal Strateji Planı henüz yürürlükte bulunmamaktadır. Bağcılar'ı etkileyen yürürlükteki planlar 15.06.2009 onay tarihli 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, 18.04.2008 onay tarihli 1/5000 ölçekli Bağcılar İlçesi Revizyon Nazım İmar Planı ve 15.09.2008 onay tarihli 1/1000 ölçekli Bağcılar İlçesi Revizyon Uygulama İmar Planıdır.

1/100.000 Çevre Düzeni Planı'nda mevcut sanayi alanları ile ilgili önemli bir tespit, İstanbul'un kentsel kalitesini ve ekonomik yapısını şekillendiren en önemli özelliğinin konut stokunun içine yayılmış olan küçük ölçekli üretim tesisleri olmasıdır. Özellikle Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Güngören ve Bağcılar; üretim ve yaşam birimlerini birlikte barındırmalarından dolayı, kentin nüfus ve yapı bakımından en yoğun yerleridir. Geçmiş planlama süreçlerinde, özellikle kent merkezinde üretim yapan birimlerin organize üretim alanlarına ve perakende merkezlerine taşınmaları için plan kararları üretilmiş ve büyük ölçekli tesisler inşa edilmiştir. Fakat ucuz ve kayıt dışı istihdam ve finansman gibi üretimde girdi maliyetlerini sürekli düşük tutma avantajlarını kaybetmek istemeyen üreticilerin çoğu yeni tesislere taşınmamışlardır. Bu süreç sonucunda, mekânsal ve sosyo-ekonomik kaliteyi sürekli düşüren, enformel sektörü ve yapılanmaları kalıcı kılan bir iktisadi yaşam İstanbul'a hakim olmuştur. Bu sorunun çözümlenmesi, 1/100.000

ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nın en temel öncelikleri arasında yer almaktadır. Çünkü bu sorun çözülemediği takdirde, İstanbul küresel ölçekte rekabet edebilir bölgesel bir metropol ve dünya kenti kimliğine ulaşamayacak olup, atılan adımlar da sürdürülebilir bir kalkınma perspektifinin gerisinde kalacaktır. İstanbul'da özellikle merkez alanlarda kalan, ancak mekân yetersizlikleri, kullanım uyumsuzlukları, kentsel değer artışları nedeniyle yer değiştirmesi ve farklı işlev yüklenmesi öngörülen sanayi alanlarının büyük bir kısmı, hizmet fonksiyonuna dönüşen alanlar olarak belirlenmiştir. Aralarında Bağcılar'ın da bulunduğu merkezde kalan bu sanayi bölgeleri etaplama ve önceliklerin belirlenmesiyle sanayi kullanımından farklı kullanımlara dönüşme potansiyeline sahip alanlardır. Diğer yandan plan, Yenibosna Basın Aksı olarak isimlendirilen Yenibosna, Güneşli ve Halkalı-İkitelli ana kavşaklarıyla önemli ulaşım bağlantı noktalarını da içeren İkitelli-Atatürk Havalimanı Aksı'na dair plan kararı getirmiştir. Buna göre bu aks 1980'li yıllarda Cağaloğlu'ndan çıkarılan ve son yıllarda aks üzerinde yer seçen, üst düzey yazılı ve sonrasında görsel medya hizmet binalarının etkisiyle bölgesel bir hizmet alanı ve kentsel aktivite merkezi olma potansiyelini taşımaktadır. Bu aks boyunca sanayiden hizmetlere dönüşme eğiliminde olan bu alan Plan'da, İstanbul için belirlenen ilkeler çerçevesinde küresel sisteme eklemlenme altyapısının oluşturulacağı özellikle özel sektörün karar alma ve finans birimlerinin tercih edeceği 1. Derece Merkez olarak belirlenmiştir. Avrupa Yakası'nda Yenibosna Basın Aksı ve Silivri'deki sanayilerin MİA'nın yükünü azaltacak 1.Derece Merkezlere dönüşmesi planlanmıştır (İBB, 2009).

Bağcılar ilçesi 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı 18.04.2008 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Çalışma alanı olan Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahallelerinde Prestij hizmet alanları ve merkezi iş alanları fonksiyonları ön plana çıkmaktadır.

Bağcılar ilçesindeki ticaret alanları prestij hizmet alanları, merkezi iş alanları, tali iş merkezlerinden oluşmaktadır. Prestij hizmet alanı, merkezi iş alanı, tali iş merkezleri toplam alanı 5.851.766m2 (585,17 ha) olup; bu alanların planlama alanı içindeki yüzde oranı 28,59'dur (Bağcılar İmar Planı Raporu, 2008). Prestij hizmet alanları ve merkezi iş alanları Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahallelerinde (çalışma alanı) yoğunlaşırken, tali iş merkezleri ise kent içi ana ulaşım aksları üzerinde konumlanmıştır.

Prestij hizmet alanları Bağcılar'ın %4,6 sını (Bağcılar İmar Planı Raporu, 2008) kapsamakta olup, mevcutta kısmen sanayi tesislerinin yer aldığı Basın Ekspres hattına paralel olarak planlanmıştır. Prestij hizmet alanları,

uluslararası şirketler ve medya yönetim fonksiyonları, çarşı, konaklama, tesisleri, rezidans konut yapıları, iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezleri, çok katlı mağazalar, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu, lokanta, restoran, gazino yönetim binaları, banka ve finans kurumları vb'nın yer alacağı alanlar olarak planlanmıştır (Bağcılar Belediyesi, 2008).

Merkezi iş alanları ise MİA ve MİA-1 olarak iki grupta planlanmıştır. Merkezi iş alanlarında, MİA lejantı olan alanlarda iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezleri, çok katli mağazalar, çarşı, konaklama tesisleri, rezidans konut yapıları, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu, lokanta, restoran, gazino, yönetim binaları, banka ve finans kurumları yer alabilmektedir. MİA-1 lejantı olan yerlerde ise bu fonksiyonlara ek olarak çevreyi kirletmeyen dumansız, atıksız, hizmet ağırlıklı bilgisayar üretimi, montajı, matbaa, tekstil, konfeksiyon ve benzeri iş kolları yer alabilmektedir.

Her üç fonksiyonun da açıklamaları irdelendiğinde görülmektedir ki ilçede imalat alanlarına sadece MİA-1 fonksiyonu olan alanlarda izin verilmektedir. MİA fonksiyonu Mahmutbey mahallesinde planlanırken, Bağlar, Yüzyıl ve yine Mahmutbey mahallerinde MİA-1 fonksiyonu planlanmıştır. Burada lejant farklılığının en önemli nedeni mevcut durumda ilçede yoğun olarak imalat alanlarının bulunmasıdır. İlçede imalat alanlarının yoğun olduğu bölgelerde MİA-1 fonksiyonu planlanarak çevreyi kirletmeyen dumansız, atıksız, hizmet ağırlıklı bilgisayar üretimi, montajı, matbaa, tekstil, konfeksiyon ve benzeri iş kollarının bölgede devam edebilmesi sağlanmıştır.

Çalışma alanı olarak da belirlenen Basın Ekspres aksına paralel olan Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahalleleri plan kararlarında ilçenin Prestij Hizmet ve Merkezi İş alanı fonksiyonlarının planladığı bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. İlçenin bu bölgesi bir taraftan ofis, rezidans olarak planlanırken aynı zamanda ilçede yoğun olan imalat alanları da göz önünde tutularak bu alanlardaki imalat alanlarının da korunabileceği fonksiyon kararları getirilerek karma kullanım oluşturulmuştur. Bu durum, bölgenin hangi strateji ile gelişeceğini belirsiz bırakmaktadır. Gelişme kararları, bölgedeki yatırımcıların kararlarına göre şekillenmektedir. Plan kararları içinde barındırdığı birçok farklı fonksiyon ile hem bir taraftan hizmet sektörüne yönelirken diğer taraftan da imalat fonksiyonunu da korumaktadır. Bu noktada, bölgede hem istihdam hem de üretim potansiyeli açısından büyük önem taşıyan imalatın ilçe için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ancak plan kararlarında imalat alanlarının geliştirilmesi yönünde kararlardan ziyade ofis, rezidans vs kararları ile hizmet sektörünün

de geliştirilmeye çabalanması ülke politikaları ile doğrudan ilgilidir. Ülke genelinde uygulanan konut ağırlık inşaat politikaları bölgeyi de etkilemiş olup, imalatın kendi içinde geliştirilmesi ve dönüştürülmesi yerine fonksiyon değişikliğine gidilmiştir. Ancak sahada yapılan görüşmelerde de vurgulandığı üzere bölgede orta ve küçük ölçekte çok sayıda imalat alanı bulunmakta olup bu alanlar gerek sosyal gerekse ekonomik olarak kentin kimliğini oluşturmaktadırlar.

4.3. Bağcılar çalışma alanının mekânsal dönüşümü ve 6306 sayılı kanunun etkisi

Bağcılar sanayinin getirdiği çevre kirliliği, nüfus ve yapı yoğunluğu sorunları ile yüz yüze kalmış, yaklaşık 20 yıl sonra sanayi Bağcılar'ın bir bölümünden plan kararları ile desantralize edilmeye başlanmıştır. Bu durum ilçede özellikle büyük sanayi alanlarının dönüşümüne neden olmaktadır. Büyük arsalara sahip sanayi alanlarının özellikle kent içinde büyük arsaya ihtiyaç duyan rezidans konut yapıları, iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezlerine dönüştüğü gözlemlenmektedir (Olcay ve Nurtekin, 2020). Özellikle Basın Ekspres Aksında yer alan sanayi alanlarının yerine prestij yapıları konuşlanmaktadır (Sarp ve diğ., 2019). 2010'dan sonra arazi değerlerindeki artış ve büyük sanayi parsellerinin yatırımcıların iştahını kabartması aks üzerindeki dönüşüm baskısını artırmıştır. Örneğin, söz konusu aksa paralel, eskiden metal fabrikasının bulunduğu alanda 2012 yılında inşasına başlanan G Plus Residans Başakşehir-Beylikdüzü bölgesindeki ilk rezidans yapısı olup, 2016 yılında tamamlanmıştır. G Plus rezidans blokları sanayi ağırlıklı, geniş arazilerle çevrili bir bölgede etrafındaki kentsel dönüşüme etki eden ilk rezidans projesi olarak bölgedeki markalı konut projelerinin ve prestij yapılarının inşaatında tetikleyici bir rol oynamıştır (Şekil-4) (Sarı & Dülgeroğlu, 2019).

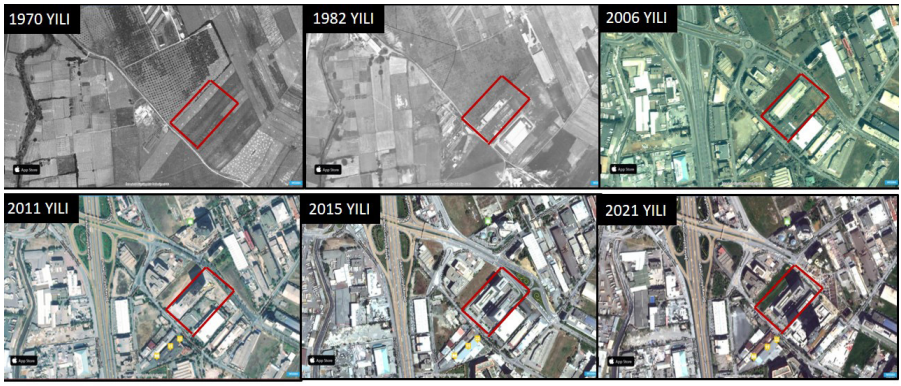

Şekil 4. Basın Ekspres Aksı'nda 1970 yılından 2021 yılına kadar yaşanan dönüşüm

Bununla birlikte bölgedeki kentsel dönüşümü asıl tetikleyen ve hızlandıran ise 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun olmuştur. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir. 6306 sayılı kanunun en temel özelliklerinde biri, hem tek bina ölçeğinde hem de alansal ölçekte dönüşümü içermesidir. Kanun aynı anda riskli yapı kavramı ile tek bina ölçeğinde dönüşümü teşvik ederken, diğer taraftan riskli alan kavramı ile alansal ölçekte dönüşümü teşvik etmektedir. İlçe genelinde parsellerin %51'i 150 m²'nin altında olup, sadece %5'i 1000 m² üzerinde büyüklüğe sahiptir. 1000 m² üzerindeki parsellerin büyük çoğunluğu ise Mahmutbey mahallesinde bulunmaktadır (Gür ve Türk, 2014). Gür ve Türk (2014) Bağcılar ilçesi örneği üzerinden 6306 sayılı kanunla yeniden ortaya çıkan bina ölçeğinde kentsel dönüşümü irdeledikleri çalışmada Bağcılar'da 1000 m² üstü parselde bulunan riskli yapıların %42'si Mahmutbey ve Güneşli mahallelerinde bulunduğunu, özellikle Mahmutbey mahallesindeki parsel yapısının ilçe genelindeki küçük imar parsellerine göre büyük imar parsellerinden oluşmasının önemli bir etken olduğunu ortaya koymuşlardır (Gür ve Türk, 2014). Güneşli mahallesindeki 1000 m² üzerindeki riskli yapı parsellerin sayısının fazla olmasının nedeni ise demir çelik fabrikasına ait parsellerdir. 2008 yılından itibaren üretimin durdurulması nedeniyle kullanılmayan fabrika toplam 112.000 m² arsaya sahip olup, söz konusu fabrika riskli yapı olarak belirlenmiştir (Gür ve Türk, 2014).

Olcay ve Nurtekin, Bağcılar'ın Basın Ekspres Aksı bölgesine odaklanan çalışmalarında 1980 yılı öncesinden başlayarak günümüze kadar geçen

sürede Basın Ekspres Aksı'nın gelişme ve dönüşme dinamiklerini ortaya koymuşlardır (Tablo-1) (Olcay ve Nurtekin, 2020). Olcay ve Nurtekin'in ele aldığı ve Basın Ekspres Aksı'nı kapsayan çalışma alanlarında çok sayıda büyük konut projesi, rezidans, AVM, ofis ve otel yer almaktadır. Diğer yandan Bağcılar İlçesi'nin bazı bölgelerinde çevreyi kirletmeyen atölye ve küçük imalata izin verilmektedir. Bağcılar bölgesi günümüzde bir yandan imalat faaliyetlerinin devam ettiği bir yanan imalat bölgelerinin dönüştüğü bir bölge konumundadır. Dönüşümde imar planları önemli bir araç olmuştur. İmar planı koşullarına göre bölge yeniden şekillenmektedir. Yatırımcılar bölgede planlanan M.İ.A. ve Prestij Aksı gibi fonksiyonların içerdiği karma kullanım alternatiflerinden kendi çıkarları doğrultusunda seçim yapmaktadır.

Tablo 1. Basın Ekspres Aksı'nın gelişim ve dönüşüm dinamikleri
(Olcay ve Nurtekin, 2020)

Tablo 3. Basın Ekspres Aksı'nın gelişim ve dönüşüm dinamikleri

	1980 öncesi	1980–1990 Hızlı sanayileşme	1990–2000 Sanayileşmenin hızının azalması	2000–2010 Sanayinin desantralizasyonu	2010 sonrası MİA ve prestij alanının gelişimi
Nüfus	Kırsal nitelikli yerleşmeler	Fabrikada çalışanların bölgeye yerleşmesi ile nüfusun artışı	Nüfus artışı	Nüfus artışı	Nüfus artışı
Konut sektörü	Gecekondulaşma		Konut sektörünün gelişimi	Konut sektörünün gelişimi	Lüks konutların ve rezidansların gelişimi
Hizmet sektörü			Ticaret ve medya hizmetlerinin gelişmeye başlaması Basın Ekspres Aksı'nın doğusunda MİA planlanması	Ticaret ve hizmet sektörlerinin gelişmesi İmar planlarında MİA ve Prestij Alanı fonkisyonlarının planlanması	AVM, otel ve ofis fonksiyonlarının gelişimi
Sanayi sektörü	1970'lerde sanayi firmalarının bölgeye gelmeye başlaması:	Sanayileşmenin hızlanması:	Sanayileşmenin devam etmesi:	İmar planları ile bölgeden sanayinin desantralizasyon kararı:	Sanayinin dönüşümünün hızlanması:
	*E-5 Yolunun inşaası ve ulaşım avantajları	*TEM ve Basın Ekspres Aksının inşaası ile daha da gelişen ulaşım olanakları	*Ulaşım avantajları	*Sanayinin yarattığı çevre kirliliği sorunu	*Büyük sanayi parsellerinde dönüşüm baskısı
	*Hammaddeye yakınlık	*Hammadeye yakınlık	*Gelişmiş bir sanayi sektörünün varlığı	*Artan nüfus ve kentin gelişmesiyle bölgenin kent merkezinde kalması	*Arazi değerlerinin artışı
	*Ucuz arsa	*Ucuz arsa			*Planların desteklediği desantralizasyon süreci
	*Şehir merkezinin dışında olma	*Şehir merkezinin dışında olma			
	*Kent merkezindeki sanayinin kent dışına çıkma ihtiyacı	*Kent merkezindeki sanayinin kent dışına çıkma ihtiyacı			
	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu		
	*Sanayi için arsa ofisinin bölgede arazi tahsisi	*Sanayi için arsa ofisinin bölgede arazi tahsisi			

4.1. Bağcılar çalışma alanının mevcut durum analizleri

Saha çalışmasında yapılar Konut-Ticaret, Ticaret, Rezidans, Ofis, Turizm, Sanayi, Depolama, Açık Otopark, Donatı alanı, Akaryakıt, Katı Atık Tesisi, Yıkılmış, İnşaat ve diğer olarak gruplandırılmıştır (Şekil-5). Çalışma

alanındaki yapılan %81'i konut ve konut-ticaret fonksiyonunda yer almaktadır. Konut yapılarının çoğunlukla 1990'lı yıllarda inşa edildiği tespit edilmiş olup, bölgede sanayi alanlarındaki istihdam olanaklarından dolayı artan göçün bu durumu etkilediği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte %0,8 (53 adet) rezidans bulunmaktadır. Bu yapılar 2013 yılı sonrası yapılmış olup, 17 kat ve üzeri yapılardır. Rezidans yapılarının 2013 yılı sonrası artmasından 6306 sayılı kanunun etkili olduğu değerlendirilmektedir.

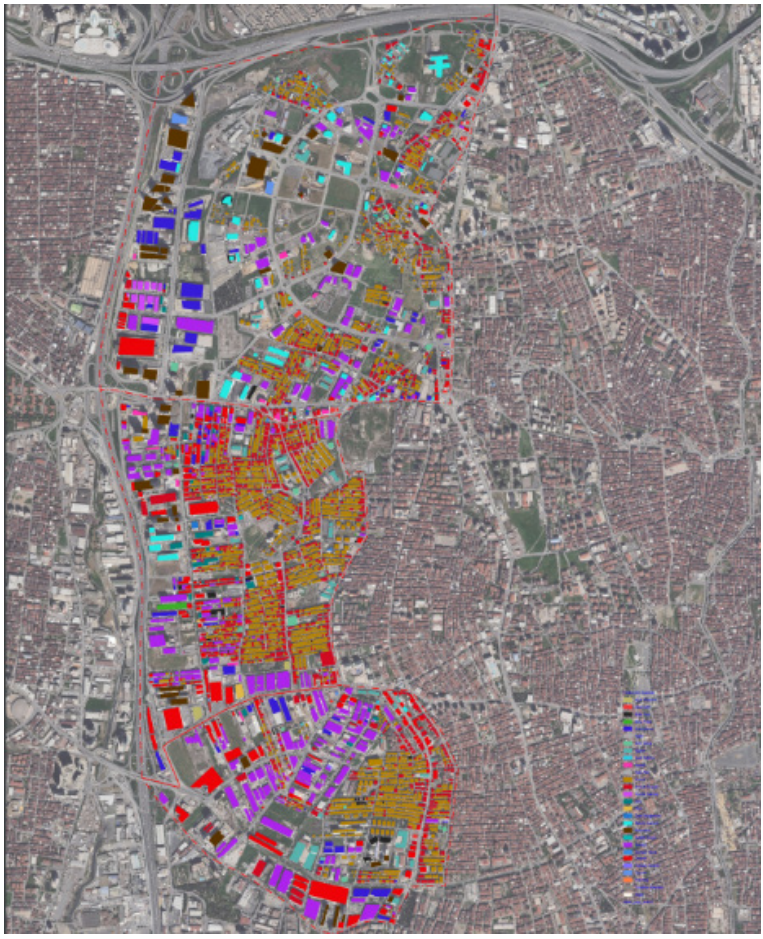

Şekil 5. Çalışma Alanı Arazi Kullanım Analizi

Çalışma alanındaki binalar fonksiyonlarına ve kat adetlerine göre sorgulandığında, çalışma alanında konut, sanayi alanı ve rezidans-ofis lekelenmelerinin olduğu görülmektedir. Rezidans-ofisler Basın Ekspres

aksına paralel yoğunlaşmakta iken geçmişten gelen konut alanları ise iç kısımlarda yoğunlaşmaktadır. Sanayi alanları ise ağırlıklı olarak Bağlar mahallesinde konumlanmaktadır (Şekil-6). Şekil-6'da rezidans ve ofislerin konumlanmasından Basın Ekspres Aksında yaşanan dönüşüm açıkça görülmektedir.

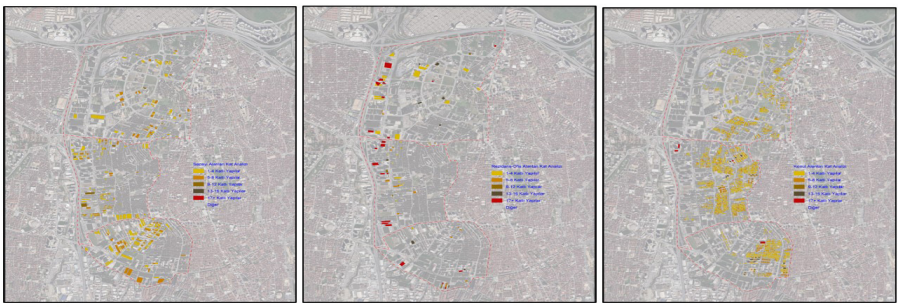

Şekil 6. Çalışma Alanı Bina Fonksiyonlarının Kat Analizi

Saha çalışmasında yapıların kat adetleri 0-4 Kat, 5-9 Kat, 10-12 Kat, 13-16 Kat, 17 Kat ve üzeri olarak gruplandırılmıştır (Şekil -7). Yapılan saha çalışması sonucunda yapıların % 75'i 0-4 kat olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada %23 ile 5-9 kat arası yapılar gelmektedir. Alanda 0-4 kat arasındaki yapıların %50'sı (2359 adet) 4 katlı olarak tespit edilmiştir. Bunun temel nedeninin, bölgenin ıslah imar planlarından itibaren planlarda bitişik nizam 4 katlı olarak planlanmış olmasıdır. 17 kat ve üzeri olan yapılar 2010 yılı ve sonrasında inşa edilmiş olup, Basın Ekspres aksına paralel konumlanmaktadır.

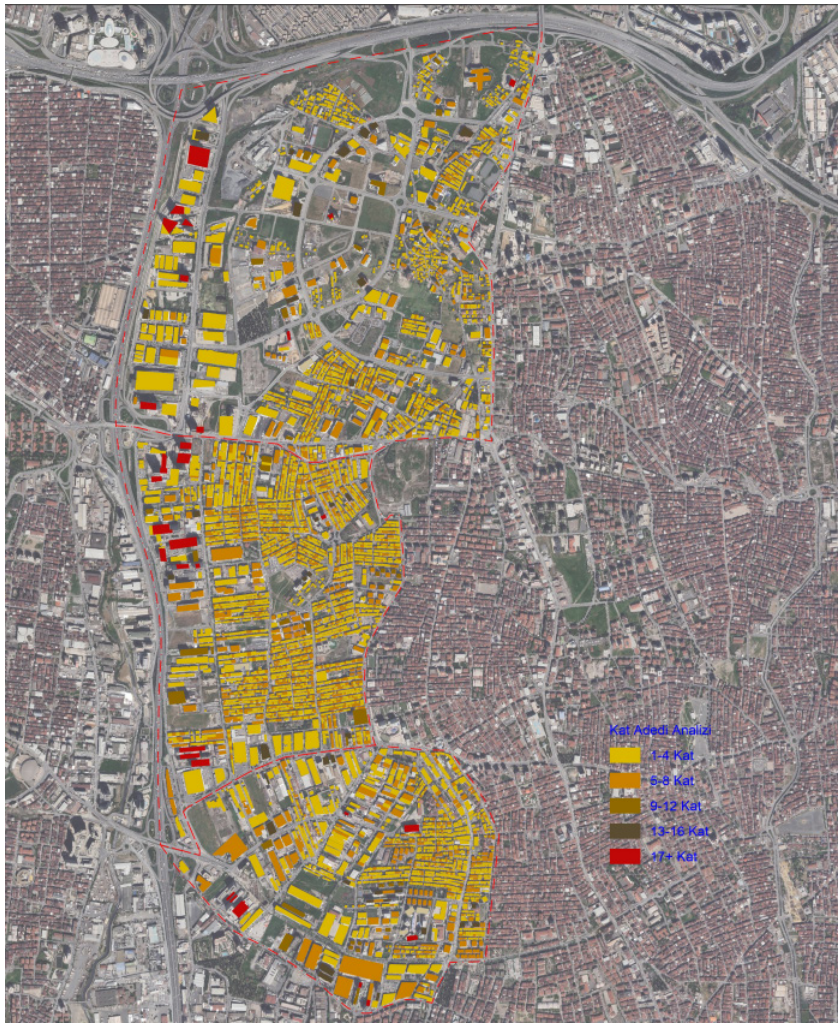

Şekil 7. Çalışma Alanı Bina Kat Adedi Analizi

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında yapılan saha çalışmaları ve irdelenen imar plan kararları ile bölgede tek bina ölçeğinde sanayi yapılarının rezidansa dönüştüğü, özellikle Basın Ekspress aksı boyunca bölgede gökdelenlerin hızla yükseldiği ortaya çıkmaktadır. Ancak yaşanan bu dönüşüm, kent ile bütüncül bir yaklaşım kapsamında olmamakta, saha analizlerinden de açıkça görüldüğü üzere, bölgede bir taraftan yoğun bir şekilde çalışan imalat alanları, bir taraftan gecekondu alanları bir taraftan da yükselen lüks konutlar iç içe geçmiştir. İlçenin bu bölgesi bir taraftan ofis, rezidans olarak planlanırken diğer taraftan ilçede yoğun olan imalat alanları da göz önünde tutularak bölgedeki imalat alanlarının da korunabileceği fonksiyon kararları getirilmiş, böylece karma kullanım oluşturulmuştur. Ancak bu durum, bölgenin hangi strateji ile gelişeceğini belirsiz bırakmaktadır. Plan kararları içinde barındırdığı birçok farklı fonksiyon ile bir taraftan hizmet sektörüne yönelirken diğer taraftan imalat fonksiyonunu korumaktadır. Ancak plan kararlarında imalat alanlarının geliştirilmesi yönünde kararlardan ziyade ofis, rezidans vs kararları ile hizmet sektörünün geliştirilmeye çabalanması ise ülke politikaları ile doğrudan ilgilidir. Ülke genelinde uygulanan konut ağırlıklı inşaat politikaları bölgeyi de etkilemiş, imalatın kendi içinde geliştirilmesi ve dönüştürülmesi yerine fonksiyon değişikliğine gidilmiştir. Ancak bölgede orta ve küçük ölçekte çok sayıda imalat alanı bulunmakta olup, gerek sosyal gerekse ekonomik olarak kentin kimliğini oluşturmaktadırlar.

Sonuç olarak; Basın Ekspres Aksı'nda yer alan büyük sanayi parselleri gayrimenkul firmaları için gözde proje alanları haline gelmiş, 6306 sayılı kanunun da etkisiyle bu büyük parsellerde dönüşüm baskısı artmıştır. Bu dönüşümde mülk sahiplerinin de tercihleri etkili olmuş, bazı sanayi firmalarının sahipleri kendi sanayi arsaları üzerinde konut, ofis, otel gibi yapılar inşa etmişlerdir. Bu da açıkça göstermektedir ki, gelişme kararları, bölgede arsa sahibi olan yatırımcıların kararlarına göre şekillenmektedir. Ancak sanayi ve konut sektörünün iç içe olması konutta yaşayanlar için dezavantajlar yaratmaktadır. Konutlarda yaşamın başlamasıyla artan ulaşım yoğunluğu ise sanayi alanları için dezavantajlar yaratmaktadır. Sanayinin varlığının yanı sıra toplu taşıma ve yaya erişiminin sınırlı olması hem konutta yaşayanların yaşam kalitesini düşürmekte, hem de bu nüfusa yönelik gelişebilecek hizmet sektörünün gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Basın Ekspres Aksı'ndaki rezidans ve lüks konut gelişiminin aksine genel olarak Bağcılar'da konut talebi ve konut m2 fiyatları düşüktür. Sosyal donatıların yeterli olmaması, zayıf ulaşım imkanları ve Bağcılar ilçesinin negatif algısı

bölgenin az tercih edilen bir konut bölgesi olmasına sebep olmaktadır. Üstelik bir sanayi bölgesi olan bölge bu kimliğini büyük oranda korumaktadır. Görülmektedir ki, konutların doluluğu artmadığı sürece hizmet sektörü gelişememekte, hizmet sektörü gelişmediği için de konutlar dolmamaktadır.

Sanayi alanlarında yaşanan bu dönüşüm sonucunda gecekondu alanlarında yaşayanlar iş imkanlarını, kent ise üretim mekanlarını kaybetmekte, bununla birlikte rezidanslarda yaşayanlar kent ile bütünleşememektedir. Bölgede yaşayan farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip kentlilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kentsel donatı alanlarının eksikliği ise bölgenin temel sorunlarından birisidir. Bağcılar ilçesi özelinde son 10 yılda gelinen durum bize göstermektedir ki kentsel dönüşüm alanlarının geleceğe dair bir vizyon kapsamında projelendirilmesi, bu projelerin kentin bütününe dair ortaya konan politikalar çerçevesinde geliştirilmesi kentlerin geleceği için büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Akgün, A.A., Leeuwen, E., Nijkamp, P. 2012. "A multi-actor multi-criteria scenario analysis of regional sustainable resource policy", Ecological Economics, 78, 19–28.

Ayik, U., & Avcı, S. (2018). Ekonomik ve Mekânsal Boyutlarıyla Sanayisizleşme. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* (s. 1276-1288). Ankara: TÜCAUM.

Bağcılar Belediyesi. (2008). *İstanbul İli Bağcılar İlçesi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu.*

Günay, Z. (2014). The Golden Horn: Heritage Industry Vs. Industrial Heritage. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 19*(2), 97-108.

Gür, S., & Türk, S. S. (2014). 6306 Sayılı Kanunla Yeniden Ortaya Çıkan Bina Ölçeğinde Kentsel Yenileme Pratiği: Bağcılar İlçesi Örneği. *38. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu.* İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

İBB. (2009). *1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

İstanbul Kalkınma Ajansı. 2010. İstanbul Bölge Planı 2010-2013. İstanbul.

Mommaas, H. (2004). Cultural clusters and the post-industrial city: Towards the remapping of urban cultural policy. *Urban Studies, 3*, 507-532.

Olcay, G. P. (2014). Hazır Giyim Sektöründe Uluslararası Tedarik Zincirinin Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Etkileri. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Olcay, G. P., & Nurtekin, H. G. (2020). İstanbul Basın Ekspres Aksı'nın Gelişme ve Dönüşme Dinamikleri. *Planlama Dergisi, 30*(3), 404-420. doi:10.14744/planlama.2020.98853

Sarı, T., & Dülgeroğlu, Y. (2019). İstanbul'da Yüksek Konut İmgesinin Gelişimi: Politikalar ve Mimari-İz(m)ler. *Megaron, 14*(1), s. 133-144. doi:10.14744/MEGARON.2019.24654

Sarp, G., Temurcin, K., & Aldırmaz, Y. (2019). Kentin Hücresel Boyutu: Bağcılar (İstanbul) Üzerine Bir Deneme. *Coğrafya Dergisi, 39*, 99-109.

Sazak, S. (2002). *Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm* Süreci, Çorlu-Büyükkarıştıran Örneği. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Tarakçı, S., & Türk, Ş. Ş. (2015). İstanbul'da Deprem Riskinin Azaltılması Gerekçesine Dayalı Kentsel Yenileme Uygulamaları. 8. Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 11 Mayıs-14 Mayıs, 2015,. 2, s. 1555-1573. İstanbul: TMMOB Harita Mühendisleri Odası.

Tarakçı, S., Türk, Ş. Ş. 2020. Türkiye'de Kentsel Yenileme Projelerinde Artan Değerin Kazanımında Plan Notunun Kullanımı – Fikirtepe Örneği, *İdealkent,* 11(31), 1207-1234.

Tatar, Y. (2019). Taşkın Riski Altındaki Alanlarda Mekansal Planlama: Basın Ekspres Aksı Örneği. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Temurçin, K., & Aldırmaz, Y. (2020). İstanbul İlinde Tekstil, Dokuma ve Giyim Sanayi: Yapısı, Özellikleri ve Dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları-Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan* (s. 271-294). içinde Ankara: Pegem Akademi.

YASAL VE YÖNETSEL SÜREÇLERİN KIRSAL NİTELİKLİ KIYI YERLEŞMELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Özlem YAVUZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ali KILIÇ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Özet

Günümüz Türkiye`sinin kıyı alanlarına baktığımızda kültürel geçmişini ve ekonomik kaynaklarını su öğesinden alan kıyı yerleşmeleri, kıyıların kullanımı konusunda olumsuz örnekler sergilemekte, kıyıya dair doğal ve beşerî kaynaklara zarar vermektedir. Kıyı alanları mevcutta "Kıyı Kanunu" ile korunmakta olup bu kanun ve ilgili yönetmelikler kıyı koruma ilkelerini ve yapılaşma koşullarını belirlemektedir. Ancak ilgili yasal düzenlemelerin kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin kıyıyla bir bütün olan kültürünü, doğal yapısını ve fiziki çevresini koruyacak hükümleri içermemesi, bu yerleşmelerin sürdürülebilirliği konusunda risk oluşturmaktadır. Bu çalışma, ilgili yerleşmeleri kapsayan yasal ve yönetsel süreçleri inceleyerek yerleşmelerin sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerine ilişkin bir tartışma ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: kırsal alanlar, kıyı alanları, kıyı kanunu, kıyı yerleşmesi, kimlik

The Effect of Legal and Administrative Processes on the Sustainability of Rural Coastal Settlements

Abstract

The settlement of the coastal assets of today's Turkey on the coasts, which take their cultural background and economic benefits from the presence of water, harms the natural and human resources of the coast and has negative views on the use of the coasts. Coastal areas are currently protected by the "Coastal Law", and this law and related regulations determine the outlines of coastal protection and construction. However, the fact that the legal regulations do not include provisions to protect the rural areas and coastal settlements as a whole with the coast, natural structure and physical environment poses a risk for the sustainability of these settlements. This study examines the legal and administrative processes involving the settlements and presents a discussion on the effects of settlements on their sustainability.

Keywords: coastal areas, coastal law, coastal settlement, identity, rural areas

1. Giriş

Kıyı alanlarının ve kırsal alanların sürdürülebilirliği konusu her geçen gün önemini artırmaktadır. İklim değişikliğine bağlı su seviyesi değişimi, su kirliliği, doğal kıyıları tehdit eden arazi kullanım kararları gibi etmenler kıyı alanları üzerinde baskı oluşturmaktadır. 2017 yılı itibariyle yaklaşık 2,4 milyar insan kıyıdan itibaren ortalama 90 kilometrelik bir şerit içinde yaşamaktadır (United Nations, 2017). Benzer şekilde Dünya nüfusunun yaklaşık %45`ini barındıran (United Nations, 2018) kırsal alanlar da kentleşme baskısı, doğal çevrenin tahribatı ve ekonomik kaynaklarının zarar görmesi sorunlarıyla yüz yüzedir. Kırsal alanların ve kıyı alanlarının üzerindeki ekolojik, ekonomik ve kültürel tehditler ülkemiz için de benzer sonuçlar doğurmaktadır. Ülkemiz kıyılarında yer seçen kırsal nitelikli yerleşmeler ise bu sorunların yanı sıra yasal ve yönetsel süreçlerin kendi içinde çelişen kararlarıyla da başa çıkmak durumundadır. Ayrıca bu yerleşmelerin yazılı literatürde de yer edinebildiğini söylemek güçtür. Bu durum, ilgili yerleşmelerin pek çok alanda göz ardı edildiğinin göstergesidir.

Kıyı, 3621 Sayılı Kıyı Kanunu`nda kıyı çizgisi ve kıyı kenar çizgisi arasında kalan alan olarak tanımlanmaktadır. Burada söz konusu kıyı çizgisi, geniş su yüzeylerinde taşkın durumu hariç suyun karaya değdiği son hattı, kıyı kenar çizgisi ise su hareketlerinin oluşturduğu kumluk, çakıllık vb. yüzeylerin doğal sınırını ifade etmektedir. Ancak kıyı alanları, bu tanımdan daha geniş bir coğrafyayı hem mekânsal hem de toplumsal olarak etkileyen doğal oluşumlardır. Bu nedenle daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Erkılıç ve Akpınar (2017), Karabey`den referansla kıyı alanını "görsel mekân olarak ele alındığında kıyı, denizde ufuk çizgisine, karşı olarak karada siluet çizgisine dayanan ve üçüncü boyutta havaya ve su altına doğru devam eden bir bütündür." şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, denizden bakıldığında görülen tüm kara yüzeylerini kıyı alanlarına dahil etmeye yönelik hassas bir bakış ortaya koymaktadır. Türkiye`deki mevcut yasal düzenlemeler ise kıyı alanlarını nicel mesafelerden ibaret görmekte ve bu mesafeler içinde tanımladığı ilkeler ile koruma önlemleri almaktadır.

Türkiye`deki il merkezlerinin %30`luk kısmı kıyıdan 0-250 metre yükseklikte yer seçmiş durumdadır (Özdemir & Kardoğan, 1996) ve nüfusun yaklaşık yarısı kıyı alanlarında yaşamaktadır. Türkiye genelinde 73 kişi/km^2 olan nüfus yoğunluğu kıyı alanlarında 127 kişi/km^2`dir (Alparslan & Ortaçeşme, 2009). Bu durum kıyı alanlarının yapılı çevresi, doğal çevresi ve sosyokültürel birikimi üzerinde büyük bir baskıya neden olmaktadır. Kentlerde yüksek nüfus yoğunluğu nedeniyle bu durum öngörülebilir olsa da kıyı alanlarındaki

köy ve mahalle statüsündeki kırsal nitelikli yerleşmeler de turizm ve sanayi gibi kentsel ekonomik faaliyetlerin baskısı ile sosyoekonomik ve kültürel değerlerini kaybetme tehdidi yaşamaktadır.

Türkiye kıyılarında yer seçen ve kıyının özgün bir parçası olan kırsal yerleşmeler, köy ve kırsal mahalle olmak üzere iki farklı statüde ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen kırsal mahalleler, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında kalmaktadır. 5216 sayılı kanunun 5.maddesinin büyükşehir belediye sınırlarını il mülki sınırları olarak tanımlamasıyla bu yerleşmeler kentsel alan statüsüne geçmiştir. Bu durum belediyelerin hizmet alanını artırmış ve hizmetlerin dağıtımında bir takım aksaklıklara neden olmuştur (Bekdemir vd., 2014).

15 Nisan 2021 tarihli Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği, bu yerleşmeleri yeniden "kırsal" olarak tanımlasa da ikili yapının sebep olduğu mekânsal ve sosyoekonomik değişimlerin telafi edilebilirliği tartışmaya açıktır. Bu yönetmelik ile bazı vergi türlerinden muafiyet, bazı vergi, harç ve harcamalarda indirim gibi haklarda değişiklik yapılsa da köy tüzel kişilikleri iade edilmemiştir. Ziraat Mühendisleri odası yaptığı yazılı basın açıklamasında (2021) büyükşehir yasası ile alınan hakların kırsal mahalle statüsü ile iade edilmediği konusunu dayanaklarıyla derinlemesine ele almıştır.

Kıyı Kanunu, çalışmaya konu olan kırsal nitelikli yerleşmelerdeki yapıların sağlıklaştırma çalışmalarına izin vermekle beraber kanundaki "kat mülkiyeti tesis edilmemek" ve "müktesep hak teşkil etmemek" şartları, mevcut yapılaşmanın sürdürülebilirliği konusunu ucu açık bırakmaktadır. 2020 yılında yapılan düzenleme ile mevcut yapılaşmanın akıbetinin yerleşmenin 1992 yılı öncesi imar planı bulundurması koşulu yerine, yapıların 1992 yılı öncesindeki mevzuata uygun olması koşuluna bağlanması olumlu değerlendirilebilir. Ancak her koşulda sahil şeridinde yeni yapı yapılamamaktadır. Kıyı Kanunu, sahil şeridini kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönündeki en az 100 metrelik şerit olarak tanımlamakta, bu alanda yapılacak yapılara dair istisnalar belirlemekte ancak kırsal alanlardaki sahil şeridine özgü kullanımları gözardı etmektedir. Çalışma dâhilinde Türkiye genelinde tespiti yapılan 77 yerleşmenin ortalama %40`lık kısmı sahil şeridinde kalmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında sahil şeridinde yapılaşamamanın kıyıya özgü kullanımlarla olan ilişkiyi zayıflatacağı, dolayısıyla sahil şeridinin kıyıya

özgü kullanımlarla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kıyı Kanunu`nun kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerine ilişkin yüzeysel ve niceliksel tutumu, bu yerleşmelerde yapılaşamayan veya mevcut yapısını yenileyemediği için barınamayan yöre halkının yer değiştirmesine ve kırsal üretim biçimlerinin sürdürülememesine neden olmaktadır.

İmar Kanunu, 10000 nüfusun üzerinde bulunan yerleşmelerde imar planı yapılmasını zorunlu tutarken 10000 nüfusun altında kalan yerleşmelerde bu kararı belediye meclisine bırakmaktadır. Tespiti yapılan yerleşmelerin 1500 nüfus ve altı yerleşmeler olması 77 yerleşmenin yalnızca 1 tanesinde imar planı bulunmasına neden olmuştur. Bu sebeple ilgili yerleşmelerdeki yapılaşma koşulları, "kırsal" niteliği tespit edilmiş olmak şartıyla, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği tarafından belirlenmektedir. Bu yerleşmelerde Kıyı Kanunu, yeni yapı yapılmasını kısıtlarken Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği 2021 yılında yapılan düzenleme ile kırsal yerleşik alan civarını 300 metreye çıkarmakta ve tarım alanlarına doğru yapılaşmanın önünü açmaktadır.

Çalışmada "kırsal nitelikli kıyı yerleşmesi" olarak tanımlanan, 2012 yılı öncesi köy statüsünde bulunan ve nüfusu 1500 kişinin altındaki 77 adet kıyı yerleşmesi tespit edilmiştir. Bu yerleşmeler; kıyıya ve kıyı kenar çizgisine olan mesafeleri, sahil ve kıyı gerisindeki arazi kullanımları, kıyı yapısı bulundurma durumları, doğal yapıları vb. 20 gösterge kullanılarak 6 farklı tipolojide sınıflandırılmıştır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerini gözardı eden yasal ve yönetsel süreçlere adalet kavramını odağına alan eleştirel bir bakış getirmektir.

Çalışmada öncelikle, kıyı alanlarına ve kırsal alanlara ilişkin yasal ve yönetsel çerçeve tanımlanmış, çalışma kapsamındaki kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin tabi bulunduğu yasalara eleştirel bir bakış ortaya konmuştur.

Çalışma coğrafi olarak Türkiye`deki denize kıyısı olan büyükşehirleri kapsamaktadır.

1.2. Yöntem

Çalışma iki aşamada yürütülmüştür. Bunlardan ilki tespite ilişkin kriterlerin belirlenerek, uzaktan algılama yöntemleri ile kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin tespit edilmesidir. Yapılan tespitler ArcGIS ortamına aktarılmış ve ölçeğe uygun detayda öznitelik verileri girilmiştir. Girilen bu veriler ile yerleşmeler kategorize edilmiştir. İkinci aşamada ise ilgili

yerleşmeleri kapsayan yasal ve yönetsel süreçler incelenmiş, kırsal alanlar ve kıyı alanları ile ilgili hükümler taranmıştır. Tipolojilerin elde edilmesiyle yerleşmelerin ihtiyaç duyduğu yasal statü ve koruma yöntemi önerileri geliştirilmiş; mevcut mevzuat hükümleri bu doğrultuda eleştirilmiştir.

2. Kırsal Nitelikli Kıyı Yerleşmeleri

Bu çalışmada kullanılan "kırsal nitelikli kıyı yerleşmesi" tabiri mevzuatımızda ya da güncel yazında bulunmamaktadır. İlgili yerleşmeleri, statü ve nitelik bakımında tanımlamak adına kullanılan bu tabiri daha iyi anlayabilmek için kıyı ve kırsala ilişkin bazı kavramların bilinmesi gerekmektedir.

2.1. Tanımlar

Kıyı çizgisi, Kıyı Kanununda "deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda suyun karaya değdiği hattı" ifade etmektedir. Bu çizgi iklime ve meteorolojik olaylara bağlı olarak değişkenlik gösteren devingen bir çizgidir.

Kıyı kenar çizgisi, kıyı çizgisinin de değişimine neden olan su kütlesi hareketlerinin oluşturduğu kumluk, çakıllık, sazlık vb. yüzeylerin kara yönündeki sınırını ifade etmektedir. Bir başka değişle tarım yapılabilir toprak yüzeylerin başladığı hattır. Bu çizgi dolgu gibi müdahalelerle değiştirilemeyen kati bir çizgidir. Kıyı kenar çizgisinin tespiti; jeoloji uzmanı, ziraat mühendisi, mimar veya şehir plancısı, harita mühendisi ile inşaat mühendisinden oluşan bir komisyon tarafınca yapılır. Kıyı kenar çizgisi tespitinin yapılmadığı yerler için imar planı yapılamaz.

Kıyı ise kıyı çizgisi ve kıyı kenar çizgisi arasında kalan alandır. Bu alan; kumluk, çakıllık, sazlık gibi örtülerle kaplı düzlükler olabileceği gibi dik falezleri ve büyük kayalıkları da içerebilir. Bu alanda yapılaşmanın yasak olmasının yanı sıra yapay engellerle kıyıya erişimin engellenmesi de yasaktır. Kıyı Kanunu, kıyıları kıyı çizgisi ve kıyı kenar çizgisi arasındaki mesafeye ve alanın eğimine göre dar-yüksek kıyı ve alçak-basık kıyı olarak sınıflandırılmaktadır.

Kıyı kenar çizgisinden itibaren en az 100 metrelik bant ise yine Kıyı Kanunu tarafından sahil şeridi olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda yapılaşma yasaktır ve kamu yararı önceliklidir. Ancak Kıyı Kanunu`nun 6. ve 7. maddeleri bu alanda yapılabilecek istisnai yapılar için uzun bir liste barındırmaktadır. Bu listede kıyıya bağımlı kullanımlar dışında otel, alışveriş merkezi, her türlü spor tesisleri, sağlık tesisleri, endüstri bölgeleri, enerji üretim santralleri gibi kullanımların önü açılmaktadır. Kıyının kumluk olduğu alanlarda -rekreatif amaçlı iskele dâhil- yapılaşmaya izin vermeyen kanun, kıyı ile ilişki kurmayı engelleyen ve kıyının doğal yapısını olumsuz etkileme riski bulunan bu tesislere izin vermektedir.

Kırsal mahalle kavramı ise 6360 sayılı kanun ile köy statüsünden mahalle statüsüne geçen yerleşmelerin yeniden kırsal olarak tanımlanması için 2021 yılında yürürlüğe giren "Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği" ile literatüre girmiştir. Yönetmelik, kırsal niteliği devam eden yerleşmeler için belediyelerce alınan vergi, harç, katılım payı ve su ücretlerinde kolaylıklar sağlanmasını amaçlamaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021). Ancak ilerleyen bölümlerde incelenecek olan bu yönetmelik ilgili yerleşmelerin geçmiş haklarını iade etmekten çok uzaktır. Bu nedenle çalışmaya konu olan yerleşmeler kırsal mahalle statüsüne getirilmiş olsa dahi çalışmada bu şekilde adlandırılması tercih edilmemiştir. Yukarıdaki tanımlar ve çalışma kapsamındaki yerleşmeler birlikte değerlendirildiğinde bu yerleşmeler, "kırsal nitelikli kıyı yerleşmesi" olarak çalışmada yer almıştır.

2.2. Bulgular

Türkiye genelindeki kırsal nitelikli kıyı yerleşmeleri için tespit kriterleri belirlenmiş ve tespiti yapılan 77 adet yerleşme belirlenen 22 adet gösterge ile kategorize edilmiştir.

1.1.1. Tespit Kriterleri

Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin tespiti yapılırken çalışmanın tutarlı olması ve yerleşmeler arasında karşılaştırma yapılabilmesi adına kriterler belirlenmiştir. Yerleşmelerin benzer yönetsel süreçlere tabi olması açısından tespiti yapılan yerleşmelerin büyükşehir sınırları içindeki mahalle statüsüne sahip yerleşmeler olması ilk kriterdir. Bir diğer kriter yerleşmelerin Büyükşehir Kanununun yürürlüğe girdiği 2012 yılı öncesi köy statüsüne yani kırsal niteliğe sahip olmasıdır. Tespitler doğrultusunda kırsal niteliğin devam ettiği gözlemlenen üst nüfus sınırı da 1500 olarak belirlenmiştir. Yerleşmelerin kıyı ile ilişkisi bağlamında ise 3 kriter belirlenmiştir. Bunlardan ilki yerleşmeyi içine alan mahalle idari sınırlarının denize kıyısının bulunmasıdır. Ancak yapılan tespitler doğrultusunda mahalle sınırlarının denize kıyısı bulunmasına rağmen geleneksel merkezi kıyı ile ilişki kurmayan yerleşmelere rastlanmıştır. Bu nedenle yerleşme merkezi ile kıyı arasında doğrudan etkileşimi sağlayan ulaşım akslarının ve yerleşme ölçeğine uygun kıyı kullanımlarının bulunması bir diğer kriterdir. Burada yerleşmenin kıyı ile etkileşimini engelleyen büyük ölçekli kıyı kullanımlarının bulunmaması önemlidir. Son olarak kıyı ile etkileşim içinde bulunan bu yerleşim merkezlerinin kıyıdan azami 3500 metre uzaklıkta olması gerekliliği belirlenmiştir.

1.1.2. Göstergeler

Tespiti yapılan 77 yerleşmeye ait öznitelik verileri sayısal ortama aktarılmış ve bu veriler yerleşmelerin sınıflandırılması konusunda belirleyici olmuştur. Bu veriler temelde 6 başlıkta incelenebilir. Bunlardan ilki yerleşmenin kendi iç organizasyonuyla ilgili mesafeleri ve çevresel ilişkileri içermektedir. Özellikle yerleşmenin merkezi ile kıyı kullanımları arasındaki mesafeler ve ilişki biçimleri sınıflandırma için belirleyici olmuştur. Bir diğer gösterge arazi kullanım biçimleridir ki bu hem yerleşme ölçeğinde hem de yerleşmenin çevresini kapsayan ölçeklerde ayrı ayrı incelenmiştir. Kıyının yapısına ilişkin de doğal yapıyı ve yapılı çevreyi kapsayan veriler elde edilerek veri tabanına işlenmiştir. Kıyının doğal yapısını koruyup korumaması, kıyı tipi, kıyı karakteri, kıyı çizgisinin hareketleri gibi unsurlar göstergelerden bazılarıdır. Yerleşmenin yapılı çevresinin kıyıya göre yayılış biçimleri ve yoğunluk kademelenmesi gibi makroforma ilişkin bilgilerin yanı sıra ekonomik yapıya ve nüfusa ilişkin veriler de elde edilmiştir.

Çalışmada bahsi geçen yerleşmeler kırsal niteliğe sahip olup yerleşmeleri sınıflandırırken kullanılan bazı kavramlar kentsel alanlardaki tanımlarından farklı anlamlara gelmektedir. Bunlardan birisi "yerleşme merkezi" kavramıdır. Yerleşme merkezi; yerleşmenin kıraathaneler, ticarethaneler, ibadet tesisleri, muhtarlık vb. donatılarını barındıran; yerleşme makroformunda ulaşım aksları ve/veya doluluk boşluk dengesiyle farklılaşan alanlardır. Bazı yerleşmelerde merkezi tanımlayan tüm donatılar bir arada mevcuttur ve bu donatılar ulaşım aksları ve geniş meydanlarla çevrelenmiştir. Bu durumda yerleşme merkezi çalışmada "tanımlı" olarak sınıflandırılmıştır. Özellikle dağınık yerleşmelerde ise donatılar birbirinden uzak noktalarda yer seçtiğinden tanımlı bir merkez okunamamaktadır. Bu durumda donatılar arasından ana ulaşım akslarına en yakını ve yerleşme ile en güçlü ilişki kuranı merkez olarak belirlenmiş. Bu tür yerleşmelerin merkezi ise "tanımsız" olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmada kullanılan yoğunluk ve kompaktlık kavramları da yerleşmeler özelinde değişmektedir. Makroformda diğer alanlara göre daha küçük parsel alanı ve görece yüksek doluluk oranı, yüksek yapı yoğunluğu ve/veya kompaktlık olarak tanımlanmıştır.

Arazi kullanım biçimleri de kentsel alanlara göre farklılık göstermektedir. Özellikle çalışmada rekreasyon alanı olarak tanımlanan alanlar, kentsel rekreasyon alanlarından farklı olarak günübirlik tesisler, çocuk oyun alanları, yürüyüş alanları vb. özelleşmiş kullanımlar içermemektedir. Rekreasyon alanları kırsal alanlar için genellikle işlevlendirilmemiş rekreatif amaçlı kullanılan açık yeşil alanları ifade etmektedir.

1.1.3. Kırsal Nitelikli Kıyı Yerleşmelerinin Dağılımı

Şekil 1: Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin dağılımı

Şekil 1`de görülen kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin Türkiye kıyılarındaki dağılımını tespit etmek amacıyla Harita Genel Müdürlüğü Atlas Küre uygulaması, Google Haritalar, Yandex Haritalar, Google Earth, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı verileri karşılıklı olarak değerlendirilerek CBS ortamına aktarılmıştır. İl, ilçe ve kırsal yerleşmelerin kıyıdaki dağılımlarına baktığımızda toplam 106 adet ilçenin denize kıyısı olduğu ve bunların toplam 77 adet kırsal nitelikli kıyı yerleşmesine sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda ilgili yerleşmelerin yaygın bir yerleşme türü olmadığı ve özellikle yer seçtiği kıyı alanlarına özgü yönler barındırması nedeniyle özgün olduklarını söylemek mümkündür. Toplam 19 adet ile İstanbul ili en çok sayıda kırsal nitelikli kıyı yerleşmesi barındırmakta, onu 17 adet ile Balıkesir ili, 8 adet ile Kocaeli takip etmektedir. Denize kıyısı olan illerdeki kıyı ile ilişki kuran yerleşmelerin sayısı tablo 1`de verilmiştir. Bu yerleşmeler özniteliklerine göre 6 tipolojiye ayrılmış; konum ve ulaşım, doğal yapı ve yapılı çevre başlıklarında incelenmiştir.

Tablo 1: Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin illere göre dağılımı

	Büyükşehir İsmi	Kıyıdaki İlçe Sayısı	Kıyıdaki İlçe Merkezi Sayısı	Kıyıdaki Kırsal Yerleşme Sayısı
KARADENİZ	İstanbul	22	21	19
	Kocaeli	1	-	8
	Ordu	5	5	4
	Sakarya	3	-	-
	Samsun	6	2	3
	Trabzon	10	10	1
MARMARA DENİZİ	Balıkesir	3	2	17
	Bursa	3	2	7
	Kocaeli	5	4	1
	Tekirdağ	4	3	1
EGE DENİZİ	Aydın	3	2	-
	Balıkesir	4	1	0
	İzmir	17	8	6
	Muğla	10	4	5
AKDENİZ	Adana	3	2	1
	Antalya	10	7	1
	Hatay	5	1	2
	Mersin	8	5	1

Birinci Tipoloji

1 numaralı tipolojinin özelliklerini taşıyan toplam 5 adet yerleşme tespit edilmiş olup bunlardan 4`ü Perşembe Yarımadası`nda yer seçmiştir. Yarımadada kıyıya paralel ulaşım aksı boyunca konut alanları dağınık kümeler halinde devam etmektedir. Şekil 2`de bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

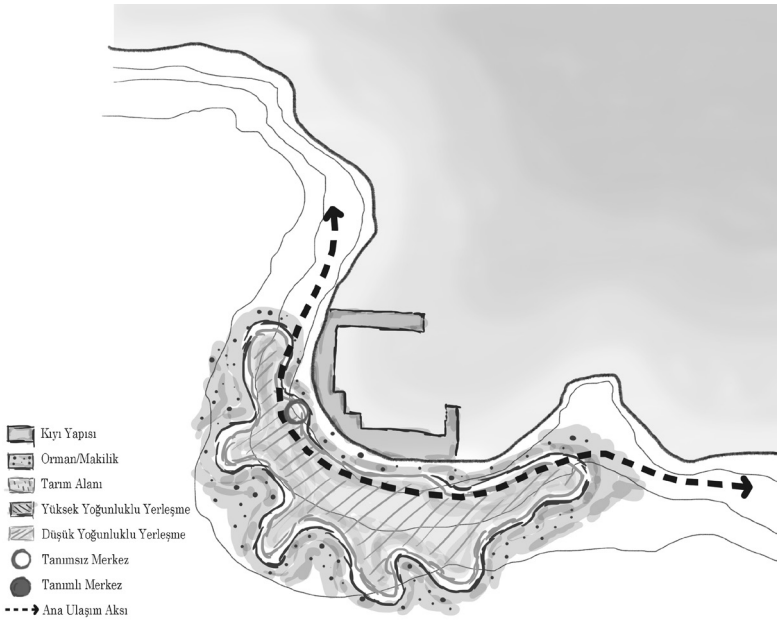

Şekil 2: Birinci tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

• Yerleşmelerde kıyıya paralel devam eden ana ulaşım aksı, diğer yerleşmeler ve kentsel merkezler ile ilişki kurmaktadır. Yerleşmeyi besleyen alt kademe yollar, topoğrafyanın bir getirisi olarak sırtlar boyunca devam eden organik formdadır.

• Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 12 kilometredir. Tüm yerleşmelerin ortalaması olan 21 kilometrenin altında olan bu değer ile ulaşım akslarının görece iyi durumda olması birlikte değerlendirildiğinde yerleşmelerin kentsel alanlarla ilişkisinin güçlü olduğu sonucuna varılabilir.

DOĞAL YAPI

• Karadeniz`in doğusunda yaygın biçimde görülen kıyı tipleri bu yerleşmelerde de belirleyicidir. Kıyı şeridi hareketlidir ve dik falezler nedeniyle yerleşmeler çok kısıtlı bir alandan kıyı ile doğrudan ilişki kurabilmektedir.

• Sahil şeridinin kıyı çizgisi ile mülkiyet deseninin başladığı hat arasındaki bölümünde başta falezler olmak üzere doğal eşikler mevcuttur. Sahil şeridinin bu bölümü genellikle işlevlendirilmemiş,

doğal niteliğini koruyan alanları barındırmaktadır.

• Yerleşmeler çoğunlukta orman alanları ve yer yer yöreye özgü ürün alanları ile çevrelenmiştir.

• Mahallenin idari sınırları genelinde yüksek eğim ve engebeli topoğrafya hâkimdir.

YAPILI ÇEVRE

• Karadeniz Bölgesinde tespiti yapılan 5 yerleşmeden 4`ü profesyonel ve amatör balıkçılık faaliyetlerinin yapıldığı liman yapılarına ve doğal çekek yerine sahiptir. Kıyı yapıları falezlerin kıyı ile etkileşime izin verdiği kısıtlı alanlarda yer seçmiştir. Liman yapıları hariç dolgu alanı yalnızca Trabzon ili, Çarşıbaşı ilçesinde yer alan Fenerköy mahallesinde bulunmaktadır.

• Yerleşme merkezleri, kıyı çizgisinden ortalama 120 metre uzaklıkta ve tanımsızdır.

• Yerleşmeler, sırtlar ve vadiler boyunca yayılan dağınık makroforma sahiptir ve yapı yoğunluğu düşüktür. Yerleşme makroformunda yoğunluk kademelenmesi okunamamaktadır.

• Yerleşmelerin sahil şeridinin ilk 50 metrelik kısmında liman, rekreasyon alanları ve işlevlendirilmemiş alanlar baskındır. Konut ve ticaret alanları ikinci 50 metrelik kısımda başlamakta ve mahalle idari sınırlarının tamamına dağınık şekilde yayılmaktadır.

İkinci Tipoloji

Kıyıya paralel uzanan bir ulaşım aksı boyunca yayılan bu yerleşme tipolojisi, Orta Karadeniz`de düşük kademeli bir ulaşım aksı etrafında yer seçerken Akdeniz kıyılarında yüksek kademeli (şehirlerarası) bir ulaşım aksı etrafında yer seçebilmektedir. Türkiye genelinde toplam 12 adet olmakla beraber Samsun`da 3, Kocaeli`de 3, Akdeniz illerinde toplam 3, İstanbul`un görece düşük eğimli kıyılarında 2 ve İzmir`de 1 adet bulunmaktadır. Şekil 3`te bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

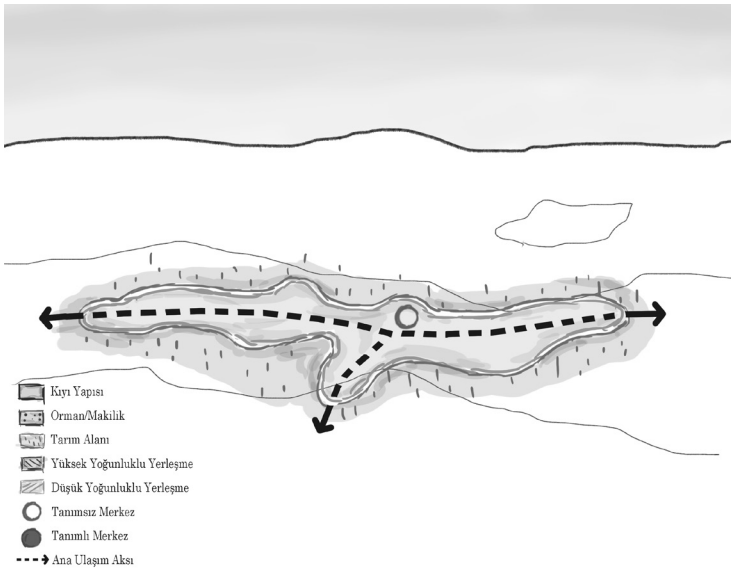

Şekil 3: İkinci tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

• Yerleşmelerin ulaşım aksı birbirlerinden farklılaşmakla beraber en yakın kentsel merkeze erişim çoğunlukta kıyıya dik ulaşım aksları ile sağlanmaktadır.

• Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 22 kilometredir ve bu değer Türkiye ortalamasına yakındır.

DOĞAL YAPI

• Kıyı; çoğunlukta lineer, geniş kıyı özelliği göstermektedir ve kumluk/ sazlık alanlarla kaplıdır. Yerleşmelerin tamamında kıyı doğal haliyle korunmuştur, dolgu alanı bulunmamaktadır.

• Kıyı çizgisi ile mülkiyet deseninin başladığı hat arasında doğal eşikler ve tarım alanları mevcuttur. Tarım alanları Akdeniz Bölgesi`nde seracılık faaliyetlerini barındırmaktadır.

• Yerleşmeler bulunduğu yöreye göre tarım alanları, ormanlık alanlar ve yöreye özgü ürün alanları ile çevrelenmiş olabilir.

• Mahalle idari sınırları genelinde düşük eğimli topoğrafik yapı hâkimdir.

• Yerleşmelerde kıyı yapısı mevcut değildir.

• Yerleşme düşük yoğunluğa sahiptir ve yoğunluk kademelenmesi gözlenmemektedir.

• Merkez tanımsız ve kıyı çizgisinden ortalama 450 metre uzaklıktadır.

•Yerleşmelerin %70`indeki sahil şeridinin ilk 50 metresinde rekreasyon alanları ve işlevlendirilmemiş alanlar çoğunluktadır.

•Yerleşmeler, kıyı kenar çizgisinden itibaren ortalama 480 metre iç kesime kadar devam etmektedir.

Üçüncü Tipoloji

Bu tipoloji altında incelenen yerleşmeler makroform açısından farklılıklara sahip olmakla beraber turizm faaliyetlerine bağlı olarak benzer gelişim eğilimleri göstermektedir. Tespiti yapılan toplam 7 yerleşmeden 3 tanesi İzmir, 3 tanesi Muğla ve 1 tanesi Balıkesir ilinde bulunmaktadır. Şekil 4`te bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

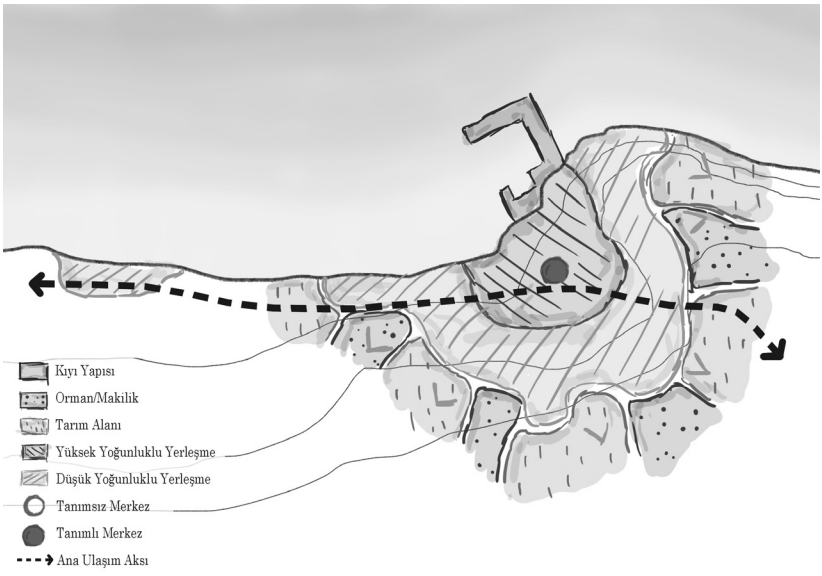

Şekil 4: Üçüncü tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

• Ege Bölgesi`nin kıyıya dik uzanan dağları nedeniyle yerleşmelerin toplayıcı yolları kıyıya dik uzanmakta ve yerleşmelerin kentsel merkezler ile bağlantısını sağlamaktadır.

•Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 25 kilometredir. Bu değer topoğrafyaya bağlı olarak Türkiye ortalama değerinin üstünde kalmaktadır. Üst kademe yerleşme merkezlerine kolay erişilememesi ilk iki tipolojiden farklı olarak yerleşmelerde daha gelişmiş bir iç organizasyonun oluşmasına neden olmuştur.

DOĞAL YAPI

• Yerleşmelerin tamamında kıyı; hareketli, dar, dik ve doğal kıyı özelliği göstermektedir.

•Yerleşmeler dağılım gösterdikleri coğrafyanın kuzeyinde makilik ve zeytinlikler ile çevrelenmiştir. Güneye indikçe bitki örtüsü yerini ormanlık alanlara bırakmaktadır.

•Mahalle idari sınırları genelinde yüksek eğimli ve engebeli topoğrafik yapı mevcutken, yerleşmenin yer seçtiği kıyı alanları görece düşük eğimli yapıya sahiptir.

YAPILI ÇEVRE

• Yerleşmelerin 4/7`sinde liman ve/veya iskele bulunmakta, bu yapılar amatör balıkçılık ve yatçılık faaliyetlerine hizmet vermektedir.

• Mülkiyet deseni ve yapılaşma çoğunlukla kıyı çizgisinden itibaren başlamaktadır.

•Yerleşme merkezleri kıyı çizgisinden ortalama 70 metre uzaklıkta ve tanımlıdır. Yapı yoğunluğu bu merkez etrafında yüksekken çeperlere doğru azalan bir yoğunluk kademelenmesi okunmaktadır.

•Yerleşme lekesi, kıyı kenar çizgisinden itibaren ortalama 220 metre kadar iç kesimde sonlanmaktadır.

•Yerleşmelerin geleneksel merkezi dışında turizm faaliyetlerine bağlı olarak saçaklanan ikincil konut alanları bulunmaktadır.

• Yerleşmelerde doğal kıyı alanları çoğunlukta olup yerleşmelerin 3/11`inde bulunan dolgu alanları yerleşme kıyılarında baskın bir alan kaplamamaktadır.

• Yerleşmedeki sahil şeridinin ilk 50 metrelik kısmında ulaşım, konut ve ticaret alanlarının baskın olduğu karma kullanım yaygındır.

Dördüncü Tipoloji

En sık karşılaşılan tipolojidir. Tespiti yapılan toplam 28 yerleşmeden 13 tanesi Balıkesir, 5 tanesi İstanbul, dörder tanesi Bursa ve Kocaeli, birer tanesi ise Muğla ve İzmir illerinde yer seçmiştir. Yerleşmelerin şekillenmesinde topoğrafya etkindir. Şekil 5`te bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

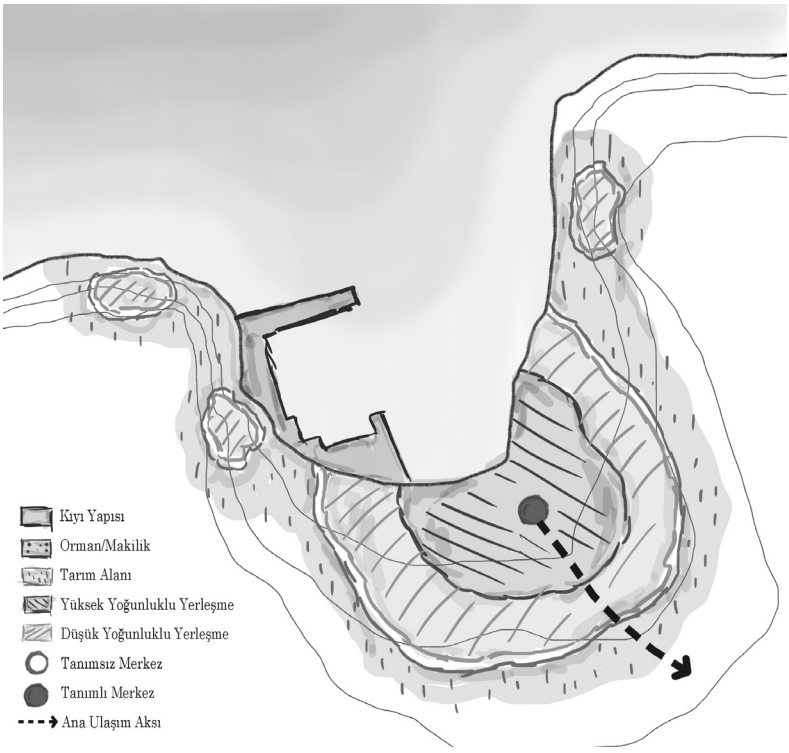

Şekil 5: Dördüncü tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

• Yerleşmelerin kentsel merkezler ile bağlantısını sağlayan yüksek kademe yollar topoğrafyaya da bağlı olarak çoğunlukta kıyıya dik erişim sağlamaktadır.

•Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 21 kilometredir.

DOĞAL YAPI

• Kıyı alanları yerleşmenin yer seçtiği koyda daha az eğime sahip ve kıyı etkileşimine olanak tanırken, kıyının tamamında hareketli, dar, dik ve falezli kıyılar görülmektedir.

•Yerleşmeler genellikle makilik ve zeytinlikler ile çevriliyken, meyve bahçeleri ve tarlalarla da çevrili olabilmektedir.

• Mahalle idari sınırları genelinde yüksek eğimli ve engebeli topoğrafik yapı mevcutken, yerleşmenin yer seçtiği kıyı alanı görece düşük eğimli yapıya sahiptir.

•Yerleşmelerin %80`inde kıyı doğal haliyle korunmuştur.

YAPILI ÇEVRE

• Yerleşmelerin 19/28`unda liman ve/veya iskele bulunmakta, bu yapılar baskın olarak balıkçılık faaliyetlerine hizmet vermektedir.

• Mülkiyet deseni ve yapılaşma arasındaki ilişki farklılık göstermekle beraber kamusal kullanımlar çoğunluktadır.

• Kıyı çizgisinden itibaren ilk 50 metrede baskın olarak ulaşım, konut, ticaret ve diğer kullanımları içeren karma arazi kullanım mevcuttur.

• Merkez, kıyı çizgisinden ortalama 140 metre uzaklıkta ve tanımlıdır.

•Yerleşmenin görece düşük eğimli ve kıyı ile etkileşimi yüksek alanlarında merkez ile ilişkili kompakt yapılaşma görülmektedir.

•Yerleşmenin çeperine doğru gittikçe engebeli topoğrafyaya yayılan ikincil konut alanı grupları bulunmaktadır.

Beşinci Tipoloji

Bu tipoloji 4.tip ile benzer coğrafyada yer seçmekle beraber topoğrafik yönden farklılıklara sahiptir. Tespiti yapılan toplam 8 yerleşmeden üç tanesi Balıkesir, iki tanesi Bursa ve birer tanesi Hatay, Tekirdağ, İstanbul illerinde bulunmaktadır. Şekil 6`da bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

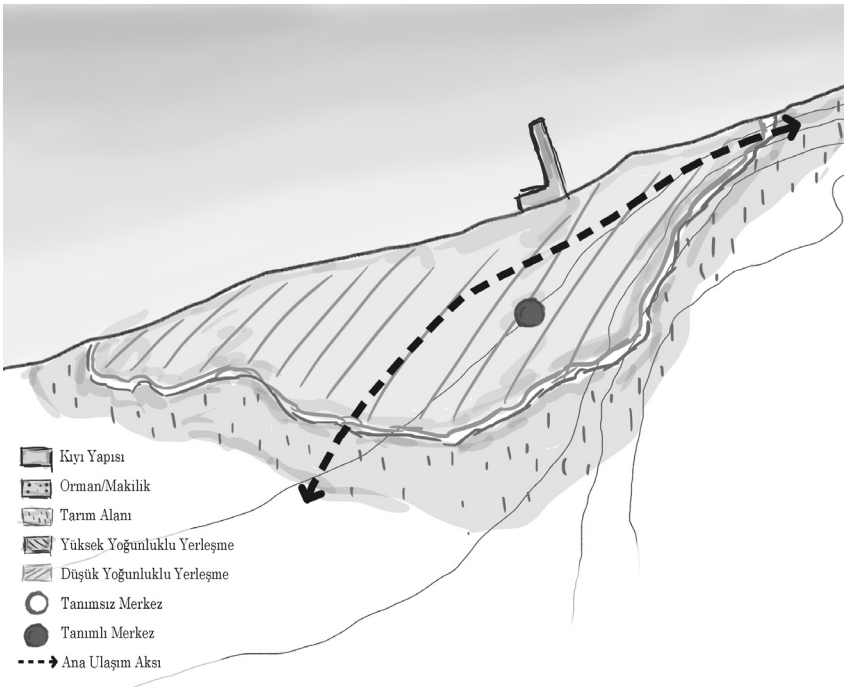

Şekil 6: Beşinci tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

• Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 20 kilometredir.

DOĞAL YAPI

• Kıyı lineer özellik göstermektedir.

•Topoğrafya kıyı alanlarında düşük eğime sahipken kıyı gerisinde görece yüksek eğim ve engebeli arazi yapısına sahiptir.

•Yerleşmelerin çevresi tarım arazileri ve makilik alanlar ile çevrilidir.

YAPILI ÇEVRE

•Yerleşme merkezi kıyı çizgisinden ortalama 140 metre geride yer seçmiştir ve yerleşme sınırları kıyı kenar çizgisinden ortalama 320 metreye kadar uzanmaktadır.

• Topoğrafya yerleşmenin yayılmasında belirleyici olmakla beraber sınırlayıcı olmamıştır.

Altıncı Tipoloji

Bu yerleşmelerde geleneksel merkez kıyı şeridinin gerisinde yer seçmiştir. Ancak kıyı alanları yerleşme tarafından rekreasyon ve turizm amaçlı olarak kullanılmaktadır. Kıyı ve yerleşme arasındaki ilişkiler güçlüdür. Şekil 7`de bu tipolojiye ilişkin arazi kullanım ilişkileri ve makroform görülmektedir.

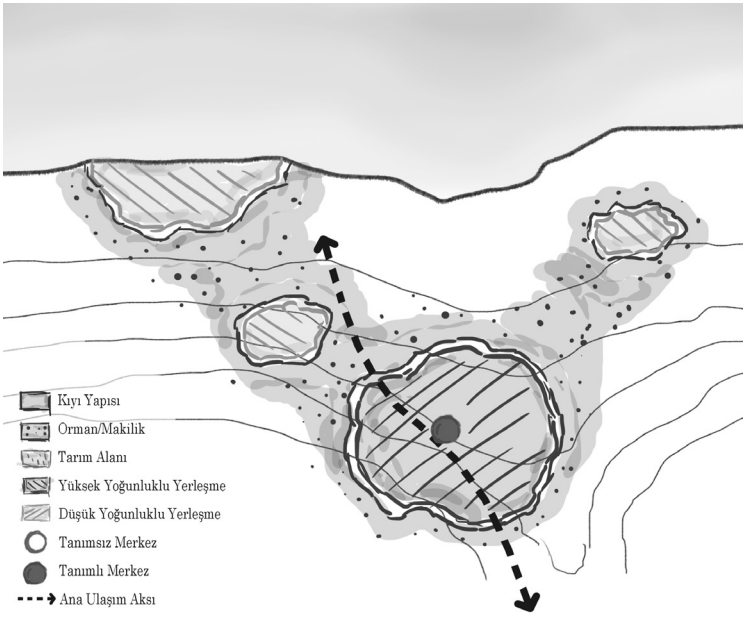

Şekil 7: Altıncı tipoloji makroformu

KONUM VE ULAŞIM

•Yerleşmelerin en yakın kentsel merkeze olan uzaklıkları ortalama 20 kilometredir.

• Yerleşmeler kıyıdan ortalama 1700 metre uzaklıkta yer seçmiştir. Ancak düşük kademeli ulaşım aksları, plajlar ve yeni gelişen ikincil konut alanları kıyı ile ilişkiyi sağlamaktadır. İdari sınırları denize kıyısı bulunan ancak, kıyı ile doğrudan etkileşim kurmayan yerleşmeler çalışmaya dahil edilmemiştir.

DOĞAL YAPI

•Yerleşmelerin geleneksel merkezleri, kıyıdan manzara unsuru olarak faydalanacakları görece yüksek kısımlarda yer seçmiştir.

•Kıyı alanları çoğunlukla geniş kumsallarla kaplıdır.

- Merkezin kıyı çizgisine olan ortalama uzaklığı 1700 metredir.
- Yerleşmelerin %82`sinde kıyı yapısı bulunmamaktadır ve kıyı alanları doğal haliyle korunmuştur.

Yukarıda kategorize edilen yerleşmelerin yerleşik alanlarının ortalama %40`lık kısmı özel mülkiyete konu yapılaşmanın ve yapıları yenilemenin yasak olduğu sahil şeridi içinde kalmaktadır. Bu yerleşmelerde kıyıya olan uzaklık kıyıdan faydalanma biçimlerine göre değişiklik göstermekte olup özellikle kıyıdan ekonomik fayda sağlayan ve kıyı ile bağlantılı kültürel geçmişe sahip olan yerleşmeler kıyıya yakın yer seçmiştir. Yerleşmelerin 2/3`si görece engebeli kıyı alanlarında yer almaktadır ve yine bu yerleşmelerin 2/3`si kıyı yapısı barındırmaktadır. Kıyı yapısı barındırma durumu yerleşmenin kıyı ile güçlü ilişkiler kurduğu ve kıyıya ekonomik anlamda bağımlı olduğuna işaret etmektedir. İlerleyen bölümlerde de tartışılacağı şekilde yerleşmelerden yalnızca 1 tanesi imar planına sahiptir.

3. Adalet Tartışması

Yerleşmeler, önceki bölümde de bahsedildiği şekilde, kıyı ile kendilerine has bir ilişki içindedirler. Her yerleşme tipolojisi kıyıdan farklı biçimlerde faydalanmak ve kıyı ile belli bir mesafede olmak ister. Burada yerleşmelerin topoğrafik/fiziksel özellikleri ve kıyıya bağlı kültürel geçmişleri belirleyici olmaktadır. Ancak güncel mevzuatımız kırsal kıyı yerleşmelerini birbirinden farklı değerlendirmek bir kenara dursun kıyı ile ilgili tanımların ve hükümlerin büyük kısmını kentsel alanlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bölümde kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerini ilgilendiren yasal düzenlemeler geçmişten günümüze eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.

3.1. Yasa ve Yönetmeliklerin Tarihsel Değişimi

1.1.4. 1972 yılı öncesi yasal durum

Cumhuriyet öncesi dönemde 1800`lü yıllara kadar kıyı alanlarının devletin malı sayıldığı ve kıyılara özel yasal bir düzenlemeye gidilmediği görülmektedir (Sesli & Akyol, 1999). 1858 Arazi Kanunu ile kıyı alanlarından dolgu yoluyla arazi elde edilmesi ve özel mülkiyete konu edilmesinin önü açılmış; 1876 yılında ise Kanuni Esasi ile kıyılarda kamu yararı kavramına dikkat çekilmiştir (Serdaroğlu Sağ & Yıldırım, 2011, s. 43). Bu dönemdeki kamu yararı kavramı günümüzdekinden farklı olarak kıyı alanlarının özel mülkiyet olarak tescillenmesine engel değildir.

Doğal ve kültürel anlamda zenginlikler barındıran kıyı alanlarının korunmasına ilişkin cumhuriyet sonrası ilk yasal düzenlemeler oldukça yakın bir tarihe dayanmaktadır. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun`un 641. maddesi "sahipsiz şeyler ve umuma ait mallar" başlığı ile kıyı alanlarını da içine alarak bu alanların özel mülkiyete konu olamayacağını vurgulamışsa da uygulamada başarılı olamamıştır (Unaran, 1976). Kıyı alanlarının kamusal niteliği pek çok yasal düzenlemede vurgulansa da "kıyı koruma" kavramının henüz gelişmemesi veya kentleşmenin kıyılar için henüz bir tehdit olarak görülmemesi 1966 yılına kadar kıyılara özel bir yasal düzenleme yapılmamasına (Sesli & Akyol, 1999) neden olmuştur. Lakin 1966 yılında hazırlanan Ulusal Kıyılar Yasa Önerisi (Geray, 1976, s. 65) ve 1972 yılında hazırlanan "Kıyılar ve Turistik Alanlar Kanun Tasarısı" (Kurt, 2015) meclis onayı alamayınca bu süreç daha ileri bir tarihe ötelenmiştir.

1.1.5. 1972 sonrası yasal durum

1972 yılında yapılan düzenleme ile kabul edilen 6785 sayılı İmar Kanunu`na ek 7.ve 8.madde ile 1975 yılında yürürlüğe giren ilgili maddelerin uygulanmasına dair yönetmelik, kıyı alanlarına ilişkin hükümlerde bulunan ilk kanun düzenlemesi olarak görülebilir. Bu düzenleme sonraki yıllarda yapılacak yasal düzenlemelerin de önünü açması açısından önemlidir ancak düzenlemede kıyıya ilişkin kıyı, kıyı şeridi, sahil gibi kavramlar bulunmamaktadır. Bunun yerine deniz, göl ve nehir kenarlarında en az 10 metrelik bir şerit İmar ve İskân Bakanlığı`nın tespitine bırakılmış, imar planları yapılması ve uygulanması konusunda öncelikli olarak tanımlanmıştır. Bu alanda "umumun istifadesine ayrılmayan" yapıların inşa edilemeyeceği vurgulanmıştır. Günümüzden bakıldığında 'kenar' diye tanımlanan ve kamu yararı gözetilen 10 metrelik şerit dışında kalan alanların imara konu edildiği ve yapılaşma sürecini yasallaştırarak hızlandırdığını söylemek mümkündür. Köy yerleşik alanlarında, dağınık köy yerleşmelerinde ve diğer dağınık yerleşmelerde kenardan 30 metre mesafede yeni yapı ve mevcut yapılarda değişiklik yapılamayacağına karar verilmiştir. Yönetmelik bunun dışında kırsal alan ve kıyı ilişkisi üzerine hükümde bulunmamıştır. İlgili kanun ve yönetmelikte "deniz, göl ve nehir kenarından itibaren" şeklinde belirtilen mesafeler kenar kavramının açıklanmaması sebebiyle muğlak kalmıştır. Bu sebeple yeni bir kanuna olan ihtiyaç giderilememiştir. Tüm bu eleştirilerin yanında olumlu olarak 7. ve 8. madde ile kıyılarda doldurma ve kurutma yoluyla arazi elde edilerek özel mülkiyete konu edilmesini mümkün kılan 2644 sayılı Tapu Kanunu`nun ilgili hükümleri geçersiz kılınmıştır (Duru, 2003, s. 190).

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası`nın 43.maddesinde bulunan "Kıyılar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve buralardan yararlanmada kamu yararı gözetilir." hükmü ile bir kıyı kanunu çıkarılması şart olmuştur. Böylece 1984 yılında kıyı alanlarına özel ilk yasal düzenleme olan 3086 sayılı Kıyı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kıyı çizgisi, kıyı kenar çizgisi, kıyı, sahil şeridi ve dar kıyı terimlerini güncel mevzuatımıza en yakın haliyle açıklamaktadır. Farklı olarak sahil şeridi imar planı bulunan yerlerde en az 10 metre ve diğer yerlerde en az 30 metre olarak tanımlanmıştır. Bu kanun ve 1985 tarihli 3086 sayılı kanunun uygulanmasına dair yönetmelik birlikte incelendiğinde, kentsel ve kırsal alan ayrımına gidilmeksizin 1972 yılı öncesi yapılmış veya 1984 öncesi mevzuata ve imar planına uygun yapılmış yapılarda kanun hükümlerinin uygulanmayacağı kararı görülmektedir. Ayrıca kanun bu yapıların yıkılıp yeniden yapılmasına ve eklenti yapılmasına da izin vermektedir. Anayasa`nın 43. maddesini uygulamak amacıyla yürürlüğe girmiş olsa da kıyı alanlarında kontrolsüz yapılaşmanın önüne geçemeyen kanun; tanımların jeolojik anlamda yetersiz oluşu, kıyı yapılarına ve yapılaşmaya dair ucu açık hükümler barındırması nedeniyle (Kurt, 2015) iptal edilmiştir.

Yine 1982 yılında çıkarılan ve anayasanın ilgili hükmüyle tezat bir duruş sergileyen Turizmi Teşvik Kanunu, kıyı alanlarının ve diğer "sahipsiz mülklerin" yapılaşmasını veya işgalini hızlandırdı. Dönemin radikal yasal değişikliklerinin bir ürünü olan kanun, turizm gelirlerini artırmayı amaçlarken orman ve kıyı alanlarında ayrıcalıklı imar koşulları sağlayarak (Ekinci, 2000) hem kıyı alanlarının hem de ormanlık alanların korunması konusunda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Turizmi Teşvik Kanunu`nun kıyı alanlarında yarattığı tahribatın önemli bir nedeni kanun hükümlerinin diğer koruma amaçlı kanunların üzerinde tutulması, istisnai alanlar tanımlayarak bu alanları Turizm Bakanlığı`nın yetkisi altına almasıdır. Sağ ve Yıldırım (2011, s. 50), Kalabalık `tan referansla kıyı alanlarında turizm amaçlı kullanımlar yasal olarak mümkün değilken Turizm Bakanlığı`na verilen yetki ile yapılaşmaya açılmasını, hukuka aykırı olarak değerlendirmektedir.

Turizmi Teşvik Kanunu ile yasallaşan kıyı alanlarının tahribatı sürecinde 3086 sayılı kanun yürürlükten kalkmış ve 1990 yılına kadar geçen süreçte yine 3086 ile benzer hükümleri barındıran 110 sayılı genelge, ortaya çıkan yasal boşluğu gidermek amacıyla (Şimşek, 2010) 1987 yılında yürürlüğe girmiştir.

1990 yılında çıkarılan 3621 sayılı Kıyı Kanunu, sahil şeridinin doğal özellikleri yanında kültürel özelliklerini de koruma ve bu alanları kamu yararına kullanma vurgusu ile önceki düzenlemelerden farklılaşmıştır. Ayrıca kıyı ile ilgili kavramlar daha net bir şekilde ortaya konmuş, kıyı kenar

çizgisi tespiti zorunlu tutulmuştur. Ancak bu kanun da bazı maddelerinin Anayasa`ya aykırı olması nedeniyle iptal edilmiş ve günümüzde hala yürürlükte olan, tam adıyla Kıyı Kanunu`nda Değişiklik Yapılmasına Dair 3830 Sayılı Kanun kabul edilerek takip eden süreçte uygulama yönetmeliği yayınlanmıştır (Serdaroğlu Sağ & Yıldırım, 2011). Bu kanun ve yönetmeliğin ilgili hükümleri tanımlar başlığı altında irdelenmiştir. Bu çalışmanın odağı olan kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerine ilişkin yasal ve yönetsel süreçlerin etkisini anlayabilmek için Kıyı Kanunu`nun diğer ilgili yasal düzenlemelerle birlikte incelenmesi gerekmektedir.

3.2. Kırsal Nitelikli Kıyı Yerleşmelerinin Mevzuattaki Yeri

Çalışma kapsamında kırsal nitelikli kıyı yerleşmeleriyle ilgili hüküm barındırması beklenen Tapu Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, İmar Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Kıyı Kanunu, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği ile Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği incelenmiştir. Tablo 2`de "kıyı" ve "kırsal" kelimelerinin ilgili yasal düzenlemelerde kaç defa tekrar ettiği görülmektedir. Bu sayılar doğrudan anahtar kelime araması yapılarak elde edilen sonuçlar olup özel olarak kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerini ilgilendiren yalnızca 3 hüküm bulunmaktadır. Bunlardan biri Kıyı Kanunu`nda diğerleri ise Kıyı Kanunu`nun uygulanmasına Dair Yönetmelik`te bulunmakta ve yapılaşma koşullarına karar vermektedir. İlgili yerleşmelerin doğal ve beşeri değerleri göz önüne alındığında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu`nda bu yerleşmelerle ilgili hüküm bulunmaması, hatta kırsal ve kıyı kelimelerinin bulunmaması mevzuatın bu konuya bakışıyla ilgili önemli bir göstergedir.

Tablo 2: Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerine ilişkin mevzuatta geçen anahtar kelime sayıları

	Kırsal	Kıyı	İlgili Hüküm
Tapu Kanunu	-	1	-
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	-	-	-
İmar Kanunu	6	1	-
Büyükşehir Belediyesi Kanunu	14	-	-
Kıyı Kanunu	1	*	1
Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği	1	2	-
Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği	20	-	-
Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği	*	-	-
Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik	3	*	2

- ilgili kelime yok * anlamlı veri yok

Kıyı Kanunu, sahil şeridinde yer seçen ve 1992 yılı öncesi mevzuata uygun olarak yapılan yapıların aynen korunacağı ancak yeni yapı yapılamayacağını hükmetmektedir. İlgili yönetmelik ise 1992 yılı öncesi imar planı bulunan yerleşmelerde kısmen veya tamamen yapılaşma varsa plandaki sahil şeridini geçerli kabul etmektedir. İmar Kanunu ise nüfusu 10000 kişinin altında olan yerleşmeler için imar planı yapılmasını zorunlu tutmamaktadır. Bu koşullarda çalışma kapsamında tespiti yapılan yerleşmelerin günümüz itibariyle ortalama 550 kişilik nüfusa ve yalnız 1 tanesinin imar planına sahip olduğu düşünülürse bu kararın bahsi geçen yerleşmeleri etkilemediği görülmektedir.

Mevcut yasal düzenlemeler, kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerinin sürdürülebilirliği açısından kırsal ve kentsel alanları aynı statüde değerlendirerek adaletsiz bir tutum sergilemektedir. Yerleşmelerin ihtiyaçları ve fiziki koşullarıyla birlikte kıyı üzerindeki etkileri de farklıdır. Bu durumda kırsal nitelikli kıyı yerleşmeleri ile kentsel alanlar aynı niceliksel tanımlarla ifade edilemez. Kentsel alanlar yüksek nüfus yoğunluğu ve kıyının rekreasyon amaçlı kullanımına ihtiyaç duyan geniş nüfusları barındırmaktadır. Ancak kırsal alanlar için kentlerle aynı sahil şeridi mesafeleri tanımlandığında kıyı ile yerleşik alan arasında güvenlik düzeyi düşük alanlar oluşacaktır. Kırsal alanlarda sahil şeridinin kentsel rekreatif kullanımlarla doldurulması da işlevsel olmayacağından bu hüküm yerleşmenin kıyı ile ilişkisini koparmanın ötesine geçemeyecektir. Ayrıca kıyı yapısı barındıran yerleşmelerde deniz taşıtları ve diğer ekipmanların güvenliği için yerleşik alandan görülebilir, kolay erişilebilir olması önemlidir.

Adaletsiz bir diğer tutum ise 1992 yılı öncesi imar planı bulundurması şartına bağlanan yapılaşmadır. Kırsal nitelikli yerleşmeler 10000 nüfusun altında olması sebebiyle imar planı yapılması zorunlu tutulmayan alanlardır. Bu durum kentsel alanların ve hatta mevzi imar planıyla gelişen ikincil konut alanlarının yapılaşmasını mümkün kılarken kırsal alanlar bu haktan faydalanamamaktadır. Oysa kıyı tahribatına neden olan yerleşmeler kırsal yerleşmeler değil kentsel yerleşmeler, donatılar ve büyük ölçekli kentsel teknik altyapı alanlarıdır. Pek çok kırsal nitelikli kıyı yerleşmesinin yüzlerce hatta binlerce yıllık kıyı ilişkisini de göz ardı etmek mümkün değildir.

4. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak kıyı alanlarına ilişkin koruma ilkelerini ve yapılaşma koşullarını belirleyen Kıyı Kanunu, kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerini mekânsal ve kültürel anlamda koruyacak hükümleri içermemektedir. Diğer yandan yasa ve yönetmeliklerin hiyerarşik üstünlüğünün yerleşme nitelikleri bağlamında farklılaşmaması, kurumlar arası yetki alanı karmaşası gibi etmenler yerleşme tipolojilerini genelde olumsuz yönde şekillendirmektedir. Yöre halkının göçü veya tarım dışı geçim kaynaklarına yönelmesi sonucu el değiştiren kıyıdaki tarım alanları orta-yüksek ve yüksek gelir grubunun yasa dışı yapılaşma alanlarına dönüşmekte, bu durum yerleşmelerin geleneksel makroformu ve sosyal dokusu için tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca yöre halkının kıyıya bağlı üretim biçimlerinden uzaklaşması; kıyı alanlarının sürdürülebilirliği ve doğal çevrenin korunması konularında yıllar içinde kendiliğinden gelişen organizasyonun da zarar görmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle kırsal nitelikli kıyı yerleşmeleri kıyı alanlarının korunması ve sürdürülebilmesi için bir tehdit değil potansiyel olarak değerlendirilmeli, özelleştirilmiş yasal ve yönetsel süreçlere tabi olmalıdır. İlgili yerleşmeler, yerleşik alan sınırlarının genişletilmesine değil mevcut yerleşme sınırları içinde günümüz şartlarına uygun olarak yapılaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Mevcut yapı ve nüfus yoğunluğunu korumak, iklim değişikliğine bağlı su seviyesi değişimlerini gözetmek ve kıyıya özgü kullanımları sürdürmek koşuluyla kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerine ilişkin yasal ve yönetsel süreçler yeniden kurgulanmalıdır.

- Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerini tanımlayan kriterler belirlenmeli, bu yerleşmelerin kıyı kimliğinin bir parçası olduğu kabul edilmeli ve mevzuatta yer edinmelidir.

- Sahil şeridi genişliği; yerleşmenin tarihi, kimliği, mimari dokusu ve mevcut dinamikleri doğrultusunda bir komisyonca belirlenmelidir.

- Kırsal nitelikli kıyı yerleşmelerine yönelik tasarım rehberleri, İmar Kanununda bahsedilen köy tasarım rehberlerini dayanak alarak tipolojiler özelinde hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

- Yöre halkının mevcut yapı yoğunluğu ve gabarileri aşmamak şartıyla günümüz koşullarına uygun olarak yeniden yapılaşmasının önü açılmalıdır.

KAYNAKLAR

Alparslan, A. Ö., & Ortaçeşme, V. (2009). Side-Manavgat kıyı kesimi alan kullanımlarının kıyı planlaması ve yönetimine yönelik değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 169-178.

Bekdemir, Ü., Kocaman, S., & Polat, S. (2014). Yeni büyükşehir yasası sonrasında Türkiye`de şehir nüfusu ve şehir yerleşmeleri. Eastern Geographical Review, 19(32), 277-297.

Duru, B. (2003). *Kıyı politikası.* Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Ekinci, O. (2000). Türkiye`de korumama politikaları. *Mimarlık, 292*, 56-63.

Erkılıç, G., & Akpınar, İ. (2017). Kıyı kenar çizgisi: koruma ve kentsel coğrafya arasında İstanbul. Koruma-Geçmiş, Bugün, Gelecek Arasındaki (s. 312-320). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi.

Geray, C. (1976). Kıyıların toplum yararına kullanılmasın ilişkin sorunlara genel bakış. *Mimarlık, 76*(2), 64-69.

Kurt, S. (2015). Türkiye`de kıyı kullanımına yönelik yasa ve düzenlemelerin tarihi seyri. *Doğu Coğrafya Dergisi, 20*(33), 91-110.

Özdemir, M. A., & Kardoğan, S. (1996). Türkiye`de il merkezlerinin coğrafi mekanla ilişkileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 271-291.

Serdaroğlu Sağ, N., & Yıldırım, H. (2011). Kıyı mevzuatında kamu yararı kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 26*(2), 38-54.

Sesli, F. A., & Akyol, N. (1999). Türkiye`deki kıyı alanları konusunda geçmişten günümüze ulusal mevzuat. *Harita ve Kadastro Mühendisliği, 86*, 101-111.

Şimşek, S. (2010). Kıyılarda mülkiyet sorunu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin iptal kararları ışığında bir çözüm önerisi. *Sayıştay Dergisi*(77), 87-118.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2021). *Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan yönetmeliğine ilişkin açıklamalar*. 2023 tarihinde T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı: https://yerelyonetimler.csb.gov.tr adresinden alındı

Unaran, E. (1976). Kıyı planlamasında yasal çerçeve. *Mimarlık, 76*(2), 70-73.

United Nations. (2017). The Ocean Conference. Ocean Factsheet Package. New

York. 2022 tarihinde https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2017/05/Ocean-fact-sheet-package.pdf adresinden alındı

United Nations. (2018). 2018 Revision of World Urbanization Prospects. United Nations. 2023 tarihinde United Nations Departmant of Economic and Social Affairs: https://population.un.org/wup/ adresinden alındı

Ziraat Mühendisleri Odası. (2021). Büyükşehir Yasası ile alınanlar kırsal mahalle ile geri verilmiyor. İstanbul: ZMO İstanbul Şube.

Yürürlükteki Kanunlar ve Yönetmelikler

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmi Gazete 25531 (10 Temmuz 2004), Kanun No.5216

İmar Kanunu, Resmi Gazete 18749 (9 Mayıs 1985), Kanun No.3194

Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği, Resmi Gazete 31455 (15 Nisan 2021)

Kıyı Kanunu, Resmi Gazete 20495 (17 Nisan 1990), Kanun No.3621

Kıyı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 21281 (11 Temmuz 1992), Kanun No.3830

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete 20594 (3 Ağustos 1990)

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Resmi Gazete 18113 (23 Temmuz 1983). Kanun No.2863

On Dört İlde Büyükşehir Belediysei ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 28489 (12 Kasım 2012), Kanun No. 6360

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Resmi Gazete 30113 (3 Temmuz 2017)

Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği, Resmi Gazete 18916 (2 Kasım 1985)

Tapu Kanunu, Resmi Gazete 2892 (29 Aralık 1934), Kanun No.2644

Turizmi Teşvik Kanunu, Resmi Gazete 17635 (16 Mart 1982), Kanun No.2634

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete 17863 (18 Ekim 1982), Kanun No.2709

Yürürlükte Olmayan Kanunlar ve Yönetmelikler

Türk Kanunu Medenisi, Resmi Gazete 339 (4 Nisan 1926), Kanun No.743

İmar Kanunu, Resmi Gazete 9359 (16 Temmuz 1956) Kanun No. 6785/1605, ek md.7 – 8

Kıyı Kanunu, Resmi Gazete 18592 (1 Aralık 1984) Kanun No. 3086

onuncu oturum

SOSYAL ADALET VE PLANLAMA

Moderatör: Prof. Dr. Arzu BAŞARAN UYSAL

Kentlerde Eşit ve Engelsiz Erişilebilirlik

Gizem GEÇMEN

Yoksulluk mu Daha Ölümcül Yoksa Salgın mı? COVID-19 Döneminde Kentsel Kırılganlıkları Toplu Taşıma Verileri Üzerinden Anlamak, Brüksel, Belçika Örneği

Cihat BALUKEN

*Öğrencileştirmeyi Sosyo-Kültürel Bağlamda Yeniden Düşünmek: Erzurum'da Öğrencileştirme Sürecinin Özgürleştirici Etkileri

Arş. Gör. Doğuşcan ÖZTAŞ, Doç. Dr. Tolga İSLAM

Katılımcı Bir Planlama Deneyimi: Beyoğlu Senin Stratejik Planı

Gözde AĞARTAN ÜNALDI, Burcu YANAR CÜZDAN, Bengi ÇAKMAK

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

KENTLERDE ENGELSİZ VE EŞİT ERİŞİLEBİLİRLİK

Gizem GEÇMEN

Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Özet

Fiziki tasarım, bireylerin yaşına, cinsiyetine, sosyal, ekonomik ve eğitim düzeyine, engel türüne ya da herhangi bir özelliğine bakılmaksızın, toplumdaki farklı özelliklere sahip tüm insan grupları için ortak olacak şekilde yapılmalı, tüm bireylere hitap etmeli ve tüm bireylerin ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu bağlamda ülkemizde göze çarpan bazı eksiklikler bulunmaktadır. Herhangi bir bireyin erişilebilir çevre standartlarına sahip olması gerekirken, başta engelli, hamile ve yaşlı bireyler olmak üzere birçok birey bu konuda problem yaşamaktadır. Çünkü her birey hayatının bazı dönemlerinde bir kısıtlanma ile karşı karşıya kalabilir. Bu problemin çözümünü, tasarım sürecinde belirlenen standartlara uymakta bulabiliriz. Doğru tasarımlarla mekânların bireylere uygun olması sağlanabilir ve herkesin ihtiyacını karşılayacak mekânlar oluşturulabilir. Bu amaç doğrultusunda tasarım kriterleri ve mekân incelemeleri yapılarak, çözüm yolları aranmıştır. Maltepe/Yalı Mahallesi bölgesi incelenerek bu kriterlere ne ölçüde uyulduğu incelenmiştir. Erişilebilirlik konusunda herhangi bir bireyden daha dezavantajlı olan bireyler (engelli, yaşlı, hamile vb. bireyler) ile birebir görüşmeler sağlanarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile erişilebilirlik engeli vurgulanmıştır. Sağlıklı ve doğru tasarımların, erişilebilirlik sorununu birçok yönden çözebileceği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler; Adalet, engellilik, erişilebilirlik, eşitlik.

Enabled And Equal Accessibility In Cities

Abstract

The physical design should be made in a way that is common to all groups of people with different characteristics in the society, regardless of the age, gender, social, economic and educational level, type of disability or any feature of the individuals, it should appeal to all individuals and meet the needs of all individuals. In this context, there are some conspicuous deficiencies in our country. While any individual should have accessible environmental standards, many individuals, especially disabled, pregnant and elderly individuals, have problems in this regard. Because every individual may face a limitation at some point in his life. We can find the solution to this problem by complying with the standards determined during the design process. With the right designs, it can be ensured that the spaces are suitable for individuals and spaces can be created to meet the needs of everyone. For this purpose, design criteria and space examinations were made and solutions were sought. The Maltepe/Yalı Mahallesi region was examined and the extent to which these criteria were complied with was examined. A questionnaire study was conducted by providing one-to-one interviews with individuals (disabled, elderly, pregnant, etc.) who are more disadvantaged than any individual in terms of accessibility. With this study, the accessibility barrier was emphasized. It has been determined that healthy and correct designs can solve the accessibility problem in many ways.

Keywords; Justice, disability, accessibility, equality.

Giriş

Evrensel tasarım, insanları ve farklılıklarını tasarım sürecinin odak noktası olarak ele alır, böylece yapılar ve mekânlar tüm kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanabilir. Bu nedenle, herhangi bir fiziksel, duyusal, zihinsel sağlık, zihinsel yetenek veya engeli olan tüm kişileri kapsar. "İnsanların tüm mekânlara en geniş ölçüde ve mümkün olan en bağımsız ve doğal şekilde, uyarlamalara veya özel çözümlere ihtiyaç duymadan erişebilmeleri, kullanabilmeleri ve anlayabilmeleri için iyi bir tasarıma ulaşmakla ilgilidir. Farklı yeteneklere sahip insanlar, binaları ve mekânları özel yardım almadan mümkün olduğunca rahat ve güvenli bir şekilde kullanabilmelidir" (CEUD, 2017). Hızlı ve düzensiz kentleşme, yalnızca standart düzeydeki gereksinimlerin karşılandığı yaşam alanlarının tasarlanmasına sebep olmuştur. Bu şekilde oluşan kentsel mekânlar, insan ihtiyaçlarına karşılık verememeye başlamıştır (Meshur, 2013). Kentsel mekânlarda erişilebilirlik çalışmaları, daha yaşanılabilir bir kentin nasıl elde edilebileceği üzerine düşünmekten doğar. Kentleri insancıllaştırmayı amaçlayan bir dizi sürdürülebilir dönüşümde gerçekleşir, böylece kentler istisnasız ve dezavantajlarına bakılmaksızın herkes tarafından kullanılabilirler (Gilart-Iglesias, Mora, Pérez-delHoyo, & García-Mayor, 2015). Mevcut durumda, yaşlılar, hamileler ve engelliler genellikle kısıtlayıcı yaşam birimlerinde sıkışıp kalıyorlar ve kendilerine uygun olmayan ulaşım sistemleriyle bir şehrin kaynaklarına erişim sağlayamıyorlar. Bu bireyler, kentleri yerleri özel yardım almadan mümkün olduğunca rahat ve güvenli bir şekilde kullanabilmelidir. Toplumda bulunan tesislere ve hizmetlere erişemedikçe, dezavantajlı bireyler hiçbir zaman tam olarak dâhil edilmeyecektir (United Nations, 2007).

Bu araştırmanın amacı, kentsel mekânların dezavantajlı bireylerin erişilebilirliği açısından uygunluğunun ölçülmesidir. Dezavantajlı bireyler, kentsel mekânları herhangi bir bireye denk bir şekilde kullanabilmelidir. Bunun sağlanması amacıyla belirlenen bazı erişilebilirlik standartları vardır. Mevcut durumda, bu standartların ne ölçüde uygulamaya döküldüğünü inceleyebilmek adına Maltepe/Yalı mahallesi gözlemlenmiştir. Örneklem alanının seçilmesinde, alanda bulunan Maltepe Sahil Parkı'nın varlığı etkili olmuştur. Özellikle yaz aylarında yoğun bir insan akışının bulunduğu bu alan, ulaşıma (Marmaray ve İETT), ticaret alanlarına ve geniş bir rekreasyon alanına sahiptir. Bu bölgede dezavantajlı bireylerle yapılan anket çalışması, alan kullanımındaki engel ve eksikliklere dair bilgi sağlamıştır. Standartlar çerçevesinde gözlemlenen eksiklikler belirlenerek harita üzerinde işaretlenmiştir. Bu çalışma sonucunda alanın dezavantajlı kullanıcılar için

eksiklikler barındırdığı teyit edilmiştir. Teyit edilen eksiklikleri barındıran bu araştırma, ileride yapılacak kentsel tasarım uygulamalarında rehber olarak kullanılabilecektir.

Literatür Taraması

Herhangi bir engele sahip bireylerin ya da yaşlı veya hamile bireylerin fiziksel erişimine yönelik yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme doğrultusunda, engelli bireylerin erişilebilirliğini değerlendirmek amacıyla alan analizi, anket formu gibi yöntemlere sıklıkla başvurulduğu görülmüştür. Yaya yolları kullanım potansiyelini belirlemek amacıyla bazı çalışmalarda Space Syntax (mekân dizin yöntemi)'tan yararlanılarak en uygun akslar ve kullanım potansiyeli en çok olan yollar belirlenmiştir.

Yapılan çalışmalarda iç mekân ve dış mekânda erişilebilirlik unsurları incelenmiştir. Örneğin;

Çinpolat 2019'daki 'Gaziantep'te kültürel amaçlı kullanılan eski evlerin engelsiz ulaşılabilirliğinin incelenmesi' adlı çalışmasında, Gaziantep'te kültürel amaçlı kullanılan eski evlerin engelsiz ulaşılabilirliğini incelemiştir (Çinpolat, 2019).

Sarıman 2019'daki 'Esnek ve erişilebilir iç mekân çözümlerinin kütüphane örnekleri üzerinden irdelenmesi' adlı çalışmasında, esnek ve erişilebilir iç mekân çözümlerini kütüphane örnekleri üzerinden irdelemiştir (Sarıman, 2019).

Ceylan ve diğerlerinin 2017'deki 'Karabük İl Merkezinde Bulunan Şehit Şendoğan Topçu İlkokulunun Bedensel Engelli Bireyler İçin Ulaşılabilirliğinin İncelenmesi' adlı çalışmada, Karabük ilinde bulunan Milli Eğitim okul binalarının bedensel engelli bireyler için ne derecede ulaşılabilir olduğunu incelemiştir (Gürsoy, Ceylan, & Turcan, 2019).

Erten ve Aktel 2020'de yaptıkları çalışmada engellilerin fiziksel, sanal çevreye ve kaynaklara erişebilme ve hizmetlerden faydalanabilme konusunda kentleri ve politikaları incelemektedirler (Erten & Aktel, 2020).

Çalışmaların ortak özelliği, kentlerin bireyler için daha kullanılabilir hale gelmesinin amaçlanmasıdır. Bu kapsamda, fiziksel erişilebilirlik standartlarının incelenmiş olduğu birçok çalışmaya rastlanabilmektedir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini; İstanbul İli Maltepe İlçesi'nde yer alan Yalı Mahallesi oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci materyali, konu ile ilgili literatür incelemesi ve engelli bireyler için hazırlanmış olan evrensel standartlardır. Araştırma yöntemi; amaç ile kapsamın belirlenmesi, konuya dair yapılan benzer araştırmaların literatür taramalarının yapılması, engelli bireylere yönelik hazırlanmış evrensel standartların belirlenmesi, örnek alanın belirlenmesi ve anket ve analiz yoluyla, bu alanın belirlenen standartlara uygunluklarının saptanması, sonuç ve ilgili bireylerin önerilerinin alınmasıdır. Araştırma kapsamında; evrensel ölçekte standartlar incelenerek, merdivenler, yaya yolları, rampalar, açık otopark alanları, donatı elemanları bu bağlamda ele alınmıştır. İncelemelerde, engellilere dair erişilebilir standartlara uygunluk ele alınmıştır. Sonuçlar doğrultusunda engelsiz bir yaşam için bireylerden öneriler alınmış ve bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Engel/Dezavantaj Durumu

Sosyo-ekonomik şartların iyi olmaması, dezavantaj potansiyelini artırır. BM'e göre, yeterli beslenememe, iş ve yaşam koşullarının tehlike arz etmesi, sağlık hizmetlerine erişimin sınırlı olması, hijyen koşullarının kötü olması, doğal afet ve savaşlar gibi birçok nedenin engelliliğe sebep olmaktadır (Fletcher & Hurst, 1995). Engellilik durumu, her türlü yaşam alanında güçlükler yaşanmasına neden olabilir. Örneğin, bir kişi fiziksel engellilik nedeniyle yürüme veya hareket etme konusunda zorluk çekebilir ve bu nedenle işe gitmek, okula gitmek veya diğer günlük aktiviteleri gerçekleştirmek için yardıma ihtiyaç duyabilir. Zihinsel engellilik ise, bir kişinin öğrenme, anlama veya problem çözme becerilerinde güçlük yaşamasına neden olabilir. Bunun sonucunda, bir kişi iş veya eğitimle ilgili zorluklar yaşayabilir.

Bazı sosyo-kültürel tutumlar nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde, dezavantajlı bireyler toplumdan dışlanmakta ve izole bir yaşam sürmelerine sebep olmaktadır. Engellilik veya dezavantajlı olma durumu, eğitim, istihdam, erişim ve bu gibi hizmetlerden yeterli bir şekilde faydalanma konusunda dışlanmaya sebep olduğu gibi, bu hizmetlerin bireylere doğru ve planlı bir şekilde sağlanmaması da erişim problemi yaratmaktadır (Şekil 1). Bu hizmetleri verimli şekilde kullanamayan bu bireyler, daha sonra işsizlik ve yoksulluğa sürüklenmektedir (Venter vd., 2002).

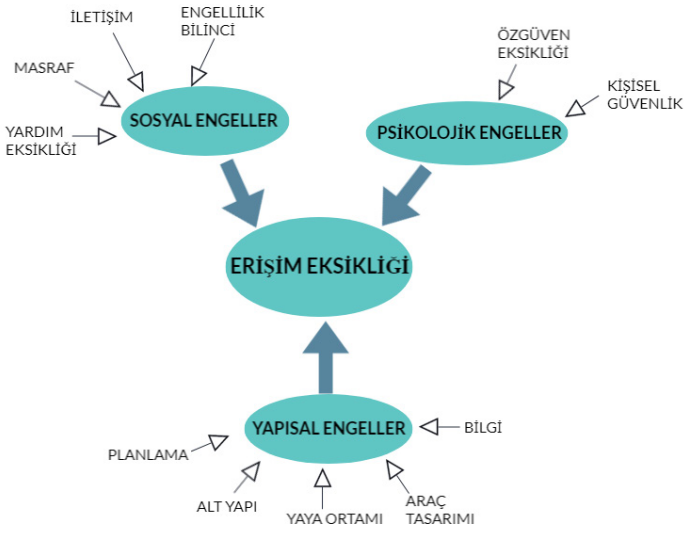

Şekil 1. Engel durumuna etki eden bazı faktörler

Hayata dezavantajlı bir durumla başlayan bireylerin, yapılı çevrede daha fazla engel ile karşılaşmaması sağlanabilir ya da en az seviyeye indirilebilir bir durumdur. Engel durumunu en az şekilde hissettirecek yapılı çevre tasarımları oluşturulmalıdır.

Türkiye'de Yaşlılık ve Engellilik Verileri

Türkiye genelinde engelli bireylerin il bazında dağılımını tahmin eden son araştırma "2011 Nüfus ve Konut Araştırması" dır. Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)'dur. Ülkemizde 2021 yılında yaşlı nüfus sayısı 8.245.124'tür. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %9.7'dir. Bu sayının 2030 yılında 12 milyona yükseleceği düşünülmektedir (TÜİK Nüfus Projeksiyonları)

Türkiye'de Engelliler İçin Erişilebilirlik Adına Atılan Adımlar

Türkiye'de ise engelliler için erişilebilirlik kavramı üzerine ilk yasal düzenleme 1997 yılında 3194 sayılı İmar Yasası'na yapılan ek bir madde ile

getirilmiştir. Bu maddeye göre "fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları Enstitüsü'nün (TSE) ilgili standartlarına uyulması zorunludur". Böylece ilk defa ilgili İmar Yasası ile birlikte Türk Standartları Enstitüsü'nün Nisan 1991 tarihinde belirlenen "TS 9111 Engelli İnsanların İkamet edeceği Binaların Düzenlemesi Kuralları" başlıklı standartları mimari ve alt yapı projelerinde uyulması zorunlu kurallar olarak belirlenmiştir. Sonrasında 1999 yılında I. Özürlüler Şûrası'nın toplanması, 2002 yılında Türkiye Özürlüler Araştırması'nın yapılması, 2005 yılında 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un kabul edilmesi, yine 2005 yılında II. Özürlüler Şûrası'nın toplanması, 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (EHS) imzalanması, 2009 yılında Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olunması, 14 Şubat 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6518 sayılı düzenleme ile Engelliler Hakkında Kanun'un kapsam ve içeriği Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ekseninde genişletilmesi gibi adımlar atılmıştır (Şavlı, 2016)

Yıllar içerisinde birçok kanun, yönetmelik ve tüzükte engelli bireylerin haklarının geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, çıkarılan yasaların ne derece hayata geçtiği, mevzuatın uygulama aşamasında ne gibi sorunlarla karşılaşıldığının tespiti ve bu sorunların nasıl çözüleceği, yapılacak geniş ölçekli ve derinlikli izleme çalışmalarının sağlayacağı projeksiyonla mümkün olabilecek bir husustur.

Türkiye'de Engellilik Verilerine Göre Yaklaşımlar

Engelli bireylerin herkesle aynı hak ve özgürlüklere sahip olması, bu hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanılması için alınması gereken tüm önlemler devletlerin insan hakları yükümlülüklerindendir. Bu kapsamda Türkiye'de engelli bireylere sağlanan olanaklar, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'nden alınmıştır. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022)

İstihdam

Ülkemizde, engellilere yönelik istihdam politikaları 1970'lere kadar uzanan tarihçesinden günümüze büyük ölçüde kota sistemine dayanmaktadır. Engellilerin istihdam edilebilmelerinde kamu ve özel sektör işverenlerine çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Bu kapsamda engelli işçi istihdamı 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiş ve kamu ve özel sektör işverenlerine %2 oranında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü

getirilmiştir. 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı KHK ile bu oran %'3 e çıkarılmış, daha sonra yapılan yeni bir mevzuat düzenlemesi ile de bu oran kamu işyerleri için %4 olarak belirlenmiştir.

İş Gücüne Katılım

İşgücüne katılma oranı, aktif nüfusun kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu oranın yüksek olması, çalışma yaşında olan kadın ve erkeklerin çalışma hayatına dâhil olma noktasında istekli olduklarını gösterir. Bir ülkede işgücüne katılma oranının yüksek olması, aynı zamanda o ülkede insan kaynağının etkin kullanılıp kullanılmadığının da bir göstergesidir.

Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan genel görünüm, kadın işgücüne katılma oranının erkeklerin işgücüne katılma oranından düşük olmasıdır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Ocak 2022 verilerine göre ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,1 kadınlarda %34,4 toplamda ise %52,6'dır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'di.

Eğitim

Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre; özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1. Özel eğitim kurumları ve be bu kurumlarda eğitim alan öğrenci sayılarınınn yıllara göre dağılımı

	Öğrenci Sayısı			
	Özel Eğitim Okullarında	*Özel Eğitim Sınıflarında*	*Kaynaştırma Eğitiminde*	*Toplam*
2020-2021	56.741	49.194	319.881	425.816
2019-2020	55.588	51.886	318.300	425.774
2018-2019	53.814	49.304	295.697	398.815
2017-2018	50.025	45.815	257.770	353.610
2016-2017	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	49.206	36.742	202.541	288.489
2014-2015	43.796	32.265	183.221	259.282
2013-2014	40.505	29.094	173.117	242.716
2012-2013	33.877	25.477	161.295	220.649
2011-2012	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	36.599	15.712	76.204	128.515
2008-2009	30.671	13.015	70.685	114.371
2007-2008	28.252	9.252	58.504	96.008

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
2020-2021	1.517	16.671
2019-2020	1.417	15.321
2018-2019	1.489	14.043
2017-2018	1.395	12.846
2016-2017	1.362	12.009
2015-2016	1.268	11.595
2014-2015	1.254	10.596
2013-2014	1.248	9.733
2012-2013	1.261	10.344
2011-2012	814	7.607

Öğretim yılı ilerledikçe öğrenim gören öğrenci sayılarında, okul sayılarında ve öğrenim veren öğretmen sayılarında belirli bir artış olduğu gözlenmektedir.

Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında toplamda öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kaynaştırma eğitiminde öğrenim görmektedirler.

Taşımalı Eğitim

Bu program ile özel eğitime gereksinim duyan engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak ulaşımları sağlanmaktadır. Bu yardım programı; engelli öğrencilerin okullarına daha kolay erişimlerinin sağlanmasını, okula gitme oranlarının artırılmasını, eğitim ve öğretimin teşvik edilmesini, engelli öğrencilerin okul sevgisinin oluşmasını, ulaşımda yaşadıkları sorunların giderilmesini, sonuç itibariyle engelli bireylerin eğitilerek sosyal hayatın her safhasında kendilerine yer bulabilmelerini hedeflemektedir.

Taşımalı eğitim projesi; Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) işbirliği ile yürütülmektedir.

2020- 2021 öğretim yılında 122.121 öğrenci taşıma uygulamasından yararlanmıştır. Aynı dönemde bu programa 365.486.421 TL kaynak sağlanmıştır.

Sosyal Yardımlar

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmeliğin Kapsam başlıklı 2. maddesine göre Yönetmelik; 65 yaşını doldurmamış olmasının yanı sıra ilgili mevzuatı çerçevesinde yetkili hastanelerden alınacak sağlık kurulu raporu ile toplam olarak;

En az % 70 oranında engelli olduğu belirlenmek suretiyle başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını kanıtlamış ve 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarından;

% 40 ila % 69 arası engelli olduklarını kanıtlamış, 18 yaşını doldurmuş ve talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından işe yerleştirilememiş olan Türk vatandaşlarından;

En az % 40 oranında engelli oldukları kanıtlanmış durumdaki 18 yaşını tamamlamamış Türk vatandaşı engellinin bakımını fiilen yürüten Türk vatandaşı yakınından,

18 yaşını dolduranlar için kendisi, 18 yaşını doldurmamış olanlar için kendisine bakmakla yükümlü olanlar; sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere hanenin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaçlığına karar verilenleri kapsamaktadır.

Erişilebilirlik İle İlgili Atılan Adımlar

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun 7., geçici 2. ve geçici 3. maddelerinde kamu kullanımına açık binalar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarında ve hizmetlerinde erişilebilirliğin sağlanmasına ve geçici 3. maddede ayrıca erişilebilirliğin izlenmesi ve denetlenmesine yönelik amir hükümler yer almaktadır. 20/07/2013 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren ve 2016 yılında yenilenen Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği gereği illerde valilikler bünyesinde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme komisyonları, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapmak üzere kurulmuştur (Resmi Gazete, 2005).

Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, “Engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak ve engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere, evrensel tasarım ilkesiyle erişiminin sağlanmasıdır.” Bir başka deyişle tüm kamusal alanlar ve hizmetler, yani eğitim kurumları, sağlık tesisleri, kültür merkezleri, yollar, kaldırımlar, kavşaklar, alt ve üst geçitler, parklar, lokantalar, sosyal tesisler, spor merkezleri, ibadethaneler, toplu taşıma araçları (kara, deniz, hava ve raylı sistemler), bilgi (örneğin sesli ya da kabartma kitaplar), bilgi sistemleri (örneğin web sayfaları ya da

elektronik bankacılık hizmetleri), iletişim sistemleri ve teknolojileri (örneğin televizyon programlarının sesli betimlenmesi ya da işaret dili ile tercümesi) ile acil hizmetler (örneğin 110, 155 vb.) erişilebilirliğin konusu içinde değerlendirilmektedir (Öz, 2013).

Dolayısıyla toplumsal yaşamın tüm alanlarının herkes için tasarlanması gerekmektedir. Herkes için tasarım yaklaşımı, engelli ve hareket kısıtlaması olan bireyler de dahil olmak üzere, tüm kullanıcı gruplarının mekânsal, sosyal ve bireysel ihtiyaçlarına cevap verecek mekânlar oluşturmayı hedeflemektedir (Ramazan, Baş, & Eryiğit, 2016).

Engelliler İçin Erişilebilir Çevre Standartları

TS12576; özürlü ve yaşlıların (güçsüzlerin) sağlıklı insanlar gibi sokak, cadde meydan ve bu yollardaki yaya yolu, alt/üst geçitler ile kavşakları kullanabilmeleri için yapılacak yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kurallarına dairdir. Bu standardın hazırlanmasında, milli ihtiyaç ve imkanlarımız ön planda olmak üzere, milletlerarası standartlar ve ekonomik ilişkilerimiz bulunan yabancı ülkelerin standartlarındaki esaslar da göz önünde bulundurularak; yarar görülen hallerde, olabilen yakınlık ve benzerliklerin sağlanmasına ve bu esasların, ülkemiz şartları ile bağdaştırılmasına çalışılmıştır.

Engelliler için evrensel standartlar kılavuzu; ADA, PASİFİK, AVRUPA, KANADA ve TSE standartları gibi muhtelif ülke ve bölgelerin imkân, ihtiyaç ve yerel hukuk esaslarına göre yapılmış çalışmaları anlayarak ve gözeterek; 5825 sayılı birleşmiş milletler engelli hakları sözleşmesinin 9. Maddesi ve uyumluluk kanunu, birleşmiş milletler engelliler için eylem planı, Avrupa konseyinin 1996 ve 2008 yıllarında kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı-1 ile Avrupa Kentsel Şartı-2 kararlarına dayanılarak hazırlanmış olup, büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyelerin imar yönetmelikleri ile kamu kurumlarının yapım ve hizmet yönetmelikleri dikkate alınmıştır.

Büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri ile kamu kurumları sınırları içerisindeki, engelli ve yaşlıların topluma tam, etkin ve eşit katılımını sağlamak için; Yerleşim yerleri ile açık, yarı açık ve kapalı alanların kanun, tüzük, imar planları, yönetmelik hükümleri ve bunların fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun tatbikinde ve teşekkülünde esas alınması amacıyla Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu hazırlanmıştır. Bu kılavuzda yer alan erişilebilir çevre standartları aşağıda verilmiştir.

Yaya Yolları ve Kaldırımlar

- Genişliğin en az 1,5 m, en uygun 2.0 m olması gerekmektedir.
- Eğimi %2'nin üzerinde olmamalıdır.
- Yüzey kaplaması, kaymayan malzemeden ve sürekli olmalıdır. Kaldırımlarda kılavuz izler bulunmalıdır.
- Kent mobilyaları kaldırım boyunca en az 75 cm en çok 1,2 m genişliğinde aralıklarla yerleştirilmelidir.

Rampalar

- Rampa genişliğinin düz rampalarda en az 90 cm olması gerekmektedir. Çift yönlü geçiş var ise 180 cm net genişlik olmalıdır.
- 10 m ve daha uzun rampalarda minimum 2.5 m dinlenme alanı bulunmalıdır.
- Rampa uzunluğu 10 m veya daha az ise eğim en fazla %8 olmalıdır. 10 m'den uzun olanlarda ise maksimum %6 eğim olmalıdır.
- Rampa yüzeyleri sert ve kaymayan bir kaplamaya sahip olmalıdır. Rampa başı ve sonunda görmede problem yaşayan bireyler için, farklı dokuda ve 1.5 m uzunluğunda alanlar bulunmalıdır.

Merdivenler

- Merdivenler, hareketi kısıtlama problemine yol açabilirler bu yüzden farklı kotların rampa yoluyla bağlanması önemlidir. Fakat yine de merdiven yapılması gerekiyorsa, iki tarafında da küpeşte bulunmalıdır.
- Merdiven boyutları, rıht yüksekliği en fazla 15 cm olacak şekilde, (rıht yüksekliğix2)+1xbasamak genişliği= 63 cm formülü uygulanmalıdır.
- Yüzeylerde kaymayan ve pürüzlü malzeme kullanılmalıdır. Her basamağın ucunda 2.5 cm'lik kaymaz bir şerit olmalıdır.
- Basamak ve rıht renkleri farklı olmalıdır.
- Merdiven başı ve sonunda, en az 60 cm genişliğinde, farklı renk ve dokuda duyumsanabilir yüzeyler bulunmalıdır.

Yaya geçitleri

- Yaya geçitleri, herhangi bir engelle karşılaşılmamalı ve başlangıç ve bitişinde duyumsanabilir yüzeyler bulunmalıdır.
- Yer işaretleri ile belirgin bir şekilde gösterilmeli, iyi aydınlatılmış olmalı ve yaklaşan sürücülerin emniyetli bir mesafeden görebilecekleri şekilde konumlandırılmalıdır.
- Taşıt yolu seviyesine kadar %8 eğimli rampa yapılmalıdır.

Engelliler İçin Park Yerleri

- Park yeri ile gidilecek güzergâh arası en fazla 25, en uygun 10 m

olacak şekilde bina girişlerine en yakın yerlere konumlanmalıdır.
- Düzenlenen park yerlerinin genişliği minimum 3.6 m, en uygun 3.9 m olmalıdır. İki park yeri arasında tekerlekli sandalye geçişi için 1.2 m'lik bir erişim koridoru bulunmalıdır.
- Park yerine kadar bilgi levhaları bulunmalıdır.

Kent Mobilyaları
- Kent mobilyaları yaya yolunda engel teşkil etmeyecek şekilde yerleştirilmelidir.
- Kenarları yuvarlatılmış olmalıdır.
- Baş kurtarma mesafesi 2.2 m'den yüksek olmalıdır. (Dünya Engelliler Birliği, 2017)

Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu ile TS12576 sayılı erişilebilirlik standartlarını çakıştırdığımızda, EESK içeriğinde, TS12576 sayılı erişilebilirlik standartlarından birçok alıntı yapıldığını, ve mekânsal erişilebilirlik standartlarının, ülkemizde ve dünyada çok benzer şekilde ele alındığını görebiliyoruz.

Çalışma Alanı

Yalı Mahallesi, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda bulunan Maltepe ilçesine bağlı 18 mahalleden biridir. İdari sınırlarına bakıldığında İdealtepe, Feyzullah, Bağlarbaşı ve Cevizli mahalleleri ile komşudur. Mahalle güneyde Kartal ilçesine bağlı Orhantepe mahallesiyle de sınırdaştır. Mahalle Maltepe sahilinin güney kısmı boyunca ince-uzun biçimde uzanır (Harita 1). Mahallenin büyük bölümünü Maltepe Sahilyolu, Sahil Parkı ve Ersöz Sanayi Sitesi kaplamaktadır.

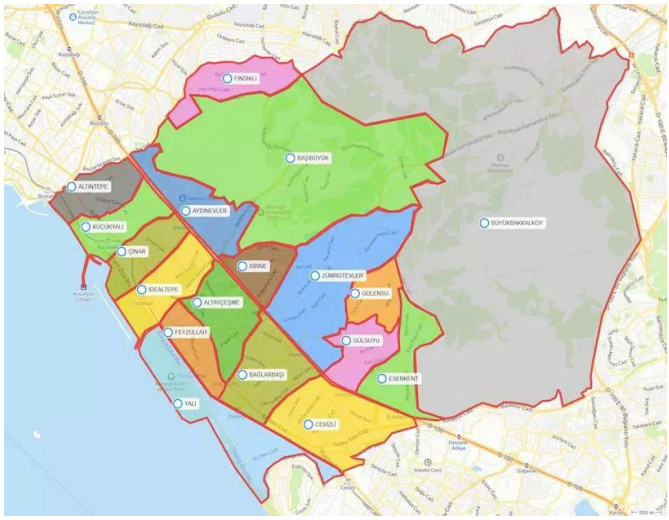

Harita 1. Yalı mahallesinin konumunu gösterir harita

2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi sonuçlarına göre, Yalı mahallesinin nüfusu toplam 13.100 kişidir. Bu nüfusun 6.053'si erkek, 7.047'si kadındır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022).

Engelli bireylerin erişilebilirlik çalışmasında alan seçimi, erişilebilirliğin arttırılması için seçilen alanların önemli bir kısmını oluşturur. Alan seçimi yapılırken, şu faktörler göz önünde bulundurulmuştur;

Kullanım sıklığı: Engelli bireylerin sıklıkla kullandığı alanlar, öncelikle erişilebilir hale getirilmelidir. Örneğin, hastane, rekreasyon alanları, okul, banka, alışveriş merkezi gibi alanlar, engelli kişilerin sıkça ziyaret ettiği yerlerdir ve erişilebilirliği arttırmak bu alanlarda öncelikli olmalıdır.

Erişim zorluğu: Engelli bireylerin erişim zorluğu çektiği alanlar, öncelikle erişilebilir hale getirilmelidir. Örneğin, yüksek merdivenler, dar kapılar veya yetersiz aydınlatma, engelli kişilerin erişimini zorlaştırır ve bu alanlarda erişilebilirliği arttırmak önemlidir.

Bölgesel özellikler: Bölgesel özellikler, alan seçiminde dikkate alınması gereken bir faktördür. Örneğin, şehir merkezleri, kırsal alanlar veya dağlık bölgelerde farklı engellerle karşılaşılabilir ve bu engellere uygun olarak erişilebilirlik çalışmaları yapılmalıdır.

Yeşil alanlar, engelli bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumalarına yardımcı olur. Aynı zamanda, engelli bireylerin sosyal hayatlarına katkıda

bulunarak, toplumsal uyumu ve bütünleşmeyi artırır. Bireylerin sağlık ve refahı için önemli bir rol oynar ve erişilebilirlikleri sağlanarak engelli kişilerin doğayla iç içe zaman geçirmeleri sağlanabilir. Yeşil alanlara engelli bireylerin erişilebilirliği sağlanması, öncelikle bu alanların engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesiyle başlar. Örneğin, engelli bireylerin tekerlekli sandalyeleriyle rahatça kullanabilecekleri yolların yapılması, parkların girişlerinde rampaların inşa edilmesi, engelli bireyler için özel olarak tasarlanmış tuvaletlerin oluşturulması gibi önlemler alınabilir.

Bu yüzden alan seçilirken Maltepe Sahil Parkı'nın varlığı ve bununla birlikte bu alandaki ticari birimlerin de yarattığı insan yoğunluğu etkili olmuştur.

Yalı Mahallesi Alan Analizi

Alan analizi kapsamında, Yalı Mahallesinde, yukarıda verilen, kaldırım, rampa, merdiven, kent mobilyaları gibi unsurlar incelenmiştir. Bazı fotoğraflamalar yapılmıştır.

Alandaki kaldırımların sürekliliği olmamakla birlikte, kesildiği kısımlarda tehlike oluşturabilecek unsurlar bulunmaktadır. Kaldırımlarda kılavuz izler çoğunlukla bulunmamaktadır. Sürekli kaldırımlarda, kent mobilyalarının yanlış kullanımı birçok alanda tespit edilmiştir. Bazı alanlarda kaldırımların olmadığı belirlenmiştir. Kaldırım yükseklikleri farklılık göstermektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Alandaki sürekliliği olmayan bazı kaldırımlar

Alandaki bazı rampaların kullanıma uygun olmadığı ve tehlikeli olabileceği tespit edilmiştir. Bu alanlarda çukurlar, ani yükseklik değişimleri ve uygunsuz eğim gibi problemler tespit edilmiştir.

Fotoğraf 2. Uygunsuz rampa kullanımı örnekleri.

Rampa bulunması gereken bazı kaldırım sonlarında ve yol bağlantılarında rampaların olmadığı belirlenmiştir. Bu durum başta tekerlekli sandalye kullanıcıları olmak üzere, herhangi bir engele sahip bireylere, yaşlılara ve hamilelere zorluk çıkaracak bir problemdir.

Fotoğraf 3. Rampa kullanılması gereken bazı alanlar

Hissedilebilir yüzeylerin bulunduğu bazı alanlarda, yanlış kullanımlar saptanmıştır. Örneğin son fotoğraftaki yüzeyin duvarda bitiyor olması, görme engelli bireyler için tehlikeli olabilecek bir yanlış kullanımdır.

Fotoğraf 4. Uygunsuz hissedilebilir alan kullanımları

Turgut Özal Bulvarı'na bağlanan bazı alanlarda, hissedilebilir yüzey bulunmasına rağmen herhangi bir yaya geçidi veya sesli bilgilendirme yapılmamıştır.

Fotoğraf 5. Yaya geçidi bulunması gereken alanlar

Birçok yol bağlantısı bulunan alanda, sesli ve ışıklı trafik ışıkları veya yaya geçidi bulunmamakta ve tehlike arz etmektedir. Bu alanda karşıdan karşıya geçmek, herhangi bir engele sahip olmayan bireyler için de tehlike arz etmektedir.

Fotoğraf 6. Yaya geçidi bulunması gereken alanlar

Yaya yolu ve bisiklet yolu, farklı renklerle ayrılmış olmasına karşın, farklı bir kaplama bulunmadığından görme engelli bireyler için tehlike oluşturmaktadır.

Fotoğraf 7. Hissedilebilir yüzeyler ile yaya yolundan ayrılması gereken alan

Alanda gözlemlenen sorunların bir kısmı haritada belirtilmiştir (Harita 2). Ara sokaklarda daha fazla problem yaşandığı gözlemlenmiştir. Alanda işaretlenen noktalar haricinde de birçok sorun/eksiklik bulunmaktadır fakat gözle görülür biçimde, tehlike arz edebilecek bazı noktalar göz önünde bulundurularak belirtilmiştir. Bu gözlemler sonucunda, alanın tasarım kurallarına uygun olmadığı, engelli, yaşlı, hamile bireyler ve hatta hiçbir engel/kısıtı bulunmayan bireyler için bile tehlikeli olabileceği gözlemlenmiştir.

Harita 2. Alanda belirlenen bazı sorunların konumunu gösterir harita

Ankete Dayalı Bulgular

Bu çalışma kapsamında 100 kişiyle anket yapılmıştır.

Bu bireylere, alandaki erişilebilir çevre standartları kullanımı hakkında sorular sorulmuştur. Bu anket, alanın plan ve tasarımı sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı önerilerin belirlenmesine yardımcı olmuştur.

Alınan cevaplara göre kullanıcıların;

- %54'ü Yalı Mah., %35'i Maltepe bölgesindeki diğer mahallelerde, %11'i diğer ilçelerde ikamet etmektedir,
- %60'ı Kadın %40'ı Erkektir,
- %20'si 0-25, %36'sı 26-50 yaş, %44''ü 51+ yaş aralığındadır,
- %16'sı 1. derece %20'si 2. derece %16'sı 3. derece engele sahip olup, %28'i yaş almış, %16'sı hamile ve %4'ü bu bireylerden birinin yakınıdır (Grafik 1),

- %34'ü ortopedik, %12,7'si işitme, %23,6'sı süreğen Hastalık, %14,5'i görme problemi yaşamaktadır (Grafik 1),

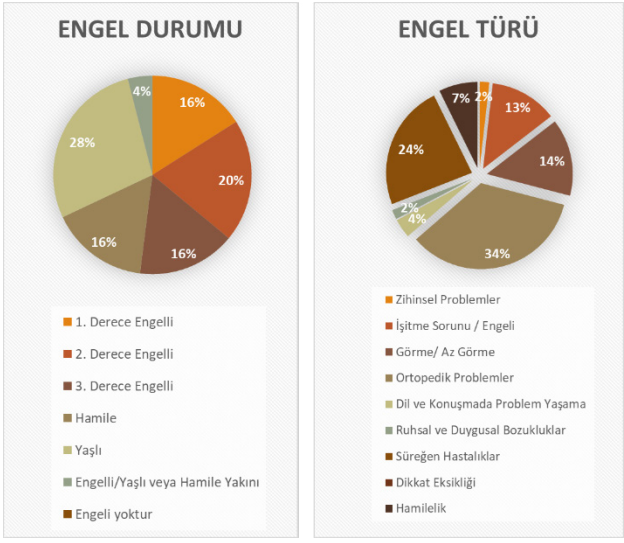

Grafik 1. Bireylerin engel durumu ve türü

- %96'sı Maltepe Yalı Mahallesi Bölgesinde Fiziksel Çevrenin kendilerine uygun tasarlanmadığını düşünmektedir,
- %100'ü kaldırımların kullanıma uygun olmadığını düşünmektedir,
- %86,6'sı yaya geçitlerinin kullanıma uygun olmadığını ve tehlike arz ettiğini,
- %93'ü rampaların kullanışsız olduğunu,
- %66'sı otopark alanlarının yetersiz olduğunu,

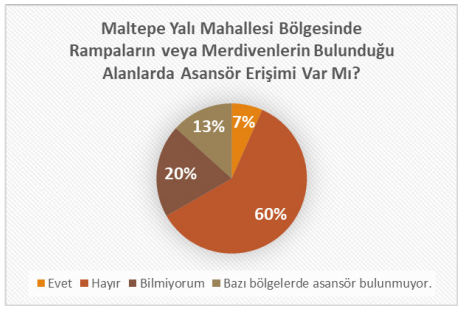

Grafik *2*. Fiziksel tasarıma yönelik anket verileri

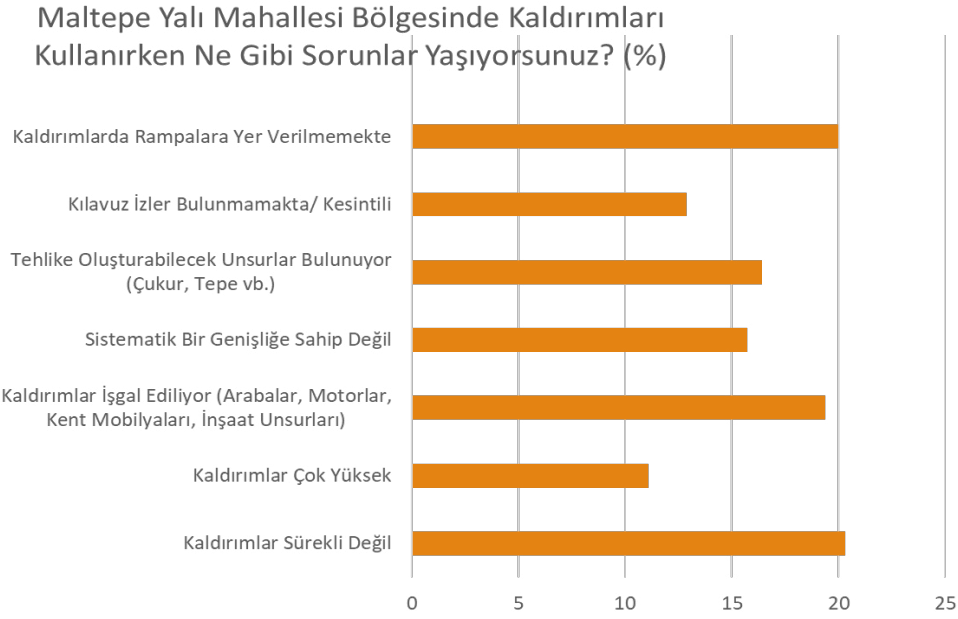

Grafik *3*. Kaldırım kullanımına yönelik sorunlar

Bireylerin bu bölgedeki fiziksel çevre hakkında birçok problem yaşadığı belirlenmiştir. Belirtilen problemler bireylerin günlük hayatını zorlaştırmaktadır ve daha da önemlisi tehlike oluşturmaktadır. Bu tehlikeler yalnızca engelli, yaşlı veya hamile bireyleri değil, tüm kullanıcıları etkilemektedir. Bu problemlerin fiziksel çevre tasarımı düzenlemesi ile çözülebileceğini düşünen birçok kullanıcı olduğu gözlemlenmiştir. Kullanıcılar Maltepe Sahil Parkı'nın verimli bir kullanım alanı olmaya çok yakın olduğunu savunmakla birlikte, parka erişimin kolay olmadığından da bahsetmişlerdir. Parka erişim sağlanırken kullanılan güzergahta, sahil yolu faktörünün bulunması, araç yoğunluğu ve ışıkların yeterli uyarı sistemlerine sahip olmaması gibi problemlerin bulunduğundan bahsetmişlerdir. Bu konuda öneri sunmak isteyen bireylerden,

- Fiziksel çevre tasarımı yeniden oluşturulmalı görme engelliler ve fiziksel engellerin erişimine uygun hale getirilmeli,
- Kaldırımlar, rampalar, yürüyüş yolları ve araç yolları en baştan düzenlenmeli,
- Kaldırımlar sürekli olarak devam etmeli, araçların kaldırımları işgal etmemeli,
- Düzenlemeler yapılmalı, erişim, kullanım rahatlığı ve kolaylığı olmalı. İşimizi zorlaştırmak yerine kolaylaştırmalı, can güvenliğimizi sağlamalı, engelli bireylerin biraz da olsa hayatını kolaylaştıracak şekilde olmalı. Diğer insanlar da bu kurallara uymalı,
- Birçok şey değişmeli fakat bu kontrollü bir şekilde yapılmalı,
- Yaya geçitlerinde bekleme süreleri azaltılmalı,
- Kaldırımlarda kılavuz izler bulunmalı, bu izler sürekli ve kullanılabilir olmalı, sonu bir çukura, trafoya veya tehlikeli bir alana çıkmamalı,
- Otopark alanları artırılmalı, kaldırımlara park eden araçlar için yasal işlem uygulanmalı,
- Sahil parkına giden yolda üst geçit, asansör gibi unsurların bulunması gerektiği,
- Parkın bisiklet ve yaya ayrımının daha etkili şekilde yapılması gerektiği,
- Parka kılavuz izlerin eklenmesi gerektiği,

gibi geri dönüşler alınmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan araştırmalar, gözlemler ve anket sonuçları doğrultusunda, Yalı Mahallesi'nin engelli, yaşlı ve hamile bireyler için yeterince erişilebilir olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca varılırken aşağıdaki standartların eksikliği ve bireylerden alınan geri dönüşler etkili olmuştur.

Yaya Yolları: Kaldırımların mahalle genelinde yeterince sürekli olmadığı, genişliklerin birçok alanda uygun olmadığı belirlenmiştir. Kaldırımların genelinde yerinden oynamış bordür ve kilit taşları bulunduğu, kaldırım boyunca yer alan bazı ağaçların çevresinde baston yardımıyla algılanması amacıyla bulunması gereken 10 cm'lik bir platform ya da bordür bulunmadığı, kaldırım boyunca levha, direk, trafo gibi ulaşım kalitesini düşürecek nesneler bulunduğu tespit edilmiştir. Görme engelli bireyler için yol güzergâhını tanımlayan, hissedilebilir yüzeyleri oluşturan kılavuz çizgiler bulunmamaktadır.

Rampalar: Rampa kullanımı eksik ya da yanlıştır. Bazı rampaların yaya yolu ile birleştiği yüzeylerde çıkıntı ve çukurların olduğu veya yaya yolundan yüksek bir seviyede kaldığı belirlenmiştir. Alanda incelenen rampalarda, görme engelliler için bulunması gereken hissedilebilir yüzeyler ve rampaların iki tarafında bulunması gereken koruma bordürü/demiri bulunmamaktadır.

Yaya Geçitleri: Alanın genelinde yaya geçitlerinde büyük eksiklikler görülmemekle birlikte, Şekil 6'da tespit edilen alanda yay geçidi bulunmaması tehlike arz etmektedir. Ancak yaya geçitlerinin başında ve sonunda bulunması gereken hissedilebilir yüzeylerin birçok alanda bulunmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde yay geçitlerinin başında ve sonunda bulunması gereken rampaların kullanıma uygun olmadığı belirlenmiştir.

Engelliler İçin Park Yerleri: Alanın genelinde engelliler için belirlenen park yerleri yeteri kadar belirlenememiştir ya da bulunmamaktadır. Belirlenen park yerleri de yol kenarında olduğundan güvenli bir park ortamı sağlamamaktadır. Araçların kapısı araç yoluna açıldığından, tekerlekli sandalye kullanımına uygun değildir. Ve herhangi bir engele sahip bir birey için tehlike arz etmektedir.

Kent Mobilyaları: Yaya yollarında belirlenen kent mobilyaların, gelişigüzel bir şekilde yerleştirildiği, kaldırım sürekliliğini bozduğu ve tehlike arz ettiği belirlenmiştir. Kenarları yuvarlatılmamış veya 2.2 m baş yüksekliği mesafesi göz önünde bulundurulmamıştır. Yaya yollarının genelinde hissedilebilir yüzeyler bulunmadığından görme engelliler öncelikli olmak üzere, herhangi bir engele sahip olan veya olmayan herkes için tehlike arz etmektedir.

Kentlerde engelsiz ve eşit erişilebilirlik, herkesin kentteki yaşamın tüm yönlerine eşit şekilde erişebilmesi için tasarlanmış bir yaklaşımdır. Engellilerin, yaşlıların ve diğer dezavantajlı grupların kentlerdeki fiziksel, sosyal ve ekonomik etkinliklere tam ve eşit erişimini sağlar. Bu yaklaşım, kentsel planlama ve tasarım süreçlerinin tüm aşamalarında dikkate alınmalıdır. Örneğin, kentteki ulaşım altyapısı, binaların tasarımı, açık alanların düzenlenmesi ve diğer kentsel yapılar, engelsiz ve eşit erişilebilirliği sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

Dünyada engelli nüfusun arttığı bilindiği gibi bu artış ile farkındalık da artmaktadır. Engelli bireylerin ya da yaşlı ve hamile bireylerin özelliklerine uyum sağlamayan fiziksel mekanlar, erişilebilirliği zorlaştırmaktadır. Birçok kişi, kurum ve kuruluş herhangi bir engele sahip olan bireylerin daha iyi şartlar altında yaşaması ve eşit koşullara sahip olması için çalışmalar yapmaktadır.

Fakat yine de engelli bireyler çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Engelli bireylerin herhangi bir yardıma ihtiyaç duymadan yaşamasını sağlamak için yapılan bazı düzenlemeler ve standartlar mevcuttur. Ancak yapılan araştırmalar ve anketler sonucunda bu düzenlemelerin yeterli olmadığı kanısına varılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, standartlar göz önünde bulundurularak, Maltepe/yalı Mahallesi bölgesinde erişilebilirlik unsurlarının yetersiz kaldığı belirlenmiş olup, gerekli fiziki koşullarının sağlanması için, iyileştirme ya da yenileme çalışmalarının yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Fiziksel çevre tasarımının, erişilebilirlik standartlarına uygun olması her bireyin hakkıdır. Robin Paul Malloy'un belirttiği gibi, "toplulukları daha güvenli ve daha kapsayıcı hale getirmenin anahtarı, hareketlilik konularının yalnızca bireylerin işlevsel yetenekleriyle değil, aynı zamanda yaşadıkları doğal ve yapılı çevrelerin tasarımıyla da ilgili olduğunu kabul etmektir" (Kıran Çakır&Akansel, 2022). Yaşamımızdaki tüm fiziksel tasarımlarında, evrensel tasarım ilkeleri önemsenmeli, bütün bireyler eşit olarak ele alınmalı ve herkese eşit ve adil hakların sağlanabileceği tasarımlar elde edilmelidir. Bu şekilde tüm bireylerin ihtiyaçlarını daha kolay bir şekilde karşılayabilecekleri tasarımlar ortaya çıkacak ve bireylerin hayat şartları iyileştirilebilecektir. Kentlerde engelsiz ve eşit erişilebilirlik sağlamak, kamu binaları, sokaklar, parklar, toplu taşıma, konutlar ve diğer alanlarda uygun düzenlemelerin yapılmasını gerektirir. Engelsizlik, yaşlı dostu, çocuk dostu ve kadın dostu kentler gibi konularla birlikte ele alınmalıdır. Bu, kentlerin sürdürülebilirliği ve tüm bireylerin refahı için son derece önemlidir. Engelsiz ve eşit erişilebilirlik sağlamak için şehir yönetimleri, engellilerin ihtiyaçlarını belirlemek için onlarla iş birliği yapmalıdır. Engellilerin görüşleri, ihtiyaçları ve beklentileri dikkate alınarak şehirlerdeki erişim sorunlarına çözümler geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli Ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. 01 03, 2023 Tarihinde Https://Www.Aile.Gov.Tr/Media/120191/Eyhgm_İstatistik_Bulteni_Eylul2022.Pdf Adresinden Alındı

Ceud. (2017). *Building For Everyone: A Universal Design Approach.*

Çinpolat, T. (2019). Gaziantep›te Kültürel Amaçlı Kullanılan Eski Evlerin Engelsiz Ulaşılabilirliğinin İncelenmesi.

Dünya Engelliler Birliği. (2017). *Engelliler İçin Çevresel Standartlar Kılavuzu.*

(2017). *Engelliler İçin Çevresel Standartlar Kılavuzu.*

Erten, Ş., & Aktel, M. (2020). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme.

Fletcher, A., & Hurst, R. (1995). Overcoming Obstacles To The İntegration Of Disabled People. *London: Disability Awareness İn Action.*

Gilart-Iglesias, V., Mora, H., Pérez-Delhoyo, R., & García-Mayor, C. (2015). A Computational Method Based On Radio Frequency.

Gürsoy, Ş., Ceylan, C., & Turcan, Y. (2019). Karabük İl Merkezinde Bulunan Şehit Şendoğan Topçu İlkokulunun Bedensel Engelli Bireyler İçin Ulaşılabilirliğinin İncelenmesi.

İnşaat İhtisas Grubu. (2017). *Ts 12576 Kaldırım Ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik İçin Yapısal Önlemler Ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları.*

Meshur, H. F. (2013). Accessibility For People With Disabilities İn Urban Spaces: A Case Study Of Ankara, Turkey. *International Journal Of Architectural Research*.

Öz, Ş. (2013). "Engelli" Din Eğitiminden "Özürsüz" Din Eğitimi Modelliğine:"Ötekileştirilen" Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu*, S. 75-89.

Ramazan, T., Baş, E., & Eryiğit, B. (2016). *Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu.*

Resmi Gazete. (2005). Engelliler Hakkında Kanun.

Sarıman, B. (2019). Esnek Ve Erişilebilir İç Mekan Çözümlerinin Kütüphane Örnekleri Üzerinden İrdelenmesi.

Şavlı, H. (2016). Kamusal Alanların Metro İstasyonları İle Bağlantılarında Engelli Erişilebilirliğinin İncelenmesi.

Tüik Nüfus Projeksiyonları, 2.-2. (Tarih Yok). *Nüfus Projeksiyonları, 2025-2080.*

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Tüik: Https://Biruni.Tuik.Gov.Tr/Medas/?Kn=95&Locale=Tr Adresinden Alındı

United Nations. (2007). Accessibility: A Guiding Principle Of The Convention.

Venter Vd., C. (2002). Enhanced Accessibility For People With Disabilities Living İn Urban Areas.

COVID-19 SONRASI DÖNEMDE TOPLU TAŞIMA UYGULAMASI YOLUYLA SOSYAL EŞİTSİZLİKLERİ ANLAMAK, BRÜKSEL, BELÇİKA'DAN DERSLER

Cihat BALUKEN

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir Planlama Anadalı

Özet

COVID-19 salgını, dünyanın dört bir yanındaki şehirlerdeki hareketliliği ciddi şekilde etkiledi. Toplu taşımada kitle kaynak kullanımı uygulamaları, toplu taşımayı daha öngörülebilir ve hatta daha güvenli hale getirme çabasına katkıda bulunmaktadır. Google, popüler zamanlar olarak adlandırılan bir uygulamasını, bir toplu taşıma hattı veya bir durak dahil olmak üzere bir mekânın doluluğu ve konforu hakkında anket aracılığıyla geri bildirim aldığı bir sistemi olarak kullanıcılara sunmaktadır. Sistem verileri grafiğe çevirerek mevcut durak veya otobüs hattının hangi saatlerde meşgul olup olmadığını kullanıcılara bildirir. Bu makale, sahadan birincil veri olarak Google verilerini kullanarak, toplu taşıma araçlarının doluluk oranlarının bir haritasını çıkarmakta ve Brüksel, Belçika'daki sosyal ve ekonomik verilerle bir araya getirmektedir. Amaç, özellikle AB dışı ülkelerden göç geçmişi olan düşük gelirli ilçeler ile COVID-19 pandemisi sırasında daha az göç geçmişi olan veya AB ülkelerinden göç alan yüksek gelirli yerler arasındaki toplu taşıma hareketliliğinin karşılaştırılarak sosyo-mekânsal eşitsizliklerin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, hareketlilik, toplu taşıma, sosyal eşitsizlikle, göç, ayrışma.

Understanding Social Disparities Through the Practice of Public Transportation in Post COVID-19 Period, Lessons from Brussels, Belgium.

Abstract

The COVID-19 pandemic has seriously affected mobility in cities around rising health security concerns on public transportation. Crowdsourcing applications in public transportation may contribute effort to make public transportation more predictable and even more secure. Google has already announced before an application called popular times as a system in which people leave feedback about an occupancy and comfort of a venue including public transportation lines or a stop through a survey after their mobility is over. The system turns the data into graphs and informs the users at what times the current stop or bus line is busy or not busy. This article uses google data as primary data from the field, creating a mapping of occupancy rates of public transportation and overlapping with social and economic data in Brussels, Belgium. The intent is to make a comparison of public transportation mobility between the low-income districts with migration history from especially non-EU countries and high-income places with less migration background or getting migration from other EU countries during COVID-19.

Keywords: COVID-19, mobility, public transportation, social disparities, migration, segregation.

1. Giriş ve Ana Bölümler

Aralık 2019 tarihinden 2022 yılına değin dünya ülkeleri ve uluslararası kuruluşlar COVID-19 pandemisi ile mücadele ettiği bir süreç olmuştur. Bu süreçte geliştirilen politikaların gündelik hayat pratikleri üzerinde geçici veya kalıcı etkileri olmuştur. COVID-19 yayılmasını önlemeyi amaçlayan en önemli politikalardan birisi de Mart 2019 ortasından bu yana hükümetler tarafından yapılan evde kalma çağrıları olmuştur (DSÖ, 2021). İlgili kamu kurumları ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan bu çağrılar çoğu ülkede hareketin kısıtlanmasına yönelik birbirine benzer iken, etkileri her bölgede farklı olabilmiştir. Çünkü her çekirdek topluluğun bir sağlık krizine karşı kendi özgü bir algı ve oluşturması beklenmektedir. (Bonacorsia ve diğerleri, 2020). Eşitsizlikler ve pandeminin daha kırılgan gruplar üzerindeki etkisi, bilimin ilk ele aldığı konulardan biriydi (Atun, 2021).

Birtakım araştırmaların ortaya çıkmasın a rağmen pandeminin özellikle de hareketlilik aracılığıyla sosyal etkilerinin ölçülmesiyle ilgili yapılan çalışmalar doyum noktasına ulaşmaktan uzak kaldığı düşünülmektedir. Bu süre zarfında Apple ve Google gibi küresel teknoloji ağları, gözlemlerin daha hızlı yapılabilmesi ve daha etkin cevaplar verilebilmesi amacıyla hareketlilik verilerini kamuoyuna açık hale getirmişlerdir. Bu veriler genellikle birçok bilim insanı tarafından güvenilir olarak kabul edilmekle beraber mevcutta yeteri kadar çalışmanın kaynağı olmuşlardır (Antoniou C. ve diğerleri, 2020). Bu çalışma kapsamında spesifik olarak Google toplu taşıma verilerinin test edilmesinden sonra ortaya çıkan tematik haritaların, Brüksel metropoliten bölgesinde yer alan ve önceden belirlenmiş 5 ilçede, sosyo-ekonomik verilerle bir araya getirilerek bir mekâna dair anlamlı ve orijinal sonular çıkarılması amaçlanmıştır.

Hareketliliğin kısıtlı olduğu ve bir araya gelmenin mümkün olmadığı bir dönemde gerçekleştirilen bu çalışma Google'dan elde edilen ikincil verilere dayalı olarak sosyo-ekonomik bakımdan kırılgan olan ve göç arka planına sahip mahallelerde yaşayan bireylerin COVID-19 döneminde yaşadığı eşitsizlikleri toplu taşıma verileri üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır.

2. Metodoloji

Bu çalışma kapsamında mekânsal vektörel veriler toplanmış, Google popular times uygulamasından grafik olarak her toplu taşıma durağına ait yoğunluk verisi kullanılmış ve çalışma kapsamında hedef kitleye yönelik bir sosyal çalışma yürütülmüştür. Google, *popular times* adlı bir sistemi

aslında COVID-19'dan önce uygulamaya almıştı. Popular times, toplu taşıma kullanan kişilerin hareketlilikleri sona erdikten sonra bir araca veya durağa ait doluluk bilgilerini anket yoluyla kullanıcıya alabildiği ve kendi veri setinde barındırabildiği bir sisteme verilen ad olmaktadır. Sistem verileri grafiklere çevirerek mevcut durak veya otobüs hattının hangi saatlerde meşgul olduğunu veya olmadığını kullanıcılara bildirmektedir.

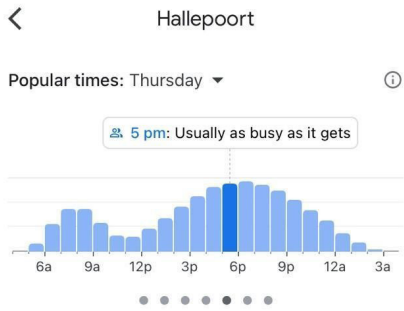

Şekil 1. Google popular times örnek kullanıcı ara yüzü

Bunun için öncelikle Google popular times verileri Coğrafi Bilgiler Sistemine (CBS) ortamına işlenerek şehrin toplu taşımda yoğunluk haritası oluşturulmuştur. Bu harita kentin sosyo-ekonomik tabanına yönelik elde edilen verilerle bir araya getirilerek COVID-19 döneminde toplu taşıma üzerinden ne tarz bir eşitsizlik ortamı oluşturulduğuna bakılmıştır.

4000 binden fazla sayıda bulunan durak sayısının sadeleştirilmesi için CBS araçlarından biri olan 'point to area' fonksiyonu kullanılmıştır. Bu fonksiyon sayesinde belirli uzaklık içerisinde kalan verilen tek bir çatı altında toplanabilecektir. Aynı anda yürünebilirlik üzerine literatür taranmış ve yaklaşık olarak 400-500 metre toplu taşım için yürümenin doğal sınırlar içinde kaldığı belirlenmiş ve aynı güzergâha ait durakların dışarda kalmasını engellemek amacıyla 500 metre mesafe üzerinden ilerlenmesine karar verilmiştir. Bu durum Brüksel metropoliten alanının 500 metre kenarlara sahip karelere bölünmesiyle elde edilecek kare bir sayısal haritanın ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

GET1	GET2	Index
Busy as usually gets	Very Crowded	1.00
A little busy	Crowded	0.75
Not too busy	Not too crowded	0.50
No data	Not crowded	0.25

Tablo 1. Popular times verisinin sayısal hale getirilmesine dair indeks

Her kare bölmenin içinde kalan duraklara atanan verilerin aritmiktik ortalamaları alınmakta ve kareye ortak bir değer atanmaktadır. Bu işlemin yapılması için öncelikle popular times yazılı verisi için tablo 1'de görülen indeks oluşturulacak şekilde numaralandırılmış ve her durağa bir değer atanmıştır. Durak verilerinin aritmetik ortalamalarının alınmasından sonra Brüksel metropoliten alanının toplu taşıma durak yoğunluğunu gösteren tematik harita elde edilmiştir.

$$\overline{X} = \frac{X_1 + X_2 + X_3 \ldots X_N}{N}$$

Where
$\overline{X}$ = the mean
X_1 = the first value
X_2 = the second value
X_3 = the third value
X_N = the last value
N = the number of valuse

Şekil 2: Ortalama için Kullanılan Formül

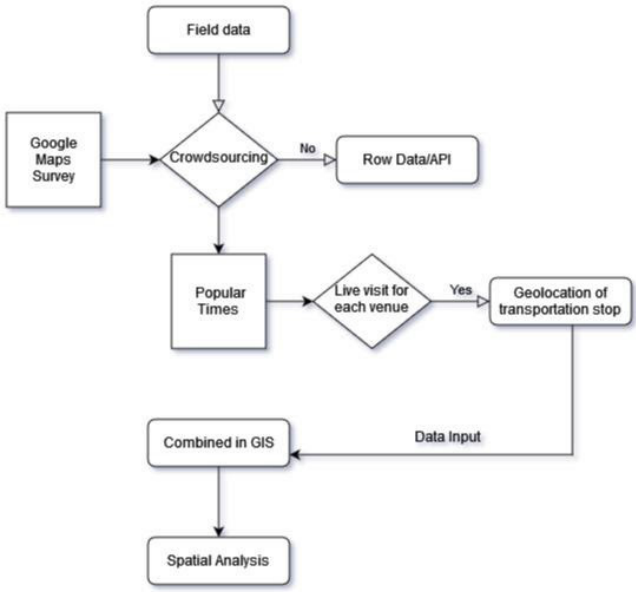

Şekil 3: Veri Toplama ve İşleme Sürecinde Anahtar Süreçler

COVID-19 pandemisi hem kentler arasında farklı etkilerle hissedilmiş hem de aynı kentte yaşayanlar arasında farklı algılanabilmiştir. Dolayısıyla çalışma içerisinde Brüksel'in geçmişten günümüzde gelen sosyal dokusunun incelenmesi gerekli görülmektedir. Özellikle Brüksel metropoliten bölgesinin mahalle bazında gelir seviyeleri, göçmenlerin yoğunlaştığı mahallelerin geldikleri ülkeye göre incelenmesi, eğitim durumu, yaş aralıkları ve genç yaş gruplarının yoğunlaştığı yerler gibi sosyo-ekonomik verileri üzerinde durulmuştur. Çalışma, kentin göçmenlerin yoğunlaştığı mahallelerin, eşitsizliklere daha fazla maruz kalan düşük gelirli gruplardan oluştuğunu ve kent yoksullarının COVID-19 salgını sırasında evde kal çağrılarına uyacak kadar şanslı olmadıklarını varsayarak araştırmalara başlamaktadır.

Sosyo-ekonomik araştırma kapsamında kamu kuruluşlarının projeleri ve akademik çalışmalardan sıklıkla faydalanılmaktadır. Kamu alanında yapılan çalışmaların başında Wijkmonitoring gelmektedir. Wijkmonitoring, kelime anlamıyla mahalleleri izlemek anlamına gelmektedir. Mahalle yoğunlukları, mahallelere ait demografik veriler, yaş ve cinsiyet üzerinden sahip olunan veriler, ait olunan ülke/vatandaşlık bilgileri ve daha fazlası yer almaktadır. Sosyo-ekonomik veriler, sosyal yönleri farklı kategorilere ayırarak Wijkmonitoring platformu tarafından sağlanmaktadır.

Brüksel'deki mahallelerin kültürel ve sosyal çeşitliliği için milliyet verileri temel alınırken, ekonomik faktörler için işsizlik ve gelir seviyesi verileri kullanılmaktadır. Wijkmonitoring tarafından sağlanan verilere göre, Brüksel'in bazı mahallelerinde göçmen oranları diğerlerinden çok daha yüksek olmaktadır. 15 farklı ülkeden vatandaş grupları Fransız, Türk, Kuzey Afrikalı, Sahra Altı Afrikalı, ilk 15 AB ülkesi ve sonradan dahil olan AB ülkeleri olmak üzere kategorize edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Brüksel'in merkez ve Kuzey ilçelerinde yer alan Zavel, Marollen, Stalingrad, Anneessens, Kuregem Bara, Kuregem Veeartsenij, Kuregem Dauw, Hertogin, Weststation, Historisch Molenbeek, Koekelberg, Havenwijk, Oud Laken West, Oud Laken Oost, Noordwijk gibi mahallelerinde tarihsel olarak daha fazla göçmenin yerleştiği gözlemlenmektedir. Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika'dan gelen nüfus ve 15 Avrupa ülkesinin vatandaşlarının yaşadığı mahalleler nispeten bölünmüş durumda olduğunu gösteren saygın akademik çalışmalar bulunmaktadır.

3. Literatür Taraması

COVID-19 'un etkili olduğu dönemlerde Apple ve Google gibi küresel şirketler, metropol şehirlerdeki hareketlilik değişikliğine ilişkin verileri kamuoyuna açıklamıştır. Veriler temel olarak durak ve ulaşım güzergahlarında yaşanan sıkışıklık oranını bir anket aracılığıyla kullanıcıdan toplamakta ve grafiksel olarak diğer kullanıcılara sunmaktadır. Bu çalışma, Google verilerinin COVID-19 dönemindeki eşitsizliklerle ilgili bazı soruların aydınlatılmasında önemli bir rol oynayabileceğine inanmaktadır.

Belçika'nın federal kayıtları, Brüksel'de yaşayanların %35'inin Belçika vatandaşlığına sahip olmadığını göstermektedir. İstatistiklere daha iyi bakıldığında, 2018'de yayınlanan Local Integration and Integration Monitor raporuna göre (VRT, 2018), bireylerin %71'inin farklı geçmişlere veya göçmenlik hikayelerine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. İlçeler ve bölgeler farklı yabancı oranlarına olmalarıyla birlikte, örneğin Watermael-Boitsfort'ta yabancı kökenli oranı %43 olurken, Ixelles'de %49 ile biraz daha fazla olmaktadır. Farklı bir ülkede doğup burada ikamet edenler Saint-Josse-ten-Node'da %90 (Statbel, 2021) gibi bir yüksek bir yüzdeye ulaşmaktadır.

1970'lerden itibaren Brüksel başkent bölgesinde yaşayan toplam göçmen sayısında hızlı bir artış olmuştur. 1990'larda Brüksel'de doğan nüfus içindeki yüzdesi zamanla azalmıştır. Dünyanın diğer bölgelerinden endüstriyel bir ilgi gören Brüksel'de yaşayan insanların yalnızca %40'ı bu kentte doğmuştur (Deboosere, 2009). O tarihte, yerli halkın banliyöleşme dalgasından

etkilenen Brüksel'de yaşayan insanlar Belçika'nın kırsal bölgelerine göç etme eğilimde olduğu bilinmektedir. Merkezin yeni hali nispeten daha düşük fiyatları ve şehrin diğer bölgelerine yakın lokasyonları ile yeni gelenler için cezbediciydi. Böylece, zamanla banliyöleşme nedeniyle ekonomik olarak çöken mahalleler, göçmen topluluklar için yeni merkezler ve bazı insan gruplarının yoğun egemenliği haline gelmiştir.

1990'lı yıllardan kısa bir süre sonra, Türk ve Fas ağırlıklı mahalleler çoktan yerleşmiş ve Avrupa Birliği'nin yeni üyelerinden gelen göçlerle birlikte büyük bir çeşitliliğe yol açmıştır (Kesteloot, 2009). Zenginler şehri terk ederken, merkez mahalleler daha da fakirleşirken, yeni gelenler şehirli yoksulların bir parçası haline gelmektedir. Kentte birbirine yakın yaşarlar ve kentin diğer bölümleriyle çok sınırlı iletişim ve etkileşimleri vardır (Deboosere, 2009). Yeni koşullar, ilçeler arasında dengesiz bir gelişmeyi zorunlu kılmaktadır (ibid, 2009).

Bir diğer çalışmada İtalya'daki göçmenlerin sosyal ve ekonomik kırılganlığının, afetlerin ekonomik ve sosyal sermaye açısından daha az şanslı ve daha az bilgili olanlar üzerinde daha fazla baskı ve etki yarattığını doğruladığı zaten değerlendirilmektedir (Atun, 2021). Bu nedenle, Brüksel'deki daha kırılgan gruplar arasında COVID-19 zamanlarında ortaya çıkan sorunlara ilişkin bazı sorulara cevap bulunması beklenmektedir.

3.1. COVID-19 Sürecinde Hareketlilik Eğilimleri

Wielechowski ve diğerleri. (2020), Polonya'da toplu taşıma kullanımının, hükümetin katı kısıtlamalar lehine beyanından sonra önemli ölçüde azaldığını ve bu da insanlar arasında mesafe kurallarını çok ciddiye alma korkusuna yol açtığını belirtmektedir. Kentlerde en çok etkilenen ulaşım aracı hava trafiği ve toplu taşıma olarak görülmektedir. Gutierrez ve diğerleri. (2020), pandeminin ilk zamanlarında gelecek için bir araştırma perspektifi çizmiştir. Çalışmada konjonktürel sorunların, özel araçların olası yükselişi ve kamusal alanları kullanma korkusu nedeniyle toplu taşıma kullanımının azalması ve COVID-19'un düşük gelirli mahallelerde mesafe kuralı oluşturma konusunda yarattığı eşitsizlikler olarak sıralandığı öne sürülmektedir. Jenelius ve Cebecauer (2020), hareketlilik önerileri sırasında farklı modlara dayalı verilere, bilet satışlarına, bilet doğrulamaya ve yolcu sayım verilerine bakarak COVID-19'un toplu taşıma üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışma, toplu taşımada büyük bir düşüş ve modlar açısından İsveç'te yaşayan insanların seyahat davranışlarında çarpıcı bir değişiklik olduğu fikrini desteklemektedir.

Lee, Qian ve Schwanen (2021) tarafından yürütülen çalışma, karantina süreçleri altındaki insanların hareketliliğini izlemenin, mobil verileri ve bir değişken kümesini kullanarak günlük yaşamın insanların farklı sosyo-ekonomik durumları üzerindeki etkisini anlamak için yeterli miktarda kaynak oluşturduğunu savunmaktadır. Gelecekte başka bir felaketin meydana gelmesi durumunda, yaklaşan karantinalar için böyle bir etkiyi tekrar önlemek için bu tür verileri kullanmanın ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Evden çalışma (WfH), çalışma verimliliği ve zamanlaması üzerinde olumlu etkileri olduğu için toplu taşıma ve şehir içi hareketliliğin organizasyonu için kilit bir unsur olacaktır, ancak çalışma, WfH'nin yalnızca kentsel alanlarda ve daha yüksek gelirli hanelerde yoğunlaştığını ele almaktadır (Beck ve diğerleri, 2020.) Borkowski ve diğerleri. (2020), Polonya'da yaptıkları çalışmada, pandeminin etkisinin farklı toplumsal kimlikler arasında cinsiyet, gelir düzeyi veya eğitim düzeyine göre ayrı ayrı algılandığını ele alır. Bonaccorsia ve diğerleri. (2020), belediyelerin farklı kapasitelerinin ve pandemiye karşı dayanıklılıklarının sonuçlandırılması için dikkat çekici tartışmalar olduğu görülür. Düşük gelirli şehirlerdeki hareketliliğin diğer belediyelere göre nasıl daha yüksek olduğunu açıklayan hareketlilik verileri ile insanların gelir düzeyi arasındaki pozitif ilişkiyi destekler.

Bir başka çalışma ise, Fatmi'nin (2020) mekânın sınırlarıyla ilgili üç yönüne dayanmaktadır: iç mekân ev, dış mekân ev ve günlük aktiviteler. Araştırma sonuçlarına göre, düşük gelirli insanlar şehir içinde daha fazla hareketliliğe sahipken, orta gelirli insanlar en fazla boş zamanı evde geçirir. Coven ve Gupta (2020), farklı sosyal grupların COVID-19 pandemisinden nasıl etkilendiği sorusunu özellikle kentsel ve ulusal hareketlilik eğilimleri açısından ifade ettiler. İtalya'nın kuzeyinde yaşayan Türk göçmenler üzerine yapılan bir başka araştırma, bu grubun afetler konusunda bilgi eksikliği yaşadığını ve bunun da bir afet sırasında bu toplulukta dikkate değer bir kırılganlık yarattığını ortaya koyuyor. Atun ve Fonio (2021) afetler, ekonomik ve sosyal sermaye açısından daha az şanslı ve daha az bilgili olanlar üzerinde daha fazla baskı ve etki yarattığını vurgulamaktadır.

3.2. Google Popular Times ve Mobil Kitle Kaynak Kullanımı

Google popüler zamanlar, akıllı telefonlarından kitle kaynak yöntemine dayalı olarak çeşitli kaynaklardan gelen verileri barındıran bir uygulamadır, akıllı telefon kullanıcısının coğrafi konumunu izleyerek bir yerin ne zaman meşgul olduğu, bir kullanıcının hizmet için ne kadar beklemesi gerektiği, ortalama ziyaret süresi gibi bilgiler verir. Ulaşım tahminini, talebi tahmin

etmek, optimize etmek için büyük bir potansiyel yaratır (Timokhin ve Antoniou, 2020). Google, Google Harita kullanıcılarına ulaşım aracının veya durakların konforu, güvenliği ve kalabalık durumu hakkında birkaç soru sorarak kitle kaynak kullanımını gerçekleştirir. Coğrafi Kitle Kaynak Bilgisi için mevcut yöntemler olan sosyal medya, kalabalık algılama ve işbirlikçi haritalar, farkındalık yaratma ve bazı zorlukları çözme yoluyla afet risk yönetimi açısından çok önemli bir öneme sahiptir (Albuquerque ve diğerleri, 2016).

Çoğu zaman müşteri davranışları hakkında büyük veri setleri oluşturmak, diğer operasyonlara göre daha uzun süreli ve daha maliyetli bir süreçtir. Şirketlerin veya kurumların, verileri toplamak ve bunları iyi bir kullanıma hazırlamak için çok sayıda personelle büyük operasyonlar tasarlaması gerekebilir. Ancak gönüllü kitle algılama uygulamaları, şirketlere büyük masraflar ve yüksek iş gücü ile oluşturabilecekleri veri setlerini çok düşük maliyetlerle oluşturma fırsatı sunmakta ve afet durumlarında hayati sorunların önlenmesine yol açmaktadır (Goodchild ve Glennon, 2010). Endüstriyel süreçlerin dijitalleştirilmesi ve büyük verinin iyi amaçlar için kullanılması düşünülürken, topluluk oluşturma aşamalarında çok yardımcı olabilir ve vatandaşların sisteme katılımında öncü bir rol oynayabilir (ibid, 2016).

3.3. Brüksel'de Sosyo-Ekonomik Doku

1960'lı yıllarda banliyöleşme, kentte yaşayan birçok varlıklı ailenin bölgenin dış mahallelerine taşınmasını sağlamış ve kente göç edenlerin sayısı, kentten ayrılanların sayısından daha az olmuştur. Şehir merkezindeki nüfus azalması eğilimi 1995 yılında sona ermiştir ve Brüksel Başkent Bölgesi'nin 1960'ların başında başlayan sanayisizleşme süreci devam etmektedir (Vandermotten, 2009). Kentte kalan genç gruplara bağlı olarak artan uluslararası göç ve biyolojik artış, 1995 yılından sonra kentsel nüfusun artmasına neden olmuştur.

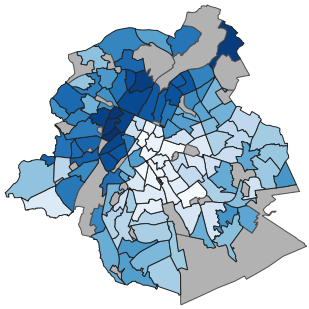

Şekil 4: 0 – 17 yaş aralığında bulunan kişilerin toplam nüfus içinde dağılımı, 2019 (%)

Bu çalışma, konut hareketliliği içindeki eğitim hareketliliğinin payının önemini kabul etmektedir.

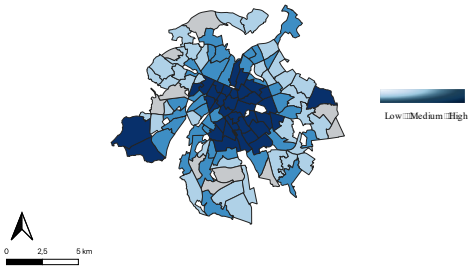

Şekil 5: 18-29 yaş aralığında bulunan kişilerin toplam nüfusa dağılımı, 2019 (%)

0-17 yaş, AB üyesi olmayan ülkelerden gelen vatandaşların daha yüksek olduğu ve daha düşük gelirli mahalleleri içeren önceden çöküntü yaşanmış mahallelerde nispeten daha yüksektir. Ayrıca 2019'da 18-29 yaş arası genç yetişkinler, Brüksel'in merkezi bölgelerinde çoğunlukla aşırı temsil ediliyor. Aksine, kısmen oradaki konutların ihtiyaçlarına ve mali olanaklarına daha az uyması ve şehir merkezine ve çeşitli daha merkezi konumdaki üniversite/ kolej bölgelerine daha uzak olması nedeniyle, genç yetişkinler bölgenin dış mahallelerinde yeterince temsil edilmemektedir.

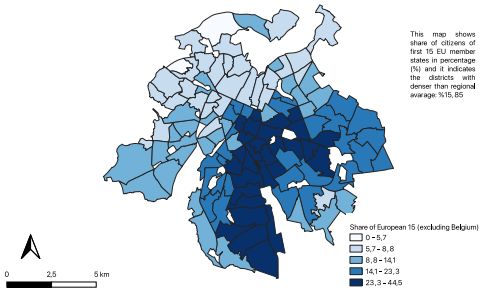

Şekil 6: AB'nin ilk 15 ülkesinden gelen insanların yoğun yaşadığı mahalleler (Belçika hariç)

Şekil 6'da görüldüğü üzere Avrupa Birliği'nin ilk 15 ülkesinden göç eden bireylerin oranı, merkezdeki ve şehrin kuzeybatı kesimindeki mahallelerde giderek azalmaktadır. Şekil 7, 2019 yılında toplam nüfus içindeki yüzdelerine göre AB üyesi olmayan ülkelerden gelen bireylerin dağılımını göstermektedir. AB üyesi olmayan bir ülkede doğmuş ve daha sonra Brüksel'e göç etmiş üç büyük topluluk vardır; Kongo ve Nijerya gibi Sahra altı ülkelerden gelen kişiler, Fas ve Cezayir'den göç etmiş kişiler ve son olarak anavatanı olan Türkiye'yi Brüksel'de iş aramak için terk etmiş kişilerdir. Belçika vatandaşlığı almış kişiler istatistiklere dahil edilmediğinden, AB dışı kişilerin oranları Belçika ve AB ülkeleri dışındaki vatandaşları içermektedir.

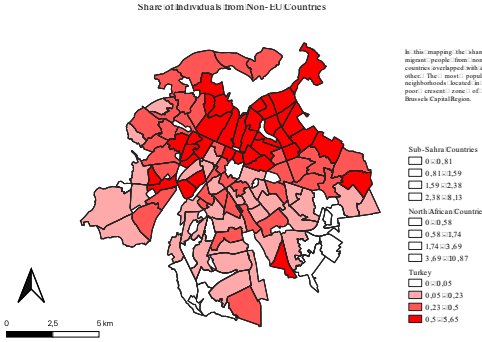

Şekil 7: AB dışından gelen bireylerin dağılımı

Şekil 8'de yer alan yüksek gelir ve yoksulluk riski haritalarında, Fransız konuşan göçmen gruplarının yaşadığı South Forest mahallesinde ve

çoğunlukla AB diplomatlarının, OECD ülkelerinden gelenlerin, vb. İngiltere, ABD ve varlıklı Belçikalılar olarak Güney ve Doğu yönündeki mahallelerde gelir seviyesinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

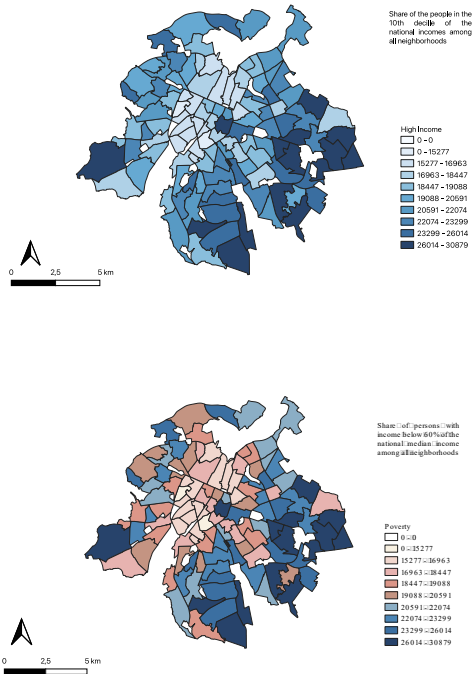

Şekil 8: (a) Yüksek gelirin dağılımı, (b) Yoksulluk riskinin dağılımı

Daha az gelir, daha fazla yoksulluk riski anlamına gelebilir (OECD, 2019). Yoksulluk riski en yüksek olan mahalleler şekil 8, b görselinde gösterilmiştir. Bu bölgeler yukarıda bahsi geçen göçmen arka planı olan, çöküntü durumu yaşamış mahallelerdir ve bu bölge yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede ekonomik araçlardan yoksundur.

Bu araştırma kapsamında, sosyo-ekonomik durumları ve hareketlilik verilerinin ayrıntılı olarak incelenmesi için mahallelerden 5 kontrol grubu seçilmiştir. Anderlecht, Belçika orta sınıfının sosyo-ekonomik durumu hakkında çıktıların üretildiği önemli yer olarak ilk sıradadır. İkinci sırada, Sahra altı ülkelerden gelen göçmen sakinlerinin yüksek oranı nedeniyle her zaman önemli olduğu için Ixelles (Elsene) yer almaktadır. Üçüncü bölge Molenbeek-Saint-Jean, Brüksel'in en eski mahallelerinden biri olup, Kuzey

Afrika ülkelerinden gelen göçlerin büyük bir bölümünü, özellikle Faslılarla pekişmiş bir kimlikle almıştır. Dördüncüsü, Sint-Josse-ten-Noode, 1970'ler ve 1990'lar arasında Türkiye'den işçilerin yerleştiği bir mahalle olarak bilinmektedir. Son bölge ise Belçika'nın en zengin semtlerinden Woluwe-Saint-Pierre olmuştur.

3.4. Derinlemesine Mülakat

Opendata.brussels, statbel.be ve wijkmonitoring.brussel, Belçika'da yaşayan toplulukların sosyal, ekonomik durumlarını açıklayan birçok veri seti yayınlamaktadır. Ek olarak, kimi kamu otoritelerden elde edilen vektörel veriler elde edilmiş ve olan kontrol mahallelerimizden biri olan Sint-Joost-ten-Node'da belirli sayıda kişiyle kayıtlı mülakatlar yapılmıştır.

Mahallede yaşayan 4 kişiye birkaç soru yöneltişmiş ve görüşmelerin süresi 10 ile 60 dakika arasında değişmiştir. Göçmen arka planı olan bireylerin sosyal ve ekonomik altyapısıyla ilgili sorular, kendi ülkelerinden taşındıklarından bu yana bugün nasıl hissettiklerini, COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle kendilerini güvende hissetme durumları, günlük rutinlerinin ve işlerinin hükümetin evde kalma çağrılarından nasıl etkilendiğini dair sorular yöneltilmiştir. Herhangi bir nedenle şehrin diğer bölgelerine günlük geziler yapıyorlar mı gibi soruların cevapları da aranmıştır.

İlk kişi, mahallede yaşayan 52 yaşındaki bir dükkân sahibi işletmeci. Kişiyle bir Türk tipi kahvehanede buluşulmuş ve kendisi soruları 60 dakika boyunca yanıtlamıştır. Katılımcı olumsuz duygular içinde olduğunu ve bu durumun Belçika hükümetlerinin Türk ve Müslüman nüfusa karşı kötü niyetli tutumlarından kaynaklandığına inanmaktadır. İkinci kişi ise 25 yaşında bakkalda işçi olarak çalışan genç bir birey olmuştur. Pandemi dolayısıyla bir yakınına ait başka bir yerde iş bulan bu kişi, iş ve ev arası günlük hareket ediyor ve Brüksel'in diğer bölgelerine seyahat etmeyi pek sevmediğini belirtmiştir. Üçüncü ve dördüncü kişiler, neredeyse tüm toplantılarda hem hayattan hem de vergilerden şikâyet ederek nispeten benzer cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların tamamı Brüksel'in diğer mahalleleriyle izole hissetmekte ve Belçika hükümetinin kısıtlayıcı politikaları nedeniyle en az 20 yıl boyunca anavatanlarından buraya herhangi göç olmadığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

4. Çözüm ve Bulgular

Brüksel'de toplu ulaşım zamanla oldukça gelişmiştir. Brüksel çevresindeki hemen hemen her yerleşim yerine otobüs, tramvay, metro gibi toplu taşıma araçları ile ulaşılabilir (De Vos ve Witlox, 2013). Bu nedenle, şehrin kırsal kesimlerindeki ilçelere bile otobüsle ulaşılabilen ve gelişmiş bir otobüs ağı altyapısı içeren mahalleler anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada kullanılan yetersizlik veya altyapı eksikliği gibi terimler başka bir yerde ve farklı bir bölgede çok gelişmiş bir ağ olabilir. Dolayısıyla çalışma, dünyanın en gelişmiş bölgelerinden birinde yer alan Belçika'nın ülke içinde durumuna yönelik bir araştırmasını yapmaktadır.

Yürünebilir mesafelerin çevre koşullarına bağlı olarak 200-1.500 metre arasında değiştiği konusunda çeşitli görüşler olsa da Forsthy (2015) 400-500 metre arası mesafenin Pafka ve Dovey (2016) tarafından yürünebilir olarak tanımlanabileceğini öne sürmüştür. Bu anlamda, her 500mt içinde durakları toplamak için kareler ızgarası oluşturulur.

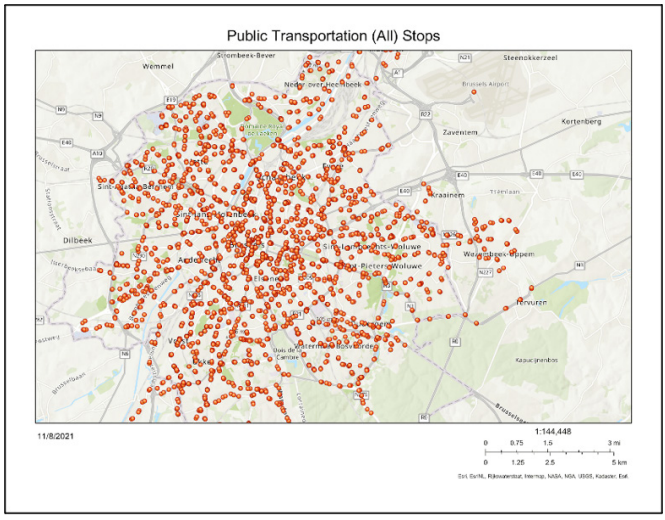

Şekil 9: Toplu taşıma duraklarının mekânsal dağılımı

Daha sonra her 500m kare içerisinde yer alan duraklara ait Google popular times yoğunluk verisinin ortalaması alınarak bütün kareye bir temsili değer biçilmiştir. Bu değere göre açık sarıdan başlayarak kırmızıya değin bir renk skalası üzerinden renk atamaları yapılmıştır. Kırmızı renkli kareler toplu taşımanın en yoğun olduğu bölgeleri temsil ederken açık sarıya doğru bu yoğunluğun azalması beklenmektedir.

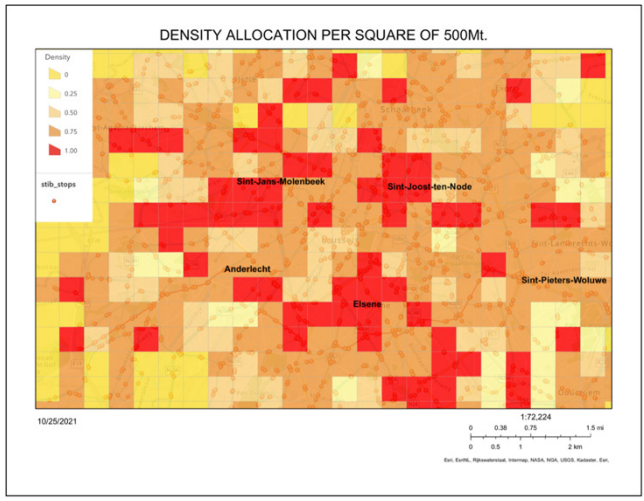

Şekil 10: 500mt uzunluğunda kare ızgara sisteminde yoğunluk verisinin dağıtılması

Boyut olarak Brüksel'in en küçük semtlerinden biri olmasına rağmen tamamen kırmızıya dönen semt olan Sint-Joost-ten-Noode önceden Türk mahallesi olarak bilindiğinden bahsettiğimiz semttir. Bu semtte oturan Türkiye kökenli bireylerin önemli bir çoğunluğunun Belçika vatandaşlığı alındığı bilinse dahi ciddi bir vatandaş olmayan göçmen topluluğa da işaret etmektedir. Bu semtin verisi şimdi toplu taşımada yoğunluğunda üst düzey bir kalabalık olduğunu ortaya koyuyor. Bu göstergeler, ilçede yeterli altyapıyı geliştirmek için kamu politikası oluşturmaya yönelik kaynakların eksikliğini gösterebilir. Kırmızı renk sadece Sint-Joost ile sınırlı değil, benzer sosyo-ekonomik süreçlere sahip Schaerbeek ile de yoğun kareleri paylaşmaktadır.

Seçilen beş ilçenin toplu taşıma doluluk seviyeleri bazı önemli sosyal ve ekonomik verilerle örtüştüğünde bazı ilginç noktalara varmak mümkün olmaktadır. Molenbeek ve Sint-Joost-ten-Node bölgeleri, Brüksel Başkent ortalamasının önemli ölçüde üzerinde olan benzer işsizlik oranlarına sahiptir. İşsizliğin en çok olduğu yerlerin gün içinde ulaşım duraklarında ve hatlarında yoğun saatlere ulaştığını bize göstermektedir.

Şekil 11'e göre, kişi başına düşen gelirin az olduğu mahalleler görece olarak daha yoğun toplu taşıma hizmetleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Molenbeek ve Sint-Joost, sakinlerine uygun bir alan ve hizmet sağlayamayanlardır. Bu da burada yaşayan bireyleri ulaşım hizmetlerinin daha dengeli olduğu diğer yerlere göre daha fazla COVID-19 kapma tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir. Bu mahallerde bulaş hızının ve dolayısıyla ilk dönemlerde yalanan ölüm

oranlarının yüksek olması durumu yaşanmış olabilir. Bununla birlikte, daha az yoğun toplu taşıma sağlayıcıları olan Anderlecht ve Woluve'de Brüksel Başkent Bölgesi ortalamasından çok daha iyi gelir seviyelerine sahip bireyler yaşamaktadır.

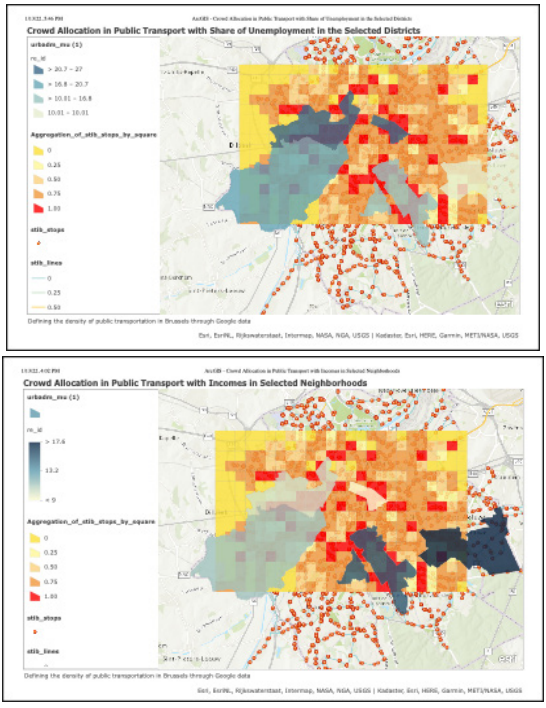

Şekil 11: İşsizlik ve Gelir Durumunun Toplu Taşıma Yoğunluğuyla Birlikte Değerlendirilmesi

Yoğunluk verileri ile sosyo-ekonomik haritalar bir araya getirildiği takdirde Brüksel'de AB vatandaşı olmayan insanların daha yoğun yaşadıkları yerlerde toplu taşımada yaşanan yoğunluğun daha yüksek olduğun gözlemlenmiştir. Durak yoğunluklarının daha yoğun olduğu noktalarda genel olarak işsizlik verisinin daha yüksek çıktığı, gelir düzeyinin görece daha düşük olduğu, eğitim düzeyinin azaldığı, daha genç nüfusun yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu sosyo-ekonomik veriler kentte yaşayan görece daha yoksul ve kırılgan grupların daha fazla toplu taşıma kullanmak zorunda kaldıklarına ve belki de daha fazla COVID-19 bulaşma riskine sahip olduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla Brüksel'de mahalleler arasında COVID etkilerinin farklı gerçekleştiği savı doğrulanmaktadır. Geçmişte göçmenlik geçmişi olmayanların kişilerin yoğunlaştığı mahallelerde sosyo-ekonomik kırılganlığın ve kriz dönemlerinde net hareketliliğin nispeten daha

az olduğu tahmin edilmektedir. COVID-19 veya ilerde oluşabilecek farklı bir kriz esnasında toplumsal bağışıklığının sağlanması amacıyla bu alışmadan elde edilebilecek veriler kullanılabilecektir. Brüksel'de mekânın tarihsel gelişimi birçok eşitsizlikler barındırmaktadır ve bu durum ilerde etkili bir risk yönetimi planlamasının önünde engel oluşturmakladır.

Başta sağlık krizleri olmak üzere gelecekte herhangi bir kriz yaşanması durumunda, yönetimlerin afetin doğasından kaynaklanan fiziksel gereksinimleri yaratması yapılması gereken ilk şeydir. Bu makaledeki CBS tabanlı çalışmamızın bir sonucu olarak, Anderlecht, Sint-Jans Molenbeek, Elsene ve Sint-Joost-ten-Node ilçeleri pandeminin ortasında yüksek toplu taşıma doluluk oranlarından mustarip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, virüsün yayılma oranlarının daha yüksek olması gibi bir senaryo ile gelen çalışmaların ilk nedenlerinden biri olabilir. Yeni bir veri kaynağı olarak, Google veya diğer cep telefonu sağlayıcı verileri gibi teknolojiler, doluluk oranlarını belirlemeye ve bilim adamlarını ile kamu politikası yapıcılarına yön vermeye yardımcı olabilir.

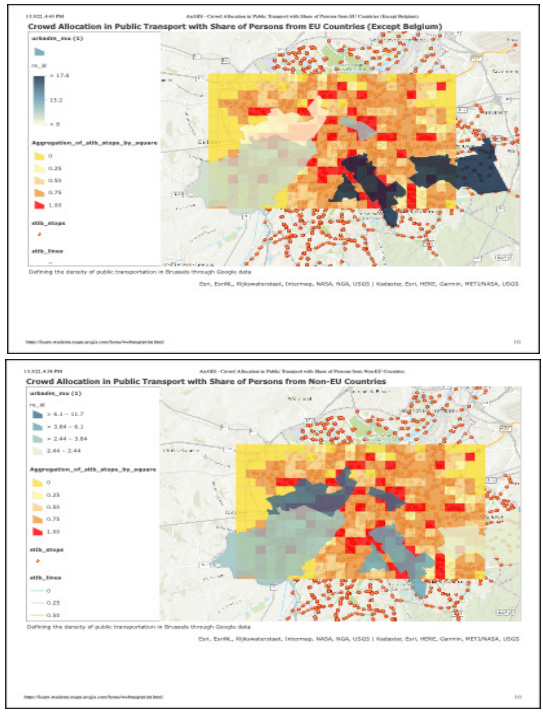

Şekil 12: Toplu Taşıma Yoğunluğu ile AB Ülkelerinden ve AB Olmayan Ülkelerden Göç Eden Kişilerin Yoğunluklu Yaşadığı Bölgeler

Anderlecht, Sint-Jans Molenbeek, Elsene ve Sint-Joost-ten-Node'da daha yüksek toplu taşıma doluluk oranları, bu ilçelerde bisiklet gibi yeşil ve alternatif ulaşım araçlarına daha fazla ihtiyaç ve yatırım yapılması gerektiği yönünde bir düşünce ortaya koymaktadır. Daha yüksek toplu taşıma kullanma oranları aynı zamanda bazı ekonomik sonuçlara varma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan insanlar Brüksel'in diğer mahallelerine göre daha az maaş kazanması ve evde kal çağrılarına rağmen daha fazla dışarı çıkmak durumunda kalmaları meslek grupları veya iş kolları üzerinden afet ve sağlık krizlerinin etkilerinin farklı olduğu ve bu durumun mekânsal analizlere etki edebilecek nitelikte olduğunu düşündürmektedir. Kimi ilçelerde daha az gelir ekonomik veriler, sadece maaş farkını değil, aynı zamanda ne tür işler yaptıkları konusunda da bir bölünme olduğunu düşünmemizi sağlıyor. Sint-Pieters Woluwe'de yaşayan çoğu insan gibi daha yüksek vergi beyannamesi olan ve daha yüksek kâr anlamına gelen mahalleler, yaptıkları işin doğası gereği uzaktan çalışma gibi esnek iş fırsatları yaratma konusunda daha fazla beceriye sahip olabilmektedir. Daha fazla eğitim veya teknoloji odaklı işler böyle bir pozisyon için daha uygun olabilir ve bu da insanların sosyo-ekonomik altyapısı düşük mahallelerde ne tür işler yaptıkları sorusunu beraberinde getirmektedir. Büyük olasılıkla, ilk 4 mahallede daha az kâr getiren işler, daha az teknolojik çıktı ve daha az eğitim gereksinimi olan fiziksel işler olma eğilimindedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Akıllı telefondan elde edilen, kitle kaynak uygulamaları yapan bazı sağlayıcılardan satır verileri almak veya toplu taşıma yetkililerinden sadece bilet doğrulama numaraları almak (Jenelius ve Cebebauer, 2020), bir kriz sırasında hareketlilik trendlerini ve bunun arkasındaki nedenleri anlamak için yararlı olmaktadır.

Polonya'da yapılan önceki çalışmalar (Barkowski ve diğerleri, 2020) hareketlilik eğilimlerindeki değişimin sosyal etkisini açıklamaktadır ve başka bir çalışma, Kanada'daki günlük hareketlilik değişikliklerinin etkisini (Fatmi, 2020) ve yaşayan insanların seyahat davranışları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. İsveç'te (Jenelius ve Cebebauer, 2020), kentsel alanda değişen hareketlilik eğilimlerine, bunların nedenlerine ve bir sağlık krizi sırasında topluluklar üzerindeki etkilerine biraz ışık tutmaktadır.

Pandemi başladığından beri doğruluk, düşük maliyetler ve saha çalışması yapmanın fiziksel zorlukları nedeniyle sensor verileri veya cep telefonlarını kullanarak kitle kaynak kullanımı gibi yöntemler her zamankinden daha

popüler hale gelmektedir. Öte yandan, bu tür ikincil veriler, geleneksel yöntemlere göre daha güvenilir ve güvenilir bir veri kaynağı sağlamaktadır (Mahajan ve diğerleri, 2020).

Kozmopolit bir sosyo-ekonomik yapıya ve güncellenmiş açık veri kaynaklarına sahip olan Brüksel, COVID-19 döneminde sosyal eşitsizlikler üzerinde çalışmak için ilgi odağı hakine gelmiştir. Çalışma sonucunda, göçmen gruplarının yaşadığı mahallelerde bulaş hızının yüksek olduğunu doğrulayan sonuçlar vermektedir. Kriz dönemlerinde toplu taşımanın önemi göz önünde bulundurulursa, bu çalışmadan elde edilen verilerin gelecekteki krizlerde yapılacak çalışmalara yardımcı olması beklenmektedir. Kriz dönemlerinde dahi toplu taşımayı daha yoğun kullanması gereken grupların sosyal ve ekonomik açıdan kırılgan göçmen kökenli insanlar olduğu görülmektedir.

Ayrıca hükümetlerin toplumu korumak amacıyla ortaya koyduğu politikaların orta ve uzun vadede kentsel yoksulluğa maruz kalan mahallelerde durumu iyileştirmeden uzakta ve hatta daha kötüleştirme eğiliminde oldukları konusu akıllara gelmektedir. Google verilerinin kullanılarak kriz dönemlerinde toplu ulaşım verilerinin analizi ve anlamlı mekânsal analizlerin ortaya konma durumu henüz çok yeni ve daha yoğun çalışılması gereken bir konudur. İlerleyen dönem çalışmalara sosyal kurumların eksikliğinin bulunduğu mahallelerde veya topluluklarda kriz dönemleri nasıl ve ne düzeyde bir kırılganlığın oluştuğuna dair araştırılmaların yapılması önerilmektedir.

Afet yönetiminin önemli bir parçası olan afet esnasında ve sonrasında bilgilendirmenin yetersiz olması (Atun, 2021), şehrin başka bir yerinde çalışırken veya seyahat ederken toplu taşıma araçlarında sosyal mesafe için yeterli alanın olmaması gibi zorlu fiziksel koşulların olması, kırılgan grupların karşılaştığı sorunlardır. Birçok otoritenin COVID-19 döneminde afetin etkisini en aza indirmek için kurallar koyduğu bir durumdayken, bilgi ve eğitim eksikliğinden mustarip olmak, daha fazla vakaya, can kaybına ve belirli bir bölgede sağlık sisteminin dolaylı olarak tıkanmasına neden olabilir. Savunmasız kitleler yaratabilir ve savunmasız toplulukları daha da fazla destekleyen bir yaklaşımla çözülmesi gereken sürdürülebilir ve dengeli bir kentsel gelişme sorunu olarak görülebilir.

Elde edilen verilerin toplanması, işlenmesi ve Brüksel'deki sosyo-ekonomik göstergelerin ilişkilendirilmesi sonucunda bu çalışma bazı orijinal sonuçlara ulaşmaktadır.

1. Diğer ülkelerden Brüksel'e göç eden insanların çoğunluğu da dahil olmak üzere COVID-19 döneminde kent yoksullarının yaşadığı mahallelerde toplu taşıma hareketliliği daha yüksektir.

2. Pandeminin etkisi farklı topluluklar tarafından aynı şekilde veya düzeyde algılanmadı. Halihazırda sosyal ve ekonomik istikrar eksikliği gösteren, daha fazla sayıda göç etmiş insanı içeren mahalleler, üst orta sınıflardan daha fazla etkilendi.

3. Brüksel'e göç etmiş bireylerin ve üst-orta sınıfın farklı mahallelerde mekânsal olarak yoğunlaşması, özellikle kentsel ulaşım altyapısında mekânsal gelişmede bir dengesizlik yaratmaktadır. Daha dengeli bir kentsel hareketlilik sistemi kurmak gibi güvenilir kamu politikalarını engellediği için afetin etkisini derinleştiriyor.

4. Hükümetlerin COVID-19 sırasında aldığı önlemler, sağlıkla ilgili sorunları kısa sürede en aza indirmeye yardımcı olabilir. Ancak, uzun vadede savunmasız topluluklar için eşit olmayan sosyal ve ekonomik meseleleri derinleştirir.

Çalışma kapsamı göçmen gruplarının yaşadığı mahallelerde bulaş hızının yüksek olduğunu doğrulayan sonuçlar vermektedir. Kriz dönemlerinde toplu taşımanın önemi göz önünde bulundurulursa, bu çalışmadan elde edilen verilerin gelecekteki krizlerde yapılacak çalışmalara yardımcı olması beklenmektedir. Kriz dönemlerinde dahi toplu taşımayı daha yoğun kullanması gereken grupların sosyal ve ekonomik açıdan kırılgan göçmen kökenli insanlar olduğu görülmektedir. Bu alandaki çalışmalar, herhangi bir kriz anında toplu taşımanın yoğun olarak kullanıldığı bölgelerdeki insanların daha farklı ortak yönlerinin ortaya çıkarılmasında ilerleme sağlayabilir.

Ayrıca hükümetlerin toplumu korumak amacıyla ortaya koyduğu politikaların orta ve uzun vadede kentsel yoksulluğa maruz kalan mahallelerde durumu iyileştirmeden uzakta ve hatta daha kötüleştirme eğiliminde oldukları konusu akıllara gelmektedir. Google verilerinin kullanılarak kriz dönemlerinde toplu ulaşım verilerinin analizi ve anlamlı mekânsal analizlerin ortaya konma durumu henüz çok yeni ve daha yoğun çalışılması gereken bir konudur. İlerleyen dönem çalışmalara sosyal kurumların eksikliğinin bulunduğu mahallelerde veya topluluklarda kriz dönemleri nasıl ve ne düzeyde bir kırılganlığın oluştuğuna dair araştırılmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Antoniou C., Efthymiou D., Chaniotakis E., Tyrinopoulos Y., (2020) Demand for Emerging Transportation Systems, Modeling Adoption*, Satisfaction, and Mobility Patterns Public transport*, Chapter 9,177,

Atun, Funda, and Chiara Fonio. (2021) "Disaster Risk Awareness: The Turkish Migrants Living in Northern Italy" *Sustainability* 13, no. 18: 10140. https://doi.org/10.3390/su131810140

Baeten, G. (2001), Clichés of Urban Doom: The Dystopian Politics of Metaphors for the Unequal City – a View from Brussels. International Journal of Urban and Regional Research, 25: 55-69. https://doi.org/10.1111/1468-2427.00297

Behrend, T.S., Sharek, D.J., Meade, A.W. et al. The viability of crowdsourcing for survey research. Behav Res 43, 800 (2011). https://doi.org/10.3758/s13428-011-0081-0

Benevolo, C., Dameri, R.P., D'Auria, B., (2016) Smart mobility in smart city. In: Torre, T., Braccini, A., Spinelli, R. (Eds.), Empowering Organizations. Lecture Notes in Information Systems and Organisation, vol. 11. Springer.

Bhat, C.R., Koppelman, F.S., (1999) Activity-based modeling of travel demand. In: Handbook of Transportation Science International Series in Operations Research & Management Science. Springer, Boston, MA, pp. 35e61. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-5203-1- https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-5203-1_3.

Chenfeng Xiong, Songhua Hu, Mofeng Yang, Weiyu Luo, Lei Zhang, (2020) Mobile device data reveal the dynamics in a positive relationship between human mobility and COVID-19 infections, Proceedings of the National Academy of Sciences, 117 (44) 27087-27089; DOI: 10.1073/pnas.2010836117

Costa R., de Valk H.A.G. (2021) Socio-spatial Disparities in Brussels and its Hinterland. In: van Ham M., Tammaru T., Ubarevičienė R., Janssen H. (eds) Urban Socio-Economic Segregation and Income Inequality. The Urban Book Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64569-4_14

Corijn E., Vandermotten C., Decroly J. and Swyngedouw E., (2017) « Brussels as an international city », Brussels Studies [Online], Synopses, Online since. URL : http://brussels.revues.org/995

Crowley, S. (2003). The Affordable Housing Crisis: Residential Mobility of Poor Families and School Mobility of Poor Children. The Journal of Negro Education, 72(1), 22–38. https://doi.org/10.2307/3211288

Daher, R., & d'Auria, V. (2018). Enacting Citizenship in an Urban Borderland: the Case of Maximilian Park in Brussels. European Journal of Creative Practices in Cities and Landscapes, 1(1), 53–72. https://doi.org/10.6092/issn.2612-0496/8517

De Albuquerque, J P, Eckle, M, Herfort, B and Zipf, A. (2016) Crowdsourcing geographic information for disaster management and improving urban resilience: an overview of recent developments and lessons learned. In: Capineri, C, Haklay, M, Huang, H, Antoniou, V, Kettunen, J, Ostermann, F and Purves, R. (eds.) European Handbook of Crowdsourced Geographic Information, Pp. 309–321. London: Ubiquity Press. DOI: http://dx.doi.org/10.5334/bax.w. License: CC-BY 4.0

De Boeck S., Bassens D. and Ryckewaert M. (2017) Easing spatial inequalities? An analysis of the anticipated effects of Urban Enterprise Zones in Brussels, European Planning Studies, 25:10, 1876-1895, DOI: 10.1080/09654313.2017.1333577

Demart, S. (2013). Congolese Migration to Belgium and Postcolonial Perspectives, African Diaspora, 6(1), 1-20. doi: https://doi.org/10.1163/18725457-12341239

Derudder B. et Taylor B. (2003), The global capacity of Belgium's major cities: Antwerp and Brussels compared, Belgeo, 4, 459-476.

De Vos, J. Witlox, F., (2003) Transportation policy as spatial planning tool; reducing urban sprawl by increasing travel costs and clustering infrastructure and public transportation, Journal of Transport Geography, Volume 33, Pages 117-125, ISSN 0966-6923

Dujardin C, Selod H, Thomas I. (2008), Residential Segregation and Unemployment: The Case of Brussels. Urban Studies;45(1):89-113. doi:10.1177/0042098007085103

Elek Pafka & Kim Dovey (2017) Permeability and interface catchment: measuring and mapping walkable access, Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, 10:2, 150-162, DOI: 10.1080/17549175.2016.1220413

Forsyth, A. (2015) What is a walkable place? The walkability debate in urban design. Urban Des Int 20, 274–292 (2015). https://doi.org/10.1057/udi

Ganti, Raghu & Ye, Fan & Lei, Hui. (2011) Mobile Crowd Sensing: Current State and Future Challenges. IEEE Communications Magazine. 49. 32-39. 10.1109/MCOM.2011.6069707.

Giovanni Bonaccorsi, Francesco Pierri, Matteo Cinelli, Andreae Flori, Alessandro Galeazzi, Francesco Porcelli, Ana Lucia Schmidt, Carlo Michele Valensise,

Antonio Scala, Walter Quattrociocchi, Fabio Pammoli., (2020) Economic and social consequences of human mobility restrictions under COVID-19, Proceedings of the National Academy of Sciences Jul 2020, 117 (27) 15530-15535; DOI: 10.1073/pnas.2007658117

Goodchild F. M. And Glennon J. A. (2010) Crowdsourcing geographic information for disaster response: a research frontier, International Journal of Digital Earth, 3:3, 231-241, DOI: 10.1080/17538941003759255

Helena Bohman, Jean Ryan, Vanessa Stjernborg, Désirée Nilsson, (2021) A study of changes in everyday mobility during the COVID-19 pandemic: As perceived by people living in Malmö, Sweden, Transport Policy, Volume 106, Pages 109-119, ISSN 0967-070X, https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2021.03.013.

Hubert M., Lebrun K., Huynen P. and Dobruszkes F. (2013) «Daily mobility in Brussels: challenges, tools and priority undertakings », Brussels Studies [Online], Synopses, no 71, connection on 01 May 2019. URL : http://journals.openedition.org/brussels/1188 ; DOI : 10.4000/brussels.1188

Hubert M., Lebrun K., Huynen P. and Dobruszkes F., (2013) « Daily mobility in Brussels: challenges, tools and priority undertakings », Brussels Studies [Online], Synopses, no 71. URL : http://journals.openedition.org/brussels/1188 ; DOI : 10.4000/brussels.1188

Kębłowski W. and Bassens D. (2018) "All transport problems are essentially mathematical": The uneven resonance of academic transport and mobility knowledge in Brussels, Urban Geography, 39:3, 413-437, DOI: 10.1080/02723638.2017.1336320

Kesteloot, C. (2013). The Geography Of Deprivation In Brussels And Local Development Strategies, 1997.

Liu, Jinwei & Shen, Haiying & Zhang, Xiang. (2016). A Survey of Mobile Crowdsensing Techniques: A Critical Component for The Internet of Things. 10.1109/ICCCN.2016.7568484.

Macharis Cathy, Tori Sara, de Séjournet Alice, Keseru Imre, Vanhaverbeke Lieselot, (2021) Can the COVID-19 Crisis be a Catalyst for Transition to Sustainable Urban Mobility? Assessment of the Medium- and Longer-Term Impact of the COVID-19 Crisis on Mobility in Brussels, Frontiers in Sustainability, Volume 2.

Mahajan, V., Cantelmo, G. & Antoniou, C. (2021) Explaining demand patterns during COVID-19 using opportunistic data: a case study of the city of Munich. Eur. Transp. Res. Rev. 13, 26. https://doi.org/10.1186/s12544-021-00485-3

Mahmudur Rahman Fatmi, (2020) COVID-19 impact on urban mobility, Journal of Urban Management, Volume 9, Issue 3, Pages 270-275, ISSN 2226-5856, https://doi.org/10.1016/j.jum.2020.08.002.

Matthew J. Beck, David A. Hensher, Edward Wei, (2020) Slowly coming out of COVID-19 restrictions in Australia: Implications for working from home and commuting trips by car and public transport, Journal of Transport Geography, Volume 88, 102846, ISSN 0966-6923

McNally, M.G., (2007). The four-step model. In: Handbook of Transport Modelling. Emerald Group Publishing Limited volume 1 of Handbooks in Transport, pp. 35e53. https://doi.org/10.1108/ 9780857245670-003.

Meeus, B., Beeckmans, L., van Heur, B., & Arnaut, K. (2020). Broadening the Urban Planning Repertoire with an 'Arrival Infrastructures' Perspective. Urban Planning, 5(3), 11-22. doi:https://doi.org/10.17645/up.v5i3.3116

Mistiaen P., Kesteloot C. (1998) Socialisation et marginalisation des jeunes de la zone défavorisée de Bruxelles, un accès différencié à l'école. In: Espace, populations, sociétés, 1998-2. Les jeunes - The young People. pp. 249-261.

Przemysław Borkowski, Magdalena Jażdżewska-Gutta, Agnieszka Szmelter-Jarosz, (2021) Lockdowned: Everyday mobility changes in response to COVID-19, Journal of Transport Geography, Volume 90, 102906, ISSN 0966-6923, https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2020.102906.

Rana, Rajib & Chou, Chun Tung & Kanhere, Salil & Bulusu, Nirupama & Hu, Wen. (2010). Ear-phone: An end-to-end participatory urban noise mapping system. Proceedings of the 9th ACM/IEEE International Conference on Information Processing in Sensor Networks, IPSN '10. 105-116. 10.1145/1791212.1791226.

Rea A., Nagels C. and Christiaens J., (2009) Young people in Brussels: social inequality and cultural diversity , Brussels Studies [En ligne], URL : http://journals.openedition.org/brussels/957 ; DOI : https://doi.org/10.4000/brussels.957

See L, Mooney P, Foody G, Bastin L, Comber A, Estima J, Fritz S, Kerle N, Jiang B, Laakso M, Liu H-Y, Milčinski G, Nikšič M, Painho M, Pődör A, Olteanu-Raimond A-M, Rutzinger (2016) M. Crowdsourcing, Citizen Science or Volunteered Geographic Information? The Current State of Crowdsourced Geographic Information. ISPRS International Journal of Geo-Information. 2016; 5(5):55. https://doi.org/10.3390/ijgi5050055

Sulyok, M., & Walker, M. (2020). Community movement and COVID-19: A global study using Google's Community Mobility Reports. Epidemiology and Infection, 148, E284. doi:10.1017/S0950268820002757

Swyngedouw E. (2019) Governing Newcomers' Conduct in the Arrival Infrastructures of Brussels. In: Meeus B., Arnaut K., van Heur B. (eds) Arrival Infrastructures. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91167-0_4

Tim Cresswell (2021) Valuing mobility in a post COVID-19 world, Mobilities, 16:1, 51-65, DOI: 10.1080/17450101.2020.1863550

Timokhin, Stanislav, Mohammad Sadrani, and Constantinos Antoniou. (2020). "Predicting Venue Popularity Using Crowd-Sourced and Passive Sensor Data" *Smart Cities* 3, no. 3: 818-841. https://doi.org/10.3390/smartcities3030042

Van Criekingen, M. (2009). Moving In/Out of Brussels' Historical Core in the Early 2000s: Migration and the Effects of Gentrification. Urban Studies, 46(4), 825–848. https://doi.org/10.1177/0042098009102131

Van Criekingen, (2008) M. Towards a geography of displacement. Moving out of Brussels' gentrifying neighbourhoods. J Hous and the Built Environ 23, 199–213 https://doi.org/10.1007/s10901-008-9112-2

Vandermotten, C. ; Leclercq, E. ; Cassiers, T. ; Wayens, B. (2009) Synopsis nr. 7 The Brussels Economy. In: Brussels Studies, no.EGB07, p. 1-13 http://hdl.handle.net/2078.3/150371

Vandenbulcke G., Steenberghen T.,Thomas I. (2009), Mapping accessibility in Belgium: a tool for land-use and transport planning?, Journal of Transport Geography, Volume 17, Issue 1, Pages 39-53, ISSN 0966-6923, https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2008.04.008.

Van Hamme G., Wertz I. and Biot V., (2008) « Economic growth devoid of social progress: the situation in Brussels », Brussels Studies [En ligne], Collection générale, URL : http://journals.openedition.org/brussels/857 ; DOI : https://doi.org/10.4000/brussels.857

Velasco, E., Agheneza, T., Denecke, K., Kirchner, G., & Eckmanns, T. (2014). Social media and internet-based data in global systems for public health surveillance: a systematic review. The Milbank quarterly, 92(1), 7–33. https://doi.org/10.1111/1468-0009.12038

Washington, S.P., Karlaftis, M.G., Mannering, F.L., (2003). Statistical and Econometric Methods for Transportation Data Analysis. Chapman & Hall/CRC, London.

Won Do Lee, Matthias Qian, Tim Schwanen, (2021) The association between socioeconomic status and mobility reductions in the early stage of England's COVID-19 epidemic, Health & Place, Volume 69, 102563, ISSN 1353-8292

Washington Post (2015), *"The Belgian neighborhood indelibly linked to jihad"*. Washington Post. 15 November 2015. Retrieved 13 April 2016.

Url-1<https://www.vrt.be/vrtnws/en/2018/09/13/71-of-inhabitants-in-the-brussels-region-have-foreign-roots/>, data retrieved 14.10.2021

Url-2< https://wijkmonitoring.brussels/>, data retrieved 15.10.2021

Url-3<https://www.google.com/covid19/mobility/ (Accessed on 15.10.2021)>

Url-4<https://ibsa.brussels/chiffres/chiffres-cles-par-commune/ixelles>, data retrieved, 19.10.2021

Url-5< https://support.google.com/business/answer/6263531?hl=en>, data retrieved 02.10.2021

Url-6<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/3023ed40-en/1/3/3/index.html?itemId=/content/publication/3023ed40-en&_

KATILIMCI BİR PLANLAMA DENEYİMİ: BEYOĞLU MEKANSAL STRATEJİ PLANI

Bengi ÇAKMAK, Burcu YANAR CÜZDAN,
Gözde AĞARTAN ÜNALDI

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü

Özet

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü çatısı altında Katılım Koordinatörlüğü ve Beyoğlu ilçesinden sorumlu Plan Şefliği'nin oluşturduğu Beyoğlu Senin planlama ekibi tarafından Eylül 2020 ve Aralık 2022 tarihleri arasında katılımcı bir süreç ile Beyoğlu Mekansal Strateji Planı (BMSP) hazırlanmıştır. Bu çalışmada, BMSP ve katılımcı süreci Beyoğlu'ndaki mekansal adalet tartışması üzerinden ele alınmaktadır. Mekansal strateji planına duyulan ihtiyaç ve hedefler, akabinde ortaya çıkan planlama temaları, katılımı yaygınlaştırmak için kullanılan yöntemler ile süreç sonunda ortaya çıkan temel tartışma konuları ve çözüm önerileri üzerinden BMSP'nin mekansal adalet konusu ile ilişkisinin anlatılması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle, Beyoğlu'nun hem küresel ölçekte hem de İstanbul ölçeğinde konumundan ve öneminden bahsedilerek ilçenin kendine has sosyal, ekonomik, mekansal ve kültürel dokusuna dair bilgi verilmiştir. Bununla birlikte bölgenin sorunları ve mekansal strateji planının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Katılımcı planlama yaklaşımı ile bu bağlamda strateji planının gelişim süreci ele alınmış; ilk hazırlık çalışmaları doğrultusunda planlama temalarının ortaya çıkış süreci aktarılmıştır. Plan temalarının ortaya çıkışından sonra ise katılımın yerelde yaygınlaştırılması ve kapsayıcılığın artırılması için geliştirilen yöntemler ve araçlar anlatılmıştır. Yerelden daha kapsamlı şekilde elde edilen veriler ışığında da Beyoğlu'nun sorun ve ihtiyaçlarından oluşan temel tartışma konuları ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda ise bütün bu sorunların mekansal adalet konusu bağlamında nasıl ele alındığı anlatılmıştır. Bu kapsamda, mekansal strateji planının önerileri açıklanmıştır. Bu önerileri anlatabilmek için sorun başlıklarının çözümü için planda kurgulanan politikalar ile adaleti sağlamaya yönelik öne çıkan projeler genel hatlarıyla aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beyoğlu, mekansal strateji planı, katılımcı planlama

A Participatory Planning Experience: Beyoğlu Spatial Strategical Plan

Abstract

Beyoğlu Spatial Strategical Plan was prepared by the "Beyoğlu is Yours" team which is depended on Participatory Planning Unit and Beyoğlu Planning Unit that is related to Istanbul Metropolitan Municipality Urban Planning Department Directorate. In this study, BSSP and the participatory process of this plan evaluated on spatial justice discussions and the aim of the plan is explaining the neccesities and targets of spatial strategical plan, planning themes of the process, methods of extending participation on the region, and also the relation with spatial justice and basic conflicted topics that emerged end of the participatory process and solution recommendations is another target of the this study.

In this context, it is mentioned that Beyoğlu's position and importance both on a global scale and on Istanbul scale and the problems of the region and the necessity of a spatial strategical plan. In addition, information was given about the unique social, economic, spatial and cultural texture of the district. The development process of the strategical plan was discussed with the participatory planning approach and in line with the first preparatory studies, the emergence process of the planning themes has been conveyed. After the emergence of the plan themes, the methods and tools developed for the dissemination of participation process at local level and increasing social inclusion are explained. The main discussion topics, consisting of Beyoğlu's problems and needs, have been put forward accordingly more comprehensively available data at the local level. As a result of the study, it is explained that how all these problems are handled in the context of spatial justice and the suggestions of the spatial strategical plan are explained. In order to explain these suggestions, the policies set up in the plan for the solution of the problem areas and the prominent projects aimed at ensuring justice are conveyed in general terms.

Keywords: Beyoglu, spatial strategy plan, participatory planning

1. Giriş

Beyoğlu geçmişten bugüne tarihsel geçmişi, merkezi konumu, Boğaz ve Haliç kıyıları ile çok kültürlü nüfus yapısı sayesinde her zaman küresel ölçekte bir çekim odağı olma özelliğini korumuştur. Farklı kimliklerin, sınıfların, kültürlerin, dinlerin, yönelimlerin ve sosyal grupların varlığını sürdürdüğü Beyoğlu, bu farklı toplumsal grupların var olma ve yaşam mücadelesi verdiği ve tüm sosyal grupların varlığını özgün kıldığı bir yaşam alanı olarak gelişmeye ve merkezileşmeye devam etmiştir.

İlçenin merkezi, İstanbul metropolü ölçeğinde merkez fonksiyonu özelliğini devam ettirirken; küresel ve ulusal ölçekte ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimlerin etkileriyle, ilçede yapılan büyük kentsel yatırımların yol açtığı kontrolsüz turizm gelişimi ve sektörel değişimin yarattığı kentsel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kentsel sorunlar arasında kültürel miras alanlarının kaybı, kültürel niteliğin ve ekonomik canlılığın yitirilmesi, kamusal alanlarda ticarileşme ve kısıtlanma, hızlı ve düzensiz kentleşme ile birlikte altyapı standartlarının düşmesi, sosyal hizmet ve donatı ihtiyacının artması gibi önemli konularda sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Bu kapsamda Beyoğlu'nun tarihsel olarak taşıdığı tüm değerlerle birlikte ilçe bütününde değerlendirilmesi, kent sakinlerinin söz sahibi olduğu bir planlama çalışması yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu bildiri ile, ilçe bütününde katılımcı planlama yaklaşımı ile sivil oluşumlardan yerel halka, ilgili kamu kurumlarından Beyoğlu kullanıcılarına kadar Beyoğlu'nun tüm bileşenleri ile birlikte hazırlanan Beyoğlu Mekansal Strateji Planı (BMSP) bütüncül bir yaklaşımla özellikle "adalet" temasına vurgu yaparken hangi konu başlıkları ile meseleyi ele aldığını ve Beyoğlu'nun sorunlarına "ortak akıl" ile hangi konularda çözüm üretilmeye çalışıldığı anlatılacaktır. BMSP, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü çatısı altında Katılım Koordinatörlüğü ve Beyoğlu ilçesinden sorumlu Plan Şefliği'nin oluşturduğu Beyoğlu Senin planlama ekibi[1] tarafından Eylül 2020 ve Aralık 2022 tarihleri arasında katılımcı bir süreç ile hazırlanmıştır.

Bu bildiri kapsamında; Beyoğlu ilçesi bütününde yürütülen BMSP çalışmalarını Sosyal Adalet teması üzerinden tanımlamaya çalışırken; öncelikle bu planın yapılmasına neden ihtiyaç duyulduğunu ve plan

[1] Beyoğlu Senin planlama ekibi üyeleri: Bengi Çakmak, Burcu Yanar Cuzdan, Eda Mutluay, Emre Muşlu, Fatih Doğan, Gökçe Dede, Gözde Ağartan Ünaldı, Gürkan Akgün, İrem Öztemiz, Miray Özkan, Onur Can Çavdar, Sevgi Nur Bulut, Sibel Dündar Doğan

çalışması ile hangi konuların gerçekleşmesinin hedeflendiği belirtilecektir. Plan çalışmalarında yol haritası oluştururken temaların nasıl ortaya çıktığı ve katılımcı sürecin bu temalar etrafında hangi araç ve yöntemleri kullanarak yaygınlaştırıldığı anlatılacak, Beyoğlu'ndaki temel tartışma konularının neler olduğu ve "mekansal adalet" vurgusunun nasıl ele alındığı belirtilecektir. Son olarak bu kapsamda stratejik planda neler önerildiği ve hangi stratejik adımların öncelendiği ifade edilecektir.

1.1. Katılımcı Planlama Yaklaşımı ve Beyoğlu Mekansal Strateji Planının Gelişim Süreci

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin katılımcı ve yenilikçi bir yönetimle kurumsal yapısını geliştirmek üzere çıktığı yolda, İstanbul'da kentin planlama süreçlerinde etkin bir aktör olan İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı ve bünyesindeki Şehir Planlama Müdürlüğünce de katılımcı ve şeffaf bir planlama anlayışı benimsenmiştir.

Bu bağlamda Beyoğlu Senin mottosuyla yürütülen Beyoğlu Mekansal Strateji Planı çalışmaları, Adalar İlçesinden sonra Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından yürütülen ikinci ilçe bazlı stratejik plan çalışması olmasının yanında Türkiye'de yürütülen en katılımcı plan çalışması olma iddiasını taşımaktadır. Beyoğlu Senin katılımcı planlama süreci Şehir Planlama Müdürlüğü'ne bağlı Beyoğlu'nda sorumlu planlama grubu ve katılım koordinatörlüğü tarafından oluşturulan bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

BMSP kapsamında katılım süreç başlamadan önce temel ilkeler şeffaflık, kapsayıcılık, karşılıklı öğrenme, müzakere, birlikte karar üretme, eşgüdüm ve süreklilik olarak belirlenmiş ve plana yönelik ilkesel yaklaşımlar 30 Eylül 2020'de gerçekleştirilen ilk toplantıda kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Resim 1: Beyoğlu Senin Katılım Süreç İlkeleri

BMSP'de ön planda tutulan ilkesel yaklaşımlar; şeffaflık ilkesi ile kapsamında sürecin başından sonuna kadar açık yürütülmesi, çalışmaların tüm taraflarla paylaşılması, **kapsayıcılık ilkesi** ile başta dezavantajlı gruplar

olmak üzere tüm sosyal grupların temsiliyetinin sağlanması ve diyaloğun geliştirilmesi, **karşılıklı öğrenme ilkesi** ile yerel bilginin, akademi, sivil toplum ve kurumların sahip olduğu bilgiler ile bir araya getirilmesi, tartışmaya açılması ve birlikte değerlendirilmesi, **müzakere ilkesiyle** çatışan beklenti, görüş ve önerilerle ilgili açık tartışmalar yürütülmesi, **birlikte karar üretme ilkesiyle** farklı sosyal grupların, sivil toplum bileşenlerinin, uzmanların, kamu kurumlarının temsilcileri ile bilgilerin ve beklentilerin birlikte değerlendirilmesi, **ortaklaşa karar üretmek ve eşgüdüm ilkeleri** ile kurumlar ve çalışanlar arasında koordinasyon sağlanması ve **süreklilik ilkesiyle** katılım ve strateji planının sürekliliğinin sağlanmasıdır.

Bu kapsamda planlamayı yönlendirmek üzere katılımcı bir süreç tasarlanmış, bilimsel bilgi ile söylemsel bilgiler, uzmanların, yerel örgütlerin ve kurumların görüşleriyle birlikte değerlendirilmiştir. BMSP çalışmaları, Beyoğlu Senin ekibinin İBB'ye bağlı diğer müdürlükleri, İPA Vizyon 2050 ekibi, Bimtaş, İstanbul Kent Konseyi, konularında uzman sivil toplum kuruluşları ve yerel inisiyatiflerle yaptığı işbirlikleri ile sürdürülmüştür.

Resim 2: Beyoğlu Senin Katılımcı Süreç Planı

BMSP katılımcı planlama süreci 4 aşamalı olarak tasarlanmış, birinci aşama olan hazırlık ve analiz aşamasında geçmiş süreçler değerlendirilmiş, katılım yöntemleri belirlenmiş, katılımı sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmış, veriler toplanmış, kilit paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiş, öncelikli ihtiyaç ve sorunları belirlemek için odak grup toplantıları yapılmış ve Beyoğlu'nun planlama gündemi belirlenmiştir.

Katılımcı planlama sürecinin ikinci aşamasında analiz çalışmaları devam etmiş, 6 tema kapsamında hem tüm Beyoğlu'nu ve İstanbul'u ilgilendiren

konularda hem de yerel ölçekte mahalle sorunlarının ve ihtiyaçların netleştirildiği saha etkinlikleri düzenlenmiştir. Karşılıklı öğrenme, etkin bir şekilde yerel halk, uzman, akademisyen, sivil toplum ve gönüllü katılımı bu aşamada sağlanmış ve yerelden katılım genişletilmiştir.

Üçüncü aşama olan sentez ve ortak çalışma aşamasında saha etkinlik sonuçları değerlendirilmiş, temalara ilişkin çıktılar ortaya konmuş, stratejik göstergeler, ilkeler ve plan yaklaşımı belirlenmiştir. Stratejik kararların ve eylemlerin oluşması için iç paydaşlarla toplantılar gerçekleştirilerek uzman görüşleri alınmıştır. Bu aşamanın sonunda strateji planının ilk taslağı Kasım 2022'de tüm kamuoyu ile paylaşılmıştır.

BMSP'nin son aşamasını oluşturan dördüncü aşama plan ve mutabakat süreçlerini içermektedir. Bu aşamada taslak plan kamuoyu ile paylaşılmış, duyurulmuş, strateji ve eylem önerileri tartışmaya açılmıştır. Tüm kurumlardan, sivil toplum oluşumlarından, uzman ve araştırmacılar ile halktan alınacak geri bildirimler ile plan son halini alacaktır.

Bu bildiri kapsamında; Beyoğlu ilçesi bütününde yürüttüğümüz Beyoğlu Mekansal Strateji Planı çalışmalarını sosyal adalet teması üzerinden tanımlamaya çalışırken; öncelikle bu planın yapılmasına neden ihtiyaç duyulduğunu ve plan çalışması ile hangi konuların gerçekleşmesinin hedeflendiği belirtilecektir. Plan çalışmalarında yol haritası oluştururken temaların nasıl ortaya çıktığı ve katılımcı süreçleri bu temalar etrafında hangi araç ve yöntemler kullanılarak yaygınlaştırıldığı anlatılacak ve Beyoğlu'ndaki temel tartışma konularının neler olduğu ve mekansal adalet vurgusunun nasıl ele alındığı belirtilecektir. Son olarak bu kapsamda strateji planında neler önerildiği ve hangi stratejik adımların öncelendiği anlatılacaktır.

2. Beyoğlu Mekansal Strateji Planına Duyulan İhtiyaç ve Hedefler

Beyoğlu Mekânsal Strateji Planı ilçe genelinde ekonomik, sosyal ve çevresel politikaları bir bütün içinde ele alan ve stratejik kararları ile fizik mekanı ve sektörel kararları yönlendiren bir plan çalışması olması açısından büyük önem taşımaktadır. İlçe bütünündeki gelişime bakıldığında planın yapılmasını gerekli hale getiren ve planlama gündemini şekillendiren kısıtların ve sorun alanlarının bulunduğu görülmektedir.

Beyoğlu ilçesi genelinde yürürlükte olan nazım imar planlarına bakıldığında; ilçe bütünündeki gelişimi yönlendirme ve karar mekanizmalarının gelişimini sağlama konusunda kısıtlı kaldığı ve kapsayıcılık sorunlarının yaşandığı görülmektedir. Beyoğlu ilçesinde yer alan meri planlarda farklı imar yasalarının bölgede hakim olması sebebiyle mevzuat karışıklıklarının

yaşandığı, parçacıl riskli alanların varlığı ile plan yapım onama yetkisinde farklılıkların bulunduğu ve birçok planın onay tarihlerinin eski olması nedeniyle günün yapılaşma koşul ve taleplerini karşılayamadığı tespit edilmiştir. Bütüncül bir şekilde geliştirilecek bir mekansal planlama yaklaşımının ilçe planlama çalışmalarına olumlu katkıları olacağı ve yönlendirici olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca Beyoğlu İlçesinde plan yapım ve onama yetkisinin, alanın statüsüne göre kurumlar arasında değişiklik göstermesi, yasa ve yetkilerin bu denli bölünmüş veya birbiri ile çakışmış olması bütüncül planlama ve koruma anlayışı ile çelişkili bir durum ortaya çıkarmakta, BMSP'nin hazırlanmasını gerekli kılan temel sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer sorun alanı ise özellikle Beyoğlu'nda yer seçen ve İstanbul'un gelişiminde etkili olan büyük ölçekli projelerin bölgeye olan olumsuz etkilerinin değerlendirilmemiş olmasıdır. Bu projelerin gerçekleştirilmesi ile birlikte bölgede kültürel miras niteliğindeki yapıların özgün dokusunun bozulduğu ve bu dokunun turizm amaçlı ve lüks tüketim odaklı olarak yenilenmesinden dolayı korunamadığı, İstanbul'un ve Beyoğlu'nun belleğinde önemli yeri olan alanların kimlik değerlerinin kaybedildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra büyük ölçekli projelerin kamusal alanlara yönelik ciddi müdahaleler içermesi ile birlikte bölgede yapılaşmayı artırması, kamusallığın azalması, hukuksuz uygulamaların gerçekleşmesi ve kamusal alanların ticaret ve turizm baskısı ile kentle etkileşimini kaybeden alanlara dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Büyük ölçekli projelerin Beyoğlu'na olan etkilerinin şeffaf ve katılımcı bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliği bu kapsamda öne çıkan bir diğer başlık olmuştur.

Beyoğlu geçmişten bugüne kadar farklı kimliklerin, sınıfların, kültürlerin, dinlerin, yönelimlerin ve sosyal grupların varlığını sürdürdüğü bir ilçe olmuş ve bu farklı toplumsal grupların var olma mücadelesi verdiği özgün bir yaşam alanı olmuştur. Beyoğlu'nda daha yaşanabilir bir kentsel çevre oluşturmak amacıyla tüm sosyo ekonomik yapıların toplumsal ihtiyaçlarına cevap veren kamusal hizmetlerin ve mekansal üretimlerin karşılanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kamusal ihtiyaçlara ve hizmetlere erişimin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda tüm toplumsal grupları kapsayan ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını gözeten bir üst yaklaşımın belirlenmesi ve tüm paydaşları dahil eden mekanizmaların kurgulanması gerektiği düşünülmektedir.

Beyoğlu'nda birçok farklı kurum ve kuruluş (merkezi hükümet birimleri, büyükşehir belediyesi, ilçe belediyesi vb.) plan, yatırım ve uygulamalar gerçekleştirmektedir. Gerçekleştirilmesi planlanan tüm kentsel hizmet ve

yatırımların bölgede yaşayanlar ve kullananlar açısından sağlıklı bir şekilde işlemesi, ihtiyaçlara cevap vermesi ve kaynakların adil dağıtılabilmesi için, yerel ihtiyaçların doğru belirlenmesi, çalışmaların eşgüdüm içinde gerçekleşmesi, proje ve planların şeffaf ve katılımcı bir şekilde geliştirilip izleme ve denetlemeye açık olması gerekmektedir. Bunun için hem ortak karar geliştirme hem de müzakere platformları geliştirilerek, geri bildirim ve karar alma süreçlerinin birlikte ve bütüncül ele alınacağı bir yönetim modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

Resim 3: Beyoğlu Mekansal Strateji Planına Duyulan İhtiyaç

Beyoğlu'ndaki tüm bu sorun alanlarını gündeme alarak; Beyoğlu planlama çalışmalarının "ortak akıl ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması, stratejik bir yaklaşım geliştirerek önceliklerin belirlenmesi ve yetkili kurum ve kuruluşların işbirliği ve koordinasyon içinde proje ve yatırımlarını yönlendirecek bir yol haritasının hazırlanması gerekli görülmüştür. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Beyoğlu Mekansal Strateji Planı ile;

- Beyoğlu'nun İstanbul içindeki rolünü birlikte değerlendirmek ve yeniden tanımlamak,
- Beyoğlu sakinlerinin farklılaşan ihtiyaç ve taleplerini görünür kılmak ve birlikte çözüm üretmek,
- Beyoğlu'nu daha yaşanabilir ve sağlıklı bir kent parçası haline getirmek,
- Beyoğlu'nun özel nitelikli alanlarının kamusallığını artırmak,
- Beyoğlu genelinin bütünleşmesi için mekânsal planlama yaklaşımları geliştirmek,
- Beyoğlu'nda yetki sahibi tüm kurumların uygulamalarını eşgüdüm içinde yönlendirebilmek,

- Beyoğlu sakinleri, sivil toplum bileşenleri, uzmanlar ve kurumlar arasındaki iletişimin sürekliliğini sağlamak ve tüm paydaşlar üzerinden yerel demokratik katılımı desteklemek üzerine önemli stratejik yaklaşımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

3. Planlama Temalarının Ortaya Çıkışı

BMSP'nin ilk aşaması olan "analiz - hazırlık aşaması" kapsamında Beyoğlu'ndaki temel tartışma konuları incelenmiştir. Bu aşamada çalışma ekibi tarafından hem veriler toplanmaya başlanmış hem de katılım araçlarının geliştirilmesine yönelik ilk çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Temel tartışma konuları kent hakkı ve adalet arayışı olan Beyoğlu'nda planlama temalarını yönlendiren ana konu kentsel adalet olmuştur. Bu tartışmanın, Beyoğlu'nun farklı bölgelerinde farklı tezahürleri vardır ancak temelinde adil kent politikalarının oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Hazırlık çalışmaları kapsamında bilgilendirme toplantısı, bilgi paylaşımı için çevrimiçi platformların kullanılması, muhtarlarla mülakatlar yapılması, odak grup görüşmeleri gibi katılım yöntemleri benimsenmiştir. Bu doğrultuda ilerleyen süreçte ilk görüşmeler ve yapılan analizler sonucunda planın temel ilkelerini yansıtan temalar ortaya konulmuştur.

3.1. Hazırlık Çalışmaları

BMSP süreci 30 Eylül 2020 yılında "Beyoğlu İlçesi Katılımcı Planlama Süreci Kamuoyu Tanıtımı Toplantısı" ile başlamıştır. Toplantıda; planın temel amacının Beyoğlu'nun geleceğini ilgilendiren konularla ilgili yeni bir açılım ve vizyon ortaya koymak olduğu ifade edilmiş; İBB'nin uygulamalarının eşgüdüm içinde yönlendirilebilmesi amacıyla katılımcı ortamlarda hazırlanmış bir politika belgesi üretilmesi hedeflendiğine vurgu yapılmıştır. Toplantı herkese açık forum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Eş zamanlı olarak İBB Şehir Planlama Müdürlüğü internet sayfasında "Beyoğlu Senin" sekmeli bir bölüm oluşturulmuştur. İnternet sitesinde içinde Beyoğlu ile ilgili kitapların, makale ve yazıların, tezlerin, haritaların, fotoğrafların, film ve dizilerin, sivil toplum çalışmalarının, güncel araştırmaların, çevrimiçi etkinlik, söyleşi ve konuşmaların olduğu yazılı ve görsel bir arşiv oluşturulmuştur. Bu arşiv bölümü içerisinde ayrıca kamu kurumlarının Beyoğlu'na ilişkin eski ve güncel projeleri derlenmiştir. İnternet sitesinde sürecin başından sonuna kadar yapılan tüm çalışmalar raporlarıyla birlikte paylaşılmıştır.

Hem katılımcı süreci birlikte yapılandırmak hem de Beyoğlu'na yönelik fikirlerini almak üzere öncelikle Beyoğlu ile ilgili çalışan yerel bileşenlerle

birebir görüşmeler yapılmıştır. 2021 yılı Şubat-Ağustos ayları arasında hazırlık çalışmaları kapsamında mahalle muhtarları, Beyoğlu ile ilgili çalışan yerel bileşenler, hak temelli oluşumlar, kültür-sanat üreticileri, sektör temsilcileri, semt dernekleri, araştırmacılar, akademisyenlerle birebir görüşmeler, odak grup toplantıları ve ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Hazırlık aşamasında yaklaşık 30 odak grup toplantısı ve ziyaret gerçekleştirilmiş; 105 sivil oluşum ve kişiyle görüşülmüştür. Toplantılarda 300'e yakın öneri toplanmıştır.

3.1.1. Muhtar Görüşmeleri

Beyoğlu'nun tamamını kapsayan planlama çalışmasının yerelden doğru sorun, ihtiyaç ve önerilerini derlemek için 45 mahalle muhtarıyla 15 Şubat ve 8 Mart 2021 tarihleri arasında mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda öne çıkan sorunlar "graph commons uygulaması" üzerinden kamuoyu ile paylaşılmıştır. Her bölgenin kendine özgü sorunları olmakla birlikte muhtarlar tarafından en çok ifade edilen konular; yoksulluk, depreme dayanıksız yapı stoku, uyuşturucu sorunu, boş metruk yapıların yarattığı tehlike, kültürel miras yapılarının bakımsızlığı, uyuşturucu ve güvenlik sorunu, park, yeşil alan ve çocuk oyun alanlarının yetersizliği, otopark sorunu, yol bakım sorunu ve Kovid-19 pandeminin işyerlerine olumsuz etkisi olmuştur.

Resim 4: Beyoğlu Senin Muhtar Görüşmeleri

3.1.2. Odak Grup Görüşmeleri ve Ziyaretler

İstanbul'da hatta Türkiye'de hak temelli mücadelenin en önde gelen merkezi olan Beyoğlu, Gezi Parkı direnişi ile kent hakkı mücadelesinin de önemli bir örneğini temsil etmektedir. Ekip tarafından farklı toplumsal grupların kendini var edebildiği ve dolayısıyla birçok yerel dayanışma ağına, derneğe, vakfa, kültür-sanat kurumuna ev sahipliği yapan Beyoğlu'nda ilk odak grup görüşmelerinin hak temelli oluşumlarla yapılması kararı alınmıştır. Bu toplantılar pandemi sürecinin karantina dönemlerine denk geldiği için Zoom gibi görüntülü konuşma uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hak

temelli oluşumlarla yapılan toplantılar kapsamında kadın dayanışma ağları, LGBTİ+ dayanışma ağları, göçmen ve evsiz dayanışma ağları, çocuk hakları inisiyatifleri, yaşlı ve engelli hakları ile ilgili oluşumlar, hayvan hakları inisiyatifleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kültür sanat yaşamının ve yaratıcı faaliyetlerin merkezi olan Beyoğlu özellikle İstiklal Caddesi ve çevresinde yer seçmiş olan müzeler, kültür merkezleri, sinemalar, tiyatrolar ve sergi salonlarıyla İstanbulluların, yerli ve yabancı ziyaretçilerin uğrak noktası olma özelliğini yıllardır korumaktadır. Ancak Beyoğlu'nun kültür sanat ortamının giderek yok olması, mekanların kapanması ya da buradan taşınması gibi sorunlar kamuoyu gündeminde sıkça tartışılmaktadır. Bu süreci daha iyi anlamak ve kültür-sanat üreticilerinin ihtiyaçlarını-önerilerini öğrenmek için kültür-sanat araştırmacıları, tiyatro grupları ve sanatçılarla toplantılar yapılmış; Beyoğlu'nda sayısı giderek azalan sahneler ve sinemalar ziyaret edilmiştir.

Resim 5: Beyoğlu Senin Odak Grup Toplantıları ve Ziyaretler

Beyoğlu, İstanbul'un kültürel çeşitliliğini yüzyıllardır yaşatan ve birçok döneme ait farklı fonksiyonlara sahip kültürel miras yapısı ile İstanbul'da kültür varlığının yoğunlaştığı ikinci ilçe konumundadır. İnsanlığın ortak mirası olan Beyoğlu'ndaki bu kültürel çeşitlilik, İstanbul'un sermaye ve siyaset ortamında yaşanan hızlı dönüşümlerin de etkisiyle yoğun bir baskı altında kalmaktadır. Özellikle turizme yönelik politika ve projelerin, Beyoğlu'ndaki kültürel mirası tahrip etmesi ve hak temelli koruma konusu kamuoyu tarafından tartışılmaktadır. Bu kapsamda; kültürel miras ile ilgili çalışan oluşumlar, akademisyenler ve Beyoğlu'nda birçok mülkiyeti olan cemaat vakıfları temsilcileriyle kültürel mirasın korunması üzerine toplantılar gerçekleştirilmiştir.

Beyoğlu, çeşitli sektörlerin ve iş kollarının bir arada olduğu, kendine özgü ticaret ve üretim kültürü olan, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı İstanbul'daki geleneksel ticaretin önemli odaklarından biridir. Ancak bu ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliliğin kaybolması, turizmin baskın sektör haline gelmesi, özgün mekanların el değiştirmesi, zincir işletmelerin artması ile küçük üretici, zanaatkar ve yerel esnafın kapanması Beyoğlu'nun en önemli

sorunlarının başında gelmektedir. Süreç kapsamında tüm bu sorunlarla ilgili turizm dernekleri, esnaf yardımlaşma ve dayanışma dernekleri ile toplantılar yapılmıştır.

Beyoğlu sivil hareketler açısından önemli bir tarihsel belleğe sahip olmasının yanı sıra bu sivil hareketlerin kentsel alanla kurdukları bağ açısından da oldukça güçlüdür. Semt dernekleri ve yerel dayanışmalar farklı gündem maddelerine sahip olmalarına rağmen Beyoğlu'nun sosyo-mekansal ihtiyaçlarını ve sorunlarını ortaya koymak açısından oldukça etkili gruplardır. Bu süreçte Piyalepaşa, Perşembe Pazarı, Okmeydanı, Cihangir, Galata, Asmalımescit, Ayaspaşa, Hasköy, Sururi Mehmet Efendi mahallelerinden yerel oluşumlarla toplantılar gerçekleştirilmiştir.

3.1.3. Analitik Çalışmalar

BMSP'nin katılımcı sürecinin yanı sıra hazırlık aşaması kapsamında analiz çalışmalarına başlanmıştır. Yapılan analizler Şehir Planlama Müdürlüğünün Beyoğlu Senin sekmeli internet sayfası üzerinden düzenli olarak paylaşılmıştır. Mevcut durumda internet sitesinde Beyoğlu'na dair doğal yapı ve çevre analizleri, arazi kullanımı ve yapılı çevre analizleri, sosyal ve teknik altyapı analizleri, demografik ve ekonomik yapı analizleri, sektörel yapı analizleri, kültürel yapı analizleri, ulaşım ve erişilebilirlik analizleri ile afet ve risk analizleri bulunmaktadır. Analitik analizler ve katılımcı süreçte elde edilen verilerin birbirlerini destekleyip desteklemediği her aşamada değerlendirilmiştir. Beyoğlu'nun 45 mahallesinin künyesi oluşturulmuş, mahallelere ait donatı alanları, demografik yapı verileri ve mekansal veriler derlenmiştir. İBB 153 Çözüm Masasına ve İBB Muhtarlıklar Müdürlüğüne gelen şikayet, ihtiyaç ve öneriler de her mahalle için hazırlanan künye web sayfasının içinde paylaşılmıştır.

3.2. Kent Hakkı Talebi ve Temalar

Hazırlık çalışmaları kapsamında yapılan odak grup toplantıları, birebir görüşmeler ve analitik analizler sonucunda çeşitli konu başlıkları altında kent hakkı talebi ortaya çıkmıştır. Beyoğlu'nda en öne çıkan konulardan biri barınma ve mekansızlaşma probleminin çözümlenmesine yönelik talep, sivil toplum merkezleri, bakım ve sığınma alanları gibi mekansal alanlara olan ihtiyaç olmuştur. Beyoğlu'nda varlığını sürdürmek ve görünür olabilmek, farklı sosyo-kültürel grupların İBB tarafından desteklenerek Beyoğlu ile bağının yeniden kurulmasının sağlanması gerekliliği ortak bir görüş olarak ifade edilmiştir. Parçacıl projelerin ve yatırımların yoğunlaştığı Beyoğlu'nda

bütüncül stratejilerin kurgulanması gerekliliği, acil sorunlara hızlı ve katılımcı çözümler üretilmesi ihtiyacı, kurumların hem kendi içinde hem de sivil inisiyatiflerle katılım mekanizmalarını daha da geliştirmesi isteği ortaya çıkmıştır. Süreç içinde görüşme sağlanan bütün katılımcılar birlikte çalışma istekliliğini ortaya koymuş, yerel ağlarla iletişim ve işbirliği talebi ön plana çıkmıştır. Şiddetsiz, güvenli ve erişilebilir kentsel mekanların yaratılması, hafızanın, kültürel kimliğin ve kültürel miras alanlarının korunması ve çoklu afet risklerine karşı dayanıklılığın artırılması ortaya konan öncelikli talepler olmuştur.

Katılımcı süreç ve analizler sonucu elde edilen veriler ışığında Beyoğlu'nun güçlendirilmesi gereken 6 ana teması ortaya konmuştur. Bunlar; yaşanabilir, üreten, yaratıcı, dayanıklı, hatırlayan ve adil Beyoğlu'dur. Bu temalar hem Beyoğlu sakinleri, kullanıcıları ve çalışanlarının güncel ihtiyaçlarını gözetmekte hem de Beyoğlu'nun geleceğini şekillendirme hedefini ortaya koymaktadır.

Resim 6: Beyoğlu Senin Temaları

3.2.1. Yaşanabilir Beyoğlu

Resmi rakamlara göre 233 bin civarında olan Beyoğlu nüfusu göçmenlerle birlikte 300 binin üzerindedir. Beyoğlu aynı zamanda İstanbul'un önemli tarihi ve kültürel merkezi olarak milyonlarca insan tarafından ziyaret edilmektedir. Nüfus yoğunluğunun oldukça fazla olduğu Beyoğlu'nda altyapı ihtiyacı, kamusal alan ve donatı yetersizlikleri, niteliksiz konut alanları, kentsel hizmetlere olan ihtiyaç ve ulaşım sorunları bulunmaktadır. Yapı stokunun büyük bir kısmını mühendislik hizmeti almamış, afet riski

altında bulunan ve düşük yaşam kalitesi sunan yapılar oluşturmaktadır. Uzun yıllardır planlama ve kentsel dönüşüm çalışmaları yapılsa da karmaşık ve belirsiz süreçler nedeniyle aciliyetini koruyan sorunlar devam etmektedir. Tüm bunlar çerçevesinde Beyoğlu'nun mekansal ihtiyaçlarını karşılama, daha sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek bir kentsel çevre oluşturma konuları Yaşanabilir Beyoğlu teması altında değerlendirilmiştir.

3.2.2. Üreten Beyoğlu

İstanbul'da ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı, çeşitli sektörlerin ve iş kollarının bir arada olduğu ve kendine özgü ticaret ve üretim kültürü ile geleneksel ticaret ve üretimin önemli odaklarından biri olan Beyoğlu aynı zamanda İstanbul'un Merkezi İş Alanının devamı niteliğinde ve çeşitli ölçeklerde ticaret, turizm, eğlence, lojistik, yaratıcı endüstriler, bilgi teknolojileri, finans, sağlık ve eğitim gibi sektörlerin değer ve istihdam ürettiği bir ilçedir. Haliç Tersanesi gibi 500 yıllık bir endüstriyel mirasa ve üretim kültürüne sahip olan Beyoğlu sanatsal ve yaratıcı üretimin merkezi olmaya devam ediyor. Geçmişten bu yana önemli bir konaklama ve turizm merkezi olması, yeme-içme-eğlence, kültür-sanat faaliyetleri ve ticari faaliyetlerin geleneksel üretim mekânları ile uzun yıllara yayılan yakın ilişkisi ve hafıza mekânı niteliğinde sahip olduğu özgün işletmeleri Beyoğlu'nun ekonomik çeşitliliğini destekleyen diğer değerleridir. Ancak büyük ölçekli turizm ve dönüşüm projeleri ile Beyoğlu'ndaki ekonomik faaliyetlerde çeşitliliğin kaybolduğu görülmektedir.

Özgün ve tarihi mekanların yok olması, mekanların sürekli el değiştirmesi, artan kiralar, küçük üreticiler, zanaatkarlar ve yerel esnafın büyük zincir işletmelerle rekabet edemediği bir düzen oluşmuştur. Ekonomik krizler, enflasyon ve kur dalgalanmaları, savaşlar, göç dalgaları ve beraberinde getirdiği kayıtdışı ekonomiler, pandemi ve sebep olduğu yeni çalışma koşulları, turizmde değişen trendler dünyayı etkilediği gibi İstanbul ve Beyoğlu ekonomisini de etkilemektedir. Beyoğlu'nda yerel üretici ve esnafın yok olması, ekonomik çeşitliliğin azalması, turizm projeleri, ekonomik sektörlerin yaşadıkları sorunları tartışmak ve çözümleri ortaya koymak amacıyla Üreten Beyoğlu teması geliştirilmiştir.

3.2.3. Yaratıcı Beyoğlu

Beyoğlu geçmişten bugüne sahip olduğu özgün ve özgür ifade ortamı, toplumsal çeşitliliği, eğlence yaşamı, yaratıcı üretim faaliyetleri, kültür-sanat ağı ve bu sektörlerin birbirini beslediği bir ekosisteme sahiptir. Ancak bu

ekosistemin son yıllarda bozulması Beyoğlu'nun özgün kimliğinin zarar görmesine neden olmuştur. Turizmin baskın sektör haline gelmesi, artan kiralar ve Gezi Parkı direnişinden sonra artan baskıcı ortam, kültür-sanat üreticilerinin İstanbul'da başka bölgelere taşınmasına yol açmıştır. Kovid-19 pandemisi ve alım gücünün düşmesi ile birlikte kültür sanat faaliyetleri de olumsuz etkilenmiştir. Beyoğlu'nun toplumsal ifade, karşılaşma, buluşma ve diyalog alanı ve farklı toplumsal taleplerin gösteri ve ifade alanı olması ve kültür sanatın da bu karşılaşmaları besleyen yaratıcı bir disiplin olması ilçenin İstanbul içinde her zaman önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bölgenin, hem taşıdığı potansiyel hem de yaşanılan sorunlara yönelik çözüm önerileri Yaratıcı Beyoğlu teması altında değerlendirilmektedir.

3.2.4. Dayanıklı Beyoğlu

Beyoğlu'nun afet riskleri ve afetlere hazırlık konularının başında İstanbul'da olması öngörülen büyük Marmara Depremi, seller, iklim krizinin etkisiyle yaşanacak aşırı doğa olayları, deniz seviyesinin yükselmesi, sıcaklık artışları gibi krizler gelmektedir. Bu krizlere ek olarak salgın hastalık ve pandemi riskinin yanında afetlerin birbirlerini tetiklemesiyle meydana gelebilecek çoklu afet riskleri de yönetsel ve mekânsal müdahale gerektiren konuları belirlemektedir. Haliç ve Haliç kıyılarına yönelik doğa tabanlı olmayan ekolojik yaklaşım, sıkışık ve depreme dayanıksız yapı stoku ve yoksulluğu derinleştiren kentsel dönüşüm uygulamaları, yangında girilemeyen merdivenli, çıkmaz sokaklar, yangına dayanıksız ahşap yapılar, iklim değişikliğinin etkilerini göz ardı eden kentsel uygulamalar, aşırı yağışlara bağlı kent selleri ve yoğun bir turistik merkez olmasına bağlı olarak oluşan atık, çevresel kirlilik gibi sorunlar dayanıklılık kapsamında Beyoğlu'nda çözülmesi gereken öncelikli sorunlar olarak görülmektedir. Beyoğlu genelinde afetlere ve iklim krizine karşı dirençliliği artırmak, etkili bir afet yönetimi kurgulamak ve kent ekolojisini dikkate alan altyapı ve çevre politikaları üretmek için Dayanıklı Beyoğlu teması geliştirilmiştir.

3.2.5. Hatırlayan Beyoğlu

Çok katmanlı ve her katmanının sosyal, ekonomik, kültürel, mekansal mirasını yüzyıllardır yaşatan Beyoğlu, tarihsel birikimi ile birlikte pek çok farklı toplumsal grup için barınma, buluşma, ifade, keşif, özgürlük ve çatışma alanı olma özelliğine sahiptir. Farklı sosyal grupların çeşitliliği ve mekanda bıraktığı izler ile İstanbul'da yaşayan ve şehirle bağları olan herkese ait ortak miras, sermaye ve siyaset ortamında yaşanan hızlı dönüşümlerin de etkisiyle yoğun bir baskı altında kalmaktadır. İhtiyaçlara cevap vermeyen planlar,

uygulamalar, parçacıl çözümler ve büyük ölçekli projeler nedeniyle kaybolma tehdidi altında olan kültürel miras alanlarının bütünleşik değerlendirilmemesi, büyük ölçekli turizm yatırımlarının ve diğer projelerin kültürel mirasa zarar vermesi, toplumsal hafızanın kaybolması ve kültürel mirasın korunması için ihtiyaç duyulan yasal yönetsel süreçler ile finansal kaynak yetersizliği temel sorunlar olarak görülmektedir. Beyoğlu'nun tarihsel süreci içerisinde geçirdiği dönüşümleri, aktarılan ve kesintiye uğrayan alışkanlıklarını, farklı formlara bürünerek devam eden çeşitliliğini, kapsayıcılığını ve özgürlük ortamını, kısacası Beyoğlu'nu oluşturan değerleri korumak ve hafızasını canlı tutmak için Hatırlayan Beyoğlu teması kapsamında hak temelli bütüncül bir planlama yaklaşımının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

3.2.6. Adil Beyoğlu

Beyoğlu geçmişten bu yana çok çeşitliliği ve kültürlülüğü ile kendini var etmiştir. Hiçbir zaman tek bir gruba ait olmayan, her dönem herkese ait olan çok yönlü bir yerleşme olan Beyoğlu farklı kimliklerin, sınıfların, kültürlerin, dinlerin, yönelimlerin ve sosyal grupların varlığını sürdürdüğü; bu farklı toplumsal grupların var olma ve yaşam mücadelesi verdiği, aynı zamanda bu sosyal çeşitliliğin de Beyoğlu'nu temsil ettiği ve özgün kıldığı bir yaşam alanıdır. Beyoğlu'ndaki dernekler, sivil oluşumlar ve yerel dayanışma ağları, özellikle yoksulluğun derinleştiği alanlarda önemli rollere sahip yerel paydaşlardır. Kent hakkını savunan ve Beyoğlu'na sahip çıkan sivil dayanışmaların varlığı Beyoğlu'nu daha da özgün kılmaktadır. Önemli bir mücadele tarihine sahip olan Beyoğlu bu anlamda yerelliğin güçlü olduğu, sivil dayanışmanın sıkı ağlarla örüldüğü ve herkesin kendinden bir parça bulduğu bir yer olmaya devam etmektedir. Kadın yürüyüşleri, 1 Mayıs mitingleri, Gezi Parkı eylemleri gibi Türkiye'nin önemli toplumsal mücadelelerine sahne olan Beyoğlu, sivil hareketler açısından önemli bir tarihsel belleğe sahiptir. Bu durum sivil hareketlerin kentsel alanla kurdukları bağı da güçlendirmektedir.

Beyoğlu farklı sosyo-ekonomik yapıya ve yoksulluğun derinleştiği bölgelere sahip olmasının yanı sıra büyük ölçekli turizm projelerinin odak noktasındadır. Kentin turizm ve kar odaklı değişim ve dönüşümünü hedefleyen projeler ile Beyoğlu'nda barınmaya, çalışmaya ve var olmaya çalışanlar arasındaki mücadele her daim sürmektedir. Beyoğlu'nun tüm farklılıklarını kapsayan ve kentsel hizmetlere erişimde adil olmayı hedefleyen planlama çalışmasında dezavantajlı grupların desteklenmesi, toplumsal kabul ve dayanışmanın geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Beyoğlu'nun her paydaşı, her katmanı, her kesimi için adil bir paylaşım ve erişim hedefiyle hareket ederek hayata geçirilecek sosyal politikalar, planlar ve kentsel hizmetler Adil Beyoğlu teması altında değerlendirilmektedir.

4. Katılımın Yerelde Yaygınlaştırılması, Araçlar ve Kısıtlar

BMSP katılımcı sürecinin yaygınlaştırılması, yerelden doğru bilgi alınması ve işbirlikleri geliştirilmesi amacıyla "saha etkinlikleri" kapsamında farklı katılım araçları kullanılmıştır. Çevrimiçi platformlar, mahalle şenlikleri, katılım masaları, paneller, söyleşiler, yürüyüşler, turlar, sergiler, forumlar, atölyeler gerçekleştirilmiş ve çeşitli konularda raporlar hazırlanmıştır. Tüm bu katılım sürecinde karşılaşılan sorunlar ve kısıtlar da mevcuttur. Bu bölümde süreç içindeki katılım araçlarından ve süreçteki kısıtlardan bahsedilmektedir.

4.1. Araçlar

4.1.1. Çevrimiçi Platformlar

İBB Şehir Planlama Müdürlüğü internet sayfasının yanı sıra strateji planının ve temalarının tanıtılması, etkinliklerin duyurulması ve sonuçlarının paylaşılması için ***"beyoglusenin.ist"*** isimli kullanıcı dostu bir internet sitesi oluşturulmuştur. İnternet sitesinde "mekansal işaretleme" uygulaması geliştirilmiş, kullanıcıların sorun ve önerilerini mekansal olarak işaretlemeleri beklenmiştir. Toplam 1323 adet işaretlemenin %74'ü sorun ve %26'sı öneridir. En fazla işaretleme "ulaşım ve erişilebilirlik", "kamusal ve açık alanlar" ve "sosyal ve kültürel yaşam" alanlarında olmuştur. İnternet sitesinin yanı sıra "Beyoğlu Senin" isimli Instagram ve Twitter sosyal medya araçları oluşturulmuştur. Beyoğlu temaları özelinde kısa belgeseller ve videolar hazırlanmıştır. Çalışmaya altlık oluşturması için Beyoğlu'nun üç boyutlu modeli oluşturulmuş ve internet sitesi üzerinden paylaşılmıştır.

4.1.2. Mahalle Etkinlikleri ve Katılım Masaları

Beyoğlu sivil toplum oluşumlarının çoğunlukta olduğu bir yerleşimdir. Ancak sivil oluşumlar daha çok Beyoğlu'nun merkezi olan Taksim bölgesi ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. 2021 yılı Ekim-Kasım aylarında konut yoğunluklu mahallelere ulaşmak için Örnektepe, Hasköy, Kasımpaşa, Cihangir bölgelerindeki parklarda şenlikler gerçekleştirilmiştir. Örnektepe ve Hasköy'de kadınlarla, Cihangir'de ise mahallelilerle forum yapılmış; çocuklarla "Hayalimdeki Beyoğlu" çocuk atölyesi düzenlenmiştir. İstiklal Caddesi üzerinde Beyoğlu Senin ofisi ve Beyoğlu'nun 11 farklı noktasında "katılım masaları" açılmış; buralarda BMSP süreci anlatılmış, sorunlar ve öneriler toplanmıştır.

Resim 7: Beyoğlu Senin Mahalle Şenlikleri ve Forumlar

4.1.3. Panel ve Söyleşiler

Beyoğlu'nun öne çıkan konularında hem planlama sürecini geliştirmek hem de bu konuların kamuoyunda tartışılmasını sağlamak amacıyla panel ve söyleşiler düzenlenmiştir. Kent yoksulluğu, müzeleri yeniden düşünmek, hak temelli kültürel miras, kültür sanatın ortak mekanları, göçmenler ve yerel politika, kadın hareketi, Beyoğlu planlama tarihi, Arafta Bir Beyoğlu hafıza buluşması ve Beyoğlu değişiminin görselleştirilmesi üzerine bilgilenmek, tartışmak, ortak fikir üretmek adına bir araya gelinmiştir.

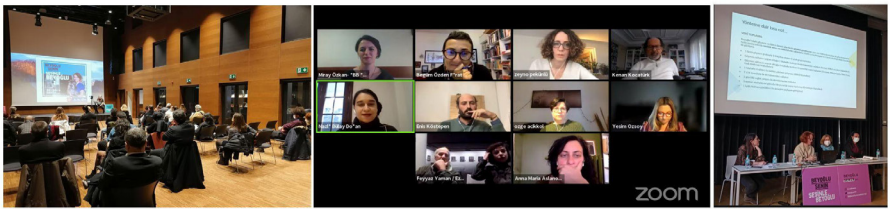

Resim 8: Beyoğlu Senin Panel ve Söyleşiler

4.1.3. Yürüyüş, Tur ve Sergiler

Beyoğlu'nun kültürel çeşitliliğini birlikte keşfetmek için Beyoğlu'nun farklı noktalarında çeşitli yürüyüş ve turlar gerçekleştirilmiştir. KarDes tiyatro turu, St.Pierre Han kültürel miras yürüyüşü, Beyoğlu hafıza yürüyüşü, Galata kültürel miras yürüyüşü, toplumsal cinsiyet ve hafıza yürüyüşü, "Burası" sergi turu, "Burası" oyun yeri turu, tüketimin ardındaki Beyoğlu yürüyüşü, Galata Yahudi mirası turu, Piyalepaşa ve Kasımpaşa kültürel miras yürüyüşleri çeşitli sivil toplum kurumları ile işbirlikleri yapılarak gerçekleştirilmiştir. "Arafta Bir Beyoğlu" araştırma sonuçlarının sergisi ve "Taksim İstanbul'un Kalbi" sergisi de yapılmıştır.

Resim 9: Beyoğlu Senin Yürüyüş ve Turlar

4.1.4. Forum, Atölye ve Raporlar

Gençlerin Beyoğlu'na dair fikirlerini ve önerilerini almak için üniversite öğrencileri ile forumlar gerçekleştirilmiştir. Haliç Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde öğrenci forumları yapılmıştır. Öğrenci forumlarının yanı sıra Beyoğlu Senin forumu ile herkesin katılımına açık bir toplantı gerçekleştirilmiştir.

Beyoğlu Kamusal Tasarım Stratejileri Atölyesi ile Beyoğlu'nun kamusal alanlarına yönelik tasarım stratejilerinin belirlenmesi için Beyoğlu ilçesinin karakteristik sorunları ve kamusal mekanlarını saptama, katılımcı planlama sürecinde yer alan paydaşlarla işbirliğini güçlendirme ve kamusal mekanlara yönelik sosyo-mekânsal stratejiler oluşturulması amaçlanmıştır. Atölyeye yerel oluşumların temsilcileri, akademisyenler ve belediye birimlerinden temsilciler katılmıştır. Bir diğer atölye Beyoğlu İklim Uyum Oyunudur. İklim oyunu ile BMSP'nin dayanıklılık teması kapsamında Beyoğlu genelinde afetlere karşı dirençliliği artırmak, etkili bir afet yönetimi kurgulamak ve kent ekolojisini dikkate alan altyapı ve çevre politikaları üretmek amaçlanmış, Beyoğlu için iklim uyum stratejilerinin belirlenmesine öncelik verilmiştir. Atölyeye uzmanlar, belediye birimlerinin temsilcileri ve sivil oluşumlar katılım sağlamıştır.

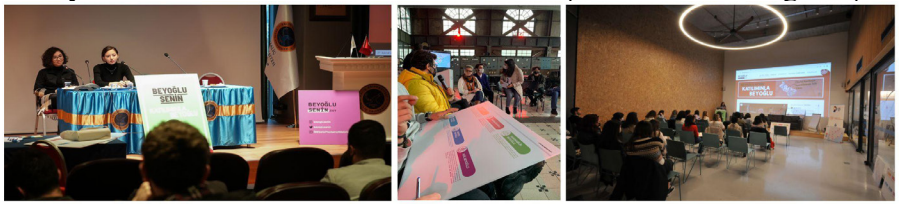

Resim 10: Beyoğlu Senin Forumlar

BMSP kapsamında erişmekte zorluk yaşanan grupların görüşlerini almak ve ihtiyaç duyulan konularda bilgi toplamak amacıyla çeşitli işbirlikleri ile raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar; "Tarlabaşı-Dolapdere Kadın Odak Grup Görüşmeleri Raporu", "Hak Temelli Yerel Politikalar Bağlamında

Beyoğlu'ndaki Göçmenler Nitel Bir Araştırma" ve "Beyoğlu Airbnb Etki Değerlendirme ve Analiz Raporu"dur. Raporların hepsi internet sitesi üzerinden kamuoyu ile paylaşılmıştır.

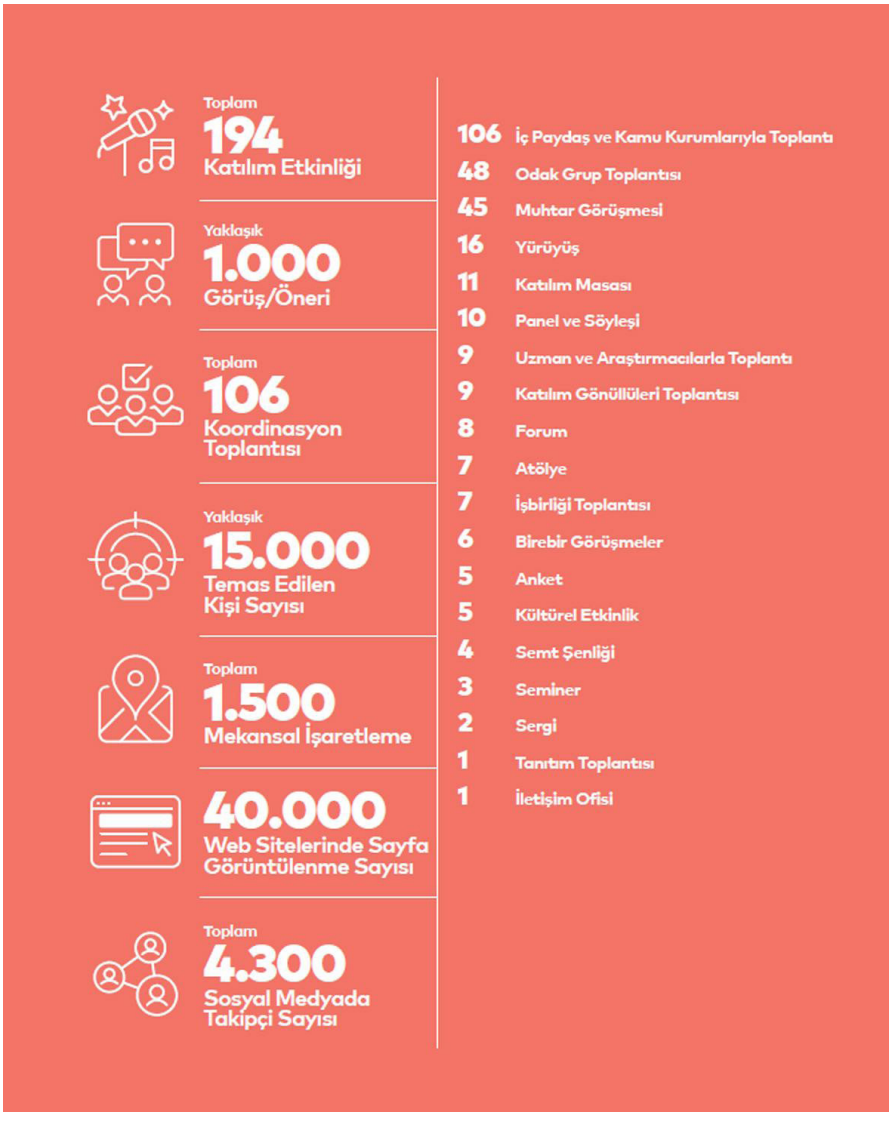

Resim 11: Beyoğlu Senin Katılım Etkinlikleri

4.2. Kısıtlar

BMSP katılımcı sürecinde koordinasyon ve işbirliğine yönelik yönetsel, karar verme süreçlerine yönelik sistemsel ve katılımcı sürecin sürekliliğine yönelik araçsal kısıtlar da mevcuttur.

Hem iç paydaş hem de dış paydaşların katılıma yönelik kurumsal yapılanmasının henüz yeni olması işbirliği ve koordinasyonun zaman zaman sağlanamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte ülkenin içinde bulunduğu siyasi kutuplaşma ve buna yönelik tavırlar hem kamu kurumları hem de sivil oluşumlarla işbirliğinin önünde engel oluşturmuştur.

Mevcut ekonomik ve politik düzen içinde yaşanılan sorunlara yerel düzeyde çözüm ve cevap bulmakta zorlanılmıştır. Özellikle işsizlik, yoksulluk, göç, Airbnb gibi konularda öncelikle ulusal politikaların ve yasal düzenlemelerin belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Planlama alanının Beyoğlu ilçe sınırlarını kapsaması, Beyoğlu'nun kendi içinde birbirinden çok farklı bölgelere ve çok çeşitli konulara sahip bir alan olması nedeniyle her konuyu derinlemesine ele alacak katılımcı araçların geliştirilmesinin yarattığı zorluklar olmuştur. Dezavantajlı grupların yaşadığı bölgelerde katılımcı araçları yaratmanın zorluğu ile bu araçların sürdürülebilirliğinin olmaması da bir diğer sorundur. BMSP katılımcı sürecinin bir kısmının pandemi dönemine denk gelmesi ve bu durumun bir araya gelmeyi zorlaştırması nedeniyle online platformlar kullanılmıştır. Beyoğlu sivil oluşumlar açısından zengin bir yerleşim olsa da bazı bölgelerinde sivil dayanışma ve yerel dayanışma ağlarının zayıf olması katılımcı sürecin bu bölgelerde etkili olamamasına neden olmuştur.

5. Beyoğlu'nda Temel Tartışma Konuları ve Mekansal Adalet

Beyoğlu Mekansal Strateji Planı çalışmaları kapsamında yapılmış olan bütün katılımcı pratiklerin yanı sıra ortaya çıkarılan temalar doğrultusunda planın gidişatına yön verilebilmesi amacıyla temel tartışma konuları toparlanmıştır. Bu konu başlıkları katılım sürecinden gelen "kent hakkı" talebinin etrafında şekillendirilirken mekansal strateji planı için geliştirilecek olan çözüm yöntemlerinin de altlığını oluşturmaktadır.

Mekansal adalet konusu etrafında ele alınan bu konu başlıkları; "Beyoğlu'nda barınma sorunu," "yoksulluğun derinleşmesi," "afetlere karşı dayanıksızlık," "büyük ölçekli turizm yatırımları ve aşırı turistikleşme", "hafıza mekanlarının kaybolması" ile "kamusal alanların yetersizliği ve kullanımının kısıtlanması" şeklindedir. İstanbul'un tarihi ve en önemli merkezlerinden

biri olan Beyoğlu'nda çeşitliliğin korunabilmesi, Beyoğlu sakinlerinin ve İstanbullular'ın burada varlık gösterebilmesi, başta deprem olmak üzere yangın ve sel gibi afetlere karşı ilçenin güçlü kılınabilmesi ile kültürel, politik, ticari ve sosyal anlamda kentin belleğini oluşturan meydan, cadde gibi kamusal alanlarla özgün işletmelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması üzerine çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra turizme yönelik taleplerin domine ettiği büyük ölçekli yatırımlarla kentin büyük oranda turistlere hitap etmesi de Beyoğlu sakinlerinin ve kullanıcılarının gündelik hayatını olumsuz yönde etkileyen konuların başında gelmektedir.

5.1. Büyük Ölçekli Turizm Yatırımları ve Aşırı Turistikleşme

Beyoğlu'nda yaşanan aşırı turistikleşme sebebiyle çevresel, sosyal ve mekansal çeşitli olumsuzluklar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, çevresel kirliliğin artması, sosyal yapının sadece gelir düzeyi yüksek turistlere hitap ediyor olması, ekolojik dengenin bozulması, aşırı ve dengesiz yapılaşmanın ortaya çıkması ile gürültü kirliliği, trafik sıkışıklığının artması, yerel sosyal dokunun korunamaması ve kültürel miras yapılarının özgün kimliğinin bozulması ve yaz aylarında fazla enerji tüketilmesi gibi konu başlıkları öne çıkmaktadır. Bu sorun alanlarının başat sebepleri arasında turizm yatırımlarını içerisinde barındıran, destekleyen ve teşvik eden Galataport, Haliçport (Tersane İstanbul) ve Taksim360 projeleri bulunmaktadır. İlk etabı tamamlanmış olan Taksim360 ve Galataport projelerinin yanı sıra henüz yapım aşamasında bulunan Haliçport projesi büyük ölçekli turizm yatırımlarını ilçeye çekerken bir yandan da Beyoğlu'nda arazi değerlerini yükseltmektedir. Ayrıca, zincir mağazaların alanda çoğalması da ticarette tektipleşmeyi beraberinde getirmektedir.

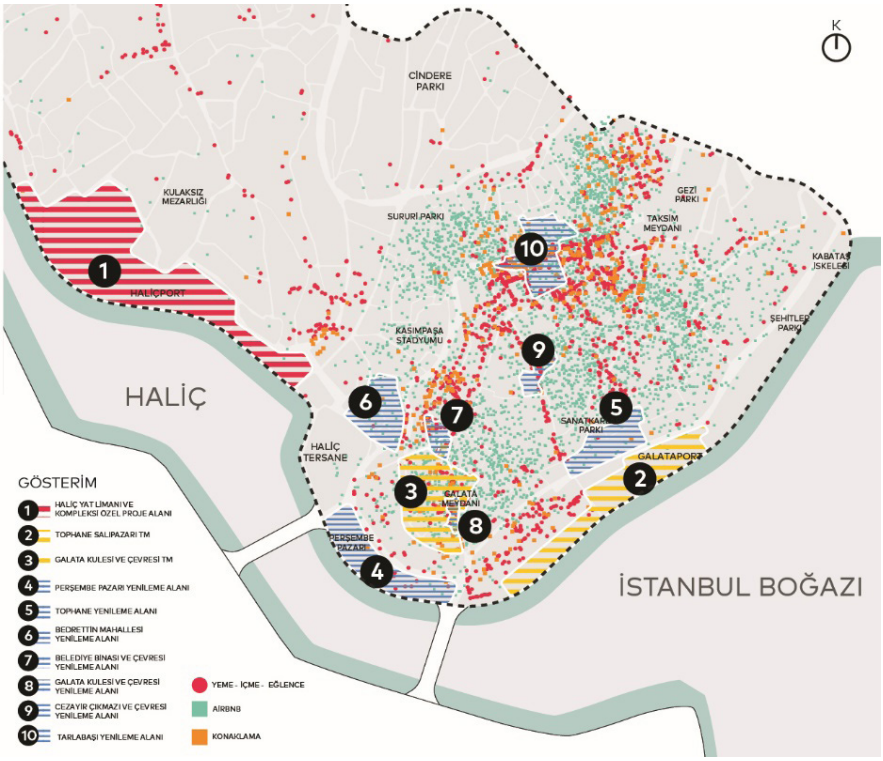

Resim 12: Beyoğlu'ndaki Büyük Turizm Yatırımları

5.2.Beyoğlu'nda Barınma Sorunu

Arazi değerlerinin yükselmesi yoksul kesimin Beyoğlu'nda barınmasını zorlaştırmaktadır. Yoksul yerel halkın barınamamasının yanı sıra başta hak temelli çalışan sivil oluşumlar olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları da ilçede tutunamamaktadır. Yine, zincir mağazaların çoğalması da tektip bir ticaret ve turizm türünün ortamı etkisi altına almasına sebep olmaktadır.

Beyoğlu'nun temel sorunlarından biri artan arazi fiyatları ve kiralar yüzünden yaşayanların, çalışanların ve üreticilerin Beyoğlu'ndan ayrılmak zorunda kalmasıdır. 1980'lerin ortalarından itibaren Beyoğlu'nun yaşadığı değişim ve dönüşüm, arazi fiyatlarının ve kiraların artmasına ve bu yüzden yaşayanların, çalışanların ve üreticilerin Beyoğlu'ndan ayrılmasına neden olmaya devam etmektedir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren özellikle Haliç Kültür Vadisi projesi ve özel üniversitelerin açılması gibi projelerle Haliç çevresinin dönüşümü tetiklenmiş; 2000'li yıllarda ise kentsel projelerle Beyoğlu'nun bugün geldiği süreç şekillenmeye başlamıştır. 2002-2012

yılları arasında Beyoğlu'nda bir çok kentsel proje ve yatırımın duyurusu yapılmış ve dönüşüm ile ilgili yasal süreçler başlamıştır. 2012'den sonra ise bir önceki dönemin kararları uygulanmış ve başlayan inşaatlar sona ermiştir. Büyük ölçekli turizm yatırımları öncelikli olarak Beyoğlu'nu daha sonra ise İstanbul'u büyük çapta etkilemektedir. Haliçport (Tersane İstanbul) ihalesinin yapılması, Galataport projesinin tamamlanması, Narmanlı Han projesi gibi turizm odaklı dönüşüm projelerini birbirine bağlayan Beyoğlu Kültür Yolu, Beyoğlu'na biçilen turizm bazlı dönüşümün önemli adımları olmuştur. Bununla birlikte Okmeydanı'nın riskli alan ve Perşembe Pazarının yenileme alanı ilan edilmesi ile Hasköy tünelinin açılması, Galataport ve Haliçport ile bütünleşen Beyoğlu'ndaki turizm dönüşümünün bütünlüklü bir tablosunu çizmektedir. Beyoğlu'ndaki önemli projelerinden biri olan Piyalepaşa Projesinin tamamlanması da buradaki arazi değerlerini artırmıştır. Tüm bu turizm odaklı projelerle birlikte özellikle Galata ve Cihangir çevresinde Airbnb kullanımının artması ile de kira fiyatları ciddi oranda artış göstermiştir.

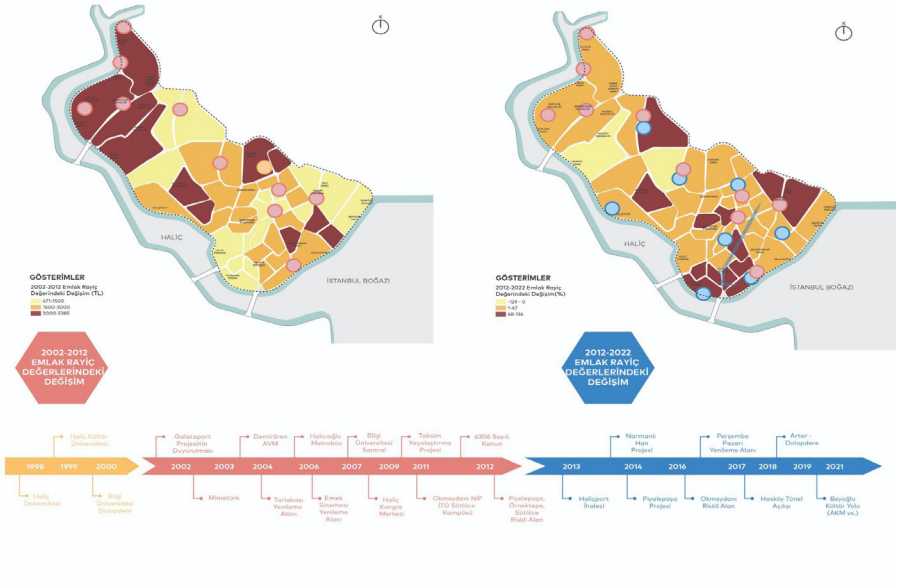

Resim 13: 2002-2022 Emlak Rayiç Değerleri
ve Değer Değişimlerini Etkileyen Projeler

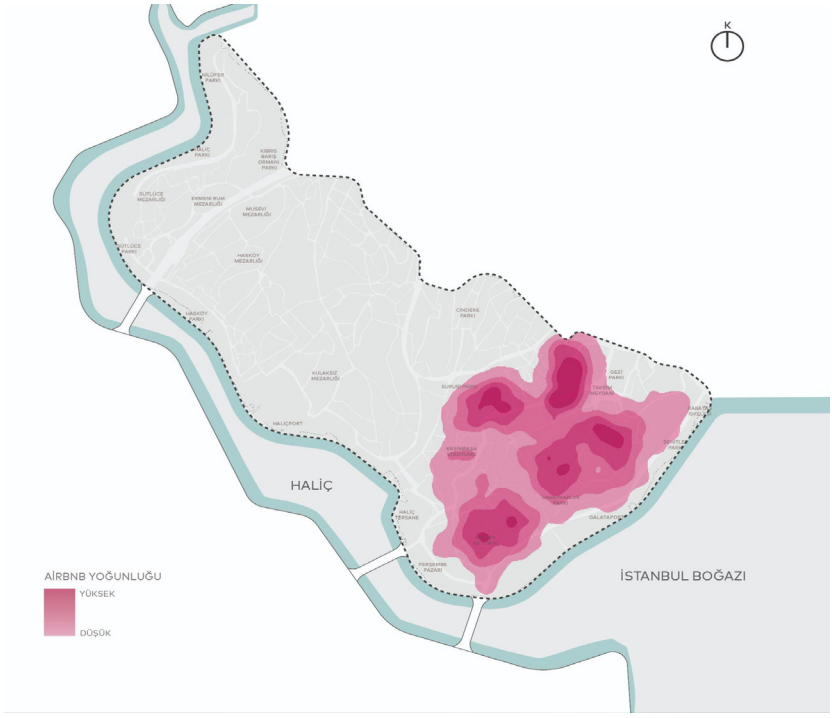

Resim 14: Airbnb Yoğunluk Haritası

Son yıllarda yoğunlaşan turizm yatırımları, artan arazi fiyatları ve Beyoğlu'na biçilen turizm odaklı tüketici rol, birçok sivil ve yerel kuruluşun Beyoğlu'ndan ayrılmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Ancak tüm bu olumsuz tabloya rağmen Beyoğlu'nda kalmaya çalışan bir çok sivil dayanışma ve kuruluş vardır. Beyoğlu'nun toplumun her kesiminden insanı kapsayan bir yapıya sahip olması ve kendi içinde bir özgürlük alanı oluşturması Beyoğlu'nda kalma mücadelesinin temel motivasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Yine, ilçenin kültür-sanat mekanlarının ve kültür-sanat üreticilerinin de artan kira değerlerinden ötürü Beyoğlu'nu terk etmek zorunda kalması önemli bir sorun olarak ortaya konmuştur.

Beyoğlu'ndaki yatırımlardan etkilenen ve dönüşüm baskısı altında kalan Okmeydanı'nda vatandaşlar tarafından, çok kültürlü bir sosyal dokuya sahip olan mahallenin insan odaklı bir çözüm üretilerek dönüştürülmesi gerektiğini ve mahallede kalacak bir çözüm yolunu talep ettiklerini belirtmişlerdir. Yine, ekonomik olarak dezavantajlı durumda bulunan yoksul kesimin yaşadığı İstiklal Mahallesi'nde de mahalle sakinlerinin çoğu tapu tahsis belgesine sahiptir. Bölgedeki kentsel dönüşüm söylentilerinden dolayı mahalle sakinleri yapılarına tadilat yapamadıklarını ve yaşam kalitelerinin daha da düşmekte

olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, Tarlabaşı'nda da kadınlar, yaşadıklara bütün olumsuzluklara ve risklere rağmen mahallelerinden taşınmak istemediklerini ve tanıdıkları alanda kalmak istediklerini ve koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Plan süreci içerisinde bu bölgede oturan Beyoğlu sakinleriyle yapılan görüşmeler ve odak grup çalışmaları sonucunda kimseyi yerinden etmeden sosyal adaleti gözeten kentsel yenileme projelerinin yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

5.3. Yoksulluğun Derinleşmesi

Beyoğlu, hem tarihi, kültürel ve sosyal anlamda İstanbul'un merkezi bölgelerinden biri hem de yoksul kent sakinlerinin yoğun bir şekilde ikamet ettiği bir ilçedir. Aşırı turistikleşme baskısı ve büyük ölçekli yatırımlarla artan arazi değerleri doğrultusunda ortaya çıkan barınanamama sorunu en çok Beyoğlu'nun yoksul kent sakinlerini etkilemiştir. Beyoğlu, Fatih'ten sonra evsizlerin en yoğun olduğu ikinci ilçe olarak göze çarpmaktaktadır. TÜİK'in 2019 verilerine göre resmi nüfusu 233 bin 322 kişi olan ilçede okuma yazma bilmeyenlerin sayısı 3000'in üzerindedir ve mahalle nüfuslarına oranlandığında okuma yazma bilmeyenlerin oranının en yüksek olduğu mahalleler İstiklal, Yenişehir, Bostan ve Çukur mahallaleridir. Yine, Beyoğlu'ndaki göçmen nüfus yoğunluğu da İstanbul ortalamasının üzerindedir ve 67.363 kişidir (IOM, 2019).

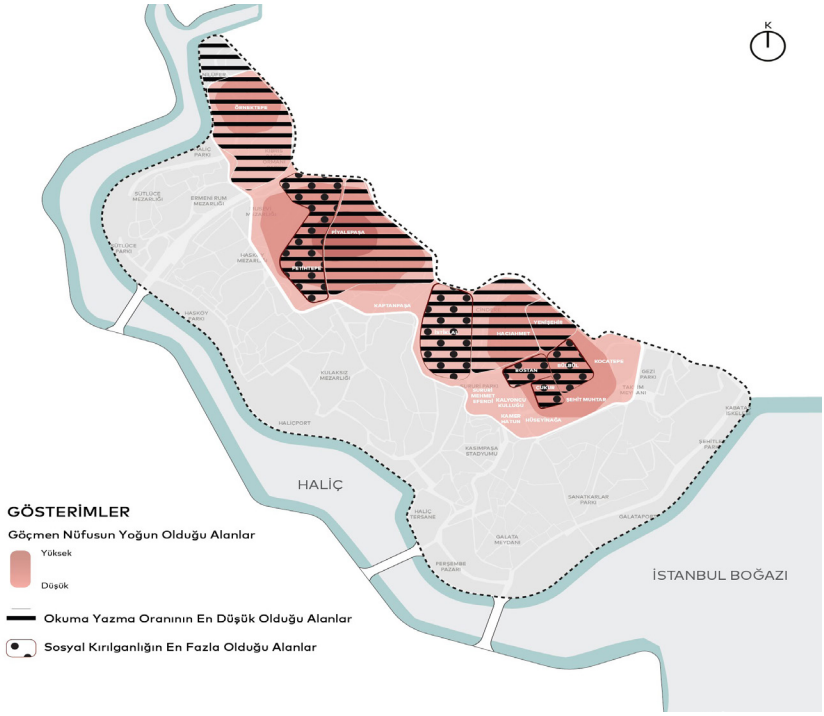

Resim 15: Okuma-Yazma Bilmeyenlerin Oranı, Göçmen Nüfusun Yoğun Olduğu Alanlar (IOM, 2019) ve Sosyo-Ekonomik Kırılganlık (Birlikte Başaracağız Projesi, 2020)

Yaşam kalitesi verilerine bakıldığında da İBB Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü'nün 2016'da yayımladığı yaşam kalitesi verilerine göre Beyoğlu ilçesinde İstiklal, Hacıahmet, Yenişehir, Küçük Piyale, Sururi Mehmet Efendi, Çukur ve Bostan mahalleleri yaşam kalitesinin en düşük olduğu yerleşim alanları olarak öne çıkmaktadır.

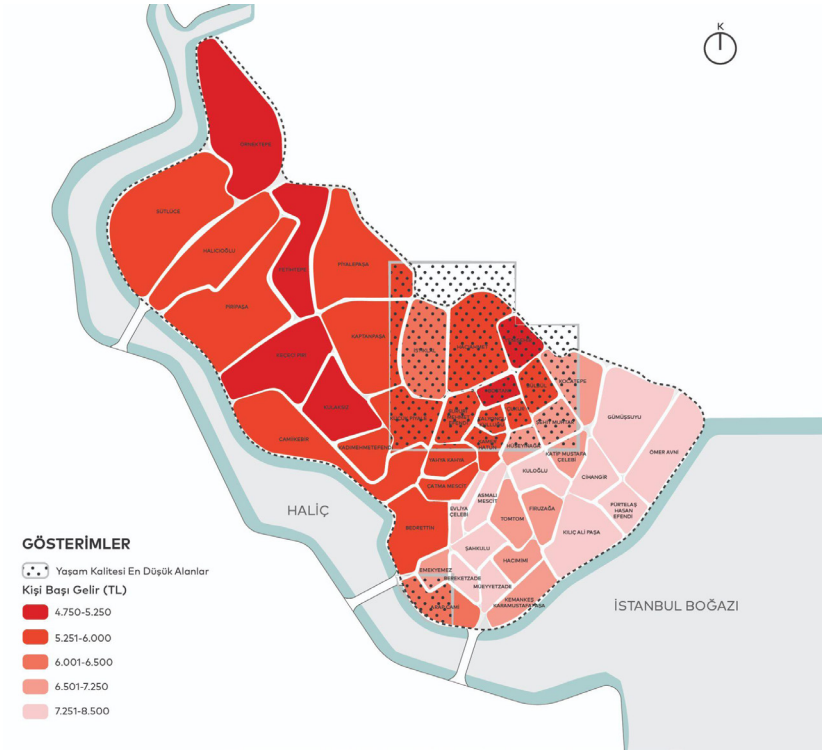

Resim 16: Beyoğlu Yaşam Kalitesi Analizi (İBB Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, 2016) ve Kişi Başı Gelir Analizi (Endeksa, 2020)

Sosyal yardım başvurusunda bulunan hane oranının %10'un üzerinde olduğu mahalleler Piyalepaşa, İstiklal, Hacıahmet ve Yenişehir mahalleleri iken sosyo-ekonomik kırılganlığın en yüksek olduğu mahalleler Fetihtepe, İstiklal, Bostan, Bülbül ve Çukur mahalleleridir (İBB Birlikte Başaracağız Projesi, 2020).

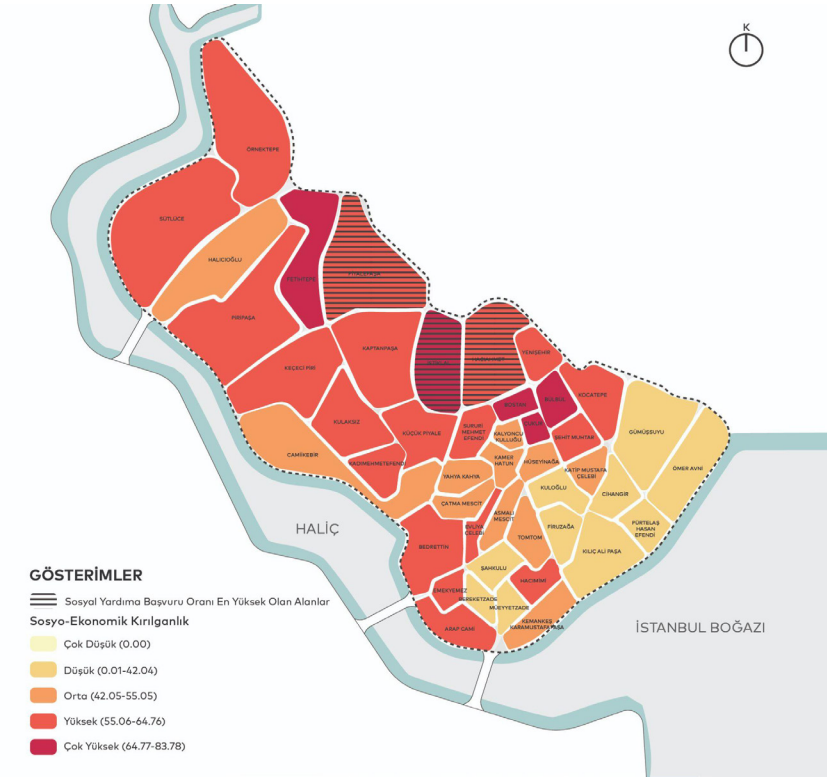

Resim 17: Beyoğlu Sosyo-Ekonomik Kırılganlık Analizi ve Sosyal Yardıma Başvuran Hane Oranı (İBB Birlikte Başaracağız Projesi, 2020)

Görüldüğü üzere Beyoğlu, yoksul ve güvencesiz kesimlerin de en yoğun yaşadığı ilçe olarak öne çıkarken ilçenin kendi içerisinde de en dezavantajlı durumda olan mahalleler Tarlabaşı ve Dolapdere bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Beyoğlu genelinde yoksulluğun daha da derinleşmesini engellemek amacıyla belirlenen bölgelerde dezavantajlı grupların sorunları, ihtiyaçları ve talepleri üzerinden gerekli mekansal düzenlemelerin yapılması gerektiği görülmektedir.

5.4. Kamusal Alanların Yetersizliği ve Kullanımının Kısıtlanması

Beyoğlu'nun önemli sorun başlıklarından bir diğeri de toplumun her kesiminin açık ve kapalı kamusal alanlara yeterince erişim sağlayamaması olarak belirlenmiştir. Beyoğlu Senin kapsamında yapılan saha çalışmalarında;

- Park yetersizliği ve mevcut park alanlarının kullanımında yaşanan sıkıntılar,
- Park alanlarının farklı yaş gruplarındaki çocukların ihtiyaçlarına göre tasarlanmamış olması,
- Aydınlatmanın yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan güvenlik sorunları,
- Taksim Meydanı, Galatasaray Meydanı ve Gezi Parkı'nda sürekli güvenlik bariyerlerinin bulunması nedeniyle erişimin kısıtlı olması,
- Kadınların sosyalleşebilecekleri kamusal alan ihtiyacı,
- Farklı yaş gruplarındaki çocukların kamusal alan ihtiyacı,
- Pandemi sebebiyle ortaya çıkan kamusal alan ihtiyacı,
- Kamusal alan tasarımlarının yaşlılar ve engelliler için erişilebilir olmaması,
- Göçmenler ile yerel halkın yaşadığı mahallelerde kamusal alanlarda sorunların öne çıkması sorunları ortaya çıkmıştır.

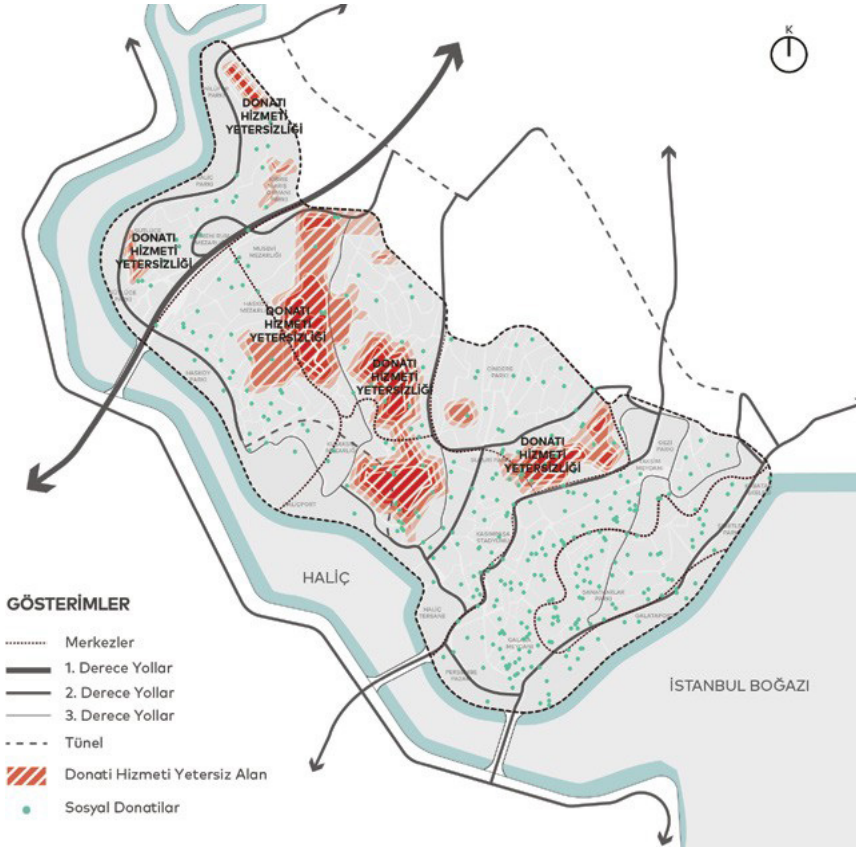

Resim 18: Donatı Hizmeti Yetersiz Alanlar

Donatı yetersizliğinin bulunduğu alanlar incelendiğinde kentsel sit alanı içerisinde Kasımpaşa, Tarlabaşı bölgeleri ile Ömer Hayyam mahalleleri çevresinde donatı hizmet alanlarının yetersiz olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra kentsel sit alanı dışında kalan Fetihtepe, Kaptanpaşa, Kulaksız, Kadı Mehmet Efendi, Hacıahmet ve Piripaşa mahalleleri de nüfusun yoğun olduğu ancak kentsel donatı ve hizmetlerin yetersiz olduğu yerleşim yerleri olarak göze çarpmaktadır. Beyoğlu ilçesi çok çeşitli grupları bünyesinde barındırıyor olsa da bu çeşitli nüfusa özgü kentsel donatı ihtiyacı yeterince karşılanmamıştır. Beyoğlu, İstanbul'un kültür-sanat ve turizm merkezi olmasıyla birlikte önemli bir sağlık ve eğitim merkezi niteliğindedir. Bu sebepten ötürü hem ilçenin hem de İstanbul'un geneline sunulan hizmetlerin sürekliliği ve hizmet kalitesinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

5.5.Hafıza Mekanlarının Kaybı

İstanbul'un kültürel, ticari ve sosyal anlamda merkezi konumunda bulunan Beyoğlu ilçesinin tarihsel birikim süreciyle paralel olarak ilerleyen ve yüzyıllara dayanan bir hafızası bulunmaktadır. Beyoğlu kent hafızası "politik hafıza, kültürel çeşitliliğin hafızası ile ticaret ve üretim hafızası" üzerinden şekillenmiştir. Kentsel mücadele hareketlerinin, ifade özgürlüğünün ve hak hareketlerinin mekanı olan Taksim Meydanı, Gezi Parkı, Galatasaray Meydanı, Tünel Meydanı ve İstiklal Caddesi mekanın politik hafızasını oluşturmaktadır. Lakin sivil toplum inisiyatiflerinin Beyoğlu'ndaki varlığının zayıflaması, ekonomik koşullar sebebiyle Beyoğlu kullanıcılarının alandan geri çekilmesi ve Beyoğlu açık kamusal alanlarının özgürlükçü ortamının gitgide kaybolması nedeniyle ilçenin politik hafıza mekanları olan bu meydanlar da kamusallıklarını ve kapsayıcılıklarını büyük ölçüde yitirmişlerdir.

Politik hafızanın yanı sıra Beyoğlu'nda somut olmayan kültürel miras niteliği taşıyan Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin mirası da kültürel çeşitliliğin hafızasını oluşturmaktadır. Bu miras sosyo-kültürel ve ticari hafızayı içinde barındıran sivil mimari yapılar, dini yapılar, eğitim yapıları, zanaat mekanları gibi miras alanlarının 6-7 Eylül saldırıları ve Varlık Vergisi'nin bir sonucu olarak terk edilmesi, akabinde işlevsizleştirilmesi ve metruklaşmasıyla beraber zaman içerisinde kaybolduğu görülmektedir. Yine, bu cemaatlerle ilgili olarak bilgi eksikliklerinin bulunması, cemaatlerin kültürlerinin yok sayılması ile hatıralarına zarar verilmiş olması çarpıcı bir sorun alanı olarak göze çarpmaktadır. Büyük ölçekli projelerden birisi olan ve Tarlabaşı'nda inşa edilen Taksim 360 Projesi büyük oranda cemaat mirasına ait konut alanlarının özgün dokusuna zarar vermiştir. Beyoğlu'nun toplumsal belleğinin kurulmasında rol oynayan önemli bir unsur da ilçenin üretim ve ticaret hafızasıdır. Kentin ekonomik yapısını oluşturan ve yerleşik dokunun oluşumuna paralel ilerleyen ticaret ve üretim tarzları paralel bir biçimde kültür-sanat üretiminin ilerlemesine de katkı sunmuştur.

Resim 19: Beyoğlu Ticaretinin Yok Olmuş Simge Hafıza Mekanlarından Olan Kelebek Korse (Vardar, 2015)

Günümüzde tektipleşen ticaret ve yoğun turizm baskısı altında kalan Beyoğlu'nda, hafıza mekanı olma özelliğine sahip işletmeleri oluşturan lokantalar, meyhaneler, pastaneler, kokoreççiler, birahaneler, barlar, kahveciler, gece kulüpleri, canlı performans sahneleri, sahaflar, kitapçılar, sinema ve tiyatrolar, dans salonları müzik dükkanları ve diğer birçok işletme birbirini besleyen bir ekosistem içerisinde varlık göstermektedir. Bu nedenle, bu işletmelerden bazılarının kaybı kültürel alanda da kayıpların yaşanmasını tetiklemektedir.

Hafıza mekanı niteliği taşıyan ticari işletmelerin kapanmasında turizm baskısı ve yatırımlarının yanı sıra çıkarılan yasalar ve kanunların etkileriyle alanda yapılan mekansal müdahalelerle ülke ölçeğinde yaşanan politik sürecin mekana yansıması da etkili olmuştur. 2005'te çıkarılan Yenileme Kanunu, 2012 senesinde düzenlenen Afet Kanunu ile 2014 yılında çıkarılan Borçlar Kanunu ile çeşitli hafıza mekanlarının kapanması yasal değişikliklerin özgün işletmeler üzerindeki etkileri olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra 2011'de gerçekleştirilen masa-sandalye operasyonları ile 2016'da İstiklal Caddesi'nin uzun süren altyapı çalışmaları ile bombalı saldırıların gerçekleştirilmesi de mekanların kapanmasında etkili olmuştur. Yine, 2020'de patlak veren Kovid-19 pandemisi ile 2021 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz ile Rusya-Ukrayna savaşı da süreci etkileyen sebepler arasındadır.

Resim 20: Beyoğlu'ndaki Özgün İşletmelerin Kapanmasına Zemin Hazırlayan Gelişmeler

Rum, Ermeni, Bizans, Ceneviz ve Cumhuriyet ticaret mirasının yoğun olduğu İstiklal Caddesi ve çevresinin yanı sıra Beyoğlu'ndaki üretim hafızasının bel kemiğini Perşembe Pazarı, Haliç Tersanesi ile Camialtı ve Taşkızak Tersanelerinin yanı sıra tarihi Piyalepaşa Camii Bostanı oluşturmaktadır. Bu bölgeler özgün dokusunu koruyarak devamlılığının sağlanması gereken üretim alanlarıdır. Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri, Haliçport Projesi nedeniyle özgün dokusunu yitirme baskısı altındayken Haliç Tersanesi de kendine has faaliyetlerinin bir kısmını yitirmiş durumdadır. Perşembe

Pazarında ise bölgenin özgün dokusunun ve ticaret yapısının korunması gerekliliği önemli bir noktayı işaret ederken tescilli bir tarımsal üretim alanı olan Piyalepaşa Bostanı da özgün dokusu korunması ve kaybedilmemesi gereken bir üretim alanıdır.

5.6.Afetlere Karşı Dayanıksızlık

Beyoğlu'nda öne çıkan tartışma başlıklarından afetlere karşı dayanıksızlık konusu da mahallelerin sosyo-ekonomik kırılganlığı ile paralel ilerlemektedir. Beyoğlu'ndaki yapılar yoğun olarak 1980 ve öncesi inşa edilmiş durumdadır. Bunun yanı sıra yoksul mahallelerde yaşayan yerel halkın da afetlere dirençlilik konusunda daha kırılgan olduğu görülmektedir. 2019 yılında İBB Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Afet Risk Yönetimi İçin Megaşehir Gösterge Sistemi" verilerine bakıldığında; Piripaşa, İstiklal, Camiikebir ve Örnektepe mahalleleri deprem risk skorunun en yüksek olduğu mahallelerdir. Sosyal hasar görebilirlik indeksine göre de en yüksek hasar görebilirliğe sahip mahalle Çukur mahallesidir ve onu sırasıyla Bostan, İstiklal, Bülbül, Bedrettin ve Piyalepaşa mahalleleri takip etmektedir.

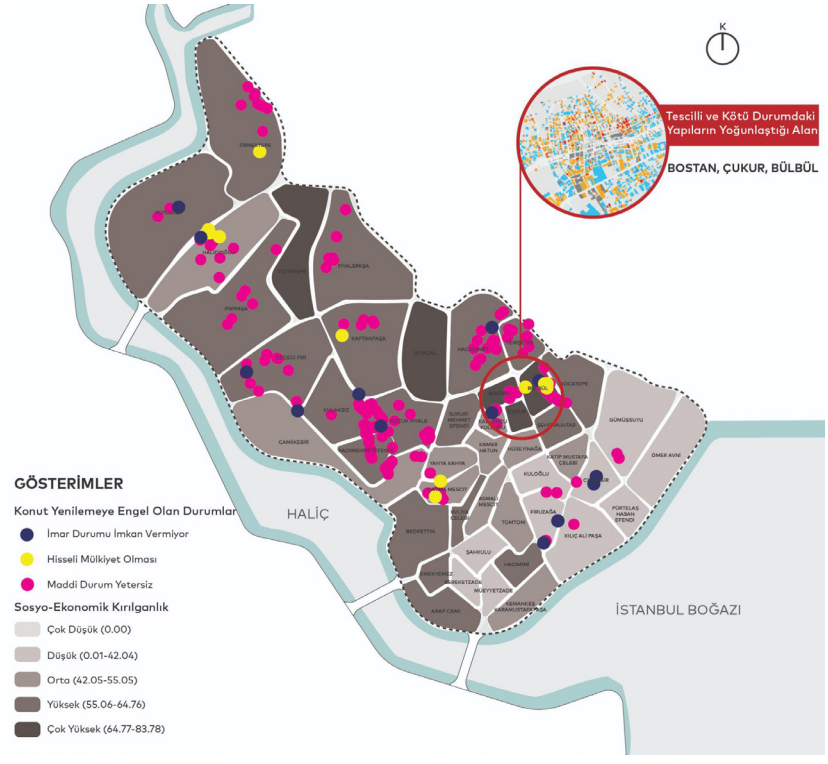

Resim 21: Sosyo-Ekonomik Kırılganlığın Yüksek Olduğu Bölgelerde Konut Yenilemeye Engel Olan Durumlar

7.5 şiddetinde olası bir deprem meydana gelmesi halinde ilçede toplam 10 bin 295 hanenin geçici barınmaya ihtiyaç duyacağı ve Halıcıoğlu mahallesinden sonra geçici barınma ihtiyacının en çok açığa çıkacağı mahallelerin sırasıyla Sütlüce, Yahya Kahya, Kulaksız ve Yenişehir mahalleleri olacağı tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal ve ekonomik kırılganlığın yüksek olduğu Tarlabaşı-Dolapdere bölgesi, aynı zamanda tarihi konut dokusunun da yoğun olduğu bir alan olduğundan bina yenilemeye elverişli değildir. Yine, Kasımpaşa, Örnektepe, Sütlüce, İstiklal ve Hacıahmet bölgelerinde imar durumunun imkan vermemesi, maddi olanakların kısıtlı olması ve hisseli mülkiyet problemleri de bina yenilemenin önünde engel teşkil etmektedir.

6. Sonuç: Beyoğlu Mekansal Strateji Planı Ne Öneriyor?

Katılımcı süreç içerisinde ortaya çıkan kent hakkı kapsamında, Beyoğlu için oluşturulan "Yaşanabilir, Üreten, Yaratıcı, Dayanıklı, Hatırlayan ve Adil Beyoğlu" temalarının her birinin altında politikalar üretilmiştir ve her bir politika "mekansal adalet" tartışması üzerinden kurgulanmıştır. Bu politikaların altında ise mekansal adalete dair sorunların çözümleri için stratejiler ve eylemler üretilmiştir. Bu eylemlerin bazıları ise Beyoğlu'nun tüm kesimleri için sosyal adaleti sağlamaya yönelik projeler şeklinde öne çıkmaktadır.

Resim 22: BMSP Politika Başlıkları

Hak temelli mekansal planlama yaklaşımıyla oluşturulan bu politikalardan bahsetmek gerekirse;

- "Erişilebilir ve Kapsayıcı Sosyal Hizmet Alanları ile Bütünleşen Nitelikli Kamusal Mekanlar" başlığı altında dezavantajlı mahalleler başta olmak üzere Beyoğlu'nun tamamında hizmetlere erişimin sağlanması, bölgelerin farklılaşan ihtiyaçlarına yönelik karma işlevli açık ve kapalı kamusal hizmet ve kullanım alanlarının oluşturulması, kıyı ve vadilerle bütünleşik düşünülen bir açık alan sistemiyle ekolojik ve kamusal niteliğin ilçe genelinde artırılması,

- "Temel İnsan Haklarını Gözeten, Kapsayıcı Sosyal Hizmetler ve Destek Mekanizmaları" başlığı altında dezavantajlı grupların temel insan haklarına erişiminin desteklenmesi, kentsel ve sosyal hizmetlere erişimde herkesi kapsayan politikaların benimsenmesi, toplumsal kabul, dayanışma ve karşılıklı diyaloğun güçlendirilmesi,

- "Herkes için Erişilebilir ve Güvenli Barınma Olanakları" başlığı altında genel yaşam standartlarını iyileştirecek çalışmalarla konut sunumunun birlikte düşünülmesi, kiracılar ve dezavantajlı grupların gözetilmesi ve deprem ve ekolojik krize karşı konut yapılarının güçlendirilmesi veya yenilenebilmesi için uygulanabilir ekonomik modellerin oluşturulması,

- "İklim Uyumlu, Afetlere Dirençli Ulaşım ve Altyapı" başlığı altında İstanbul'un "karbon nötr" ve "dirençli şehir" olma hedefleriyle paralel olarak enerji verimliliğinin arttığı, atık yönetim uygulamalarının geliştirildiği, afetle mücadele kapasitesinin arttığı, iklim değişikliği etkilerine dirençli ve sürdürülebilir kentsel hareketliliğin sağlandığı bir kent olması,

- "Korunan ve Yaşatılan Çok Kültürlü Miras" başlığı altında ilçe mirasının çok boyutlu mirasını ve hafızasını gözeten, koruma ilkeleri ve estetik değerler ele alınırken kamu yararının da ön planda tutulduğu bir yaklaşımın geliştirilmesi ve Beyoğlu'nun tarihsel süreçteki sosyal, mekansal ve kültürel değerlerinin temel alındığı tüm bu kültürel miras değerlerinin korunması ve yaşatılması,

- "Özgün ve Çeşitlilik Sunan, Etkileşim Olanakları Güçlendirilmiş Kültür Sanat Ortamı" başlığı altında Beyoğlu'nun kültürel merkez rolünü ulusal ve uluslararası alanda güçlendirilmesi ve bu kapsamda kültür, sanat ve yaratıcı üretimde bütünleşik yaklaşımlar

geliştirilerek tüm paydaşların etkileşimlerinin ve ortak diyalog alanlarının artırılması, kültür üreticilerinin teknolojik, ekonomik ve mekansal olarak desteklenmesi, görünürlük ve işbirliği olanaklarının geliştirilmesi, Beyoğlu'nda tüm bireylerin kültür ve sanat etkinliklerine erişiminin artırılması için kamusal alan kullanımının etkin hale getirilmesi, eğitim ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi,

- "Sürdürülebilir, Dengeli ve Kültürel Mirasa Saygılı Turizm" başlığı altında Beyoğlu turizminin, kültür turizmi ağırlıklı gelişmesini öngörülmekte, kruvaziyer turizmi gibi kitlesel turizmin beraberinde getirdiği sorunları giderebilmek için diğer turizm türleri arasında bir denge sağlanması kapsamında ve turizm baskısı kaynaklı sorunların minimize edilmesi, İstanbul'un turizm ve ziyaretçi yönetiminin planlanması, Beyoğlu'nda turizm sektörünün düzenlenmesi, kontrol altına alınması ve sorumlu bir turizm anlayışı geliştirilerek Beyoğlu'na özgü sürdürülebilir yerel uygulamaların benimsenmesi,

- "Yerel Ekonomiyi Destekleyen İstihdam Olanakları" başlığı altında Beyoğlu'nun mevcut ekonomik değerlerinin yaratıcı üretim ve eğitim olanakları ile desteklenmesi, İstanbul'un ve Beyoğlu'nun en önemli sorunlarından biri olan işsizliğin çözümüne yönelik Beyoğlu özelinde adımlar atılarak mevcut nüfusun bu bölgede istihdamının sağlanması ve Beyoğlu'nda güvenceli ve sağlıklı çalışma koşullarının oluşturulması,

- "Yerel Paydaşları Güçlendiren Şeffaf, Etkin ve Katılımcı Yönetim" başlığı altında ilçedeki kentsel süreçlerin yönetiminin ortaklaştırılması, planın uygulanma ve denetleme süreçlerinin de şeffaf ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirilmesi, katılım ve etkileşim platform ve süreçlerinin yaygınlaştırılması ve mekansal düzenlemenin ve yatırımların ihtiyaçlara cevap verecek şekilde eşgüdüm içinde önceliklendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu politikaların her biriyle ilgili olarak geliştirilen stratejiler ve eylemler doğrultusunda sosyo-mekansal adaleti sağlamaya dönük öne çıkan birtakım projeler geliştirilmiştir. Hak temelli bir yaklaşımla geliştirilen bu projelerden bir kısmı aşağıda açıklanmaktadır.

- **Mahalle Evlerinin Kurulması:** Kadınların, çocukların, yaşlıların, engellilerin kullanımına uygun olarak tasarlanacak Beyoğlu'nun 6 karakter bölgesinde 6 mahalle evi ile mahallenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermeyi hedeflenmektedir. Mahalle evleri, semt

konakları ile işbirliği yaparak alt bölgedeki ihtiyaç ve talepleri toplayacak; çeşitli atölye, kurslar düzenleyecek, kültürel etkinlikler organize edecek ve psiko-sosyal hizmet sunacak ve mahallede yaşayan herkesi kapsayan buluşma mekanları olacaktır.

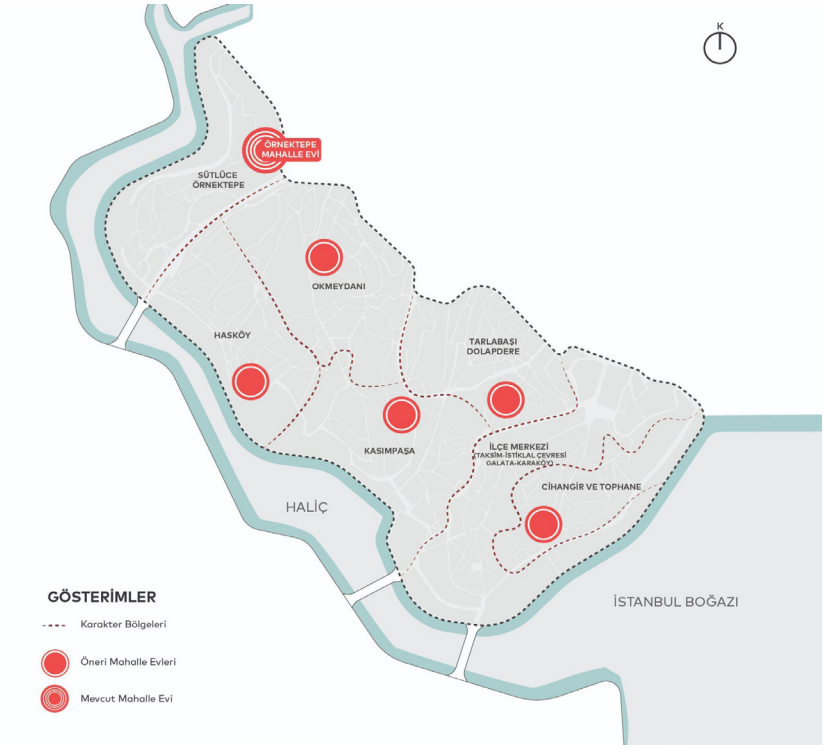

Resim 23: Öneri ve Mevcut Mahalle Evleri

- **Beyoğlu Atölyeleri:** Yerel dokunun ihtiyacına göre şekillenen restorasyona yönelik eğitimler ile yaratıcı faaliyetlerle üretim ve imalatın buluştuğu, mahallelinin kültür, sanat ve üretim ile temas noktalarının kurulması amaçlanmaktadır. Bu atölyeler ayrıca, sanatçılar için yaratıcı ve bağımsız üretim alanlarının oluşturulduğu alanlar olacaktır.

Resim 24: Beyoğlu Atölyeleri

- **Dezavantajlı Gruplara Yönelik Projeler:** Yaşlılar, çocuklar, kadınlar, engelliler, evsizler ve hayvanlar gibi kırılgan grupların dirençliliğinin artırılması için çeşitli projeler geliştirilmiştir. Bu projelerden bahsetmek gerekirse;
    - Yaşlanma Enstitüsü aracılığıyla yaşlılara mentörlük ederek aktif yaşlılık pratiklerinin sağlanması,
    - Çocuklar ve gençler için kodlama, yazılım ve bilişimle ilgili Teknoloji Atölyelerinin düzenlenmesi,
    - Evsizler için içinde çamaşırhane ve duş sisteminin olduğu mobil HadiYıka aracının oluşturulması ve mobil aracın İSPARK›larda konumlanması,
    - Kadınların Taksim bölgesine gelişlerini artıracak kadın etkinliklerinden oluşan düzenli ve ücretsiz Beyoğlu Kadın

Dayanışma ve Özgürlük Festivali'nin düzenlenmesi,

- Tarlabaşı'nda Beyoğlu Sağlık Tarama ve Psikolojik Danışmanlık Merkezinin açılması,
- Beyoğlu Hayvan Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi açılması,
- Halk Ekmek Büfelerinin açılması bulunmaktadır.

- **Beyoğlu Gençlik Buluşma Noktası:** Tepebaşı'nda açılacak Beyoğlu Gençlik Buluşma Noktası, gençlerin buluşma durağı olarak çok amaçlı kullanım ve etkinlik alanlarını içinde barındırmaktadır. Bu kapsamda içinde kütüphane alanının, etkinlik ve sergi salonunun, eğitim sınıflarının, atölye alanlarının ve uygun fiyatlı yeme-içme alanlarının bulunması hedeflenmektedir.
- **Miras Konut Alanları İyileştirme Projesi:** Dezavantajlı grupların ve miras-konut dokusunun yoğun olduğu Tarlabaşı-Dolapdere Bölgesi'nde; yapının afet riski, bölgede yaşayan farklı kesimler, yerel halkın barınma koşulları, konutların mülkiyet durumu ve ekonomik koşullar gözetilerek mirasın özgün dokusuna paralel olarak iyileştirme çalışmaları yapılacaktır.
- **Beyoğlu İstihdam Kooperatifleri:** Kayıt dışı istihdamda çalışma oranı yüksek olan sektörler için kooperatifler kurulması, çalışma koşullarının ve mekansal şartlarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kooperatifleşme sürecinde;
  - Kadın kooperatifleri,
  - Beyoğlu midyeciler kooperatifi,
  - Tekstil işçileri kooperatifi,
  - Katı atık işçileri kooperatifi önerilmektedir.

Katılımcı planlama çalışmaları boyunca Beyoğlu'nda yapılan saha çalışmalarından elde edilen sosyal ve mekansal veriler doğrultusunda ortaya çıkarılan sorun başlıkları ile bu sorunların çözümleri için üretilen temalar, politikalar, stratejiler, eylemler ve öne çıkan projelerle Beyoğlu'nda talep edilen kent hakkının ve sosyo-mekansal adaletin tesis edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hem mekansal hem de kurumsal düzenlemeleri içeren bu eylem alanlarının uygulayıcıları, zaman planlanması ve izleme kriterleri BSMP çalışması kapsamında ortaya konmuştur. Bu planın uygulama süreçlerinin şeffaf bir şekilde izlenebilir olması, belirli aralıklarla tarafsız

kurullarca değerlendirilmesi ve denetlenmesi için araçlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda önerilen yönetim modelinde de izleme ve değerlendirme araçlarının geliştirilmesi, bağımsız ve konusunda yetkin uzmanlardan oluşan izleme komitesinin kurulması, muhtarlarla etkin iletişim ve işbirliklerinin güçlendirilmesi, sivil oluşumlarla etkin ve süreklilik sağlayan katılım ve araştırma ağlarının oluşturulması, kültürel değerlerin ortak yönetiminin sağlanması, plan ve tasarım çalışmalarının eşgüdümlü ilerlemesi ve kamusal alanların ortak yönetiminin kurulması gibi önemli mekanizmaların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Beyoğlu'nun herkes için adil ve yaşanabilir bir kentsel alan olması ve bu kapsamda önerilen eylem ve projelerin uygulanması için şeffaf bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması, ilgili kurumlar ve sivil bileşenler arasında koordinasyonun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Endeksa, (2020). Mahalle Düzeyinde Kişi Başı Gelir Verileri.

IOM, (2019). Baseline Assessment in İstanbul Province, Analysis Report - May-July 2019.

İBB Birlikte Başaracağız Projesi, (2020). COVID-19 ile Mücadele Kapsamında İstanbul Kırılganlık Haritası.

İBB Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü, (2019). Afet Risk Yönetimi İçin Megaşehir Gösterge Sistemi.

İBB Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, (2016). İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı

İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, (2022). Beyoğlu Mekansal Strateji Planı. Erişim adresi: https://www.beyoglusenin.ist/tr/strateji-plani

Vardar, N., (2015). Kelebek Korse Kapanıyor, Dayanışmaya Çağırıyor, Bianet. Erişim adresi: https://m.bianet.org/bianet/ toplum/169957-kelebek-korse-kapaniyor-dayanismaya-cagiriyor)

URL1: İBB Şehir Planlama Müdürlüğü Beyoğlu Senin Web Sayfası. Erişim adresi: https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-senin-etkinlikleri/

URL2: Beyoğlu Senin Web Sayfası. Erişim adresi: https://www.beyoglusenin.ist/

on birinci oturum

SAĞLIKLI KENTSEL MEKANLARA ERİŞİMDE ADALET

Moderatör: Zafer MUTLUER

Yapılı Çevre Özelliklerinin Adil ve Eşit Dağılımı: Ankara'nın Ruh Sağlığı Tanılarının Üzerinden Bir Mekânsal Değerlendirme

Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU, Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

Pandemi Döneminde Akıllı Şehir Uygulamaları Kullanımının Dijital Uçurum Üzerinden Okunması: İstanbul Örneği

Burcu UYANIK

Kentsel Sağlığın Suça Eğilimli Kayıp Mekanlar Üzerinden Değerlendirilmesi: Beylikdüzü Örneği

Gizem CİHANLI, Dr. Öğr. Üyesi Eren KÜRKÇÜOĞLU

KENTSEL YAŞAM ÇEVRESİ ÖZELLİKLERİNİN ADİL VE EŞİT DAĞILIMI: ANKARA'DA RUH SAĞLIĞI TANILARI ÜZERİNDEN BİR MEKÂNSAL DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Burcu H. ÖZÜDURU

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Yaşam çevrelerinin farklı fiziksel özellikleri ile doğa ve toplum adına 'ortak fayda'ya; 'kamu yararı' ve 'eşitlik' ilkelerini gözeterek tüm bireylere, topluma ve kentsel çevreye etki etmesi ve belli bir seviyede yaşam kalitesi sunması beklenmektedir. Son dönemde sermaye ve yatırım öncelikleri adına gelir eşitsizlikleri belirginleşmiş, ortaya çıkan yaşam çevrelerinde nüfusun ve yapılaşmanın da sürekli artması ile kent ve kentli hakkının ana unsuru olan kamusal hizmetlere erişim konusunda sosyo-mekansal eşitsizliklerin öne çıktığı görülmüştür. Bu durum sosyal ayrışmaya, adil kent kurgusu kapsamında sağlıksız yaşam çevrelerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu araştırmanın amacı; yaşam çevresi özellikleri ile kentsel ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi istatistiksel ve mekânsal analiz yöntemleriyle değerlendirmek, mekânsal adalet ve kent hakkı bağlamında çok yönlü ilişkileri ortaya koymaktır. Bu kapsamda, literatürde ruhsal hastalıklardan anksiyete, depresyon ve alkol/tütün kullanımına bağlı ruhsal hastalıkların hızları, Ankara ili merkez ilçelerin yerleşik alan bulunan mahalleleri örneklem alanında yaşam çevresi özelliklerinin mekânsal dağılımına bağlı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Kent Hakkı, Kentsel Sağlık, Ruhsal Sağlık, Yaşam Çevresi.

Equal and Fair Distribution of Urban Living Environment Features: A Spatial Evaluation Based on Mental Health Diagnoses in Ankara

Abstract

It is expected that different physical features of living environments, on behalf of nature and society, contribute to the "common good" while adhering to the principles of "public interest" and "equality" impacting all individuals, society, and the urban environment, and providing a certain level of quality of life. Recently, income inequalities have become more pronounced due to capital and investment priorities, and increase in population and construction in the emerging urban environments. These changes caused increasing socio-spatial inequalities regarding access to public services, which is the main component of urban and citizen rights. This situation has led to social segregation and formation of unhealthy living environments within the scope of a just urban design. The aim of this research is to evaluate the relationship between living environment features and urban mental health using statistical and spatial analysis methods and to reveal multidimensional relationships in the context of spatial justice and the right to the city. In this context, the study focuses on the spatial distribution of living environment features in relation to the prevelances of mental illnesses, such as anxiety, depression, and mental illnesses associated with alcohol/tobacco use, in the sample area of the central district neighborhoods of Ankara.

Keywords: Ankara, Right to the City, Urban Health, Mental Health, Living Environment.

1. Giriş

Kentleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kentsel mekânda nüfus yoğunluğunun hızlı artışı, farklı kültürden insanları bir araya getirirken kentte birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Bunların başında sağlıksız yaşam çevrelerinin oluşması ve mekânsal adaletsizliğin artması gelmektedir. Oysa, fikren ve pratik anlamda kentsel mekânın tasarlanmasına, değişmesine ve baştan inşa edilmesine katkısı olan her kentlinin, kentin değerleri üzerinde hakkı vardır. Evrensel insan hakları kapsamında değerlendirilen bu haklar "kent hakkı" olarak tanımlanmakta ve her bireyin kentte insan onuruna yakışır şekilde yaşam sürmesini, kentte daha iyi yaşam kalitesinin ve daha yüksek refahın mümkün olmasını hedeflemektedir. Ancak, kentsel ve kamusal hizmetlerin eşit olmayan şekilde dağılımı, kentte belirginleşen sosyoekonomik statü (SES) farkı, politik sebepler, yer seçimi problemleri vb. mekânsal adaletsizliği derinleştirmekte, her bir kentlinin "kent hakkı"ndan yeterli ölçüde faydalanmasını engellemektedir. Bu durum, kentte plansız ve sağlıksız yaşam çevrelerinin oluşumunu da tetiklemektedir. Sağlıksız yaşam çevreleri, kentlilerin yaşam kalitesi ve sağlıklarıyla ilgili sonuçlar doğurmaktadır.

Literatürde halk sağlığı ile ilişkili olan bulaşıcı olmayan hastalıklar (BOH) kalp ve damar hastalıkları, obezite ve diyabet, kronik solunum yolu hastalıkları (KOAH-astım), kanser türleri ve ruh sağlığı olmak üzere beş ana grupta toplanarak yaşam çevreleri ile ilişkilendirilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün çalışmalarına göre, 2021 yılında 41 milyon ölümden BOH'lar sorumludur; bu tüm ölümlerin %71'ini temsil etmekte; BOH kaynaklı bu ölümlerin oranının %77'si (yaklaşık 31,4 milyonu) gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir (DSÖ, 2022). Tüm dünyada yaygın olarak görülen ve toplam hastalık yükünün önemli bir bölümünü oluşturan ruhsal hastalıklar kentsel alanlarda giderek daha yaygın şekilde karşılaşılan sağlık problemleri haline gelmiştir. Ruhsal hastalık oluşumunun ya da var olan hastalıkların tetiklenmesinin genetik/biyolojik faktörler, sosyoekonomik ve demografik faktörler, zararlı madde kullanımı vb. pek çok sebebi olduğu bilinmekle birlikte ruh sağlığını etkileyen faktörlerden biri olan yaşam çevresi özelliklerinin ruhsal hastalıklara ilişkin etkileri planlama sürecinde göz ardı edilebilmektedir. Kentsel planlama ile ruhsal hastalıklara neden olan tüm etkenlere müdahale etmek mümkün değildir. Ancak planlama yoluyla yapılı çevrenin sebep olduğu ruhsal bozuklukların giderilmesi sağlanabilir. Bu çözüm, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesini ve mekânsal adaletsizliklerin azaltılmasını da beraberinde getirecektir.

Bu araştırmanın amacı, kent hakkı ve mekânsal adalet bağlamında yapılı çevre özelliklerinin ruh sağlığı tanıları ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, Ankara kentinin merkez ilçe yerleşik mahalleleri örneklem alanı olarak seçilmiş, mekânsal ve istatistiksel analizler yardımıyla bahsedilen ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma yönteminin temelini ruhsal hastalık tanısı hızı (alkon/tütün kullanımına bağlı ruhsal ve davranışsal bozukluklar, depresif nöbet ve anksiyete) bağımlı değişkenleri ile sosyal, demografik ve yapılı çevre bağımsız değişkenleri kullanılarak elde edilen küme analizleri oluşturmaktadır. Bu analizler ile ruhsal hastalık tanılarıyla ilişkilenen yapılı çevre ve sosyoekonomik, demografik değişkenlerin Ankara merkez ilçe mahallelerinde nasıl bir benzerlik/ayrışmaya neden olduğu ortaya koyulmuştur. Araştırma bulguları; sosyo-ekonomik statü (SES) gruplarının neredeyse tüm ruhsal hastalık tanısı hızlarıyla ilişkili olduğunu, yaşam çevresinin yapılı çevre özellikleri ve yol ağı-erişilebilirlik değişkenlerine ait bazı özelliklerin de ruhsal sağlık tanılarıyla anlamlı olarak ilişkilendiğini göstermektedir. Özellikle bina yükseklik ortalaması, yeşil alan miktarı, merkezilik ve yol ağı-erişilebilirlik değişkenlerinin ruhsal hastalık tanısı hızlarıyla ilişkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca, analizlerde kullanılan değişkenler örneklem alanında belirgin bir küme yapısı oluşturmuş, kent merkezi ve çeper mahalleler niteliksel olarak birbirinden ayrışmıştır. Benzer nitelikteki mahallelerin ise analizlerde kullanılan değişkenlere bağlı olarak aynı ya da birbirine yakın kümelerde toplandığı görülmüştür. Bu çalışma ile yaşam kalitesinin yükseltilmesi; kentsel planlama ve komşuluk birimi tasarımları ile adil ve eşit olmayan mekânsal dağılımın karar vericiler tarafından kontrol edilebilmesi hedefiyle yapılabilecek kentsel politika, plan, program ve stratejiler tartışmaya açılmaktadır.

2. Literatür Araştırması

2.1. Kent ve Kent Hakkı Bağlamında Mekânsal Adalet

İnsanlık tarihi boyunca sürdürülen yerleşim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve günümüz modern kentlerine kadar uzanan kentleşme süreci, kentlerde farklı yaşam biçimlerini bir araya getirirken burada yaşayan insanların kentten ve kentsel hizmetlerden yana beklentilerinin olmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü kent, birçok insanın teorik ve pratik anlamda kolektif katkı sağlayarak ürettiği ve sürekli geliştirdiği bir yapıttır (Lefebvre, 1968'ten aktaran Kumrel, 2020). Dolayısıyla kentte yaşayan insanlar, kentlerde daha kaliteli ve refah bir yaşam sürebilmek adına yaşadıkları yerin kentsel ve çevresel değerleri üzerinde bazı haklara sahiptir. David Harvey

(2012), kentlilerin, kentlerde insan onuruna yakışır şekilde yaşam sürmeleri için gerekli olan "kent hakkı" kavramını, kentsel kaynaklara bireysel ve kolektif olarak özgürce ulaşabilme kabiliyetinin daha ötesinde görmüş ve "kenti gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkı" olarak tanımlamıştır.

Kenti değiştirme, insan ve toplum ihtiyaçlarına göre yeniden inşa etme kentleşme sürecinin bir parçasıdır. Bu nedenle Harvey, kent hakkını bireysel bir haktan ziyade kolektif bir hak olarak nitelendirmektedir (Harvey, 2012). Ancak kent hakkı, 1992 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı metnine göre resmi olarak insan hakları kapsamında yer almaya başlamıştır (Ökmen, 2008). Dolayısıyla kent hakkı, en temelde bireysel bir haktır. Kent sosyoloğu Robert Park "bir kenti inşa ederken insan kendini de inşa eder." demiştir (Park, 1967'den aktaran Harvey, 2012). Bu anlatım aslında kentin yaşam çevrelerinin insan yaşamını doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kentin sunduğu imkanlar, kentlilerin daha kaliteli ve refah yaşam sürebilmeleri ile yakından ilişkilidir. Kentin, her kesimden insana sunduğu kaynak ve imkanların aynı olmadığı da çoğunlukla bilinen bir gerçektir. Bu durum, kentte mekânsal adalet sorununu oluşturmakta ve her kentlinin yalnızca insan olduğu için sahip olduğu evrensel insan haklarından olan kent hakkını tam olarak kullanamamasına neden olmaktadır.

Mekânsal adalet, kent hakkı ile oldukça ilişkilidir. Kent hakkı, kentte yaşayanların eşit bir şekilde kentsel kaynaklardan yararlanma hakkını ifade ederken, mekânsal adalet kentteki *farklı grupların* kentsel kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla kent hakkının tam olarak sağlanabilmesi öncelikle mekânsal adaletin sağlanmasına bağlıdır. İdeal kent hakkının ve mekânsal adaletin gereği kentsel kaynaklara her gruptan insanın eşit erişim sağlaması olsa da kentsel mekânda doğal ve kentsel kaynakların çoğu zaman eşit dağılmadığı, kentin her bölgesinden ve her gruptan insanın bu kaynaklara özgürce erişemediği bilinmektedir. Bu durum, kentte sosyoekonomik seviye farklılarının ortaya çıkmasına ve artmasına neden olmaktadır. Bazen de kentteki sosyoekonomik seviye farklılıklarının mekâna yansımış olması mekânsal adaletsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mutlu ve Varol'a (2017) göre mekânsal adaletsizlik; kentsel kaynakların eşitsiz dağılımı, yer seçiminde ayrımcılık, mekânsal üretimde politik ve kapitalist etki ile oluşmaktadır.

Kentte mekânsal adaletsizliği derinleştiren temel unsurlardan birisi, her kesimden insanın kentsel ve kamusal hizmetlere eşit erişim sağlayamıyor

olmasıdır. Üst gelir grubunda yer alan kentliler nitelikli kentsel hizmetlere ve sosyal aktivite imkanlarına daha kolay erişirken, alt ve alt-orta gelir grubunda yer alan kentliler bu hizmetlerden üst gelir grubu kadar faydalanamamaktadır (Mutlu ve Varol, 2017). Buna ek olarak, üst gelir grubunun yer aldığı kentsel yaşam çevreleri ve alt, alt-orta gelir grubunun yer aldığı kentsel yaşam çevrelerinin fiziksel anlamda farklı olması da sosyal ve mekânsal adaletsizliği derinleştirmektedir. Alt, alt-orta gelir grubu genellikle daha sağlıksız yaşam çevrelerinde ikamet etmek durumunda kalmaktadır. Alt ve alt-orta gelir grubu, yaşadıkları çevrelerin özellikleri ve sahip oldukları sosyal ve ekonomik koşullar bakımından, üst gelir grubunda yer alan kentlilere göre daha düşük refah durumu ve yaşam kalitesine sahipken, bu gruba göre daha fazla sağlık sorununa maruz kalmaktadırlar. Koçoğlu ve Akın (2009), sosyoekonomik eşitsizliklerin fazla olduğu toplumlarda bireylerin sağlıklı yaşam sürme olasılıklarının daha düşük olduğunu bildirirken, Yardım ve Özcebe (2010) sosyoekonomik statüsü zayıf insanların daha düşük gelir ve eğitim, daha yetersiz bakım ve barınma koşullarına sahip olmaları nedeniyle daha düşük yaşam kalitesi seviyesi ile ilişkilendirildiklerini ortaya koymuştur. Örçen Güler ve Turan da (2020) benzer şekilde, gelir düzeyi yüksek grupların bozulan kentsel ve çevresel kaynaklardan uzak kalabilmek ve daha iyi koşullarda yaşayabilmek için fırsat yaratabildiğini, gelir düzeyi düşük grupların ise çevresel bozulmanın sonuçlarından kaçma imkânı bulamadığından bu çevrelerde yaşamaya maruz kaldıklarını ve bu şekilde kentsel eşitsizliklerin daha da arttığını belirtmiştir. Dolayısıyla mekânın kentliye sunduğu imkanlar, kentlinin kamusal ve kentsel hizmetlere erişim eşitliği ve mekânsal adalet, kentlilerin yaşam kalitesini ve sağlıklı olma durumlarını doğrudan etkilemektedir.

Birleşmiş Milletler 2030 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) arasında dünya üzerinde mümkün oldukça fazla insanın daha iyi şartlarda ve çevrelerde yaşam sürmesinin sağlanması yer almaktadır. En temel hedefler arasında açlık ve yoksulluğa son verilmesi bulunurken; her bir bireyin sağlıklı ve kaliteli yaşam sürmesinin sağlanması, eşitsizliklerin azaltılması, temiz ve nitelikli kamusal hizmetlere erişimin sağlanması, sürdürülebilir kent ve toplulukların oluşturulması sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak hedefler arasında gösterilmektedir (Ramirez-Rubio vd. 2019). Sağlıklı, sürdürülebilir, mekânsal eşitsizlikleri bertaraf eden yüksek yaşam kaliteli yaşam çevrelerinin oluşturulması hedefi, bugün ve gelecek yıllar için kentlilerin yaşam kalitesini ve kent sağlığını iyileştirmeyi amaçlarken kentsel mekânda yaşam kalitesi ve kent sağlığı ilişkinin tartışılması gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

2.2. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yaşam Çevreleri

Üçüncü kuşak insan hakları arasında yer alan kent hakkının odağında kentlilerin yaşadıkları kentsel mekanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi bulunmaktadır. 1980-82 yılları arasında geliştirilen ve sloganı "yerleşmelerde daha iyi yaşam" olan Kentsel Rönesans İçin Avrupa Kampanyası'nın temelinde de yine kentte yaşam kalitesinin iyileştirilmesi vardır. İdeal bir kentin, sağlıklı bir kentte yaşama hakkını güvence altına alabilecek bir kent olması gerektiğini vurgulayan Avrupa Kentsel Şartı'nın (1992) temel hedefi, kentsel yaşam alanlarının daha kaliteli ve yaşanabilir alanlara dönüştürülmesidir (Kaypak, 2009). 1985 yılında kurulan ve sağlık çalışmaları yürüten Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) vizyonu da kentlerde sağlıklı yaşam koşullarının ne ölçüde var olduğunu araştırmak, kentsel sağlık ve yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik çalışmalar yürütmektir. Kentsel mekânda yaşam kalitesinin artırılması ulusal ve uluslararası kuruluşların ve strateji belgelerinin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Çünkü kent haklarının herkes için sağlanmış olmasıyla doğrudan ilişkili olan kentsel yaşam kalitesi (Kaypak, 2009); yerel ve bölgesel refah, ulusal gelişmişlik düzeyi, kentlerin ve kentlilerin sağlığı ile doğrudan ilişkilidir.

Yaşam kalitesi insanların fiziksel, sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standartlarının yüksek olması ile bağlantılıdır. Sirgy (1986), bir toplumda ihtiyaç tatmini ne kadar yüksekse yaşam kalitesinin de o kadar yüksek olacağını savunmuştur. Toplumun beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi arttıkça yaşam kalitesi de aynı oranda artmaktadır. Sirgy'nin bu görüşü, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ile aynı temele dayanmaktadır. Maslow da İhtiyaçlar Hiyerarşisinin her üst basamağını daha yüksek yaşam tatmini ve yaşam kalitesi ile ilişkilendirmektedir. Kişinin öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, kendini bulunduğu ortamda ve toplumda güvende, ait ve saygın hissetmesi yaşam kalitesini artırmaktadır. Bu noktada yine kişinin yaşadığı çevrenin fiziksel özelliklerinin ve çevre kalitesinin iyileştirilmiş olması, mekânsal adaletin sağlanıyor olmasının ve kent hakkına tam anlamıyla erişebilir olmanın daha iyi yaşam kalitesiyle ilişkisi olduğu söylenebilir.

1960'lı yıllara kadar yaşam kalitesinin çoğunlukla maddi kaynaklara bağlı olduğu görüşü yaygın olsa da günümüzde mekânsal, toplumsal ve hatta politik meselelerin de yaşam kalitesini etkileyen unsurlar olduğu anlaşılmıştır (Pacione, 2003). Yaşam kalitesi, sağlık ve çevre ile doğrudan ilişkilidir. Van Kamp ve arkadaşlarının (2003) Şekil 1'deki yaşam kalitesi

modeline göre yaşanabilirlik ve sağlık, yaşam kalitesinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Çevre ise sağlık, yaşanabilirlik ve yaşam kalitesinin ortak alt bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Modele göre çevre hem de fiziksel hem de sosyal anlamda sağlık ve yaşam kalitesi ile ilişkilenmektedir. Çevrenin kalitesi, konut ve çevresine ait mekânsal özellikler fiziksel mekâna bağlı olarak yaşam kalitesini etkilemektedir. Kişinin yaşam tarzı, kişisel özellikleri ve sosyal çevresinin kalitesi de sosyal anlamda yaşam kalitesi ile ilişkilendirilmiştir. Hem fiziksel çevre hem de sosyal çevreyle ilgili oldukça fazla nitelik barındıran kentsel alanlar ve yapılı çevre özellikleri de kentlilerin yaşam kalitesini şekillendiren en önemli unsurlardandır.

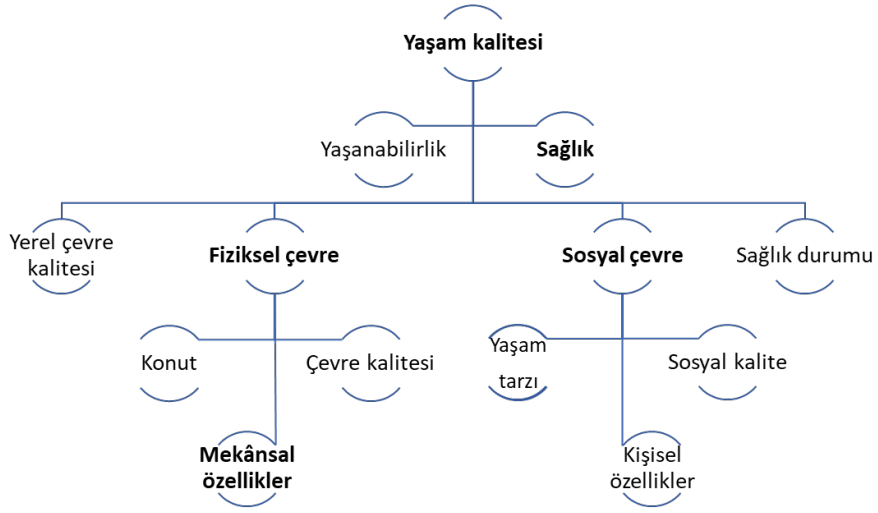

Şekil 1: Yaşam Kalitesi Belirleyicileri (RIVM, 2000'den aktaran Van Kamp, vd. 2003).

Kentsel alanlar, insanların yoğun şekilde yaşadığı, vakit geçirdiği, çalıştığı, eğlendiği, alışveriş yaptığı yerlerdir. Kentsel yaşam çevrelerini oluşturan bina, sokak, park ve yeşil alan, kamusal alan gibi yapılı çevre unsurlarının tasarımı da kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitelerini doğrudan etkilemektedir. Yaşam kalitesi ve şehir planlama mevcut yazını konut stoğu kalitesi, hava kalitesi, sosyal altyapı ve hizmetler, konut yoğunluğu, kent içi park ve yeşil alan miktarı, toplu taşıma duraklarına uzaklık, zincir marketlerin varlığı ve erişilebilirliği, ortalama araç kullanım mesafesi, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere erişim, spor alanlarına ve tesislerine erişim, nüfus yoğunluğu, gürültü, meydan/sokak/yaya alanları gibi kamusal alanların varlığı ve kullanım yoğunluğu yaşam kalitesini etkileyen nesnel yapılı çevre göstergeleri olarak ele almaktadır (Şimşekoğlu, 2022). Yaşam kalitesini

etkileyen bu göstergeler aynı zamanda fiziksel ve ruhsal anlamda insan sağlığını, dolayısıyla kent sağlığını da etkilemektedir. Bu anlamda, kentsel mekânda yaşam kalitesi ve kentsel sağlık günümüzde önemli ve güncel bir tartışma konusu haline gelmiştir.

2.3. Kentsel Mekânda Ruhsal Sağlık

Kentsel mekânın yaşam kalitesini etkileyen özellikleri, aynı zamanda insanların sağlıklı olma durumunu da etkilemektedir. Çünkü yaşam kalitesinin temelinde sağlık vardır ve sağlıklı olma durumundan söz edilemediği takdirde iyi bir yaşam kalitesinden de söz edilemez. Aynı zamanda sağlıklı olmanın temelinde de iyi bir yaşam kalitesi vardır. Sağlık en bilinen tanımıyla, yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal anlamda tam bir iyilik halidir (DSÖ, 1997). Bu tanıma göre sağlıklı olma durumu üç temel unsura referans vermektedir; fiziksel sağlık, ruhsal sağlık ve sosyal refah. Bu üç temel sağlık bileşeninin aynı anda iyi olması hali pek çok faktöre bağlı olmakla birlikte bunlardan birisi de yaşam çevresi özellikleridir.

Yaşam çevrelerinin farklı fiziksel özellikleri ile doğa ve toplum adına 'ortak fayda'ya; tüm bireylere ve topluma etki etmesi ve belli bir seviyede yaşam kalitesi ve sağlıklı yaşam koşulları sunması beklenmektedir. Ancak son dönemde sermaye ve yatırım öncelikleri adına gelir eşitsizlikleri belirginleşmiş, ortaya çıkan yaşam çevrelerinde nüfusun ve yapılaşmanın da sürekli artması ile sağlıksız yaşam çevreleri oluşmaya başlamıştır. Bu durum, kentlerde sağlık sorunlarının, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkların artmasını beraberinde getirmiştir. Halk sağlığı literatürü bulaşıcı olmayan hastalıkları (BOH) kalp ve damar hastalıkları, obezite ve diyabet, kronik solunum yolu hastalıkları (KOAH-astım), kanser türleri ve ruh sağlığı olmak üzere beş ana grupta toplayarak yaşam çevreleri ile ilişkilendirmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Bulaşıcı olmayan hastalıklardan depresyon, anksiyete, alkol ve tütün kullanımına bağlı ruhsal hastalık gibi ruh sağlığı hastalıkları son yıllarda en fazla tanı konulan hastalık grubu arasında yer almaktadır. Özellikle depresyon, küresel ölçekte toplam hastalık yükünün %4,4'ünü tek başına oluşturmaktadır (DSÖ, 2017a). Genetik faktörler, bireysel sorunlar, sosyal ve ekonomik problemler, çevresel sorunlar gibi pek çok unsur ruhsal hastalıkları tetikleyebilmektedir.

Halk sağlığı alanında kentsel çevre ve sağlık ilişkisinin araştırılması 19. yüzyılın sonlarında Londra'daki büyük kolera salgını ile başlamış olsa da

yeni ve modern halk sağlığı çalışmalarının kentsel çevre ve ruhsal sağlık ilişkine ilgisi son yıllarda artmış durumdadır. Özellikle 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi, halk sağlığı ve yaşam kalitesi konusunda kentleşme geleneklerini, şehircilik ilkelerini ve kentsel politikaları tekrar sorgulatarak yapılı çevre özelliklerinin etkisini bizlere bir kez daha hatırlatmıştır. Ayrıca, DSÖ'nün Tüm Politikalarda Sağlık (Health in All Policies) yaklaşımında (DSÖ, 2017b) olduğu gibi, kent planlaması konusundan halk sağlığının tüm konulardan ve hedeflerden daha üstün tutulması gerekliliği de bu dönemde tekrar anlaşılmıştır (Özüduru, 2020).

Yaklaşık 3 yıl süren pandemi döneminde yaşam çevresi özelliklerinin ruh sağlığı ile ilişkisi de oldukça ön plana çıkmıştır. Tüm dünyada küresel, bölgesel ve yerel anlamda uzun süre, çok sayıda kısıtlamaya maruz kalan kentlilerden imkânı olanlar sağlıkları için nüfus yoğunluğunun daha az olduğu, daha rahat izole olabilecekleri bölgelere yerleşmeyi tercih ederken böyle bir imkânı olmayan kentliler pandemi riski ve diğer kentsel sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Sosyal ve mekânsal adalet konularının tekrar derinleştiği bu dönemde, kentin sıkışıklığına ve bulaş riskinden uzak kalmaya imkân sağlamayan kentsel mekanlara maruz kalan insanlar pandemi travması yaşamak durumunda kalmıştır. Salgının neden olduğu ölüm vakaları dışında sosyal sebeplerle yaşanan ve medyaya yansıyan ölüm vakaları da artış göstermiştir. Kentlerin salgın sürecini bu kadar ağır geçirmesi ve yönetememesinin en temel nedeni; doğal afet, salgın gibi olağanüstü koşullara hazırlıklı ve dirençli tasarlanmamış olmasıdır. Pandemi dönemi bizlere fiziksel ve ruhsal sağlığımızın değerini bir kez daha hatırlatırken kentlerin her türlü olumsuz koşula uygun ve dirençli şekilde tasarlanması gerekliliğini de tekrar ortaya koymuştur.

Kentsel bağlamda sağlığı ve hastalıkları etkileyebilecek sosyal ve fiziksel çevre özellikleri ile kentin karakterini oluşturan kentsel özellikleri inceleyen kentsel sağlık yaklaşımı (Ramirez-Rubio vd. 2019), kentsel sağlık problemleri ve bunların nüfus içindeki dağılımı ve görülme sıklığına, kentsel bağlama özgü çevresel sorunların farklı ölçeklerde sağlığa etkilerine ve kentsel mekânda hizmetlerin sunumuna odaklanmaktadır (Glouberman vd. 2006). Temel belirleyicileri fiziksel ve yapılı çevre özellikleri, sosyal çevre özellikleri, sağlık ve sosyal hizmetlerin erişilebilirliği olan kentsel sağlık alanında yapılan araştırmalar yapılı çevre özelliklerinden **yeşil alanların** varlığının, yoğunluğunun, niteliğinin ve erişilebilirliğinin; **konut** iç ortamının bakımlı ve konforlu olmasının, konutun bulunduğu dış çevrenin kalitesinin, konut ve nüfus yoğunluğunun, bina kat yüksekliğinin; gürültü, trafik, hava kalitesi,

güvenlik açısından **çevresel kalitenin**; arazi kullanım çeşitliliği ve kentsel-kamusal hizmetlerin erişilebilirliği bakımından **karma arazi kullanımı, yol ağı** ve **erişilebilirlik** özelliklerinin ruh sağlığı ile ilişkilendiğini ortaya koymaktadır (Şimşekoğlu, 2022). Bunlara ek olarak kentsel eşitsizlik, mekânsal adaletsizlik, sosyal dışlanma ve sosyoekonomik statü kentsel mekânda ruh sağlığını en fazla etkileyen sosyal faktörler arasındadır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, Ankara ilinin 9 merkez ilçesinde yer alan 378 kentsel nitelikli yerleşik mahalle örneklem alanı olarak seçilmiştir. Ankara'nın kompakt yapılı bir kent olması, merkez-çeper ve kır-kent ayrışmasının net olarak çözümlenebiliyor olması bu ili örneklem alanı seçme nedenini oluştururken, araştırmanın temel amaçlarından olan **kentsel** özelliklerin ruh sağlığı ile ilişkisini ortaya koyma hedefi de kentsel nitelikli yerleşimlerin örneklem alanına dahil edilmesine, kırsal nitelikli yerleşimlerin çalışma dışında tutulmasına neden olmuştur. Araştırma yönteminde kullanılan veriler **218K367** numaralı ve Yaşam Çevrelerinin, Sağlık Göstergeleri ve Yaşam Kalitesi ile İlişkisi: Sağlıklı Kentler İçin Toplum Katılımlı Bir Model Önerisi başlıklı **Tübitak-1003 Projesi** kapsamında elde edilmiş, literatür araştırmaları doğrultusunda ruh sağlığı ile ilişkili olabileceği ortaya koyulan değişkenler demografik yapı, sosyoekonomik yapı, yapılı çevre, erişilebilirlik ve ruhsal sağlık başlıkları altında gruplandırılarak araştırmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Veri tabanında yer alan değişkenler, normal dağılım durumunu ölçen ön testlerden geçirilerek alan çalışmasını oluşturan mekânsal ve istatistiksel analizlerde kullanılmak üzere seçilmiştir. Veri tabanında yer alan değişken gruplarından ruhsal hastalık değişkenlerinin hızı;

$$Hastalık\ Hızı = \frac{X\ bölgesinde\ t\ zaman\ aralığında\ saptanan\ yeni\ vaka\ sayısı}{X\ bölgesinin\ t\ zamandaki\ toplam\ nüfusu}\ x\ k$$

(X: bölge/yer, t: zaman aralığı, k: katsayı; Hastalık hızı hesaplarında k katsayı değeri 10000 kabul edilmiştir.)

formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada, halk sağlığı literatüründe nörolojik bir rahatsızlığa bağlı olarak gelişmeyen (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011) alkol ve tütün kullanımına bağlı ruhsal ve davranışsal bozukluk (F10 ve F17), depresif nöbet (F32-F33), anksiyete (F41) hastalıkları ve bu hastalıklarının tamamının toplamından oluşan toplam ruhsal hastalık (F10+F17+F32-33+F41) ruh sağlığı kapsamında

ele alınmıştır. Veri tabanında yer alan değişkenleri, gerekli ön testlerden sonra, daha anlamlı hale getirilmek ve sınıflandırılmak adına faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra çok değişkenli istatistiksel analizlerde kullanılan ve birimleri aralarındaki benzerliklere göre sınıflandırmaya yarayan (Demircioğlu ve Eşiyok, 2019) küme analizi yönteminin k-ortalamalar tekniğinden faydalanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının temel nedeni, ruh sağlığı ile ilişkilenen yaşam çevresi özelliklerinin örneklem alanında nasıl bir benzerlik/ayrışma yaratacağını ortaya koyabilmektir.

4. Bulgular

Ankara ili merkez ilçe mahalleleri örneklem alanında yaşam çevresi özellikleri ile ruh sağlığı ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın temel bulgusu, yaşam çevresi özellikleri ile ruhsal hastalık hızı tanıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve rasyonel ilişkilerin bulunuyor olmasıdır. Bulguları detaylı olarak incelemek için öncelikle örneklem alanı olan Ankara merkez ilçe yerleşik mahallelerinin bazı özelliklerini değerlendirmek gerekmektedir.

Ankara, başkent olması sebebiyle 20. ve 21. yüzyılda küreselleşme ve hızlı kentleşme etkisiyle Türkiye'de mekânsal ve sosyal dönüşümün başladığı ilk kent olmuştur. Gelişimine Lörcher, Jansen, Uybadin-Yücel ve Ankara Nazım Planı olmak üzere dört önemli planın yön verdiği Ankara'nın bugünkü mekânsal yapılanmasında birçok şehircilik ekolünün izi bulunmaktadır. 2022 yılı nüfusu 5.782.285 (TÜİK ADNKS, 2022) olan Ankara'nın 9'u merkez ilçe olmak üzere toplam 25 ilçesi ve 1.425 mahallesi bulunmaktadır. Örneklem alanında yer alan kentsel nitelikli mahallelerin %30,4'ü Çankaya ilçesinde yer almaktadır. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilçeler Keçiören ve Mamak'tır. Okuryazarlığın ve yüksekokul ve üzeri mezun nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilçe Çankaya'dır. Buna bağlı olarak sosyoekonomik statünün en yüksek olduğu ilçe de yine Çankaya'dır (Harita 1).

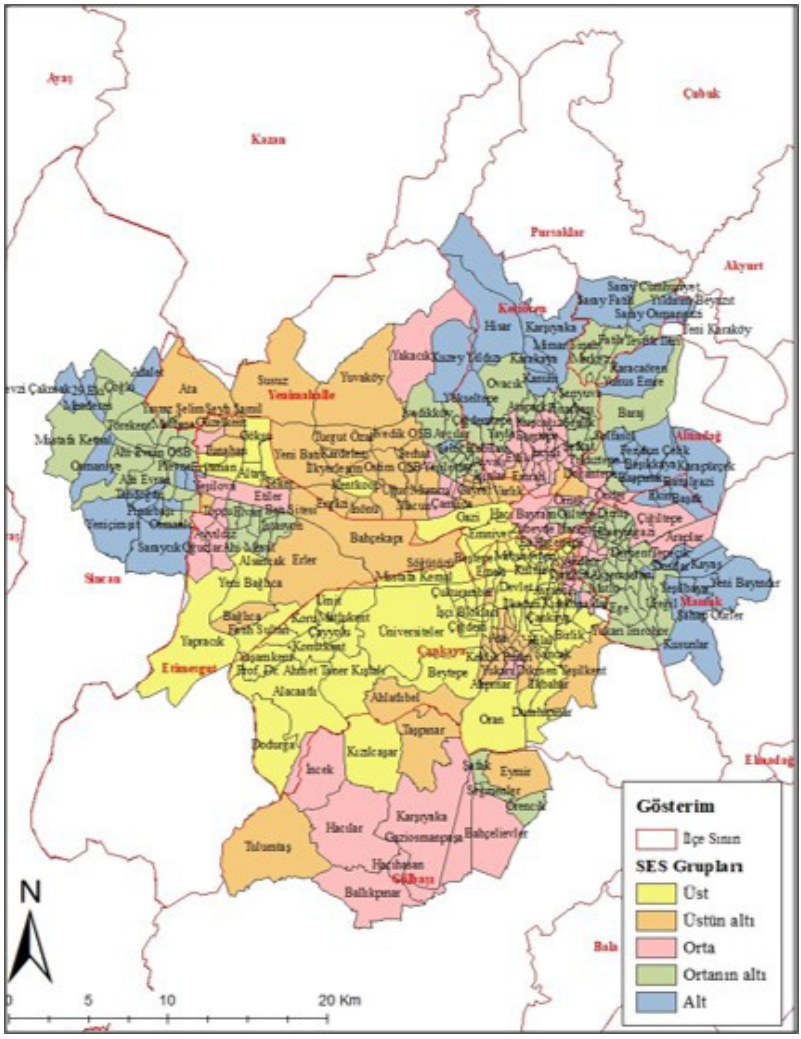

Harita 1. Ankara merkez ilçeler yerleşik mahalleler düzeyinde SES gruplarının mekansal dağılımı (1/25000)

Sosyoekonomik statü fiziksel sağlığı, ruhsal sağlığı ve sosyal refahı doğrudan ve en fazla etkileyen değişkenlerden biridir (Miles vd. 2011; Yoloğlu vd., 2020) Dolayısıyla sosyoekonomik statü sağlıklı olma durumunu, kent sağlığını ve yaşam kalitesini de doğrudan etkilemektedir. Ayrıca sosyoekonomik statü farkı, sosyal ve mekânsal eşitsizlikleri derinleştiren ve bu yönüyle de sağlıklı olma durumunu etkileyen önemli belirleyicilerdendir. Ankara örneklemi incelendiğinde, merkez ve çeper mahalleler arasındaki sosyoekonomik statü farkı net olarak anlaşılmaktadır. Kentin merkezinde sosyoekonomik

statü bakımından genellikle üst, üst-orta grup yer alırken güneybatı ve batı koridorları mahalleleri hariç diğer çeper mahallelerde genellikle alt, orta-alt gruplar yer almaktadır (Harita 1). Bu ilişki, kent genelinde ruhsal hastalık tanısı hızının dağılımına da etki etmektedir.

Fiziksel özellikler bakımından değerlendirildiğinde, Ankara'nın konut yoğunluğu geleneksel merkez çevresinde ve buraya yakın ilçe mahallelerinde artmaktadır. Konut yoğunluğu en fazla Keçiören ilçesidir. Bina yükseklik ortalamasının da yine geleneksel merkeze yakın mahallelerde ve 1990 Ankara Nazım Planı etkisiyle gelişmeye başlayan Batı Koridorunda fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ruh sağlığı ile en fazla ilişkilenen yapılı çevre özelliklerinden yeşil alan yoğunluğunun kentin güney kesiminde, Gölbaşı ve Çankaya ilçelerinde yüksek olduğu; kişi başına düşen yeşil alan miktarının da en yüksek olduğu ilçenin yine Gölbaşı olduğu mekânsal analizler ile ortaya konulmuştur. Buna ek olarak, kişi başına düşen yeşil alan miktarının en az olduğu ilçeler Keçiören, Mamak ve Sincan'dır. Karma arazi kullanımı, merkezilik ve hizmetlerin erişilebilirliğiyle ilişkilenmektedir; bu nedenle işyeri birimlerinin, zincir marketlerin ve yeme-içme mekanlarının geleneksel merkez çevresinde (özellikle Çankaya İlçesi mahallelerinde) ve Hacettepe Mahallesi çevresinde (özellikle Altındağ İlçesi mahallelerinde), sanayi alanlarının yoğunlaştığı batı koridoru mahallelerinde ve alt merkez konumundaki mahallelerde fazla olduğu, bu nedenle bu mahallelerde merkeziliğin yüksek olduğu söylenebilir. Harita 2'de mahalle düzeyinde ruhsal hastalık hızı merkeze yakın mahallelerde, sanayi alanlarının yer aldığı batı koridorunda ve güney kesimde daha yüksek kaydedilmiştir. Çeper mahallelerde hastalık hızının azaldığı anlaşılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, nüfus yoğunluğunun bu bölgelerde daha az olması, dolayısıyla daha az hastalık tanısı konulmuş olma ihtimali de olabilir.

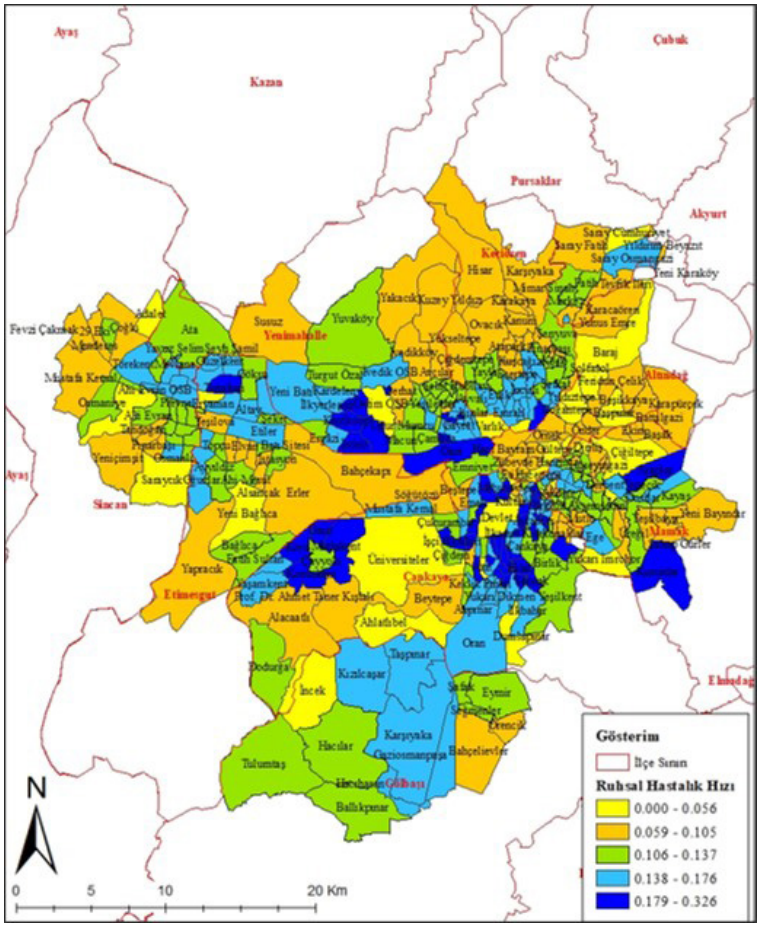

Harita 2. Ankara merkez ilçeler yerleşik mahalleler düzeyinde ruhsal hastalık hızı dağılımı haritası (1/250000)

Ankara merkez ilçe mahallelerinde yaşam çevresi ve ruhsal hastalık hızı değişkenleri ile yapılan küme analizi sonuçları, bu değişkenlere bağlı olarak örneklem alanında yer alan mahallelerin benzerliklerini ortaya koymuştur. Harita 3'te yalnızca yaşam çevresi değişkenlerinin örneklem alanında oluşturduğu kümelenme haritası bulunmaktadır. Faktör analizi sonuçları doğrultusunda seçilen değişkenlerle yapılan küme analizi sonuçları, Ankara merkez ilçe yerleşik mahallelerinin yaşam çevresi özelliklerine bağlı olarak ayrıştığını ortaya koymuştur. Buna göre, kent merkezinde yer alan 2-3 numaralı kümeler yüksek ve yükseğe yakın merkezilik, 4 numaralı kümede yer alan mahalleler yüksek SES grubu, 400 m. mesafede yüksek erişilebilirlik, kent çeperinde yer alan 6 ve 7 numaralar ise düşük SES grubu, yüksek 45-65 yaş nüfus yoğunluğu özellikleri bakımından benzerlik göstermiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Çok değişkenli kümelenmenin ortalama değerleri[1]

Değişken / Küme	1	2	3	4	5	6	7
SES grupları	2	1	2	1	3	2	4
15-19 yaş nüfus yoğ.	-1.2	-1.17	-1.2	-1.19	-1.14	-1.22	-1.14
45-65 yaş nüfus yoğ.	-0.68	-0.58	-0.56	-0.59	-0.65	-0.64	-0.67
Yapı yükseklik ort.	0.82	1.13	1.09	1.08	0.91	0.88	0.88
İşyeri yoğunluğu	2.11	3.19	2.81	2.52	2.44	2.09	2.34
Bin kişi başına düşen yeşil alan miktarı	6.08	3.82	3.14	4.19	4.11	3.99	3.13
Bin kişi başına düşen yeme içme yeri sayısı	0.57	0.98	0.38	0.59	0.24	0.08	0.06
TPBtA400	3.04	2.67	2.54	3.15	3.02	3.02	3.03
MAD1000	2.51	2.5	2.53	2.48	2.56	2.51	2.53

[1] Tablo 1'de yer alan değişkenlerin logaritma değerleri alınmıştır. TPBtA400: Mahalle düzeyinde-400 metrede- aradalık indeksi toplamı. MAD1000: 1000 metrelik yarıçap içerisinde bulunan yol ağı parçalarından iki nokta arasındaki minimum açısal mesafe toplamı.

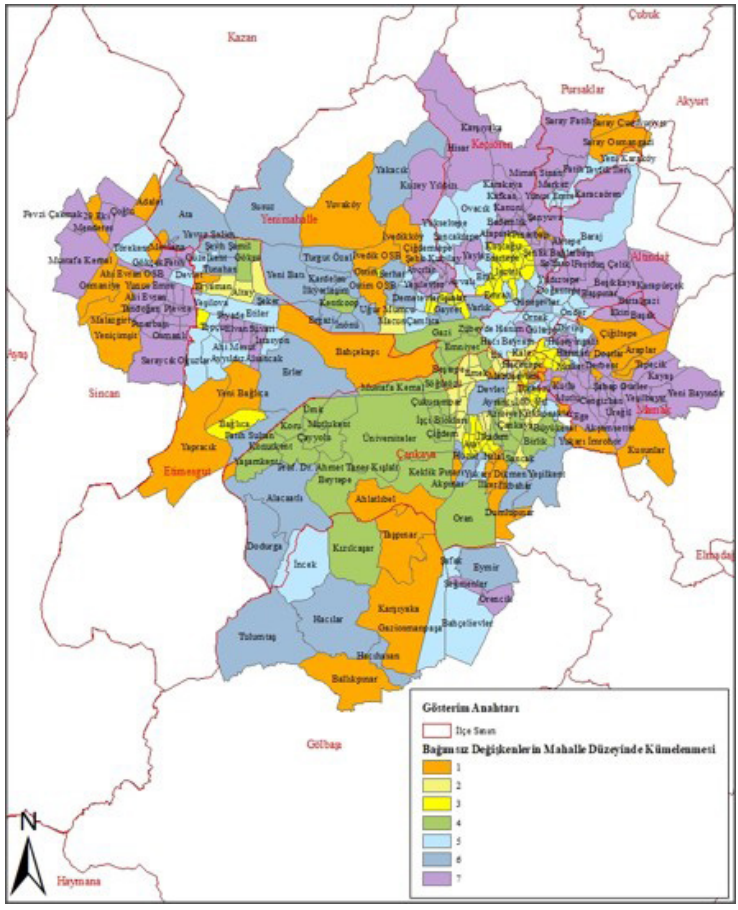

Harita 3. Ankara merkez ilçeler yerleşik mahalleler düzeyinde çok değişkenli (bağımsız) küme analizi haritası (1/250000)

Ankara merkez ilçe mahallelerinde yapılı çevre özelliklerinin oluşturduğu kümelenmenin ardından aynı gruba "toplam ruhsal hastalık hızı" değişkeni dahil edilerek, ruhsal hastalık hızının küme yapısını nasıl değiştirdiği incelenmiştir (Harita 4). Ruhsal hastalık hızı değişkeninin dahil edilmesi, küme yapısını belirgin şekilde değiştirmiştir. Buna göre merkez ilçe yerleşik mahalleleri ile çepere yakın mahallelerin oluşturduğu kümeler net olarak okunur hale gelmiştir. Tablo 1'deki değişkenler örneklem alanını 7 kümeye ayırırken, ruhsal hastalık hızının dahil edilmesiyle örneklem alanı 4 kümeye ayrılmıştır (Tablo 2). 1 numaralı kümede yer alan çepere yakın mahalleler genellikle düşük SES grubu, yüksek 45-65 yaş nüfus ortalaması özellikleri ile ön plana çıkmıştır. 3 numaralı kümede yer alan mahalleler en yüksek SES grubuna, yürüme mesafesinde erişilebilirliğe ve yeşil alan miktarına

sahip yerleşimlerdir. 4 numaralı kümede yer alan mahalleler ise merkezilik değişkenlerinin ve yüksek yapı yoğunluğunun ön plana çıktığı yerleşimlerdir.

Tablo 2: Bağımlı ve bağımsız değişken kümelenmesinin ortalama değerleri

Değişken / **Küme**	**1**	**2**	**3**	**4**
SES grupları	4	3	1	2
15-19 yaş nüfus yoğ.	-1.14	-1.16	-1.19	-1.20
45-65 yaş nüfus yoğ.	-0.66	-0.65	-0.62	-0.57
Yapı yükseklik ort.	0.90	0.84	1.00	1.12
İşyeri yoğunluğu	2.41	2.21	2.37	3.03
Bin kişi başına düşen yeşil alan miktarı	3.18	4.51	4.67	3.50
Bin kişi başına düşen yeme içme yeri sayısı	0.10	0.27	0.42	0.69
TPBtA400	2.98	2.56	2.50	2.50
MAD1000	2.54	2.56	2.50	2.50
Toplam Ruhsal Hastalık Hızı	0.1136	0.1125	0.1365	0.1578

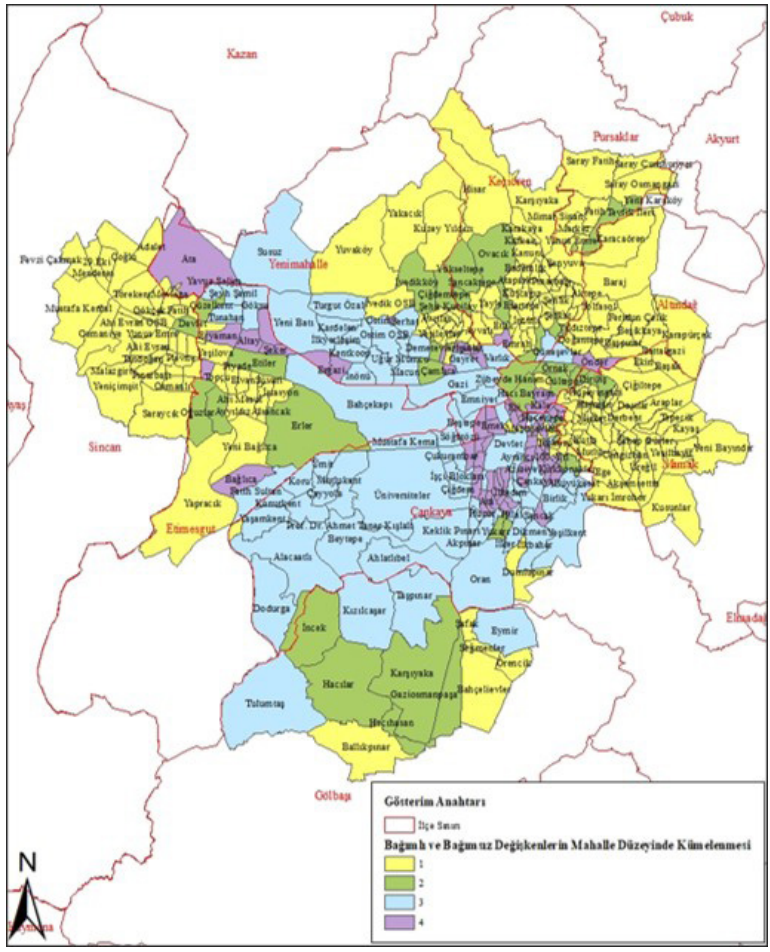

Harita 4. Ankara merkez ilçeler yerleşik mahalleler düzeyinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerle oluşan küme analizi haritası (1/250000)

5. Sonuç ve Öneriler

Ankara yerleşik merkez ilçe mahalleleri düzeyinde ruh sağlığı tanıları ile ilişkilenen yaşam çevresi özelliklerinin (yapılı çevre, demografik, sosyoekonomik) araştırıldığı bu çalışmada, kentte yaşam kalitesi ve sağlığın birbirini doğrudan etkileyen olgular olduğu; yaşam kalitesi, kentsel sağlık ve ruhsal sağlığı etkileyen ortak belirleyicinin yaşam çevresi özellikleri olabileceği bulunmuştur. Ayrıca kentte ruh sağlığını etkileyen yaşam çevresi

özelliklerinin; demografik ve sosyoekonomik yapı, yeşil alanlar, konut alanlarının yoğunluğu, arazi kullanımı ve erişilebilirlik değişkenleri olduğu tespit edilmiştir.

Alan çalışması kapsamında yapılan analizler de ruh sağlığı tanılarının yaşam çevresi özellikleri ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgulara göre SES grupları ve 45-65 yaş nüfus yoğunluğunun, çalışma kapsamında ele alınan ruhsal hastalık tanıları ile anlamlı ve güçlü ilişkiye sahip olduğu sonucuna varılabilir. Yapılı çevre özelliklerinden 400 metre mesafede erişilebilirlik değişkeni (TPBtA400), yeşil alan yoğunluğu ve merkezilik değişkenleri ruhsal hastalık tanılarıyla anlamlı ve güçlü ilişkiye sahiptir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerle oluşturulan örneklem alanı kümelenmesine göre, toplam ruhsal hastalık hızının en yüksek olduğu kümede merkeze yakın mahalleler yer almaktadır. Bu durum bölgede bina kat yüksekliklerinin ve yapı yoğunluğunun ve bunlara bağlı olarak gürültü, hava kirliliği, trafik gibi çevresel unsurların fazla olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca bu bölge, devlet hastanelerinin yoğunlaştığı kümelendiği bir bölge olduğundan, burada diğer bölgelere göre daha fazla hastalık tanısının konulmuş olabileceği düşünülmektedir. 1 numaralı kümede yer alan çepere yakın mahallelerde düşük SES grupları, yüksek 45-65 yaş nüfus yoğunluğu ve 400 metrede yüksek erişilebilirlik değişkenleri ön plana çıkmaktadır. Bu kümede yer alan mahallelerde ruhsal hastalık hızı merkez bölgeye göre daha azdır. Bu mahallelerde nüfus ve konut yoğunluğunun diğer mahallelere göre az olması bu durumun temel nedenleri arasında gösterilebilir.

Özetle; araştırma sonucunda elde edilen bulgular, mahalle düzeyinde SES, yaş grupları, yapılı çevre özellikleri ve yol ağı-erişilebilirlik değişkenlerine ait bazı özelliklerin ruhsal sağlık tanılarıyla anlamlı olarak ilişkilendiğini göstermektedir. Özellikle SES düzeyi, bina yükseklik ortalaması, yeşil alan miktarı, merkezilik ve erişilebilirlik değişkenlerinin hem kent sağlığı yazınında ruhsal sağlık ve yaşam kalitesiyle ilişkilendirildiği tespit edilmiş, hem de bu değişkenlerin ruhsal sağlık tanılarıyla ilişkisi bu araştırmada kullanılan sayısal analiz yöntemleriyle Ankara mahalleleri özelinde açıklanmıştır. Buna ek olarak, küme analizi sonuçları Ankara'nın çeper ve merkez mahallelerinin yoğunlaştığı kümelerin genellikle birbirinden ayrıştığını, merkez ve merkeze yakın mahallelerin yer aldığı kümelerde merkezilik (yapı yükseklik ortalaması işyeri yoğunluğu, yeme içme yeri sayısı), yeşil alan miktarı ve yürüme mesafesinde erişilebilirlik değişkenlerinin belirleyici olduğunu, çeperde yer alan mahallelerin yoğunlaştığı kümelerde ise orta-yüksek yaş grubu (45-64) ve düşük SES düzeyi değişkenlerinin belirleyici olduğunu

ortaya koymuştur. Sonuç olarak kentsel yaşam çevresi özelliklerinin mekânda adil ve eşit dağılmadığı, mahalle düzeyinde sosyo-ekonomik statülerin belirgin şekilde farklılaştığı, bu durumun da kentte yaşayanların ruh sağlığını etkilediği söylenebilir. İlkesel olarak SKH kapsamında yaşam kalitesinin yükseltilmesi; kentsel planlama ve komşuluk birimi tasarımları ile bu adil ve eşit olmayan dağılımın karar vericiler tarafından kontrol edilebilmesi hedefiyle yapılabilecek kentsel politika, plan, program ve stratejiler bu çalışma ile tartışmaya açılmaktadır.

KAYNAKLAR

DSÖ (1997). WHO-BREF: Introduction, administration, scoring and generic version of the assessment (Report). Geneva: WHO. 1.

DSÖ (2017a). Depression and other common mental disorders: global health estimates (Report). 7.

Glouberman, S., Gemar, M., Campsie, P., Miller, G., Armstrong, J., Newman, C., Siotis, A. and Groff, P. (2006). A framework for ımproving health in cities: A discussion paper. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine,* 83(2), 326.

Harvey, D. (2012). Asi şehirler: şehir hakkından kentsel devrime doğru. (Çev. Ayşe Deniz Temiz). İstanbul, Metis Yayınları.

İnternet: DSÖ (2017b). Promoting Health in All Policies and intersectoral action capacities. URL: https://www.who.int/activities/promoting-health-in-all-policies-and-intersectoral-action-capacities. Son Erişim Tarihi: 09.07.2023.

İnternet: DSÖ (2022). Noncommunicable diseases. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases#:~:text=The%20main%20types%20of%20NCD,disease%20and%20asthma)%20and%20diabetes. Son Erişim Tarihi: 11.07.2022.

İnternet: TÜİK, ADNKS. (2022). URL: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1 Son Erişim Tarihi: 12.07.2023.

Kaypak, Ş. (2009). Avrupa Birliği sürecinde yerel haklar ve kente yansıması. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, 28(30), 1-19.

Koçoğlu, D. ve Akın, B. (2009). Sosyoekonomik eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi,* 2 (4), 145.

Kumrel, D. (2020). Kent hakkı ve adalet kavramlarını terimler üzerinden çözümlemek: Mekanda Adalet Derneği ve beyond.istanbul. *Frankofoni,* 2(37), 42.

Miles, R., Coutts, C. and Mohamadi, A. (2011). Neighborhood urban form, social environment, and depression. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 89(1), 1-4.

Mutlu, E. ve Varol, Ç. (2017). Sosyo-Ekonomik farklılaşma ve mekânsal ayrışma: Bursa metropoliten alanı analizi. *Megaron,* 12(1), 88.

Ökmen, M. (2008). Bir insan hakkı olarak yerel haklar ve Avrupa Kentsel Şartı. *Yerel Siyaset,* 29, 13-18.

Örçen Güler, İ. ve Turan, A. (2020). Kentsel çevresel adalet ve kent planlaması ilişkisi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5, 9.

Özüduru, B. H. (2020). Covid-19 ve şehirler. *İdealkent Yayınları,* Ankara.

Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning,* 65(2003), 19.

Ramirez-Rubio, O., Daher, C., Fanjul, G., Gascon, M., Mueller, N., Pajín, L., ... Nieuwenhuijsen, M.J. (2019). Urban health: an example of a "Health In All Policies" approach in the context of SDGs implementation. *Globalization and Health*, 15(87), 2-4.

Sirgy, M.J (1986). A quality-of-life theory derived from Maslow's developmental perspective: 'quality' is related to progressive satisfaction of a hierarchy of needs, lower order and higher. *American Journal of Economics and Sociology,* 45(3), 329.

Şimşekoğlu, V. (2020). Kentsel Alanlarda Yapılı Çevre Özellikleri ile Ruh Sağlığı Tanılarının İlişkisi: Ankara Örneği. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. URL: file:///C:/Users/vesil/Downloads/752075%20(4).pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı (2011). Türkiye'de Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar ve Risk Faktörleri ile Mücadele Politikaları (Rapor). Ankara: KIZILAY.

Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G. and Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being: towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning,* 65(2003), 11

Yardım, M.S. ve Özcebe, H. (2010). Ankara ili Çankaya ilçesinde 25 yaş ve üzeri nüfusun sağlık düzeyinde sosyoekonomik farklılıklar. *Ege Tıp Dergisi*, 49(1), 20.

Yoloğlu, A.C., Kurt, A.Ö., Sarıkaya Levent, Y., Levent, T., Burat, S., Karaca, S. ve Gökalp, S. (2020). Sağlık eşitsizlikleri, DSÖ yaşam kalitesi ölçeği üzerinden bir değerlendirme: Mersin ili Mezitli ilçesi örneği. *Planlama Dergisi,* 30(1), 77.

PANDEMİ DÖNEMİNDE AKILLI ŞEHİR UYGULAMALARI KULLANIMININ DİJİTAL UÇURUM ÜZERİNDEN OKUNMASI: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Burcu UYANIK

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-
Şehir Planlama Yüksek Lisans Programı

Özet

Pandemi dönemiyle hızla dijitalleşen dünyada eğitim, iş ve sosyal hizmetler gibi temel hizmetlerin çevrimiçi ortamlara taşınması, erişim eşitsizliklerinin kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik sermayelere bağlı olarak bireyler arası çevrimiçi ve çevrimdışı yansımalarının belirginleşmesine neden oldu. Bu çalışma, sosyal adaleti dijital uçurum konusu içinde konumlandırmak için hak temelli bir yaklaşımla sosyal mülkiyeti inceleyerek pandemi döneminde bireylerin sermaye unsurlarının dijital uçurum üzerindeki etkisini ve bunun akıllı şehir uygulamalarının kullanımı ile ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Saha araştırması için Beylikdüzü ve Esenyurt ilçelerinde yüz yüze ve çevrimiçi anketler yapıldı ve bireyler arası farklılıkları kavrayabilmek adına bir ölçüm metodu geliştirilerek literatüre katkı sunulmaya çalışıldı. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak bu araştırma, bireysel sermayelerin hayatın çeşitli alanlarında olduğu gibi dijital dünyayı kapsayan kamusal hizmetlerde de asimetriler yarattığını ve dolayısıyla kırılgan gruplar gibi farklı grupların da bu uçurumun etkilenen tarafları olabileceğini gösterir. Ayrıca bir insan hakkı olarak kabul edilen dijital haklara dair üretilen sosyal politikalar için alternatif bir bakış açısı sunar.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehir Uygulamaları, Dijital Haklar, Dijital Uçurum, Sosyal Mülkiyet

Examining The Use of Smart City Applications in the Pandemic Period Over The Concept of Digital Divide: The Case of Istanbul

Abstract

The rapid digitization during the pandemic has led to the shift of essential services like education, work, and social services to the online environment, highlighting the disparities in access based on cultural, economic, social, and technological capital both online and offline. This study investigates the impact of individual capital elements on digital divide and its relationship with smart city applications during the pandemic using the concept of social property. Face-to-face and online surveys were conducted in the districts of Beylikdüzü and Esenyurt, and a new measurement method was developed to understand differences among individuals. The study reveals that individual capitals result in asymmetries in public services in both digital and non-digital areas of life, affecting not only vulnerable groups but a range of diverse groups. It also presents an alternative viewpoint for creating social policies on digital rights as a human right.

Keywords: Smart Cities Applicationı, Digital Rights, Digital Divide, Social Property

1. Giriş

Kentler nüfus artış hızı, demografik hareketlilik, küresel büyüme, hızlı kentleşme ve iklim değişikliği gibi sebepler sonucu çeşitli zorluklarla karşılaşıyor. Bu zorluklar ise hem kentlerin hem de toplumların değişen ihtiyaçlarını şekillendiriyor. Çevre, ulaşım, ekonomi, güvenlik, eğitim ve sağlık gibi birçok farklı alanda çeşitlenen gereksinimleri karşılamak üzere kent yönetimleri tarafından doğanın ve toplumun geleceğini gözeten sürdürülebilir ve yenilikçi çözümlere duyulan ilgi giderek artıyor. Yenilikçi çözümler ile hem kentlerin insan yaşamını kolaylaştıran yerler haline getirilmesi hem de sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi hedefleniyor. Bu noktada kentsel planlamada çevrenin ve toplumun geleceğini gözeten, kentsel dirençliliği olası afetler ya da değişen koşullar karşısında artırmayı öngören, ekonomik kalkınmayı geri plana itmeyen ve rekabet gücünü artıran, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimini yakından takip eden ve dijitalleşmeyi temel alan çözümlere odaklanan stratejiler ön plana çıkıyor. Bu stratejilere teknoloji odaklı bir temellenmeyle cevap vermeyi öngören akıllı şehir yaklaşımı ise halihazırda birçok ülkenin ilgisini çekmiş durumda. Ülkeler bu ilgiyle beraber dinamik süreçlere ev sahipliği yapan 21.yüzyıla uyum sağlamak üzere kapasitelerini geliştirmek ve sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda kapsamlı çözümler geliştirmek amacıyla bu alanlarda birçok yatırım yapmakta (Ateş ve Erinsel Önder, 2019; Çakıcı ve Özaslan Kızılboğa, 2021). Covid-19 pandemisi döneminde ise kent yönetimleri tarafından akıllı şehir yaklaşımı kapsamında geliştirilen uygulamalara duyulan ilgi yenilikleri takip etmekten öte bir zorunluluk halini aldı.

Akıllı şehirler literatürde teknoloji, mekan ve insan üçlüsünü merkeze alan dijital çözümleri kullanarak kapsayıcı ve sürdürülebilir şehirler oluşturma hedefiyle ortaya çıksa da zamanla ana hedefinden uzaklaştığı gerekçesiyle eleştiriliyor (Ateş ve Erinsel Önder, 2019; Örselli & Dinçer, 2019). Bir şehre "akıllı" denilmesi için tekil uygulamaların yeterli görülmesi, gereken teknolojilerin ihtiyaç duyduğu veriye erişim için kullanılan yöntemlerin kentliler tarafından "gözetilme" riski olarak algılanması, neoliberal politikalara hizmet etmesi, "haklar" yerine "seçenekler" sunularak vatandaşların "tüketici" konumuna getirilmesi, kentsel sorunlara karşı teknokratik bir yaklaşım benimsenmesi ve anti-demokratik olduğu iddiasına dair eleştiriler var (Kitchin vd., 2015; Saunders ve Baeck, 2015; Cardullo, Di Feliciantonio ve Kitchen, 2018; Cardulla ve Kitchin, 2018). Eleştirilerin ortak noktası akıllı şehir yaklaşımında yer alan akıllı yönetişim ve akıllı insan bileşenlerindeki eksikleri vurgulaması. Bu eksikliğin yol açtığı problemlerden

biri bireyin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi ve kullanım farklılıkları esas alınarak tespit edilen dijital uçurumdur.

2022 yılında yapılan eleştirel çalışmalar dijital uçurumun yaklaşık 2,9 milyar insanın çevrimiçi olmasıyla varlığını sürdürdüğünü gösteriyor (World Economic Forum, 2022). Bu durum "bireylerin giderek ciddileşen bir hak mahrumiyeti döngüsüyle karşı karşıya bırakıldığı anlamına gelir" (ITU, 2021). Buna istinaden değinilmesi gereken önemli bir diğer nokta ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "insan haklarının çevrimdışı olduğu kadar çevrimiçi ortamlarda da geçerli olduğu ve dijital hakların da insan hakları kapsamında değerlendirildiği" gerçeğidir (UN The Secretary-General, 2021). Dijital haklar bir insan hakları meselesi olarak kabul edildiğinde dijital uçurum da kaçınılmaz olarak bir adaletsizlik meselesine dönüşür çünkü akıllı şehir yaklaşımı kapsamında sunulan hizmetler gündelik yaşantıyı kolaylaştırmayı amaçlayan ve onu şekillendiren birer kamu hizmeti haline gelir. Böylece özellikle 2020 yılında ortaya çıkan pandemi döneminde olduğu gibi bilgiye ve hizmetlere ulaşabilmek; iş, eğitim ya da sosyal yaşam için iletişim kurabilmek gibi kritik gündelik pratikleri gerçekleştirmenin bilgi ve iletişim teknolojilerine anlamlı erişimi (Hosman ve Pérez, 2020) gerektirdiği dönemlerde adaletsizliğin görünürlüğü artıyor. Dijital eşitsizlik bağlamında sosyal adaletin sağlanması bireylerin sadece geniş bant internet bağlantısına ve/veya teknolojik aletlere erişimleriyle kısıtlanmaması gerekir çünkü çok daha derin katmanlara sahip bu olgunun tezahürlerini farklı toplumsal gruplarda ya da sınıflarda değişen şekillerde görebiliriz. İnternet ve teknolojik aletlere sahip olmakla başlayan ve anlamlı bir kullanımla sürdürülmesi gereken bilgi ve iletişim teknolojilerine erişime yönelik çalışmaların bu nedenle farklılıkları göz önünde bulunduran kapsayıcı ve bireyin bağımlılık ilişkilerinden kurtulmasını hedefleyen politikalarla ele alınması önem taşıyor.

İstanbul'da da pandemiyle beraber bilgi ve iletişim teknolojilerinin zorunlu olarak kullanımının artması ile derinleşen dijital eşitsizliklerin, bireylerin sahip oldukları kültürel, ekonomik (Bourdieu, 2010) ve teknolojik sermayeleriyle (Carlson ve Isaacs 2018; Calderón Gómez, 2019) anlamlı bir ilişkisi olup olmadığına dair bir soru işareti yarattı. Bu soruyu daha yakından incelemek üzere bu araştırmanın amacı bireylerin kültürel, ekonomik ve teknolojik sermayelerinin dijital uçurumu etkileyen anlamlı birer belirleyici olup olmadıklarını ve eğer anlamlı birer belirleyiciler ise bunların yarattığı adaletsizlikleri ve bağımlılık ilişkilerini pandemi döneminde daha kritik bir kamu hizmeti olarak ön plana çıkan akıllı şehir

uygulamalarının kullanımıyla olan ilişkisi üzerinden incelemektir. Ayrıca bu soruları cevaplarken sosyal adaleti hak temelli bir yaklaşımla dijital uçurum meselesi içerisinde konumlandırmayı amaçlar. Buradan hareketle sorunsal Beylikdüzü ve Esenyurt ilçeleri üzerinden mekansal, kişilerin bireysel sermayeleri üzerinden de toplumsal uzamda ele alındı. Söz konusu ilçeler hem sosyo-demografik etkenler hem de pandemi döneminde yaşanan fiziksel kısıtlamalar nedeniyle seçildi. Bu iki ilçede ikamet eden 18 yaşından büyük 106 kişiden elde edilen veriler üzerinden dijital uçurumun sadece nicel sonuçlarına değil aynı zamanda nitel sonuçlarına odaklanmak üzere analiz edildi. Çalışmanın ilk bölümünde kamusal hizmet olarak sunulan akıllı şehir uygulamaları dijital haklar kapsamında ele alındı. Ardından dijital uçurum ve Robert Castel'in sosyal mülkiyet kavramları açıklanarak aralarındaki ilişki ortaya koyuldu. İkinci bölümde ise saha çalışmasından elde edilen veriler analiz edildi. Son olarak dijital uçurumu sosyal adalet meselesi içerisinde ele alan ve sosyal mülkiyet kavramından hareket ederek sonuç ve öneriler yapıldı. Böylelikle çalışma verileri nicel ve nitel yönlerden incelenerek farklı sermaye unsurlarının dijital eşitsizlikle olan ilişkiselliğine dair sonuçları örneklem kapsamında ortaya koydu.

2. Pandemi Döneminde Dijital Haklar ve Kamusal Hizmet Olarak Akıllı Şehir Uygulamaları

1990'larda internet henüz emekleme aşamasında olsa da hızla genişliyor ve potansiyeli fark ediliyordu. Bu yıllardan itibaren internet, halk için daha erişilebilir oldu ve kişisel bilgisayarlar ve cep telefonları gibi dijital teknolojilerin kullanımı daha yaygın hale geldi (Selwyn, 2004). İnternete erişim belli ölçüde demokratikleşmişse de o dönemden beri bu alanda eşitsizlikler var olmaya devam etti. Bir diğer deyişle dünya üzerinde tüm kaynakların bölüşümünde eşitsizlik olduğu gibi internete ve bilgi iletişim teknolojilerine erişimde de aynı durum söz konusudur. Pandemi döneminde ise dijitalleşme zaruri olarak hızla artan bir ivme kazandı ve üzerinde daha fazla düşünülmesi gereken toplumsal bir mesele haline geldi.

COVID-19 salgını, dijital uçurum ve dijital haklar konusunu keskin bir odak noktası haline getirdi. Pandemi dönemiyle karantina sürecinde ekonomik faaliyetleri sürdürebilmek, iletişim kurabilmek, eğitim hayatını sekteye uğratmamak ve sosyal hizmetlerin sürekliliğini sağlamak üzere dijitalleşmeye yönelik eğilim arttı. Böylece toplumsal hayat, eğitim, iş ve kamusal hizmetlerin büyük bir kısmı zorunlu olarak çevrimiçi hale getirildi.

Aslında dijitalleşme zaten hayatımızın her noktasında mevcuttu ve bireylerin tercihlerine bağlı olarak kullanımına sunuluyordu. İnternete erişmek, akıllı telefona ya da bilgisayara sahip olmak, daha hızlı ve kesintisiz bir internet denildiğinde neoliberal söylem içerisinde bu taleplerin karşılanması daha çok bireyin sorumluluğuna, tercihlerine ve imkanlarına indirgenmiş vaziyetteydi. Bankacılık işlemi fiziksel olarak bankaya gidilerek yapılabildiği gibi bankacılık uygulaması üzerinden de yapma seçeneği sunuluyordu fakat pandemide tüm bu tercihler birer mecburiyete döndü. Ayrıca bireylerin kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik sermayeleri hayatın çeşitli alanlarında zaten eşitsizlikler yaratırken bu eşitsizliklerden doğan asimetriler kimileri için daha yabancı olan çevrimiçi ortamlara da taşınmış oldu. Pek çok insan genellikle "temel haklarına erişmek için gereken bağlantılardan, donanımdan ve becerilerden yoksun bir şekilde" bu dönemi atlatmaya çalıştı (Ramírez Chico, 2020). Bu nedenle her ne kadar çevrimiçi toplantılar, dersler ve hatta arkadaş buluşmaları mevcut durumda kurtarıcı çözümler gibi görünmüş olsa bu asimetrilerin dijital uçurumun genişlemesine sebep olduğunu görmezden gelemeyiz. Bunun en büyük nedenlerinden biri de tıpkı çevrimdışı ortamlarda olduğu gibi çevrimiçi ortamlarda da haklara sahip olunmasıdır.

2016 yılında Birleşmiş Milletler "internet erişimini sağlarken ve genişletirken ve internetin açık, erişilebilir ve besleyici olması için kapsamlı bir insan hakları temelli yaklaşımın uygulanmasının" önemine işaret eden bir bildiri yayınladı. Bu bildiri yasal olarak geçerlilik sağlayan bir hak tanımlamasa da dijital hakların bir insan hakları meselesi olduğuna vurgu yapar (UN The Secretary-General, 2021). Dijital haklar bireylerin dijital alanda sahip oldukları insan haklarına karşılık gelir. Bu haklar, ifade özgürlüğü, mahremiyet, bilgiye erişim, örgütlenme özgürlüğü ve kültürel yaşama katılma haklarını içerir ve uluslararası insan hakları hukukuna dayanır. Bu haklar bireylerin dijital dünyada hak ve özgürlüklerini kullanabilmelerini sağlamak için gereklidir (World Economic Forum, 2015). Dijital hakların ele alınması, herkesin dijital dünyaya eşit fırsatlarla katılmasını ve dijital teknolojilerin avantajlarından yararlanmasını sağlar. Hukuksal zeminde hâlâ net bir şekilde yer edinmemiş olsa da pandemi döneminde veya başka bir zamanda bir "hak" olarak hukuksal zeminde talepte bulunabilmek 21.yüzyılda belki de en çok ihtiyaç duyulan şeylerden biri olduğu için BM bildirisi bu alanda atılan önemli bir adımı temsil eder. 2022 yılında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin yaptığı çalışmaya göre dünya nüfusunun yüzde 37'si internete erişememesi sebebiyle ciddi bir hak mahrumiyeti ile karşı karşıyadır ve bu ihtiyacın en net göstergelerinden biridir (ITU, 2021).

Dijital hakları kamusal hizmetler üzerinden incelediğimizde ise salgınla birlikte bu hizmetler için dijitalleşen uygulamalara olan ihtiyacın giderek arttığını biliyoruz. Doğal afetler, ekonomik, sosyal, çevresel değişiklikler ve salgın hastalıklar gibi risklere hazırlanma, tepki verme ve uyum sağlama becerileri bağlamında kentin dayanıklılığını sağlamak üzere merkezi ve yerel hükümetler, özellikle mekânsal yoğunluğu azaltmak için hızlı entegre olabilen uygulamalar aracılığıyla dijital platformlara yöneldiler. Burada bahsedilen dayanıklılık, kentsel dayanıklılık kavramıyla açıklanabilir. BM-Habitat tarafından yapılan tanımda kentsel dayanıklılık, "kentsel sistemin şoklara ve streslere rağmen sürekliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kentsel sistemin uyum sağlama ve dönüşme kapasitesi" olarak ifade edilmektedir (Tuğaç, 2020).

Akıllı şehir uygulamaları olarak nitelendirilen bu uygulamaların birçoğu zaten mevcutta vardı. Bunun nedeni ise kent yönetimlerinin giderek popülerleşen ve kentin küresel rekabette daha aktif rol oynaması için bir gereklilik gibi görülen akıllı şehir yaklaşımını benimsemeye pandemiden önce başlamış olmasıdır. Bu amaçla stratejik plan ve belgeler hazırlanmış ve bilgi iletişim teknolojileriyle geliştirilen, kentin kalkınmasına ve vatandaşların refahına ilişkin sorunları sürdürülebilir politikalarla çözmeyi amaçlayan akıllı kent uygulamalarını kentlilerle buluşturmaya başlamışlardı (Örselli & Akbay, 2019). Bazı uygulamalar ise pandemi dönemiyle beraber hizmete sunuldu ve hatta kişilerin risk taşıyıp taşımadıkları bilgisini gösteren HES (Hayat Eve Sığar))uygulamasından elde edilen kod olmadan marketler, kafeler veya alışveriş merkezlerine girilemedi. Bunun daha da ötesinde kamu kurum ve kuruluşlarına gidebilmek, toplu sınav merkezlerinde sınava girebilmek ve hatta uygulamanın elektronik kart sistemlerine entegrasyonu ile toplu taşımalara dahi binmek bu koda sahip olabilmeye bağlıydı. Oysa telefonu akıllı olmadığı için uygulamayı indiremeyen, telefonu akıllı telefon olsa da bu tarz uygulamaları kullanmayı bilmeyen birçok insan da aynı hizmetlerden bir şekilde faylanmaya çalışıyordu. BM Habitat'ın kentsel dayanıklılık tanımı düşünüldüğünde özellikle "uyum sağlama"ya dair olan vurgu önemlidir çünkü bu süreçte toplumun bu yeni teknolojilere uyum sağlama kapasiteleri farklılıklar gösterir. Kentin dayanıklılığı sosyal, politik ve kültürel süreçlerle şekillenir ve günü kurtarmak üzere kapsayıcı olmayan çözümler hayata geçiriliyor ise olumsuz bir etki meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bu olumsuz etki bireyleri daha da savunmasız hale getirerek risk yaratma ihtimalini daima beraberinde taşır (Tuğaç, 2020).

3.Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın teorik çerçevesini dijital uçurum ile sosyal mülkiyet kavramlarına referansla oluşturduk. Dijital uçurum kavramı ile meselenin bireyler düzeyinde ele alınması amaçlanırken sosyal mülkiyet kavramıyla eşitsizlik doğuran meseleleri toplumsal düzeyde bir adalet sorununa taşımak amaçlanmıştır. Bu nedenle bu bölümde her iki kavramsallaştırmanın literatürde yer alan ve çalışma ile çakışan kavramsal kullanımlarına dair bir literatür incelemesi sunmayı hedefliyoruz. Böylece araştırmanın temel meselesini (sorunsalını) kavramsal düzeyde çerçevelendirmiş olacağız.

3.1.Dijital Uçurum

Dijital uçurum veya bir başka deyişle dijital bölünme kavramı, temelde bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine eşitsiz erişimi ve eşitsiz kullanımını nedeniyle bu teknolojilerden sağlanan faydaların yarattığı asimetriler sonucu oluşan eşitsizlikleri anlamlandırmak üzere kullanılır (Hargittai, 2002; Dijk, 2003; Dijk ve Hacker, 2003; Hargittai, 2003). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan eşitsizlikler makro ölçekte uluslararası farklılıkları tanımlayabildiği gibi mikro ölçekte de bireyler arası değişen avantajları ve dezavantajları tanımlar. Bu eşitsizlikler yalnızca çevrimiçi ortamda tezahür etmek ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda gündelik hayatta var olan eşitsizlikleri pekiştirebilir ve hatta yeni eşitsizlikler üretebilir.

Dijital uçurum sabit bir şekilde sadece bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilenler ve erişemeyenler gibi bir dikotomi üzerinden eşitsizlikleri tanımlamaya çalışan bir kavramsallaştırma değildir. Aksine sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin erişimi ve kullanımına dair yıllar içerisinde farklılaşan ve giderek daha karmaşık bir hale gelen sorunları derinlemesine anlamak ve çözüm üretmek için olanak tanır. Bu nedenle başlangıçta araştırmalar sadece erişim problemine odaklanırken süreç içerisinde kullanım farklılıklarından kaynaklanan eşitsizliklere de odaklanılmıştır (van Dijk ve Hacker, 2003).

Dijital teknolojilere ve internete erişimden kaynaklanan uçuruma dair olan çalışmalar birinci düzey eşitsizliği açıklamak için kullanılırken (Graham, 2011; Eastin vd., 2015'den akt. Ferreira vd., 2021) dijital teknolojileri kullanma becerileri üzerinden ele alınan kavramsallaştırma ise ikinci düzey dijital eşitsizliktir (van Dijk, 2013'den akt. Ferreira vd., 2021).

Araştırmalar iki düzeyde sınırlı kalmayıp üçüncü düzey eşitsizlik üzerinden de ilerlemektedir. Bu düzeyde ele alınan farklılık "genel olarak benzer kullanım profilleri sergileyen ve BİT'lere ve internet altyapısına nispeten özerk ve sınırsız erişimden yararlanan kullanıcı popülasyonları arasında internet kullanımından elde edilen getirilerdeki eşitsizliklerdir"(Van Deursen ve Helsper, 2015; Ragnedda, 2017'den akt. Ferreira vd., 2021).

Dijital uçuruma dair ilk çalışmalar 1990'lı yıllarda bilgisayara ve internete erişimin artmasıyla yapılmaya başladı ve ana odak dijital teknolojilere ve internete erişim üzerindeydi (Ghobadi ve Ghobadi'den akt. Gomez, 2015). Bu çalışmalar kapsamında internet ve dijital aletlere erişimi olan bireyler uçurumda fırsatlardan faydalanabilenler olarak kabul edilir ancak eşitsizliğin "sahip olanlar ve olmayanlar" gibi bir ikiliğe indirgenmesinin (Haight vd., 2014; Selwyn, 2004) temelinde determinist bir yaklaşım söz konusudur (Ragnedda, 2017'dan akt. Gomez, 2015). Böylesi yaklaşımda bireylerin dijital teknolojilere erişmesinin sağlanması veya desteklenmesiyle eşitsizliğin azaltılabileceğine dair bir savunu vardır.

Dijital eşitsizlik sorununun erişenler ve erişemeyenler düzlemine indirgenmesi ile dijital uçurum olgusunun karmaşık yapısını ve halihazırda var olan eşitsizliklerle ilişkisini açıklamada sınırlandırıcı olduğunun fark edilmesi ile dijital teknolojilerinin kullanma becerilerini ele almak üzere odak ikinci düzey dijital eşitsizliğe kaymıştır (Attewell, 2001; Hargittai, 2001; DiMaggio vd., 2004). Özellikle "gelişmiş ülkelerde" "teknolojinin ucuzlaması ve yaygınlaşması ile erişimin kolaylaşması ve/veya altyapının yeterli hale getirilmesi için bütçe ayrılması" gibi çözümlerle bilgi ve iletişim teknolojilerine fiziksel anlamda erişimden kaynaklanan uçurumun daha kolay bir şekilde küçültülebileceği düşünülmüş ve bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından "eşit erişimin BİT'in sunduğu imkanlardan eşit oranda faydalanma anlamına gelmediği" fark edilerek dijitali kullanımdan kaynaklanan asimetrilere de odaklanılması gerekliliği doğmuş (Özsoy, 2020).

Hargittai (2002), internete erişim uçurumu ile beceri uçurumu arasında bir ayrım yapılması gerektiğini belirtiri. Böylece "teknolojiye erişimin teknolojinin tüm faydalarını otomatik olarak sağlayacağı şeklindeki determinist düşünceden" de uzaklaşan bir yaklaşımı literatüre taşıyan araştırmacılardan biri oldu. Hargittai çalışmasında dijital uçuruma dair üç farklı boyuttan ve ilgili olduğu engellerden bahseder. Bunlar ilk olarak fiziksel ve maddi engeller; ikinci olarak eğitim ve öğretim engelleri; ve son olarak katılım, sorunları ve engelleridir. Bu boyutlar birbiri ile ilişkilidir ve

tek başına ele alınamaz. Bu nedenle bütüncül bir yaklaşım gerektirir. İlk boyut, ekipmanın mevcudiyetini ve bağlantı maliyetini karşılama yeteneğini içeren dijital teknolojiye fiziksel erişimdir. İkinci boyut, insanların dijital teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma becerilerini etkileyen eğitim ve öğretimdir. Üçüncü boyut, insanların demografik farklılıklardan etkilenen ve dijital eşitsizliği şiddetlendirebilen veya hafifletebilen dijital teknolojiyi nasıl kullandıklarıdır. Hargittai'nin çerçevesi, becerilerin, kullanımın ve çevrimiçi deneyimlerin önemini vurgulayarak, dijital eşitsizliğin ve bunun sosyal ve ekonomik eşitsizlik üzerindeki etkilerinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir (Hargittai, 2002; Leaning ve Averweg, 2019).

Literatürde dijital bölünme alanında önemli araştırmacılardan bir diğeri ise Jan van Dijk'dir. Sosyal ve kültürel faktörler açısından dijital uçurum hakkında kapsamlı araştırmalar yürütmüştür. van Dijk'in (1999) dijital uçurum kavramsallaştırması, dijital teknolojiye erişimin sosyal ve ekonomik eşitliği garanti etmek için yeterli olmadığı fikri etrafında toplanır. Dijital uçurumun teknolojiye basit erişimin ötesine geçen çok boyutlu bir fenomen olduğunu savunur ve dijital uçurum teorisinde erişime dair engelleri tanımlamaya dair dört boyut ayırt eder. Bunlardan ilki "material access" yani malzemelere erişimdir. Bu, bilgisayarlar, internet ve mobil cihazlar dahil olmak üzere dijital teknolojiye fiziksel erişimi ifade eder. Ona göre dijital uçurumun üstesinden gelmek için erişim gereklidir ancak yeterli değildir. Bir diğeri "motivation" yani motivasyondur. Motivasyon, dijital teknolojiyi sosyal ve ekonomik eşitliği teşvik edecek şekilde kullanma isteğini ifade eder. Van Dijk, motivasyonun çeşitli sosyal, kültürel ve psikolojik faktörlerden etkilenebileceğini savunur. "Skills" yani beceriler söz konusu olduğunda van Dijk'e göre dijital teknolojiye erişim sahibi olmak yeterli değildir; bireyler de onu etkili bir şekilde kullanmak için bilgi ve beceriye sahip olmalıdır çünkü dijital becerilerin ekonomik ve sosyal katılım için giderek daha önemli hale gelmektedir. Son olarak ise "usage" yani kullanım boyutu vardır. Bireyler dijital teknolojiye erişebilseler ve gerekli becerilere sahip olsalar bile, onu sosyal ve ekonomik eşitliği teşvik edecek şekilde kullanamayabilirler. Örneğin, bireyler interneti iş fırsatlarına veya eğitim kaynaklarına erişmek yerine öncelikle eğlence amacıyla kullanabilirler. Kısacası Van Dijk'in dijital uçurum kavramsallaştırması, dijital teknolojiye erişimin sosyal ve ekonomik eşitsizliği ele almanın yalnızca ilk adımı olduğunu kabul eder. Dijital uçurumu kapatmak için erişim kadar beceriler, kullanım ve motivasyonla ilgili konuların da ele alınması gerektiğinin altını çizer (Van Dijk ve Hecker, 2003).

Dijital uçurumu kapatmak üzere gerekli beceri türleri sınıflandırmalarına dair yapılan araştırmalar literatürün kapsamını genişletmiştir (Mossberger vd., 2003'den akt. Scheerder vd., 2017). Mossberger ve ark. (2003), dijital beceri kavramını detaylandırmak amacıyla teknik yeterlilik ve dijital okuryazarlık arasındaki ayrımı kavramsallaştırmıştır. Bu ayrım " klavye ile yazı yazmak, fare kullanmak, bilgisayara kayıtları belirli bir şekilde yazması için talimat vermek gibi donanım ve yazılımı çalıştırmak için gereken beceriler" ile "bilginin ne zaman bir sorunu çözebileceğini veya bir ihtiyacı giderilebileceğini fark etme ve bilgi kaynaklarını etkin bir şekilde kullanma becerisi" arasındaki farka dairdir. "Steyaert (2000) dijital becerileri araçsal, yapısal ve stratejik beceriler olmak üzere üç farklı gruba ayırır. Araçsal beceriler arasında klavye, fare kullanımı, ekli e-postalar gönderme, yazılım yükleme ve kurma ve diğer benzer beceriler yer alır. Yapısal beceriler, bilginin yapısını anlamak için gerekli becerileri ifade eder. Teknolojik değişikliklerle birlikte bilginin yapısındaki değişiklikler (hiper metin gibi) yeni beceriler gerektirir. Stratejik beceriler, bilgi aramaya aktif olarak hazırlanmak, mevcut bilgilere dayalı olarak karar vermek ve iş veya özel yaşamla ilgili bilgileri aramaya devam etmek gibi daha stratejik becerileri kapsar" (Özsoy, 2020)

Van Deursen ve Van Dijk (2011) ise çalışmalarında bahsettikleri üzere dijital becerileri araçla ilgili beceriler ve içerikle ilgili beceriler olarak iki ayrı kategoriye ayırırlar ve bu kategoriler altında farklı beceri türleri tanımlarlar. İnternet becerileri toplamda dört farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; operasyonel internet becerileri, formel internet becerileri, bilgi internet becerileri ve stratejik internet becerileridir. Operasyonel internet becerileri, internet teknolojisini kullanırken temel becerileri ifade eder. Formel internet becerileri, internetin hipermedya yapısıyla ilgilidir ve kullanıcıların gezinme ve yönlendirme becerilerini gerektirir. Bilgi internet becerileri, kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları işlemleri açıklayan aşamalı bir yaklaşımdan türetilir. Stratejik internet becerileri, interneti belirli hedeflere ulaşmak ve genel olarak toplumda konumunu iyileştirmek için bir araç olarak kullanma kapasitesini ifade eder. Vurgu, karar vericilerin mümkün olan en verimli şekilde optimal bir çözüme ulaşabilecekleri prosedürdedir. (Van Deursen ve Van Dijk, 2014). Van Deursen ve Van Dijk'ın beceri tanımları literatürde yer alan en kapsamlı beceri tanımı olarak yer alır ve her bir beceri türü için ayrı ayrı ölçüm teknikleri geliştirmişlerdir.

Becerinin ölçülmesine dair literatürde üç temel ölçüm yöntemi vardır. Bunlar "öz-değerlendirme yaklaşımı, performans testleri ve performans testlerinden hareketle geliştirilen nicel ölçüm teknikleridir". "Öz-değerlendirme"

yaklaşımında katılımcılardan "arama motoru kullanma, ekli dosya ile e-posta gönderme/alma, çevrimiçi forumlara katılma, telefon görüşmesi yapmak için interneti kullanma, müzik, film vb. şeyleri değiş-tokuş etmek için dosya paylaşımından yararlanma, bir web sayfası oluşturma gibi konularda beceri düzeylerini değerlendirmeleri istenir". Van Dijk'e (2013) göre dijital becerileri eksiksiz ölçebilmek için "gündelik hayatta düzenli olarak karşılaştıkları bilgisayar ve internet görevlerine ilişkin performans testleri" yapılmalıdır. Performansa dayalı beceri ölçümüne dair çalışmalarda ise Hargittai ön plana çıkar ve van Dijk ile van Deursen bu yöntemi detaylandırır ancak bu testler yüksek maliyetli ve yorucudur. Bu nedenle daha pratik bir tekniğe ihtiyaç duyulmuştur. Performans testlerini baz alan ölçekler ile katılımcılara "öz-değerlendirmeye yönelik değil daha somut bilgi ölçen sorular yöneltilir" ancak burada da dijital teknolojilerin hızlı dönüşümünü takip ederek soruları güncellemeye dair gerekliliğin altı çizilir (Hargittai, 2005, 2009; van Deursen ve van Dijk, 2011; Hargittai ve Hsieh, 2012'den akt. Özsoy, 2020) .

Son olarak ise bazı araştırmacılar dijital bölünmeye daha kapsamlı bir şekilde yaklaşılması gerektiğini savunarak yalnızca internet erişimi, becerileri ve kullanımı değil, aynı zamanda internet kullanımının sonuçları da ele almak gerekliliğini savundu. Böylece dijital uçurum kavramı, başlangıçta sadece internet erişimine odaklanan bir yaklaşımdan, internet becerileri ve kullanımına ve daha sonra internet kullanımının sağladığı faydalar gibi diğer boyutlara kaymıştır. Bu daha kapsamlı yaklaşım, 2011 yılında "üçüncü düzey dijital uçurum" olarak adlandırılmıştır (Wei vd., 2011) Üçüncü düzey ayrımlara yönelik yapılar, BİT yapılarına bağımsız ve sınırsız erişime sahip kullanıcılar arasında bile dijital kaynakları kullanma yeterliliklerinde önemli değişiklikler olacağını varsayar. Bu düzey dijital uçurum "dijital becerilere sahip olunması ve internet kullanımının yararlı sonuçlara yol açmaması halinde ortaya çıkar" (Stern vd., 2009). Bu düzeye dair çalışmalar literetürde daha yeni ve görece azdır.

Dijital uçurum görüldüğü üzere oldukça kapsamlı ve katmanlı bir toplumsal sorunun açıklamasına yönelik bir kavramsallaştırmadır ve bireylerin sahip oldukları ile oldukça yakından ilişkilidir. Sosyal mülkiyet, kişilerin bireysel olarak sahip olduğu mülklerin ötesinde bir yaklaşım sunabilmesi açısından kıymetli bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Robert Castel'in sosyal mülkiyet yaklaşımı daha yakından incelenecektir.

3.2.Sosyal Mülkiyet

Fransız sosyolog Robert Castel, "toplumsal bağ ile sosyal güvence arasındaki ilişkiyi merkeze alan" bir sorunsaldan yola çıkarak "sosyal mülkiyet" teorisini geliştirir (Castel'den akt. İrtiş ve Özatalay, 2014). Castel'e göre sosyal mülkiyet kavramı eğitim, sağlık, istihdam, barınma ve sosyal güvenlik gibi bir bireyin refahı için gerekli olan, özel ve kolektif mülkiyet arasında sosyal olarak kullanıma açık kaynakları ifade eden "bir tür orta terimdir" ve "bağımsızlığa ve kendilik mülkiyetine (la propriété de soi) erişimi sağlamak için eşi görülmemiş bir kaynağı temsil eder" (Mauger, 2016). Buna karşılık, özel mülkiyet, yalnızca bireylere veya şirketlere ait olan araziler, binalar, menkul kıymetler ve gayrimenkuller gibi varlıkları ifade eder. Özel mülkiyet (la propriété privée) tipik olarak kanunla korunur ve bireylerin kendi emekleri veya yatırımları yoluyla biriktirdikleri kaynaklara sahip olma ve onları kontrol etme hakkına sahip olduğu kapitalist toplumların temel bir yönü olarak kabul edilir (Mauger, 2016). Özel mülkiyet tek bir kişiye güvence oluştururken sosyal mülkiyet (proptiété sociale) tüm topluluk üyelerine güvence sağlamaya hizmet eder. Sosyal mülkiyetle elde edilen kaynaklar bireylere ait değildir, bunun yerine devlet veya diğer sosyal kurumlar tarafından bir bütün olarak toplumun yararına yönetilir. Sosyal mülkiyet sigortaya dayanmaz, sosyal kırılganlığı azaltabilecek tüm kamusal eylemler sosyal mülkiyetin bir parçasıdır (Castel, 2000; Castel, 2008; Castel, 2010). Castel'e göre "her yurttaşın birey veya her bireyin yurttaş olabilmesi için gerekli desteklerin sosyal devlet tarafından temin edilmesi –ister eşitlik ister dayanışma penceresinden bakılsın sosyal mülkiyetle ilişkilidir" (Castel'den akt. İrtiş ve Özatalay, 2014). "Sosyal sorunun yeniden formüle edilmesi, mülk sahibi ile mülksüz arasındaki bu karşıtlığı ortadan kaldırmaktan değil, yeniden tanımlamaktan, yani özel mülkiyetin yanına başka türde bir mülkiyeti –sosyal mülkiyet– koymaktan ibaret olacaktır; böylelikle, güvence eksikliği yaşamadan özel mülkiyet alanının dışında kalınabilir. " (Castel'den akt. Koşar, 2017).

Bu teori sosyal dışlanma ile ekonomik marjinalleşme arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan sosyolojik bir çerçeve sunmaya çalışır. Castel'e göre sosyal mülkiyet, bireylerin toplumla bütünleşmesi ve ekonomik ve sosyal hayata tam olarak katılması için gerekli olan haklar ve kaynaklar bütünüdür. Bireylerin yalıtılmış olarak var olmadıkları, bunun yerine onlara çeşitli kaynaklar ve fırsatlar sağlayan karmaşık bir sosyal ağ içinde yerleşik oldukları fikrine dayanır. Bu kaynaklar eşit olarak dağıtılmaz, bunun yerine

en ayrıcalıklı bireylerin sosyal mülkiyete en fazla erişiminden yararlandığı çeşitli sosyal sınıflara bölünür. Castel sosyal mülkiyetin dağılımını açıklarken bu dağılımda bireyin sosyal konumunun ve yaşam şansının üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunun altını çizer. Daha fazla sosyal mülke erişimi olan bireyler, istikrarlı istihdam, yeterli barınma ve sağlık hizmetlerini daha iyi güvence altına alabilir ve yoksulluk veya sosyal dışlanma yaşama olasılıkları daha düşüktür. Tersine, sosyal mülkiyete erişimi olmayanların güven(ce) sizlik, marjinalleşme ve ana akım toplumdan dışlanma yaşama olasılığı daha yüksektir (Castel, 2008).

Bireyler için sosyal mülkiyetin sağlanmasının sadece bireysel haklar ve/veya yetkiler meselesi olmadığını, bunun yerine devletin ve diğer sosyal kurumların temel bir yükümlülüğü olduğunu savunur. Bir diğer deyişle, devletin sosyal veya ekonomik statüleri ne olursa olsun, tüm bireylerin temel sosyal kaynaklara erişimini sağlama sorumluluğu vardır. Bu, sosyal eşitliğe bağlılık ve kaynakları toplumun en ayrıcalıklı üyelerinden en dezavantajlı üyelerine doğru yeniden dağıtma isteğini gerektirir (Castel ve Haroche, 2001'den akt. Mauger, 2004; Castel, 2008). Castel'e göre tarihin her döneminde kişiye en azından bir şey "destek" olmuştur ve kapitalizmin erken dönemlerine denk düşen birinci modernlikte bu özel mülkiyet iken 20. yüzyıla denk düşen ikinci modernlikte ise sosyal yurttaşlığa geçilmiştir. Sosyal yurttaşlıkla "sosyal hakların sahibi" olunmuş ve bireylerin destekleri haline gelen bu güvenceler aynı zamanda toplumsal dayanışmanın da ifadesi olmuştur. Ayrıca Castel refah devleti kavramı yerine "devletin politikalarını zaman ve mekâna göre daha nesnel bir şekilde analiz edilebilir kılan daha yansız bir ifade" olarak gördüğü sosyal devleti kavramını tercih eder ve ona bireyin pazar ile emek arasındaki ilişkileri düzenleyen "uzlaştırıcı" bir nitelik atfeder. Bu bağlamda Castel, bireylerin giderek kendi kaderlerine terk edildiği günümüz toplumlarında, özellikle de kaybolmuş bireyler olarak tasavvur edilenlerin, sosyal devletin bir çözüm olabileceğini düşünüyor fakat "mevcut şartlarda sosyal devleti yeni yersiz yurtsuzluklara ve diğer mensubiyet yitimlerine karşı" tüm çözümlerin devletten beklenmesinin de iyimser bir bakış açısı olduğunu savunuyor (Castel'den akt. İrtiş ve Özatalay, 2014).

Özetle Castel'in sosyal mülkiyet teorisi, bireyler ve toplum arasındaki ilişkiyi ve sosyal kurumların sosyal sonuçları şekillendirmede oynadığı rolü anlamak için yararlı bir çerçeve sağlar. Ayrıca bireylerin topluma tam olarak katılmaları ve onurlarını ve refahlarını korumaları için ihtiyaç duydukları kaynaklara sahip olmalarını sağlamak için özel mülkiyetin korunması ile

sosyal mülkiyetin sağlanması arasında denge kurma ihtiyacını vurgular. Teori aynı zamanda kolektif sosyal kaynakların önemini ve devletin bunların adil dağıtımını sağlama yükümlülüğünü vurgulayarak, sosyal politikaya yönelik bireyci ve piyasaya dayalı yaklaşımların güçlü bir eleştirisini sunar.

Castel'in sosyal mülkiyet kavramsallaştırmasını da ele aldıktan sonra sorunsal kapsamında dijital uçurum problemiyle ilişkisini incelemeye geçebiliriz.

3.3. Sorunsalın Dijital Uçurum ve Sosyal Mülkiyet Kavramlarıyla İlişkisi

Castel'in sosyal mülkiyet teorisi, dijital teknolojilere erişimin ve bunların kullanımının eşitsiz dağılımını ifade eden dijital uçurum kavramını anlamak için yararlı bir kavramsal çerçeve sunar. Modern toplumlarda bireylerin ekonomik ve sosyal hayata tam olarak katılmaları için dijital teknolojilere erişim giderek daha önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte, diğer sosyal mülkiyet biçimlerine erişimde gözlemlendiği gibi, dijital teknolojilere erişimde de, belirli grupların ve bireylerin sistematik olarak kilit kaynaklara ve fırsatlara erişimden dışlanması olgusuyla karşılaşırız

Düşük gelirli bireyler ve ailelerin yanı sıra kırsalda veya uzak bölgelerde yaşayanların geniş bant internet bağlantısına ve diğer dijital teknolojilere erişimi sınırlı olabilir. Bu, çevrimiçi eğitime katılma, iş başvurusunda bulunma, teletıp hizmetlerine erişme ve modern toplumda giderek daha önemli hale gelen diğer çevrimiçi etkinlik biçimlerine katılma yeteneklerini sınırlayabilir. Ayrıca, bireyler dijital teknolojilere erişebilseler bile, onları etkin bir şekilde kullanmak için gerekli dijital beceri ve yeterliliklere sahip olmayabilirler. Dijital okuryazarlıktan yoksun olanlar dijital ekonomide etkili bir şekilde rekabet edemeyebileceği veya çevrimiçi kentsel ve sosyal hayata tam olarak katılamayacağı için bu, mevcut sosyal ve ekonomik dışlanma kalıplarını daha da şiddetlendirebilir. Bireyin yardım alanına (zone d'assistance), kırılganlık alanına (zone de vulnerabilité), mensubiyet yitimi alanına (zone de désaffiliation) sıkışıp kalmaması için sosyal izolasyon yaşama riskini minimuma indirmek ve bütünleşme alanında yer alabilmesini sağlamak amacıyla sosyal mülkiyetin sağlanması gerekir. Böylece dijital teknolojilere erişim bir hak meselesi olarak tanımlanabilir. Geçtiğimiz dönemde karşılaştığımız pandemi, sosyal mülkiyeti dijital eşitsizlik bağlamında düşünmek için bir sebep sundu. Dijital haklar bağlamındaki eşitsizlikler insan hakları meselesi olarak düşünülmeye başlandı. Kamusal

hizmetlere erişimde yaşanan bu eşitsizlikler bir adaletsizlik sorununa dönüşmüş oldu. Özellikle kamusal hizmet kapsamında herkesin erişimine eşit olarak sunulması hedeflenen ve kullanımının tercihe indirgendiği akıllı şehir uygulamalarının pandemine uç bir örneğin yaşanması ile hızlı etki alanını genişleten dijitalleşme bağlamında belirli uygulamalarının mecburiyete dönüşmesi sosyal adaleti hak temelli bir yaklaşımla dijital uçurum meselesi içerisinde konumlandırmayı gerektirdi. Dijital eşitsizliklerin bir adalet sorunu olduğu kabul edilmesiyle birlikte bireyin sorumluluklarına indirgenen bu alanda yaşanan sorunların çözümünü ya da telafilesinide sosyal bir mesele olarak tartışmak mümkün oldu .

Bu çalışmada, sosyal mülkiyet kavramı daha çok başvurulduğu "işçi hakları" ya da yoksulluk bağlamından çıkarılarak günümüz sosyal sorunlarından biri olan dijital uçuruma bu mercekten bakmak için kullanıldı. Bireye ait kültürel, ekonomik (Bourdieu, 2010) ve teknolojik sermaye (Carlson ve Isaacs 2018; Calderón Gómez, 2019) unsurları "özel mülkiyet" olarak kabul edildi ve çalışmanın kalanında bireysel sermaye olarak adlandırılırken dijital uçurumu azaltmaya yönelik sosyal devlet tarafından gelecek eylemler ve tanınacak haklar ise sosyal mülkiyet olarak ele alındı.

4. Araştırmanın Metodu

Dijital uçurumu pandemi sürecinde bireysel sermayeler ve akıllı şehir uygulamalarının kullanımını üzerinden ele alan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsendi ve araştırma tekniği olarak da soru kağıdı uygulaması kullanıldı. Saha araştırması, 2021 yılında Mart-Mayıs ayları arasında yüz yüze ve çevrimiçi platformlar aracılığıya 106 adet sorun kağıdı uygulanarak tamamlandı. Örneklem için belirli bir katılımcı sayısı kotası konmadı ancak belirli bir süre limiti kondu. Pandemi döneminde kısmi ve tam kapanma dönemlerinde dışarı çıkılmaya verilen izin kapsamında iki ay içerisinde ulaşılabilen katılımcılarla çalışma yürütüldü. Araştırma kapsamında İstanbul'da birbirine komşu olan ve farklı sosyo-ekonomik kesimlerden bireylere ev sahipliği yapan Beylikdüzü ve Esenyurt ilçeleri saha araştırması alanı olarak belirlendi. Beylikdüzü ve Esenyurt ilçelerinde ikamet eden 18 yaşından büyük 106 kişi gelişigüzel örneklem yönetimiyle seçildi. İki ilçenin seçiminde yakınlıkları ve sosyo-ekonomik farklılıklarının yanı sıra etkili olan diğer faktör ise pandemi kısıtlılıkları nedeniyle kişilere kolaylıkla ulaşabilmek adına yakın konumda bulunmaları oldu. 2021 yılı Mart ve Mayıs ayları aralığında pandemi sebebiyle gelen kısmi ve tam kapanma

dönemleri araştırmanın örneklem seçiminde, tüm saha çalışmasının yüz yüze yapılmasına dair sınırlılık yarattı. Ayrıca literatürde dijital uçurumun ölçülmesine yönelik tek bir standart olmaması da araştırmada sınırlılıklar yaratan etkenlerden biridir.

İki ilçeden anket çalışmasına katılan bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanımlarına dair sorulan sorulardan elde edilen farklı göstergeler kullanılarak dijitale erişim ve dijitalim kullanım olmak üzere iki endeks hazırlandı. Bileşik endeksi hesaplamak için her göstergeye bir ağırlık verildi. Ağırlıkların seçimi öznel olarak literatür incelemesinde yer verilen makalelerden yola çıkılarak yapıldı. Bu iki endeksin hem bireylerin kültürel, ekonomik ve teknolojik sermayelerine işaret eden sorulardan elde edilen bulgular hem de bireylerin akıllı şehir uygulamalarıyla aralarındaki ilişkisellik Python program dili kullanılarak yapılan korelasyon analizi ile incelendi. En son olarak elde edilen veriler Robert Castel'in sosyal mülkiyet kavramı üzerinden dijital hakların sosyal adaletle bağlantısı ele alınarak ele alındı.

5. Saha Çalışması Bulguları ve Analizleri

Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde %55,7'sinin kadın, %44,3'ünün erkek olduğu; %52,8'sinin Beylikdüzü, %47,2'sinin Esenyurt'ta ikamet ettiği görülmektedir. Katılımcıların %9,4'ü 18-23, %45,3'ü 23-39, %31.1'i 39-55 ve 14,2'si 55 üstü yaşlarındadır; %9,4'ü ilkokul, %4,7'si ortaokul, %36,8'si lise, %41,5'i lisans ve %7,5'i yüksek lisans mezunudur; meslek grupları arasında mühendis, avukat, muhasebeci, bankacı, doktor, hemşire, öğretmen, işletme sahibi, esnaf, gayrimenkul sektörü çalışanı ve satış-pazarlama sektörü çalışanları olmak üzere farklı alanlar bulunur. Ayrıca emekliler, öğrenciler ve ev hanımları da vardır. Çalışma kapsamında örneklem, Beylikdüzü ve Esenyurt ilçelerini temsil edici nitelikte olmaktan öte nüfus içindeki farklılaşmaları tespit edebilmeye dönük bir şekilde oluşturulmuştur.

Akıllı telefon sahiplik durumuna bakıldığında katılımcıların %93,4'ünün akıllı telefonu varken %6,6'sı akıllı telefon kullanmadığı tespit edildi. Mobil İletişim Sektörü Raporu'na göre Türkiye'de akıllı telefon kullanım oranı %77'dir ve bu oran dikkate alındığında, örneklemimizde akıllı telefon sahipliği oranının yüksek olması şaşırtıcı değildir. Örneklemin bilgisayar sahipliği durumuna bakıldığında %26,4'ünün evinde aile bireyleriyle

paylaştığı bir bilgisayar bulunurken %5,7'sinin evde olmasına rağmen kolayca ulaşabildiği bir bilgisayarı bulunmaz. Katılımcıların %53,8'inin rahatlıkla eriştiği bir bilgisayarı, masaüstü bilgisayarı veya tableti varken %14,2'si bunlardan hiçbirine erişememektedir. İnternete erişme durumuna dair sorulan sorunun cevaplarına göre dağılım şöyledir: %35,8 "hiç zorluk yaşamıyor", %28,3 "zorluk yaşamıyor", %26,4 "kısmen zorluk yaşıyor", %4,7 "zorluk yaşıyor" ve %4,7 "çok zorluk yaşıyor". Yani yaklaşık %35'lik bir grup internete erişimde çeşitli düzeylerde zorluk yaşadığını belirtmekte. İnternet kullanım sıklıklarına bakıldığında ise %62,3 "her gün, 3-4 saatten fazla", %29,2 "her gün, 3-4 saatten az", %8,5 ise "haftada/ayda birkaç kez" veya "hiç kullanmıyor" sonuçları ile karşılaşılmıştır.Yani %91.5'lik bir kesim her gün internete bağlanmaktadır. Önceki bulguyla birlikte düşündüğümüzde ise bu %91.5'lik grubun neredeyse üçte birinin internete erişim zorluğu yaşadığını söyleyebiliriz.

5.1. Dijital Uçurumun İki Seviyede Analizi

Bu çalışmada dijital uçurum, iki düzeyi üzerinden ele alındı. DiMaggio ve Hargittai'nin (2001) dijital eşitsizliğin boyutlarını kavramsallaştırdıklarında işaret ettikleri gibi, birinci boyut mülkiyete, ikincisi ise kullanım özerkliğine dayanır. İki boyutu nicel sonuçlar üzerinden incelemek ve nitel yönleriyle ele almak için hazırlanan endeksler kullanıldı. İlk aşamada endeksler bağımlı değişken olarak ele alınırken "yaş", "cinsiyet", "diploma", "aylık harcama miktarı", "gelir türü", "meslek", "yaşanan ilçe" ise bağımsız değişkenler olarak belirlendi. Ardından otuz dört akıllı şehir uygulamasına dair sorulan sorular arasında olan "akıllı şehir uygulamalarından haberdarlık", "akıllı şehir uygulamalarını kullanma", "bu uygulamalarından kaçının akıllı olarak nitelendirildiğini bilme", "akıllı şehir uygulamalarının yapım sürecinden haberdar olma", "akıllı şehir uygulamalarının yapım aşamasına katılım" sorularına verilen cevaplar bağımsız değişken olarak korelasyon analizinde değerlendirildi. Python program dili kullanılarak yapılan korelasyon analizinde değerin 0'dan büyük olması bağımlı ve bağımsız değişken arasında doğrusal bir ilişkiye karşılık gelir. Değerin 0'dan küçük olduğu takdirde ise bağımlı ve bağımsız değişken arasında ters bir ilişki olduğu anlamına gelir.

Dijital uçurum kavramının detaylandırıldığı bölümde bahsedildiği üzere birinci seviye dijital uçurum fiziksel erişime karşılık gelir. Fiziksel erişim ise internete ve dijital donanıma erişimle ilgilidir. Bu nedenle "dijitale erişim" için Tablo-1'de belirtilen oranlar kullanılarak "akıllı telefon sahipliği",

"bilgisayar sahiplik durumu", "internet erişim durumu" ve "interneti kullanma sıklığı" hakkında sorulan dört soru üzerinden bir endeks oluşturuldu.

Tablo 1: Dijitale Erişim Endeksi

Endeks-1: Dijitale Erişim		
Akıllı telefon sahipliği	1/2	%25
Bilgisayar sahiplik durumu	1/4	%25
İnternete erişim durumu	1/4	%25
Interneti kullanma sıklığı	1/4	%25

İkinci seviye dijital uçurum ise internet kullanım becerileri üzerinden incelenmektedir. Bu noktada sadece internete fiziksel erişim değil, internetin anlamlı kullanımı da dikkate alınır. "Dijitali kullanım" için katılımcılara interneti hangi amaçla kullandıklarına dair sorulan sorulara Tablo-2'de belirtilen ağırlıklı oranlar verilerek bileşik endeks oluşturuldu. Bileşik endeks ile katılımcının sorulan 11 seçenek bağlamında internette geçirdikleri vaktin aktif bir kullanım olup olmadığına göre değerlendirildi. Hem fiziksel erişim hem de kullanım becerilerini ölçmek için hazırlanan endekslerin sınırlılıkları olduğunu belirtmek gerekir. Aslında internete ve dijital araçlara fiziksel erişim ve kullanım, anketteki sorular üzerinden incelenmiş olup, erişimin ve dijital kullanımın birey üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Başka bir deyişle bu çalışmada internet etkinliklerinin değerlendirildiği bu bileşik endeks subjektif bir değerlendirme sunar.

Tablo 2: Dijitali Kullanım Endeksi

Endeks-2: Dijitali Kullanım		
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	1	%4
Haber takip etme	1	%4
Kamu kuruluşlarının/belediyenin bilgilendirmelerini takip etme	1	%4
Online alışveriş	2	%7
Sosyal medya kullanma	2	%7
Veri depolama	2	%7
E-ticaret yapma	3	%11
İş/Okul	3	%11
Bankacılık işlemleri	4	%15
Kamu kuruluşları/belediye ile ilgili işleri internet üzerinden halletme	4	%15
E-sağlık hizmetlerinden faydalanma	4	%15
		%100

“Teknolojik sermaye” bu iki endeks üzerinden ele alınmıştır. Biri ekonomik sermaye ile ilişkili olan bilgi ve iletişim teknolojilerine sahiplik anlamında daha somut çıktılara karşılık gelirken ikinci yaklaşımımız daha çok “kültürel sermaye” ile beslenen bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma desenlerinden beslenir. Saha araştırması çıktılarına döndüğümüzde ilk olarak “Dijitale Erişme Endeksi” ve “Dijitali Kullanma Endeksi” arasında anlamlı bir ilişkisellik olduğu tespit edildi ancak akıllı şehir uygulamalarını kullanma oranlarına bakıldığında çok düşük oranda bir doğrusal orantı bulundu.

Tablo 3: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi Korelasyon İlişkisi ve Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksinin Akıllı Şehir Uygulamalarının Kullanım Oranı Korelasyon İlişkisi

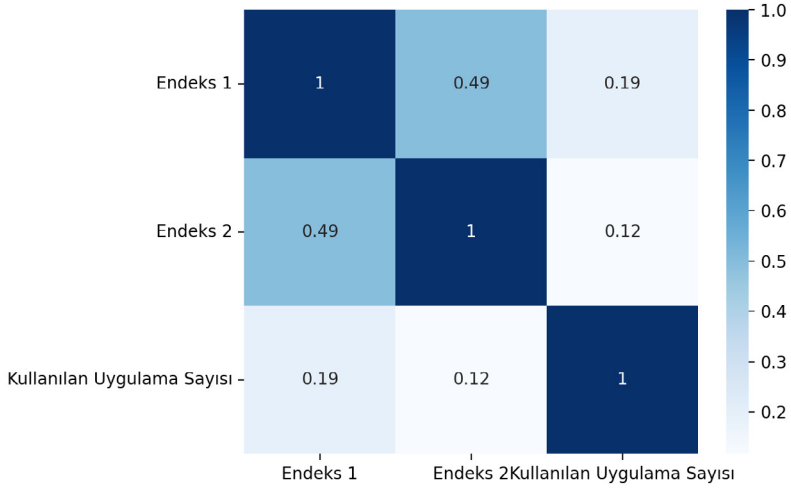

"Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin "yaş" bağımsız değişken ile arasında tersine bir orantı olduğu tespit edildi. Yaş arttıkça iki endeks puanında da düşüş görüldü ve yapılan korelasyon analizleri arasında en yüksek değer bu analizde tespit edildi. Tabloda görüldüğü gibi, kullanıcı becerisi arttıkça 55 yaş üstü yanıt verenlerin sayısı azalmaktadır. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaş, cinsiyet, meslek grubu, eğitim fark etmeksizin her geçen gün daha da zorunlu hale gelmekte ve giderek tüm dünyayı içine alan bir yapıya bürünmekte. Bu noktada yüz yüze yapılan anketlerde 55 yaş ve üzerinin dijitale erişim ve dijitali kullanım noktasında bu ihtiyaçlarını çocuklarının veya akrabalarının kendileri için gerekli işleri yaptığını belirttiler. Ayrıca kendi yaşlarının bu tür gelişmeler için çok yaşlı olduğunu ve/veya dijitali kullanmaktan kaçındıklarını; kağıt belgeler gibi geleneksel çözümleri daha güvenilir oldukları için tercih ettiklerini de söylediler ancak herhangi bir yaşlıya yardım edecek bir yakınının olmaması ihtimali göz önüne alındığında, hayatlarını kolaylaştırmak için dijital becerilerini geliştirmeleri çok önemlidir. Burada Castel'in toplumsal yapıda yer alan farklı konumlara dair olan kavramsallaştırmasında yer alan bölgeler üzerinden bir okuma yaptığımızda sosyal ilişkileri zayıf olan ve ekonomik özgürlüğe yeterince sahip olamayan yaşlıların kırılganlık bölgesinde; yeterli ekonomik özgürlüğe sahip olmasa da sosyal bağlar yönünden bir sermayeye

sahip olan yaşlılar yardım bölgesinde ve her ikisinden de yoksun olan yaşlıların mensubiyet yitimi bölgesinde sıkışık kalma ihtimali vardır. Bu bağlamda dijital dünyanın sunduğu fırsatlardan tüm bireylerin eşit şekilde yararlanabilmesi amacı sekteye uğrar. Özetle yaşın artması, dijital beceri düzeyinin düşmesi ve bu nedenle dijital dünyanın kullanımının zorlaşması, sosyal mülkiyet açısından dezavantajlı bir konumda olma ihtimali olan yaşlı bireylerin dijital dünyadan yararlanamamasına ve/veya yeterince yararlanamamasına neden olabilir.

Tablo 4: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Yaş Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

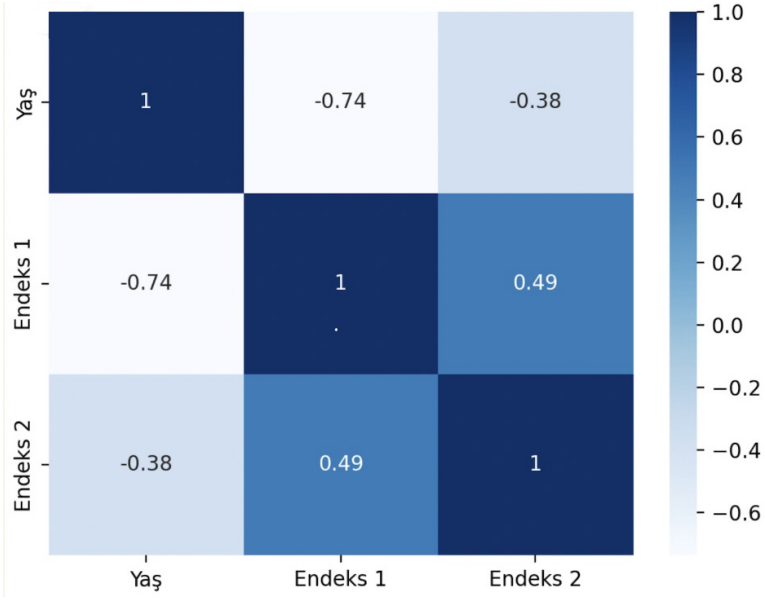

"Dijitale erişim" ve "Dijitali kullanma" endeksleri ile katılımcıların "cinsiyeti" ve "yaşadığı semt" arasındaki korelasyon analizinde değer 0'a çok yakındır ve bu nedenle anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Cinsiyet açısından, dijital erişim veya internet kullanımı bölgesel veya küresel olarak farklılık gösterebilir. Coğrafi bağlam bu noktada göz ardı edilemez bir etkendir. G20 ekonomileri söz konusu olduğunda, verilerin mevcut olduğu diğer G20 ekonomilerine kıyasla Türkiye, Almanya ve İtalya'da internet kullanımında nispeten daha büyük bir cinsiyet farkı olmasına rağmen, bu saha çalışmasının örnekleminde önemli bir fark bulunmadı (OECD, 2018). Bunun nedeni örneklem seçilen ilçelerden kaynaklı olabileceği gibi aynı

ilçede farklı bir örneklem grubuyla yapılan çalışmada değerin 0'dan farklı olma ihtimali de bulunduğu unutulmamalıdır. Yine de Mertin Hibert'in (2011) dijital cinsiyet ayrımını konu alan yazısında da belirttiği gibi, kadınlar bu eşitsizliği kapatmak için mücadele ediyor ve bu konuda geçmişe oranla ilerleme kaydediyor".

Tablo 5: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Yaşadığı Semt Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

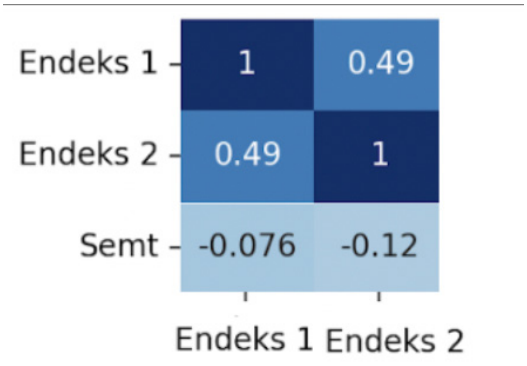

Tablo 6: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Cinsiyet Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

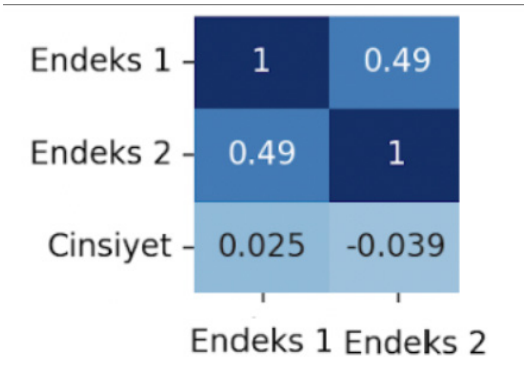

"Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin "diploma" bağımsız değişkeniyle arasında doğrusal bir orantı olduğu tespit edildi. Buna göre öğrenim derecesi arttıkça endekslerin ikisinde de puan artışı olduğu görüldü. Kültürel sermaye unsuru olarak kabul ettiğimiz diploma sahipliği "Dijitale Erişim" ve "Dijitali Kullanma" endeksleriyle anlamlı bir ilişkisellik içerisindedir ancak akıllı şehir uygulamalarını kullanma oranlarına bakıldığında çok düşük oranda bir doğrusal orantı vardır.

Tablo 7: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Diploma Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

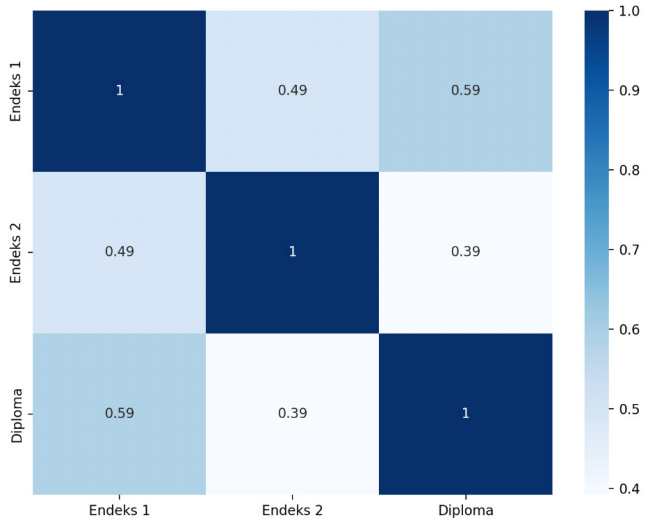

"Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin "aylık harcama" bağımsız değişkeniyle arasında doğrusal bir orantı bulunmakta. Bireylerin aylık harcama oranları arttıkça iki endekste de artış görülmekte. Ekonomik sermaye unsuru olarak kabul ettiğimiz aylık harcama oranları "Dijitale Erişim" ve "Dijitali Kullanma" endeksleriyle anlamlı bir ilişkisellik içerisindedir ancak akıllı şehir uygulamalarını kullanma oranlarına bakıldığında çok düşük oranda bir doğrusal orantı vardır. Ayrıca düzenli maaş alan alan bireylerin dijitale erişim ve dijitali kullanım endeksleriyle arasında doğrusal bir orantı bulunurken ile aileden maddi destek alan bireylerin bu iki endeksle arasında ters orantı bulundu. "Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin "gelir türü" bağımsız değişkenindeki cevaplarda ise "düzenli maaş alanlar" ile arasında doğrusal bir orantı görülmekteyken "başka bir aile bireyinden maddi destek alanlar" arasında ise ters bir orantı bulunmakta. Bu noktada yeniden Castel'in söz ettiği bağımlılık ilişkileri kavramsallaştırması ön plana çıkmakta. Bir diğer deyişle dijital uçurum bir bağımlılık biçimi olarak da görülebilir. Dijital teknolojilere ve internete erişimi olmayan bireyler, temel hizmetlere ve bilgilere erişmek için bu

teknolojilere erişimi olan diğer kişilere bağımlı hale gelme ihtimali ile yaşarlar. Bu bağımlılık sosyal dışlanmaya ve marjinalleşmeye yol açabilir ve mevcut sosyal eşitsizlikleri devam ettirebilir. Castel'e göre bağımlılık, bireylerin ayrımcılık veya kaynak eksikliği gibi yapısal engeller nedeniyle sosyal mülkiyete erişemediklerinde ortaya çıkar. Bağımlılık, işsizlik, yoksulluk ve sosyal izolasyon gibi çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Bu nedenle düzenli bir maaşa sahip olmak veya aileden maddi destek alan bireyler arasında farklılıklar olması normaldir. Hatta daha da derine inildiğinde düzenli maaş alan kişinin maaşı aileden maddi destek alan bireyin aldığı harçlıktan daha düşükse de farklılıklar görülebilir. Bu da dijital uçurumun çok katmanlılığının bir kanıtıdır.

Tablo 8: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Aylık Harcama Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

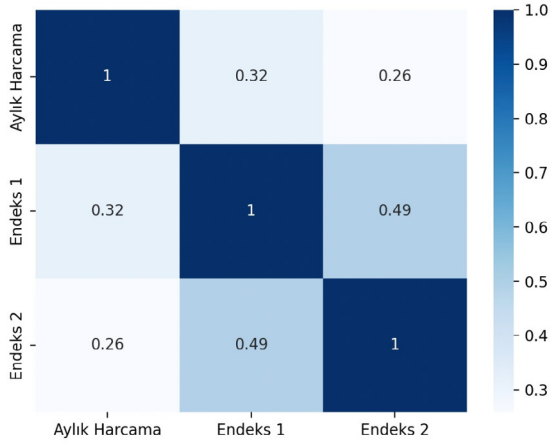

"Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin "meslek/ çalışma durumu" bağımsız değişkeni arasındaki ilişkisellik hiyerarşik bir sıralama yapılamadığı için aynı mesleğe mensup kişiler arasında analizler yapılıp karşılaştırıldı. Örneklem sayısının sınırlı olması nedeniyle korelasyon analizinde değerler beklenenin altında çıktı. Bu durumda ilişkisellik ters ve doğru orantılı olup olmadıkları üzerinden ele alındı. Özellikle dikkat çeken değer analizin en yüksek ters orantı değerine sahip olan "ev hanımlığı" kategorisinde görüldü. Aynı zamanda "emekli" ve "esnaf" kategorileri de ters orantıya sahip. Diğer meslek grupları ise dijitale erişim ve dijitali kullanım endeksleriyle düşük oranda doğrusal orantıya sahiptir. Kültürel, ekonomik ve

sosyal sermayenin görünürlüğünü artırdığı bir unsur olarak bireylerin çalışma durumları incelendiğinde özellikle ev hanımlarının iki endeksle de ters orantılı bir ilişki içerisinde bulunduğu görüldü. Ayrıca ev hanımlarına emeklilerin ve esnafların da daha düşük seviyede ters orantılı bir ilişkiselliğe sahip olduğu tespit edildi. Bu noktada yine özellikle ev hanımlarının ve emeklilerin sosyal ilişkileri kuvvetli olduğu sürece Castel'in toplumsal entegrasyonda bahsettiği yardım alanında (zone d'assistance) kalma ihtimallerinin artması riski söz konusudur. Castel'in kavramsallaştırmasının kökenine döndüğümüzde işçi bağlamı üzerinden düşünebiliriz. Çalışmalarında küreselleşme nedeniyle Fransız iş piyasasında meydana gelen değişiklikleri tartışıyor ve çalışanlar arasında ortak kaynaklar ve haklar bulunurken, maaş ve statüye dayalı bir hiyerarşi olduğunu belirtiyor. Ona göre daha rekabetçi bir iş piyasasının getirilmesi, geleneksel gelir eşitsizliklerine ek olarak, aynı niteliklere sahip olanlar da dahil olmak üzere, işçiler arasında yeni eşitsizliklere yol açmıştır. Bu da bireylerin değişimle yüzleşmesine ve daha rekabetçi bir ortamda kendi sorumluluğunu almasına neden olmuştur. İstihdam ve sosyal korumanın yapısı küreselleşmeyle, özellikle de istihdam açığı yaratan kitlesel işsizlikle birlikte zayıflamıştır. Yarı zamanlı, aralıklı ve destekli işler de dahil olmak üzere güvencesiz istihdam daha yaygın hale gelmiş ve prekarya olarak bilinen yeni bir işçi sınıfı yaratmıştır. Castel, istikrar ve sosyal koruma beklentisi olarak geleneksel istihdam kavramına meydan okunurken güvencesiz çalışmanın yükselişinin daha kırılgan bir istihdam yapısına doğru bir kaymayı yansıttığını savunuyor (Castel'den akt. Gajac, 2015). Emeklilerden veya ev hanımlarından özel olarak bahsetmese de, bu grupların da işgücü piyasasının değişen doğasından etkilenebileceğini belirtmekte fayda var. Emekliler, atipik istihdamın artması nedeniyle emeklilik sonrası istikrarlı gelir akışı sağlamayı daha zor bulabilir ve işgücüne yeniden girmek isteyen ev kadınları, istikrarlı, tam zamanlı istihdam sağlamayı daha zor bulabilir. Bu gruplar ayrıca, geleneksel istihdam biçimlerinin istikrarından ve sosyal korumalarından yoksun olan atipik işlerin güvencesizliğine karşı daha savunmasız olabilir. Bunun yansımaları ise elde edilen bulgularla bağlantılı olarak yukarıda açıklanan nedenlerle yaşanan eşitsizliklerin dijital teknolojilere erişimde ve çevrimiçi platformların kullanılmasında görülebilir. Bu nedenle de sosyal ilişkilerin kuvvetli olmadığı durumlar beraberinde iş güvencesizliği ve ilişkisel kırılganlığa karşılık gelen kırılganlık bölgesinde veya iş yokluğu ile sosyal izolasyonu birleştiren ayrışma bölgesinde sıkışma ihtimalleri de vardır.

Tablo 9: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Çalışma Durumu Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

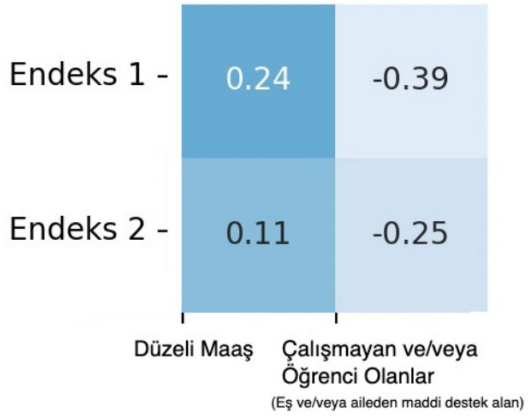

Tablo 10: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Meslek Bağımsız Değişkeniyle Korelasyon İlişkisi

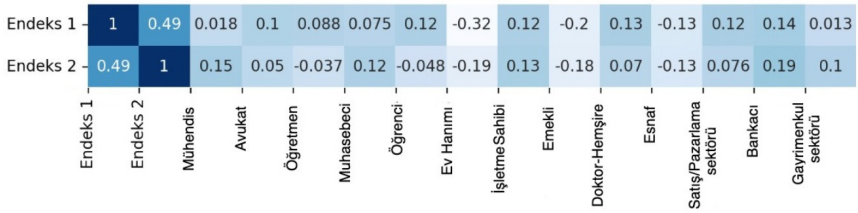

"Dijitale Erişme Endeksi" ve "Dijitali Kullanma Endeksi"nin belirtilen akıllı şehir uygulamalarından (34 adet) toplamda "kaç adetini kullandığına" dair yapılan korelasyon analizinde ve akıllı şehir uygulamalarından (34 adet) toplamda "kaç adetini bildiğine/duyduğuna" dair yapılan korelasyon analizinde düşük oranda doğrusal bir orantı tespit edildi. Sorulan 34 uygulamanın kaç tanesinin "akıllı şehir uygulaması" olduğunun bilinme oranı ise uygulama başına %20'den düşük bir orana sahiptir. "Dijitale Erişim" ve "Dijitali Kullanma" endeksleriyle "uygulamaların yapım aşamasından haberdarlığın" korelasyonuna bakıldığında sonuç 0'a yakın çıktı. Ayrıca uygulamaların yapım aşamasına katılan kimse yok. Akıllı şehir uygulamalarının isimlerini ve ne işe yaradığını bilmek, uygulamaların akıllı şehir uygulaması olduğunu bilmek, uygulamalarının yapım sürecinden haberdar olmak veya yapım sürecinde yer almak için dijitale erişimin

sağlanması ile ve dijitali kullanma becerisinin yüksek olmasıyla anlamlı veya yüksek bir ilişkisellik bulunamadı.

Tablo 11: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Akıllı Şehir Uygulamalarının Kaç Tanesini Bildiği/Duyduğu Oranıyla Korelasyon İlişkisi

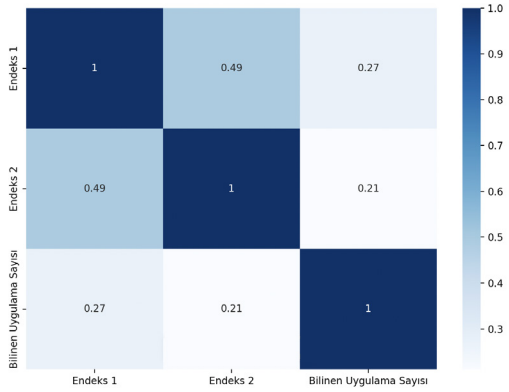

Tablo 12: Dijitale Erişim Endeksi ve Dijitali Kullanma Endeksi'nin Akıllı Şehir Uygulamalarının Yapım Aşamasından Haberdar Olma Oranıyla Korelasyon İlişkisi

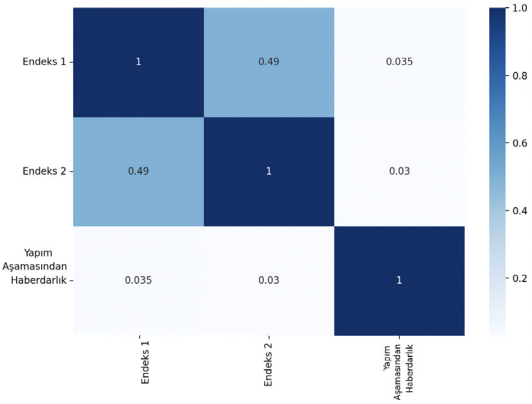

Bu tablo, fiziksel erişimin incelenen dijital eşitsizliğin tek açıklaması olmadığı iddiasını desteklemektedir. Diğer bir deyişle, fiziksel erişim tek başına dijital eşitsizliği açıklamak için yeterli değildir ve bu nedenle ikinci derece dijital uçurumdaki bu ayrımın incelenmesi, bireylerin internet kullanım becerilerinin bu eşitsizlik bağlamında etkin bir rol oynadığı düşünülürse önemlidir. Özetle erişim, sayısal uçurumun turnusol kağıdıdır ve erişimin ardından kullanımın anlamlılığı ya da kullanım becerileri de uçurumun derinlemesine kavranması ve kapsamlı çözümler üretilmesi amacıyla ele alınmalıdır.

6. Sonuç ve Öneriler

Dijital dönüşüm elbette ki 21. yüzyılda kaçınılmaz bir fenomen olarak karşımıza çıkar fakat bu dönüşüm kamu hizmetlerine erişim konusunda da yeni ihtiyaçlar doğuruyorsa merkezi ve yerel yönetimlerin hak temelli bir yaklaşımla sosyal adaleti bu mesele içerisinde konumlandırarak çözümler sunmaları gerekir. Pandemi süreci bir dış etken olarak dijitalleşme sürecini hızlandırmış ve hazırlıksız bir şekilde hızlıca entegrasyonun sağlanmaya çalışılmasıyla derinleşen eşitsizlikler bir adaletsizlik sorununa dönüşmüş oldu. Kamu tarafından "sosyal mülkiyet" olarak adlandırabileceğimiz desteklerin ya da "yeni nesil bir sosyal hak olarak dijital içerme hakkı, açık ve ücretsiz internet hakkı, yeni teknolojilerin bilgisi ve sorumlu kullanımı konusunda temel eğitim ve mesleki eğitim hakkı ve dijital becerilerden yoksunluk nedeniyle kamu hizmetlerine erişimde ayrımcılık yapmama hakkı" (Ramírez Chico, 2020) gibi hakların bireylerin ihtiyaç ve isteklerine yönelik şekilde sağlanması için hak temelli bir yaklaşımla sosyal adaleti dijital uçurum analizinin merkezine yerleştirmek gereklidir çünkü bunun hukuki olarak talep edilebilecek bir hale getirilmesi kırılganlık risklerini azaltmak için atılacak ilk adım olmalıdır.

Akıllı yurttaş (Cohen, 2014) bileşeninde bahsedildiği üzere dijital okuryazarlığın geliştirilmesi ve bilinç düzeyinin arttırılması yerel ve merkezi yönetimlerin hedeflediği akıllı şehir dönüşümümün pratiğe dökülmesinde ve sürdürülebilir olmasının sağlanmasında genelleştirilebilecek birer çözüm önerisi oluşturmaz. Bir insan hakkı olarak kabul edilen dijital haklara dair üretilen sosyal politikaların analizlerde de gösterildiği üzere çeşitlenen ihtiyaçlara cevap verecek şekilde daha kapsamlı hazırlanması gerekliliği ortadadır. Çözümleri ikiliklere indirgeyen cevaplarla ilerlemeye çalışmak çok daha fazla problem yaratacaktır.

Çeşitli kırılma noktalarını barındıran bu kompleks süreç özellik günümüzde nesilsel farklılıklar nedeniyle daha büyük bir özen gösterimine ihtiyaç duyar. Şu anki nesiller kaçınılmaz olarak dijitalleşmeyle iç içe büyümekteler ve eğitim sistemlerinde daha fazla derse yer verilmekte ancak özellikle 55 yaş ve üzeri bireyler için bu durum daha çok bir geçiş sürecidir. Özel mülkiyetleri ile sahip olduklarının dışında sosyal mülkiyet aracılığıyla ihtiyaçlarının karşılanması bu geçişi de en az bağımlılık ilişkisiyle atlatmalarına olanak tanıyacaktır.

Dijital katılım planı hazırlanması, dijital erişimi kolaylaştırmak ve düşük gelirli bölgelerdeki insanlara eğitim sağlamak için programlar düzenlenmesi, farklı mahalle sakinlerinin internete erişebilecekleri ve dijital teknolojileri kullanabilecekleri bir mahalle tesisleri ağının sağlanması, göçmenler ve düşük gelirli kadınlar gibi belirli gruplar için dijital uçurumla mücadele eden topluluk kuruluşlarına hibeler verilmesi, interneti kullanmakta zorluk çeken 55 yaş üstü kişilere ücretsiz danışmanlık sağlamak, kapsama alanının daha az olduğu mahallelerde fiber optik bağlantıyı finanse etme, kişi başına düşen cihaz sayısını ve türünü artırmak, bilgi ve dijital beceri alışverişini kolaylaştırmak gibi mikro ve makro ölçekte çözümleri hayata geçirmeye çalışılmalıdır. Bu noktada vurgulamakta fayda vardır ki erişim uçurumuna (Van Deursen & Van Dijk, 2015) yönelik dijital içermeye (digital inclusion) dair politik yaklaşım Ragnedda'nın da vurguladığı gibi "dijital uçurum olgusunu teknolojik ve ekonomik bir soruna indirgenme" riskini daima taşımaktadır. Özellikle birinci düzey dijital uçurumu kapatma çabaları arasında hükümet programları, özel sektör girişimleri ve topluluk temelli projeler yer almıştır. Birçok hükümet, düşük gelirli ailelere ve topluluklara düşük maliyetli veya ücretsiz bilgisayarlar ve İnternet erişimi sağlamak için girişimler başlatmıştır. Özel sektör şirketleri de yetersiz hizmet alan nüfusa uygun fiyatlı donanım ve internet hizmetleri sunarak uçurumun kapatılmasında rol oynamaya çalışmıştır. Bu kapsamda internete ve dijital aletlere erişimi karşılayabilecek ekonomik kaynakları olmayan bireyleri ve/veya grupları internet erişimlerini teşvik etmek üzere ev içi internet bağlantıları için geniş bant altyapısının sağlanması veya teknolojik cihazlar için teşviğin sağlanmasına yönelik politikaların hazırlanılmasına odaklanılıyordu. Elbette ki bu çözümler birinci aşamada hayata geçirilmesi gereken çözümlerdir ancak sunulan bu çareler uçurumu kapatmak için tekil olarak yeterli değildir. Bu nedenle donanımsal sorunlar için üretilen çözümleri bireylerin interneti anlamlı kullanma becerilerini geliştirmek açısından da devamlılığını sağlayacak çözümler takip etmelidir. Böylece bireyleri bağımlılık ilişkilerinden kurtarmak ve dijital dışlanmanın yıpratıcı sonuçlarından en az seviyede etkilenmeleri sağlamak için daha kapsamlı çözümler üretilebilir. Castel, bağımlılığın sadece bireysel seçimlerin veya kişisel başarısızlıkların bir sonucu olmadığını, daha geniş toplumsal yapıların ve politikaların bir ürünü olduğunu savunuyor. Refah devletinin, bireylerin temel sosyal haklara ve yetkilere erişimini sağlayarak, bağımlılığı azaltmada ve sosyal bütünleşmeyi teşvik etmede çok önemli bir rolü olduğunu iddia ediyor.

Son olarak bu yaklaşımdan da hareketle yalnızca donanımsal desteği sağlamak ve bireysel becerileri geliştirmek gibi bireye odaklanan çözümlere değil aynı zamanda adil bir dijital geçiş için dijital gündemi siyasi tartışmanın merkezlerinden birinde ele almamız, ulusal akıllı şehir stratejilerimizi dijital uçurum meseleleri üzerinden güncellememiz, politikalarla farklı odak gruplar için farklı denemeler yapmamız ve hükümetler, topluluk kuruluşları ve operatörler arasında işbirlikleri oluşturmamız gereklidir.

KAYNAKÇA

Ateş, M. & Önder, D.E. (2019). Akıllı Şehir Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Eleştiriler. Megaron Dergisi, 14(1), pp. 41-50.

Attewell, P. (2001). Comment: The first and second digital divides. Sociology of education, 74(3), 252-259. DOI: 10.2307/2673277

Bourdieu, P. (2010), "Sermaye Biçimleri", Derleyenler: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, Sosyal Sermaye, Değişim, İstanbul, s. 45-75.

Calderón Gómez, D. (2019). Technological capital and digital divide among young people: an intersectional approach. Journal of Youth Studies, 1–18. doi:10.1080/13676261.2018.1559283 10.1080/13676261.2018.1559283

Cardullo, P. & Kitchin, R. (2018). « Smart Urbanism and Smart Citizenship : The Neoliberal Logicof Citizen-Focused Smart Cities in Europe », Politics and Space, Volume: 37 Issue: 5, pp. 813-830.

Cardullo, P., Kitchin, R. & Di Feliciantonio, C. (2018). « Citizenship, Justice and The Right to The Smart City », The Programmable City Working Paper 41, pp. 1-28.

Carlson, A., & Isaacs, A. M. (2018). Technological capital: an alternative to the digital divide. Journal of Applied Communication Research, 46(2), 243–265. doi:10.1080/00909882.2018.1437279

10.1080/00909882.2018.1437279

Castel, R. (2000). The Roads to Disaffiliation: Insecure Work and Vulnerable Relationships. International Journal of Urban and Regional Research, 24(3), 519–535. doi:10.1111/1468-2427.00262 10.1111/1468-2427.00262

Castel, R.(2008). Castel, La propriété sociale : émergence, transformations et remise en cause. 90 Ans Esprit.

Castel, R.(2010), Le Pors Anicet. Qu'est-ce que la propriété sociale ? Robert Castel répond à Anicet Le Pors. In: Raison présente, n°173, 1er trimestre 2010. L'enjeu du service public. pp. 99-108. https://doi.org/10.3406/raipr.2010.4214

Çakıcı, K & Özaslan Kızılboğa, R. (2021). Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Açamlarının Akıllı Kent Uygulamalarındaki Karşılığı: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 12(2), 209-233.

DiMaggio, P. & Hargittai, E. (2001). From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet Use as Penetration Increases, No 47, Working Papers, Princeton University, School of Public and International Affairs, Center for Arts and Cultural Policy Studies.

DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C. ve Shafer, S. (2004). Digital inequality: From unequal access to differentiated use. Social inequality içinde (ss. 355-400). Russell Sage Foundation.

Ferreira, D., Vale, M., Miguel Carmo, R., Encalada-Abarca, L., & Marcolin, C. (2021). The three levels of the urban digital divide: Bridging issues of coverage, usage and its outcomes in VGI platforms. Geoforum, 124, 195–206. doi:10.1016/j.geoforum.2021.05.002 10.1016/j.geoforum.2021.05.002

Özsoy, D. (2020). Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi, In DİJİTAL KÜLTÜR, DİJİTAL EŞİTSİZLİKLER VE YAŞLANMA. Alternatif Bilişim Derneği Yayınları, 2020, pp.11-23.

Gıffınger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pıchler, N. ve Meijers, E. (2007). Smart Cities. Ranking of European Medium-Sized Cities Final Report, Vienna University Technology.

Gomez, D., Saavedra-Martinez, G., Villarreal, L., Santos-Moreno, P., BelloGualtero, J., Giraldo, V., ... ve Boon, M. (2015). SAT0108 Misdiagnosis of Rheumatoid Arthritis-The Photography. Annals of the Rheumatic Diseases, 74, 689.

Haight, M., Quan-Haase, A., & Corbett, B. A. (2014). Revisiting the digital divide in Canada: the impact of demographic factors on access to the internet, level of online activity, and social networking site usage. Information, Communication & Society, 17(4), 503–519. doi:10.1080/1369118x.2014.8916

Hargittai, E. (2001). Second-level digital divide: Mapping differences in people's online skills. arXiv preprint cs/0109068.

Hargittai, E. (2002). Second-Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. First Monday, 7(4). https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942

Hargittai, E. (2003). The Digital Divide and What to Do About It. New Economy Handbook, Edited by D.C. Jones, San Diego, CA: Academic Press. 822-841.

Hargittai, E. (2005). Survey measures of web-oriented digital literacy. Social science computer review, 23(3), 371-379. https://doi.org/10.1177/0894439305275911

Hargittai, E. (2009). An update on survey measures of web-oriented digital literacy. Social science computer review, 27(1), 130-137. https://doi.org/10.1177/0894439308318213

Helsper, E. J., Van Deursen, A. J. ve Eynon, R. (2015). Tangible outcomes of Internet use: from digital skills to tangible outcomes project report.

Kitchin, R., Lauriault, T.P. & Macardle, G. (2015). « Smart Cities and the Politics of Urban Data », pp. 17-34.

Hilbert, M. (November). Digital gender divide or technologically empowered women in developing countries? A typical case of lies, damned lies, and statistics. Women's Studies International Forum, 34(6), 479-489. http://dx.doi.org/10.1016/1.wsif.2011.07.001

Hosman, L. and Pérez Comisso, M.A. (2020), "How do we understand "meaningful use" of the internet? Of divides, skills and socio-technical awareness", Journal of Information, Communication and Ethics in Society, Vol. 18 No. 3, pp. 461-479. https://doi.org/10.1108/JICES-05-2020-0055

İrtiş, V. & Özatalay, C.(2014). Robert Castel'in Ardından. Toplum ve Bilim, Sayı 129, 3-25.

Leaning, M. & Averweg, U. R. (2021). Dimensions of the Digital Divide. In M. Khosrow-Pour D.B.A. (Ed.), Encyclopedia of Information Science and Technology, Fifth Edition (pp. 1672-1682). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-7998-3479-3.ch115

Mauger, G. (2008). Robert Castel et Claudine Haroche, propriété privée, propriété sociale, propriété de soi. Entretiens sur la construction de l'individu moderne et Robert Castel, L'Insécurité sociale.

Mossberger, K. & Tolbert, CJ. (2004). Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide. Washington, DC: Georgetown University Press. 2115 Wisconsin Avenue NW, Suite 6200. Vol. 55. pp. 1024-1025

Koşar, A.(2017). Castel, Prekarite ve 'Ücretliler Toplumu'. Teori ve Eylem Dergisi. https://teoriveeylem.net/tr/2017/06/castel-prekarite-ve-ucretliler-toplumu/

Örselli, E. & Akbay, C. (2019). « Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler, » Uluslarası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 2, Sayı : 1, pp. 228-241

Örselli, E. & Dinçer, S. (2019). Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme . Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi , 2 (1) , 90-110 . DOI: 10.33712/mana.547086.

Ragnedda, M. (2017). The third digital divide: A Weberian approach to digital inequalities. Routledge.

Saunders, T. & Baeck, P. (2015). « Rethinking Smart Cities from The Ground Up », NESTA, PP. 4-72.

Scheerder, A., van Deursen, A., & van Dijk, J. (2017). Determinants of Internet skills, uses and outcomes. A systematic review of the second- and third-level digital divide. Telematics and Informatics, 34(8), 1607–1624. doi:10.1016/j.tele.2017.07.007 10.1016/j.tele.2017.07.007

Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. New media & society, 6(3), 341-362. https://doi.org/10.1177/1461444804042519

Stern, M. J., Adams, A. E., & Elsasser, S. (2009). Digital Inequality and Place: The Effects of Technological Diffusion on Internet Proficiency and Usage across Rural, Suburban, and Urban Counties. Sociological Inquiry, 79(4), 391–417. doi:10.1111/j.1475-682x.2009.00302.x 10.1111/j.1475-682X.2009.00302.x

Steyaert, J. (2000). Digital skills: Literacy in the information society. Hugue, Netherlands: Rathenau Institute, 75.

Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel Sürdürülebilirlik ve Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Tarihteki Pandemiler ve Covid-19 Pandemisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 259-292.

United Nation (2021). Our Common Agenda: Report of the Secretary-General.

Van Deursen, A., & Van Dijk, J. (2011). Internet skills and the digital divide. New Media & Society, 13(6), 893–911. https://doi.org/10.1177/1461444810386774

Van Deursen, Alexander J.A.M. & Van Dijk, Jan A.G.M.. (2014). The digital divide shifts to differences in usage. New Media &amp Society. 16. 507-526.

10.1177/1461444813487959.

Van Deursen, A. J. ve Van Dijk, J. A. (2015). Internet skill levels increase, but gaps widen: A longitudinal cross-sectional analysis (2010–2013) among the Dutch population. Information, Communication & Society, 18(7), 782-797. https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.994544

Van Dijk, J. (2003). A framework for digital divide research. Electronic Journal of Communication/Revue de Communication Electronique, 12(1).

Van Dijk, J. A. (2013). A theory of the digital divide. In The digital divide (ss. 49-72). Routledge.

Van Dijk, J. & Hacker, K. (2003) The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon, The Information Society, 19:4, 315-326, DOI: 10.1080/01972240309487

Wei, K.-K., Teo, H.-H., Chan, H. C., & Tan, B. C. Y. (2011). Conceptualizing and Testing a Social Cognitive Model of the Digital Divide. Information Systems Research, 22(1), 170–187. http://www.jstor.org/stable/23015630

Ramírez Chico, G. (2020, 30 Kasım). Connect the City: Rights, Justice and the Digital Divide. Green European Journal. https://www.greeneuropeanjournal.eu/connect-the-city-rights-justice-and-the-digital-divide/

Gomes-Samaran, A. (2021,). L'insécurité sociale ou la société du précariat selon Robert Castel.

https://prepasaintsernin.com/2021/12/06/linsecurite-sociale-ou-la-societe-du-precariat-selon-robert-castel-angelique-gomez-samaran-6-12-2021/

Gajac, O. (2015, 28 Ekim). La notion de désaffiliation chez Robert Castel. Revue du MAUSS permanente.

http://www.journaldumauss.net/?La-notion-de-desaffiliation-chez-1250

Hutt, R. (2015, 13 Kasım). What are your digital rights?. World Economic Forum https://www.weforum.org/agenda/2015/11/what-are-your-digital-rights-explainer/

International Telecommunication Union (2021, 30 Kasım). New data from ITU suggest 'COVID connectivity boost' – but world's poorest being left far behind.

https://www.itu.int/en/mediacentre/Pages/PR-2021-11-29-FactsFigures.aspx

OECD (2018). Bridging The Digital Gender Divide. p. 25.

Rastogi, V. (2022, 19 Mayıs). This is how to counter the global digital divide. World Economic Forum.

https://www.weforum.org/agenda/2022/05/how-to-counter-the-global-digital-divide/#:~:text=The%20digital%20divide%20persists%20with,a%20worsening%20cycle%20of%20disenfranchisement.

Vestberg, H. (2022, 23 Mayıs). Nearly 3 billion people are offline: Here's a step towards bridging the digital divide. World Economic Forum. https://www.weforum.org/agenda/2022/05/nearly-3-billion-people-are-offline-how-to-bridge-the-digital-divide/

KENTSEL SAĞLIĞIN SUÇA EĞİLİMLİ KAYIP MEKÂNLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: BEYLİKDÜZÜ ÖRNEĞİ

Gizem CİHANLI

İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

Doç. Dr. Eren KÜRKÇÜOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentlerde yaşayan bireylerin temel haklarından biri içinde yaşamlarını sürdürdükleri alanların sağlıklı, eşit, adil, temiz ve güvenle yaşanabilir çevreler olmasıdır. Bu çalışmada, kentlilerin güvenlik ihtiyacı vurgulanmış, güvenlik ihtiyacının karşılanmadığı durumlarda, kentsel mekânlarda oluşan bozulmalar, "kayıp mekân" kavramı altında ve CPTED *(Çevresel Tasarım Yoluyla Suçu Önleme)* standartları kapsamında irdelenerek bu mekânların kentli yaşamındaki yansımasına değinilmiştir. Çalışmanın amacı, kentlerdeki suça dikkat çekmekle birlikte kentsel mekânlardaki kayıp mekânların suça yönelime etkilerinin incelenmesi ve kentsel mekânlarda yapılan iyileştirmelerin kentsel refah, kent sağlığı ve kentsel mekânlarda adaletin sağlanması üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir. Çalışmada, bölgedeki kayıp mekânları tespit etmek ve bu alanlardaki değişikliklerin doğurduğu sonuçları sorgulamak üzere Yakuplu Mahallesi'ndeki 6 farklı örneklem alanında analizler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kayıp mekânların yeniden tasarlanmasının güvenlik algısı üzerinde etkisi olduğu görülürken, çevresel tasarım prensiplerini önemsemeden tasarlanan yapıların çevresine yararlı mekânlar oluşturmaktan ziyade, eski işlevinden daha tehlikeli mekânlar yaratabildiği ve bu durumda daha sağlıksız ve adaletsiz mekânların oluşumuna yol açtığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Adil Kentler, Sağlıklı Kentler, Kayıp Mekân, Suç Mekânları, CPTED.

Evaluation of Urban Health in Crime-Prone Lost Spaces: The Beylikdüzü Case

Abstract

Living in an environment that is healthy, equal, fair, clean, and livable is one of the fundamental rights for those who live in cities. According to the concept of "lost space" and in accordance with CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) standards, this study highlights the importance of citizens' safety needs and the deterioration of urban spaces when those needs are not met. The aim of the study is to draw attention to crime in cities, to examine the effects of lost spaces in urban spaces on the tendency to crime and to evaluate the effects of improvements in urban spaces on urban welfare, urban health and justice in urban spaces. Analyses were conducted in six different sample sites in Yakuplu District for the study in order to identify lost spaces in the region and to inquire about the effects of changes in these places. According to the study's findings, the redesign of lost spaces has an impact on the perception of security, whereas structures designed without considering environmental design principles can create more dangerous spaces than their former function, rather than useful spaces for their surroundings, and in this case, it has been observed that it leads to the formation of more unhealthy and unequal spaces.

Keywords: Fair Cities, Urban Health, Lost Space, Crime Areas, CPTED.

1. Giriş

Kentler, tarihsel süreç boyunca çok katmanlı yaşam alanları olmakla birlikte, zamanla yaşanan fiziksel, sosyal, toplumsal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak birçok kent problemine karşı savunmasız hale gelebilmektedir. Kentlerde meydana gelen bu savunmasız durumlar, kentlilerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemekle birlikte, çözüme kavuşturulamayan kent sorunları toplumsal ve mekânsal bozulmalar meydana getirmektedir. Kentlilerin sağlıklı, eşit, adil ve güvenli kent ortamlarında bulunmaları hem fiziksel hem de mental sağlıkları açısından oldukça önemlidir. Kentsel mekânlarındaki bozulmaları kontrol edilemeyen kentlerde bireylerin toplum içerisindeki davranış biçimlerinin olumsuz yönde etkilenmesinin bir sonucu olarak suça eğilimli birey ve toplumların oluştuğu gözlemlenebilmektedir.

Bu çalışmada, kentlerde yaşayan bireylerin en doğal haklarından biri olan güvenlik ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Bireylerin güvende hissetme gereksinimlerinin karşılanmadığı durumlarda, kent mekânlarındaki çeşitli deformasyonlar, Roger Trancik'in 'Finding Lost Space: Theories of Urban Design' (1986) başlıklı kitabında tanımlanan "kayıp mekân" kavramı altında irdelenerek bu mekânların kentli yaşamındaki olumlu ve olumsuz etkileri detaylı analizlerle irdelenmiştir. Kentsel mekânlardaki tanımsız alanlar olarak da ifade edilen kayıp mekânların kentlerdeki güvenlik algısına ve suç mekânlarının oluşumuna etkisinin de tartışıldığı bu çalışmada, kentsel sorunları çözme amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlarca uygulanmış çözümlerin güncel hayattaki işlevselliği Chicago Okulu tarafından oluşturulmuş çeşitli teoriler başta olmak üzere, ağırlıklı olarak Ray Jeffery tarafından 1971 yılında oluşturulmuş CPTED (*Crime Prevention Through Environmental Design*) standartları kapsamında test edilmiştir.

Kayıp mekânların oluşum süreçlerinin, modernizm ile hayatımıza giren ve günümüzde de yankıları artarak devam eden birçok kentsel problemin ortaya çıkış sebebiyle aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Artan kontrolsüz kentleşme, otomobile bağımlılığın artması, toplumsal refahı göz ardı eden tasarım anlayışlarının türemesi, kentsel planlamada eksikliklerin oluşması, siyasi, kültürel gerilimlerin kentsel mekânda izlerini taşıması vb. birçok kent problemi eşitlikten yoksun, adaletsiz kentsel mekânların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kentsel mekânlar işleve dayalı, insancıl, toplum odaklı mekânlar olmaktan ziyade, kentte karar mercii üst güçlerin fikirlerine hapsolmuş, özgürlükten ve toplum katılımından yoksun mekânlara dönüşmüştür. Bu sebeple kayıp mekânların yoğunlukta olduğu bir kentteki mekânlarda, refah seviyesi yüksek, sağlıklı ve adil kentlerden bahsetmek oldukça zordur. Çalışmada amaçlanan, niteliğini yitirmiş mekânların zaman

içerisindeki değişimlerinin incelenmesiyle bu mekânların topluma ve kente yeniden eşitlikçi, adil ve güvenli bir anlayışla kazandırılmasını sağlama amacıyla çözüm ve öneriler geliştirmektir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın metodolojisi 4 adımda ele alınmıştır: (I) Sağlıklı Kentler, kentsel mekânda refah ve adalet, kayıp mekânlar ve suç ilişkisi kavramlarının literatürde incelenmesi, (II) Çalışma alanı olarak seçilen İstanbul'un Beylikdüzü ilçesi, Yakuplu Mahallesi'ndeki kayıp mekânların ve suç potansiyeli taşıyan mekânların tespiti yapılarak bu alanların kent içerisindeki akış ile bütünleşme düzeyinin gözlemlenmesi, (III) Kayıp mekânların yeniden tasarlanma süreçlerinde benimsenen tasarım anlayışlarının 4 temel CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) prensipleri kapsamında incelenmesi, (IV) Yeniden tasarlanmasına rağmen kent yaşamına uyum sağlayamamış mekânların kent hayatına eşit, adil ve güvenli yaşam çevreleri olarak kazandırılması amacıyla çeşitli görüş ve önerilerin yapılması şeklindedir.

Çalışmada, öncelikle bölgedeki kayıp mekânları tespit etmek, daha sonra bu alanlardaki değişiklikleri gözlemlemek ve bu değişikliklerin doğurduğu sonuçları sorgulamak üzere; (I) Yakuplu Mahallesi'ndeki kayıp mekânların tespiti için 2013 yılı haritası, kayıp mekânların dönüşümlerinin incelenmesi için ise 2021 yılı haritası olmak üzere toplam 2 farklı tarihli haritadan yararlanılmış, bu haritalardaki arazi kullanım analizlerine dayanarak araştırma içeriğine uygun karşılaştırma ve görselleştirme çalışmaları yapılmıştır. (II) Yeniden tasarlanan mekânların seçiminde farklı arazi kullanımlarına ek olarak kamusallık derecelerindeki çeşitliliğe de özen gösterilen çalışmada, 6 farklı örneklem alanı üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, kayıp mekânlar, suç mekânları ve kentsel sağlık, adalet ve güvenlik konuları arasındaki ilişkiyi anlayabilmek amacıyla aşağıda yer alan araştırma soruları sorulmuş ve çalışmada verilen yöntemler çerçevesinde bu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Kayıp mekânlar nasıl suç mekânlarına dönüşür?
- Kayıp mekânların varlığı, refah seviyesi yüksek, sağlıklı ve adil kentlerin oluşumunu etkiler mi?
- Kayıp mekânlar hangi tasarım ilkeleriyle yeniden tasarlanırsa, kentlere daha sağlıklı mekânlar olarak katılabilirler?

3. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Sağlıklı, Adaletli ve Güvenli Kentler, Suç Olgusu ve Suç Mekânları

Çalışmanın bu bölümünde konuyla ilgili kavramlar tespit edilerek bu kavramlar kapsamında benimsenen ilke ve anlayışlar detaylı olarak incelenmiştir. Kentlerde sağlık, adalet ve güvenliği sağlamayı amaçlanan çeşitli anlayışların bireylerin yaşamlarında olumlu etkiler yarattığı görülmüştür. Kayıp mekânlarsa bu anlayışlara zıt bir anlam taşımakta olup, kentliler üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeli olan mekânlardır. Bu bölümde kent ve toplum yaşamına etkisi olan çeşitli mekânlar, anlayışlar ve yöntemler irdelenmiştir.

3.1. Kentlerde Sağlık, Adalet ve Güvenlik

Kentler zaman içinde önemli dönüşümler geçirmiş ve bu değişikliklerin kentlerin sosyolojik ve fiziksel yönleri incelendiğinde kentlilerin yaşam biçimlerini de etkilediği görülmüştür. Bir kentin niteliği, kentte benimsenen tasarım ve düzen anlayışları o kente çeşitli karakterler katmaktadır. Kent karakterinin bireyler üzerinde olumlu etkiler yaratılması ve kentlilerin sağlıklı, eşit, adil, temiz, güvenilir ortamlarda yaşayabilmelerinin sağlanması amacıyla çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Sağlıklı Kentler

Sağlık kavramı, birçok farklı disiplinin araştırma konusu olan, Dünya Sağlık Örgütü Şartı tarafından "fiziksel, zihinsel ve sosyal esenlik hali" olarak tanımlanmış, kentler ve bireyler için temel ihtiyaç niteliğinde ifade edilen bir kavramdır. Kentsel ve sosyal refahın sağlanması büyük ölçüde sağlık kavramına dayanmaktadır.

Sağlıklı Kentler; sağlığı amaç edinmiş, huzurlu ve yaşanabilir çevreler üretme yolunda adımlar atan kentler olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kent kalitesinin insan sağlığı üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu etkinin olumlu yönde artırılmasına yönelik kentlerde yapılacak çalışmalar, bireylerin de sağlığını olumlu yönde etkileyecektir.

Sağlıklı kentler ile amaçlanan;

- Erişilebilir, eşitlikçi, yaşanabilir, sürdürülebilir kentsel çevreler oluşturulması,
- Kentlerin ve kentlilerin fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar gibi çeşitli temel ihtiyaçlarının karşılanması,
- Kentlerdeki konut ve iş mekânlarının yapısal ve toplumsal kalitesinin artırılması,
- Kentsel adalet ve refahın artırılması amacıyla çeşitli uygulamalar yapılması,
- Toplum bilincinin artırılması, toplumsal bağlılık ve sosyal bütünlüğün sağlanmasıdır.

Adil Kentler

Adil kent yaklaşımı ile toplumun kent hayatına katılımı ve temsili ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda amaç, kentteki bireyler arasında kentsel ayrışmaya yol açmadan ve hiçbir bireyi yerinden etmeden, ötekileştirmeden kentsel müdahalelerde bulunmaktır. Adil kentlerin oluşturulması için kentsel adaletin de sağlanması gerekmektedir. Kentsel adalet ile vurgulanan, herkese eşit hizmet etmek yerine dağıtıcı adalet anlayışını benimseyerek yapılan hizmet biçimidir.

Adil kent yaklaşımında sıkça bahsedilen kentsel adalet ile amaçlanan ise eşitlik, demokrasi ve farklılık değerlerinin korunması yoluyla kentsel adaletin sağlanmasıdır (Fainstein, 2000). Kentsel adalet ile, adaletsizlik ve eşitsizliğe planlama yöntemleriyle üretilen çözümler aracılığıyla kentte yaşayan bireylerin hayat kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Bu anlayış aynı zamanda herkes için erişilebilir kentsel mekânlar üretilmesi ve toplumsal sosyal yapının iyileştirilmesine de vurgu yapmaktadır.

Güvenli Kentler

Maslow'un beş temel ihtiyaç hiyerarşisinde belirtildiği gibi güvenlik ihtiyaçları insanların temel ihtiyaçlarından biridir (Maslow, 1943, 1954). Kentsel mekânlarda güvenlik algısının çoğunlukla yüksek suç oranı ile ilişkilendirilmesine rağmen suç oranından bağımsız olarak arttığı durumlar olduğu da görülmüştür. İhmal edilmiş ya da iyi tasarlanamamış kentsel alanlar, barındırdıkları olumsuz fiziksel unsurlar sebebiyle daha önce herhangi bir suça maruz kalmamış olsa bile kullanıcısının suç korkusu duymasına sebep olabilmektedir. Öte yandan mağdur olmaktan korkan kentsel mekân kullanıcıları yaşadıkları kentte kendilerini güvende

hissetmedikleri için zamanla şehir yaşamıyla ilişkilerini ve sosyalleşme becerilerini kaybedebilmektedir. Kentsel mekânlar tasarlanırken kentlilerin bu mekânlarda huzur içinde vakit geçirmesi gerektiği düşünülmeli ve kentsel refahı ön planda tutan, suç davranışlarını ve suç korkusunu önlemeye yönelik tasarım fikirleri geliştirilmelidir.

Güvenli Kentler ile amaçlanan,

- Bireylerin güvensizlik algısı ve suç korkusunu azaltarak kentlinin kent yaşamına katılımının artırılması,
- Kentlerdeki suç davranışlarının azaltması,
- Planlama ve tasarım yöntemleriyle kentsel adaletin sağlaması ve sağlıklı kent ortamlarının oluşturulması,
- Toplumsal bağlılık ve sosyal bütünlüğün artırılarak toplumdaki bireyler için daha yaşanabilir çevreler oluşturulmasıdır.

3.2. Suç Olgusu

Suç, Türk Dil Kurumu'na göre "ahlaka, törelere ve yasalara aykırı davranış" olarak tanımlanmaktadır. Birçok farklı disiplinde araştırılmış ve çeşitli tanımlamaları yapılmış suç kavramı, tarih boyunca var olan bir olgu olarak kentsel tasarımın ortaya çıkışından itibaren kentler ve kentsel mekânlarla ilişkilendirilmiştir. Suç ve kentsel mekân ilişkisini anlayabilmek için suçun oluşum sebeplerini irdelemek ve bu sebeplerin kentsel mekânlardaki yansımalarına ışık tutmak oldukça önemlidir. Suçun oluşması için motive olmuş bir suçlu, uygun bir kurban ve suçlu ile mağdur arasındaki iletişimi engelleyecek unsurların eksikliği olmak üzere üç temel faktör gereklidir (Şekil 1).

Şekil 1: Bir suçun oluşması için gerekli unsurlar (suçlu, mekân, hedef/kurban) ve bir suçun oluşması için eksik olması gereken unsurlar (koruyucu, yönetici, eğitici) (Eck & Tillyer, 2011).

"Suçlu ile mağdur arasındaki iletişimi engelleyecek unsurların eksikliği" olarak bahsedilen faktör birçok farklı unsurdan oluşmaktadır. Fiziki ve sosyal çevrelerin nitelikleri bu faktörlerin belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Suçun oluşmasında etkili bu üç temel faktörün bir arada olmasını engellemek için kentsel mekânların tasarımı bir araç olarak kullanılabilmektedir.

3.3. Kentsel Mekân ve Suç

20. yüzyılın başlarında artan kentleşme içerisinde Chicago Okulu kapsamında yapılan Kent Ekolojisi Kuramları adlı çalışmalar, kentsel alanlar ile suç olgusu arasındaki ilişkiyi pozitivist bir yaklaşımla araştırmıştır. Pozitivizm paradigmasına göre veriler deney, gözlem ve mantıksal analiz yoluyla elde edilebilmektedir (Kaboub, 2008). 1920-1940 yılları arasında Chicago Okulu'nda aktif olarak çalışmalar yürütülmüş ve Robert Park, Ernest Burgess, Emilie Durkheim, Roderick Dunkon McKenzie gibi önemli araştırmacıların çalışmalarına yer verilmiştir. Chicago Okulu'nun ortaya koyduğu ekolojik yaklaşıma göre kentlerde gelenekler ve yeni oluşan değerler olmak üzere iki tür değer sistemi vardır. Özellikle toplumdaki genç nüfusun mevcut gelenekler ile yeni oluşan değerler arasında bir çelişki yaşadığını savunan bu yaklaşım, suç ve davranış bozukluklarının da bireylerin bu iki değer sisteminde nasıl davranacağına karar verememesinden ve bu değerler arasındaki çatışmadan kaynaklanma olduğunu ifade etmektedir (Lewis, 1996).

Chicago Okulu'nun başlattığı kentsel mekân ve suç ilişkisini tanımlamaya yönelik yapılan derinlemesine araştırmalar, sonraki yıllarda da etkisini sürdürmüştür. Özellikle 1960'lı yıllarda birçok sosyolog, yazar ve şehir plancısı, kentsel mekânlarda suçun oluşum nedenlerini incelemiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Kevin Lynch tarafından yazılan "Kent İmgesi" kitabının, kentlilerin kenti nasıl gördüğünün anlaşılmasına yardımcı olmanın yanı sıra kentin kullanıcılarına göre kimliği, imajı, güvenli olma durumunun tespit edilmesinde de rol oynamıştır. Bu çalışma, suçun yoğunlaştığı yerlerdeki fiziksel ögelerin tespit edilmesine de olanak sağlamıştır.

Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı (Jacobs, 1960) kitabı ile görünebilirliğin önemi "Eyes on the Street" yaklaşımı ile vurgulanmıştır. Jacobs, bu kitapta yaya yollarının güvenli kullanımı, kamusal ve özel mekânlardaki giriş çıkışların tasarım yoluyla kontrolü, günlük aktivite mekânlarının kullanıcılar veya çeşitli mekanizmalar yardımıyla gözlemlenmesi, karma kullanımın artışına dair öneriler geliştirmiştir (Şekil 2).

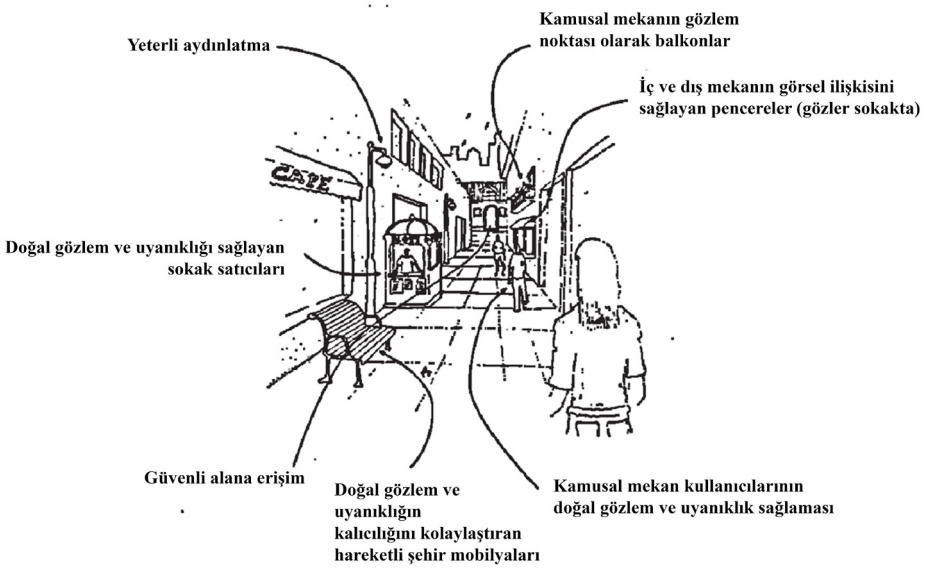

Şekil 2: Jane Jacobs'ın "Eyes on the Street" Yaklaşımı (Van Bronkhorst, Anwandter ve Cohan, 2008).

1971 yılında Ray Jeffery tarafından temelleri atılmış, sonraki yıllarda da kentsel mekânlarda güvenlik konulu birçok araştırmada yer almış standartların yer aldığı "Çevresel Tasarım Yoluyla Suçu Önleme Prensipleri *(CPTED: Crime Prevention Through Environmental Design)* ile kentsel mekânlardaki güvenliğin disiplinler arası bir çalışma ve çevresel tasarım prensipleri ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Savunulabilir Mekân Teorisi (Newman, 1971) Tasarım ve planlama ile üretilen mekânlarda kamusal ve özel alan ayrımı yapılmasının suçu önleyebileceğini savunmaktadır. James Wilson ve George Kelling tarafından yapılmış "Kırık Pencereler Teorisi (1982)" çalışması ile mahalle ölçeğinde yapılabilecek küçük müdahaleler ile suçun azaltılabileceğini savunulmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, bir bölgede doğru imaj ve yönetim çalışması yapılmasının suçluları o bölgeye çekmeye engel olacağı da düşünülmektedir.

Kentlerde suç davranışlarının önlenmesi ve kentlilere daha güvenli, huzurlu, sağlıklı ve adil yaşam alanları yaratılması amacıyla 1960'lı yıllarda başlatılan çalışmalar günümüze kadar devam etmektedir. Kentlerde suçun varlığının aynı zamanda kentlilerin suç korkusu duymasına sebep olacağı da göz ardı edilmemelidir. Kentsel mekânlarda suçu oluşturan unsurlar büyük ölçüde bireylerde suç korkusu da yaratmaktadır. Devam eden çalışmaların ortak hedefi, kentlerde suçu azaltmanın yanı sıra kentlilerin suç korkularını azaltmak ve güvenlik algılarını artırma yoluyla kentlilerin sosyal yaşama katılımını sağlamaktır.

3.4. Çevresel Tasarım Yoluyla Suçu Önleme Prensipleri (CPTED)

CPTED; Lynch (1960), Jacobs (1961), Newman (1972), Jeffery (1971), Poyner (1983), Crowe (2000) gibi araştırmacıların bulguları ışığında genişletilmiş bir yöntemdir (Cozens, Saville ve Hillier, 2005). Kentsel alanlarda, yapılı çevrenin uygun tasarımı ve verimli kullanımına müdahale edilerek suç ve mağduriyet korkusunun azaltılabileceği fikrine dayanan bir suç önleme stratejisidir (Crowe, 2000). 1970'lerde başlayan uzun soluklu bir çalışma olan CPTED çalışmaları zaman içinde çeşitlenerek kapsamını genişleterek 2 ana kuşağa bölünmüştür. Yakın zamanda yayınlanan çalışmalar, üçüncü nesil CPTED'e atıfta bulunmaktadır. Üçüncü nesilde, daha fazla sürdürülebilirlik ve yeşil çevre tasarım teknikleri geliştirilmiştir (Fennelly & Perry, 2018). Bu üç neslin alt kavramları birbiriyle bağlantılıdır ve birbirini tamamlar niteliktedirler (Şekil 3).

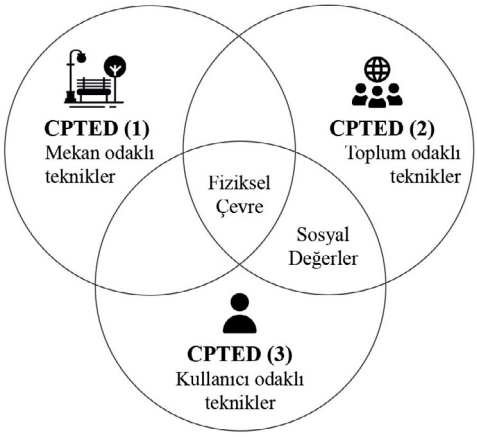

Şekil 3: CPTED'in üç jenerasyonu.

Birinci Nesil CPTED

Cozens ve Love'a (2015) göre, ilk nesil CPTED yedi temel ilkeye dayanmaktadır (Şekil 4): (1) Gözetim, (2) Erişim kontrolü, (3) Bölgesellik, (4) Hedef sağlamlaştırma, (5) İmaj ve yönetim, (6) Aktivite desteği, (7) Coğrafi Yakınlık.

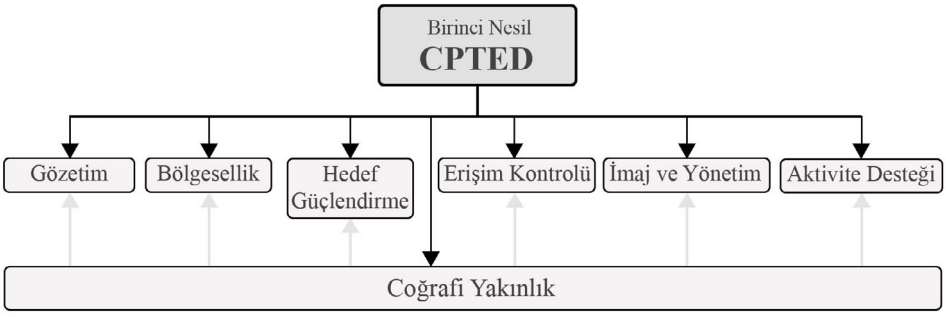

Şekil 4: Birinci Nesil CPTED.

Gözetim, Jane Jacobs'ın "Eyes on the Street" (1960) yaklaşımının etkilerini içerir. Bu yöntemde temel amaç, suçluların izlendiğini hissetmesini sağlamaktır. Kentsel mekânlardaki görüş alanlarının artırılması yoluyla

güvenliğin sağlanması hedeflenmektedir. Doğal gözetim yöntemleri (Pencereler, balkonlar, sokağın izlenmesini sağlayacak mimari çözümler), bazı bölgelerde polis devriyeleri yapılması, kamusal mekânlarda güvenlik kameraları ve sokak lambalarının kullanılması ve artırılması gibi çeşitli yöntemlerle kamusal mekânlarda gözetim artırılabilmektedir.

Erişim Kontrolü, suçluların suç işleyecekleri bölgeye erişimlerini engellemeyi amaçlamaktadır. Doğal erişim kontrolü yöntemleri (Çit kullanılması, yönlendirici yürüyüş yollarının tasarlanması, tanımlanmış giriş ve çıkışların organize edilmesi ve mekâna uygun bitkilendirmenin yapılması gibi yöntemler ile erişimin kısıtlanması), kamusal alan ve özel alanların net sınırlarla ayrımının yapılması, güvenlik görevlilerinin artırılması ve kilitler kullanılması gibi yöntemlerle erişim kontrolü sağlanabilmektedir.

Bölgesellik çalışmaları, Newman (1971) ve Jacobs'ın (1960) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Bir bölgedeki kullanıcıların o bölgeye dair aidiyet duygusunu, bölgeyi koruma isteğini artırmayı hedefleyen bu yöntem ile bu alanların bakımlı, güvenli ve sağlıklı kentsel mekânlar haline geleceği düşünülmektedir. Bir bölgenin kullanıcıları arasındaki etkileşimin artırılması, fiziksel veya sembolik bariyerler ile kamusal alan ve özel alan ayrımının yapılması (çitler, tabelalar, kentsel mobilyalar, zemin dokusundaki farklılıklar), mekânların temizlik ve bakımının düzenli olarak sağlanması gibi yöntemlerle bölgesellik sağlanmaktadır.

İmaj ve Yönetim ilkesine yönelik yapılan çalışmalar temelde Kevin Lynch'in ''Kent İmgesi'' (1960) adlı kitabında belirtilen yöntemlere dayanır. Rutin olarak temizlenen ve bakımı yapılan bir kentsel alanın kullanıcıları üzerinde olumlu bir algı oluşturacağı düşüncesi hakimdir. Sağlıksız, kirli ve ihmal edilmiş ortamlar, suçlu ve sapkın davranışlar için bir "mıknatıs" görevi görmektedir (Cozens & Love, 2015). Kamusal alan ve özel alanların net sınırlarla ayrımının yapılması, mekânların temizlik ve bakımına özen gösterilmesi, mekânın niteliğine uygun yapısal materyallerin seçimi, sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenerek çevre düzenlemelerinin yapılması, kentsel mekânlardaki görüş açılarının kapanmamasına özen gösterilmesi gibi çeşitli tasarım çözümlerinin uygulanmasıyla imaj ve yönetim sağlanmaktadır.

Hedef Güçlendirme, suç faaliyetini caydırmak için fiziksel engeller kullanması bakımından erişim kontrolü ile benzerlik göstermektedir. Erişim kontrolünden daha küçük ölçekli ve bireysel önlemlere odaklı olan bu ilke, özel alanların korunmasını desteklediği için kapalı konut projelerinin çoğalması gibi toplumsal bir soruna da zemin oluşturması bakımından eleştirilmektedir. Ev girişlerinde çit, kapı ve kilitlerin kullanılması gibi küçük ölçekli kullanıcı önlemlerine dayanan hedef güçlendirme, güvenlik görevlilerinin artırılmasıyla da sağlanabilmektedir.

Aktivite Desteği ile mekânlar ve aktiviteler ilişkisini doğru kurarak suç faaliyetlerini durdurmak amaçlanmıştır. Daha önce kentlilerin gitmeye korktuğu yerlerin işlevini değiştirerek bu mekânları bir faaliyet merkezine dönüştürmenin suçluları suça karşı caydırabileceği düşünülmüştür. Suça açık faaliyetlerin güvenli bölgelere konulması (Örneğin banka işlemlerinin yapıldığı yerde yüksek hareketlilik ve görünürlük olması) ve verimsiz bir alana yeni bir faaliyet ekleyerek o alana bir amaç kazandırma yöntemleriyle aktivite desteği sağlanabilmektedir.

Coğrafi Yakınlık, Newman'ın (1973) çalışmasıyla oluşturulan bir yaklaşımdır. Bir bölgenin suç faaliyeti olan yüksek riskli bir bölgeye yakınlığının da o bölgedeki suç faaliyeti üzerinde etkili olabileceğini iddia etmektedir. Bu yaklaşımın aslında bir CPTED alt başlığı değil, tüm yaklaşımları kapsayan bir başlık olduğu düşünülebilir.

İkinci Nesil CPTED

CPTED kapsamında gerçekleştirilen araştırmaların birinci neslinde sadece fiziksel çevre elemanlarının tasarımına dayalı incelemeler ve sonuçlara varılmıştır. Ancak suç önleme araştırmalarının toplumsal ideolojilere başvurmadan geliştirilmesi yetersiz bulunmuş ve bu durum olumsuz eleştirilere yol açmıştır. CPTED çerçevesi altındaki son araştırmalar, bu eksikliğin giderildiğini ve suç önleme tedbirlerinde yönlerin de vurgulandığını göstermiştir. İkinci nesil CPTED olarak adlandırılan bu çalışmalar birçok araştırmacı tarafından genişletilmiştir. İkinci nesil CPTED'in dört ana konsepti, Saville ve Cleveland tarafından 1997'de yapılan çalışmada açıklanmıştır (Şekil 5): (1) Sosyal uyum, (2) Topluluk bağlantısı, (3) Topluluk kültürü, (4) Eşik kapasitesi (Cozens & Love, 2015). İkinci Nesil CPTED çalışmaları, dört temel ilke etrafında odaklanmış olsa da Birinci Nesil CPTED çalışmalarını da bünyesinde barındırmaktadır.

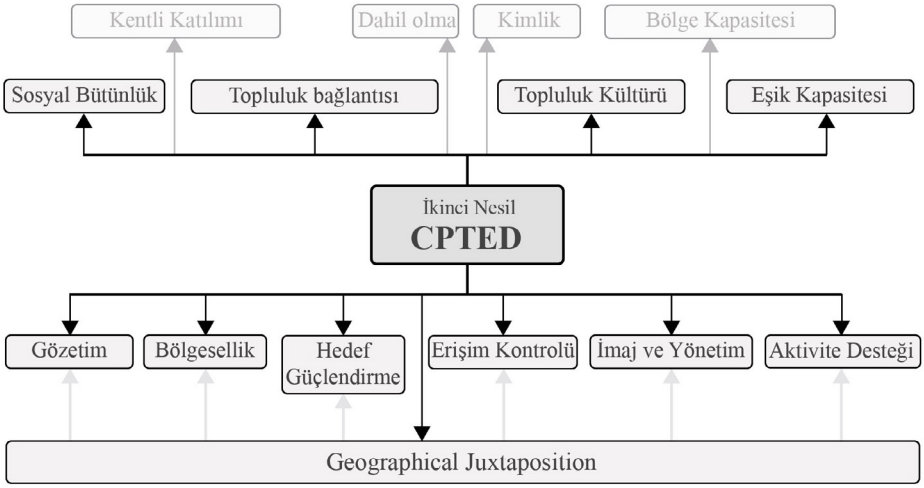

Şekil 5: İkinci Nesil CPTED.

Sosyal Bütünlük, bir toplumda çeşitli sosyal ve fiziksel özelliklere sahip olmalarına rağmen birbirlerinin varlığını kabul eden ve anlayan birey ve grupların varlığı ile ifade edilmektedir. Sosyal bütünlüğün sağlandığı bir toplumda yaşayan insanlar, ortak bir vizyona ve aidiyet duygusuna sahip olup, farklı kökenlere sahip olsalar bile birbirlerinin çeşitliliğine saygı duyarak birbirleriyle güçlü bağlar kurmaktadırlar (Cozens & Love, 2015).

Topluluk bağlantısı ilkesine göre, faaliyetler ve çeşitli programlar aracılığıyla topluluklar arasındaki etkileşimi artırmak, insanların bir alanı nasıl algıladıkları üzerinde bir etkiye sahip olabilir. Bu ilkeye göre, birbirine bağlı, bakımlı ve sosyal olarak birbirini destekleyen yerlerde suç olasılığı daha düşük olacaktır.

Topluluk Kültürü, ortak kutlamalar, etkinlikler ve yerel organizasyonlara katılımın artırılmasıyla toplum üyelerinde kolektif bir bilinç ve hafıza yaratmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem ile toplumdaki bireylerde aidiyet duygusu gelişecek ve güçlü bir topluluk duygusu ile suç davranışının teşvik edilmesi önlenecektir.

Eşik kapasitesi ise toplumlar veya bölgelerdeki faaliyet ve kullanım alanları için bir kapasite varlığını ifade etmektedir. Toplumun refahı kritik olarak bu sınırın dışına çıkmamaya bağlıdır. Kapasite aşıldığında sosyal düzende fonksiyonel anormallikler görülebilmektedir.

Üçüncü Nesil CPTED

Birinci ve ikinci kuşakta yapılan araştırmaların yeniden incelenmesi ve vurgusunun ilerletilmesi amacıyla yeni bir bakış açısı katarak yapılan çalışmalar üçüncü kuşak kapsamında toplanmıştır. Bir motivasyon pekiştirme stratejisi olarak değerlendirilebilecek üçüncü nesil CPTED, bir alandaki yaşam kalitesini yükselterek ve o bölgede yaşanabilirlik, kullanıcı motivasyonu ve mutluluğunu vurgulayarak kullanıcılara daha yaşanabilir çevreler sunmayı amaçlamaktadır.

Yaşanabilirliği planlama fikri, yaşanabilirlik hiyerarşisi içinde ifade edilen bu teoride iki temel unsur altında gruplandırılmıştır: halk sağlığı ve sürdürülebilirlik (Mihinjac & Saville, 2019). Yaşanabilir bir şehir, kullanıcı gereksinimlerinin karşılandığı bir şehir olmakla birlikte, terim, kullanıcıların aidiyet duygusunu, yaşam kalitesini, güvenlik algılarını ve çevre memnuniyetini artırmayı amaçlayan halk sağlığı ve sürdürülebilirlik kavramları gibi diğer alt temalara ayrılacaktır.

Kentlerin hızla büyümesi ve gelişmesi nedeniyle, kentli kullanıcıların temel ihtiyaçlardan daha fazlasına ihtiyaç duymasına sebep olmaktadır. Maslow'un (1971) çalışmasında belirttiği gibi, insan ihtiyaçları sabit değildir ve yeni koşullara göre değişebilir. Çevre ve kullanıcı gereksinimleri, gelişmiş şehirlerde zaman içinde gelişecektir. "Yaşanabilir" şehir, kullanıcı gereksinimlerinin karşılandığı şehir olmakla birlikte, kullanıcıların aidiyet duygusunu, yaşam kalitesini, güvenlik algılarını ve memnuniyetini artırmayı amaçlayan halk sağlığı ve sürdürülebilirlik kavramları gibi diğer alt temalarda da çeşitlendirilecektir.

Mihinjac ve Saville (2019) yaşanabilirlik, halk sağlığı, sürdürülebilirlik ve güvenlik kavramlarının birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu açıklayan "yaşanabilirlik hiyerarşisini" geliştirdiler. Mihinjac ve Saville (2019), birinci nesil CPTED'in piramidin en altındaki en temel insan ve güvenlik ihtiyaçlarına dayandığını belirtti; ikinci kuşak CPTED ise piramidin orta kısımlarında bahsedilen aidiyet duygusu üzerinde yoğunlaşan "psikolojik ve sosyolojik" kısma odaklanarak çözüm aramaktadır; üçüncü nesil, piramidin tepesinde yer alan kendini gerçekleştirmeye odaklanır (Şekil 6).

Şekil 6: Mahallelerin Yaşanabilirlik Hiyerarşisi (Mihinjac & Saville, 2019).

4. Kayıp Mekânlardan Suç Mekânlarına: Beylikdüzü Yakuplu Mahallesi'nde Bir İnceleme

Çalışmada örneklem alanı olarak seçilen İstanbul İli Beylikdüzü İlçesi'nin Yakuplu Mahallesi'ndeki kayıp mekânlar ve bu mekânların suç potansiyelleri incelenmiştir (Şekil 7). Beylikdüzü ilçesinin son 30 yılda hızla gelişen bir bölge olmasının yanı sıra, bölgede hızla artan bir kentsel yenileme çalışmalarının da olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Yakuplu Mahallesi'ndeki eski yapıların yerini yeni yapılara bıraktığı, bu sürecin de bazı kayıp mekânları meydana getirdiğinin görülmesi sebebiyle bu alan çalışmanın örneklem alanı olarak seçilmiştir. Bu çalışma ile bu kayıp mekânların nitelikleri ve değişim süreçlerinin sonucunda sosyal hayata ve fiziksel çevreye etkileri analizler yardımıyla detaylı olarak irdelenmiştir. Bu çalışmada, kayıp mekânların değişim süreçlerinin irdelenebilmesi adına, 2013 yılına ait İstanbul haritasından yararlanılarak Yakuplu Mahallesi'ndeki kayıp mekânların tespiti yapılmıştır. Kayıp mekânların tespiti yapılırken, Roger Trancik tarafından bahsedilen temel kayıp mekân kavramlarından yararlanılmıştır. Bu bölgedeki kayıp mekânlar, boş araziler, boş yapılar, tanımsız otoparklar, bakımsız alanlar, terk edilmiş yapılar olarak tespit edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7: Yakuplu Mahallesi'ndeki Kayıp Mekânlar
(Kaynak: Google Haritalar, 2013)

Aynı tarihli harita ve sokak görüntüleri yardımıyla, suç potansiyeli olan mekânlar tespit edilmiştir. Suç potansiyeli olan mekânların tespit edilmesinde, kentsel mekân ve suç konusu ile ilgili yapılan araştırma, teori ve yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu mekânlar, yetersiz ışıklandırmanın olduğu alanlar, az yoğunluklu alanlar, bakımsız alanlar, boş yapılar ve çıkmaz sokaklar olarak saptanmıştır (Şekil 8).

Şekil 8: Yakuplu Mahallesi'ndeki Suç Potansiyeli olan mekânlar
(Kaynak: Google Haritalar, 2013)

2013 yılı İstanbul haritası'ndan referans alınarak Yakuplu Mahallesi'nde tespit edilen kayıp mekânlar ile suç potansiyeli olan mekânlar harita üzerinde işaretlendiğinde, kayıp mekânların bir kısmının suç potansiyeli olan mekânlarla örtüştüğü görülmektedir (Şekil 9). Bu örtüşme bazı kayıp mekânların aynı zamanda suç potansiyeli taşıyabileceği görüşünü de destekler niteliktedir.

Şekil 9: 2013 yılı haritasına göre Yakuplu Mahallesi'ndeki kayıp mekânlar ve suç potansiyeli olan mekânlar (Kaynak: Google Haritalar, 2013).

Çalışmanın sonraki adımında 2021 yılına ait İstanbul haritası referans alınarak bölgede değişime uğrayan kayıp mekânlar tespit edilmiştir. 2013 yılı haritasına göre tespit edilen kayıp mekânlardan yirmisinin yeniden işlevlendirilerek bölgenin kullanımına kazandırıldığı gözlemlenmiştir. Bu alanlar çoğunlukla bölgenin konut talebini karşılamak için oluşturulmuş konut tipinde yapılar olarak yenilenmesiyle birlikte, sosyal hayata etki edecek çeşitli mekânları da içinde barındırmaktadır. Bu çalışmada, tasarım yaklaşımlarını ve çevreye etkilerini analiz etmek üzere, 2021 yılına kadar olan süreçte yenilenmiş 20 adet alan içerisinden farklı işlevlere sahip kamusal ve özel alanlar seçilmiştir (Şekil 10).

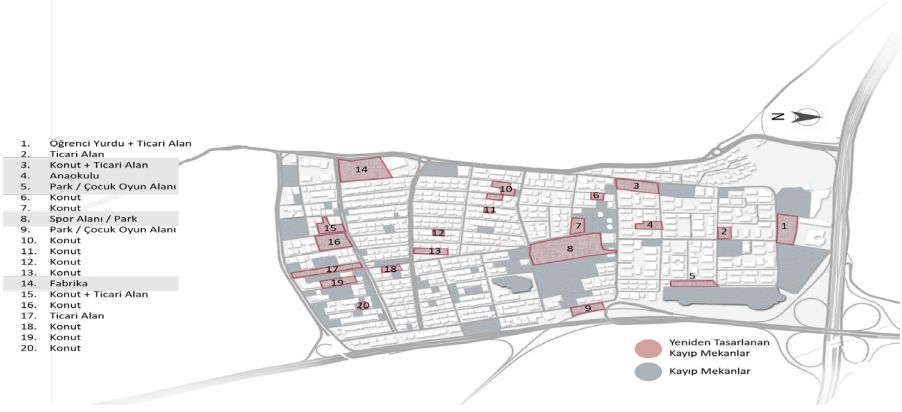

Şekil 10: Yakuplu Mahallesi'nde yeniden tasarlanmış kayıp mekânlar.

İçerisinde konut ve ticari alanın birlikte bulunduğu site (3), anaokulu (4), park ve çocuk oyun alanı (5), park ve spor alanı (8) ve fabrika (14) işlevlerine sahip yeni yapılar bu çalışmanın devamında mercek altına alınmıştır (Şekil 11).

Şekil 11: Yakuplu Mahallesi'nde yeniden tasarlanmış kayıp mekânlar.

Yeniden tasarlanmış, farklı işlev ve kamusallık derecelerine sahip 5 örneklem alanında yapılan analizler her bir başlığın da kendi alt kavramını içerdiği toplam 4 başlık altında ele alınmıştır:

- **Kentsel Adalet:** mekânsal eşitlik, mekânsal erişilebilirlik/geçirgenlik, kentsel ayrışmanın engellenmesi
- **Birinci Nesil CPTED:** net görüş hatları, yeterli aydınlatma, minimum gizli ve izole yollar, kamusal/özel alan ayrımı, karma arazi kullanımı, aktivite/etkinlik artışı, temizlik ve bakım, işaret ve bilgiler, güvenlik görevlileri/kameraları
- **İkinci Nesil CPTED:** sosyal bütünlük, topluluk bağlılığı, topluluk kültürü, eşik kapasitesi
- **Üçüncü Nesil CPTED ve Kentsel Sağlık:** yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, mekânsal kalitenin artırılması, temiz ve bakımlı mekânlar

Örneklem alanlarının yorum ve değerlendirmeleri alt kavramları sağlayıp sağlamama durumlarına göre yapılmıştır.

Kentsel adaleti temsil eden kavramlar ile bir mekânın adil olup olmama durumunun analiz edilmesi hedeflenmiştir. Mekânsal eşitlik, bir mekânın toplumdaki tüm kullanıcılar tarafından kullanılmasına olanak sağlama durumunu ifade eder. Kamusal ve özel mekânlarda bu durum farklılaşmaktadır. Mekânsal erişilebilirlik/geçirgenlik, kullanıcıların mekâna erişim kolaylığını ifade eder. Kentsel adaletin sağlanması adına mekânların erişilebilir ve geçirgen olması önemlidir. Kentsel ayrışmanın engellenmesi, mekânlarda bazı kullanıcıların kullanımının kısıtlandırılmasını ifade eder. Kamusal bir mekân, tüm kullanıcılara hitap etmeli, ayrıştırma olmadan ve yerinden etmeden kullanılmalıdır.

Birinci Nesil CPTED'i temsil eden kavramlar ile fiziksel çevrenin suçu önleyebilir nitelikte olup olmadığını analiz etmek hedeflenmiştir. Net görüş hatları, bir mekândaki açık görüş hatlarını ifade eder. Görüş hatlarının net ve açık olması suçluların tespit edilmesini kolaylaştıracağı için suçun önlenmesi açısından önemlidir. Yeterli aydınlatma, mekândaki aydınlatma elemanlarının varlığını ve efektif kullanımını ifade eder. Aydınlatma elemanlarının sayısı, çalışır durumda olması ve başka bir unsur tarafından engellenmemiş olması mekânın gözlemlenmesini etkilemesi sebebiyle oldukça önemlidir. Minimum gizli ve izole yollar, mekânda bulunan yürüyüş hatlarının görünür olmasını ifade eder. Bu sayede suçluların mekâna gizli rotalardan erişimi sınırlandırılacaktır. Kamusal/özel alan ayrımı, mekânların kendi işlevlerine uygun kullanıcılar tarafından kullanılması gerektiğini ifade eder. Sınırları iyi çizilmemiş özel alanların erişim kontrolü sağlanamazsa bu mekânlara suçluların erişimi kolaylaşacaktır. İşlevine uygun belirlenmemiş sınırlar, suçluların tespit edilmesini de zorlaştırmaktadır. Karma arazi kullanımı, mekândaki işlevlerin farklılığını ifade eder. Karma kullanım, mekânın hareketliliği, çeşitliliği ve farklı zaman dilimlerinde aktif kullanımını artırarak görünebilirliği artırmaktadır. Aktivite/etkinlik artışı, yenilenen mekândaki aktivite/etkinlik çeşitliliği ve artışı olup olmama durumunu ifade eder. Yoğun aktivite ile artan popülasyonda gözlem de artmaktadır. Temizlik ve bakım, rutin olarak yapılan bakım çalışmalarının kullanıcı algısı üzerindeki olumlu etkisini ifade ederek suçun önlenebileceğini savunmaktadır. İşaret ve bilgiler, mekândaki yönlendirici ve yardımcı sistemler yoluyla kullanıcılara mekânı kullanma kolaylığı sağlanıp sağlanmama durumunu ifade eder. Yön bulmayı ve mekân kullanımını kolaylaştırmayı amaçlayan bu sistem ile kullanıcıların suç korkuları da azaltılabilmektedir. Güvenlik görevlileri/kameraları, mekânın güvenliğini artırmaya yönelik önlemlerin alınıp alınmadığı ifade edilir. Tasarım yoluyla yapılan kontrollerin yetmediği noktalarda güvenlik görevlisi, güvenlik kamerası kullanımıyla da güvenlik sağlanabilmektedir.

İkinci Nesil CPTED'i temsil eden kavramlar ile bir mekânın sosyal olarak çevresine kattıkları analiz edilerek bu mekânın suçu önlemedeki rollerini tespit etmek hedeflenmiştir. Sosyal bütünlük, toplumdaki tüm bireylerin birbirinin varlığını kabul etmesini ifade etmektedir. Yenilenen mekânlarda bütünlüğün sağlanmasına olanak verilip verilmediği bu çalışmada analiz edilmiştir. Bütünlüğün sağlanması için bu mekânlarda ayrışmanın olmaması gereklidir. Topluluk bağlılığı, mekândaki bireylerin birbirleri arasındaki ilişkilerini ifade eder. Mekânın bu bağlılığı artıracak özellik ve işlevlere sahip olması suçun önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Topluluk kültürü, mekânın kültürel veya ortak hafıza yaratacak aktiviteler üretip üretmediğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Topluluk kültürü ile topluluk bağlılığı da güçlenmektedir. Eşik kapasitesi, aktivite ve işlevlerin belirli sınırlar çerçevesinde genişletilmesini ifade eder. Eşik kapasitesi aşıldığı durumda kontrolsüz mekânlar oluşması suç davranışının da görülmesine ortam sağlayabilmektedir.

Üçüncü Nesil CPTED ve kentsel sağlığı temsil eden kavramlar ile bir mekânın kullanıcı ihtiyaçlarına odaklı üretilip üretilmediğini anlamak hedeflenmiştir. Yaşanabilirlik, kullanıcı odaklı mekânları ifade eder. Kullanıcıları gereksinimleri düşünülerek üretilen mekânlar kullanıcı aidiyeti, konforu ve güvenini artırmaktadır. Sürdürülebilirlik, mekânda sürdürülebilir yaklaşımların varlığını ifade eder. Sürdürülebilir mekânlar, daha çevre dostu tekniklerle üretilmiş mekânlardır ve çevrenin daha sağlıklı kullanımını sağlamaktadır. Mekânsal kalitenin artırılması, çevresel düzen ve kontrolün artırılmasına olanak sağlayarak suçluların bölgeden kaçınmasını hedeflemektedir. Temiz ve bakımlı mekânlar, hem mekânsal kalitenin hem de yaşanabilirliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Analiz edilen ilk örneklem alanı Şekil 11'de 3 numara ile ifade edilen Konut ve Ticari Alan'dır. Zemin katta ticari birimlerin bulunduğu bir kapalı konut sitesi olarak yenilenen bu alanın ticari kısımlarının kamusal ve yarı kamusal, konut kısmının ise yarı özel ve özel alanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu sebeple bu alanın toplumdaki bireyler tarafından eşit olarak kullanılmadığı, girişlerinin kontrollü ve kısıtlı olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda mekânın yalnızca belirli kullanıcılara hitap etmesinin kentsel ayrışmaya sebebiyet verebileceği düşünülmüştür. Ticari alanların önlerinde yarı açık mekânlar oluşturulması, mekân kullanımı açısından olumlu olsa da görüş alanlarının kısıtlanmasına sebep olması yönünden olumsuz bir etkiye sahiptir. Kentsel adalet kavramları konusunda olumsuz etkiler yaratan bu alanın diğer başlıklarda oldukça olumlu etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Ticari alanların oluşturulması, mekânın çeşitli zaman dilimlerinde kullanılmasını sağlaması ve bölgenin hareketliliğini artırması yönüyle olumlu bulunmuştur. Alanın

temiz ve bakımlı olmasının da mekânın kalitesini artırarak çevresine olumlu bir etki yaratmış olduğu gözlemlenmiştir. Mekânın güvenlik görevlileri ve kameraları ile korunması da erişim kontrolünü sağlaması sebebiyle suçu önlemede büyük rol oynamaktadır (Tablo 1).

İkinci örneklem alanı, Şekil 10'da 4 numara ile ifade edilen Anaokulu'dur. Anaokulu yapılarında, öğrencilerin güvenliğini sağlayabilme adına toplumdaki kullanıcıların erişimini engelleyecek kısıtlamalar bulunmalıdır. Bu çalışmada ele alınan anaokulunda da mekânsal geçirgenlik ve erişilebilirliğin kısıtlandırıldığı gözlemlenmiştir. Son yıllarda yapılan yeni bir yapı olmasına rağmen bakım eksikliği sebebiyle çevresine olumsuz bir etki yarattığı görülmüştür. Özellikle çocukların çokça vakit geçirdiği bu mekânların temiz tutulması büyük önem taşımaktadır. Kullanıcı odaklı olmadığı görülen bu mekânın kentsel sağlık ve üçüncü nesil CPTED kavramlarını büyük oranda sağlamadığı görülmüştür.

Üçüncü örneklem alanı, Şekil 10'da 5 numara ile ifade edilen Park ve Çocuk Oyun Alanı'dır. Bu alan kamusal bir alan olması sebebiyle herkes için eşit olarak erişilebilir bir alandır. Bu sebeple kentsel adaletin büyük oranda sağlandığı söylenebilse de bu alanın geçirgenliğinin fazla olması her zaman olumlu sonuçlara yol açmamaktadır. Gizli ve izole yolların varlığı erişim kontrolünü engelleyeceği için, dışarıdan gelebilecek olan suçluların kolayca alana girmesini sağlayacaktır. Park her ne kadar kamusal alan da olsa kendi sınırları kesin olarak belirlenmeli ve bölgesellik ilkesi esas alınmalıdır. Parkın sınırlarını belirleme amacıyla yer yer oluşturulmuş olan yeşil bant, kontrolsüz büyüyerek görüş alanlarını kısıtlamış ve gizli noktalar oluşarak gözlemin azalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda park içerisinde veya çevresinde parka yönelik herhangi bir işaret ve bilgilendirme sisteminin olmaması da parkın efektif kullanımını azaltmaktadır. Parkın temizlik ve bakımdan yoksun kalması, mekânsal kalitesinin düşük olması, yaşanabilir ve sürdürülebilir yaklaşımların görülmemesi sebebiyle bu parkın potansiyel suçlara açık olduğu söylenebilmektedir. 2022 yılında, park yeniden düzenlenme sürecine girmesinden sonra parktaki bazı kullanım alanları değiştirilerek bakım ve temizlik çalışmaları yürütülmüştür. Buna rağmen parkta birçok önemli unsurun eksik kalmaya devam etmesi, parkın hala birçok potansiyel suç unsuruna açık olduğunu göstermektedir. Belirli zaman dilimlerinde parktaki kullanıcı sayısının çok yoğun olması ile eşik kapasitesinin aşıldığını söylemek mümkündür. Parkta ramazan aylarında çadır kurulması, çocuk tiyatroları gibi etkinlikler topluluk kültürünü pekiştirmeye yöneliktir.

Dördüncü örneklem alanı, Şekil 10'da 8 numara ile ifade edilen Park ve Spor Alanı'dır. Park ve spor alanı yakın çevresi sebebiyle diğer park alanından

daha farklı bir karaktere sahiptir. Kamusal bir park olan bu parkta da kentsel adaletin sağlandığı gözlemlenmiştir. Bu parkın en büyük sorunu arkasında bulunan matbaacılar sitesidir. Büyük bir kısmı boş, işlevsiz ve karanlık alanlardan oluşan matbaacılar sitesinin arka bahçesine açılan gizli ve izole yollar parkın güvenliği için büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Aynı zamanda park ve çevresinin aydınlatmasının yetersiz olması burayı ıssız bir yer haline getirerek suç işlenme potansiyelini artırmaktadır. Bu parkta da üçüncü örneklem alanı olarak incelenen park ile benzer şekilde temizlik ve bakımda problemler, işaret ve bilgi sistemlerinde eksiklikler görülmüştür.

Beşinci örneklem alanı, Şekil 10'da 14 numara ile ifade edilen Fabrika'dır. Fabrika alanı yarı özel bir alan olduğu için bu alanın herkes için eşit, erişilebilir bir alan olduğunu söylemek mümkün değildir. Fabrikanın büyük bir alana yayılması ve arazisindeki kot farkına bağlı olarak bazı bölgelerinde çok yüksek istinat duvarları oluşmuştur. Yüksek istinat duvarları, hem görüş açısını engelleyen problemler yaratmakta hem de bazı kullanıcılar tarafından kirletildiği, üzerine yazılar yazıldığı için özensiz ve bakımsız durmaktadır. Rutin bakım ve temizliğin tesis sınırları içinde yapıldığı kabul edilmekle birlikte, fabrika dışındaki alanın ihmal edilmesi nedeniyle bu bakımın suçu caydırmaya yetmeyeceği düşünülmektedir. Fabrikanın bölge için istihdam yarattığı açık olsa da bu alanın topluluk duygusunun daha güçlü olduğu bir mekân üretmekten ziyade bir fabrikaya dönüştürülmesi, 2. Nesil CPTED ilkelerinin hayata geçmesini engellemiştir. Mekânsal kalite artırılmış olsa da bu alanda yaşanabilir ve sürdürülebilir yaklaşımların olmaması 3. Nesil CPTED ilkelerinin de sağlanamadığını göstermiştir.

Tablo 1: Konut ve Ticari Alan Değerlendirmesi

		Konut ve Ticari Alan	**Anaokulu**	**Park ve çocuk oyun alanı**	**Park ve spor alanı**	**Fabrika**
Kentsel Adalet	Mekânsal Eşitlik	-	-	+	+	-
	Mekânsal Erişilebilirlik/ Geçirgenlik	-	-	+	+	-
	Kentsel Ayrışmanın Engellenmesi	-	+	+	+	+

Birinci Nesil CPTED	Net Görüş Hatları	-	+	-	-	-
	Yeterli Aydınlatma	+	+	-	-	-
	Minimum Gizli ve İzole Yollar	+	+	-	-	+
	Kamusal/Özel Alan Ayrımı	+	+	+	+	+
	Karma Arazi Kullanımı	+	-	+	+	-
	Aktivite/Etkinlik Artışı	+		+	+	+
	Temizlik ve Bakım	+	-	+	-	+
	İşaretler ve Bilgiler	+	-	-	-	-
	Güvenlik Görevlileri/ Kameraları	+	+	-	-	+
İkinci Nesil CPTED	Sosyal Bütünlük	+	+	+	+	-
	Topluluk Bağlılığı	+	+	+	+	-
	Topluluk Kültürü	+	+	+	+	-
	Eşik Kapasitesi	+	+	+	-	-
Üçüncü Nesil CPTED ve Kentsel Sağlık	Yaşanabilirlik	+	+	-	-	-
	Sürdürülebilirlik	-	-	-	-	-
	Mekânsal Kalitenin Artırılması	+	-	-	-	+
	Temiz ve Bakımlı Mekânlar	+	-	+	-	+

5. Sonuç ve Öneriler

Örneklem alanları kentsel adalet bağlamında irdelendiğinde, konut ve ticari alanlardan oluşan sitenin kentsel adalet ilkelerini en az benimseyen, kamusal park alanlarının ise en çok benimseyen örneklem alanları olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun mekânların kamusallık seviyeleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Örneklem alanları birinci nesil CPTED standartları bağlamında irdelendiğinde, konut ve ticari alanlardan oluşan sitenin bu standartları en çok sağlayan, kamusal park alanlarının ise en az sağlayan örneklem alanları olduğu tespit edilmiştir. Birinci nesil CPTED standartları bağlamında yapılan değerlendirme esnasında bu alanların fonksiyonlarının ve fiziksel çevrelerinin bu koşulların sağlanmasında etkili olduğu düşünülmüştür.

Örneklem alanları ikinci nesil CPTED standartları bağlamında irdelendiğinde, konut ve ticari alanlardan oluşan sitenin bu standartları en çok sağlayan, fabrika alanının ise en az sağlayan örneklem alanı olduğu tespit edilmiştir. Analizler sırasında ikinci nesil CPTED standartlarının mekânın kamusallığıyla doğrudan bir ilişkisi olmadığı görülmüştür. Konut alanının zemin katında bulunan ticari alanların oluşturduğu aktivite ve hareketliliğin bu standartların sağlanmasında etkili olduğu görülmüştür.

Örneklem alanları üçüncü nesil CPTED standartları ve kentsel sağlık bağlamında irdelendiğinde, konut ve ticari alanlardan oluşan sitenin belirtilen standartları en çok sağlayan, park ve spor alanının ise sağlamayan örneklem alanı olduğu tespit edilmiştir. Park ve spor alanları bireylerin ve kentlerin sağlığına en büyük olumlu etkiyi sağlayabilecek alan olma potansiyeline sahip mekânlardır. Analizler sonucunda bu duruma zıt veriler elde edilmesinde, mekânların işlevi yerine niteliklerinin ve sürekliliklerinin sağlanmasıyla ilgili olduğu düşünülmüştür. Park ve spor alanının bulunduğu konum, bu alanın kullanıcı odaklı olmaması, birçok temel kentsel mekân unsurunu barındırmaması, temizlik ve bakımının yapılmaması sebebiyle bu standartları sağlamadığı anlaşılmıştır.

5 örneklem alanı, güvenli ve güvensiz olma durumlarına göre incelendiğinde, Konut ve ticari alan, CPTED standartları'na göre en güvenli alan seçilmiş fakat alınmış güvenlik önlemleri sebebiyle bu alanda mekânsal eşitsizlikler olduğu, kentsel adaletin sağlanmadığı görülmüştür. CPTED standartları'na göre en güvensiz alan olarak seçilen Park ve spor alanı ise kamusal bir mekân olması sebebiyle kentsel adalet koşullarını büyük ölçüde sağladığı görülmüştür.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, bireylerin temel ihtiyaçlarından biri

olan güvende hissetme ihtiyacı karşılanırken kentsel mekânlarda eşitsizlik, ayrışma ve adaletsizliğin ortaya çıkabildiği görülmektedir. Bu mekânlar fiziksel çevrenin bakım ve yönetimi açısından sağlıklı mekânlar olsalar bile kentsel adaletin sağlanmadığı bir ortamda kentsel sağlığın da tam anlamıyla karşılanabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda plancıların görevi, temel ihtiyaç olan güvenlik ihtiyacını karşılarken kullanıcıların refahını ön planda tutmak ve eşitlikçi, sağlıklı, yaşanabilir, sürdürülebilir yaklaşımları benimseyerek mekânlar üretmektir. Adil kent yaklaşımında da bahsedildiği gibi, kentsel mekânlarda eşitliği sağlarken dağıtıcı adalet anlayışını benimsemek önemlidir. Aksi takdirde, güvenliği kontrol etmede zorluklar yaşanabilmektedir. Kentsel alanlarda, özellikle de kent parkları gibi kentin büyük bir bölümüne hizmet eden halka açık yeşil alanlarda kentsel suç ve suç korkusunun analiz edilmesi, bu bağlamda kentsel yaşamın refahı ve sağlığı için olduğu kadar imajı, güvenilirliği ve kalite açısından da büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Badru, G., Akintuyi, A., Omoniyegha, V., & Wunude, E. (2019). Mapping the Prevalence and Distribution of Crime within University of Lagos Using Geographic Information System. Unilag Journal of Humanities, 7(2), 49-72.

Başaran, İ. (2007). Sağlıklı kentler kavramının gelişiminde sağlıklı kentler projesi.

Cozens, PM., Saville, G. and Hillier, D., (2005) 'Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED): A Review and Modern Bibliography' Property Management, 23(5), 328-356.

Cozens, P. (2013). Crime prevention through environmental design. In Environmental criminology and crime analysis (pp. 175-199). Willan.

Cozens, P., & Love, T. (2015). A review and current status of crime prevention through environmental design (CPTED). Journal of Planning Literature, 30(4), 393-412.

Cozens, P., Love, T., & Davern, B. (2019). Geographical juxtaposition: A new direction in CPTED. Social Sciences, 8(9), 252.

Çolak, Y. (2014). Adil kent yaklaşımı ve kentsel dönüşüm: İstanbul Esenler örneği. İnsan ve Toplum, 4(7), 57-84.

Düzgün, Ş. (2007) 'Suç Olgusuna Teorik Yaklaşımlar ve Disiplinlerarasılık' TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya 06, Bülten 55, 5-10.

Eck, J. E., & Tillyer, M. S. (2011). Getting a handle on crime: A further extension of routine activities theory. Security Journal, 24(2), 179-193.

Fainstein, S. S. (2000). New directions in planning theory. Urban affairs review, 35(4), 451-478.

Fırat, A. S. (2006). Sağlıklı Kentler Ve Kentsel Sağlık. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 219-240.

Gökulu, G. (2010). Kent güvenliği kentleşme ve suç ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 209-226.

Jacobs, J. (1961). Jane jacobs. The Death and Life of Great American Cities, 21(1), 13-25.

Jeffery, C. R. (1977). Crime prevention through environmental design (Vol. 524, p. 351). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Karasu, MA. (2012) 'Kent ve Suç Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve' C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13(2), 175-193.

Lynch, K. (1960). The image of the environment. The image of the city, 11, 1-13.

Maslow, A. H. (1943). Preface to motivation theory. Psychosomatic medicine.

Maslow, A. H. (1954). The instinctoid nature of basic needs. Journal of personality.

Mihinjac, M., & Saville, G. (2019). Third-generation crime prevention through environmental design (CPTED). Social Sciences, 8(6), 182.

National Crime Prevention Council (U.S.) (1997) 'Designing Safer Communities – a CPTED Handbook' Washington D.C.

Newman, O. (1996). Creating defensible space. US Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.

Söylemez, A. (2021). Yerel yönetimler ve erişilebilir kentler: Sağlıklı kentler birliği'ne üye belediyeler örneği. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 13(24), 78-88.

Trancik, R. (1991). Finding lost space: theories of urban design. John Wiley & Sons.

Van Bronkhorst, B., Anwandter, X., & Cohan, L. (2008). Urban Crime and Violence in LAC Status Report on Activities. Washington, DC: The World Bank.

Wilson, J. Q., & Kelling, G. L. (1982). Broken windows. Atlantic monthly, 249(3), 29-38.

on ikinci oturum

KENTTE MEKANSAL VE SOSYAL ADALET - II

Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi A. Burak BÜYÜKCİVELEK

Kamu Yatırımları ve Mekânsal Adalet: Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımları Üzerinden Bir İrdeleme

Doç. Dr. Tolga LEVENT

Kırsal Kamusal Hizmet Dağılımının Sosyal ve Mekânsal Yansımaları: Bursa İli Örneği

Arş. Gör. Buket KÖSA , Arş. Gör. Gamze MESTAN

*Kamusal Hizmetler Açısından İmar Planlarında Adalet ve Eşitlik; Mersin Örneği

Öğr. Gör. Dr. Züleyha Sara BELGE

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

KAMU YATIRIMLARI VE BÖLGESEL ADALET: KAMU YATIRIMLARININ İL DÜZEYINDE DAĞILIMLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Tolga LEVENT

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Adalet tanımlanması zor bir kavramlardan birisidir. Tanımlamadaki temel zorluk, adaletin dinamik doğasının yere, zamana ve hatta kişilere göre değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer zorluk adaletin çok-boyutlu olması ile ilişkilidir. Adaletin ekonomik, sosyal ve politik boyutları kadar detaylı ele alınmış olmasa da, mekân, adaleti kapsamlı bir biçimde anlamaya olanak sağlayabilecek boyutlardan birisidir. Ayrıca, mekânsal planlama gündeminde giderek önem kazanan mekânsal adalet tartışmalarına da kaynaklık etmektedir. Mekânsal adalet çalışmaları genel olarak farklı toplumsal grupların barınma, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine erişim düzeylerine bağlı olarak ortaya çıkan sosyo-mekânsal eşitsizlikler ve bu eşitsizlikleri arttıran planlama müdahaleleri ile ilgilenmektedir. Genellikle kentsel ölçek üzerinden üretilen çalışmalardan farklı olarak bu çalışma bölgesel ölçeğe odaklanmaktadır. Kamu yatırımları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi irdeleyerek Türkiye'de kamu yatırımlarının mekânsal dağılımlarının bölgesel adaleti gözetir bir çerçevede yapılıp yapılmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Adil olmayan mekânsal dağılımların tespit edilmesi durumda, sonuç bölümü, kamu yatırımlarının dağılımları üzerinden bölgesel adaletin nasıl elde edilebileceğini tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel adalet, Kamu yatırımları, Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri.

Public Investments and Regional Justice: An Evaluation through the Provincial Distributions of Public Investments

Abstract

Justice is one of the hard-to-define concepts. The basic difficulty of defining justice results from its dynamic nature changing relative to location, time, and even the people themselves. The other difficulty is related to its multi-dimensional character. Space can be one of those dimensions that enables a comprehensive understanding of justice although it has not been studied in detail as the economic, social, and political dimensions. Moreover, it generates discussions on spatial justice that become increasingly important in the spatial planning agenda. The studies on spatial justice are usually interested in the socio-spatial inequalities among different social groups that emerge with the level of accessibility to accommodation and public services such as education and health and in the planning interventions that increase the intensity of those inequalities. Different that those studies generally produced at the urban scale, this study focuses on the regional scale. Considering the relationships between public investments and the levels of socioeconomic development of provinces, it aims to reveal whether the spatial distributions of public investments have been realized within a framework of regional justice. In the case of detecting the unfair spatial distributions of them, the conclusion part of the study will discuss how to achieve regional justice through the provincial distribution of the public investments.

Keywords: Regional justice, Public Investments, Levels of socioeconomic development.

1. Giriş

Hukukun temel idesi olan ve hukuk kurallarına uygunluğu içeren adalet, en genel anlamda, herkesin hakkının gözetilmesi, hakkını alabilmesi ve kimsenin başkasına zarar vermemesi olarak tanımlanmaktadır. Haklı ve haksızın ayırt edilmesinde bir ölçüt olarak da kullanılabilen adalet, insan ilişkilerini düzenleyen toplumsal kurallar içinde en ideal değer ölçüsü olarak ele alınmakta ve görevinin toplumsal ilişkiler bağlamında çatışan çıkarlara bir denge bulmak olduğunu belirtilmektedir (Tuncay, 2018).

Adalet, birey ve sosyal gruplar arasındaki ilişkileri belirleyen toplumsal düzenin mümkün ama zorunlu olmayan bir niteliğidir (Kelsen, 2013:432). Birey ve sosyal grupların toplum içerisindeki davranışları ile ilişkili olduğundan, adalet günümüzün giderek parçalanan toplumlarında en önemli konulardan birisidir. Sadece farklı talep ve gereksinimleri olan birey ve sosyal gruplar arasındaki ilişkinin değil (Tuncay, 2018), aynı zamanda birey ve devlet arasındaki ilişkilerin de sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi, ancak doğru bir biçimde işletilen adalet sistemi ile mümkün olabilmektedir.

Adalet tanımlanması zor bir kavramdır. Bu zorluk, adaletin tanımının yere, zamana ve hatta kişilere göre değişmesinden kaynaklanmaktadır (Tuncay, 2018). Ancak adaletin anlaşılmasını ve açıklanmasını zorlaştıran bir diğer etmen adaletin farklı boyutlarının olmasıdır. Adaletin ekonomik, sosyal ve politik boyutları kapsamlı bir biçimde ele alınmış/çalışılmış olsa da, son dönemlerde planlama gündeminde önemli bir yer işgal eden mekânsal adalet tartışmaları, mekânın, adalet için en önemli boyutlardan birisi olduğunu ve dikkatle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak mekânı, adaletin diğer boyutları için bir almaşık olarak görmemek gerekmektedir. Mekân, sağladığı mekânsal perspektif ile, adaleti daha kapsamlı bir biçimde anlamaya yönelik bir seçenek sunmaktadır (Soja, 2009:2).

Mekânsal adalet tartışmaları içerisinde adalet iki farklı biçimde ele alınmaktadır: prosedürel adalet ve dağıtıcı adalet. Prosedürel adalet, temel olarak, kentlerin nasıl planlandığı ve idare edildiği konularına odaklanmaktadır. Demokrasi, katılım, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi konuları içeren bu adalet yaklaşımının temel iddiası, planlama ve idare etme süreçlerinin şeffaf olduğu ve farklı grupların kamusal katılım süreçlerine izin verdiği durumlarda daha adil karar alma süreçlerinin mümkün olduğudur. Adil karar alma süreçleri ise, farklı birey ve sosyal grupların talep ve beklentilerini karşılama olasılığını arttıran bir etmen olarak değerlendirilmektedir (URL1; URL2). Bu kapsamda kamusal katılım, sadece (ekonomik) çıkar gruplarının

değil, farklı birey ve sosyal grupların talep ve beklentilerinin planlama kapsamında karşılık bulmasına ve dolayısı ile mekânsal adaletin tesis edilebilmesine olanak sağlamaktadır. Dağıtıcı adalet ise, kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin üretimi ve hakça dağılımı konuları ile ilgilenmekte, farklı birey ve sosyal grupların bu kıt ve değerli kaynaklara ve hizmetlere erişimini ele almaktadır. Ancak dağıtıcı adalet sadece kaynakların ve hizmetlerin değil, aynı zamanda sosyal faydaların, fırsatların ve hatta külfetlerin dağılımları konularını da irdelemektedir (URL1; URL3). Bu yaklaşıma göre, mekânsal planlama eli ile sağlanabilecek hakça dağılım/bölüşüm konusu mekânsal adalet için merkezi önemdedir.

Mekânsal adalet tartışmaları genel olarak kentsel ölçek üzerinden yapılmaktadır. Bu bilinçli tercihin nedenlerinden birisi, farklı sosyal grupların barınmaya ve eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerine erişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan sosyo-mekânsal eşitsizliklerin kentsel ölçekte oldukça görünür olması iken; bir diğeri, söz konusu eşitsizlikleri arttıran planlama müdahaleleri ve kentsel dönüşümlerin, bu ölçekte görece daha kolay takip edilebilmesidir.

Bu çalışma genel eğilimlerden farklı olarak başka bir mekânsal ölçeğe odaklanmakta ve dağıtıcı adalet kavramını merkeze alarak mekânsal adalet konusunu bölgesel ölçekte tartışmayı hedeflemektedir. Çalışma sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri düşük olan illere daha yüksek seviyelerde kamu yatırımı, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri yüksek olan illere daha düşük seviyelerde kamu yatırımı yapmak gerektiği hipotezlerinden hareket etmektedir. Çalışmanın temel amacı Türkiye'de kamu yatırımlarının bölgesel adaleti[1] gözeten bir çerçevede yapılıp yapılmadığını ortaya koymak ve eğer yapıl(a)mıyorsa, bunun nasıl başarılabileceğine ilişkin bir tartışma yürütmektir.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra gelen ikinci bölümünde, kamu yatırımları üzerine kuramsal bir değerlendirme bulunmaktadır. Bu bölümün ilk kısmında, öncelikli olarak, kamu yatırımının nasıl tanımlandığı, neden kamu yatırımlarına ihtiyaç olduğu ve etkilerinin neler olduğu soruları ele alınmaktadır. İkinci kısım, kamu yatırımlarının adalet, özelikle dağıtıcı adalet, ile nasıl ilişkilendirilebileceğini irdelenmektedir. Kamu yatırımları ile dağıtıcı adalet ilişkisi, çalışmanın hipotezlerinin arka planını oluşturmaktadır. Üçüncü bölüm, Türkiye'de kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımlarına odaklanmaktadır. Bu bölümde ilk olarak bu dağılımları çözümlemenin kısıtlılıklarına değinilmekte ve sonrasında 2014 yılı kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımları ortaya konulmaktadır. Kamu yatırımlarının

[1] Çalışmada bu noktadan sonra "bölgesel ölçekte mekânsal adalet" ifadesi yerine "bölgesel adalet" kullanılacaktır.

hangi bölgelerde/illerde yoğunlaştığını tespit etmeye olanak sağlayan bu dağılımlar, çalışmanın hipotezlerine bağlı olarak geliştirilen bir yöntem üzerinden, 2017 yılı için yapılan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017) kapsamında yer alan farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerine sahip illerin mekânsal dağılımları ile karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmalı mekânsal çözümleme üzerinden kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımlarının adil olup olmadığı konusunda irdeleme yapmak mümkün olabilmektedir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde, bölgesel adaleti gözeten bir çerçeveden kamu yatırımlarının mekânsal örgütlenmesinin nasıl yapılması gerektiğine genel yönelik bir tartışma yapılmaktadır.

2. Kamu Yatırımları

Kamu yatırımları, nitelik bakımından dayanıklı, faydası yıllara yayılan ve üretim düzeyini arttıran mal ve hizmetlere yapılan kamu harcamalarıdır (Gürsoy, 1980:132). Kamu yatırımları, Keynesci refah devleti anlayışının ortaya çıkışı ile birlikte daha da ön plana çıkmış ve bu anlayış içerisinde kapsamı çok genişlemiştir (Tokatlıoğlu, 2005, Süleymanoğlu, 2016). Bu genişlemenin arkasında, Keynes'in istihdam gibi makroekonomik sorun çözümünde kamu yatırımlarına verdiği kritik önem yatmaktadır (Townsend, 2002).

Söz konusu genişleme, tüm dünyada refahın arttığı bir büyüme süreci içerisinde gerçekleşmiştir (Eraydın, 1997). Ancak 1960'ların ikinci yarısından itibaren, bu büyümenin dayanağı olan fordist üretim biçimi, talebin ve arzın giderek belirlenemez/kestirilemez hale geldiği dışsal koşullara uyum sağlayamadığı için güç kaybetmeye başlamıştır (Eraydın, 1992; Eraydın, 1997). Özellikle gelişmiş ülkelerde iç pazarlar doygunluğa ulaşırken yeni pazar alanları oluşturulamamış, ürünlere olan talep azalmış ve kapasite fazlaları gerçekleşmiştir. Üretimdeki verimliliğin azalmasına ve kar oranlarında düşüşlerin yaşanmasına neden olan bu bağlam içerisinde üretime ilişkin bu olumsuzlukları gidermek için toplam tüketim seviyesini korumayı amaçlayan ulus-devletler, sosyal programlar aracılığıyla piyasalara müdahale etmeye çalışmışlardır. Ancak bu müdahaleler refah devleti üzerine düşen kamu yatırımı yükünü daha da arttırmıştır (Tickell ve Peck, 1992; Eraydın, 1992; Eraydın, 1997). Bu sorunların üzerine 1970'li yıllarda yaşanan krizler, ulus-devletlerin yeniden yapılanma sürecinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların odağında, müdahaleci devlet anlayışının çözemediği problemler nedeni ile devletin işlev ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması bulunmaktadır. Tartışmalar temel vurgusu piyasalar üzerine olan ve devletin minimal bir girişimci olarak kavramsallaştırıldığı

neoliberal yaklaşımın hakim paradigma olmaya başlaması ile sonuçlanmıştır (Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011:201-217).

Neoliberal devlet anlayışının en temel öncelikleri serbest piyasa önündeki her türlü engelin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu ilkelere bağlı olarak serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi için uluslararası ticaret etkinliğini artıracak çalışmalara odaklanılmakta ve devletin etkinliğinin sınırlandırılması için deregülasyon ve özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılmaktadır (Dumludağ, 2004:122, Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011:207). Ancak bu faaliyetler ile birlikte kamu kaynakları daha da kıt hale gelmekte ve kamu yatırımlarının nasıl yapıldığı/ nasıl dağıtıldığı giderek önem kazanmaktadır.

Kamu yatırımlarının gündelik hayatın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutları üzerinde, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, etkisi bulunmaktadır. Ancak ilgili yazın incelendiğinde, bu etkilerin temelde, ekonomik boyut ile ilişkili konular üzerinde olduğu gözükmektedir. Yazında en çok tartışılan konular üretim, istihdam, gelir dağılımı, fiyatlar genel düzeyi ve milli gelirdir (Uslu, 2021).

Kamu yatırımlarının genel olarak üretimi destekleyici ve arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Özel sektör tarafından yapılması güç olan veya tercih edilmeyen altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi durumunda kamu yatırımlarının ekonomik büyüme ve gelişmeyi destekleyici bir etkisi olabileceğinden bahsetmek mümkündür. Çünkü bu koşullarda, kamu yatırımları üretimi dolaylı bir biçimde arttırabilmektedir. Öte yandan, özel sektörde sermaye birikiminin azlığı, yatırım iştahının düşüklüğü, faizlerin yüksekliği ve beşeri kaynakların yetersizliği gibi bazı özel koşullarda kamu yatırımlarının tüketim mallarının üretimine yönelmesi üretim seviyelerinin artışına doğrudan etki edebilmektedir (Tiryaki, 2022).

Kamu yatırımlarının istihdam üzerinde üretim üzerinden dolaylı bir etkisi bulunmaktadır. Daha açık bir ifade ile kamu yatırımlarının üretimi arttırıcı etkisi, istihdam artışlarını da beraberinden getirmektedir. Kamu yatırımlarının doğrudan üretime yöneldiği bazı özel koşullarda, emek yoğun üretim biçimleri tercih edilmekte ve bu sayede daha fazla işgücü istihdam edilebilmektedir. Bu tercih, ekonominin temel hedefi olan, tüm üretim faktörlerinin üretime katılması anlamına gelen ve çalışmak isteyen her bireyin cari ücret seviyesinde (işgücünün piyasadaki arz ve talep düzeylerine göre belirlenen fiyatı) iş imkânı bulabildiği bir ekonomik ortamı ifade eden tam istihdama daha da yaklaşmaya olanak sağlamaktadır (Aksoy, 1991).

Kamu yatırımlarının gelir dağılımları üzerindeki etkisi ise çok-boyutludur. Devlet çeşitli vergiler ve harçlar ile önce gelirleri azaltmakta, ancak sonrasında ülkenin tüketim dengesine yönelik olan cari harcamalar ve yatırım harcamaları ile yeniden dağıtarak gelir dağılımındaki aksaklıkları gidermeye çalışmaktadır. Üstelik bu etkiler, dönemsel olarak da farklılaşmaktadır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde kamu yatırımları talep düzeyini arttırdığı için, milli gelir ve istihdamda artışa neden olmaktadır. Bu artış, ilk etki olarak, düşük gelir gruplarının gelirlerinde bir yükselme yaratmaktadır. Ekonomik büyüme ve istikrar dönemlerinde kamu hizmetlerinin görülmesi için yapılan yatırımlar sayesinde vatandaşlar kamu hizmetlerinden ya para ödemeden ya da bedelinden daha ucuza faydalanmaktadır. Bu durum göreli ve dolaylı bir gelir artışı anlamına gelmektedir (Türk, 2010:313-347).

Kamu yatırımlarının bir diğer etkisi, bir ekonomideki tüm malların fiyatlarının bir ortalaması olarak tanımlanabilecek fiyatlar genel düzeyi üzerinedir (Bocutoğlu ve Berber, 2016). Devlet, vergi, harç ve borçlanma gibi araçları kullanarak toplumdan belirli bir parasal değeri çekmekte ve dolayısı ile hem özel sektörün hem de hanehalklarının satın alma güçlerinin azalmasına neden olmaktadır. Bu azalma ile toplam talep düşmekte ve fiyatlar genel düzeyi azalma eğilimine girmektedir. Kamu hizmet sunumu amacıyla yapılan cari harcamalar ve yatırım harcamaları toplam talebi arttırdığı için, fiyatlar genel düzeyindeki azalma eğilimini tersine çevirmektedir (Aksoy, 1991). Bu harcamalar kısa vadede talep artışı getirdiği için enflasyonist bir etki yaratsa da, uzun dönemde kapasite artışı, bir başka deyişle, toplam arz artışı bu enflasyonist etkiyi azaltmaktadır (Özbaran, 2004).

Üretim faktörlerinin belirli bir zaman aralığında kullanabilecekleri satın alma gücünü ifade eden ve ekonominin genel durumunu ve ülke refah seviyesini anlamak için başvurulan milli gelir, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen toplam mal ve hizmetlerin net parasal değerinden o döneme ilişkin alınan vergiler toplamının çıkarılması ile elde edilmektedir. Milli gelir hesaplamalarında, kamu yatırım harcamalarının uzun vadede üretim faktörlerini artışına neden olduğu için milli geliri arttırıcı etki gösterdiği net bir biçimde ortaya konulmaktadır (Uslu ve Altun Ada, 2021). Bu kamu yatırım harcamaları özellikle, özel sektörün milli gelire etkisini azaldığı durgunluk dönemlerinde yapıldığında daha da anlam kazanmaktadır.

Her ne kadar kamu yatırımlarının etkilerini ekonomi perspektifi ile kapsamlı bir biçimde açıklamak mümkün olsa da, bu açıklamaları, mekânsal boyut üzerinden genişletmek olanaklıdır. Bu yönde bir açıklama için, kamu yatırımlarını konum (ve konumsal farklılaşma) açısından sorgulamak gerekmektedir. Daha açık bir ifade ile, üretim kapasitesini daha çok

arttırabilecek kamu yatırımlarının nerede yapılması gerektiği; istihdam seviyelerinin nerelerde arttırılması gerektiği; kamu yatırımları ve gelir dağılımları arasındaki ilişki düşünülürken, yaşama maliyetlerine ilişkin bölgesel farklılıklarının düşünülüp düşünülmediği; vergi, harç ve borçlanma gibi araçlar ile toplumdan belirli bir parasal değer çekilirken, bölgesel gelir dengesizliklerinin ele alınıp alınmadığı; hangi bölgelerde yapılan kamu yatırımlarının milli gelir artışlarını daha çok etkilediği gibi soruların yanıtını aramak kamu yatırımlarının etkilerini anlamak için kritik önemdedir.

Kamu yatırımlarının hangi konumlarda yapılması gerektiği konusunu, adalet ile, özellikle Rawls tarafından ortaya konulan dağıtıcı adalet ile ilişkilendirmek mümkündür. Rawls'a göre adalet, bireyler ve bireylerin eylemleri üzerinden ele alınabilecek bir konu değildir. Adaletin toplumsal bir düzeyde ele alınması gerekliliğini ortaya koyan Rawls, toplumu özgür ve eşit yurttaşlar arasındaki adil bir işbirliği sistemi olarak görmektedir (Rawls, 1999:xv). Sistemin adil olmasını sağlayan temel koşulun, malların, refahın, hak ve özgürlüklerin nasıl dağıldığı ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koyan Rawls, dağıtıcı adalet yaklaşımını gündeme getirmektedir.

Dağıtıcı adalet, kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin üretimi ve hakça dağılımı konuları ile ilgilenmekte, farklı birey ve sosyal grupların bu kıt ve değerli kaynaklara ve hizmetlere erişimini ele almaktadır. Ancak dağıtıcı adaletin sadece kaynakların ve hizmetlerin dağıtımı ile ilgili olduğu düşünülmemelidir. Bu yaklaşım, aynı zamanda sosyal faydaların, fırsatların ve hatta sıkıntı ve zorlukların hakça dağıtımları konularını da irdelemektedir. Rawls, bu irdelemeler üzerinden toplumsal ve siyasal kurumların adil bir biçimde işlediği yeni bir devlet sisteminin kapsamını ortaya koyabilmektedir (Rawls, 1999; Bağder, 2020:107).

Mekânsal planlama eli ile sağlanabilecek hakça dağıtım konusu mekânsal adalet için merkezi önemdedir (URL3) ve herkes temel özgürlükler alanında eşit haklara sahip olduğu için sosyo-ekonomik olanaklar, gerekli oldukları yerlerde, en az avantaj sahibi olan grupların lehine dağıtılmalıdır. Dağıtıcı adaletin bu ilkesi bölgesel ölçekte ele alındığında, sosyo-ekonomik olanakları kamu yatırımları ile; en az avantaj sahibi olan grupları da sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri düşük iller ile eşleştirmek olanaklıdır. Kamu yatırımlarının mekânsal dağılımının dengeleyici olduğu ön kabulü ile, daha yüksek seviyelerde kamu yatırımlarını sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri düşük olan illere yapmak (ve daha düşük seviyelerde kamu yatırımını sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri yüksek olan illere yapmak) bölgesel adaletin tesis edilmesinde de kritik bir öneme sahip olmaktadır.

3. Kamu Yatırımları ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği

Bölgesel adaleti, kamu yatırımları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri üzerinden değerlendirmenin görece basit bir yapısı bulunmaktadır. Bu değerlendirme için, ilk olarak kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımı ortaya konulmalı ve sonrasında bu dağılım farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip illerin dağılımı ile karşılaştırılmalıdır[2].

Görece basit bir yapısı olsa da, temsil gücü yüksek bir mekânsal çözümlemenin önünde üç engel bulunmaktadır: verilerin güncel olmaması, tüm kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılım bilgisinin bulunmaması ve belirli illerde kamu yatırımlarının dönemsel dalgalanmasının açıklamayı zorlaştırması.

Kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımlarını değerlendirmek için 2014 yılı için hazırlanan veri seti kullanılmıştır ve bu veri setinin güncel olduğunu söylemek çok olanaklı değildir. Ancak kamu yatırımlarının hangi illere dağıldığını gösteren tam veri seti en son 2015 yılı için mevcuttur. 2015 yılından sonraki dönem için, söz konusu veriye sadece en fazla kamu yatırımı alan ilk on il için ulaşılabilmektedir. Öte yandan kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımını tespit etmek için 2015 yılı verilerinin değil de, 2014 yılı verilerinin tercih edilmesinin nedeni İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017) kapsamında da genel olarak 2014 yılı verilerinin kullanılmış olmasıdır (Tablo 1)[3]. Bu sayede, çalışmada yapılmak istenen karşılaştırmalı mekânsal çözümlemeler aynı yıla ait veriler üzerinden gerçekleştirilebilmiştir.

[2] Her ne kadar, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini ilçeler üzerinden ele almak mümkün olsa da, kamu yatırımlarının ilçeler düzeyinde dağılımı üzerine doğrudan kullanılabilecek hazır bir veri seti bulunmamaktadır. Bu eksiklik, mekânsal çözünürlüğün arttırılmasına izin vermemekte ve karşılaştırmalı mekânsal çözümlemelerin en fazla il düzeyinde yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

[3] Her kadar 2014 yılı için hazırlanan veri seti güncel olmasa da, bu veri setinin kullanılması anlama ve açıklama açısından görece avantajlı bir durum yaratmaktadır. Çünkü bu veri setinde kamu yatırımlarının mutlak büyüklüklerine ilişkin önemli dalgalanmalar yaratmış olması ve bu yatırımların mekânsal dağılımlarını değiştirmiş olması muhtemel ekonomik krizin (2018) ve COVİD-19 pandemisinin (2019) etkileri görülmemektedir.

Tablo 1: İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017 kapsamında toplanan belirli değişkenlerin yıl bilgisi[4] (Acar vd., 2019:12)

		Veri Kaynağı	Yılı	Birimi
I	**Demografi Değişkenleri**			
1	Nüfus Yoğunluğu	TÜİK	2014	Kişi/km^2
2	Yaşa Özel Doğurganlık Oranı	TÜİK	2014	Binde
3	Net Göç Hızı	TÜİK	2014	Binde
4	Şehirleşme Oranı	TÜİK	2014	Yüzde
II	**İstihdam Değişkenleri**			
1	İşsizlik Oranı	TÜİK	2013	Yüzde
2	İşgücüne Katılma Oranı	TÜİK	2013	Yüzde
3	Çalışma Çağındaki Nüfusun İl Nüfusuna Oranı	TÜİK	2014	Yüzde
4	İmalat Sanayii İstihdamının Sigortalı İstihdam İçindeki Oranı	SGK	2014	Yüzde
5	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların İl Nüfusuna Oranı	SGK	2014	Yüzde
6	Ortalama Günlük Kazanç	SGK	2014	TL
7	Ortalama Günlük Kazanç - Kadın	SGK	2014	TL

Bir diğer engel, tüm kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılım bilgisinin bulunmamasıdır. 2014 yılı için hangi illere dağıldığı belirli olmayan kamu yatırımı oranı yaklaşık % 40'dır. Üstelik bu oran 2013 yılından sonra bir düşme eğilimine girdiği için görece düşüktür. 2004 - 2014 yılları arasındaki dönemde aynı orana ilişkin ortalama yaklaşık % 45 seviyesindedir (Resim 1).

[4] İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017 kapsamında sekiz grup içerisinde toplam 52 değişken kullanılmıştır. Bu gruplar demografi değişkenleri, istihdam değişkenleri, eğitim değişkenleri, sağlık değişkenleri, rekabetçi ve yenilikçe kapasite değişkenleri, mali değişkenler, erişilebilirlik değişkenleri ve yaşam kalitesi değişkenleridir. Tüm bu değişkenler içerisinde sadece işsizlik oranı ve işgücüne katılma oranı 2013 yılı verisine dayanmaktadır.

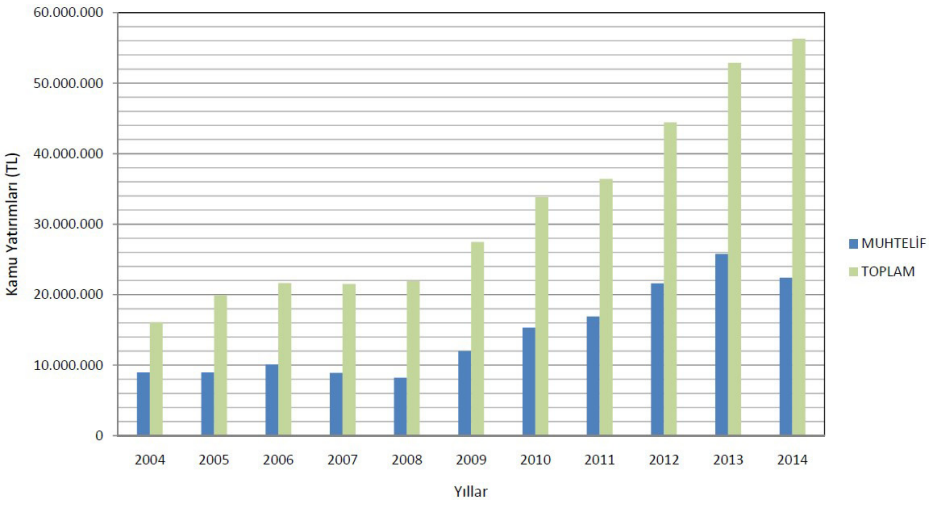

Resim 1: 2004 -2014 yılları arasındaki dönemde hangi illere dağıldığı belirli olan (toplam kategorisi) ve belirli olmayan (muhtelif kategorisi) kamu yatırımları (Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015:V-VI)

Karşılaştırmalı mekânsal çözümlemenin önündeki son engel belirli illerde kamu yatırımlarının dönemsel dalgalanmasının açıklamayı zorlaştırmasıdır. Bu dalgalanmalar, bir ilin aldığı kamu yatırımlarının bazı yıllarda beklentilerin ötesinde artması veya azalması ile ortaya çıkmaktadır. Sözgelimi, 2012 yılında Bingöl iline yapılan kamu yatırımlarında belirgin bir düşüş olduğu gözlemlemektedir. Bir başka deyişle, 2012 yılında kamu yatırımlarının iller düzeyindeki dağılımlarını irdeleyen bir çalışmada, Bingöl iline yapılan kamu yatırımları genel eğilimi yansıtmaktan uzak olacaktır. Benzer bir çalışma, 2013 yılı için yapılsa, Mardin iline 2013 yılında yapılan kamu yatırımları beklenenden fazla olduğu için, o çalışmanın da genel eğilimi yansıtmaktan uzak olacağı beklenmelidir. Bu çalışmadaki mekânsal çözümlemeler 2014 yılına odaklandığı için, bu olağan dışılıkların çalışmanın temsil gücünü azaltmayacağı düşünülse de, benzer durumlar 2014 yılı için de geçerlidir. Sözgelimi, 2014 yılında Sinop iline yapılan kamu yatırımları belirgin bir sıçrama gerçekleştirmiştir (Resim 2).

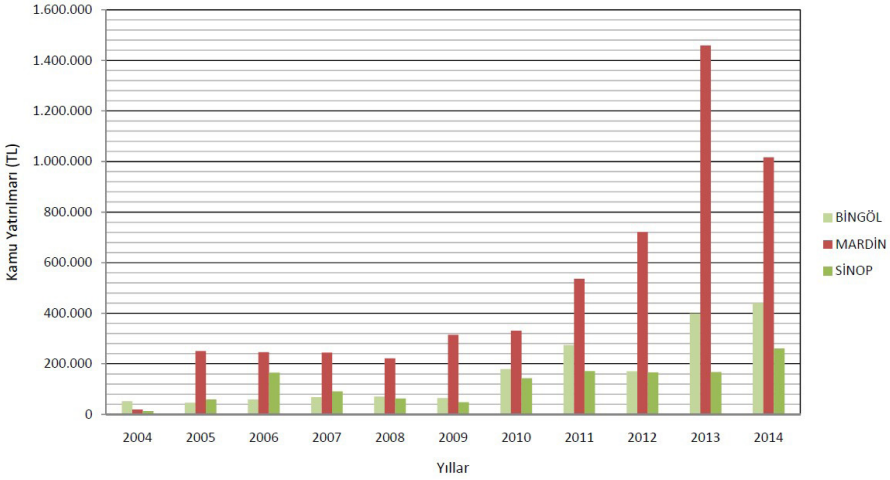

Resim 2: 2004 -2014 yılları arasındaki dönemde Bingöl, Mardin ve Sinop illerindeki kamu yatırımları (Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015:V-VI)

Ancak tüm engellere karşın, karşılaştırmalı mekânsal çözümlemenin belirli bir açıklama kapasitesine sahip olduğu gözlemlenmektedir.

3.1. Kamu Yatırımlarının İller Düzeyinde Dağılımları

Kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımlarını ortaya koymak görece kolaydır. Ancak bu çalışma, bu dağılımlarını sadece mutlak büyükler üzerinden değil, kişi başına düşen kamu yatırımları üzerinden de ele almaktadır.

Kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımları mutlak büyüklükler üzerinden ele alındığında elde edilen birinci sonuç, İstanbul, Ankara ve İzmir en büyük metropoliten kentlerin bulunduğu illerin en yüksek seviyede kamu yatırımlarını almasıdır (Resim 3). Bu illerin 2014 yılında aldıkları kamu yatırımları sırası ile 5.451.746 TL, 4.509.166 TL ve 1.475.723 TL'dir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). İl başına düşen kamu yatırımları ortalamasının 418.242 TL olduğu düşünüldüğünde bu değerler oldukça yüksektir[5]. İkinci sonuç, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin illerinin belirgin büyüklükte kamu yatırımını almış

[5] İl başına düşen kamu yatırımları ortalaması sadece hangi ile dağıldığı bilinen kamu yatırımları üzerinden hesaplanmış ve muhtelif kategorisi hesaplama dışında bırakılmıştır.

olmalarıdır. Birkaç istisnai il dışında, Doğu Anadolu, Orta Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgeleri ise, kamu yatırımlarından en az seviyelerde pay alan illerin bulunduğu bölgelerdir[6].

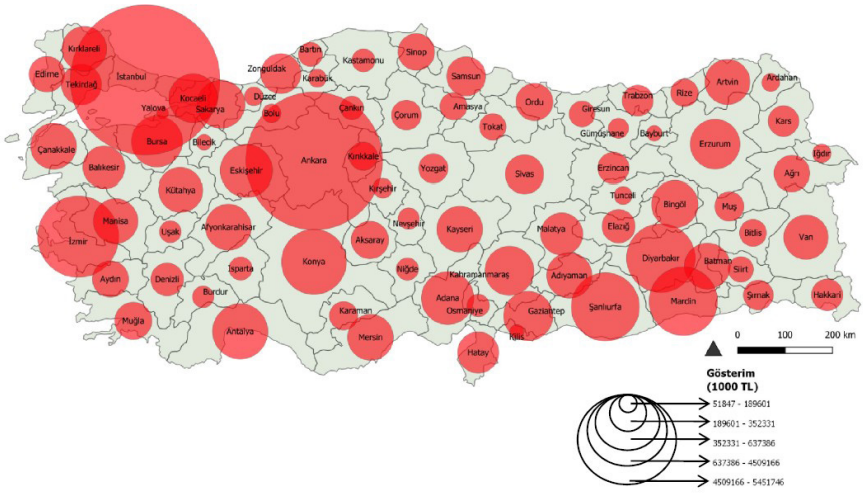

Resim 3: Mutlak büyüklükler üzerinden kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımları (Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015:V-VI)

Ancak Türkiye'de nüfus iller düzeyinde homojen bir dağılım sergilemediği için, bu kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımını mutlak büyüklükler üzerinde değerlendirmek anlamlı değildir. Daha açık bir ifadeyle, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi iller mutlak büyüklük olarak çok üst seviyelerde kamu yatırımı alarak diğer illerden ayrışsa da, yüksek nüfusları nedeniyle diğer iller ile benzer seviyelerde kişi başına düşen kamu yatırımları alabilmektedir. Kişi başına düşen kamu yatırımlarının iller düzeyindeki dağılım haritası değerlendirildiğinde, dört ilin dikkat çektiği görülmektedir: Artvin, Bingöl, Mardin ve Sinop. 2014 yılında Artvin ili, 2.394,26 TL ile, en yüksek seviyede kişi başı kamu yatırımlarını almıştır. Bu yüksek seviyenin nedeninin, Çoruh nehrinin hidroelektrik potansiyelini kullanmak üzere yapılan barajlar olduğunu söylemek olanaklıdır. 2014 yılı için Bingöl yüksek seviye kişi başına kamu yatırımlarını alırken, Mardin ve Sinop orta-yüksek seviye kişi başına yatırımları almaktadır. Başka bir deyişle, sadece bu dört ilin ortalamanın üzerinde kişi başına kamu yatırımları aldığı görülmektedir. Tunceli, Erzincan,

[6] Doğu Anadolu bölgesinde Bingöl ve Erzurum, Orta Karadeniz bölgesinde Samsun ve Sinop, Doğu Karadeniz Bölgesinde Artvin bu istisnai kentlerdir.

Ankara, Kırklareli ve Çanakkale illeri ise orta düşük seviye kişi başına kamu yatırımları almaktadır. Bu dokuz il dışındaki tüm iller, İstanbul ve İzmir illeri de dâhil olmak üzere, düşük ve en düşük seviyede kişi başına düşen kamu yatırımları almaktadır (Resim 4).

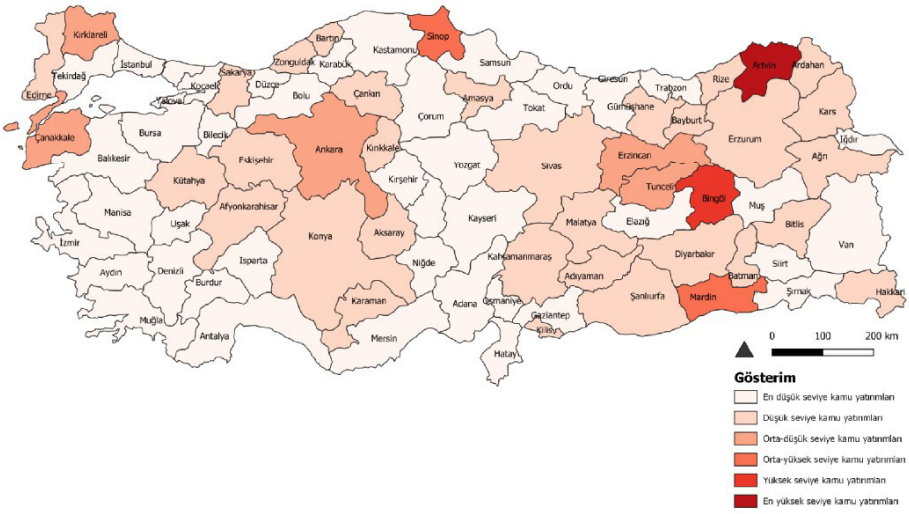

Resim 4: Kişi başına düşen kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımları[7]

En düşük seviye kişi başına kamu yatırımları 0-399 TL; düşük seviye 400-799 TL; orta-düşük seviye 800-1.199 TL; orta-yüksek seviye 1.200-1.599 TL; yüksek seviye 1.600-1.999 TL ve en yüksek seviye kişi başına kamu yatırımları 2.000-2.399 TL aralığındadır (Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015:V-VI; Türkiye İstatistik Kurumu, 2015)

3.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri

Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından durum, birçok çalışmada belirtildiği gibidir. Türkiye'nin batısındaki iller görece gelişmiş, doğusundaki iller ise görece az gelişmiştir. Ancak bu dağılıma daha detaylı bakılırsa, 2003 – 2017 döneminde Türkiye'nin batısındaki illerin daha da geliştiği, ancak doğusunun benzer yapısını sürdürdüğü ve bölgesel eşitsizlik farkının

[7] Kişi başına düşen kamu yatırımlarını altı kategoride ele almanın nedeni, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de altı kategoride ele alınmış olmasıdır. Kategori sayılarının aynı olması, karşılaştırmalı mekânsal çözümlemenin matematiksel olarak basit bir biçimde ifade edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

daha da belirginleştiği görülmektedir (Dinçer vd., 2003; Acar vd., 2019). Ancak bu mekânsal farklılaşmanın belirli bir soyutlama ile ortaya çıktığı, Türkiye'nin gelişmiş batısında Afyonkarahisar gibi az gelişmiş iller; az gelişmiş doğusunda ise Samsun, Trabzon, Rize ve Gaziantep gibi gelişmiş kentler olduğu unutulmamalıdır (Resim 5).

Resim 5: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Haritası (Kaynak: Acar vd., 2019:37)

3.3. Karşılaştırmalı Mekânsal Çözümleme

Kamu yatırımlarının ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin il düzeyinde dağılımları basitçe ortaya koyulsa da, bu iki dağılımın çalışmanın hipotezine bağlı olarak karşılaştırmalı değerlendirmesini yapmak görece zordur.

Çalışmanın hipotezinin, bölgesel adalet için sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan illere daha yüksek seviye kamu yatırımları; sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan illere ise daha düşük seviyelerde kamu yatırımları yapmak gerektiğidir. Bu hipotez, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile ters orantılı olarak dağılması gereken kamu yatırımları seviyelerine karşılık gelmektedir.

Kamu yatırımlarının farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki illere dağılımında dört olasılık bulunmaktadır: (1) tam dengeli dağılımlar, (2) kabul edilebilir düzeydeki dağılımlar, (3) dengesiz dağılım (tip a) ve (4) dengesiz dağılım (tip b).

Kamu yatırımlarının seviyeleri (a) ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri (b) sayısal değerler olarak ele alındığında, hipotezde tanımlanan dağılımlara karşılık gelen tam dengeli dağılımlar ve kabul edilebilir düzeydeki dağılımların matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir:

(1) a/b=1,0 tam dengeli dağılımlar
(2) 0,5≤a/b≤2,0 kabul edilebilir düzeydeki dağılımlar

Bir tam dengeli dağılım örneği, yüksek seviye kamu yatırımlarının (5. seviye) az gelişmiş illere (5. düzey) yapılmasıdır. Bu dağılım ile elde edilen değer 5/5=1,0 olmaktadır. Kabul edilebilir düzeydeki dağılımlara bir örnek, 4. seviye kamu yatırımlarının, en çok 3. düzey ve en az 5. düzey illere yapılmasıdır. Bu dağılımlar ile elde edilen değerler 4/5=0,8 ve 4/3=1,3 olmaktadır ve bu iki değerde kabul edilebilir dağılımlar için tanımlanan aralık içindedir (Resim 6).

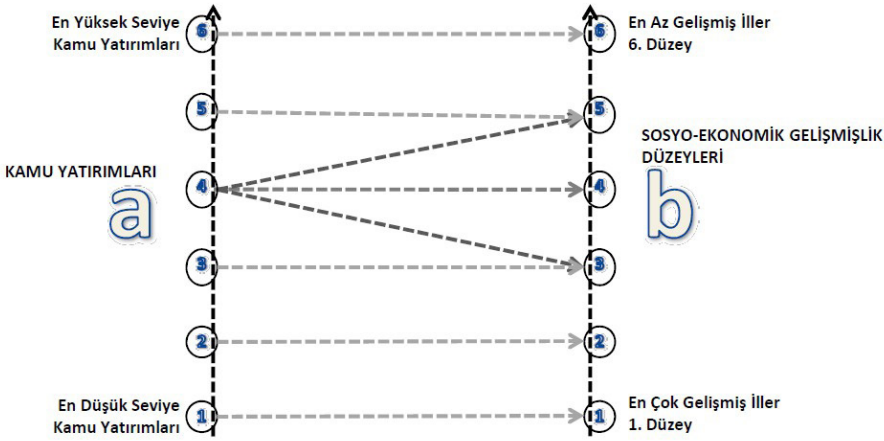

Resim 6: Kamu yatırımlarının tam dengeli ve kabul edilebilir düzeydeki dağılımları

Tam dengeli dağılımlar açık gri oklar ile, kabul edilebilir düzeydeki dağılımlar koyu gri oklar ile gösterilmiştir.

Dengesiz dağılım (tip a), sosyo-ekonomik olarak gelişmiş illere yüksek seviyelerde kişi başına düşen kamu yatırımı anlamına gelmektedir. Bu dağılımın matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir:

(3) $2{,}0<a/b\leq 6{,}0$ dengesiz dağılım (tip a)

Bu dağılımlar, yüksek seviye kamu yatırımlarının gelişmiş illere yapıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bir dengesiz dağılım (tip a) örneği, en yüksek seviye kamu yatırımının (6. seviye) en çok gelişmiş ile (1. düzey) yapılmasıdır. Bu dağılım örneği ile elde edilen değer 6/1=6,0 olmaktadır. Bu tarz dağılımlar, bölgesel eşitsizlikler bağlamında gelişmiş illerin ıraksaması ile sonuçlanma potansiyeline sahiptir (Resim 7).

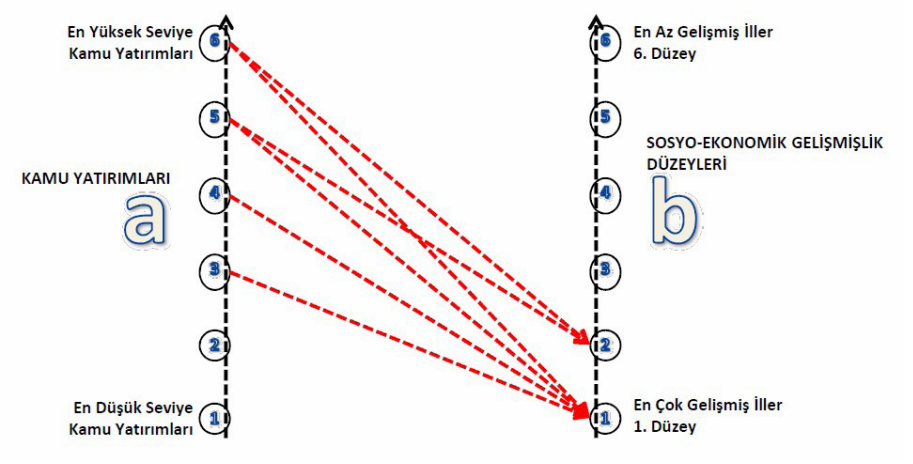

Resim 7: Kamu yatırımlarının dengesiz dağılımı (tip a)

Bu tarz dağılımlar kırmızı oklar ile gösterilmiştir.

Dengesiz dağılım (tip b) ise, bir önceki dağılımın tersine, sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş illere düşük seviyelerde kişi başına düşen kamu yatırımı anlamına gelmektedir. Bu dağılımın matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir:

(4) 0,0≤a/b<0,5 dengesiz dağılım (tip b)

Bu tip dengesi dağılımlar, az gelişmiş illerde kamu yatırımlarının yetersiz yapılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bir dengesiz dağılım (tip b) örneği, en düşük seviye kamu yatırımının (1. seviye) en az gelişmiş ile (6. düzey) yapılmasıdır. Bu dağılım örneği ile elde edilen değer 1/6~0,2 olmaktadır. Bu tarz dağılımlar, bölgesel eşitsizlikler bağlamında az gelişmiş illerin ıraksaması ile sonuçlanma potansiyeline sahiptir (Resim 8).

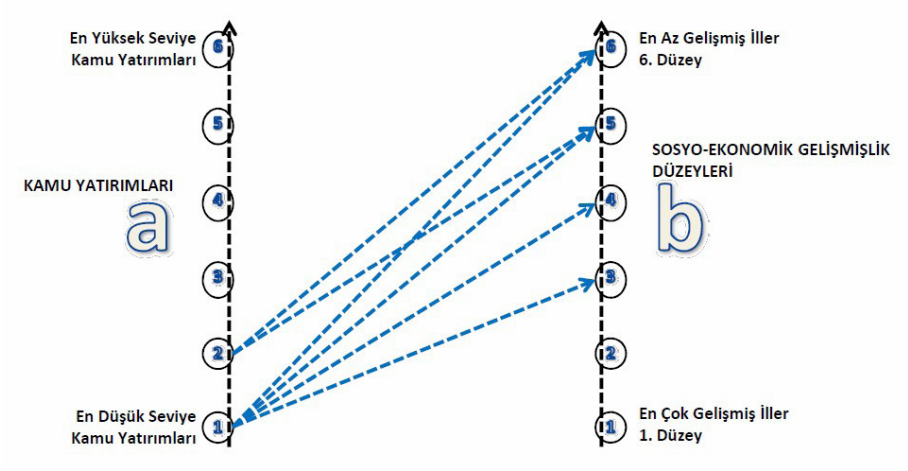

Resim 8: Kamu yatırımlarının dengesiz dağılımı (tip b)

Bu tarz dağılımlar mavi oklar ile gösterilmiştir.

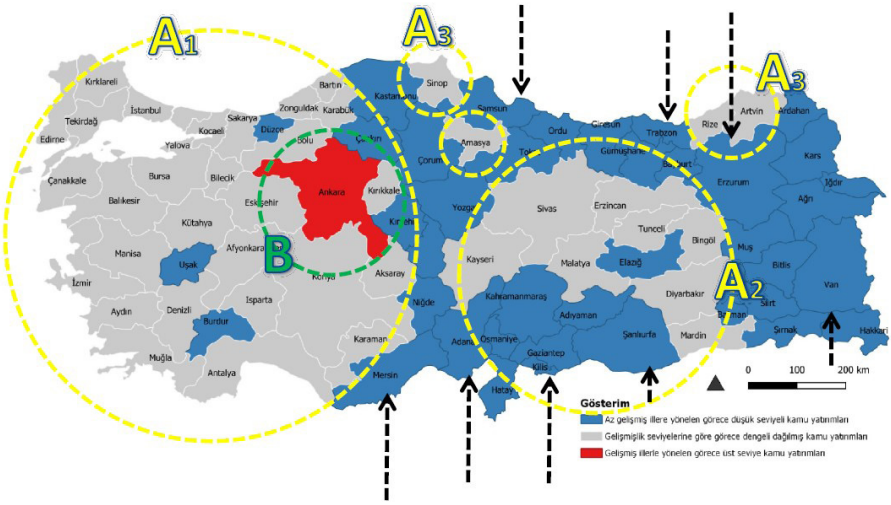

Resim 9: Sentez haritası - Kamu yatırımlarının iller düzeyinde dağılımları ile sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri

Karşılaştırmalı mekânsal çözümlemenin sonuç ürünü olan sentez haritası, kamu yatırımları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin iller düzeyinde mekânsallaştırıldığı bir haritadır ve bu ilişkiler için tanımlanan matematiksel ifade üzerinden üretilmiştir.

Bu haritadaki gri bölgeler, açık ve koyu gri oklar ile ifade edilen tam dengeli dağılımlar ve kabul edilebilir düzeydeki dağılımlara karşılık gelmektedir. Bu dağılımlar, Türkiye'nin gelişmiş batı illerinde (A1 bölgesi), Türkiye'nin az gelişmiş doğusu içerisinde yer alan büyük bir il kümesinde (A2 bölgesi) ve Karadeniz bölgesinde yer alan küçük kümelenmelerde (A3 bölgeleri) gözlemlenmektedir. A1 ve A3 bölgeleri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri görece yüksek olan illeri içerirken, A2 bölgesi az gelişmiş illerden oluşan bir kümelenmedir (Resim 9). Türkiye'nin az gelişmiş doğusu içerisinde böyle bir bölgenin ortaya çıkmasının merkezi yönetimin politik tercihleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Dengesiz dağılıma (tip a) örnek olarak verilebilecek tek il kırmızı ile işaretlenmiş olan Ankara ilidir (Resim 9). En gelişmiş iller kategorisinde yer alan Ankara, kamu yatırımlarından, % 13,31 gibi, oldukça büyük bir pay almaktadır. Bu büyük payın gerekçesi, Ankara'nın başkent olması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarının yönetim işlevlerinin bu ilde bulunmasıdır.

Mavi ile işaretlenen iller, dengesiz dağılım (tip b) ilişkisinin gözlemlendiği illerdir. Az gelişmiş bu iller, kamu yatırımlarından da görece az paylar almaktadırlar. Bu tarz ilişkiler genelde doğu Anadolu illerinde gözlemlense de, gelişmiş batı Anadolu içerisinde Uşak, Burdur, Düzce gibi illerde de ortaya çıkmaktadır. Ancak asıl şaşırtıcı olan güneyde Mersin, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa ve hatta Van; kuzeyde ise Samsun, Trabzon ve Erzurum gibi metropoliten kentlerin bulunduğu illerin de bu kategoride temsil edilmesidir (Resim 9).

4. Sonuç

İçinde bulunduğumuz dönem, ulus-devletlerin görev ve sorumluluklarının yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Yeniden tanımlamanın temelinde deregülasyon ve özelleştirme uygulamaları yaparak devletin etkinliğini sınırlandırmak ve uluslaraşırı şirketler aracılığıyla uluslararası ticaret etkinliğini arttırarak serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek bulunmaktadır. Bu yöndeki çabalara bağlı olarak ekonomiye müdahale etme gücünün azalması ile devletin elindeki kaynakların giderek kıt hale gelmesi, kamu yatırımları üzerinden toplumsal düzene müdahale etme konusunu daha da önemli hale getirmektedir. Her ne kadar gündelik hayatın farklı boyutları üzerinde etkisi bulunsa da, bu müdahalenin öncelikli olarak yöneldiği alanlar üretim, istihdam, gelir dağılımı, fiyatlar genel düzeyi, milli gelir gibi makro ekonomik durum ile ilişkili alanlardır. Kamu yatırımlarının bu alanlardaki destekleyici/arttırıcı etkileri ile neoliberal düzen içerisinde bozulan ekonomik dengelerin kısmen onarılabileceği düşünülmektedir.

Kamu yatırımları böyle önemli role sahip olsa da, Türkiye bağlamında kamu yatırımları başka bir çerçevede ele alınmakta ve kamu yatırımları üzerine yapılan tartışmalar, bu yatırımların hangi modeller ve hangi biçimler üzerinden gerçekleştirildiği konusuna odaklanmaktadır. Bu tartışmaların odağında kamu-özel sektör işbirliği modelleri (Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet, Yap-Kirala-Devret ve İşletme Hakkı Devri) ve garantiler (garanti geçiş sayısı, garanti hasta sayısı, garanti yolcu sayısı, vb.) gibi konular bulunmakta ve kamu yatırımlarının etkileri çok fazla irdelenmemektedir.

Kamu yatırımları ile ilgili olarak irdelenmeyen başka bir önemli konu, kamu yatırımlarının nerelerde yapılması gerektiği konusudur. Planlama meslek alanının bir bileşeni olarak bölge planlama bu irdelemeye dâhil olmalı ve akılcı bir perspektiften kamu yatırımlarının nerelerde yapılması gerektiğini ortaya koyabilmelidir. Burada temel vurgu, kamu yatırımlarının mekânsal dağılımın piyasa önceliklerini gözeten bir çerçeve yerine iller/bölgeler

arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını dikkate alarak bölgesel adaleti gözetir bir çerçeveden yapılması olmalıdır. Ancak bu sayede, bu yatırımların beklenen olumlu etkilerinin gerçekleşebilmesi kolaylaşabilecek, başta bölgesel eşitsizlik olmak üzere birçok makro problemin çözümü mümkün olabilecektir.

Öte yandan kamu yatırımlarının adil mekânsal dağılımı, planlı bir biçimde üretilmelidir ve bu dağılımı belirleyebilecek üst ölçekli planlar bölgesel gelişme ulusal stratejileridir. Kamu yatırımlarının mekânsal dağılımlarının politik tercihlere bağlı olarak gerçekleşmemesi ve bu stratejilerin mekânsal gelişim kararları ile uyumlu olması gerekmektedir. Ancak 2014 yılı sonunda hazırlanan ve 2023 yılında plan dönemi sonlanacak olan "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023" kapsamında böyle bir uyumun var olduğunu söylemek çok da olanaklı değildir. Bu stratejide öncelikli gelişme illeri olarak belirlenen doğu ve güneydoğu Anadolu'daki illerin oldukça düşük seviyelerde kamu yatırımı almaları bu uyumsuzluğun bir kanıtı gibidir. Yeni hazırlanacak olan bölgesel gelişme ulusal stratejisinde bu uyumsuzlukların devam etmesi, söz konusu stratejiyi geleceği yönlendirebilecek bir belge olmaktan çıkararak onu bir resim haline getirebilecek bir etmendir.

KAYNAKLAR

Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M. C. & Işık, M. (2019). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017 (Araştırma Raporu Sayı: 3). Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari

Aksoy, Ş. (1991). Kamu Maliyesi. İstanbul: Filiz Kitapevi.

Bağder, M. M. (2020). John Rawls'un Adalet Düşüncesinin Oluşum Şartları Üzerine. Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy, 53, 105-121. https://doi.org/10.26650/arcp.804369

Bocutoğlu, E. & Berber, M. (2016). Makro İktisada Giriş, Bursa: Ekin Yayınevi.

Dinçer, B., Özaslan, M. & Kavasoğlu, T. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003) (Yayın No: DPT 2671). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari

Dumludağ, D. (2004). Küreselleşmeyi 'Büyük Dönüşüm' Üzerinden Okumak. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (1), 121-136.

Eraydın, A. (1992). Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası.

Eraydın, A. (1997). Değişen Dünyada Bölge Planlamanın Yeniden Tanımlanması: Bir Ekonomik Bütünleşme ve Demokratikleşme Projesi. Planlama, 15, 1-10.

Eser, H. B., Memişoğlu, D. & Özdamar, G. (2011). Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (2), 201-217. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20824/222939

Gürsoy, B. (1980). Kamusal Maliye İkinci Cilt: Bütçe. Ankara: Sevinç Matbaası.

Kalkınma Bakanlığı. (2015). 2015 Yılı Yatırım Programı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Yatırımlar ve Proje Analiz Dairesi Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2015_Yili_Yatirim_Programi_Kamu_Yatirimlarinin_Illere_Gore_Dagilimi.pdf

Kelsen, H. (2013). Adalet Nedir?. A. Acar (Çev.). Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 107, 431-454. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-107-1301 (Özgün eser 1953 tarihlidir)

Özbaran, H. M. (2004). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. Sayıştay Dergisi, 53, 115-138. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911702.pdf

Rawls, J. (1999). A Theory of Justice (Revised Edition). Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Soja, E. W. (2009). The City and Spatial Justice. Justice Spatiale/Spatial Justice, No:1, 1-5. https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf

Tickell, A. & Peck, J. A. (1992). Accumulation, Regulation and the Geographies of Post-Fordism: Missing Links in Regulationist Research. Progress in Human Geography, 16 (2), 190-218.

Tiryaki, Ö. (2022). Yatırımların Finansmanında Yeni Bir Öneri: Kamu-Halk İşbirliği. (Uzmanlık tezi). Ankara: T.C. Merkez Bankası, Bütçe ve Finansal Raporlama Genel Müdürlüğü.

Tokatlıoğlu, M. (2005). Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Townsend, P. (2002). The Restoration of "Universalism" The Rise and Fall of Keynesian Influence on Social Development Policies (draft), Cenevre: United nations Research Institute for Social Developement (UNRISD), Social Policy and Development. https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/

KIRSAL KAMUSAL HİZMET DAĞILIMININ SOSYAL VE MEKÂNSAL YANSIMALARI: BURSA İLİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Buket KÖSA

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Arş. Gör. Gamze MESTAN

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kırsal yerleşmeler sahip oldukları coğrafi, ekonomik, sosyal ve demografik yapıları bağlamından kentlerden farklılık göstermektedir. Kentlere kıyasla kamusal hizmetlerin varlığı ve yerleşme ölçeğindeki mekânsal dağılımı da farklılaşmaktadır. Kamusal hizmet dağılımlarının mekândaki yer seçimlerinin ve bu yer seçimlerinin mekâna yansımalarının yanında sosyal etkileri de mevcuttur. Bu noktada kamusal hizmetlerin varlığını ve sosyo-mekânsal etkilerini incelemek adına Bursa İlindeki 1061 mahalleden, kırsal mahalle olan 703 tanesi seçilmiştir. Çalışmanın amacı; sahip oldukları kamusal hizmetler bakımından ön planda olan kırsal yerleşmelerde bu hizmetlerin sosyal ve mekânsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Çalışmanın yönteminde ise Bursa kırsalındaki kamusal hizmet dağılımı; tam kamusal hizmetler, yarı kamusal hizmetler ve özel kamusal hizmetler şeklinde üç kategoride betimsel analizler ile ortaya konmuştur. Yarı kamusal hizmetler olan eğitim ve sağlık hizmetleri bakımından hem kendine hem de çevresine hizmet sağlayan kırsal yerleşmeler ağ haritası oluşturularak belirlenmiştir. Kamusal hizmet varlığı ile ön plana çıkan yerleşmeler aynı zamanda nüfus değişimi bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa İli, Kamusal hizmetler, Kırsal mekânsal yapı, Kırsal sosyal yapı, Kırsal yerleşme

Social and Spatial Reflections of Rural Public Service Distribution: Bursa Province Case

Abstract

Rural settlements differ from cities in terms of their geographical, economic, social and demographic structures. Compared to cities, the existence of public services and their spatial distribution at the settlement scale also differ. Public service distributions have social effects besides the location choices in the space and the reflections of these location choices on the space. At this point, 703 rural neighborhoods were selected out of 1061 neighborhoods in Bursa in order to examine the existence and socio-spatial effects of public services. Purpose of the study; reveal how these services shape the social and spatial structure in rural settlements, which are at the forefront in terms of public services. In the method of the study, the distribution of public services in the rural areas of Bursa; descriptive analyzes in three categories as full public services, semi-public services and private public services. In terms of education and health services, which are semi-public services, rural settlements that provide services both to themselves and to their surroundings were determined by creating a network map. Settlements that come to the fore with the presence of public services are also evaluated in terms of population change.

Keywords: Bursa Province, Public services, Rural spatial structure, Rural social structure, Rural settlement

1. Giriş

Sanayi devrimi sonrasında 1950'lerde başlayan ve kırdan kente doğru yaşanan nüfus artışı sonucunda kentler ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlar bağlamında hâkim yerleşim biçimi haline gelmiştir. Nüfus artışının kentsel alanları hem sosyal hem de iktisadi açıdan cazip hale getirmesi sonucunda kent istenilen, kır ise ter edilen haline gelmiştir. Ancak bu durum ekonomide yaşanan yapılanma, sosyal ve kültürel yapıdaki değişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi sonucunda yaşanan "bilgi çağı" ile tersine bir ivmelenme kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle son dönemde kır-kent farklılığı azalmaya başlamış, kentten köye doğru gerçekleşen göç hareketi kentten kıra doğru bir harekete (karşı-kentleşme) evrilmeye başlamıştır. Güreşçi (2010) Türkiye'de nüfus yoğunluğunun nüfus hareketi ile ilişkisini üç dönemde ele almıştır. Kırdan kente göçün yaşandığı 1950'ler ilk dönem olarak ifade edilmektedir. Kırda ekonomik yetersizliğe bağlı oluşan iticilik faktörü ve kentlerdeki hizmet (eğitim, sağlık vb.) yoğunluğuna bağlı çekicilik faktörü etkili olmuştur. Bir diğer dönem olan 1950 sonrası ise kırdan-kente göç hareketi devam etmiş ve dengeleninceye kadar bu hareket sürmüştür. Bu dönemde kenti çekici kılan unsurlar artış gösterirken kırı itici kılan unsurlar belirginleşmiştir. Son dönem olan 2000'li yıllara gelindiğinde ise kırdan kente göçün nihai halinde kentsel nüfus baskın hale gelmiştir. Ancak bu dönemin önemli bir kırılması kentin çekici yanlarına ek olarak itici birtakım özelliklerinin de artması sonucunda kentten kıra doğru göçlerin başlangıcı olmuştur. Yeniden kırsala dönüş olarak ifade edilen bu nüfus hareketi ile kentte yaşayan nüfusun kırsal alanlara göçü ifade edilmektedir. Gerçekleşen bu göç hareketi kırsal yerleşmelerde hem mekânsal hem de sosyal yapıda önemli değişimleri de tetiklemektedir. Kentte kırsa gelen nüfus birtakım temel hizmetlere sahip olma ihtiyacının yanında kentli alışkanlarını da beraberinde getirecektir. Bu durum kırsal yerleşimin sahip olduğu kamusal hizmet varlığının ve dağılımının sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kentler ile kıyaslandığında kırsal yerleşmeler, kaynakların az olduğu ve hizmetlerin her yerleşmedeki ihtiyacı karşılamadığı bir yapıya sahiptir. Bu noktada kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet varlığı, bu hizmetlerin dağılımı ve diğer yerleşmeler ile ele alındığında mevcut yapıyı nasıl etkilediği gibi soruların tartışılması önemlidir. Bu çalışmanın amacı; kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet varlığını tespit etmek ve ön planda olan yerleşmelerde bu hizmetlerin sosyal ve mekânsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda kamusal hizmet dağılımı; tam kamusal hizmetler, yarı kamusal hizmetler ve özel kamusal hizmetler şeklinde üç başlıkta ele alınmıştır.

Kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet dağılımının üç kategori kapsamında incelenmesi Marmara Bölgesi'nde yer alan Bursa İlindeki 1061 mahalleden kırsal mahalle olarak ifade edilen 703 mahallede irdelenmiştir. Tam kamusal, yarı kamusal ve özel hizmetlerin betimsel analizler ile ortaya konmasına ek olarak yarı kamusal hizmetlerden olan eğitim ve sağlık hizmetleri bakımından hem kendine hem de çevresine hizmet sağlayan kırsal yerleşmeler ağ haritası oluşturularak belirlenmiştir. Belirlenen kırsal yerleşmelerde diğer kamusal hizmetlerin (tam ve özel) varlığı da ortaya konmuştur. Son olarak kamusal hizmet varlığı ile ön plana çıkan kırsal yerleşmeler, çalışma kapsamında ele alınan sosyal parametre olan nüfus değişimi bakımından değerlendirilmiştir. Bunun yanında kamusal hizmet dağılımının mekânı şekillendirme noktasında uygulamada ne kadar dikkate alındığının ortaya konması adına 2030 yılına ait Çevre Düzeni Planında kırsal yerleşmelere dair kararlar tartışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kırsal Tanımı

Ulusal ve uluslararası literatüre bakıldığında kırsala yönelik çok çeşitli tanımlamaların ortaya konduğu görülmektedir. Kırsal alanların sınıflandırılması ve kentsel alanlar ile ayrıştırılması zor bir meseledir. Bu nedenle araştırmacılar, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından kırsal alanlarda politika üretmek, kırsalı tanımlamak, farklılıkları ile anlamak ve bu alanlara özgü yaklaşımlar geliştirmek adına tipolojiler geliştirilmiştir (Gülümser ve diğ., 2010). Ancak ortaya konan birçok sınıflandırma ve yaklaşıma rağmen kırsal alan, kırsal yerleşme ve köy tanımlarına dair bir karmaşa yaşanmakta, çoğu zaman bu kavramların birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

DPT tarafından hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında ortaya konan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na göre "kentsel alanlar dışındaki mekanlar" kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Kırsal alanlarda gelişme süreci nispeten yavaş, geleneksel yaşam biçimi etkin ve teknolojik gelişme yavaş olarak nitelendirilmektedir (T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2008). Tekeli (2016) de kırsal alanlara dair "sınırları ve formu belirli olan, noktayla temsil edilen kentlerin dışındaki alanlar" ifadesi ile "kent dışındaki alan" vurgusunu yinelemektedir. On Birinci Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporunda ise "hâkim iktisadi faaliyetin tarım olduğu, seyrek nüfuslu ve geniş doğal çevreye sahip yerler" genel olarak kırsal alan kabul edilmektedir (Kalkınma

Bakanlığı, 2018). Ülkemizde kalkınma planları kapsamında ortaya konan bu tanımlar çerçevesinde gelişen ifadeler olmasına karşın kırsal tanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Uluslararası literatüre baktığımızda OECD ve EUROSTAT tarafından yapılan kırsal alan tanımları-temel tipoloji yaklaşımları geçerliliğini en fazla koruyan ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. OECD tarafından ortaya konan tanım üç adımı içermektedir. İlk adımda nüfus yoğunluğu km2 başına 150 kişinin altında olan birimler "kırsal" olarak nitelendirilmektedir. İkinci adım ise NUTS3 düzeylerine göre bölgelerin; kırsallığı baskın, önemli ölçüde kırsal ve kentselliği baskın şeklinde üç sınıfa ayrılmasını içermektedir. Son olarak üçüncü adım, ikinci adımda sınıflandırılan bölgelerin kent merkezlerindeki nüfuslarına göre kırsallık derecelerinin farklılaşmasını içermektedir (OECD, 1994; 1996; 2011). EUROSTAT tarafından geliştirilen ve AB kırsalındaki temel tanımlardan olan kırsal tipoloji yaklaşımı kentleşme derecesine dayanmakta ve NUTS5 düzeylerine göre bölgeleri ele almaktadır. Bu tipoloji yaklaşımına göre nüfus yoğunluğu km2 başına 100 kişinin altında olan birimler "kır" olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım üç kategori kapsamında NUT5 bölgelerini ele almaktadır. Bunlar; yoğun nüfusa sahip olan bölgeler, orta yoğun nüfusa sahip bölgeler ve az yoğun nüfusa sahip bölgelerdir (European Commission, 1999).

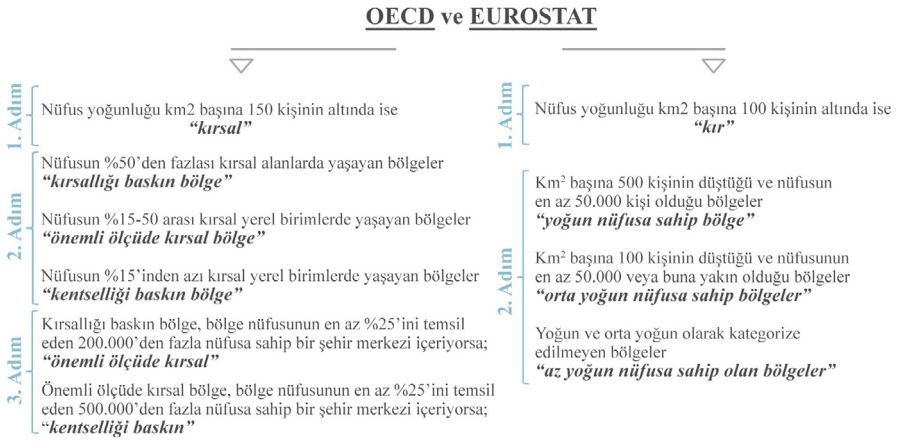

Şekil 1: OECD ve EUROSTAT'ın Kırsal Alan Tipoloji Yaklaşımları (European Commission, 1999; OECD, 2011)

Geray (1974) kırsal yerleşmeyi; "ekonomisi tarıma dayanan, geniş aile yapısının, yüz yüze komşuluk ilişkilerinin var olduğu, bu nitelikleriyle kentsel yerleşmelerden ayrılan toplulukların yaşadığı yerleşmeler" şeklinde tanımlamaktadır. Geray, bu yerleşmelerin köy olarak ifade edildiğini belirtir ve "diğer yerleşmelerden ayrı coğrafya, ekoloji alanlarında yerleşmiş, kendisine özgü bir işgücü, toplumsal örgütlenmesi, kültürü, geçmişi bulunan, kentten az nüfuslu toplum birimleri" olarak ifade eder (Geray, 1974). Köy, kırsal yerleşmelerin en büyüğü olan ve kırsal karakteri barındıran sürekli yerleşmeler olarak tanımlanır Köyler nüfus büyüklüğü bakımından ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Bir ülkede 50-2000 kişi yaşayan iken bir başkasında en az 10-15 ev veya en fazla 5000 kişi yaşayan şeklinde farklılık gösterebilir (Eminağaoğlu, 2004). Bu durumu kırsal yerleşmelerin sosyal yapıları ile ilişkili olan kültür unsurlarında ya da coğrafi özelliklerinde çeşitliliğe sebep olan kendine özgülük ile açıklamak mümkündür. Ülkemizde ise 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu'na göre "nüfusu 2.000'den aşağı yerleşmeler" köy olarak kabul edilmektedir. Köy Kanunu ile ortaya konan bu tanımda nüfus büyüklüğü köyü tanımlamak için önemli bir ölçüt olarak ele alınmıştır. Keleş (1998) ise Kentbilim Terimleri Sözlüğünde köyü "yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri ya da nüfus yoğunluğu yönünden kentten ayırt edilen, genellikle tarımsal uğraşıda bulunmak gibi işlevlerle ayrımlaşan ve belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu yaşamı yansıtan yerleşme birimi" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda köylerin kentlerin sahip olduğu özellikleri barındırmamaları ve başat sektör olan tarım odaklı gelişen yaşantının izlerinin yapılı çevreye de yansıdığı vurgulanmaktadır.

Kırsal alan tanımlarında nüfus ve nüfus yoğunluğu ön plana çıkan parametreler iken başat ekonomik sektörün tarım olması, doğal unsurlar barındırması gibi özellikler de vurgulanmaktadır. Kırsal alanlar yapılı çevrenin yanında doğal alanları da kapsarken, kırsal yerleşme ve bu yerleşmelerin en büyüğü olan köyler ile yapılı çevre ifade edilmektedir. Köye dair tanımlarda da nüfus büyüklüğü önemli bir parametre olarak ele alınırken hâkim ekonomik sektörün tarım olması, sosyal ilişkilerin (aile yapısı, komşuluk ilişkileri vb.) özgünlüğü ile kentsel yerleşmelerden ayrılması gibi ifadeler yer almaktadır. Temelde kır kent ile kıyaslanmakta ve hem kentsel alana hem de kırsal alana dair tanımlarda kır-kent farklılaşması üzerinde durulmaktadır. Tekeli (2016) de kırsal alanlara dair "sınırları ve formu belirli olan, noktayla temsil edilen kentlerin dışındaki alanlar" ifadesi ile "kent dışı alan" vurgusu yapmakta ve kırsal alanı kentsel alan ile kıyaslayan ya da kentin dışı olarak niteleyen tanımları desteklemektedir.

2.2. Kamusal Hizmet Kavramı

Kamuya yararlı olarak kabul edilen, bir kamu kuruluşu ya da kamu kuruluşunun yakın denetimi ve gözetimi altındaki özel kesim tarafından yürütülen faaliyetler "kamu hizmeti" olarak nitelendirilmektedir. Bir hizmetin kamu hizmeti sayılmasındaki temel ölçüt kamu yararı ilkesinin gözetiliyor olmasıdır (Kalabalık, 2004; akt. Trakya Kalkınma Ajansı, 2013).

Kamusal hizmetler, devletin toplumun refahına ve sosyal adaletine katkı sağlama ölçütleri çerçevesinde sunulan hizmetlerdir (Deverteuil, 2004; akt. Salihoğlu, 2012). Buna paralel biçimde bu hizmetleri sunan tesislerin yer seçimlerinde maksimum kar sağlamak değil, devlet bütçesine uygun maliyetler oluşturmak önceliklidir (Salihoğlu, 2012).

Kamusal hizmetleri türlerine göre üçe ayırmak mümkündür. Bunlar tam kamusal, yarı kamusal ve özel hizmetler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Şekil 2). Tamamen kamu kuruluşları tarafından karşılanan tam kamusal hizmetler toplumun yararı adına sunulmaktadır. Savunma, güvenlik ve altyapı hizmetleri bu hizmet türüne örnek verilebilir. Kamusal ve özel faydanın bir arada sağlandığı hizmetler ise yarı kamusal hizmetlerdir. Yarı kamusal hizmetler kişiye sağladığı özel faydanın yanında sosyal faydaya da sahip olması ile özel hizmetlerden farklılaşmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri yarı kamusal hizmetlere örnek verilebilmektedir. Hizmeti üretenlerin kâr amacı güttüğü, rekabet ve dışlanmanın söz konusu olduğu hizmet türü ise özel hizmetlerdir. Tiyatro ve sinema gibi sosyal tesisler özel hizmetlere örnek gösterilebilir (Demir, 2013; Trakya Kalkınma Ajansı, 2013).

Kentlerde kamusal hizmet çeşitliliği ile kıyaslandığında kırsal yerleşmelerin çoğu zaman temel olarak görülen altyapı, güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksun olduğu görülmektedir. Ancak bunun yanında ekonomik bağlamda kırsal halkın geçimini doğrudan topraktan sağladığı primer üretim hakimdir. Bu durum özel hizmetler başlığı altında değerlendirilebilecek mandıra, değirmen, mezbaha, tavuk çiftliği, soğuk hava depolama tesisi vb. tesislerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal yerleşmelerde bu tür hizmetlere rastlamak mümkündür. Aynı zamanda geleneksel ve yöresel ürünlerin üretilip satışının sağlandığı el sanatları ürünleri satış yeri gibi birimler de kırsal yerleşmelerde yer almaktadır. Bu durum tam kamusal ve yarı kamusal hizmetlerin temel ihtiyaçlar olması nedeniyle çeşitlenmediğini ancak kırsalda eksik kaldığını, özel hizmetlerin ise yerleşmenin özgün yapısına (ekonomik yapı, sosyo-kültürel yapı vb.) göre çeşitlendiğini göstermektedir.

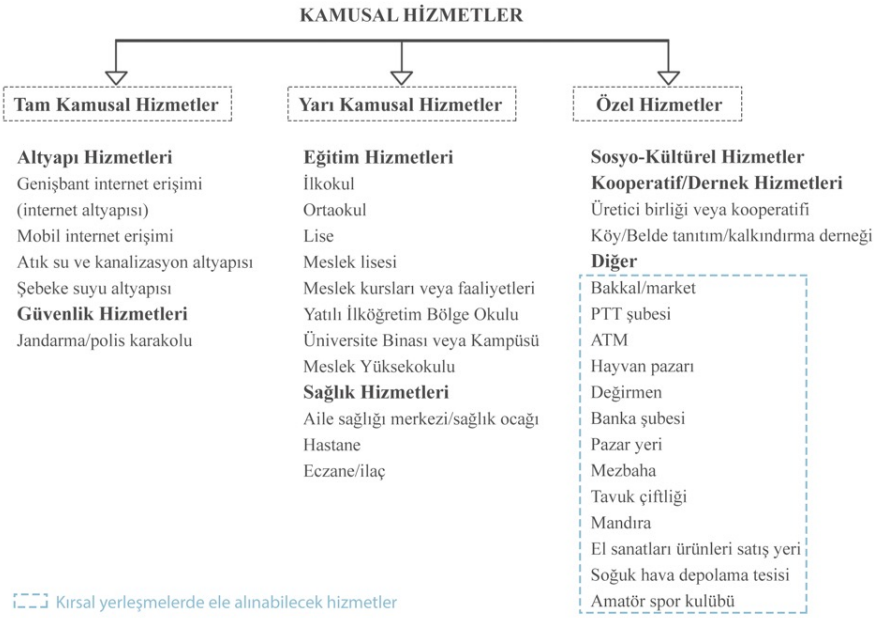

Şekil 2: Kamusal Hizmetlerin Sınıflandırılması

2.3. Kırsala Dair Yasal Düzenlemelerin Kamusal Hizmetler Bağlamında İncelenmesi

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi itibariyle kırsal alana ve kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar önem kazanmıştır. Bu durumu Cumhuriyet Dönemiyle gelen modernleşme ve çağdaşlaşma düşüncesinin yayılması ile ilişkilendirmek mümkündür. Kırsal ise dönem itibariyle nüfusun önemli bir çoğunluğunun köylerde yaşaması ve ekonominin tarıma dayalı olması nedeniyle önemsenmiş, kıra ve tarıma yönelik çalışmalar ulusal kalkınmada öncelikli olarak ele alınmıştır (Gülçubuk vd., 2015). Türkiye 1960'lı yıllar itibariyle planlı döneme girmiş ve bu dönem sonrasında ulusal kalkınma planları üretilmiştir. Bu nedenle kırsala dair yasala düzenlemeler, planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası şeklinde iki dönem özelinde ele alınmıştır (Şekil 3).

Planlı dönem öncesinde en önemli yasal dayanak günümüzde de geçerliliğini koruyan 1924 tarihli ve 442 Sayılı Köy Kanunu'dur. Bu kanuna göre; "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler" ifade ile köyün tanımı yapılmıştır. Tanımda da

belirtildiği üzere eğitim (mektep) ve ibadet (cami) hizmeti kırsal alanda yer alan kamusal hizmetlerdendir. Bunun yanında Köy Kanunu'nda köye ait işler; mecburi olan işler ve *köylünün isteğine bağlı olan işler* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Köylünün yapması mecburi işler köydeki altyapının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi iken köy meydanı, köy odası ve konuk odası gibi kamusal mekanların yapımı işleri de köylünün zorunlu işleri arasındadır. Altyapıya dair bu hizmetler; köye içilecek su getirmek, pis suların kuyu, çeşme ve pınar sularına karışmaması için üstü kapalı akıntı yapmak, köy meydanından geçecek yol yapmak vb. şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre tam kamusal hizmetlerden olan altyapı hizmetleri Köy Kanunu'na göre köylünün de aktif olarak karşılaması gereken bir hizmet türü olarak ele alınmaktadır. Köylünün isteğine bağlı işlere ise; köyde bir hamam yapmak, köyde çamaşırlık yapmak, Pazar ve çarşı yerleri yapmak vb. gibi işler örnek gösterilebilir. Burada dikkat çeken unsur kamusal hizmetlerin tanımında yer alan kamu kuruluşları veya kâr amacı güden özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen hizmet sunumlarına göre sınıflandırması durumunun, kırda çoğu hizmetin köylüye atfedilmesi ile çelişki göstermesidir. Bu durum kırsal yerleşimlerdeki toplumsal yapının kolektif bir bilinç çerçevesinde, birliktelik ve dayanışma temeli ile şekillenmesi ile ifade edilebilir. Köy Kanunu sonrasında gelen süreçte ise 'Birinci İktisat Kongresi, İskân Kanunu ve Birinci Köy Kanunu' gibi yasal düzenlemeler plansız dönemin önemli yasal adımlarıdır. 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri ise kırsalda eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması amacıyla ortaya konan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 sonrası ise kentler alanlar için olduğu kadar kırsal alanlar için de önemli bir kırılma noktasıdır. Bunun sebebi sanayileşme sonrası tarımda makineleşmenin etkisi ile kırda yaşayan nüfusu kentlere göç etmesidir. Bu yoğun göç dalgasına karşı kırı kalkındırmak amacıyla birtakım arayışlar başlamıştır (Şekil 3).

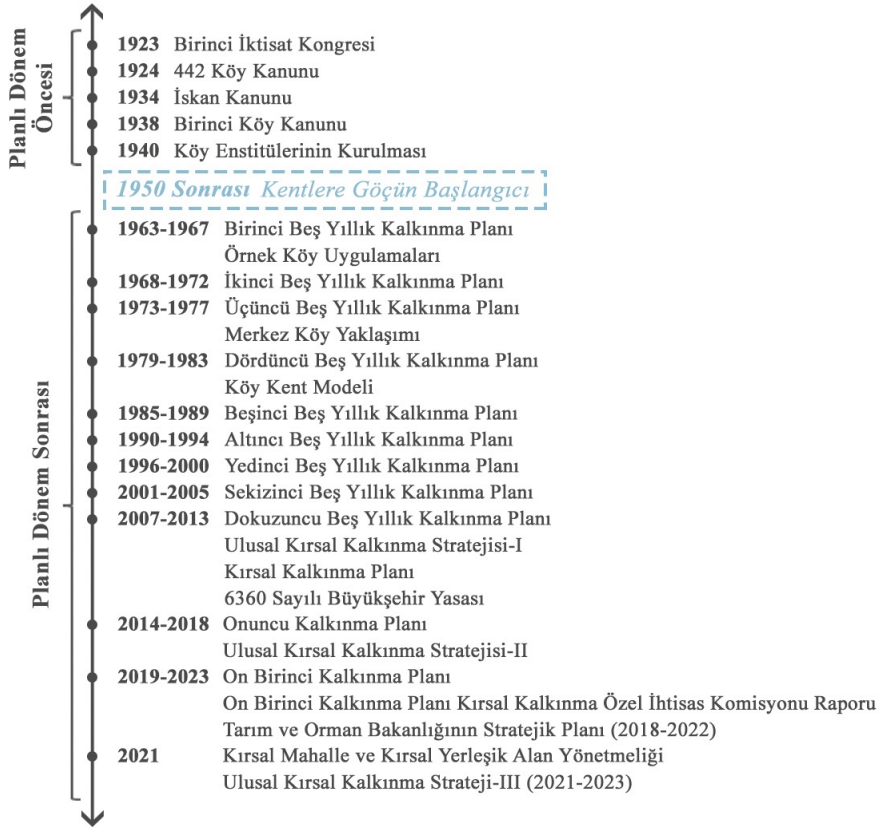

Şekil 3: Kırsal Alana Dair Yasal Düzenlemeler

1963 yılı itibari ile Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlayan planlı dönem sürecinde, beş yıllık periyotlar şeklinde hazırlanan Ulusal Kalkınma Planları kapsamında kırsalın da sorunlarına yönelik stratejiler ve politikalar üretilmiştir. Kalkınma Planları aynı zamanda kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik birtakım konsept yaklaşımların ortaya atıldığı planlardır. İlk kez Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ortaya atılan bir yaklaşım olan "merkez köy yaklaşımı" bunlardan bir tanesidir. Çelik (2005)'e göre merkez köy yaklaşımı; "merkez köy" olarak nitelendirdiği kırsal yerleşmelere, yerleşmenin düzenini değiştirecek ve köylünün yaşam düzeyini yükseltecek bir araç misyonu yüklemektedir. Merkez köy yaklaşımının temeli bütün kırsal yerleşmelere ulaştırılamayan kamusal hizmetlerin "merkez" olarak belirlenen

köylerde toplanması ve bu köyler aracılığı ile çevre köylere ulaştırılması şeklindedir. Merkez köyler ile çevre köylere iletilmesi planlanan hizmetler; sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlık merkezleri, temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları, karakollar, pazar yerleri, aşı ve suni tohumlama istasyonları, PTT şube ve ajansları bulunmaktadır (Çelik, 2005). Bu yaklaşımla temelde kırsal yerleşmelerde hizmet sunumlarının sağlanmasına ağırlık verilmiştir.

Türkiye'de beş yıllık ulusal kalkınma planlarından olan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2019) ve On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) kapsamında belirlenen iki boyutlu kırsal kalkınma politikasının ilki kırsal alana götürülen kamusal hizmet ve yatırım faaliyetlerini kapsamaktadır. Kırsal kalkınma ile ilgili geliştirilmiş politika belgesi niteliğindeki Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejilerinde de kırsaldaki kamusal hizmetlere dair birçok ilke, amaç ve stratejiye yer verilmektedir. 2007-2013 yıllarını kapsayan Birinci Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde kırsal alana hizmet ve altyapı sunumunun etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, küçük ve dağınık kırsal yerleşim yapısından kaynaklanan sorunların çözümünde kamusal hizmetlerin maliyet etkinliğinin artırılması ve merkezi konumdaki köyün hizmet sunum kapasitesinin artırılmasına dair amaca yer verilmiştir. Benzer şekilde İkinci Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020) ve Üçüncü Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin (2021-2023) temel amaçları ve stratejileri kırsal yerleşmelerde yaşayan fertlerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla; kırsal nüfusun kamusal hizmetlere erişiminin geliştirilmesini ve kamusal hizmetlere erişimin sürekliliğinin temin edilerek "eşitlik" boyutunun güçlendirilmesi hususlarına odaklanmaktadır. Ayrıca Üçüncü Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde kamusal hizmetlerin sunumunda kırsal alanların yerleşme deseni ve demografik yapısını gözeten uygulamaların geliştirilmesi ve kurumsallaşma kapasitesinin artırılması gibi amaçların benimsenmiş olması da kırsal alana dair geliştirilen yasal düzenlemelerde kamusal hizmet temini ve bu hizmetlere erişimin önemini ortaya koymaktadır.

3.Yöntem

Çalışma kırsal yerleşmelerde kamusal hizmetlerin dağılımının sosyal ve mekânsal yapı üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amacı ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda kentsel yaşamın çeşitliliği ve çok yönlülüğü ile ön planda olan ancak kırsal varlığının da göz ardı edilemeyeceği Bursa ili çalışma alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 4). 2012 yılı itibari ile 6360 sayılı Büyükşehir Yasasının yürürlüğe girmesi sonucunda büyükşehir statüsüne

sahip olan ve bütün köyleri "mahalle" olarak nitelendirilen Bursa İli kırsal yerleşmelerinin yasal olarak statüsü değişmesine karşın kırsal niteliklerini korumaya devam etmekte ve kırsala özgün faaliyetler sürdürülmektedir. Bu nedenle bu yerleşmelerin kamusal hizmet varlığı çalışma kapsamında ele alınmakta, kamusal hizmet dağılımı sonucunda sosyal ve mekânsal yapının nasıl şekillendiği incelenmektedir. Betimsel analizler ile kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet varlığının ortaya konulmasının ardından hem hizmetlerin varlığı hem de çevre köylere hizmet sağlaması bakımından ile ön plana çıkan yerleşmeler nüfusları bağlamında da ele alınmıştır.

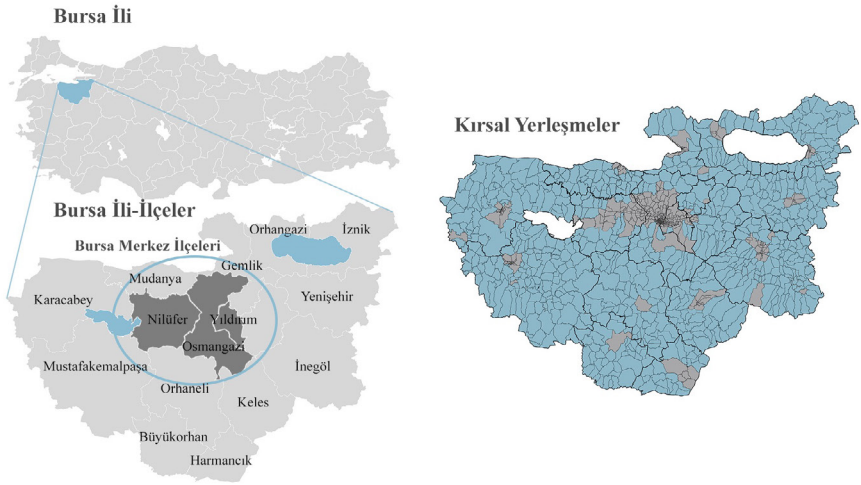

Şekil 4: Çalışma Alanının Konumu

Marmara Bölgesinin Güney Marmara bölümünde yer alan Bursa İli, Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde ve Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanan Mudanya Dağları'nın denizden ayırdığı bir ovanın güney kesiminde kurulmuştur. Bursa İli kuzeyinde Marmara Denizi ve Yalova İli, kuzeydoğusunda Kocaeli ve Sakarya, doğusunda Bilecik, güneyinde ise Kütahya ve Balıkesir illeri ile çevrilidir. Osmanlı'ya başkentlik yapmış bir kent olarak hem tarih boyunca hem de günümüzde tarihi yapısı, ticareti ve sanayi merkezi olma vizyonu ile ülke içerisinde önemli bir konuma sahiptir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013).

Bursa ilinde toplam 1061 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin %66'sı (703) kırsal mahalle olup %34'ü (358) ise kentsel mahalledir. 2012 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir Yasası ile büyükşehir ilan edilen şehirlerde kır-kent ayrımı ortadan kalkmış ancak bu sürece kadarki kırsal nüfus oranına baktığımıza Bursa ili kırsal nüfusu giderek azalmıştır.

Tablo 1: Belde/Köyler Nüfusu ve Kırsal Nüfus Oranı (%) (Kaynak: BEBKA Bölge Planı, 2014-2023)

	Kırsal Nüfus Oranı (%)				
Türkiye	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
TR41	5,04	2,47	3.74	23,2	22,72
Bursa	12,97	12,55	12,01	11,66	11,25
Türkiye	12,09	11,79	11,40	11,02	10,65

Bursa ili kırsal yapısı dağ bölgesinde yer alan dağ köyleri, ova bölgesindeki ova köyleri, kıyıdaki ilçelerde yer alan köyler ve kentsel alanın çevresinde yer alan köylerden oluşmaktadır. Kırsalın tarihi ve doğal miras bakımından güçlü olmasına karşın ekonomik ve mekânsal sorunlarının mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Hizmet, donatı ve ulaşım konularında yetersizlikler bu sorunlardan bazılarıdır (Akgün ve Türkoğlu, 2013).

4. Bulgular

Kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet dağılımının sosyal ve mekânsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini ve hangi yerleşmelerin ön plana çıktığını belirlemek üzere yapılan çalışma kapsamında aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

4.1. Bursa Kırsalı Kamusal Hizmet Dağılımı ve Mekânsal İlişkiler

Kamusal hizmetler tam kamusal, yarı kamusal ve özel hizmetler şeklinde üç kategoriye ayrılmaktadır. Bursa ili özelinde kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmetler de bu sınıflandırma kapsamında incelenmiştir. Tam kamusal hizmetler bakımından; atık su ve kanalizasyon altyapısı, geniş bant internet erişimi ve jandarma/polis karakolu gibi hizmetlerin yerleşmelerdeki varlığı sorgulanmıştır. Buna göre Bursa ilindeki kırsal yerleşmelerin %83'ünde atık su ve kanalizasyon altyapısı, %63'ünde ise geniş bant internet erişimi ve %1,4'ünde ise jandarma/polis karakolunun mevcut olduğu tespit edilmiştir (Şekil 5,6,7). Bu durum altyapı faaliyetlerinde belirli bir düzeye ulaşan hizmet varlığı varken güvenlik hizmetleri olarak nitelendirilebilecek jandarma ve polis karakolu gibi birimlerin belirli noktalarda konumlandırıldığını ortaya koymaktadır.

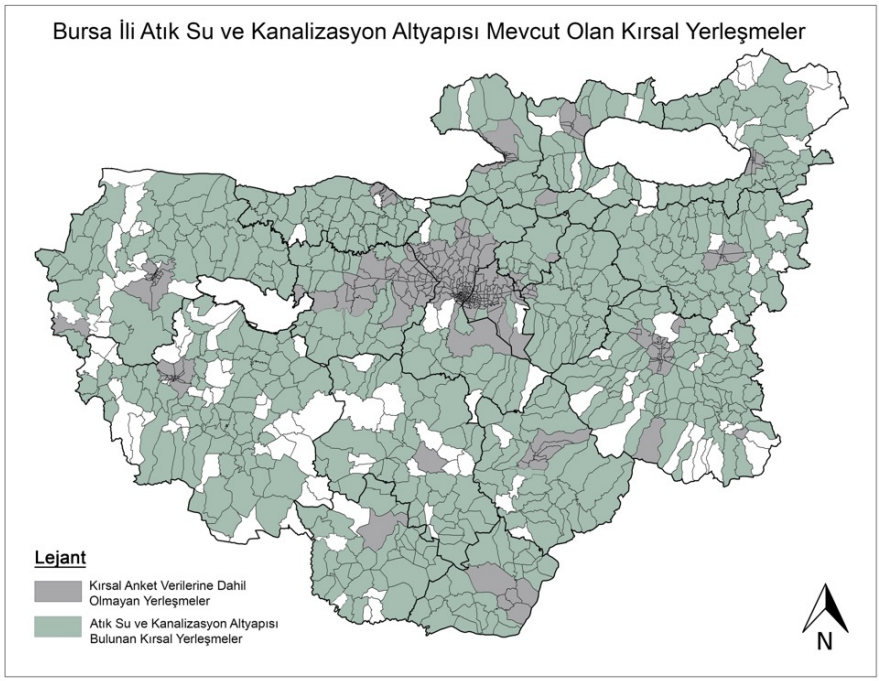

Şekil 5: Bursa İli atık su ve kanalizasyon altyapısı mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

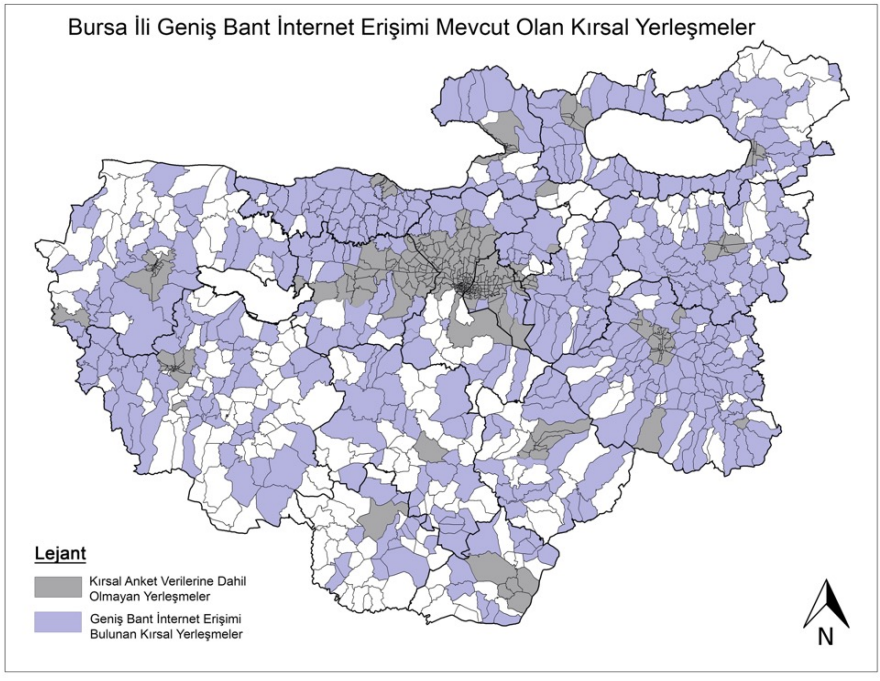

Şekil 6: Bursa İli geniş bant internet erişimi mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

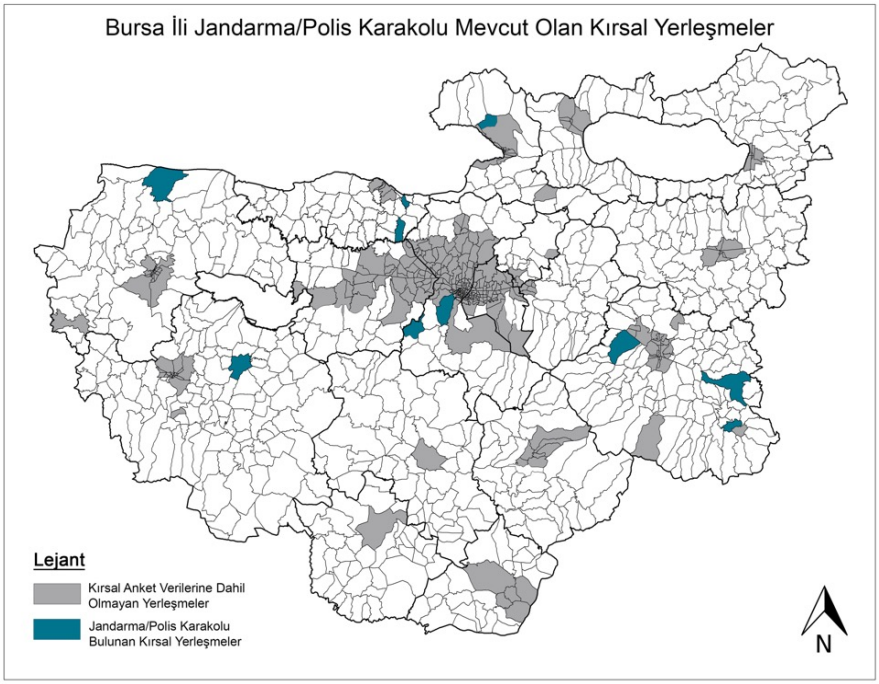

Şekil 7: Bursa İli jandarma/polis karakolu mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

Bursa İli kırsal yerleşmelerde yer alan yarı kamusal hizmetler kapsamında sağlık ve eğitim hizmetleri incelenmiştir. Sağlık hizmetleri içerisinden aile sağlığı merkezi varlığı ele alınırken, eğitim hizmetlerinde ilkokul, ortaokul ve lise varlığı incelenmiştir (Şekil 8,9). Bu bağlamda Bursa İlinde yer alan kırsal yerleşmelerin %12'sinde aile sağlığı merkezi bulunmaktadır. Eğitim hizmetlerinden olan ilkokul tesisi varlığına bakıldığında ise kırsal yerleşmelerin %30'unda ilkokul tesisi bulunduğu tespit edilmiştir. Eğitim hizmetlerinden olan ortaokul ve lise varlığına bakıldığında kırsal yerleşmelerin %21'inde ortaokul, %2'sinde ise lise bulunduğu tespit edilmiştir. Kırsal yerleşmelerde eğitim hizmetleri bakımından yetersizlikler mevcuttur. Bu durum taşımalı eğitim ile giderilmeye çalışılmaktadır. Yerleşmeler arasında hareketliliğe sebep olan taşımalı eğitim çerçevesinde hangi yerleşmelerin hizmet veren yerleşme olduğu konusunun tespiti önem taşımaktadır. Yarı kamusal hizmetlere bakıldığında eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerden yararlanamayan kırsal yerleşmelerin ilçe merkezlerinden ya da diğer yerleşimlerden hizmet aldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

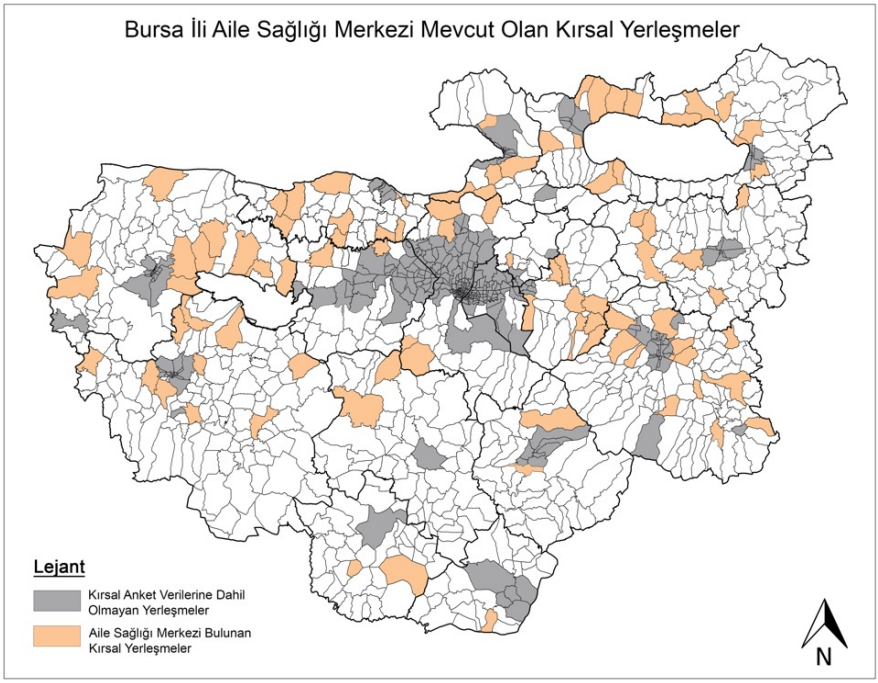

Şekil 8: Bursa İli aile sağlığı merkezi mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

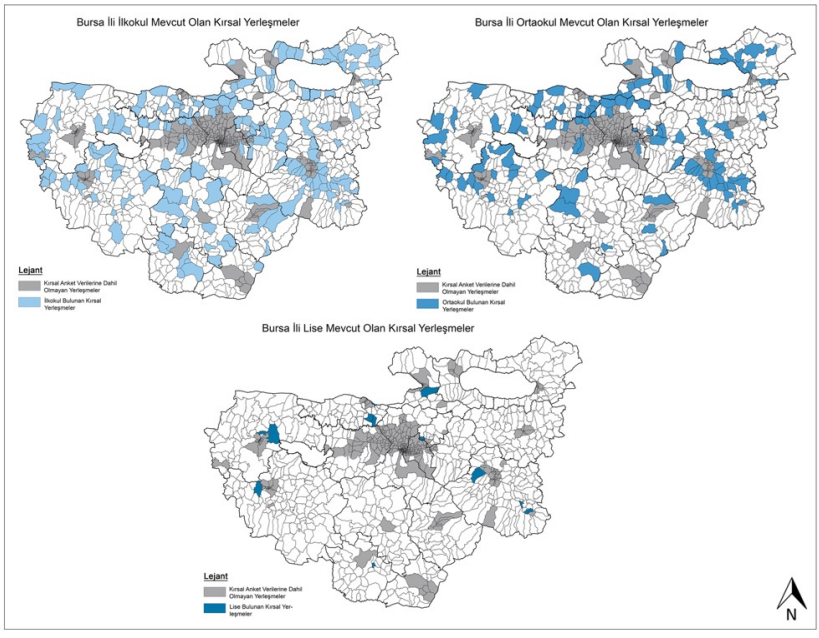

Şekil 9: Bursa İli eğitim hizmetleri (ilkokul-ortaokul-lise) mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

Kamusal hizmet türlerinden bir diğeri olan özel hizmetler kentsel alanlarda incelendiğinde tiyatro, sinema gibi özel tesisler ön plana çıkmaktadır. Kırsal alanlarda ise bu tür hizmetler oldukça kısıtlıdır. Yer-Sis[1] çalışması kapsamında elde edilen veriler kapsamında kırsal yerleşmelerdeki özel hizmetler; sosyal tesis, tanıtım/ kalkınma derneği, üretici birliği veya kooperatif olmak üzere üç tür tesis özelinde incelenmiştir. Sosyal tesis olarak genelleştirilen tesisler ise; kültür merkezi, çocuk parkı, misafirhane vb. hizmetleri kapsamaktadır. Bursa İlinde yer alan kırsal yerleşmelere bakıldığında %67'sinde sosyal tesis, %40'ında tanıtım/ kalkınma derneği ve %30'inde üretici birliği veya kooperatif yer almaktadır (Şekil 10,11,12).

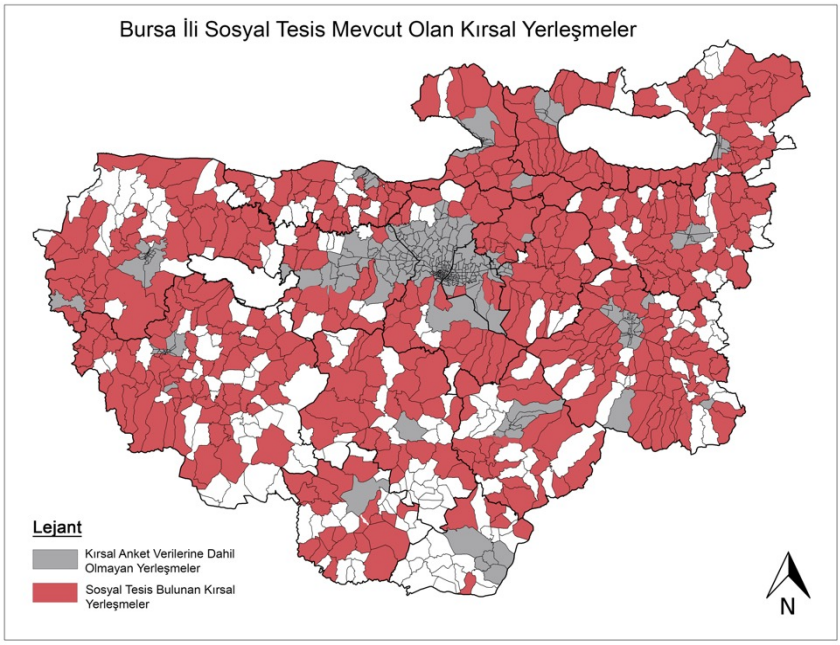

Şekil 10: Bursa İli atık su ve kanalizasyon altyapısı mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

[1] Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması Projesi"

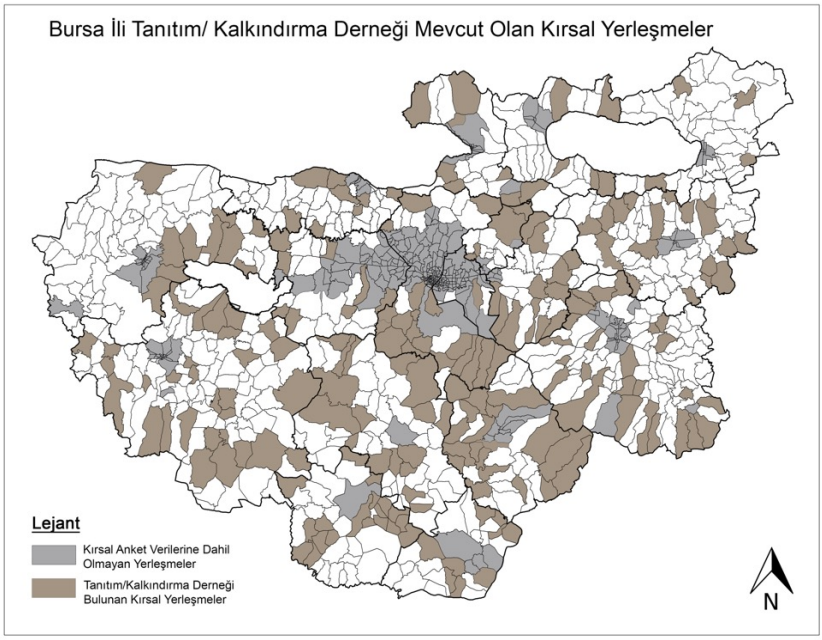

Şekil 11: Bursa İli geniş bant internet erişimi mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

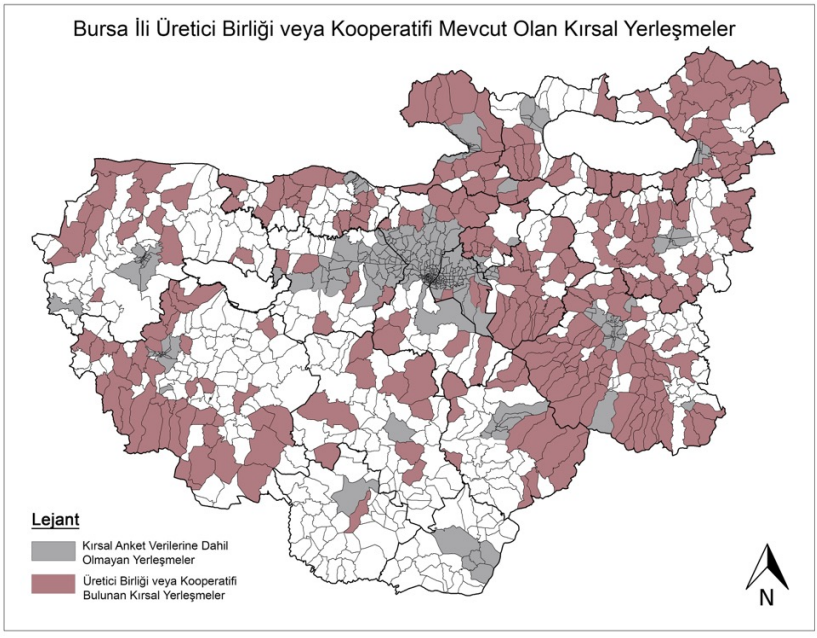

Şekil 12: Bursa İli jandarma/polis karakolu mevcut olan kırsal yerleşmeler (Kaynak: Url-1)

Bursa İli kırsal yerleşmelerine dair kamusal hizmet varlığına baktığımızda tam kamusal hizmetlerden olan altyapı hizmetlerinin büyük oranda sağlandığı ancak güvenlik hizmetlerinin belirli noktalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Eğitim ve sağlık gibi temel bir ihtiyaç olan yarı kamusal hizmetler ise her yerleşmede yer almamaktadır. Özellikle Bursa İlinin güneyinde yer alan ve "Dağ Bölgesi" olarak tanımlanan Orhaneli, Keles, Büyükorhan ve Harmancık ilçeleri bu hizmetlerin varlığı bakımında bir eksikliğe sahiptir. Yarı kamusal hizmetler genellikle merkez ilçelerin çevresinde yer almaktadır. Dağ Bölgesi Uludağ gibi bir eşik doğal unsura sahip olması nedeniyle hizmetlerin götürülmesi ve hizmetlerin mevcut olduğu yerleşmelere erişilmesi anlamında ciddi bir sorun taşımaktadır. Bu noktada taşımalı eğitim devreye girmekte ve eğitim ihtiyacı çevre illerden karşılanmaktadır. Sağlık hizmetlerinde ise erişilebilir olma önemli bir etkendir. Özel hizmetlere bakıldığında ise mekânsal olarak dengeli bir dağılım söz konusudur. Bu durum Bursa İlinin büyükşehir statüsünde olması ile ilişkilendirilebilir. Ancak kentte kıra göçün ivmelenme gösterdiği günümüzde insanların kentli alışkanlıklarını devam ettirdiği düşünüldüğünde kentlerin sağladığı sosyal hizmetlerin belirli bir oranda kırda da yer alması önem taşımaktadır.

4.1.1. Bursa İli Kırsal Yerleşmeler Arası Eğitim ve Sağlık İlişkileri

Kırsal yerleşmelerin tamamında eğitim ve sağlık hizmetleri yer almamaktadır. Bu noktada bazı yerleşmeler, temel hizmetlerin çevresindeki yerleşmelere iletilmesi konusunda ön plana çıkmaktadır. Çalışma kapsamında Bursa İlinde yer alan kırsal yerleşmeler içerisinde çevresindeki yerleşmelere ilkokul, ortaokul, lise ve aile sağlığı merkezi gibi tesisler bakımından hizmet sağlayan yerleşmelerin tespit edilmesine yönelik ağ haritaları oluşturulmuştur.

Bursa İlinde yer alan İnegöl İlçesinde yer alan 14 mahalle hem kendine hem de çevresinde yer alan yerleşmelere ilkokul, ortaokul, lise ve sağlık hizmetleri sağlamaktadır. Kurşunlu mahallesi 17 ağ ilişkisi kurması ile en fazla hizmet sağlayan mahalle olarak ön plana çıkmaktadır. Eskikaracakaya mahallesi ise 13 ağ ilişkisi ile bir diğer en fazla ilişki sağlayan mahalledir. Sonrasında ise Tahtaköprü (12), Cerrah (12), Yeniceköy (10) ve İsaören (9) mahalleleri gelmektedir. Yenişehir İlçesinde ise 5 mahalle hem kendi hem de çevresine ilkokul ve ortaokul hizmetleri sağlamaktadır. Koyunhisar mahallesi 23 ağ ilişkisi kurması ile ön plana çıkmaktadır. Sonrasında ise Söylemiş (7), Köprühisar (6), Terziler (6) ve Orhaniye (4) mahalleleri gelmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Bursa İli İnegöl ve Yenişehir İlçeleri Eğitim ve Sağlık İlişkileri Ağ Analizi

İlçe	Ağ İlişkileri Analizi	Bulgular	
		Mahalle Adı	Ağ Sayısı
İnegöl İlçesi	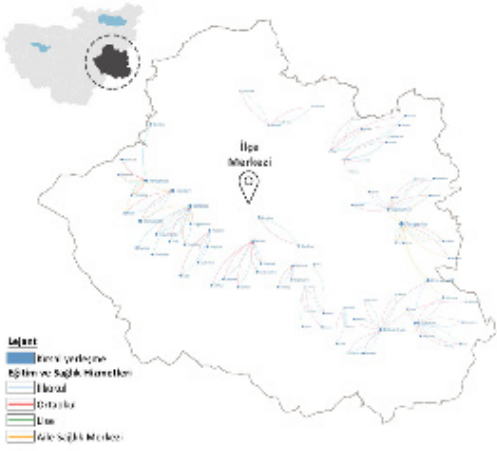	Kurşunlu	17
		Eskikaracakaya	13
		Tahtaköprü	12
		Cerrah	12
		Yeniceköy	10
		İsaören	9
		Şipali	8
		Kulaca	7
		Hamzabey	6
		Hocaköy	6
		Ortaköy	5
		Dipsizgöl	4
		Edebey	4
		Gündüzlü	4
Yenişehir İlçesi	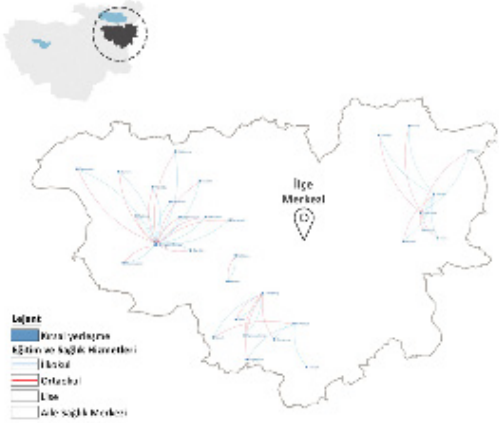	Koyunhisar	23
		Söylemiş	7
		Köprühisar	6
		Terziler	6
		Orhaniye	4

Bursa İli merkez ilçeleri Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırımdır. Bu durum ilçelerdeki kırsal yerleşmelerin merkeze yakın olması ve ihtiyaçlarını kolayca merkezden karşılamaları nedeniyle çevre yerleşmelerden ihtiyaçlarını karşılama durumunu azaltmaktadır. Bu çerçevede Nilüfer İlçesinde 2 mahalle, Osmangazi İlçesinde 2 mahalle ve Yıldırım İlçesinde 1 mahalle hem kendine hem de çevresindekilere hizmet sağlamaktadır. Mudanya, Kestel ve Gürsu ilçeleri de merkez ilçelerin hinterlandında kalmaktadır. Bu nedenle bu ilçelerde yer alan mahallelerde de ilçe merkezine uzak yerleşmelerin ilişki ağı içerisinde olduğu gözlemlenmiştir.

Nilüfer İlçesinde Konaklı mahallesi 2, İrfaniye mahallesi ise 2 ağ ilişkisine sahiptir. Osmangazi İlçesinde ise Çaybaşı mahallesi 7, Seç mahallesi ise 2 ağ ilişkisine sahiptir. Yıldırım İlçesinde ise Cumalıkızık mahallesi 2 ağ ilişkisi kurmaktadır. Diğer ilçelere bakıldığında Kestel İlçesinde 4 mahalle çevresindeki yerleşmelerle ilişki halindedir. Bunlar; Erdoğan (10), Babasultan (7), Narlıdere (6) ve Barakfakih (5) mahalleleridir. Gürsu İlçesindeki kırsal yerleşmelerden ise hiçbiri eğitim ve sağlık hizmetleri bakımında çevresine hizmet sağlamamaktadır. Mudanya İlçesinde ise 8 mahalle ilişki içerisindedir. Tirilye mahallesi 18 ağ ilişkisi ile ön plandadır. İznik ve Orhangazi İlçelerine bakıldığında ise İznik İlçesinde yer alan Elbeyli mahallesi 10 ağ ilişkisi ile ön plana çıkan kırsal yerleşmedir. Bu yerleşmeyi 8 ağ ilişkisi ile Candarlı, 6 ağ ilişkisi ile Orhaniye takip etmektedir. Orhangazi İlçesinde ise Sölöz kırsal yerleşmesi 18 ağ ilişkisine sahiptir (Tablo 3).

Tablo 3: Bursa İli Nilüfer-Mudanya-Osmangazi-Yıldırım-Gürsu-Kestel ve İznik-Orhangazi İlçeleri Eğitim ve Sağlık İlişkileri Ağ Analizi

İlçe	Ağ İlişkileri Analizi	Bulgular	
		Mahalle Adı	Ağ Sayısı
Nilüfer-Mudanya-Osmangazi-Yıldırım-Gürsu-Kestel İlçeleri	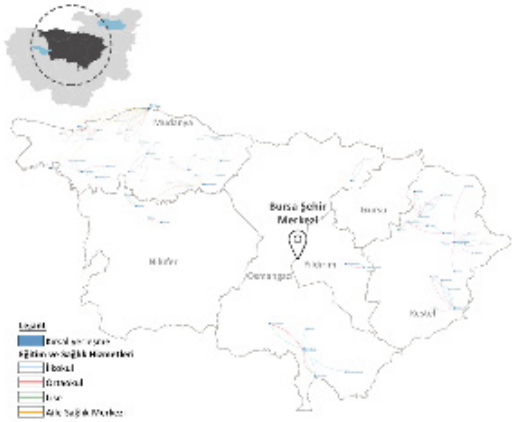	Mudanya	-
		Tirilye	18
		Çayönü	8
		Bademli	7
		Güzelyalı Eğitim	4
		Dereköy	10
		Esence	8
		Göynüklü	6
		Ülkü	3
		Osmangazi	-
		Çaybaşı	7
		Seç	2
		Yıldırım	-
		Cumalıkızık	2
		Kestel	-
		Erdoğan	10
		Babasultan	7
		Narlıdere	6
		Barakfakih	5
		Nilüfer	-
		Konaklı	2
		İrfaniye	1
İznik-Orhangazi İlçeleri		Orhangazi	-
		Sölöz	18
		Yenigürle	2
		Gürle	3
		Gedelek	1
		İznik	-
		Elbeyli	10
		Orhaniye	6
		Kaynarca	4
		Candarlı	8
		Boyalıca	4
		Çiçekli	2

Bursa İli Karacabey İlçesinde 8 mahalle ağ ilişki içerisindedir. Bu yerleşmelerde Seyran mahallesi 18 ilişki ağına sahiptir. Bu mahalleyi sırasıyla Keşlik (12), Dağkadı (9), Yenikaraağaç (8), Ortasarıbey (6), Karakoca (5), Sultaniye (4) ve Yeşilova (4) mahalleleri takip etmektedir. Mustafakemalpaşa İlçesinde ise 11 mahalle ağ ilişkisine sahiptir. Devecikonağı mahallesi 29 ilişki ağı ile ön

plana çıkmaktadır. Sonrasında 25 ilişki ağı ile Çaltılıbük mahallesi ve 24 ilişki ağı ile Karaorman mahallesi gelmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Bursa İli Karacabey ve Mustafakemalpaşa İlçeleri Eğitim ve Sağlık İlişkileri Ağ Analizi

İlçe	Ağ İlişkileri Analizi	Bulgular	
		Mahalle Adı	Ağ Sayısı
Karacabey İlçesi		Seyran	18
		Keşlik	12
		Dağkadı	9
		Yenikaraağaç	8
		Ortasarıbey	6
		Karakoca	5
		Sultaniye	4
Mustafakemalpaşa İlçesi		Devecikonağı	29
		Çaltılıbük	25
		Karaorman	24
		Yalıntaş	22
		Sincansarnıç	11
		Demireli	10
		Söğütalan	8
		Güllüce	8
		Çelikçi	8
		Tahtakavaklı	4
		Yeşilova	4

Bursa İlinde dağ bölgesi olarak bilinen bölge içerisinde yer alan Büyükorhan, Orhaneli, Keles ve Harmancık İlçeleri sahip oldukları doğal eşik (Uludağ) nedeniyle merkez ilçelerdeki kamusal hizmetlere ulaşımda zorluk yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu alandaki kırsal yerleşmeler için

çevre yerleşimlerden ya da ilçe merkezlerinden hizmet almak büyük önem taşımaktadır. Orhaneli İlçesinde yer alan 4 mahalle kendine ve çevresine hizmet sağlamaktadır. Bunlardan Demirci mahallesi 21 ağ ilişkisi ile ön planda iken Erenler mahallesi 15, Gümüşpınar mahallesi 8, Karıncalı mahallesi ise 3 ilişki ağına sahiptir. Keles İlçesinin ise 3 mahallesi ağ ilişkisi içerisindedir. Bunlar; Harmancık Demirci (15), Baraklı (5) ve Kıran Işıklar (9) yerleşmeleridir. Büyükorhan da ise yalnızca Kınık mahallesi 15 ağ ilişkisi ile ön plana çıkmaktadır. Harmancık İlçesi yüzölçümü bakımında küçük ilçedir. Bu nedenle topoğrafik eşikler haricinde kırsal yerleşmeler ihtiyaçlarını ilçe merkezinden karşılanmaktadır. Son olarak Kuzeyde yer alan ilçelerden biri olan Gemlik İlçesinde yer alan 4 mahalle ağ ilişkisi içerisindedir. Umurbey mahallesi 15, Kurşunlu mahallesi 3, Engürücük mahallesi 3 ve Kurtul mahallesi ise 2 ilişki ağına sahiptir (Tablo 5).

Tablo 5: Bursa İli Büyükorhan-Orhaneli-Keles-Harmancık ve Gemlik İlçeleri Eğitim ve Sağlık İlişkileri Ağ Analizi

İlçe	Ağ İlişkileri Analizi	Bulgular	
		Mahalle Adı	Ağ Sayısı
Büyükorhan-Orhaneli-Keles-Harmancık İlçeleri	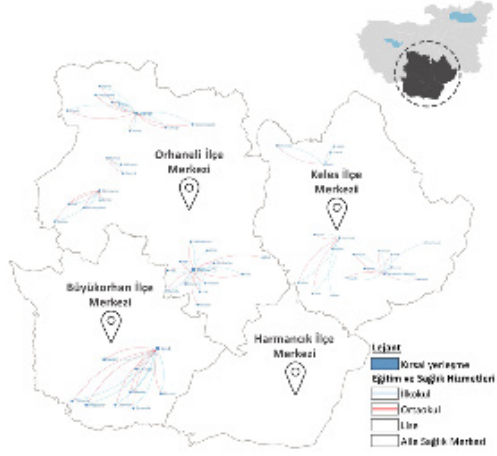	Orhaneli	-
		Demirci	21
		Erenler	15
		Gümüşpınar	8
		Karıncalı	3
		Büyükorhan	-
		Kınık	15
		Keles	-
		Harmancık Demirci	15
		Baraklı	5
		Kıran Işıklar	9
Gemlik İlçesi	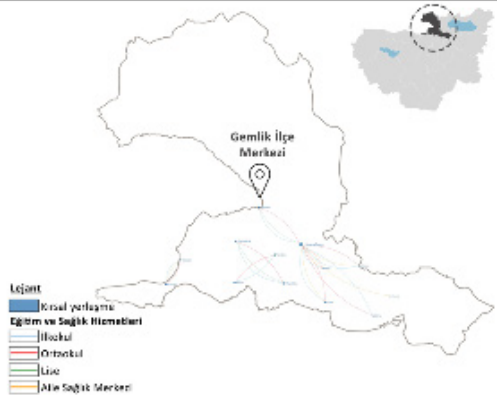	Umurbey	15
		Kurşunlu	3
		Engürücük	3
		Kurtul	2

4.2. Bursa Kırsalı Kamusal Hizmet Sunumu ve Sosyal Yapı İlişkisi

Bursa kırsalındaki kamusal hizmet sunumu ile sosyal yapı arasındaki ilişki, söz konusu 703 kırsal yerleşmenin nüfus büyüklüğü ve nüfus değişim hızı incelenerek analiz edilmiştir. Kamusal hizmet verileri yılının 2019 olması sebebiyle nüfus verilerini incelerken de YERSİS çalışmasının 2019 yılı mahalle nüfusları veri tabanından faydalanılmıştır. Bursa'da yer alan kırsal yerleşmelerin 2019 yılına ait nüfus değerlerinin mekânsal dağılımı Şekil 13'de yer almaktadır. Şekil incelendiğinde, 201-400 kişi nüfusa sahip kırsal yerleşmelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. İlçe merkezlerine yakın konumda olan kırsal yerleşmelerin nüfus büyüklükleri ise çoğunlukla 401 kişi ve üzeridir. Nüfusu 401'in altı olan kırsal yerleşme sayısı 496 iken; 401 ve üstü nüfusa sahip kırsal yerleşme sayısı 207'dir. 10.000 üstü nüfusa sahip ise üç kırsal yerleşme bulunmaktadır (Url-1).

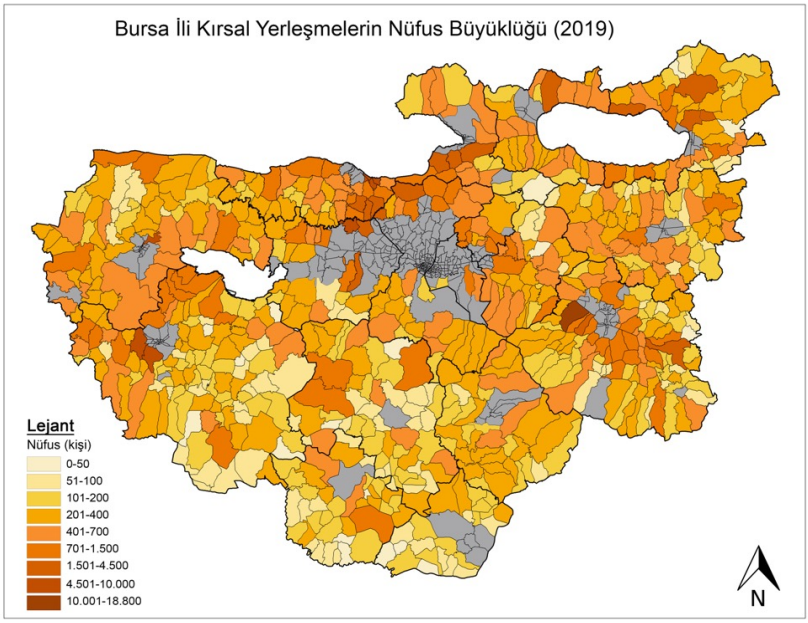

Şekil 13: Bursa İli kırsal yerleşmelerin nüfus büyüklükleri (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Yukarıdaki aktarıldığı şekilde tüm kırsal yerleşmelerdeki nüfus büyüklüğünün incelenmesinin ardından bu çalışma kapsamında kamusal hizmet sunumunda ön planı çıkan ve nüfusu diğerlerine göre daha yüksek olan kırsal yerleşmeler nüfus değişim hızını incelemek üzere sentezlenerek tespit edilmiştir (Şekil 14). Yapılan sentez çalışmasında 3 adet kriter göz önünde bulundurulmuştur.

Bunlar:

- Tam, yarı ve özel kamusal hizmetleri sunumu bakımından 5 ve üstü hizmet barındırmak,
- Ağ analizleri sonucunda çevresindeki kırsal yerleşmelere hizmet vermek,
- Nüfusu 700'ün üstünde olması.

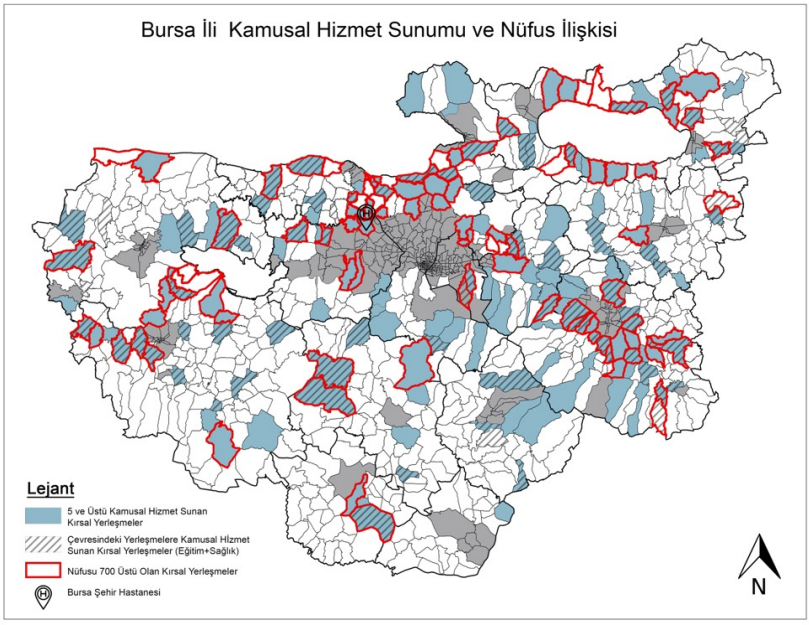

Şekil 14: Bursa İli kırsal kamusal hizmet sunumu ve nüfus ilişkisi sentezi (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Yukarıda belirtilen 3 kriteri sağlayan 38 kırsal yerleşme tespit edilmiştir (Şekil 14). Tespit edilen 38 kırsal yerleşmenin 2'si Karacabey, 5'i Mustafakemalpaşa, 1'i Büyükorhan, 2'si Orhaneli, 3'ü İznik, 2'si Orhangazi, 11'i İnegöl, 3'ü Gemlik, 4'ü Mudanya, 2'si Kestel, 2'si Nilüfer ve 1'i Yıldırım ilçe sınırlarına dahildir. 38 kırsal yerleşmedeki nüfus değişim hızları 2013-2021 yılları arasında üçer yıllık periyotlarla hesaplanmıştır. 2012 yılı itibari ile 6360 sayılı Büyükşehir Yasasının yürürlüğe girmesi sonucunda bazı köylerin birleşerek mahalleye dönüşmesi vb. gibi sebeplerle nüfus verisine ulaşılamayan mahalleler olduğu için başlangıç yılı olarak 2013 seçilmiştir.

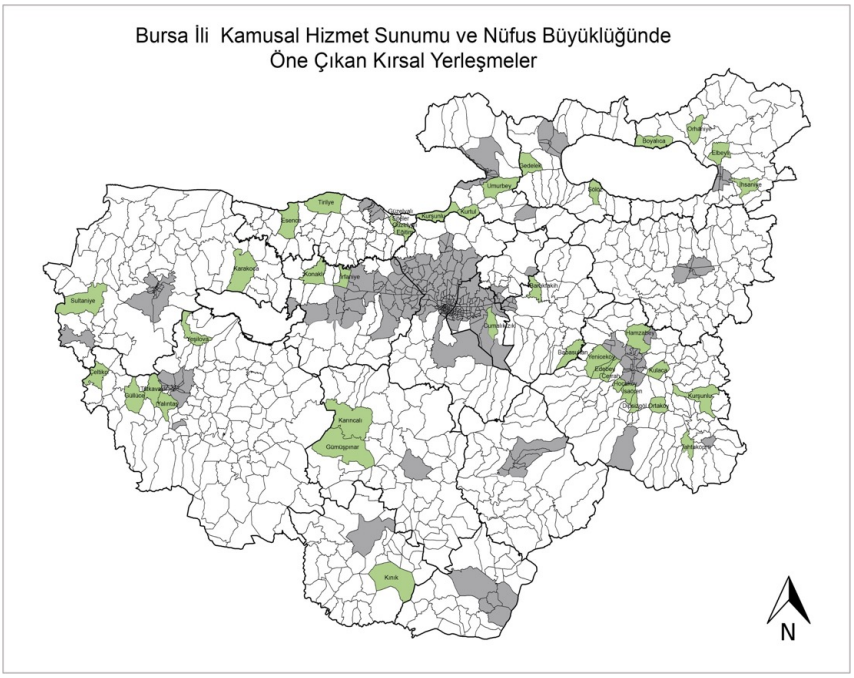

Şekil 15: Bursa İli kırsal kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmeler (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğü açısından Karacabey İlçesi'nde Karakoca ve Sultaniye mahalleleri öne çıkarken; Mustafakemalpaşa ilçesinde Çeltikçi, Güllüce, Tatkavaklı, Yalıntaş ve Yeşilova mahalleleri ön plana çıkmaktadır. Mustafakemalpaşa ilçe merkezine yakın konumlanan Tatkavaklı ve Yalıntaş mahalleleri hariç diğer mahallelerin nüfus değişim hızları negatif yönde seyretmektedir (Şekil 16).

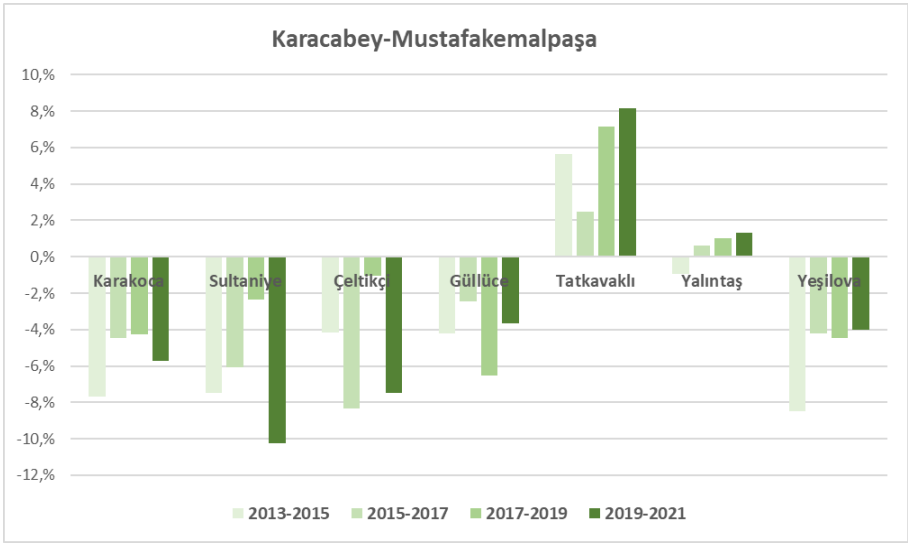

Şekil 16: Karacabey ve Mustafakemalpaşa ilçelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Büyükorhan İlçesi'nde yer alan Kınık ile Orhaneli İlçesi'nde yer alan Gümüşpınar ve Karıncalı mahalleleri sunduğu kamusal hizmet çeşitliliği ve sahip olduğu nüfus bakımından öne çıkan mahallelerdir. Şekil 17'ten bu mahallelerin nüfus değişim hızları incelendiğinde, mahallelerin nüfuslarının negatif yönde değiştiği görülmektedir. Yalnızca Kınık nüfusu son dönemde azalarak artmıştır.

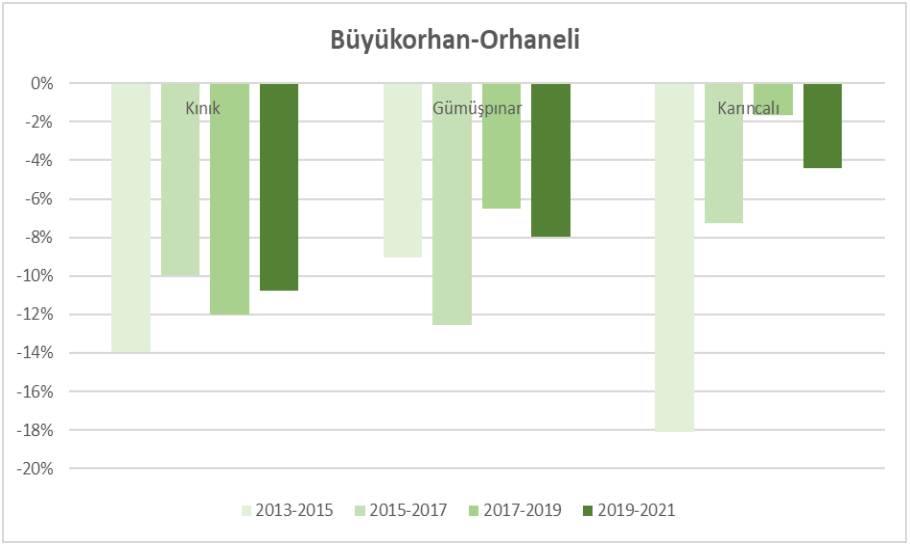

Şekil 17: Büyükorhan ve Orhaneli ilçelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Boyalıca, Elbeyli, Orhaniye mahalleleri İznik İlçesi'nden, Gedelek ve Sölöz mahalleleri ise Orhangazi İlçesi'nden kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğü ile öne çıkan kırsal yerleşmelerdir. Bu 5 mahallenin nüfus değişim hızları negatif olup Elbeyli, Orhaniye ve Gedelek mahalle nüfusları son dönemde azalarak artmaktadır. Sölöz ise son dönemde nüfus kaybının en fazla azaldığı mahalledir (Şekil 18).

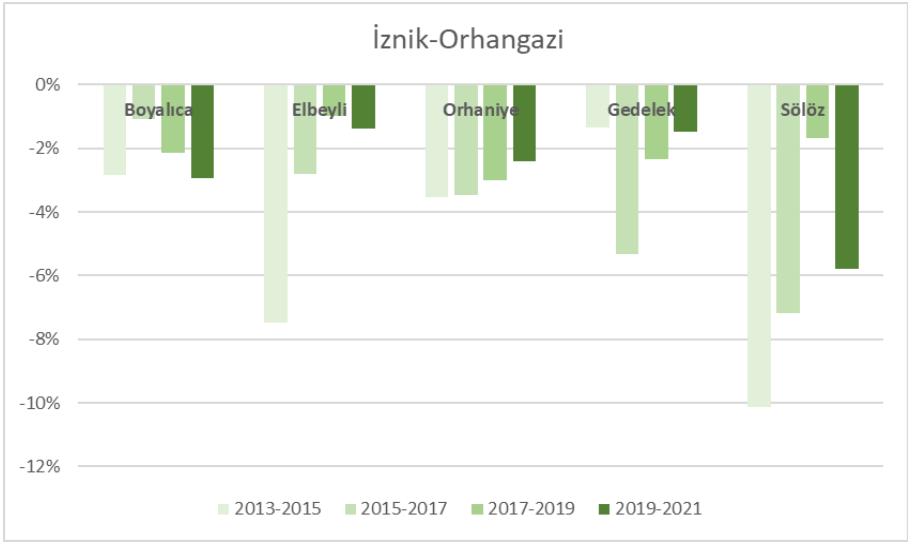

Şekil 18: İznik ve Orhangazi ilçelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Sunduğu kamusal hizmet çeşitliliği ve nüfus büyüklüğü açısından en fazla sayıda kırsal yerleşme İnegöl İlçesi'nde öne çıkmıştır. Öne çıkan 11 mahalle; Cerrah, Dipsizgöl, Edebey, Hamzabey, Hocaköy, İsaören, Kulaca, Kurşunlu, Ortaköy, Tahtaköprü ve Yeniceköy'dür. Şekil 19'da bu mahallelerin nüfus değişim hızı grafiği yer almaktadır. Şekle göre, daha çok ilçe merkezine yakın konumlanan Cerrah, Edebey, Hocaköy, İsaören, Kulaca ve Ortaköy mahallelerinin nüfusu zaman içerisinde artışa geçmiştir. Dipsizgöl, Hamzabey, Tahtaköprü ve Yeniceköy 'ün nüfus değişimleri ise negatif yönde seyretmektedir.

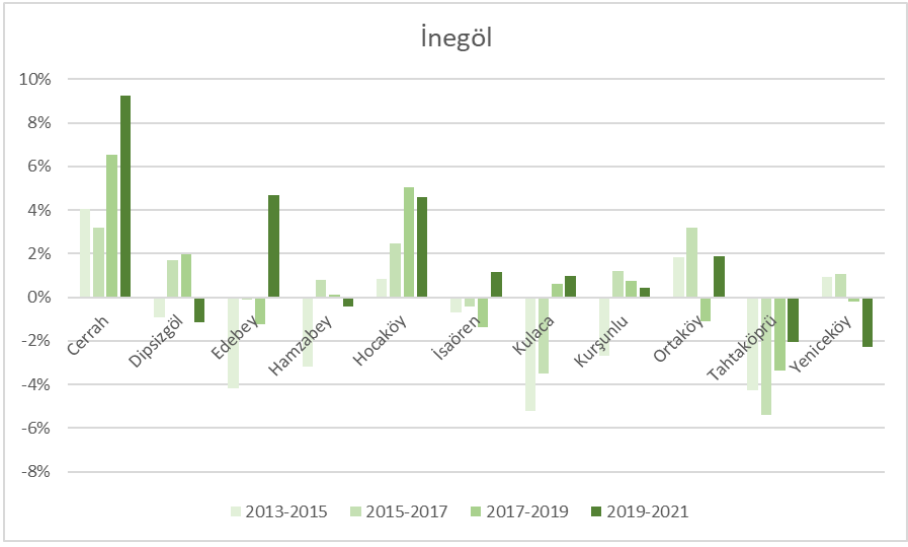

Şekil 19: İnegöl İlçesi'nde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğü açısından Gemlik İlçesi'nde Kurşunlu, Kurtul ve Umurbey mahalleleri öne çıkarken; Mudanya İlçesi'nde Esence, Güzelyalı Eğitim, Güzelyalı Siteler ve Tirilye mahalleleri öne çıkmaktadır. Kurşunlu, Umurbey, Esence, Güzelyalı Eğitim ve Güzelyalı Siteler çoğunlukla ilçe merkezine yakın olup nüfusları artışta olan mahallelerdir. Tirilye ve Kurtul ise nüfus kaybeden mahallelerdir (Şekil 20).

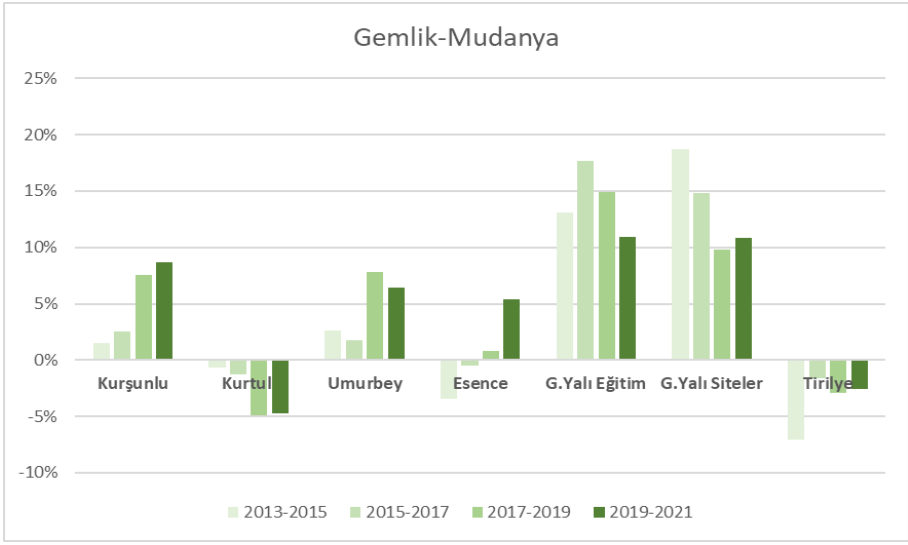

Şekil 20: Gemlik ve Mudanya ilçelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Bursa İli kent merkezinde yer alan Kestel İlçesi'nde Babasultan ve Barakfakih mahalleleri, Nilüfer İlçesi'nde İrfaniye ve Konaklı mahalleleri ve Osmangazi İlçesi'nde Cumalıkızık Mahallesi sundukları kamusal hizmet çeşitliliği ve sahip oldukları nüfus ile ön plana çıkan mahallelerdir. Nüfus değişimi açısından Barakfakih ve Cumalıkızık nüfusları artan mahalleler iken; Babasultan, İrfaniye ve Konaklı nüfusları azalan mahallerdir. Konaklı son dönemde en fazla nüfus kaybeden mahalledir (Şekil 21).

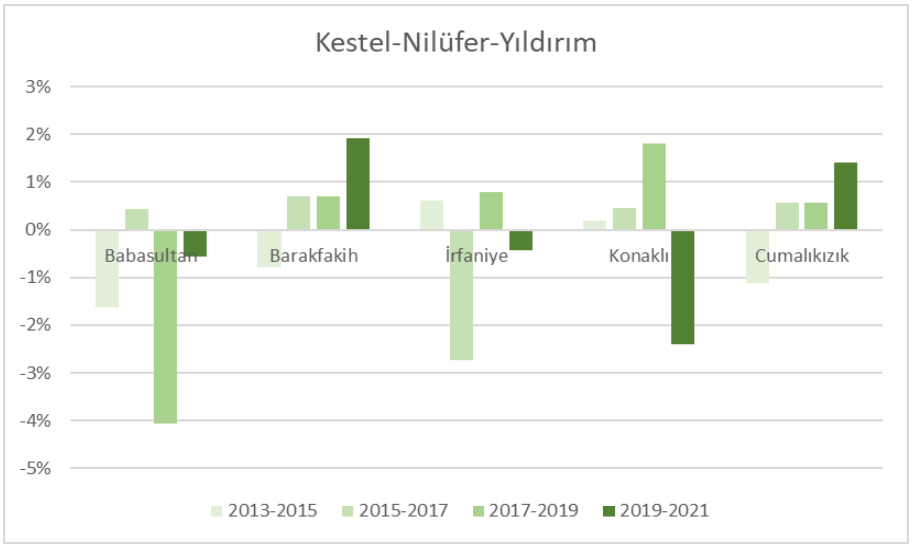

Şekil 21: Kestel, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğünde öne çıkan kırsal yerleşmelerin nüfus değişim hızları (Url-1'den faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

4.3. Bursa Kırsalı Kamusal Hizmet Sunumu ve Mekânsal Planlar Perspektifi

Bursa kırsalında kamusal hizmet sunumuna yönelik yapılan analizlerin ardından konuya ilişkin politika değerlendirmesi mekânsal planlar perspektifi ile yapılmıştır. Mekânsal plan olarak 2030 yılı için hazırlanan Bursa İli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı ve ilişkili raporlar incelenmiştir.

Bursa İli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı kapsamında "Bursa Kırsalının Yapısı, İhtiyaçları ve Geleceği Raporu" hazırlanmıştır. Hazırlanan raporda Bursa köyleri, ilçeler bazında 6 bölgeye ayrılarak incelenmiştir:

- Bölge 1: Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer, Gürsu, Kestel, Mudanya
- Bölge 2: Yenişehir, İnegöl
- Bölge 3: Orhaneli, Harmancık, Keles, Büyükorhan
- Bölge 4: Mustafakemalpaşa, Karacabey
- Bölge 5: İznik, Orhangazi
- Bölge 6: Gemlik

"Bursa Kırsalının Yapısı, İhtiyaçları ve Geleceği Raporu" kapsamında yürütülen çalışmada, ilçelerin sahip oldukları köy sayılarına oranlanarak rassal olarak seçilen 148 köyün muhtarı veya ihtiyar heyeti ile anket yapılmıştır. Yapılan çalışmada ulaşım ve altyapı başlıkları altında köylerin sorunları ve ihtiyaçlarının tespitine yönelik sorular sorulmasına karşın diğer kamusal hizmet sunumlarının varlığı irdelenmemiştir. Konut ve yaşam/ mekân kalitesi başlığı altında taşımalı eğitim gibi konulara değinilmesine rağmen detaylı bir tespite rastlanmamaktadır. Ancak 2030 yılı Bursa İli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı kapsamında belirlenen "Yaşam ve Mekân Kalitesinin Yükseltilmesi ve Sosyal Bütünleşmenin Sağlanması" stratejisinin altında Bursa kırsalına ilişkin bazı hedefler belirlenmiştir. Söz konusu hedefler aşağıdaki gibidir:

- Köylerde sosyal donatıların iyileştirilmesi,
- Aile hekimlerinin ve sağlık imkanlarının köylere en az haftada bir kere belli günlerde gitmelerinin sağlanması için çalışmalar yapılması (Akgün ve Türkoğlu, 2013).

Bu strateji ve altında yer alan hedefler önemli görülmesine karşın kırsal yerleşmelerdeki kamusal hizmet varlıklarının tespiti ve çevresine hizmet veren yerleşmelerin rolünün farklılaştırılması gibi unsurlar eksik kalmıştır.

Genel olarak, Bursa kırsalının problemlerine bütüncül müdahale sağlayabilmesi açısından büyük öneme sahip olan 2030 yılı Bursa İli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı kapsamında yürütülen çalışmaların, kırsalın temel kamusal hizmet sunumu problemlerini çözmeye ve geliştirmeye yönelik yeterince detaylı olmadığı görülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kamusal hizmet sunumu bakımından ön planda olan kırsal yerleşmelerin nüfus yapısındaki değişimlerin izlenmesi bizlere kırsal alanların geleceğine yönelik bir tespit yapma imkânı sunmaktadır. Hizmet bakımından yeterli düzeye ulaşmış kırsal yerleşmelerin nüfusunun belirli bir düzeyde korunmasına karşın bunun tersinin yaşandığı durumlarda mevcuttur. Bu noktada kamusal hizmet sunumlarının kırsal yerleşmeler kapsamında değerlendirilmesi ve kırsal yerleşmenin hizmet ettiği diğer yerleşmeler ile ilişki türlerinin tespit edilerek plan kararlarına da bu tespitlerin yansıtılması gerekmektedir.

Ülkemizde mekânsal planlara dair kademelenme içerisinde önemli bir yere sahip olan Çevre Düzeni Planları kırsal yerleşmelerin bir bütün

çerçevesinde ele alınması ve karar getirilmesi adına önemli bir basamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu planların kırsal dokuya dair en büyük eksikliği kırsal yerleşmelerin tamamını aynı sosyal ve fiziksel yapıya sahipmişçesine ele alması olmaktadır. Bu noktada kırsal yerleşmeler kendi özgün dinamikleri bağlamında ele alınmalı ve plan kararları bu özgün yapıya göre geliştirilmelidir. Bu çalışma kapsamında kırsal yerleşmelerde kamusal hizmet sunumlarına dair yapılan tespitler, özgün yapılarına (mimari karakter, sahip olduğu peyzaj değerleri, sosyal ilişkileri vb.) ek olarak hizmet sunumu bakımından ön planda olmalarının da yerleşmeye dair karar geliştirirken önemli bir unsur olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kamusal hizmet sunumunun eksik kalması kırsal yerleşmeler için temel bir sorundur. Temel hizmetler olan eğitim ve sağlık hizmetlerine bile yeterli biçimde erişemeyen kırsal toplumlar çareyi göç etmekte bulmaktadır. Bu nedenle kamusal hizmetlerin temin edilmesi ve kırsal yerleşmelerin yaşam kalitelerinin artırılması önemli bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu tek başına kırsalın kalkındırılması için yeterli değildir. Her biri kendi başına özgün birer sosyal ve fiziksel dokuya sahip olan kırsal yerleşmelerde bu özgünlük korunarak geliştirilmeli ve bunun yanında doğru ekonomik politikalar üretilerek kırsal kesimde yaşayan halkın ekonomik refah düzeyinin artırılması gibi konulara da ağırlık verilmelidir. Bu noktada bütün kırsal yerleşmeleri bir bütün olarak ele almayan, her birinin farklı karakteristik özelliklerine odaklanan plan kararları geliştirilmelidir.

Bu çalışmada Bursa İli kırsal yerleşmelerinde kamusal hizmetlerin dağılımının sosyal ve mekânsal yapı üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Bursa İli toplam mahallerinin %66'sını oluşturan 703 kırsal nitelikli mahalle 2019 yılında T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen Yerleşim Sistemleri Kademelenmesi (YERSİS) çalışmasından faydalanılarak örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmanın yönteminde; Bursa kırsalındaki kamusal hizmet dağılımı, tam kamusal hizmetler, yarı kamusal hizmetler ve özel kamusal hizmetler şeklinde üç kategori altında incelenmiş olup yarı kamusal hizmetler olan eğitim ve sağlık hizmetleri bakımından hem kendine hem de çevresine hizmet sağlayan kırsal yerleşmeler ağ haritası oluşturularak tespit edilmiştir. Tespit edilen kırsal yerleşmelerde diğer kamusal hizmetlerin (tam ve özel) varlığı ise betimsel ve mekânsal analizler ile ortaya konmuştur. Son olarak kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğü ile ön plana çıkan kırsal yerleşmeler, çalışma kapsamında ele alınan sosyal parametre olan nüfus değişimi bakımından değerlendirilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, Bursa İli kırsal yerleşmelerinde kamusal hizmet sunumu ve nüfus büyüklüğü çoğunlukla ilçe veya il merkezine yakın konumda bulunmak ile ilişkilidir. İlçe veya il merkezine yakın konumlanan kırsal yerleşmelerin çoğu kamusal hizmet sunumunda çeşitliliğe sahip ve nüfus büyüklüğü açısından da ön plana çıkan yerleşmelerden oluşmaktadır. Kırsal yerleşmelerde 2013-2021 yılları arası nüfus değişimi verilerine göre ise Bursa İli kırsalında nüfusun genel olarak azalma eğiliminde olduğu görülmüştür. Ancak nüfus değişiminde de benzer şekilde genellikle ilçe veya il merkezine yakın konumlanan kırsal yerleşmelerin nüfusları artarken uzak konumlanan kırsal yerleşmelerin nüfusları azalmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan analizlerin ardından politika değerlendirmesini mekânsal açıdan yapmak adına Bursa İli 2030 yılına ait Çevre Düzeni Planında kırsal yerleşmelere dair kararlar incelenmiştir. Yapılan incelemeden Bursa gibi önemli sayıda kırsal yerleşmeye sahip bir şehre ilişkin hazırlanan Çevre Düzeni Planı'nın kırsalın temel kamusal hizmet sunumu problemlerini çözmeye ve geliştirmeye yönelik yeterince detaylı bir içeriğe sahip olmadığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında ele alınmamasına karşın kentin tamamına hizmet eden büyük kentsel kullanımların kırsal alanlarda yer seçmeleri de kırsal yerleşmeleri etkileyen bir durumdur. Bursa Şehir Hastanesi de bu kullanımlardan bir tanesidir. Üst ölçekli planlarda alınan kararlarda bu yer seçimleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca ileriki çalışmalarda, Bursa kırsalında kamusal hizmet sunumuna merkezi ve/veya yerel yönetimler tarafından sanayi ve turizm sektörlerinin gelişmesine ilişkin kararların etkileri incelenebilir.

KAYNAKLAR

Akgün, A. A., Türkoğlu, H, (2013). Bursa Kırsalının Yapısı, İhtiyaçları ve Geleceği. 2030 Yılı 1/100.000 Bursa İl Çevre Düzeni Planı Çalışmaları

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2013). 2030 Yılı 1/100.000 Ölçekli Bursa İl Çevre Düzeni Planı Bursa

Çelik, Z. (2005). Planlı dönemde Türkiye'deki kırsal kalkınma politika ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme, Planlama Dergisi, 2, 61-71.

Eminağaoğlu, Z. (2004). Kırsal yerleşmelerde dış mekân organizasyonu ilgili politikalar ve değerlendirmeler, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

European Commission. (1999). Study programme on european spatial planning.

Geray, C. (1974). Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar. Ankara: TODAİE Yay.

Gülçubuk B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Kan, M., Eroğlu, D., Soysaldı, E., Olgun, G. (2015, Ocak). Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi. Kırsal kalkınma paradigması ve yeni arayışlar, Ankara.

Gülümser, A. A., Baycan Levent, T., Nijkamp, P. (2010). Türkiye'nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma, İTÜDERGİSİ/a, 9(2), 133-144.

Güreşçi, E. (2010). Türkiye'de kentten-köye göç olgusu, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11(1), 77-86.

Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

Keleş, R. (1998). Kentbilim terimleri sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi.

OECD. (1994). Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policies. OECD Publications, Paris, France.

OECD. (1996). Territorial Indicators of Employment. OECD, Paris.

OECD. (2011). OECD Regional Typology, OECD Publications. Paris, France.

T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2008). Kırsal Alan Planlaması. Ankara.

Tekeli, İ. (2016). Dünya'da ve Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. Ankara: İdeal Kent

Trakya Kalkınma Ajansı (2013). Kamusal Hizmetlerin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Tekirdağ.

Url-1<https://yersis.gov.tr/web>, erişim tarihi: 22.02.2023

kapanış oturumu

HERKES İÇİN KENT, HERKES İÇİN PLANLAMA: AKILLICA, ADALETLE, YENİDEN

Moderatör: Akif Burak ATLAR

Dr. Öğr. Üyesi A. Burak BÜYÜKCİVELEK

Doç. Dr. Dalya HAZAR KALONYA

Doç. Dr. Melis OĞUZ

Doç. Dr. Seher ÖZKAZANÇ

Av. Deniz ÖZEN

AKİF BURAK ATLAR- Dünya Şehircilik Günü 46. Kolokyum buluşmasının Kapanış Paneline hepiniz hoş geldiniz. Bugün 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü toplumda ve mekânda adaleti sağlayacağımız geleceğe hep birlikte dayanışmayla omuz omza gideceğiz ve inanıyoruz ki özgür kentlerde hepimizin arzu ettiği o ideal yaşamı hep birlikte tesis edeceğiz.

"Mekânda ve Toplumda Adalet" temasıyla bu yıl bir araya geldik ve kapanış panelimizin ismini de aslında biraz geriye bir referansla 2011 yılında Yıldız Teknik Üniversitesinde 7. Türkiye Şehircilik Kongresi ya da 35. Kolokyum buluşmasında *"Herkes İçin Kent Herkes İçin Planlama Adaletle, Akıllı ve Yeniden"* başlığı altında isimlendirdik. Bunun tabii şöyle bir anlamı var: Geçtiğimiz 11 yıl, yani 2011 yılında kent hakkı odaklı yaptığımız meslek buluşmasının üzerinden 11 yakıcı yıl geride kaldı. O gün büyük bir iştah ve inançla yaptığımız mesleki katkılar, mesleki tartışmalar 11 yıl sonra geri dönüp baktığımızda farklı bir boyuttan değerlendirmeyi elbette hak ediyor. Geride bıraktığımız 11 yıl büyük kentlerde planlama açısından birçok otonom kararı yıkıcı etkilerle hayata geçtiği bir yıl oldu. Mutlaka demokrasi anlamında çok ciddi bir irtifa kaybettik ki mesleklerin sadece plancılığın değil, bütün mesleklerin layıkıyla pratiğe dökülmesinde en temel araçlardan biri, en ideal araçlardan birisi aslında demokrasi düzeyi, ne yazık ki demokrasi anlamında ve içinde bulunduğumuz 2022 yılı itibariyle 25 Nisan Gezi davasında verilen hukuksuz kararlar etrafında demokraside olduğu gibi adalette de çok ciddi bir irtifa kaybından bahsetmek gerekiyor. Bu anlamda 2022 yılında 46. kez bizleri bir araya getiren meslek buluşması toplumda mekânsal adaletin geleceğine dair izini sürerek önemli bir not düşmüş oluyor geçmişe, bu etkinliğin hayatta gerçekleşmesinde, hayata geçmesinde emek veren tüm meslektaşlarımıza, tüm mesai arkadaşlarımızla ve odamızla birlikte işbirliği yapan Eskişehir Büyükşehir Belediyesine, her kademede emek koyan dostlara çok teşekkür ederiz.

Gezi davasından bahsediyoruz. Açılışı Sevgili Tayfun Kahraman'ın, sevgili meslektaşımızın ki bugüne kadar birçok Şehircilik Buluşmasına önemli katkılar koydu ve mesleğe adım attığı dönemden beri, öğrenciliğinden beri hiçbir zaman bu buluşmaları kaçırmadı. Bu sefer aramızda yok, fakat açılışı kendisinin o dokunaklı mektubuyla ve eşi meslektaşımız sevgili Meriç Demir Kahraman'la birlikte hazırladıkları çerçeve bildiriyle açtık. Kapanış Panelindeyse Gezi davası sürecinde Şehir Plancıları Odasının Mimarlar Odasıyla birlikte yürüttüğü mesleki ve hukuki mücadelede oldukça önemli katkıları olan ve bugün Tayfun'la beraber haksız bir şekilde meslek ve kent savunuları nedeniyle tutsak olarak tutulan sevgili Mücella Yapıcı ve sevgili

Can Atalay'dan da kısa birer mesaj aldım sizlere iletmek üzere, izninizle oturuma geçmeden önce o mesajları paylaşmak istiyorum.

İlk mesaj Silivri Cezaevinden:

> *Değerli arkadaşlar, şehir plancılığı yapmış, şehir plancılığını yapmış olması nedeniyle tutuklanmış benim bildiğim tek örnek Tayfun Kahraman'ın değerli meslektaşları,*
>
> *Akla vicdana sahip çıktığınız ve mesleğinizi, Gezi'yi savunduğunuz için size minnettarım. Enseyi karartmıyoruz, bu karanlığı mutlaka aşacağız. Karanlık gidecek, Gezi kalacak, yaşasın dayanışma.*
>
> Şerafettin Can Atalay, Silivri Cezaevi

Sevgili dostlar,

> *Hepinizin Dünya Şehircilik Gününü kutlarım. Mimarlar Odasının emekçisi bir mimar olarak kente dair tüm meselelerde sizlerle birlikte mücadele etmeye, mekânda ve toplumda adaleti aramaya ve kentlerimizi savunmaya devam edeceğiz. Bakırköy'den sevgilerimi gönderiyorum. Kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber, ya hiçbirimiz.*
>
> Mücella Yapıcı

Şimdi kısa bir süremiz var ve bu süreyi böyle bir altılı masa kurduk sizler için, üç gündür olanca gayretlerle ve oldukça güzel katkılarla sürdüğümüz kolokyum buluşmasını kapatmak üzerine aslında zor bir görev üstleniyor konuşmacılarımız, panel akışından sizlere kısaca bilgi vermek isterim. 5'er dakikalık bir ilk turun ardından 5'er dakikalık bir ikinci tur sizleri bekliyor. Olabildiğince özet ve spot bir şekilde değerli katılımcılarımız kendi uzmanlıklarından, kendi perspektiflerinden toplumda ve mekânda adaleti alt başlıklarda tartışmaya gayret edecekler ve süre kaldığı ölçüde salondan soru ve katkı almaya devam edeceğiz. Ben hızlıca değerli konuşmacılarımızı sizlere takdim edeceğim. Burak Büyükcivelek bizlerle bugün, kendisi şehir plancısı meslektaşımız ODTÜ Şehir Bölge Planlama Bölümünde öğretim üyesi ve geçmiş dönemlerde Oda Genel Merkezi Ankara Şubede Şube Başkanlığı dahil olmak üzere çeşitli görevler yürüttü. Hemen yanında Seher Hocamız var ve sevgili Seher Özkazanç Necmettin Erbakan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden öğretim üyesi kendisi, Burak Hocamın

yanında sevgili Dalya Hazar Kalonya Pamukkale Üniversitesinden Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden katılıyor ve kendisi de İzmir Şube Yönetim Kurulunda geçmiş tarihlerde görev almış bir meslektaşımız. Sevgili Melis Oğuz, o da İstanbul'dan Beykent Üniversitesinden ayağının tozuyla geldi, az önce trenden indi. O da şimdi yanlış söylemeyeyim diye notuma bakıyorum, endüstriyel tasarım bölüm başkanı ve birçoğunuz onu bir mecradan tabii ki tanıyorsunuz, *"Mekân ve İnsan"* programını uzunca bir süredir güzel, istikrarla yürütüyor. Son olarak biz şehir plancılarının yanına bir de hukukçu katılımcımız var, sevgili Av. Yalçın Deniz Özen Sosyal Haklar Derneği emekçisi ve sosyal hukuk çalışmalarıyla hepimizin yakından takip ettiği birçok toplumsal davada gönüllü olarak bir hukuk mücadelesini veriyor.

Daha fazla uzatmadan panelimize geçelim istiyorum. Ben ilk olarak sözü Burak Hocamıza vermeyi düşünüyorum. Bu buluşmanın temel kavramı adalet, adaletse elbette birçok farklı düzlemde karşılık bulan toplumun temel kavramlarından biri. Peki, biz planlama perspektifinden baktığımızda adalet tartışmalarını hangi noktadan tanımlayabiliriz, bu kavramı meslek yönünden hangi yönüyle çalışmalarımıza kılavuz olarak tutabiliriz? 5 dakikalık süreniz başladı Hocam, buyurun.

BURAK BÜYÜKCİVELEK- Teşekkürler, bu ölçekte bir kalabalığın önünde konuşmak pek kolay değil, 5 dakika içinde bu konuyu tartışmak ise işi daha da zorlaştırıyor. Antik Yunan'dan beri tartışıla gelen bir konu üzerinde 21. yüzyılda yeni ne söylenebilir diye düşünmek de oldukça zor. Böyle bir arayış içinde ne söyleyebilirim diye düşününce bari olaya karşı taraftan bakayım dedim. Yani salonlarda tartışılan konulara bakacak olursak; afet riski, çevre sorunları, cinsiyet eşitliği, konuşulanları, tüm bu sorun alanlarını kabul etmemek mümkün değil. Ama salonun dışındaki dünyada bizim burada tartışmaya değer bulduğumuz kavramları, eleştirdiğimiz yaklaşımları onaylayan, bunlar üzerinde bir sorun görmeyen koca bir dünya var. Bu dünyanın kendi meşruiyet çerçevesi ve o insanların tanımladıkları başka bir adalet kavramı, sistemi var. Bizim tanımladığımız adalet kavramı çerçevesi onların bakış açısından aslında adaletsizlik sunuyor. Başka bir toplumsal bağlamda, daha toplumcu ve ekolojik bir yaklaşımın belirlediği bir genel düzen içinde bu toplantıyı yapıyor olsaydık belki biz dışarıda olacaktık, dışarıdakiler ise içeride olacaktı ve başka şeyler tartışılıyor olacaktı. Biz uzun yıllardır, pek çok konuyu benimsediğimiz değer sistemi çerçevesinde tartışıyoruz. Ama başka değer çerçeveleri olduğunu unutuyoruz.

Karşı taraftaki bakış açısını yansıtması açısından üç konu seçtim: Biri kamu yararı, diğeri afet riski, sonuncusu ise planlama meslek alanının çerçevesinde bu konuların nasıl göründüğüyle ilgili. Biraz şeytanın avukatlığını yapacağım.

Öncesinde bizim bakış açımızın dışındaki bu bakış açısını yansıtması açısından şöyle bir çerçeve çizmek yararlı olabilir. Bir kere bu bakış açısı içindeki bütün hümanizmayı, insancıl yaklaşımları yok etmiş, insanla doğa arasındaki ilişkiyi kırmış bir yaklaşım. Teknolojik determinizm diyorduk, belirlenimcilik diyorduk, ama bunu da aşmış bir ekonomik belirlenimcilik altında yaklaşıyor her konuya. Her şeyin kâr amacıyla yapıldığı, rekabetin ve bu rekabet koşulları içinde dezavantajlı grupların oluşmasının meşru kılındığı bir sistem üzerinden, değer sistemi üzerinden tartışmalar yapılıyor. Bu tartışmalar için de gene kolokyumun başından beri dile getirilen afet ve risk kavramları aslında fırsat olarak görünüyor. Biz buna başka şekilde bakıyoruz. Kamu yararı dediğimiz şey bir kılıf oluyor, katılım dediğimiz şey de geçen oturumda söz edildi, pazarlamaya dönüşüyor. Bunlar kendi içeriklerinden, bizim tanımladığımız anlam bütünlüğünden başka şekilde tanımlanmaya başlıyor ve tabii o şekilde de değerlendiriliyor. Örneğin, kamu yararı dediğimiz, bütün planlama etkinlik ve eylemlerini bağdaştırdığımız şey, çok büyük tartışma alanı. Kamu kimdir? Kamu yararı dediğimiz şey nedir? Kamu yararı çoğunluğun yararı mı? Yoksa yatırım yapıp risk alanların yararı mı? dezavantajlı grupların yararı mı, ekonomide en çok değeri oluşturanların yararı mı? Bu konuda soru işaretleri var. Oysa biz kamu yararı dediğimizde bu tartışmaları yok sayarak, herkesin uzlaştığı bir kamu yararı varmış gibi planlama ile kamu yararını ilişkilendiriyoruz. Hangi kamu yararı konusunda ciddi soru işaretleri var.

Geçen oturumlarda çoklukla söz edilen bir diğer konu afet riski. Bir konuşmacı afet riski konusunun mevzuatta çok fazla teknolojik odaklı, mühendislik odaklı bir yaklaşımla yer aldığından, konunun toplumsal ve çevresel boyutlarının tamamen yok sayıldığından söz etti. Madem teknolojik yaklaşıyoruz istediğimiz her yere dilediğimiz yapıyı yapamaz mıyız? Yani, teknolojide sınır olmadığını varsaysak deniz kumunun üzerine 500 katlı gökdelen yapılabilir. Bunun kuşkusuz belli bir maliyeti olacaktır, ama tek sorun teknolojik maliyetin karşılanması sorunu mudur? Konunun toplumsal ve çevresel maliyetini karşılayabilecek durumda mıyız? Bunları tartışmak gerekiyor. Sınır sadece teknolojik ya da ekonomik mi? Afet riskiyle ilgili kanun ne için çıktı diye sorulduğunda yaşam güvenliği, konut güvenliğinin

sağlanması, afet riskinin bertaraf edilmesi mi söyleniyor, yoksa piyasa mekanizmaları içinde sermaye döngüsünün hızlandırılması ve devam etmesi mi? Konuyu biz hâlâ kamu yararı açısından ve hatta tanımladığımız kamu yararı açısından ele aldığımız için var olan uygulamaların yasanın içeriğiyle nasıl çeliştiğini vurguluyor, kimi zaman da işin içinden çıkamıyoruz. Çünkü gerçek amacı ile yazılı amacı ayrışmış, hatta yüz seksen derece farklılaşmış olan olan bir mevzuatla karşı karşıyayız. Sorun bir anda güvenli yapılardan çıkıp piyasayla uyum, piyasa koşullarında bir şeylerin yapılıp yapılamayacağıyla ilgili bir soruna dönüşüyor. Dolayısıyla emsal artışları ve kullanım değişiklikleri devreye giriyor. Biz de hiç niyetimiz olmasa bile bunlara değinmek zorunda kalıyoruz.

Planlama alanındaki veri toplamamız ve bunları çözümlememiz konusunda nasıl analizler yapıyoruz. GZFT analizi yapıyoruz örneğin. Bu çözümlemedeki değer çerçevemiz nedir, hangi değer yargılarına göre bu çözümlemeyi gerçekleştiriyoruz? Benzer şekilde planlamada kullanılan kavramlar; esnek planlama, özel proje alanları, plan tadilatları da gene farklı bir bakış açısıyla çok farklı şekilde değerlendirilebiliyor. Yine o bakış açısına göre bizim karşı çıktığımız pek çok uygulama olumlu, yapılması gereken, piyasaya uyumlanılması amacıyla gerçekleşen eylemler olarak karşımıza çıkıyor. Planlara ilişkin sorun tanımları bile o şekilde gelişiyor, sonuç olarak da planın ürettiği çözümler de bizim umduğumuz şekilde gerçekleşmiyor. Teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR- Çok teşekkürler. Hocam, aslında şu tartışma bana çok doğru geliyor: Kamu yararını uzun yıllardır meslek içinde kullanıyoruz, ama belki bu kavramı yeniden tartışmaya açmakta fayda var. Çünkü geçtiğimiz yıllarda mesleki mücadelelerde farklı perspektiflerden kamu yararının da ideal bir şehircilikten uzak uygulamalarda karşımıza çıktığını görüyoruz. Bunu ise son yıllarda dengeleyen bir kavram şüphesiz kent hakkı, 2011'deki buluşmanın dikkat ettiği, işaret ettiği, temas ettiği noktalardan biri buydu. Kent hakkı deyince de tabii sadece kent yaşamı değil, bir bütün olarak kırsalı da, çevreyi de ele alan bir perspektiften tartışmaya son yıllarda neyse ki başladık. Bu noktada ben sözü Dalya Hocam, size vereceğim. Belki çevre hakkı ya da çevre adaleti üzerinden bize bu turda bir perspektif sunarsınız. Buyurun, söz sizde.

DALYA HAZAR KALONYA- Teşekkürler öncelikle panel daveti için. Dünya Şehircilik Günümüz kutlu olsun. Ben biraz çevre adaleti ve iklim adaleti konusuna giriş yapacağım. İlk başta çevre adaletiyle başlamak istiyorum.

Aslında ikisi birbiriyle örtüşen kavramlar, bir arada da düşünülebilir, ama arada ufak bir ölçek farkı var. Çevre adaleti ya da çevresel krizler dediğimizde genellikle yerele odaklı problemler ve onlara karşı reaktif tepkiler üzerinden çözüm odaklı olmaya çalışırken, iklim değişikliğinin daha küresel bir boyutta ele alındığını görüyoruz. O yüzden çok daha üst ölçekten bakmamız gerekiyor. Çevre adaleti ya da çevre adaletsizliği çevre hareketleriyle bir arada düşünülmeli çünkü ortaya çıkan herhangi bir adaletsizlik durumunda bundan olumsuz etkilenenler sıklıkla yerel halklar oluyor. Hatta kırsal üreticilerin çok kırılgan gruplar olduğunu görüyoruz. Bu konuyla ilgili farkındalık dünyada 70'li yıllarda toplumsal hareketlerle birlikte ortaya çıkıyor. Diğer toplumsal hareketlerle, örneğin feminist hareketler, öğrenci hareketleri ve savaş karşıtı hareketlerle bir arada yükselişe geçiyor. 80'lerdeyse "çevre adaleti" kavramı ortaya çıkıyor. Çevre adaleti kavramını ilk olarak Afro-Amerikan grupların çöp depolama alanları ya da toksik atıklar yakınında yaşamak zorunda kalması ile ilgili yapılan "eko-ırkçılık" çalışmalarında görüyoruz. Ardından 80'li yıllarda, "kesişimsel" dediğimiz; toplumsal cinsiyet, ırkçılık, sosyo-ekonomik vd. parametrelere göre toplumsal kırılgan gruplar ve çevre adaletsizliği arasında bir paralellik keşfediliyor. Bununla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanıyor.

Türkiye'ye baktığımızda da paralel olarak mesela, 1993 yılında Ümraniye çöplüğündeki metan gazı patlamasının çevresindeki düşük sosyo-ekonomik gelir grubundaki insanlar için bir faciayla sonuçlanması örneği var. Çöp depolama alanları gibi dere yatağındaki yerleşimler de örnek olarak verilebilir. Yine iklim değişikliği ile derinleşen problemler ve ülkedeki çetrefilli ÇED süreçleri çevre adaletsizliğiyle ilgili örnekler. Yasal süreçlerdeki ihlallerin dava süreçlerini ve buna paralel çevre hareketlerini tetiklediğini görüyoruz. Ben 2009-2019 yılları arasında Türkiye'deki çevre hareketlerini incelediğim bir çalışma yaptım. Burada çevre hareketlerinin ilk olarak 90'ların en önemli çevre gündemi olan Bergama altın madeni direnişiyle başladığını görüyoruz. Daha sonra Kuşadası'ndaki çöp depolama alanlarıyla devam ediyor ve Ege bölgesinden Türkiye'ye yayılıyor.

Kentsel alanlar ve kırsal alanlardaki çevre hareketlerinde ufak bir farklılık görülüyor: Kentsel alandaki çevre aktivistleri "yaşam biçimlerini" korumaya çalışırlarken, kırsal alandaki çevre aktivistleri "yaşam alanlarını", oradaki geçimlerini ve bütün hayat biçimlerini korumaya çalışıyorlar. Eğer koruyamazlarsa iki olgu karşımıza çıkıyor: Biri "kırdan kente göç" süreçleri, diğeri de "kırsal soylulaştırma" dediğimiz, üretici olmayan nüfusun kırsal alanlara yerleştiği ve üretici nüfusun artık üretim yapamadığı süreçler.

2009-2019 yılları arasında Türkiye ulusal basınına yansıyan 15 konuda 700 çevre hareketi tespit ettim. Çevre hareketlerinin en çok İzmir, İstanbul, Muğla, Antalya ve Ankara'da ortaya çıktığını gördüm. Bunlar metropol kentleri olmakla birlikte çoğu kıyı alanlarındaki kentlerdi. Bunun neden olabileceğini düşündüğümde, nüfus, eğitim seviyesi, farkındalık gibi konuların yanında coğrafi etmenler ve özellikle kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turizm ve enerji yatırımlarıyla ilgili olabileceğini düşündüm. Genelde yerelde reaktif örgütlenmeler oluyordu. Yani yerel halk direnişleri. Bunun yanında, proaktif olarak da çevre dernekleri, ilgili STK'lar ve meslek odalarının belki projeler ortaya çıkmadan önce durdurabilecek seviyedeki çevre hareketleri de söz konusu olabiliyor. Özellikle 2013 yılı itibariyle Gezi eylemleriyle paralel olarak, eylem kültürü ve sosyal medyanın da aktif kullanılışıyla birlikte çevre hareketlerinde artış, 2016 yılında OHAL süreçleriyle ve eylem yasaklarıyla birlikte bir azalış ve 2018 itibariyle de yeniden bir artış tespit ettim diyebilirim.

Bu süreçte "iklim değişikliği" de çok önemli bir eylem alanı aslında. Özellikle büyük kentlerde ve kıyı kentlerinde gerçekleşen daha küresel ölçekte eylemler olduğunu görüyoruz. İklim adaleti çevre adaletinin neresinde diye baktığımızda ise, çevresel ya da doğal koşullar üzerinde değil, daha etik değerler ve siyasi bir konu alanı olarak ortaya çıkıyor aslında iklim adaleti konusu. Yapılan çalışmalar daha çok eşitlik, kolektif haklar, insan hakları, tarihsel sorumluluğu ve iklim değişikliğine dair ekolojik borç konuları üzerinden tarifleniyor. İklim adaleti kavramının en önemli temel önermesi de şu: İklim değişikliğinin en az sorumlu olan kesimler, iklim değişikliğinin etkilerine en açık ve en kırılgan grupları oluşturuyor. Bu da zaten bir iklim adaletsizliğini yaratıyor. Peki, bu durum nasıl çözülebilir? İkinci kısımda biraz bunlara değineceğim, teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR-- Biz teşekkür ederiz. Açılış panelinde de vurgu yaptığınız birkaç örneği farklı bir perspektiften, ekoloji, çevre adaleti başlığında Sinan Erensü'den dinlemiştik. Söylediğiniz bence kritik noktalardan biri kentsel ve kırsal alanda bunun tezahür biçimi, kırsal alanda bir yaşam alanı savunucusu gibi, ama kentsel alanda bir yaşam biçimi savunucusu ve belki tartışması olduğunu söylüyorsunuz. Bence bu noktada sevgili Melis Oğuz'a mikrofonu uzatabiliriz. Planlama özellikle otonom uygulama ve merkezi politikalara baktığımızda temel bazı normlar üzerinden şüphesiz hareket ediyor ve burada da genel kabul gören normlarda kent yaşamında çekirdek aileyi ve onun temsil ettiği değerleri merkeze koyuyor, ama bu şüphesiz beraberinde bazı sorunları da getiriyor. Bu sorunları belki biraz şimdi Melis bize açar.

MELİS OĞUZ- Herkese merhaba, şimdi toplumsal cinsiyet üzerinden bir genel değerlendirme yapmam gerekirse ki tabii özellikle bu alanda çalışanlar bilecekler, çok zor, tüm hocalarımız için çok zor, benim de öyle. Gündelik hayat pratikleri aslında toplumsal cinsiyet rollerinin de biçimlenmesinde çok önemli ve planlama da bu noktada şu açıdan çok ciddi bu toplumsal cinsiyet rolleri ve gündelik hayat pratiklerinin biçimlenişinde rol alan bir meslek dalı aslında, dolayısıyla biz hem teorik hem de mekânsal alanda özel ve kamusal mekândan, özel ve kamusal alandan ve özel ve kamusal hayatlardan bahsediyoruz. Tabii farkındaysanız özel ve kamusal sıfatlarının yanına hayat, mekân ve alan kelimeleri eklendiğinde anlamları değişiyor ve bizlerin de aslında çalışma alanlarımızı bu kavramlar çok ciddi bir şekilde şekillendiriyor. Bana verilen sözü aldığım yerden devam edeyim.

Bizim teoride de planlama disiplininin geçmişten bugüne kadar gelirken en büyük problemlerinden bir tanesi aslında çok ciddi bir dirsek temasımızın olduğu mimarlık disipliniyle onların çizmeyi bıraktığı yerde bizim devralmamız, bizim çizmeyi bıraktığımız yerde onların devralması ya da bizim düşünmeyi bıraktığımız yerde onların devralması ve onların düşünmeyi bıraktığı yerde bizim devralmamız. Oysaki içeride olan her şeyin dışarıyı, dışarıda olan her şeyin içeriyi etkilediğini hepimiz bizzat pandemi sürecinde sanırım deneyimleme fırsatı edindik.

Şimdi kamusal alan dolayısıyla geçmişten de gelen bir tanım ve mesleklerin de sınırlarının çizilmesinde önemli bir aslında parametre ve burada aslında geleneksel okumada açık tartışmaların yapılabildiği sosyal bir alan olarak tanımlanan bir kamusal alan var, ama öbür tarafta özel alan aile yaşamıyla ilişkilendirilen bir alan ve bu artık bugün 21. Yüzyılda çok ciddi bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir husus. Takip ediyorsunuzdur muhakkak, şu an gündelik olarak aslında gündemimizin belki de çok önemli bir konusu olmamasına rağmen aile yapısına ilişkin bir Anayasa değişikliğiyle ilgili olarak aslında siyasetçilerimiz bir tartışma yürütüyorlar. Bu tartışmanın da gerçekten Türkiye'deki aile yapısının değişimini ne kadar dikkate aldığı ayrı bir tartışma konusu, fakat planlama çok ciddi bir şekilde aslında projeksiyona da dayanan, dolayısıyla istatistiki veriyi kullanan ve mekânda bu toplumsal değişimin nasıl tezahür edeceğine dair öngörülerde bulunan bir disiplin. Dolayısıyla aile yapısına ilişkin yapılacak olan tespitlerin de hakikaten gerçekleri ne kadar yansıttığı önemli bir husus, istatistiklere baktığınız zaman 1980'lerden bu yana, yani son 30 sene içerisinde Türkiye'de aile yapısında ve ailenin tanımına dair çok ciddi değişmeler yaşandığını görüyoruz. Biz bazen aile, bazen hane halkı diyoruz, ama hane halkı daha çok ekonomik bir tanım

olarak kullanılırken aile daha fazla sosyal bir tanım olarak kullanılıyor ve biz bugün baktığımız zaman artan boşanma oranlarından, evlenme oranlarının azalmasından, bireylerin daha geç yaşlarda evlenmesi ya da evlenmeyi tamamen tercih etmedikleri bir topluma doğru gidişten, yeniden evlenmelerin, yani ikinci ya da üçüncü evlenmelerin yaygınlaşmasından ve doğurganlık davranışının ya ertelenmesi ya da tamamen masadan kaldırılmasını aslında deneyimliyoruz. Tabii şu an hâlâ toplumun büyük bir kesimini kapsamıyor olsa da bu trend, bu eğilim artış gösteriyor ve yavaş yavaş aile kurumunun, geleneksel olarak aile kurumunun üzerine atfedilmiş olan işlevlerin de kendini toplumsal olarak başka kurumlara devrettiğini de görüyoruz. Bunun içerisinde tabii kadının daha fazla işgücünde yer almaya başlamasıyla birlikte bakım, yetiştirme ve eğitim gibi aile kurumuna atfedilmiş bazı işlevlerin de artık kamu tarafından ya da özel olarak karşılandığını görüyoruz. Planlama, projeksiyon ve tanım meselesiyle bu noktada tanımların değişiminin aslında planlamaya girdi olarak bizler için çok önemli olduğunu söyleyerek ben burada noktalandırayım ve belki bir sonraki turda da başka neler düşünmemiz gerekebilire dair bir şeyler daha söylerim.

AKİF BURAK ATLAR-- Çok teşekkürler. Belki de planlama mesleğinin en dinamik yönlerinden biri kavramların ya da olguların sık sık şekil değiştirmesi, biçim değiştirmesi ya da pandemi örneğinde olduğu gibi beklenmedik anlarda dahil olup, gündemi belirlemesi, bir anlamda da yenilikçi çalışmalara yön vermesidir. Bu anlamda aslında başta metropoller olmak üzere Türkiye kentlerinin yine son 12 yılda temel olarak gündeme aldığı bir konu var, o da göç ve tabii sığınmacılarla beraber başlayan ve farklı örneklerle devam edecek gibi görünen bir problem kendi altında da mekânsal ve kentsel adalet anlamında birçok alt başlığı içinde barındırıyor. Bu noktada ben sözü sevgili Seher Hocamıza bırakacağım. Bu çok katmanlı problemi zor da olsa bize 5 dakikada aktarmaya çalışacak.

SEHER ÖZKAZANÇ- Bildiğiniz gibi 2011 yılında Suriye'de başlayan iç çatışmalar ile birlikte Türkiye ve diğer sınır ülkelere yoğun bir mülteci hareketi yaşandı. Bu beklenmedik göç dalgası savaşın şiddetlenmesiyle daha da büyüdü. Türkiye'de kamp alanlarından sonra mültecilere geçici barınma merkezleri ve konteyner kentler kuruldu. Her araştırmanın bir hikayesi var aslında, benim de göçe yönelik çalışma hikayem bu kamplarla başladı. Nitekim eşim Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nda çalışıyordu ve bu kamplardan birine görevlendirmeyle gitti, tel örgülerin ardındaki bir kız çocuğunun fotoğrafını paylaştı benimle. Bu kız çocuğunun fotoğrafı çok etkilemişti beni, çünkü öncesinde sadece sayılar vardı aklımızda, şimdi ise

bir dram. Sonrasında "göçmenler ne yapıyorlar, dünyada nasıl bir politika var, gerçekten onlara adil davranıyor muyuz?" sorgulamalarını daha sık yapmaya başladım. İnsanların daha da önemlisi çocukların sefaletini az da olsa giderebilmek için çevremizden, akraba arkadaş vb. yardım topladık, neler yapabiliriz diye düşündük. Ardından kamplara ben de gitmek istedim, belki yararım dokunur diye, çünkü hatırlayacağınız üzere ilk göç dalgası ne yazık ki çok travmatik. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük mülteci krizi, ekonomileri alt üst olmuş, her beş Suriyeliden dördü yoksul, hatta açlık sınırında yaşamaya mahkûm. Ancak yine bildiğiniz üzere hükümet Suriye yardımlarını, sığınmacılarla görüşme yapılmasını ve her türlü araştırmayı güvenlik sebepleriyle bir süre askıya aldı.

Birkaç sene sonra araştırma yasağının kalkmasının ardından bu kez akademik anlamda da Suriyelilere ilişkin bazı çalışmalara başladım, Savaşın şiddetlenmesi göç dalgasının büyümesine neden olurken Türkiye'ye sığınan Suriyeli kayıtlı-kayıt dışı nüfus 3 milyonu geçmişti. 2013-2014 yıllarında ise Ankara Mobilyacılar Sitesi'nde iş yerleri olan tanıdıklarımızın yanına Suriyeli ailelerin sığınması, onlara iş imkanı verilmesi, kısa sürede Siteler ve civarında ciddi bir Suriyeli ikametine neden olurken; bu durum alan araştırmalarına da olanak sağlamıştı. Sitelerde istihdama katılım ve toplumsal uyumu gözlemleme fırsatı bulmuştum. Yine birkaç yıl geçti ve 2017 yılında bir yüksek lisans öğrencimin Suriyelilere yardım derneğinde gönüllü çalıştığını öğrendim, pek çok sorum karşısında isterseniz sizi Suriyeli arkadaşımla tanıştırayım dedi ve onun bağlantıları ile daha detaylı, derin araştırmalara başladım. Konuşmam esnasında bu araştırmanın bulgularını elimden geldiğince sizlerle paylaşmaya çalışacağım. Alandan da birkaç fotoğraf ekledim, slayttan takip edebilirsiniz.

Göç dünyanın her yerinde toplumları devletleri endişeye sevk etmektedir, çünkü göç konusunun siyah-beyaz ayrımı yok, daha çok grileri var. İstemsiz, zorunlu olarak yapılan ani ve kitlesel bir göç söz konusu ise endişeler yerini önyargı, tepki ve hatta yabancı düşmanlığına kadar götürmektedir. Benim buraya çağrılma nedenim göç konusu hakkında konuşmak ancak ülkemizde en yoğun göç Suriye'den olduğu için Suriyeliler özelinde bir konuşma hazırladım. Nitekim mülteci başvurusunda bulunmuş olan Suriyeli sayısı 5.5 milyon civarında ve bu mültecilerin %70'i Türkiye'de yaşıyor.

Ben konuşurken Suriyelilere mülteci diyeceğim, ancak yasal statüleri mülteci değil, Uluslararası hukukta her ne kadar mülteci; göçe zorlanan ve ülkesinden ayrılan kişileri temsil etse de Türkiye, coğrafi kısıtlama

yaklaşımı sonucu Avrupa ülkeleri dışından gelen kişilere mültecilik statüsü vermemektedir. Kitlesel göç ile Türkiye'ye gelen Suriyeliler için "Geçici Koruma Yönetmeliği" yürürlüğe konulmuş ve ulusal hukukta Suriyeli göçmenler, "Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler" olarak tanımlanmıştır. Biz Suriyelileri her ne kadar geçici olarak tanımlasak da tarih bizlere aslında mültecilerin büyük bir çoğunluğunun kalıcı olduğunu göstermektedir.

Dünyada mültecilerle ilgili çalışmalara bakıldığında öncelikle geçicilik algısı ile kentten uzak banliyölerde ve çoğu zaman kırsal yerleşimlerde kamp/barınma merkezleriyle sınırlı tutulmaya çalışıldıklarını görüyoruz. Ancak uzun erimde mülteciler evlerine dönmemiş kentlere akın etmiştir. Türkiye'de kamplarda yaşayan mülteci oranı %1.2'dir. Nitekim mülteciler normal bir yaşam sürmeye çalışmaktadır. Ekonomik ve sosyal anlamda var olma savaşı vermektedir. Ancak asıl sorunlar bu mobilite ile başlamaktadır. Mobiliteden rahatsız, göçmen karşıtı söylemler Avrupa'da yükselişe geçen sağ popülist partilerin ortak dili haline gelmiştir. Alman alternatif partisinin Alman ulusunu yüceltici ve göçmenleri dışlayıcı söylemleri, Amerika başkanı Trump'ın göçmenlere karşı "Meksika duvarını" örmeye çalışması, Macaristan başbakanı Orban'ın "tüm teröristler göçmendir" açıklamaları kaygı verici örneklerdir. Özellikle seçim öncesi seçmenleri panik ve endişeye sokmak bu partilerin işine gelmektedir. Mevcut yaklaşımlar Suriyelilerin Avrupa ülkelerine geçişini engellemektedir. Mülteci kabul eden Avrupa ülkeleri ise çok komik sayıda destek vermektedir ki 100-1000 kişi arası değişiyor yeniden yerleştirmeler.

Peki mülteciler politik dışlanma dışında nasıl engellerle karşılaşıyor kentlerde, kentlerimizde, geçen 11 senede nasıl bir süreç işledi? Nitekim ilk göç dalgası yaşandığında dünyada olmayan çocuk bugün 11 yaşında, 7 yaşında olan çocuk şu anda üniversitelerde bizlerden eğitim alıyor. Bu alanda ciddi bir ayrışma, ayrıştırılma, dışlanma söz konusu. Melis Hocam'ın vurguladığı üzere, aynı zamanda toplumsal cinsiyet anlamında da çok dezavantajlılar göçmenler, kısaca bunlara değinmek istiyorum. Daha önce de belirttiğim gibi Ankara örnekleminden çıkarımlara sıklıkla yer vereceğim.

Öncelikle mültecilerin en temel sorunu maalesef barınma. Sosyal konut hakları dünya çapında kısıtlanırken ülkemizde zaten problemli bir alan olan sosyal konuttan mültecilerin yararlanmaları mümkün değil. Bu nedenle genellikle kentin kıyılarında, izole edilmiş, düşük kalitedeki konutlar, gecekondu alanları veya dönüşüm sürecindeki mahalleler tercih edilmektedir. Evsizlik riski de her geçen gün artmaktadır. Diyeceksiniz ki biz onlara kamp kurduk,

kamplardan ayrıldılar, kente gelmeselerdi. Şimdi şöyle düşünün, savaştan kaçarak bir ülkeye sığındınız, dil bilmiyorsunuz, kültürünüz farklı ve o ülkenin vatandaşları sizi istemiyorlar, sizi bir alana hapsettiler ve siz haklı olarak eski yaşantınızı özlüyorsunuz. Diyorsunuz ki ben kentte yaşayayım, kente dâhil olayım, gündelik aktivitelerden yararlanayım, bir işim olsun. İstekleri çok basit: bir an önce normale dönme çabası.

Ancak normalleşme çabaları özellikle ilk beş yıl sekteye uğruyor, maddi kazanç elde edemiyorlar, çoğu ev sahibi Suriyeli oldukları için onları reddediyor ve zorlukları aşmak için bir arada yaşamaya başlıyorlar. Genellikle mekânsal olarak ayrışan bu alanlar yerel halk tarafından küçük Halep, Suriyeli mahallesi gibi söylemlerle net bir sınırla tariflenebilmektedir. Ayrışma Suriyeliler tarafından güvenlik, dayanışma ve aidiyet anlamında olumlu bulunsa da toplumsal bir tecrit söz konusu olduğu için dezavantajlılığı da beraberinde getirmektedir. Örneğin Ulubey ve Önder mahalleleri istihdama yakın düşük kalitede ve düşük kiraya sahip konut stoku nedeniyle tercih edilmiştir. Sonrasında akraba ve arkadaş ilişkileri ile birlikte bölge Suriyeli ailelerin meskeni haline gelmiş, ciddi bir kümelenme gözlenmiştir. Diğer kentler de incelendiğinde kent merkezine veya sanayi tesislerine yakın, ulaşım masrafı gerektirmeyen alanların mülteciler tarafından tercih edilmesi tesadüfi değildir.

İstihdama katılıma baktığımızda da Suriyeliler yine dezavantajlı gruptadır, mültecilerin toplumda yapılmak istenmeyen, fiziksel güce dayalı, statüsü düşük, güvensiz işlerde çalıştığını görmekteyiz. Özellikle de enformel sektörler. Bu işler inşaat işçiliği, temizlik hizmetleri, çöp/karton toplama (geri dönüşüm), hamallık vb. olarak sıralanabilir. Dil sorunu, eğitimsizlik veya mesleki, diploma denkliğinin bulunmaması vb. etkenler iş bulmanın da önünde engel oluşturuyor. İçe kapalı toplum yapısı sebebiyle de kadınlar istihdama çoğu zaman katılamıyor. Özet olarak iş yaşamında karşılaşılan temel sorunlar güvencesizlik, ücretlerin yetersizliği, çalışma saatlerinin uzunluğu, uzmanlaşamama ve kadın istihdamının eksikliğidir. Ben sanırım süreyi oldukça aştım, konuşmamın ikinci kısmında kentsel adalet ekseninde mültecilerin eğitim, sağlık ve kentsel aktivitelere katılımları başlıklarında bilgi vermeye çalışacağım.

AKİF BURAK ATLAR- Çok teşekkürler. 5 dakika biraz dar bir zaman, kabul edelim, ama olağanüstü güzel özetliyorsunuz, hepinizin en iyi bildiği konular şüphesiz. Tabii burada birçok konuyu konuşuyoruz, belki farklı başlıklar, ama bunların temel bir zemini var, o da hukuk zemini. Bu noktada belki aramızda

şehir plancısı olmayan tek katılımcımız bir hukukçu olarak konuşulacak çok şey var tabii ki bu da adalet perspektifini 5 dakikada mümkün değil, ama en iyisini yapacağına inanıyorum sevgili Deniz, söz sende.

Av. YALÇIN DENİZ ÖZEN- Genel adalet bahsinde konuşmak çok kolay değil, o kadar kapsamlı konuşmak çok kolay değil, ama en azından benim mesleki tecrübem açısından da içinde bulunduğum çeşitli davalardan örnekler vereceğim ve adalet derken aslında sosyal cinayetlerden ve sosyal cinayet üzerinden bağımsız konuşamayacağımızı size aktarmaya çalışacağım.

Nedir sosyal cinayet dediğinizde biz aslında devletin, kamu kurumlarının kamusal yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle ya da kamusal yükümlülüklerini yerine getirmeyerek etkin bir soruşturma yürütmemesi ve cezalandırma pratiği geliştirememesi nedeniyle ortaya çıkan ölüm olaylarını sosyal cinayet olarak adlandırıyoruz. Yani çok kaba bir tabir, çok özet bir tabir, ama bu şekilde özetleyebilirim.

Birkaç örnek vereyim kafanızda canlanması açısından, hepiniz hatırlayacaksınız, 2014 yılında Soma'da bir tırnak içinde *"maden kazası"* meydana gelmişti. 301 işçi hayatını kaybetmişti, yüzlercesi yaralanmıştı. Ondan 2 yıl sonra Aladağ'da bir Süleymancılar tarikatına ait bir yurtta bir yangın çıktı, 11 kız çocuğu, 12 kişi hayatını kaybetti, 2 sene sonra tekrar Çorlu'da bir tren kazası meydana geldi, 25 kişi hayatını kaybetti. Bu liste böyle uzuyor gidiyor. En son bildiğiniz güncel örnek daha iki-üç hafta önce Bartın'da Amasra'da bir madende patlama meydana geldi ve 42 işçi hayatını kaybetti. Şimdi bunlar aslında baktığınızda birbirinden çok bağımsız örnekler, çok bağımsız olaylar gibi görünüyor. Birisi bir yurt yangını, birisi tren kazası, birisi madende patlama, ama tek tek baktığınızda, bütünlüklü olarak baktığınızda hepsinin çok temel ortak özellikleri olduğunu görüyorsunuz. Nedir bu ortak özellik? Soma'da da, Aladağ'da da, Çorlu'da da, Bartın'da da aslında buna yol açan temel etkenlerin hani o madendeki yangının çıkmasına sebep olan teknik bir şey değil de son 20 yıldır, 30 yıldır Türkiye tarihi boyunca meydana gelmiş özelleştirme ve piyasalaştırma politikalarının bunların temel dayanağı olduğunu görüyoruz. Yani birkaç örnekle hızlıca toparlamaya çalışayım. Mesela, Soma'da 24 Ocak kararlarıyla başlayan, daha oradan gelen, 12 Eylülle beraber özelleştirmenin zirvesine çıktığı bir dönem var ve ondan sonra tarımın tasfiyesi ve köylünün tasfiyesiyle beraber insanlar madende çalışmaya mecbur bırakılıyor. Bu bir garanti iş olarak görülüyor, toplum tarafından bir süre sonra öyle görülüyor ve bu 301 kişinin hayatını kaybettiği bir faciaya dönüşüyor. 301 kişinin 220 tanesi aynı

havalandırma panosunun olduğu yerde vefat ediyor. Sebebi şu: Oradaki üretimin arttırılabilmesi için havalandırmada bir iyileştirme yapılması lazım, şirketin patronu daha fazla kâr elde edebilmek için o havalandırma projesini sanki uygulamış gibi göstererek TTK'dan onay alıyor, ama aslında uygulamayı yapmamış oluyor. Sırf o havalandırma yapılmadığı için, maliyet düşürmek için 301 kişinin 220'si orada ölüyor. Bu sadece bir örnek, çarpıcı bir örnek olduğu için söylüyorum. Aynı şekilde Çorlu'da altyapı yatırımlarının hiçbir şekilde yapılmaması, Aladağ'da bizzat devlet yurdunun kapatılarak insanların cemaat yurtlarına teslim edilmesi, zorlanması ve bunun da aslında yine 12 Mart döneminden hemen sonra oradaki tarikat yurtlarının başlaması, 12 Eylülden sonra ilk ruhsatın o kaçak yurdun alması ve sonunda kamusal faaliyetlerin tümüyle tasfiye edilmesiyle bu katliamlara, facialara yol açtığını görüyoruz.

Aladağ'da kaçak yurdun yapıldığı tarih, kaçak olarak yapılma tarihi 12 Marttan hemen sonra 1972 yılı, yurdun ilk inşaat ruhsatı aldığı tarih 12 Eylülden sonra 1982'de alıyor. Aslında Türkiye'de hepimizin bildiği bir antikomünizm yöntemi olarak cemaatlere, tarikatlara yol verilmesinin bir sonucu olarak da kamusal tüm hizmetlerin tasfiye edildiğini ve neoliberal politikalarla, özelleştirme politikalarıyla beslenerek kamusallığın tasfiyesiyle beraber bu facialara, katliamlara yol açıldığını görüyoruz. Böyle bir ilk tur giriş yapmış olayım, ikincide biraz daha umut dolu bir şekilde devam etmeye çalışayım.

AKİF BURAK ATLAR- Teşekkür ediyoruz. İlk turu tamamladık. Dediğim gibi çektiğimiz bir fotoğraf, ama bu fotoğraf biraz karamsar Eskişehir Spor gibi, ama planlamanın tuttuğu bir ışık var. Biz buna inanıyoruz. En azından bizim mesleğin o interdisipliner yönü tam da bu noktada uygulandığı takdirde ya da o teorik doğrular, o bilimsel birikim takip edildiği ölçüde mutlaka iyileştirici etkilere de sahip değil mi? Ben buna inanmak istiyorum, ama bunun potansiyelini belki konuşmak lazım. İkinci turda bunu ne olur hepinize sorduğum genel bir soru olarak kabul edin. Toplumda ve mekânda adaleti tesis edeceksek eğer planlamada elimizdeki bir bilimsel akıl olarak, bir araç olarak nasıl bir potansiyeli var ve biz bunu nasıl aktive edeceğiz? Bu genel soru olsun, ikinci tura Hocam, yeniden sizinle başlayalım, aynı sırayla oturumu noktalayalım, buyurun.

BURAK BÜYÜKCİVELEK- Aslında iktisadi belirlenimcilik ne kadar düşünce sistemiyse, din de kendi içinde bir düşünce sistemi. Her ikisi de kendi değerler sistemini sunuyor. Bizim sosyal cinayet dediğimiz şeye onlar kader

deyip geçilebiliyor. Olgu aynı, sonuçları aynı, farklı değer sistemleri sözkonusu. Sanırım plancılar olarak konuya bu bakış açısıyla yaklaşmamız gerekiyor. Çok fazla içimize kapalıyız. Her şeyi çok fazla kendi referans çerçevemizden ve bakış açımızdan değerlendirme eğilimindeyiz. Sanırım bizim öncelikle bu içe kapalı durumun dışına çıkıp, farklı düşünce sistemlerinin de olduğunu fark etmemiz gerekiyor. Bunu benimsemek anlamında söylemiyorum, ama mücadele edilecekse, böyle bir düşünce sisteminin yapısının ne olduğunu öncelikle anlamak gerekiyor. Bunu da yapabilmek için kendi sınırlarımızın dışına çıkmamız lazım, bu duvarların dışına çıkmamız gerekiyor. Burada da planlamanın potansiyeli devreye giriyor. Bizim disiplinimiz bir mühendislik alanı gibi değil, makine mühendisinin bir araçla kurduğu ilişki, bir makineyle ve bir aletle kurduğu ilişkiden farklı bir ilişki alanı sunuyor planlama bize. Bu ilişkiler çerçevesinde halka inmemiz, topluma güvenmemiz gerekiyor. Kamu yararını belli bir şekilde belli bir düşünce sisteminin parçası olarak tanımlamak halka inmek değil. Bunu planlarda ve bilirkişi raporlarında sunmak da halka inmek değil. Bizim halka dokunmamız, onun dertlerini anlamamız gerekiyor. Bu birinci açılım noktasıydı.

İkinci bir açılım noktası da kurumsal yapılarla mücadele etmemiz gerekliliği. Karşısında durduğumuz düşünce sisteminin ürettiği ve bu düşünce sistemini yeniden üreten kurumlar var. Hukuk sistemi bunun bir parçası olabiliyor, devlet bunun bir parçası olabiliyor. İşte bir çeşit devlet var, başka bir çeşit devlet var, farklı farklı gene devletlerden söz edebiliyoruz. Dolayısıyla planlama ve mekânın da politikanın, siyasetin bir parçası olmasından ziyade plancıların da siyasi bir mücadele içinde bulunması gerekiyor. Çünkü uğraştığımız sorun alanları, tanımladığımız sorunların hiçbiri planlamanın kendine ait olan, müstakil alanda oluşmuş sorunlar değil. Afetlerle mücadele edeceksek bunu hukuk sistemiyle, siyasal bağlamla, ekonomik yapıyla birlikte yapmamız gerekiyor. Plancıların suçu değil afetle mücadele edemiyor olmamız. Artık sözü size bırakayım.

DALYA HAZAR KALONYA- Teşekkürler. Hocama katılıyorum, planlamanın çok geniş bir yelpazesi var. Yani nereden, biraz daha umut dolu bakabiliriz noktasından devam edeyim ben de. Planlama disiplinlerarası bir konu. Yani planın yapılması, uygulanması, bütün süreci ve eğer iklim adaletinden, kaldığım yerden devam edecek olursam çevre ve iklim adaletinden, sivil toplumun çok önemli rol oynadığını görüyoruz. Hem çevre hareketleri olsun hem kamuoyu baskısı dediğimiz mesele olsun, gerektiğinde bu krizleri tersine çevirebilecek ya da dava süreçlerini tetikleyebilecek durumlar. Şimdi iklim adaleti dediğimizde iklim değişikliğinden en az sorumlu olan en kırılgan grupların en çok etkilendiği ve temel önerme olarak

bunun tersine çevrilmesi ya da daha adaletli bir çerçevede tutulması kaygısı güdülüyor. Bunu kimler güdüyor? İlk olarak 1999 yılında Kaliforniya merkezli CorpWatch isimli bir sivil toplum kuruluşunun iklim adaletiyle ilgili *"sera gazı gangsterleriyle iklim adaleti karşı karşıya"* isimli raporu ortaya çıkıyor. Bundan sonra aslında kısa erimli süreçlerde sürekli kongreler ve konferanslar yapılmaya başlanıyor. Mesela, 2000 yılında Hollanda'da Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, burada iklim adaleti zirvesi ilk olarak ortaya çıkıyor. Öncelikle, burada iklim değişikliğinin bir haklar meselesi olduğunun altını çiziyorlar. Devletler ve sınırlar ötesi iş birliği inşa etmek gibi kaygıları var. Burada aslında bir sosyal ağ geliştirme ve devletlere bir tür kamuoyu baskısı oluşturma kaygısı görüyoruz. Uluslararası çevre grupları ortaya çıkıyor. 2002 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde gerçekleşen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde iklim adaleti ilkeleri belirleniyor. Ardından Bali'de, iklim değişikliğini insan hakları ve çevresel adalet perspektiflerinden inceliyorlar. 1991 yılında Washington'da ortaya çıkan çevresel adalet ilkelerinden uyarlıyorlar iklim adaleti ilkelerini. İkisinin doğrudan organik bağları var diyebiliriz. Bu ilkeler sosyal adalet ve yerli toplulukların haklarına doğru genişletiliyor, sadece fiziksel iklimsel değişiklikler üzerinde kalmıyor. 2004 yılında iki önemli toplantı yapılıyor iklim adaleti konusunda; biri Güney Afrika'nın Durban kentindeki konferans. Burada Durban Grubu, iklim değişikliğinin toplumsal adalet zeminini oturtmak için karbon ticaretine dair Durban Deklarasyonunu yayınlıyor ve alında Kyoto protokolünü eleştiriyor. Yani karbon ticaretinin iklim krizini çözmek için bir yanıt olamayacağını söylüyorlar - ki iklim "krizinin" de aslında insan kaynaklı bir kriz olduğunu biliyoruz. Ardından 2004 yılında Michigan Üniversitesinde "Adil İklim Konferansı" gerçekleşiyor ve yine bir deklarasyon açıklanıyor. 2007 yılında iklim adaleti ve "Climate Justice Organizasyonu" ortaya çıkıyor. Deklarasyonlar gerçekleşiyor ve 2010 yılında "Mary Robinson İklim Adaleti Vakfı" kuruluyor. Dediğim gibi kurullar, vakıflar, dernekler, STK'lar eliyle ilkeler oluşturma ağırlıklı ve aslında daha pozitife yönelik çabalar var. İklim adaleti çalışmalarına baktığımızda doğrudan insan haklarıyla ilişkilendirildiğini görüyoruz. Bu çalışmalarda iklim değişikliğine bağlı zararların adil ve eşit bir şekilde paylaşılması gerektiğinin altı çiziliyor. 2019 yılında "Avrupa Yeşil Mutabakatı" kabul ediliyor. Bu önemli bir kırılma noktası. Aynı zamanda 2021 yılında "Avrupa Birliği İklim Yasası" kabul ediliyor.

Şimdi Türkiye'ye baktığımızda aslında bu değişikliklere paralel olarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına iklim değişikliğinin isminin eklendiğini görüyoruz.

Bu belki umut verici bir değişiklik, ne olacak göreceğiz. Şu an hazırlanmakta olan bir "İklim Kanunu" var. Bu kanun gerçekten yasalaştığı zaman planlama gündemine ya da kentsel mekâna, kırsal mekânın düzenlenmesine nasıl etkilerde bulunacak? Bu da belki umutlu olabileceğimiz bir nokta olabilir.

Peki, nasıl bir yol haritası çizilmeli çevre adaleti için? Şimdi iklim değişikliğiyle uyum ve mücadele konusu zaten iklim adaletinin doğrudan konusu, azaltım stratejilerinde sera gazı üretiminin azaltılması, enerji politikalarının değiştirilmesi var. Türkiye kademe kademe enerji politikalarını değiştiriyor baktığımızda, bunun yanında enerji verimliliğini arttırma ya da uluslararası fonlardan destek talep etme gibi stratejiler de şu anda uygulanıyor. Yani yerel ölçekte de küresel ölçekte de görüyoruz.

İkincisi, iklim değişikliğine uyum ki burada afet planlama, iklim değişikliği planlama ve iklime duyarlı şehirler oluşturulması konusu doğrudan bizim gündemimiz, bunun için ne yapmamız gerekiyor? İklime dirençli bir altyapı sistemi kurmamız gerekiyor, riskli bölgeleri iyi tespit etmemiz gerekiyor. Riskli bölgelerin korunması ve direncinin arttırılması için stratejiler geliştirilmesi gerekiyor ki yapılmaya başlandı. Bu da gene umut verici, ancak bunu yaparken toplumun en risk altında ve kırılgan kesimlerine öncelik vererek yapmak gerekiyor. Bunu gerçekten başarabiliyor muyuz, başarabilecek miyiz? Biraz bunu sorgulamamız lazım.

Bir diğer konu, iklim değişikliği azaltım ve uyum stratejilerinin yanı sıra "sürdürebilir ve kapsayıcı kalkınma politikaları" diye geçen bir kavram olması. Bunlar neler? Düşük karbonlu adil bir kalkınma politikası amaçlanıyor. Dört tane başlığı var: (1) Müterakki Vergilendirme. Yani şöyle diyelim; az kazanandan az, çok kazanandan çok alarak daha iklim değişikliği karşısında bir kaynak yaratalım. (2) Güçlü, adil, iklime duyarlı eğitim politikası var. Eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması ve iklime dair çocuk yaştan itibaren iklim değişikliğine dair bilgilendirme amacı. (3) Güçlü, kapsayıcı sağlık politikası. İklim değişikliği gibi uzun erimli bir problemi ancak sağlıklı ve toplum bilinci yüksek kuşaklar başarıyla sonuçlandırabilir görüşü var. (4) Bir de "adil geçiş" dedikleri bir şey var. Bu çevresel ve sosyal politikaların birbirini beslemesi üzerine bir yaklaşım. İklimi ekonomik büyüme ve kalkınmayla değil, sosyal adalet çerçevesinde değerlendirmek, iklim koruma politikalarından ötürü ortaya çıkacak her türlü negatif etkiyi de herkesle paylaşmaya odaklanmak gibi ilkeleri var. Bunlar hep sivil toplum ayağıyla oluşan ilkeler. Nasıl uygulanacak, ne kadar başarıyla uygulanacak, planlama bunun neresinde yer alacak, bunlar tartışmaya açık konular. Teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR- Biz teşekkür ederiz. Tabii sivil toplumun bu alandaki sesinin gür çıkma gayretini görüyoruz ve fakat ne kadar erişiyor özellikle politika üreten, politika uygulayanlara? İsim değişikliği elbette bir ışık ama uygulamalarına doğru bakmak lazım, ama bir ümit var, bir pozitif nokta görüyoruz en azından. Yani enerji politikalarıyla ilgili son zamanlarda da şimdi önümüz kış, memleketin yaşadığı ekonomik kriz enerjiyle ilgili düşünüldüğünde zor bir kış olacağını söylüyor. O yüzden enerjinin de iklim odaklı yeniden değerlendirecek bir çok alt başlığı olduğunu da biliyoruz, ama en azından bu alandaki çalışmaların karşılık bulması, mevzuatta, yönetmelikte kendisini göstermesi sevindirici. Acaba toplumsal cinsiyet için de aynı şeyi söyleyebiliyor muyuz?

MELİS OĞUZ- Bize dedin ki ümitli bir şeyler söyleyin, ben de ümitli bir şeyler söyleyeceğim. Aslında gerçekten inandığım bir şey söyleyeceğim. Toplumsal cinsiyet biraz önceki ilk 5 dakikamda da söylediğim gibi aslında çok ciddi mekânsal bir kurguyla iç içe geçmiş vaziyette, yani toplumsal cinsiyet rolleri bizim özel ve kamusalı nasıl tanımladığımızla çok alakalı ve ben dolayısıyla aslında özellikle yeni jenerasyon şehir plancılarının bu alandaki farklılaşan özel ve kamusal kavramlarının, tanımlarının beraberinde getirdiği yeni aygıtları kullanarak toplumsal cinsiyet rollerine dair bakışları, perspektifi değiştirebileceklerine dair bir ümidi gerçekten besliyorum. Bunu neden söylüyorum? Çünkü hepimizin yaşadığı gibi artık bugün pandemiyle belki dünya genelinde hızlı bir şekilde davranış değişikliğine yol açtığı gibi özel ve kamusal mekân arasındaki ayrım iyice bulanıklaştı ve buna bir parametre daha eklendi: O da zaman. Zannetmiyorum ki ben bundan 20 sene önce lisans öğrencisiyken herhangi bir hocama gece saat 23.00'te mail atayım, ama şimdi bizim öğrencilerimiz atabiliyorlar. Neden? Çünkü zaman ve mekânla olan ilişki eskisi gibi değil, dolayısıyla işte hava karardıktan sonra dışarıya çıkamayan kadının, hava karardıktan sonra kendi özel mekânında kamusal alanda bir şeyler söylüyor olması, bir şeyler gerçekleştirebiliyor olmasının mümkün olduğu bir döneme girdik. Bunun nasıl kuvvetlendirilebileceği ve bu sanal ortamın, mekânların, özel ve kamusal mevcut fiziki mekânların nasıl uzantıları haline getirilebileceğinin düşünülmesi bence şu an şehir planlama mesleğini pratik eden ya da bizler gibi akademide araştırma yapan ya da bu mesleğe yön veren herkesin düşünmesi gereken sorunlar diye düşünüyorum, ama bunlar düşünüldüğünde ve değerlendirildiğinde özel ve kamusal arasındaki cinsiyet eşitsizliğinin özellikle bu yeni mecralarda daha dengeli, daha oranlı, daha adaletli gerçekleşebileceğine dair inancım var, ama bunun farkında olmamız ve bunu dikkate alarak düşünmemiz gerekiyor. Artık bizler planlama yaparken mekânın nasıl fonksiyonlarla bezeneceğini

düşünmenin ötesinde aslında hangi işlerler, mekândaki hangi işlerler biraz önceki 5 dakikada da söylediğim gibi tanımların içerisinden artık dışarıya taşmaya başlayan ailenin tanımının artık eskisi gibi olmaması gibi artık şehrin de, şehirlerin de bize sunacağı şeylerin, bize vereceği hizmetlerin mekânsal olarak farklılaştığının farkına varmamız ve buradaki yeni oluşan mekânların daha cinsiyet eşit, daha adil olmasını sağlamanın yöntemlerini hangi hizmetlerin kentsel mekânda, hangi hizmetlerin bu özel, ama kamusal sistemlerin içerisine sunulabileceğine dair bizlerin de bence düşünsel seviyede katkılarının olabileceğine inanıyorum. Belki bir soruyla da devam edebilirim. Çünkü burada Hocamın da göçle ilgili olarak söylediklerinin altlığını da oluşturabilir diye düşünüyorum. Biz kentleri toplumlar için tasarlıyoruz, ama hangi toplum?

SEHER ÖZKAZANÇ- Avrupa Birliği ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitimde entegrasyon projesi bulunuyor, fakat mültecilerin eğitime ilişkin sorunlarının tüm çabalara rağmen devam ettiğini gözlemliyoruz. Ailelerdeki ekonomik yetersizlikler (ulaşım ücreti, gıdaya erişememe, aileye destek zorunluluğu, kız çocuklarının eğitiminin önemli görülmemesi vb.) sebebiyle çoğu mülteci çocuk eğitim alamıyor. Eğitim alan çocuklar da okullarda farklı sorunlarla karşı karşıya; örneğin Suriyeli çocuklar sınıfta azınlık ise sıklıkla diğer çocuklar tarafından zorbalığa uğruyorlar, Suriyeli çocuklar çoğunlukta ise çocukların Türkçeleri geriliyor. Çocukların okuldan geri kalmamaları için Suriye'de öğretmenlik yapanlar veya üniversite mezunları onlara akşam etüt yaparak aradaki farkı kapatmaya çalışıyor, özellikle matematikte öğrenme güçlüğüne dikkat çekiliyor. Sağlık hizmetlerine baktığımızda, göçmen sağlığı merkezlerinde tercüman desteği bulunduğu için daha memnun olduklarını söylemek mümkün. Ancak sağlığa ilişkin sorunlar acil veya kronik hastalarda açığa çıkıyor. Görüşmeler esnasında acil sağlık hizmetleri için en yakın hastaneleri kullanan mültecilerin hastanelere ulaşmada ve hastalıklarını anlatmada (dil bilmeme nedeniyle) güçlük çektikleri saptanmıştır. Erişim problemi, toplu taşımanın belirli bir saate kadar hizmet vermesi, çoğu mültecinin özel aracının bulunmaması ve taksi bulmadaki güçlükler olarak belirtilmiştir. Çünkü taksiciler geç saatte bu ayrışmış mahallelere girmekten çekindiklerini belirtmektedir.

Kentsel aktivitelere adil katılım hususu incelendiğinde; mültecilerin sıklıkla yaptığı aktivitelerin günlük gıda alışverişi ile eğitim, dil kursu, meslek kursu vb. olup ev eşyası ve kişisel bakım alışverişlerinin daha nadir yapıldığı görülmektedir. Gıda alışverişi (bakkal, kasap, baharatçı vb.) ile kişisel bakıma ilişkin (berber, kuaför vb.) ticaret alanları çoğunlukla mülteciler

tarafından işletilmektedir. Bu işletmeler mültecilerin gelir düzeylerine uygun ürünler satmakta ve onların mahalleye aidiyet hislerini artırmaktadır, örneğin restoran-büfelerde Suriye'ye özgü yiyecek ve içecekleri bulmak mümkündür. Genellikle sıralanan kentsel aktiviteler aynı mahallede gerçekleşmektedir ki yapılan görüşmelerde mültecilerin %98'i üç aydan daha uzun bir süredir mahallesi dışına çıkmadığını söylemiştir. Mülteciler dolaylı olarak toplumun dışında kalıyor ve bu Suriyelilerin en büyük sıkıntısı. Dışlanmayı ulaşımda ve sosyal ilişkilerde sık sık görüyoruz. Ulaşımda yaşanan dışlanma, bilet ücretlerinin pahalılığı, otobüs güzergâhları ve numaralarının çok karışık bulunarak anlaşılamaması; nereye, nasıl gitmek istendiğinin anlatılamaması sonucu oluşmaktadır. Daha derin dışlanma ise toplu taşıma araç sürücülerinin Suriyeli oldukları için mültecileri araçlarına almak istememesi, diğer yolcuların bakışları veya lafları ile rahatsızlık vermesi, toplu taşımada kendilerini güvende hissetmeme nedeniyle yaşanmaktadır. Örneklem alanda toplu taşımadaki dışlayıcı faktörler mültecilerin çoğunu bir saati bulan yaya yolculuklarına yönlendirmektedir.

Ulaşım sadece fırsatlara erişimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda mültecilere toplumun diğer üyeleriyle etkileşim kurma fırsatı da sunar. Kentte varlıklarını gösteremeyen, kendi içine dönük, izole bir topluluk olarak yaşayan mültecilerin toplumsal entegrasyonunda önemli rol oynayan adil bir ulaşımın sağlanması, kent plancıları ve politikacılar tarafından dikkate alınmadığı takdirde uzun erimde büyük bir sosyal gerilimi beraberinde getirecektir. Adil bir ulaşım için sosyal politikaların (istihdam ve barınma koşullarının iyileştirilmesi, ücret kontrolü, çalışma izinlerinin kolaylaştırılması, çocuk yardımı, eğitimin desteklenmesi, toplumda dışlayıcı faktörlerin engellenmesi vb.) yanı sıra mültecilerin ulaşım deneyimlerine ilişkin çalışmaların artırılması, periyodik olarak veri toplanması ve ulaşım bariyerlerinin sorgulanması da gerekmektedir.

Diğer taraftan sosyal ilişkilerdeki dışlanma başlığını inceleyecek olursak mülteciliğin gri ve çelişkili tarafı karşımıza çıkmaktadır. Mekânsal olarak kümelenmiş ama kentten izole alanlarda yaşam, dolayısıyla kentin diğer kısmıyla asla bir araya gelememe sorunu vardır. Alt kültür olarak görülen Suriyelilerin dolaylı veya direkt olarak toplumdan dışlanmaları söz konusudur. Yeterince kentsel haklardan yararlanamayan, işgücü piyasasında yer alamayan yoksul kesim bölüşüm sorunları nedeniyle mültecileri dışlarken daha varsıl kesim sosyo-kültürel olarak dışlayıcı bir tavır sergilemektedir. Yapılan görüşmelerde Suriyelilere ekonomik destek veren varsıl kesim, daha çok onlarla kesişme noktasında (aynı restoranda yemek yemek, çocuğunun

aynı okulda okuması, aynı parkta oynaması, aynı sinema salonunda film izlemek vb.) rahatsızdır ve bunu açıkça ifade etmektedir. Mülteciler ise dışlanmaya ilişkin, kendilerinin hırsız ve dilenci olarak yaftalandığını, olası bir linç durumundan korktuklarını ve güvenlik kaygılarının yalnızken üst düzeye ulaştığını dile getirmektedir. Kadın mülteciler sosyal dışlanmaya daha yakın grup olup, dışlanmadan erkeklere göre daha çok etkilenmektedir. Ailedeki erkek bireyler (eşi, babası, kardeşi, akrabası vb.) tarafından daha çok baskılandıkları için mahalle dışına hareket kabiliyetleri oldukça düşük olan Suriyeli kadınlar aynı zamanda sosyal izolasyonla birlikte olumsuz fiziksel ve duygusal sağlık sorunları da yaşamaktadır.

Kentte yaşam mücadelesi veren göçmenlerin kentsel adaletini sağlamak için en önemli adım plancı, birey ve toplum olarak mültecilerin ülkelerine geri dönemeyeceği gerçeğinin kabulüdür. Bu noktadan hareketle yoksulluk, mekânsal izolasyon, dil, toplumda kabul görmeme gibi sorunların bertaraf edilerek mültecilerin topluma uyumunu kolaylaştıracak kentsel - bireysel ihtiyaçlarının (barınma, eğitim, sağlık, ulaşım, kültür vb.) karşılanması hem politika üreticilerinin hem de plancıların gündeminde yer almalıdır.

Konuşmamı Kuhlman'ın (1991) şu sözleri ile bitirmek isterim; "Mülteciler ev sahibi ekonomiye uyumlu bir şekilde katılabiliyorsa, asgari yaşam standardına ulaşmışlarsa (sadece ekonomik olarak değil, konut, kamu hizmetleri, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi olanaklara da erişim) sosyo-kültürel değişimler kendi kimliklerini korumalarına izin veriyorsa, ev sahibi toplumun ekonomisi ve yaşam standartları mülteciler nedeniyle bozulmamışsa, toplumun diğerlerinden daha fazla ayrımcılıkla karşılaşılmazsa gerçekten entegre olmuştur". Dilerim ülkemizde mülteciler Kuhlman'ın belirttiği gibi başarılı bir entegrasyon süreci yaşarlar. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR- Evet, tabii ki bu temenniye gönülden katılıyoruz, ama maalesef özellikle son zamanlarda tek ya da ana siyasi söylemini bu noktaya odaklayan siyasi aktörler de var, ama temenniyi doğru yerden kurup, buna ilişkin araçları hep beraber bir yerde yaşamak adına hayata geçirmek üzere işimiz zor. Tıpkı diğer meselelerde olduğu gibi bize düşen zor görevler var. Sanıyorum bir saate sığmayı başaracağız eğer Deniz Bey bize bu konuda yardımcı olursa.

AV. YALÇIN DENİZ ÖZEN-. Ben ilk turda aslında bütün bu örnek verdiğim, örneklendirdiğim sosyal cinayetlerin bir ortak noktası var demiştim. Bunlar özelleştirme, piyasalaştırma politikaları ve daha da önemlisi Anayasanın devlete yüklediği kamusal yükümlülüklerin, kamu hizmetlerinin tasfiyesi

olduğunu söylemiştim. Bunlardan kaynaklandığını söylemiştim. Şimdi umut aşılamadan önce biraz daha iç karartıcı tabloyu derinleştireceğim, ama ikinci bir ortak noktaları daha var: Sadece bu örneklerle sınırlı değil, bunun gibi onlarca, yüzlerce olay var. Onu gördüğümüz ikinci ortak nokta cezasızlık ve adaletsizlik pratiği.

Yani şöyle örnek verebilirim: Soma'da 7 yıl boyunca süren bir mücadele oldu kesin karar çıkana kadar, ilk 4 yılda bütün tanıkları dinleyen, bütün sanıkların savunmalarını alan, katılan aileleri dinleyen mahkeme heyeti karar duruşmasından bir celse önce değiştirildi. Şu şekilde oldu: Hiç abartarak söylemiyorum, savcı mütalaa verecekti, ondan sonra savunmalar yapılacak ve karar açıklanacaktı. Savcı *"mütalaa hazır, 5 dakika ihtiyaç molası verelim"* dedi. 5 dakika ihtiyaç molasına gidildi, geri dönüldü, sadece *"mütalaayı toparlamak için süre istiyorum"* dedi. O süre 1.5 yıl, 1.5 yıl boyunca mahkeme heyeti değiştikten sonra o arada değişiklik yapıldı. Yeni savcının da gelip yeni bir mütalaa vermesi ve sonradan karar çıkmasını bekledik dosyanın. Yeni gelen heyet daha önce bir maden katliamında para cezası, patronlara para cezası vermiş bir heyetti. Bu yüzden çok eleştirilmişti. Bu sanıklara da basit taksir ve bilinçli taksirden çeşitli cezalar verdi ve dosya Yargıtaya kadar gitti. Dosya Yargıtaydayken bizi bile şaşırtan çok olumlu bir gelişme oldu. Yargıtay dosyayı inceledi ve dedi ki: bu kadar da olmaz, eğer biz buna bile olası kasıt diyemiyorsak, olası kasıttan ceza veremiyorsak hiçbir şeye, Türkiye'de hiçbir iş kazasına olası kasıt diyemeyiz ve patronların her bir işçi yönünden 301 kere ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla cezalandırılması gerektiğini söyleyerek kararı bozdu. Bu inanılmaz bir kazanımdı, yani Türkiye için değil sadece, dünya çapında bir karardı ve hepimiz çok umutlanmıştık, çok mutlu olmuştuk. Bekliyorduk ne olacak diye, normalde olması gereken şey usulden şudur: Yargıtay bozma kararı verir, ondan sonra gereğini yapmak üzere dosyayı ilk derece mahkemesine geri gönderir, ama dosya geri gitmedi. Aradan bir ay geçti, gitmedi, iki ay geçti, gitmedi ve bu arada şöyle bir şey oldu: Bir HSK kararnamesi yayınlandı, 5 kişilik Yargıtay heyetinin 3 üyesi değiştirildi. Daha önceki karar oy birliğiyle verilmişti, 3'ü değiştirildi, yerine hakimlik kökeni olmayan, bürokrat kökeni olan 3 yeni üye getirildi. Bunlardan bir tanesi geçiş döneminde Adalet Bakanlığı yapmış olan Kenan İpek'ti. 3 bürokrat üye getirildi ve 3'e 2 oy çoğunluğuyla o tarihi karar, dünya çapında dediğim karar bozuldu ve tekrar tek sayfalık bir gerekçeyle sanıkların basit taksirden ve bilinçli taksirden cezalandırılması gerektiğini söyleyen, kendi kararını bozdu Yargıtay, tekrar ilk derece mahkemesine gönderdi.

Şimdi bu yapılan şaşkınlık verici hile bu örneklerden sadece bir tanesi ya da Çorlu'da ne oldu? Belki ona değinmek gerekir. Çorlu'da tren raydan çıktıktan hemen sonra daha cenazeler toplanmadan alelacele bir bilirkişi heyeti oluşturuldu. O bilirkişi heyeti kazanın olduğu yere gönderildi, hızlıca bir bilirkişi raporu hazırlandı, ama şöyle bir problem vardı: Bilirkişi heyetinde yer alan isimlerden bazıları daha önce TCDD'ye ticari olarak danışmanlık vermiş, hizmet vermiş ve ticari bağları olan insanlardı. O bilirkişilerin hazırladığı rapor nedeniyle biz gerçek sorumlulara 4 yıl boyunca ulaşamadık. Yani dosyaya 4 tane sanık getirildi. O 4 tane sanık en alt düzey bildiğiniz taş taşıyan işçiyi sanık olarak getirdiler dosyaya ve 4 yıl boyunca 1. Bölge Müdürüne ya da Genel Müdürlüğe gidilemedi, ama ondan sonra 4 yıllık ailelerinin çok ciddi ısrarlı mücadelesi sonucunda 1. Bölge Müdürlüğü yetkilileri hakkında tekrar bir iddianame düzenlendi. 1. Bölge Müdür Yardımcısı şu an tutuklu, 4 yılın sonunda yapıldı. Bunu şunu anlatmak için söylüyorum: Bu cezasızlık ve adaletsizlik iradesi bir bütün olarak bu dosyaların tümünde karşımıza çıkıyor. Yani 4 yıl boyunca hapiste olması gereken birisi orada yapılan bir katakulli nedeniyle 4 yıl boyunca yargılamadan ya da sanık sandalyesine geçmekten kaçabiliyor.

Peki, diyeceksiniz nerede bunun umut ışığı? Umut ışığı şurada: Yani öyle ya da böyle her türlü umutsuzluğuna rağmen Türkiye tarihinde ilk defa bir maden patronu 5 yıl boyunca cezaevinde kaldı ya da ilk defa bir maden kazası, bir tren kazasından sonra TCDD'nin bölge müdürü şu anda yargılanıyor, müdür yardımcıları tutuklu. Bunun en önemli sonucunu nerede görüyoruz? En son olan Amasra'daki maden katliamında, şu anda belki yeterince haber olmadı, bilmiyor olabilirsiniz, Amasra müessese müdürü de dahil olmak üzere 8 tane tutuklu var ve aslında üst düzey tutuklular bunlar ve TTK Genel Müdürlüğünün de bu olayda çok ciddi sorumluluğu olduğuna dair çok güzel bir bilirkişi raporu çıktı. Bunlar aslında zaman içerisinde biz de tecrübe kazanıyoruz, tabii ki bizimle beraber devletimiz de tecrübe kazanıyor. Bunlar olurken bir yandan çeşitli tarikat üyeleri ev ev gezip *"Allah herkese böyle hayırlı ölüm nasip olsun"* gibi telkinlerde de ailelere bulunuyorlar bu kazanımların önüne geçebilmek için, ama Akif Gezi'yle açmıştı oturumu ben de Gezi'yle kapatayım. Eğer kazanım arıyorsak, umut ışığı arıyorsak bence Taksim meydanına gitmemiz yeterli, bugün arkadaşlarımız cezaevinde, ama bizim birlikte kurmamız gereken ısrarlı mücadeleler hattının en önemli göstergesidir Gezi direnişimiz, o gün oradaki meşru mücadelenin sonucunda bu kazanımı elde ettik ve bugün hâlâ Taksim'de Gezi Parkı orada duruyor deyip, bu şekilde kapatayım. Teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR- Bir saatlik zor bir görevimiz vardı bu temel konuları olabildiğince özet bir şekilde sizlerle paylaşabilmek için, umarız altından kalktık. Şimdi sınırlı da olsa katkı alacağız salondan, şöyle parmaklara bakıyorum. Bunu da bir noktada sınırlandırmak zorundayım. Bir ve ikinci sözleri dağıtayım, Ayşe Hanımla başlayalım. Buraya mikrofon alalım. Sonra arkaya vereceğim sözü, Ayşe Hanım, buyurun.

SALONDAN- AYŞE IŞIK EZER- Teşekkür ederim. Zaman kısıtı olduğu için bir katkı yapmak istedim özellikle genç arkadaşlar için çevresel adalet konusunda. Aslında çevrenin ölçeğini biz belirleriz diye düşünüyorum. Dolayısıyla çevre sorunları bir köy, bir kent, bir ülke ya da bir kıta ve giderek de bir küresel ölçekli bir ölçeğe geçer, dolayısıyla çevre sorunlarını, yani çevresel adaleti küresel ölçekte sağlayamadığımız için bunun bir sonucu olarak iklim sorununu yaşıyoruz biz. Dolayısıyla da bu konuda en önemli hususlardan bir tanesi bu sorunun her ne kadar biz ülkemizde bu ülkeler kendi başlarına yaşıyor gibi gözükse de uluslararası süreçlerde belirlenen politikalar, yani çevre politikaları, Birleşmiş Milletler, OECD ya da Dünya Ticaret Örgütü gibi bu anlamda baktığımızda biz çevresel adaleti, yani çevre sorunlarından sorumlu olan gelişmiş ülkelerin kararları üzerinden devam edecek olursak sağlayamayacağımızı düşünüyorum. İklim adaleti için de aynı şey, tek bir cümle ilave etmek istiyorum bununla ilgili olarak: Şimdi çevre mücadeleleri içinde 90'lı yılların başında Köyceğiz İztuzu Plajında yapılmak istenen otel meselesi önemlidir. Çok hızlı sonuçlandığı için çok yer etmez Bergama süreci gibi, ama sonucu olumludur. Çünkü Türkiye'deki sivil toplum hareketi bir şeyi daha ivmelendirdi: Almanya'yı. Bunun sebebi de otelin finansmanını Alman bankaları sağlayacaktı. İztuzu caretta caretta, yani deniz kaplumbağalarının yuvalama alanı, dolayısıyla burada oluşan çok geniş bir ölçeğe ulaşan sivil hareket Almanya'ya da ulaştı ve oradaki kamuoyunun baskısıyla finansman desteği geri çekilince olumlu olarak sonuçlandı, hatta arkasından ya da o süreçte özel çevre koruma bölgesi ilan edilmişti. Olumlu gelişmelerdi. o süreç. Çok tersine bir süreç yaşıyoruz, o nedenle Bakanlığın sonuna iklimin gelmesi ya da başına bizi nereye götüreceği konusunda ben de umutlanmak istiyorum. Teşekkür ediyorum.

SALONDAN-NAZIM ÖZCAN Deniz'in sözünü alacağım, ama her şeye bunu aktarabiliriz. Deniz'in söylediği şey, aslında şöyle bir durum var: Özgür mumcu bir yazı yazmış cumhuriyet bayramı nedeniyle, şöyle bir söz verdim içimden: İnsanlar diktatörlüğün tutarlılığını her zaman için cumhuriyetin iki yüzlülüğüne tercih ederler. Çünkü cumhuriyet kapsayıcıdır ve aslında cumhuriyetin kendi anlamı da republic respublicas'tan geliyor. Kamusal şey

ve bizi içeren bir kavram olduğu için kapsayıcılığı, hani toplumsal, toplumda ve mekânda adalet olduğu için temamız hepsini birleştiren şey respublicas aslında ve onun kapsayıcılığı azaldıkça, yani Suriyelileri dışlayan bir planlama politikası aynı zamanda iki yüzlü bir planlama politikası oluyor. Dolayısıyla biz aslında politik tercihler yapmak zorunda kalıyoruz ya da işte Kadıköy'de plan yaparken tek başına değişen kadın nüfusunun en fazla olduğu yer Kadıköy'ün merkezi olduğu için aslında bütün planlama kararının kadınların çok olduğu bir kent merkezinde, tek başına yaşayan kadınların çok olduğu bir kent merkezinde vermek zorunda olduğumuzdan Büyükşehir'in de Kadıköy Belediyesine, hatta Bakanlığın da politikasını kamusal alanda neyin var olup olmayacağını hani karar vererek şekillendirmiş oluyoruz. O yüzden bu çok önemli bir olaydı. Ne kadar respublicas yapabilirsek plancılar olarak herhalde adaleti o kadar sağlamış olacağız diye katkı koymak istedim.

SALONDAN-AÇALYA ALPAN- Merhabalar, ben de aslında hani ortak tartışılan şeye bir katkı yapmak istedim. Hani Burak'ın sorduğu şey çok ilgimi çekti. Yani halka nasıl ineceğiz? Aslında Melis toplum kimlikleri ve Seher ardından o aslında yönetici grubuyla olan kendi deneyimlerini aktardı. Aslında bu kafamda benim şunlar canlandı: Şimdi ben şehir plancısıyım, son 5 yıldır ben mimarlık bölümünde akademisyenim. 13 yıl şehir ve bölge planlama bölümünde eğitim verdikten sonra mimarlıkta eğitim vermeye başladığımda ben ilk yıllarımda çuvalladım. Çünkü ben şehir plancısına bir şeyleri öğretmeyi biliyordum. Karşımdaki kitle mimarlık öğrencisi olduğunda ilk yıllarım çuvallamayla geçti. Ardından onlara ulaşabilmem için öncelikle onların bakış açısını anlamam gerektiğini fark ettim ve bu yönde çaba gösterdikten sonra ben o çocuklara bir şey verebilmeye başladım, onlarla iletişim kurabilmeye, diyalog kurmaya başladım. Şimdi o nedenle de aslında hakikaten Burak'ın sorduğu soruya geleceğim. Hani biz halka nasıl ineceğiz, ondan önce belki de hani farklı disiplinlerin de, acaba farklı disiplinler de aslında birbirinin bakış açısını nasıl anlayacak ve hep birlikte acaba biz halka nasıl ineceğiz, onların bakış açısını nasıl anlayacağız, nasıl diyalog kuracağız diye bir kafamda soru işareti canlandı. Teşekkür ederim.

BURAK BÜYÜKCİVELEK- Halka inmekten başka çaremiz olduğunu düşünmüyorum. Mükemmel bir eğitim alıp mükemmel bir plan yapsak bile onun uygulanmasının ve başarılı olmasının başka koşulu yok. Bu gerçeklik bir planlama yaklaşımı, seçeneği olmanın dışında bir durum. Az önce değinilen örnekler de bunu gösterdi. Türkiye'de oluşmuş olan çevre hareketi, çevre mücadelesi halka bel bağlıyor. Verilen tüm hukuk mücadeleleri yine halkın bu işi takip etmesine bağlanıyor. Tutsak dostarımız arkadaşlarımız bunun

faturasını ödüyorlar. Yaptıkları çok etkili oldu çünkü halkı yanlarına aldılar. Ne yazık ki eylemleri düşünceleri etkili olduğu oranda da cezalandırılıyorlar. Ama bize bir yol gösterdiler. Yani hangi konularda ne yaparsak etkili oluyor, onu gösterdiler. Gösterdikleri halkın yanlarında olmasının gücüydü, konu mükemmel planın, en iyi tasarımın üretilmesi değildi.

SALONDAN-AHMET SADİ ODABAŞ- Merhaba, İstanbul Teknik Üniversitesinden son sınıf öğrencisiyim. Ben Seher Hocaya bir soru sormak istiyorum bu göçmen meselesiyle ilgili: Aslında nüfusa oranla fazla bir göçmen meselesiyle ilgili bir sorun yaşıyoruz ülkede sanıyorum. Benim naçizane gözlemim ve bu Suriyeli göçmen meselesiyle başladı ama Afgan meselesi siyasal olaylar bağlamında devam etti. Şu anda Rusya-Ukrayna Savaşıyla yeni bir göç şeyi gözlemleniyor İstanbul'da sokaklarda hem Rusya'dan hem Ukrayna'dan. Burada politika baştan mı yanlış kuruldu, şu anki bu kadar göçmen nüfusa sahip ülke olarak daha başka bir örneği var mıdır acaba? 10 000 000 civarında toplam göçmenden bahsediliyor bazı konuşmalarda, hani net bir sayı da yok elde, dünyada böyle başka bir örnek var mı başka bir ülke özelinde yakın dönemde ya da uzak dönemde? Bir politika üretilebilir mi, kuramsal bir çerçeve oluşturuyor mu bunun çözümüne yönelik? Çünkü dediğiniz gibi gelen gitmiyor, biz entegre olmak zorundayız, ama bir pratik var mı daha öncesinde? Nasıl bir şey üretilebilir? Hani genel bir soru aslında, ama bir umut da bu konuda, yani yeşil ışık, bir umut ışığı şey yapabilir miyiz? Teşekkürler.

SEHER ÖZKAZANÇ- Konuşmamda bahsettiğim gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan beri böyle bir kriz, göç dalgası görülmedi, başlangıçta Türkiye de böyle bir nüfus hareketi beklemedi. O yüzden öncelikle sınır illerinde kurulan kamplarla başlayan yardım çabaları, kampların yetersiz kalması ile önemini yitirdi. Suriyeliler kentlere akın etti. Bu yoğun göçün kesileceği, Suriye'de barışın sağlanacağı ve misafirlerimizin geri dönmesi beklendi ama tam tersi yönde gelişme kaydedildi. Suriyeliler için hukuki düzenlemeler yapıldı, ancak bu kadar kalabalık bir topluluk için ekonomik ve sosyal politika üretmek de çok kolay değil. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için… Hükümetlerin hiç kuşkusuz eylem planlarında göç öncelikli olarak yerini almalı, ama şu an görünen plansız bir gelişim ve yerleşim süreci. Öncellikle mültecilerin barınma sorunları çözülmeli, entegrasyonda kilit olan adil bir ulaşım sistemiyle sosyal içerilmenin kuvvetlendirilmesi ise bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkıyor. Entegrasyon güç, hızlıca çözülemeyen bir sürece yönlendiriyor bizi, palyatif olmayan belki on yıllarca devam edecek politikalara ihtiyacımız var, ama ben hala bir umut görüyorum. Dilerim güzel

yönde ilerlenir, yapılan hatalardan ders çıkarılır, bölüşüm sorunları tarih olur, herkes istihdama istediği gibi katılır, insanca, özgürce yaşar. Böylece bütün toplumlar bir araya gelebilir, değil mi? Yeter ki mülteci sorununa ilişkin farklı disiplinler (sosyolog, psikolog, şehir plancısı, mimar, ekonomist vb.) bir araya gelerek ciddi, gerçekçi politikalar geliştirilsin. Fakat gündemlerimiz o kadar yoğun, ekonomiyle, siyasetle o kadar dolu ki Suriyelileri bile unuttuk diye düşünüyorum, dilerim kısa zamanda birey, toplum ve devlet olarak hatırlarız sorumluluklarımızı.

AKİF BURAK ATLAR- Bu da maalesef toplumsal bir alışkanlık diyelim, unutkanız. Unutturmamak üzere işimiz daha da zor aslında bakarsanız. Çok özür dilerim, son bir söz vereceğim. Daha önce talep edildi ve sonra birer dakikalık bir turla tamamlayacağız. 46. Kolokyumun son katkısını Erhan Kurtarır'dan alıyoruz.

SALONDAN-ERHAN KURTARIR- Teşekkürler bu güzel görevi bana verdiğin için, ben Yıldız Teknik Üniversitesinden Erhan Kurtarır. Öncelikle çok teşekkürler, aslında mesleğimizin ne kadar çok yönlü olduğunu ve çok disiplinli olduğunu bir kere daha hatırlatmış oldunuz, Mesleğimiz bize görev veriyor aslında, bir şeyler yüklüyor ve onu ıskalıyoruz gibi geliyor bana, geleceğe dönük de temennim artık biz kolokyumların sonunu bağlarken neler yapmalıyız noktasında bağlamalıyız diye düşünüyorum. Yani planlama alanında ve plancıya ne düşüyor, bunu tartışalım. Sadece mesajımızı böyle havaya değil, başka yerlere değil, kendimize verelim ve ne yapacağımızı konuşalım. Oturalım yuvarlak masada veya geniş katılımla bunu tartışalım istiyorum. Çünkü bugün şunu konuştuk aslında: Az önce sizlerin katkılarıyla şehir plancısının artık geleneksel tavrını kırması gerekiyor. Bakmayı, görmeyi ve anlamayı öğrenmesi gerekiyor. Kendine yeni yöntemler geliştirmesi gerekiyor. Belki bir hukukçu değiliz, bir sosyolog değiliz, belki siyaset bilimci değiliz, belki ekonomist değiliz, ama hepsinden biraz anlamak zorundayız. En azından o dili yakalamak zorundayız ve kendi yöntemlerimizi geliştirmek zorundayız. Bizim en büyük kaygımız bu, yani kurumlardaki arkadaşlarımızla, meslektaşlarımızla masaya oturduğumuzda bazen şeyi ıskaladıklarını görebiliyoruz. Mesela, iklim dediğimizde iklimle ilgili başka bir eylem planını meseleye atfedip, o onun görevi değil, kendi yaptığı planlama çalışmasının da aslında iklime duyarlı ve adaptasyon yüksek planlama çalışması yapması gerektiğini ıskalayabiliyor. Bunun özveriyle olduğunun farkında olmayabiliyor. Bunu başka bir yere havale etmek değil, bunun bir öz görev olduğunu hatırlamak gerekiyor. Göç konusu böyle, sen İstanbul gibi bir kentte 1 500 000 insanı görmezsen bu göç krizi yaratır.

Aslında planlamanın krizidir gibi o yüzden bizim öz görevimizi biraz daha hatırlayan ve geleceğe dönük bunun adını koyan bir gelecekteki oturumları planlarsak çok daha anlamlı işler yapacağını düşünüyorum. Artık bakmayı ve anlamayı öğrenmemiz gerektiğini düşünüyorum. Teşekkürler.

AKİF BURAK ATLAR- Biz teşekkür ediyoruz. Başka söz talepleri gördüm, ama anlayışınıza sığınarak, özür dileyerek burada noktalamak istiyorum sonradan alacağımız katkıyı ve bu sefer en sondan başlayarak birer dakikalık artık son değerlendirme, son cümle dilek ve temennilerle diyebiliriz paneli hep birlikte el birliğiyle kapatalım.

Av. YALÇIN DENİZ ÖZEN- Çok teşekkür ederiz bizi dinlediğiniz için, yani umut dolu kısmı şöyle kapatalım: Kazanımları hangi koşullarda elde ettiğimizi ve nasıl sürdürebildiğimizi aslında hepimiz görüyoruz. Sanırım yapılması gereken asgari müştereklerde birleştiğimiz ve ısrarlı mücadele hattını birlikte oluşturabildiğimiz bir önümüzdeki dönemi kurgulamamız gerekiyor. Bu dilek ve temennilerimle teşekkür ederek kapatayım.

MELİS OĞUZ- Ben Erhan Hocamdan aldığım yerden devam etmek istiyorum ve belki neler yapabileceğimize dair bir şeyler söylemek istiyorum. Aslında şu anda bence hakikaten planlama disiplininin en önemli sorunlarından bir tanesi mesleğimizin nerede başlayıp nerede bittiğine dair muğlaklaşan sınırları iyi anlayabilmek, bu noktada sanırım bugün burada konuşma yapan tüm hocalarım aslında buna değinmiş oldular. Kamu kimdir, nedir, kamu yararı nedir, göçmenlerin dahil olduğu bir toplumun içerisinde kim yerlidir, kim yabancıdır? Çevresel sorunları ve mekânla ilişkili tüm detayları düşünürken sorumluluklarımız bireyden kurumlara kadar nerede başlar ve nerede biter? Tabii ki nüfusun yüzde 51'ini oluşturan kadınlar bunun neresindedir ve bunu adaletli bir şekilde nasıl gerçekleştirebiliriz? Bu planlamanın meslek sınırlarının genişletilmesi ve daha interdisipliner bir şekilde çalışması gerektiğinin en önemli göstergesidir diye düşünüyorum.

DALYA HAZAR KALONYA- Çok teşekkürler, Hocam. Ben de size istinaden öncelikle belki bunu değiştirmek için en temel almamız gereken yerin planlama eğitimi müfredatı olduğunu düşünüyorum. Toplumsal cinsiyet olsun, iklim değişikliği olsun, afet olsun bu en temelde eğitim alanından başlayacak ki bunu, yani nerede durduğumuzu daha net anlayabilelim, görelim, o çerçeveyi biraz daha net çizelim. Çünkü yeni ortaya çıkan ihtiyaçlar planlama eğitimini de güncelleştirme ihtiyacını ortaya çıkarıyor. En önemli problemlerden bir diğeri gene bahsettiğiniz kurumlar arası koordinasyon eksikliği, bunu nasıl ortadan kaldırabiliriz ki uygulamada iklim değişikliğiyle

ilgili bir planlama yapılırken bile bir engel olmaz; tam tersine geçişli bir alan, uygulama alanı olabilir? Bunun için de mezuniyetten sonra uygulama aşamasından nasıl yeni araçlar kullanabiliriz? Belki daha saydam, daha teknoloji temelli uygulamalarla açık kaynak erişim sistemleri üzerinden bir şeyler yapılabilir mi? Planlama buna nasıl kolaylaştırıcı olabilir? Plancılar, uygulayıcılar nasıl kolaylaştırıcı olabilir? Belki biraz da bunlar üzerinde tartışmak gerekiyor ki, öz görevimizi, ne yaptığımızı, niye yaptığımızı daha iyi anlamamız kolaylaşır diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

BURAK BÜYÜKCİVELEK- Ben de planlama meslek alanımızı çok çok abartmama, ama çok çok da küçültmeme üzerine dilekte bulunarak sözlerimi bitirmek istiyorum. Bu iki uç arasındaki dengeyi de toplumla bütünleşme, toplum yararına daha etkin olma alanını arayıp bulma yolunda bir fırsat olarak gördüğümü belirtmek isterim. Bu arayış içinde geleceğe umutlu bakıyorum.

SEHER ÖZKAZANÇ- Ben de öncelikle teşekkür ediyorum dinlediğiniz için, son saatler, hepiniz yoruldunuz. Benim de temennimi söyleyeyim. Dilerim ülkemizde etkin güzel bir veri kaydı tutulur. Çünkü Hocam, söylediniz, ama göçmenlere ilişkin veri bulmak çok zor, göçmenlerle araştırma yapmak çok zor. Çünkü gittiğimizde dil problemimiz var. Tercümanlarla gidiyorsunuz, size güvenmiyor ilk başta, 7-8 ay gidiyorsunuz, ilk önce onların güvenini sağlıyorsunuz. Size güveniyorlar, gerçekten söylediklerini kayda almak istemiyorlar mesela, benim karşılaştığım en büyük engel buydu. Diyor ki yazar mısınız? Çünkü korkuyor. Diyor ki beni şikâyet edecek ve ben ülkenin dışına gideceğim. Böyle bir şartta yaşamak da çok zor. Plancı olarak baktığımızda da evet, konular farklılaşıyor, ayrışıyoruz, bazı noktalarda birleşiyoruz, ama plancılar politika üretme noktasında çok yeterli mi? Bu soruyu soruyorum, çünkü ben çok ciddi sıkıntılarla karşılaşıyorum göç konusunda, yani kendi alanımı örnek veriyorum, hepimiz böyledir. Mesela, biz Türksat'ta bir cinsiyet çalışması yapacaktık. Bize biliyorsunuz Adalet Bakanlığı destek vermedi. Çünkü *"bunlar gizli veri"* dedi, yapamadık. Mekân önemli bizim için, evet, sosyolojik durum var, ama biz kentler üzerinde çalışıyoruz. Mekânsal bağlam bizim hayati bir çalışma alanımız, laboratuarımız, bunlar eksik. Suriyeliler hakkında çalışma yapıyoruz, Göç idaresine yazıyoruz, ama Göç İdaresi bize veri vermiyor. Sadece ilçe bazlı veriyor ki mahalle bazlı veriler var, ulaşamıyoruz. Bu tarz engeller var. Benim dileğim bu engeller kalksın ortadan, biz gerçekten araştırma yapalım ve o zaman gerçekten belki yararlı politikalar üretebileceğiz ve bunları da ilgili kurumlara duyurabileceğiz. Şu noktada biraz elimiz kolumuz bağlı, ama gene umutla bitireyim. Gelecekte bunların daha farklılaşacağını, planlama disiplininin biraz daha önemli olacağını düşünüyorum. Teşekkür ederim.

AKİF BURAK ATLAR- Biz teşekkür ederiz hem de salondan şöyle güzel bir alkış talep ediyorum. *"Mekânda ve Toplumda Adalet"*i konuştuğumuz, hep birlikte adaleti çağırdığımız bir meslek buluşmasına bu panelle nokta koyuyoruz. Başta söyledik, ama usuldendir, bu buluşmanın gerçekleşmesine emek veren Şehir Plancıları Odası Merkez ve Şube Yönetim Kurullarından, Oda yönetiminden bu sürece emek veren oda çalışanlarına, Eskişehir Büyükşehir Belediyesine, yöneticilerine ve çalışma arkadaşlarına ve son olarak Türkiye'nin farklı noktalarından farklı çabalarla buraya gelip bu buluşmayı anlamlı kılan salonu dolduran siz katılımcılara burada olduğunuz için gerek bildirilerle, gerek sorularınızla, gerek varlığınızda 46. Kolokyumu anlamlı kıldığınız için ve inanıyorum ki seneye 8 Kasım Dünya Şehircilik Gününü kutlarken sevgili meslektaşım, arkadaşım Tayfun bizlerle olacak. Tayfun'la beraber sevgili Mücella, sevgili Can özgür olacak ve bu anlamsız davada tutuklu olan tüm hak savunucuları ve Türkiye'de hukuksuzlukla, adaletsizlikle bir biçimde bedel ödeyen tüm yurttaşların daha özgür olduğu bir geleceği hep birlikte tesis edeceğiz. Bunu da tek başımıza yapamayız, bir arada birlikte dayanışmayla omuz omza ancak yapabiliriz. Umuyorum güzel günleri çok fazla da beklemek zorunda kalmadığımız bir gelecek bizi bekliyor. Tekrar sürçü lisan eylediysek af ola diyerek buluşmamızı noktalayalım. Senede 47. buluşmada görüşmek üzere ben sizlerin alkışları eşliğinde katılım belgelerini vermek istiyorum.